จุลสารโครงการตำรา

สังคมศาสตร์ ...

... และ ...

... มนุษยศาสตร์

ปีที่ 3 2518 ~ 2519

จุลสารโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๑๘ ๘ บาท

*จักรวรรดินิยมทางมานุษยวิทยา
*ฝิ่นกับก๊กมินตั๋งในเมืองไทย
*ความขัดกันของการพัฒนา
ในเอเชียอาคเนย์
*หม้อบ้านเชียง : ปฏิวัติโบราณคดี
*ขบถนักศึกษา
*นักศึกษากับการเมืองไทย
*ไทยกับฝรั่งเศสในศตวรรษ ๑๙
*ประวัติหนังสือพิมพ์ไทย
*บางชันกับกรุงเทพ ฯ :
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
กับประวัติศาสตร์ชาติ

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เป็นวารสารทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ศิลปวิทยาการในแขนงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และ เพื่อเป็นเอกสารอ่านประกอบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

คณะบรรณาธิการ

กนกศักดิ์	แก้วเทพ	กาญจนี	สมเกียรติกุล
กาญจนา	คำสุวรรณ	นิตยา	มาพึ่งพงศ์
บัณฑร	อ่อนดำ	ปรานี	วงษ์เทศ
ยุพา	ชมจันทร์	วิยะดา	สมสวัสดิ์
เสาวรส	ณ บางช้าง	อำนวยชัย	ปฏิพัทธ์ ฯ

บรรณาธิการ

ธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	ทรงยศ	แววหงษ์

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์พิฆเณศ ๙๙–๙๗ แพร่งสรรพศาสตร์ ถนนตะนาว กรุงเทพมหานคร
โทรศัพท์ ๒๒๒๘๕๐, ๒๒๙๓๖๙ นายสุจิตต์ วงษ์เทศ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๘

จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ออกจำหน่ายปีละ ๔ เล่ม ราคาขายปลีกเล่มละ ๘ บาท ติดต่อโดยตรงได้ที่บริษัท ศึกษิตสยาม จำกัด แผนกขายส่ง ๑๗๑๕ ถนนพระราม ๔ สามย่าน พระนคร โทร. ๕๑๑๖๓๐

จุลสารโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

สารบัญ

คำนำ

ฝีนในเมืองไทย : ผลพวงแห่งความสำเร็จ ๔

ก๊กมินตั๋งในไทย : ยามเผ้าประตูด้านเหนือ ๑๑

ขบถนักศึกษา ๒๒

สังคมกรณีทางการเมืองและการเข้าร่วมทางการเมืองของนักศึกษาไทย ๓๑

สัมพันธภาพระหว่างฝรั่งเศสกับประเทศไทยในคริสตศตวรรษที่ ๑๙ ๓๙

ความเป็นมาของหนังสือพิมพ์ไทย ๔๗

หม้อบ้านเชียง : การปฏิวัติแนวความคิดในวงการโบราณคดี ๕๙

ชาวอเมริกันในราชการไทย พ.ศ. ๒๔๓๓-๒๔๘๓ ๖๖

จักรวรรดินิยมทางมานุษยวิทยา : มือที่เข้าไปโอบอุ้มชาวเขาในประเทศไทย ๖๙

ความขัดกันของการพัฒนาในเอเชียอาคเนย์หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ๘๒

บางชันกับกรุงเทพ ฯ : แนวความคิด ๕ ประการเกี่ยวกับ
เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับประวัติศาสตร์ของชาติ ๙๓

บรรณาธิการแถลง

จุลสารโครงการตำรา ฯ ฉบับนี้เป็นฉบับแรกของรอบปีที่สาม และเป็นฉบับแรกของบรรณาธิการใหม่ที่เข้ามารับหน้าที่ต่อจากบรรณาธิการเดิมซึ่งพ้นสภาพไปโดยการเวียนตามวาระ อย่างไรก็ดี บรรณาธิการใหม่ก็ยังคงถือเข็มเดิมในการทำวารสารฉบับนี้ กล่าวคือ มีเจตจำนงที่จะให้จุลสาร ฯ ทำหน้าที่รวบรวมบทความที่น่าสนใจทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ทั้งของไทยและของต่างประเทศ ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ เพื่อช่วยการอ่านหนังสือของบรรดานักศึกษาและผู้สนใจทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์โดยทั่วไป

สำหรับเนื้อหาของฉบับนี้ เพื่อเป็นการชดเชยกับฉบับที่ผ่านมาเราจึงจัดบทความทางรัฐศาสตร์เพิ่มขึ้นถึง ๔ ชิ้น ส่วนบทความทางประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ มานุษยวิทยา และโบราณคดีซึ่งเพิ่มขึ้นมา ก็ล้วนแล้วแต่น่าสนใจทั้งสิ้น

ฉบับต่อไปในเดือนมกราคมจะเน้นหนักด้าน "อัตชีวประวัติ" ของคนไทยในแง่มุมต่าง ๆ

ท่านที่ต้องการจะติดต่อเป็นสมาชิก หรือต่ออายุการเป็นสมาชิกของจุลสาร ฯ ขอให้ติดต่อที่นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตามเดิม อัตราค่าสมาชิก ๓๐ บาท กรุณาสั่งจ่ายธนาณัติที่ ป.ณ. หน้าพระลาน

ฝันในเมืองไทย : ผลพวงแห่งความสำเร็จ

อันที่จริงการฉ้อราษฎร์บังหลวงของ รัฐบาล ใช่แต่จะเป็นปัญหาของเมืองไทยเท่านั้นหากยังเป็นแบบอย่างวิถีชีวิต ราชการไทยนั้นไม่ต่างกับที่อื่น ค่านิยมเอาระบบคุณธรรมเป็นใหญ่ในสายตาของนักสังเกตการณ์ธรรมดา ๆ กล่าวคือ ข้าราชการไทยมักจะเป็นพวกที่จบปริญญาแล้ว จังหวะการเลื่อนตำแหน่งก็เป็นไปตามคัลลองของสายงาน แม้ว่าจะมีการถืออาวุโสบ้าง แต่ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นภาพลวงตาทั้งสิ้น เพราะเบื้องหลังของระบบราชการทั้งระบบมีทหารยืนค้ำอยู่ พวกนี้เป็นผู้ที่ทะเยอทะยานอยากได้เงิน อำนาจ และพวกพ้อง เพื่อหวังจะให้กลุ่มของตนได้เป็นรัฐบาล ภายในรัฐบาล กลุ่มเหล่านี้ไม่ใช่กลุ่มอุดมการแต่อย่างใด หากเป็นพวกที่คุมกันขึ้นมาด้วยความโลภโมโทสัน และความทะเยอทะยาน

กลุ่มพวกนี้เริ่มต้นจากเพื่อนพ้องและวงญาติมิตร แล้วค่อย ๆ หาความสนับสนุนจากนายทหารในระดับต่าง ๆ ที่มีตำแหน่งใกล้เคียงกัน เนื่องจากเงินเดือนที่ได้รับจากราชการนั้นไม่พอแม้แต่จะใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ทุกกลุ่มจึงต้องหาทางขยับขยายหารายได้จากที่อื่นมาจุนเจือกัน ด้วยการแผ่เข้าไปในวงการพลเรือน ส่วนใหญ่มักจะพยายามหาทางตั้งหลักปักฐานด้วยการเข้ายึดกระทรวงใดกระทรวงหนึ่ง หรือผูกขาดธุรกิจบางประเภทโดยเฉพาะ เช่น ข้าวหรือไม้ เป็นต้น แต่พอกลุ่มเริ่มเติบใหญ่ขึ้นก็ต้องมีวินัยกันบ้าง นั่นคือบรรดาผู้น้อยจะหาเงินด้วยการขมขู่บ้าง ติดสินบนเพื่ออภิสิทธิ์บางอย่างบ้าง แล้วก็ส่งต่อกันเป็นขั้น ๆ ไปสู่ชั้นบนที่ใหญ่กว่า เสร็จแล้วผู้ใหญ่ชั้นบนซึ่งเป็นผู้รวบรวมผลประโยชน์ทั้งหมดจึงค่อยแบ่งกระจายกันออกไปอีกทีหนึ่ง มากน้อยตามแต่ความจงรักภักดีเท่าที่จะพิจารณากัน เพื่อนพ้องในกลุ่มเดียวกันอาจจะฉกฉวยคดโกงเอาจากรัฐบาลตื้อ ๆ แต่จะไม่ทำเช่นนั้นกับกลุ่มของตนเป็นเด็ดขาด เพราะมีการควบคุมกันอย่างเคร่งครัด และเมื่อกลุ่มโตขึ้นจนใหญ่พอที่จะฮุบอำนาจในระดับชาติได้ ก็เป็นอันว่าหลีกไม่พ้นต้องประจัญกับกลุ่มทหารอื่น การประจัญหน้ากันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ นี้เป็นต้น

เหตุที่กำหนดความเป็นไปของการเมืองไทยหลังการปฏิวัติในปี ๒๔๗๕

ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๙๐ – ๒๕๐๐ การเมืองไทยถูกครอบงำด้วยการต่อสู้ระหว่างกลุ่มของเผ่ากับสฤษดิ์ ทั้งสองคนต่างเป็นคนที่จอมพลแปลกหิ้วปีกขึ้นมาหลังการปฏิวัติในปี ๒๔๗๐ เพื่อช่วยกันครองเมือง เพราะกลุ่มของตนอ่อนแอเกินกว่าที่จะทำเองได้ หลังจากที่ทั้งสามขึ้นมานั่งเก้าอี้ ก็มีการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ด้านต่างๆ กันเป็นดิบดี โดยไม่มีการกินแหนงแคลงใจอะไรกันนัก (ทางเผ่าได้ตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจ กำลังตำรวจ ๔๐,๐๐๐ คนของเขาสามารถดุลย์กับกำลังของทหาร ๔๕,๐๐๐ คนของสฤษดิ์ได้สบายมาก) จนกระทั่งมาไม่ลงรอยกันในเรื่องฝิ่น

อันที่จริงฝิ่นเถื่อนค่อยกลายมาเป็นปัญหาสำคัญก็หลังจากการปฏิวัติในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ก่อนนั้นรัฐบาลเคร่งครัดในการควบคุมมาก การสั่งเข้าจากเมืองนอกก็ราคาแพง ประกอบกับการผลิตฝิ่นได้มากขึ้นในปีต่อ ๆ มา และฝิ่นมีราคาดีในต่างประเทศ ทำให้ฝิ่นกลายเป็นแหล่งการเงินที่หอมหวนยวนใจและคุ้มค่าที่จะสู้กัน ซึ่งในที่สุดปัญหาฝิ่นก็ทำลายความสมดุลย์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เสียสิ้น

ไทยเคยถูกประณามจากที่ประชุมของสหประชาชาติเกี่ยวกับฝิ่นในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ ฐานเป็นประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รัฐบาลเป็นเจ้าผูกขาดการซื้อขายฝิ่นเสียเอง จนในที่สุดก็จำยอมต้องตกลงเลิกการส่งฝิ่นออกนอกประเทศ ประกอบกับการจะสั่งฝิ่นเข้าก็ไม่ได้รับความสะดวกเหมือนเดิม ทั้งฝิ่นที่เล็ดลอดเข้ามาจากจีนก็เป็นไปไม่ได้อีกหลังจากที่เกิดปฏิวัติในผืนแผ่นดินใหญ่ และมีการกวาดล้างเรื่องนี้อย่างประสบผล รัฐบาลไทยเลยต้องอนุญาตให้มีการปลูกฝิ่นทางภาคเหนือเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ เพื่อให้ได้ฝิ่นมาใช้เพียงพอกับความต้องการ คำอนุญาตนั้นทำให้พวกแม้วพากันอพยพมาปลูกฝิ่นกันยกใหญ่ เป็นการเพิ่มผลผลิตขึ้นอีกมาก แต่นั่นก็ไม่มากเท่ากับที่ปลูกกันในรัฐฉานทางพม่า โดยเฉพาะในบริเวณที่พวกก๊กมินตั๋งยึดครองอยู่ และเนื่องจากพวกนี้ทำสงครามในพม่าโดยได้รับการสนับสนุนจากทางสหรัฐ ฯ ผ่านไทย กรุงเทพ ฯ จึงกลายมาเป็นเมืองท่าสำหรับการส่งฝิ่นออกอย่างดีที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยปริยาย

สงครามฝิ่น กลายเป็นประเด็นความขัดแย้งกันอย่างลับ ๆ ระหว่างเผ่ากับสฤษดิ์ เรื่องที่รุนแรงมากครั้งหนึ่งเกิดขึ้นในปี ๒๔๙๓ เมื่อทหารพบฝิ่นจำนวนหนึ่งที่สถานีรถไฟลำปาง แต่พวกตำรวจของเผ่าบอกให้ทหารวางมือจากเรื่องนี้เสีย เพราะฝิ่นเป็นเรื่องของตำรวจโดยเฉพาะ ฝ่ายทหารของสฤษดิ์ไม่ยอม

จึงเกิดยิงกันขึ้น ตำรวจกลับไปแบกปืนกลหนักมาตั้งยิงอย่างอาจหาญ ทหารก็สู้ไม่ถอย เรื่องจึงยืดเยื้อกินเวลานานถึง ๒ วัน กระทั่งเผ่ากับสฤษดิ์ต้องขึ้นไปยุติเรื่องเสียเอง และช่วยกันขนฝิ่นกลับลงมากรุงเทพฯ อันเป็นที่ซึ่งฝิ่นจำนวนนั้นหายไปอย่างลึกลับในที่สุด

การต่อสู้กันใต้ดินระหว่างสองกลุ่มนี้ ดูเหมือนเผ่าจะมีแต้มต่อเหนือกว่า ส่วนหนึ่งเพราะได้รับการสนับสนุนจาก ซี.ไอ.เอ. ผ่านทาง Sea Supply Corporatoin ด้วยการส่งเรือ อาวุธ รถบรรทุก และเครื่องบินให้เผ่า ด้วยอาวุธยุทโธปกรณ์เหล่านี้ ทำให้เผ่าสามารถสร้างกองกำลังตำรวจอากาศ ตำรวจนาวิกโยธิน และกองกำลังกึ่งทหารกึ่งตำรวจขึ้น ส่วนทางสฤษดิ์นั้นอเมริกันไม่ยอมให้อะไรเลย และเนื่องจากทาง ซี ซับพลายส่งเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปให้ทหารก๊กมินตั๋งในพม่า โดยอาศัยการคุ้มกันจากตำรวจของเผ่า เผ่าจึงได้ช่องติดต่อค้าขายผูกขาดฝิ่นที่ส่งจากพม่าซึ่งทำให้กลุ่มของเผ่ามีความมั่นคงทางการเงินอย่างยิ่ง เลยพลอยได้อำนาจเพิ่มมาอีก ในเดือนธันวาคม ปี พ.ศ. ๒๔๙๔ กลุ่มเผ่าได้ที่นั่งในคณะรัฐมนตรีถึง ๕ ที่ ในขณะที่กลุ่มของสฤษดิ์ได้เพียงตำแหน่งเดียว จนทำให้เผ่ากลายเป็นบุคคลที่มีอำนาจมากที่สุดในเมืองไทย

เผ่าใช้อำนาจทางการเมืองเพิ่มพูนผลประโยชน์ทางการเงินของตนด้วยวิธีสกปรกหลายอย่าง เช่น ตบทรัพย์เอาดื้อๆ รีดส่วนแบ่งจากโรงฆ่าสัตว์ โก่งราคาทอง ไถเงินค่าคุ้มครองจากพ่อค้าที่ร่ำรวย และบังคับให้ตั้งตนเป็นคณะกรรมการของบริษัท

ภายใต้การอุ้มชูของ ซี.ไอ.เอ. เผ่ากลายเป็นนักต่อต้านคอมมิวนิสต์ตัวยง งานสำคัญยิ่งยวดของยุคที่ได้รับสมญานามว่า "เลวทรามที่สุดในประวัติศาสตร์ไทยยุคใหม่" คือช่วยเหลือให้จุดมุ่งหมายทางการเมืองในไทยของพวกก๊กมินตั๋งประสบความสำเร็จ กับสนับสนุนหน่วยกองโจรของพวกนี้ที่ปฏิบัติการอยู่ในพม่า เผ่าคุ้มครองเส้นทางขนส่งให้กับพวกก๊กมินตั๋ง หาตลาดขายฝิ่นให้ และหาทางป้องกันมิให้เจ้าหน้าที่สังเกตการณ์พม่าเข้าไปตรวจสอบเครื่องบินที่ใช้ขนพวกนี้กลับไปยังไต้หวันตามข้อตกลง

จุดมุ่งหมายทางการเมืองของพวกก๊กมินตั๋งในเมืองไทยคือ พยายามรวบรวมการสนับสนุนจากชาวจีนโพ้นทะเล โดยเฉพาะจากคนรวย ๆ เพื่อต่อต้านจีนคอมมิวนิสต์ เผ่าให้ความช่วยเหลืออย่างดี จนกระทั่งมวลชนของชาวจีนเอนเอียงไปทางก๊กมินตั๋ง แต่พอถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๑–๒๔๙๒ ดูเหมือนความเอนเอียงจะโอนไปทางฟากจีนคอมมิวนิสต์ แต่รัฐบาลไทยในสมัยนั้นก็มิได้ถือเป็นเรื่องสลักสำคัญอะไร จอมพลแปลกถึงกับออกประกาศด้วยซ้ำไปว่า

หาได้ก่อให้เกิดการคุกคามความมั่นคงต่อรัฐบาลไทยแต่อย่างใดไม่

การเป็นพันธมิตรกันระหว่างจอมพลแปลกกับรัฐบาลอเมริกันทำให้รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายให้คนจีนคงความรู้สึกเป็นกลางต่อบ้านเกิดเมืองนอนของตน แต่เผ่ากลับหันเหให้คนจีนเอนเอียงมาทางก๊กมินตั๋ง อันที่จริงการกระทำของเผ่าเป็นส่วนหนึ่งในแผนใหญ่ของ ซี.ไอ.เอ. ที่พยายามจะป้องกันมิให้ชาวจีนโพ้นทะเลที่ร่ำรวยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดความรู้สึกนิยมจีนคอมมิวนิสต์

ความกดดันนี้ก่อให้คนจีนในเมืองไทยหันไปทางก๊กมินตั๋ง แต่ก็เป็นความรู้สึกจอมปลอมเนื่องจากถูกขู่เข็ญ ดังนั้นเมื่อเผ่าอ่อนกำลังลงในปี พ.ศ. ๒๔๙๘ กิจกรรมนี้ก็สลายตัวไป

ในปี ๒๔๙๘ กองกำลังตำรวจแห่งชาติกลายเป็นหน่วยที่ใหญ่ที่สุดในกิจกรรมค้าฝิ่น เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวงกันอย่างกว้างขวางใหญ่โต แม้ในความรู้สึกของคนไทยด้วยกันเอง ขั้นตอนนั้นมีง่ายๆ ดังนี้ พอคาราวานฝิ่นของพวกก๊กมินตั๋งมาถึงชายแดนระหว่างพม่ากับไทย ตำรวจชายแดนก็จะมาคุ้มครองมาส่งจนถึงตัวเมืองในเชียงใหม่ จากนี้ตำรวจก็จะนำฝิ่นเข้ากรุงเทพฯ โดยทางรถไฟหรือเครื่องบินของตำรวจเอง จากนั้นก็จะจัดการขนถ่ายของลงเรือไปยังจุดนัดพบกลางทะเล โดยได้รับการคุ้มกันจากหน่วยตำรวจน้ำ เพื่อบินไปยังฮ่องกงหรือสิงคโปร์ แต่หากว่ารัฐบาลต้องการใช้ฝิ่นบ้าง ก็มีการจัดแสดงกันขึ้นในทำนองเดียวกัน หากแต่ว่าตำรวจจะพบกับกองคาราวานฝิ่นบริเวณชายแดนเสียก่อน ตำรวจจะเข้าไปจับกุม เกิดการต่อสู้กันเล็กน้อยชนิดไม่มีใครเสียเลือดเนื้อ แล้วเจ้าหน้าที่จะนำฝิ่นกลับมากรุงเทพฯ เพื่อขอรับรางวัลราวหนึ่งในแปดของราคาฝิ่นที่จับได้ เสร็จแล้วฝิ่นก็จะหายไปอย่างลึกลับ เผ่ามักจะเป็นผู้นำจับฝิ่นด้วยตัวเองเสมอ

ผลประโยชน์จากฝิ่นช่วยเผ่าในการสร้างอาณาจักรของเขา แต่ในขณะเดียวกันเสียงซุบซิบนินทาจากการนี้ก็มีส่วนทำให้เขาต้องตกต่ำลงเช่นกัน เรื่องทั้งหมดก็มาจากการยึดกุมฝิ่นของเผ่าเองนั่นแหละ กล่าวคือ ในคืนวันที่ ๙ กรกฎาคม ปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ตำรวจชายแดนหมู่หนึ่งหยุดยั้งการขนฝิ่นหนัก ๒๐ ตันเข้ามาทางแม่สายจากชายแดนพม่าไว้ได้ โดยที่ทหารก๊กมินตั๋งหนีไปได้อย่างน่าประหลาดใจ จากนั้นก็มีการขนฝิ่นเข้ากรุงเทพฯ อย่างปกติ เผ่าพออกพอใจการทำงานของพวกตำรวจมาก และคงจะเป็นด้วยมันเป็นของกลางรายใหญ่ ทำให้เผ่าเร่งรัดขอเงินจำนวน ๒๔๐ ล้านบาทเป็นค่ารางวัล โดยแทงเรื่องไปยังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง แล้วก็เป็นคนสั่งจ่ายเงินนี้เองในฐานะเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการฯ

การจ่ายเงินจำนวนนี้เป็นไปอย่างไม่เป็นทางการและปกปิด ในวันที่ ๑๔ เผ่าให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ว่าสายผู้บอกข่าวได้หนีออกนอกประเทศเสียแล้ว เพราะกลัวการถูกปองร้าย ฉะนั้นจึงไม่น่ามีอะไรต้องวิพากษ์วิจารณ์กันอีกต่อไป ทั้งยังบอกต่อไปด้วยว่าฝิ่นจำนวนนั้นจะถูกขนทิ้งทะเล โดยกันส่วนหนึ่งเอาไว้ใช้เข้ายา เรื่องทั้งหมดเป็นสิ่งเหลือเชื่อ แม้แต่สำหรับนักข่าวไทยซึ่งส่วนใหญ่ถือเอาเรื่องคอร์รัปชั่นเป็นของปกติธรรมดา

แปลกเป็นคนแรกที่เริ่มโจมตีเผ่า โดยตั้งข้อสงสัยต่อหนังสือพิมพ์ว่า รางวัลการนำจับนั้นน่าจะเป็นเครื่องชักจูงให้เกิดการลักลอบนำฝิ่นเข้าเมืองมากกว่า แปลกยังถามต่อไปอีกว่าทำไมเงินรางวัลจึงมีค่าสูงกว่าที่ประกาศไว้ครั้งแรก ฝ่ายตำรวจอธิบายว่า พวกเขาไม่มีโอกาสชั่งน้ำหนักฝิ่น จึงเพียงแต่ประเมินค่าเงินรางวัล และประเมินต่ำไปในครั้งแรก แต่กฎหมายมีอยู่ว่า ห้ามจ่ายเงินรางวัลจนกว่าจะได้ตรวจชั่งน้ำหนักฝิ่นกันเรียบร้อยแล้ว ดังนั้นจึงเป็นโอกาสดีของพวกหนังสือพิมพ์ที่จะพากันรุมโจมตีเผ่า ในเดือนสิงหาคม เผ่าถูกถอดออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง จึงออกเดินทางไปเที่ยวญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกา ระหว่างที่เผ่าไม่อยู่แปลกประกาศจำกัดอำนาจของฝ่ายตำรวจ ด้วยการยับยั้งการปฏิบัติการใด ๆ ของกองกำลังกึ่งทหารกึ่งตำรวจ และออกคำสั่งให้ตำรวจเลิกข้องเกี่ยวกับธุรกิจทั้งหลายทั้งปวง

เผ่ากลับมาในเดือนธันวาคม และประกาศขอรับผิดต่อหน้าที่การงาน พร้อมทั้งสบถสาบานกลางสภาว่าตำรวจไม่มีส่วนเกี่ยวข้องอะไรด้วยทั้งสิ้น แต่มวลมหาชนก็เกิดความสงสัยเกินกว่าที่จะยอมให้เรื่องนี้ผ่านไปได้อย่างง่าย ๆ และพวกหนังสือพิมพ์ก็เริ่มขุดคุ้ยการคอร์รัปชั่นในวงการตำรวจขึ้นมาดีแผ่กันยกใหญ่ หนังสือพิมพ์ที่เข้าข้างสฤษดิ์ได้ทีโจมตีความสัมพันธ์ระหว่างเผ่ากับซี.ไอ.เอ. หาว่าเผ่าเป็นสุนัขรับใช้ของอเมริกา ในเดือนพฤศจิกายน ปี ๒๔๙๙ แปลกแตกหักกลุ่มเจ้าหน้าที่ซึ่งสนับสนุนพวกก๊กมินตั๋ง ด้วยการให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ว่า พวกก๊กมินตั๋งก่อให้เกิดความเดือดร้อนมากมายด้วยการค้าฝิ่น ซึ่งทำให้ไทยต้องถูกประณามในสหประชาชาติ หนังสือพิมพ์บางฉบับยังใจกล้าพอที่จะชี้ว่า ซี.ไอ.เอ. มีส่วนร่วมในการค้าฝิ่นของเผ่า

ในขณะที่ดวงของสฤษดิ์กำลังขึ้น อิทธิพลของเผ่าก็ลดถอยลงทุกที จนกระทั่งเขาเองรู้สึกว่าถูกบังคับให้อาศัยการเลือกตั้งในเดือนกุมภาพันธ์ ปี พ.ศ ๒๕๐๐ มาเป็นฐานสนับสนุนเขาใหม่ เผ่าจึงทุ่มเทกำลังทรัพย์ที่ได้มาจากการค้าฝิ่นและการขูดรีดโชกอย่างอื่น ๆ จัดตั้งพรรคการเมืองขึ้น และเริ่มรณรงค์หาเสียงต่าง ๆ นานา ส่วนตำรวจของเขาก็ออก

บัตรพิเศษให้เหล่าอันธพาลเพื่อจะได้พ้นผิดเวลาไปก่อกวนรถหาเสียงของคู่แข่งหรือรังแกผู้สมัครที่ไม่เป็นมิตรกับพวกตน เผ่าโกงเลือกตั้งและก็ทำได้ดีจนกระทั่งได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ท่ามกลางการโจมตีของบรรดาหนังสือพิมพ์ แม้ว่านี่จะเป็นการดีสำหรับเขาบ้าง แต่สฤษดิ์กำลังเตรียมจะรัฐประหาร

สฤษดิ์เอารถถังจากกองพลหนึ่งออกมาวิ่งตามถนนในวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ อันเป็นธรรมเนียมของการทำรัฐประหารในเมืองไทย เผ่าหนีไปอยู่สวิตเซอร์แลนด์พร้อมด้วยเงินก้อนใหญ่ ส่วนแปลกไปอยู่ญี่ปุ่น สฤษดิ์ตั้งคณะรัฐมนตรีซึ่งประกอบด้วยกลุ่มแข่งขันในทางทหารคละเคล้ากัน รวมทั้งพวกที่แอนตี้อเมริกัน พร้อมกันนั้นก็ตั้งให้ลูกน้องมือขวาคือ ถนอม กิตติขจร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ขั้นต่อไปก็หันไปเล่นงานตำรวจด้วยการยุบเลิกหน่วยต่าง ๆ ยึดอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ได้ไปแจกจ่ายกันตามหน่วยทหารและขับไล่ไสส่งบรรดาสายของซี.ไอ.เอ.ที่เคยสนับสนุนเผ่าออกนอกประเทศให้หมด ส่วนสมุนอีกคนหนึ่งคือ ประภาส ได้รับแต่งตั้งให้ว่าการกระทรวงมหาดไทย และมีการนำเจ้าหน้าที่ทางทหารที่จงรักภักดีมาคุมตำแหน่งสำคัญในกรมตำรวจ เพื่อจัดการกับเส้นสายของเผ่าที่ยังคงอยู่ในธุรกิจผืน ตัวอย่างเช่น ในเดือนพฤศจิกายน หน่วยกำลังผสมทหาร – ตำรวจได้ตรวจจับฝิ่นจำนวนหนักหกตันทางชายแดนด้านเหนือ พร้อมกับได้ตัวตำรวจอีกห้าคนปรากฏว่าอธิบดีกรมตำรวจคนใหม่ ไสว ไสวแสนยากร ไม่พอใจมาก และจัดการกวาดล้างอย่างจริงจัง ถึงกับไล่ตำรวจชั้นนายพลชื่อทม ชิตวิมล ออกจากราชการฐานมีส่วนพัวพันกับเรื่องนี้

การเลือกตั้งทั่วไปในเดือนมกราคม ปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ซึ่งมีถนอมเป็นนายกรัฐมนตรีทำให้กลุ่มที่ต่อต้านกลายเป็นกลุ่มที่ถูกกฎหมายขึ้นมา แต่อย่างไรก็ดี พวกเสรีนิยมในคณะรัฐมนตรีเริ่มไม่พอใจในการปกครองของสฤษดิ์ และพยายามรวบรวมพวกนายทหารหนุ่ม ๆ มาโค่นล้มสฤษดิ์ หากแต่สฤษดิ์รีบชิงทำรัฐประหารอีกครั้งหนึ่งเสียก่อนเมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๐๑ พอถึงตอนนี้กำลังตำรวจถูกเปลี่ยนผ่านมือมาเป็นฐานของสฤษดิ์อย่างเต็มที่ สิ่งเดียวที่ยังคงทำให้เขาเป็นกังวลก็คือบรรดานายทหารหนุ่มระดับนายพันทั้งหลาย เพราะยังไม่อาจแน่ใจในความจงรักภักดีของพวกนี้ได้ แต่ก็มีการถกเถียงกันว่า ความจงรักภักดีนั้นคงซื้อกันได้หากว่าเงินถึง ปัญหาคือจะเอาเงินที่ไหนมาเป็นค่ากำนัลจำนวนมหาศาล กลุ่มปฏิวัตินี้จึงมองไปที่กิจการค้าฝิ่นของเผ่า และดำเนินการต่ออย่างเป็นล่ำเป็น

สันมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม โดยพวกเจ้าหน้าที่ทางทหารกับตำรวจร่วมกันขึ้นไปคุมฝืนทางเหนือ ส่วนพวกทหารเรือกับทหารอากาศก็อาสาขนฝืนออกนอกประเทศ โดยผ่านไปทางฮ่องกงหรือสิงคโปร์ แต่ทุกครั้งที่หาเงินได้มักจะมีการถกเถียงกันว่า ควรจะทำมาค้าขายกันต่อไปหรือไม่ สฤษดิ์กับประภาสเห็นควรในขณะที่คนอื่น ๆ เห็นไม่แตกต่างกันมากนักนอกจากถนอมกับไสว เพราะทั้งสองมีส่วนเกี่ยวข้องกับความกดดันจากต่างประเทศอยู่บ้าง ในที่สุดสฤษดิ์ก็ฟังไสวด้วยความเคารพนับถือกันเป็นส่วนตัว พร้อมกับห้ามไม่ให้พวกตำรวจกับทหารไปยุ่งเกี่ยวกับการขนฝืนจากพม่าผ่านไทยไปสู่ตลาดโลกเช่นเคย แต่ก็ไม่มีความพยายามมากมายที่จะหยุดยั้งขบวนการค้าฝืนเหล่านี้อย่างจริงจังอะไรนัก แม้จะมีการประกาศพระราชบัญญัติห้ามสูบฝืนหรือห้ามค้าฝืนออกมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ก็ตาม สิ่งที่เปลี่ยนไปจากสมัยของเผ่าก็เพียงแต่ว่า แต่ก่อนเคยทำกันอย่างโจ่งครึ่ม ในขณะที่ระยะหลังนี้ทำกันอย่างอ้อมและลับ ๆ มากยิ่งขึ้นกว่าเดิมเท่านั้นเอง

ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า ซี.ไอ.เอ. มีส่วนสนับสนุนอย่างมหาศาลต่อเส้นสายการค้าฝืนของเผ่า ด้วยการให้เครื่องบิน รถบรรทุก และเรือบรรทุกสำหรับการขนส่งฝืน ในขณะเดียวกันเผ่าก็ปกป้องผลประโยชน์ของซี.ไอ.เอ.ด้วยการคุ้มครองการส่งสัมภาระของบริษัท ซี ซับพลายให้กับพวกก๊กมินตั๋ง และก็เป็นที่แน่ใจได้ว่า เผ่าได้ตั้งตัวเป็นผู้แทนขาออกของบริษัทขายฝืนก๊กมินตั๋งอย่างวิเศษ การกระทำของซี.ไอ.เอ.ก็เหมือนกับการช่วยให้ประเทศด้อยพัฒนาได้มีโอกาสเลื่อนสภาพตัวเองสู่ขั้นโจนทะยานทางเศรษฐกิจตามทฤษฎีของนายรอสเตาว์ อดีตที่ปรึกษาฝ่ายเศรษฐกิจของประธานาธิบดีเคนเนดี้ นั่นคือช่วยให้กิจการค้าฝืนระหว่างไทย–พม่า โจนขึ้นสู่ขั้นทะยานขึ้นด้วยการสนับสนุนทางอุปกรณ์ขนส่งและกำลังคนในการคุมฝืน

ด้วยเหตุฉะนี้ ไทยจึงกลายเป็นแหล่งส่งยาเสพติดออกสู่ตลาดโลกที่ใหญ่ที่สุด

อำนวยชัย ปฏิพัทธ์ฯ เก็บความจาก Alfred W. McCoy "The Politics of Heroin in Southeast Asia", Harper, 1972 หน้า 135–145

ยูโทเปีย ของ โทมัส มอร์
สมบัติ จันทรวงศ์ แปล
กำลังจัดพิมพ์ครั้งที่สอง

ก๊กมินตั๋งในไทย : ยามเผ่าประตูด้านเหนือ

นับตั้งแต่ปี ๒๕๐๔ เป็นต้นมา แม้ว่า ทหารก๊กมินตั๋งจะสามารถควบคุมการค้าฝิ่นถึงร้อยละ ๙๐ ภายในรัฐฉานในพม่า ทหารก๊กมินตั๋งก็มิได้มีฐานที่มั่นใดเลยภายในรัฐนั้นหลังจากเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ทหารพม่าจำนวน ๕,๐๐๐ คน และทหารจีนคอมมิวนิสต์จำนวน ๒๐,๐๐๐ คน ได้ทำการรวมพล "จู่โจมอย่างฉับพลัน" เข้าทำลายศูนย์บัญชาการของก๊กมินตั๋งที่เมืองหม่องพะเลียว (Mong Pa Liao) ในรัฐเกียงตุง (Kentung) ของพม่า ทหารก๊กมินตั๋งทั้งหมด (ซึ่งมีประมาณ ๑๐,๐๐๐ คน) ได้หนีข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาอาศัยอยู่ในแถบตะวันตกเฉียงเหนือของลาว และลี้ภัยอยู่ที่เมืองน้ำทา (Nam Tha)ในลาว ในเมืองหม่องพะเลียวซึ่งทหารก๊กมินตั๋งหนีออกมานั้นมีการค้นพบกระสุนปืนทำในอเมริกาจำนวน ๕ ตัน และในวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ปีเดียวกันกองทัพอากาศพม่าได้ยิงเครื่องบินทิ้งระเบิดทำในอเมริกาซึ่งกำลังส่งกำลังบำรุงให้กับทหารก๊กมินตั๋งส่วนที่ยังหลงเหลืออยู่ภายในพม่า[๑] ด้วยความเก้อเขินที่ถูกพบว่าเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นี้กระทรวงการต่างประเทศสหรัฐอเมริกาจึงเสนอให้มีการขนย้ายกองกำลังของก๊กมินตั๋งกลับไปไต้หวัน และในวันที่ ๑๔ มีนาคม การขนย้ายดังกล่าวก็เริ่มขึ้น ทหารก๊กมินตั๋งประมาณ ๔,๒๐๐ คน ได้บินจากเมืองน้ำทามาที่ห้วยทราย (Houi Sai) ลงข้ามลำแม่น้ำโขงข้ามเข้ามาที่เชียงของมุ่งสู่เชียงรายเพื่อรอขึ้นเครื่องบินกลับไต้หวัน ในวันที่ ๑๒ เมษายน ปีนั้นเอง การขนย้ายก็สิ้นสุดลงและไต้หวันประกาศไม่รับผิดชอบต่อทหาร "จำนวนเล็กน้อย" ที่ยังคงตกค้างอยู่[๒]

อันที่จริงแล้วยังมีทหารก๊กมินตั๋งตกค้างอยู่ในลาวอีกราว ๒,๐๐๐–๓,๐๐๐ คน ทั้งหมดถูก ซี.ไอ.เอ. จ้างให้ทำงานกับฝ่ายขวาของลาว จากคำให้สัมภาษณ์ของวิลเลี่ยม ยัง (สายลับคนหนึ่งของ ซี.ไอ.เอ. ในสมัยนั้น) ทหารเหล่านี้อยู่ใต้บังคับบัญชาของนายพลภูมี หน่อสวรรค์ และภายหลังได้กลายมาเป็น "หน่วยสงครามพิเศษ ๑๑๑" (Batallion Special 111) ทหารเหล่านี้ยังคงอยู่ที่น้ำทาจนกระทั่งราวกลางปี ๒๕๐๕ เมื่อฝ่ายขวาของ

ลาวเสื่อมอำนาจลง ทหารก๊กมินตั๋งพวกนี้จึงเคลื่อนย้ายข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่ประเทศไทยโดยการรู้เห็นและยินยอมจากรัฐบาลไทย ทหารก๊กมินตั๋งเหล่านี้ได้ตั้งฐานปฏิบัติการใหม่ ๒ แห่งบนภูเขาที่มีป่าคลุมทึบในบริเวณชายแดนไทยห่างไม่กี่ไมล์จากเขตพม่า และเริ่มเกี่ยวข้องกับการค้าฝิ่นตั้งแต่นั้นมา[๓]

การที่ทหารก๊กมินตั๋งเคลื่อนย้ายเข้ามาในไทย แทนที่จะกระทบกระเทือนต่อการค้าฝิ่น ก๊กมินตั๋งเองกลับเพิ่มบทบาทมากขึ้นในการค้าฝิ่นในแถบสามเหลี่ยมทองคำ ทหารก๊กมินตั๋งไม่เพียงแต่จะสามารถครอบครองฝิ่นทั้งหมดในพม่าเท่านั้น แต่ทหารก๊กมินตั๋งยังเพิ่มการเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในการเคลื่อนย้ายฝิ่นในตอนเหนือของประเทศไทยอีกด้วย ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ รัฐบาลไทยได้ออกกฎหมายห้ามการปลูกและการสูบฝิ่นภายในราชอาณาจักร ชาวเขาหลายคนซึ่งกลัวการปราบปรามของตำรวจกำลังเริ่มจะเลิกปลูกฝิ่น เมืองและหมู่บ้านเล็ก ๆ แถบเชิงเขาในตอนเหนือของไทย ซึ่งเคยรุ่งเรืองจากการเป็นศูนย์ค้าฝิ่นมาเป็นเวลากว่า ๑๒ ปี เริ่มจะประสบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ เนื่องจากขาดข้อมูลตัวเลขและรายงานของทางการที่เชื่อถือได้จึงทำให้ยากที่จะกล่าวถึงช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของเศรษฐกิจตอนนี้ของแถบเหนือของประเทศไทย แต่ก็มีนักมานุษยวิทยาชาวออสเตรเลียผู้หนึ่งได้ช่วยให้ข้อมูลให้เราได้เห็นสภาพการณ์ขึ้น ๆ ลง ๆ ของหมู่บ้านค้าฝิ่นในไทยหมู่บ้านหนึ่งซึ่งมีชื่อว่า บ้านวัด ได้[๔]

บ้านวัดตั้งอยู่ห่างจากเชิงเขาในแถบทิวเขาด้านตะวันตก เนื่องจากอยู่ใกล้กับเส้นทางที่ข้ามภูเขาเข้าสู่หมู่บ้านปลูกฝิ่น บ้านวัดจึงเป็นทำเลที่เหมาะสมที่จะใช้เป็นศูนย์ดำเนินการของพ่อค้าจรค้าฝิ่นทั้งหลาย นอกจากนี้แล้วหมู่บ้านนี้ยังห่างเพียง ๑๕ ไมล์ (ประมาณ ๒๒.๕ ก.ม.) จากเชียงใหม่ ซึ่งมีสถานีรถไฟที่เหนือสุดตั้งอยู่ ซึ่งก็ยิ่งสะดวกต่อการที่พ่อค้าฝิ่นและคนกลางจะลำเลียงฝิ่นลงสู่กรุงเทพ ฯ

พ่อค้าบ้านวัดเริ่มเข้าพัวพันกับการค้าฝิ่นมาตั้งแต่ปี ๒๔๖๓ เมื่อหมู่บ้านแม้ว ๔–๕ หมู่บ้านถูกสร้างขึ้นในแถบใกล้ ๆ นั้น ในขณะนั้นประชากรชาวแม้วยังมีจำนวนน้อย และการปลูกฝิ่นก็เป็นเพียงอาชีพรอง อาชีพหลักคือการปลูกข้าว พ่อค้าที่บ้านวัดจึงได้แต่เพียงซื้อฝิ่นจำนวนเล็กน้อยจากแม้วซึ่งจะขายโดยตรงให้แก่ผู้สูบฝิ่นในเมืองเล็ก ๆ รอบ ๆ บริเวณ ในขณะนั้นไม่มีคนกลางจากกรุงเทพฯ หรือเชียงใหม่เข้าดำเนินการอยู่ที่บ้านวัด เพียงแต่มีพ่อค้าของบ้านวัดคนหนึ่งที่ขวนขวายลักลอบนำฝิ่นล่องรถไฟลงมาขายที่กรุงเทพ ฯ เป็นครั้งเป็นคราวบ้าง[๕]

เมื่อรัฐบาลไทยได้ตัดสินใจที่จะส่งเสริมการปลูกฝิ่นในปี ๒๔๙๐ การค้าฝิ่นจึงเริ่มขยาย

ตัว หมู่บ้านวัดจึงเริ่มเจริญมั่งคั่งขึ้นกลายมาเป็นตลาดค้าฝิ่นที่ใหญ่ที่สุดในตอนเหนือของประเทศไทย[๖] การส่งเสริมนี้ได้ชักจูงชาวแม้วอีกจำนวนมากให้เข้าไปทำไร่ฝิ่นในแถบภูเขาใกล้เคียงนั้น ทำให้บ้านวัดกลายเป็นศูนย์รวมพ่อค้า ผู้ชายที่บ้านวัดส่วนใหญ่เข้ามีส่วนร่วมในการค้าฝิ่น โดยการเป็นยามเฝ้าประตู พ่อค้าหนังล่อ (สัตว์ที่ใช้บรรทุกฝิ่น) หรือพ่อค้าอิสระในระหว่างการเก็บเกี่ยวและปลูกฝิ่น ชาวแม้วต้องการข้าว พ่อค้าจากบ้านวัดจะซื้อข้าวจากเชียงใหม่และนำมาขายเชื่อให้แก่ชาวแม้ว เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวฝิ่น พ่อค้าจะเข้าไปในหมู่บ้านแม้วเพื่อจะเข้าไปเรียกเก็บหนี้คืน และยังนำเอาสินค้าอื่น ๆ เช่น เงินเกลือ ข้าวและสินค้าอุตสาหกรรม เข้าไปค้าขายแลกเปลี่ยนกับฝิ่นด้วย

แม้ว่าการประกาศห้ามค้าและสูบฝิ่นในปี ๒๕๐๒ จะไม่สามารถระงับการขยายตัวของการผลิตฝิ่นของไทยได้โดยสิ้นเชิงก็ตาม ก็ทำให้การค้าฝิ่นของบ้านวัดซบเซาไปมากทีเดียว เมื่อครั้งที่การค้าฝิ่นกำลังรุ่งเรืองอยู่นั้น มีพ่อค้าฝิ่นรายใหญ่ ๆ ถึง ๒๐ ราย ดำเนินกิจการอยู่ที่บ้านวัด แต่ในปี ๒๕๑๑ มีเหลือเพียง ๒ ราย พ่อค้าท้องถิ่น ๒ รายถึงกับล้มละลายเมื่อถูกตำรวจจับและยึดฝิ่นไป อีกรายล่มจมลงเพราะลูกค้าชาวแม้วได้ละทิ้งถิ่นฐานหนีไปโดยมิได้จ่ายหนี้สินที่เหลือให้ เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้การค้าฝิ่นที่บ้านวัดซบเซาลง และพ่อค้าหลายคนได้เลิกกิจการไปเลย[๖]

ช่องว่างของการค้าฝิ่นเหล่านี้ถูกแทนที่โดยกองทัพก๊กมินตั๋ง และด้วยการช่วยเหลือของพ่อค้าแถบภูเขาชาวยูนนาน เมื่อก๊กมินตั๋งและพรรคพวก รวมทั้งครอบครัวด้วย ถูกกวาดล้างขับออกจากพม่าครั้งใหญ่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ก็มีการเคลื่อนย้ายศูนย์ปฏิบัติการค้าฝิ่นลงมาทางตอนเหนือของไทยด้วย[๗] ในปี ๒๕๐๘ จากการสำมะโนประชากร มีชาวยูนนานทั้งหมดจำนวน ๖,๖๐๐ คน[๘] อาศัยอยู่ในหมู่บ้านใหญ่ ๆ ในแถบเหนือของไทย ในขณะที่พ่อค้าชาวไทยถูกบีบให้เลิกธุรกิจทีละรายสองรายหลังจากปี ๒๕๐๒ ทหารก๊กมินตั๋งและพลเรือนผู้ติดตามก็เข้าแทนที่ทันที เนื่องจากก๊กมินตั๋งรวมตัวกันอยู่ในรูปของทหาร จึงง่ายต่อการติดตามชาวแม้วซึ่งอพยพเคลื่อนที่ และเป็นหลักประกันได้ว่าพวกเขาจะจ่ายหนี้สินให้ครบ และเนื่องจากมีอำนาจทางทหาร ก๊กมินตั๋งสามารถจะปกป้องเงินทุนจำนวนมหาศาลที่จมอยู่ในกองคาราวานจากโจร และลดการข่มขู่คุกคามจากตำรวจไทยได้ไม่น้อยทีเดียว

พ่อค้าชาวยูนนานจะเป็นกองหน้าระวังภัยให้แก่การค้าของทหารก๊กมินตั๋ง พวกนี้จะแทรกซึมเข้าไปในหมู่บ้านแถบภูเขาและยัดเยียดความเป็นหนี้สินให้แก่ผู้ปลูกฝิ่นชาวเขา

เหล่านั้น พวกเขาจะเปิดร้านค้าขึ้นในหมู่บ้านที่เป็นศูนย์การปลูกฝิ่น และขายสิ่งของต่าง ๆ เช่นไฟฉาย อาหารกระป๋อง เครื่องประดับที่ทำด้วยเงิน เสื้อผ้า เกลือ และรองเท้า รายงานประจำปี ๒๕๑๕ ของกระทรวงมหาดไทย ได้สรุปผลของ "การปฏิวัติทางการค้า" ของทหารก๊กมินตั๋งกลุ่มนี้ไว้ว่า

"*. . . . การเพิ่มความต้องการสำหรับสินค้าจากภายนอกทำให้การปลูกพืชเงินพืชทองเริ่มขยายตัว ไม่ต้องสงสัยเลยว่าการปลูกฝิ่นและการผลิตฝิ่นดิบเท่าที่ผ่านมาสร้างผลกำไรให้อย่างมาก สิ่งนี้เป็นที่รู้กันดีในหมู่ชาวเขา เจ้าของพ่อค้าและพ่อค้าจรในแถบเทือกเขาเหล่านี้ จะแข่งขันกันเพื่อที่จะครอบครองผลผลิตดังกล่าว จึงพร้อมที่จะให้เครดิตแก่ผู้ขายฝิ่น . . .*"[๙]

เมื่อใกล้จะหมดฤดูเก็บเกี่ยวฝิ่น และพ่อค้าชาวยูนนานได้จัดซื้อฝิ่นหมดเรียบร้อยแล้ว ทหารก๊กมินตั๋งพร้อมอาวุธครบมือจะเคลื่อนขบวนคาราวานจากหมู่บ้านหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่งเพื่อจะรวบรวมฝิ่นเหล่านั้น หมอสอนศาสนาชาวอเมริกันผู้เคยเห็นกองคาราวานขนฝิ่นดังกล่าว ได้บรรยายถึงคาราวานดังกล่าวว่า เป็นภาพที่น่าตื่นตระหนกมากเมื่อกองคาราวานมาถึง จะมีผู้ส่งสัญญาณ หลังจากนั้นผู้หญิงและเด็กจะหนีเข้าป่าหมด ปล่อยไว้ให้เป็นธุระของผู้ชายในการคุ้มครองหมู่บ้าน เมื่อนำฝิ่นใส่หลังล่อได้แล้วกองคาราวานก็เคลื่อนต่อไป ผู้คนก็กลับออกจากป่าคืนเข้ามาในหมู่บ้าน ตามรายงานของกระทรวงมหาดไทย ปี ๒๕๐๕ ได้บรรยายถึงยุทธศาสตร์ของฝ่ายก๊กมินตั๋ง – ยูนนานไว้บางแง่ดังนี้

"*. . . บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการขนย้ายฝิ่นในแถบภูเขาตอนเหนือของไทย ก็คือพวกพ่อค้าซึ่งเป็นคนนอกสังคมชาวเขา จากการสังเกตในหมู่บ้านของชาวเขาหลาย ๆ หมู่บ้านนั้นว่า ส่วนใหญ่พ่อค้าเหล่านั้นเป็นชาวจีนฮ่อ (ยูนนาน)*

. . . โดยปกติแล้ว พ่อค้าฮ่อรู้จักกันเป็นอย่างดี แม้ว่าจะอาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่ห่างกันถึง ๒๐๐ ก.ม.หรือไกลกว่านั้น ทั้งหมดจะยึดเอาบ้านยาง ใกล้กับอำเภอฝาง (ใกล้กับกองทัพที่ ๓ ของก๊กมินตั๋ง) เป็นศูนย์กลาง มีเพียงไม่กี่คนที่กลับคืนมาที่เดิมหลังจากฤดูการค้าขายได้หมดลงแล้ว . . .

. . . รู้สึกว่าจะมีความเข้าใจอันดีซึ่งกันและกันระหว่างชาวฮ่อด้วยกันและมีการรวมกลุ่มและแม้แต่การจัดตั้งองค์การลับ . . .

. . .พ่อค้าชาวฮ่อติดต่ออย่างใกล้ชิดกับหน่วยกำลังรบของก๊กมินตั๋ง ซึ่งประจำอยู่ตามค่าย ตามเขตแดนติดต่อกับพม่ามีรายงานว่าพวกก๊กมินตั๋งมักจะให้ความคุ้มกันแก่กองคาราวานฝิ่นเริ่มจากในบริเวณป่าลึกจนกว่าจะถึงที่ขนถ่าย.."[๑๐]

ค่ายที่ปรากฏอยู่ในรายงานนี้ก็คือ ศูนย์บัญชาการใหญ่ของกองทัพที่ ๕ ของก๊กมินตั๋ง

บนภูเขาแม่สะรอง ซึ่งอยู่ห่างกันประมาณ ๔๕ ก.ม. ไปทางตะวันตกของเชียงราย ถึงแม้ว่ากองกำลังของทหารก๊กมินตั๋งจะมีโครงสร้างการบัญชาการอยู่ในพม่า แต่ก็มีศูนย์บัญชาการย่อย ๒ แห่งนี้ หลังจากที่ได้เคลื่อนย้ายเข้ามาสู่เมืองไทยโดยไม่ต้นมีสายปลายเหตุ ไต้หวันได้สั่งให้ผู้บัญชาการระดับสูงกลับประเทศในปี ๒๕๐๔ และได้ตัดงบสนับสนุนแก่ทหารที่ตกค้างอยู่ เมื่อการควบคุมจากภายนอกสิ้นสุดลงทหารก๊กมินตั๋งจึงแยกออกเป็น ๓ ก๊กด้วยกันคือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มของนายพลต่วน ชีเวน (Tuan Shi-wen) ซึ่งได้จัดตั้งกองทัพทหารบกที่ ๕ มีกำลัง ๑๘,๐๐๐ คน กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มของนายพลลี เวน ฮวน (Lywen-huan) ซึ่งได้เป็นผู้บัญชาการกองทัพที่ ๓ มีกำลัง ๑๔,๐๐๐ คน กลุ่มที่สามเป็นกลุ่มของนายพลมา เจียง กัว (Ma Chiang-Kuo) กับทหารฝ่ายสืบราชการลับอีก ๔๐๐ คน ได้จัดตั้งหน่วยอิสระที่หนึ่ง[๑๑] ขึ้น เนื่องจากหน่วยของนายพลมา เจียง กัว เป็นหน่วยที่อยู่ภายใต้การดูแลของเจียง จิง กัว (Chiang Ching-Kuo) บุตรชายของประธานาธิบดีเจียงไคเช็คแห่งไต้หวัน การช่วยเหลือทางการเงินเพื่อการปฏิบัติการสืบราชการลับในจีนและพม่าจึงยังคงมีอยู่ต่อไป[๑๒] ผลก็คือทำให้นายพลมา เจียง กัว สามารถจะดำรงอยู่ได้และเป็นตัวเชื่อมระหว่างนายพลต่วนและนายพลลีที่กำลังขัดแย้งกันอยู่[๑๓]

หลังจากที่ไต้หวันได้ตัดเงินช่วยเหลือลงแล้ว นายพลต่วนและนายพลลีจึงถูกบังคับโดยปริยายให้ต้องอาศัยการค้าฝิ่น "...ความจำเป็นอยู่เหนือกฎหมายใด ๆ ทั้งสิ้น..." นายพลต่วนเคยกล่าวกับนักหนังสือพิมพ์ชาวอังกฤษในปี ๒๕๑๐ "นั่นคือเหตุผลที่ว่า ทำไมเราจึงเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการค้าฝิ่น เราจะต้องอยู่ต่อไปเพื่อจะต่อสู้กับความเลวร้ายของคอมมิวนิสต์และการจะต่อสู้เราก็จะต้องมีกองทหาร การจะมีกองทหารก็ต้องมีปืน และการจะซื้อปืนจะต้องมีเงิน ในแถบภูเขาเช่นนี้ เงินที่หาได้ก็มีอยู่ทางเดียวก็คือจากฝิ่น . . .[๑๔] เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการปะทะกันระหว่างสองฝ่าย นายพลทั้งสอง (คือนายพลต่วนและนายพลลี) ได้ทำความตกลงในอันที่จะแบ่งเขตผลประโยชน์และใช้แม่น้ำสาละวินเป็นเส้นแบ่งเขตอิทธิพลภายในรัฐฉาน นายพลต่วนได้ส่งหน่วยคาราวานของเขาเข้าไปในเกียงตุงและตอนใต้ของรัฐวะ (Wa State) แถบตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ในขณะที่นายพลลีส่งกองคาราวานผ่านในแถบตะวันตกของแม่น้ำ[๑๕]

ในขณะที่ผู้บัญชาการกองทัพแห่งชาติรัฐฉาน (SNA หรือ Shan National Army) เป็นได้เพียงผู้บงการในการลักลอบนำสินค้าหนีภาษี นายพลต่วนและนายพลลีได้กลายมาเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในวงการธุรกิจด้านนี้ของเอเชีย ข่าย

งานการซื้อขายของฝิ่นครอบคลุมรัฐฉานทั้งหมดมีเนื้อที่๖๐,๐๐๐ตารางไมล์ กองคาราวานของพวกเขาขนถ่ายฝิ่นถึงร้อยละ ๙๐ ของฝิ่นที่ส่งจากรัฐฉานของพม่าเข้าสู่ประเทศไทย เนื่องจากต้องควบคุมกิจการมหาศาลนี้ กองพลก๊กมินตั๋งจึงจำเป็นต้องมีระบบข่ายงานการติดต่อสื่อสารภายในรัฐฉาน และจัดระเบียบการค้าในแถบหมู่บ้านชาวเขาซึ่งเคยยุ่งเหยิงให้เป็นระเบียบ ทางด้านตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน นายพลลีได้จัดให้มีสถานีวิทยุ ๗ แห่ง เรียงรายกันออกไปเป็นระยะทาง ๒๐๐ ไมล์ จากศูนย์บัญชาการกองทัพที่สาม ที่ถ้างอบในตอนเหนือของไทย ไปจนถึงลาเฉียว (Lashio) ในตอนเหนือของรัฐฉาน[๑๖] ทางฝั่งตะวันออกนายพลต่วนก็ได้สร้างสถานีวิทยุทั้ง ๑๑ สถานี รวมทั้งสถานีรับฟังคลื่นวิทยุอย่างเดียวอีก ๔ สถานีของหน่วยอิสระที่หนึ่งซึ่งเรียงรายไปตามเขตแดนพม่าและจีน[๑๗] สถานีแต่ละแห่งมีทหารก๊กมินตั๋งควบคุมอยู่ประมาณ ๘๐ – ๑๐๐ คน ทหารเหล่านี้ยังทำหน้าที่ทั้งเป็นนายหน้าซื้อฝิ่นและตัวแทนจัดซื้อฝิ่นอีกด้วย เมื่อฤดูปลูกฝิ่นเริ่มขึ้น พวกเขาจะออกสำรวจตามหมู่บ้านรอบ ๆ จ่ายเงินล่วงหน้าแก่ผู้นำหมู่บ้านเจรจากับสมาชิกกองโจรในรัฐฉาน และซื้อสัมปทานการค้าฝิ่นจากพ่อค้าท้องถิ่น เมื่อกองคาราวานก๊กมินตั๋งเริ่มเคลื่อนจากถ้างอบและแม่สะรองขึ้นเหนือในราวเดือนตุลาคมหรือพฤศจิกายน สถานีวิทยุแต่ละแห่งก็จะสามารถรายงานล่วงหน้าถึงขนาดและมูลค่าของการเก็บเกี่ยวฝิ่นในเขตที่สถานีตั้งอยู่ไปยังศูนย์ของตน ดังนั้นผู้บัญชาการก๊กมินตั๋งทั้งหลายจึงอยู่ในฐานะที่จะสามารถประเมินปริมาณของฝิ่นที่จะเก็บเกี่ยวได้ในแต่ละเขต ดังนั้นจึงสามารถวางแผนการณ์สำหรับกองคาราวานในการที่จะขึ้นไปขนย้ายฝิ่นเหล่านั้นได้

เนื่องจากกองคาราวานมีขนาดใหญ่มาก การวางแผนล่วงหน้าจึงเป็นสิ่งจำเป็นในขณะที่กองคาราวานของกองโจรในรัฐฉานอาจจะใช้ล่อบรรทุกฝิ่นเพียงประมาณ ๕๐ ตัว หรืออาจมากกว่านั้นเล็กน้อย กองคาราวานของก๊กมินตั๋งที่มีขนาดเล็กที่สุดจะใช้จำนวนล่อเป็นจำนวนนับร้อยตัวและบางกองอาจถึง ๖๐๐ ตัว[๑๙] ผู้บังคับการกองโจรรัฐฉานคนหนึ่งได้รายงานว่ากองคาราวานของก๊กมินตั๋งกองทัพที่สามซึ่งล่องผ่านเขตยึดครองของพวกเขาโดยเฉลี่ยแล้วจะใช้ล่อจำนวน ๔๐๐ ตัว[๒๐] แต่ละตัวตามปกติจะบรรทุกฝิ่นดิบได้ประมาณ ๕๐ กิโลกรัม ดังนั้นในการเคลื่อนย้ายฝิ่นครั้งหนึ่ง ๆ จึงจะเป็นปริมาณฝิ่นถึงราว ๆ ร่วม ๒๐ ตัน แม้ว่าจะมีกองโจรในรัฐฉานจำนวนมากและกองทัพรัฐบาล (พม่า) ตั้งมั่นอยู่ตามภูเขา กองคาราวานของก๊กมินตั๋งก็ยังสามารถจะเคลื่อนย้ายฝิ่นได้ โดยมีผู้คุ้มกันเพียงไม่มากมายนัก (โดยปกติประมาณ ๓๐๐ คนหรือทหารคุ้มกัน ๑ ต่อ

ล่อ ๑ หรือ ๒ ตัว) ทั้งนี้ก็เพราะพวกเขาถือวิทยุติดต่ออยู่กับมือตลอดเวลาซึ่งสามารถจะเรียกขอความช่วยเหลือจากศูนย์ได้ตลอดเวลาถ้ามีการโจมตี ในการเดินทางจะมีหน่วยลาดตระเวนเคลื่อนนำหน้าไปก่อนเสมอ เพื่อดูลู่ทางและรายงานปัญหาที่อาจเกิดขึ้น ทหารคุ้มกันเหล่านี้ส่วนมากเป็นชายวัยหนุ่มฉกรรจ์ซึ่งรวบรวมจากชาวบ้านจากตอนเหนือของประเทศไทย กองคาราวานก๊กมินตั๋งจึงสามารถเคลื่อนไหวได้รวดเร็ว และสามารถหลบหลีกการซุ่มโจมตีได้ ยิ่งกว่านั้นก๊กมินตั๋งยังมีอาวุธร้ายแรงอีกหลายชนิด เช่น ปืนใหญ่ขนาด ๖๐ มม. ปืนกลเบาขนาด ๕๐ ปืนไรเฟิลไร้แรงสะท้อนขนาด ๗๕ มม. และปืนคาร์บินกึ่งอัตโนมัติเป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นที่หวาดกลัวของกองโจรรัฐฉานและกองกำลังของรัฐบาลพม่าซึ่งมีอาวุธที่ล้าหลังกว่ามาก

กองคาราวานจะเริ่มเคลื่อนลงใต้ในราวเดือนตุลาคมหรือพฤศจิกายน และจะหยุดตามหมู่บ้านชาวเขาที่สำคัญ ๆ และเมืองอันเป็นที่ตั้งของตลาด และจุดที่ฝ่ายรวบรวมฝิ่นของก๊กมินตั๋งที่รอคอยอยู่เป็นระยะ ๆ ถึงแม้ว่ากองคาราวานก๊กมินตั๋งจะมีการเคลื่อนไหวผ่านไปมาข้ามที่ราบสูงฉานตลอดปีก็ตาม แต่กองคาราวานส่วนใหญ่มักจะเริ่มเคลื่อนขึ้นเหนือจากเดือนตุลาคมไปจนถึงเดือนมีนาคม (ซึ่งอยู่ในระหว่างฤดูเก็บเกี่ยว) แล้วเคลื่อนลงใต้จากเดือนมีนาคมไปจนถึงเดือนสิงหาคม กองคาราวานกองทัพที่สามของนายพลลีโดยปกติแล้วจะขึ้นไปถึงเขตเหนือสุด เช่น แถบเมืองลาเฉียว ซึ่งอยู่ห่างประมาณ ๒๕๐ ไมล์ จากถ้ำงอบอันเป็นสถานที่ที่พ่อค้าจะรวบรวมฝิ่นซึ่งถูกนำลงมาจากรัฐคะชิน และตอนเหนือของฉานโดยพ่อค้าจร[๒๑] กองคาราวานของกองทัพที่ ๕ ของนายพลต่วนเคยไปถึงเมืองวิงหงัน (Ving Ngun) ซึ่งอยู่ห่างราว ๑๗๐ ไมล์ไปทางเหนือของแม่สะรอง จนกระทั่งถึงปี ๒๕๑๒ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา กองคาราวานก๊กมินตั๋งจึงจำเป็นจะต้องอาศัยพ่อค้าจรรายย่อยอื่น ๆ ที่จะนำเอาฝิ่นจากรัฐโกกาง (Ko-Kang) และรัฐวะออกมาจากเขตซึ่งคอมมิวนิสต์ครอบครองอยู่ได้[๒๒]

เมื่อกองคาราวานก๊กมินตั๋งเริ่มที่จะล่องกลับประเทศไทย จะมีพวกกองโจรรัฐฉานและกองคาราวานฝิ่นเล็ก ๆ อาศัยกลับมาด้วย คนเหล่านี้ต้องการการคุ้มครอง เนื่องจากในภูเขาแถบนั้นมีกองโจรอาสารักษาดินแดน และทหารกองทัพบกพม่าเดินลาดตระเวนไปมาอยู่ตลอดเวลา จากการบอกเล่าของทหารกองโจรรัฐฉานผู้หนึ่งเล่าว่า กองคาราวานกองหนึ่ง ๆ จะต้องมีกองกำลังคุ้มกันอย่างน้อยที่สุด ๕๐ คน ถ้ามีกองกำลังพร้อมอาวุธถึง ๒๐๐ คน ก็เป็นอันว่าปลอดภัยแน่ เว้นเสียแต่ว่าจะมีเหตุการณ์ผิดปกติเกิดขึ้นเท่า

นั้น เนื่องจากกองคาราวานกลุ่มเล็ก ๆ ไม่สามารถจะจัดและแบกขนกำลังอาวุธที่จะช่วยปกป้องให้ปลอดภัยไปกับกองคาราวานได้อย่างพอเพียง (ในราวกลางปี ๒๕๑๔ บีน เอ็ม. ๑๖ หนึ่งกระบอก ราคาในเชียงใหม่กระบอกละ ๕,๐๐๐–๖,๐๐๐ บาท) พวกเขาจึงนิยมที่จะเคลื่อนไปกับก๊กมินตั๋งมากกว่า แม้ว่าจะต้องเสียค่าธรรมเนียมคุ้มกันเป็นจำนวน ๑๘๐ บาทต่อฝืน ๑ ก.ก. (ซึ่งเป็นอัตราที่ค่อนข้างสูงเมื่อเทียบว่าฝืน ๑ กิโลกรัม ราคาขายปลีกในเชียงใหม่ ปี ๒๕๑๐ เท่ากับ ๑,๒๐๐ บาท)[๒๓]

เพื่อที่จะตอบแทนแก่รัฐบาลไทย กองทัพก๊กมินตั๋งทั้งกองทัพที่สามและที่ห้าจึงทำหน้าที่เป็นกองกำลังปกป้องชายแดนด้านเหนือ และพวกเขายังใช้อำนาจที่มีอยู่เรียกเก็บ "ภาษีขาเข้า" ในอัตรา ๙๐ บาทต่อฝืนดิบทุก ๆ หนึ่งกิโลกรัมที่นำผ่านเข้ามาในประเทศไทย[๒๔] ในปี ๒๕๐๙–๒๕๑๐ ซี.ไอ.เอ. ได้รายงานไว้ว่า กองกำลังก๊กมินตั๋งได้ปกป้องชายแดนเป็นระยะทางราว ๗๐ ไมล์ ตรงพรมแดนตอนเหนือของเชียงใหม่และเชียงราย[๒๕] แต่ในกลางปี ๒๕๑๔ ผู้นำของกองโจรรัฐฉานได้อ้างว่าก๊กมินตั๋งได้ตั้งแนวจัดเก็บภาษีขาเข้าฝืน ตลอดแถบพรมแดนเขตเหนือจากแม่สายไปจนจรดแม่ฮ่องสอน ซึ่งภูมิที่เป็นภูเขา ป่าทึบ และมีเพียงเส้นทางเล็ก ๆ บนภูเขาที่พอที่ม้าจะเดินได้เท่านั้น เหล่านี้ทำให้เจ้าหน้าที่ศุลกากรของไทยไม่อยากจะเข้าไปมากนัก แต่ก็มีคาราวานเล็ก ๆ จากรัฐฉานที่ขนฝืนเข้ามาในไทยเพียงไม่กี่รายเท่านั้นที่สามารถเล็ดลอดสายตาของพวกก๊กมินตั๋งเข้ามาโดยไม่ต้องจ่ายภาษีให้ ด้วยข่ายงานและระบบสื่อสารที่กว้างขวางใหญ่โต ก๊กมินตั๋งจะรู้ได้ทันทีว่ามีกองคาราวานไหนบ้างที่กำลังจะเคลื่อนย้ายลงมา และโดยปกติแล้วจะมีกองเก็บภาษีตั้งรอคอยเก็บภาษีอยู่ในจุดที่กองคาราวานจะข้ามเขตแดนเข้ามาในไทย[๒๖]

โดยไม่จำเป็นต้องหาเงินจากฝืนเช่นเดียวกับกองทัพที่สี่และที่ห้า หน่วยอิสระที่หนึ่งจึงสามารถจะยึดเอาการปฏิบัติการจารกรรมแถบชายแดนเป็นเป้าหมายอันดับหนึ่ง และถือว่าการลักลอบค้าและขนฝืนเป็นเพียงเป้าหมายรอง สิ่งที่สำคัญที่สุดในสายตาของไต้หวันคือการที่หน่วยอิสระที่หนึ่งได้ช่วยสนองเจตนารมณ์ของจอมพลเจียง ไคเช็คในการที่จะ "กลับสู่แผ่นดินใหญ่" ได้โดยการมีส่วนเล็ดลอดจู่โจมเข้าไปก่อวินาศกรรมในแถบตอนใต้ของจีน[๒๗]

กองทัพที่ห้าของนายพลต่วนได้มีส่วนช่วยเหลือมากพอสมควรเกี่ยวกับปฏิบัติการสืบความลับให้นายพลมา และอย่างน้อยที่สุดมีครั้งหนึ่งซึ่งทหารของนายพลต่วนได้เข้าร่วมอย่างเต็มที่ในปฏิบัติการลอบโจมตีในตอนใต้ของจีน เพื่อจะตอบแทนการปฏิบัติการสนับ

สนุนของนายพลต่วนดังกล่าว ทหารของนายพลต่วนจึงได้รับการยินยอมให้ใช้สถานีวิทยุของหน่วยอิสระที่หนึ่ง เป็นศูนย์ในการค้าฝิ่น[๒๘] ในขณะที่นายพลต่วนค่อนข้างจะปิดปากเงียบเกี่ยวกับการพัวพันของตนในการลักลอบค้าฝิ่น เขาก็มีความภาคภูมิใจต่อการเป็นทัพหน้าในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ เขามักจะเรียกตัวเขาเองว่า "สุนัขเฝ้าประตูด้านเหนือ" ถ้ามีผู้มาเยี่ยมเยียนเขาก็มักจะเล่าให้ฟังถึงเรื่องราวของการต่อสู้ในสมรภูมิรบกับเหมาเจ๋อตงในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๓–๒๔๘๓ การต่อสู้กับญี่ปุ่นในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง และการโจมตีจังหวัดยูนนานในจีนเมื่อไม่นานมานี้ แม้ว่าจะมีอายุถึง ๖๑ ปี (เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕) เขามักจะใช้เวลาทั้งหมดอยู่ในเชียงใหม่ มีความสุขอยู่กับเงินที่เขาหามาได้จากการค้าฝิ่นและเขาก็ยังคงคิดว่าตนเองเป็นนักรบกองโจรอยู่ และวันดีคืนดีก็จะรวบรวมกำลังเข้าโจมตีจีนเสียทีหนึ่งเพื่อรักษาภาพพจน์ของตนไว้[๒๙]

นายพลมาเป็นเพียงคนเดียวในสามนายพล ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากจีนไต้หวัน เขากลายเป็นผู้บัญชาการอาวุโสในเขตสามเหลี่ยมทองคำ ถึงแม้การขัดแย้งกันหลายครั้งจะเป็นอันตรายต่อความสัมพันธ์ระหว่างนายพลต่วนและนายพลลี นายพลมาก็ยังคงรักษาสัมพันธภาพเป็นปกติกับทั้งสองฝ่ายได้ เนื่องจากรับคำสั่งมาจากไต้หวันให้มาไกล่เกลี่ยความขัดแย้งระหว่างนายพลต่วนและนายพลลี นายพลมาก็พยายามจะดำเนินการ (ภายหลังจากที่ก๊กมินตั๋งได้เคลื่อนย้ายเข้ามาในไทย) แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ไต้หวันหวังเป็นอย่างยิ่งที่จะพยายามให้ทหารทั้งสองฝ่ายเข้ามาอยู่ใต้การบัญชาการของนายพลมา แต่นายพลต่วนและนายพลลีก็ไม่คิดที่จะเลิกล้มความเป็นตัวของตัวเองที่ได้รับอยู่อันส่งผลประโยชน์แก่เขา[๓๐] ถึงแม้ว่าในการต่อสู้ครั้งใหญ่ที่บ้านขวานจะสามารถประสานรอยร้าวของทั้งสองฝ่ายได้บ้าง แต่ในปัจจุบันนี้สถานการณ์ก็ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงไปในทางที่จะทำให้ทั้งสองฝ่ายกลมเกลียวกันได้สนิท

สามารถ ศรีจำนงค์ *แปลและเก็บความจาก* Alfred W. McCoy, "The KMT in Thailand : Guardian at the Northern Gate", in **The Politics of Heroin in Southeast Asia**, Harper, 1972 หน้า 315 - 322

เชิงอรรถ

๑. *The New York Times*, February 17, 1961, p. 4 ; February 18, 1961, p. 1

๒. Dommen ; *Conflict in Laos*, p. 193.
จากคำบอกเล่าของโรเจอร์ ฮิลส์แมน (Roger Hilsman) ผู้ช่วยเลขานุการประจำตัวประธานาธิบดีฝ่ายกิจการตะวันออกไกลได้กล่าวกับเคนเนดี้ว่า ได้บีบคั้นให้ไต้หวันถอนทหารก๊กมินตั๋งออกจากพม่าเพื่อที่จะปรับปรุงความสัมพันธ์กับจีนแผ่นดินใหญ่ อย่างไรก็ดีไต้หวันยืนยันว่าขึ้นอยู่กับกองกำลังเหล่านั้นที่จะถอนเองโดยสมัครใจและดังนั้นจึงมี "กองโจรอีกจำนวนหนึ่งเพียง ๒ – ๓ กองยังคงปฏิบัติการอยู่ในบ้าอีกต่อไป . . . "
(Roger Hilsman, *To Move a Nation*, pp. 301 – 305)

๓. จากการสัมภาษณ์ William Young ที่เชียงใหม่ ประเทศไทย เมื่อวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔

๔. Paul T. Cohen, "Hill Trading in the Mountain Ranges of Northern Thailand" (1968)

๕. Ibid, pp. 2 – 3

๖. Ibid, pp. 11 – 14

๗. Young, *The Hill Tribes of Northern Thailand* p. 83

๘. F. W. Mote, "The Rural 'Haw' (Yunnanese Chiness) of Northern Thailand" p. 489

๙. กระทรวงมหาดไทย กรมประชาสงเคราะห์ "รายงานการสำรวจภาวะทางด้านสังคม เศรษฐกิจของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในแถบเหนือของไทย" พิมพ์โรเนียว (กรุงเทพ ฯ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๕) หน้า ๒๓

๑๐. Ibid, p. 37

๑๑. จากการสัมภาษณ์ นายพล Chen Mo-su อำเภอเชียงของ ประเทศไทยเมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔; *New York Times*, Aug. 11, 1971, p. 1.

๑๒. จากการสัมภาษณ์นายพล Chen Mo – su ในครั้งเดียวกันกับ (๑๑.)

๑๓. จากการสัมภาษณ์ William Young ที่เชียงใหม่เมื่อ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔

๑๔. *The Weekend Telegraph* (London), March 10, 1967, p. 25.

๑๕. จากการสัมภาษณ์ Jimmy Yang ที่เชียงใหม่เมื่อ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔; จากการสัมภาษณ์กับ Jao Nhu ที่เชียงใหม่เมื่อ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔; จากการสัมภาษณ์ U Ba Thein, ที่อำเภอเชียงของ ประเทศไทย เมื่อวันที ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔

๑๖. The New York Times, Aug. 11, 1971, p. 1
จากการสัมภาษณ์ Jao Nhu ที่เชียงใหม่เมื่อวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔

๑๗. The New York Times, Aug. 11, 1971, p. 1;
จากการสัมภาษณ์กับ U Ba Thein ที่เชียงของเมื่อ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔

๑๘. จากการสัมภาษณ์ Jao Nhu ที่เชียงใหม่เมื่อ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔

๑๙. จากการสัมภาษณ์ Jimmy Yang ที่เชียงใหม่เมื่อ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

๒๐. จากการสัมภาษณ์ Jao Nhu ที่เชียงใหม่เมื่อ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

๒๑. Ibid *The New York Times*, June 6, 1971, p. 2

๒๒. The New York Times, June 6, 1971, p. 2
จากการสัมภาษณ์ Jimmy Yang ที่เชียงใหม่เมื่อ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

๒๒. จากการสัมภาษณ์ William Young ที่เชียงใหม่เมื่อ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔

๒๔. Ibid.

๒๕. *The New York Times*, Aug. 11, 1971, p. 1

๒๖. จากการสัมภาษณ์ของ Jimmy Yang ที่เชียงใหม่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

๒๗. The New York Times ได้รายงานไว้ว่าในเดือนพฤษภาคมปี พ.ศ.๒๕๐๘ นายพลมาได้ปฏิบัติการรบในแถบภูเขาด้านตะวันตกของยูนนานซึ่งอยู่ห่างจากพรมแดนถึง ๒๐ ไมล์จาก วิง หงัน (Ving Ngun) และได้รายงานไว้ด้วยว่ามีเครื่องบินไม่ปรากฏสัญชาติทำการส่งสัมภาระแก่ทหารของเขา (*The New York Times*, May 18, 1965, p. 1)

๒๘. จากการสัมภาษณ์ U Ba Thein ที่เชียงของเมื่อ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔

๒๙. *The Weekend Telegraph* (London), March 10, 1967, pp. 27 - 28 ในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๐๙ ได้รายงานไว้ว่าทหารของนายพลต่วน ๔๐๐ นายได้เดินทัพออกจากค่ายที่ทำด้วยไม้ไผ่ผ่านรูปจอมพลเจียงไคเช็คเข้าป่าไป หลังจากข้ามเขตพม่าเข้าไปในแถบตะวันตกของจังหวัดยูนนาน ทหารของนายพลต่วนก็ข้ามแดนกลับมาโดยทั้งศพทหารที่ตายจำนวนทั้งหมด ๘๐ ศพ (*The New York Times*, September 9, 1966, p. 3; *The Weekend Telegraph*, March 10, 1967, p. 27)

๓๐. จากการสัมภาษณ์ William Young ที่เชียงใหม่เมื่อ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ วารสารรายสามเดือน

สนใจเป็นสมาชิกติดต่อได้ที่

น.ส. มาศฤดี สมิตเวช

ตึกคณะเศรษฐศาสตร์ ห้อง ๕๓๒

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ท่าพระจันทร์ กรุงเทพ ฯ ๒

โทรศัพท์ ๒๑๖๑๑๑-๕ ต่อ ๒๑๒

ขบถนักศึกษา

ในขณะที่ภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ มีทิศ ทางของการเคลื่อนไหวทางการเมืองไปสู่ระบอบรัฐทหาร หรือไม่ก็รัฐเผด็จการของรัฐบาลพลเรือน การเคลื่อนไหวครั้งใหญ่ในเดือนตุลาคม ปี ๒๕๑๖ ของนักศึกษาไทยได้ลงผลให้การรวมอำนาจและความมั่งคั่งที่อยู่ในมือของกลุ่มทหาร ข้าราชการ ผู้นำทางธุรกิจ ซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยของประเทศ ต้องเปลี่ยนรูปร่างไป พร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่อยู่นอกเหนือไปจากความคาดคิดการล้มล้างทางการเมืองของอดีตผู้นำของทหาร ซึ่งมัวหมองทั้งสามคน เป็นการเดินทางก้าวแรกๆ ของประเทศไทยไปสู่ระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ก้าวต่อๆไปของการเมืองไทย ก็ยังไม่มีหลักประกันใดๆว่ากำลังเคลื่อนไปในทิศทางของประชาธิปไตยที่แท้จริง

หลังการปฏิวัติในเดือนตุลาคม จุดสำคัญของการต่อสู้ของการเมืองของไทย มิใช่จะอยู่เพียงแต่การร่างและประกาศใช้รัฐธรรมนูญตลอดจนสรรหารัฐบาลที่มาจากรัฐสภาตามระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น หากแต่ความสำคัญอยู่ที่ประสิทธิภาพของการปฏิบัติงานของรัฐบาลที่ได้มาจากการเลือกตั้ง ซึ่งจะต้องดำเนินไปพร้อมๆ กับความไม่แน่นอนของภาวะเศรษฐกิจ การเพิ่มพูนจิตสำนึกทางการเมืองของประชาชน การเผชิญหน้ากับผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มทหาร ดังนั้น ก้าวต่อๆไปตามทิศทางของประชาธิปไตยจึงดูเหมือนว่าจะเต็มไปด้วยความไม่แน่นอน ท่ามกลางข่าวคราวของการรัฐประหารครั้งต่อไป

ความเป็นจริงของการเมืองไทย

การเปลี่ยนแปลงตัวรัฐบาลกลางคันดูจะเป็นเรื่องไม่น่าแปลกประหลาดสำหรับประเทศไทย หลังการเปลี่ยนแปลงใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา ประเทศไทยมีรัฐบาลถึง ๑๕ ชุด ที่ได้อำนาจจากการทำรัฐประหารถึง ๘ ชุด นอกนั้นก็มาจากการเลือกตั้ง อย่างไรก็ดี คณะรัฐบาลส่วนใหญ่เป็นรัฐบาลที่ถูกครอบงำด้วยอิทธิพลของกลุ่มทหารเกือบทั้งสิ้น

อำนาจทางการเมืองไทยนับแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ มาตกอยู่ในมือของคนชั้นกลาง อันได้แก่พวกทหาร ข้าราชการ และพ่อค้าวาณิชย์ในกรุงเทพฯ และหัวเมือง ซึ่งมีเพียง ๑๐–๑๕ เปอร์เซ็นต์ของคนทั้งประเทศ สาเหตุที่คนเหล่านี้ยึดกุมอำนาจในสังคมได้ มีเหตุผล

ที่อาจอธิบายได้ทั้งในทางเศรษฐกิจ และสังคม กล่าวคือ ความยากไร้ของชาวนาเป็นเหตุผลประการแรก ชาวนาหลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ มีสภาพความเป็นอยู่ที่แร้นแค้นไม่ต่างไปจากสมัยศักดินา (ก่อน พ.ศ. ๒๔๗๕) แต่ประการใด ความห่างไกลจากศูนย์กลางกิจกรรมทางการเมืองและการพาณิชย์ ซึ่งรวมกระจุกกันอยู่ที่กรุงเทพฯ สำหรับชาวนาเป็นไปทั้งในทางความรู้สึกนึกคิด และทั้งสภาพความเป็นจริงทางภูมิศาสตร์ ฐานะของกรุงเทพฯ ในศตวรรษที่ ๑๙ ตอนปลายมั่งคั่งขึ้นได้ก็เพราะการค้าข้าวอย่างขนานใหญ่ ในขณะเดียวกันฐานะของชาวนาก็ถูกพอกพูนขึ้นด้วยภาวะหนี้สิน ซึ่งมีต่อพวกพ่อค้าและเจ้าที่ดิน

ประการที่สอง ขบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมได้เป็นไปอย่างเชื่องช้า และก็ได้สร้างพลังแรงงานที่อยู่นอกการผลิตภาคเกษตรกรรมขึ้นด้วย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ จำนวนกรรมกรแรงงานในเมืองมีเพียง ๓ – ๔ เปอร์เซ็นต์ของจำนวนกรรมกรทั้งหมด จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ปริมาณได้เพิ่มขึ้นมาอย่างรวดเร็วจนเป็น ๑๐ เปอร์เซ็นต์ กรรมกรเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้แก่กรรมกรในโรงงานทอผ้า และโรงงานเครื่องใช้ไฟฟ้าบริเวณกรุงเทพฯ แต่เนื่องจากการขัดขวางการจัดตั้งองค์กรทางแรงงานเกือบเด็ดขาดตลอดระยะ ๑๕ ปีที่ผ่านมา ดังนั้น การพัฒนาจิตสำนึกทางการเมืองในหมู่กรรมกรจึงเป็นไปอย่างเชื่องช้าที่สุด

ประการที่สาม การเคลื่อนไหวที่เป็นปฏิปักษ์ของคนกลุ่มน้อยในภาคต่างๆ ได้แก่ ชาวเขาทางภาคเหนือ ลาว และญวนในภาคอีสาน และมาเลย์ทางภาคใต้ ทำให้การเมืองเป็นความชอบธรรมของกลุ่มทหารไป อย่างไรก็ดี ทหารไทยซึ่งได้รับการสนับสนุนส่วนใหญ่จากสหรัฐฯ ก็ไม่ประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาดังกล่าวข้างต้นนัก ซึ่งก็ยิ่งกลายเป็นสิ่งที่ท้าทายต่อความน่าเชื่อถือของสถาบันทหารอาชีพด้วย

ถ้าจะเปรียบความสนใจทางการเมืองของคนชนบท คนในหัวเมือง และคนกลุ่มน้อยแล้ว เราจะเห็นได้ว่าคนชนบทจะสนใจการเมืองก็ด้วยเหตุผลของความเพียงพอในสภาพเศรษฐกิจ คนกลุ่มน้อยนั้นสนใจการเมือง เพราะความละเลยหรือฉ้อฉลอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง ส่วนคนในหัวเมืองให้ความสนใจการเมืองเฉพาะในรูปแบบคนชั้นต่ำในหัวเมืองจัดได้ว่ามีความสนใจทางการเมืองต่ำ เพราะชีวิตในกรุงเทพฯ จัดได้ว่าสะดวกสบายนับแต่ พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นต้นมา กรุงเทพฯ มีสวัสดิการที่ดี ภาวะเงินเฟ้ออยู่ในระดับต่ำ ราคาข้าวภายในประเทศต่ำกว่าความเป็นจริง เนื่องจากค่าพรีเมี่ยมข้าวซึ่งทำให้พวกคนชั้นกลางมีชีวิตอยู่ได้ด้วยการเอาเปรียบอยู่บนภาระของชาวนา พูดโดยสรุปก็คือ ค่า

พรีเมี่ยมข้าวนั้นจัดได้ว่าเป็นสัญญลักษณ์ของการเอาเปรียบคนในชนบทส่วนใหญ่ โดยคนชั้นกลางกลุ่มเล็กๆ ในกรุงเทพฯ

กลุ่มที่พยายามจะเปลี่ยนแปลงสภาพที่เป็นอยู่ จะมีก็เพียงกลุ่มนักการเมืองในค่ายสังคมนิยม ซึ่งต่อสู้ในประเด็นของความยากแค้นของอีสาน เมื่อการเมืองแบบรัฐสภาเปิดโอกาสให้พวกเขาในบางโอกาส พวกปัญญาชนและนักหนังสือพิมพ์ก็เข้าร่วมในขบวนการด้วย

ขบวนการของนักศึกษา นับได้ว่าเป็นขบวนการใหม่ที่เพิ่งเริ่มการต่อสู้ขึ้นโดยเฉพาะในหมู่คนชั้นกลาง อย่างไรก็ดี ขบวนการของนักศึกษาดูจะเป็นพลังที่จริงจังและมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขอันเป็นพื้นฐานของสังคมไทยอยู่มาก

ระบบราชการ

ระบบราชการเป็นศูนย์กลางของอำนาจนับแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราช ตอนกลางของศตวรรษที่ ๑๙ พระมหากษัตริย์ ตั้งหน่วยงานบริหารของรัฐบาลขึ้นมา เพื่อที่จะพัฒนาการเกษตร จุดศูนย์กลางของระบบราชการอยู่ที่กระทรวงมหาดไทยซึ่งมีอำนาจครอบคลุมเจ้าหน้าที่ใหญ่น้อยในระดับภูมิภาคทั้งหมด ความต้องการของรัฐบาลผ่านจากส่วนกลางลงไปยังข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในภูมิภาค ซึ่งส่งทอดไปยังข้าราชการชั้นผู้น้อยในระดับต่ำ (ที่ไม่ค่อยกล้าขัดแย้งและเสนอความเห็นใดๆ) และคนที่อยู่ท้ายสุดของสายอำนาจก็คือชาวนาในชนบท

กลุ่มที่ไปได้ด้วยกันเป็นอย่างดีกับพวกข้าราชการก็คือ พ่อค้าคนจีน การจัดสรรผลประโยชน์บางส่วนจากการพาณิชย์ให้ข้าราชการบางคน มีความหมายถึงใบอนุญาตทางการค้า โควต้าของสินค้าขาเข้าและขาออก ตลอดจนสัญญารับเหมาจากรัฐบาล จนแม้กระทั่งการยอมให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่บางคนเข้าเป็นคณะกรรมการของธุรกิจก็มีความหมายถึงการจัดสรรผลประโยชน์ระหว่างกันของข้าราชการไทยกับพ่อค้าคนจีนในกิจการนานาชนิด ทั้งของรัฐและของเอกชน

การทำรัฐประหารเป็นช่องทางเข้าควบคุมอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มข้าราชการทหาร ตำแหน่งสำคัญๆ เช่น รัฐมนตรี ข้าราชการระดับสูงๆ เป็นผลประโยชน์ที่คณะผู้ก่อรัฐประหารจะได้รับหลังการรัฐประหาร "...เพื่อที่จะป้องกันเกียรติภูมิของกองทัพจากการถูกเหยียบย่ำ..." เป็นวัตถุประสงค์ของการรัฐประหาร ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ และเป็นผลประโยชน์พื้นฐานของกลุ่มทหาร ซึ่งจะถูกผนวกเข้ากับการแสวงหาผลประโยชน์ทางด้านอื่น ดังปรากฏให้เห็นได้จากทรัพย์สินส่วนตัวของจอมพลสฤษดิ์ ธนะ

รัชต์ ภายหลังการมรณกรรม ซึ่งมีมูลค่าถึงสามพันล้านบาท และทรัพย์สินของกลุ่มถนอม ประภาส ณรงค์ ซึ่งมีมูลค่าไม่ต่ำกว่าห้าร้อยล้านบาท ภายหลังการล้มล้างทางการเมือง ลักษณะของการช่วงชิงผลประโยชน์ของกลุ่มข้าราชการพลเรือนและกลุ่มข้าราชการทหารนั้น บางครั้งก็ปรากฏในรูปของการแข่งขัน และในบางครั้งก็ร่วมมือกัน โดยอาศัยรูปแบบของพรรคการเมือง เพื่อสร้างแรงกดดันขึ้นในรัฐสภา พรรคประชาธิปัตย์เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ในการยืนยันปรัชญาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมอันสอดคล้องกับผลประโยชน์ทางการค้าของพวกพ่อค้าวาณิชย์ในกรุงเทพฯ อีกทั้งพรรคนี้ยังเป็นกลุ่มที่มีฐานะโน้มเอียงไปทางราชบัลลังก์ เป็นฝ่ายตรงข้ามกับกลุ่มพวกแนวร่วมสังคมนิยมซึ่งมีแนวนโยบายทางเศรษฐกิจที่ก้าวหน้ากว่าและต้องการปฏิรูประบบบริหารเพื่อขจัดช่องทางฉ้อฉลให้ได้ กิจกรรมดังกล่าวของพวกข้าราชการพลเรือน ข้าราชการทหาร และพวกนักธุรกิจดำเนินไปจนกระทั่งขบถนักศึกษาในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อช่องทางทางเศรษฐกิจของกลุ่มอิทธิพลดังกล่าว

ขบถนักศึกษา

ความเคลื่อนไหวของนักศึกษาเริ่มจากความไม่พอใจในประเด็นต่าง ๆ ในระยะแรก จนกระทั่งนำไปสู่ความขัดแย้งที่แหลมคม และการเผชิญหน้ากันระหว่างนักศึกษาและรัฐบาล ในท้ายที่สุด รัฐบาลพยายามแก้ปัญหาด้วยการให้สัญญาเกี่ยวกับการประกาศใช้รัฐธรรมนูญในทางหนึ่งและพยายามกดดันไม่ให้นักศึกษาแสดงออกในกิจกรรมทางการเมืองอีกทางหนึ่ง ซึ่งก็ยิ่งทำให้นักศึกษาพัฒนาตัวเองในการรวมตัวทางการเมืองยิ่งขึ้น ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยจัดได้ว่าเป็นขบวนการและองค์การที่เป็นรูปแบบที่แท้จริงของกลุ่มนักศึกษาไทย

นอกไปจากปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ ในสังคมแล้ว นักศึกษาก็ยังมีปัญหาภายในของตัวเองด้วย กล่าวคือ การที่การศึกษาระดับอุดมศึกษาในเมืองไทยได้เปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณ ทำให้บัณฑิตทั้งปริญญาตรีและปริญญาโทซึ่งได้รับการฝึกให้มีความชำนาญเฉพาะด้าน ในความรู้ซึ่งซับซ้อน แต่ตลาดไม่สามารถดูดกลืนไปได้หมด ในขณะที่ความตื่นตัวทางการเมืองมีสูงขึ้น ทำให้นักศึกษามองเห็นความไร้ประสิทธิภาพของรัฐบาล ดังนั้นจึงทำให้นักศึกษาเกิดความไม่พึงใจมากขึ้นเมื่อความคาดหวังทางด้านต่าง ๆ ไม่ได้รับการตอบสนอง

ความฉ้อฉลของกลุ่มถนอม ประภาส ณรงค์ ทั้งในทางศีลธรรมและการเมือง ได้กลายเป็นพื้นฐานอย่างดีของการเคลื่อนไหว

ของนักศึกษา มูลค่าหุ้นและธุรกิจการลงทุนจำนวน ๕๐๐ ล้านบาท ทำให้จอมพลประภาสกลายเป็นเป้าที่ชัดที่สุด พันเอกณรงค์ เขยของจอมพลประภาสและ ลูกชายจอมพลถนอมมีทรัพย์สินที่ว่ากันว่าได้มาจากการค้าไม้เถื่อนและฝิ่น นักศึกษาไทยที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐฯ ได้รับอิทธิพลของการต่อต้านสงครามและการวิพากษ์วิจารณ์สังคมอย่างรุนแรงได้เข้ามีส่วนเพิ่มพูนความแข็งแรงในขบวนนักศึกษาไทย เช่นเดียวกับขบวนการนักศึกษาทั่วโลก กำลังมีทิศทางของการเคลื่อนไหวตัวเองไปทางซ้าย ในประเด็นของการเอารัดเอาเปรียบของประเทศที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมแล้วที่มีต่อบรรดาประเทศโลกที่สาม

ชนวนของเหตุการณ์ในเดือนตุลาคม ๒๕๑๖ เริ่มขึ้นจากการสั่งจับนักศึกษาและสมาชิกของกลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญ ๑๓ คน โดยรัฐบาล รัฐบาลอ้างคำสั่งของสภาความมั่นคงแห่งชาติในข้อที่ห้ามชุมนุมทางการเมืองเกินกว่า ๕ คน จอมพลประภาสเพิ่มข้อหาขึ้นเป็น การมีแผนโค่นล้มรัฐบาล ซึ่งได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาในหมู่นักศึกษา กลายเป็นการรวมตัวกันครั้งใหญ่ เพื่อเรียกร้องให้มีการปล่อย '๑๓ ขบถ' โดยไม่มีเงื่อนไข และการเรียกร้องให้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ในที่สุดรัฐบาลก็ได้ยินยอมตามข้อเรียกร้องของนักศึกษา เพื่อต้องการจะสลายการชุมนุมกันของกลุ่มประท้วง

การลงมือใช้กำลังปะทะนักศึกษาขณะสลายตัวของตำรวจปราบจลาจล เป็นเรื่องที่มีเงื่อนงำอำพราง การใช้กำลังของตำรวจได้เปลี่ยนรูปของการสลายตัวของนักศึกษาให้กลายไปสู่การจลาจล ฝูงชนได้กระจายไปทั่วกรุงเทพ ฯ เป้าของการทำลายอยู่ที่อาคารซึ่งเป็นสัญญลักษณ์ของการฉ้อฉลของกลุ่มถนอม–ประภาส–ณรงค์ ได้แก่อาคารสลากกินแบ่งรัฐบาล อาคาร ก.ต.ป. และสถานีตำรวจหลายแห่ง ฝ่ายรัฐบาลได้นำทหารเข้ามาใช้ในการปราบปรามจลาจล พลเอกกฤษณ์ สีวะรา ผู้บังคับบัญชาทหารสูงสุดได้ปฏิเสธที่จะเข้าร่วมการฆ่านักศึกษา โดยอ้างว่า นักศึกษาจำนวนไม่น้อยเป็นลูกหลานของบุคคลในคณะรัฐบาล การที่ทหารไม่เข้าร่วมเหตุการณ์อย่างจริงจัง ซึ่งทำให้ระบอบ ถนอม–ประภาส–ณรงค์ต้องพังพินาศลงนั้น เป็นข้อถกเถียงที่ไม่ยุติ หลายคนเห็นว่าเป็นเพราะพระมหากษัตริย์ก็ทรงเข้าข้างนักศึกษาด้วยเป็นเหตุผลสำคัญ

การขบถของนักศึกษาครั้งนี้ มีความหมายต่อการเมืองไทยอยู่บางประการคือ ประการแรก จะเห็นได้ว่านี่นับเป็นครั้งแรกภายหลังสงครามโลกมาที่ประชาชนลุกขึ้นยกเลิกรัฐบาลด้วยกำลัง ประการที่สองก็คือ ความสำเร็จของนักศึกษาได้สร้างช่องว่างทางอำนาจให้เกิด

ขึ้นในการเมืองไทย ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงแต่งตั้ง นายสัญญา ธรรมศักดิ์ อาจารย์มหาวิทยาลัย ผู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกๆ ฝ่ายให้เป็นนายกรัฐมนตรีภายหลังเหตุการณ์ นายกสัญญาเป็นเพียง "นายกชั่วคราว" เพื่อรักษาสถานการณ์มากกว่าการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างจริงจัง

ภายหลังการขบถ

ร่างรัฐธรรมนูญ รัฐบาลของนายสัญญาซึ่งเป็นรัฐบาลชั่วคราว มีหน้าที่หลักคือการสรรหารัฐบาลใหม่ที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน ดังนั้น การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่จึงเป็นเรื่องรีบด่วนของรัฐบาลที่จะต้องกระทำ ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากคนมากกลุ่มว่า พยายามหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองอย่างจริงจัง อำนาจยังคงรวมศูนย์กันอยู่ที่กรุงเทพฯ เหมือนเช่นเคย ดังจะเห็นได้ว่าใน ๒๒๑ มาตราของร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่มีเพียง ๓ มาตราเท่านั้นที่เกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่น และอีก ๒ มาตราที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบของรัฐบาลต่อการพัฒนาทางการเกษตรกรรมซึ่งก็พูดไว้อย่างคลุมเครือที่สุด นอกไปจากนั้นวุฒิสภาก็ยังคงมาจากการเสนอรายชื่อโดยสภาองคมนตรีเพื่อให้สภาล่างเป็นฝ่ายแต่งตั้ง

ร่างรัฐธรรมนูญเป็นอีกประเด็นหนึ่งซึ่งแบ่งแยกนักศึกษากลุ่มกลางออกจากนักศึกษากลุ่มก้าวหน้า ผู้นำของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยก่อนการเปลี่ยนแปลงได้แก่นายสมบัติ ธำรงธัญญวงศ์ ซึ่งได้ถูกแทนที่ โดยบทบาทของนายเสกสรร ประเสริฐกุล ในตอนปลายของการต่อสู้ เสกสรรได้แยกตัวออกมาตั้งเป็นสหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย เพราะเห็นว่านโยบายของศูนย์ฯ ขาดความผูกพันต่อการแก้ไขความไม่ยุติธรรมในสังคมมากเพียงพอ สหพันธ์นักศึกษาเสรีฯ จัดได้ว่าเป็นแหล่งแนวคิดของพวกนักปฏิบัติกิจกรรมรุ่นใหม่ต่อๆ มาเช่นเดียวกับกลุ่มประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ซึ่งมีนายธีรยุทธ บุญมี หนึ่งใน "๑๓ ขบถ" และอดีตเลขาธิการของศูนย์ฯ เป็นผู้นำ

นักศึกษาฝ่ายก้าวหน้าเห็นว่า รัฐบาลนายสัญญาควรจะรับผิดชอบต่อปัญหาของสังคมมากกว่าที่เป็นอยู่ พวกเขาเห็นว่าเป็นโอกาสที่จะดึงเอาชาวนาและกรรมกรให้เข้ามาสู่โครงสร้างใหม่ทางการเมือง และด้วยเหตุนี้นายเสกสรรและนายธีรยุทธจึงกลายเป็นผู้ที่ก้าวร้าวต่อบรรดาชนชั้นกลางในประเทศไทย

อเมริกันในไทย

ตามความเห็นของผู้เขียน เรื่องที่น่าประหลาดใจและอาจจะสำคัญก็คือ ประเด็นแรกที่พวกนักศึกษายกขึ้นมาทำการรณรงค์

ภายหลังการเปลี่ยนแปลง แทนที่จะเป็นการรณรงค์ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองให้มากขึ้น กลับกลายเป็นการรณรงค์เพื่อให้สหรัฐ ฯ ออกไปจากประเทศไทย ด้วยเหตุผลของความเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรมและการยุติการเข้าเกี่ยวพันของประเทศในสงครามอินโดจีน

ผู้เขียนเห็นว่า การที่ประเทศไทยเป็นเอกราชมาช้านาน จึงทำให้การเข้ามาครอบงำของอเมริกันเป็นเรื่องที่กระทบต่อความรู้สึกของคนไทย ประกอบกับการที่ ซี.ไอ.เอ. ปลอม,จดหมายเป็นหัวหน้าผู้ก่อการในป่าเพื่อขอยุติการต่อสู้กับรัฐบาลและถูกจับพิรุธได้ตลอดจนนายวิลเลี่ยม คินท์เนอร์ บุคคลในสังกัด ซี.ไอ.เอ. เก่า ได้มาเป็นเอกอัครราชทูตประจำไทย ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องสำคัญและชักนำไปสู่การชุมนุมประท้วงหน้าสถานทูตอเมริกัน ซึ่งเป็นประเด็นแรกของการรณรงค์ทางการเมืองไทย

ทหาร

การเรียกร้องบางประการของนักศึกษาได้นำไปสู่การเผชิญหน้ากันระหว่างนักศึกษากับทหาร กรณีหมู่บ้านนาทรายเป็นตัวอย่างหนึ่ง นาทรายเป็นหมู่บ้านในภูมิภาคอีสาน ชาวบ้านกล่าวว่า ตำรวจตระเวนชายแดนได้เข้ามาทำลายหมู่บ้าน ทางฝ่ายตำรวจและทหารอ้างว่าเป็นความผิดของพวกผู้ก่อการในป่า ส่วนทางฝ่ายนักศึกษาโดยเฉพาะกลุ่มประชาชนเพื่อประชาธิปไตยเห็นด้วยกับชาวบ้านและได้นำชาวบ้านจำนวนหนึ่งมาพบกับรัฐบาลนายสัญญา ผลของกรณีหมู่บ้านนาทรายต่อสาธารณชนก็คือ ความสนใจกับวิธีการและจุดมุ่งหมายของการรักษาความมั่นคงภายในของกลุ่มทหาร ซึ่งได้แต่ตกเป็นฝ่ายรับสถานการณ์อยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะจากกลุ่มนักศึกษา

การปฏิรูปทางเศรษฐกิจและสังคม

การต่อสู้ของนักศึกษาที่เกี่ยวกับความยุติธรรมทั้งในทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับรายได้ซึ่งไม่ยุติธรรมทั้งของเกษตรกรและกรรมกรในหัวเมือง ซึ่งในประเด็นนี้จะเป็นประเด็นที่พิสูจน์ความยืนหยัดของนักศึกษาที่มีต่อความเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นฐานของสังคม เนื่องจากจะเป็นประเด็นที่ต้องใช้เวลาเป็นอันมากในการดึงชาวนาและกรรมกรให้เข้ามาสู่กระบวนการทางการเมืองให้ได้

กลุ่มนักศึกษาทั้งกลุ่มศูนย์ ฯ กลุ่มสหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย และกลุ่มประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ได้เข้าร่วมทำงานกับบรรดาผู้นำกรรมกร เช่นเดียวกับนักศึกษากลุ่มอื่นๆ ก็ได้เข้าร่วมกับการประท้วงหยุดงาน ตลอดจนการรณรงค์เพื่อกรรมกร

ในบริเวณของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในท้ายที่สุด กรรมกรโรงงานทอผ้าก็ได้รับค่าแรงเพิ่ม พร้อมทั้งสัญญากว้าง ๆ ว่าจะให้มีการจัดตั้งสหภาพแรงงานขึ้นในปลายปี พ.ศ. ๒๕๑๗

ความพยายามที่สำคัญอีกประการหนึ่งของนักศึกษา ก็คือ การรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในชนบทโดยการปลุกจิตสำนึกทางการเมือง ในขณะเดียวกันก็เป็นการได้รับการศึกษาปัญหาในชนบทต่อตัวนักศึกษาเองด้วย เงินจำนวน ๑ ล้านบาท ที่ได้รับในโครงการ 'กลับสู่ชนบท' ของรัฐบาลสัญญา ได้ถูกใช้สำหรับนักศึกษาจำนวนสี่พันคนในการเดินทางไปยังชนบททั่วประเทศไทยเป็นระยะเวลาถึงสี่เดือน

ในจำนวนนักศึกษาสี่พันคนมีเพียงยี่สิบเปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่มาจากระดับมหาวิทยาลัย นอกจากนั้นมาจากนักศึกษาวิทยาลัยครู และนักเรียนระดับมัธยมตามหัวเมืองต่าง ๆ ทางออกของคำถามว่า 'จะทำอย่างไร' ของชาวบ้านมักจะลงเอยที่ข้าราชการท้องถิ่นซึ่งล้มเหลวมาเป็นนับสิบ ๆ ปี

ความสามารถของศูนย์ฯ และสหพันธ์ฯ อีกประการหนึ่งได้แก่ การจัดการชุมนุมชาวนาจำนวนกว่าพันคนที่กรุงเทพฯ เพื่อประท้วงต่อปัญหาที่ดิน อัตราค่าเช่าที่ดินและอื่นๆ ซึ่งผลก็คือ รัฐบาลได้ตอบสนองด้วยการตั้งกองทุน และนโยบายสำหรับการใช้พื้นที่ให้เป็นประโยชน์ขึ้น

บทสรุป

การต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยกำลังดำเนินต่อไป ซึ่งเงื่อนไขที่จะบรรลุได้ก็โดยการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองคู่ขนานไปกับการปฏิรูปทางเศรษฐกิจอย่างจริงจัง โดยความตั้งใจจริงของรัฐบาลที่จะปฏิรูปทั้งในการจัดตั้งสหภาพแรงงาน และสถาบันทางการปกครองท้องถิ่นอย่างจริงจัง ผู้เขียนมีความเห็นว่าสัญญาต่างๆ เพื่อจุดมุ่งหมายดังกล่าวได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างมากจากทั้งทางสถาบันกษัตริย์และทางนักศึกษา การปฏิรูปจะต้องเผชิญกับอำนาจของพวกเจ้าที่ดิน และพวกนักอุตสาหกรรมทั้งหลาย การปรับค่าแรงงานของกรรมกรในเมือง และรายได้ของเกษตรกรจะส่งผลกระทบถึงราคาสินค้า และภาวะเงินเฟ้อโดยทั่ว ๆ ไป ความรู้สึก "เบื่อประชาธิปไตย" อาจจะบังเกิดขึ้นก็ได้ในบางโอกาส

ปัญหาคนกลุ่มน้อยซึ่งเป็นความขัดแย้งอยู่ทั้งในทางภาคเหนือ อีสาน และภาคใต้ ต้องการการแก้ไขอย่างเอาใจใส่และถูกต้อง ในขณะเดียวกัน การหยุดยั้งการฉ้อฉล กดขี่ของข้าราชการท้องถิ่นก็เป็นเรื่องสำคัญในการแก้ไขปัญหาชนกลุ่มน้อย การใช้กำลังปราบปรามทางทหารซึ่งสิ้นเปลืองมากและไร้ผล ดูจะเป็นปัญหาของไทยและประเทศในภูมิภาคนี้

โดยทั่ว ๆ ไปที่ไม่ได้เอาเงินส่วนนี้มาใช้ในการพัฒนาทางด้านอื่น ๆ

ทหารซึ่งเป็นที่หวาดระแวงของระบอบการปกครองใหม่อยู่ภายใต้การนำของ พลเอก กฤษณ์ สีวะรา อ้างว่าทหารไม่มีความทะเยอทะยานทางการเมือง ซึ่งก็ออกจะเป็นเรื่องที่เชื่อได้ยากในขณะที่กรรมกรตามหัวเมืองและชาวนาในชนบทกำลังเคลื่อนไหวกัน และทหารเองก็ไม่เชื่อถือในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในภาคเหนือ อีสาน และใต้ของฝ่ายพลเรือน

ความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายพลเรือนกับฝ่ายทหารเป็นสิ่งเปราะบางในขณะที่ก้าวไปข้างหน้า ตราบเมื่อนักการเมืองและการเมืองแบบพลเรือนจะสามารถเป็นตัวแทนของสังคมได้ เมื่อนั้นบทบาทของทหารจึงจะเป็นรองลงมาได้

ทรงยศ แววหงษ์ เก็บความจาก Brewster Grace "A Note On Thailand : The Student Rebellion and Political Change", ในวารสาร *Southeast Asia Series* Vol. *XXII* No. 4, กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๗

จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ออกจำหน่าย ปีละ ๔ เล่ม

สมาชิกประจำ ปีละ ๓๐ บาท

สนใจเป็นสมาชิกติดต่อ นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ส่งเงินทางเช็คไปรษณีย์ ธนาณัติหรือตั๋วแลกเงินไปรษณีย์สั่งจ่าย **ป.ณ. หน้าพระลาน**

สังคมกรณีทางการเมือง และการเข้าร่วมทางการเมืองของนักศึกษาไทย

การปฏิวัติในเดือนตุลาคม๒๕๑๖ เป็นผลจากการรวมพลังของนิสิตนักศึกษาในการประท้วงต่อต้านอำนาจรัฐ ภาวะความกดดันทางการเมืองในช่วง ๑๐ วัน ของเดือนตุลาคมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในสังคมไทย การเผชิญหน้าระหว่างศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยกับรัฐบาล การจับกุมผู้นำนักศึกษาจากการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ และเหตุการณ์ที่ขยายตัวออกไป นำไปสู่การปะทะใช้กำลัง ในที่สุดรัฐบาลทหารของจอมพลถนอมก็หมดอำนาจ และผู้นำรัฐบาลลาออก บทบาทของนักศึกษาในช่วงระหว่างวันที่ ๖–๑๕ ตุลาคม เป็นการชี้ถึงความสำคัญของพลังรูปใหม่ในระบบการเมืองไทย ก่อนหน้านั้นนักศึกษาแทบจะไม่มีบทบาททางการเมืองเลย ส่วนใหญ่ยังหลงใหลในความสนุกสนาน ความฟุ้งเฟ้อต่าง ๆ แต่เหตุการณ์ในเดือนตุลาคมเป็นก้าวใหม่ของการเปลี่ยนแปลงจารีตนิยมและความคิดของนักศึกษา การวิเคราะห์ถึงรูปแบบ ทีท่าทางการเมือง และความเชื่อในพลังนักศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นในการประเมินบทบาทของนักศึกษาไทย บทความนี้เน้นถึงประสบการณ์สังคมกรณีทางการเมืองของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพราะธรรมศาสตร์เป็นจุดของการเคลื่อนไหว และผู้นำนักศึกษาธรรมศาสตร์ส่วนใหญ่มีบทบาทในการผลักดันการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลครั้งนี้

สังคมกรณีทางการเมือง (Political Socialization) เป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมการเมืองที่แสดงออกโดยพลเมืองของชาติ จากข้อถกเถียงที่ว่า ความคิดและพฤติกรรมการเมืองของปัจเจกชนเป็นผลจากอิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับทีท่าทางการเมืองอันหล่อหลอมแบบทั่ว ๆ ไปของลักษณะนิสัย บทความนี้จึงจะสำรวจหน้าที่ของสังคมกรณีทางการเมืองที่กระทบต่อปัจเจกชน และอิทธิพลที่มีต่อความเข้าใจการเมืองของคนหนุ่มสาวในสังคม เป็นที่ถกเถียงกันว่าครอบครัวและระบบการศึกษาเป็นองค์กรตัวแทนขั้นต้นที่จะทำหน้าที่ของสังคมกรณีทางการเมือง จะจงใจหรือไม่ก็ตาม องค์กรดังกล่าวมีบทบาทช่วยพัฒนาทีท่าหรือแนวโน้มทางการเมืองของบุคคล ทั้งนี้เพราะความเกี่ยว

พันในระหว่างประสบการณ์สังคมของหนุ่มสาวในระยะแรกกับลักษณะความคิดและการกระทำทางการเมืองในตอนหลัง เป็นลักษณะหนึ่งของสังคมกรณีการเมือง กล่าวว่าแม้ในช่วงแรกของวัยจะเป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อในการหลอมแนวโน้มการเมืองของปัจเจกชน แต่ก็ไม่ใช่จุดรุนแรงที่เดียว งานวิจัยจำนวนไม่น้อยทดสอบความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่เด็กได้รับในช่วงแรกสรุปผลได้ว่า ค่านิยมของเด็กที่ไม่มีประสบการณ์ทางการเมืองมาก่อนอาจเปลี่ยนไปสนใจในการเมืองด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะได้ในภายหลัง Stephen Douglas ศึกษาเกี่ยวกับนักศึกษาอินโดนีเซีย พบว่าเหตุการณ์บางอย่าง อาทิ รัฐประหารปี ๒๕๐๘ กระทบต่อการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องและส่วนร่วมของนักศึกษาในระบบการเมือง Almond และ Verba ในงานศึกษาเปรียบเทียบ ๕ ชาติ ทั้งคู่แนะว่าความสำคัญของประสบการณ์บางอย่าง (ซึ่งอาจเป็นช่วงศึกษาในมหาวิทยาลัย) อาจทำลายอิทธิพลของประสบการณ์จากโรงเรียนและครอบครัวในช่วงต้นได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งการศึกษาระดับสูงเป็นตัวสำคัญในการชี้ขาดในทีท่าทางการเมือง และจะมีน้ำหนักกว่าผลของประสบการณ์สังคมกรณีในช่วงต้นของชีวิต

บทความนี้จะทดสอบทฤษฎีการค้นพบของ Almond และ Verba ตลอดทั้ง Douglas ในมหาวิทยาลัยของไทย ผู้วิจัยได้ส่งใบสอบถามที่ดัดแปลงจากของ Almond และ Verba ให้กับนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จากทุก ๆ คณะ ตามขนาดและจำนวนที่เหมาะสม การคัดเลือกผู้ถูกสอบถามจะไม่คำนึงถึงอายุ เพศ หรือชั้นเรียน การสำรวจที่ท่าทางการเมือง และความคิดเห็นทำในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๒–๒๕๑๓ ใบสอบถามเป็นภาษาไทยและแปลเป็นภาษาอังกฤษในภายหลัง ก่อนที่จะรู้ถึงผลของการสอบถาม การเข้าใจถึงภูมิหลัง รายละเอียดเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยไทยและธรรมชาติของจำนวนนักศึกษาในไทย ก็เป็นสิ่งจำเป็นในการประเมินผลการวิจัย

กล่าวได้ว่านักศึกษาไทยเพิ่งเข้ามามีบทบาททางการเมืองไม่นานนัก ก่อนหน้านั้นปัญหาการเมืองมักเงียบเหงา และไม่เป็นที่สนใจจากนักศึกษา ระบบวัฒนธรรมไทยมีส่วนส่งเสริมให้เด็ก ๆ เชื่อฟังและนับถือผู้มีอาวุโส เด็ก ๆ ถูกอบรมให้รู้จักการไหว้ อันเป็นลักษณะของการเคารพนบนอบ เชื่อฟังและการยอมรับฐานะที่ต่ำกว่า ขณะเดียวกันการนับถืออายุและอำนาจก็เป็นสิ่งที่ยอมรับด้วย เพราะอายุและฐานะตำแหน่งเป็นการชี้ถึงความฉลาดเฉลียว ลักษณะดังกล่าวจะขัดขวางการกระทำต่าง ๆ ที่ผู้สูงอายุไม่เห็นชอบด้วย ระบบการศึกษาเองก็อาจพิจารณาได้ว่าเป็นที่มาของความขลาดกลัว และการยอมจำ

นนซึ่งเป็นลักษณะทั่ว ๆ ไปของนักศึกษา ผู้มีอาวุโสจะต้องไม่ถูกไต่ถามจากนักศึกษา แม้ในการตัดสินใจในบางโอกาสที่จำเป็น บรรยากาศของมหาวิทยาลัยในระบบที่บีบบังคับ มีกฎเกณฑ์ วินัย ให้นักศึกษาประพฤติปฏิบัติในกรอบ ก็มีส่วนห้ามนักศึกษามิให้ปกครองตนเอง และขัดขวางการแสดงออกทางความคิดตลอดทั้งการกระทำด้วย

อย่างไรก็ดี จากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๑๑ จนถึงเหตุการณ์ในเดือนตุลาคม ๒๕๑๖ นักศึกษาและประชาชนเริ่มมีส่วนร่วมในการแสดงออกทางการเมืองอย่างจริงจัง การประท้วงต่อต้านการขยายเวลาใช้กฎอัยการศึก และการห้ามการชุมนุมในที่สาธารณะและการยกเลิกรัฐสภา นับจากปี ๒๕๑๑ มา นักศึกษามีโอกาสบ่อยครั้งในการแสดงความต้องการของตนให้รัฐบาลทราบ และจากระบบการศึกษาที่เข้มงวดมีกฎเกณฑ์ บทบาทของนักศึกษาที่แสดงออกจึงเป็นก้าวใหม่ที่แตกต่างจากพฤติกรรมที่เคยเป็นมาในอดีต

ถ้านักศึกษาสามารถที่จะปฏิวัติเปลี่ยนแปลงอิทธิพลของกระบวนการสังคม (ระบบการศึกษาและครอบครัว) ก็หมายความว่าต้องมีปัจจัยอื่นซึ่งมีน้ำหนักและอิทธิพลกว่าเข้ามาเกี่ยวข้อง ต้องยอมรับกันว่าประสบการณ์ร่วมของนักศึกษาในสภาพแวดล้อมของสังคมจะมีผลต่อทีท่าทางการเมือง ทั้งๆที่ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมเป็นอุปสรรคของความเป็นอิสระและความริเริ่มในบรรดาเด็กไทย แต่นักศึกษาก็แสดงออกถึงความปรารถนาและความสามารถในความต้องการของตน

แม้ระบบสังคมไทยจะส่งเสริมการเคารพนบนอบในหนุ่มสาว แต่ก็ไม่รุนแรงหรือบีบบังคับมากนัก เด็ก ๆ ได้รับอนุญาตให้แสดงความคิดเห็นและตัดสินเรื่องราวในครอบครัวและในโรงเรียนตราบเท่าที่เขาตระหนักถึงขอบเขตของเขา การสำรวจประสบการณ์ส่วนบุคคลของนักศึกษาจะตัดสินได้ว่าอิทธิพลของสังคมกรณีในตอนต้น ๆ ที่แต่ละคนมีบทบาทร่วม จะมีอิทธิพลในการหลอมทีท่าทางการเมืองหรือไม่ หากไม่มีความสัมพันธ์อย่างมากระหว่างสิ่งแวดล้อมสังคมกับพฤติกรรมและทีท่าทางการเมือง ก็จะเป็นหลักฐานให้เห็นว่าสังคมกรณีในตอนต้น ๆ ไม่มีอิทธิพลมากต่อบุคคล ปัจจัยอื่น อาทิ การศึกษาในระดับสูงเป็นต้น กระทบหรือมีผลต่อสภาพแวดล้อมของบุคคลในช่วงหลัง ซึ่งอย่างน้อยก็รับผิดชอบต่อทีท่าทางการเมืองของเขา

ชนิดโครงสร้างของอำนาจในครอบครัวก็เป็นส่วนของอิทธิพลทางสังคม ตัวอย่างบทบาทของพ่อแม่และเด็กในการตัดสินเรื่องในครอบครัว เมื่อนักศึกษาถูกถามเกี่ยวกับการตัดสินของพ่อแม่ว่า พ่อหรือแม่ที่ตัดสินใน

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวทั้งหมด คำตอบคือทั้งคู่จะตัดสินด้วยกัน จากการสำรวจร้อยละ ๖๐.๔ ทั้งพ่อและแม่ร่วมกันตัดสิน และเพียงร้อยละ ๒๖.๖ บอกว่าพ่อเป็นผู้ตัดสินเอง เมื่อถูกถามว่าเด็กอายุ ๑๖ ปี ควรจะมีส่วนในการตัดสินในครอบครัวหรือเปล่า กว่าร้อยละ ๗๕ เห็นด้วย ร้อยละ ๗๐.๘ ควรมีบ้าง ร้อยละ ๖.๗ ควรจะมีมาก ตารางที่ ๑ จะเป็นการตอบคำถามของการที่เด็กควรจะมีอิทธิพลเกี่ยวข้องโดยตรงและเป็นอิสระในการแสดงความเห็นกับการตัดสินที่ตนไม่เห็นด้วย ผลของการค้นพบอันนี้ก็เหมือนอย่างที่คาดหมาย นักศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าครอบครัวของเขายังคงดำเนินในแบบประชาธิปไตยแบบกลาง ๆ ซึ่งสนับสนุนการค้นคว้าที่เคยทำมาแล้วเกี่ยวกับนักศึกษาไทย

ตารางที่ ๑ การตอบรับการมีส่วนร่วมในครอบครัว

คำถาม	คำตอบรับ		
	มาก	มีบ้าง	ไม่มี
ประมาณว่าในขณะที่คุณมีอายุ ๑๖ ปี จำได้ไหมว่าคุณมีบทบาทมากน้อยแค่ไหนในการตัดสินปัญหาครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับตัวคุณ	๑๕.๕%	๖๙.๐%	๑๕.๕% จำนวน ๑๕๔ คน
ในเวลาเดียวกันถ้าการตัดสินนั้นคุณไม่ชอบ	เป็นอิสระที่จะแสดงความเห็น	รู้สึกไม่สบายใจเล็กน้อย	รู้สึกขัดข้องถ้าไม่ต้องยุ่งเกี่ยว
	๔๕.๕%	๓๘.๓%	๑๕.๘% จำนวน ๑๕๖ คน
ถ้าคุณบ่นวิพากษ์วิจารณ์การตัดสินใจระหว่างพ่อแม่ คุณได้รับผลแตกต่างกว่าเดิมหรือเปล่า	มากพอควร	มีบ้าง	ไม่มี
	๑๔.๓%	๘๑.๐%	๔.๗% จำนวน ๑๕๕ คน
ในเวลานั้นคุณจำได้ว่าเคยบ่นร้องทุกข์จริง ๆ	บ่นคร่ำครวญบ่อย ๆ	บ่นในบางครั้ง	ไม่เคยคร่ำครวญ
	๖.๑%	๘๑.๑%	๑๒.๘% จำนวน ๑๕๖ คน
ในขณะที่คุณอายุ ๑๖ ปี คุณพอใจหรือไม่พอใจกับบทบาทหรืออิทธิพลที่คุณมีต่อการตัดสินเรื่องของครอบครัว	พอใจ		ไม่พอใจ
	๘๐.๖%		๑๕.๔% จำนวน ๑๕๑ คน

ประเด็นคำถามต่อมาคือการเข้ามีส่วนร่วมในห้องเรียนและในระดับบริหารของโรงเรียนขั้นมัธยมศึกษา คำถามที่ว่า เขาคิดว่านักศึกษาควรได้รับอนุญาตให้มีส่วนในการตัดสินในด้านบริหารที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนหรือเปล่า ร้อยละ ๙๕.๗ ของจำนวนนักศึกษา ๑๙๔ คนเห็นด้วย คำถามที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในห้องเรียนแบ่งเป็นอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในด้านที่เป็นทางการคือการแสดงความคิดเห็นในห้อง การเข้าร่วมในการตัดสินที่เกี่ยวกับโรงเรียน การปฏิบัติจากอาจารย์ ด้านที่ไม่เป็นทางการคือความสนใจของอาจารย์แต่ละบุคคลที่มีต่อนักศึกษา การพูดคุยถกเถียงเป็นการส่วนตัวกับอาจารย์ และการติเตียนถึงแผนกเกี่ยวกับความอยุติธรรมจากอาจารย์ ตารางที่ ๒, ๓ แสดงผลจากการสำรวจของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผลของคำตอบที่ได้จะชี้ถึง ชนิดของประสบการณ์สังคมกรณีที่นักศึกษามีอันเป็นการตัดสินถึงความสัมพันธ์ที่มีอยู่ของสังคมกรณีต่าง ๆ กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่นักศึกษามีอยู่

ตารางที่ ๒ การตอบรับการมีส่วนร่วมในโรงเรียนเป็นทางการ

คำถาม	คำตอบ			
ในบางโรงเรียน นักศึกษาได้รับการส่งเสริมให้ออกเสียง อภิปรายปัญหาการเมืองและสังคม และให้ตัดสินปัญหาด้วยตนเอง ในโรงเรียนของคุณเป็นอย่างไร และคุณมีโอกาสมากไหมในการแสดงความคิดเห็น	มาก	มีบ้าง	ไม่มี	
	๘.๗%	๕๙.๗%	๓๑.๖%	
			จำนวน ๑๙๖ คน	
คุณมีส่วนร่วมในการอภิปรายออกเสียงหรือไม่	มี		ไม่มี	
	๔๖.๓%		๕๓.๗%	
			จำนวน ๑๓๔ คน	
ในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาบางแห่งนักศึกษามีส่วนร่วมในการบริหารงานของโรงเรียน ในบางแห่งครูเป็นผู้ตัดสินทุก ๆ สิ่งโรงเรียนของคุณเป็นอย่างไร นักศึกษามีส่วนร่วมหรือเปล่า	มากที่เดียว	มีบ้าง	น้อยมาก	ไม่มีเลย
	๒๑.๔%	๔๗.๕%	๑๕.๔%	๑๑.๓%
			จำนวน ๑๕๖ คน	
แล้วคุณล่ะ มีส่วนร่วมด้วยหรือเปล่า	มากที่เดียว	มีบ้าง	น้อยมาก	ไม่มีเลย
	๑๘.๐%	๗๓.๕%	๐.๐%	๑๘.๖%
			จำนวน ๑๓๕ คน	

ตารางที่ ๓ การตอบรับการมีส่วนร่วมในโรงเรียนอย่างไม่เป็นทางการ

คำถาม	คำตอบ		
อาจารย์เป็นอย่างไร สนใจในนักศึกษาแต่ละคนหรือไม่	สนใจมาก	สนใจบ้าง	ไม่
	๔๐.๓%	๕๙.๒%	๐.๕%
		จำนวน ๑๙๖ คน	
หากคุณรู้สึกว่าได้รับการปฏิบัติที่ไม่ยุติธรรมนักหรือไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่อาจารย์กล่าว คุณรู้สึกอย่างไรในการจะพูดปัญหานั้นกับอาจารย์	เป็นอิสระที่จะพูด	รู้สึกไม่เป็นอิสระเล็กน้อย	จะดีขึ้นหากไม่มีการพูดเลย
	๒๙.๐%	๓๙.๖%	๓๓.๓%
		จำนวน ๑๙๙ คน	
หากคุณได้พูดกับอาจารย์จะทำให้มันดีขึ้นไหม	มาก	มีบ้าง	ไม่มีเลย
	๙.๒%	๗๖.๖%	๑๔.๓%
		จำนวน ๑๙๔ คน	
คุณจำได้ว่าเคยพูดปัญหากับอาจารย์บ้างไหม	บ่อยที่เดียว	บางครั้ง	ไม่เคยเลย
	๑๙.๒%	๖๙.๙%	๑๓.๐%
		จำนวน ๑๙๒ คน	

ปัจจัยต่อไปของการมีส่วนร่วมทางการเมืองคือ ความรับรู้เกี่ยวกับผลงานของรัฐบาล (input cognition) และความรู้สึกเกี่ยวกับกระบวนการเมืองและนโยบาย (output cognition) นิยามของคำดังกล่าวคือ input cognition หมายถึงความตระหนักและเข้าใจการเมืองและปัญหาการเมืองในประเทศ นักศึกษาถูกถามว่าได้มีส่วนติดตามข่าวการเมืองและเรื่องราวของรัฐบาลหรือไม่ หากติดตาม บ่อยแค่ไหนที่เขาตามข่าวจากสื่อสารมวลชน (หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ นิตยสารรายสัปดาห์) คำถามจะดึงลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างไม่ขัดแย้งออกมา โดยที่การตอบรับ สะท้อนถึงความปรารถนาของนักศึกษาที่จะรับรู้เกี่ยวกับการเมือง การเข้าใจจะถูกทดสอบจากคำถามที่ว่า บ่อยแค่ไหนที่นักศึกษาถกเถียงปัญหาการเมืองและเขาคิดว่าประชาชนโดยเฉลี่ยเข้าใจปัญหาการเมืองหรือเปล่า และนักศึกษาเองเข้าใจปัญหาการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับชาติอย่างไร

"output cognition" คือความรู้อันเป็นผลจากการดำเนินงานของรัฐบาล หมายเฉพาะถึงการสำนึกและตระหนักในอิทธิพลที่รัฐบาลมีต่อชีวิตของบุคคล และอิทธิพลดังกล่าวจะเป็นประโยชน์หรือว่าเสียประโยชน์

"input cognition" คือความรู้สึกที่ประชาชนมีต่อวิธีการเลือกตั้งและจุดหมายของนโยบายในชาติ นักศึกษาจะถูกถามเกี่ยวกับการต่อฐานะของพรรคการเมือง การเลือกตั้งครั้งล่าสุดและวิธีปฏิบัติเลือกตั้งหลายๆแบบ ตลอดทั้งการรณรงค์หาเสียงของนักการเมือง รวมทั้งการอภิปรายถกเถียงการเมืองของนักศึกษากับประชาชน

Almond และ Verba เชื่อว่าถ้าบุคคลสามารถมีบทบาทหรือแสดงการกระทำที่มีอิทธิพลเหนือรัฐบาล เขาก็มีความสามารถทางการเมือง และถ้าเขาเชื่อว่าเขาสามารถใช้อิทธิพลดังกล่าวด้วยก็แสดงว่าเขามี "ความสามารถโดยอัตวิสัย" (subjective competent)

การสอบถามความ "สามารถทางการเมือง" และ "ความสามารถโดยอัตวิสัย" ของนักศึกษาจะแบ่งออกเป็น สูง – กลาง – ต่ำ ในตารางที่ ๔ ผู้วิจัยใช้การทดสอบทางสถิติเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรผันต่างๆ เหล่านี้ ปรากฏว่าความสัมพันธ์เหล่านี้ไม่มีลักษณะเด่นมากนัก

ตารางที่ ๔ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรผันของสังคมกรณี และการเข้าร่วมทางการเมือง : Gamma Coefficients

ตัวแปรผันทางการเมือง	ตัวแปรผันทางด้านสังคมกรณี		
	การมีส่วนร่วมในครอบครัว	การมีส่วนร่วมไม่เป็นทางการในโรงเรียน	การมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการในโรงเรียน
Passive Input Cognition	.10	.01	.19
Active Input Cognition	.04	.07	.03
Output Cognition	-.07	-.03	-.08
Input Affect	.10	.05	-.05
Political Competence	.12	.12	.13
Subjective Competence	.17	.23	.06

ตารางที่ ๔ ชี้ให้เห็นถึงการปราศจากการเกี่ยวข้องทั้งด้านบวกและลบอย่างมากระหว่างประสบการณ์สังคมกรณีทั้ง ๓ ชนิด กับมาตรการ ๖ อย่างของการมีส่วนร่วมทางการเมือง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ประสบการณ์การร่วมมีบทบาทในด้านครอบครัวและโรงเรียนมีผลกระทบน้อยมากต่อความเชื่อมั่นที่นักศึกษามีอยู่เกี่ยวกับความสามารถของเขาในอิทธิพลต่อรัฐบาลและในด้านการแสดงออกจริงๆ ในระบบการเมือง

สรุป

อาจสรุปได้ว่าการเข้ามีบทบาททางการเมืองของนักศึกษาเป็นผลจากประสบการณ์การศึกษาระดับสูงในช่วงหลังของวัย มิใช่จากผลของสังคมกรณีของครอบครัวและโรงเรียนในช่วงต้น และเหตุการณ์ทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่งที่กระทบต่อวิถีชีวิตก็มีบทบาทมากด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่ง เหตุการณ์ร่วมสมัยทำให้นักศึกษาสนใจในการเมือง การเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองเองก็อาจนำสู่การเปลี่ยนแปลงในทีท่าของบุคคลต่อการเมือง โดยเฉพาะในระบบการศึกษาชั้นสูง สังคมกรณีที่วางบนพื้นฐานของวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมของสังคมมิอาจจะให้คุณค่าหรือมีอิทธิพลในสังคมปัจจุบันได้มากนัก ฉะนั้นเหตุการณ์ของเดือนตุลาคม ๒๕๑๖ จะเป็นการตอบทฤษฎีของ Douglas ได้ดีที่ว่า เหตุการณ์บางอย่างอันเป็นผลจากการบีบทางการเมืองจะทำให้นักศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการเมืองและจาก Almond และ Verba ที่ว่า การศึกษาในระดับสูงมีผลอย่างมากในการชี้ขาดทีท่าทางการเมืองของนักศึกษามากกว่าอิทธิพลของสังคมกรณี (ในโรงเรียนและครอบครัว) ในช่วงต้น

สัญชัย สุวังบุตร แปลและเก็บความ จาก Susan Gluck Mezey, "Political Socialization and Participation Among University Students in Thailand' *Asian Survey*, 6 June 1975, pp. 499-509

โครงการหนังสือเล่มอันดับ ๕ ของสังคมศาสตร์ปริทัศน์

อังกอร์ : ความเรียงว่าด้วยศิลปและลัทธิจักรวรรดินิยม

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (แปล)

วางตลาดแล้ว

"สัมพันธภาพระหว่างฝรั่งเศสกับประเทศไทยในคริสตศตวรรษที่ ๑๙"

สัมพันธภาพนี้เริ่มจากความปรารถนา อันจริงใจของทั้งสองฝ่าย คือ ประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และประเทศฝรั่งเศสในสมัยจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ในอันที่จะกระชับไมตรีอันเก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่คริสตศตวรรษที่๑๗ แต่ต่อมาผลประโยชน์ขัดแย้งกันในดินแดนเขมรและลาว จนทำให้ต้องเป็นศัตรูกันไปในที่สุด

ดินแดนอันกว้างขวาง กอปรกับที่ตั้งอันมีลักษณะเป็นเสมือนตัวเชื่อมระหว่างพรมแดนจีนกับประเทศตะวันตกที่จะมาทางทะเล ทั้งยังอาจใช้เป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญเป็นปัจจัยใหญ่ที่ดึงดูดความสนใจของมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษซึ่งมีดินแดนประชิดกับไทยทางพม่ากับมลายู และฝรั่งเศสซึ่งกำลังเข้ามาทางญวนใต้

สนธิสัญญาปี พ.ศ. ๒๓๙๙ นับเป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่เปิดสัมพันธภาพทางการทูตระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในสมัยรัตนโกสินทร์ หลังจากนั้นความสัมพันธ์นี้จะดำเนินไปอย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ ตลอดระยะเวลา ๔๐ ปี โดยอาจจะแบ่งระยะเวลาแห่งความยุ่งยากนี้ออกได้เป็น ๓ สมัยด้วยกัน

สมัยแรก (พ.ศ. ๒๓๙๙–๒๔๑๐)

ในช่วงแรกนี้ ความที่เกรงว่าอังกฤษจะขยายอาณานิคมเข้ามามีมาก คนไทยทอดไมตรีให้กับฝรั่งเศสเป็นพิเศษ ดังที่แสดงให้ปรากฏต่อราชทูตจากพระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ชาร์ลส เดอ มองติญญี่ (Charles de Montigny)

แต่ในที่สุด ไทยก็ตระหนักได้ว่าแท้จริงทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสต่างก็ปรารถนาผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจจากไทยเหมือน ๆ กัน กรณีเขมรเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นชัดว่า ฝรั่งเศสไม่เคยเคารพต่ออธิปไตยของไทยเหนือเมืองขึ้น ทั้งไม่เข้าใจมิตรภาพที่ไทยหยิบยื่นให้ด้วย ฝรั่งเศสพิจารณาแต่เพียงว่า เขมรเป็นดินแดนที่จำเป็นต่อความมั่นคงของพรมแดนญวนทางโคชินไชนา ในชั้นต้นไทยก็ดูจะยินดีในการแทรกแซงของฝรั่งเศสเหนือดินแดนดังกล่าว เพราะเล็งเห็นว่าจะทำให้ความทะเยอทะยานของพวกญวนศัตรูเก่า

ของตนพลอยสิ้นสุดลงไปด้วย แต่ในที่สุดก็เข้าใจได้ว่าเพื่อนบ้านใหม่ชาติตะวันตกนั้น แท้จริงกลับเป็นอันตรายยิ่งกว่าญวนหรือยิ่งเสียกว่าอังกฤษอีก

เบื้องหลังการเซ็นสนธิสัญญาแห่งเมืองอุดรเมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ ระหว่างพระเจ้านโรดมแห่งเขมรกับนายพลเรือเดอ ลา กรองดิแยร์ (Contre–Amiral de la Grandière) ที่ทำให้เขมรตกเป็นประเทศในอารักขาของฝรั่งเศส ก็คือความขัดแย้งระหว่างรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอาณานิคม ชาสเซลลูโลบาต์ (Chasseloup Laubat) กับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ดรูแอง เดอ ลูซ (Drouyn de Lhuys) ในขณะที่ฝ่ายหลังนี้ต้องการจะเคารพในอธิปไตยของไทยและติดต่อกับเขมรโดยผ่านทางราชสำนักไทย ทั้งยังไม่เห็นด้วยกับวิธีการที่ทำประหนึ่งบีบบังคับพระเจ้านโรดมให้เซ็นสัญญา ฝ่ายแรกกลับคิดว่าการได้อารักขาเขมรจะสกัดกั้นความทะเยอทะยานทั้งจากฝ่ายไทยและจากอังกฤษ และยืนยันความยินยอมพร้อมใจของกษัตริย์เขมรที่จะเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส แต่ในที่สุดรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศก็เห็นดีเห็นงามตามรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอาณานิคม นายโอบาเรต์ (Aubaret) กงสุลฝรั่งเศสคนใหม่ประจำกรุงเทพ ฯ ยังรับรองกับพระยาพระคลังด้วยว่าจะไม่ขัดขวางมิให้เขมรส่งเครื่องราชบรรณาการมาให้ราชสำนักไทยตามที่เคยปฏิบัติมาในอดีต คำรับรองนี้จะเป็นอันไร้ความหมายไปโดยสิ้นเชิงเมื่อไทยตกลงกับฝรั่งเศสด้วยสนธิสัญญา ลงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ ยอมรับว่าเขมรเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส และสัญญา (ข้อที่ ๓) ว่าจะไม่เรียกร้องเครื่องบรรณาการใด ๆ จากเขมรเลย แต่ขณะเดียวกันฝรั่งเศสก็รับรอง (ข้อที่ ๔) ว่าจังหวัดพระตะบองและนครวัด (เสียมราฐ) ยังคงเป็นของไทยอยู่

แม้ว่าฝ่ายไทยจะยอมอ่อนข้อให้ฝรั่งเศสด้วยสนธิสัญญาปี ๒๔๑๐ และยอมรับว่าอนุสัญญาลับระหว่างไทยกับเขมรลงวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๔๐๖ เป็นโมฆะ โดยเข้าใจดีว่าไม่อาจแข็งขืนด้วยกำลังได้ แต่ก็หวังในขณะเดียวกันว่าสนธิสัญญาฉบับนี้คงจะยุติข้อขัดแย้งระหว่างทั้งสองฝ่ายและเปิดศักราชใหม่แห่งมิตรภาพและความไว้เนื้อเชื่อใจกันได้

แต่สนธิสัญญาปี ๒๔๑๐ กลับก่อปัญหาใหม่ ๆ ให้แก่ประเทศไทย ความสำเร็จของฝรั่งเศสในดินแดนใหม่จะทำให้ฝรั่งเศสหันมาใช้นโยบายขยายดินแดน โดยไม่คำนึงถึงอธิปไตยหรือข้อทักท้วงจากฝ่ายไทย มุ่งหมายแต่จะทำให้ โคชินไชนา อันนัม และ ตังเกี๋ เป็นอาณานิคมที่สมบูรณ์ นั่นหมายถึงว่า ต้องให้ได้ทั้งเขมรและลาว

สมัยที่สอง (๒๔๐๗ – ๒๔๓๖)

สิ่งที่สืบเนื่องมาจากสนธิบัญญาปี พ.ศ. ๒๓๙๙ และ ๒๔๑๐ ก็คือ ความยากลำบากที่จะปฏิบัติตามข้อความที่ระบุไว้ในสนธิสัญญาตลอดจนปัญหาอันเกิดจากการตีความ ซึ่งจะไปกระทบต่อผลประโยชน์ไม่เฉพาะแต่ของประเทศคู่สัญญาเท่านั้น แต่ยังมีของมหาอำนาจอื่น โดยเฉพาะประเทศคู่แข่งทางอาณานิคมของฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สำคัญที่สุดคืออังกฤษ

ในบรรดาปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ เช่นการค้าเหล้า หรือด้านการศาล เช่นคนในอารักขาฝรั่งเศสและศาลกงสุลต่างประเทศ ปัญหาที่สำคัญที่สุดในช่วงนี้ ดูจะเป็นปัญหาพรมแดนและการปักปันเขตแดนระหว่างอาณาเขตของไทยกับของฝรั่งเศส ทั้งด้านที่ติดต่อระหว่างเขมรกับจังหวัดพระตะบองและเสียมราฐ ด้านที่ติดต่อระหว่างเขมรกับลาวของไทยหรือทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และด้านที่ติดต่อระหว่างเขมรกับไทยทางตะวันออกเฉียงใต้

ปัญหาพรมแดนดังกล่าวเป็นเสมือนหนามยอกอกรัฐบาลไทยมาตลอดเวลา นับแต่ พ.ศ. ๒๔๐๘ โดยเฉพาะเมื่อมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นด้านการประมงในบริเวณทะเลสาบใหญ่ทางพระตะบองและเสียมราฐ หรือจะเป็นป่าไม้และแร่ธาตุในลาว ผลประโยชน์ทางยุทธศาสตร์ของแม่น้ำโขงซึ่งเป็นเส้นทางที่ฝรั่งเศสคิดว่าจะนำไปสู่ยูนนาน กับแควต่าง ๆ ที่จะไปบรรจบกับแม่น้ำดำสู่ตังเกี๋ย ยิ่งเพิ่มความสำคัญให้แก่ดินแดนลาวของไทยมากยิ่งขึ้น

ข้อพิพาทอันเกิดจากปัญหาพรมแดนและการปักปันเขตแดนตลอดจนปัญหาคนในอารักขาในบริเวณดังกล่าวยิ่งเพิ่มพูนมากขึ้นตามวันเวลาที่ผ่านไป โดยเฉพาะทางพรมแดนด้านลาว บริเวณลาวตอนเหนือ จากหลวงพระบางไปยังไลเจ้า สิบสองเจ้าไทยและทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง บุคคลสำคัญฝ่ายฝรั่งเศสที่ก้าวเข้ามามีบทบาทนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๖ เป็นต้นไป คือนายออกุสต์ ปาวี (Auguste Pavie) ซึ่งเคยเข้ามาอ้างตัวเป็นพนักงานโทรเลขให้แก่รัฐบาลไทย ต่อมาก็เป็นรองกงสุลฝรั่งเศสประจำหลวงพระบาง (พ.ศ. ๒๔๓๐) เป็นทั้งนักปกครองและนักสำรวจ ทั้งยังได้เป็นทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทยอีกด้วยในที่สุด

ปาวีมีแผนการณ์ที่จะทำให้ฝรั่งเศสได้เป็นเจ้าของดินแดนทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง รวมทั้ง หลวงพระบาง และเวียงจันทน์ (หรือถ้าเป็นไปได้ก็จะกินมาถึงหนองคาย อุบลราชธานีและโคราช หรือบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำทั้งหมด) และจะทำให้ไทยยกเลิกสัญญาปี ๒๔๑๐ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ

พระตะบองและเสียมราฐเสีย แผนการณ์นี้จะทำให้สำเร็จได้โดยไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ ซึ่งก็ปรากฏว่าทำได้สำเร็จจริง โดยอาศัยความสามารถส่วนตัวของเขาเอง ตลอดจนการสนับสนุนจากกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส ข้าหลวงใหญ่ประจำอินโดจีน และมติมหาชนที่แสดงออกทางหนังสือพิมพ์ ทั้งนี้โดยอาศัยเหตุการณ์ที่ไทยต้องยกทัพไปปราบฮ่อเป็นเบื้องต้น และเข้าแทรกแซงจนสามารถครอบครองแคว้นสิบสองเจ้าไทยไว้ได้ในปี ๒๔๓๑ หลังจากนั้นก็ใช้ความเป็นหัวหน้าคณะปักปันเขตแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศสสำรวจบริเวณที่หมายตาไว้แถบแม่น้ำโขง แม้ไทยจะทักท้วงให้พิจารณาปักปันเส้นพรมแดน โดยยึดหลักการครอบครอง หรือมิฉะนั้นก็ให้ตั้งอนุญาโตตุลาการชี้นตัดสินชี้ขาด แต่ก็ไม่เป็นผล เหตุการณ์เข้าขั้นร้ายแรงถึงขั้นปะทะกันที่ทุ่งเชียงคำในปี ๒๔๓๔ (การจับกุมบางเบียนในข้อหาทรยศต่อไทย)

ในที่สุดก็ถึง "วิกฤตการณ์ปากน้ำ" หรือเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ เมื่อฝรั่งเศสใช้นโยบายเรือปืนกับไทย (๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๔) บังคับให้ไทยทำสนธิสัญญาลงวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๔๓๔ ซึ่งผูกมัดไทยจนถึงไม่หลุดสนธิสัญญาฉบับนี้นอกจากจะก่อความยุ่งยากให้แก่ไทยในภายหลังอย่างมากมายแล้ว ยังเป็นสาเหตุให้กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ (พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์) เสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยขณะนั้นทรงผิดใจกับที่ปรึกษาใหญ่ ชาวเบลเยี่ยมคือ นายโรแลง ยัคแมงส์ (Rolin Jacquemyns) และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย

แท้จริง กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการได้ทรงพยายามต่อสู้ด้วยวิถีทางการทูตอย่างสุขุมและระมัดระวังมาตั้งแต่เกิดการพิพาทกับฝรั่งเศส ทรงตอบโต้การตีความในสนธิสัญญาแบบเอาแต่ได้ของฝรั่งเศสด้วยความเยือกเย็น ด้วยการยึดมั่นต่อตัวอักษร และด้วยการต่อต้านแบบวิหิงสา ความพยายามที่จะไม่ยอมอ่อนข้อให้แก่ฝรั่งเศสง่าย ๆ นั้น ถึงขนาดทรงส่งพระยาสุริยานุวัตร ผู้ได้ชื่อว่ามีไหวพริบอย่างยิ่งในขณะนั้นไปเจรจาขอความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ และจากอังกฤษ แต่นโยบายของทั้งสองประเทศเวลานั้นยังไม่ปรารถนาจะเข้าแทรกแซงในเรื่องที่อาจผิดใจกับฝรั่งเศส ไทยจึงคว้าน้ำเหลวกลับมา

สมัยที่สาม (๒๔๓๖–๒๔๕๐)

นอกจากมาตราที่กำหนดให้เขต ๒๖ กิโลเมตร ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเป็นเขตปลอดทหาร อันจะเป็นที่มาแห่งปัญหาต่าง ๆ และมาตราที่เกี่ยวกับการยึดครองเมืองจันทบุรีเป็นหลักประกันแล้ว มาตราที่ก่อให้เกิดความ

ยุ่งยากมากที่สุดคือ ที่เกี่ยวกับคนในบังคับฝรั่งเศส โดยเฉพาะชาวเอเชีย ทั้งลาว เขมร ญวนและจีน ความยุ่งยากที่เกิดจากการตีความในสนธิสัญญาปี พ.ศ. ๒๔๓๔ จนเป็นเหตุให้รัฐบาลฝรั่งเศสและไทย ต้องเปิดการเจรจากันครั้งแล้วครั้งเล่า ทั้งที่กรุงเทพ ฯ ปารีส และไซ่ง่อน ส่วนใหญ่ผู้ดำเนินการเจรจาที่กรุงเทพ ฯ ก็คือ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการกับทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทย ซึ่งก็ผลัดเปลี่ยนกันไปตามวาระ ส่วนที่ปารีส ก็คือพระยาสุริยานุวัตรทูตไทยประจำฝรั่งเศส

ความยุ่งยากทั้งมวลนี้คงจะจบลงอย่างรวดเร็ว หากไม่มีการแทรกแซงจากอังกฤษ ซึ่งเป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีผลได้ผลเสียในประเทศไทยอยู่มิใช่น้อย อีกทั้งยังมีความห่วงใยในผลประโยชน์ของตนทางพม่าและมลายูด้วย เหตุนี้อังกฤษจึงแอบทำสัญญาลับ ๆ กับไทย ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ เพื่อเป็นเครื่องรับประกันว่าจะไม่มีมหาอำนาจที่สามารถแทรกแซงทางมลายู แต่ในขณะเดียวกัน ก็ยังต้องการความอุ่นใจทางพรมแดนด้านพม่า ทั้งไม่ปรารถนาจะกระทบกระทั่งกับฝรั่งเศสโดยไม่จำเป็นด้วย เหตุนี้จึงตกลงยกเมืองสิงห์ ในแคว้นเชียงของ (Cieng Khong) อันเป็นดินแดนที่อยู่ทางตอนเหนือทางแม่น้ำโขงและเป็นกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสมาเป็นเวลานานให้แก่ฝ่ายหลังนี้ไป โดยมีข้อแม้ว่าฝรั่งเศสจะต้องทำอนุสัญญากับอังกฤษรับประกันเอกราชชาวไทย ประเทศไทยจึงเท่ากับถูกแบ่งเป็นเขตอิทธิพลของอังกฤษและฝรั่งเศสด้วยปริญญาร่วมลงวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๙ เมื่อประเทศทั้งสองตกลงรับประกันเอกราชในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

แม้ว่าการเจรจาเพื่อขจัดปัญหาของสนธิสัญญา ๒๔๓๖ จะประสบความยากลำบากและก้าวหน้าไปอย่างเชื่องช้าเพียงใดก็ตาม แต่ในที่สุดไทยกับฝรั่งเศสก็ตกลงกันได้ในวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๗ โดยอาศัยพื้นฐานจากอนุสัญญาเดิมปี ๒๔๔๕ ซึ่งไม่ผ่านการให้สัตยาบันจากรัฐสภาฝรั่งเศส สนธิสัญญาฉบับปี ๒๔๔๗ นี้ ให้ผลประโยชน์แก่ฝรั่งเศสอย่างมากมาย ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับดินแดน (ได้ดินแดนทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง และอำนาจอธิปไตยเหนือหลวงพระบาง) สิทธิพิเศษในการเดินเรือและการสร้างทางรถไฟในบริเวณลำน้ำโขง ตลอดจนอำนาจทางการศาลเหนือคนในอารักขาของตน กล่าวโดยสรุปก็คือ ที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงเท่ากับตกเป็นของฝรั่งเศสแต่ผู้เดียว แถมยังได้สิทธิอารักขาบริเวณพระตะบอง เสียมราฐและศรีโสภณ (มาตราลับ) เสียอีก

แม้กระนั้นก็ยังไม่เป็นที่พอใจของสมาชิกพรรคอาณานิคมฝรั่งเศสบางคนที่ต้องการเห็นประเทศของตนได้ดินแดนเพิ่มเติมทดแทนการที่ต้องอพยพออกจากเมืองจันทบุรี ไทย

จึงต้องยอมยกเมืองตราด (Krat) ซึ่งเป็นท่าเรือน้ำลึกอยู่ห่างออกไปเพียง ๖๐ กิโลเมตร และมีแต่พลเมืองเป็นไทยให้เป็นการแลกเปลี่ยน (พิธีสารต่อหน้าอนุสัญญาลงวันที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๗)

เมื่อดินแดนที่มีพลเมืองไทยแท้ ๆ ยังตกอยู่ใต้การยึดครองของฝรั่งเศส จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า ปัญหาที่คิดว่าจะยุติลงได้ในปี ๒๔๔๗ กลับจะยิ่งมีมากขึ้น ในเมื่อคนไทยจำนวนมากพากันอพยพออกจากเมืองตราด ขณะเดียวกันเมืองด่านซ้าย ซึ่งแม้จะเป็นเมืองเล็ก ๆ แต่ไทยก็ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในทางยุทธศาสตร์ ปัญหาอันเกิดจากการปักปันเขตแดนระหว่างทั้งสองฝ่ายก็ยิ่งทวีขึ้นด้วยความคิดที่จะยึดอังกฤษเป็นตัวถ่วงดุลย์แห่งอำนาจในเวลานั้น ก็ดูจะเป็นไปไม่ได้ โดยเฉพาะภายหลังสนธิสัญญาความเข้าใจฉันท์มิตร (L'Entente Cordiale – ๘ เมษายน ๒๔๔๗) ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส ซึ่งบางข้อที่เกี่ยวกับไทยมีเจตนาจะเพิ่มเติมข้อความในปฏิญญาร่วมของปี ๒๔๓๙ ให้มีผลสมบูรณ์ขึ้น กล่าวคือกำหนดให้ดินแดนของไทยที่อยู่ทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ของแม่น้ำเจ้าพระยา รวมทั้งเกาะใกล้เคียงอยู่ในเขตอิทธิพลของฝรั่งเศส ส่วนดินแดนที่ตั้งอยู่ทางตะวันตกและทางอ่าวไทยอยู่ในเขตอิทธิพลของอังกฤษ

แต่ตราบใดที่จังหวัดพระตะบอง เสียมราฐและศรีโสภณ ยังได้ชื่อว่าอยู่ใต้การปกครองของฝ่ายไทยอยู่ ฝรั่งเศสก็ยังไม่อาจวางใจในพรมแดนด้านนี้ได้ ทั้งฝรั่งเศสยังตระหนักดีว่าไทยให้ความสำคัญต่อเมืองตราด และเมืองด่านซ้ายที่ตกเป็นของฝรั่งเศสมากเพียงใด ด้วยเหตุนี้นายพันโท แบร์นาร์ด (Lieutenant Colonel Bernard) หัวหน้าคณะกรรมการผสมเพื่อปักปันเขตแดนฝ่ายฝรั่งเศส จึงเสนอแลกเมืองทั้งสองนี้กับจังหวัดพระตะบอง เสียมราฐและศรีโสภณ แต่โดยที่เมืองเขมรทั้งสามเมืองนี้ มีพื้นที่ ประชากรและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากกว่า (พื้นที่ ๓๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตรและพลเมือง ๓ แสนคน) เมืองตราดและด่านซ้าย (พื้นที่ ๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตรและพลเมือง ๒๕,๐๐๐–๓๐,๐๐๐ คน) ฝรั่งเศสจึงเสนอยกสิทธิทางการศาลเหนือคนในบังคับของตนที่เป็นชาวเอเชียให้แก่ไทยเป็นเครื่องตอบแทน

และนั่นเป็นการยุติปัญหาต่าง ๆ ที่ทำลายความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสที่ดำเนินมาตลอดระยะเวลา ๔๐ ปี ลงเสียได้

แท้ที่จริงปัญหาข้อยุ่งยากระหว่างทั้งสองฝ่ายคงจะไม่ยืดเยื้อมานานขนาดนี้ หากไม่มีประเทศอังกฤษ คู่แข่งสำคัญของฝรั่งเศสเข้ามาเกี่ยวข้อง

ชั้นเชิงทางการเมือง และการทูตของประเทศมหาอำนาจทั้งสองในการแข่งขันเพื่อผลประโยชน์ทั้งทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และดินแดนในประเทศไทย ตลอดระยะเวลาดังกล่าวแล้วเป็นไปอย่างน่าดู ความจำเป็นที่ว่าไทยต้องปฏิรูปประเทศทุกด้าน เปิดโอกาสให้มหาอำนาจตะวันตกเข้ามาใช้เมืองไทยเป็นเวทีแข่งขันอิทธิพลของกันและกันอย่างเต็มที่ และคู่แข่งขันที่ชิงไหวชิงพริบกันอย่างมาก ก็คืออังกฤษและฝรั่งเศส

ความแตกต่างระหว่างคู่แข่งทั้งสองเห็นได้อย่างชัดเจน ฝ่ายอังกฤษ สุภาพ ไหวพริบรอบตัว เคารพในขนบประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ระมัดระวังที่จะไม่ก่อให้เกิดความกินแหนงแคลงใจ แต่ขณะเดียวกันก็ไม่เคยลืมที่จะรักษาและติดตามผลประโยชน์ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ส่วนฝรั่งเศสกลับตรงกันข้าม เอะอะ ตึงตัง ทั้งยังมีท่าทีคุกคาม ข่มเขู่ แต่ก็แสดงออกโดยเปิดเผยไม่มีเล่ห์เหลี่ยมลึกซึ้ง

ชั้นเชิงของนักการเมืองและนักการทูตของทั้งสองฝ่ายก็ผิดกันด้วย ฝ่ายฝรั่งเศสไม่ว่าจะเป็นพ่อค้า นักเผชิญโชคหรือนักการทูต ไม่พยายามจะเข้าใจประเทศและประชาชนที่ตนเกี่ยวข้องด้วย ทั้งไม่ปรารถนาจะเรียนรู้ภาษาท้องถิ่น และคลุกคลีกับพลเมืองเจ้าของประเทศ ทูตบางคนยังกร้าวร้าวและคุกคาม ดังเช่นนายโอบาเรต์ (Aubaret) นายปาวี(Pavie) ที่นิยมใช้ "นโยบายเรือปืน" มาเป็นเครื่องมือบีบบังคับไทย กงสุลและทูตฝรั่งเศสมีการสับเปลี่ยนโยกย้ายกันบ่อยครั้ง ในขณะที่ฝ่ายอังกฤษประจำอยู่ในตำแหน่ง เป็นระยะเวลานานปี ซึ่งทำให้สามารถติดตามเหตุการณ์และความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในประเทศไทยได้ทันท่วงที

เช่นเดียวกับทางกรุงเทพฯ ทางปารีสก็มีการเปลี่ยนตัวรัฐมนตรีบ่อยครั้ง นโยบายอาณานิคมไม่มีความต่อเนื่องและวิธีการที่แน่นอน จำต้องขึ้นกับรัฐสภา พรรคการเมือง และหนังสือพิมพ์ อย่างไรก็ดี บุคคลบางคน เช่น นายชาสเซลลู โลบาต์ (Chasseloup Laubat) นายเดลคาสเซ (Delcasse') ก็ได้แสดงให้เห็นประจักษ์ในฝีมือ ที่สามารถรวมเขมร ลาว เข้ากับญวน เป็นอินโดจีนของฝรั่งเศสได้

เมื่อเผชิญกับการเมืองและการทูตทั้งสองแบบนี้ ผู้นำฝ่ายไทย ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ มาจนถึงกรมหลวงเทวะวงศวโรปการและพระยาสุริยานุวัตร ก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับบุคคลและเหตุการณ์ ใช้ความมานะอดทนเจรจา เมื่อโอกาสเปิดให้ แต่ก็ต้องยอมโอนอ่อนเมื่อถูกเรียกร้องจนเกินกว่าจะแข็งขันได้

อย่างไรก็ตาม การสังเกตว่า การคุกคามที่ดำเนินมาอย่างสม่ำเสมอจากมหาอำนาจทั้งสอง ทำให้ผู้นำของไทยค้นพบนโยบายถ่วงดุลยแห่งอำนาจ โดยอาศัยผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันของทั้งสองฝ่ายมาใช้ให้เป็นประโยชน์ แต่นโยบายดังกล่าวแล้วก็มีรากฐานอยู่บนความกลัว กลัวต่อความอ่อนแอ ต่อการอยู่โดดเดี่ยว ต่อความกระหายดินแดน และ ต่อความหน้าไหว้หลังหลอกของมหาอำนาจ ซึ่งขณะที่แสดงท่าว่าจะช่วยเหลือ แท้จริงกลับพร้อมเสมอที่จะเฉือนดินแดนทุกส่วนของไทยไปแบ่งปันกัน

ภายหลังช่วงการต่อสู้อันยาวนานแบบจนตรอกที่เพียบแปร้ด้วยเหตุการณ์ และการปฏิรูปภายในแบบพลิกแผ่นดินนี้ เมืองไทยก็ก้าวหนีช่วงเวลาอันทรหดออกมาอย่างปลอดภัย แม้ว่าจะบอบช้ำ และเปลี่ยนรูปไปทั้งทางด้านการเมือง เขตแดนและการปกครอง ขณะเดียวกันก็ยังสามารถรักษาความสัมพันธ์กับประเทศฝรั่งเศสไว้ได้ แม้จะเป็นเพียงสัมพันธภาพที่มีความรู้สึกเป็นศัตรูกันอยู่ในส่วนลึกก็ตาม

นันทวรรณ เหมินทร์ เก็บความจาก Pensri Duke, "Les Relations entre la France et la Thailande (Siam)", au xix siecle (ซึ่งอาศัยเอกสารขั้นต้นจากกองจดหมายเหตุของกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส)

ความเป็นมาของคำสยาม – ไทย – ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ โดย จิตร ภูมิศักดิ์

หนังสือเล่มสุดท้ายของจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งเพิ่งค้นพบต้นฉบับ นี้เป็นหนังสือทางวิชาการที่ยิ่งใหญ่ในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมา กำหนดวางตลาดเดือนตุลาคมนี้ ฉบับกระเป๋างดงาม

ความเป็นมาของหนังสือพิมพ์ไทย

ในแง่ประวัติศาสตร์แล้ว หนังสือพิมพ์กับการโฆษณาชวนเชื่อเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออกในประเทศไทย เพราะแม้การเริ่มต้นนำการพิมพ์เข้ามาในเมืองไทยครั้งแรกก็เพื่อการโฆษณาชวนเชื่อด้านศาสนาโดยคณะสอนศาสนา

บุคคลที่พิมพ์หนังสือภาษาไทยเป็นคนแรกคือ บาทหลวงโรบินสัน แต่ ดร. บรัดเลย์เป็นผู้รับช่วงงานด้านการพิมพ์ที่สำคัญ เพราะเป็นผู้ออกหนังสือพิมพ์ฉบับแรกคือ *บางกอกรีคอร์ดเดอร์* (Bangkok Recorder) รวมทั้งเป็นผู้พิมพ์หนังสือลาวเป็นคนแรกด้วย

ดร. บรัดเลย์ ออกหนังสือครั้งแรกปี พ.ศ. ๒๓๘๗ โดยออกเป็นภาษาอังกฤษในเล่มที่ ๑ แต่ได้เคยบอกไว้ในหนังสือพิมพ์ว่า เขาต้องการออกเป็นภาษาไทยด้วย ครั้งแรกหนังสือพิมพ์ออกได้ ๑๖ เดือนก็เลิกราไป เริ่มต้นใหม่ใน ๒๐ ปีต่อมา ดร. บรัดเลย์เป็นทั้งผู้พิมพ์และผู้เขียน ครั้งนี้ออกเป็น ๒ ฉบับคือ *บางกอกรีคอร์ดเดอร์* ฉบับภาษาอังกฤษ ออกเป็นรายปักษ์ และ *สยามรีคอร์ดเดอร์* (Siamese Recorder) ฉบับภาษาไทย ออกเป็นรายเดือนจันทรคติ ดร. บรัดเลย์หวังว่าหนังสือพิมพ์เหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อรัชกาลที่ ๔ และหวังว่าเมื่อเป็นเช่นนั้นก็อาจจะมีอิทธิพลต่อประเทศชาติสืบไป

รัชกาลที่ ๔ ไม่เพียงแต่จะทรงอ่านหนังสือพิมพ์ทั้ง ๒ ฉบับเท่านั้น แต่ยังทรงโต้ตอบเป็นบางครั้งบางคราว ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม เมื่อรัชกาลที่ ๔ ทรงอ่านหนังสือพิมพ์ *สยามรีคอร์ดเดอร์* ฉบับหนึ่ง ที่เปรียบเทียบพระองค์กับประเทศสยามที่ล้าหลัง โดยกล่าวถึงพระองค์ในฐานะผู้มีความเชื่อทางศาสนาอย่างงมงาย พระองค์ทรงตอบโต้ทันที ดร. บรัดเลย์ได้บันทึกเรื่องราวตอนนี้ไว้ว่า

> "พระเจ้าแผ่นดินทรงไม่พอพระทัยมากต่อหนังสือ *สยามรีคอร์ดเดอร์* ของข้าพเจ้า พระองค์ส่งหนังสือพิมพ์ฉบับนี้มาหาข้าพเจ้าพร้อมด้วยข้อความวิพากษ์วิจารณ์ของพระองค์ ข้อวิพากษ์วิจารณ์บางตอนที่พูดถึงศาสนานั้น พระองค์ทรงเขียนโต้อย่างขมขื่นมาก (ทรงผนวชอยู่ถึง ๒๖ พรรษาก่อนขึ้นครองราชย์) ข้อความบางตอนเป็นการเล่นสำนวน (ทั้งที่ตามประวัติศาสตร์แล้วทางพระราชวัง

เคยมีการรณรงค์ให้มีการใช้ภาษาอย่างกะทัดรัดและเป็นไทย ๆ แทนการใช้ภาษากำกวม) ในหลวงดูเหมือนว่าจะทรงไม่พอพระทัยต่อความคิดที่ข้าพเจ้าจัดพระองค์ว่าเป็นพวกสยามเก่า และทรงกล่าวหาว่า ข้าพเจ้าปรารถนาจะให้พระองค์ทรงสวรรคตเพื่อจะให้พวกสยามใหม่ขึ้นมาแทน พระองค์ทรงเข้าใจผิดอย่างมหันต์ เพราะว่าข้าพเจ้าถือว่าพระองค์เป็นพระบิดาของสยามใหม่ เป็นชีวิตวิญญาณของการปฏิรูปหลายอย่าง ซึ่งเกิดขึ้นในสยามนับตั้งแต่รัชสมัยของพระองค์"

เมื่อหนังสือพิมพ์ทั้ง ๒ เล่มเข้าสู่ปีที่ ๒ นโยบายกร้าวร้าวของ ดร. บรัดเลย์มีผลก่อให้เกิดเรื่องยุ่งยากขึ้น จนทำให้เขาต้องเลิกกิจการไปในที่สุด เรื่องสุดท้ายเกิดในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ เมื่อ ดร. บรัดเลย์รายงานและเขียนบทวิจารณ์เรื่องเกี่ยวกับกงสุลฝรั่งเศสหมื่นพระบรมเดชานุภาพพระเจ้าแผ่นดิน ด้วยการกระทำการดูหมิ่นข้าราชการในราชสำนัก สามวันหลังจากนั้น กงสุลฝรั่งเศสฟ้องต่อศาลกงสุลสหรัฐอเมริกาเรียกร้องค่าเสียหาย ๑,๕๐๐ ดอลล่าร์ และศาลตัดสินให้ ดร. บรัดเลย์เป็นฝ่ายแพ้ความ แต่ไม่ต้องเสียค่าปรับ เป็นผลให้ *รีคอร์ดเดอร์* ต้องเลิกไปเป็นครั้งที่ ๒ นอกจากหนังสือพิมพ์ฉบับนี้แล้ว หนังสือพิมพ์ฉบับที่๒คือ *บางกอกไทมส์*(Bangkok Times) ออกทุกสัปดาห์ พิมพ์เป็นครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๐๙

เมื่อ *รีคอร์ดเดอร์* ยุคที่ ๒ เลิกไป กรุงเทพ ฯ ไม่มีหนังสือพิมพ์เป็นเวลา ๔ เดือน จนกระทั่งมีหนังสือพิมพ์ *สยามวีคลี่มอนิเตอร์* (Siam Weekly Monitor) บรรณาธิการคือ นาย อี ดังกูร์ (E. D' Encourt) พิมพ์ที่โรงพิมพ์ของ ดร. บรัดเลย์ ออกเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ โดยเหตุที่นายอี ดังกูร์ เป็นนักดื่มตัวยง ดร. บรัดเลย์จึงก้าวเข้ามามีบทบาทเพิ่มขึ้นทุกที ในฐานะผู้เขียนและบรรณาธิการเสียเอง ทั้งนี้เพื่อดันให้หนังสือพิมพ์ออกตามกำหนดเวลา แต่กระนั้นก็ดีผลจากความอ่อนแอของดังกูร์ พ.ศ. ๒๔๑๑ หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ก็มีอันล้มเลิกไป

ในระยะนี้เริ่มมีการแข่งขันกันในเรื่องกิจการหนังสือพิมพ์แล้วคือ บาทหลวง เอส เจ สมิท (Rev. S.J. Smith) พิมพ์หนังสือแจ้งรายการโฆษณาและการเดินเรือ ต่อมาได้ออกหนังสือพิมพ์ *บางกอกวีคลี่ แอดเวอไทเซอร์* (Bangkok Weekly Advertiser) ซึ่งจัดว่าเป็นหนังสือพิมพ์ที่มีอายุยืนยาวที่สุดในสมัยนั้น คือ ๑๗ ปี

กิจการพิมพ์ของหลวง

หนังสือพิมพ์ไทยฉบับแรกออกในปี พ.ศ. ๒๓๙๓ มาจากราชสำนัก จึงมีลักษณะ

ที่มุ่งรายงานข่าวราชการเพื่อผลประโยชน์ของราชสำนักมากกว่าการให้ข้อมูลอื่น ๆ ปี พ.ศ. ๒๓๙๓ บันทึกของ ดร. บรัดเลย์กล่าวว่า พระองค์เจ้าอัมฤทธิ์ โอรสองค์หนึ่งของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ มาขอซื้อแท่นพิมพ์เพื่อพิมพ์หนังสือป้องกันศาสนาพุทธจากการโจมตีของพวกมิชชั่นารีและในกลางเดือนสิงหาคม หนังสือพิมพ์ *ชาวพระ* (Chao Phra) ถือกำเนิดขึ้น

ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ มีการพิมพ์เอกสารราชการ โดยใช้เครื่องพิมพ์หลวงนั้นเรื่อยมา และใน พ.ศ. ๒๔๐๑ มีการออกหนังพิมพ์ *ราชกิจจานุเบกษา* ขึ้น ซึ่งรัชกาลที่ ๔ ทรงรับหน้าที่บรรณาธิการด้วยพระองค์เอง แต่ต่อมาเนื่องจากมีภาระอื่นมากขึ้น จึงทรงเลิกราไป *ราชกิจจานุเบกษา* ถูกรื้อฟื้นขึ้นใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๔ ในรัชกาลที่ ๕ และออกติดต่อเรื่อยมา ภายหลังไม่ได้ถูกจัดอยู่ในพวกหนังสือพิมพ์ แต่จัดเป็นเอกสารราชการ

กิจการพิมพ์ไทยเริ่มเคลื่อนไหวมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อจำนวนหนังสือพิมพ์และวารสารเพิ่มมากขึ้น (วารสารฉบับแรกคือ *วชิรญาณ* ซึ่งออกใน พ.ศ. ๒๔๒๗) หนังสือพิมพ์ที่สำคัญสมควรกล่าวถึง คือ *ดรุโณวาท* ออกเป็นรายสัปดาห์เป็นเล่มแรก ดำเนินงานโดยเจ้านายในราชสำนักกลุ่มหนึ่ง อยู่ได้ไม่ถึงปีก็ล้มเลิกไป มีผู้ออกความเห็นว่า เป็นหนังสือพิมพ์ที่ "เผ็ดร้อนเกินไปสำหรับพวกสยามเก่า" ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่แปลกมากสำหรับหนังสือพิมพ์สมัยหลังซึ่งหันกลับมานิยมข่าวรสจัดอีก อีกฉบับหนึ่งคือ *วารศัพท์* ออกเป็นรายวัน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นภาษาไทย ๑ ฉบับ ภาษาจีน ๑ ฉบับ (ถือว่าเป็นหนังสือพิมพ์จีนฉบับแรกของไทย) ฉบับภาษาไทยเลิกกิจการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ฉบับภาษาจีนอยู่ได้นานถึง พ.ศ. ๒๔๗๓ หลังจากนั้นจึงเปลี่ยนชื่อเป็น *หัวเซียนเยอะเป้า* (Hua Hsien Jih Pao)

ช่วงเวลาที่จัดเป็น "ยุคทองของหนังสือพิมพ์" อยู่ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๕ และและรัชกาลที่ ๖ รัชกาลที่ ๖ ทรงเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ ตั้งแต่สมัยที่ทรงเป็นสยามมกุฎราชกุมาร นอกจากนั้นยังทรงชอบเขียนบทความโต้แย้งคนอื่น ๆ รวมทั้งบทนำลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *พิมพ์ไทย* เป็นประจำ กล่าวกันว่า "พระองค์จะรับฟังคำวิพากษ์วิจารณ์ที่ยุติธรรมต่อรัฐบาลของพระองค์ แต่สำหรับการโจมตีระบบการปกครองโดยไม่เข้าใจปัญหาพื้นฐานแล้ว พระองค์จะทรงมีปฏิกิริยาแสดงความไม่พอพระทัยออกมา"

รัชกาลที่ ๖ ยังทรงเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ คือ *บางกอกเดลิเมล์* (Bangkok Daily Mail) และฉบับภาษาไทย ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ โดยทรงซื้อต่อจากชาวอเมริกัน

คือ นายฟิลิป ฮอฟมาน (Philip Hoffman) สมาชิกคนหนึ่งของกองบรรณาธิการกล่าวว่า เหตุผลหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงซื้อกิจการหนังสือพิมพ์ก็คือ ฮอฟมานเคยเขียนวิจารณ์เกี่ยวกับการแต่งงานของพระองค์ และเนื่องจากมีสิทธิสภาพนอกจากอาณาเขตคุ้มกันชาวต่างชาติอยู่ ทำให้ไม่สามารถเอาผิดบรรณาธิการต่างชาติได้ หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ตกทอดมาถึงรัชกาลที่ ๗ ด้วย แต่พระองค์ทรงไม่ยุ่งเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์และขายกิจการให้กับกลุ่มบุคคลที่มีพระสัสสุระเป็นหัวหน้า คือ พระองค์เจ้าสวัสดิ์ให้ดำเนินการต่อไป

แม้ว่าความเกี่ยวเนื่องของราชสำนักกับหนังสือพิมพ์จะสิ้นสุดลงเมื่อรัชกาลที่ ๗ ทรงขายกิจการหนังสือพิมพ์ *เดลิเมล์* ไปแล้วนั้นก็ตาม แต่หนังสือพิมพ์ดำเนินงานโดยพระบรมวงศานุวงศ์ยังคงมีต่อไป ที่สำคัญคนหนึ่งคือ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ออกหนังสือพิมพ์ *ประชาชาติ* ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ จัดเป็นสนามฝึกสำหรับคนหลายคนซึ่งต่อมาได้เป็นนักหนังสือพิมพ์ชั้นนำหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ได้รับการยอมรับฟังความเห็นจากรัฐบาล และประชาชน มาตลอดจนกลางทศวรรษที่ ๒๔๘๓

บุคคลร่วมสมัยเดียวกับพระองค์เจ้าวรรณไวทยากรคือ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงออกหนังสือพิมพ์ *ประมวญวัน* เป็นทั้งเจ้าของ ผู้พิมพ์ และผู้เขียนในเวลาเดียวกัน อาจเป็นเพราะได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงนิพนธ์บทความวิจารณ์ข่าวต่างประเทศ โน้มเอียงเข้าข้างฝ่ายสัมพันธมิตรมาตลอด อย่างไรก็ตาม หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ก็ไม่มีโอกาสอยู่ฉลองชัยชนะของฝ่ายสัมพันธมิตรตามที่ได้คาดการณ์ไว้ เพราะถูกระเบิดจากสัมพันธมิตรเองจนโรงพิมพ์เสียหายอย่างหนัก มีผลให้ต้องเลิกกิจการไป

เสรีภาพและการควบคุมหนังสือพิมพ์

สิ่งที่นักสังเกตการณ์ชอบพูดถึง คือ หนังสือพิมพ์สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชมีเสรีภาพมากที่สุด ภาพพจน์ที่ขัดแย้งกันเช่นนี้อาจอธิบายได้ว่าในสมัยแรก ๆ คือ ช่วงเวลารัชกาลที่ ๓ ถึง ๕ นั้น หนังสือพิมพ์มีบทบาทจำกัด หรือมิฉะนั้นก็เป็นหนังสือพิมพ์ของฝ่ายข้าราชการโดยตรง จึงไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายควบคุม เพราะแม้จะมีการวิจารณ์การกระทำของราชสำนักบ้าง ก็เป็นการวิจารณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ใช่วิจารณ์ระบบทั้งหมด สมัยรัชกาลที่ ๕ หนังสือพิมพ์มีเสรีภาพที่จะวิจารณ์จริง ขณะเดียวกันราชสำนักก็มีสิทธิและอำนาจจะควบคุมหรือเซ็นเซอร์โดยตรงได้ ถ้าหากพระมหากษัตริย์ทรงต้องการจะกระทำ

เช่นนั้น สมัยนั้นกฎหมายเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ยังไม่มี มีแต่กฎหมายหมิ่นประมาทซึ่งคนอาจจะฟ้องผู้พิมพ์ได้ หากแพ้อาจถูกจำคุก ๓ ปี ปรับ๑,๕๐๐บาท($๗๒๕)ในความผิดฐานหมิ่นประมาทราชสำนัก ดูหมิ่นกฎหมาย หรือก่อให้เกิดการกระด้างกระเดื่องเป็นกบฏ

พระราชบัญญัติฉบับแรกที่ออกใน พ.ศ. ๒๔๖๒ ถือว่าเป็นการควบคุมหนังสือพิมพ์ครั้งแรก กฎหมายฉบับนี้เรียกร้องว่า ข่าวเกี่ยวกับทหารทุกชนิดต้องนำมาให้กองเซ็นเซอร์ตรวจ รวมทั้งห้ามวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลปรากฏว่าในทางปฏิบัติกองเซ็นเซอร์ไม่สู้กวดขันนัก รวมทั้งกองบรรณาธิการอาจหาทางออกโดยการเขียนกลอนเย้ยหยัน หรือคำพูดแอบแฝงเลศนัยแทน

การขยายตัวทั้งด้านปริมาณและคุณภาพของหนังสือพิมพ์เป็นไปอย่างกว้างขวางในรัชกาลที่ ๖ และ ๗ มีผลทำให้ต้องมีการเข้มงวดมากขึ้น ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น รัชกาลที่ ๗ ทรงให้การสนับสนุนการเงินเพิ่มขึ้นแก่หนังสือพิมพ์อังกฤษ ๓ ฉบับ นอกจากนั้นรัฐบาลใช้วิธีการซื้อหนังสือพิมพ์ไทยบางฉบับเพื่อเปลี่ยนเข็มนโยบายให้มาเข้าข้างรัฐบาล ในสมัยนี้นอกจากจะมีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการขบถแล้ว ยังมีพระราชบัญญัติสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๐ ซึ่งเป็นกฎหมายควบคุมอย่างเข้มงวดทั้งโดยตรง และโดยทางอ้อมคือ ให้หนังสือพิมพ์มีความรับผิดชอบมากขึ้น การควบคุมโดยตรงก็มีเช่น การไม่ยอมให้ใบอนุญาตแก่บุคคลที่ไม่มีที่ถาวรในประเทศไทยและอาจยึดใบอนุญาตเมื่อใดก็ได้ ถ้าหากเห็นว่ามีผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศ หรือพิมพ์บทความที่กระทบกระเทือนความสัมพันธ์ต่างชาติที่มีไมตรีอันดีต่อไทย ส่วนที่ว่าจะส่งเสริมให้หนังสือพิมพ์รับผิดชอบคือ บรรณาธิการในสมัยนี้ต้องได้รับการศึกษาจบชั้นมัธยมปีที่ ๖

สาเหตุที่รัฐบาลจำต้องออกกฎหมายฉบับนี้นั้น เนื่องมาจากความไม่รับผิดชอบของพวกหนังสือพิมพ์ กล่าวคือ พวกเสนาบดีมักปล่อยข่าวเพื่อทำลายคู่แข่งขันทางการเมืองของตนอยู่เนือง ๆ และหนังสือพิมพ์ถือโอกาสประโคมข่าวเหล่านี้โดยไม่รับผิดชอบ

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว พวกเสรีนิยมในสภายกเลิกกฎหมายเซ็นเซอร์ฉบับนี้ และในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรได้สนับสนุนให้มีบทบัญญัติว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการพูด การเขียน การตีพิมพ์ การศึกษา การชุมนุม แต่ให้เป็นไปตามตัวบทกฎหมาย ซึ่งหมายความว่ามีกฎหมายอื่นที่อยู่เหนือรัฐธรรมนูญตั้งแต่นั้นมา การควบคุมหนังสือพิมพ์มีลักษณะขึ้น ๆ ลง ๆ เสรีภาพจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจทางการเมือง แต่แนว

โน้มแล้วเป็นไปในทางถูกควบคุมมากขึ้น

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๖ หนังสือพิมพ์ถูกปิดไป ๑๗ ฉบับ ใน พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้มีพระราชบัญญัติฉบับใหม่ ระบุให้ตั้งคณะกรรมการเซ็นเซอร์ ให้หนังสือพิมพ์ พิมพ์รายงานข่าวจากแหล่งข่าวที่เป็นที่รับรอง ยกระดับฐานะการศึกษาของบรรณาธิการ นอกจากนั้นมีบทลงโทษผู้พิมพ์ ผู้โฆษณาอย่างชัดเจน (สมัยก่อนบรรณาธิการ ถูกลงโทษเพียงผู้เดียว)

แม้ในสภาจะมีพวกเสรีนิยม แสดงความไม่พอใจที่หนังสือพิมพ์ไม่ได้มีเสรีภาพอย่างเต็มที่ในทางปฏิบัติ แต่รัฐบาลก็ยังคงควบคุมหนังสือพิมพ์อย่างเข้มงวด โดยอ้างผลประโยชน์ของชาติ และสนธิสัญญากับต่างชาติเป็นสำคัญ

ความยืดหยุ่นของการควบคุมอย่างเป็นทางการคือ พระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ ที่มีทีท่าผ่อนปรนจากพระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๗ เช่น ไม่จำเป็นต้องจดทะเบียนแท่นพิมพ์กับรัฐบาล จดทะเบียนเฉพาะผู้พิมพ์และบรรณาธิการ กรมโฆษณาไม่มีสิทธิ์ปิดหนังสือพิมพ์เกิน ๑ เดือน นอกจากจะได้รับอนุมัติจากรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยเสียก่อน อย่างไรก็ตาม ช่องว่างระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติปรากฏให้เห็น เมื่อหนังสือพิมพ์ *สยามครอนิเกิล* (Siam Chronicle) ประจำวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ รายงานว่าประธานสภาเตือนหนังสือพิมพ์ว่า : หากหนังสือพิมพ์รายงานข่าวอย่างผิดพลาดและตีความข่าวสำคัญไปในทางที่ผิดอันจะก่อให้เกิดความเสียหายแล้ว จะต้องถูกถอนใบอนุญาต

ในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม การควบคุมหนังสือพิมพ์ไม่สม่ำเสมอ ดังเช่น ใน พ.ศ. ๒๔๘๓ จอมพล ป. ได้บอกกับบรรณาธิการกลุ่มหนึ่งว่า รัฐบาลจะให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์มากขึ้น ให้บรรณาธิการออกหนังสือพิมพ์ได้โดยไม่ต้องขออนุญาต (สมัยนี้มีแต่หนังสือพิมพ์ต่างประเทศเท่านั้นที่ต้องขออนุญาต)

ผลปรากฏว่าในปีต่อมา จอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับออกพระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งมีลักษณะเข้มงวดมากกว่าเดิม กล่าวคือให้อำนาจแก่รัฐมนตรีมหาดไทยอย่างกว้างขวางในการควบคุม และตัดสินว่าบทความชิ้นไหนที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน ในขณะเดียวกับที่มีอำนาจอย่างเด็ดขาดในการตัดสินว่าหนังสือพิมพ์ฉบับไหนจะถูกห้ามดำเนินกิจการต่อไปหรือยึดกิจการ เป็นที่กล่าวอ้างกันว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นไปเพื่อให้สอดคล้องกับผลประโยชย์ของชาติเป็นสำคัญ

เมื่อพวกเสรีนิยมกลับขึ้นมามีอำนาจอีก

ครั้งหนึ่ง หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ รัฐบาลได้ยกเลิกการเซ็นเซอร์เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาธิปไตยกลับฟื้นขึ้นมาใหม่ แต่เมื่อมีเรื่องการลอบปลงพระชนม์รัชกาลที่ ๘ พ.ศ. ๒๔๘๙ การเซ็นเซอร์ถูกนำกลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง และเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๔๙๑ คราวนี้การควบคุมหนังสือพิมพ์หนักมือยิ่งขึ้น นอกจากจะมีการลงโทษตามตัวบทกฎหมายแล้ว ยังมีการลงโทษถึงขั้นลอบสังหาร ภายใต้การบัญชาของพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย อธิบดีกรมตำรวจ ประธานกองเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ นักหนังสือพิมพ์ที่ถูกยิงตายคนหนึ่งคือ นายอารีย์ ลีวีระ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ *สยามนิกร* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับบ่ายที่สำคัญ รวมทั้งเป็นผู้พิมพ์และก่อตั้ง *พิมพ์ไทย* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับเช้าฉบับแรกของเมืองไทย พ.ศ.๒๔๙๕ มีการเสริมการควบคุมหนังสือพิมพ์ให้หนักมือยิ่งขึ้น โดยเฉพาะ เมื่อรัฐสภาผ่านพระราชบัญญัติว่าด้วย "การกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์" (Un-Thai Activities Act) ในเดือนพฤศจิกายน ในเดือนต่อมา นายพลเผ่า ศรียานนท์ให้กฎหมายฉบับนี้ปิดหนังสือพิมพ์ *ชวนหมินเป้า* (Chuan Min Pao) ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ทางการของจีนคอมมิวนิสต์ และอีกหนึ่งเดือนต่อมาสั่งปิด *นานเซ็นเป้า* (Nan Chen Pao) หนังสือพิมพ์ที่มีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์

ความเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงมีขึ้นอีกครั้งหนึ่ง หลังจากการเยี่ยมเยือนต่างประเทศของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ความประทับใจในเสรีภาพหนังสือพิมพ์ในประเทศอังกฤษและอเมริกา ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ถึงกับเรียกประชุมนักหนังสือพิมพ์อย่างเป็นทางการและแถลงว่า

"พวกคุณมีเสรีภาพอย่างเต็มที่แล้วขณะนี้ คุณสามารถวิจารณ์ผมหรือรัฐบาลได้ ผมจะไม่ใช้กำลัง"

ในระยะแรก ๆ หนังสือพิมพ์ลังเล ทั้งนี้เพราะยังมีพระราชบัญญัติการพิมพ์ กฎหมายหมิ่นประมาท กฎหมายเกี่ยวกับการกบฏรวมทั้งกฎหมายการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ แต่ไม่นานนักหนังสือพิมพ์ก็เริ่มใช้เสรีภาพอย่างเต็มที่ นักการเมืองถือโอกาสหนุนหลังหนังสือพิมพ์บางฉบับ อย่างไรก็ดี หนังสือพิมพ์มีเสรีภาพจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ เท่านั้น เพราะจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการรัฐประหารได้สั่งเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ ๖ ฉบับโดยอ้างว่า "พิมพ์สิ่งที่เป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ" ในปีต่อมาเมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ทำการรัฐประหารครั้งที่ ๒ ในคราวนี้หนังสือพิมพ์ถูกควบคุมหนักมือมากขึ้น หนังสือพิมพ์

มากกว่า๑ใน ๓ ของที่ออกอยู่ในสมัยนั้นถูกปิด ผู้สื่อข่าวของสำนักพิมพ์ *ทาสส์* (Tass) ถูกขับออกนอกประเทศ ด้วยข้อหาว่า "มีการกระทำอันเป็นอันตรายต่อความสงบสุขและความมั่นคงของชาติ" แต่ส่วนใหญ่แล้วถูกกล่าวหาว่าผิดกฎหมายการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ มีนักหนังสือพิมพ์มากกว่า ๕ คนถูกจับในข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์และจอมพลสฤษดิ์ได้ออกกฎหมายการพิมพ์ฉบับใหม่ห้ามผู้ที่ถูกจำคุกหรือแม้แต่พ้นโทษออกมาแล้วทำงานหนังสือพิมพ์ นอกจากนั้นมาตรา ๑๗ ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๐๒ ยังให้อำนาจกับนายกรัฐมนตรีอย่างกว้างขวางในการพิจารณากิจการทั้งในและต่างประเทศใด ๆ ที่อาจเป็นอันตรายต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของรัฐบาลและราชบัลลังก์ นายกรัฐมนตรีมีสิทธิสั่งการใด ๆ ได้ โดยถือว่าคำสั่งนั้นถูกต้องตามกฎหมาย

ในสมัยที่จอมพลถนอม กิตติขจรเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น การควบคุมหนังสือพิมพ์ลดหย่อนลงบ้าง จะเห็นได้จากการที่หนังสือพิมพ์สามารถเปิดโปงชีวิตรักส่วนตัว การใช้เงินงบประมาณลับของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้น โดยที่รัฐบาลไม่เข้าแทรกแซงมากนัก แต่เนื่องจากสถานการณ์ภายนอกและภายในตึงเครียดขึ้น เช่น สงครามเวียดนาม ที่แพร่เข้าไปในส่วนอื่น ๆ ของอินโดจีน และการที่ปักกิ่งประกาศว่า ประเทศไทยจะเป็นประเทศที่ต้องทำสงครามปลดแอกอีกประเทศหนึ่ง มีผลให้รัฐบาลต้องเข้มงวดกับหนังสือพิมพ์อีกครั้ง เป็นต้นว่า พ.ศ. ๒๕๑๐ รัฐบาลสั่งปิดหนังสือพิมพ์ *ไทยรัฐ* ๑๖ วัน โดยกล่าวหาว่าตีพิมพ์รายงานที่บิดเบือนและดูหมิ่นรัฐบาล และในปีนี้สภานิติบัญญัติซึ่งกำลังร่างรัฐธรรมนูญอยู่ได้ถือโอกาสอันนี้ยกเลิกกฎหมายบทที่ว่าด้วยการประกันเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ และห้ามรัฐบาลเข้าแทรกแซงกิจการหนังสือพิมพ์ เพื่อทดแทนกฎหมายฉบับที่ยกเลิกไปนี้ รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. ๒๕๑๑ จึงบ่งเอาใจไว้ว่าทุกคนมีสิทธิในการพูด การเขียน การพิมพ์แต่ต้องอยู่ในขอบเขตโดยไม่ก้าวก่ายในสิทธิของบุคคลอื่น รักษาความมีระเบียบในสังคม อยู่ในขอบข่ายของศีลธรรม ไม่เป็นภัยต่อเยาวชน นอกจากนั้นรัฐบาลจะไม่ให้เงินอุดหนุนหนังสือพิมพ์ใด ๆ ของเอกชน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในทางปฏิบัติแล้ว คำสั่งคณะปฏิวัติ พ.ศ. ๒๕๐๑ ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จึงยังมีผลบังคับใช้เรื่อยมา แม้รัฐธรรมนูญสมัยจอมพลถนอม กิตติขจรจะออกมาแล้วก็ตาม ความเชื่อที่ว่าหนังสือพิมพ์อาจเป็นกระบอกเสียง การโฆษณาชวนเชื่อของลัทธิคอมมิวนิสต์ มีผลให้มีการห้ามออกหนังสือพิมพ์ใหม่โดยไม่ได้รับใบอนุญาตเสียก่อน นอกจากนั้นมีการห้ามลงข่าวกล่าวร้ายราชสำนัก รัฐบาล ฯลฯ อีกด้วย

จากปรีดีถึงสฤษดิ์

แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านการควบคุมการพิมพ์ก็จริง แต่กระนั้นหนังสือพิมพ์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ยังมีลักษณะ ๓ ประการที่เหมือนหนังสือพิมพ์ก่อนหน้านั้น

ประการแรก หนังสือพิมพ์ยังคงเป็นเวทีส่วนบุคคล และพรรคพวกที่ใช้เป็นเวทีทางการเมือง

ประการที่สอง หนังสือพิมพ์สนใจแต่ข่าวตื่นเต้นและบันเทิงมากกว่าข่าวที่มีสาระอย่างแท้จริง

ประการที่สาม หนังสือพิมพ์ดำเนินกิจการอยู่เฉพาะในกรุงเทพ ฯ และมีลักษณะเช่นนี้มาถึงสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงเริ่มมีหนังสือรายอื่น ๆ ที่ไม่ใช่รายวันในต่างจังหวัด

อเล็กซานเดอร์ แมคโดแนล (Alexander Mac Donald) บรรณาธิการผู้ก่อตั้ง *Bangkok Post* ได้เขียนวิจารณ์นักหนังสือพิมพ์หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ว่าหนังสือพิมพ์ชอบต่อเติมเสริมแต่งข่าวมากกว่าครึ่งหนึ่งไม่ตรงต่อความเป็นจริง

ผู้สังเกตการณ์หลายคนชอบวิจารณ์ว่าหนังสือพิมพ์ในสมัยนี้ มักไม่ชี้นำหรือสะท้อนมติมหาชน ซึ่งการมองในแง่นี้ไม่ถูกต้องนัก เพราะการจะพูดถึงมติมหาชนในทรรศนะตะวันตกเป็นคนละเรื่องกัน ทั้งนี้เป็นเพราะสังคมไทยเป็นสังคมแบบลดหลั่นมาเป็นชั้น ๆ ดังนั้นคนไทยจึงมักรอฟังทรรศนะจากบุคคลชั้นนำก่อนแล้วจึงจะแสดงความคิดเห็นของตน

ประการต่อมาคือไม่มีเครื่องมือที่จะใช้แสดงมติมหาชน หนังสือพิมพ์ไม่สามารถเป็นสถาบันที่แสดงมติมหาชนได้เพราะหนังสือพิมพ์มีมาตรฐานไม่ดีนักประกอบกับถูกควบคุมจากรัฐบาลมาตลอด

หนังสือพิมพ์ในช่วงเวลานี้ที่สำคัญเล่มหนึ่งคือ *สยามนิกร* ของบริษัทไทยพาณิชยการ (รวมทั้งออกหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ *Siam Chronicle*) อยู่ได้นานถึง พ.ศ. ๒๕๑๒ หนังสือพิมพ์อีกฉบับหนึ่งซึ่งเป็นคู่แข่งแต่ออกมาก่อนคือ *หลักเมือง* เป็นหนังสือพิมพ์ที่ออก ๆ หยุด ๆ ไม่สม่ำเสมอ บางทีออกเป็นรายวันบ้าง ไม่ใช่รายวันบ้าง แต่เนื่องจากไม่เคยเปลี่ยนเจ้าของและไม่เคยถูกยึดใบอนุญาต จึงจัดเป็นหนังสือพิมพ์ที่เก่าที่สุด *หลักเมือง* ออกเป็นครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๖๗ โดยนายบุญเทียม อังกินันท์ พ่อค้าเชื้อสายจีน เป็นหนังสือพิมพ์ที่อยู่รอดพ้นวิกฤตการณ์ของการรัฐประหารหลายครั้ง หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ดำเนินกิจการได้เกือบ ๒๐ ปี ก่อนเลิกกิจการไป สิ่งที่ *หลักเมือง* ริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ ในวงการหนังสือพิมพ์คือการลงนิยายพงศาวดารจีนและนิยาย

พื้นบ้านจีนติดต่อกันทุกวันในแต่ละปี นอกจากนั้นยังได้รับชื่อว่าเป็นหนังสือพิมพ์ไทยฉบับแรกที่ลงการ์ตูน บทกลอนล้อเลียนการเมืองและปัญหาต่าง ๆ การเขียนกลอนล้อการเมืองนี้ต่อมา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้นำมาเป็นแบบอย่าง ดัดแปลงให้ดีขึ้น มีผลกระทบมากขึ้น เห็นได้จาก *สยามรัฐ* ซึ่งตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๓

ในช่วงหลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ นี้เองที่หนังสือพิมพ์เริ่มเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เองเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ถึง ๔ ฉบับ ได้แก่ *สยามรัฐ* *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* *ชาวกรุง* และ *Siam Rath Weekly Reviews* ตัวอย่างอีกอันหนึ่งคือบริษัทไทยพาณิชยการของหลวงดำรงดุริทเรข (Dam rong Duritarekm) ผู้ซึ่งต่อมาได้ขายกิจการทั้งหมดรวมทั้งหนังสือพิมพ์ ๔ ฉบับ (ไทย ๑ ฉบับ จีน ๒ ฉบับ อังกฤษ ๑ ฉบับ) ในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นเงินถึง ๑,๒๐๐,๐๐๐ บาท

หนังสือพิมพ์และนักหนังสือพิมพ์ในช่วงเวลานี้เปลี่ยนแปลงทรรศนะเพื่อเข้าข้างรัฐบาลเพื่อการอยู่รอดของตน ตัวอย่างเช่นหนังสือพิมพ์ *ชาวไทย* ซึ่งออกใน พ.ศ.๒๔๙๒ ทำตัวเสมือนหนังสือพิมพ์กึ่งราชการ เป็นกระบอกเสียงของตำรวจ และพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ คงเป็นเพราะพวกตำรวจหนุนหลังนี่เอง ที่ทำให้ร้านอาหารและร้านกาแฟในเขตตัวเมืองแทบทุกร้านต้องสั่งซื้อหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ บรรณาธิการและผู้พิมพ์คือนายเฉลิม วุฒิโฆษิต อดีตบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ *ประมวญวัน* ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ซึ่งเป็นคนหนึ่งที่ยืนหยัดต่อต้านคอมมิวนิสต์ และได้รับการเชื่อถือทำให้เขาอยู่รอดได้ แม้ว่าจอมพลสฤษดิ์จะทำรัฐประหารและขับไล่พลตำรวจเอกเผ่าออกไปได้

ตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์

หลังสมัย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชน์ กิจการหนังสือพิมพ์ก็เหมือนกิจการอุตสาหกรรมมีการเจริญเติบโตในแง่ธุรกิจมากขึ้น แต่เนื้อหาเป็นข่าวตื้นเต้น ไม่รับผิดชอบในรายงานข่าว อย่างไรก็ตาม หนังสือพิมพ์ประเภทนี้กลับเป็นที่นิยมอย่างมาก ตัวอย่างหนังสือพิมพ์ที่ชอบลงข่าวเกินความเป็นจริงอันเป็นลักษณะเด่นของอาณาจักรหนังสือพิมพ์ยุคหลังจอมพลสฤษดิ์ คือ *ไทยรัฐ* และคู่แข่งที่สำคัญคือ *แนวหน้าเดลินิวส์* และ *เกียรติศักดิ์*

นอกจากนั้นก็มีหนังสือพิมพ์ *พิมพ์ไทย* ซึ่งเป็นพี่เบิ้มใหญ่อยู่ในขณะนั้น เจ้าของคือบริษัทไทยพาณิชยการ คุณไชยยงค์ ชวลิต เป็นผู้จัดการ ได้นำสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาสู่วงการหนังสือพิมพ์ แม้ว่า *พิมพ์ไทย* จะลงข่าวอาชญากรรมตื้นเต้น แต่ก็ยังมีบทวิจารณ์อยู่

บ้าง ที่สำคัญคือเป็นผู้เริ่มต้นใช้หัวไม้พาดหัวข่าว พิมพ์สีสรรต่าง ๆ

ช่วงเวลาที่จอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรม มีผลทางอ้อมให้หนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ขายดีขึ้น *พิมพ์ไทย* ติดอันดับที่ ๓ ในขณะที่ *เกียรติศักดิ์* ซึ่งมีจำนวนจำหน่ายน้อยที่สุด พุ่งจาก ๔,๐๐๐–๕,๐๐๐ ฉบับและบางวันจาก ๓๐,๐๐๐–๖๐,๐๐๐ ฉบับ ทั้งนี้เพราะการเปิดโปงชีวิตรักของจอมพลสฤษดิ์ การเผยตัวหญิงสาวราว ๑๐๐ คนที่อ้างว่ามีความสัมพันธ์กับจอมพลสฤษดิ์ *พิมพ์ไทย* เริ่มในขบวนการเปิดโปงครั้งนี้ด้วย โดยเฉพาะเริ่มโจมตีหนังสือพิมพ์คู่แข่งคือ *สารเสรี ไทรายวัน* ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ให้ทุนหนุนหลังมาก่อน *เกียรติศักดิ์* ในยุคนี้พิมพ์ ๔ สี ลงรูปดาราภาพยนตร์ นางแบบนักร้องไนท์คลับเฉพาะในวันเสาร์ สำหรับทุก ๆ วันจะลงข่าวสังคมซุบซิบ หนังสือพิมพ์ *แนวหน้าเดลินิวส์* เป็นฉบับแรกที่นำการพิมพ์ ๔ สีมาใช้ จำนวนจำหน่ายเพิ่มขึ้นถึง ๖๐,๐๐๐ และ ๑๐๐,๐๐๐ ฉบับ ลงการ์ตูนที่เอามาจากฝรั่งเติมด้วยถ้อยคำไทย หนังสือพิมพ์ที่ขายดีที่สุดคือ *ไทยรัฐ* เป็นฉบับแรกที่มีสถิติการจำหน่าย ถึง ๒๐๐,๐๐๐ ฉบับ นำ *เดลินิวส์* ถึง ๗๐,๐๐๐ ฉบับ หนังสือพิมพ์ในยุคนี้ต่างมีสีสรรประจำฉบับของตน หนังสือพิมพ์ฉบับเดียวที่ไม่ได้ใช้สีสรรคือ *สยามรัฐ* ซึ่งขายได้ประมาณ ๓๐,๐๐๐ ฉบับ มีการเพิ่มหน้า เพิ่มราคาและปรับปรุงการพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๗ ที่ขายได้ดีพอสมควรนั้นเป็นเพราะชื่อเสียงของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

หนังสือพิมพ์ที่ไม่ได้ลงข่าวตื่นเต้นอีกฉบับหนึ่งคือ *ประชาธิปไตย* ก่อตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยพระองค์เจ้าภานุพันธ์ยุคล นิพนธ์บทความการเมืองโดยใช้นามแฝงด้วย หนังสือพิมพ์ฉบับนี้หยุดไปพักหนึ่งสมัยสงครามโลกมาออกใหม่ในทศวรรษที่ ๒๔๙๕ เพื่อเปิดโปง การคอร์รัปชั่นของรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม การออกใหม่ครั้งหลังนี้มีนายตำรวจเป็นที่ปรึกษากองบรรณาธิการ ดำเนินนโยบายอนุรักษ์นิยม แม้ว่าจะสิ้นสุดยุคสฤษดิ์แล้วก็ตาม

กลางทศวรรษที่ ๒๕๐๓ เราจะเห็นว่าหนังสือพิมพ์ซึ่งมีนักการเมืองหนุนหลังมาก่อนนั้นจะค่อย ๆ ล้มไปทีละฉบับ เริ่มจาก *สารเสรี ไทรายวัน* พ.ศ. ๒๕๐๙ *หลักเมือง* มีความโน้มเอียงไปทางพลเอกประภาส จารุเสถียร ซึ่งเป็นรัฐมนตรีมหาดไทย มีผลให้หนังสือพิมพ์ได้รับความนิยมน้อยลง พ.ศ. ๒๕๑๑ *หลักเมือง* จึงเลิกกิจการ และขายกิจการพิมพ์ให้กับกลุ่มนักธุรกิจซึ่งมีนายทวิช กลิ่นประทุมเป็นหัวหน้า หนังสือพิมพ์ฉบับนี้จึงออกมาใหม่อีกครั้งชื่อ *หลักเมืองไทยเดลี่* ก่อนการเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่สมัยจอมพลถนอม กิตติขจร นายทวิชได้รับการเลือก

ตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากจังหวัดราชบุรี หนังสือพิมพ์ฉบับนี้อ้างว่ามีจำนวนจำหน่ายราว ๒๐,๐๐๐ ฉบับ

บทสรุป

ลักษณะของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยอาจแบ่งได้ ๓ ประการ ประการแรก หนังสือพิมพ์ไทยปัจจุบันมีลักษณะเหมือนหนังสือพิมพ์สากลมากขึ้น ไม่ได้เป็นเครื่องมือหรือเวทีของกลุ่มผลประโยชน์ หรือกลุ่มคนใด ๆ ดังที่เป็นมาอย่างในสมัยก่อน

ประการที่สอง หนังสือพิมพ์ไทยและต่างด้าวมองตนเอง และถูกประชาชนมองในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคมมากขึ้นกว่าแต่ก่อนที่เคยถือว่าตนเป็นชนชั้นหนึ่งต่างหาก นอกจากนั้นหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษก็ไม่ได้มีอภิสิทธิ์เหมือนสมัยก่อน รวมทั้งหนังสือพิมพ์จีนก็ไม่ถูกควบคุมมากเหมือนก่อนหน้านี้

ประการที่สาม หนังสือพิมพ์ในปัจจุบันโดยทั่ว ๆ ไปแล้วมีลักษณะที่หันมามองปัญหาจากแง่มุมของไทยมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเทียบกับหนังสือพิมพ์ต่างประเทศสมัยก่อน

ในทางเศรษฐกิจแล้ว หนังสือพิมพ์ในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะรุ่งเรืองมากขึ้น เนื่องจากผลของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ทำให้คนมีความสามารถในการซื้อมากขึ้น นอกจากนั้นหนังสือพิมพ์ยังมีโอกาสได้ค่าตอบแทนจากการโฆษณากิจการทางธุรกิจเพิ่มขึ้นด้วยยิ่งรัฐบาลได้ยืดเวลาแผนการศึกษาภาคบังคับ จากชั้นประถมปีที่ ๔ ถึงประถมปีที่ ๗ ด้วยแล้ว ทำให้เห็นได้ว่าในอนาคตหนังสือพิมพ์จะได้รับการอุดหนุนกว้างขวางขึ้น

ในทางสังคม ผู้เขียนมีความเห็นว่าหนังสือพิมพ์มีการแสดงออกให้เห็นความรับผิดชอบสูง ในช่วง ๒–๓ ปีที่ผ่านมา (ผู้เขียนคงเขียนบทความราว พ.ศ.๒๕๑๔–ผู้เก็บความ) และไม่มีทีท่าว่าปรากฏการณ์นี้จะสูญหายไป ผู้เขียนมีความเห็นว่า จากการที่หนังสือพิมพ์เติบโตในแง่ของความรับผิดชอบและผู้อ่านหนังสือพิมพ์ที่ต่างระดับกันเพิ่มจำนวนมากขึ้นน่าจะคาดคะเนได้ว่าในอนาคตหนังสือพิมพ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ หนังสือพิมพ์ที่มีจำนวนจำกัดที่จะขายให้แก่ผู้มีการศึกษาและหนังสือพิมพ์ที่จะยังคงอยู่ต่อไปคือ ประเภทที่ยังคงขายข่าวตื่นเต้นที่จะได้รับความสนใจจากมวลชนส่วนใหญ่

พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม เก็บความจาก John D. Mitchell, "Thailand", in **The Asian Newspapers' Reluctant Revolution**: Iowa, The Iowa State Univ. Press, 1971 pp. 210–233

หม้อบ้านเชียง : การปฏิวัติแนวความคิดในวงการโบราณคดี

นายวิลเลี่ยม เอช โฮนัน บรรณาธิการ แผนก Arts and Leisure ของหนังสือ The Times วันอาทิตย์ ผู้มีความสนใจและเป็นนักสะสมศิลปของโบราณ ได้เขียนบทความเกี่ยวกับการขุดค้นหม้อดินเผายุคก่อนประวัติศาสตร์ของบ้านเชียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยกล่าวว่า สิ่งที่ค้นพบดังกล่าว ก่อให้เกิดความสนใจอย่างกว้างขวางในหมู่ภัณฑ์รักษ์ของพิพิธภัณฑ์ตลอดจนนักสะสมศิลปทั้งหลาย นอกจากลวดลายอันมีเสน่ห์ชวนให้ฉงนสนใจแล้ว หม้อบ้านเชียงยังมีความสำคัญในอันที่จะก่อให้เกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดในวงการโบราณคดีของโลกอีกด้วย

ในบทความดังกล่าว นายโฮนันได้ดำเนินเรื่องว่า แม้จะยังคงเป็นที่ถกเถียงกันไม่เป็นที่ยุติ แต่ในปัจจุบันเราก็มีหลักฐานเพียงพอที่จะเชื่อได้ว่า หม้อบ้านเชียงทำขึ้นเมื่อ ๔๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล หรือในสมัยที่นักโบราณคดีและนักก่อนประวัติศาสตร์เรียกว่ารอบพันบีที่ห้า ความจริงเคยมีผู้ค้นพบหม้อดินเผาที่มีลายเก่าแก่มากกว่าในถ้ำต่าง ๆ ของประเทศญี่ปุ่น แต่หม้อบ้านเชียงมีความสำคัญยิ่งกว่า เพราะขุดพบในหลุมฝังศพที่มีเครื่องมือสัมฤทธิ์รวมอยู่ด้วย แม้ว่าปัจจุบันเรายังไม่มีวิธีที่จะกำหนดลายของสัมฤทธิ์ที่มีลายเก่าแก่ได้โดยตรง แต่ถ้าการวิเคราะห์ทางเทคนิคเกี่ยวกับลายของหม้อบ้านเชียงเป็นสิ่งที่ถูกต้อง โดยถือหม้อบ้านเชียงเป็นหลักฐานอ้างอิง สัมฤทธิ์ที่ขุดพบในหลุมฝังศพเดียวกันก็คงจะทำขึ้นเมื่อ ๔,๕๐๐ ปี ก่อนคริสตกาลเช่นเดียวกัน เวลาดังกล่าวเป็นเวลาก่อนที่เราเคยมีความเชื่อว่าเครื่องมือสัมฤทธิ์มีผู้ทำขึ้นครั้งแรกถึง ๑,๕๐๐ ปี และบริเวณที่ขุดค้นพบก็เป็นที่ ๆ ไม่มีผู้ใดคาดคิดว่าจะมีความรู้ทางด้านการถลุงโลหะในสมัยแรก ๆ นี้ ความเจริญขั้นถลุงโลหะสัมฤทธิ์ได้ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับนักก่อนประวัติศาสตร์มาก ด้วยเหตุผลที่ว่าสิ่งที่เรียกกันว่า ยุคสัมฤทธิ์ เป็นขั้นของความเจริญที่ปลดปล่อยมนุษย์ให้พ้นมาจากการล่าสัตว์หาอาหารของยุคหิน มาสู่ชีวิตในชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่น อันเป็นยุคเริ่มต้นของ

อารยธรรมที่มีลักษณะซับซ้อน

ความคิดที่ว่ายุคสัมฤทธิ์ได้เกิดขึ้นก่อนในเอเชียอาคเนย์แทนที่จะเป็นในตะวันออกใกล้อย่างที่เคยเชื่อกันมาเป็นเวลานานเป็นสิ่งที่ท้าทายอย่างยิ่ง เพราะเป็นความคิดที่อาจใช้อธิบายความลี้ลับอันยิ่งใหญ่อันหนึ่งในวงการโบราณคดีได้ เท่าที่ผ่านมายังไม่มีผู้พบแหล่งดีบุก (ส่วนผสมของสัมฤทธิ์คือทองแดงและดีบุก) ที่จะก่อให้เกิดยุคสัมฤทธิ์ขึ้นได้ในตะวันออกใกล้ ภาคเหนือของประเทศไทยบังเอิญเป็นแหล่งหนึ่งซึ่งหาไม่ได้ง่ายนักในโลก ที่มีทั้งดีบุกและทองแดงอยู่เป็นจำนวนมาก และแร่ดีบุกก็มีเป็นจำนวนมากพอที่จะทำให้สกัดออกมาได้โดยอาศัยวิธีการหลอมอย่างง่าย ๆ ตามความรู้ของคนสมัยก่อน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ในปัจจุบันได้มีนักโบราณคดีบางคนได้เริ่มสันนิษฐานว่า ตั้งแต่ในสมัย ๓,๐๐๐ ปี ก่อนคริสตกาลมาแล้ว มนุษย์ซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณซึ่งเป็นภาคเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน เป็นพวกที่ไม่เพียงแต่ส่งดีบุกให้กับมนุษย์ที่อยู่ในบริเวณตะวันออกใกล้ และอาจจะรวมถึงบริเวณอื่น ๆ ของโลกด้วย แต่ยังอาจเป็นพวกที่ให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการถลุงแร่ด้วย กล่าวโดยย่อแล้ว "อู่ของอารยธรรม" ในทัศนะของทฤษฎีที่มีลักษณะเป็นการปฏิวัตินี้ ไม่ใช่อยู่ที่บริเวณลุ่มแม่น้ำไทกริสและยูเฟรตีสอันสมบูรณ์อย่างที่นักเรียนเคยได้รับการสั่งสอนกันมาแต่ก่อน แต่อยู่ที่ภาคเหนือของประเทศไทย

เป็นเวลาหลายปีทีเดียวที่หม้อบ้านเชียงได้ถูกทอดทิ้ง ไม่ได้รับการเอาใจใส่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จนกระทั่งในปี ๒๕๐๙ สตีเฟน ยัง บุตรชายของอดีตเอกอัครราชทูตอเมริกันประจำประเทศไทย ได้เข้าไปศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่บ้านเชียง จึงได้ไปพบเข้า และได้นำหม้อดินเผาไปให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติดู พร้อมกับการเสนอความเห็นว่าควรมีการขุดค้น แต่ทางพิพิธภัณฑ์ก็ไม่ได้ดำเนินการแต่อย่างใด พร้อมกันนั้น สตีเฟน ยัง ก็ยังได้บอกกล่าวเกี่ยวกับการค้นพบของเขาให้หม่อมพันธุ์ทิพย์ บริพัตรทราบด้วยอีกผู้หนึ่ง หม่อมพันธุ์ทิพย์ได้รวบรวมคณะและเดินทางไปสำรวจที่บ้านเชียงเป็นการส่วนตัว เศษหม้อดินเผาที่รวบรวมได้จากบ้านเชียงและจากที่อื่นๆในประเทศไทยได้ถูกส่งไปยังพิพิธภัณฑ์ของมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย ซึ่งหม่อมพันธุ์ทิพย์ได้ทราบจากเพื่อนอเมริกันว่า กำลังค้นคิดวิธีการกำหนดอายุของหม้อดินเผาปรากฏผลทดสอบออกมาเป็นที่น่าพอใจ

โดยการวิเคราะห์ที่เรียกว่า เทอร์โมลูมิเนสเซนท์ โดสิเมตริ (Thermoluminescent Dosimetry TLD) มาร์ค แฮน ผู้เชี่ยวชาญ

การวิจัยเชื้อชาติจีน ได้ลงความเห็นว่า เศษหม้อดินเผาที่หม่อมพันธ์ทิพย์รวบรวมมาได้จากบ้านเชียง มีอายุถึง ๔,๖๓๐ (±๕๒๐) ปีก่อนคริสตกาล ดร. โฟรลิค ไรนีย์ (Froelich Rainey) ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์ บอกว่าเกือบไม่เชื่อว่าจะเป็นไปได้ และบอกว่ายิ่งสนใจมากยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อหม่อมพันธ์ทิพย์บอกว่า เศษหม้อดินเหล่านี้ได้ถูกขุดพบรวมอยู่กับเครื่องมือสัมฤทธิ์ แต่ก็ไม่มีการเคลื่อนไหวแต่อย่างไรในวงการโบราณคดี จนกระทั่งเมื่อปี ๒๕๑๖ ไรนีย์จึงทำการขุดค้นอย่างถูกต้องตามแบบวิธีที่บ้านเชียงเป็นครั้งแรก

ในระยะที่สตีเฟน ยัง พบหม้อบ้านเชียงนั้น ได้มีคณะโบราณคดีคณะหนึ่งนำโดยศาสตราจารย์วิลเฮม จี โซลไฮม์ (Wilhelm G. Solheim) จากมหาวิทยาลัยฮาวาย กำลังทำการขุดค้นอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย นักศึกษาของโซลไฮม์ผู้หนึ่งคือ เชสเตอร์ กอร์แมน (Chester Gorman) ซึ่งต่อมาได้เป็นหัวหน้าโครงการร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนียและรัฐบาลไทยทำการขุดค้นที่บ้านเชียง ได้ขุดพบเศษหม้อดินเผาในบริเวณมูลดินใกล้กลับหมู่บ้านโนนนกทา ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านเชียงไม่กี่ไมล์ นักศึกษาของโซลไฮม์อีกผู้หนึ่งคือ โดนัล เบยาร์ด ได้รายงานในวารสารของประเทศนิวซีแลนด์ว่า การขุดค้นที่โนนนกทาได้พบหลุมฝังศพสมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึง ๑๑๕ หลุม หลุมฝังศพดังกล่าวมีหม้อดินเผาฝังอยู่ถึง ๕๐๐ ลูก มีประดิษฐกรรมที่เป็นสัมฤทธิ์จำนวนหนึ่ง และที่เป็นที่ชื่นชมโสมนัสของนักโบราณคดีก็คือ ได้ขุดพบหัวขวานขนาดเล็กหลายอัน และเบ้าหลอมทำด้วยหินทราย ๒ คู่ ที่มีขนาดเดียวกับหัวขวาน ดูเหมือนจะมีหลักฐานอย่างมั่นคงที่เดียวที่จะกล่าวว่า มนุษย์โบราณพวกนี้ไม่ว่าจะมีชีวิตอยู่ในสมัยใดก็ตาม จะต้องเป็นผู้ผลิตเครื่องมือสัมฤทธิ์มากกว่าจะนำเอามาจากที่อื่น

การกำหนดอายุสิ่งที่ขุดพบเป็นเรื่องที่มีความยุ่งยากมาก เริ่มด้วยหลุมฝังศพต่าง ๆ ที่โนนนกทาได้ขุดผ่านหลุมฝังศพที่มีอยู่ก่อนแล้วแต่เดิม ระหว่างที่เวลาผ่านไปหลายศตวรรษ ชั้นทางธรณีวิทยาได้ยุบลงมาทับสับสนปนเปกันหมด นอกจากนี้ก็ยังมีปัญหาทางด้านเทคนิค มีอยู่ระยะหนึ่งตัวอย่างถ่าน ๒ ชิ้นที่ส่งไปยังมหาวิทยาลัยฟลอริดาเพื่อทดสอบ C–๑๔ กลับปรากฏออกมาเป็นเวลาสำหรับอนาคต ตัวอย่างที่ได้มาจากการขุดค้นที่ส่งไปวิเคราะห์ที่อื่น ก็ปรากฏอายุที่สับสนเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ดี ในปี ๒๕๑๔ เบยาร์ดได้เขียนไว้ว่า เขามีความมั่นใจว่าพัฒนาการขั้นสูงของเทคนิคการทำสัมฤทธิ์ได้มีอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย "มานานก่อน ๒,๓๐๐ ปี ก่อนคริสต

กาล" แม้เขาจะยอมรับว่าคนอื่นอาจจะสรุปความเห็นเป็นอย่างอื่นได้ ต่อมาในปีเดียวกัน ศาสตราจารย์โซลไฮม์ ได้พิมพ์รายงานการค้นคว้าของเขาในวารสาร National Geographic เป็นการอ้าแขนรับ การโจมตีจากพวกที่มีความเห็นว่ายุคสัมฤทธิ์เกิดในตะวันออกใกล้

ในปีเดียวกัน โลกโบราณคดีที่เคยมีความสงบอยู่ช้านาน ก็สั่นคลอนด้วยการท้าทายที่มาจากอีกด้านหนึ่ง ที.เอ. เดย์ตัน (T.A. Dayton) นักวิจัยผู้สนใจวัฒนธรรมอินคาโบราณของประเทศยูโกสลาเวีย ได้โต้แย้งในวารสาร World Archaeology ว่าหลักฐานที่ได้มาจากการทดสอบ C – ๑๔ ที่ได้มาใหม่ได้เห็นแสดงให้เห็นว่า ยุคสัมฤทธิ์ ได้เริ่มต้นในบอลข่าน ก่อนที่จะได้เริ่มในตะวันออกใกล้ที่เคยลือกันว่าเป็นผู้ให้กำเนิด ในที่ประชุมเกี่ยวกับก่อนประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ดั้งเดิมในเบลเกรด โคลิน เรนฟริว (Colin Renfrew) นักโบราณคดีผู้มีผลงานพิมพ์เผยแพร่เป็นที่รู้จักกันกว้างขวางของอังกฤษได้โต้กับ ธีโอดอร์ เอ เวอร์ไทม์ (Theodore A. Wertimee) แห่งสถาบันสมิธโซเนียน เวอร์ไทม์ยึดถือความเห็นเดิมที่ว่าวิธีการถลุงแร่เป็นสิ่งที่มาจากตะวันออกใกล้ แต่เรนฟริวมีความเห็นว่าอารยธรรมของยุโรปมีจุดเริ่มต้นมาจากตะวันออกใกล้ทางด้านเกษตรกรรมแล้วก็แยกตัวออกไปและมีความเจริญทางการถลุงแร่ของตัวเอง นักวิจารณ์ต่างก็ยังคงตั้งข้อสงสัยทฤษฎีของ เดย์ตันและเรนฟริว แต่อย่างไรก็ตาม แม้แต่เวอร์ไทม์ก็ยังยอมรับว่า "การถลุงแร่ในยุคศักดินาได้กลายเป็นหัวข้อของความขัดแย้งอันใหม่"

ภายในความขัดแย้งที่มีขอบเขตกว้างขวางดังกล่าวก็เกิดมีการแข่งขันกันในหมู่นักสำรวจค้นคว้าในประเทศไทยเอง ประกอบขึ้นด้วยคณะของมหาวิทยาลัยฮาวายภายใต้การนำของโซลไฮม์ฝ่ายหนึ่ง และมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนียซึ่งมีไรนีย์เป็นผู้นำอีกฝ่ายหนึ่ง โฟรลิค ไรนีย์ นักโบราณคดีชั้นแนวหน้า ผู้ซึ่งได้รับเกียรติเป็นผู้เขียนเกี่ยวกับโบราณคดีให้กับหนังสือประจำปีของ Encyclopaedia Britannica อยู่หลายปี มีความรู้สึกว่าถ้าจะมีโครงการขุดค้นที่สำคัญจะต้องมีการร่วมมือกันทุกฝ่าย ดังนั้นเขาจึงเดินทางมายังประเทศไทยเพื่อดูกิจการที่โซลไฮม์ทำไว้ ขณะนั้นลูกศิษย์ของโซลไฮม์ เชสเตอร์ กอร์แมน ได้แยกตัวออกไปทำการขุดค้นทางด้านยุคหินเก่าทางบริเวณติดกับชายแดนพม่า ไรนีย์ได้ช่วยให้กอร์แมนได้รับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์ของมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย และแต่งตั้งให้รับผิดชอบการขุดค้นที่บ้านเชียง โดยดำเนินการร่วมกันระหว่างกรมศิลปากรและมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนียโดยได้รับทุนช่วยหารือจาก Nat-

ional Science Foundation ในปี ๒๕๑๖ กอร์แมนก็ได้ค้นพบหลุมฝังศพที่บ้านเชียง ซึ่งพบโครงกระดูกที่อยู่ในสภาพเดิมไม่ถูกรบกวน มีหม้อดินเผาวางอยู่ใกล้กระโหลกศีรษะ และหัวหวานสัมฤทธิ์และเครื่องมือสัมฤทธิ์อื่น ๆ วางอยู่ข้างๆมือข้างหนึ่ง จากการวิเคราะห์โดย TLD ในพีลาเดลเพีย ตัวอย่างของหม้อที่พบในหลุมฝังศพนี้ได้รับการกำหนดอายุโดยมาร์คแฮนว่ามีอายุอยู่ในสมัย ๓,๕๗๐ (±๔๘๐ ปี) ก่อนคริสตกาลและ ๓,๕๙๐ (±๒๗๕ ปี) ก่อนคริสตกาล ซึ่งเป็นสมัยก่อนยุคสัมฤทธิ์ของตะวันออกใกล้

ในทรรศนะของกอร์แมนและไรนีย์นั้น แม้ว่าหลักฐานที่ได้เป็นสิ่งที่น่าฟังแต่ก็ยังไม่สามารถสรุปความเห็นเป็นที่ยุติได้ เพราะการกำหนดอายุโดยวิธี TLD ยังอยู่ในขั้นเพียงให้ผลไม่เป็นที่พอใจนัก เทคนิคการกำหนดอายุแบบนี้ จอร์จ เคนเนดี้ นักธรณีวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียและลอสแอนเจลิสสร้างขึ้นก่อนปี ๑๙๖๐ ไม่กี่ปี เป็นเทคนิคที่อาศัยข้อเท็จจริงที่ว่า วัสดุบางชนิดที่มีอยู่ในดินเหนียว เมื่อถูกเผาในอุณหภูมิสูงจะเปล่งแสงเรือง ๆ ออกมาเรียกว่า เทอร์โมลูมิเนสเซนส์ (Thermoluminescence) นอกเหนือไปจากการลุกโชนเป็นสีแดงตามธรรมดา แสงเรืองที่ปรากฏออกมานี้คือตัวพลังปรมาณูที่สะสมอยู่ตามกระบวนการทางธรรมชาติต่างๆ ตั้งแต่หม้อถูกเผาเป็นครั้งแรกเป็นต้นมาจะทำให้พลังปรมาณูที่สะสมไว้เดิมถูกขับออกมาหมด เข็มของเครื่องวัดปรมาณูจะชี้กลับไปยังเลขศูนย์ จากหลักดังกล่าวโดยการวัดปริมาณของเทอร์โมลูมิเนสเซนส์ในตัวอย่างหม้อที่นำมาทดสอบ นักวิทยาศาสตร์จะสามารถบอกได้ว่าตั้งแต่หม้อทำขึ้นมาจนถึงเวลาที่ค้นพบอีกมีอายุเวลาห่างกันเท่าไร แม้ว่าจะฟังดูง่าย ๆ แต่ในทางปฏิบัติวิธี TLD เป็นเรื่องยุ่งยากกว่าจะทำให้เป็นเทคนิคที่มีความสมบูรณ์ได้

มีปัญหาว่าดินเผาที่พบที่บ้านเชียงมีคุณลักษณะบางอย่างที่เราไม่รู้ที่จะทำให้มีอายุเก่าเกินความจริงบ้างหรือไม่ ? หรือเป็นไปได้ไหมที่ว่าหม้อโบราณนี้ถูกเผาด้วยความร้อนต่ำ (จึงไม่ขับพลังปรมาณูออกหมด) เข็มวัดปรมาณูจึงไม่หมุนกลับไปที่เลขศูนย์ ก่อให้เกิดความผิดพลาดเกี่ยวกับอายุทางธรณีวิทยา ในปัจจุบันเรายังไม่มีคำตอบสำหรับปัญหานี้ เกี่ยวกับผลของการทดสอบ TLD ไรนีย์ ได้กล่าวว่า

"เราได้ทำการทดสอบด้วยวิธี TLD เป็นจำนวนนับร้อย ๆ ครั้ง โดยรู้ว่ามีความถูกต้อง แต่กระนั้นก็ไม่สามารถจะอธิบายความผิดพลาดที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวได้ ฉะนั้นผมถึงไม่อยากสรุปความเห็นเด็ดขาดลงไปเกี่ยวกับกรณีของบ้านเชียง จนกว่าอายุเวลาที่ได้มาจากการทดสอบโดยวิธี TLD ของเราจะได้

รับการยืนยันจากการทดสอบ C–๑๔"

เมื่อฤดูร้อนที่แล้ว ไรนีย์ ได้ไปที่บ้านเชียงและนำเอาถ่านจำนวนหนึ่งที่กอร์แมนฝังรวมอยู่กับหม้อที่มีลวดลายสีแดง เครื่องมือสัมฤทธิ์และโครงกระดูกของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ขณะนั้นไรนีย์ได้แถลงว่าการทดสอบอายุโดยวิธี TLD หม้อบ้านเชียงมีอายุถอยหลังไปถึง๔,๕๐๐ ก่อนคริสตกาลและยังได้ประกาศอย่างเต็มไปด้วยความเชื่อมั่นว่าในปลายปีนั้น (๒๕๑๗) คงจะได้หลักฐานที่พอลงความเห็นเด็ดขาดได้ แต่แล้วก็มีเหตุการณ์ต่าง ๆ มาเป็นอุปสรรค ถ่านส่วนมากที่ไรนีย์นำเอากลับมาทดสอบกลายเป็นดินดำธรรมดา และเครื่องทดสอบC–๑๔ก็จำต้องสร้างขึ้นใหม่เพื่อให้สามารถทำการทดสอบตัวอย่างขนาดเล็กได้ เสร็จแล้วอายุที่ได้จากการทดสอบก็เพียง๑,๙๐๐ปีก่อนคริสตกาลเท่านั้น ระหว่างที่การทดสอบถ่านคงดำเนินไป ไรนีย์ได้กลับไปบ้านเชียงอีก และครั้งนี้ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลไทยให้นำเอากระดูกมนุษย์น้ำหนักรวม ๒ ปอนด์จากหลุมฝังศพบ้านเชียงกลับไปด้วย วัสดุที่เป็นอินทรีย์ภายในกระดูกสามารถนำไปทดสอบ C–๑๔ ได้ อายุของบ้านเชียงก็หวังว่าจะรู้ได้แน่คราวนี้เอง

จากรายงานผลการทดสอบ C–๑๔ ตัวอย่างถ่านที่เอามาทดสอบจำนวนหนึ่งปรากฏว่ามีอายุ ๓,๖๖๐(± ๓๓๐)ปีก่อนคริสตกาลและอีกตัวอย่างหนึ่งมีอายุ ๓,๓๘๐(± ๓๒๐) ปีก่อนคริสตกาล แต่กระนั้นไรนีย์ก็ยังไม่หายข้องใจที่ว่าเหตุใดจึงไม่สามารถจะหาความเกี่ยวพันที่แน่นอนระหว่างการทดสอบหาอายุตามวิธี TLD และ C–๑๔ ได้ ตามความเห็นของไรนีย์นั้นอาจเป็นเพราะว่าหลุมฝังศพที่ทำการขุดค้นอาจเป็นหลุมที่ฝังรวมๆกัน ทำให้สิ่งต่างๆ สับสนปนเปกันอยู่ แต่อย่างไรก็ดี หลังจากการขุดค้นอย่างมีระเบียบ ๔ ครั้งด้วยกันไรนีย์ได้ลงความเห็นว่า การทดสอบ C–๑๔ บ่งว่าเนินดินที่บ้านเชียงมีผู้อาศัยอยู่มาแล้วระหว่าง ๗,๕๐๐ ปีถึง ๒๐๐ ปี ก่อนคริสตกาล และเทคนิคการถลุงแร่สัมฤทธิ์ได้ปรากฏอยู่ในบริเวณนั้นตลอดสมัย ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นก่อนยุคสัมฤทธิ์ของตะวันออกใกล้มาก สัมฤทธิ์มีอายุเก่าที่สุดของตะวันออกใกล้มีอายุเพียง ๓,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาลและตัวอย่างที่มีอายุเก่าขนาดดังกล่าวก็มีอยู่น้อยมาก แต่ที่บ้านเชียงเราจะพบสัมฤทธิ์อยู่ทุกแห่งที่ค้นหา นอกจากนี้สัมฤทธิ์ที่ค้นพบที่บ้านเชียงยังเป็นสัมฤทธิ์ที่ทำด้วยเทคนิคที่ก้าวหน้ามาก คือเป็นสัมฤทธิ์ที่มีส่วนผสมดีบุกอยู่มาก และใช้หลอมด้วยเบ้าหลอม ส่วนสัมฤทธิ์ที่ทำด้วยเทคนิคที่เจริญขั้นแรก ๆ มักจะมีแต่ส่วนผสมทองแดงเกือบทั้งหมด และการทำเป็นรูปต่างๆก็ใช้วิธีทุบด้วยฆ้อนและอายุของสัมฤทธิ์ที่พบก็มักจะตรงกับอายุของหม้อดิน

เผาที่ทดสอบอายุด้วยวิธี TLD

ต่อมาภายหลังเมื่อได้มีการติดต่อกับกอร์แมนซึ่งยังคงทำการขุดค้นอยู่ที่บ้านเชียงไรนีย์ยังมีความคิดก้าวไกลออกไปอีก จากการค้นพบเมล็ดพืชและเปลือกข้าวในบริเวณที่อยู่อาศัยยุคหินเก่าที่มีชื่อว่า ถ้ำผี ใกล้ชายแดนไทยกับพม่า และวัสดุอินทรีย์ดังกล่าวที่ผ่านการทดสอบอายุ C–๑๔ มีอายุอยู่ในสมัย๑๐,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาลซึ่งมีอายุเก่าแก่ที่สุดทางการเกษตร เมื่อการค้นพบดังกล่าวนำมาปะติดปะต่อเข้ากับหม้อดินเผาที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดที่ค้นพบในประเทศญี่ปุ่นและสัมฤทธิ์ที่บ้านเชียง ไรนีย์มีความเห็นว่า เราก็จะได้หลักฐานว่าศิลปวิชาการพื้นฐานของอารยธรรม อันได้แก่ เกษตรกรรม เครื่องปั้นดินเผาและการทำสัมฤทธิ์ คงจะได้เริ่มต้นในดินแดนส่วนนี้ของโลก นอกจากนี้ในบริเวณตอนใต้ของประเทศไทยคือจังหวัดลพบุรี ยังได้พบหลักฐานที่แสดงว่าได้มีการทำเหล็กมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มแล้วเช่นเดียวกัน หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเราได้พบสิ่งที่ชี้ให้เห็นปรากฏการณ์ทางด้านการสร้างสรรค์อันเป็นพื้นฐานทางอารยธรรมอย่างกว้างขวาง ผลของการค้นพบนี้จะมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดในวงการโบราณคดีของโลก

สำหรับอนาคตของหม้อบ้านเชียงนั้น การขุดค้นทางโบราณคดีก็คงจะดำเนินต่อไป และก็คงจะมีแถลงการณ์สำคัญๆจากนักโบราณคดีอย่างไรนีย์ กอร์แมน และคนอื่นๆ ให้เราได้ทราบในอนาคต

สุเทพ สุนทรเภสัช แปลและเก็บความจาก William H. Honan, "The Case of the Hot Pots, An Archaeological Thriller," *The new York Times Magazine*, June 8, 1975.

จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นในปัจจุบัน
เสน่ห์ จามริก แปล

กำหนดวางตลาดตุลาคมนี้

ชาวอเมริกันในราชการไทย พ.ศ. ๒๔๓๓ – ๒๔๘๓

แถมสุข นุ่มนนท์

ในช่วงระยะห้าสิบปีนับจากปลายคริสตศตวรรษที่ ๑๙ ถึงตอนที่สงครามโลกครั้งที่สองระเบิดขึ้นในแปซิฟิค คือ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๓–พ.ศ. ๒๔๘๓ รัฐบาลไทยได้ว่าจ้างชาวอเมริกันเข้ามารับราชการหลายสิบคน ชาวอเมริกันเหล่านี้เข้ามาทำหน้าที่ต่าง ๆ กันในวงราชการ มีทั้งที่เป็นแพทย์ พยาบาล วิศวกร เกษตรกร นักการทูต ที่ปรึกษา อาจารย์ และอื่น ๆ เท่าที่รวบรวมมาได้จากหลักฐานในกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงวอชิงตัน มีรายนามเรียงตามลำดับอักษรต่อไปนี้

ลำดับ	นาม	ตำแหน่ง	ระยะเวลาทำงาน
๑.	E.C. Albritton	ศาสตราจารย์วิชาฟิสิคส์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย	๑๙ มีนาคม ๒๔๖๘*
๒.	E.G. Alexander	ศาสตราจารย์วิชาชีววิทยา จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย	๑๘ มิถุนายน ๒๔๗๑ – ๑๗ มิถุนายน ๒๔๗๓
๓.	Miss Alice	ผู้อำนวยการโรงเรียนพยาบาลและผดุงครรภ์	๑๗ มิถุนายน ๒๔๖๙–๑๕ มิถุนายน ๒๔๗๑
๔.	IRA Ayer	ที่ปรึกษากระทรวงสาธารณสุข	๑๕ มกราคม ๒๔๕๙ – ๑ กรกฎาคม ๒๔๖๑
๕.	A.C. Bailey	ศาสตราจารย์วิชาฟิสิคส์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย	๒๐ สิงหาคม ๒๔๖๙ – มีนาคม ๒๔๗๕**
๖.	J.C. Barnett	ที่ปรึกษาฝ่ายเกษตรกรรม	๑๑ มีนาคม ๒๔๕๓ – มีนาคม ๒๔๕๕**
๗.	Charles S, Braddock	แพทย์ใหญ่ กระทรวงมหาดไทย	๒๔๔๙ – ๒๔๕๑**
๘.	K. Bryan	วิศวกร กรมรถไฟ	๑๗ กรกฎาคม ๒๔๖๐–๒๗ มกราคม ๒๔๖๔
๙.	E.D. Congdon	ศาสตราจารย์วิชาสรีรวิทยา จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย	๘ เมษายน ๒๔๖๙*

ลำดับ	นาม	ตำแหน่ง	ระยะเวลาทำงาน
๑๐.	Courtney Crocker	ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ	๓ กันยายน ๒๔๖๗ – ๑๒ พฤษภาคม ๒๔๖๙
๑๑.	Ralple J. Edwards	ผู้อำนวยการฝ่ายทดลองปฏิบัติเซรุ่ม กระทรวงสาธารณสุข	๒๔๕๑ – ๒๔๕๓**
๑๒.	A.G. Ellis	ศาสตราจารย์วิชาพยาธิวิทยา จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ต่อมาได้เป็นคณบดีคณะแพทยศาสตร์ และผู้อำนวยการโรงพยาบาลศิริราช	๑๐ ตุลาคม ๒๔๖๗ – ๑๖ เมษายน ๒๔๘๑
๑๓.	Miss B.L. Gould	ครูพยาบาลของโรงเรียนพยาบาลและผดุงครรภ์	๒๙ สิงหาคม ๒๔๖๙*
๑๔.	Eldon R. James	ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ	๑๗ มีนาคม ๒๔๖๑–๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๗
๑๕.	H.G. Lamberton	หัวหน้าฝ่ายตรวจภาษี กรมศุลกากร	๑ เมษายน ๒๔๔๒ – ๒๓ ตุลาคม ๒๔๖๒
๑๖.	Wallace Lee	นักธรณีวิทยา (ผู้เชี่ยวชาญน้ำมัน) กรมรถไฟ	๕ ตุลาคม ๒๔๖๔ – ๕ ตุลาคม ๒๔๖๖
๑๗.	George B McFarland	อาจารย์ราชแพทยวิทยาลัย	๑ มกราคม ๒๔๔๕ – ๑ เมษายน ๒๔๖๙
๑๘.	R.W, Mendelson	เจ้าหน้าที่ฝ่ายสาธารารณสุข	๘ กันยายน ๒๔๕๔ – ๑ เมษายน ๒๔๖๙
๑๙.	T.F. Morrison	ศาสตราจารย์วิชาชีววิทยา จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย	๑๙ มีนาคม ๒๔๖๘*
๒๐.	Edwin Putnum Osgood	วิศวกรไฟฟ้า	๘ พฤษภาคม ๒๔๔๕–๒๗ กรกฎาคม ๒๔๔๘
๒๑.	W.H. Perkins	ศาสตราจารย์วิชาแพทย์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย	๒๖ สิงหาคม ๒๔๖๙–กุมภาพันธ์ ๒๔๗๓**
๒๒.	Wolcott Homer Pitkins	ผู้ช่วยที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและต่อมาเมื่อรัฐบาลเลิกตำแหน่งที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ	๑๐ มีนาคม ๒๔๕๘–๒๖ ตุลาคม ๒๔๖๐

ลำดับ	นาม	ตำแหน่ง	ระยะเวลาทำงาน
๒๓.	Otto Praeger	ที่ปรึกษากรมไปรษณีย์โทรเลข	๑๗ กรกฎาคม ๒๔๖๐–๒๗ มกราคม ๒๔๖๔
๒๔.	A. Press	ศาสตราจารย์วิชาพีสิคซ์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย	๙ มกราคม ๒๔๖๘–๑๕ พฤษภาคม ๒๔๖๙
๒๕.	J.R. Redfield	ที่ปรึกษากระทรวงสาธารณสุข	๑๘ มีนาคม ๒๔๖๓–๒๔๗๘**
๒๖.	Lieut-Colonel O. Fario La De Rozzoli	วิศวกรฝ่ายสาธารณูปโภค	๑๖ พฤษภาคม ๒๔๔๑–๑๖ กันยายน ๒๔๔๕
๒๗.	Francis B. Sayre	ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ	๙ ตุลาคม ๒๔๖๖–๓๐ กันยายน ๒๔๖๘
๒๘.	Hugh McCormick Smith	ผู้อำนวยการกรมประมง	มีนาคม ๒๔๖๖–มีนาคม ๒๔๗๘**
๒๙.	R.A. Spaeth	ศาสตราจารย์วิชาพีสิคซ์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย	๓๐ ตุลาคม ๒๔๖๗–๒๖ มิถุนายน ๒๔๖๘
๓๐.	Raymond Barlett Stevens	ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ	๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๘–๓๑ มกราคม ๒๔๗๘
๓๑.	Edward Henry Strobel	ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน	๘ ธันวาคม ๒๔๔๖–๑๕ มกราคม ๒๔๕๑
๓๒.	S. Strong	ศัลยแพทย์และอาจารย์ราชแพทยวิทยาลัย	๒๗ กรกฎาคม ๒๔๖๑–มกราคม ๒๔๖๒**
๓๓.	Jens Iversen Westengard	รองที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และต่อมาได้เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน	๑ สิงหาคม ๒๔๔๖–๑๔ สิงหาคม ๒๔๕๘
๓๔.	Paul G. Woolley	ผู้อำนวยการฝ่ายทดลองปฏิบัติ.ซรุ่ม กระทรวงสาธารณสุข	๒๔๔๙- ๒๔๕๑**

หมายเหตุ * ไม่ทราบว่าพ้นจากหน้าที่เมื่อใด

** ไม่ทราบวันที่ และ/หรือ เดือน

จักรวรรดินิยมทางมานุษยวิทยา: มือที่เข้าไปโอบอุ้มชาวเขาในประเทศไทย

แพทริค ฟลานาแกน (Patrick Flanagan) เขียนบทความเรื่องนี้ขึ้นมาเพื่อพิจารณาถึงบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบของนักมานุษยวิทยาอาชีพ ซึ่งเป็นบทบาทที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์และโต้เถียงกันมากในวงการนักมานุษยวิทยาและนักสังคมศาสตร์ทั่ว ๆ ไปว่านักมานุษยวิทยาควรจะจำกัดขอบเขตบทบาทของตนในแง่ของการเป็นนักวิชาการที่ทำงานเพื่อความเจริญก้าวหน้าของวิชาการ กับการทำงานรับใช้รัฐบาลของประเทศใดประเทศหนึ่งในการศึกษารวบรวมข้อมูลและข้อเสนอแก่รัฐบาลนั้นเพื่อใช้ในการควบคุมและปราบปรามคนส่วนหนึ่งของประเทศ ซึ่งโดยมากได้แก่คนส่วนน้อย การควบคุมและปราบปรามดังกล่าวมักจะปรากฏออกมาในรูป "การช่วยเหลือและพัฒนา" ต่าง ๆ หรือจะพูดอีกนัยหนึ่งได้ว่านักมานุษยวิทยา ควรจะตระหนักอยู่เสมอว่า ผลงานการศึกษาของเขาเป็นดาบสองคม ในด้านหนึ่งการศึกษาปัญหาและงานวิจัยของนักมานุษยวิทยา แน่นอนย่อมมีประโยชน์ต่อความก้าวหน้าและเติบโตของวิชาการ แต่ในอีกด้านหนึ่ง งานของนักมานุษยวิทยา ซึ่งส่วนมากแล้วจะเป็นการศึกษาชีวิตและสังคมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอย่างละเอียดลออทุกแง่ทุกมุม อาจจะถูกนำไปใช้เพื่อการปราบปรามหรือควบคุมคนเหล่านั้นโดยคนอีกกลุ่มหนึ่งก็ได้ โดยที่นักมานุษยวิทยาผู้ทำการศึกษาอาจตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ได้เช่นกัน

ปัญหาในเรื่องบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบของนักมานุษยวิทยาในแง่ของความเป็นอิสระต่อการรับใช้รัฐบาล หรือผู้มีอำนาจในทางการเมืองนี้มิใช่ปัญหาใหม่ แต่เป็นปัญหาที่มีการถกเถียงกันในวงการของนักมานุษยวิทยามาเป็นเวลานานหลายสิบปีแล้วนานเท่า ๆ กับการเกิดขึ้นมาของวิชานี้ในรูปแบบของวิทยาศาสตร์ นั่นก็คือเมื่อวิชานี้หลุดพ้นจากการเป็นเรื่องของการจดบันทึกการเดินทาง การพบเห็นมนุษย์และสังคมมนุษย์ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีแปลก ๆ ของมนุษย์ในส่วนต่าง ๆ ของโลกโดยนักผจญภัย บาทหลวง นักสอนศาสนา ฯลฯ มาเป็นศาสตร์ที่ใช้กรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์แบบที่เป็นอยู่ใน

ปัจจุบัน ปัญหาดังกล่าวก็เกิดขึ้นตั้งแต่นั้นก็ว่าได้

ความสับสนระหว่างบทบาทของความเป็นอิสระทางวิชาการกับการรับใช้อำนาจทางการเมืองจะเห็นได้จากคำพูดของนักมานุษยวิทยาสามคนที่ฟลานาแกนได้คัดลอกมาไว้ก่อนที่เขาจะเริ่มบทความของเขา

"วิชานี้ (มานุษยวิทยา) อาจจะเป็นวิชาเดียวในทางสังคมศาสตร์ ที่สามารถจะดำรงตนอยู่ได้เป็นอิสระจากความเอนเอียงในทางการเมือง อคติในเรื่องเชื้อชาติ อารมณ์ หรือความดันทุรังทางทฤษฎีโดยไม่คำนึงถึงความเป็นจริง" (Bronislaw Malinowski, *Culture as a Determinant of Behaviour*, 1937)

"ข้อเสนอแนะขั้นพื้นฐานของข้าพเจ้าก็คือ เสียงสะท้อนที่มาจากผู้สนับสนุนการปฏิวัติของชาวนาทุกคน จากเหมาเจ๋อตง ถึงเชกูวาร่า นั่นก็คือ สิ่งที่สำคัญสุดยอดที่จะต้องทำก่อนอื่น คือสร้างความมั่นคงในการควบคุมทางการเมืองในชนบท" (Peter Hinton, *Defence, Development and Administration of the Uplands of North Thailand, 1969*)

"มานุษยวิทยาคือ เลือดเนื้อเชื้อไขของจักรพรรดินิยมตะวันตก" (Kathleen Gough, 1968)

ฟลานาแกนได้ชี้ให้เห็นว่า จักรพรรดินิยมหมายถึง การเข้าไปมีอำนาจควบคุมประเทศหนึ่ง โดยอีกประเทศหนึ่งตกอยู่ในฐานะผู้ถูกควบคุม การเข้าไปมีอำนาจควบคุมแบบจักรพรรดินิยมกินความถึงการควบคุมในทางการทหาร เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม หลายคนอาจจะมีความเห็นแตกต่างกัน ในเรื่องความสำคัญของการเข้าไปควบคุมในด้านต่าง ๆ ดังกล่าว บางคนก็ว่าจักรพรรดินิยมทางเศรษฐกิจน่ากลัวกว่าจักรพรรดินิยมทางอำนาจการเมือง แต่น้อยคนนักจะปฏิเสธได้ว่า สหรัฐอเมริกาเป็นจักรพรรดินิยมแนวหน้าที่สุดของโลก ไม่ว่าจะในด้านเศรษฐกิจ หรืออำนาจทางการเมือง รูปแบบหรือหุ่นจำลอง (Model) ที่จะแสดงภาพพจน์ของจักรพรรดินิยมอเมริกาที่มีอิทธิพลครอบคลุมโลกได้แก่ หุ่นจำลองที่เรียกว่า "dynamic forcefield" หรือ "world-net" หุ่นจำลองนี้ได้แสดงภาพพจน์ให้เห็นว่า โลกเรานี้มีอำนาจของสหรัฐอเมริกายืนอยู่เป็นศูนย์กลาง และรายรอบอยู่ด้วยประเทศต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างใน "ความพัฒนา" และมีประเทศ "ด้อยพัฒนา" เป็นขอบนอก โดยมีเครื่องมือต่าง ๆ ในการควบคุมทางทหาร เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม เป็นตัวเชื่อมระหว่างจุดศูนย์กลางกับส่วนต่าง ๆ ของโลก ความจริงอันหนึ่งที่ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์คือ มหาอำนาจจักรพรรดินิยม พยายามทุกวิถีทาง

ที่จะรักษาและขยายจักรวรรดิของตน การเคลื่อนไหวต่อสู้ของประชาชน เพื่อปลดปล่อยประเทศชาติให้หลุดพ้นจากการครอบครองของสหรัฐอเมริกา หรือการปฏิวัติที่เกิดขึ้นต้องได้รับการต่อต้านทุกแห่งและทุกครั้ง

การต่อต้านการลุกฮือ หรือการปฏิวัติของประชาชนทำได้หลายแบบ เปลี่ยนไปตามกาละเทศะ ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบท้องถิ่นและความจำเป็นของระบบโดยส่วนรวมแต่สิ่งจำเป็นที่ต้องมีอยู่แน่นอนเสมอขาดไม่ได้สำหรับการต่อต้านการปฏิวัติของประชาชนก็ คือ *ข่าวสาร* หรือ *ข้อมูล*

บทบาทที่สำคัญอันหนึ่งของนักมนุษยวิทยา ก็คือการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาล ซึ่งจะเห็นได้จากคำพูดประโยชน์หนึ่งที่อ้อฉาวก้องโลกของนักมานุษยวิทยาอเมริกันซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเทศไทยคนหนึ่งที่กล่าวว่า "สูตรเก่าที่ใช้ได้ผลในการต่อต้านการปฏิวัติเคยมีว่า ใช้ทหารสิบกองสำหรับผู้ก่อการร้ายหนึ่งคน สูตรสำหรับปัจจุบันมีอยู่ว่า ใช้นักมานุษยวิทยาสิบคน สำหรับผู้ก่อการร้ายแต่ละคน"

ความเป็นมาของการวิจัยปราบปรามประชาชน

โครงการและองค์การต่างๆของสหรัฐอเมริกาที่สนับสนุนการศึกษาวิจัยทางด้านมานุษยวิทยา โดยมีวัตถุประสงค์ในการนำข้อมูลไปใช้ในการต่อต้านและปราบปรามประชาชนท้องถิ่น ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวพันกับกระทรวงกลาโหมสหรัฐ ฯ ทั้งสิ้น เช่น โครงการ AGILE ของกระทรวงกลาโหมสหรัฐ ฯ ซึ่งมีงบประมาณปีละ ๒๐–๓๐ ล้านเหรียญสหรัฐฯ เพื่อใช้ในการต่อต้านการปฏิวัติของประชาชนทั่วโลก ได้ทำงานมาแล้วตั้งแต่ปี ๒๕๐๔ และนอกจากนั้นก็มี RAND และองค์การอื่นๆที่ทำงานด้านนี้มาหลายปีแล้ว โครงการ "คาเมลอท" (Camelot) และการต่อต้านการปฏิวัติของประชาชนในลาตินอเมริกาที่ถูกเปิดเผยในปี ๒๕๐๘ สร้างความสั่นสะเทือนให้วงการวิชาการอย่างมาก การกระชากหน้ากากนักวิชาการในลักษณะนี้มีตามมาใหม่อยู่เรื่อยๆ โดยเฉพาะเมื่อจุดสนใจของการวิจัยลักษณะต่อต้านการปฏิวัติของประชาชนมาเน้นหนักทางแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเดือนเมษายน ๒๕๑๓ หนังสือStudent Mobilizer ของ "คณะกรรมาธิการการเคลื่อนไหวของนักศึกษา เพื่อยุติสงครามในเวียดนาม" ได้ตีพิมพ์ภาพถ่ายของสัญญาลับที่นักวิชาการรุ่นใหม่ได้ตกลงทำงานเกี่ยวกับทฤษฎีต่อต้านการปฏิวัติของประชาชนในประเทศไทย ตั้งแต่นั้นมาก็ปรากฏว่ามีบทความต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ตามออกมาอย่างมากมาย ได้มีการเปิดเผยโฉมหน้าที่แท้จริงขององค์การวิจัยและโครงการวิจัยจำนวน

มากอาทิเช่น การวิจัยทั้งหลายแหล่ภายใต้ ARPA (Advanced Research Projects Agency กระทรวงกลาโหมสหรัฐ ฯ) AACT (Academic Advisory Committee for Thailand) AGILE AID (Agency for International Development) CIA โครงการ Jason SEADAG (South East Asia Developmemt Advisory Group) และอื่นๆ นอกจากนั้นบทบาทของนักมานุษยวิทยาชาวออสเตรเลียทั้งหลายแหล่ที่ทำงานกับศูนย์วิจัยชาวเขาในจังหวัดเชียงใหม่ก็น่าสนใจด้วยเช่นกัน (จะพูดถึงในตอนต่อไป)

เหตุผลที่สหรัฐ ฯ เข้ามาแทรกแซงประเทศไทย

ชัยชนะของสหรัฐ ฯ ที่มีต่อญี่ปุ่นในปี ๒๔๘๘ ทำให้เกิดผลสำคัญสองประการในภาคพื้นแปซิฟิค ประการที่หนึ่งคือการขจัดอิทธิพลของญี่ปุ่นโดยสหรัฐ ฯ เข้ามาดำรงตำแหน่งมหาอำนาจจักรพรรดินิยมในเอเชียแทน ประการที่สอง การสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีน ฉะนั้นถ้าจะศึกษาประวัติศาสตร์ของลัทธิจักรพรรดินิยมอเมริกาในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สองแล้ว เราจะเห็นว่ามีมูลเหตุเบื้องหลังพื้นฐานอยู่สองประการคือ ความจำเป็นในการรักษาไว้ซึ่งจักรวรรดิที่เพิ่งจะขยายตัวออกไปใหม่ ๆ และความจำเป็นที่จะต้องสกัดกั้นการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ในเอเชีย

สาเหตุสี่ประการที่สหรัฐ ฯ เข้ามาแทรกแซงประเทศไทย ก็ล้วนแล้วแต่มาจากเจตนารมณ์พื้นฐานสองประการดังกล่าวของสหรัฐ ฯ

๑ ความจำเป็นที่จะต้องสกัดกั้นจีน

โรคกลัวลัทธิคอมมิวนิสต์ของสหรัฐ ฯ มีผลต่อการดำเนินนโยบายสหรัฐ ฯ ตั้งแต่ปี ๒๔๙๔ถึง๒๔๙๗ สหรัฐฯ มองการเคลื่อนไหวเพื่อเอกราชของประเทศในเอเชียว่าถูกบงการโดยรัสเซียผ่านทางปักกิ่ง ในปี ๒๔๙๔ ดีนรัสก์เคยพูดไว้ทำนองว่า รัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นรัฐบาลอาณานิคมของรัสเซียไม่ใช่รัฐบาลจีน โฮจิมินห์ในสายตาของกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐ ฯ เป็นแต่เพียงตัวแทนของจักรพรรดินิยมรัสเซีย เมื่อเป็นเช่นนี้สหรัฐ ฯ จึงพยายามทุกวิถีทางที่จะต่อต้านการเคลื่อนไหวของประชาชนในประเทศแถบเอเชียอย่างเข้มแข็งทุกกรณี ทั้งนี้เพราะสหรัฐ ฯ ถือว่าเป็นการหยุดยั้งการขยายอิทธิพลของรัสเซียและจีน

การแทรกแซงของสหรัฐฯต่อประเทศไทยอย่างเป็นระบบเริ่มในปี ๒๔๙๐ โดยการเข้าครอบงำทางการทหารและการเศรษฐกิจ สหรัฐ ฯ ประสบความสำเร็จในการทำให้ประเทศไทยกลายเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีโดมิโน ("Dominoization") การค้าของสหรัฐฯในไทย

เพิ่มขึ้นเป็นยี่สิบเท่าตัวของการค้าในยุคก่อนสงคราม ในปี ๒๔๙๒ และในปีถัดมาอชิงตันได้ให้การช่วยเหลือทางการทหารแก่ประเทศไทยเป็นเงินสิบล้านเหรียญสหรัฐ ฯ (๒๐๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท) ผลก็คือประเทศไทยต้องส่งทหารเข้าร่วมรบในสงครามเกาหลี และรัฐบาลไทยรับรองรัฐบาลเบาได๋ในเวียดนามให้เป็นประเทศแรกในเอเชีย ขั้นต่อมาก็คือเข้าร่วมองค์การ ส.ป.อ. (SEATO) ซึ่งเป็นองค์การพันธมิตรทางทหาร ซึ่งก่อตั้งในปี ๒๔๙๗ ทั้งนี้เป็นผลมาจากการรุกคืบหน้าของเวียดมินห์ และขบวนการปะเทดลาวในปี ๒๔๙๖ – ๙๗ จนถึงการพ่ายแพ้ยับเยินที่เดียนเบียนฟูของฝ่ายมหาอำนาจตะวันตก องค์การ ส.ป.อ. เป็นองค์การที่ตั้งขึ้นมาเพื่อติดอาวุธให้แก่กองทัพของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อที่กองกำลังของประเทศเหล่านี้จะสามารถตรึงการรุกรานลงมาทางใต้ของกองทัพจีนได้นานพอ เพื่อให้เวลาแก่สหรัฐ ฯ ตีโต้กลับคืนอย่างหนัก โดยการใช้แสนยานุภาพทางอากาศทำลายอุตสาหกรรมและการคมนาคมของจีน ("massive retaliation" ของจอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส ตามแผนการณ์นี้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติการทางทหารดังกล่าว สรุปสั้นๆ ได้ว่าภายใต้ระบอบเผด็จการทหารสามสมัย ประเทศไทยได้ถูกทำให้กลายเป็นฐานปฏิบัติการของจักรพรรดินิยมอเมริกาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๒. ผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ

การแทรกแซงของสหรัฐ ฯ ในเอเชียในประเทศไทยและในที่อื่น ๆ ล้วนแล้วแต่มีเรื่องของเหตุผลในทางเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยทั้งสิ้น การที่สหรัฐ ฯ เข้าสนับสนุนลัทธิอาณานิคมของฝรั่งเศสในอินโดจีนเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนว่า เป็นการนำเอาการต่อสู้เพื่ออุดมคติของการเมืองมาผสมเข้ากับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ในคำปราศรัยของประธานาธิบดีไอเซนฮาวน์ในปี ๒๔๙๗ เรื่อง "falling dominoes" มีลักษณะสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า มหาอำนาจตะวันตกต้องการจะรักษาอิทธิพลเหนืออินโดจีนไว้ต่อไป เพราะอินโดจีนเป็นแหล่งผลิตดีบุก ทังสเตน และยางดิบ นอกจากจะสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแล้ว ไอเซนฮาวน์ยังมองเห็นว่าเอเชียได้สูญเสียประชาชนให้แก่ลัทธิคอมมิวนิสต์ไปแล้ว ๔๕๐ ล้านคน ฉะนั้น อเมริกันจึงยอมไม่ได้ที่จะสูญเสียแหล่งทรัพยากรและประชาชนให้แก่ลัทธินี้อีกต่อไป ในทรรศนะของสหรัฐ ฯ การสูญเสียอินโดจีน ย่อมจะนำไปสู่การสูญเสีย พม่า ไทย แหลมมลายู และอินโดนีเซีย

การที่สหรัฐ ฯ ต้องเข้าแทรกแซงและแผ่อิทธิพลควบคุมเอเชียอาคเนย์เอาไว้ให้ได้

ยังเนื่องมาแต่เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งในเรื่องการเศรษฐกิจก็คือ สหรัฐฯ พยายามที่จะรักษาดินแดนแถบนี้ให้เป็นตลาดระบายสินค้าทางอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นที่กำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว ถ้าจีนสามารถแผ่อิทธิพลเข้ามาในบริเวณแถบนี้ได้สำเร็จ แน่นอนญี่ปุ่นก็จะต้องหันหน้าเข้าหาจีนเพื่อความอยู่รอด ซึ่งเมื่อใดที่ทั้งสองประเทศนี้หันหน้าเข้าหากันได้ สหรัฐฯ จะตกอยู่ในสถานะลำบาก ฟลานาแกนได้คัดลอกข้อเขียนของ Walter La Faber มาลงไว้มีข้อความดังต่อไปนี้

> *"เรา (สหรัฐฯ) เข้ามาเกี่ยวข้องในอินโดจีนเป็นเวลาตั้ง ๒๐ ปีมาแล้ว ไม่ใช่เป็นเพราะเราเป็นห่วงดินแดนแถบนี้ แต่เป็นเพราะเราห่วงในปัญหาอื่นสองประการต่างหาก ปัญหาสองประการที่ว่านี้คือ ญี่ปุ่นและยุโรปตะวันตก เราเป็นห่วงญี่ปุ่นก็เพราะเราต้องการให้ญี่ปุ่นเป็นกำแพงป้องกันการปฏิวัติ และป้องกันจีนคอมมิวนิสต์ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ เราได้ทำสัญญาความมั่นคงกับญี่ปุ่น ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๙๓ และ พ.ศ. ๒๔๙๗ ประธานาธิบดีไอเซนฮาว และ จอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส ได้ย้ำว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสำคัญต่อสหรัฐฯ เพราะตลาดในภูมิภาคนี้มีความสำคัญต่อการเติบโตทางอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น ไม่มีหนทางอื่นใดที่ได้ผลกว่านี้ในการหยุดยั้งลัทธิคอมมิวนิสต์ในเอเชียด้วยการร่วมมือกับญี่ปุ่น"*

แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น ไม่ได้หมายความว่าสหรัฐฯ ไม่ได้สนใจผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของสหรัฐฯเองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ "การข่มขืนทางเศรษฐกิจ" (Economic Rape) ของสหรัฐฯ ต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อผลประโยชน์ของสหรัฐฯ เองจะต้องไม่ถูกมองข้าม ตัวอย่างเช่น การสำรวจพบน้ำมันนอกฝั่งทะเลเวียดนามใต้

ในส่วนของประเทศไทย รายงานของนาย George Ball ในปี ๒๕๑๐ ได้สะท้อนให้เห็นว่า ประเทศไทยได้เสนอโอกาสทองสำหรับการลงทุนเพื่อหากำไรของนายทุนอเมริกัน นาย George Ball ผู้นี้เคยเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐฯ และภายหลังทำงานเกี่ยวข้องกับบริษัทการลงทุนและธนาคารระหว่างประเทศของอเมริกันบริษัทหนึ่ง นาย George Ball ได้เสนอแนะว่าประเทศไทยเหมาะแก่การลงทุนเพราะมี "ขุมทองกรรมกรที่ขยันขันแข็ง" (Reservoir of Diligent Labor) ที่จะทำให้การอุตสาหกรรมดำเนินไปได้อย่างดี และในขณะเดียวกันก็เป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ด้วยวัตถุดิบ และทรัพยากรต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้นำมาใช้อย่างเต็มที่ สิ่งที่นาย George Ball หมาย

ถึงก็คือ สินแร่ทองแดงและเหล็กที่คณะสำรวจทางธรณีวิทยาอเมริกันค้นพบในภาคอีสาน และอภิสิทธิ์ในเรื่องภาษีและอภิสิทธิ์ในการลงทุนที่สหรัฐ ฯ ได้รับในการกอบโกยดีบุก สังกะสี และน้ำมันนอกชายฝั่งทะเลจากรัฐบาลไทย

การแทรกแซงและกอบโกยของสหรัฐฯ กระทำไปโดยมีหน้าฉากเป็นการพัฒนาและการให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศไทย แต่ความจริงแล้วสหรัฐ ฯ ได้ทำลายโอกาสที่ประเทศไทยจะเป็นอิสระในทางเศรษฐกิจ พร้อมๆ กับพยายามจัดระบบสังคมไทยเสียใหม่ โดยเริ่มตั้งแต่การปรับปรุงกองทัพและการบริหารราชการของรัฐบาลไทย จนกระทั่งถึงการแนะนำกรรมวิธีใหม่ ๆ ทางการเกษตร การจัดระบบการศึกษาที่โน้มเอียงไปทางระบบของสหรัฐ ฯ และเพื่อที่จะทำให้การทำลายทางวัฒนธรรมครั้งยิ่งใหญ่นี้ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ องค์การพัฒนาระหว่างประเทศ (Agency for International Development) หรือ AID จึงถูกนำเข้ามาใช้

ข้อเขียนของ Banning Garrett กล่าวไว้ว่า AID และธนาคารโลก (World Bank) ประสบความสำเร็จในการจัดการให้ชีวิตภายในของไทยเหมาะสมกับการลงทุนของบริษัทใหญ่ ๆ ต่าง ๆ ของอเมริกัน ดังนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ การลงทุนเอกชนของอเมริกันในประเทศไทย จึงเพิ่มจาก ๒๕ ล้านเหรียญเป็นมากกว่า ๒๐๐ ล้านเหรียญสหรัฐ ฯ ถึงปี ๒๕๐๘ มีบริษัทใหญ่ ๆ ของอเมริกันเกือบหนึ่งร้อยบริษัทในประเทศไทย ตั้งแต่ วอลท์ ดีสนีย์ โคคา–โคล่า ไปจนถึง เอสโซ่–สแตนดาร์ดออยล์ ไฟร์สโตน ไอ.ที.ที. และธนาคารเชสแมนฮัตตัน บริษัทใหญ่ ๆ ของอเมริกันเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้วจะลงทุนเกี่ยวกับการกอบโกยวัตถุดิบต่าง ๆ เช่นดีบุก นอกจากนั้นก็ยังลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมเบา และการท่องเที่ยว

๓. การคุ้มครองฐานทัพทั้งหลายของสหรัฐ ฯ

เนื่องจากสหรัฐ ฯ เห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องสกัดกั้นจีน จึงทำให้เกิดการก่อสร้างฐานบินหลายแห่งขึ้นมาในประเทศไทย "ความจำเป็น" ที่ต้องทิ้งระเบิดในเวียดนามเหนือและลาวในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ นำไปสู่การขยายฐานบินของสหรัฐ ฯ ในไทยออกไปอีก ฐานบินต่าง ๆ เหล่านี้มีความสำคัญอย่างมากต่อสหรัฐ ฯ แต่คนไทยอาจจะต่อต้านการมีฐานบินเหล่านั้นในประเทศไทยของตนก็ได้ ฉะนั้น เพื่อความปลอดภัยของฐานบินเหล่านั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาล ยิ่งไปกว่านั้น การลุกฮือหรือการปฏิวัติของประชาชน ย่อมจะกระทบกระเทือน "การพัฒนา" เศรษฐกิจ (การกอบ

โกยทรัพยากร) ของไทยด้วย

๔. ประเทศไทยในฐานะเป็นสนามทดลอง

ในที่นี้หมายถึงสนามทดลองทฤษฎีเทคนิคและกรรมวิธีต่าง ๆ ในการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาลของประชาชน ทั้งนี้เพราะประเทศไทยมีเหตุการณ์หลาย ๆ อย่างเกิดขึ้นซึ่งไม่มีในที่อื่น จึงเหมือนกับเป็นห้องทดลองที่ดีอันหนึ่ง

บทบาทของนักมานุษยวิทยาออสเตรเลีย กับศูนย์วิจัยชาวเขา

การแทรกแซงของออสเตรเลียต่อประเทศไทยมีมานานก่อนการจัดตั้งศูนย์วิจัยชาวเขาเสียอีก เช่น "การช่วยเหลือ" ในรูปของกองบินรบที่เข้ามาประจำในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ถึง ๒๕๑๒ พลเอกสายหยุด เกิดผล ผู้อำนวยการ กอปค. ก็ได้ไปรับการฝึกส่วนหนึ่งในออสเตรเลีย

ศูนย์วิจัยชาวเขาตั้งขึ้นในปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ภายในบริเวณมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภายใต้การควบคุมของกองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ผู้ที่ควบคุมและแนะนำมาตั้งแต่เริ่มต้นคือ ศาสตราจารย์ W. R. Geddes แห่งมหาวิทยาลัยซิดนีย์ Geddes ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้แก่ศูนย์วิจัยชาวเขาตั้งแต่ปลายปี ๒๕๐๗ ถึงสิ้นปี ๒๕๐๘

หน้าที่ของศูนย์วิจัยชาวเขา คือทำการศึกษาชาวเขาเผ่าใหญ่ ๆ ในประเทศไทย คือ แม้ว เย้า มูเซอ กะเหรี่ยง อีก้อ และลีซอ "เพื่อช่วยในการวางแผนการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในภาคเหนือของประเทศ"

หลังจาก Geddes พ้นตำแหน่งก็มี Peter Hinton จากมหาวิทยาลัยซิดนีย์มาแทน ตั้งแต่ปี ๒๕๐๙ ถึง ๒๕๑๒ นักมานุษยวิทยาต่างชาติคนอื่น ๆ ที่เข้ามาทำงานร่วมกับศูนย์วิจัยชาวเขาในช่วงนี้ก็มี Doug Miles และ A.R. Walker บุคคลเหล่านี้ถูกส่งมาโดย The Civilian Aid Branch of the Australian Government 's Department of Foreign นอกจากนั้นก็มี นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษซึ่งส่งมาภายใต้โครงการ ส.ป.อ. ในปี ๒๕๑๒ ก็มีนักเกษตรกรรมชื่อ G.A. Oughton มาแทน Hinton ในฐานะที่ปรึกษาศูนย์วิจัยชาวเขา (โดยความอนุเคราะห์ของ ส.ป.อ.)

ในปี ๒๕๑๒ อีกเช่นกัน องค์การเพื่อการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาลจากอเมริกา คือ ARPA (Advanced Research Projects Agency) ได้รับความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และศูนย์วิจัยชาวเขาให้เข้ามาจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชาวเขา (Tribal Data Centre) ในบริเวณศูนย์วิจัยชาวเขาดังกล่าว

ฟลานาแกนได้ตั้งข้อสงสัยในพฤติกรรมของบรรดานักมานุษยวิทยาต่างชาติ และองค์

การที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการศึกษา และรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชาวเขาในประเทศไทย ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการสืบราชการลับ และการวางแผนต่อต้านการเคลื่อนไหวของประชาชน ตัวอย่างเช่น ในต้นปี ๒๕๑๑ หมู่บ้านเย้าแห่งหนึ่งในเขตการศึกษาของ Doug Miles ถูกทิ้งระเบิดโดยกองทัพอากาศไทย บริเวณแถบนั้นโดยข้อเท็จจริงแล้วเป็นเขตปฏิบัติงานของ CIA เหตุใด Miles จึงเลือกไปทำการวิจัยในบริเวณนั้น Geddes ได้พยายามแก้ตัวให้แก่ Miles ว่า การที่ Miles เลือกวิจัยบริเวณนั้นเนื่องมาจากเหตุผลในทางวิชาการอย่างเดียว แต่ทว่าเนื่องจากบ้านของ Miles อยู่ใกล้ ๆ กับสนามบินของอเมริกันซึ่งใช้ในการทำจารกรรมและงานอื่น ๆ ในลาว ดังนั้น Miles จึงใช้บริการเครื่องบินและเฮลิคอปเตอร์ของแอร์อเมริกา (เครื่องมือของ CIA) บินไปหมู่บ้านที่เขาศึกษาอยู่เสมอ ๆ หลังจากมีการทิ้งระเบิด Miles ได้พูดจากับเจ้าหน้าที่ CIA อย่างน้อยหนึ่งคน และได้อัดเทปเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเหล่านั้น ภายหลัง Miles ได้กลับไปเป็นผู้บรรยายในภาควิชามานุษยวิทยาที่มหาวิทยาลัยชิคนีย์ภายใต้ Geddes ในต้นปี ๒๕๑๒ หลังจากนั้นไม่นานก่อนจะเดินทางไปฮานอยในฐานะตัวแทนของนักศึกษา Miles ได้เขียนบทความเรื่อง "นักมานุษยวิทยาออสเตรเลียนในสารขัณฑ์"

ในด้านความลับลมคมนัยของศูนย์วิจัยชาวเขาในขณะนั้นก็เป็นเรื่องที่ฟลานาแกนพยายามจะชี้ให้เห็นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องทุนอุดหนุนศูนย์วิจัยชาวเขา Geddes เคยยืนยันอย่างแข็งขันว่า ศูนย์วิจัยชาวเขาไม่เคยเป็นหน่วยงานของ ส.ป.อ. แต่เป็นส่วนหนึ่งของกรมประชาสงเคราะห์ของรัฐบาลไทย และขึ้นอยู่กับการควบคุมของรัฐบาลไทยทั้งหมด . . . นอกจากรถจี๊ปที่เป็นของขวัญจากออสเตรเลีย ห้องสมุดจากรัฐบาลอังกฤษและเครื่องมือถ่ายภาพธรรมดา ๆ จากสหรัฐ ฯ แล้ว งบประมาณทั้งหมดของศูนย์วิจัย ฯ สำหรับการสร้างอาคารที่ทำการ ค่าจ้างเจ้าหน้าที่และอุปกรณ์มาจากงบประมาณแผ่นดินของไทย Geddes ยืนยันอย่างหนักแน่นต่อไปอีกว่า ในช่วงที่เขาทำงานกับศูนย์วิจัย ฯ ๆ ไม่เคยรับเงินจากกระทรวงกลาโหมสหรัฐ ฯ ไม่เคยเกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยต่าง ๆ ของ ARPA ไม่เคยผลิตเอกสารลับใด ๆ ไม่เคยให้ข่าวสารลับใด ๆ ต่อหน่วยงานทางทหาร หรือหน่วยงานอื่นใด แต่ในที่สุดถ้อยคำของ Geddes ก็ขัดกันเอง โดยเฉพาะในแง่ที่ว่า ศูนย์วิจัย ฯ ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจาก ส.ป.อ.หรือไม่ โดย Geddes ได้เขียนไว้ในเรื่อง "The Tribal Research Centre Thailand : An Account of Its Plans and Activities", ในหนังสือของ Peter Kunstadter, *Southeast Asian*

Tribes, Minorities and Nations (Princeton U.P., 1967) Vol II, p. 580 มีใจความว่า แหล่งเงินทุนที่จะสนับสนุนศูนย์วิจัย ฯ ต้องหาจากแหล่งอื่นนอกเหนือจากเงินงบประมาณตามปกติของรัฐบาล แหล่งของเงินทุนที่ว่านี้แหล่งหนึ่งก็คือ ส.ป.อ. ซึ่งให้ความช่วยเหลือศูนย์วิจัย ฯ มาโดยตลอด และจะให้ความช่วยเหลือต่อไปในอนาคต

นอกจากนั้นในรายงานของGeddes ที่มีถึงอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ ลงวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๐๘ ก็มีใจความว่า "ขอรายงานผลงานของเขาในฐานะที่ปรึกษาของศูนย์วิจัยชาวเขามาให้ท่านอธิบดีทราบ ถ้าอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์เห็นด้วยกับรายงานดังกล่าว ขอให้ส่งสำเนาของรายงานดังกล่าวไปยังเลขาธิการองค์การ ส.ป.อ. ด้วย เพราะข้าพเจ้าทำงานภายใต้การสนับสนุนขององค์การ ส.ป.อ."

การพัฒนาและการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาล

กล่าวได้ว่า โครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ประเทศไทยได้รับการช่วยเหลือจากองค์การและหน่วยงานทั้งหลายของต่างชาตินั้น มีส่วนเกี่ยวพันหรือมีวัตถุประสงค์ที่แท้จริง คือการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือจากองค์การ ส.ป.อ. หรือ AID หรือ USAID ก็ตาม โดยเฉพาะการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชาวเขาทั้งหลาย ล้วนแล้วแต่มีวัตถุประสงค์ในการหาข้อมูลเพื่อใช้ในการวางแผนมิให้ชาวเขาเหล่านั้นหันไปหาลัทธิคอมมิวนิสต์ และพยายามจะกลืนชาวเขาให้กลายเป็นคนไทย ตัวอย่างของการวิจัยในแนวนี้ปรากฏให้เห็นในข้อเขียนของ Peter Hastings ที่ลงใน *The Australian*, July 12, 1967 เรื่อง "Problem: How to Stop 300,000 Turning Red" ที่แสดงถึงขั้นตอนของการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาลสามขั้น คือ หนึ่งส่งทหารและตำรวจเข้าไปปราบปรามผู้ก่อการร้าย สองทหารตำรวจนำความปลอดภัยเข้าไปให้ชาวบ้าน และสาม การปฏิรูปทางเศรษฐกิจสังคม และการศึกษาก็จะตามมา

การที่นักมานุษยวิทยาเหล่านี้อ้างว่าการศึกษาและวิจัยของเขาจะถูกนำไปใช้ในการวางแผนพัฒนา จึงเป็นสิ่งที่ฟลานาแกนเห็นว่าเป็นเรื่องหลอกลวงทั้งสิ้น แต่ถึงแม้ว่านักมานุษยวิทยาบางคนจะมีเจตนาบริสุทธิ์ก็ตาม ฟลานาแกนก็เห็นว่า งานวิจัยทุกชิ้นเป็นประโยชน์ต่อการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาลทั้งสิ้น โดยเขาได้คัดคำพูดของ George Tanham ชาวอเมริกันที่ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยพิเศษสำหรับปราบปรามการต่อต้านรัฐบาลในประเทศไทย ซึ่งพอจะสรุปใจความได้ว่า ในงานทางด้านปราบปรามการต่อต้านรัฐบาลนั้นยากที่จะแยกให้ออกได้ว่า อะไรเป็นประโยชน์ต่อ

ฝ่ายทหาร อะไรเป็นประโยชน์ต่อพลเรือน ทั้งนี้เพราะมันปน ๆ กันอยู่ เรื่องบางเรื่องที่ ARPA ได้ทำการวิจัยไป เช่น "คู่มือแม้ว" มีลักษณะเป็นการศึกษาแบบมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา แต่มันก็มีประโยชน์สำหรับที่ปรึกษาทางทหาร และฝ่ายทหารของไทยที่จะนำไปใช้ ขณะเดียวกันมันก็มีประโยชน์ต่อฝ่ายพลเรือนด้วย นายพลวาร์กัส เลขาธิการ ส.ป.อ. ก็เห็นคุณค่าของงานศูนย์วิจัยชาวเขาในด้านการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาลอย่างมาก ถึงกับระบุไว้ในรายงานประจำปี พ.ศ. ๒๕๑๐–๑๑ ว่าศูนย์วิจัยชาวเขามีความก้าวหน้าอย่างสำคัญยิ่งในการผลิตการศึกษาเกี่ยวกับชาวเขาในประเทศไทยออามาเรื่อย ๆ การศึกษาเหล่านั้นทวีความสำคัญขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่คอมมิวนิสต์ได้ทุ่มเทความพยายามที่จะทำลายชาวเขา การต่อต้านการทำลายชาวเขาของพวกคอมมิวนิสต์ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับชาวเขาอย่างกว้างขวาง

ในด้านขององค์การช่วยเหลือต่าง ๆ ของสหรัฐ ฯ นั้น ตั้งแต่ปี ๒๕๐๗ เป็นต้นมา เงินช่วยเหลือของ AID มากกว่าร้อยละ ๗๕ ถูกใช้ไปในการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาลในภาคเหนือและภาคอีสาน ถึงแม้ AID จะให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่อ้างว่าเป็น "โครงการพัฒนา" แต่ในความเป็นจริงแล้ว AID ไม่ได้แยกว่าอะไรคือการพัฒนา และอะไรคือการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาลอีกต่อไป จะเห็นได้จาก โครงการการช่วยเหลือประเทศไทยในปี ๒๕๑๐ ระบุว่า โครงการ USAID ในประเทศไทยได้เจาะจงในวัตถุประสงค์เพียงอย่างเดียว คือ สนับสนุนความพยายามของรัฐบาลไทยในอันที่จะสะกัดกั้น ควบคุมและกำจัดการต่อต้านรัฐบาลของคอมมิวนิสต์ในชนบท ในปี ๒๕๑๒ Robert Nooter ผู้บริหารของ AID ได้พูดออกมาอย่างโจ่งแจ้งว่า โครงการที่ยิ่งใหญ่และเป็นโครงการเดียวของ AID ในประเทศไทยคือ การให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ แก่กรมตำรวจไทย

การปราบปราบการต่อต้านรัฐบาลโดยเจตนา

Geddes หรือ Hinton ปฏิเสธอยู่ตลอดเวลาว่า ศูนย์วิจัย ฯ ไม่เคยยุ่งเกี่ยวกับการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาล อย่างน้อยก็ไม่ได้มีเจตนารมณ์แบบนั้น แต่ในแง่ของผลงานวิจัยเหล่านั้น เชื่อแน่ได้ว่ามีประโยชน์ต่อการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาล ฟลานาแกนเห็นว่า แม้ทุกคนจะปฏิเสธ แต่รายงานการวิจัยจำนวนหนึ่งของสมาชิกของศูนย์วิจัยฯ ขัดแย้งกับการปฏิเสธของบุคคลเหล่านั้น ตัวอย่างเช่นข้อเสนอของ Geddes ที่เสนออย่างหนักแน่นให้รัฐบาลไทยจัดตั้ง วิทยุกระจายเสียงรายการภาษาชาวเขาขึ้นอย่างเร่งด่วนที่สุด เพื่อ

ต่อต้านกับวิทยุกระจายเสียงของประเทศคอมมิวนิสต์ที่สามารถรับฟังได้อย่างดีในบริเวณป่าเขา และเพื่อรักษาความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวเขา และรัฐบาลไทยไว้ Geddes ยังได้เสนอต่อไปว่า ศูนย์วิจัยชาวเขา สามารถจะให้ความช่วยเหลือที่มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการกระจายเสียงดังกล่าว โดยทางศูนย์วิจัยฯ มีห้องสมุด เทปที่อัดเสียง ดนตรีและข้อความต่าง ๆ ไว้มาก เจ้าหน้าที่ของศูนย์วิจัยฯ ยังสามารถให้คำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาวเขา และช่วยในการเตรียมรายการพิเศษต่าง ๆ ได้ ในบทความปี ๒๕๐๘ เรื่อง "The Hill Tribes of Thailand" Geddes ได้เสนอแนะว่า เนื่องจากชาวเขาอยู่ในดินแดนที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ ฉะนั้นประเทศไทยจะต้องได้รับความจงรักภักดีจากชาวเขา เพื่อเสถียรภาพของประเทศ การที่จะได้ความจงรักภักดีดังกล่าว จะได้มาก็โดยการจัดโครงการสงเคราะห์อย่างจริงจังเพื่อสร้างความสมบูรณ์พูนสุขได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

รายงานการวิจัยของนักมานุษยวิทยาออสเตรเลียคนอื่น ๆ ที่มาประจำในศูนย์วิจัยฯ ก็มีลักษณะไม่แตกต่างจากของ Geddes มากนัก เช่น รายงานของ Oughton และ Hinton สำหรับ Hinton เขาเห็นว่ามีปัญหาใหญ่ ๆ อยู่สองปัญหาเกี่ยวกับชาวเขาในเมืองไทยคือ หนึ่ง ปัญหาในเรื่องการป้องกัน และสอง ปัญหาในเรื่องการเพิ่มของประชากร Hinton แนะว่าการปฏิบัติงานของกองกำลังรักษาความมั่นคงไม่ได้ผลเท่าที่ควร เพราะประสบปัญหาเรื่องการเคลื่อนย้ายบนภูเขา เรื่องการขาดการฝึกวิธีการการต่อต้านกองโจร และที่สำคัญอีกอันหนึ่งคือ รัฐบาลขาดประสิทธิภาพในการปกครองการบริหารในบริเวณเหล่านั้น ฉะนั้นจะต้องปรับปรุงการปกครองให้ได้ผล ในการปรับปรุงการปกครองและบริหารให้ได้ผล Hinton เห็นว่าศูนย์วิจัยฯ จะสามารถช่วยได้อย่างดีในเรื่องนี้โดยช่วยวางหลักสูตรและจัดการอบรมให้แก่ข้าราชการที่จะไปทำงานปกครองและบริหารชาวเขา

การแทรกแซงของจักรพรรดินิยมอเมริกาในประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย โดยเฉพาะทางด้านการทหาร ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๙๓ และ ๒๕๑๑ การช่วยเหลือทางทหารของสหรัฐฯ เพิ่มขึ้นสูง ๔๐ เท่าตัว คือจาก ๗ ล้านเหรียญ เป็น ๓๐๐ ล้านเหรียญสหรัฐฯ ต่อปี การช่วยเหลือทางทหารทั้งหมดถึงปัจจุบัน (เวลาที่เขียนบทความ) ๙๐๐ ล้านเหรียญสหรัฐฯ เงินจำนวนนี้ส่วนใหญ่จะใช้ในการสร้างข่ายของการคมนาคมทางยุทธศาสตร์ นอกจากในด้านกำลังเงินแล้ว สหรัฐยังส่งทหารเข้ามาเป็นที่ปรึกษาแก่ทหารไทยในการรักษาความมั่นคงภายใน แหล่งการทหารของอเมริกันประกาศว่า กำลังผู้ก่อการร้ายในประเทศ

ไทยมีไม่เกิน ๕,๐๐๐ คน แต่ที่ปรึกษาทางทหารอเมริกันในประเทศไทยมีอยู่อย่างน้อย ๑๗,๐๐๐ คน นอกจากนั้นสหรัฐฯ ยังได้ทุ่มเงินจำนวนมหาศาลจัดตั้งกองทหารรับจ้างไทย เพื่อไปรบในลาว และเวียดนามใต้ ในปี ๒๕๑๓ มีทหารไทยสู้รบเพื่ออเมริกาในเวียดนามใต้ ๑๒,๐๐๐ คน ในลาว ๕,๐๐๐ คน ทางด้านฐานทัพอากาศทั้งหลายที่ใช้เพื่อบอมบ์อินโดจีนมีทหารสหรัฐฯ ประจำอยู่ประมาณ ๔๒,๐๐๐ คน เพื่อที่จะได้ความร่วมมือจากรัฐบาลไทย ในการส่งทหารเข้าไปรบในเวียดนาม สหรัฐต้องจ่ายสินบนให้แก่รัฐบาลไทยถึง ๑ พันล้านเหรียญสหรัฐฯ หรือเท่ากับสองหมื่นล้านบาท (๒๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท) ผู้ที่ได้ประโยชน์จากการที่ปล่อยให้สหรัฐฯเข้ามาแทรกแซงและให้การร่วมมือกับสหรัฐฯสู้รบในลาวได้แก่ บรรดาชนชั้นปกครองของประเทศนั้นเอง

อนาคต

แม้ว่า "โครงการคาเมลอท" และการวิจัยในประเทศไทยจะถูกเปิดเผยให้เห็นถึงอันตรายของนักวิชาการแล้วก็ตาม แต่ก็ยังเชื่อได้ว่า นักมานุษยวิทยาทั้งหลายจะยังคงถูกเรียกเข้าไปใช้ในการสร้างทฤษฎี และสนับสนุนการปฏิบัติการในการต่อต้านการปฏิวัติมากขึ้นทุกที มีความเชื่อกันอย่างกว้างขวางว่า การปฏิวัติในแบบของพวกสังคมนิยมแบบใดแบบหนึ่งเป็นหนทางเดียวที่จะปลดปล่อยประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายให้หลุดพ้นจากอิทธิพลของจักรพรรดินิยมอเมริกาได้ ซึ่งเมื่อเป็นดังนี้ เราก็ควรเชื่อได้อย่างแน่นอนเลยว่าการเคลื่อนไหวเพื่อการปลดปล่อยดังกล่าวจะต้องถูกต่อต้านก่อนที่จะเริ่มมีการเคลื่อนไหวเสียอีก ดังนั้นความต้องการนักสังคมศาสตร์ (เพื่อใช้ในการต่อต้าน) จึงมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย การพ่ายแพ้ทางทหารของสหรัฐฯ ในเวียดนามเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งทำให้เชื่อได้ว่าในอนาคต สหรัฐฯ คงจะไม่ใช้กำลังทหารในการปราบปรามการปฏิวัติเพียงอย่างเดียว แต่ว่าจะต้องมีการเน้นความสำคัญในเรื่องของการสร้างความสงบ และการรวมเอากลุ่มที่มีการเคลื่อนไหวต่างๆเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมใหญ่ (อย่างเช่นที่ไทยกำลังทำอยู่กับชาวเขา)

ดังนั้นเมื่อมีแนวโน้มว่าจะเกิดมีการต่อต้านรัฐบาลอีกต่อไปไม่ว่าจะในโลกภายนอกหรือในบ้านของตนเอง (หมายถึงความขัดแย้งระหว่างผิวดำและผิวขาว ในสหรัฐอเมริกา) นักมานุษยวิทยาชั้นด๊อกเตอร์ทั้งหมดจึงไม่ต้องกลัวว่าจะไม่มีงานทำอีกต่อไปในอนาคต

ฉลาดชาย รมิตานนท์ เก็บความจาก Patrick Flanagan, "Imperial Anthropology: Thailand A Helping Hand for the Hill People", *Australian Association for International Cooperation and Disarmament*, Occasional paper # 2.

ความขัดกันของการพัฒนาในเอเซียอาคเนย์หลังสงครามโลกครั้งที่สอง

บทนำ

จุดประสงค์ของบทความนี้ก็เพื่อที่จะดูท่าทีที่ผ่านมาของบางประเทศในเอเซียอาคเนย์ในอันที่จะพยายามอธิบายว่าทำไมการพัฒนาจึงไม่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เขียนจะมุ่งความสนใจไปที่ระบบวิสาหกิจเอกชนของฟิลิปปินส์ ไทย มลายาและสิงคโปร์ และเสนอแนะให้เห็นถึงความขัดแย้งนานาประการ ซึ่งเป็นผลมาจากความพยายามของประเทศเหล่านั้นในอันที่จะพัฒนาประเทศขึ้นมา ผู้เขียนมีความเห็นว่า นโยบายการพัฒนาในระยะเวลา ๒๕ ปีที่ผ่านมา ไม่ได้นำไปสู่การเคลื่อนไหวของทรัพยากรของชาติในทางที่จะเยียวยาความด้อยพัฒนาให้ลดน้อยลง แต่แท้ที่จริงแล้วนโยบายต่างๆที่ผ่านมา กลับทำให้ความขัดกันระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นต่ำ ซึ่งมีมาแต่ในประวัติศาสตร์มีมากยิ่งขึ้น

สงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้ลัทธิล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตกสิ้นสุดลง ดังนั้น จึงเป็นที่หวังกันว่าต่อแต่นี้ไปจะเป็นยุคใหม่ของสิทธิเสรีภาพในด้านการเมืองและสังคม อันจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว การพึ่งพาอาศัยชาติตะวันตกคงจะน้อยลง แต่อย่างไรก็ตามระบบการปกครองแบบใหม่ก็ไม่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศได้ กล่าวคือ อำนาจทางการเมือง ยังคงอยู่ในกำมือของชนชั้นสูง ซึ่งถ้าไม่เกิดขึ้นเองภายในสังคมก็เป็นประสบการณ์ที่ได้มาจากการตกเป็นประเทศอาณานิคม ดังนั้นจึงไม่เป็นการแปลกประหลาดอะไรเลยที่ความไม่เสมอภาคในการกระจายอำนาจและรายได้ตั้งแต่สมัยอาณานิคมยังคงมีอยู่ และจะยังคงมีต่อไปอีกจนกว่าประเทศต่างๆ ในส่วนนี้ของโลกจะมีการปฏิวัติสังคมกันเสียที

สิ่งที่เห็นได้ชัดในระยะเวลา ๒๕ ปีต่อมาหลังจากความพยายามอันยาวนานที่จะให้มีการวางแผนพัฒนาก็คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ได้ทำให้มาตรฐานการครองชีวิตของประชากรในเอเซียอาคเนย์ประมาณ ๗๐% เปลี่ยนไปอย่างเป็นจริงเป็นจังขึ้นมา นอกจาก

นี้การเจริญเติบโตของประชากรยังมาแย่งเอาความเจริญทางเศรษฐกิจไปเสียหมด จำนวนแรงงานที่เพิ่มขึ้นแทนที่จะเป็นปัจจัยที่เป็นประโยชน์ต่อความเจริญก้าวหน้ากลับก่อให้เกิดปัญหาที่สำคัญ ภูมิภาคแถบนี้ยังคงพึ่งพาอาศัยสินค้าและเทคโนโลยี่สมัยใหม่ ตลอดจนอาวุธยุทโธปกรณ์จากประเทศตะวันตกทั้งสิ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำเอาความพินาศมาสู่ประชาชนและดินแดนแถบนี้ ยิ่งไปกว่านั้นการขูดรีดแบบใหม่ของนายทุนในรูปของบริษัทนานาชาติ (Multinational Corporation) ก็เริ่มมีวิวัฒนาการขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘ เหตุผลสุดท้ายซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นเหตุผลประการสำคัญที่สุดก็คือ หลังจากยุคอาณานิคม รัฐบาลของประเทศเหล่านี้ได้สร้างความไม่เท่าเทียมกันระดับชาติในการพัฒนาขึ้นมา ซึ่งลักษณะความไม่เท่าเทียมกันนี้เห็นได้ชัดมากในโครงสร้างยุคอาณานิคม

ผู้เขียนมีความเห็นว่ายุทธวิธีการพัฒนาที่ถูกต้อง จะต้องขจัดความยากจนของชนชั้นต่ำซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ของประเทศให้ลดลงอย่างเด็ดขาด แต่ผู้เขียนมีความรู้สึกว่าการพัฒนาจะไม่มีทางประสบความสำเร็จ ตราบใดที่การเปลี่ยนแปลงพื้นฐานในโครงสร้างของสังคมยังไม่ได้เปลี่ยนไป ความไม่เท่าเทียมทางการเมือง และทางความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศตะวันตกกับประเทศตะวันออกทำให้มีเหตุผลอย่างมากที่จะคิดว่า ปัญญาชนที่ได้รับการหล่อหลอมในแบบของระบบทุนนิยมตะวันตกไม่สนใจการปฏิวัติ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเปลี่ยนแปลงสังคม อย่างไรก็ตามบทความนี้ก็ได้แต่หวังว่าจะให้การตรวจสอบอย่างจริงจังของพฤติกรรมทางเศรษฐกิจที่ผ่านมาของสี่ประเทศนี้ และเป็นการเปิดเผยถึงเบื้องหลังของชนชั้นกลางผู้น่านับถือ ซึ่งได้ซ่อนไว้ซึ่งความยากจนอันทารุณที่เกิดขึ้นมานานแล้วในเอเชียอาคเนย์

ลักษณะร่วมบางประการจากประสบการณ์ของประเทศฟิลิปปินส์ ไทย มลายา และสิงคโปร์

แม้ว่าประสบการณ์ต่าง ๆ หลังสงครามโลกครั้งที่สองของประเทศเหล่านี้จะมีมากมาย แต่ก็ยังมีประสบการณ์บางอย่างซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะคล้ายคลึงกันของแบบฉบับทางเศรษฐกิจของประเทศทั้ง ๔ นี้

ประการแรกก็คือ เงิน ได้มีอิทธิพลมากขึ้น และก่อให้เกิดช่องว่างในรายได้เหมือนกับช่องว่างระหว่างชาวยุโรปกับชนชาติอื่นที่เกิดขึ้นในยุคล่าเมืองขึ้น ตัวอย่างอันหนึ่งของความไม่เท่าเทียมกันในการพัฒนา ก็คือความเป็นอยู่ของประชากรส่วนใหญ่ในเขตชนบทอาจถือได้ว่าเกิดการชะงักงัน ซึ่งตรงกันข้ามกับการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในเขตเมือง

หลวง ไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพ ฯ มนิลา หรือกัวลาลัมเปอร์ก็ตาม ความไม่เท่าเทียมกันที่ขยายกว้างออกไป ซึ่งจะเห็นได้ในเมืองหลวงก็คือ รูปแบบของอุตสาหกรรม ๒ ประเภท อันได้แก่ ภาคของหัตถอุตสาหกรรม (Manufacturing Sector) ซึ่งได้รับการจัดตั้งและคุ้มครองเป็นอย่างดีกับภาคการผลิตมือ (Craft Sector) ซึ่งคนในเมืองส่วนใหญ่ทำอยู่หรือที่ซึ่งมีการว่างงานแอบแฝงเกิดขึ้น

ลักษณะที่คล้ายกันประการที่สองก็คือ แม้ว่าจุดมุ่งหมายแรก ๆ อันหนึ่งของการพัฒนาในสมัยหลังสงครามก็คือ ความเป็นเอกราชของชาติ (National Independence) แต่ผลที่ออกมากลับกลายเป็นว่า ประเทศเหล่านี้ต้องอาศัยทั้งสินค้าและเทคโนโลยีจากประเทศตะวันตกมากยิ่งขึ้น รูปใหม่ของการพึ่งพาซึ่งนักเศรษฐศาสตร์เรียกกันว่า ข้อจำกัดทางเงินตราระหว่างประเทศ (Foreign Exchange Constraint) ได้ก่อให้เกิดนโยบายทางอุตสาหกรรมขึ้น ยุทธวิธีการปกป้องสินค้าเพื่อการบริโภคมากกว่าสินค้าประเภทกึ่งบริโภคและสินค้าประเภททุน ก่อให้เกิดบรรยากาศที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก ดังนั้นสินค้าที่จำเป็นต่อการสะสมทุน และความเจริญก้าวหน้าของประเทศเหล่านี้ยังคงสั่งมาจากต่างประเทศทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม อุตสาหกรรมสินค้าเพื่อการบริโภคหลายชนิดที่เกิดขึ้นในทศวรรษที่ ๒๔๙๓ เป็นการช่วยส่งเสริมบริษัทนานาชาติของอเมริกาและญี่ปุ่นให้เข้ามาลงทุน นอกจากการลงทุนจากต่างประเทศแล้ว เงินช่วยเหลือและเงินกู้จากต่างประเทศโดยระบบธนาคารระหว่างประเทศ ยิ่งเป็นการผูกมัดประเทศเหล่านี้กับศูนย์กลางอุตสาหกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญของจักรวรรดินิยมตะวันตก

ประการที่สาม ประเทศเหล่านี้ต่างก็ใช้นโยบายเศรษฐกิจที่คล้าย ๆ กัน กล่าวคือ แต่ละประเทศดำเนินการให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมในลักษณะบังคับ (Forced Industrialization) หรือการอุตสาหกรรมเพื่อผลิตสินค้าทดแทนการนำเข้า (Import Substitution)นั่นเองซึ่งเป็นการสนับสนุนการพัฒนาชนชั้นกลางของชาติ ยุทธวิธีแบบนี้ช่วยการพัฒนาและการเจริญเติบโตของการหัตถอุตสาหกรรม(Manufacturing)ซึ่งเป็นการเน้นการอุตสาหกรรมโดยเน้นการใช้ทุน และทำให้เกิดอุตสาหกรรมทวิลักษณ์ (Industrial Dualism) ขึ้น ข้อมูลของประเทศไทยและประเทศฟิลิปปินส์ที่มีอยู่ชี้ให้เห็นว่า ค่าจ้างแรงงาน สัดส่วนของการใช้ทุนต่อแรงงาน และอัตราผลกำไรของอุตสาหกรรมที่มีการจัดตั้ง (Organized Sector) สูงกว่าของอุตสาหกรรมช่างฝีมือ (Craft Sector) มาก ซึ่งสิ่งเหล่านี้อาจเป็นผลมาจากอำนาจการผูกขาดทั้งในตลาดปัจจัย

การผลิตและตลาดผลผลิต หรือเทคโนโลยีที่นำเข้ามาใช้ อันเป็นตัวนำไปสู่อุตสาหกรรมทวิลักษณ์ได้ แต่สิ่งที่ผู้เขียนต้องการเน้นในที่นี้ก็คือว่า ยุทธวิธีการพัฒนาแบบนี้เป็นผลผลิตของการตัดสินใจทางการเมืองของชนชั้นปกครอง ดังนั้นอุตสาหกรรมแบบทวิลักษณ์จึงเป็นปรากฏการณ์ทั้งทางการเมือง และทางเศรษฐกิจ

ผลที่คล้ายคลึงกันอย่างหนึ่งของการใช้นโยบายอุตสาหกรรมแบบนี้ก็คือ "วงใน" ของภาคการส่งออก ซึ่งตกอยู่ในมือของนายทุนยุคอาณานิคม กลับถูกแทนที่โดย "วงใน" ของภาคอุตสาหกรรม ซึ่งอยู่ในมือของชนชั้นกลางของชาติ ซึ่งในทางปฏิบัติต้องอาศัยเทคนิคจากประเทศตะวันตกคล้ายๆกับสมัยอาณานิคม การเน้นหนักในการสะสมทุนแบบนี้ทำให้สัดส่วนของการใช้ทุนต่อแรงงานสูงขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างกลุ่มคนขึ้นมาโดยเฉพาะโดยการเอารัดเอาเปรียบคนกลุ่มอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มช่างฝีมือ ทำให้เกิดแรงงานราคาถูก เช่น คนรับใช้ คนขับรถสำหรับชนชั้นกลางและชั้นสูง

ในขณะที่นโยบายอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าก่อให้เกิดการคุ้มครอง ซึ่งเป็นผลดีต่อสินค้าเพื่อบริโภคมากกว่าสินค้าประเภททุน สินค้าเพื่อบริโภคที่ผลิตขึ้นส่วนใหญ่จะเป็นการสนองความต้องการของกลุ่มคนเพียงกลุ่มเดียว ดังนั้นความสำเร็จของการขยายการหัตถกรรม ตามที่นักเศรษฐศาสตร์ชาวตะวันตกชอบอ้างถึงบ่อยๆก็คือ การเสียต้นทุนในอันที่จะสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ เพราะฉะนั้น ความสำเร็จของการหัตถกรรมที่แท้จริงก็คือ ความล้มเหลวในตัวของมันเอง เพราะการกระจายรายได้ยิ่งแตกต่างกันมากขึ้นทุกที ดังนั้นการเน้นหนักในด้านหัตถกรรมมากเกินไป แม้ว่าจะก่อให้เกิดงานใหม่ขึ้นมาสองสามอย่าง โดยละทิ้งการเกษตรกรรมทำให้เกิดการชะงักงันในชนบท และมีแรงงานส่วนเกินมากมายพร้อมที่จะสนองความต้องการของตลาดที่ศูนย์กลางในเมืองในราคาถูก

ผลตอบแทนที่ได้ในระยะเวลา ๒๕ ปีที่ผ่านมาคือ ระดับการบริโภค การศึกษา การสาธารณสุข และสวัสดิการของประชากร ๒ ใน ๓ ส่วนของภูมิภาคแถบนี้ลดลงอย่างมาก ดังนั้นถ้ามีใครนำเอาความสามารถในการพัฒนาประเทศของประเทศเหล่านี้ไปเปรียบเทียบกับการผลการพัฒนาที่ได้ออกมา จะเห็นได้ว่านอกจากว่าการพัฒนาแบบนี้จะเป็นที่น่าสมเพชที่สุดแล้ว ยังเป็นการโง่อีกด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้เสนอแนะว่า การวิเคราะห์ความขัดแย้งของการพัฒนาจะทำได้ถูกต้อง ก็ต้องเริ่มจากการพิจารณาถึงเรื่องการเมืองที่ผ่านมาตามลำดับ กับโครงสร้างทางชนชั้นของแต่ละประเทศทั้งสี่ประเทศนี้

ประเทศฟิลิปปินส์

ภายใต้การปกครองของสเปนเป็นเวลากว่าร้อยปีในยุคอาณานิคม สเปนไม่ได้ทำลายฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของชนชั้นปกครองแต่อย่างใด ซึ่งแท้ที่จริงแล้วลักษณะทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจของสเปนกลับมีส่วนทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของชนชั้นปกครองเข้มแข็งขึ้น

มาสมัยใต้การปกครองของอเมริกา อเมริกาเองก็ไม่ได้ยุ่งเกี่ยวในการทำลายโครงสร้างทางชนชั้นอันเป็นมรดกมาจากสมัยสเปนมากมายแต่อย่างใด ซึ่งเราจะเห็นได้จากสัมพันธภาพอันดียิ่งระหว่างชนชั้นสูงกับผู้ปกครองอาณานิคม ซึ่งเพิ่มขึ้นในสมัยอเมริกาเข้ามาปกครองฟิลิปปินส์ สมัยนี้เองที่เศรษฐกิจเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เป็นผลทำให้เกิดชนชั้นใหม่ขึ้นมาคือ นายทุนการค้า(Merchant Capitalists) ในขณะเดียวกันฐานะของชนชั้นเจ้าที่ดินก็เข้มแข็งขึ้นด้วย ซึ่งที่จริงแล้วก็เป็นคนกลุ่มเดียวกัน ดังนั้นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นจึงตกอยู่ในมือของชนชั้นนายทุนการค้าในตัวเมืองและรัฐบาล

ต่อมาในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ฟิลิปปินส์เริ่มใช้นโยบายทดแทนการนำเข้า แทนที่นโยบายนี้จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบอำนาจในสังคม และเกิดชนชั้นชาวนาอิสระและกรรมกรขึ้นมา กลับทำให้ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นแน่ชัดยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากนโยบายการค้าและการคลังของรัฐบาลควบคู่ไปกับความผูกพันระหว่างฟิลิปปินส์กับอเมริกา ซึ่งอนุญาตให้มีการลงทุนในอุตสาหกรรมที่กำลังเติบโต (การหัตถกรรม) มากขึ้น ขณะเดียวกันก็ลดการลงทุนในอุตสาหกรรมที่กำลังเสื่อม (การเกษตรกรรม) ให้เหลือน้อยที่สุด ฉะนั้นทำให้เราเห็นถึงจุดยืนของรัฐบาลในสมัยนั้นได้ดีว่ารับใช้ใครอยู่ ซึ่งนโยบายนี้ยังเป็นการสนับสนุนให้มีชนชั้นกลางของชาติมากขึ้นด้วยเพราะบรรยากาศในการลงทุนดีขึ้น ทำให้ชนชั้นกลางมีช่องทางทำมาหากินได้มากขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากชนชั้นสูงซึ่งเคยได้รับผลประโยชน์ในสมัยใต้การปกครองของสเปน กลายเป็นนายทุนการค้าในสมัยอเมริกาปกครอง และเปลี่ยนมาเป็นนายทุนอุตสาหกรรม ในทศวรรษ ที่ ๒๔๙๓

ฉะนั้นจึงเห็นได้ชัดว่ารายได้ระหว่างชนชั้นนายทุนกับชาวนาและกรรมกรนับวันจะห่างกันยิ่งขึ้น ยิ่งกว่านั้นแม้ว่าภาคเกษตรกรรมจะลดความสำคัญลงในแง่ผลิตผลที่ให้แก่รายได้ประชาชาติเมื่อเปรียบเทียบกับภาคหัตถกรรมในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๑ แต่จำนวนแรงงานในภาคเกษตรกรรมก็ไม่ได้ลดลงเลยเมื่อเทียบกับแรงงานในสาขาอื่นที่ไม่ใช่เกษตรกรรม ซึ่งบางทีคงจะ

ไม่มีประเทศไหนอีกแล้ว ในเอเชียอาคเนย์นอกจากฟิลิปปินส์ที่เราเห็นช่องว่างระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นต่ำได้ชัดเจนเท่า ซึ่งสมัยต่อมาอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจตกอยู่ในมือของชนกลุ่มน้อย ทำให้การสนับสนุนภายนอกจากอเมริกาในรูปแบบต่างๆมีโอกาสเป็นไปได้มากขึ้น แม้ว่าเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศและการกระทำอย่างพิเศษบางอย่างต่อการส่งน้ำตาลออก ได้เป็นบทบาทที่สำคัญต่อความสำเร็จของฟิลิปปินส์ก็ตาม แต่เราก็รู้กันทั่วไปถึงความสำคัญของความช่วยเหลือทางทหารและฐานทัพที่มีต่อประเทศฟิลิปปินส์

ประเทศไทย

อิทธิพลของประเทศตะวันตกที่มีต่อประเทศไทยเป็นผลมาจากการทำสนธิสัญญา Bowring ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ ประการหนึ่งกับการที่ประเทศไทยเริ่มเป็นประเทศที่มีการส่งข้าวออกต่างประเทศในกลางคริสตศตวรรษที่ ๑๙ อีกประการหนึ่ง การส่งข้าวออกนับเป็นเวลาร้อยกว่าปี ทำให้ภาคเกษตรกรรมซึ่งประกอบด้วยคนส่วนใหญ่กว่า ๘๐% ของประเทศไม่ได้พัฒนาไปแต่อย่างใด ผลประโยชน์ที่ได้กลับตกอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อยกลุ่มเดียว ซึ่งได้แก่ ขุนนาง ทหาร พ่อค้าชาวจีน และผู้ประกอบการชาวต่างประเทศ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าประเทศไทยไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตกเหมือนกับประเทศอื่น ๆ แต่ในทางปฏิบัติเราไม่สามารถปฏิเสธอิทธิพลของอังกฤษที่มีต่อการบริหารประเทศเรื่อยมาตั้งแต่ปลายคริสตศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นศตวรรษที่ ๒๐ ไม่ว่าในรูปของการพึ่งพาทางการค้าหรือการเข้ามาของที่ปรึกษาชาวอังกฤษ อังกฤษยังคงควบคุมไทยไม่ให้แข็งแกร่งขึ้นโดยการจำกัดการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้การส่งรายได้ออกนอกประเทศของชาวจีนกลับไปสู่ประเทศของตนเป็นการรั่วไหลของเงินออมภายในประเทศที่สำคัญ

ผลของการเพิ่มขึ้นในรายได้ประชาชาติในระยะสิบปีที่ผ่านมาไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงการเพิ่มขึ้นของรายได้ของคนในชนบทหรือการจ้างงานในเขตเมืองมากขึ้นแต่อย่างใด ในขณะที่มีการลงทุนในด้านสาธารณูปโภค ส่วนเกินของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกลับตกอยู่ในกรุงเทพฯ ในรูปของการก่อสร้างของเอกชน การบริการ และการหัตถกรรม นอกจากนี้นโยบายการส่งเสริมอุตสาหกรรมก็เป็นการสนับสนุนชนชั้นอภิสิทธิ์ชนให้มีการลงทุนใหม่ ๆ โดยไม่คำนึงถึงผลของการเชื่อมต่อที่จะเกิดขึ้น อันจะเห็นได้จากมีโรงงานประกอบอะไรต่างๆ มากมาย และละทิ้งภาคเกษตรกรรมเสีย ซึ่งการละทิ้งภาคเกษตรกรรมจะก่อให้เกิดผลที่ร้ายแรงต่อการพัฒนาประเทศในเวลา

ข้างหน้าอย่างที่ฟิลิปปินส์กำลังประสบอยู่ได้

โครงสร้างทางชนชั้นของไทยไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างจริงจัง การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงจากข้างบนลงมา เป็นการแทนที่การปกครองสูงสุดโดยพระมหากษัตริย์ด้วยกลุ่มทหาร ซึ่งผลัดเปลี่ยนเวียนกันเรื่อยมาทุกยุคทุกสมัย ทำให้ความสัมพันธ์ครั้งใหญ่ระหว่างนายทุนชาวจีนกับข้าราชการไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เกิดขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ

ในขณะที่รูปแบบภายนอกของสังคมไทยดูเหมือนว่าจะเข้ากันได้ดี แต่ผลจากความไม่เท่าเทียมกันระหว่างภาคและการเจริญอย่างรวดเร็วของกรุงเทพ ฯ เป็นการทำลายลักษณะดั้งเดิมของสังคมไทยลงอย่างสิ้นเชิง กรุงเทพฯ ยิ่งนับวันก็จะมีความเป็นเมืองไทยน้อยลง เพราะความแตกต่างระหว่างกรุงเทพ ฯ กับที่อื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น ยิ่งมีการลงทุนจากต่างประเทศและการเข้ามาของกองทหารอเมริกันในช่วงหลังสงครามได้ส่งผลกระทบกระเทือนถึงความเป็นเอกราชของประเทศไทย การตั้งฐานทัพของอเมริกันเพื่อใช้ในการทำสงครามกับเวียดนามเหนือและเวียดนามใต้ก็เป็นการเพียงพอที่จะชี้ให้เห็นถึงอำนาจเผด็จการทางทหารที่อเมริกาประสบผลสำเร็จด้วยดี ไม่ว่าในด้านประหยัดค่าใช้จ่าย และผลประโยชน์ทางด้านการทหาร ครึ่งหนึ่งของรายได้ประชาชาติที่เพิ่มขึ้นระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๘–๒๕๑๐ เป็นผลมาจากการใช้จ่ายทางทหารของสหรัฐ ฯ ซึ่งทำให้เกิดความโน้มเอียงในรูปแบบของการพัฒนาประเทศในเวลาต่อมา

ประเทศมลายา

ลักษณะต่าง ๆ ที่ได้รับมรดกมาจากอังกฤษในสมัยอาณานิคม ทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์ และลักษณะทางเชื้อชาติและเศรษฐกิจเป็นปัญหาที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศของมลายาในสมัยต่อมา

ในด้านเชื้อชาติจะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันอย่างมากและยังมีความขัดแย้งกันอยู่บ่อย ๆ ระหว่าง ชาวพื้นเมืองมาเลย์ พ่อค้าชาวอินเดียและนายทุนชาวจีน แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชาวมาเลย์จะค่อนข้างดีแต่ก็เป็นอยู่ได้ระยะเดียว ความสัมพันธ์นั้นก็พังทลายเมื่อชาวมาเลย์เกิดขัดแย้งโดยตรงกับชาวจีน พร้อม ๆ กับการก่อความไม่สงบของกรรมกรว่างงานรอบ ๆ เมืองกัวลาลัมเปอร์หลังสงคราม ไม่ว่ารัฐบาลอิสระจะใช้ความพยายามอย่างไร ก็ไม่สามารถเปลี่ยนโครงสร้างทางชนชั้นที่ไม่เท่าเทียมกันมาแต่ในประวัติศาสตร์ได้ และยังคงเป็นปัญหาเรื้อรังตลอดมาถึงทุกวันนี้

ทางด้านเศรษฐกิจ ขั้นตอนการพัฒนา

ที่ไม่ได้รวมเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก (ยางพารา ดีบุก) กับเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง (การปลูกข้าว) เข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างชนบทกับเมือง แม้ว่าในระยะ ๒–๓ ปี ที่ผ่านมารัฐบาลจะพยายามส่งเสริมการอุตสาหกรรมให้มีขึ้น แต่การพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใช้ทุนมากกว่าแรงงาน ผลก็คือความเจริญก้าวหน้าของการหัตถกรรม ในขณะที่คนว่างงานก็มีมาก ดังนั้นการกระจายรายได้ก็ยิ่งไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น

ประเทศสิงคโปร์

นอกจากสิงคโปร์จะเป็นศูนย์กลางการค้าของอาณานิคมอังกฤษในอดีตแล้ว ปัจจุบันสิงคโปร์ยังมีแนวโน้มที่จะเป็นศูนย์กลางการค้าสำหรับบริษัทนานาชาติทั้งของประเทศในยุโรป ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศญี่ปุ่นอีกด้วย อย่างไรก็ตามสิงคโปร์ก็เหมือนกับโลกเล็กๆ โลกหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงความขัดกันในการพัฒนาที่เรากำลังกล่าวถึงอยู่ได้ดี จากการเพิ่มขึ้นในสัดส่วนของทุนต่อแรงงาน (Capital Labor Ratio) อุตสาหกรรมที่เจริญเติบโตขึ้น และอัตราการว่างงานที่สูงขึ้น แต่กระนั้นบรรดานักเศรษฐศาสตร์ตะวันตกทั้งหลายก็ยังถือว่าสิงคโปร์เป็นรูปแบบ (Model) ของการพัฒนาที่ดีประเทศหนึ่ง

ความขัดกันของการพัฒนา และนักเศรษฐศาสตร์ในสาขาการพัฒนาเศรษฐกิจ

จากประวัติศาสตร์ของประเทศเหล่านี้ (ยกเว้นประเทศไทย) ที่เคยตกเป็นเมืองขึ้นของชนชาติตะวันตก ทำให้เราเห็นความคล้ายคลึงกันอย่างหนึ่งในแบบแผนการพัฒนาในสมัยหลังสงคราม กล่าวคือลัทธิอาณานิคมในสมัยศตวรรษที่ ๑๙ จนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ก่อให้เกิดแรงผลักดันทำให้มีความด้อยพัฒนาเกิดขึ้นในเอเชียอาคเนย์ขณะที่มีการพัฒนาเกิดขึ้นในยุโรปและอเมริกา จากประวัติศาสตร์ของโลกทุนนิยมแบบนี้เอง จึงไม่เป็นการแปลกประหลาดอะไรที่สิ่งประเทศดังกล่าวพยายามที่จะส่งเสริมเอกชนมากกว่ารัฐบาลในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นความเอนเอียงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้ก็เป็นผลเนื่องมาจากการเคยเป็นเมืองขึ้นกับการที่สนับสนุนชนชั้นใดชั้นหนึ่งขึ้นมาในตอนหลังสงคราม

หลักเกณฑ์อย่างมีเหตุผล ที่บรรดานักเศรษฐศาสตร์ชาวตะวันตกใช้เป็นยุทธวิธีในการพัฒนาสมัยหลังสงครามก็ไม่น่าแปลกใจเหมือนกัน เพราะนักเศรษฐศาสตร์เหล่านี้มองดูการเปลี่ยนแปลงของสังคมจากทางราชการหรือจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในศูนย์กลางมากกว่าที่จะดูจากชนบทหรือเขตสลัมในเมือง

อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญยิ่งไปกว่านี้ก็คือ การที่บทบาทของนักเศรษฐศาสตร์เหล่านี้ยังคงมีส่วนทำให้เกิดความด้อยพัฒนายิ่งขึ้นมากกว่าที่จะวางแผนเพื่อการพัฒนา เนื่องจากถือว่าโครงสร้างทางชนชั้นที่มีอยู่เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้ว ในการที่จะทำให้การพัฒนาประเทศประสบผลสำเร็จด้วยดีจะต้องมีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางชนชั้นให้ถูกต้อง ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากการมีความเข้าใจผิด ๆ เกี่ยวกับแรงผลักดันในประวัติศาสตร์ของภูมิภาคแถบนี้ ตลอดจนการไม่เข้าใจขบวนการพัฒนาประเทศ ทำให้นักเศรษฐศาสตร์ชาวตะวันตกเหล่านี้ได้สร้างความรู้สึกตัวแบบผิด ๆ ต่อสาเหตุและการแก้ไขความด้อยพัฒนา อันทำให้ยุทธวิธีการแก้ไขโดยแบบสังคมนิยมไม่ได้รับการพิจารณาหรือมีการใช้กันน้อยมาก

หลังสงคราม จะเห็นได้ว่าผลทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจริง ๆ ห่างไกลจากระดับที่น่าจะเป็นไปได้อย่างมาก ซึ่งเราจะดูได้จากความแตกต่างระหว่างส่วนเกินที่เกิดขึ้นจริง ๆ กับส่วนเกินที่น่าจะเกิดขึ้น และการใช้ส่วนเกินนั้นอย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนเกินที่เป็นไปได้ในที่นี้หมายถึงผลผลิตที่น่าจะผลิตได้ ถ้ามีการใช้ทรัพยากรอย่างเต็มที่ และขณะเดียวกันก็มีการลดการบริโภคลงด้วย ซึ่งการที่ส่วนเกินที่เป็นไปได้จะเกิดขึ้นได้นั้นไม่ใช่เพียงแต่มีการใช้แรงงานในการผลิตสินค้าอย่างเต็มกำลังเท่านั้น แต่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางสังคมและการเมืองด้วย อย่างไรก็ตาม ยุทธวิธีที่กล่าวมาแล้ว ก็ไม่ได้รวมส่วนต่าง ๆ ในระบบเศรษฐกิจเข้าด้วยกันอย่างถูกต้อง เพราะแท้ที่จริงแล้วยุทธวิธีดังกล่าวนำไปสู่ระบบอุตสาหกรรมทวิลักษณ์ (Industrial Dualism) ความไม่เท่าเทียมกันในการพัฒนา และการที่ประเทศถูกครอบครองด้วยตัวเมือง ดังนั้นในการแก้ความขัดแย้งพื้นฐานเหล่านี้ องค์กรทางการเมืองจะต้องได้รับการพัฒนาขึ้นมาขนมองเห็นว่าระบบเศรษฐกิจเป็นเสมือนหน่วยทางสังคมหน่วยหนึ่งซึ่งในนั้นมีความไม่สมดุลย์ต่างๆ อยู่ซึ่งได้แก่ความไม่สมดุลย์ระหว่างการพัฒนาการเกษตรกรรมกับการอุตสาหกรรม ความไม่สมดุลย์ระหว่างการขยายตัวของสินค้าเพื่อการบริโภคกับสินค้าประเภททุน และความไม่สมดุลย์ระหว่างเมืองกับชนบท ประสบการณ์ในระยะ ๒๕ ปีที่ผ่านมานี้ แสดงให้เห็นว่าชนชั้นปกครองของประเทศเหล่านี้ไม่ได้มีแม้แต่ความตั้งใจหรือความต้องการในอันที่จะจัดแจงความจำเป็นตามลำดับของสังคมเสียใหม่ การปฏิรูปการเมืองและเศรษฐกิจไม่เป็นการเพียงพอสำหรับแก้ไขความขัดแย้งเหล่านี้ ฉะนั้นสิ่งที่ประชาชนทั้งหลายต้องการก็คือผู้นำคนใหม่กับการจัดแจงระเบียบของสังคมเสียใหม่

ยุทธวิธีอีกแบบหนึ่งได้แก่การลดความทุกข์ทรมานต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัดโดยถือเป็นเป้าหมายอันดับแรก โดยจัดการให้มีมาตรฐานอย่างต่ำสำหรับการอนามัย การศึกษา อาหาร และเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งวิธีที่ได้ผลที่สุดในการใช้ส่วนเกินก็คือการเน้นในอุตสาหกรรมหนักมากกว่าอุตสาหกรรมเพื่อการบริโภค และสิ่งแรกที่ต้องทำก็คือการผลิตสินค้าเพื่อสังคม (Social Goods) เช่นการศึกษา เครื่องมือเครื่องใช้ในการแพทย์สำหรับคนทั้งประเทศมากกว่าการผลิตนักกฎหมายหรือแพทย์ผ่าตัดหัวใจ เพื่อไปรับใช้คนร่ำรวย นโยบายที่ถูกต้องของรัฐบาลควรจะแสดงให้เห็นถึงการต่อต้านลัทธิความเชื่อดั้งเดิมและอุปสรรคต่าง ๆ ในการพัฒนามนุษย์ เพราะดังที่ Marx กล่าวไว้ ทั้งสองอย่างนี้จะทำให้จิตใจของมนุษย์ถูกจำกัดอยู่ในวงแคบที่สุด ตกเป็นเหยื่อของความเชื่อถือโชคลางแบบไม่มีทางสู้ และกลายเป็นทาสของกฎประเพณีดั้งเดิมไป ทำให้พลังต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตัวมนุษย์เราซึ่งเคยสร้างสรรค์ความยิ่งใหญ่มาในประวัติศาสตร์ต้องหมดสิ้นไป ดังนั้นนโยบายนี้จะนำไปสู่การปลุกมวลชนให้มีส่วนร่วมในขบวนการเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศได้ เป้าหมายเหล่านี้หมายถึงการผสมผสานผลิตผลเพื่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ แต่ยุทธวิธีนี้จะไม่เหมาะสมถ้าปราศจากการทำลายกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่และสร้างศูนย์แห่งอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจขึ้นมา เพราะกลุ่มชนชั้นที่มีอยู่เดิมจะเป็นอุปสรรคต่อการกระจายของอภิสิทธิ์และอำนาจ

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในโครงสร้างทางสังคมของประเทศเหล่านี้จะไม่ได้รับการเห็นด้วยจากประเทศพัฒนาแล้ว ดังนั้นข้อเท็จจริงทางเศรษฐกิจและการเมืองของระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศจะสะท้อนให้เห็นถึงชนชั้นปกครองผู้หลงใหลในอำนาจ ซึ่งถ้าเราเปลี่ยนแปลงข้อเท็จจริงเหล่านี้ได้ เราก็จะสามารถเปลี่ยนชนชั้นปกครองได้เช่นกัน

ทั้ง ๆ ที่หลักฐานต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่ามีความไม่เท่าเทียมกันในการพัฒนา ทั้งในระดับโลกและระดับประเทศ นักเศรษฐศาสตร์ชาวตะวันตกทั้งหลายก็ยังคงสนับสนุนนโยบายต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันมากยิ่งขึ้น บ่อยครั้งที่นักเศรษฐศาสตร์เหล่านี้ตีปัญหาของความด้อยพัฒนาผิดไป โดยการเน้นความสัมพันธ์ในทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวภายใต้ข้อสมมติฐานที่ว่า ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเป็นอิสระจากแรงผลักดันทางการเมืองของสังคม ความเอนเอียงนี้นำไปสู่ความสนใจที่จะพัฒนาระบบเศรษฐกิจของเอเชียอาคเนย์มากกว่าที่จะพัฒนาคน ซึ่งในความเป็นจริง นโยบายและข้อเสนอแนะเหล่านี้เป็นการรับใช้คนส่วนน้อย ซึ่งมาร์กซ์เรียกพวก

นี้ว่า "กาฝากของทุนทรัพย์" (Sycophants of Capital)

ในที่สุดความล้มเหลวของนักเศรษฐศาสตร์ในการเข้าใจประวัติศาสตร์ของตัวกำหนดความด้อยพัฒนา และการเน้นถึงปัญหาการพัฒนาทั้งหลายคล้ายกับสิ่งของ ซึ่งอยู่นอกเหนือความสัมพันธ์ในสังคมของมนุษย์นี้เอง ที่ก่อให้เกิดเป็นเป้าหมายของการพัฒนาขึ้นมา แทนที่จะเป็นธรรมชาติของการรวมตัวทางสังคมที่จะนำไปสู่การพัฒนา ดังนั้นสิ่งที่ต้องการในที่นี้ก็คือ การปฏิวัติของจิตใจที่ก่อให้เกิดงานซึ่งเป็นผลผลิตทางสังคมขึ้นมา ในอันที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาความขัดแย้งทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เกิดขึ้น บางทีจีน เกาหลีเหนือและเวียดนามเหนือ ได้พยายามทำสิ่งจำเป็นดังที่กล่าวมานี้ให้สำเร็จ แต่นั่นแหละคงเป็นการยากที่นักเศรษฐศาสตร์ตะวันตกจะพิจารณาว่าประเทศเหล่านี้เป็นประเทศที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา

สรุป เป็นที่แน่ชัดว่าลักษณะร่วมของประเทศในเอเชียอาคเนย์ที่กล่าวมาแล้วเกิดจากผลของลัทธิอาณานิคมตะวันตก อันจะนำไปสู่การตักตวงผลประโยชน์ของประเทศตะวันตกในอนาคตข้างหน้า ขณะเดียวกัน "ลัทธิบ้าพัฒนา" (Development Fetishism) ก็ยังคงมีอิทธิพลครอบคลุมแบบฉบับของนักเศรษฐศาสตร์อยู่ต่อไป เพราะนักเศรษฐศาสตร์เหล่านั้นยังคงมุ่งรับใช้คนเพียงส่วนหนึ่งของประเทศมากกว่าคนส่วนใหญ่ จนกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนกลางอย่างถอนรากถอนโคนเท่านั้น ซึ่งเมื่อถึงเวลานั้น นักเศรษฐศาสตร์ในสาขาการพัฒนาเศรษฐกิจแบบตะวันตกทั้งหลายก็คงไม่จำเป็นต่อความต้องการของการปฏิวัติของประเทศเหล่านี้อีกต่อไป

กนกศักดิ์ แก้วเทพ เรียบเรียงจาก Peter F. Bell and Stephen A. Resnick, "The Contradictions of Post-War Development in Southeast Asia", ตีพิมพ์ใน *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 1, No. 1 (June, 1970) หน้า 1-22

บริหารธุรกิจ

วารสารรายสามเดือนของคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฉบับปฐมฤกษ์วางตลาดแล้ว หาซื้อได้ที่คณะบัญชี ธรรมศาสตร์ โทร. ๒๑๖๑๑๑ ต่อ ๒๒๒ หรือที่ศึกษิตสยาม สามย่าน, ดวงกมล โอเดียนบุ๊คสโตร์ สยามสแควร์, ทีแอนด์ยูบุ๊คเซอร์วิส (ข้างโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง) และที่ เอส.อี.เอ. เอนเตอร์ไพรซ์ (หลังโรงภาพยนตร์ปารีส)

บางชันกับกรุงเทพฯ : แนวความคิด ๕ ประการเกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับประวัติศาสตร์ของชาติ

บทความนี้ ผู้เขียนต้องการที่จะ ศึกษาย้อนหลังไปถึงประวัติความเป็นมาของตำบลบางชันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ บางชันเป็นแหล่งปลูกข้าวในที่ราบลุ่มภาคกลางของประเทศไทยที่สำคัญแห่งหนึ่งในประวัติศาสตร์ หลักฐานต่างๆ ที่ผู้เขียนใช้อ้างอิงเท่าที่มีอยู่มาจากที่ว่าการอำเภอทั้งสิ้นเนื่องจากไม่อาจหวังพึ่งบันทึกจากราชสำนัก ทะเบียนกรรมสิทธิ์ในที่ดินหรือการสำรวจได้ การรวบรวมเอกสารต่าง ๆ ต้องใช้เวลาถึงหนึ่งปีเป็นอย่างน้อย นอกจากนี้ชื่อสกุลในสมัยนั้นก็ยังไม่มี (เริ่มมีนามสกุลใช้กันในปี พ.ศ. ๒๔๕๘) และชื่อของสถานที่ก็เปลี่ยนแปลงอยู่บ่อย ๆ ทำให้ประวัติความเป็นมาของบางชันเท่าที่รวบรวมได้ไม่ค่อยแน่ชัดนัก การจะไปสอบถามเอาจากชาวบ้านก็ได้ผลน้อยเพราะร่องรอยของหลักฐานต่าง ๆ ไม่แน่ชัด ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถที่จะจำเรื่องราวในอดีตได้มากนัก อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็ได้พยายามหาข้อมูลจากที่ต่าง ๆ ซึ่งพอจะใช้อ้างอิงได้ อาทิเช่น จากพงศาวดาร บันทึกของนักเดินทาง หรือประวัติศาสตร์ของไทยเป็นต้น มาผูกเข้ากับเกร็ดเล็กเกร็ดน้อย ซึ่งเชื่อถือไม่ค่อยได้เท่าไร สร้างขึ้นเป็นประวัติของบางชัน ดังนั้นงานของผู้เขียนซึ่งแต่แรกต้องการจะชี้ให้เห็นจริงว่าประวัติความเป็นมาของชาติกับของท้องถิ่นมีส่วนสัมพันธ์กันก็กลายเป็นการตั้งข้อกำหนดว่า ประวัติของท้องถิ่นจะมีส่วนสัมพันธ์กับประวัติของชาติได้อย่างไร

ในที่นี้ผู้เขียนได้ตั้งข้อกำหนดขึ้นมา ๕ ประการ ซึ่งบางประการก็เหลื่อมล้ำกัน บางประการก็ประกอบซึ่งกันและกัน โดยเน้นไปที่บางชันก่อน แล้วจึงหาประวัติของบางชันในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอื่น ๆ

ข้อกำหนดประการแรกที่ผู้เขียนยกขึ้นมากล่าว ก็คือ ประวัติของท้องถิ่นเป็นเหตุ

การณ์ที่สำคัญของชาติที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้นๆ ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่นกรณีที่ Yorktown Shiloh และ Eniwetok ซึ่งแต่เดิมไม่เคยมีใครรู้จักมาก่อน กลายเป็นท้องถิ่นที่สำคัญในประวัติศาสตร์อเมริกา เพราะเป็นแหล่งสู้รบที่สำคัญของอเมริกาในสมัยนั้น ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างประวัติของท้องถิ่นกับของชาติก็คือ การที่ท้องถิ่นนั้นเป็นฉากของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชาติ

ในความหมายนี้ บางชันก็เป็นฉากของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ไทย กล่าวคือ ในระหว่างต้นคริสตศตวรรษที่ ๑๙ รัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ ได้เปลี่ยนความตั้งใจที่จะสร้างแนวป้องกันประเทศจากพม่าทางทิศตะวันตกมาเป็นทางทิศตะวันออกแทน เพราะในขณะนั้น เวียดนาม ลาว และเขมรเข้มแข็งขึ้น จึงจำเป็นที่ไทยจะต้องเตรียมป้องกันไว้บ้าง ราวปี พ.ศ. ๒๓๗๘ รัชกาลที่ ๓ มีรับสั่งให้อัครมหาเสนาบดีจ้างชาวจีนขุดคลองจากกรุงเทพ ฯ เชื่อมแม่น้ำบางปะกงออกไปทางทิศตะวันออก คลองนี้ใช้เวลาขุดถึง ๑๓ ปี มีความยาวทั้งสิ้น ๖๐ กิโลเมตร ซึ่งคลองนี้จะให้ประโยชน์ในการลำเลียงกองทัพไปทางทิศตะวันออกเพราะจะช่วยย่นระยะเวลาในการเดินทางได้ถึง ๒ วัน

คลองที่ขุดขึ้นนี้ชาวบางชันเรียกว่า "คลองแสนแสบ" ในระยะแรกที่ขุดคลองนี้ขึ้น สองฝั่งคลองเป็นป่า มีแต่สัตว์กับบรรดาพรานป่า ซึ่งเรียกกันว่า "ข่า" (Kha) อาศัยอยู่ รัชกาลที่ ๓ มองเห็นประโยชน์จากคลองนี้ในด้านการอุปโภคและการคมนาคม จึงได้ให้สร้างทางขนานไปกับคลอง และได้ถือว่าเป็นเขตของหลวง ดังนั้นอาณาเขตที่เป็นบางชันจึงถูกครอบครองโดยอัครมหาเสนาบดีกับลูกชาย ซึ่งในสมัยต่อมาได้สืบตระกูลมาเป็นอัครมหาเสนาบดีในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕

ระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๙๓–๒๔๐๓ ลูกชายของอัครมหาเสนาบดีได้ระดมทาสเชลยศึกมุสลิมไปสร้างบ้านเรือนที่บางชัน และให้พวกทาสเชลยศึกเหล่านี้ตั้งรกรากที่นั่นด้วย แต่หลังจากได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนรัชกาลที่ ๕ ลูกชายอัครมหาเสนาบดีก็ออกมาจากบางชัน และไม่ได้กลับไปที่นั่นอีกเลย แม้ว่าพวกข้าทาสบริวารยังคงอาศัยอยู่ที่นั่นต่อมาอีกหลายปี ประวัติของบางชันก็ยุติลงตรงจุดนี้ เพราะกิจกรรมที่สำคัญๆ ได้เคลื่อนไหวเข้ามาสู่วังในกรุงเทพฯ แทนเสียหมด

แนวความคิดประการที่สองก็คือ แต่ละท้องถิ่นต่างก็มีประวัติความเป็นมาของตัวเอง ไม่ขึ้นต่อประวัติของชาติบ้านเมืองแต่อย่างใด นั่นก็คือ ตลอดเวลาที่ผ่านมา เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะเดียวกัน แล้วเหตุการณ์เหล่านั้นต่างก็ดำเนินต่อไป แสดง

ให้เห็นว่ามีประวัติศาสตร์มากกว่าหนึ่ง (Plural Histories)

ดังนั้นในความหมายนี้ ผู้เขียนจึงต้องแยกประวัติความเป็นมาของบางชันกับของกรุงเทพฯ ออกจากกัน กล่าวคือ

ในบรรดาพวกที่ล่องเรือไปตามคลองแสนแสบนั้น นอกจากจะเป็นพวกข้าทาสบริวารของลูกชายอัครมหาเสนาบดีแล้ว ก็มีคนอื่นอีกซึ่งไม่มีที่ทำกินเป็นของตัวเอง อพยพออกไปหาที่ทำมาหากินใหม่ จากหลักฐานปรากฏว่าในบรรดาพวกหลังนี้มีอยู่บ้างที่อพยพมาจากสามเสน ซึ่งเป็นแหล่งทอดสมอของเรือสำเภาที่มาจากเมืองจีน พ่อค้าชาวกวางตุ้งและลูกเรือชาวไหหลำได้ขึ้นบกที่นี่เป็นแห่งแรกในประเทศไทย บางคนได้แต่งงานกับหญิงไทยและตั้งรกรากทำมาหากินอยู่ที่นั่นโดยการประกอบธุรกิจการขนส่ง โรงน้ำชา ทำสวนผัก แต่บางครั้งกิจการเหล่านี้แย่ลงทำให้คนตกงานก็เลยต้องอพยพไปอยู่ที่แห่งใหม่ซึ่งอุดมสมบูรณ์กว่า

ส่วนกรุงเทพฯ ในขณะนั้น รัชกาลที่ ๔ มีการติดต่อส่วนใหญ่กับประเทศทางตะวันตก ได้มีการนำเอาวิทยาการใหม่ ๆ มาใช้เพื่อทำให้บ้านเมืองน่าดูขึ้น โดยรัชกาลที่ ๔ ได้สั่งให้ตัดถนนเจริญกรุงขึ้น ลอกคลองและสร้างสวนสาธารณะ พอถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นระยะที่อิทธิพลตะวันตกเจริญถึงขีดสุดจะเห็นได้ว่าชีวิตในราชสำนักต่างออกไปจากชีวิตที่บางชันอย่างสิ้นเชิง

แนวความคิดที่สามกล่าวว่า ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นสะท้อนให้เห็นถึงเหตุการณ์ที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของชาติได้ หลักฐานของแนวความคิดนี้ก็คือ เมื่อรัชกาลที่ ๕ ประกาศเลิกทาส ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงสังคมในปลายช่วงทศวรรษที่ ๒๔๑๓ บางชันได้กลายเป็นศูนย์กลางชุมนุมทาสที่ได้รับการปลดปล่อย พวกทาสเหล่านี้ก็ได้หักร้างถางพงจับจองที่ทำกินเป็นของตัวเอง ทำมาหากินโดยการเพาะปลูกต่อไป เพื่อให้การปกครองท้องถิ่นเป็นไปได้โดยสะดวกและเรียบร้อย ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ ทางการได้ประกาศให้บริเวณที่อยู่รอบๆกรุงเทพฯ ในรัศมีเดินทางประมาณ๑วัน ขึ้นต่อกรุงเทพฯ โดยตรง ฉะนั้นจึงถือได้ว่า ประวัติของท้องถิ่นได้สะท้อนให้เห็นถึงประวัติของชาติ เพราะว่าการประกาศเลิกทาส และการจัดตั้งการปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การศึกษา การชลประทาน การสาธารณสุข และการคมนาคมในโอกาสต่อมา

ทั้งประวัติของท้องถิ่นและของชาติต่างก็สะท้อนถึงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ของโลกได้ เป็นแนวความคิดประการที่สี่ ผู้เขียนได้แสดงหลักฐานเกี่ยวกับแนวความคิดนี้จากตำนานของบางชัน ซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวที่

สำคัญแห่งหนึ่งว่ามีส่วนร่วมในการส่งข้าวออกไปขายต่างประเทศ เพราะขณะนั้นจำนวนข้าวที่ประเทศไทยส่งออกในรอบสิบกว่าปีจนถึงสงครามโลกครั้งที่สองเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ครั้นสงครามยุติลง ข่าวเกี่ยวกับราคาข้าวสูงขึ้นแพร่สะพัดไปทั่ว ชาวบ้านก็หันมาปลูกข้าวเพื่อขายกันมากขึ้น ในตอนนี้บางชันก็กลายเป็นแหล่งค้าข้าวที่สำคัญแห่งหนึ่งเพราะสามารถผลิตได้มาก โดยมีตัวแทนจากโรงสีซึ่งเพิ่มขึ้นมารับซื้อถึงบ้าน เราสามารถพูดได้ว่าการค้าข้าวในสมัยนั้นเจริญมาก

ความคิดประการสุดท้ายก็คือ เมื่อท้องถิ่นและชาติมารวมกันเข้าแล้วนั้นประวัติของท้องถิ่น และประวัติของชาติต่างก็มีหน้าที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน หลักฐานที่ผู้เขียนยกมาอ้างก็คือ ในตอนแรกๆ บางชันก็เหมือนกับหมู่บ้านอื่น ๆ ซึ่งอยู่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ ไม่มีความเจริญ ในราวปี พ.ศ. ๒๔๓๓ เมื่อชาวบ้านได้เข้าไปตั้งรกรากมากขึ้น การทำมาหากินเจริญขึ้นเพราะน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ ยิ่งข้าวมีราคาสูงขึ้น ฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านก็ดีขึ้นมาก ดังนั้นในช่วงนี้จะมีคนอพยพออกไปอยู่ที่บางชันมากขึ้น แต่ในตอนปลายของสงครามโลกครั้งที่สองจะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับบางชันในแบบนี้หมุนกลับ เพราะเมื่อมีความเจริญเข้าไปถึง มีการสร้างถนนหนทาง ทำให้การติดต่อระหว่างบางชันกับกรุงเทพฯ สะดวกขึ้นกว่าแต่ก่อน ตอนนี้เองที่ชาวบางชันรุ่นใหม่ที่ไม่ต้องการที่จะทำนาต่อไป ย้ายถิ่นเข้ามาทำงานทำการในกรุงเทพฯ หรือแม้แต่การเข้ามาเล่าเรียน

จากแนวความคิดทั้ง ๕ ประการนี้ พร้อมทั้งหลักฐานที่ผู้เขียนยกมาประกอบจะเห็นได้ว่า อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นกับของชาติก็ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกันอยู่ ซึ่งจากหลักฐานนี้เองทำให้เราอาจตีความเลยไปถึงว่า นอกจากประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นกับของชาติมีส่วนสัมพันธ์กันแล้ว ยังมีส่วนสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์โลกด้วย

กนกศักดิ์ แก้วเทพ เก็บความจาก L.M. Hanks, "Bang Chan and Bangkok," ตีพิมพ์ใน *Journal of Southeast Asia History*, Vol. 8, No. 2 (September, 1967) หน้า 250-256

โครงการหนังสือเล่มของสังคมศาสตร์ปริทัศน์

วางตลาดแล้ว

อันดับ	๑	การปฏิวัติชิลี
,,	๒	การปฏิวัติจีน
,,	๓	วีรชนอาเซีย
,,	๔	จิตร ภูมิศักดิ์
,,	๕	ขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย
,,	๖	คำประกาศของความรู้สึกใหม่
,,	๗	ขบวนการกรรมกรในประเทศไทย
,,	๘	ปรัชญาประวัติศาสตร์
,,	๙	อังกอร์

เตรียมจะออกในลำดับต่อ ๆ ไป

รวมบทความของเสน่ห์ จามริก

ประวัติศาสตร์ และนักประวัติศาสตร์ไทย

ปรัชญาประวัติศาสตร์ใน "สงครามและสันติภาพ" ของ ตอล สตอย

การปฏิวัติของชาวนา

การปฏิวัติวัฒนธรรมของจีน

ฯ ล ฯ

วารสารธรรมศาสตร์

เป็นวารสารทางวิชาการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ราย ๔ เดือน ปีละ ๓ เล่ม เล่มละ ๒๐ บาท

นายรังสรรค์ ธนะพรพันธ์ *บรรณาธิการ*

สมาชิกปีละ ๕๐ บาท

ส่งเงินทางเชคไปรษณีย์หรือธนาณัติ สั่งจ่าย **ป.ณ. หน้าพระลาน** เพียงแห่งเดียว
ในนามของ *ผู้จัดการวารสารธรรมศาสตร์* แล้วส่งไปที่

ผู้จัดการวารสารธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ท่าพระจันทร์ กรุงเทพ ๆ ๒

อ่าน อธิปัตย์	อ่าน จตุรัส
ยืนหยัด เคียงข้าง ประชาชน	สัมผัสความจริง
ทุกวันอังคารและวันศุกร์	ทุกวันอังคาร

รายชื่อหนังสือของโครงการตำรา ฯ ที่ตีพิมพ์แล้ว

ประวัติศาสตร์ยุโรป
(พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๒)
(พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๕)
เจ เอม ทอมป์สัน แต่ง
นันทา โชติกะพุกกะณะ และ
นิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา แปล ราคา ๔๕ บาท

ภูมิศาสตร์ประเทศไทย
(พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๒)
(พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๖)
สวาท เสนาณรงค์ แต่ง ราคา ๓๕ บาท

ปรัชญา
(พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๓ กำลังตีพิมพ์ครั้งที่ ๒)
ซี อี เอม โจด แต่ง
วิทย์ วิศทเวทย์ แปล ราคา ๒๐ บาท

ทฤษฎีสื่อสารมวลชน
(พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๓)
เฟรด เอส ซีเบอร์ท
เธออดอร์ พีเตอร์สัน
วิลเบอร์ แชรม แต่ง
เกษม ศิริสัมพันธ์ แปล ราคา ๒๐ บาท

ปรัชญากรีก
(พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๔)
ดับบลิว ที สเตซ แต่ง
ปรีชา ช้างขวัญยืน แปล ราคา ๒๕ บาท

เศรษฐศาสตร์มหภาค เล่ม ๑-๒
(พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๔)
ทอมมัส เอฟ เดอรนเบอร์ค
ดันแคน เอม แมคดูกอลล์ แต่ง
สุพันธุ์ โตสุนทร แปล เล่ม ๑ ราคา ๓๕ บาท
เล่ม ๒ ราคา ๒๐ บาท

ปรัชญาการเมือง
(พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๔)
มอริซ แครนสตัน แต่ง
ส. ศิวรักษ์ แปล ราคา ๓๕ บาท

วิธีวิเคราะห์เชิงปริมาณ
(พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๖)
ริชาร์ด ไอ เลวิน และ
ซี เค เดิร์กพาตริค แต่ง
เอกชัย ชัยประเสริฐสิทธิ์ แปล ราคา ๔๕ บาท

หนังสือของสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ ฯ

ประวัติศาสตร์อาเซียอาคเนย์	บี. อาร์. เพิร์น แต่ง
	ม.ร.ว. จีรวัฒน์ จักรพันธ์ แปล
การปฏิรูปการศึกษาในสมัย ร. ๕	วุฒิชัย มูลศิลป์
ความสำเร็จและความล้มเหลว	ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ
ประวัติวัฒนธรรมจีน	ล. เสถียรสุต
บัญญัติศัพท์	คณะกรรมการบัญญัติศัพท์
ลักษณะวรรณกรรมไทยญวน	ประคอง นิมมานเหมินทร์
บันทึกความรู้ต่างๆ (๕ เล่มชุด)	กรมพระยานริศ ฯ
ชุมนุมพระนิพนธ์	กรมพระยาดำรง ฯ
ประเพณีไทย (๔ เล่มชุด)	เสฐียรโกเศศ
หมอทอม ดูลีย์	อาภรณ์ ชาติบุรุษ (แปล)
การศึกษาในสหรัฐ ฯ	เฉลา ไชยรัตนะ
หนังสือสนุก	ส. ศิวรักษ์
โสกราติส	ส. ศิวรักษ์ (แปล)
เอมิล ยอดนักสืบ	บันลือ ถีนพังงา (แปล)
พจนานุกรมภูมิศาสตร์	มนู วัลยะเพ็ชร์ (แปล)
	วัฒนา ประทุมสินธุ์
อธิบายภาพปริศนาธรรมไทย	พุทธทาสภิกขุ
ประวัติศาสตร์อีสาน (๒ เล่มชุด)	เดิม วิภาคพจน์กิจ
หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร	(อนุสรณ์)
ประวัติศาสตร์จีน	ส. ศิวรักษ์ (แปล)
ใครจะกุมชะตาเอเชีย – พุทธศาสนาหรือลัทธิคอม ฯ	จำนงค์ ทองประเสริฐ
แรงงานกับอุตสาหกรรมไทย	นิคม จันทรวิทุร
อิสลามสมัยแรก	นิธิ เอียวศรีวงศ์
แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ	นิจ ทองโสภิต (แปล)
เฮโรโดตัส	ชำนาญ อินทุโสภณ (แปล)
สมุทรปราการ	เฉลิม สุขเกษม
รัฐประหาร ๒๔๙๐	สุชิน ตันติกุล
ปราชญ์ร้อยแปด	เฉลิม อยู่เวียงชัย
ประวัติจิตรกรอเมริกัน	น. ณ ปากน้ำ (แปล)
ลายรดน้ำและลายกำมะลอ	จุลทัศน์ พยาฆรานนท์
พรมแดนแห่งความรู้	พระยาอนุมานราชธน
ถึงหญิงใหญ่	กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

หนังสือชุด วรรณไวทยากร
พิมพ์เป็นเล่มย่อยแต่ละสาขาวิชา

พุทธธรรม (๒๕ บาท)
พระศรีวิสุทธิโมลี

วรรณคดี (๒๕ บาท)
วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี
เจตนา นาควัชระ
หัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย
ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ

ภาษาศาสตร์ (๒๕ บาท)
อะไรคือบาลี
พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณฺณวณฺโณ
การศึกษาประวัติความเป็นมาทางภาษา ฯ
วิจินตน์ ภานุพงษ์

เศรษฐศาสตร์ (๒๕ บาท)
ระบบภาษีอากรเพื่อการพัฒนา
อรัญ ธรรมโน
ทฤษฎีอัตราการปกป้อง ฯ
จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา
มาตรการระหว่างประเทศ ฯ
ประชุม โฉมฉาย

นิติศาสตร์และการต่างประเทศ
การลดอาชญากรรมโดยการออกกฎหมาย ฯ
หยุด แสงอุทัย

สันติภาพกับองค์การสหประชาชาติ
วรพุทธิ ชัยนาม

วารสารศาสตร์ (๑๘ บาท)
การรักษาความลับของนักสื่อมวลชน
สุรัตน์ นุ่มนนท์
โอกาสและลักษณะอย่างไรที่นับว่าเหมาะสม ฯ
สุภา ศิริมานนท์

การศึกษา (๒๐ บาท)
เพื่อความเข้าใจสาระและธรรมชาติของการศึกษา
เอกวิทย์ ณ ถลาง
อุดมการทางการศึกษาของไทย
สุลักษณ์ ศิวรักษ์
บทบาทของมหาวิทยาลัยต่อการพัฒนาประเทศ
สิปปนนท์ เกตุทัต
บทบาทของพฤติกรรมศาสตร์ ฯ
รจิต บุรี

รัฐศาสตร์ (๒๐ บาท)
นิสิตนักศึกษากับการพัฒนาทางการเมืองไทย
สุจิต บุญบงการ
วัฒนธรรมการเมืองไทยกับการพัฒนาการเมือง
กมล สมวิเชียร
ค่านิยมของผู้นำกับการพัฒนา
ปราโมทย์ นาครทรรพ

ปรัชญา (๑๘ บาท)
ทรรศนะหนึ่งเกี่ยวกับปรัชญา–มนุษย์–โลก
โกศล สินธวานนท์
จริยศาสตร์
วิทย์ วิศทเวทย์
ปัญหาเกี่ยวกับ "ตัวตน" ในปรัชญาของเปลโต
พินิจ รัตนกุล

ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (๑๘ บาท)
การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ
แถมสุข นุ่มนนท์
พระยาแขกเจ็ดหัวเมืองคบคิดขบถ
เตช บุนนาค
การใช้แบบความคิดเรื่อง "วัฒนธรรม" ฯ
พัทยา สายหู

(ไทยวัฒนาพานิชพิมพ์)

ความเป็นมาของคำสยาม–ไทย–ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ โดย จิตร ภูมิศักดิ์

หนังสือเล่มสุดท้ายของจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งเพิ่งค้นพบต้นฉบับ นี่เป็นหนังสือวิชาการที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมา กำหนดวางตลาดเดือนกันยายนนี้ ฉบับกระเป๋างดงาม

จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นในบัจจุบัน

เสน่ห์ จามริก แปล

กำหนดวางตลาดเดือนกันยายนนี้เช่นกัน

ยูโทเปีย ของ โทมัส มอร์

สมบัติ จันทรวงศ์ แปล

กำลังจัดพิมพ์ครั้งที่สอง

จุลสารโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ มกราคม – มีนาคม ๒๕๑๕ ๘ บาท

* อัตชีวประวัติคนไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง
* เอกสาร : ชายแดนสยามกับอินโดจีน
* ค่านิยมและการพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศญี่ปุ่นและไทย
* ญี่ปุ่นมองพุทธศาสนาในไทย
* ลักษณะเมืองและความขัดแย้งภายในเมือง
* การต่อต้านรัฐบาลในชนบทของไทย
* คอร์รัปชั่นกับสภานิติบัญญัติ
* ทัศนคติของชาวเชียงใหม่ต่อสังคมนิยม
* การควบคุมการค้าข้าวส่งออก

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เป็นวารสารทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ศิลปวิทยาการในแขนงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และ เพื่อเป็นเอกสารอ่านประกอบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

คณะบรรณาธิการ

กนกศักดิ์	แก้วเทพ	กาญจนี	สมเกียรติกุล
กาญจนา	คำสุวรรณ	นิตยา	มาพึ่งพงศ์
บัณฑร	อ่อนดำ	ปรานี	วงษ์เทศ
ยุพา	ชมจันทร์	วิระดา	สมสวัสดิ์
เสาวรส	ณ บางช้าง	อำนวยชัย	ปฏิพัทธ์ ฯ

บรรณาธิการ

ธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	ทรงยศ	แววหงษ์

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์พิฆเณศ ๔๙–๔๗ แพร่งสรรพศาสตร์ ถนนตะนาว กรุงเทพมหานคร
โทรศัพท์ ๒๒๒๘๕๐, ๒๒๔๓๖๔ นายสุจิตต์ วงษ์เทศ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๔

จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ออกจำหน่ายปีละ ๔ เล่ม ราคาขายปลีกเล่มละ ๘ บาท ติดต่อโดยตรงได้ที่บริษัท ศึกษิตสยาม จำกัด แผนกขายส่ง ๑๗๑๕ ถนนพระราม ๔ สามย่าน พระนคร โทร. ๕๑๑๖๓๐

จุลสารโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

สารบาญ

บรรณาธิการแถลง
อัตชีวประวัติตอนที่ ๑ ๔
อัตชีวประวัติตอนที่ ๒ ๒๒
ชายแดนสยามกับอินโดจีน ๓๖
การเริ่มต้นของการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๓-๒๔๒๓) ๔๕
ค่านิยมและการพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศญี่ปุ่นและไทย ๕๘
ญี่ปุ่นมองพุทธศาสนาในประเทศไทย ๖๖
การเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมือง และความขัดแย้งภายในเมืองในเอเชียอาคเนย์ ๖๙
กำลังใจกับความเกรง : อุทาหรณ์แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัยข้าราชการอย่างไร ๘๒
ผู้ใช้แรงงานสตรี ๙๖
การต่อต้านรัฐบาลในชนบทของประเทศไทย ๑๐๙
ความสัมพันธ์ทางการเมืองและสังคมในประเทศฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และไทย ๑๒๓
คอร์รัปชั่นกับสภานิติบัญญัติ ๑๒๙
ทัศนคติของชาวเชียงใหม่ต่อแนวความคิดสังคมนิยม ๑๓๒
การควบคุมการค้าข้าวส่งออก ๑๓๙

บรรณาธิการแถลง

ความตั้งใจเดิมของบรรณาธิการนั้น ต้องการที่จะให้ **บันทึกของคนไทย** โดยเฉพาะสามัญชนในรูปของอัตชีวประวัติเป็นเรื่องเด่น โดยคัดเอาเฉพาะส่วนที่ชี้ให้เห็นวิธีการและความคิดของคนชั้นกลางในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ผ่านมาเป็นตัวอย่าง แล้วติดตามด้วยบทความที่เกี่ยวกับเสรีไทยซึ่งชิ้นหนึ่งเป็นบันทึกความทรงจำของตัวเสรีไทยเอง เมื่อประกอบกันแล้วก็คงจะช่วยให้ผู้อ่านได้ ภาพของเมืองไทย ระยะนั้นได้ชัดพอควร แต่ด้วยความบกพร่องบางอย่าง ฉบับนี้จึงยังไม่สามารถตีพิมพ์บทความที่เกี่ยวกับเสรีไทยได้จึงจะขอยกยอดไปเป็นฉบับหน้าทั้งสองชิ้น

ในส่วนที่เป็นบทความทางประวัติศาสตร์ นอกจากอัตชีวประวัติแล้ว เรื่องเกี่ยวกับชายแดนของสยามกับอินโดจีน ซึ่งเป็นบันทึกรายงานของชาวอังกฤษ ก็จัดได้ว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจไม่น้อย ส่วนบทความในเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ญี่ปุ่นมองพุทธศาสนาในไทยเป็นบทความที่เสนอวิธีการมองพุทธศาสนาได้อย่างน่าสนใจบทความหนึ่ง ลักษณะของสังคมเมืองไทยในเอเชียอาคเนย์ได้ก่อให้เกิดปัญหาของความขัดแย้งในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะความขัดแย้งด้านชนชั้นมากกว่าด้านเชื้อชาติ นี่เป็นข้อเสนอของนายเอเวอร์ สิ่งที่น่าติดตามดูต่อไปก็คือท่าทีของรัฐบาลในกลุ่มประเทศเหล่านี้ว่าจะมีวิธีการในการแก้ไขปัญหาได้อย่างไร

รายงานเกี่ยวกับแรงงานสตรี เป็นบทความที่เราส่งท้ายบีสตรีสากลที่เพิ่งผ่านพ้นไป การต่อต้านรัฐบาลในชนบทของประเทศไทย และทัศนคติของชาวเชียงใหม่ต่อแนวคิดสังคมนิยม บทแรกชวนให้คิดถึงท่าทีของรัฐบาลต่อ "ภัย" ในชนบทในแง่มุมต่าง ๆ กัน ซึ่งผู้เก็บความก็ได้ทำการวิจารณ์เพิ่มเติมด้วย ส่วนบทหลังก็อาจสะท้อนแนวคิดบางอย่างที่ต่อเนื่องกันในหัวเมืองภาคเหนือ

บทความทางเศรษฐกิจเราคงไว้อย่างเคย แม้จะมีเพียงเรื่องเดียวแต่ก็เป็นเรื่องสำคัญของประเทศเรา อ่านแล้วก็คงพอจะได้ข้อสรุปบางประการที่เกี่ยวกับกลยุทธในการควบคุมการส่งข้าวในฐานะสินค้าขาออกที่สำคัญของประเทศเรา

เมื่อฉบับที่แล้วมีคำผิดที่ฉกรรจ์อย่างมากมาย ซึ่งบรรณาธิการขอรับผิดไว้ ณ ที่นี้ และก็ได้พยายามแก้คำให้แล้วตรงท้ายหน้านั้น บรรณาธิการขอขอบคุณท่านที่กรุณาให้คำท้วงติง แนะนำมา อันเป็นสาระประโยชน์ต่อการปรับปรุงวารสารของเราในฉบับต่อ ๆ ไป

แก้คำผิดในฉบับที่แล้ว

หน้าแรก - **วิยะดา** แก้เป็น **วิระดา**

หน้า ๓๑ - **สังคมกรณี** ,, **สังคมกรณ์**

(และทุกแห่งในบทความนี้ด้วย)

หน้า ๔๐ - บรรทัดที่ ๖ (ซ้าย) **เมืองอุดร** เป็น **เมืองอุดง**

,, ๔๒ - ๔๓ พ.ศ. ๒๔๓๔ ,, ๒๔๓๖

,, ๔๓ บรรทัดแรก (ขวา) **เอกราชชาวไทย** เป็น **เอกราชของไทย**

,, ๔๓ บรรทัด ๓ (ขวา) **ปริญญา** เป็น **ปฏิญญา**

,, ๔๔ บรรทัด ๔ (ซ้าย) **พิธีสารต่อหน้า** เป็น **พิธีสารต่อท้าย**

,, ๔๖ บรรทัดแรก (ซ้าย) **การสังเกต** เป็น **ควรสังเกต**

อัตชีวประวัติ : คนไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง

บันทึกชีวิตและประสบการณ์ส่วนตัว

ที่นำมาตีพิมพ์ในที่นี้ เป็นการเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์สังคมอันหนึ่งนอกเหนือไปจากข้อมูลและเอกสารที่เคยใช้และอ่านกันมา ลักษณะของบันทึกส่วนตัวหรืออัตชีวประวัตินั้น นับว่าเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ชั้นหนึ่ง ที่นับเนื่องอยู่ในข่ายของ "เอกสารมนุษย์" (human document) อันประกอบไปด้วย อัตชีวประวัติ, จดหมาย, รายงานจากหนังสือพิมพ์, บันทึกจดหมายเหตุ และบันทึกของหน่วยงานสังคมต่าง ๆ* เอกสารดังกล่าว "บรรยายถึงประสบการณ์ของปัจเจกชนซึ่งแสดงให้เห็นถึงการกระทำของปัจเจกชน ในฐานะที่เป็นตัวแทนมนุษย์และผู้ร่วมกิจกรรมในชีวิตสังคม" ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เอกสารส่วนตัวแตกต่างไปจากเอกสารและหลักฐานอื่น ๆ ก็คงจะได้แก่ลักษณะอัตวิสัยซึ่งดูจะมีมากกว่าเอกสารอื่น ๆ การนำเสนอหรือการใช้เอกสารดังกล่าวนี้ จึงต้องตระหนักถึงคุณลักษณะดังกล่าวนี้

นอกจากนั้น ยังมีปัญหาและข้อที่ควรศึกษาอีกเหมือนกัน ในเรื่องการเขียนชีวประวัติและอัตชีวประวัติของคนไทย กล่าวโดยทั่ว ๆ ไป การบันทึกชีวิตส่วนตัวและประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องผูกพันกับผู้คนต่าง ๆ มากมายนั้น ดูจะไม่ค่อยเป็นที่นิยมปฏิบัติกันมามากนักในสังคมไทย ในอดีตบันทึกส่วนใหญ่ดังกล่าวมักเป็นผลงานของชนชั้นสูงซึ่งเป็นผู้ควบคุมเทคนิควิทยาและความรู้ใหม่ ๆ ของสังคมเอาไว้ ดังนั้นทัศนะและการตีความหมายสังคมก็ย่อมผูกพันและสะท้อนอัตวิสัยของผู้บันทึก ซึ่งแน่นอนฐานะทางสังคมและการเมืองของผู้บันทึกย่อมมีผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ต่อเนื้อหาและรายละเอียดต่าง ๆ ของบันทึกนั้น

ในช่วงที่อิทธิพลตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากเหนือสังคมไทย จนก่อให้เกิดผลกระทบที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองในสังคมไทยนี้ การบันทึกความทรงจำและการเขียนอัตชีวประวัติในหมู่ประชาชนก็เริ่มมีมากขึ้นโดยเฉพาะ

---

* ดู L. Gottschalk; C. Kluckhohn; Robert Angell, *The Use of Personal Documents in History, Anthropology and Sociology*. Social Science Research Council, Bulletin 13, 1945, pp. 3-75

อย่างยิ่งในกลุ่มชนชั้นกลาง ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มคนที่ก้าวหน้าและได้ประโยชน์อย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา

อัตชีวประวัติสองตอนที่นำมาเสนอนี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อที่จะก้าวขึ้นมาของชนชั้นกลางในสังคมไทย ตอนแรกจะเป็นประวัติของชาวบ้านในหัวเมือง ที่ก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาจากการเก็บค่าเช่าข้าว จากนั้นรับซื้อข้าวจากชาวนาไปขายส่งจนสามารถมีทุนซื้อที่ดินและออกเงินให้ชาวบ้านกู้ในขณะที่สามีรับราชการอยู่ก็ต้องคอยวิ่งเต้นเข้าหาผู้ใหญ่เพื่อให้ได้ดี ทางด้านชีวิตส่วนตัวเป็นคนเคร่งศาสนา โดยเฉพาะการปฏิบัติ เช่นการทำบุญถือศีลจะขาดไม่ได้ ลักษณะที่ดูน่าจะขัดกันระหว่างชีวิตสังคมกับชีวิตส่วนตัวจะปรากฏออกมาในคำพูดที่ว่า "ทำบุญเก่งก็ต้องหาเงินเก่ง"

ส่วนบันทึกฉบับที่สองเป็นชีวิตของนายทุนในเมืองหลวง ซึ่งนอกจากจะมีความแตกต่างจากหัวเมืองในหลาย ๆ ด้านแล้ว ที่สำคัญก็คือระดับอำนาจของ "ผู้ใหญ่" ในที่นี้เราจะเห็นความสัมพันธ์อย่างชัดเจนระหว่างนักการเมืองผู้มีอำนาจกับนายทุนใหญ่และเล็กว่าไปแล้วสังคมไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญของการก้าวขึ้นมามีอำนาจทางเศรษฐกิจของนายทุนผู้ร่วมมือกับข้าราชการระดับสูงและนักการเมือง และเป็นจุดสำคัญของการร่วมมือกันสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจการเมือง ที่เอื้ออำนวยกัน อันนำไปสู่โครงสร้างทางการเมืองที่มีเป้าหมายและวิธีการที่จำกัดอยู่แต่ในแวดวงและผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มของตนเองเท่านั้น

ในด้านวัฒนธรรมและความคิดอ่านจะเห็นได้ว่าชีวิตสังคมของชนชั้นกลางวางอยู่บนอำนาจเงินตรา ความสำเร็จและล้มเหลวของชีวิตวัดกันด้วยฐานะทางการเงิน ซึ่งต่อมาจะแสดงออกมาในรูปของการบริโภคที่ต้องเน้นให้เห็นถึงขนาดและจำนวนกล่าวได้ว่าการแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะในการแต่งกาย การใช้ชีวิต และการคิดอ่าน เป็นสิ่งที่มีความหมายมากสำหรับชนชั้นกลาง

ข้อสรุปทั้งหลายนี้ เป็นเพียงการประเมินในบางแง่จากประวัติศาสตร์สังคมไทยยุคใหม่ ในขณะที่บันทึกชีวประวัติทั้ง ๒ ฉบับจะเป็นตัวอย่างที่ค่อนข้างชัดเจนสำหรับประกอบการศึกษาในระดับย่อยของโครงสร้างสังคมใหญ่อันเดียวกัน

อัตชีวประวัติตอนที่ ๑

ฉันเกิดที่ตำบลวัดเพลง อำเภอปาก ท่อ จังหวัดราชบุรี บิดามารดาของฉันมีอาชีพค้าขาย เป็นผู้มีอันจะกินอยู่ในตำบลนั้น ใครก็รู้จักท่านดี ฉันเป็นบุตรคนที่สอง พี่ของฉันเป็นชาย พี่น้องของฉันรวมทั้งหมด ๘ คน และบุตรของแม่เลี้ยงอีก ๖ คน นับว่าเป็นครอบครัวที่ใหญ่ มารดาของฉันได้อยู่รวมกันมากับแม่เลี้ยงตั้งแต่ฉันยังไม่เกิด จนบิดาฉันได้ถึงแก่กรรมแล้ว แม่เลี้ยงฉันก็ยังคงอยู่กับมารดาฉัน จนมารดาฉันได้ถึงแก่กรรม และแม่เลี้ยงก็คงอยู่ต่อมาที่บ้านจนถึงแก่กรรมอีกคนหนึ่ง ชีวิตของฉันเมื่ออายุ ๑๓ ปี ฉันได้ออกจากโรงเรียนแล้วโกนจุก ที่บ้านทำงานพิธีอย่างใหญ่โต เพราะบิดาท่านรักฉันมาก เพราะฉันเป็นเด็กว่าง่ายไม่ดื้อ และเรียบร้อย จนเป็นที่รักของบิดามารดาและญาติพี่น้อง และฉันคอยปรนนิบัติคุณพ่อคุณแม่เวลาป่วยเสมอ คุณพ่อป่วยเป็นไข้ก็ใจน้อยโกรธคุณแม่ไม่รับประทานยาไม่รับประทานข้าว ฉันก็เข้าไปอ้อนวอนคุณพ่อ รับประทานยานี้หน่อยนะคะ ยานี้หอมค่ะ และไม่ขมถ้าคุณพ่อรับประทานยานี้แล้วคงหายจับไข้ค่ะ คุณพ่อเสียไม่ได้ในคำวิงวอนของลูกคนที่รักท่านก็รับประทานยา เสร็จแล้วสักประเดี๋ยวจึงหาข้าวต้มมาวอนให้ท่านรับประทานอีก ท่านเสียไม่ได้ท่านก็รับประทานข้าวต้ม รับประทานได้ท่านก็ใจดี คุณแม่ก็เข้ามาพยาบาลท่านได้ เวลาคุณแม่ท่านคลอดน้องฉันเป็นผู้ชักผ้าเลือด และผ้าอ้อมน้องทุกคน ฉันทำได้อย่างไม่มีความรังเกียจและไม่ต้องให้คุณแม่ท่านใช้ เวลาท่านเจ็บท้องฉันเตรียมของใช้ไว้ให้ท่านพร้อมทุกครั้ง โดยไม่ต้องรบกวนคนอื่น ฉันยังเป็นเด็กฉันจำได้ เวลาคุณพ่อคุณแม่ฉันไม่อยู่ฉันอยู่บ้านฉันก็หัดทำขนมใส่ขวดโหลเอาไว้ ฉันทำโดยความคิดของฉันที่ฉันเห็นคนอื่นเขาทำก็ทำบ้าง โดยคุณแม่ฉันไม่ได้สอนให้ฉันทำ เสร็จแล้วฉันก็เก็บเอาไว้ รู้ว่าคุณแม่จะกลับฉันก็จัดบ้านเรือนให้สะอาดแล้วก็คอยว่าท่านจะมาเมื่อไร พอเห็นท่านมาฉันก็ดีใจรีบลงไปรับผูกเรือและขนสิ่งของขึ้นบ้าน จัดแจงหาขนมที่ทำไว้ให้ทานคุณแม่ดีใจด้วย ถ้าญาติผู้ใหญ่มาฉันก็ทำอย่างนี้ หมากยกมาให้แล้วก็ไหว้เสียครั้งหนึ่งก็หมดหน้าที่ของฉัน นิสัยของฉันชอบทำอย่างนี้เรื่อยมาจึงเป็นที่รักของคุณพ่อคุณแม่ พอฉันอายุได้ ๑๒ ปี ฉันได้ช่วยคุณพ่อคุณแม่ทำมาหากิน โดยไม่ต้องให้คุณ

แม่ฉันไปค้าขายฉันทำเองทั้งนั้น ชั้นแรกฉันก็เก็บของในสวนเช่น พลู หมาก มะพร้าว นำไปขายตามตลาดนัดได้สตางค์แล้วก็จ่ายกับข้าวมาไว้รับประทานในบ้าน เพราะที่บ้านคุณพ่อคุณแม่รับประทานกันเช้าจนบางครั้งฉันต้องออกจากบ้านตั้งแต่ตีสี่ เพราะตลาดติดย่ำรุ่งก็มีคน แล้วไม่ได้ไปทุกวัน อาทิตย์ละครั้ง แล้วฉันมาคิดว่าฉันจะต้องไปติดต่อกับชาวนานำของในสวนและซื้อของทะเลมาบ้างใส่เรือไปแลกข้าวมาใส่ฉางไว้ขาย เท่าที่ฉันทำนั้น ข้าวของคุณพ่อฉันมีถมไป เพียงแต่ข้าวค่าเช่านานั้นปีหนึ่งก็ตั้ง ๒๐ กว่าเกวียน แต่เป็นความคิดของฉันที่จะหาอาชีพทำให้ได้เงินเข้าบ้าน โดยไม่เห็นแก่ความลำบากเสียเลย ฉันพายเรือไปแลกข้าวทุกวันไปจากบ้านหนึ่งโมงเช้ากลับถึงบ้านราวสี่โมงเย็นบ้าง ห้าโมงเย็นบ้าง ฉันทำอยู่อย่างนี้สักหนึ่งปีได้ ฉันค่อยเป็นผู้ใหญ่ขึ้นหน่อย ฉันก็เลิกแลกข้าว ทีนี้ฉันพายเรือลำเล็กหนึ่งลำกับถังสำหรับซื้อข้าวหนึ่งใบ พายเรือไปซื้อข้าวตามบ้านที่ฉันรู้จัก เพราะฉันได้ไปติดต่อไว้หนึ่งปีแล้ว เมื่อฉันไปแลกข้าวฉันรู้จักกันดีด้วยจะขายข้าวเขาก็ขายให้ฉันเพราะฉันเป็นผู้เอาอกเอาใจเขาดี เพราะการค้าขายเวลาซื้อก็อยากซื้อได้ถูก เวลาขายก็อยากขายได้แพง จำเป็นต้องเอาอกเอาใจ ทั้งซื้อและขาย เกิดมาเป็นตัวฉันตั้งแต่จำความได้มาจนถึงทุกวันนี้มีแต่เอาใจเขาทุกคนไม่ว่าคนมีคนจนไม่ว่าเด็กผู้ใหญ่ ถ้าไม่เอาใจใครเสียเลยก็ขัดข้อง ไม่ว่าจะทำอะไรฉันทำได้ดีเพราะฉันเอาใจคนเก่งด้วย จะขายข้าวเขาก็ขายให้ฉัน เขาจะต้องการเงินฉันเห็นเขาเป็นคนดีฉันก็ให้เขา ฉันก็ซื้อข้าวได้ถูกหน่อย ฉันซื้อข้าวได้ฉันก็นัดตวง แล้วก็แจวเรือไปบรรทุก การไปตวงข้าวฉันต้องขนเองไปกับพี่น้องลูกแม่เลี้ยง ฉันแบกข้าวได้ ๔ ถังข้าวเปลือก ใครเห็นเข้าร้องว่าเอวจะหักแล้ว ฉันมานะทนทำถึงตัวฉันเล็กก็จริง แต่ฉันมีความอดทนจึงทำได้ ฉันแบกใส่เรือแล้วมาขนขึ้นใส่ฉางไว้จนเต็มฉางไว้ขายเมื่อเวลาข้าวขึ้นราคา ทีนี้ฉันพายเรือไปซื้อต่อไปอีก ซื้อใส่เรือข้าวใหญ่บรรทุกได้ ๒๕ เกวียน ใส่เรือเต็มลำแล้ว คุณพ่อฉันก็นำมาขายที่โรงสีกรุงเทพ ฯ ฉันบรรทุกข้าวเต็มลำเรือ ฉันต้องเตรียมเครื่องครัวเครื่องใช้เสร็จใส่เรือให้คุณพ่อฉัน เพราะคุณพ่อฉันต้องไปกับเรือตั้ง ๑ อาทิตย์จึงจะกลับถึงบ้าน ฉันคิดทำของฉันเองโดยคุณพ่อคุณแม่ไม่เคยใช้ฉันเลย การซื้ออยู่กับฉันทั้งนั้น พอเรือข้าวมากรุงเทพฯ ฉันก็พายเรือไปซื้อตามเคย ฉันพายเรือจนพายนั้นคอดบังใบเรือสีกฉันใส่หมวกกะโล่หนึ่งใบใส่เสื้อแขนแค่ข้อศอก แดดแสนจะร้อนฉันก็ทน บางครั้งฉันร้อนเต็มที่ฉันต้องวักน้ำลูบแขน ฉันกำลังเป็นสาวก็จริง ฉันไม่ได้คิดว่าหน้าจะดำหรือตัวจะดำเลย แต่จะ

ได้เงินให้คุณพ่อคุณแม่ฉันเท่านั้นเป็นที่พอใจฉันมาก ฉันทำงานทุกอย่าง เช่น ซ้อมข้าวด้วยมือ เพราะแต่ก่อนไม่มีโรงสีต้องซ้อมด้วยมือเวลากลางคืนเดือนหงายฉันก็ต้องซ้อมข้าว กลางวันฉันก็สีข้าวเอาไว้ การซ้อมข้าวด้วยมือนั้นเหนื่อยที่สุด เวลาฉันหยุดซ้อมข้าวเหงื่อออกทุกวันเสื้อนขนร้อนผ่าวไปหมด ฉันถามคุณแม่ว่าเป็นอย่างไรเวลาฉันซ้อมข้าวเวลาหยุดจึงร้อนผ่าวไปทั้งตัว คุณแม่ฉันบอกว่าเหนื่อยมากก็เป็นอย่างนั้น ฉันต้องทำงานทุกอย่าง แจวเรือ พายเรือ ถ่อเรือ บางครั้งน้ำแห้งต้องเข็นเรือ งานทุกสิ่งฉันทำด้วยต้องอาบเหงื่อต่างน้ำ เพื่อดำรงวงศ์ตระกูล...

...สามีของฉันนั้นมีหน้าที่รับราชการอย่างหนึ่งก็พออยู่แล้ว ฉันเห็นว่าเป็นงานเหนื่อยใจมากอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นฉันจึงให้ความสุขกับสามีของฉัน และกิจการอย่างอื่นทุกสิ่งฉันรับอาสาทำเองทั้งสิ้น ตลอดการทำมาหากินจะมีจะจนหรือจะมีเรื่องอะไรทุกประการ ฉันรับทำเองทั้งสิ้น สามีของฉันไม่ต้องให้เดือดร้อนเลยสักครั้ง ทำได้ดีเสียด้วย ฉันไม่อวดตัวฉันเลยเป็นความจริง ใครๆ ก็ทราบดี ตัวฉันถึงจะลำบากสักเพียงใดฉันไม่คำนึงถึง ฉันคิดเสียว่าหยุดเสียก็หายเหนื่อย ฉันคิดว่าเงินเดือนก็ยังน้อยอยู่จำเป็นต้องช่วยสามีฉันหาเงินบ้าง ฉันถึงคิดค้าขาย ทีแรกฉันก็หัดหาบน้ำฝนใส่ตุ่มเวลาฝนตก ฉันหาบได้ตั้ง ๒๐ หาบ ฉันหาบเป็นแล้วฉันก็หาบของไปแลกข้าวตามบ้านชาวนา ฉันยังมีลูกเล็กกำลังรับนมอยู่ ฉันต้องไปตั้งแต่นาฬิกาตีห้ากลับถึงบ้านเที่ยง ฉันต้องเดินที่ทรายแสนจะร้อน เท้าของฉันนั้นพองความที่ฉันทน ฉันไม่ได้พูดให้สามีของฉันทราบเลย ฉันกลับมาถึงบ้านฉันทำขนม พรุ่งนี้ก็นำของไปแลกอีก ฉันทำเล็กน้อยอย่างนี้วันหนึ่งฉันยังหารายได้ราว ๔ บาท ๕ บาท ทุกวัน ฉันทำอยู่ไม่นานนักพอฉันรู้จักกับชาวนาดี ฉันก็เลิกแลกข้าว ฉันเปลี่ยนอาชีพใหม่ ฉันออกเงินให้เขากู้ พอถึงหน้าข้าวฉันก็ขี่ม้าไปตามบ้านที่เขากู้ฉันไป ฉันก็ตวงข้าวใส่เกวียนแล้วเข็นส่งถึงบ้าน บีหนึ่งฉันต้องลำบากอยู่ ๓ เดือน พอเก็บข้าวเข้ายุ้งแล้วฉันก็ซื้อใส่ตู้ส่งรถไฟมาขายกรุงเทพฯ ฉันยังมีลูกเล็กฉันก็เอามาด้วย มาค้างคืนหนึ่งก็กลับถึงบ้าน ฉันทำอยู่อย่างนี้จนฉันมีฐานะดี ใครๆ ก็นับหน้าถือตาทั้งนั้น การทำมาหากินฉันมานะทุกทาง ไม่ว่าจะลำบากสักเพียงใดฉันทนได้ทั้งนั้น และฉันไม่เคยบ่นให้สามีฉันทราบเลย ฉันคิดว่าสามีฉันไม่ได้ใช้ ฉันทำเอง มีแต่เขาห้ามไม่ให้ทำ แต่ฉันคิดว่าการทำหาเงินเข้าบ้านฉันไม่ได้ทำผิดฉันก็ขืนทำ ลงท้ายสามีฉันก็ไม่กล้าว่า ฉันหาเงินได้ฉันก็ผสมไว้ซื้อนาได้ตั้ง ๒๐๐ ไร่ ฉันคิดว่าโจรปล้นไปก็ยังอยู่ ลูกคนไหนไม่รักการเรียนก็มาทำนากินก็ยังดี ฉันทำอยู่อย่างนี้จนมีเงิน ฉันคิดว่ามานั่งกินแรงของสามีฉันทำ

คนเดียวรายจ่ายทั้งบ้านด้วยแล้วจะดีได้อย่างไร ฉันเป็นคนกลัวจนที่สุด ถึงฉันจะเป็นลูกที่พ่อแม่มั่งมีก็จริงฉันไม่เคยทะนงตัวเลย ฉันหัดทำทุกอย่างและฉันไม่ดูถูกคนจนด้วย ถึงเขาจะจนแสนจนเขาเป็นผู้ใหญ่ ฉันไปบ้านเขาฉันไหว้เสมอไม่ว่าใคร เพราะฉะนั้นจะไปที่ใด ไปในดงในป่าฉันไม่มีศัตรูเลย ฉันเป็นคนมีอ่อนและพูดเพราะ ใครๆ ก็ไม่เกลียดฉัน ฉันเป็นคนใส่บาตรหน้าบ้านทุกวัน ตั้งแต่ฉันยังเด็กๆ อยู่ฉันมีนิสัยใจบุญ ถึงวันพระฉันต้องไปวัดถวายสังฆทานทุกวันพระเข้าพรรษา ๓ เดือนฉันไม่ได้ขาดเลย และฉันเคยไปรับอุโบสถศีล ๘ อยู่เสมอ แต่พออายุ ๑๘ กิจการมากขึ้นฉันก็เว้นเสียบ้าง แต่ทำบุญเช้านั้นทุกวันพระฉันไม่เคยขาดเลย คุณแม่ฉันไปถือศีลฉันก็จัดแจงของใช้หมากพลู ซองธูปเทียน ดอกไม้ที่ต้องใช้ที่วัดจัดให้เสร็จ พอจวนเพลฉันก็หาข้าวร้อนๆ ไปส่งให้คุณแม่รับประทาน ฉันมีศีลธรรมประจำใจมาตั้งแต่เด็กๆ การทำบาปทำกรรม ฉันไม่เคยทำเลย ฉันมาอยู่กับสามีของฉันก็ทำบุญของฉันเช่นเคยที่อยู่กับคุณพ่อคุณแม่ฉัน สามีฉันไม่เคยว่าฉันทำบุญมากเปลืองเงินเปลืองทอง ฉันคิดว่าฉันเป็นคนทำบุญเก่งฉันก็ต้องหาเงินเก่ง ฉันหาได้โดยน้ำพักน้ำแรงของฉัน ฉันก็ได้บุญมาก ฉันคิดว่าเวลานี้ฉันหาเงินได้ฉันก็ต้องแบ่งทำเอาบุญเสียบ้าง จะได้เป็นหนทางไปชาติหน้า ถ้าคนฉลาดแล้วก็ต้องลำเลียงของทำบุญ ใครทำก็ได้กับคนนั้น จะคิดว่าอายุน้อยอยู่ยังไม่ทำ ไว้แก่ๆ แล้วค่อยทำ ถ้าฉันตายอายุยังน้อยฉันคงไม่ได้หนทางเลย หรือยากจนลงจะกินก็ไม่มีแล้วจะเอาอะไรไปทำบุญ ฉันคิดของฉันอย่างนี้ฉันจึงทำบุญตั้งแต่เด็กเสมอมา . . .

. . . เวลานี้น้องของฉันคนที่ตกน้ำนั้นได้เป็นผู้พิพากษา นับว่าเป็นบุญของฉันและน้องฉันยังไม่ถึงอนิจกรรมจึงได้มีผู้มาช่วยทัน และสามีของฉันได้อยู่ที่อำเภอปากท่อเสียนาน จนมีคนอิจฉาเห็นฉันมั่งมีก็คิดอิจฉาหาเรื่องฟ้องนายต่างๆนานา หาความผิดให้สามีฉันย้ายจากอำเภอนี้ไปหรือให้ออกจากราชการ ฉันได้รับอาสาสามีของฉันไปหานาย ไปขอความกรุณาต่อท่านไม่ว่าจะร้องไปถึงไหนฉันก็ไปถึงนั้นก็ได้ความกรุณาทุกครั้ง ผลสุดท้ายคนร้องเลยนายเกลียดน้ำหน้าไม่ว่าจะมีการฟ้องร้องลูกหนี้หรือมีผู้บุกรุกที่ดินเรื่องต้องถึงศาล ฉันต้องทำเองทั้งนั้นอย่างไม่กลัวตาย ฉันทำอย่างซื่อสัตย์ถึงฉันจะตายฉันก็ไม่เสียดายชีวิต บุกน้ำบุกท่าบุกป่าฝ่าดงฉันเคยทั้งนั้น ตัวของฉันเองแล้วไม่เคยคำนึงถึงเลย จะลำบากแสนจะลำบากฉันก็ทนได้ การรับประทานอย่างหนึ่งตัวของฉันเองแล้วของอะไรดีฉันก็ไม่รับ เอาไว้ให้สามีและลูกๆ รับประทาน สามีของฉันชวนให้ฉันรับประทานฉันก็ไม่รับ ฉันบอกว่าฉันไม่ชอบและอิ่มเสียแล้ว ถ้ามีมาก

ฉันก็นำไปให้นายเสีย นายของสามีของฉันนั้นฉันเอาใจที่สุด ถึงฉันจะลำบากในการอาสานายนั้นฉันไม่ว่าเลย ขอแต่ให้นายรักสามีของฉันก็แล้วกัน ที่ฉันทำทุกสิ่งก็ได้ผลดี นายไม่เคยเกลียดสามีฉันสักคน . . . . . ฉันพยาบาลอยู่หนึ่งวันหนึ่งคืนคุณแม่ฉันก็ถึงแก่กรรม ทีนี้ฉันหมดสติเพราะความรักแม่ ฉันร้องไห้ข้าวปลาฉันไม่รับประทานสองสามวัน ตั้งแต่ร้องไห้ทุกวัน ฉันสงสารน้องฉันเหลือเกินฉันต้องรับดูแลน้องๆทุกอย่างที่มีกิจธุระอะไร แต่เงินทองฉันอยู่กับพี่ชายฉันทุกสิ่ง น้องฉันยังกำลังเรียนอยู่สองคน ฉันเป็นห่วงน้องฉันมาก เพราะสิ้นคุณพ่อคุณแม่เสียแล้วฉันก็ต้องเป็นที่พึ่งของน้องทุกคน จิตใจของฉันก็อยู่กับน้อง ไม่ว่าน้องจะมีธุระอะไรฉันเป็นธุระให้ทุกสิ่ง คุณแม่มีหุ้นโรงสีไฟอยู่แต่โรงสีรายได้ไม่ดีต้องเป็นหนี้เขา แล้วฉันไปพูดขอออกหุ้น ทีแรกเขาก็ยอมให้ออกแล้วต่อมาเขาไม่ยอมให้ออกหุ้นส่วน มีแต่ญาติกันทั้งนั้น ฉันหนักใจมาก ไหนจะเสียใจคุณแม่เสีย ไหนจะต้องใช้ความคิดมากเรื่องธุระของน้องฉัน ถึงกับเป็นโรคเส้นประสาท ผลสุดท้ายต้องฟ้องขอออกหุ้น ถ้าทิ้งไว้โรงสีเป็นหนี้มากขึ้นเงินที่โรงสีไม่พอให้กับเจ้าหน้าที่ก็จะลามมาถึงสมบัติทางบ้านคุณแม่ฉันเสีย แล้วก็เป็นอันหมดการหุ้นส่วนกัน เพราะศาลจึงยอมให้ออกหุ้นได้ จึงได้แบ่งเงินให้หุ้นส่วนคนอื่นๆ ที่ยังคงถือหุ้นอยู่ ถูกเจ้าหน้าที่ขายทอดตลาดหมดตัวไปตามๆกัน ดีแต่ฉันจักการออกหุ้นเสียก่อนจึงมีเงินเหลือ เป็นเพราะผู้จัดการโกง ฉันทราบดีฉันรู้ก่อนคนอื่น ฉันมีทุกข์ใหญ่เมื่อคุณแม่ฉันเสีย ฉันร้องไห้ทุกวันทุกคืน สามีฉันก็ตั้งปลอบใจ ฉันไม่วายจะคิดถึงท่าน ข้าวของทุกสิ่ง เครื่องใช้ทุกอย่าง ฉันไม่ได้เอามาบ้านฉันเลย ฉันคิดว่าฉันต้องทำตัวให้เป็นผู้ใหญ่น้องจะได้เกรงใจ ถ้าฉันเป็นคนเห็นแก่ตัวแล้วน้องก็จะหมดความนับถือ แล้วน้องฉันจะไปพึ่งใคร ของใช้ทุกสิ่งฉันแบ่งให้แม่เลี้ยงฉันเอาไว้ใช้พอต้องการแล้วฉันเก็บใส่ห้องใส่กุญแจไว้ให้น้องมีทุกอย่าง ของดีๆ เสื้อผ้าของคุณแม่ฉันก็ให้แม่เลี้ยงหมด เพราะแกเป็นผู้อยู่บ้านตั้งแต่คุณแม่ฉันเสียแล้ว ฉันมีแต่ความเสียใจเรื่อย ทางราชการเขาห้ามไม่ให้ภรรยาข้าราชการทำการค้าขาย รายได้ของฉันก็น้อยลง ฉันก็มาคิดว่าขายไม่ได้แล้ว ก็มาช่วยสามีวิ่งเต้นอาสานายเถิด เอาดีทางราชการจะย้ายไปไหนก็ไปให้แต่ไปดีก็แล้วกัน ก็ได้ผลดีเงินเดือนก็ขึ้นข้ามขั้น ทางงานก็ดีขึ้น ได้ย้ายมาทำหน้าที่สรรพากรจังหวัดกาญจนบุรี สามีของฉันต้องไปตรวจราชการที่อำเภอวังกะที่มีไข้แสนร้าย เวลาสามีของฉันจะจากไปแสนอาลัยต่อกันเพราะไม่เคยจากกันไปนานวันอย่างนี้ ฉันได้ตามไปส่งที่ท่าเรือคอยดูจนเรือไปไกลแล้วจึงกลับมาด้วยใจเป็นห่วง พอสามี

ฉันไปได้สัก ๑๐ วันฉันก็ตั้งใจคอย คอยจนถึง ๒๐ วันก็ยังไม่กลับ พอดีกับมีงานรัฐธรรมนูญ ฉันไม่ได้ไปดูเลย ข้าหลวงให้คนมาเชิญไปดูกีฬา ฉันก็ไม่ไปใจฉันไม่สบาย เย็น ๆ ฉันมานั่งที่เก้าอี้ทุกวันคอยจนค่ำไม่เห็นมาก็เข้าห้องร้องไห้ กลางคืนก็จุดธูปแดงไปหมดบนบานขอให้สามีของฉันกลับมาเถิดถึงจะเจ็บไข้ก็ขอให้ได้รักษาพยาบาลกันเถิด เพราะฉันไม่ได้ทราบข่าวเลยว่าสามีของฉันจะไปไหนต้องบอกฉันเสมอ จะออกจากตำบลไหนไปตำบลไหน วันที่เท่าไหร่บอกให้ฉันทราบทุกครั้ง มาครั้งนี้ฉันไม่ทราบเลย ตั้ง ๒๔ วันถึงได้กลับมา พอมาถึงบ้านแทนที่จะดีใจพอฉันเห็นฉันใจหายหมด ผอมและหน้าตาซีด สามีของฉันพอเห็นหน้าฉันก็ร้องไห้ บอกว่าลำบากเหลือเกินแทบจะไม่ได้มาเห็นหน้ากันอีก ฉันสงสารสามีฉันที่สุด ต่างคนต่างร้องไห้ แทนที่จะดีใจกลับตรงกันข้าม ตั้งแต่กลับมาถึงบ้านแล้วก็ต้องรักษาพยาบาลกันเรื่อยมา อาการก็ยังไม่ดีขึ้น มีแต่ทรงกับทรุด . . .

. . . ฉันเห็นอาการไม่ดีขึ้น ฉันก็ชวนให้ทำบุญ ฉันนิมนต์พระมาให้ถวายสังฆทานที่บ้าน ฉันบอกว่าบุญจะช่วยให้หายเร็ว และได้ถวายกับมือ ฉันคิดว่ารักษาหมอที่กาญจนบุรีและราชบุรีก็นานแล้วอาการก็ยังไม่ดีขึ้น เวลาก็ตั้งสองเดือนกว่าแล้วเกือบสามเดือน เงินทองก็หมดไปมากแล้วฉันจึงเอาสร้อยเพชรของฉันไปจำนำเอาเงินไปรักษาที่กรุงเทพฯอีก ฉันคิดว่าถึงจะหมดตัวก็ไม่ว่าแม้ตัวของฉันเองฉันก็ยอมขายตัวฉันให้รักษา ขอแต่ให้หายเถิดถ้าหายแล้วก็คงไปไถ่มาได้ คิดแต่ว่าให้หายเท่านั้น ฉันไม่ได้คิดว่าถ้าไม่หายแล้วจะไม่มีเงินซื้ออะไรกิน ฉันไม่ได้คิดเลยสักนิดเดียว ฉันสงสารอย่างจับใจ แล้วฉันก็พามารักษาที่กรุงเทพฯ มารถไฟชั้นที่หนึ่ง มาอยู่โรงพยาบาลศิริราชห้องพิเศษเสียวันละ ๖ บาท คุณน้าเป็นหมออยู่ที่นั้นขออนุญาตเป็นพิเศษกลางคืนน้องฉันมาอยู่ โมงเช้าฉันก็มาถึงหน้าโรงพยาบาลแล้ว ๔ ทุ่มฉันจึงกลับไปบ้านน้อง ฉันไม่อยากกลับมาเลยแต่จำเป็น ระเบียบของโรงพยาบาลเขาต้องให้อยู่เวลากลางคืนกับผู้ชาย ผู้หญิงอยู่ไม่ได้ ฉันก็ต้องจำใจกลับบ้าน ตลอดทั้งคืนฉันนอนไม่หลับร้องไห้เสมอ อยู่ได้หนึ่งอาทิตย์พอหมอฉายเอ็กซเรย์แล้ว หมอแนะนำให้กลับบ้านบอกว่าปอดพิการหมดแล้ว ตัวของฉันไม่ทราบว่าเป็นอะไรเจ็บในอกไปหมด สามีแกก็ปลอบฉันว่าอย่าเสียใจไปเลย ในหลวงรัชกาลที่๗ท่านก็มาฉายเอ็กซเรย์อย่างฉันนี้ และแล้วฉันก็พากลับบ้านที่ฉันสร้างไว้ที่อำเภอปากท่อ . . .

. . . เมื่อสามีของฉันได้ถึงแก่กรรมแล้วเงินฉันก็หมดพอดี ฉันได้เอาทองกับเข็มขัดนาคให้น้องไปขายเอาเงินมาทำบุญให้ และจัดการศพ ฉันใช้เงินตั้งแต่เจ็บมาจนทำบุญเสร็จหมดเงินไป ๑,๐๐๐ บาท

เศษ ๆ ฉันยังคงอยู่ที่บ้านแสนจะเงียบเหงา คุณพ่อก็เสียที่บ้าน คุณแม่ แม่เลี้ยง สามีของฉัน เสียที่บ้านทั้งนั้น ฉันอยู่กับลูกเล็กๆ และน้องเล็กสองคนเด็กอายุไม่เกิน ๑๓ ปี ตอนที่สามีของฉันเสีย อายุของฉันได้ ๓๔ ปี พอค่ำลงก็เหมือนฉันอยู่คนเดียว กลางคืนฉันนอนไม่หลับกลัวคนร้ายจะมาปล้น เพราะอยู่แต่ลำพังกับเด็ก ๆ ฉันคิดว่าคนร้ายคงจะนึกว่าฉันคงมีเงินทองมาก เพราะใคร ๆ ก็เข้าใจว่าฉันคงมีเงินอยู่อีกมากมาย ฉันไม่เป็นอันกินอันนอนผอมเสียจนตัวเหลือนิดเดียว ฉันคิดว่า ถ้าฉันขืนอยู่ที่นี่ต่อไปฉันคงตายที่บ้านนี้อีกคนหนึ่งแล้วลูกจะลำบาก ฉันจึงย้ายจากบ้านสวนขึ้นมาอยู่ที่บ้านปากท่อของฉัน ตามที่ฉันได้บอกกับสามีฉันว่า จะมาอยู่บ้านปากท่อมาทำขนมขายตามที่สามีฉันสั่งไว้ ฉันทำขนมขายพอได้ใช้ไปวันหนึ่ง ฉันต้องทำเองทั้งนั้น ต่อแม่เตาไฟสำหรับใช้ไฟฟืนไม่ต้องใช้ถ่าน ฉันก็ทำของฉันเอง ปลูกร้านขายขนมทำฟืนมุงหลังคาเองทั้งนั้น เกี่ยวหญ้าให้ม้ากินและหาบหญ้าให้ม้า ฉันมีม้าอยู่สองตัว ชาติก่อนฉันคงทำไว้ไม่ดีชาตินี้จึงได้ลำบากมาก ฉันอุตส่าห์ทำมาหากินได้เงินฉันก็ผสมซื้อที่นาได้ ๒๐๐ ไร่ พอฉันซื้อมาได้พอต้องการแล้วข้าวก็ลงราคาเกวียนละ ๒๐ บาท นาก็ไม่มีราคา มีนาก็เหมือนมีดิน ซื้อขายก็ไม่มีใครเอา ช่วยสามีอาสานายพอจะได้ดีกับเขา ก็พอดีสามีก็มาถึงแก่กรรมเสีย เกิดมาช่างอาภัพจริง ๆ มานะทำสักเท่าไร ไม่มีวาสนาแล้วก็เอาดีไม่ได้ พอจะดีก็ต้องมีอันเป็นไป ฉันคิดว่าชาติก่อนฉันคงทำไว้ไม่ดี . . .

. . . มีนายอำเภอมาชอบฉันถึงกับจะออกเงินให้ทำศพ จะให้เงินทำทุนค้าข้าว มาอ้อนวอนให้ฉันสมัครผู้แทนตำบล และบอกว่าขอให้สมัครเถิด จะพูดให้ราษฎรลงคะแนนให้ได้เพราะใคร ๆ ก็นับถือฉันทั้งนั้น ฉันก็ไม่ยอมสมัคร หาใครมาพูดตั้งหลายคน ฉันก็ไม่ยอม ฉันรู้ดีฉันไม่เกี่ยวข้องยศถาบรรดาศักดิ์ ฉันจะเอาไปทำไม ฉันมีหน้ามีตาก็ไม่มีใครจะดีใจกับฉัน เพราะสามีฉันไม่อยู่แล้ว ถ้าสามีฉันอยู่ฉันจะสมัครทันที เพราะฉันมีหน้ามีตา สามีฉันก็จะดีใจและมีหน้ามีตาไปด้วยกัน ฉันอยู่คนเดียวฉันไม่ต้องการเงินทองที่จะให้ ฉันก็ไม่ต้องการของใคร ฉันหากินของฉันไปวันหนึ่งก็แล้วกัน ฉันไม่ประพฤติตัวผิดกฎหมายก็แล้วกัน ใครจะมาทำอะไรฉันได้ ฉันได้สอนนายอำเภอคนนั้นว่าอย่ามาคิดเลยฉันนั้นยังคิดถึงสามีของฉันอยู่ทุกวัน กลิ่นตัวของสามีของฉันยังอยู่ และท่านก็มีภรรยาอยู่ไม่ควรคิดนอกใจกัน และคนอย่างฉันนั้น ฉันมีศีลธรรมดี ในชาตินี้ฉันไม่ต้องการแย่งความสุขของใคร ฉันเป็นผู้หญิงด้วยกันฉันทราบดี ขอให้ท่านเลิกคิดเสียเถิดอย่าคิดอีกต่อไปเลย ท่านเป็นนายอำเภอควรจะระงับทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎร

ไม่ควรให้ได้รับความเดือดร้อน ฉันก็ราษฎรคนหนึ่ง ขออย่าได้ให้ความเดือดร้อนกับฉันเลย ฉันได้สอนอะไรต่ออะไรไว้มาก ก็ไม่เชื่อฉัน ถึงกับกราบลงมาที่เท้าฉันขอความรัก และได้ควักปืนออกมาอ้างว่าถ้าไม่รักก็ขอยอมตายที่บ้านนี้แล้วตรงจะมาจับตัวฉัน ฉันบันดาลโทสะมากที่สุด เป็นการดูถูกฉัน เห็นฉันเป็นผู้หญิง ฉันต้องทำให้เป็นตัวอย่างเสียบ้าง เพราะฉันต้องปกครองตัวของฉันเองพูดกันดี ๆ ไม่ฟัง ฉันเขียนคำร้องถึงท่านนายก ฟ้องมาตามที่ฉันได้เล่ามาทุกประการ ฉันจะเขียนให้ละเอียดก็ไม่ได้เสียเวลามาก ผลสุดท้ายนายอำเภอคนนั้นก็ถูกออกจากราชการตั้งแต่นั้นมาก็ไม่มีใครกล้ามายุ่งอีกเลย และนายอำเภอคนนั้นก็ไม่ยักโกรธฉัน เพราะฉันได้บอกแล้วว่าฉันไม่ต้องการ เขาก็มีธรรมะดีจึงไม่โกรธฉันเพราะตัวเขาทำตัวของเขาเอง ฉันก็อยู่ต่อมา ฉันคิดว่าบ้านที่ฉันอยู่นั้นเป็นบ้านดอน ถ้าฉันอยู่ต่อไปลูกฉันก็ไม่ได้เรียน และลูกก็จะโง่ และชีวิตของลูกก็จะต้องลำบากในวันข้างหน้า ตัวของฉันนั้นไม่เป็นไรเพราะฉันอายุมากแล้วอีกไม่กี่ปีก็จะตาย แต่ชีวิตของเด็กถ้าลำบากแล้วก็ต้องลำบากไปอีกนานนัก ฉันสงสารลูก ฉันเกรงว่าลูกฉันจะต้องลำบากยิ่งกว่าฉันไป ฉันจึงคิดมาอยู่เสียกรุงเทพ ฯ ที่เจริญแล้วถ้าเป็นบุญของลูกฉันก็คงได้ดีกับเขาบ้าง ฉันก็พาลูกและน้องฉันมา ฉันทิ้งบ้านทิ้งของที่เอามาไม่ได้ ฉันไม่คิดเสียดายเลยเพราะฉันหมดมามากแล้ว ถ้าจะห่วงสัมภาระอยู่แล้วก็ไปไหนไม่ได้ ฉันยังมีลูกหนี้อยู่ ๑,๐๐๐ บาทเศษ แต่ฉันไม่คิดจะเอาแล้ว เพราะข้าวก็ถูกเกวียนละ ๒๐ บาทเท่านั้น เขาจะเอาที่ไหนมาให้ฉัน ฉันจึงคิดตัดใจว่าไม่เอา ถ้าฉันยังเป็นห่วงอะไรอยู่ก็คงมาไม่ได้ ฉันมาอยู่กรุงเทพ ฯ ฉันมาเช่าตึกเขาอยู่เดือนละ ๒๐ บาท เพราะฉันมีน้องเป็นสาวอยู่สองคนและลูกฉันอีก ๔ คน รวมทั้งตัวฉันด้วยเป็น ๗ คน ฉันคิดว่าตัวฉันไปเช่าห้องแถวราคาถูก ๆ อยู่แล้วใคร ๆ ก็จะดูถูกได้ เพราะกรุงเทพ ฯ นั้นเขาดูฐานะกันด้วยที่อยู่และการแต่งตัว ฉันจึงยอมเสียเงินค่าเช่าตึกเขาอยู่เดือนละ ๒๐ บาท ถ้าเป็นบุญของน้องฉันก็คงได้ดี แล้วฉันก็ตั้งร้านตัดเสื้อแต่รายได้ไม่พอรายจ่าย ฉันต้องใช้เงินที่ฉันเอามาจากบ้านทุกเดือน ไหนจะเสียค่าเล่าเรียนลูกตั้ง ๓ คน ค่าเช่าตึก ค่ารับประทานเดือนหนึ่งรายจ่ายตั้ง ๖๐ บาท บางเดือนต้องเสียค่าเรียน ค่าหนังสือลูกด้วยแล้วยิ่งมากใหญ่ ฉันหนักใจเป็นที่สุด ฉันกลุ้มใจเหลือเกิน เงินที่ฉันเก็บไว้นั้นก็ใช้ไปหมดแล้ว ฉันก็ต้องนำของออกขาย สายสร้อย เพชร ต่างหู ขายเอาเงินมาให้ลูกเรียน และได้รับประทานกันไปจนหมด ฉันก็ต้องเอาของใช้ เช่น เครื่องเงิน ของใช้ทุกอย่างฉันเก็บขายเรื่อย ใครก็ไม่ทราบถึงฐานะของฉัน

เพราะกรุงเทพฯ นั้นให้มีเงินใช้ก็แล้วกัน พอฉันมาอยู่กรุงเทพ ฯ ได้สักหน่อย ญาติพี่น้องของฉันที่ฉันนับถือเขามาก และฉันได้เป็นประกันเงินเขาอยู่ ๔๐๐ บาท เขาให้ฉันโกงน้องสาวของสามี ฉันบอกว่าฉันโกงเขาไม่ได้ เพราะสามีฉันสั่งเอาไว้ว่าส่วนที่มีชื่อพี่นั้น ให้ถอนชื่อพี่ออกให้น้องเขาด้วย ฉันก็รับปากกับสามีว่าฉันจะถอนชื่อให้น้องเขาตามที่สามีฉันสั่งไว้ไม่ต้องเป็นห่วง ญาติของฉันคนนี้เขาอยากได้สวนนี้ เขามาบอกกับฉันว่าอย่าถอนชื่อเลยเอาสวนรายนี้ให้เขาเถิดเงินที่ฉันเป็นประกันอยู่ ๔๐๐ บาท เขาจะไม่เอาจากฉัน ฉันบอกว่าฉันทำไม่ได้ เพราะไม่ใช่ของฉันจริง ๆ ขอให้เอาของฉันเถิด ฉันเป็นประกันเงินอยู่ ๔๐๐ บาท ฉันจะโอนนาให้ ๕๐ ไร่ เขาก็ไม่เอา เป็นกรรมของฉัน เวลานั้นมีนาก็เหมือนมีดิน ขายให้ใครก็ไม่มีใครเอา จะเอาเงินไปให้เขาก็ไม่มี แล้วน้องสาวของสามีฉันเขามาบอกให้ฉันถอนชื่อสามีฉันออก ฉันก็ไปถอนให้เขา เพราะฉันได้พูดไว้แล้วว่าฉันจะถอนให้ ฉันถือคำพูดเป็นใหญ่ ถึงจะเสียเงินของฉันสักเท่าไรก็ไม่ว่า ขอแต่อย่าให้ขึ้นชื่อว่าเป็นคนโกงเขาก็แล้วกัน พอฉันถอนชื่อออกญาติคนนั้นเขาก็โกรธฉันใหญ่เขาว่าฉันไม่เชื่อเขา เขาจึงฟ้องฉันต่อศาลแล้วเขานำหมายมาให้ฉันที่กรุงเทพ ฯ และบอกกับเขาว่า อาฆ่าฉันตายทั้งครอบครัว เห็นอยู่แล้วว่าฉันต้องเลี้ยงน้อง เลี้ยงลูกตั้งหลายคน ถ้าชาติก่อนเขาเคยเป็นหนี้อยู่ก็ให้เป็นอันหมดกันไป เพราะทรัพย์ที่ฉันมีอยู่นี้ ทั้งนาและบ้านยุ้งข้าวที่ฉันหาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของฉันแท้ ๆ ฉันทำอย่างอาบเหงื่อต่างน้ำกว่าจะได้เป็นหลักฐานขึ้นมา เป็นกรรมของฉันเวลานี้ฉันก็ไม่มีรายได้อะไร จะกินก็ยังไม่มีอยู่แล้วอยากได้ก็เอาไปเถิด ฉันนั้นไม่มีปัญญาติดตามแล้วจะไปหาเงินที่ไหนมาให้ เขาก็จะต้องเจ็บใจอีกคนหนึ่ง ขอให้เจ็บหนเดียวก็พอแล้ว ที่สุดเขาก็ยึดขายเอาตามชอบใจเขาจนหมดทั้งนาทั้งบ้านทั้งฉางข้าวใหญ่ของฉัน ฉันไม่ไปดูฉันทำไม่รู้ไม่ชี้เสียเลย ฉันอายเขาที่สุด ฉันไม่ไปบ้านตั้ง ๖ ปี ไม่อยากให้ใครเห็นหน้า ใจฉันนั้นแทบจะแตกออกไป ฉันช่างมีกรรมเสียจริง ๆ เวลาชะตาฉันตกสามีก็ตายจากบ้านก็ถูกไฟไหม้แต่ยังดับได้ เลี้ยงม้าไว้ ๒ ตัว ๕ วันตายหมด แล้วต้องหอบของหนีเมื่อครั้งกบฏมาอยู่กรุงเทพฯ ยังมีพระกาฬตามมาผลาญทรัพย์สมบัติจนหมดตัว ฉันเลยเป็นคนหมดตัวหมดทั้งอำนาจวาสนาที่เคยมีมาแต่ก่อนฉันต้องเจียมตัวเจียมใจทุกอย่าง ตั้งหน้าทำแต่ความดีประพฤติแต่สิ่งที่ดีให้เป็นตัวอย่างกับน้องและลูกเท่านั้น ให้ลูกเล่าเรียนอย่างจริงจัง . . .

. . . ฉันได้รับเงินที่น้อง ๆ ส่งมาให้นั้นฉันไม่สบายใจเลย ฉันสงสารน้องมากที่อุตส่าห์สละเงินมาช่วย ฉันนั้นฉันคิดอยู่เสมอว่าลูกฉัน

เรียนสำเร็จแล้วฉันจะไม่ให้เขาส่งเงินให้ฉัน เพราะฉันสงสารเขา เพราะเงินของใคร เขาก็ต้องรักของเขา ที่เขาสละให้ฉันนั้นก็เพราะเขาสงสารฉัน ฉันรู้ดีว่าเวลานี้ลูกคนใหญ่ฉันก็หาเงินเดือนได้แล้ว และลูกผู้หญิงคนที่สองก็แต่งงานเป็นหลักฐานแล้ว ลูกคนที่สามก็เรียนสำเร็จปีนี้แล้วก็หาเงินเดือนเลี้ยงตัวเขาได้อีกคนแล้ว ฉันเวลานี้มาอยู่กับลูกผู้หญิงมาช่วยดูแลการปรนนิบัติสามีของลูกเพราะเกรงว่าลูกยังเป็นเด็ก การปรนนิบัติสามียังไม่เข้าใจจะไม่เป็นที่พอใจของสามี ฉันจึงต้องมาอยู่ด้วยมาคอยดูแลให้ได้รับความสุขทุกอย่าง ให้ความรักของลูกทั้งสองมั่นคงดี เวลานี้ดีเป็นที่พอใจฉันแล้วที่เห็นลูกทั้งสองมีพยานแห่งความรักขึ้นต่อกันแล้ว คือเกิดบุตรขึ้นเวลานี้กำลังมีครรภ์อยู่ ฉันคิดว่าให้ลูกฉันคลอดเสร็จเรียบร้อยแล้วฉันจะไป จากลูกไปทำมาหากินของฉันตามลำพัง เพราะฉันสอนน้องให้ได้ดีแล้วก็มาสอนลูกก็ได้ดีตามความคิดของฉัน ต่อไปฉันก็ต้องสร้างตัวของฉันให้มีฐานะดีขึ้นบ้าง ฉันเลี้ยงลูกฉัน ไม่ได้คิดว่าจะพึ่งลูกและให้ลูกหาเลี้ยงฉัน ฉันคิดว่าฉันเลี้ยงลูกโตแล้วและได้ให้วิชาเขาเลี้ยงตัวของเขาได้แล้วฉันก็เป็นอันหมดห่วง ถ้าฉันยังเป็นห่วงเขาเรื่อยไปแล้ว ฉันแก่แล้วฉันทำกินไม่ได้ฉันจะต้องช้ำใจไปจนตาย ฉันเลี้ยงลูกมาคนเดียวตั้ง ๑๐ ปีแล้ว ลูกจึงได้ดีเพราะความอดทนของฉันแท้ๆ ฉันทนทุกอย่าง ทนเพราะความรักลูกจริงๆ แต่ฉันคิดว่าลูกโตแล้วลูกไม่รักแม่ ฉันรู้ดีฉันจึงคิดไปทำมาหากินของฉันให้มีเงินติดตัวฉันไว้บ้าง ฉันไม่มีเงินติดตัวมานานแล้วได้เดือนหนึ่งก็ไม่ค่อยพอใช้ตลอดเดือน . . .

. . . ฉันคิดจะทำมาหากินของฉันคนเดียวจะได้มีสตางค์ไว้ทำบุญบ้าง สามีของฉันก็ยังไม่ได้ทำศพเลยเพราะฉันไม่มีเงิน เงินมีก็เลี้ยงลูกให้ลูกเรียนหมด เวลานี้ฉันหมดตัวแล้วและลูกก็หมดห่วงแล้ว เพราะเขาเลี้ยงตัวของเขาได้แล้ว ฉันจึงคิดไปประกอบอาชีพของฉันส่วนตัวไม่ต้องถ่วงความเจริญของลูก ขอให้ลูกมั่งมีฉันก็พอใจแล้ว ฉันขอยุติชีวิตของฉันไว้แค่นี้ก่อน ต่อไปจะเป็นอย่างไรก็ยังไม่ทราบ

เขียนเมื่อปีน้ำท่วมพระนคร พ.ศ. ๒๔๘๕

ใจฉันคิดจะไปค้าขายอยู่เสมอแต่หาโอกาสยังไม่ได้ ลูกที่แต่งงานแล้วก็กำลังมีท้อง คอยให้ลูกคลอดเสียก่อน คอยให้หลานแข็งแรงเสียก่อนจะทิ้งไปก็ไม่ได้เดี๋ยวลูกเขยเขาจะว่าได้เป็นผู้ใหญ่ต้องคิดให้มากๆ ยิ่งระยะสงครามก็ยิ่งหนักขึ้นทุกทีเลยยิ่งเป็นห่วงใหญ่ คอยแต่พาลูกพาหลานหนีลูกระเบิดไปอยู่พระโขนงแล้วกลับมาอยู่กรุงเทพฯ ยิ่งถูกบอมหนักขึ้นหนีจากกรุงเทพฯ มาอยู่บ้านสวนที่ราชบุรี มากันหมดหลายครอบครัว สงครามก็เบาบางลง ญาติพี่น้องของลูกเขยที่ไปอยู่ด้วยก็กลับกรุง

เทพฯ แต่ตัวฉันกับลูกหลานกลับมาอยู่ที่ดาวคะนองอยู่ที่บ้านพักข้าวไทย เพราะสงครามยังไม่เลิก ฉันระหว่างอยู่กับลูกและลูกเขยนั้น ฉันต้องเลี้ยงหลาน ต้องทำกับข้าวเอง งานการทางบ้านอยู่กับฉันทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นที่เกรงใจของลูกเขยมาก เขาไม่เคยว่าอะไรฉันเลย เขาเอาอกเอาใจฉันดี แต่ความจนของฉันทำให้ฉันคิดมาก คิดจะทิ้งเขาไปทำมาหากินอยู่เสมอ พอดีลูกระเบิดลงที่บางกอกน้อย บ้านของพี่น้องของลูกเขยฉันถูกลูกระเบิดทำลายหมดต้องยกมาอยู่ที่บ้านของลูกเขยฉันตั้ง ๔ ครอบครัว พี่น้องของเขารวมอยู่ด้วยกันหมด ลูกเขยฉันตั้งแต่อยู่กับฉันมาไม่เคยพูดเลยว่ากับข้าวทำไม่ดีหรือว่าไม่อร่อย พอพี่น้องเขามาอยู่พร้อมกันเข้า กับข้าวที่ฉันเคยทำให้รับไม่ถูกใจ อย่างนั้นไม่ดีบ้าง อย่างนี้ไม่ดีบ้าง ฉันก็เสียใจ แต่ก่อนไม่เคยติเตียนฉันเลย มารวมกันอยู่บ้านเดียวกันตั้งหลายสิบคนฉันก็ต้องคอยเอาใจญาติพี่น้องที่เขามีทุกข์มาอยู่บ้านเดียวกัน ถึงเขาเป็นพี่น้องกันก็จริงแต่ฉันมาอยู่ก่อนฉันก็ต้องเป็นผู้คอยเอาใจคนที่เขามาอยู่ที่หลัง เพราะเขาถูกไฟไหม้บ้านเขามาแล้วเขาก็เสียใจมามากฉันก็เห็นใจเขา ที่นี้ฉันคนเดียวเอาใจคนตั้งหลายสิบคน ฉันเลยคิดขึ้นมาว่าเราไม่ควรอยู่แล้ว เพราะพี่น้องเขามาอยู่พร้อมกันดังนี้แล้วถึงฉันไปก็ไม่ต้องเป็นห่วงลูกหลานเลย ถ้าฉันไม่ไปคราวนี้แล้วฉันก็โง่ที่สุด ไม่มีโอกาสได้อย่างนี้อีกแล้ว ฉันก็บอกความจำเป็นให้ลูกเขยและพี่สาวเขาเข้าใจว่าฉันคิดมานานนักหนาแล้วที่จะออกไปทำมาหากิน เพราะความจนบังคับฉันเองไม่มีใครบังคับ ฉันพูดเท่าไรเขาก็ไม่ฟังเขาโกรธฉันมาก ฉันตัดสินใจได้แน่นอน . . .

. . . ตอนนี้ฉันต้องตัดใจอย่างใจแข็งที่สุด เรียกเรือจ้างมาลง ร่ำลาใครต่อใครในบ้านแล้วบ่ายหน้าลงเรือไปไม่ฟังเสียงใครทั้งนั้น ที่ฉันบากหน้ามาคราวนี้ถ้าฉันไม่มีเงินติดตัวแล้วอย่านึกเลยว่าจะได้เห็นหน้าฉันอีกต่อไป ที่ฉันมาคราวนี้เงินฉันไม่มีเลย ลูกชายคนใหญ่ให้มา ๒๐๐ บาท คนเล็กให้มา ๑๐๐ บาท มีเงินมา ๓๐๐บาทเท่านั้น ฉันกลับไปบ้านฉันที่สวนจังหวัดราชบุรี ฉันเห็นเขาอพยพมาอยู่ที่วัดศาลเจ้าปากตำหรุ ฉันไปดูเห็นเขาขายข้าวแกงกาแฟขายดี ฉันคิดว่าฉันต้องไปขายบ้าง ฉันกลับมาบ้าน ฉันไปขอยืมเงินน้องเขาได้อีก ๕๐๐ บาท รวมเป็นเงิน ๗๐๐ บาทกว่า ๆ ฉันก็จัดซื้อจากซื้อไม้ไผ่ เสา ไปปลูกกระต๊อบขึ้นหนึ่งหลังฉันต้องจักตอกเอง ทำทุกสิ่งด้วยตนเอง เตรียมของใช้ของที่จะไปขาย ต้องพายเรืออยู่หลายวันกว่าจะเตรียมพร้อม ญาติพี่น้องดูเหมือนเขาจะเหยียดหยามฉันว่าฉันหมดหนทางแล้วต้องหากินอย่างนี้ฉันก็ไม่กลัว สายตาใครจะดูถูกฉันก็ช่าง ฉันเตรียมพร้อมแล้วอีกสองวันฉันจะไปขายของแล้ว พอดีน้อง

ชายฉันไปจากกรุงเทพ ฯ เอาเงินไปให้ฉัน ๖๐๐ บาท ฉันดีใจฉันเอาใช้ให้น้องชายคนเล็กที่ฉันขอยืมมา ๕๐๐ บาท ที่นี้ฉันไม่ต้องเป็นหนี้เขาแล้ว ฉันยังมีเงินติดตัวไปซื้อของสดอีก ๒๐๐ บาท ฉันก็เช่าเรือบรรทุกของใช้พร้อมทั้งเครื่องจะไปปลูกกระต๊อบ วานน้องชายลูกของแม่เลี้ยงฉันไปส่งก็พักอยู่ที่บ้านปลัดจังหวัดเขาสร้างไว้ยังไม่มีคนอยู่ ปลัดจังหวัดคนนี้ฉันเป็นผู้มีบุญคุณอยู่กับเขามาก ถึงฉันจะไปในฐานะแม่ค้าขายข้าวแกง เขาก็ยังดีกับฉันอยู่แนะนำใครต่อใครมาอุดหนุนในร้านฉัน ปลัดจังหวัดว่าจ้างนายช่างเรือนจำมาปลูกกระต๊อบให้ฉันข้างบ้านเขา เมื่อฉันไปถึงยังปลูกกระต๊อบไม่เสร็จ ฉันไปถึงวันที่ ๒ เขามีงานรำวงแข่งขัน มีหล่อเทียนที่วัดตรงข้ามที่ฉันพักอยู่ ของอะไรฉันมีทุกอย่างแล้ว อยู่แต่ซื้อของสดเท่านั้น ฉันไปขายที่งานวัดเสียก่อน ฉันไปขายสองคืน ขายได้ ๕๐๐ กว่าบาท สองคืนฉันไม่ได้นอนเลย ฉันดีใจทุนฉันขึ้นแล้ว ฉันขายข้าวแกง ก๋วยเตี๋ยวผัด ก๋วยเตี๋ยวต้มผัดไหมฝั่น ขนมหวาน กาแฟขายดีตอนนี้ชักเลื่องลือว่าที่ร้านขายดี พอกลับจากงานฉันก็มาขายที่ร้าน ทำเสร็จแล้ว พอมาขายที่ร้านข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็พากันมารับประทานที่ร้านทั้งนั้น จะเลี้ยงอะไรกันก็ต้องมาสั่งกับข้าวที่ร้านทั้งนั้น ฉันมีประจำ เนื้อสด หมูสด กุ้งสด ไก่สด หมูพะโล้ ไข่พะโล้ แกงเผ็ด ประจำ ฉันทำเองลูกฉันคนเล็กเป็นคนชงกาแฟ ฉันขายเดือนหนึ่งราว ๒,๐๐๐ บาท ฉันขายอยู่ได้สักสี่เดือน สงครามเลิกกลับไปอยู่จังหวัดราชบุรีตามเดิม มีคนขอร้องให้ฉันไปขายที่สโมสรราชบุรี หัวหน้าศาลใครต่อใครหลายคนขอร้องให้ฉันไปอยู่ราชบุรีฉันก็ไม่ไป ฉันคิดว่าอาชีพเช่นนี้ฉันไม่ต้องการทำนานเพราะไม่มีชื่อเสียง เดี๋ยวนี้ฉันมีทุนขึ้นแล้ว ลูกผู้ชายคนโตฉันก็รวยขึ้น ฉันบอกว่าฉันจะประมูลเหล้าที่อำเภอปากท่อแล้วขายที่กิ่งวัดเพลง ให้คนบ้านเราจะได้เห็นว่าแม่ค้าข้าวแกงกลายมาเป็นยี่กงสีเหล้าแล้ว ลูกชายฉันให้เงินอีก ๔,๐๐๐ บาท รวมกับที่ฉันขายของได้กำไร ฉันก็มีเงินหลายพัน แล้วเรื่องเหล้าไม่สำเร็จคิดแล้วไม่มีกำไร ก็เลยเลิกขายของกลับบ้านสวนอย่างเดิม สงครามเลิกแล้วลูกคนเล็กก็ต้องกลับไปเรียนต่ออีก เขาเรียนธรรมศาสตร์การบัญชี ฉันคิดว่าเด็กผู้หญิงเอาไปฝากใครก็ลำบาก ฉันกลับไปหาหลานและลูกเขยอีก ตอนนี้กลับไปผิดกับครั้งก่อนเพราะฉันมีเงินแล้ว และเวลานี้ฉันก็มีเงินพอจะออกทำบุญฉลองพระเดชพระคุณท่านแล้ว ถ้าเงินฉันหมดไปอีกแล้วฉันก็ไม่มีจะออก ตอนที่ฉันจนไม่มีใครถามถึงฉันเลย ฉันไม่เคยพูดเรื่องทำศพทำเมรุ ฉันเจียมตัวเป็นที่สุด ฉันก็มีเงินแล้วฉันจึงพูดขึ้นแล้วก็พร้อมใจกับพี่น้องจัดงานศพขึ้นอย่างใหญ่โต

มโหฬาร ทำเสียแม่น้ำอ้อมไม่มีใครทำได้เหมือน อาศัยพี่น้องพร้อมเพรียงกันทั้งสองท้อง ทำศพคุณแม่ และท่านขุนสามีของฉัน และแม่เลี้ยงฉันด้วยขึ้นเมรุพร้อมกัน พอทำศพเสร็จแล้วฉันสบายใจขึ้นอีกมาก หมดห่วงไปอีกเรื่องหนึ่ง ทีนี้ฉันต้องเที่ยวติดต่อหาอาชีพใหม่ และเพราะเงินมีอยู่ก็ชักน้อยลงใช้จ่ายไป หยุดค้าขายหาไม่ได้และต้องใช้ไปในการทำศพ ฉันเที่ยวติดต่อจะตั้งเอเย่นต์น้ำมันก๊าดก็ไม่สำเร็จ น้องชายฉันเขามาบอกว่าทางกาญจนบุรีเขาส่งฟืนรถไฟมีกำไรดี ฉันก็ขึ้นมาดูที่กาญจนบุรี ฉันได้ไปพักที่บ้านปลัดจังหวัด แล้วน้องเขยน้องสาวก็มาชวนให้ฉันไปพักบ้านเขา...

. . . ฉันส่งไม้โรงงานกระดาษยังไม่เสร็จฉันต้องไป คนงานขนไม้ไผ่รวกที่ท่ามะขาม ต้องเดินทางไปตั้ง ๓ ก.ม. ได้ลูกชายคนเล็กมาช่วยดูแล คนงานขนไม้ขึ้นกองที่โรงงานกระดาษ ไปซื้อค่ายของญี่ปุ่นที่เขาทิ้งไว้เป็นเงินหมื่นกว่าบาท ค่าร็อคค่าขนไม้ล่องแพมาขนไม้ขึ้นโรงงานต้องใช้คนงานมากกว่าจะเสร็จค่าแรงคนงาน ค่าพาหนะ ใช้จ่ายไปตั้ง ๒๐,๐๐๐ บาท แต่ก็ยังมีกำไรเพราะไม้มากกองเต็มโรงงานไปหมดใครเห็นกองไม้ก็นึกคงรวยใหญ่ พอจะส่งไม้ให้โรงงานเขาต้องตั้งกรรมการ ๓ คนตรวจรับไม้เล็กใหญ่สั้นยาว แต่กรรมการแกล้งไม่ยุติธรรมตัดไม้ลงไปมาก ถ้าไม่วิ่งเข้าหาผู้ใหญ่ก็ต้องขาดทุน ฉันมาหาอธิบดีอุตสาหกรรมมาขอความเป็นธรรมจากท่าน เพราะกรรมการโรงงานจัดขึ้นนั้นไม่ให้ความยุติธรรมแก่ฉันเลย ดิฉันขอให้ท่านส่งกรรมการไปจากกรุงเทพฯ เถิดจะได้มีความยุติธรรม ท่านก็ส่งกรรมการไปจากกรุงเทพฯ ไปตรวจรับไม้ของฉัน ไม้มากขึ้นมากมายพวกกรรมการโรงงานกระดาษเลยหน้าจ๋อยไปเลย ถ้าฉันไม่วิ่งหาผู้ใหญ่ก็ต้องขาดทุนเป็นแน่ ขายไม้ไผ่ไม้รวกนี้ลูกชายคนเล็กของฉันกับนายเล็กที่เขาเข้าหุ้นนั้นก็เหนื่อยกันมาก การทำงานใหญ่นั้นเหนื่อยใจเป็นที่สุด พอส่งไม้โรงกระดาษเสร็จแล้วก็มีกำไรแต่ไม่มากนัก วันนั้นฉันไปเก็บเงินค่าฟืนที่บ้านนายปลั่ง ฉันได้ยินเขาพูดกันถึงเรื่องทำเสาโป๊ะ ฉันก็มาคิดดูว่าอยากทำกับเขาบ้าง พอวันรุ่งเช้าฉันก็ไปหาอาที่แม่กลอง หาที่ขายเสาโป๊ะและไม้รวกไม้ไผ่ อาเขาก็ยินดีจัดการเรื่องขายให้เสร็จ อายังให้เงินฉันมาอีก ๔,๐๐๐ บาท โดยฉันไม่ได้ออกปากขอยืมเลย เพราะเงินฉันยังมี ฉันกลับมากาญจนบุรีไปที่ป่าไม้จังหวัด ไปขอใบอนุญาตทำเสาโป๊ะได้ ๑,๐๐๐ ต้น ฉันก็มาคิดดูว่า เขาทำเสาโป๊ะนี้ก็ต้องใช้เงินเป็นหมื่นๆ จำเป็นจะต้องไปหาเสือหัด เขาเป็นเสือใหญ่อยู่ที่แดวน้อยไปขอความคุ้มครองจากเสือหัดเสียก่อนถึงจะทำได้ พอดีลูกจ้างฉันเขารู้จักกับเสือหัด ฉันให้ลูกจ้างฉันไปหาเสือหัดบอกว่าฉันจะหาจะขอพบได้ไหม เสือ

หัดบอกว่ายินดีพบได้ ฉันก็ไปเช่าเรือยนต์เขาไป พอดีแม่ยายเสือหัดเขามาซื้อของที่เมืองกาญน์ฯ ฉันเลยรับเขาไปด้วย ฉันซื้อของไปแยะ แตงโมก็มีของกินทั้งนั้น พอไปถึงบ้านเสือนั้นถึงจะรู้ว่าเสือนั้นเขาอยู่ที่บ้านของแม่ยายที่ไปด้วยกัน พอไปถึงบ้านเสือไม่อยู่ไปตัดสินลูกน้องตีกันที่ท่ามะขามเตี้ย ฉันเลยต้องค้างคืนอยู่ที่บ้านเสือคืนหนึ่ง นอนกับแม่ยายเสือหัด แม่ยายเขาก็ดีสามีเขาตาย เขาต้อนรับขับสู้ฉันดีมาก ดูแกเป็นนักเลงใจดี นอนบนเตียงสองคนกับแม่ยายเสือหัด พอสัก ๓ ทุ่มได้เสือก็กลับมาพร้อมกับลูกน้องสักสิบคนได้มีปืนทุกคน เสือใหญ่นั้นคนเดียวมีปืนสองกระบอก พอเขากลับมาฉันก็มาหาเขาและทำความรู้จักกับเขา ฉันบอกว่าฉันคอยอยู่ตั้งแต่กลางวัน ฉันจัดแจงผ่าแตงโมที่ฉันเอาไปให้ทานทั้งกลางคืน เพราะเขามาเหนื่อยๆ พอเขาหายเหนื่อยแล้ว ฉันก็พูดกับเสือว่า ที่ฉันมาหาคุณนี้ฉันจะขอความคุ้มครองดิฉันด้วย เพราะดิฉันไม่รู้จักใครเลย และเป็นผู้หญิงด้วย ฉันจึงได้มาขอพึ่งบารมีคุณเป็นที่พึ่ง ฉันจะขึ้นมาซื้อเสาโป๊ะ เสือเขาว่าไม่เป็นไรมาเถิดฉันจะบอกลูกน้องฉันให้รู้จักทุกคน ฉันก็ดีใจ คืนนั้นฉันนอนไม่หลับเลย พวกลูกน้องเสือก็นอนอยู่ที่ระเบียง บางคนก็นอนกรน บางคนนอนละเมอ พอตื่นเช้าฉันก็ร่วมวงรับข้าวกับเหล่าเสือทั้งหมด เขาเรียกเราก็ต้องไปทานพร้อมเขา เขาส่งเหล้ามาให้ฉันก็ต้องรับนิดหน่อยพอไม่ให้เสียมารยาท แสดงว่าเราได้เป็นพวกเดียวกับเขาแล้ว เขาจะได้ไม่ระแวง ฉันได้ให้ลูกชายคนเล็กไปรู้จักกับเสือ สนิทสนมกันดีกับลูกชายคนเล็กของฉันเพราะต้องไปๆ มาๆ อยู่เสมอ พอทานข้าวเสร็จแล้วแม่ยายเสือเขาก็พาฉันไปหาที่ให้อยู่ เสือหัดเขาได้ให้จดหมายฉันหนึ่งฉบับไปให้ลูกน้องของเขาเป็นคนซื้อเสาโป๊ะให้ฉันได้เช่าเรือยนต์ขึ้นไปยางเกาะไปบ้านกำนันฉันเองนั้นไม่เคยไปเลยแควน้อยนี้ พอไปถึงบ้านกำนันดูเขาเป็นญาติกันด้วยกับเสือหัดนี้เขาเคยจับลูกชายหลวงสิทธิกิมเลี้ยง วังตาล เรียกค่าตัว ๑๐๐,๐๐๐ บาท เมื่อก่อนหน้าที่ฉันจะขึ้นไปและเขาเก็บสัญญาลูกหนี้ที่ทำไว้เผาทิ้งหมด เขาก็ได้ช่วยคนจนให้ลดหนี้ไปมาก ฉันก็ทราบก่อนแล้วแต่ฉันไม่กลัว เวลานั้นฉันไม่ได้กลัวตายเลย ตกลงฉันก็พักอยู่ที่บ้านกำนันตลอดมา ฉันนอนกับลูกสาวกำนันอยู่ที่นั้นมีความสุขดี...

. . . ฉันก็คิดว่าถ้าถึงที่ตายจะมากลัวความตายอยู่ไม่ได้ ฉันก็ไป แต่โชคดีที่ฉันไปถึงบ้านยางเกาะช้าไปสักสามชั่วโมง ก่อนหน้าฉันไปมีเสือสอ้งบ้านกอไผ่ หนีตำรวจมาที่บ้านกำนันที่ฉันพักนั้นเมียกำนันเขาอยู่ เขารู้ว่าเป็นเสือสอ้ง บ้านกอไผ่มาหา เขาก็จัดแจงจะหาข้าวให้เสือกิน เสือนั้นก็แสดงว่าเงินหมดตัวแล้วเทถุงออกให้ดูว่าไม่มีเงินแล้ว แต่ก็ไม่ออก

ปากขอเงิน เมียกำนันเขาจัดแจงจะให้เสือรับข้าว เวลานั้นเสือตงเขาก็อยู่ที่ยางเกาะ พอเขารู้ว่าเสือสอ้งมา เขาก็ใช้ให้ลูกน้องไปตามสายตรวจที่อยู่ไม่ไกลนัก ความไวของเสือเห็นม้าที่ผูกไว้หายไป๒ตัว เขารู้ว่าต้องไปตามตำรวจแล้วจึงไม่กินข้าว ม้าหายไปต้องมีคนไปตามตำรวจแล้ว เมียกำนันเขาก็ดีไม่กินก็ห่อข้าวให้ไป มากัน ๔–๕ คน เสือเขาขอให้เรือส่งเขาข้ามไปฝั่งโน้นก็แล้วกัน เลยหายไปตั้งแต่วันนั้น พอสัก ๔ โมงฉันก็ไปถึง เมียกำนันเขาบอกว่าฉันนี้โชคดี ถ้าเสือมาพบฉัน เขาไม่รู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับตัวฉัน เดชะบุญของฉันให้แคล้วคลาดกันไป . . .

...ฉันมาคิดดูเสือก็ไม่อยู่กำนันก็มีอิทธิพลมากขึ้นฉันตัวคนเดียวเป็นผู้หญิงด้วย พ่อค้าด้วยกันฉันก็กลัวยิ่งกว่าเสือเสียอีก เสือหัดเขาขอยืมเงินฉัน ๑,๐๐๐ บาท ฉันก็ให้เขาแล้วเขาก็เอาใช้คืนให้ฉัน เสือยังมีศีลธรรม พ่อค้าด้วยกันกลับไม่มีศีลธรรม ฉันมา ป่าไม้เขตก็หาว่าฉันมาฟ้องป่าไม้เขตที่กรม ทั้งที่ฉันไม่ได้มาพูดอะไรเลย ฉันว่าเลิกทำไม้ดีกว่า เราก็มีเงินติดตัวมาใช้แล้วไม่ต้องอายใคร ถ้าขืนทำไปอาจจะล่มจมก็ได้ ที่ฉันขึ้นไปทำไม้นี้ฉันต้องลำบากที่สุด ความมานะของฉันที่จะหาเงินให้มีกับเขาบ้าง ก็สมความปรารถนาของฉันแล้ว ก็คิดเลิกทำไม้กันเสียที . . .

. . . ฉันไปอยู่บ้านกำนันทำเงินให้เขาตั้งหลายหมื่น เขามีช้างอยู่ ๒ ตัว ฉันจ้างช้างของเขาลากไม้กำละ ๕ บาท และไม้ท่อนเขาก็มีมาก ขายให้ฉันกำละ ๔ บาท กว่าจะเสร็จเขาก็ได้เงินมากทีเดียว ทีแรกฉันไปอยู่บ้านเขาจน ที่บ้านเขาขายผืน เงินจะซื้อผืนก็ไม่มี ฉันก็ให้เขาขอยืม ตอนฉันเลิกทำไม้ เขาก็มีฐานะดีมาก ฉันก็ดีใจด้วยเพราะฉันได้ไปช่วยให้กำนันรวยขึ้น หลังจากฉันกลับมากรุงเทพฯ ก็ได้ข่าวว่าช้างทั้งสองตัวของกำนันตายหมด คนอยู่ป่าถ้าไม่มีช้างก็นับว่าหาเงินไม่ได้ อาศัยช้างหาเงินให้ . . .

. . . ฉันไม่เคยถูกล็อตเตอรี่ก็ถูกรางวัลที่ ๓ ได้เงิน ๒๕,๐๐๐ บาท และถูกเรื่อย ๆ มา และลูกทุกคนรวมทั้งลูกเขยเขาก็รวยขึ้น ลูกชายคนเล็กก็สำเร็จการบัญชีธรรมศาสตร์ เวลานี้ทำงานอยู่ที่ธนาคารชาติ ฉันเองมีความสบายมาก ไม่ต้องไปค้าขายอีกแล้ว ลูกชายคนโตเขาก็รวย ลูกเขาไม่ให้ไปทำอะไร แล้วลูกคนโตก็ส่งเงินมาให้เสมอ ลูกทุกคนก็ให้แม่ทุกคน ลูกเขยก็ให้ ฉันมีเงินฉันก็ทำบุญ ฉันจะทำบุญอะไรลูกก็ช่วยทุกครั้ง ฉันได้บวชลูกชายและทำบุญครบอายุ ๖๐ ปี ลูกก็ช่วยทำให้ ถวายสังฆทาน ๖๕ องค์ ที่บ้านมีการฉลองกันใหญ่โต ก็สำเร็จไปด้วยความร่วมมือของลูกทุกคน และได้ทอดกฐินอีกครั้งก็พร้อมกันทั้งแม่ทั้งลูก ได้เงินเข้าวัด ๒๐,๐๐๐ บาท องค์กฐินก็งามมาก เวลานี้ยังทำหอสวด

มนต์ยังไม่เสร็จ ถ้าเสร็จแล้วจะต้องซื้อเครื่องใช้ในหอสวดมนต์ให้ครบ ฉันมีเงินอีก ๑๐,๐๐๐ บาท ฝากไว้ที่น้อง ถ้าฉันตายลูกเอาเงินจำนวนนี้ซื้อของใส่ในหอสวดมนต์ให้ครบให้แม่ด้วย . . .

. . . ฉันเขียนที่บ้านที่อยู่กรุงเทพ ฯ ฉันขอจบชีวิตของฉันเพียงแค่นี้ จบลงเมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๗ อายุได้ ๖๖ ปี เวลานี้ เริ่มเขียนตั้งแต่บีน้ำท่วมพระนคร พ.ศ. ๒๔๘๕ อายุ ๔๔ ปี และเขียนต่อที่จังหวัดกาญจนบุรีเมื่อไปค้าไม้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ ฉันมีบุตร ๔ คน มีผู้ชาย ๒ คน ผู้หญิง ๒ คน ฉันเลี้ยงลูกมาคนเดียวตั้งแต่ท่านขุนสามีของฉันถึงแก่กรรมไปเมื่ออายุของท่านขุนได้ ๓๔ ปี ตัวของฉันเวลานั้นอายุได้ ๓๖ ปี

ตัดทอนมาจาก **ล้วน วัฒนากร,**
ชีวประวัติของ ล้วน วัฒนากร.

วารสาร ปาจารยสาร ปีที่ ๔ (ตุลาคม – ธันวาคม) ๒๕๑๘

เป็น ฉบับ ปวารณา ออกวางตลาดแล้ว

ติดต่อเป็นสมาชิกได้ที่ *ไพศาล วงศ์วรสิทธิ์*

สำนักพิมพ์เคล็ดไทย ชั้น ๕
อาคารสีบุญเรือง ๒ ถ. สีลม กรุงเทพมหานคร
โทร. ๓๐๕๘๒ ต่อ ๓๖

อัตชีวประวัติตอนที่ ๒

เดินเตะฝุ่นไปดูผู้รับเหมากำลังซ่อม

ถนนอยู่แห่งหนึ่ง ก็เลยเจอะเอาเถ้าแก่กิมซ้ง ผู้มีหนวดตรงไฝที่แก้มยาวเฟื้อยเข้า พอเขาทราบว่าออกจากงานกรมโยธาเทศบาลแล้ว เขาก็ชวนไปทำงานด้วยทันที เขาเคยรู้จักข้าพเจ้าตั้งแต่ไปรับเหมาสร้างถนนคอนกรีตที่เทศบาลธนบุรีตอนข้าพเจ้าเป็นนายช่างนั่นน่ะ เขาบอกว่ากำลังตั้งบริษัทรับเหมาก่อสร้างใหม่หนึ่งบริษัท ชื่อมหกิจก่อสร้าง ตั้งอยู่บนที่ทำการธนาคารกรุงเทพฯ ที่ราชวงศ์ โดยเข้าหุ้นกับอาเพี๊ยกชั้นหรือนัยหนึ่งคุณชิน โสภณพานิชเจ้าของธนาคาร กับเถ้าแก่เต็กลิ้มรวมเป็น ๓ คน เพราะเก็งว่าอีกไม่กี่วันสงครามคงเลิก เยอรมันก็แพ้ไปแล้ว ญี่ปุ่นก็กำลังแย่ ถ้าสงครามสงบงานก่อสร้างก็จะต้องมีเยอะแยะ เขาบอกว่าข้าพเจ้ามีเพื่อนเป็นนายช่างมาก คงช่วยเขาวิ่งเต้นติดต่อหน่วยราชการ ทำมาหากินกันได้ เมื่อพูดถึงเงินเดือน เขาหัวเราะแล้วบอกว่า

"เงินเลืองเรื่องเล็ก ๆ คุงปาเก็ก ผงให้สี่ร้อยบากเท่าอาธิกบดี ให้รถจักรยานราเลย์ใหม่ ๆ หนึ่งคัน โบนัสอีกตังหาก เอาน่าคุงปาเก็ก ไปช่วยกังหาเงิง อีกหน่อยเรามีกังไรก็เป็นหุ้งส่วงเงิงเลืองชิ้งอีกล่วย"

ข้าพเจ้ารับคำโดยมิชักช้า แม่โว้ยเงินเดือนตั้ง ๔๐๐ บาท แถมจักรยานราเลย์สีเขียวใหม่เอี่ยมราคาตั้ง ๑,๘๐๐ บาท สมัยนั้นไม่มีใครในกรุงเทพฯมีเงินขี่รถโก้ถึงยังงั้น แค่ฮัมเบอร์คันละ ๗–๘ ร้อยบาทก็ไม่มีเงินซื้อกัน อย่างข้าพเจ้าค่าจ้างที่กองก่อสร้างวันละ ๕ บาท เทียบเท่าชั้นโท ยิ่งไม่มีปัญญาซื้อ จะหาข้าวสารกรอกหม้อก็แย่อยู่แล้ว ข้าวของแพงทุกๆ อย่าง

เถ้าแก่กิมซ้งพาข้าพเจ้าไปที่บริษัท ซึ่งมีที่ทำการอยู่ที่เดียวกับธนาคารกรุงเทพฯ แต่ว่าเราอยู่ข้างบน สมัยนั้นธนาคารก็พึ่งตั้งขึ้นเป็นห้องเดียวตึกสองชั้น มีคุณหลวงรอบรู้กิจ คุณลุงน้อย คุณกระเษียร คุณทองคำฯลฯ เป็นสต๊าฟ คุณชิน โสภณพานิชเป็นเจ้าของทำหน้าที่เป็นคอมประโดร์และควบคุมดูแลอยู่ห้องข้างหลัง กลางวันก็ขึ้นมารับประทานอาหารกับพวกเราแล้วคุยกันไปด้วย เพราะคุณชินเลี้ยงอาหารสั่งมานั่งรวมรับประทานพร้อม ๆ กันทุกวัน

ข้าพเจ้าได้จักรยานราเลย์คันใหม่เอี่ยมแล้วก็ขี่กลับบ้านด้วยความครื้มใจ ตั้งใจจะ

ไปบอกน้องสว่างผู้ภรรยาว่า กางเกงที่จะปะก้นเป็นรูปใบโพธิ์และปะหัวเข่าทั้งสองข้างนั้น ไม่ต้องซ่อม โยนทิ้งได้ เป็นผู้รับเหมาซื่อเลย ต้องแต่งตัวดีหน่อย รองเท้าแตะยางรถยนต์ปาทิ้งได้เหมือนกัน พอซื้อรองเท้าชูชนิดผูกเชือกใหม่ ๆ ได้สักคู่ และต่อไปนี้เราจะไม่ต้องให้ลูกกินข้าวกับไข่ทอดต่อไปแล้ว เราจะมีฐานะดีขึ้นพอสมควร ไม่อดอยากปากแห้งเยี่ยงข้าราชการที่ถังแตกอีกต่อไป . . .

. . . ด้วยเหตุที่สงครามด้านยุโรปได้สิ้นสุดลง เพราะเยอรมันได้ยอมแพ้โดยปราศจากเงื่อนไข ตั้งแต่วันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๔๘๘ สามพี่เบิ้มคือประธานาธิบดีรูสเวลต์ สตาลิน และวินสตันเชอร์ชิลจึงได้มีการพบประชุมสุดยอด และมีการประกาศกติกาข้อตกลงโปสต์ดามเมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๔๘๘ ฝ่ายสัมพันธมิตรก็หันมาเร่งพิชิตสงครามเอเชียทันที โดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งประกาศสงครามกับอังกฤษ อเมริกาและมีกองทัพญี่ปุ่นอยู่เต็มเมือง ก็ต้องถูกโจมตีทิ้งระเบิดอย่างเต็มที่ บ๊อมบิน บี. ๒๙ พากันแห่ขบวนมาปูพรมหนักยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าก็ยังทำงานอยู่บริษัทมหกิจตามปกติ แต่เรายังไม่มีงานก่อสร้างเป็นชิ้นเป็นอันอยู่ในมือ เราเพียงแต่หวังกันว่าสงครามจะยุติลงโดยเร็ว ฝ่ายญี่ปุ่นคงจะต้องแพ้แน่นอน เราก็คงมีโอกาสปลดแอกญี่ปุ่นและกลับคืนสู่อิสรภาพ ไม่อยู่ในอิทธิพลของเขาต่อไป เมื่อเกิดสันติภาพขึ้นแล้ว ก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่าเราจะมีงานก่อสร้างมากมายมาทำกันให้เต็มที่

ที่ธนาคารกรุงเทพฯ นั่นเอง ข้าพเจ้าได้เห็นเขาซื้อธนบัตรจีนเข้าไปเก็บไว้เป็นกระสอบ ๆ เพราะราคาตกมาก ที่เมืองจีนนั้นถ้าจะซื้อข้าวสักถังเดียว จะต้องขนเงินเศษกระดาษคือธนบัตรนับเป็นเกวียน ๆ ทีเดียว แต่พ่อค้าในกรุงเทพฯ ก็ยังมีการเก็งกำไร หาทางซื้อเก็บกักตุนไว้ขายต่อไปเพื่อให้ราคามันสูงขึ้น ตอนสมัยนั้นของทุกชนิดย่อมมีราคาถีบแพงมากขึ้นทุกวัน ถ้าซื้อถูกช่องก็มีกำไร ถ้าพลาดก็ขาดทุน โดยเฉพาะทองคำแท่งนั้นเป็นหลักการเงินที่สำคัญ ราคาเคลื่อนไหวอย่างมากทุก ๆ วันทุก ๆ ชั่วโมงเป็นไปตามเหตุการณ์ของโลกและตามสถานะของสงคราม

การเงินของประเทศก็เฟ้อยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ข้าวของมีราคาแพงยิ่งกว่าเมื่อก่อนสงครามมากมายหลายสิบหลายร้อยเท่า เมื่อสงครามทำท่าจะใกล้สงบ สินค้าอื่น ๆ จึงอืดตัวไม่ค่อยขึ้นต่อไปอีก เพราะขึ้นจนคนไม่มีเงินจะซื้อกันแล้ว แต่สินค้าทองคำซึ่งเป็นชะตากรรมของประเทศในทางการเงิน จึงมีคนรวยซื้อเล่นกันมาก เพราะมั่นคงดีกว่าของอย่างอื่นทั้งหมด

ข้าพเจ้ามักเห็นคุณชิน โสภณพานิช เดินถือกระเป๋าหิ้วใบใหญ่ติดมืออยู่เสมอ ในนั้น

จะมีทองแท่งหลายล้านบาท พร้อมที่จะซายหรือซื้อในทันทีที่เห็นสมควร วันหนึ่งคุณชินเดินขึ้นมารับประทานอาหารกลางวันกับพวกเราตามปกติ พลางเอากระเป๋าใบนั้นวางลงบนโต๊ะแล้วหันมาหัวร่อฮ่าๆๆ กับข้าพเจ้าและบอกว่า

"คุณประเก็บ ในกระเป๋านี่มีทองคำแท่ง ๔–๕ ล้านบาท แต่วันนี้ผมขาดทุนไปสักล้านได้กระมัง ทองมันเกิดลดราคา สงครามยังไม่มีอะไรแน่นอน"

ข้าพเจ้าทราบดีว่า ขาดทุนแค่ล้านๆ บาทนั้น เป็นเรื่องเล็กมากสำหรับคุณชิน เพราะเท่าที่ข้าพเจ้าสังเกตนึกเดาเหตุการณ์เอาเองนั้น ก็พอทราบได้ดีว่าราคาทองคำในตลาดนับหลายร้อยล้าน อยู่ในมือการเคลื่อนไหวของคุณชินทั้งนั้น ราคาทองคำจะเปลี่ยนสูงขึ้นหรือต่ำลง โดยคุณชินไม่รู้ไม่ได้ คุณชินมีลูกน้องหลายคนที่ติดตามการซื้อขายทองคำอยู่ทุกวินาที ลูกน้องเหล่านี้บางวันก็มารับประทานอาหารกลางวันกับพวกเราด้วย แต่ละคนท่าทางฉลาดเฉลียวเป็นหน่วยหาข่าวที่ยอดเยี่ยม มีสมองเป็นคอมพิวเตอร์ที่จะรายงานการเปลี่ยนแปลงของทองคำ ว่าดีหรือเลวลงตลอดเวลาให้คุณชินได้ทราบทุกๆ ระยะ

รุ่งขึ้นอีกวันต่อมา คุณชินเดินขึ้นมาร่วมโต๊ะรับประทานอาหารกับพวกเราตามปกติ คราวนี้บอกว่า

"วันนี้ผมมีทองติดกระเป๋าสัก ๒ ล้านบาทเท่านั้นเอง นอกนั้นขายไปเสียบ้าง วันนี้พอมีกำไร ๒–๓ ล้านบาท"

ว่าแล้วก็หัวเราะอย่างธรรมดา เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น ข้าพเจ้าจึงได้เห็นความฉลาดเฉลียวของคุณชินเดี๋ยวนั้นเอง ว่าแกกำลังเล่นอยู่กับทองคำทุกๆ ลมหายใจ ทำการซื้อและขายอยู่ตลอดเวลาเพื่อหากำไร เมื่อก่อนสงครามนั้น ทองคำหนักหนึ่งบาทมีราคาเพียง ๑๒ บาท แต่ขณะนั้นได้สูงถึง ๕ หรือ ๖ ร้อยบาทเข้าไปแล้ว มากกว่าเดิมตั้ง ๕๐ เท่าตัวหรือ ๕,๐๐๐% ข้าพเจ้าก็เลยยกเมฆเอาเองว่าคุณชินเจ้าของธนาคารกรุงเทพฯ นี้ คงมีทองอยู่ในมือนับไม่ถ้วน เมื่อเห็นคุณชินเล่นทองคำแล้ว ก็นึกรู้ว่าบุคคลผู้นี้ต่อไปจะต้องเป็นนักธุรกิจการเงินที่ใหญ่ยิ่งของเมืองไทยโดยแน่นอน

นี่คือคุณชิน โสภณพานิช เจ้าของธนาคารกรุงเทพฯ ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยเวลานี้ และมีสาขารอบโลก จนแม้แต่ธนาคารที่ใหญ่ที่สุดคือแบ็งค์อเมริกาก็ยังต้องออกปากว่า สำหรับในประเทศไทย ธนาคารแห่งอเมริกายังสู้ธนาคารกรุงเทพฯ ไม่ได้

ในกรณีที่ประเทศไทยจะต้องชดใช้ค่าเสียหาย ในการประกาศสงครามกับอังกฤษอเมริกานั้น แม้ว่าทางสหรัฐอเมริกาจะไม่ถือโทษ และยอมเชื่อว่าการประกาศนั้นเป็นโม

ฯะก็ตาม แต่อังกฤษหายอมไม่ กลับบีบคั้นต้องการจะเอาไทยเป็นเมืองขึ้นและเรียกชดใช้ค่าความเสียหายมากมาย เพราะฉะนั้นการเจรจาเพื่อยุติสงครามกับอังกฤษจึงเป็นเรื่องที่ร้ายแรงน่าวิตกมาก ประเทศไทยจึงได้ส่งผู้แทนไปทำการเจรจากับอังกฤษที่ประเทศอินเดียทันที

ข้าพเจ้าจำได้ว่าในระหว่างความตึงเครียดนี้ วันหนึ่งคุณชิน โสภณพานิชเดินขึ้นมารับประทานอาหารกลางวันโต๊ะเดียวกับพวกเราตามปกติเช่นเคย แล้วคุณชินก็งัดเอากระดาษแผ่นหนึ่งออกมายวกข้าพเจ้าพร้อมกับกล่าวว่า

"คุณประเก็บรู้ไหม" ? คุณชินพูดพลางหัวเราะฮ่า ๆ อีก "อังกฤษเรียกร้องประเทศไทย ๒๔ ข้อ อยู่ในมือผมนี่ ผมว่ารัฐบาลไทยของเราถูกเขาเล่นงานแย่ จะแก้ไขได้ยังไงต่อไปก็ยังไม่รู้"

"เอ๊ะคุณชินครับ" ข้าพเจ้าร้องอย่างสงสัย "ก็เขาพึ่งบินไปประชุมลับกันเมื่อวานนี้เอง ขณะนี้ก็กำลังเจรจากันอยู่ เรื่องยังมาไม่ถึงรัฐบาลเลยครับ คุณชินไปเอาอัตติเมตั้มของอังกฤษนั่นมาจากไหนครับ ?"

คุณชินหัวเราะชอบใจฮ่า ๆๆ อีกแล้วบอกว่า "เรื่องลับสุดยอดอย่างนี้ ผมเป็นพ่อค้า ผมต้องทราบทันที พวกพ่อค้าจีนสำคัญ ๆ ในสำเพ็งและราชวงศ์มีสำเนานี่ทั้งนั้น"

ข้าพเจ้าอ้าปากค้างเสมือนงุนงงว่า มันจะเป็นไปได้อย่างไร ที่หน่วยข่าวของคุณชินจะสามารถรู้ความลับ การเจรจาระหว่างไทยกับอังกฤษได้รวดเร็วถึงเพียงนั้น มันเป็นเรื่องคอขาดบาดตาย ความเป็นเอกราชและความเป็นทาสของประเทศชาติไทยแท้ คุณชินคงชอบใจเห็นข้าพเจ้าทำท่างงหาคำตอบ ก็เลยอธิบายต่อไปว่า

"ผมซื้อความลับนี้มาด้วยราคาที่แพงที่สุด" คุณชินว่า "เงินครับ คุณประเก็บเงิน !"

แล้วคุณชินก็หัวร่อกั๊ก ๆ ๆ ชอบใจพลางรับประทานอาหารต่อไปอย่างเอร็ดอร่อย ข้าพเจ้าก็ถึงบางอ้ออยู่ในใจ เพราะถ้าคุณชินพูดถึงเรื่องเงินแล้ว ข้าพเจ้าก็คิดได้ว่าคุณชินไม่ใช่เจ้าแห่งธนบัตรเท่านั้น แต่เป็นเจ้าแห่งทองคำและตลาดการเงินของกรุงเทพ ฯ หรือของประเทศไทยก็ว่าได้ ที่ข้าพเจ้าพูดนี้เป็นความรู้สึกส่วนตัวของตนเองในขณะนั้น จะผิดหรือถูกก็ยกให้เป็นความคิดของข้าพเจ้าคนเดียว ที่ยอมรับว่าคุณชินนี้เก่งจริง ๆ ยิ่งกว่ากรมโฆษณาการหรือหน่วยสืบราชการลับของเราเสียอีก ความเคลื่อนไหวทางการเมืองเกี่ยวกับความเป็นความตายเช่นนี้ ย่อมมีผลต่อการค้าการเงินมากมายอย่างแน่นอน ฉะนั้นการที่พ่อค้าจะต้องทราบสถานการณ์ของบ้านเมืองจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการตัดสินใจค้าขายให้

ทันกับเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่จะเกิดขึ้น . . .

. . . ข้าพเจ้าคงวิ่งทำงานต่อไปอย่างสุดฝีมือ เพราะเริ่มแรกเราไม่มีทุน เริ่มด้วยเงินแค่ ๒๐ สตางค์ เมื่อไม่ถึง ๒ ปีนี้เอง ตอนนี้มีเงินแค่ประมาณสักสองสามแสนบาท แต่ทำงานป่าเข้าไปตั้ง ๒ ล้านกว่าบาท ถ้าเทียบกับสมัยปัจจุบัน ๒๕ ปีกว่าแล้วนี้ก็คงเท่ากับงานราคาไม่น้อยกว่า ๔๐–๕๐ ล้านบาทในขณะนี้ บางคืนก็ต้องนอนก่ายหน้าผากตาค้างว่า จะเอาเงินที่ไหนมาลงทุนหมุนเงินให้ทันกับการทำงาน เพราะกว่าจะเบิกเงินได้แต่ละครั้งนั้น ก็ต้องทำงานลงทุนเลยไปมากตั้งสองสามเท่า บางครั้งค่าแรงก็แทบไม่มีจ่าย ก็ต้องวิ่งหยิบยืมกันฝุ่นตลบ นับว่าหมุนเงินอย่างเต็มที่ เพราะหวังว่าเมื่อสำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว กำไรก็จะเพิ่มทุนให้พอกมากขึ้น ก็จะทำงานใหญ่ได้ยิ่งขึ้นอีกด้วย

นอกจากนี้ ยังไปประกวดราคาได้งานสร้างตึกแถว ๓๕ ห้อง จากสำนักงานของรัฐบาลแห่งหนึ่งมาอีก เป็นราคาห้องละ ๔๐,๐๐๐ บาทรวมเป็นเงิน ๑ ล้าน ๔ แสนบาท จึงรวมเป็นมีงานอยู่ในมือทั้งสิ้น ๔ ล้านกว่าบาท ก็ต้องแก้ปัญหาว่าจะหาเงินที่ไหนมาทำทุนอีก ความจริงงานเก่าก็ตึงตัวเต็มที่อยู่แล้ว ที่ได้มาใหม่ก็แกล้งเสนอราคาสูงไปยังงั้นเอง บวกกำไรห้องละหมื่นก็จะเป็นได้กำไรทั้งหมดอีก ๓๕๐,๐๐๐ บาท ปรากฏว่าเกิดได้งานนั้นขึ้นมาจริง ๆ ด้วยการเฉือนที่สองเพียงไม่กี่พันบาท ฉะนั้น เมื่อมีงานราคาดีเช่นนี้ ก็ต้องวิ่งกันหัวชนฝา เพื่อหาเงินมาลงทุนทำให้ได้ต่อไป

จะทำอย่างไรจึงจะหาทุนให้ได้อีกสัก ๔๐๐,๐๐๐ บาท จึงจะพอทำงานใหม่นี้ได้ ? กำลังนอนคิดอยู่ก็นึกขึ้นได้ว่าเมื่อเริ่มทำงานใหม่ ๆ ก็ไม่เห็นมีเงินก็ยังทำมาได้แล้ววันนี้ไม่มีเงินทำไมจะทำไม่ได้ มันก็ต้องวิ่งหาเงินมาซิ จึงนอนคิดต่อไปว่า จะไปขอยืมเงินใครบ้างจึงจะมีหวัง

คิดไปคิดมาก็โดดลงมาจากเตียงตั้งแต่ตี ๔ มองไปทางบ้านคุณลุงก็นึกขึ้นได้ว่าท่านชอบตื่นออกมาเดินเล่นตั้งแต่ตี ๕ เสมอ ๆ ข้าพเจ้าก็อาบน้ำแต่งตัวไว้คอยท่า พลางรำพึงอยู่ในใจว่าวัทโธ่ อยู่ใกล้เกลือกินด่าง จะลองขอกู้คุณลุงดูเป็นรายแรกสักทีจะเป็นยังไง

พอท่านตื่นเช้า ข้าพเจ้าก็ออกไปเดินคุยกับท่าน ท่านก็ถามถึงทุกข์สุขดิบและผลงานว่าเป็นอย่างไรบ้าง ข้าพเจ้าก็เรียนท่านว่าได้งานเพิ่มมาอีกกะว่าต้องมีกำไรแน่นอนแต่เงินทุนมีไม่พอ ถ้าคุณลุงมีเงินนอนอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ทำผลประโยชน์อะไร ถ้าท่านจะกรุณาให้ยืมสัก ๕ หมื่นบาทก็จะเป็นพระคุณอย่างสูงยิ่ง โดยจะให้ดอกเบี้ยต่อท่านตามกฎหมาย

"ถ้าประเก็บไม่เหลว ลุงก็จะช่วย"

ท่านพูดทำให้ข้าพเจ้าดีใจเป็นอันมากพลางนึกว่า บ๊ะ ! วันนี้ฤกษ์ดีแต่เช้าเชียวแฮะ แล้วท่านก็กำชับต่อไปว่า

"แต่ประเก็บต้องเข้าใจนะว่า ลุงไม่ได้ไปมีเงินนี้มาจากไหน ไม่เคยฉ้อราษฎร์บังหลวงหรือไปคอร์รัปชั่นได้พิเศษอะไรมาแต่ประการใด ๆ ทั้งสิ้น ลุงทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต อุตส่าห์เก็บเงินตั้งแต่เป็นเสมียนอายุ ๑๘ จนกระทั่งปลดเกษียณอายุ ๖๐ ก็มีเงินอยู่สัก ๖ หมื่นบาท เมื่อก่อนเกิดสงครามเงินนี้ก็เข้าขั้นเศรษฐี ถ้าซื้อรถยนต์คันละ ๗ พันบาท ก็จะได้รถตั้ง ๒๐ คัน แต่เดี๋ยวนี้จะซื้อแค่คันเดียวก็ราคาตั้ง ๗ – ๙ หมื่นบาทเข้าไปแล้ว เงินของลุงก็หมดค่าลงทุกๆ วัน ตั้งใจจะเอาไว้เลี้ยงชีพจนกว่าจะถึงวันตายเท่านั้น เพราะฉะนั้นขออย่าให้หลานเหลวไหลได้ลุงจะแย่เลยทีเดียว"

ตกลงเช้าวันนั้นข้าพเจ้าก็ได้เช็คของคุณลุงเป็นเงิน ๕๐,๐๐๐ บาท ข้าพเจ้าก็ดีใจกราบขอบพระคุณแล้วลากลับ พลางนึกในใจว่า วันนี้ลองเปิดศักราชยืมเงินดูสักหน่อย ดูความสามารถซิว่า จะได้สักแค่ไหน เพราะเวลานี้ปัญหางานติดอยู่ตรงเงินทุน ถ้ามีไม่พอนอกจากงานอาจจะเจ๊งกำไรก็ไม่ได้แล้ว ยังจะเสียหายทำให้ไม่มีเงินใช้หนี้เขาอีกด้วย

นึกขึ้นมาได้ว่าท่านอาจารย์เจ้าคุณไชยยศสมบัติ คณบดีบัญชีจุฬาฯ ผู้เคยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เป็นคนตรงมีเกียรติชื่อเสียงมาก มีบริษัทตรวจบัญชีใหญ่โตเป็นที่เชื่อถือของห้างร้านบริษัทใหญ่ ๆ ทั้งหลาย เกิดมาไม่เคยรู้จักท่านแต่ถ้าเอาสัญญาหลักฐานในการก่อสร้างไปให้ท่านดู ท่านอาจมีทางช่วยให้กู้ยืมเงินบ้างกระมัง

คิดได้ดังนี้ข้าพเจ้าก็ขับรถบึ่งไปหาท่านเจ้าคุณที่บริษัทตรงตลาดน้อยทันที คุณสมพรเลขาสาวสวยของท่าน เป็นนิสิตเก่าจุฬาฯ รุ่นเดียวกับข้าพเจ้าก็เข้าไปรายงานให้ท่านทราบว่า ข้าพเจ้าเป็นใคร ทำมาหากินอย่างไร พอได้รับอนุญาตให้เข้าพบ ข้าพเจ้าก็ยกมือไหว้ท่านด้วยความเคารพนบนอบ พลางอธิบายถึงงานที่ยังขาดเงินทุนอยู่ให้ท่านฟัง

ท่านเจ้าคุณมองหน้าข้าพเจ้า เป็นเชิงตรวจความสุจริตจากกิริยาท่าทางและนัยน์ตา ข้าพเจ้าก็ได้แต่ยิ้มแย้มอย่างบริสุทธิ์ใจ มีลักษณะร้อนรนเอาการเอางาน และมีหลักฐานแสดงว่ามีงานอยู่ในมือหลายล้านบาทจริง ทั้งที่กำลังก่อสร้างอยู่ก็มีหลายแห่ง เชิญให้ท่านไปดูได้ ท่านก็เรียกคุณสมพรเข้ามาถามว่า

"มูลนิธิรายเมื่อวานนี้ เขาต้องการเราให้ทำผลประโยชน์ด้วยใช่ไหม ?"

"ใช่ค่ะ" คุณสมพรตอบรับ ข้าพเจ้าใจชักชื้นขึ้นเป็นกอง ก็พอดีท่านบอกแก่เลขาของท่านว่า

"ให้สมุหบัญชีเขียนเช็คให้คุณประเก็บ

๕๐,๐๐๐ บาท ทำสัญญาให้เซ็นชื่อกู้ยืมไว้ด้วยมีกำหนดหนึ่งปี ดอกเบี้ยตามกฎหมาย”

เท่านั้นเอง ข้าพเจ้าก็ได้เช็คมาอีก ๑ ใบ เป็นเงิน ๑๐๐,๐๐๐ บาทเข้าไปแล้ว ก็ดีใจเป็นกำลัง พอดีมองออกไปนอกหน้าต่างก็เห็นคุณสุนทร ชูพันธ์ เพื่อนรุ่นเดียวกันนั่งทำงานอยู่อีกด้านหนึ่งของตึก ตอนนั้นเขาเป็นผู้จัดการบริษัทภาพยนตร์เมโทรโกลด์วินเมเยอร์ ข้าพเจ้าจึงเดินแวะเข้าไปหาเขาเป็นการเยี่ยมเยียนด้วย

“เฮ้ย ! อ้ายเผือก” ข้าพเจ้าเรียกเขา “เอ็งเป็นเสรีไทยมาจากสหรัฐอเมริกา ติดต่อกับคุณหลวงประดิษฐ์มนูธรรม หัวหน้าเสรีไทยในประเทศ เอ็งคงต้องรู้จักท่านอย่างดี”

“แล้วมึงจะทำไม ?” เขาถามอย่างสงสัย พลางพูดแกมตลกว่า “หรือมึงจะคิดปฏิวัติวะ ?”

“เฮ่ย ! อ้ายบ้า !” ข้าพเจ้าหัวเราะ “กูอยากกู้เงินธนาคารเอเชีย หรือแบ๊งค์ศรีอยุธยาสักสองสามแสนว่ะ”

“แล้วมึงมีหลักทรัพย์อะไรประกัน ?” เขาถามข้าพเจ้าอย่างไม่เชื่อน้ำหน้าแกมตลก

“ไม่มีว่ะ” ข้าพเจ้าตอบหน้าตาเฉย “แต่อั๊วเป็นพ่อค้าคนไทย อยากทำมาหากินเพื่อเป็นตัวอย่างของคนไทย มิฉะนั้นบ้านเมืองเราก็มีแต่เจ๊กทำมาค้าขายกันทั้งนั้น คนไทยโดยมากก็คิดแต่จะทำราชการ ถ้าประเทศชาติมีคนที่ต้องพึ่งเศรษฐกิจซึ่งอยู่ในมือคนอื่นเช่นนี้แล้ว อีกหน่อยพวกเราก็ต้องตายแหง ๆ เวลานี้ก็อยู่แค่เพียงเขาจะบีบก็ตายเขาจะคลายก็รอดเท่านั้น หรือเอ็งว่ายังไง ?”

“หนอยแน่ะ พูดเป็นชาตินิยมเชียวว่ะ” เจ้าสุนทร ชูพันธ์ เพื่อนข้าพเจ้าเอ่ย “เอายังงั้นก็แล้วกัน กูจะเขียนนามบัตรให้เอ็งถือไปหาท่านผู้หญิงพูลสุข พนมยงค์ เมียของท่าน คุณหลุย พนมยงค์ น่ะเป็นน้องของคุณหลวงประดิษฐ์และเป็นผู้จัดการธนาคารศรีอยุธยา ถ้าท่านผู้หญิงพูลสุขเกิดเมตตาเอ็งก็อาจมีหวังฟลุ๊คว่ะ แต่กูว่าถ้ามันจะไม่สำเร็จหรอกโว้ย มีอย่างหรือวะ มึงจะรับเหมาก่อสร้าง ดันเสือกจะไปขอยืมเงินท่านนายกรัฐมนตรี !”

ข้าพเจ้ามีนิสัยอย่างหนึ่ง ในการไม่เกรงกลัวผู้ใด แต่ก็ไม่ใช่อวดดีหรือกำแหง ข้าพเจ้าติดต่อผู้ใหญ่ด้วยความเคารพ รู้จักหรือไม่รู้จักก็ต้องพยายามดู ลองเฟลโลยังสอนว่า “โชคลาภย่อมประสบแก่ผู้ที่ไม่ชักช้า” ถ้าเราไม่สู้ก็ไม่ชนะ นโปเลียนยังว่า “เป็นไปไม่ได้ ไม่มีในปทานุกรมของข้าพเจ้า” ประตูแห่งความสำเร็จย่อมต้องเคาะมันเรื่อยไปอันไหนเปิดก็เข้าอันนั้น เมื่อมีหมวกอยู่ในมือจะไม่มีอันตราย คุณครูแขสอนมาตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ ๓ โน่น การไปกู้เงินนายกรัฐมนตรีซึ่งมีน้องชายเป็นผู้จัดการธนาคาร ไม่เห็น

จะเสียหายอะไร

ออกจากบริษัทคุณสุนทร ข้าพเจ้าก็เข้ามาสังงานในบริษัทรุ่นเจ๊วของตนเองที่ถนนพระอาทิตย์ แล้วก็บุกทำเนียบท่าช้างซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กันนั่นเอง ก็พอดีท่านผู้หญิงพูลสุข พนมยงค์อยู่บ้าน เลขาคนสนิทอ่านนามบัตรของคุณสุนทรแล้วก็พาข้าพเจ้าเข้าไปนั่งรอในห้องรับแขก เมื่อท่านออกมาข้าพเจ้าก็ไหว้ท่านด้วยความเคารพนบนอบ พลางอธิบายเหตุผลให้ท่านฟัง และเรียนท่านว่าถ้าธนาคารศรีอยุธยาจะกรุณาให้ยืมเงินบ้าง งานของข้าพเจ้าก็คงจะก้าวหน้าไปสู่ความสำเร็จโดยแน่นอน

ข้าพเจ้ารู้สึกประทับใจที่ว่า ท่านผู้หญิงพูลสุขได้พูดจาต้อนรับข้าพเจ้า ด้วยการให้เกียรติอย่างดี ทั้ง ๆ ที่เกิดมาท่านยังไม่เคยรู้จักข้าพเจ้าเลย แล้วท่านก็บอกว่าจะหาทางช่วยคนไทยที่อยากสร้างตัวเองอย่างข้าพเจ้า ต่อจากนั้นท่านก็เขียนจดหมาย ให้ข้าพเจ้าถือไปหาคุณหลุย พนมยงค์ ที่ธนาคารศรีอยุธยา ถนนอนุวงศ์ ท่าน้ำราชวงศ์ซึ่งเป็นที่ทำการใหญ่

"แล้วดิฉันจะโทรศัพท์บอกคุณหลุยให้ด้วยค่ะ" ท่านบอกด้วยความกรุณา

พอข้าพเจ้าลาท่าน ก็ขับรถปิ๊งไปหาคุณหลุย พนมยงค์ ผู้จัดการธนาคารแห่งกรุงศรีอยุธยาทันที คุณหลุยก็ดีใจหาย ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยรู้จักข้าพเจ้าก็ต้อนรับขับสู้เป็นอย่างดี

"คุณไม่มีหลักทรัพย์ แล้วจะกู้เงินธนาคารได้อย่างไร มันผิดระเบียบนี่ครับ" คุณหลุยพูดทำนองบ่น "เอางี้ดีกว่า ผมจะเขียนจดหมายให้คุณถือไปหาอาจารย์ด๊อกเตอร์ทวี ตะเวทิกุล ผู้จัดการธนาคารแห่งเอเชียที่สามแยก เขาอาจมีทางช่วยบ้างก็ได้"

ข้าพเจ้าก็รีบไปพบคุณทวี ตะเวทิกุล ซึ่งเกิดมาก็ยังไม่เคยรู้จัก คุณทวีก็ต้อนรับข้าพเจ้าอย่างดี พลางหยิบบัญชีลูกหนี้มีรายชื่อยาวเหยียด มาให้ข้าพเจ้าดูสองสามแผ่นแล้วบอกว่า

"คุณประเก็บดูนี่ซีครับ พวกผู้แทนราษฎรและนักการเมืองของเราพากันมายืมเงินผม ล้วนแต่ไม่มีหลักทรัพย์ประกันทั้งนั้น นี่ตั้งเกือบร้อยคนแล้ว อ้ายเราไม่ช่วยก็แย่ ล้วนแต่พรรคพวกเพื่อนฝูงกันทั้งนั้น ผมชอบที่คุณเป็นพ่อค้าคนไทย ที่มีความอุตสาหะพยายาม"

"ขอบพระคุณอาจารย์มากครับ" ข้าพเจ้าเรียกอาจารย์เสร็จในตัว พลางยิ้มติดปากอยู่ตลอดเวลา

"คุณจะเอาเท่าไหร่ กี่เดือน?" คุณทวีย้อนถามข้าพเจ้า

"สัก ๒ แสนบาทครับ ถ้ากรุณาให้ผมได้สักหนึ่งปี ก็จะเป็นพระคุณอย่างยิ่งเพราะงานก่อสร้างของผมกินเวลานานกว่าจะเสร็จ"

"ผมจะให้คุณประสิทธิ์ ลุลิตานนท์ผู้ช่วยผู้จัดการไปตรวจงานก่อสร้างของคุณก่อน ถ้าธนาคารเห็นว่าพอช่วยได้ เราก็ยินดีจะช่วยพ่อค้าคนไทยที่มีความรู้ความสามารถอย่างคุณ ผมอยากเห็นเมืองไทยมีคนอย่างคุณเยอะ ๆ"

บ๊ะ! ท่าทางชักจะมีหวังแฮะ! ข้าพเจ้าก็ออกมาพบคุณประสิทธิ์ ท่านผู้นี้ก็ดีใจหาย ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ก็ต้อนรับขับสู้อย่างดีเช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าชอบถือสุภาษิตของขงจื๊อที่ว่า อย่าเสียใจที่ไม่มีใครรู้จักท่าน แต่จงเสียใจที่ท่านไม่รู้จักใคร เพราะฉะนั้นยิ่งข้าพเจ้าได้พบผู้ที่ไม่เคยรู้จักมากขึ้นเท่าใดก็จะทำให้ได้รู้จักคนมากขึ้นเท่านั้น นี่เป็นคติที่ข้าพเจ้ายึดถืออยู่เสมอมา

ข้าพเจ้าก็พาคุณประสิทธิ์ไปดูงานก่อสร้างที่กำลังทำอยู่ คุณประสิทธิ์ไปดูได้แห่งเดียวก็บอกว่าพอใจแล้ว ไม่ต้องไปดูที่อื่นอีก ให้เสียเวลา ตกลงธนาคารจะให้กู้เงิน

"แต่คุณต้องเปิดบัญชีให้เงินหมุนเวียนอยู่ที่ธนาคารเราด้วยนะ คุณประเก็บ"

คุณประสิทธิ์บอกแก่ข้าพเจ้า

"แต่เวลานี้ผมมีบัญชีอยู่ที่ธนาคารมณฑลสาขาราชวงศ์ด้วย คุณประสิทธิ์จะขัดข้องไหมครับ ถ้าเงินบางรายการผมขอความกรุณา เอาไปผ่านบัญชีทางโน้นด้วยเพราะผมกู้เขาเหมือนกันครับ"

"โอ้ย! ผมไม่ขัดข้องดอกครับ" คุณประสิทธิ์พูดอย่างอารมณ์ดี ใบหน้าอิ่มแย้มแจ่มใสตลอดเวลา "พ่อค้าก็ต้องมีหลาย ๆ ธนาคารจึงจะดี"

ก็นับว่าเป็นการมีใจตรงกัน ถ้าตามหลักการช่างแล้ว ก็ยังต้องมีส่วนเผื่อฉุกเฉินขาดเหลือ เพื่อเป็นส่วนปลอดภัยหรือที่เรียกว่า เซฟตี้แฟคเตอร์ แม้แต่หนูที่ฉลาดยังต้องมีรูสองสามรู เผื่ออีกรูหนึ่งเกิดตัน ก็จะได้ลงรูอื่น ๆ ได้

ตกลงก็เป็นอันว่าวันนี้ข้าพเจ้าได้กู้เงิน ๓๐๐,๐๐๐ บาทแล้ว ยังอยากได้อีกสักแสนสองแสน ข้าพเจ้าจึงขับรถไปที่หลังโรงหนังศรีอยุธยา ซึ่งเป็นที่ทำการบริษัทภาพยนตร์ของพี่วรและคุณเผ่า พอไปถึงก็พบทั้งสองท่านกำลังนั่งคุยกันอยู่ บนโต๊ะมีขวดวิสกี้ตราขาวตั้งอยู่ และมีแก้ว ๒ ใบที่มีวิสกี้สีชาอ่อนปนโซดากำลังเดือดปุด ๆ ขึ้นเป็นฟอง แสดงว่ากำลังสบายใจอยู่ทั้งสองคน จะกู้เงินคนกินเหล้าก็ต้องกินเหล้ากับท่านก่อนซิ เข้าเมืองตาหลิ่วก็ต้องหลิ่วตาตาม พอเห็นหน้าข้าพเจ้าก็รีบยกมือไหว้แล้วเข้านั่งร่วมโต๊ะด้วยอย่างสนิทสนมเป็นกันเอง

"หมู่นี้ทำไมหายหน้าไป ไม่มากินเหล้าด้วยกันอีก? หรือว่าประเก็บรวยเลยลืมพี่เสียแล้ว?" คุณเผ่าพูดสัพยอก พลางหัวเราะฮ่า ๆ ๆ ๆ ชอบใจ ใบหน้าแดงก่ำ คุณเผ่านั้นรูปร่างอ้วนใหญ่หน้าอูม ท่าทางนักเลงเอาจริง

แต่มีรอยยิ้มปรากฏอยู่ที่ปากและแก้มตลอดเวลา ชอบดื่มเหล้าติดเครื่องตั้งแต่เช้ายันมืดแทบทุกวันเลย

"โถ! ไม่ใช่อย่างนั้นดอกครับ" ข้าพเจ้าพูดพลางยกมือไหว้ที่คุณเผ่ารินวิสกี้ผสมโซดาส่งมาให้ แล้วดื่มเสียอึกใหญ่ ๆ รสชาติมันช่างสดชื่นใจดีนัก ดีกว่าวิสกี้ชนิดราคาถูก ๆ ยี่ห้ออื่น ๆ เป็นไหน ๆ ข้าพเจ้าเองก็ชอบถือคติว่า ถ้าจะดื่มเหล้าวิสกี้ก็ต้องดื่มชั้นดี ๆ อย่างเบาะ ๆ ก็ต้องตราขาวตราดำหรือเฮ็กละ ถ้าไม่มีของดีก็ไม่ดื่มเสียเลยให้มันรู้แล้วรู้รอดไป คอจะได้ไม่แสบเปล่า ๆ เมื่อตั้งมาตรฐานกำแหงไว้เช่นนี้เสียแล้วก็ดีไปอย่างหนึ่ง คือถ้าไม่มีอย่างนี้ก็ไม่ดื่ม เป็นการห้ามตนเองไปในตัว และตามปกติข้าพเจ้าก็เป็นคนไม่ดื่มอยู่แล้ว นอกจากในกรณีเดียวคือจะดื่มเพื่อมิตรภาพเพื่อนฝูงนาน ๆ ครั้ง หรือในการเจรจาธุรกิจเท่านั้น พอได้จังหวะข้าพเจ้าก็พูดขึ้นมาว่า

"ผมวิ่งหาเงินน่ะครับ วานนี้ก็ได้งานมาอีก รวมเวลานี้มีงานกว่า ๔ ล้านบาทแล้ว แต่พี่เผ่าก็ทราบแล้วว่าผมมีเงินไม่ถึง ๓ แสน"

"ตายว่ะ!" เสียงพี่วรร้อง "ยังงี้ก็ต้องวิ่งกู้กันฝุ่นตลบ แล้วได้บ้างไหมล่ะ?"

ข้าพเจ้าทราบดีว่าคุณเผ่าไม่ชอบคุณหลวงประดิษฐ์ฯ ถ้าจะบอกเรื่องกู้ธนาคารเอเชียให้ฟังในขณะนั้น ก็จะทำให้บรรยากาศเสียจะกู้เงินก็คงไม่ได้ จึงบอกแต่เพียงว่า

"ผมกู้มาจากคุณลุงพระพิทักษ์และท่านเจ้าคุณไชยยศคนละ ๕ หมื่นบาทครับ ถ้าพี่วรมีเศษเหลือใช้ จะกรุณาผมบ้างก็จะเป็นพระคุณอย่างสูง"

ข้าพเจ้าตั้งใจจะเล่าเรื่องกู้ธนาคารเอเชียให้คุณเผ่าพี่วรฟังในวันหลัง เพราะคุณเผ่าไม่ชอบรัฐบาลนี้ ค่าให้ฟังอยู่เสมอว่า

"อ้ายห่า มันปลดนายผม"

หมายถึงจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ถูกปลดจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ตอนสมัยนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี เพราะเป็นพวกเดียวกับคุณหลวงประดิษฐ์ ข้าพเจ้าเป็นพ่อค้าไม่ยุ่งเรื่องการเมือง เพราะฉะนั้นจึงไม่ชอบพูดเรื่องอื่น ๆ นอกจากการค้าของตัวเองเท่านั้น และก็ต้องรักษาความเป็นกลางอย่างดี คือกู้เงินทั้งนั้นไม่ว่าใครที่เขาจะให้

วันนี้พี่วรประแป้งขาว รูปร่างสูงเพรียวลม สวมเสื้อเชิ้ตผ้าแพรบางมีผ้าเช็ดหน้าห้อยปากกระเป๋า ท่าทางอารมณ์ดี ข้าพเจ้ารักท่านผู้นี้มาก เพราะพี่วรเป็นคนสุภาพสง่างาม พูดจาไพเราะ มีกิริยาวาจาใจประพฤติวางตนสมกับเป็นผู้ใหญ่ที่มีความเป็นผู้ดี มีคุณธรรมสูง ไม่พูดจาทำท่าเบ่งกับผู้ใด ให้เกียรติยกย่องผู้น้อยอย่างดี และพูดจาแบบนักเลงตรงไปตรงมา เป็นผู้มีฐานะดีของ

จังหวัดเชียงราย เคยรับราชการอยู่ในสำนักพระราชวังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ เป็นที่โปรดปรานจนได้รับพระราชทานตำแหน่งเป็นนายวรการบัญชา

เรานั่งคุยและดื่มต่อไปอีก พี่วรก็เอ่ยขึ้นว่า

"คุณจะเอาผมสักเท่าไร ?"

"ถ้าพี่วรจะกรุณาผมให้ผมสัก ๕ หมื่นบาทก็จะเป็นพระคุณมากครับ" ข้าพเจ้ารีบตอบทันที พอดีเลขาพี่วรเดินออกมา ก็เลยได้รับคำสั่งว่า

"คุณทำเช็คให้คุณประเก็บ ๕ หมื่นบาทที่เถอะ รีบเอามาให้ผมเซ็นชื่อนะ เขาจะได้รีบเอาไปใช้" แล้วก็หันมาบอกข้าพเจ้าอีกว่า "ถ้าไม่พอ วันหลังค่อยมาเอาอีก"

"ทำไมไม่ไปกู้อ้ายยอดมันบ้างล่ะ ?" คุณเผ่าหัวเราะก๊ากๆๆ บอกข้าพเจ้า หมายถึงคุณยอดรัก กรรณสูตร ผู้จัดการธนาคารมณฑลสาขาราชวงศ์

"เอาชื่อพี่วรไปขู่มันซิ บอกว่าพี่วรยังให้เลย อ้ายยอดเป็นผู้จัดการธนาคารทำไมไม่ให้" คุณเผ่าว่าอีก พลางหัวร่อต่อไปอีก

เมื่อนั่งดื่มต่อสองสามเป๊กแล้ว ข้าพเจ้าก็ลาคุณเผ่าพี่วรไปธนาคารมณฑลที่ถนนราชวงศ์ทันที ความจริงมืดแล้ว แต่ข้าพเจ้าทราบดีว่าคุณยอดเป็นคนขยัน มักทำงานอยู่หลายทุ่มจึงจะกลับบ้าน และการคาดคะเนของข้าพเจ้าก็ถูกต้อง พอข้าพเจ้าโผล่เข้าไปนั่งในห้อง คุณยอดก็ร้องออกมาว่า

"แหม ! คุณประเก็บ นี่ผมได้กลิ่นวิสกี้ตราขาวนี่ ?"

"ผมไปอุ่นเครื่องมาจากออฟพี่ศคุณเผ่าพี่วรมาแล้วครับ" ข้าพเจ้าเริ่มโฆษณาชวนเชื่อ

"งั้นต่อที่ผมอีก" คุณยอดว่า พลางรินตราขาวกับโซดาใส่แก้วให้ข้าพเจ้า พอดื่มคุยกันต่อไปอีกสักพัก คุณยอดก็เอ่ยขึ้นว่า

"หมู่นี้คุณได้งานหลายล้านนี่ เห็นว่าได้ใหม่มาอีกล้านสี่แสนหรือ ?"

"ครับ แต่ผมไม่มีทุนพอที่จะทำงานก็ได้อาศัยขอความเมตตาหยิบยืมผู้หลักผู้ใหญ่ที่ท่านพอจะช่วยได้บ้าง นี่ผมได้เช็คมา ๓ ใบ ๆ ละ ๕ หมื่นบาท พรุ่งนี้ผมจะเอามาเข้าบัญชีหมดทั้งแสนห้าหมื่นบาทครับ ตะก๊ากคุณเผ่ายังยั่วเย้าว่าทำไมผมไม่มากู้คุณยอดบ้าง ผมมันคนขี้บ้ายอ เลยตรงแน่บมานี่เลยครับ" ข้าพเจ้าพูดพลางส่งเสียงหัวเราะอย่างตลกชนิดหยอกเกมหยิก

"พรุ่งนี้ผมให้คุณห้าหมื่นบาท ต้องเอาเงินอ้ายเสี่ยเล็กกำประโหร่มัน" คุณยอดพูดง่าย ๆ แล้วหัวเราะชอบใจ "คุณมาทำสัญญาเบิกเกินบัญชีซิ ตอนนี้กินเหล้ากันดีกว่าอย่าไปมัวกังวลใจอะไรมันอยู่นักเลยคุณ ถือคติโอมาคัยยัมดีกว่า ทำใจให้สนุกสบายวันนี้พรุ่งนี้ไม่แน่เราอาจตายก็ได้เลยเจ๊าโล่ชวดกัน ถ้าผมไม่ตายเสียก่อนจะช่วยคุณอีก"

บ๊ะ ! วันนี้โชคดีจริงหนอ ไปทางไหนก็มีแต่คนใจดีให้กู้เงินกันทั้งนั้น ข้าพเจ้าขอบคุณคุณเยอด แล้วนั่งดื่มต่อไปอีกสองเป๊กก็ลากลับ พอลงกระไดลงมาก็เจอะเอาคุณหลวงชัยจิตรกรรม อดีตครูเก่าสำเร็จมาจากอังกฤษลาออกมาเป็นสมุห์บัญชีธนาคาร ข้าพเจ้าชักตึง ๆ หน้าดีขึ้นมา ก็เลยเอ่ยปากชวนว่า

"คุณหลวงครับ พรุ่งนี้คุณเยอดให้ผมมาทำสัญญาโอเวอร์ดรอร์ ๕ หมื่นครับ และผมจะเอาเช็คมาเข้าด้วยแสนห้ารวมเป็นสองแสน ผมจึงอยากขอกรุณาเชิญคุณหลวงไปดื่มฉลองกันสรงขี่จันเหล้านี่หน่อยนะครับ ผมเลี้ยงตราดำเลยครับวันนี้"

ก็เลยเป็นอันว่าข้าพเจ้ากับคุณหลวงชัย ๆ พากันไปนั่งดื่มคุยหัวเราะกันเป็นที่สนุกสนาน เบ็ดย่างหมูแดงไส้ตันของเขาที่ขี่จันเหล้านี่มันอร่อยตลอดศก พอถึง ๕ ทุ่มเท่านั้นเราชักเดินจะเซ ๆ ข้าพเจ้าก็ขับรถไปส่งคุณหลวงถึงบ้าน คนเมานั้นเขาว่ามันแปลก ขับรถกลับเข้าตรอกบ้านแคบ ๆ ได้ดี กลับรถถอยเข้าโรงเรียบร้อย พอดับเครื่องเท่านั้นเลยพับฐานลุกไม่ขึ้น โทษถึงแม่บ้านต้องมาลากถูลู่ถูกังขึ้นไปบนบ้านเอาน้ำร้อนประคบ เอากาแฟร้อนให้ดื่ม ปากตนเองก็ร้องว่า "หวาน ๆ วันนี้กู้เงินได้ ๔ แสน งานของเราไม่มีอุปสรรคแล้ว" พูดได้แค่นั้นก็หลับพับพำผลอยไป

ข้าพเจ้าหัวเราะครื้มใจอยู่ได้ไม่นานเกิน ๒๔ ชั่วโมง ลางร้ายภูติผีปีศาจคอร์รัปชั่นก็ปรากฏกายของมันขึ้น ถอดหน้ากากคนออกแล้วเปิดเผยให้เห็นใจสัตว์ของมัน พอเดินเข้าบริษัทเท่านั้น เลขาก็บอกว่า

"หัวหน้ากองช่างขอพบคุณประเก็บด่วนแน่ะค่ะ"

"อ๋อไม่เป็นไรหรอกครับ" ข้าพเจ้าบอกเธอด้วยความมั่นใจ "เขาเป็นนักเรียนวิศวะ เหมือนกัน แต่รุ่นหลังผมหน่อย คงไม่มีอะไรหรอก สัญญาก็เพิ่งเซ็น เราก็จะลงมือขุดหลุมตอกเข็มพรุ่งนี้แล้ว ตอนนี้กำลังขนของและสร้างโรงงานอยู่"

"เห็นแกว่าธุระสำคัญ ให้ไปพบที่บ้านนะคะ"

"หา ? ที่บ้านเรอะ เอชักพิกลแฮะ" ข้าพเจ้าชักไม่ค่อยมั่นใจเสียแล้วตอนนี้ "งั้นผมจะไปเดี๋ยวนี้ พวกผู้จ้างเหมานี่ไม่ได้เราต้องเอาใจเขา มิฉะนั้นเขาแกล้งเราได้ต่าง ๆ นานาสารพัด เพียงแต่หยิบเอาสัญญามาพูดตามลายลักษณ์อักษรแบบเถรตรงเราก็แย่"

เมื่อข้าพเจ้ามาถึงบ้านเขา ซึ่งเป็นบ้านเช่าแบบเรือนไม้สองชั้นอยู่แถวสามเสนเขาก็เชิญให้ข้าพเจ้าเข้าไปนั่งในห้องรับแขก ความจริงวันนี้ไม่ใช่วันหยุด แต่เขาหยุดเพื่อพบกับข้าพเจ้า !

"คุณประเก็บได้งานคราวนี้ราคาดีนี่ครับ" เขาเอ่ยขึ้น ๆ "ผมว่าคุณประเก็บคงจะ

มีกำไรไม่น้อยกว่าสองสามแสนแน่ ๆ"

"โอ้โฮ ! ถ้าเป็นจริงยังงั้นผมก็รวยตายซีครับ" ข้าพเจ้าร้องทำท่าให้เห็นเป็นเรื่องตลก ๆ อย่างกันเอง "ผมไม่ได้บวกมากมายถึงยังงั้นดอกครับ งานต้องแข่งขันกันแย่งกันอย่างเอาเป็นเอาตาย ผู้รับเหมาต่างก็ไม่มีงานทำและอยากได้กันทั้งนั้น ความจริงจะรู้ว่ามีกำไรหรือขาดทุน ก็ต้องทำไปแล้วสัก ๗๐ หรือ ๘๐ เปอร์เซ็นต์โน่นแน่ะครับ อ้ายที่คุยโม้กันว่าจะได้กำไรเท่านั้นเท่านี้น่ะโดยมากไม่จริง การก่อสร้างบางทีมันก็ไม่เป็นไปดังที่เราคิดบนกระดาษหรอกครับ"

"ที่ผมเชิญคุณประเก๊บมาวันนี้" เขาเปลี่ยนเรื่องพูดเข้าสู่เป้าหมายทันที "คือผมไปกู้เงินธนาคารมาสร้างบ้าน นี่ถึงกำหนดจะต้องส่งชำระคืน ยังไม่ทราบจะทำอย่างไรเลย"

สมองข้าพเจ้ารายงานทันทีว่า หมอนี่จะตบทรัพย์เราแล้ว บ๊ะงานยังไม่ทันจะลงมือเลยก็คิดโกงก่อนแล้ว ขืนจ่ายเดี๋ยวนี้อีกหน่อยได้ใจก็จะเอาใหญ่ ยังไง ๆ บ่ายเบี่ยงไว้ก่อนดีกว่า เพราะทุนเราก็ยังไม่มีพอ พึ่งวิ่งหากู้เขามาได้แทบตายเมื่อวานนี้เอง

"ผมอยากได้สัก ๕ หมื่นบาท คุณประเก๊บจะพอช่วยผมได้ไหมครับ ?" เขาถามอีกข้าพเจ้าก็ยิ้มอย่างแสดงความใจเย็น และตอบว่า

"ถ้างานผมเสร็จมีกำไรจริง ผมก็ยินดีตอบแทนการอำนวยความสะดวกของคุณตามที่ว่าเลยครับ ถ้าผมมีกำไรมากผมอาจให้คุณมากกว่า ๕ หมื่นบาทนั้นอีก แต่ตอนแรก ๆ เริ่มทำงานนี้คุณคงไม่ทราบ ผมไม่มีเงินทุนเพียงพอเลย พึ่งริอ่านทำมาหากินได้ไม่ถึง ๒ ปีเท่านั้น ผมเลยต้องวิ่งกู้ยืมเงินมาทำงานฝุ่นตลบเลยครับ ว่าแต่คุณกู้ธนาคารไหนครับผมจะช่วยจัดการยืดหยุ่นก่อนไม่ให้คุณเสีย และให้งานของผมได้เดินไป ต่อไปงานเสร็จผมก็ตั้งใจจะแบ่งกำไรให้คุณอยู่แล้วครับ"

"ผมกู้มาจากธนาคารมณฑลสาขาราชวงศ์ คุณยอดรัก กรรณสูตรเป็นผู้จัดการ" เขาบอกพลางแสดงสีหน้าผิดหวังไม่พอใจ ใบหน้าเขาขาวอมตาหยี้ยมมีเล่ห์เหลี่ยมติดปากอยู่เสมอ

"โอ้ย ! ถ้ายังงั้นเรียบร้อยครับ" ข้าพเจ้าร้องอย่างดีใจ "คุณยอดกับผมชอบกันมาก ผมเองก็มีบัญชีกู้เงินจากที่นั่น ผมจะรับไปเจรจาเองครับ และจะจ่ายค่าดอกเบี้ยให้เสร็จแล้วขอต่อสัญญาอีกสัก ๖ เดือน ถ้าตอนนั้นงานของผมหมุนเงินเสะดวกขึ้น ผมยินดีจ่ายครับ ถ้าปิดบัญชีเมื่องานเสร็จ ได้กำไรดีผมจะจ่ายสมนาคุณให้มากกว่านั้นอีกครับ"

ข้าพเจ้ารู้ดีว่าเขาต้องการเดี๋ยวนี้ แต่เรายังไม่มีก็น่าจะพอเห็นใจเข้าใจกันได้ทั้งเราก็รับปากแล้วว่าถ้ามีกำไรจะให้มากกว่า ๕ หมื่นด้วยซ้ำ คุยต่อสักครู่ข้าพเจ้าก็ลากลับ

รุ่งขึ้นเขาส่งช่างก่อสร้าง สมุนมือขวามาคุมงานเรา ๒ คนทันที นักเรียนวิศวะในกองนั้นมีหลายคนเขาไม่ให้มาคุมเลย นายงานทั้งสองก็ลงมือวาดลวดลายอาละวาดโดยไม่ชักช้า กรวดทรายก่อนหล่อคอนกรีตต้องร่อนล้างให้สะอาด จะมีผุยผงสกปรกไม่ได้เด็ดขาด เหล็กก็ต้องไม่ให้มีสนิม ถ้ามีต้องเอาลวดเหล็กขัดแปลงออกให้สะอาดเสียก่อน การผสมคอนกรีตต้องให้โม่หมุนให้ครบจำนวนรอบ การใส่ปูนซีเมนต์ต้องตวงทุกครั้งไป ฯลฯ ไม่มีผู้รับเหมาคนใดจะทำงานตามตัวหนังสือนี้ได้ เพียงแต่ให้กรวดทรายสะอาดเท่านั้น ก็ต้องทำงานไม่ได้แล้วเพราะเขาจะให้ล้างอยู่นั่นเอง ยังเหลือแต่ต้องเอาสบู่ฟอกเสียด้วยเท่านั้น

คนงานของเราร้องว่า "ตายแล้วครับนายห้าง เราทำงานไม่ได้ หล่อคอนกรีตไม่ได้ เขาว่ากรวดทรายสกปรก เหล็กก็มีสนิมต้องขัดด้วยกระดาษทราย"

ช่างไม้ก็มารายงานว่า "ตั้งแบบไม่ได้ครับ เขาว่าคานคอนกรีตต้องวางให้ตรงเหมือนดีเส้นไม้บรรทัด โธ่! เราหล่อคอนกรีตแล้วก็ต้องฉาบปูนทับนี่ครับ จะให้มันตรงเหมือนขีดเส้นบนกระดาษจะทำได้อย่างไรกัน"

ช่างผสมคอนกรีตมารายงานว่า "หล่อเสร็จแล้ว เขาคุมอยู่ข้างๆ แต่กลับหาว่าเราผสมปูนไม่ถูกส่วน เขาให้ทุบทั้งเสาทั้งคานทิ้งให้หมดครับ เสาและคานอื่นๆ ที่หล่อไปตั้งหลายวันแล้ว เวลาทำเขาก็คุมอยู่ตรวจแล้วตรวจอีก แต่วันนี้เขาบอกให้ทุบทิ้งให้หมด เพราะสงสัยว่าเหล็กจะไม่ถูกขนาดและมีสนิม"

ช่างก่ออิฐฉาบปูนมารายงานว่า "เราก่ออิฐเสร็จไป ๑๔ ห้องแล้ว พอจะก่อต่อไปอีกเขาบอกให้พังกำแพงเก่านั้นออกให้หมด เขาบอกว่าอิฐก้อนมันไม่ตรงบิดโก่งคดงอและส่วนผสมก็ไม่ถูกต้อง ก็เวลาผสมเขาก็ยืนคุมเราอยู่ตรวจแล้วด้วยครับ"

ช่างตอกเข็มก็มาพ้องว่า "เข็มตามสัญญาบอกว่าต้องตรง เขาก็เอาเชือกมาขึง ถ้าไม่ตรงเป็นไม้บรรทัดเขาก็ว่าใช้ไม่ได้ ก็ไม้มันตัดมาจากในป่า นายเคยเห็นบ้างไหมครับว่ามันตรงแหนวได้ที่ไหน" . . .

ข้าพเจ้ารู้สึกทันทีว่า ความหายนะได้เกิดขึ้นแล้ว นี่คือวิธีแกล้งผู้รับเหมาที่จะบีบเอาเงิน . . . ข้าพเจ้าได้นำเรื่องนี้ไปปรึกษาคุณเผ่าว่าจะทำยังไงดี คุณเผ่าก็ได้แต่ส่ายหน้าบอกว่า "ผมจะช่วยได้อย่างไรคุณประเก็บ นี่เป็นรัฐบาลคุณหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นนายกรัฐมนตรี ผมมันพวกจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งถูกเขาปลดลงกระป๋องแล้ว คุณลองไปปรึกษาพวกธนาคารดูซิ เขาอาจมีทางเพราะคุณกู้เงินจากเขา"

ตัดทอนจาก ประเก็บ คล่องตรวจโรค ๕๐ ปีของข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ: คุรุสภาการพิมพ์, ๒๕๑๓) หน้า ๒๕๕–๓๐๔

ชายแดนสยามกับอินโดจีน

คำนำ

ปัญหาเขตแดนไทยกับอินโดจีนเรื้อรังมานานตั้งแต่สมัยฝรั่งเศสเข้าครอบครองอินโดจีน ในครั้งนั้นเราต้องเสียดินแดนทางอินโดจีนซึ่งรวมดินแดนในประเทศลาวและเขมรให้แก่ฝรั่งเศสไปหลายครั้งหลายหนระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๐-๒๔๔๙ (ค.ศ. ๑๘๖๗-๑๙๐๖) การเสียดินแดนของไทยให้กับฝรั่งเศสทำให้เกิดปัญหาการเมืองตามมาหลายประการ เช่น ปัญหาชายแดน การกำหนดเขตแดนไทยกับเขมร และไทยกับลาว การกำหนดเส้นเขตแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในลำน้ำโขงนั้น ฝ่ายไทยเห็นว่าฝรั่งเศสเอาเปรียบ มิได้เป็นไปตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศและความยุติธรรม แม้จะมีการเจรจาทำสัญญา อนุสัญญากันหลายครั้งก็หาได้ผลไม่ จนกระทั่งมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งใหญ่ ไทยได้เรียกร้องเอาดินแดนที่เสียไปกลับคืน และรัฐบาลไทยสมัยนั้นก็ได้ประกาศการอ้างสิทธิของไทยเหนือดินแดนเหล่านั้นอย่างเป็นทางการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ (ค.ศ. ๑๙๔๐) โดยฝ่ายไทยอ้างเหตุผลในสิทธิอันนั้นหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายไทยให้ความสำคัญในข้ออ้างที่ว่า ดินแดนที่ไทยต้องการกลับคืนนั้นไม่ใช่เป็นเมืองประเทศราชของไทย แต่เป็นพวกมีเลือดไทย เชื้อไทย ถือศาสนาและมีวัฒนธรรมอันเดียวกัน ...

อังกฤษเป็นประเทศหนึ่งที่เฝ้าจับตาดูเหตุการณ์ด้วยความเอาใจใส่ ข้อความข้างล่างนี้ได้เก็บความจากรายงานของหน่วยบริการวิจัยเรื่องราวต่างประเทศ และหนังสือพิมพ์ วิทยาลัย Balliol College Oxford (Foreign Research and Press Service) โดยนาย F.C. Jones รายงานฉบับนี้ลงวันที่ ๑๖ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๔๓ เป็นต้นฉบับแรก ยังมิได้ตัดทอนแก้ไข เก็บรักษาไว้ที่ Public Record Office กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ในแฟ้มเอกสารกระทรวงการต่างประเทศ เรื่องเกี่ยวกับประเทศสยาม หมายเลข F.O. 371/35982

นับเป็นครั้งแรกที่ได้ถ่ายทอดออกเป็นภาษาไทย เนื้อความ และทัศนะที่ได้จากรายงานฉบับนี้จึงเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์เมื่อหลายสิบปีล่วงมาแล้ว อย่างน้อยก็ได้มองเห็นว่าประเทศอังกฤษเขาเข้าใจและมีทัศนะอย่างไรต่อกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในครั้งนั้น

เรื่อง ชายแดนของประเทศสยามกับอินโดจีน การเรียกร้องสิทธิของชาวสยาม

๑. พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๔๐ (พ.ศ. ๒๔๘๓) กรมประชาสัมพันธ์ของรัฐบาลสยามได้ออกหนังสือฉบับหนึ่งพร้อมด้วยแผนที่อ้างสิทธิในดินแดนที่ตกไปเป็นของฝรั่งเศสระหว่าง ค.ศ. ๑๘๖๓–๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๖๐–๒๔๕๐) เอกสารเล่มนี้ได้พยายามที่จะแสดงให้เห็นว่าดินแดนดังกล่าวได้ถูกแย่งชิงไปโดยพลกำลัง จึงเป็นกรณีที่สยามจะต้องเรียกร้องเพื่อความเป็นธรรม

๒. ดินแดนที่สยามอ้างสิทธินั้นประกอบด้วย ประเทศเขมร เกาะใหญ่น้อยตามชายฝั่งอีก ๖ เกาะ ลาว หลวงพระบาง ปากเซ และดินแดนอีกส่วนหนึ่งที่เรียกว่า สิบสองจุไทย ซึ่งตั้งอยู่ในดังเกี๋ยตะวันตกปัจจุบัน รวมพื้นที่ได้ ๔๖๗,๕๐๐ ตารางกิโลเมตร ประชากร ๓,๘๔๐,๐๐๐ คน

การอ้างสิทธิเหนือประเทศเขมร

๓. ราชอาณาจักรกัมพูชาเป็นสาเหตุแห่งการต่อสู้ระหว่างสยามและอันนัมมาเป็นเวลาช้านาน สภาวะใน ค.ศ. ๑๘๖๓ (พ.ศ. ๒๔๐๖) นั้นก็คือ เมืองในประเทศเขมรได้แก่เมือง พระตะบอง ศรีโสภณ และเสียมราฐ ได้ถูกผนวกเข้าไว้ในราชอาณาจักรสยาม ประเทศสยามยังได้ยืนยันความมีอำนาจเหนือหัวเมืองอื่น ๆ ของเขมรอีกด้วย ใน ค.ศ. ๑๘๖๓ (พ.ศ. ๒๔๐๖) ฝรั่งเศสทำสนธิสัญญากับพระเจ้าแผ่นดินเขมร ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินเขมรได้ทรงยอมรับความเป็นเจ้าประเทศราชของฝรั่งเศสเหนือดินแดนเขมรตามสนธิสัญญาฝรั่งเศสกับสยาม ค.ศ. ๑๘๖๗ (พ.ศ. ๒๔๑๐) ประเทศสยามได้ยอมรับว่าเขมรเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส และสยามได้ยืนยันว่าถูกบังคับ ไม่ใช่เป็นความปรารถนาของทั้งเขมรและสยามในการตกลงทำสัญญาเหล่านี้

๔. สนธิสัญญา ค.ศ. ๑๘๖๗ (พ.ศ. ๒๔๑๐) ได้ยืนยันว่าสยามเป็นเจ้าของเหนือเมือง พระตะบอง ศรีโสภณ และเสียมราฐ และทั้งเป็นเจ้าของเขตชายแดนตอนใต้แนวเทือกเขาบรรทัด แต่ตามข้อตกลงเมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๔ (พ.ศ. ๒๔๔๗) สยามต้องสูญเสียดินแดนในเขมรทางใต้ของเทือกเขาบรรทัดไป และตามสัญญา ค.ศ. ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๐) สยามต้องยกเมืองพระตะบอง ศรีโสภณ และเสียมราฐ ให้แก่ฝรั่งเศส

ความสัมพันธ์ในประวัติศาสตร์ของสยามและเขมร

๕. เขมร หรือที่เรียกตัวเองอย่างหนึ่งว่ากัมพูชา เป็นชื่อได้มาจากภาษาที่เกี่ยวกับภาษามอญ หรือภาษา Talaing เป็นภาษาที่ใช้พูดกันแถวเมืองมะละแหม่งในพม่า เกี่ยวพันกับภาษา Khasia ที่ใช้พูดกันในมณฑลอัสสัม และภาษา Munda ในอินเดีย ภาษาเหล่านี้ไม่มีส่วนเกี่ยวพันกับภาษาไทย ซึ่งเป็นภาษาที่อยู่ในตระกูล Sinitic ซึ่งสืบสัมพันธ์จากภาษาจีน ภาษาพม่า และภาษาธิเบต ที่ปรากฏว่าภาษาไทยมีความคล้ายคลึงกับภาษาเขมรนั้นเป็นเพราะคนไทยได้นำเอาภาษาเขมรมาใช้ ชาวสยามเป็นชนชาติที่มาจากดินแดนที่สูงตอนเหนือ และได้อพยพลงตั้งถิ่นฐานตามที่ราบลุ่มแม่น้ำ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยดั้งเดิมของชนเผ่าที่พูดภาษามอญ–เขมร

๖. ทั้งพวกเขมรและชาวสยามต่างก็รับอารยธรรมอินเดีย แต่ในรูปแบบและเส้นทางที่แตกต่างกัน พวกเขมรและพวกจาม (อยู่ที่ที่เป็นเวียดนามปัจจุบันนี้) ได้รับอิทธิพลฮินดูโดยการค้าขายทางทะเล ตั้งแต่เริ่มคริสตศตวรรษ จนถึงก่อน ค.ศ. ๖๐๐ (พ.ศ. ๑๑๔๓) จากนั้นเขมรก็ถูกพวกฮินดูซึ่งอพยพจากมณฑล Bijapur ประเทศอินเดีย เข้าครอบครอง ราชอาณาจักรเขมรขณะนั้นใช้ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาราชการ และภาษา Sivaism เป็นภาษาที่ใช้ประกอบพิธีทางศาสนาของรัฐ เขมรเป็นประเทศที่มีอารยธรรมสูงเพียงใดนั้นดูได้จากซากปรักหักพังของเมือง โบสถ์วิหารโบราณ ซึ่งจำนวนนี้เป็นที่รู้จักกันดี ได้แก่ นครวัด จนกระทั่งถึงคริสตศตวรรษ ที่ ๑๓ ราชอาณาจักรสยามที่สำคัญแห่งแรกเกิดขึ้นบนที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีสุโขทัยเป็นราชธานี อยู่ในสมัยเดียวกับที่พวกฉาน (ไทย) บุกเข้ายึดพม่า พวกสยามมีชัยเหนือดินแดนเหล่านี้ครั้งนั้น และชาวสยามได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาลัทธิหินยาน ซึ่งวางรากฐานอย่างดีแล้วในประเทศพม่า พวกสยามได้ทำสงครามสู้รบกับพวกเขมร และได้ยกกองทัพเข้าย่ำยีเขมรครั้งแล้วครั้งเล่า ผลก็คือ นครวัด และเมืองอื่น ๆ ของเขมรเหลืออยู่แต่ซากปรักหักพัง เขมรก็กลายเป็นอาณาจักรที่อยู่ภายใต้อำนาจของประเทศสยาม และเขมรได้รับนับถือพุทธศาสนาลัทธิหินยานแทนลัทธิฮินดูซึ่งเป็นความเชื่อถือดั้งเดิม ถึงอย่างไรก็ดี ลัทธิฮินดูก็ยังคงใช้ประกอบพิธีในราชสำนักอยู่

๗. คริสตศตวรรษที่ ๑๘–๑๙ เขมรกลายเป็นสาเหตุแห่งความขัดแย้งกันระหว่างสยามและอันนัม พวกญวนเดิมอาศัยอยู่แถบตังเกี๋ยได้ขยายอิทธิพลลงมายังชายฝั่งทะเลตอนใต้และเข้ายึดครองประเทศจัมปาได้ในคริสตศตวรรษที่ ๑๕ จากนั้นก็ได้สร้างอำนาจใน

ดินแดนที่เรียกกันในปัจจุบันว่า อินโดจีน เมื่อเขมรตกอยู่ท่ามกลางอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ทั้งสอง คือ อาณาจักรสยาม และญวน เขมรจึงพยายามที่จะผูกสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรทั้งสอง นักองค์ด้วง แห่งเขมรผู้ซึ่งขึ้นครองราชย์ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๔๖–๑๘๕๙ (พ.ศ. ๒๓๘๙–๒๔๐๒) ก็เป็นผู้ที่ได้รับการสถาปนาแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนี้ โดยตัวแทนของอาณาจักรสยาม และอันนัม ผู้สืบราชสมบัติจากนักองค์ด้วงซึ่งได้ถูกปฏิวัติขับไล่จากราชบัลลังก์ ก็ได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนให้กลับเข้าครองราชย์ในเขมรได้อีกใน ค.ศ. ๑๘๖๒ (พ.ศ. ๒๔๐๕) ดังนั้นในเวลาที่ฝรั่งเศสผนวกแคว้นโคชิน – ไชน่า ของอันนัมเข้าไว้ในครอบครอง แม้ว่าจะมีข้อสงสัยบางประการที่ว่า ใครเป็นเจ้าประเทศราชเหนือประเทศเขมรอย่างแท้จริง ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี่เองทำให้สยามได้เปรียบอันนัม

ตั้งแต่ฤดูร้อนของ ค.ศ. ๑๙๔๐ (พ.ศ. ๒๔๘๓) อันนัมอาจจะฟื้นฟูสิทธิเหนือดินแดนเขมร ในเหตุการณ์เมื่อฝรั่งเศสถอนการปกครองของฝรั่งเศสออกจากอินโดจีนอีก ก็ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และเรื่องนี้นักการเมืองชาวสยามต้องคิดไว้ในใจแล้วอย่างไม่ต้องสงสัย และในเวลาเดียวกันชาวสยามก็เพิ่มพูนความปรารถนาต่อไปที่จะเข้ายึดครองเขมรอย่างสมบูรณ์ในอนาคตอันใกล้

คุณค่าของเขมร

๘. ประเทศเขมร รวมทั้งดินแดนที่ได้มาจากประเทศสยาม ใน ค.ศ. ๑๙๔๑ (พ.ศ. ๒๔๘๔) มีเนื้อที่ ๑๗๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ประชากร (ค.ศ. ๑๙๓๗) ๓ ล้านคน ที่ดินส่วนใหญ่ยังเป็นป่าทึบ มีไม้เป็นทรัพยากรที่มีค่า แม้ส่วนใหญ่จะยังไม่ได้สำรวจ พื้นดินปนทรายเหมาะสำหรับการปลูกข้าว ลำน้ำโขงทะเลสาบเป็นที่ทำการประมงที่มีค่า เขมรมีคุณค่าทางเศรษฐกิจมากกว่าเมืองหลวงพระบาง อันเป็นดินแดนที่สลับซับซ้อนไปด้วยเทือกเขาและลาวทางเหนือ นอกจากนี้เขมรยังมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ เพราะตั้งอยู่ใกล้ชิดกับแคว้นโคชิน – ไชน่า โดยมีแม่น้ำที่ดีเยี่ยม มีทางรถไฟ และถนนเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกัน

เขตแดนประเทศลาว

๙. คนลาวมีความเป็นไทยมาก แต่ที่มีชื่อต่างกันออกไปก็เนื่องด้วยดินแดนที่พวกไทยซึ่งอพยพลงมาจากมณฑลยูนานเมื่อคริสตศตวรรษที่ ๑๓ และได้เข้าครอบครองนั้น เดิมเป็นที่อยู่ของพวกละว้า คนไทยบางกลุ่มที่อพยพหลั่งไหลลงมาตามลำน้ำ พวกนี้ได้กลายเป็น "ชาวไทย" (ชื่อเดียวกับพวก ฉาน) คนไทยบางกลุ่มที่ยังคงอาศัยตามไหล่เขาบริเวณอ่าวแม่น้ำโขงตอนกลาง ณ ที่นี้ พวกไทยที่

อพยพได้สร้างบ้านเมืองเป็นรัฐอิสระใหญ่น้อยมากมาย ในจำนวนนี้ มีอาณาจักรหลวงพระบางและเวียงจันทน์ เป็นรัฐที่สำคัญที่สุด บรรดารัฐใหญ่น้อยเหล่านี้ต่างก็สู้รบกันเองอย่างไม่หยุดหย่อน และกลายเป็นต้นเหตุของการต่อสู้ช่วงชิงระหว่างสยาม พม่า และอันนัม อิทธิพลพม่าปรากฏเห็นได้ทางด้านขนบธรรมเนียมและพิธีการทางศาสนาหลายอย่างเช่นเดียวกับด้านศิลป ภาษาเขียนของลาวเหมือนภาษาของพวกฉาน ภาษาพูดพื้นเมืองเหมือนภาษาสยาม แต่มีบางคำที่เป็นภาษาบาลีและสันสกฤต

๑๐. เมื่อศักราชคริสตศตวรรษที่ ๑๙ สยามได้เข้ามามีอิทธิพลแทนที่พม่าในรัฐต่างๆ ของลาว และได้ทำการสู้รบแย่งชิงสิทธิเหนือดินแดนเหล่านี้กับอันนัม ถึง ค.ศ. ๑๘๘๓ (พ.ศ. ๒๔๒๖) ประเทศสยามได้เปรียบในขณะที่อันนัมกำลังมีเรื่องยุ่งยากกับฝรั่งเศส สยามได้แผ่อำนาจเข้าครอบครองจังหวัดหลวงพระบางทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของแม่น้ำดำ ใน ค.ศ. ๑๘๘๖ (พ.ศ. ๒๔๒๙) ฝรั่งเศสได้ให้ชาวอันนัมเป็นผู้สืบมรดกในทางอ้างสิทธิเหนือดินแดนลาว และอีก ๓ ปีต่อมา สยามตกลงถอนตัวออกจากบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำดำ ค.ศ. ๑๘๙๓ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ต้องสละสิทธิทั้งหมดที่มีอยู่เหนือดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และเกาะทั้งหลายในแม่น้ำนั้น โดยข้อตกลงเมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๔ (พ.ศ. ๒๔๔๗) สยามต้องยกดินแดนหลวงพระบางบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส

การเรียกร้องสิทธิของชาวสยาม ในปี ค.ศ. ๑๙๔๐ (พ.ศ. ๒๔๘๓)

๑๑. ความต้องการของสยามที่เรียกร้องเอาดินแดนอินโดจีนกลับคืนมาในครั้งแรกนั้น ยังมิได้รวมเขมรไว้ในข้อเรียกร้อง เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน ค.ศ. ๑๙๔๐ (พ.ศ. ๒๔๘๓) นายกรัฐมนตรีแห่งประเทศสยามได้ออกแถลงต่อหนังสือพิมพ์ว่า ได้ยื่นบันทึกในเรื่องนี้ให้แก่รัฐมนตรีฝรั่งเศสฉบับหนึ่งและอีกฉบับหนึ่งได้นำส่งไปให้รัฐบาลฝรั่งเศส มีข้อความว่ามีความยินดีที่จะกระทำสัตยาบันในกติกาสัญญาฝรั่งเศส-ไทย ในการไม่รุกรานซึ่งกันและกันเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๔๐ (พ.ศ. ๒๔๘๓) โดยมีเงื่อนไข ๓ ข้อ คือ การปักปันเขตแดนแม่น้ำโขง ให้ถือร่องน้ำลึกของลำน้ำโขงเป็นเส้นแบ่งเขตแดน ให้รัฐบาลฝรั่งเศสคืนหลวงพระบาง ปากเซ และรัฐลาวทั้งหลายให้กับสยามในเมื่อรัฐบาลฝรั่งเศสไม่สามารถปกครองรัฐลาวดังกล่าวต่อไปได้ ประการที่สาม รัฐบาลไทยต้องให้ความช่วยเหลือและความร่วมมือแก่เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานในเขตเหล่านี้ นายกรัฐมนตรีแห่งประเทศสยามกล่าวว่า การที่วางเงื่อนไขไว้เช่นนี้มิใช่เป็นเพราะชาวสยาม

มีความทะยานอยากจะได้ดินแดนทั้งหลายซึ่งความจริงแล้วจะเป็นผลทำให้สยามจะต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจในดินแดนที่เรียกร้อง แท้ที่จริงแล้ววัตถุประสงค์ที่สำคัญในการเรียกร้องอยู่ที่ประเทศสยามได้พิจารณาเห็นว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ในดินแดนเหล่านี้ต่างก็เป็นเลือดเนื้อเชื้อไขไทย และประชาชนเหล่านี้ต่างก็กระหายที่จะเข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับบ้านพี่เมืองน้องของเขา

๑๒. แถลงการณ์ของนายกรัฐมนตรีแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายนตามที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ Bangkok Chronicle นั้น ชี้ให้เห็นว่า สยามได้เรียกร้องให้เมืองหลวงพระบางและลาวกลับคืนมาเป็นของสยาม อย่างไรก็ตาม เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม ภายหลังที่ฝรั่งเศสปฏิเสธการพิจารณาเรื่องใดๆ ทั้งสิ้น นอกจากเรื่องปัญหาร่องน้ำโขง หนังสือพิมพ์ Bangkok Chronicle มีความเข้าใจผิดบางประการเกี่ยวกับความต้องการของสยามซึ่งได้ขอให้กำหนดแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นพรมแดนตั้งแต่ทางเหนือมาจดทิศใต้จนถึงเขตแดนเขมร โดยให้ฝ่ายไทยได้รับดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงข้ามหลวงพระบางและปากเซคืนมา มีเงื่อนไขอื่นๆ อีกว่าในกรณีที่มีการเปลี่ยนแปลงความเป็นเจ้าประเทศราชเหนือดินแดนลาว ฝรั่งเศสจะต้องคืนดินแดนประเทศลาวให้แก่สยาม

๑๓. แถลงการณ์ของนายกรัฐมนตรีแห่งประเทศสยามที่สถานีวิทยุกระจายเสียงเมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม นั้น มีลักษณะแข็งกร้าวกว่าครั้งก่อนๆ เขายืนยันว่าการเรียกร้องสิทธิของชาวสยามได้รับการสนับสนุนไม่เพียงแต่ประชาชนชาวไทยซึ่งอาศัยอยู่ในประเทศไทยเท่านั้น ยังได้รับการสนับสนุนจากพวกเผ่าไทยในประเทศลาว เช่นเดียวกับเผ่าไทยในประเทศเขมร ซึ่งกระหายและชื่นชมที่จะเห็นในอิสรภาพของความเป็นไทยที่แท้จริง

ประชาชนชาวไทยไม่เคยพิจารณาว่าประชาชนในประเทศลาว หรือประเทศเขมรจะเป็นชนชาติอื่นใดเลยนอกจากชนชาติไทยด้วยกัน ในอนาคตอันใกล้ชาวฝรั่งเศสจะไม่สามารถควบคุมอินโดจีนได้อีกต่อไป และเมื่อถึงเวลานั้น ประชาชนเผ่าไทยในอินโดจีนจะมารวมกันเป็นประเทศไทยในขณะที่ประชาชนชาวญวนก็จะหันไปหาผู้ปกครองเหมือนเมื่อครั้งก่อน เมื่อครั้งอันนั้นเป็นชาติอิสระ นายกรัฐมนตรีได้ยกประเด็นสำคัญว่าพระพุทธศาสนาควรได้รับการสนับสนุนในอินโดจีนเช่นเดียวกับฝรั่งเศสได้สนับสนุนคริสตศาสนาลัทธิแคทอลิค และยังได้อ้างถึงความเป็นเจ้าของในวัตถุโบราณ และพระธาตุซึ่งนำมาจากอินเดียโดยคณะธรรมทูตที่ถูกส่งไปยังประเทศนั้น

๑๔. การกระจายเสียงของอากาศที่มี

การเรียกร้องสิทธิเหนือประเทศเขมรอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๙๔๐ (พ.ศ. ๒๔๘๓) โดยอ้างว่าชนชาติเขมรมีความเป็นพี่น้องกับชาวสยามทางเชื้อชาติศาสนา และด้วยชาวสยามสร้างความคิดดังกล่าวนี้ก็เป็นการสร้างถีนฐานในอินโดจีนให้มั่นคงขึ้นโดยคิดที่จะให้ฝรั่งเศสถอนตัว หรือขับไล่ฝรั่งเศสออกจากอินโดจีน และในเหตุการณ์นั้น สยามก็จะได้อ้างสิทธิในรัฐทั้งหลายของลาวและเขมร แต่ก็จะปล่อยแคว้นโคชินไชน่าซึ่งประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวญวนให้แก่อันนัม

พื้นที่กองทัพไทยเข้ายึดครอง มกราคม ๑๙๔๓ (พ.ศ. ๒๔๘๖)

๑๕. ตามแถลงการณ์อย่างเป็นทางการของสยาม เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม ๑๙๔๑ (พ.ศ. ๒๔๘๔) กองทัพไทยซึ่งปฏิบัติการเป็นปฏิปักษ์กับฝรั่งเศสได้ ๒ เดือน ได้เข้ายึดครองพื้นที่ต่อไปนี้

ดินแดนทั้งหมดในเขตหลวงพระบางบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง "ซึ่งเป็นเมืองหลวงพระบางที่เราได้เรียกร้องขอกันตั้งแต่เริ่มมีการเจรจาตกลง"; ดินแดนของลาวรูปสามเหลี่ยมทั้งหมดที่อยู่ตรงข้ามกับปากเซ; พื้นที่ในเขมรจากชายแดนอรัญประเทศออกไป ๔๐ กิโลเมตร ตรงหน้าเมืองศรีโสภณจนจดทิศเหนือของจังหวัดสุรินทร์ จดทางใต้ของจังหวัดจันทบุรี และดินแดนทางใต้ของสุรินทร์ ๙๐ กิโลเมตร จากเมืองเสียมราฐและนครวัด กองทัพไทยยังได้เข้ายึดครองหมู่บ้านอีก ๒-๓ แห่งในเขตการรบที่จันทบุรี หนังสือพิมพ์ Bangkok Chronicle ฉบับวันที่ ๓๑ มกราคม ๑๙๔๑ (พ.ศ. ๒๔๘๔) ประกาศว่าการป้องกันฝ่ายฝรั่งเศสได้ถูกทำลายลงอย่างย่อยยับ ผู้เชี่ยวชาญทางทหารให้ความเห็นว่าถ้าการสู้รบยังคงดำเนินต่อไป กองทัพไทยจะสามารถเข้ายึดครองรัฐของลาวและประเทศเขมรได้ทั้งหมดภายในเวลาน้อยกว่า ๑ เดือน "สิ่งนี้พอจะสรุปให้เห็นได้ว่าทำไมฝรั่งเศสจึงยอมให้ญี่ปุ่นยื่นมือเข้ามาใกล่เกลี่ย และเป็นที่น่าสังเกตอีกว่าไทยก็ยอมรับการแทรกแซงของญี่ปุ่นใน ๒ วันต่อมา"

๑๖. ถ้าการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ถูกต้อง รัฐบาลสยามก็ได้สร้างความประทับใจให้แก่ประชาชนชาวสยามอยู่อย่างหนึ่ง ที่ว่าการแทรกแซงของญี่ปุ่นไม่เพียงแต่ไม่ได้ให้ประโยชน์ใดเลยแก่สยามเท่านั้น ยังเท่ากับเป็นการปิดกั้นไม่ให้สยามได้เข้าครอบครองลาวและเขมรได้สำเร็จอย่างที่ได้มุ่งหมายไว้ ยิ่งกว่านั้นเมื่อเปรียบเทียบพื้นที่ที่กองทัพไทยเข้ายึดไว้ กับข้อตกลงระหว่างฝรั่งเศสและสยามในกรุงโตเกียว เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๑๙๔๑ (พ.ศ. ๒๔๘๔) แสดงให้เห็นตัวอย่าง อย่างน้อยที่สุดว่าชาวไทยได้สูญเสียดินแดน ทั้งที่เขาได้เรียกร้องและมีชัยชนะในการสู้รบ

ข้อตกลงระหว่างฝรั่งเศส - สยาม เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๑๙๔๑ (พ.ศ. ๒๔๘๔)

๑๗. โดยข้อตกลงนี้ฝรั่งเศสคืนดินแดนรอบ ๆ เมืองปากเซ ให้แก่สยาม ดังนั้นก็เท่ากับสยามได้รับคืนส่วนที่ได้สูญเสียไป เมื่อคราวประชุมตกลงใน ปี ๑๙๐๔ (พ.ศ. ๒๔๓๗) แต่ฝรั่งเศสยังคงรักษาสิทธิ ทางหลวงพระบาง ส่วนที่อยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำโขง และบริเวณพื้นที่ทางทิศตะวันตกซึ่งสยามต้องการเอากลับคืน และสยามยังได้อ้างสิทธิว่ากองทัพสยามได้เข้าครอบครองไว้แล้วในการรบครั้งหนึ่ง

๑๘. กำหนดเขตแดนไทยกับเขมรใหม่ คือ ตั้งแต่ตะวันออกเฉียงเหนือจดทางเหนือทะเลสาบไปทางทิศตะวันออกจนถึงแม่น้ำโขงที่อยู่ใกล้เมืองสะตรึงเตรงนั้น เขตแดนที่กำหนดขึ้นใหม่นี้ดินแดนส่วนที่สยามสูญเสียไปใน ค.ศ. ๑๙๐๔ (พ.ศ. ๒๔๓๗) และ ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๐) ได้กลับคืนมามากกว่า กองทัพไทยได้เข้ายึดครองในส่วนนี้แต่สยามไม่ได้นครวัดและทางฝั่งทะเลสาบ ซึ่งดินแดนเหล่านี้ยังเป็นของฝรั่งเศสอยู่ นอกจากนี้ขณะที่ยังไม่มีเขตแบ่งครึ่งทางด้านฝรั่งเศสในการแบ่งเขตเขมรใหม่นี้ แต่มีเขตแบ่งครึ่งทางด้านสยามซึ่งได้รวมพื้นที่ทั้งหมดที่ฝรั่งเศสคืนให้สยาม นอกจากว่าดินแดนนั้นสยามจะได้มาแล้วโดยกำลังทหารประเทศสยามยังต้องตกลงด้วยความจำใจที่ต้องใช้เงิน ให้ฝรั่งเศสเป็นจำนวน ๖ ล้านเปียสอินโดจีนในเวลา ๖ ปี เป็นค่าชดเชยที่ฝรั่งเศสได้สร้างทางรถไฟและถนนต่าง ๆ ไว้ในบริเวณพื้นที่ยกให้

ความผิดหวังของชาวสยาม

๑๙. ความเสียใจของชาวสยามอาจจะมองเห็นได้จากบทวิจารณ์หนังสือพิมพ์ในเวลานั้น ดังเช่นหนังสือพิมพ์ Bangkok Chronicle ลงวันที่ ๑๒ มีนาคม ๑๙๔๑(พ.ศ. ๒๔๘๔) กล่าวว่า "แม้จะเกิดความรู้ที่ว่าการยินยอมให้ขยายดินแดนจะไม่เป็นไปตามที่คาดหวังนัก, แต่ก็เป็นโอกาสสำหรับการรวมตัวของประชาชาติเพราะมันหมายถึงการยอมรับความยุติธรรมและความถูกต้องในกรณีพิพาทนี้"

๒๐. รัฐมนตรีแห่งประเทศสยามออกแถลงการณ์ตอบโต้ที่กรุงวอชิงตัน เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๑ (พ.ศ. ๒๔๘๔) ว่าญี่ปุ่นยื่นมือเข้าไกล่เกลี่ยให้เปิดการเจรจาโดยสันติวิธีระหว่างสยามและอินโดจีน เขากล่าวว่า เมื่อใดก็ตามที่ญี่ปุ่นต้องการจะได้บางสิ่งบางอย่าง ญี่ปุ่นก็จะเปิดการเจรจาทันที จนกระทั่งญี่ปุ่นได้สิ่งนั้นสมปรารถนา และญี่ปุ่นก็ได้บังคับให้กองทัพไทยถอนตัวออกจากดินแดนเหล่านี้ ได้ไปด้วยเลือดของพวกเราชาวสยาม

สรุป

๒๑. ภายหลังสงคราม ฝรั่งเศสทึกทักเรียกร้องค่าเสียหายที่ดินแดนได้ตกไปเป็นของสยามใน ค.ศ. ๑๙๔๑ (๒๔๘๔) ในข้อกล่าวหาที่ว่า ประเทศสยามได้ใช้กำลังบังคับและการยื่นมือเข้ามาใกล่เกลี่ยของญี่ปุ่น ก็เป็นกรณีการใช้กำลังเป็นส่วนใหญ่พอกัน อย่างไรก็ดีอาจมีปัญหาของการถอนตัวของฝรั่งเศสจากอินโดจีน อาจจะสังเกตได้โดยตรงจากข้อโต้เถียงในด้านเชื้อชาติและศาสนา ซึ่งประชาชนลาวเป็นเชื้อชาติที่พูดภาษาไทยเหมือนชาวสยาม และเป็นพุทธศาสนิกชนเช่นเดียวกัน นอกจากนี้พื้นที่ในดินแดนลาวที่รวมอยู่ในอำนาจอารักขาของฝรั่งเศสไม่เหมือนอาณาจักรพื้นเมืองดั้งเดิมครั้งเก่าก่อน และไม่มีประวัติของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงไม่สามารถที่จะดำรงเป็นรัฐอิสระได้โดยลำพัง ในทางตรงข้ามกับประเทศลาว, ประเทศเขมรมีประวัติศาสตร์อันยาวนานในฐานะเป็นอาณาจักรที่มีอำนาจและมีอารยธรรมของตนเอง และบางทีชาวเขมรพอใจที่จะดำรงความเป็นชาติอิสระมากกว่าชาวลาว เขมรมิได้อยู่ในตระกูลที่พูดภาษาเดียวกับพวกไทย แต่ที่ปัจจุบันเขมรมีสิ่งที่เหมือนกับคนไทยก็คือ การยอมรับนับถือศาสนาพุทธลัทธิหินยานเช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่าชาวลาวมีภาษาและศาสนาเชื่อมเกี่ยวกับประเทศสยาม ส่วนชาวเขมรมีแต่ทางด้านศาสนาไม่ใช่ด้านภาษา ในขณะที่ชาวญวนมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเทศสยามแต่อย่างใดไม่ว่าจะเป็นทางด้านภาษาและศาสนาก็ตาม

เก็บความโดย **สุพรรณี กาญจนัษฐิติ** ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

วารสารธรรมศาตร์

ฉบับปีที่ ๕ เล่มที่ ๓ (กุมภาพันธ์–พฤษภาคม ๒๕๑๙)

ว่าด้วยวรรณกรรมไทย

ชลธิรา กลัดอยู่ บรรณาธิการร่วม

การเริ่มต้นของการจัดการศึกษา ในสมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๓ – ๒๔๒๓)

ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๕ นั้น เป็นยุคที่มีการปฏิรูปสถาบันต่าง ๆ เป็นอันมาก สิ่งหนึ่งที่กลุ่ม "สยามหนุ่ม" ได้ทำการปฏิรูประบบการศึกษาก็ คือ การนำเอาระบบการศึกษาแบบตะวันตกมาใช้ รัชกาลที่ ๕ และกลุ่มผู้ทำงานใกล้ชิดได้พยายามที่จะจัดการศึกษาให้แก่พระญาติ พระวงศ์ ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๔ ก็ได้มีการริเริ่มจัดการศึกษาให้แก่พวกเจ้านายเช่นกัน หากแต่ไม่ได้ทำอย่างเป็นระบบระเบียบ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้เริ่มทำอย่างจริงจังและเป็นระบบ โดยจัดให้มีการเปิดโรงเรียนภายในเขตพระราชวังที่จะทำการสอนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษตามแบบยุโรปให้แก่พวกเจ้านายและขุนนางชั้นสูง

ต่อจากนั้นอีก ๒ – ๓ ปี ก็ได้มีโครงการที่จะขยายการศึกษาแบบเป็นรูปเป็นร่างไปทั่วพระราชอาณาจักรแต่โครงการนี้ก็ต้องล้มเหลวเนื่องจากเกิดวิกฤตการณ์วังหน้า (พ.ศ. ๒๔๑๘) บทความนี้จะชี้ให้เห็นถึงภูมิหลังและสาเหตุที่ทำให้การศึกษาแบบใหม่ดำเนินไปได้อย่างเชื่องช้า และจะพยายามตอบคำถามว่า ความล้มเหลวในการจัดการศึกษาครั้งนั้นมีส่วนสัมพันธ์กับวิกฤตการณ์ทางการเมืองอย่างไร

โรงเรียนแห่งแรก (พ.ศ. ๒๔๑๓ – ๒๔๑๘)

ในสมัยก่อนรัชกาลที่ ๕ นั้น บรรดาพวกเจ้านายและขุนนางจะได้รับการศึกษาที่จัดตามแบบธรรมเนียมโบราณถึงแม้ว่าจะได้มีการแทรกวิชาสมัยใหม่ เช่น วิชาภาษาอังกฤษหรือใช้วิธีการสอนที่เป็นวิทยาศาสตร์บ้างแล้วก็ตาม แต่พวกกุลบุตรก็คงเรียนเพื่อให้อ่านให้ออก เขียนให้ได้ โดยเรียนภาษาบาลี เรียนหลักธรรมพระไตรปิฎก และฝึกอาชีพจากบรรพบุรุษในครอบครัวตนเอง บางคนก็อาจจะได้เรียนการรัฐกิจเพื่อเตรียมตัวเข้ารับราชการ รัชกาลที่ ๕ เองนับว่าเป็นกุลบุตรสยามที่ทรงได้รับการศึกษาอย่างมาก ได้ทรงเรียนทั้งด้านอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์

ในสมัยนั้น พวกเจ้านายชั้นสูงยังไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องอ่านออกเขียนได้

เพราะสามารถที่จะจ้างเสมียนมาทำงานได้ถ้าต้องการใช้การอ่านการเขียน แต่ความคิดแบบนี้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยเฉพาะในกลุ่มเจ้านายชั้นสูง เริ่มที่จะเรียนภาษาอังกฤษและวิทยาศาสตร์กับพวกมิชชันนารีอเมริกัน เช่น เจ้าฟ้ามงกุฎ เจ้าฟ้าจุฑามณี เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ซึ่งได้เป็นเสนาบดีกลาโหมในสมัยรัชกาลที่ ๔ และเป็นผู้สำเร็จราชการในสมัยรัชกาลที่ ๕) แต่บุคคลเหล่านี้ก็ได้เรียนวิชาการที่ยังไม่สมบูรณ์แบบนัก บุคคลเหล่านี้ได้ส่งบุตรหลานของตนออกไปเรียนต่อในต่างประเทศในเวลาต่อมา และได้นำเอาความคิดเรื่องการศึกษาแผนใหม่เข้ามา

รัชกาลที่ ๕ เองก็ได้รับการศึกษาโดยเฉพาะภาษาอังกฤษตั้งแต่เด็ก และได้ตัดสินใจที่จะจัดให้มีการศึกษาแบบสมัยใหม่ที่ทำกันตามโรงเรียนตั้งแต่ก่อนจะเสด็จประพาสต่างประเทศ อันที่จริงความคิดเรื่องการจัดการศึกษาแผนใหม่นี้ไม่ใช่ความคิดที่ใหม่นัก เพราะตั้งแต่สมัยอยุธยาก็ได้มีแนวความคิดในการจัดการศึกษาที่ทำกันอยู่ในวัดซึ่งอยู่ภายใต้ความอุปถัมภ์ของพระเจ้าแผ่นดิน จากบันทึกของกรมพระยาดำรง ฯ ได้บันทึกไว้ว่าในสมัยอยุธยาพระเจ้าทรงธรรมก็ได้จัดให้มีการสอนหนังสือในเขตพระราชวัง ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ก็ได้จัดให้มีราชบัณฑิตซึ่งทำหน้าที่เป็นครูสอนหนังสือขึ้น รัชกาลที่ ๓ ได้ขยายกิจการโดยตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทยขึ้นตั้งแต่ยังไม่ได้ขึ้นครองราชย์ (พ.ศ. ๒๓๙๓) ประวัติของโรงเรียนมีมานานแล้วในรูปการศึกษาแบบวังกับวัด หลักฐานที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่งก็คือ เจ้าฟ้ามงกุฎได้จ้างแหม่มแอนนา เลียวโนเวนส์ ดร. เฮ้าส์ ดร. ชานเล่ย์ มาสอนภาษาอังกฤษให้แก่พระโอรส แต่รัชกาลที่ ๔ ก็ได้ริเริ่มไว้เพียงเท่านั้น รัชกาลที่ ๕ ได้มาขยายการศึกษาแผนใหม่ต่อมา

การศึกษาในวังนั้นเริ่มมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า เมื่อมีการเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินแต่ละครั้ง การบริหารราชการแผ่นดินก็จะเปลี่ยนไปด้วย บรรดาครอบครัวเจ้านายชั้นสูงทั้งหลายก็มักจะนำบุตรของตนมาถวายตัวอยู่ในกรมทหารมหาดเล็ก โดยหวังว่าจะเป็นที่โปรดปรานและจะได้รับราชการทำความดีความชอบมีความก้าวหน้าต่อไป

ในสมัยของรัชกาลที่ ๕ นั้น มีผู้เข้ารับราชการในกรมทหารมหาดเล็กจำนวนมากมายเกินกว่าที่จะอยู่ในกรมทหารมหาดเล็กได้ทั้งหมด รัชกาลที่ ๕ จึงได้ทำการเลือกตามพระราชอัธยาศัย และจัดตั้งเป็นหน่วยทหารแบบยุโรปในปี พ.ศ. ๒๔๑๒ ในปีต่อมารัชกาลที่ ๕ ก็ได้นำบุคคลจากกลุ่มนี้ร่วมกับพระประยูรญาติให้เข้ารับการฝึกหัดวิชาอื่น ๆ นอกเหนือไปจากวิชาทหาร และนี่เป็นต้นกำเนิดของโรงเรียนมหาดเล็กในปี พ.ศ. ๒๔๑๓

หลังจากที่ได้เสด็จประพาสต่างประเทศในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ แล้ว ต่อมาอีก ๖ เดือน รัชกาลที่ ๕ ได้มองเห็นความก้าวหน้าของโรงเรียนที่ได้ทรงตั้งเอาไว้ จึงได้ร่างกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการรับเด็กเข้ามาเรียน พระราชกฤษฎีกานี้ก็ได้แสดงคุณค่าทางการศึกษา ซึ่งส่วนมากก็ยังเน้นในรูปแบบเดิม เป้าหมายของการศึกษายังคงมุ่งหมายในเรื่องการอ่านออกเขียนได้ การเรียนรัฐประศาสน์ราชประเพณี วิธีการทำงานของระบบราชการ มองจากจุดนี้การศึกษายังคงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมบุคคลให้สามารถเข้ามารับใช้งานแผ่นดิน

สิ่งที่น่าสังเกตก็คือมีการเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาบางประการของการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ต่างไปจากสมัยก่อน อย่างเช่นในสมัยรัชกาลที่ ๒ หรือรัชกาลที่ ๓ พระเจ้าแผ่นดินจะสนับสนุนคนอย่างสุนทรภู่ หรือรัชกาลที่ ๒ เองก็ได้แต่งกลอนวรรณคดีต่าง ๆ โดยใช้ศาสนาพุทธ และความเชื่ออื่น ๆ ทางศาสนามาทำการสั่งสอนบุคคลให้มีความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ แต่วิธีการแบบนี้ไม่ได้ทำกันเป็นระบบระเบียบ เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ไม่มีการติดตามผล ส่วนในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ใช้รูปแบบของการศึกษาตามแบบตะวันตกที่จัดในรูปของโรงเรียน มีการสอนวิทยาศาสตร์ และเรียนวิธีการปฏิบัติตนมาทำให้การอบรมสั่งสอนนั้นเป็นระบบระเบียบอย่างดี แต่ก็ยังคงมีเป้าหมายเหมือนเดิม คือมุ่งให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ ส่วนที่เหมือนกันอีกอย่างหนึ่งก็คือ ทั้งสมัยก่อนรัชกาลที่ ๕ และสมัยรัชกาลที่ ๕ พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ในการจัดการศึกษา เช่นรัชกาลที่ ๒ ทรงชุบเลี้ยงสุนทรภู่ รัชกาลที่ ๕ ก็ทรงจ่ายพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อบำรุงการศึกษา

อีกตอนหนึ่งที่น่าสังเกตพระราชกฤษฎีกาก็คือ ข้อความที่ว่า "ขอให้ผู้ที่ได้เล่าเรียนจงได้มีความรู้ กอปรไปด้วยคุณงามความดีและความเจริญจงมีสืบไป" จากข้อความนี้อาจจะมองได้ ๒ ทางคือ ทางหนึ่งเป็นการคาดหวังผลที่จะเกิดจากการได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนตามแบบความเชื่อถือเก่า ๆ ทางศาสนา แต่อีกทางหนึ่ง อาจจะเป็นการบอกเป็นนัยให้แก่ผู้ที่จะมาเล่าเรียนทั้งหลายว่า นับแต่นี้ต่อไปอาจจะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือเข้าไปแสวงหาความก้าวหน้าในทางอาชีพ (เช่นรับราชการ) ได้ หากใฝ่ใจศึกษาอย่างจริงจัง เป้าหมายการศึกษาดังนี้จะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษานั้นจะช่วยคัดเลือกคนกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาเรียนหนังสือเพื่อจะได้เข้าไปช่วยงานของแผ่นดิน

พระราชกฤษฎีกานี้เป็นต้นกำเนิดของความคิดที่ว่า ทางราชการจะวางมาตรฐานทางการศึกษาเอาไว้ระดับหนึ่ง เพื่อจะได้มีมาตรฐานสำหรับเรื่องการเข้ารับราชการ มาตรฐาน

นี้จะใช้ได้โดยการขยายการศึกษาให้ทั่วพระราชอาณาจักรภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ แต่ในขั้นเริ่มต้นนั้นก็ยังไม่สามารถทำได้ทั้งหมด เพียงแต่มีการตั้งเป้าหมายเอาไว้คร่าว ๆ เท่านั้น

การบริหารงานการศึกษาและเรื่องการเรียนการสอนในโรงเรียนนั้น ยังคงอยู่ในมือของกรมพระอาลักษณ์ หลวงสารประเสริฐ (ตอนหลังได้เป็นพระยาศรีสุนทรโวหาร น้อย อาจารยางกูร) ได้รับเลือกเป็นครูใหญ่คนแรก และได้มีบทบาทสำคัญต่อมาในวงการศึกษาไทยจนมรณกรรม สถานที่ตั้งโรงเรียนได้ใช้ภายในพระราชวัง พระยาศรีสุนทรโวหารได้รวบรวมหนังสือตำราเรียน คือมูลบทบรรพกิจ รัชกาลที่ ๕ ได้สั่งให้โรงพิมพ์หลวงพิมพ์ ๒,๐๐๐ ชุด เพื่อใช้ในการสอน หนังสือนี้จะช่วยให้เด็กสามารถผสมอักษร ออกเสียงวรรณยุกต์ได้ถูกต้อง ชัดเจน คล่องแคล่ว และใช้ได้กว้างขวาง หนังสือมูลบทบรรพกิจต่างจากหนังสือจินดามณี (แต่งในสมัยศตวรรษที่ ๑๗) ซึ่งเน้นเรื่องหลักภาษาไทยและการแต่งกาพย์กลอน มูลบทบรรพกิจเป็นหนังสือที่เหมาะมากสำหรับการเอามาใช้ในห้องเรียนจริง ๆ จินดามณีใช้แต่รูปภาพ ส่วนมูลบทบรรพกิจมีบทที่เป็นแบบฝึกหัด ไม่เน้นการเอาไปแต่งกาพย์กลอน ข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดคือ จินดามณีเน้นเรื่องการแต่งวรรณคดีแบบอินเดียโบราณ คล้าย ๆ กับการผสมอักษรของภาษาบาลีและสันสกฤต แต่มูลบทบรรพกิจเป็นหนังสือแบบเรียนภาษาไทยอย่างง่าย ๆ ที่จะทำให้เด็กอ่านออกเขียนได้อย่างจริงจัง

พระยาศรีสุนทรโวหารได้รวบรวมตำราเรียนมูลบทบรรพกิจขึ้นมาใช้ก็เพราะท่านมีความเข้าใจดีจากประสบการณ์ที่ได้ใช้ชีวิตในวัด และได้ทำการเรียนการสอนมาเป็นเวลานานว่า ในการศึกษาแผนใหม่นั้นมีความต้องการหนังสือแบบเรียนที่ถูกต้อง เข้าใจง่ายเพื่อให้ครูและนักเรียนได้ใช้ ท่านได้เปลี่ยนวิธีการเรียนภาษาตามแบบวรรณคดีอินเดียเก่า ๆ ที่ยุ่งยากด้วยการนำเอาระบบการเรียนใหม่ที่มีลำดับขั้น มีหลักการผสมที่ดี ไม่ใช่เน้นการท่องจำอย่างไร้เหตุผล จึงนับได้ว่าท่านได้สร้างประเพณีใหม่ ๆ ในเรื่องการเรียนรู้ขึ้น

การจัดการศึกษาภายในพระราชวังนั้นใช้พื้นฐาน ๓ อย่างเป็นเป้าหมายสำคัญ คือการอ่าน เขียนและคิดคำนวณ โดยคาดหวังเอาไว้ว่า การที่ได้ให้พวกเจ้าฟ้าและขุนนางทั้งหลายได้ร่ำเรียนวิชาการทั้ง ๓ อย่างนี้แล้ว จะช่วยทำให้การรับราชการมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ฉะนั้นเป้าหมายอันแรกของการจัดการศึกษาแผนใหม่ จึงเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกฝนให้กุลบุตรทั้งหลายมีความรู้ในทางราชกิจ โดยผนวกเข้ากับสถาบันเดิมซึ่งทำหน้าที่เหล่า

นี้มาก่อน คือกรมพระอาลักษณ์และกรมทหารมหาดเล็ก

รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระประสงค์ที่จะจัดให้มีโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษภายในพระราชวังด้วย แต่ติดขัดด้วยยังไม่มีครูสอน (ได้เริ่มมีพระราชดำริขึ้นตั้งแต่เสด็จกลับจากประพาสสิงคโปร์ในปี พ.ศ. ๒๔๑๔) จึงเลื่อนการรับนักเรียนและโครงการออกไป แต่เพื่อไม่ให้ล่าช้า รัชกาลที่ ๕ จึงได้ทรงเลือกส่งพระประยูรญาติจำนวน ๑๔ คน ไปเรียนภาษาอังกฤษที่สถาบันราฟเพิลในสิงคโปร์ หลังจากพระองค์เสด็จกลับจากประพาสอินเดียไม่นานก็ได้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษใกล้ๆ กับโรงเรียนสอนภาษาไทย แพตเตอร์สันซึ่งได้เข้ามาเยี่ยมญาติซึ่งทำงานอยู่เมืองไทยได้รับการว่าจ้างให้เป็นครูสอนที่โรงเรียนนี้โดยทำสัญญา ๓ ปี กำหนดให้สอนการเรียนการอ่านและการพูดภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และคณิตศาสตร์ นักเรียนที่เรียนมี ๒ กลุ่ม เป็นพวกพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งได้รับคำสั่งให้มาเรียนในตอนเช้า ส่วนในตอนบ่ายก็เป็นนักเรียนจากโรงเรียนมหาดเล็ก

โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษนี้ได้ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ ถึงแม้ว่าในตอนแรกแพตเตอร์สันจะไม่รู้ภาษาไทยเลย แต่ก็ได้พยายามสอนโดยใช้พจนานุกรมของปาเลอกัวร์ และหนังสือไวยากรณ์ของแมคฟาร์แลนด์ ตลอดจนได้รับความช่วยเหลือจากนักเรียนบางคนที่เคยเรียนกับแหม่มแอนนา รวมทั้งพวกที่ได้ไปเรียนที่ราฟเพิลมาก่อน ถึงแม้การเรียนจะได้ผลไปช้าๆ แต่นักเรียนหลายคนก็สามารถใช้ประโยคง่ายๆ พูดกับฝรั่งได้ใน ๖ เดือน ผลสำเร็จอันนี้ก็เนื่องจากแพตเตอร์สัน เคยมีประสบการณ์ในการสอนหนังสือในโรงเรียนของบิดาของเขาที่นิวเจอร์ซี่มาหลายปีเคยจัดการกับงานโรงเรียนทั้งด้านการบริหารและการจัดระเบียบวินัยซึ่งทำให้นักเรียนที่คุ้นกับการเรียนแบบไม่ค่อยเป็นระบบระเบียบมีความรู้สึกว่าแปลกต่อบรรยากาศของโรงเรียนของแพตเตอร์สันอยู่บ้าง

ตอนเปิดโรงเรียนนั้นมีนักเรียนอยู่เกือบ ๕๐ คน แต่ต่อมาก็ต้องออกไปรับราชการบ้าง ถึงอายุที่ต้องไปบวช ไปทำงานด้านอื่นหรือไปเรียนวิชาการด้านอื่นบ้าง ทำให้จำนวนนักเรียนลดลงอย่างรวดเร็วใน ๖ เดือนแรก นักเรียนลาออกไปกว่าครึ่งหนึ่ง ในปีต่อมาเหลือพวกเจ้าฟ้าเรียนเพียง ๕ พระองค์ ในปี พ.ศ. ๒๔๑๗ ซึ่งเป็นปีสุดท้ายเหลืออยู่ ๓ คน ในปีนี้แพตเตอร์สันก็ครบสัญญาที่ทำการสอน แต่นักเรียนที่เหลืออยู่ได้ขอร้องให้สอนพวกที่เหลือต่อไปอีกจนถึงกลางปี พ.ศ. ๒๔๑๘ จึงได้เลิก

ถ้าพิจารณาจากอัตรานักเรียนที่ลดลงแล้วก็อาจจะคิดว่าโรงเรียนของแพตเตอร์สัน

ประสบความล้มเหลวโดยสิ้นเชิง แต่ความจริงโรงเรียนของแพตเตอร์สันได้มีส่วนในการปลูกฝังความคิดแก่นักเรียนที่เหลืออยู่ไม่น้อย ความคิดของแพตเตอร์สันนั้นมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของไทยอยู่บ้าง เพราะนักเรียนบางคนที่ยังคงเรียนกับแพตเตอร์สันต่อมาได้เป็นคนสำคัญของไทยหลายคน เช่น กรมพระยาเทววงศ์วโรปการ (เป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ๓๗ ปี) กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (เป็นเสนาบดีกระทรวงศึกษา ๕ ปี กระทรวงมหาดไทย ๒๓ ปี) เจ้าพ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ (เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหมหลายปี) กรมพระยาชิรญาณวโรรส (สมเด็จพระสังฆราช) กลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้เป็นที่ปรึกษาชั้นสูงที่ทำงานใกล้ชิดกับรัชกาลที่๕มาก

ในเดือนสุดท้ายก่อนที่โรงเรียนจะปิด มีกรมพระยาดำรงฯเป็นนักเรียนคนสุดท้ายและระหว่างนี้แพตเตอร์สันก็ยังต้องไปสอนพิเศษให้รัชกาลที่ ๕ อาทิตย์ละ ๒ ครั้ง กรมดำรงฯได้ทรงติดตามแพตเตอร์สันไปหลายครั้ง ทรงไปเยี่ยมเยียนชาวยุโรป ทรงมีโอกาสได้พูดได้อ่านภาษาอังกฤษมาก ระยะนี้รัชกาลที่ ๕ ก็ได้ทรงคุ้นกับภาษาอังกฤษมากทรงใช้ภาษาอังกฤษได้คล่อง และเป็นโอกาสให้รัชกาลที่ ๕ และกรมดำรงฯ ได้พบปะติดต่อกันอย่างใกล้ชิด ซึ่งทั้ง ๒ ท่านทรงเป็นบุคคลที่มีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาประเทศสยามในรูปแบบใหม่ รัชกาลที่ ๕ ได้เคยตรัสว่า ในระหว่างที่เรียนภาษาอังกฤษกับแพตเตอร์สันและกรมดำรงฯนั้น เป็นโอกาสให้พระองค์ได้เห็นบุคลิกภาพและความสามารถของกรมดำรงฯ จนภายหลังได้เป็นที่ไว้วางใจของพระองค์มาก

สัญญาทำงานของแพตเตอร์สันหมดในปี พ.ศ. ๒๔๑๘ เขาได้เดินทางกลับยุโรป นักเรียนบางคนของเขาก็ยังคงเรียนภาษาอังกฤษด้วยตนเองต่อไป และการเรียนแบบเป็นทางการสำหรับเจ้านายชั้นสูงก็สิ้นสุดในระยะ ๓ ปี ถึงแม้รัชกาลที่ ๕ จะยังคงสนใจในเรื่องการจัดการศึกษาให้แก่พวกเจ้านายชั้นสูงและบุตรของขุนนางชั้นสูงทั้งหลาย แต่ในระยะนั้นก็มีเหตุการณ์อย่างอื่นเข้ามา ซึ่งทำให้รัชกาลที่๕และพวกข้าราชการบริพารส่วนมากต้องให้ความสนใจมากกว่า จนต้องเลิกสนใจการศึกษาไประยะหนึ่ง

โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษของแพตเตอร์สันปิดลงพร้อมๆกับที่ตัวครูจากไป ส่วนโรงเรียนภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหารยังคงทำการสอนต่อไปอีก สำหรับ ๒ โรงเรียนนี้ เหตุการณ์เรื่องวังหน้าไม่ได้ทำให้มีอะไรเปลี่ยนแปลงมากนัก ซึ่งอาจจะเป็นเพราะตอนนั้นไม่มีเหตุการณ์สำคัญอะไรที่จะช่วยส่งเสริมหรือขัดขวางเรื่องนี้ พระยาศรีสุนทรโวหารก็ไม่ได้เป็นคนที่มีความคิดสมัยใหม่ก้าวหน้าล้ำคนอื่นมากนัก จึงไม่เกิดความขัดแย้ง

กับใคร สำหรับคนที่เคยคัดค้านความคิดการปฏิรูปด้านอื่น ๆ ของรัชกาลที่ ๕ ก็เห็นว่าโรงเรียน ๒ แห่งนี้ไม่ได้มีบทบาทอะไรมากไปกว่าได้ช่วยให้รัชกาลที่ ๕ มีความสะดวกขึ้นมาเล็กน้อยในการรับคนเข้ามาทำงาน การศึกษายังไม่มีผลที่ไปขัดผลประโยชน์ของใคร คนทั่วไปยังเห็นว่าเขาสามารถที่จะรับราชการได้ตำแหน่งสูง โดยไม่ต้องผ่านระบบโรงเรียน โรงเรียนของแพตเตอร์สันก็ไม่ต่างไปจากวิธีการที่รัชกาลที่ ๔ ได้เคยจ้างครูฝรั่งมาสอนในวัง ยังไม่มีผู้ใดสูญเสียผลประโยชน์จากการมีโรงเรียนในรูปแบบอย่างนี้

รัชกาลที่ ๕ เองก็ทรงเสียพระทัยต่อความล้มเหลวของโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ และเป้าหมายของการจัดการศึกษาก็ต่ำลง จากวิกฤตการณ์วังหน้าทำให้รัชกาลที่ ๕ เริ่มทรงตระหนักว่าการปฏิรูปนั้นจะต้องใช้เวลานานค่อยเป็นค่อยไป ได้เริ่มดำริว่าถึงแม้จะได้เริ่มทำงานตามที่คาดหวังเอาไว้แล้ว แต่ก็ยังห่างไกลจากผลสำเร็จอยู่มาก

ในระยะ พ.ศ. ๒๔๑๘–๒๔๒๓

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๘–๒๔๒๓ งานปฏิรูปดำเนินไปได้ช้ามาก ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาก็ตาม แต่ก็ไม่ได้มีผลต่อการกระจายอำนาจทางการเมืองหรือมีการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานแต่อย่างใด การเปลี่ยนแปลงบางอย่างทำในทางกฎหมาย บางอย่างเกิดขึ้นในด้านการเปลี่ยนวิถีชีวิตในกรุงเทพ ฯ มีการตั้งกรมตำรวจและกองดับเพลิง กรุงเทพ ฯ สามารถติดต่อกับโลกภายนอกได้กว้างขวางด้วยระบบติดตั้งโทรเลข แต่สำหรับระยะ ๑๐ ปีนี้ รัชกาลที่ ๕ ไม่ได้ทรงพยายามท้าทายศัตรูทางการเมือง หรือพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงอะไรให้ไกลออกไปเลยในสังคมไทย

ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๑๘–๒๔๒๓ ได้มีการเปลี่ยนแปลง ๒ อย่างในเรื่องการศึกษาแผนใหม่ ประการแรกเป็นการคาดหวังที่สูงมาก ๔ เดือนหลังจากวิกฤตการณ์วังหน้า ได้มีการออกพระราชกฤษฎีกาในหนังสือราชกิจจานุเบกษาให้ขยายการศึกษาขั้นประถมศึกษาภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ไปทั่ววัดหลวง คำประกาศนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงการเริ่มดำเนินการศึกษาในสมัยนั้น และได้เสนอการแก้ปัญหาซึ่งได้ใช้เป็นนโยบายการศึกษาไทยมากกว่า ๒๐ ปีต่อมา

ในคำประกาศนี้ รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงวิจารณ์คุณภาพของการศึกษาไทยในขณะนั้น ซึ่งทำให้มองเห็นสภาพการศึกษาได้ว่า การเรียนการสอนทำอย่างไม่มีระเบียบ ความสัมพันธ์แบบส่วนตัวและตามสบายของครูกับศิษย์ ครอบครัวของศิษย์นั้นเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้การศึกษาไม่มีมาตรฐาน ถึงแม้ว่ารัชกาลที่

๕ จะไม่ได้ทรงวิจารณ์ออกมาตรงๆดังนี้ แต่ก็ได้ตั้งคำถามถึงความสามารถของพระสงฆ์ วิธีการสอนและตำราเรียนนั้นว่าเหมาะสมหรือไม่ รัชกาลที่ ๕ ทรงเข้าพระทัยว่าการทำแบบนี้ส่วนหนึ่งคงจะเป็นการทำร้ายจิตใจของพวกพระสงฆ์ เพราะการศึกษาของพวกพระสงฆ์นั้น เน้นความเข้าใจทางพุทธศาสนา แต่ไม่เน้นเรื่องการอ่านออกเขียนได้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับความต้องการของรัฐ ความคิดเช่นนี้รัชกาลที่ ๕ อาจจะทรงได้รับมาจากรัชกาลที่ ๔ ซึ่งคิดเรื่องมาตรฐานของการศึกษากับการรับราชการ ซึ่งรัชกาลที่ ๕ เองก็ได้ทรงดำรัสเรื่องมาตรฐานนี้ตลอดเวลา และรัชกาลที่ ๕ อาจจะได้รับความคิดเรื่องการจัดการศึกษาให้มีมาตรฐานโดยใช้สถาบันสงฆ์และให้พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้อุปถัมภ์จากรัชกาลที่ ๔ ซึ่งก็เหมือนที่พระนารายณ์ได้เคยทำมา รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงเปรียบเทียบระบบการศึกษาของไทยกับระบบการศึกษาที่พวกมิชชั่นนารีมาจัดในไทย รวมทั้งรูปแบบการศึกษาที่ได้ไปเห็นมาจากสิงคโปร์และอินเดีย และได้พบว่าระบบการศึกษาของไทยต้องการอะไร และต้องทำอย่างไร

ความคิดนี้เห็นได้ชัดในคำประกาศ โดยจะเห็นความพยายามที่จะเอาการฝึกหัดแบบกษัตริย์ไปรวมกับศาสนา จัดประเพณีการศึกษาในวัดให้เหมือนกับในวัง มีการให้เงินเดือนพิเศษแก่พระสงฆ์ที่อ่านออกเขียนได้ และทำการสอนหนังสือ มีการจัดสอบเลื่อนชั้น สิ่งที่น่าสนใจในคำประกาศนี้ก็คือ ได้มีการกำหนดหน้าที่ของพระสงฆ์เสียใหม่ ซึ่งก็เท่ากับว่า สถาบันทางศาสนาได้เพิ่มหน้าที่พิเศษขึ้นมาอย่างเป็นทางการ การอ่านออกเขียนได้นั้น ไม่ใช่มุ่งเพียงเพื่อการศึกษาพระธรรมไตรปิฎกเท่านั้น แต่ยังต้องให้ใช้ได้สำหรับรับราชการ และยังสามารถใช้เป็นเครื่องส่งเสริมความก้าวหน้าของแต่ละบุคคลได้ด้วย เป็นการนำเอาเรื่องทางโลกเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางธรรม เช่น จัดให้มีการสอบไล่ โดยพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย ตำราก็ใช้มูลบทบรรพกิจซึ่งเป็นตำราทางโลกล้วน ๆ การจัดการศึกษาแบบนี้ชี้ให้เห็นชัดถึงการรวมเอานโยบายจัดการศึกษาของรัฐบาลที่มีเป้าหมายของตนเองเข้าไปใช้รูปแบบสถาบันทางศาสนาซึ่งก็มีเป้าหมายของตนเองมาใช้ร่วมกัน ซึ่งทำให้ศาสนาและทางโลกมีความใกล้ชิดกันมากกว่าเดิม

สิ่งที่น่าสนใจที่สุดก็คือ คำประกาศนี้ไม่มีผลบังคับใช้เลย เมื่อเริ่มประกาศออกมาไม่มีหลักฐานว่าได้มีการลงมือทำการสอน ตำราเรียนก็ไม่ได้ถูกใช้ ไม่มีการสอบไล่ นับว่าคำประกาศนี้ไม่มีผลในทางปฏิบัติเลย จนอีกหลายปีต่อมา ดูเหมือนว่ามีพระสงฆ์อีก ๒–๓ รูปได้เริ่มใช้ตำราของทางราชการ แต่ก็ไม่มี

ใครดำเนินต่อไปทั้งผู้นำจากทางพระสงฆ์และรัฐบาล มีผู้ตั้งข้อสงสัยว่าความล้มเหลวนี้อาจจะเป็นเพราะขาดการสนับสนุนจากพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ (เจ้าฟ้าปวเรศวริยาลงกรณ์) และขาดการสนับสนุนจากข้าราชการชั้นสูง ผู้ซึ่งไม่สนใจต่อการศึกษา หรือไม่สนใจที่จะทำการปฏิรูปทางการศึกษาเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง คำตอบนี้ก็ดูเหมือนว่าน่าจะได้รับการยืนยันจากการที่คำประกาศนี้ได้ประกาศออกมาใช้อีกครั้งหนึ่งใน ๙ ปีต่อมา โดยได้รับการสนับสนุนจากเจ้านายชั้นสูงในคณะรัฐบาล และปรากฏว่าได้รับผลสำเร็จเกือบจะทันทีทันใด

ทั้ง ๆ ที่โครงการจัดการศึกษาเป็นโครงการต่อเนื่อง แต่การประกาศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ ก็ไม่ได้ช่วยเรื่องงานปฏิรูปเลย เพราะเป็นเพียงความคาดหวัง (ซึ่งไม่มีผู้อุปถัมภ์) และก็ล้มเหลวเมื่อเอามาปฏิบัติ ไม่มีความก้าวหน้าในด้านการศึกษาใด ๆ ต่อมาอีก ๒ ปี ทางราชการก็สนับสนุนการศึกษาด้านภาษาอังกฤษอีกครั้ง โดยมีแมคฟาร์แลนด์ ซึ่งเป็นมิชชั่นนารีอเมริกัน เคยทำงานอยู่ที่เพชรบุรี และได้เปิดโรงเรียนขึ้นที่นั่น แมคฟาร์แลนด์ได้เขียนจดหมายมาถวายรัชกาลที่ ๕ ว่า ชาวอเมริกันอาจจะตั้งวิทยาลัยที่กรุงเทพ ฯ เพื่อสอนหนังสือเด็กชาวสยามเหมือนวิทยาลัยโรเบิต ที่คอนสแตนติโนเบิล เขาได้เดินทางมากรุงเทพ ฯ และได้เข้าพบพระยาภาสกรวงษ์ (ราชเลขานุการส่วนพระองค์) และได้รับคำตอบว่า รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระประสงค์ให้มีโรงเรียนแบบนั้น ขอให้แมคฟาร์แลนด์เป็นผู้จัดการดำเนินงานให้ อีกหลายเดือนต่อมา แมคฟาร์แลนด์ลาออกจากการเป็นมิชชั่นนารี และร่างโครงการเสนอต่อรัชกาลที่ ๕

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๑ แผนงานของแมคฟาร์แลนด์ก็ถูกนำเสนอต่อรัชกาลที่ ๕ พระยาภาสกรวงษ์ได้เสนอให้ตั้งเงินเดือนประจำปีให้แมคฟาร์แลนด์ ๖,๔๐๐ บาท ในระยะ ๕ ปี และอีก ๙,๖๐๐ บาทเป็นค่าใช้จ่ายในโรงเรียน สถานที่ตั้งโรงเรียนคือ พระราชวังอุทยานนันทา (เรียกว่าสวนอนันต์) โรงเรียนที่ตั้งขึ้นเป็นทั้งโรงเรียนกินนอนและไปกลับ สอนทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทย รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีบันทึกตามคำแนะนำของพระยาภาสกรวงษ์คือ ให้สอนแต่อ่าน เขียน คัดลายมือ ห้ามสอนคริสตศาสนา ทางโรงเรียนอาจจะสอนคณิตศาสตร์ อักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ที่คิดว่าเป็นประโยชน์ต่อประเทศบ้างก็ได้

โรงเรียนถูกจัดเป็นหน่วยหนึ่งของทางราชการ คนของทางราชการที่เข้าไปบริหารก็มี เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ พระยาอภัยรณฤทธิ์ จมื่นไวยวรนาถ พระยาศรีสุนทรโวหาร พระยาโอวาทวรกิจ และยังมีพระญาติพระวงศ์เช่น

เจ้าฟ้าจักรพันธ์ ฯ เจ้าฟ้าพิจิตรปรีชาการ เจ้าฟ้าสมมติอมรพันธ์ โรงเรียนเปิดในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ รับนักเรียนรุ่นแรก ๑๐๐ คน เป็นทั้งเจ้านายและลูกขุนนาง ครึ่งหนึ่งจากนักเรียนกลุ่มนี้ ได้รับรางวัลเรียนดีและได้เรียนต่อ มีครูสอนเป็นคนไทย ๔ คน คนอเมริกัน ๓ คน (รวมทั้งแมคฟาร์แลนด์ด้วย) ในปีแรกมีการสอบไล่เป็นการสอบครั้งแรกในเมืองไทย ผลเป็นที่น่าพอใจมาก ทางโรงเรียนได้รับการยกย่องว่าสอนได้ดีกว่าไปเรียนเมืองนอก เพราะคนอเมริกัน ๓ คนเข้าใจภาษาไทยได้ดี

ผลสรุปในช่วงทศวรรษนี้

ในช่วงทศวรรษนี้มีเหตุการณ์แสดงว่ารัชกาลที่ ๕ ทรงมีความสนพระทัยในเรื่องการปฏิรูปการศึกษามาก ความสนใจในขั้นเริ่มต้น คือการตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทย ต่อมาก็เป็นการตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ การออกประกาศ พ.ศ. ๒๔๑๘ และความหวังสูงสุดคือ การตั้งโรงเรียนสวนอนันต์ มีเหตุผลหลายประการที่ดูเหมือนจะสนับสนุนว่า กลุ่มของรัชกาลที่ ๕ (เช่นพวกพระบรมวงศานุวงศ์) มีความสนใจในสิ่งที่เรียกว่า "การศึกษาแผนใหม่" อย่างมาก อย่างน้อยก็สนใจการอ่านหนังสือพิมพ์ต่างประเทศ สนใจประวัติศาสตร์อเมริกัน สนใจรัฐบาลแบบมีรัฐธรรมนูญ และมีความคิดแบบเสรีนิยมในการปกครองแบบกษัตริย์ สนใจมารยาทการวางตัวและประเพณีแบบตะวันตก แต่ปัญหาก็คือกลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้ให้ความสนใจต่อการศึกษาแผนใหม่นี้จริงจังเพียงไร และทำไมการจัดการศึกษาแผนใหม่จึงล้มเหลว

โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษแห่งแรกตั้งได้ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ โรงเรียนแห่งที่สองของแมคฟาร์แลนด์ก็เป็นแบบกึ่งราชการ โรงเรียนสอนภาษาไทยของพระยาศรีสุนทรโวหารถึงแม้จะทำหน้าที่มาได้ยาวนานแต่ก็มีลักษณะเป็นพิเศษ ไม่ขยายตัว ตอบสนองความต้องการเฉพาะอย่าง ดูแล้วเป็นโรงเรียนสำหรับกรมพระอาลักษณ์เท่านั้น ความพยายามของรัชกาลที่ ๕ ในปี พ.ศ. ๒๔๑๘ ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง หนุ่มชาวสยามยังคงเข้ารับราชการโดยได้รับการศึกษาเหมือนคนรุ่นพ่อรุ่นปู่เขาได้รับมา คงมีข้อยกเว้นเพียง ๒ แห่งเท่านั้น คือ การศึกษาที่จัดภายในวัด ๒ แห่ง (แต่ทำเฉพาะในเขตกรุงเทพ ฯ) การเปลี่ยนแบบเรียนก็ทำเพียงเปลี่ยนหนังสือปฐม ก กา แทนแบบเรียนเดิมเท่านั้น

เป้าหมายทั้ง ๓ อย่างของการศึกษาคือการศึกษาเพื่อปรับปรุงคุณภาพของคนที่จะรับราชการและเป็นเจ้าคนนายคนต่อไป การศึกษาเพื่อดำรงพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น และการศึกษาเพื่อตนเอง (เพื่อความก้าวหน้าทางการศึกษา) ยังคงเป็นปัญหาต่อไปคือเป็นความล้มเหลวของรัชกาลที่ ๕ และกลุ่มของพระองค์ที่ให้คุณค่าแก่การศึกษาไม่เพียงพอ

หรือเป็นเพราะเงื่อนไขในขณะนั้นไม่อำนวย ความล้มเหลวทางด้านการศึกษานั้น เนื่องมาจากสาเหตุเดียวกับความล้มเหลวทางด้านปฏิรูปทางด้านการเมืองและทางเศรษฐกิจใช่หรือไม่

เรื่องคุณค่าทางการศึกษาที่กลุ่มของรัชกาลที่ ๕ มีนั้น น่าจะเข้าใจได้ด้วยการพิจารณาภูมิหลังทางด้านการศึกษาของกลุ่มบุคคลเหล่านี้ รัชกาลที่ ๕ และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ได้เรียนกับครูชาวตะวันตก ดังนั้นแล้ว บุคคลเหล่านี้คงจะได้ซึมซาบเอาลักษณะบางอย่างทางด้านจิตใจ ด้านวัฒนธรรมตามแบบตะวันตกเข้าไปไม่น้อย ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตร บทเรียน วิธีการสอน และบุคลิกภาพของตัวครูเอง วิชาการต่างๆที่ได้เรียน เป็นวิชาจำพวกคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ มารยาทและประเพณีแบบตะวันตก นอกจากนั้นบุคคลเหล่านี้ยังมีพื้นฐานแบบทางด้านวัฒนธรรมของไทย ซึ่งไม่ใช่เพราะความเป็นคนไทยเท่านั้นแต่ยังเป็นเพราะพวกเขาเป็นชนชั้นปกครองที่ได้เรียนรู้วิธีการนำเอาสิ่งเหล่านี้ไปใช้ด้วย เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่เขาต้องเลือกว่า ควรจะใช้วิธีแบบไหน พวกเขาก็จะเลือกระหว่างค่านิยมแบบไทยหรือแบบตะวันตกที่ให้ผลดีที่สุด แต่หลังจากเกิดวิกฤตการณ์วังหน้าแล้ว กล่าวได้ว่าพวกเขาไม่มีโอกาสจะได้เลือกอีกต่อไปแล้ว (ดูจากพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ ๕)

สิ่งแรกที่รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงเลือกทำก็คือ การแต่งกายและการวางตัวแบบตะวันตก การตั้งโรงเรียนแบบยุโรปสอนภาษาไทยและภาษาอังกฤษขึ้นภายในวัง การยกเลิกประเพณีเข้าเฝ้า การประกาศเลิกทาส การกระทำสิ่งเหล่านี้ทำไปได้อย่างละมุนละม่อม ไม่มีการก่อหวอดแสดงความไม่พอใจอย่างเปิดเผยจากกลุ่มบุคคลใด รัชกาลที่ ๕ ได้รับคำยกย่องจากชาวตะวันตกในฐานะที่มีจิตใจเป็นเสรีนิยม เป็นผู้หูกว้างตากว้างก้าวทันความเจริญของโลก มีท่าทางทันสมัยเหมือนชาวตะวันตก มีอารยธรรมสมัยใหม่ แต่พวกเขาก็ไม่มีทางรู้ว่ารัชกาลที่ ๕ ได้ทรงทำเช่นนั้น เพราะความเต็มใจหรือเพราะภาวะบังคับอย่างไร

รัชกาลที่ ๕ ต้องการสร้างความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางวัตถุและจิตใจ ได้พยายามพัฒนาความเชื่อสมัยใหม่ (ทางกฎหมายและความยุติธรรมของสังคม) เข้ากับความเชื่อเก่าๆ ในเรื่องศีลธรรมของศาสนาพุทธ ในทางการปกครองก็เช่นกัน ได้ทรงใช้อำนาจของกษัตริย์ ซึ่งได้รับความไว้วางใจจากคนทั่วไป และใช้อำนาจนี้ร่วมกับคณะเสนาบดี รัชกาลที่ ๕ ทรงเชื่อมั่นว่าหน้าที่ของรัฐบาลก็คือต้องรับใช้ประชาชนที่ถูกปกครองอยู่ ต้องสร้างสวัสดิการและยกคุณค่าทางศีลธรรมของ

ประชาชนให้สูงขึ้น การที่จะได้สิ่งเหล่านี้มา รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงใช้หลายอย่าง ได้ใช้การศึกษาทั้งรูปแบบเก่าและแบบสมัยตะวันตกแบบใหม่ (ซึ่งน่าจะเป็นเพราะได้ความคิดมาจากแหม่มแอนนาและรัชกาลที่ ๔) การได้รับแรงกดดันทั้งทางส่วนตัวและทางสังคมจากกลุ่มที่ต้องการให้พระองค์นำเอาความคิดออกมาปฏิบัติให้ได้ ซึ่งแรงกดดันนี้บางส่วนมาจากกลุ่มสยามหนุ่ม แต่ส่วนมากแล้วมาจากกลุ่มชาวยุโรปที่อยู่ในกรุงเทพ ฯ โดยเฉพาะกลุ่มปกครองชาวยุโรปที่สามารถมาล่าอาณานิคมในประเทศใกล้เคียงได้แล้ว ซึ่งรัชกาลที่ ๕ ทรงมีความต้องการอย่างยิ่งที่จะมีความทัดเทียมกับคนพวกนี้

คุณค่าอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ ความต้องการที่จะรักษาประเทศให้เป็นเอกราชในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านต้องสูญเสียเอกราชไปทีละประเทศ ๆ วิกฤตการณ์วังหน้าได้ช่วยให้รัชกาลที่ ๕ ตระหนักยิ่งขึ้นถึงภัยจากลัทธิล่าอาณานิคม

ก่อนวิกฤตการณ์วังหน้า รัชกาลที่ ๕ คิดว่าการปรับปรุงสถาบันต่าง ๆ โดยใช้แนวทางของตะวันตกผสมกับคุณค่าของพุทธศาสนาจะช่วยให้มีการปฏิรูปสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาได้ พระองค์คิดว่าการตั้งสภาองคมนตรี และการจัดระบบเศรษฐกิจเสียใหม่จะทำได้ง่าย เพราะความคิดนั้นเป็นความคิดที่ถูกต้อง และคิดว่าเป็นเป้าหมายของคนไทยทั้งมวล คือ เพื่อรักษาเอกราชของชาติเอาไว้ แต่วิกฤตการณ์วังหน้าก็ทำให้พระองค์พบว่า ลำพังแต่การมีความคิดที่ถูกต้องเท่านั้นยังไม่เป็นหลักประกันอะไร เพราะการขาดตัวบุคคลที่จะมาดำเนินงานปฏิรูปนั้น ก็ทำให้ความคิดที่ถูกต้องดีงามทั้งหลายนั้นไม่เป็นจริงขึ้นมา วิธีการทางตะวันตกที่นำมาใช้นั้นล้มเหลว ไม่ได้ผลตามที่คาดหวัง ส่วนสถาบันเดิมของไทยนั้นจะใช้ได้ผลหรือไม่ขึ้นอยู่กับว่าจะได้ผู้ดำเนินงานที่มีความสามารถหรือไม่เข้ามาทำงาน

ด้วยการสรุปบทเรียนที่ผ่านมา จึงทำให้รัชกาลที่ ๕ ทรงเริ่มวางนโยบายการปฏิรูปบ้านเมืองเสียใหม่ และสร้างทัศนคติใหม่ในเรื่องงานทางการเมือง และงานปฏิรูปด้านต่าง ๆ รวมทั้งทางด้านการศึกษาด้วย ซิกเคลส์ได้ตั้งข้อสังเกตเอาไว้ว่า (พ.ศ. ๒๔๒๓)

"กลุ่มก้าวหน้า (พวกสยามหนุ่ม) นั้นได้ยึดถือสุภาษิตไทยโบราณที่ว่า *ยิ่งรีบก็ยิ่งช้า* เพราะฉะนั้นการดำเนินนโยบายต่าง ๆ จึงควรดำเนินไปอย่างช้า ๆ ค่อยเป็นค่อยไป ต้องอดทนรอคอยเวลา ต้องพยายามขจัดพวกกลุ่มเดิมที่มีลักษณะอนุรักษ์นิยม และเป็นพวกคัดค้านอย่างรุนแรงออกไปเสีย งานที่ต้องทำนั้นต้องกวาดล้างพวกฝ่ายตรงข้ามให้หมดเสียก่อน เพื่อจะกรุยทางให้ความคิดใหม่ที่ดีกว่า มีประสิทธิภาพดีกว่า ได้เข้าไปแทนที่

รัชกาลที่ ๕ นั้น ยังมีพระชนมายุไม่มากนัก ส่วนพวกพระสหายและที่ปรึกษาของพระราชบิดานั้นอายุมากแล้ว รัชกาลที่ ๕ นั้นได้เปรียบอยู่แล้วในแง่ที่ยังมีเวลาอีกมากที่จะรอได้"

ดังนั้นหลังจากปี พ.ศ. ๒๔๑๘ ต่อมารัชกาลที่ ๕ จึงได้ดำเนินงานปฏิรูปอย่างมีขอบเขต ความก้าวหน้าในแต่ละด้านที่รัชกาลที่ ๕ จะนำเข้าไปนั้นได้ทำตามหลักการมีขอบเขตอย่างยิ่ง โดยไม่ให้การนำความก้าวหน้านั้นเกินเลยจนท้าทายพระราชอำนาจของพระองค์ และได้มอบหมายให้พระสหายและพระญาติที่พระองค์ไว้ใจได้และได้พิจารณาแล้วว่ามีความสามารถอย่างแท้จริง นำเอาความคิดก้าวหน้าต่าง ๆ ไปปฏิบัติงาน รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงยับยั้งพระทัยที่จะดำเนินงานต่าง ๆ เอาไว้จนกว่าจะสามารถหาคนที่เหมาะสมดำเนินงานนั้นได้

กาญจนา คำสุวรรณ เรียบเรียงจาก David K. Wyatt, "The Politics of Reform in Thailand" หน้า ๖๓–๘๓

ชาวบ้าน

หนังสือรายเดือนสำหรับชาวชนบท

ท่านอาจบอกรับเป็นสมาชิกเพื่อให้ส่งหนังสือไปให้ชาวชนบทได้อ่าน
โดยบอกผ่านนายวิทยา เย็นสบาย
ผู้จัดการชาวบ้าน มูลนิธิโกมล คีมทอง

๑๗๑๕ ถนนพระราม ๔ สามย่าน กรุงเทพ ฯ โทร. ๕๑๑๖๓๐
แล้วเสียค่าสมาชิกปีละ ๒๕ บาท สั่งจ่ายที่ ป.ณ. รองเมือง

ค่านิยมและการพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศญี่ปุ่นและไทย

Ayal **ผู้เขียนบทความเรื่องนี้ได้กล่าว** ถึงการพัฒนาทางเศรษฐกิจในประเทศญี่ปุ่นและไทย พร้อมกันนี้ก็ได้เสนอความเห็นไว้ว่า การพัฒนาทางเศรษฐกิจมิได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับระบบค่านิยมอันถือว่าเป็นปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ด้วยคำถามที่ว่าทำไมบางสังคมยอมรับการเปลี่ยนแปลง ขณะที่บางสังคมไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว สิ่งนี้ทำให้ Ayal ค้นหาคำตอบต่อคำถามที่ว่าทำไมญี่ปุ่นจึงประสบผลสำเร็จในการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างมากมายเมื่อเทียบกับประเทศไทย

เพื่อที่จะให้เข้าใจถึงสาเหตุและขบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจลึกซึ้งยิ่งขึ้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ศึกษาควรจะได้พิจารณาการพัฒนาเศรษฐกิจที่นอกเหนือไปจากหลักทางเศรษฐศาสตร์ Ayal เห็นว่าควรจะใช้ระบบการศึกษาร่วมกัน (Interdisciplinary) เพื่อที่ว่าเราสามารถคาดได้ว่าจะได้ผลออกมาในรูปของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีอำนาจในการอธิบายสูง

Ayal พยายามแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาทางเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นการลงทุนของต่างชาติ หรือการเปลี่ยนแปลงสถาบันทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ จะไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจเลย ตราบใดที่ค่านิยมทางสังคมไม่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่สนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว

การศึกษาในเรื่องนี้ ผู้เขียนใช้วิธีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทยและญี่ปุ่นโดยกล่าวว่าทั้งสองประเทศแม้จะมีความแตกต่างทางเศรษฐกิจ แต่ก็ยังมีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์คล้าย ๆ กัน กล่าวคือทั้งสองประเทศต่างอยู่ในทวีปเอเชีย ที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน หรือจะเรียกว่ามีลักษณะวัฒนธรรมตะวันออกเช่นเดียวกัน มีการปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ผู้ปกครองของทั้งสองประเทศต่างเห็นพ้องต้องกันว่าเพื่อความอยู่รอดของชาติแล้ว ควรจะรับประยุกตวิทยาและความรู้ทางวิทยาศาสตร์จากตะวันตกเข้ามาใช้ในการพัฒนาประเทศ

การพัฒนาเศรษฐกิจในญี่ปุ่น

แม้ว่าญี่ปุ่นและไทยจะมีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่คล้ายกันดังกล่าว แต่จะเห็นได้ว่าญี่ปุ่นมีการพัฒนาเศรษฐกิจที่ก้าวหน้ากว่าไทยมาก ระยะเวลา ๓๐ ปีหลังจากยุคสมัยการปฏิรูปประเทศแล้ว ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจเกือบทั่วทั้งประเทศ ดังจะเห็นได้จากการประหยัดและการลงทุน ความก้าวหน้าส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับการปรับปรุงเทคนิควิธีทางกสิกรรมในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๑–๒๔๒๕ และ ๒๔๔๖–๒๔๖๐ ผลผลิตทางกสิกรรมเพิ่มขึ้น ๑๒๐% ที่ดินได้รับการพัฒนาออกไปอีก ๓๕% ผลผลิตที่เพิ่มขึ้นนี้ เนื่องมาจากการปรับปรุงทางเทคนิควิธีการใช้ปุ๋ยด้วยการลงทุนเพียงไม่มากนัก

อุตสาหกรรมขยายออกไปอย่างรวดเร็ว เช่นโรงงานทอผ้า และมีการเปิดอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ แม้ว่าจะมีทรัพยากรธรรมชาติน้อย ญี่ปุ่นก็พัฒนาอุตสาหกรรมใหม่หลายสาขา โดยเข้าร่วมทำการค้าระหว่างประเทศอย่างจริงจัง

อัตราการสะสมเงินทุนมีมากเป็นไปทั้งที่บังคับและด้วยความสมัครใจ มีการประหยัดไม่ใช้ของฟุ่มเฟือย มีบุคคลากร ผู้เชี่ยวชาญ ผู้จัดการ นักประดิษฐ์คิดค้นเพิ่มมากขึ้นในหน่วยงานเกือบทุกระดับ

ข้อมูลเกี่ยวกับประเทศไทยมีไม่มากนัก ยิ่งกว่านั้นเท่าที่มีอยู่ก็ไม่ค่อยชัดเจนเหมือนของญี่ปุ่น หลังจากสนธิสัญญาบาวริง (พ.ศ. ๒๓๙๘) ได้มีการยกเลิกการปิดกั้นทางการค้า มีการปลูกข้าวมากขึ้นเนื่องจากการเลิกทาส ประชากรเพิ่มขึ้น มีการปลูกพืชชนิดอื่น ๆ นอกเหนือจากข้าว ชาวนาอพยพไปอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พวกเขามีความสนใจเฉพาะการปลูกข้าวโดยไม่คำนึงถึงความต้องการของตลาด ว่ามีความต้องการผลผลิตอื่น ๆ อีกนอกจากข้าว สิ่งที่น่าสังเกตก็คือเทคนิควิธีการปลูกข้าวไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเลย จากข้อมูลที่มีอยู่พบว่า ผลของการปลูกข้าวต่อเนื้อที่ ๒ ๑/๒ ไร่ ยังคงได้ผลเท่าเดิมหรือน้อยกว่าเดิมเสียอีก สินค้าออกที่เพิ่มขึ้นเห็นจะได้แก่ไม้สัก และดีบุก แต่การค้าเหล่านี้มักจะตกอยู่ในมือของคนต่างชาติ โดยเฉพาะคนจีน อาชีพที่คนไทยทำ เช่น การทอผ้า แทนที่จะได้ผลเพิ่มขึ้นกลับได้ผลน้อยลง ความแตกต่างระหว่างญี่ปุ่นและไทยจะเห็นได้จากตัวอย่างที่กล่าวมา

ปัจจัยที่ควรนำมาพิจารณาในการศึกษาพัฒนาการทางเศรษฐกิจคือมูลเหตุจูงใจ สภาวการณ์ และลักษณะของกิจกรรมของมนุษย์และกิจกรรมของสังคม สิ่งเหล่านี้รวมทั้งระบบค่านิยมบุคลิกภาพ โครงสร้างของสังคมและสถาบัน แม้ว่าปัจจัยเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กันมากในระยะยาว แต่ปัจจัยที่จะพิจารณา

กันในที่นี้ก็คือ ปัจจัยทางค่านิยม ซึ่งให้คำอธิบายได้กว้างขวางและควบคุมได้หลายด้าน

Ayal ใช้วิธีการศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างระบบค่านิยมและแบบของพฤติกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยได้เพ่งเล็งถึงความโน้มเอียงหรือความเคยชินแบบต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากการสะสมเงินทุน การทำงานอย่างมีระเบียบ การเน้นความขยันหมั่นเพียร การร่วมมือในการจัดตั้งสหภาพแรงงานเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน นอกจากนี้ยังรวมถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ ๆ

ประเด็นที่น่าสนใจอยู่ที่ว่า อะไรก่อให้เกิดการพัฒนาในประเทศด้อยพัฒนา ความแตกต่างของการพัฒนาของแต่ละประเทศอาจจะขึ้นอยู่กับการดัดแปลงประยุกตวิทยาจากต่างประเทศให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ข้อสมมติฐานในเรื่องนี้คือ ถ้าจะให้มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจแล้ว ระบบค่านิยมจะต้องมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมส่วนตัวหรือส่วนรวมก็แล้วแต่ ระบบค่านิยมทั้งหลายควรจะสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ

ระบบค่านิยมของญี่ปุ่นเมื่อมองอย่างผิวเผิน จะเห็นว่าไม่มีจุดศูนย์กลางอยู่ในหลักศาสนาใดเพียงศาสนาเดียว ซึ่งไม่เหมือนกับค่านิยมของไทยที่ส่วนใหญ่ยึดมั่นอยู่ในพุทธศาสนานิกายเถรวาท ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นปรากฏมีลัทธินิกายทางศาสนาหลายอย่าง รวมทั้งการตีความใหม่ของศาสนาพุทธและชินโต แม้จะได้มีการตกลงเกี่ยวกับค่านิยมจริยธรรมของศาสนานิกายต่าง ๆ ก็ตาม ดังนั้น แต่ละนิกายก็ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อค่านิยมใดค่านิยมหนึ่งเท่าเทียมกัน

ระบบค่านิยมของญี่ปุ่นที่สำคัญ คือ การทำตามหน้าที่อย่างเคร่งครัดต่อสถานภาพของชนชั้น เน้นความจงรักภักดี และส่งเสริมให้มีผู้เชี่ยวชาญนักประดิษฐ์คิดค้นในสาขางานต่าง ๆ ลักษณะของค่านิยมดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมาของญี่ปุ่น รวมถึงปรัชญา ลัทธิทางศาสนาและค่านิยมทางการเมืองอันเป็นระบบใหญ่ของค่านิยม

ค่านิยมที่เกี่ยวกับความจงรักภักดี ปรากฏอยู่ในศาสนาขงจื้อ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญอันจะเห็นได้ชัดในสมัยโตกุกาว่า สำหรับพุทธศาสนาในญี่ปุ่น พฤติกรรมที่เกี่ยวกับค่านิยมอันเนื่องด้วยพุทธศาสนานี้ มักจะเน้นถึงแต่เรื่องการแสวงบุญ ส่วนศาสนาชินโต ซึ่งเป็นศาสนาที่เน้นในเรื่องลัทธิชาตินิยม แสดงให้เห็นชัดต่อความจงรักภักดีต่อชาติ ในกรณีนี้จักรพรรดิย่อมเป็นตัวอย่างของความจงรักภักดีต่อชาติ ในความจงรักภักดีเช่นนี้ เรียกร้องให้ทุกคนทำงานอย่างจริงจังและมีสมรรถภาพ จากจุดนี้ทำให้ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ค่อยๆเปลี่ยนความจงรักภักดีที่เคยมีอยู่ต่อนายของเขามาสู่ความจงรักภักดีต่อประเทศชาติไปในที่สุด

ค่านิยมที่เห็นได้ชัดในลัทธิบูชิโด ซึ่งเป็นจริยธรรมของพวกซามูไรนั้น อาจจะนับได้ว่าเป็นแบบอย่างของจริยธรรมหลัก ซึ่งชนทุกชั้นน่าจะปฏิบัติตาม อาจเป็นไปได้ว่าค่านิยมจงรักภักดีในลัทธิบูชิโด และในระบบค่านิยมอื่น ๆ อาจจะมีกำเนิดมาจากความเชื่อใดความเชื่อหนึ่งนอกระบบความเชื่อทางศาสนา ค่านิยมที่เกี่ยวกับการค้า จะพบได้ในทัศนคติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางการค้าและการหากำไร ซึ่งทำกันอย่างกว้างขวางในสมัยโตกุกาว่า สำหรับนิกายชินในพุทธศาสนาก็สนับสนุนการค้าขายที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม แม้ว่าจะไม่ตรงกับจริยธรรมของขงจื้อแบบดั้งเดิม และตรงกันข้ามกับลัทธิคำสอนของพุทธศาสนา ซึ่งที่จริงแล้วตามนิกายชิน ความสำเร็จในการสะสมทรัพย์สมบัติโดยความสามารถทางการค้า ถือว่าเป็นเรื่องถูกต้อง ความคิดเช่นนี้คล้ายกันกับหลักจริยธรรมในนิกายโปรเตสแตนส์ ทุกอย่างที่เห็นได้ชัดคือพวกชิกากุ ที่ให้ความสำคัญต่อการค้า สถานภาพของการเป็นพ่อค้าได้รับการยกย่องให้สูงขึ้นมากกว่าสมัยก่อน อีกตัวอย่างหนึ่งคือพวกโฮโตกุ ซึ่งมีค่านิยมร่วมกันในการเพิ่มผลผลิตของตนให้มากขึ้น วิธีการที่จะให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นได้นั้น ทุกคนจะต้องทำงานขยันหมั่นเพียร ประหยัด รู้ประมาณในการใช้จ่าย และมีความสามัคคี ส่วนหนึ่งของกำไรที่ได้มา นอกจากจะนำไปเสียภาษีตามที่รัฐกำหนดแล้ว ที่เหลือยังได้นำไปลงทุนเพื่อให้ได้ผลกำไรเพิ่มขึ้นในโอกาสต่อไป สังคมยอมรับบทบาทและค่านิยมของชาวนาว่าเป็นส่วนสำคัญของสังคม แม้ว่ากลุ่มโฮโตกุจะมีสมาชิกไม่มากนัก แต่พวกเขาก็ให้ความสนใจต่อการเพิ่มผลผลิตและการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่

จากลักษณะค่านิยมที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ความจงรักภักดีเป็นค่านิยมที่เด่นที่สุด โดยเฉพาะความจงรักภักดีอย่างแน่นแฟ้นต่อผู้ใหญ่ การปฏิรูปสมัยเมจิ ย่อมเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดถึงความจงรักภักดีของประชาชนต่อประมุข ผู้นำสมัยเมจิมีความเห็นว่า การพึ่งพาอาศัยกันระหว่างระบบเศรษฐกิจและกำลังทางทหารของประเทศตะวันตกได้แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาประเทศ ฉะนั้น ผู้นำสมัยเมจิจึงสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจอันเป็นจุดมุ่งหมายของชาติ

จะเห็นได้ว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการพัฒนาในประเทศญี่ปุ่นขึ้นอยู่กับพลังผลักดันค่านิยมทางสังคม กิจกรรมต่าง ๆ ที่เน้นถึงความโน้มเอียงในแบบต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น จากการพัฒนาทางเศรษฐกิจในญี่ปุ่นมีผลทำให้พวกซามูไรหมดความสำคัญลง และพวกชาวนาพ่อค้าได้รับการยกย่องแทนพวกซามูไร ปัญหามีอยู่ว่าทำไมพวกซามู

ไรไม่ยอมเปลี่ยนค่านิยมของตน ผู้เขียนคิดว่าเป็นเพราะว่าค่านิยมเดิมของพวกซามูไรที่ให้ความสำคัญต่อตำแหน่งหน้าที่สถานภาพของการเป็นซามูไร จึงทำให้พวกซามูไรไม่ยอมเปลี่ยนค่านิยมเดิมของตน

การพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศไทย

แม้ประวัติศาสตร์ของไทยและญี่ปุ่นจะมีอะไรหลาย ๆ อย่างที่คล้ายคลึงกัน แต่การพัฒนาทางเศรษฐกิจของไทย ก็มิได้เปลี่ยนแปลงไปมากเท่ากับญี่ปุ่นสมัยเมจิ แม้รัฐบาลไทยจะได้พยายามพัฒนาเศรษฐกิจในหลาย ๆ กรณี เช่น จัดตั้งสหกรณ์ให้เงินกู้ เปิดอุตสาหกรรมชนิดต่าง ๆ ส่งคนไปเรียนต่อในต่างประเทศ เชิญที่ปรึกษาชาวต่างชาติมาให้คำแนะนำการทำงานในด้านต่าง ๆ และพยายามพัฒนาเศรษฐกิจด้วยวิธีการตามแบบของญี่ปุ่นอย่างใกล้ชิด การพัฒนาทางเศรษฐกิจของไทยก็ยังล้าหลังญี่ปุ่นอยู่มาก ทั้งนี้เพราะไทยยังขาดผู้ริเริ่มผู้จัดการงานเกือบทุกระดับอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ที่เห็นว่าไม่ขาดแคลนก็เห็นจะได้แก่ในเรื่องของการปลูกข้าวแบบดั้งเดิม ระบบข้าราชการ และการค้าขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ แม้ว่าในสังคมไทยจะมีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอยู่บ้าง แต่ก็ดูเหมือนว่าความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจที่มีอยู่ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการทำงานของชาวต่างชาติโดยเฉพาะคนจีนทั้งสิ้น

การพิจารณาระบบค่านิยมของไทยจะช่วยให้เราเข้าใจถึงเหตุผลของการไม่พัฒนาทางเศรษฐกิจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ปัญหาที่เราสนใจอยู่ที่ว่า ทำไมการพัฒนาทางเศรษฐกิจของไทยจึงเป็นไปอย่างเชื่องช้า แม้จะมีชาวจีนผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นคนที่ขยันในการทำงานอยู่ในสังคมไทยเป็นจำนวนมากพอสมควร

ญี่ปุ่นมีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆทางศาสนาและจริยธรรมที่มีความสลับซับซ้อนมากกว่าของไทย ระบบค่านิยมไทยส่วนใหญ่ไม่อาจแยกตัวออกจากพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้เลย จากคำสอนของนิกายที่เราจะรู้ถึงระบบค่านิยมหลายอย่าง วิถีชีวิตของคนไทยเกือบทุกระดับชั้นจะเกี่ยวข้องอยู่กับเรื่องทางพุทธศาสนาไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ที่เราสนใจในเรื่องนี้เป็นเรื่องของค่านิยมไม่ใช่พุทธศาสนา บางทีเราอาจจะพบว่า ค่านิยมในสังคมอื่นที่ไม่ใช่สังคมชาวพุทธมีลักษณะคล้ายคลึงกับค่านิยมของไทย อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าคำสอนในพุทธศาสนาเข้ากันได้ดีกับระบบค่านิยมของไทย

ระบบค่านิยมของไทยให้ความสำคัญต่อค่านิยมส่วนบุคคล ซึ่งตรงกันข้ามกับค่านิยมของญี่ปุ่นที่ให้ความสำคัญต่อส่วนรวม ระบบค่านิยมไทยไม่เน้นหนักถึงข้อบังคับที่ต้องปฏิบัติต่อบุคคลอื่นอย่างจริงจัง ลักษณะเช่นนี้ตรงกับคำสอนในพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการเอาตัวรอด ช่วยตัวเองก่อน ฉะนั้น พฤติกรรม

ที่เกี่ยวกับการช่วยตัวเองไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องของผู้อื่นทั้งกายและใจ จึงเป็นส่วนสำคัญในระบบค่านิยมและหลักจริยธรรมของสังคมไทย มีผู้กล่าวถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อพฤติกรรมของคนไทยว่า "คนไทยพอใจในสิ่งที่ได้มา ไม่โต้แย้งผู้มีอำนาจ ทำงานเพื่อความสนุกมากกว่าการหวังผลทางวัตถุ"[๑]

คนไทยเกือบทุกระดับรวมทั้งผู้ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ต่างเชื่อในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด กฎแห่งกรรม ทำบุญเพื่อหวังผลบุญในชาติหน้า การทำบุญที่คิดว่าได้กุศลแรงคือการบวชเป็นพระตลอดชีวิต นอกจากนั้นการทำบุญยังรวมทั้งการสนับสนุนให้ผู้อื่นบวช ใส่บาตร สร้างวัด เข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา เช่น ไปบวชนาค เผาศพ ฯลฯ บางครั้งก็มีพิธีที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางพุทธศาสนาเข้ามาปะปนอยู่ด้วย แต่ก็จัดว่าเป็นการทำบุญเหมือนกัน การทำบุญเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่จะพึงกระทำได้ตามความสมัครใจ

การที่ใครจะมีฐานะดีหรือจนนั้น ขึ้นอยู่กับผลบุญของแต่ละคนที่ได้ทำมาเมื่อชาติปางก่อน คนรวยก็ยิ่งทำบุญเพิ่มขึ้นเพื่อหวังความร่ำรวยมากกว่าที่เป็นอยู่ คนจนถ้าอยากจะรวยก็ทำบุญให้มาก ๆ Ayal มองการทำบุญไปในรูปของ "การถอยหลัง" ถอยหลังในแง่ของความเป็นอยู่ ฉะนั้น คนที่พอจะรวบรวมทุนทรัพย์ได้บ้างก็ต้องเอาไปทำบุญทำทานแทนที่จะได้นำไปลงทุน เพื่อเพิ่มผลทางเศรษฐกิจ ค่านิยมอีกแบบหนึ่งที่ว่า บุคคลที่จะเป็นอย่างแบบอุดมคติแล้ว จะต้องเป็นผู้มีพรหมวิหารสี่ คือมี เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ค่านิยมดังกล่าวนี้มีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของคนไทยเป็นอย่างมาก ข้าราชการไทย แม้ว่าจะได้รับอิทธิพลแนวความคิด และการศึกษาตามแบบอย่างตะวันตกก็ยังให้ความสำคัญต่อค่านิยมดังกล่าวเป็นอย่างมาก ใครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงก็คาดกันว่าเขาผู้นั้นจะต้องมีพรหมวิหารสี่

ค่านิยมที่เน้นการวางเฉย คือไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องของผู้อื่น วางตนเฉยต่อสถานการณ์ทุก ๆ อย่าง ลักษณะของการวางเฉยอาจจะเนื่องมาจากการไม่ประสบผลสำเร็จในชีวิต ส่วนค่านิยมสนุก จะเห็นได้ในการกระทำของคนไทยในหลาย ๆ กรณี แม้ในการประกอบพิธีกรรมอันเนื่องด้วยพุทธศาสนา ฉะนั้นการดำเนินชีวิตแบบไทย ๆ จึงเน้นเพียงความสนุกเฉพาะหน้าโดยไม่คำนึงถึงอนาคตแต่อย่างใด คนไทยจะหลีกเลี่ยงการกระทำหรือกิจการที่ไม่สนุก และเนื่องจากกิจการทางเศรษฐกิจก็บังเอิญเป็นเรื่องที่ไม่สนุกเสียด้วย ฉะนั้น คนไทยจึงไม่ค่อยสนใจเรื่องทางเศรษฐกิจมากนัก

ระบบค่านิยมของคนไทยที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ค่านิยมปัจเจกบุคคล อันเป็น

---

๑ หลวงสุริยพงษ์ วงศ์แพทย์

ค่านิยมที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา ถึงจุดนี้จำเป็นที่เราควรจะเพ่งเล็งถึงโครงสร้างของสังคมไทย ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา สังคมไทยประกอบด้วยชาวนา ช่างฝีมือ ข้าราชการ ส่วนพวกทาสหนี้สินหรือเชลยศึกต่างได้รับอิสรภาพในรัชกาลที่ห้า พวกนี้ก็ได้เป็นชาวนาอิสระไปในที่สุด แม้ว่าพวกเจ้าจะได้ตำแหน่งทางราชการ แต่ก็ไม่เสมอไปเพราะความเป็นเจ้าจะหมดไปในช่วงห้าอายุคน ซึ่งจะทำให้การแบ่งชั้นทางสังคมหมดไปด้วยเช่นเดียวกัน

โครงสร้างทางสังคมที่มีระเบียบได้แก่ ระบบบริหารราชการ และคณะสงฆ์ ซึ่งไม่มีบทบาททางการเมืองและเศรษฐกิจเลย องค์การต่างๆ เช่น พรรค กลุ่มอิทธิพลและสมาคมไม่มีเลย (ในสมัยรัชกาลที่ ๕) แม้ในครอบครัวโดยทั่วไปก็ขาดโครงสร้างที่มีระเบียบ ถึงจะมีโครงสร้างในครอบครัวเดียวบ้าง ก็เป็นไปอย่างหลวมๆ

แม้ว่าคนไทยจะไม่เน้นเรื่องระเบียบและการทำตามกฎเกณฑ์ต่างๆ แต่ก็ได้พบว่าสังคมไทยมีระดับชั้นทางสถานภาพอย่างชัดเจน ตำแหน่งในระบบราชการเป็นตำแหน่งที่บุคคลได้มาโดยความสามารถของตน รวมทั้งดุลพินิจของพระเจ้าแผ่นดินและผู้ใกล้ชิดพระองค์ ในระบบศักดินาเช่นนี้ แม้ค่านิยมทำให้ตำแหน่งๆ ทางการเมืองแตกต่างออกไป บุคคลจะได้รับตำแหน่งพร้อมที่ดินพระราชทาน ตำแหน่งและทรัพย์สินพระราชทาน จะไม่มีการสืบทอดให้กับลูกหรือหลาน แม้จะเป็นที่รู้กันอยู่ว่าบุคคลสามารถเลื่อนสถานภาพและตำแหน่งได้อย่างเป็นธรรมพอสมควร แต่ก็ปรากฏว่า ลูกของคนที่มีตำแหน่งและสถานภาพสูงมักจะมีโอกาสเปลี่ยนสถานภาพและตำแหน่งมากกว่าคนอื่น ทั้งนี้ก็เป็นที่เข้าใจของคนส่วนใหญ่ว่า ใครที่ได้เลื่อนสถานภาพสูงก็เพราะเขาได้ทำบุญไว้ชาติก่อนมาก

สังคมไทยเป็นสังคมที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อยและผู้ใหญ่ในทางทฤษฎี ผู้น้อยควรจะมีความจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่อย่างแน่นแฟ้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว ความจงรักภักดีในสังคมไทยเป็นเรื่องที่เปลี่ยนแปลงกันได้เสมอ ถึงตรงนี้ ขอให้กลับมาพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมทางพุทธศาสนากับค่านิยมปัจเจกบุคคล คำว่า "การหลุดพ้น" ตามหลักของกรรมในพุทธศาสนา บุคคลจะหลุดพ้นซึ่งความทุกข์ยากได้ด้วยตัวเอง หรือคำสอนที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า บุคคลพึงกำหนดพฤติกรรมของตนเอง

แม้แต่ยังไม่มีหลักฐานอย่างแน่นอนว่าพุทธศาสนามีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของคนไทยโดยเฉพาะค่านิยมปัจเจกบุคคลที่ทำให้คนไทยไม่รับผิดชอบต่อส่วนรวม ขาดความสามัคคีไม่มีอุดมการที่แน่นอน และให้ความสำคัญต่อตนเองมากกว่าส่วนรวม ความคิด

เช่นนี้พอจะมีข้อสนับสนุนได้บ้าง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างศึกษา หมู่บ้านบางชันของเฮอร์เบิร์ตฟีลลิปส์ พบว่าชาวบ้านมีความต้องการเพียงเพื่อมีที่ดินเลี้ยงครอบครัวไว้ทำบุญ ไม่ค่อยให้ความร่วมมือในโครงการพัฒนาหมู่บ้านแต่หวังรอคอยความช่วยเหลือจากรัฐบาลเพียงอย่างเดียว

โลกทัศน์ของคนไทยโดยทั่วไปจะเห็นได้ในนิกายเถรวาทที่ให้ความสำคัญต่อค่านิยมส่วนบุคคล และการเน้นปัจเจกบุคคล จะเห็นได้ว่าค่านิยมการวางเฉยและสนุกนั้น ขัดกับการทำงานทางด้านอุตสาหกรรมใหม่ๆ คนไทยให้ค่านิยมอย่างสูงต่อบุคคลที่ฉวยโอกาสได้เมื่อมีโอกาส แต่น้อยครั้งที่เขาจะสร้างโอกาสให้แก่ตัวเอง การทำบุญถือว่าเป็นการลงทุนที่ลดความกระตุ้นการลงทุนเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเศรษฐกิจ สำหรับแรงจูงใจให้มีกิจการทางการเมืองนั้น คนไทยมีความรู้สึกว่าความจงรักภักดีต่อรัฐบาลเป็นไปในรูปแบบของการยอมรับและเชื่อฟังมากกว่าความจงรักภักดีอย่างจริงจัง เช่นในสังคมญี่ปุ่น

เมื่อเทียบกับญี่ปุ่นแล้ว จะเห็นว่าค่านิยมของไทยไม่ค่อยสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจมากนัก

จากหลักฐานที่กล่าวมา เราจะเห็นได้ว่า ความแตกต่างระหว่างไทยและญี่ปุ่นเป็นอย่างไร โดยเฉพาะแนวโน้มทางเศรษฐกิจในประเด็นนี้ก็จะเห็นได้ว่า ความแตกต่างในระบบค่านิยมสอดคล้องกับข้อสมมติฐานที่ว่าระบบค่านิยมที่เหมาะสมเป็นหลักสำคัญทางการพัฒนาเศรษฐกิจ

ผู้เขียนไม่อาจตอบในตอนนี้ได้ว่า การเปลี่ยนแปลงในค่านิยมต่างๆ ควรเป็นไปในรูปลักษณะใด เพื่อให้ค่านิยมนั้นสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ระบบค่านิยมเป็นส่วนประกอบสำคัญของ "ชุดแห่งความสามารถของการพัฒนาประเทศใดประเทศหนึ่ง"

ไม่จำเป็นที่ต้องกลับไปค้นหาหลักฐานย้อนหลัง เพื่อที่จะสนับสนุนหรือยืนยันในเรื่องนี้ เพราะจากตัวอย่างในหลายๆ ประเทศ เช่น ในลาตินอเมริกา แม้จะได้มีการวางโครงการต่าง ๆ ไว้อย่างดี เพื่อจะใช้ในการพัฒนาประเทศ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว โครงการพัฒนาเหล่านั้นหาได้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ทำนองเดียวกัน แม้ว่าประเทศไทยจะได้ใช้นโยบายในการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะทางด้านการพัฒนาเศรษฐกิจแบบอย่างญี่ปุ่นก็ตาม แต่ก็ไม่มีวี่แววว่าจะมีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเหมือนเช่นในประเทศญี่ปุ่นได้เลย

พรชัย สุจิตต์ : เก็บความมาจาก "*Value Systems and Economic Development in Japan*" โดย S.B. Ayal, *Man State and Society: in Contemporary Southeast Asia* : edited by *Robert O. Tilman*

ญี่ปุ่นมองพุทธศาสนาในประเทศไทย

ผู้เขียนมีโอกาสมาอยู่ในประเทศไทย

ถึง ๘ ปี เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่นับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ผู้เขียนมีความรู้สึกว่า พุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ที่สุดในโลกปัจจุบัน มองไปทางไหนจะพบพระสงฆ์เหลืองอร่ามไปหมดทุกแห่ง พระสงฆ์ไทยมีจำนวนทั้งหมดประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ รูป แต่ถึงกระนั้นก็ดี ผู้เขียนมีความรู้สึกต่อไปอีกว่า พระสงฆ์ไทยมีชีวิตความเป็นอยู่คล้าย ๆ กับว่า ในระยะ ๒,๕๐๐ ปี ที่ผ่านมานั้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้นเลย

เมื่อผู้เขียนมาถึงเมืองไทยใหม่ ๆ ผู้เขียนจึงมีทัศนคติที่ไม่ค่อยดีนักต่อพุทธศาสนาในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะผู้เขียนคิดว่าพุทธศาสนาจะไม่มีความสำคัญแต่อย่างใดในอนาคต ประชาชนนับจำนวนล้าน ๆ ในเอเชียอาคเนย์ คงจะไม่มีใครให้ความสนใจต่อพุทธศาสนาอีกต่อไป เนื่องจากชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมสมัยใหม่ห่างไกลจากศาสนาออกไปทุกขณะ โดยเฉพาะศาสนาโบราณที่สอนเรื่องวิมุตติความหลุดพ้น เช่นพุทธศาสนา จึงเป็นที่ประจักษ์ว่าพุทธศาสนาจะต้องค่อย ๆ เสื่อมลงอย่างแน่นอน ด้วยความคิดเช่นนี้ในใจ ผู้เขียนจึงไม่ค่อยสนใจพุทธศาสนาในประเทศไทย

อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้เขียนอยู่ในเมืองไทยได้ ๓ ปี ทรรศนะที่ผู้เขียนมีต่อพุทธศาสนามาแต่เดิมก็เปลี่ยนไปแบบหน้ามือเป็นหลังมือ อันนี้ก็เนื่องมาจากว่า เมื่อผู้เขียนมีเพื่อนฝูงซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนมากขึ้นและเรียนรู้ภาษาไทยดีขึ้น ผู้เขียนก็เกิดความคิดขึ้นว่า การมองศาสนานั้น ควรมองที่ศาสนิกชนซึ่งปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา แทนที่จะมองที่หลักคำสอน ดังนั้น ผู้เขียนจึงได้ความคิดที่จะให้ความสนใจพุทธศาสนา แต่ความสนใจของผู้เขียนกลับมุ่งศึกษา พุทธศาสนิกชนแทนหลักคำสอนของพุทธศาสนา

การศึกษาศาสนาโดยศึกษาศาสนิกชนเป็นการศึกษาที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ผู้เขียนจึงทำการศึกษาเรื่องนี้อย่างระมัดระวังเป็นอย่างมาก ในไม่ช้าผู้เขียนก็พบว่า พุทธศาสนิกชน

ชาวไทยมีอะไรหลาย ๆ อย่างเหมือน ๆ กับผู้เขียนซึ่งเป็นคริสเตียน ตัวอย่างเช่น เราต้องการเงิน ตำแหน่ง หน้าที่การงาน และเกียรติยศชื่อเสียงเหมือนกัน เรามักบกพร่องในการปฏิบัติตามหลักคำสอนเหมือนกัน และเรามักชอบวิพากษ์วิจารณ์คนอื่นโดยไม่ยอมวิพากษ์วิจารณ์ตัวเองเหมือนกัน การศึกษาศาสนาโดยการศึกษาศาสนิกชน โดยมากจะได้ข้อเท็จจริงที่น่าอับอายเสมอ ตรงกันข้าม ถ้าเราศึกษาหลักคำสอนของศาสนา เรามักจะได้ผลที่เราภูมิใจเสมอ แต่การศึกษาศาสนาส่วนใหญ่ที่ทำกันมักจะเป็นการศึกษาหลักคำสอน ดังนั้น เราจึงเห็นว่า คริสตศาสนิกชนบางคนศึกษาหลักคำสอนของคริสตศาสนาและลงเอยด้วยความเห็นที่ว่า หลักคำสอนของคริสตศาสนาเป็นหลักคำสอนที่ถูกต้องที่สุด จนดูคล้าย ๆ กับว่า คริสตศาสนิกชนเหล่านั้น เป็นคริสตศาสนาเสียเอง ไม่ได้เป็นคริสเตียน

ในทำนองเดียวกัน พุทธศาสนิกชนอาจศึกษาหลักคำสอนของพุทธศาสนาในโรงเรียนก็ได้ หรือศึกษาบาลีจนเชี่ยวชาญพอที่จะอ่านหลักคำสอนจากพระไตรปิฎกก็ได้ แต่พุทธศาสนิกชนต้องไม่ลืมว่า หลักคำสอนของพุทธศาสนา หรือพุทธศาสนานั้น ไม่มีความรู้สึกหิวกระหาย มีความทุกข์ความสุข เพราะผู้ที่มีความรู้สึกดังกล่าวได้แก่ตัวพุทธศาสนิกชนต่างหาก นั่นเป็นเพราะพุทธศาสนิกชนเป็นคน

คนเรานั้น จะเป็นพุทธศาสนิกชน มุสลิม หรือคริสเตียน ก็ตาม แต่คนก็ยังเป็นคนอยู่อย่างเดิม เราไม่อาจหยุดความเป็นคน และกลายเป็นเทวดาหรือภูตผีปีศาจได้ ทั้งนี้เพราะว่า คนก็จะต้องเป็นคนตามพระบ่ระสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าอยู่นั่นเอง

คนเรามีความอยากและความต้องการหลายอย่างทั้งในด้านอารมณ์ ร่างกาย สติปัญญา และจิตใจ ความต้องการต่าง ๆ ดังกล่าวผสมกลมกลืนกันเป็นอย่างดี คนเราจึงมีความประพฤติเป็นปกติธรรมดา แต่บางครั้งปรากฏว่า ความต้องการต่าง ๆ ดังกล่าวเกิดขัดแย้งกัน ในขณะนั้นเองที่ความประพฤติของคนจะผิดปกติธรรมดา ดังนั้นจึงปรากฏเสมอว่า คนเราประพฤติผิดปกติธรรมดา แต่การประพฤติผิดปกติธรรมดาก็ไม่ใช่จะก่อให้เกิดโทษเสมอไป เพราะหลายต่อหลายกรณีที่เดียวที่การประพฤติผิดปกติธรรมดาของคนมีคุณอย่างใหญ่หลวง คนเราจึงเป็นสัตว์โลกที่ค่อนข้างลึกลับซับซ้อน และโดยที่เป็นสัตว์โลกที่ลึกลับซับซ้อนนี่เอง คนเราจึงเป็นปัญหาของคนด้วยกันโดยทั่วไป คนจะเข้าใจสัตว์โลกอื่น ๆ ได้ง่ายกว่าการที่จะเข้าใจคนด้วยกัน

ในโลกเรา มีหลักคำสอนต่าง ๆ มากมายที่กล่าวถึงคุณและโทษของคนที่เรานำมาใช้

อธิบายคน แต่ความจริงปรากฏว่าแม้หลักคำสอนที่ดีที่สุดก็ไม่อาจอธิบายคนได้ทุกแง่ทุกมุม เพราะพฤติกรรมของคนมีมากเกินกว่าหลักคำสอนต่าง ๆ จะอธิบายได้หมด ดังนั้น ถ้าหากว่าเราอาจใช้หลักคำสอนอธิบายพฤติกรรมของคนได้หมดทุกอย่างหลักคำสอนที่สอนให้ศาสนิกชนนำพระผู้เป็นเจ้ามาไว้กับตัว ในคริสตศาสนาก็คงจะไม่มี ทั้งนี้เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นจริง พระผู้เป็นเจ้าก็คงประทานเพียงหลักคำสอนมาให้แต่คริสตศาสนิกชนเท่านั้น คงมิต้องมาอยู่ในตัวของพระเยซูไครสต์ แต่อย่างใด

ตามคัมภีร์ไบเบิลของคริสตศาสนานั้น คนเราก็คือ "ภาพพจน์ของพระผู้เป็นเจ้า" หลักคำสอนข้อนี้ เป็นหลักคำสอนที่ยิ่งใหญ่เกี่ยวกับคน ในประวัติศาสตร์ของคริสตศาสนา คริสตศาสนิกชนปฏิบัติตามหลักคำสอนเรื่องนี้อยู่เสมอ (ผู้เขียนต้องการให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนข้อนี้มากกว่าเดิม) ดังนั้น ในการพูดถึง "ศักดิ์ศรีของความเป็นคน" คริสตศาสนิกชนจะใช้หลักคำสอนเรื่อง "ภาพพจน์ของพระผู้เป็นเจ้า" เป็นจุดเริ่มต้นเสมอ ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้วคำสอนของคริสตศาสนาข้อนี้ หรือหลักคำสอนของพุทธศาสนา จะต้องไม่เป็นเพียง หลักคำสอน แต่คนจะต้องเข้าใจและนำไปใช้ในการติดต่อสัมพันธ์กับคนด้วยกันจริง ๆ ถ้าพูดเชิงเปรียบเทียบก็คือ ความคิดที่จะดื่มน้ำชาเย็น ๆ สักแก้ว จะไม่ทำให้เราได้ดื่มน้ำชาสมความตั้งใจ เราต้องลงมือทำจริง ๆ ไม่ใช่สักแต่คิดเท่านั้น

ปัจจุบัน เมื่อมีการศึกษาศาสนาต่าง ๆ เรามักจะเน้นการศึกษาไปที่หลักคำสอนมากกว่า "ผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอน" ผลก็คือ การศึกษาแบบนี้ก่อให้เกิดสถานการณ์อย่างหนึ่งขึ้นซึ่งได้แก่ "เผด็จการของหลักคำสอน" ในสถานการณ์เช่นนี้ เรามักจะใช้แว่นของหลักคำสอนมองพฤติกรรมของคนจริง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญทำให้เราชอบวิพากษ์วิจารณ์คนอื่น

ดังนั้น สายตาที่สวมแว่นของหลักคำสอนมักจะกล่าวในทำนองว่า "ท่านผู้เป็นนาย! หญิงคนนี้ประพฤติผิดในทางชู้สาว อันเป็นการละเมิดหลักคำสอนของพระผู้เป็นเจ้า หญิงผู้นี้มีโทษถึงตาย"

แต่สายตาที่มีพระเจ้าอยู่ในตัว จะมองเหตุการณ์แตกต่างออกไป ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวทำนองว่า "พระเยซูเจ้า ทรงก้มลงและใช้นิ้วมือเขียนที่พื้นดินว่า 'หลักคำสอนและคนเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด อย่าปล่อยให้หลักคำสอนเดินไปตามลำพัง'"

บัณฑร อ่อนดำ เก็บความจาก Kosuke Koyama, "Buddhist Not Buddhism" ใน Barbara & Howell, *Southeast Asians Speak Out.* (New York: Friendship Press Inc., 1975) หน้า ๑๐ – ๑๒)

การเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมือง และความขัดแย้งภายในเมืองในเอเชียอาคเนย์

การเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมือง (urbanization) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วทั่วภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก การเพิ่มขึ้นของประชากรที่อยู่ในเมืองของโลกมากกว่าเท่าตัวในระยะเวลาระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๙๓ และ ๒๕๐๓ (จากประชากรจำนวน ๓๑๓ มาเป็น ๖๕๕ ล้านคน) ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากทางด้านสังคมและประชากร เมื่อมาถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นไปได้ว่าจำนวนประชากรที่อยู่ในเขตเมืองของโลกคงจะเพิ่มสูงขึ้นกว่า ๑,๐๐๐ ล้านคน

เมื่อก่อนนี้เราเคยคิดว่าการเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองและความจำเริญเติบโตของเมืองเป็นเครื่องชี้ถึงความเจริญก้าวหน้าสมัยใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ แดเนียล เลอร์เนอร์ยังสามารถที่จะกล่าวอ้างได้ว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาสู่ลักษณะเมืองเป็นเงื่อนไขที่จะต้องเกิดขึ้นก่อนความเจริญสมัยใหม่และพัฒนาการ เขากล่าวไว้ว่า "การเคลื่อนย้ายของประชากรที่อยู่กระจัดกระจายในบริเวณรอบนอกมาสู่ศูนย์ของเมืองต่าง ๆ เป็นการกระตุ้นให้เกิดความต้องการและก่อให้เกิดเงื่อนไขที่จำเป็นที่จะ 'หลุดพ้น' ไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง... เมืองต่าง ๆ จะผลิตเครื่องจักรกลอันเป็นเครื่องช่วยที่จะก่อให้เกิดความเจริญสมัยใหม่" ในปัจจุบันนักวิชาการมักจะไม่ค่อยมีความเห็นไปในแง่ที่ดีเท่าใดนักเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมือง แทนที่จะเห็นว่าเมืองเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้า กลับเห็นว่าเมืองเป็นศูนย์รวมของวิกฤตการณ์ต่าง ๆ นิวยอร์ค ลอนดอน เช่นเดียวกับ กัลกัตตา ริโอ เดจาเนโร และ จาร์กาต้า ล้วนเป็นศูนย์รวมของปัญหาทางสังคมต่าง ๆ การไม่รู้หนังสือ อาชญากรรมและความยากจน แต่อย่างไรก็ตาม กระบวนการเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองของประเทศในยุโรปและอเมริกาเหนือตลอดจนในเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาคของโลกที่กำลังพัฒนาต่างก็มีลักษณะแตกต่างกันอย่างมาก

ก่อนที่จะได้พิจารณาถึงสภาพและกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองในเอเชียอาคเนย์ เราจะได้พิจารณาเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับคำนิยามและมาตรการ

วัดเสียก่อน ถ้าเราจะตัดคำนิยามเกี่ยวกับวัฒนธรรมและโครงสร้างทางสังคมของการเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองออกไปเสีย แล้วหันมาพิจารณาทางด้านสถิติประชากรคร่าว ๆ ก็จะเห็นได้ว่าจำเป็นต้องแยกความแตกต่างของสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้ เราจะเห็นได้ว่าในประการแรก การเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองหมายถึงภาวการณ์ซึ่งจำนวนเปอร์เซ็นต์ของประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองของประเทศหนึ่งมีจำนวนสูงขึ้น ประการที่สอง หมายถึงตัวกระบวนการเอง อันได้แก่การเพิ่มขึ้นของประชากรในเขตเมืองทั้งหมด ความแตกต่างดังกล่าวนี้ แม้ว่าจะดูไม่มีความสำคัญเท่าใดนัก แต่ก็เป็นสิ่งที่มีความหมายเกี่ยวพันกับสิ่งที่เราจะได้พิจารณาต่อไป สถิติเกี่ยวกับประชากรที่อยู่ในเขตเมือง มักจะอ้างถึงการเพิ่มขึ้นสูงสุดคิดเป็นจำนวนคนที่มีที่อยู่อาศัยอยู่ในเมืองต่าง ๆ ถ้าจะกล่าวอย่างกว้างๆ โดยไม่ต้องเกรงว่าจะเกิดความผิดพลาดแล้ว ก็อาจจะกล่าวได้ว่า เกือบจะไม่มีเมืองใดเลยที่มีจำนวนประชากรมากกว่า ๑๐๐,๐๐๐ คนในเอเชียอาคเนย์ ที่ประชากรทั้งหมดไม่ได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างมากในระยะเวลาประมาณ ๕๐ ปีที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องด้วยจำนวนประชากรในเขตชนบทได้เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นเดียวกัน อัตราส่วนของประชากรที่อาศัยอยู่ในบริเวณเมืองที่กำหนดแห่งหนึ่ง อาจจะเพิ่มขึ้นด้วยอัตราที่ช้ากว่ามากหรือในบางครั้งอาจหยุดอยู่กับที่ ดังนั้น ในบางครั้งถึงแม้ว่าประชากรในเขตเมืองอาจจะสูงขึ้น แต่คุณภาพของประชากรที่อยู่ในชนบทและในเมืองอาจมีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ก็อาจเป็นได้

ในการพิจารณาตัดสินการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางด้านคุณภาพของอัตราการเพิ่มของประชากรที่อยู่ในชนบทและในเมืองดังกล่าว อาณาเขตทางด้านการบริหารและคำนิยามที่ใช้อยู่ในวงการสถิติต่าง ๆ ของประเทศจำจะต้องมีการปรับให้ถูกต้องตรงกับความเป็นจริง ในสถิติบางอันก็ใช้ข้อกำหนดทางกฎหมายกำหนดจำนวนประชากรในเขตเมือง บางสถิติก็ใช้จำนวนที่กำหนดขึ้นเองอย่างเช่น ถือว่าถิ่นที่อยู่อาศัยใดที่มีประชากรมากกว่า ๒๐,๐๐๐ คนหรือมากกว่า ๑๐๐,๐๐๐ คนให้ถือเป็นเมือง เป็นต้น

การกำหนดดังกล่าวก่อให้เกิดความยุ่งยากต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างดังต่อไปนี้ จากสถิติของประเทศเวียดนาม กำหนดเมืองโดยข้อกำหนดทางกฎหมาย เมืองที่มีคนอาศัยอยู่ ๒,๐๐๐ คน ก็ปรากฏอยู่ในสถิติว่าเป็นประชากรที่อยู่ในเขตเมือง แต่ขณะเดียวกันก็มีหมู่บ้านต่าง ๆ จำนวนมากที่มีคนอาศัยอยู่ ๑๐,๐๐๐ คน แต่ก็ถือว่าเป็นคนที่อยู่ในเขตชนบท โดยที่ไม่จำเป็นต้องพิจารณาตัวอย่างอื่นๆ อีก เราก็อาจจะพออนุมานได้ว่า หมู่บ้าน

ขนาดใหญ่บางที่อาจจะมีลักษณะเป็นเมืองมากกว่าสิ่งที่ถือกันว่าเป็นเมืองก็เป็นได้

ตัวอย่างที่ดีอีกตัวอย่างหนึ่งคือนครรัฐสิงคโปร์ ตามสถิติของทางราชการ ประชากรที่อยู่ในเขตเมืองของสิงคโปร์ ได้ลดลงจากร้อยละ ๗๒.๕ ในปี ๒๔๙๐ เป็นร้อยละ ๖๓.๑ ในปี ๒๕๐๐ และการลดลงนี้เกิดขึ้นในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองอย่างรวดเร็ว เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการลดลงของประชากรก็คือ การขยายตัวของประชากรในเมืองได้ถึงขีดสูงสุดที่เมืองจะรับได้ และการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรได้เกิดขึ้นนอกเขตเมืองในหมู่บ้านต่าง ๆ ที่กำลังเปลี่ยนสภาพมาเป็นบริเวณชานเมือง ในสถิติสากลปี ๒๕๑๓ ได้วัดสิงคโปร์ว่าเป็นเมือง ๑๐๐% ทั้ง ๆ ที่ตามความเป็นจริงแล้วร้อยละ ๒๐.๕ ของที่ดินในสิงคโปร์ยังคงใช้เพื่อการเกษตรกรรมและอีกร้อยละ ๒๗.๔ เป็นป่าไม้และหนองบึง ฯลฯ และมีเพียงร้อยละ ๓๑.๔ เท่านั้นที่เป็นบริเวณที่ก่อสร้างอาคารบ้านเรือนที่อาจถือได้ว่าเป็นเขตเมืองอย่างแท้จริง ถ้าจะพิจารณาในแง่ของทรัพยากรทางด้านกำลังคนแล้ว การจะถือว่าสิงคโปร์เป็นเมือง ๑๐๐% อาจเชื่อถือได้มากกว่า เพราะแรงงานที่ใช้ทางการเกษตรมีเพียงร้อยละ ๐.๖ เท่านั้น

ที่กล่าวมาข้างต้นก็เป็นประเด็นสำคัญๆ ทางด้านคำนิยามของเมืองต่าง ๆ ซึ่งเราจำเป็นต้องคำนึงถึงความไม่ถูกต้องต่าง ๆ ทางด้านสถิติของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์เพิ่มเข้าไปอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองเป็นปรากฏการณ์ที่มีลักษณะซับซ้อนอย่างมาก ตัวเลขสถิติต่าง ๆ ถ้าไม่ได้นำมาใช้ประกอบการพิจารณาด้วยความระมัดระวังแล้ว อาจจะก่อให้เกิดความสับสนขึ้นได้

ในตอนต่อไปเราจะได้พิจารณาถึงแนวโน้มและรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองในเอเชียอาคเนย์ เมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคส่วนอื่น ๆ ของโลกแล้ว เอเชียอาคเนย์มีลักษณะเป็นเมืองน้อยมากในปี ๒๕๑๓ ประชากรของเอเชียอาคเนย์ระหว่างร้อยละ ๗๐ และ ๘๐ อาจจัดเข้าในประเภทที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท จนถึงเมื่อไม่นานมานี้ประชากรที่อยู่ในชนบทของประเทศในเอเชียอาคเนย์ไม่เคยลดลงอย่างเห็นได้ชัดเลย สำหรับภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ในส่วนรวม ประมาณร้อยละ ๘๖ ของประชากรอาจจัดเข้าเป็นพวกที่อาศัยอยู่ในเขตชนบทในปี ๒๔๙๓ และร้อยละ ๘๐ ในปี ๒๕๑๓

กรณียกเว้นก็ได้แก่มาเลเซียตะวันตก ซึ่งมีประชากรเพียงร้อยละ ๖๔ เท่านั้นที่อาศัยอยู่ในชนบท นครรัฐสิงคโปร์มีประชากรที่อยู่อาศัยในชนบทประมาณร้อยละ ๑.๑ และรัฐสุลต่านบรูไน มีประชากรเพียงร้อยละ ๕๖ ในชนบท เพราะคนงานในเมืองส่วนมาก

ทำงานอุตสาหกรรมน้ำมันมีจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรทั้งหมด สำหรับประเทศอื่น ๆ ในเอเชียอาคเนย์ ตัวเลขเกี่ยวกับประชากรในชนบทมีระหว่างร้อยละ ๗๕ และ ๘๕ แต่อย่างไรก็ตาม จำนวนทั้งหมดของประชากรที่อยู่ในเมืองได้เพิ่มขึ้นจากประมาณ ๒๓ ล้านคนในปี ๒๔๙๓ เป็นประมาณ ๕๗ ล้านคนในปี ๒๕๑๓ นี่ก็หมายความว่าประชากรที่อยู่ในเมืองได้เพิ่มขึ้นมากกว่าเท่าตัวภายใน ๒๐ ปี

อย่างไรก็ตาม การเจริญเติบโตของประชากรในเขตเมืองดังกล่าวล้วนรวมกันอยู่ในเมืองขนาดใหญ่ ๆ ถ้าเราตัดบริเวณของเมืองที่มีประชากรน้อยกว่า ๑๐๐,๐๐๐ ออกไปแล้ว เราก็จะพบว่า ประชากรทั้งหมดที่เพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี ๒๔๙๓ ถึงปี ๒๕๑๓ มีเพียงร้อยละ ๗ ถึง ๑๒ เท่านั้น จากตัวเลขดังกล่าวเราอาจกล่าวสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองในเอเชียอาคเนย์ยังมีขอบเขตน้อยมาก ถึงแม้ว่าจำนวนสูงสุดของประชากรในเขตเมืองจะเพิ่มขึ้นอย่างมากในระยะ ๒๐ ปีที่แล้วมา ปัญหาอันมีลักษณะที่เกิดจากเมืองต่างๆ ก็เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในศูนย์กลางนครหลวงขนาดใหญ่ แต่เมื่อพิจารณาถึงว่าการเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองได้ดำเนินไปอย่างช้า ๆ เราก็จะต้องคาดว่าปัญหาในเมืองจะต้องเพิ่มสูงยิ่งขึ้น เมื่ออัตราการเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในอนาคตทั้ง ๆ ที่มีความจำเริญทางเศรษฐกิจตลอดทั้งภูมิภาค ซึ่งอาจจะเป็นเพราะการพัฒนาทางเศรษฐกิจวิกฤตการณ์ของเมืองก็เป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นต่อไป

แนวโน้มที่กำลังเกิดขึ้นอีกประการหนึ่งก็คือ การมีศูนย์รวมประชากรเพิ่มมากขึ้นในประเทศต่าง ๆ ของเอเชียอาคเนย์ ซึ่งปกติจะมีประชากรรวมอยู่ในเมืองก่อนแล้ว ดังจะเห็นได้ชัดถ้าเปรียบเทียบเมืองปฐมฐานต่าง ๆ กับเมืองขนาดใหญ่ที่สุด รองลงมาของประเทศ ตัวอย่างเช่น กรุงเทพ ฯ มีขนาดใหญ่เป็น ๒๕ เท่าของเมืองที่ใหญ่ที่สุดถัดไปของประเทศไทย คือเชียงใหม่ ในทำนองเดียวกันเราอาจจะเปรียบเทียบเมืองร่างกุ้งกับมันดาเลย์ มานิลากับเซบู ไซ่ง่อนกับเว้ จาร์กาต้ากับสุราไบยา และในขอบเขตจำกัด กัวลาลัมเปอร์กับจอร์จทาวน์ ถ้าเราเปรียบเทียบแนวโน้มดังกล่าวทางด้านการมารวมกันอยู่ของประชากรกับประสบการณ์ทางด้านการเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป เราจะเห็นความแตกต่างชัดมากขึ้น ถ้าจะเปรียบเบอร์ลินกับมิวนิคหรือระหว่างเบอร์ลินกับการรวมเป็นลักษณะเมืองในท้องถิ่นรัวร์ และความแตกต่างระหว่างลอนดอนกับย่านอุตสาหกรรมในแมนเชสเตอร์ เราจะไม่พบว่าการรวมอย่างหนาแน่นของประชากรอย่างที่พบในเอเชียอาคเนย์ในปัจจุบัน แนวโน้มของการรวมกลุ่ม

ของประชากรนี้ก็คงจะดำเนินต่อไป ยกเว้นเมืองขนาดเล็ก ๆ ที่ได้รับผลพลอยได้จากการมีความเกี่ยวพันเพิ่มมากขึ้นทางเศรษฐกิจจากดินแดนใกล้เคียงอย่างเช่น เปกาน ปารู ในอินโดนีเซีย หรือ ขนาดใหญ่ในภาคใต้ของประเทศไทย เมืองในนครหลวงขนาดใหญ่ต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ได้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็วยิ่งกว่าเมืองขนาดเล็ก ๆ เรามักจะมองข้ามไปว่าการจำเริญเติบโตของประชากรในเมือง ส่วนใหญ่แล้วเกิดมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรตามธรรมชาติ แม้ว่าจะมีการอพยพจากชนบทเข้ามาในเมืองเป็นจำนวนมาก แต่กระนั้นก็ไม่เป็นอัตราที่มากเกินไป ผู้ที่อพยพเข้ามาส่วนใหญ่ก็มาจากดินแดนใกล้เคียงกับเมืองใหญ่ ๆ หรือจากบริเวณที่คนมักจะชอบอพยพไม่กี่แห่ง อย่างเช่นในสุมาตราตะวันตกในอินโดนีเซียเป็นต้น นอกจากนี้การอพยพก็ค่อยเป็นไปตามลำดับขั้น แม้ว่าเป็นการยากที่จะกล่าวว่าการอพยพเป็นขั้น ๆ ดังกล่าว คือการอพยพจากเขตชนบทเข้าไปสู่เมืองเล็ก ๆ แล้วจากเมืองขนาดเล็กไปสู่เมืองใหญ่ จากเมืองใหญ่ไปสู่นครหลวงจะเป็นไปในแนวทางที่จะเพิ่มขึ้นหรือลดลง การศึกษาต่าง ๆ ที่ได้กระทำในประเทศไทยและอินโดนีเซียดูเหมือนจะชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มดังกล่าว

ตัวการผลักดันต่าง ๆ ดูจะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการอพยพจากชนบทเข้ามาในเมือง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงมาสู่อุตสาหกรรมดำเนินไปอย่างช้า ๆ และโดยเปรียบเทียบแล้ว มีคนเป็นจำนวนน้อยมากที่อพยพเข้าไปในเมืองเพื่อหางานทำ ข้อยกเว้นก็คงจะได้แก่สิงคโปร์ซึ่งจ้างคนจำนวน ๗๐,๐๐๐ คน จากมาเลเซียในปี ๒๕๑๗ คนที่อพยพมาชั่วคราวพวกนี้ส่วนใหญ่อาจจะมาจากเมืองขนาดเล็กในมาเลเซียมากกว่าจากชนบท การที่การอพยพจากชนบทมาสู่เมืองจะมีเพิ่มมากขึ้นในอนาคต ก็คงจะต้องได้รับอิทธิพลจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชนบทอย่างเช่น การไม่มีที่ดินทำกิน การถือครองที่ดินและการเพิ่มของประชากร ตัวอย่างพิเศษของตัวการผลักดันกับการอพยพจากชนบทเข้ามาสู่เมืองตัวอย่างหนึ่งคือเวียดนามใต้ การทิ้งระเบิดครอบคลุมอย่างกว้างขวางของสหรัฐอเมริกาและการสงคราม ก่อให้เกิดความจำเป็นต้องอพยพความวุ่นวายทางการเมืองในอาณาบริเวณหนึ่ง ๆ ก็อาจก่อให้เกิดการอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองได้เช่นเดียวกัน การแข็งข้อของพวกดาร์รูลอิสลามในประเทศอินโดนีเซียเป็นต้น อาจเป็นพลังสำคัญที่ผลักดันให้มีการอพยพเข้ามาสู่จาร์กาต้าและบันดง ในระหว่างปี ๒๔๙๓ เป็นต้นมา

เมื่อได้พิจารณาภูมิหลังเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองในเอเชียอาคเนย์แล้ว เราจะได้พิจารณาถึงการเปลี่ยน

แปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตัวเมืองต่าง ๆ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของเมืองในเอเชียอาคเนย์

ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงมาสู่ลักษณะเมืองของเอเชียอาคเนย์ดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่าง ๆ ขึ้น แต่ยังไม่มีลักษณะพิเศษอย่างใดเมื่อเปรียบเทียบกับอาณาบริเวณอื่น ๆ ของโลก ทั้งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและอัตราของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ลักษณะเมืองดังได้กล่าวถึงแล้วได้ดำเนินไปอย่างช้า ๆ แม้ว่าเมืองต่างๆ จะขยายตัวขึ้น โครงสร้างทางด้านอาชีพของประชากรในเมืองไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก ปรากฏการณ์อันนี้ซึ่งจะเห็นได้ชัดในเมืองต่าง ๆ ขนาดเล็กและขนาดกลาง ทำให้ผู้สังเกตการณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของเมือง เรียกกระบวนการดังกล่าวนี้ว่าเป็นการ "อนุวัฒน์" (involution) ยิ่งกว่า "อภิวัฒน์" (revolution) ของเมืองโดยเฉพาะนักมานุษยวิทยาที่สนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงไปสู่ลักษณะเมือง ได้ชี้ให้เห็นสงครามเกี่ยวพันที่มีอยู่ดั้งเดิมตามประเพณีของเมืองทั้งหลายในเอเชียอาเนย์ เอ็ดวาร์ด บรูเนอร์ได้วิเคราะห์ถึงการดำรงไว้ขององค์การทางสังคมตามประเพณีในหมู่พวกบาตักส์ในเมืองมีดาน และเมื่อไม่นานมานี้ ในเมืองบันดง ในชวาตะวันตก ลูเซียน ไพย์ ได้อ้างว่า การที่มีการอพยพจากชนบทเข้ามาสู่เมืองเพิ่มมากขึ้น ทำให้การควบคุมทางสังคมตามประเพณีดั้งเดิมได้ถูกนำกลับมาใช้อีกในเมืองร่างกุ้ง โปรเวนเจอร์ได้เล่าถึงความเข้าใจผิดของเขาที่ว่า คัมปองปารุซึ่งเป็นย่านที่อยู่อาศัยของชาวมาเลย์ในกัวลาลัมเปอร์ "เป็นชุมชนชนบทที่มีการสลายตัวอย่างรวดเร็ว แต่ขณะเดียวกันความรู้สึกที่ว่าชุมชนนี้ยังคงมีลักษณะเป็นแบบประเพณีดั้งเดิมก็ยังคงมีอยู่และไม่มีวันจะหมดไปได้" จากการศึกษาของข้าพเจ้าเองในเมืองปาดังในสุมาตราตะวันตกก็อาจแสดงให้เห็นได้ว่า แบบแผนของการถือครองที่ดินตามประเทศดั้งเดิมสามารถจะดำรงอยู่ได้อย่างไร ทั้ง ๆ ที่ได้รับอิทธิพลต่าง ๆ ของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ลักษณะเมือง ในการศึกษาเกี่ยวกับเมืองต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ที่มีลักษณะกว้างขวางออกไป แมคกี ยังได้ชี้ให้เห็นถึง "การคงอยู่ต่อไปของลักษณะการแบ่งแยกอันซับซ้อนของเมืองทางด้านสังคม ชาติพันธุ์และเศรษฐกิจ" ทั้ง ๆ ที่มีหลักฐานมั่นคงจากการศึกษาต่าง ๆ ที่ได้ทำมาก่อนเหล่านี้ เราก็อาจจะถือได้ว่าเมืองต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์กำลังจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคนทางด้านโครงสร้างสังคม ถึงแม้ว่าโครงสร้างสังคมตามแบบประเพณีดั้งเดิมอาจจะคงอยู่ต่อไปอีกระยะเวลาหนึ่ง แต่พื้น

ฐานทางด้านโครงสร้างและนิเวศน์วิทยาก็กำลังอยู่ในระยะที่มีการเปลี่ยนแปลง ข้าพเจ้าจะพยายามชี้ให้เห็นถึงแนวการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานทางด้านนิเวศน์วิทยาสังคมของเมืองต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ ก่อนที่จะกล่าวถึงอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงนั้นต่อระบบการเมืองของเมือง แต่ก่อนอื่นเราจะพิจารณาถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองในเอเชียอาคเนย์ก่อน

โครงสร้างของเมืองอาณานิคม

สิ่งสำคัญที่ควรตระหนักก็คือ เมืองสำคัญๆ ในเอเชียอาคเนย์ ล้วนมีกำเนิดมาจากเมืองอาณานิคมทั้งสิ้น แทนที่เมืองจอคยาการ์ตา และพะโคจะเป็นเมืองหลวงของอินโดนีเซียและพม่า กลับกลายเป็นเมืองจาร์กาต้าและร่างกุ้ง หรือแทนที่เมือง เมรัคคะหรือกัลลากังสาร์ หรือ ศรี เมนานติ จะเป็นเมืองหลวงของมาเลเซียกลับเป็นเมืองกัวลาลัมเปอร์ เมืองอาณานิคมต่างๆ ดังกล่าวได้มีการวางผังเมืองและเจริญเติบโตมาจากสมมติฐานที่ว่า เชื้อชาติและกำเนิดทางชาติพันธุ์เป็นพื้นฐานสำคัญขององค์การทางสังคม ตัวอย่าง เช่น สิงคโปร์ ตั้งแต่ก่อตั้งมาในปี ๒๓๖๒ ได้มีการวางผังเมืองให้สอดคล้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ท้องถิ่นต่างๆ เซอร์สแตมฟอร์ด ราฟเฟิลส์ ผู้ก่อตั้งเมือง ได้มีบทกฎหมายกำหนดว่าจะต้องมีย่านที่อยู่อาศัย ที่แยกเป็นสัดส่วนของชนชาวจีน อินเดียน มาเลย์ บูกินัส และชาวยุโรป เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริการของรัฐบาลอังกฤษได้รับคำสั่งให้จัดที่อยู่อาศัยของชาวจีนตามกลุ่มภาษาพูดในคริสตศตวรรษที่๑๗และ๑๘ บัตตาเวีย เมืองหลวงของอีสอินดัสของเนเธอร์แลนด์ ได้แบ่งแยกกัมปง(หมู่บ้าน,ชุมชน) ชาวดัช แอมโมนัส บันดานัส บูกินัส ไปมานัส มาลีนัส บูโตนัส ชะวา สุดานัส ฟลอรินัส แมนดารัส มัดกาสานัส สุมบาวานส์ ชาวจีน มัวร์ ฯลฯ ที่ตั้งสำนักงานใหญ่ดั้งเดิมของบริษัทอีสอินดัสของเนเธอร์แลนด์ในสุมาตราและปาดัง มีลักษณะปะปนระหว่างชนหลายชาติหลายภาษาน้อยกว่า แต่ก็ยังมีการแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เป็นย่านของชาวดัช มินังกาบาว ชะวา เมงตาไว และชาวเกาะไนอาส์ เมืองอาณานิคมอื่นๆ ในเอเชียอาคเนย์ก็คงจะมีลักษณะทำนองเดียวกัน แบบแผนการแบ่งแยกบริเวณที่อยู่อาศัยตามเชื้อชาติในลักษณะดังกล่าวข้างต้น ต่อมาได้ถูกทำลายและได้รับความกระทบกระเทือนอย่างมากจากการอพยพเข้ามาจากต่างประเทศ การอพยพเข้ามามากที่สุดมาจากประเทศจีน ในระยะตั้งแต่ปี ๒๔๖๓ เป็นต้นมา ตั้งแต่ปี ๒๔๓๘ ถึงปี ๒๔๗๐ มีชาวจีนอพยพเข้ามาในสิงคโปร์และมาเลเซียตะวันตกเป็นจำนวน ๖ ล้านคน เฉพาะปี พ.ศ. ๒๔๗๐ มีจำนวนถึง ๓๖๐,๐๐๐ คน

กระแสธารของการอพยพในลักษณะเดียวกันก็หลั่งไหลไปสู่เมืองร่างกุ้ง (ส่วนใหญ่อพยพมาจากอินเดีย) กรุงเทพฯ ไซ่ง่อน – โซลอน มานิลา ฝั่งตะวันตกของมาลายาและตามเมืองของชะวาต่าง ๆ ในจาร์กาต้า เซมารัง และสุราไบยา ถึงแม้ว่าจะเกิด "เมืองจีน" ขึ้นในเมืองอาณานิคมต่าง ๆ และบางครั้งก็โอบล้อมย่านที่อยู่อาศัยของชาวยุโรปเดิม ส่วนชาวยุโรปได้ย้ายออกไปอยู่ตามบริเวณชานเมือง แบบแผนการแบ่งผ่านที่อยู่อาศัยตามเชื้อชาติโดยพื้นฐานแล้วก็คงอยู่อย่างเดิมตราบเท่าทุกวันนี้ แบบแผนการแบ่งแยกดังกล่าวได้เริ่มมีลักษณะสับสนและค่อยๆเปลี่ยนไปทีละน้อย ๆ แต่การแบ่งแยกที่อาศัยชาติพันธุ์เป็นพื้นฐานยังคงอยู่อย่างเดิม กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในลักษณะทั่วไปมีผู้กล่าวถึงว่าเป็นพัฒนาการของพหุสังคม อันเกิดขึ้นจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆเข้ามารวม และมีความสัมพันธ์กันโดยเฉพาะในตลาด แต่ไม่รวมหรือกลายเป็นส่วนหนึ่งของเบ้าหลอมทางเชื้อชาติ ตามความเป็นจริงแล้ว สิ่งที่มีลักษณะตรงข้ามมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นมีหลายกรณีเมื่อมีผู้อพยพเข้ามาใหม่ กลุ่มที่เคยรวมกันอยู่เดิมก็กลับแยกตัวออก พวกที่เรียกตัวเองว่า จีนบ้าบ๋าในมาลายาเป็นกลุ่มหนึ่งดังกล่าว ชนพวกนี้พูดภาษามาเลย์ แต่งกายแบบมาเลย์และมีวิถีชีวิตจะว่าเป็นแบบจีนหรือมาเลย์เสียเลยทีเดียวก็ไม่เชิง เมื่อเกิดลัทธิชาตินิยมขึ้นในประเทศจีน และมีพวกจีนอพยพเข้ามาอาศัยปะปนอยู่ด้วย ก็เริ่มมีการรื้อฟื้นภาษาขึ้นมาใช้พูด พร้อมกับความสำนึกทางด้านความเป็นชาวจีนก็เริ่มมีขึ้น

ระบบการแบ่งแยกทางชาติพันธุ์ได้ถูกนำไปรวมกับความเชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านอาชีพทั้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และภายในกลุ่มชาติพันธุ์ของตัวเอง แม้ว่าจะมีการรวมกลุ่มของบุคคลที่มีฐานะทางสังคมสูงและต่ำในกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าว แต่ก็ไม่มีการแยกกันอย่างเด็ดขาดระหว่างลักษณะทางชาติพันธุ์และชั้นสังคม บุคคลที่อยู่ในชนชั้นกลางส่วนใหญ่มักจะประกอบด้วยชาวจีน แต่ก็มีคนจีนจำนวนมากที่เป็นชนชั้นต่ำ ซึ่งกำลังอดมื้อกินมื้อเพื่อจะไต่เต้ามาสู่ความร่ำรวย ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างก็มีลำดับชั้นฐานะทางสังคมของตน มีทั้งกุลีและเถ้าแก่ (นักธุรกิจชาวจีน) ผู้ไม่มีที่ดินทำกิน ชาวจีนอพยพพื้นเมืองและขุนนาง ลูกจ้างขายของในร้านและผู้สั่งสินค้าจากต่างประเทศชาวอินเดีย โดยอาศัยการแบ่งแยกถิ่นที่อยู่อาศัยตามชาติพันธุ์เป็นเครื่องแนะ คนที่มีชาติพันธุ์เดียวกันแต่มีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจต่างกัน ก็มักจะเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ตั้งแต่เริ่มสมัยการปกครองอาณานิคมหลายทศวรรษที่ผ่านมาในเอเชียอาคเนย์ และต่อมาภายหลังที่เป็นเอกราช การเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ

ต่าง ๆ ได้เริ่มปรากฏขึ้นแล้ว

จากเชื้อชาติมาสู่ชนชั้น

การเปลี่ยนแปลงพื้นฐานที่เกิดขึ้นในเมืองของเอเชียอาคเนย์ก็คือการสลายตัวอย่างช้า ๆ ของการแบ่งแยกทางชาติพันธุ์และมีการแบ่งแยกทางชนชั้นเพิ่มมากขึ้น ถึงแม้ว่าบางครั้งเส้นแบ่งทางชาติพันธุ์จะคงมีอยู่ แต่ภายในกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการแบ่งแยกตามลักษณะนิเวศน์วิทยาของเมืองในยุคก่อน ก็มีการแบ่งแยกทางชนชั้นสังคม เป็นการยากที่จะอาศัยข้อมูลทางสถิติยืนยันถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เนื่องจากประเทศต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ไม่ได้พิมพ์ข้อมูลที่เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีลักษณะสอดคล้องกับอุดมการของการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ ในประเทศที่มีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเชื้อชาติ อย่างเช่นในประเทศมาเลเซียและสิงคโปร์ อาณาเขตของเมือง และหน่วยของการรวมกลุ่มภายในเมืองก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่บ่อย ๆ จนไม่อาจทำให้การเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้มาจากการสำรวจในปีต่าง ๆ เป็นที่เชื่อถือได้ เมื่อเป็นดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยกรณีศึกษาต่าง ๆ การสังเกตของตัวเอง และเอกสารข้อมูลทางประวัติศาสตร์เพื่ออ้างอิงสนับสนุนข้อสมมติฐาน

การเปลี่ยนแปลงจากการแบ่งแยกทางชาติพันธุ์มาสู่การแบ่งแยกทางชนชั้น อาจจะสืบสาวย้อนหลังไปถึงสมัยหลังการปกครองอาณานิคม เมื่อเปรียบฐานะจากอาณานิคมมาเป็นเอกราช ชนชั้นผู้นำทางการปกครองของมหาอำนาจอาณานิคมดั้งเดิมก็ค่อย ๆ ถอนตัวออกจากตำแหน่งต่าง ๆ และส่วนที่อาศัยของผู้มีฐานะทางสังคมสูง บ้านพักบังกาโลแบบอาณานิคม ที่มีอาณาบริเวณกว้างขวางเหมือนอยู่ในสวนสาธารณะ ก็มีผู้นำชนพื้นเมืองทั้งทางด้านการค้าพาณิชย์และการเมืองเข้ามาอยู่แทน ในขณะเดียวกันข้าราชการท้องถิ่นก็ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง แม้ว่าคนต่างชาติเอเชียมักจะถูกกีดกันในการบรรจุเข้าทำงานในด้านบริหารที่ขยายกิจการเพิ่มขึ้น แต่ก็มีการเปิดโอกาสให้มีการปะปนกันระหว่างสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ การปฏิบัติดังกล่าวเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับโครงสร้างอันมีลักษณะกว้างขวางของเมืองต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ เมื่อเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่กำลังขยายตัวออกไป เริ่มจะต้องมีบ้านพักที่จัดให้โดยทางการเมืองที่เกิดตามมา เช่นบีตลิงจายา ใกล้กัวลาลัมเปอร์ หรือ เคปาจูรานในจาร์กาต้า เป็นตัวอย่างของกรณีดังกล่าวโดยการจัดบ้านพักของเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลดังกล่าว มักจะมีการปะปนกันระหว่างชนเชื้อชาติต่าง ๆ โดยไม่คำนึงถึงชั้นและตำแหน่งในการบริหาร ซึ่งถือเป็นหลักในการจัดที่อยู่อาศัย

พร้อม ๆ กับพัฒนาการทางเศรษฐกิจ

และความแตกต่างทางด้านอาชีพตำแหน่งใหม่ๆก็ได้เกิดขึ้น โดยมิได้อาศัยเครื่องกำหนดตามประเพณีดั้งเดิมอันเป็นผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีโอกาสที่จะก้าวเข้าไปสู่ตำแหน่งต่างๆ ดังกล่าว แม้ว่าเช่นเดียวกับในกรณีของเจ้าหน้าที่รัฐบาล การวังเกียจเดียดฉันท์ก็เกิดขึ้นอยู่บ้างในส่วนที่เกี่ยวกับชนพื้นเมืองดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม องค์การขนาดใหญ่ใหม่ ๆ และบรรษัทของชาติที่ไม่มีข้อรังเกียจทางด้านเชื้อชาติในการบรรจุคนเข้าทำงานได้ก่อให้เกิดชนชั้มกรรมาชีพ เช่นเดียวกับฝ่ายผู้บริหารซึ่งมีการแบ่งแยกโดยอาศัยฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมยิ่งกว่าเชื้อชาติ ในขณะเดียวกันประชากรของเมืองก็เพิ่มมากขึ้นทั้งโดยที่มีการอพยพเข้ามามากและการเพิ่มโดยธรรมชาติ ขณะที่การขยายของเขตเมืองเข้าไปในอาคารบริเวณใหม่ๆ มักจะถูกสกัดกั้นด้วยบริเวณที่มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นแล้วในชนบทหรืออาณาเขตทางธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น จาร์กาต้าซึ่งล้อมรอบด้วยบริเวณอันเป็นหนองบึง หรือสิงคโปร์ที่มีทะเลล้อมรอบอยู่ ประชากรที่เพิ่มขึ้นก็จะเข้าไปแทรกอยู่ตามช่องว่างที่มีอยู่ก่อนระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ การที่กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งรุกล้ำอาณาเขตของชาติพันธุ์อีกกลุ่มหนึ่งจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอยู่บ่อย ๆ การเพิ่มของประชากรและกระบวนการทางสังคมอื่นๆ ทำให้ที่ดินในเมืองเป็นปัญหามากขึ้นและในปี ๒๔๖๓ ได้นำไปสู่การเก็งกำไร และราคาที่ดินถีบตัวขึ้นสูงลิ่ว, บริเวณบางแห่งที่เป็นที่ต้องการของส่วนใหญ่ จึงกลายเป็นที่ ๆ ชนชั้นต่ำและชั้นกลางไม่อาจเข้าไปได้ และประชากรที่มีรายได้ต่ำต้องยอมแพ้ต่ออิทธิพลของนักพัฒนาเมืองทั้งหลาย ภาษีที่ดินสูงลิ่ว และแนวโน้มของราคาที่ดินที่จะถีบตัวสูงขึ้น กระบวนการดังกล่าวและแนวโน้มโดยทั่วไปที่จะลดจำนวนคนใช้และคนสวนที่อาศัยอยู่ในที่ดินของครอบครัวชนชั้นสูงให้น้อยลง ทำให้มีการแบ่งแยกที่อยู่อาศัยโดยฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมแทนที่จะเป็นเชื้อชาติมากยิ่งขึ้น

กระบวนการต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นทำให้การแบ่งแยกทางด้านเชื้อชาติลดน้อยลง แต่ขณะเดียวกันก็มีการแบ่งแยกทางด้าน รายได้ ทรัพย์สินและอาชีพ หรือชนชั้นสังคมเพิ่มมากขึ้น บริเวณที่เป็นที่อยู่ของชนชั้นสูง ไม่ได้เป็นที่อยู่อาศัยของชาวยุโรปต่างชาติเท่านั้น แต่ยังรวมทั้งนักธุรกิจ นักอุตสาหกรรมชาวจีน นายพลชาวพื้นเมืองและข้าราชการชั้นสูง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ชนชั้นสูงที่ปะปนกันระหว่างชนเชื้อชาติต่าง ๆ บริเวณศูนย์กลางของเมืองที่มีคนอยู่อย่างหนาแน่น ยังคงแบ่งเป็นย่านที่อยู่อาศัยของ ชาวจีน อินเดีย อินโดนีเซีย มาเลเซีย เวียดนามและอื่น ๆ แล้วแต่องค์ประกอบทางด้านเชื้อชาติในประชากรของประเทศส่วนรวม แต่สมาชิกผู้มีฐานะทาง

เศรษฐกิจดีของชุมชนแต่ละชุมชนมักจะย้ายออกไปอยู่ข้างนอก ในเมืองที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียอาคเนย์คือ จาร์กาต้า "กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อยู่อาศัยในส่วนต่างๆ ของเมืองในเนื้อที่มากน้อยต่างกัน การเลือกที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ก็เกี่ยวพันกับอาชีพและฐานะทางสังคมเศรษฐกิจของตน"

ด้วยการเปลี่ยนแปลงทางด้านนิเวศน์วิทยาสังคมดังกล่าว ในเมืองต่างๆ ของเอเชียอาคเนย์ แบบแผนของความขัดแย้งต่างๆ ก็มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ในขณะที่ในสมัยเริ่มแรกจลาจลและความขัดแย้งต่างๆ อันเกิดจากเชื้อชาติมักจะเกิดขึ้นเสมอในเมืองต่างๆ ของเอเชียอาคเนย์ สำหรับในอนาคตความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นดูจะมีพื้นฐานมาจากชนชั้นสังคมดังกล่าวแล้วนั้น

สรุป: แบบแผนของความขัดแย้งในเมือง

อาจจะตั้งเป็นสมมติฐานได้ว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางนิเวศน์วิทยาสังคมของเมืองต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อแนวความคิดของผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองเกี่ยวกับโครงสร้างสังคมของเมือง หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งการเพิ่มของประชากรในเมืองอันเกิดจากการเคลื่อนย้ายได้เปลี่ยนภาพพจน์ของเมืองและสังคมในเมืองอย่างมาก การเพิ่มของประชากรในเมืองด้วยการเคลื่อนย้าย หมายถึงการขยายตัวทางสังคมอย่างกะทันหันของสังคมในเมือง ในขณะที่สมัยก่อนสังคมในเมืองแบ่งออกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนภายในโครงสร้างของพวกพหุสังคม เครื่องสกัดกั้นการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้ถูกลดลงโดยการที่ต้องมาอยู่ใกล้ชิดติดกัน ในการศึกษาเมืองเล็กๆ ในชะวา คลิฟฟอร์ด เกียร์ทซได้คร่ำครวญถึงการขาดความสัมพันธ์กลมกลืนกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมต่างๆ ภายในเมืองนั้น เกียร์ทซใช้คำว่า "เมืองกลวง" ("hollow town") อธิบายสถานการณ์สังคมในเมืองที่มีลักษณะโครงสร้างที่ขาดการสัมพันธ์กลมกลืนเหมือนกับเอาสังคมขนาดเล็กหลายๆ สังคมมารวมกัน ในกระบวนการต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นจะก่อให้เกิดความสำนึกในปัญหาต่างๆ ร่วมกัน ความสำนึกร่วมกันในเมืองก็จะมีเพิ่มมากขึ้น คนที่อยู่ในเมืองคงตระหนักดีว่าตนสามารถที่จะเคลื่อนย้ายออกไปจากถิ่นที่อยู่อาศัยและอาชีพของตนเพื่อเข้าไปสู่ฐานะทางสังคมและถิ่นที่อยู่ใหม่ได้ เมื่อการผูกขาดตามประเพณีทางด้านอาชีพของกลุ่มชาติพันธุ์ถูกทำลายลงแล้วโอกาสที่จะเลือกอาชีพอย่างน้อยในทางทฤษฎี ก็เปิดให้สมาชิกของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ขณะเดียวกันการเพิ่มสูงขึ้นของอัตราการว่างงาน อาจจะมีผลลดโอกาสที่จะเคลื่อน

ย้ายเข้าไปสู่อาชีพที่สูงกว่าที่คนส่วนใหญ่ที่อยู่ในแรงงานเป็นจำนวนมากหวัง โอกาสของความขัดแย้งโดยเปิดเผยก็จะมีมากขึ้น เพราะการแข่งขันในตำแหน่งการงานระหว่างสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ จะเข้ามารวมกับการแก่งแย่งกันในเรื่องเนื้อที่ที่อยู่อาศัย การเคลื่อนย้ายเข้าไปในบริเวณที่เคยได้รับการกำหนดให้เป็นอาณาเขตของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งตามการแบ่งตามประเพณีเดิมของพหุสังคม เช่นเดียวกับการเข้าไปดำเนินอาชีพที่ตามประเพณีดั้งเดิมผูกขาดโดยกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ในความสำนึกทางสังคมแล้ว อาจถือได้ว่า เป็นการบุกรุกและนำไปสู่ปฏิกิริยาในเชิงป้องกันต่าง ๆ

ความขัดแย้งดังกล่าวจะยิ่งเพิ่มมากขึ้นจากการรวมกลุ่มของชนชั้นสูงที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ดังได้วิเคราะห์มาแล้วข้างต้น การที่โอกาสที่จะก้าวไปสู่ฐานะของชนชั้นสูงถูกสกัดกั้นและมีแนวโน้มที่ชนชั้นสูงจะเพิ่มจำนวนขึ้นโดยการรับคนที่อยู่ในชั้นเดียวกับตนเท่านั้น ทำให้โอกาสที่จะเขยิบฐานะสูงขึ้นไปทำได้น้อยลง และขณะเดียวกันก็กลายเป็นกลุ่มที่กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่อยู่ชั้นต่ำมุ่งหวังที่จะไต่เต้าขึ้นไป การได้เห็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนนั่งรถราคาแพงอยู่ในย่านที่อยู่อาศัยของชนชั้นสูง เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดแรงดลใจที่จะก้าวขึ้นไปสู่ชนชั้นสูง โดยโอกาสที่จะก้าวขึ้นไปไม่ได้เพิ่มขึ้นแต่อย่างใด ความหมดหวังท้อแท้ที่เป็นผลตามมานำไปสู่ความขัดแย้ง แต่ความขัดแย้งดังกล่าวไม่สามารถจะเบนไปสู่สมาชิกชั้นนำที่อาศัยอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ของตนได้อีกต่อไป เพราะสมาชิกของชนชั้นสูงได้ย้ายออกไปมีที่อยู่อาศัยที่อื่นแยกจากสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ของตนซึ่งเป็นชนชั้นต่ำ ความจลาจลวุ่นวายต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นต่ำด้วยกันเอง อันเป็นผลมาจากความท้อแท้ไม่สมหวังต่าง ๆ ดังจะเห็นจากการจลาจลทางเชื้อชาติที่เกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ในเอเชียอาคเนย์ กรณีที่เกิดขึ้นในมาเลเซีย เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๑๒ ความขัดแย้งดังกล่าวไม่ได้เกิดในหมู่ชนชั้นสูง ในการจลาจลซึ่งเกิดตามหลังการมาเยือนของนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นทานากะ ในจาร์กาตา เมื่อปี ๒๕๑๖ นายพลอินโดนีเซียและนักธุรกิจคนสำคัญ ๆ ชาวจีนยังคงร่วมมือกันต่อไป โดยที่ขาดผู้นำทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพ ชนชั้นต่ำในเมืองทั้งสองดังกล่าวไม่สามารถจะต่อต้านศัตรูทางการเมืองของตนได้ ในกรณีที่มีผู้นำทางการเมือง อย่างในกรณีจลาจลในกรุงเทพ ฯ เมื่อปี ๒๕๑๖ การร่วมมือระหว่างนักศึกษาปัญญาชน และเยาวชนในเมืองหลวง ทำให้สามารถคว่ำผู้นำทางการปกครองซึ่งเป็นทหารได้สำเร็จ

จากการวิเคราะห์ข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่าเมืองต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์มีแนว

โน้มที่จะเกิดการรวมกลุ่มขึ้นใหม่ในอาณาบริเวณที่กว้างขวางออกไป แบบแผนของที่อยู่อาศัยจะค่อย ๆ อาศัยพื้นฐานทางด้านรายได้ ทรัพย์สินและฐานะทางสังคมเป็นเครื่องกำหนดมากขึ้นทุกขณะ โครงสร้างทางด้านสังคมนิเวศน์วิทยา แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างที่เคลื่อนเข้าไปสู่บริเวณที่อยู่อาศัยของชนชั้นสูง ข้าราชการและผู้ประกอบวิชาชีพต่าง ๆ ถิ่นที่อยู่อาศัยของพวกชนชั้นกลางขั้นต่ำ จนถึงย่านที่อยู่อาศัยราคาถูกของชนชั้นต่ำ แทนที่จะเป็นย่านของคนจีน ย่านของคนชะวา หรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ เหมือนแต่ก่อน ความน่าเป็นไปได้ของความขัดแย้งในเมืองอีกทางหนึ่งไม่ว่าจะเป็นไปในรูปของการนัดหยุดงาน ซึ่งนำโดยสหพันธ์กรรมกร หรือความขัดแย้งระหว่างพรรคการเมืองที่ก่อตั้งโดยมีชนชั้นสังคมเป็นพื้นฐาน หรือขบวนการต่าง ๆ ของนักศึกษา หรือการจลาจลที่ไม่มีการจัดเป็นรูปขององค์การก็ตาม อาจจะเกิดขึ้นได้ในรูปของจลาจลระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อันมีสาเหตุอันเนื่องมาจากความหมดหวังท้อแท้ต่าง ๆ

เท่าที่ผ่านมารัฐบาลในเอเชียอาคเนย์ตอบโต้การคุกคามของความรุนแรงในเมือง โดยการเพิ่มการบีบคั้นกลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้ามที่อาจจะท้าทายอำนาจของตน โดยการให้ลักษณะผู้นำแก่มวลชนในเมือง พิจารณาจากองค์ประกอบของรัฐบาลส่วนใหญ่ของประเทศในเอเชียอาคเนย์ที่เป็นอยู่ในขณะนี้ การแปลความหมายของสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ควรจะได้เน้นเรื่องความขัดแย้งทางด้านชนชั้นสังคมยิ่งกว่าความขัดแย้งทางด้านเชื้อชาติ

สุเทพ สุนทรเภสัช : แปลและเก็บความจาก Hans-Dieter Evers, "Urbanization and Urban Conflict in Southeast Asia" **Asian Survay** Vol. XV, No. 9 Sept. 1975 pp. 775-785.

อธิปัตย์
ยืนหยัดเคียงข้างประชาชน ทุกวันอังคารและศุกร์

กำลังใจกับความเกรง : อุทาหรณ์แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัยข้าราชการอย่างไร ?

บทความนี้เป็นบทสรุปย่อของวิทยานิพนธ์ของนักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ซึ่งได้เข้ามาทำการวิจัยในชนบทของประเทศไทย เพื่อนำเอาผลของการวิจัยไปเขียนวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกแห่งสถาบันเอ็มไอที.

คำนำ

เป็นที่กล่าวขวัญกันว่า ในสังคมไทยผู้ใหญ่เป็นผู้ที่มีอำนาจและอิทธิพลมากจนถึงกับว่าใครจะแตะต้องก็ไม่ได้ ส่วนผู้น้อยนั้นมักจะตกอยู่ในสภาวะที่เรียกว่าต้อง "เกรง" (kreng) ผู้ใหญ่ แต่ถึงกระนั้นก็ตามทุกคนก็อยากให้ผู้ใหญ่ปฏิบัติต่อผู้น้อยด้วยความกรุณาปรานี

ในบทความนี้ผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นว่าเมื่อผู้ใหญ่ (ข้าราชการไทย) กับผู้น้อย (ชาวบ้าน) มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในบางลักษณะ หรือบางแบบนั้น "กำลังใจ" และ "ความเกรง" จะมีบทบาทอย่างไร ในการกล่าวถึงเรื่องนี้ ผู้เขียนแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ตอนแรกเกี่ยวกับลักษณะของผู้ใหญ่หรือข้าราชการ ผู้เขียนกล่าวว่า ผู้ใหญ่ควรจะเกื้อกูลผู้น้อย หรือชาวบ้าน โดยการปฏิบัติต่อผู้น้อยด้วยความเมตตา และในขณะเดียวกันก็ควรให้กำลังใจแก่ผู้น้อยด้วย ตอนที่สองผู้เขียนกล่าวถึงลักษณะของผู้น้อย เขาบอกว่าผู้น้อยเป็นผู้ที่มีความรู้สึกว่าตัวเองไม่มีความสำคัญอะไร และมักจะเกรงกลัวว่า เมื่อทำงานใดๆ งานของตนจะประสบความล้มเหลว ทำให้ชาวบ้าน (ผู้น้อย) ต้องพึ่งพาอาศัยข้าราชการ (ผู้ใหญ่) เพื่อให้ข้าราชการช่วยเป็นผู้นำ และเป็นผู้ริเริ่มสิ่งใหม่ๆ ในโครงการพัฒนาทั้งหลาย ตอนที่สาม ซึ่งเป็นตอนสุดท้าย ผู้เขียนได้เสนอตัวอย่าง ๓ ตัวอย่าง ตัวอย่างแรก เป็นกรณีพิพาทเรื่องน้ำ ตัวอย่างที่สองเป็นเรื่องเกี่ยวกับโครงการสร้างถนนที่ประสบความล้มเหลว ตัวอย่างที่สามเป็นเรื่องเกี่ยวกับโครงการสร้างถนนที่ประสบผลสำเร็จ จากตัวอย่างแต่ละอันที่เอ่ยอ้างมานี้ ผู้เขียนได้พยายามชี้แสดงให้เห็นอย่างชัดแจ้ง

ว่า "ความเมตตา" "กำลังใจ" "ความเกรง" และ "การบังคับ" เกี่ยวข้องกันอย่างไร ตลอดจนมีบทบาทมากน้อยขนาดไหน

๑. ผู้ใหญ่

(ก) ความเมตตาและความกรุณา

ถ้าจะว่ากันตามอุดมการแล้ว ผู้ใหญ่จะต้องแสดงออกซึ่งความเมตตาและกรุณาต่อผู้น้อย หรือต่อผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาของตน คำว่า "เมตตา" ในที่นี้หมายถึง ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น รู้สึกสงสารผู้อื่น ตลอดจนการอยากให้ผู้อื่นมีความสุข ส่วน "กรุณา" นั้น หมายถึง การช่วยผู้ที่เดือดร้อนให้พ้นจากความทุกข์ ความลำบาก

ในการที่จะแสดงออกซึ่งความเมตตากรุณาต่อผู้น้อยนั้น ผู้ใหญ่ (ข้าราชการ) อาจจะทำได้หลายวิธี เช่น ช่วยมิให้ชาวบ้านต้องตกอยู่ในสภาวะที่ช่วยตัวเองไม่ได้ โดยการจัดหาทรัพยากร หรือสิ่งที่จำเป็นแก่ชาวบ้าน ตลอดจนทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาหารือแก่ชาวบ้าน เป็นต้น เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ใหญ่จะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลผู้น้อย ทั้งนี้ก็เพราะว่าผู้ใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในฐานะที่เหนือกว่า สูงกว่าผู้น้อย สิ่งที่ผู้ใหญ่จำต้องสำเหนียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ ผู้ใหญ่จะต้องให้ "กำลังใจ" แก่ผู้น้อยด้วย กำลังใจเป็นสิ่งที่มีความหมายหรือมีความสำคัญต่อผู้น้อยมากเหลือเกิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกำลังใจที่มาจากผู้ใหญ่

(ข) กำลังใจ

กล่าวโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ผู้ที่มี "กำลังใจ" หมายถึงผู้ที่มี "ขวัญ" ในการทำงานดี และมีความกระตือรือร้นหรือพลังผลักดันในการทำงานสูง คนเราเวลาไม่อยากจะทำอะไร หรือทำอะไรไม่สำเร็จผลก็มักจะอ้างว่าเป็นเพราะขาด "กำลังใจ"

ผู้ใหญ่หรือข้าราชการต่างก็ตระหนักถึงความสำคัญของ "กำลังใจ" ดี ตัวอย่างเช่น นายอำเภอผู้หนึ่งที่อยู่ในเขตที่ผู้เขียนทำการวิจัยกล่าวตอนหนึ่งว่า " . . . ผมจะไปร่วมการประชุมเพื่อให้กำลังใจ . . . แต่ตอนนี้ผมเหนื่อยมากแล้ว ผมจึงขอส่งปลัด (อำเภอ) ไปแทน . . ." ผู้ใหญ่ (ข้าราชการ) จำต้องให้กำลังใจแก่ผู้น้อย (ชาวบ้าน) ถึงแม้ว่าการกระทำเช่นนั้นบางทีอาจจะไม่สะดวกนักก็ตาม ชาวบ้านบอกว่า พวกเขาต้องการให้เจ้าหน้าที่ไปปรากฏตัวตามที่ประชุมหรือตามสถานที่ที่มีโครงการต่าง ๆ ก็เพื่อให้กำลังใจแก่พวกเขา เวลาที่ผู้ใหญ่หรือข้าราชการไปปรากฏตัวตามสถานที่เหล่านั้น ชาวบ้านมักจะขยันขันแข็งในการทำงานเป็นพิเศษ เพราะกำลังใจเขาดีขึ้น ชาวบ้านเปิดเผยว่า การที่ผู้ใหญ่ (ข้าราชการ) ไปปรากฏตัวก็ดี แสดงความสนใจต่อพวกเขาก็ดี เท่ากับเป็นการไปช่วยเพิ่มกำลังใจให้แก่พวกเขานั่นเอง

ถึงแม้ว่าความหมายของคำว่า "กำลังใจ" จะมีมากมายหลายอย่างต่าง ๆ กันก็ตาม แต่ในทุกความหมายของมันจะต้องเกี่ยวข้องกับการให้แรง หรือพลังชนิดหนึ่งแก่ผู้ที่ขาด "แรง" หรือ "พลัง" ชนิดนั้น อันเนื่องมาจากบุคคลผู้นั้นขาดความเชื่อมั่นในตัวเอง ความหมายของคำว่า "กำลังใจ" ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ๓ ส่วน คือส่วนที่สัมพันธ์กับงาน ส่วนที่สัมพันธ์กับตัวเอง และส่วนที่สัมพันธ์กับผู้อื่น นั่นคือ "กำลังใจ" หมายถึง

(๑) ความกระตือรือร้นต่อ *"งาน"*

(๒) การที่ *"ตนเอง"* รู้ตัวว่าตนกำลังทำดี

และ (๓) การที่ *"ผู้อื่น"* รับรู้ว่าตนกำลังทำดี

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ในการที่จะให้ชาวบ้านหรือผู้น้อยมีกำลังใจในการทำงาน ข้าราชการหรือผู้ใหญ่อาจจะกระทำได้หลายวิธี ผู้เขียนได้เอ่ยอ้างถึงการปฏิบัติ ๕ ประการ ที่ทำให้การสร้างกำลังใจแก่ชาวบ้านบรรลุผลสำเร็จ กล่าวคือ

๑. ผู้ใหญ่ให้กำลังใจแก่ผู้น้อยในเชิงปฏิบัติ

ข้าราชการสามารถจะช่วยชาวบ้านได้ไม่น้อยทีเดียว เกี่ยวด้วยเรื่องการปฏิบัติงาน อาทิเช่น เขาอาจจะจัดหาทรัพยากร หรือวัสดุต่าง ๆ ที่จำเป็นให้แก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ชาวบ้านต้องการอย่างมาก หรือไม่ก็ถ้าข้าราชการพอจะมีสิ่งใดอยู่บ้างก็หยิบยื่นสิ่งนั้นให้แก่เขาไป เพื่อช่วยให้การทำงานของชาวบ้านดำเนินไปได้

๒. ผู้ใหญ่ให้กำลังใจแก่ผู้น้อยโดยการยกย่องชมเชย

คำยกย่องชมเชยของผู้ใหญ่ช่วยทำให้สปิริตของผู้น้อยสูงขึ้น ช่วยเพิ่มพลังในการทำงานให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น ในความรู้สึกของชาวบ้าน คำยกย่องชมเชยมีความหมายยิ่งกว่าการถูกรางวัลเลขท้ายล้อตเตอรี่เสียอีก คำยกย่องชมเชยจึงเป็นสิ่งที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยกย่องชมเชยในที่สาธารณชน ย่อมมีน้ำหนักกว่าการยกย่องชมเชยเป็นการส่วนตัว นอกจากนี้ การที่ผู้ใหญ่ให้การชมเชยแก่ผู้นำของกลุ่มชาวบ้าน สมาชิกของกลุ่มก็ยังพลอยได้กำลังใจไปด้วย

๓. ผู้ใหญ่ให้กำลังใจโดยการไม่ปฏิบัติในสิ่งที่เสื่อมเสีย หรือไร้คุณธรรม

การวิพากษ์วิจารณ์ผู้น้อยในที่สาธารณะก็ดี การทำอะไรที่ผืนใจผู้น้อยมากเกินไปก็ดี ตลอดจนการพยายามจับผิดผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาก็ดี ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่บ่อนทำลายกำลังใจในการทำงานทั้งสิ้น การประพฤติตนของผู้ใหญ่ในทางที่เสื่อมเสีย เช่น การดื่มมากเกินไปจนเป็นโรคพิษสุราเรื้อรัง การฉ้อราษฎร์บังหลวง และการมั่วสุมอยู่กับเรื่องกามคุณก็

มีส่วนทำให้ผู้น้อยสูญเสียกำลังใจได้พอ ๆ กัน สิ่งที่เลวร้ายที่สุดที่จะไปบั่นทอนกำลังใจของผู้น้อยก็คือ **การบังคับ** การที่ผู้ใหญ่ใช้วิธีการบังคับกับผู้น้อย ส่อแสดงให้เห็นว่า นอกจากผู้ใหญ่จะไม่มีความเมตตากรุณาต่อผู้น้อยแล้ว เขายังขาดความเคารพต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของผู้น้อยอีกด้วย

๔. ผู้ใหญ่ให้กำลังใจโดยการป้องกันเหตุร้ายต่าง ๆ ที่มาจากวงการภายนอก

ทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อยต่างก็ตกอยู่ในสภาวะที่ถูกคุกคามจากวงการภายนอกทั้งสิ้น อาทิเช่นในกรณีชาวบ้าน ถ้าชาวบ้านมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับข้าราชการมากเกินไป หรือทำอะไรคล้อยตามข้าราชการไปเสียทุกอย่าง ชาวบ้านอาจจะถูกผู้นำชั้นต้นของเขาเพ่งเล็งก็ได้ ผลก็คือ ผู้นำชาวบ้านก็ดี ผู้นำกลุ่มก็ดี อาจจะทำการแก้เผ็ด หรือกลั่นแกล้งชาวบ้านในภายหลังก็เป็นได้ ด้วยเหตุนี้ในการที่จะรักษากำลังใจของชาวบ้านเอาไว้ ข้าราชการหรือผู้ใหญ่จะต้องให้ความคุ้มครองแก่ชาวบ้านในเรื่องนี้พอสมควร

๕. ผู้ใหญ่ให้กำลังใจโดยการไปปรากฏตัวให้ชาวบ้านเห็นตามโอกาสที่เหมาะสม

การที่ผู้ใหญ่ไปปรากฏตัวตามโอกาสที่เหมาะสมก่อให้เกิดผลดีหลายประการ เช่น เหตุร้ายต่าง ๆ แทนที่จะเกิด มันก็จะไม่เกิด การปรากฏตัวของผู้ใหญ่ยังช่วยทำให้ความสามัคคีบังเกิดขึ้น ตลอดจนช่วยป้องกันความผิดพลาดต่าง ๆ ที่อาจจะมีขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น การที่ผู้ใหญ่ได้ไปพบเห็นการปฏิบัติงานของชาวบ้านด้วยตาตนเองนั้น อะไรที่ดูออกจะถูกต้องตอนนั้น มันก็จะมีความถูกต้องตลอดไป กล่าวคือ สิ่งถูกจะได้ไม่เปลี่ยนสภาพเป็นสิ่งผิดดังเช่นที่มักจะเกิดขึ้นบ่อย ๆ ตอนไม่มีผู้ใหญ่อยู่ด้วย

ถึงแม้ว่า การที่ผู้ใหญ่ไปปรากฏตามโอกาสที่เหมาะสม จะช่วยให้ชาวบ้านมีกำลังใจทำงานก็จริง แต่ถ้าจะให้ดียิ่งไปกว่านั้น ผู้ใหญ่หรือข้าราชการไม่ควรจะไปปรากฏตัวเฉย ๆ แต่ควรจะเข้ามีส่วนร่วมในงานที่ชาวบ้านทำด้วย

ค. ความเกรง

คำต่อไปที่เกี่ยวโยงกับผู้ใหญ่ก็คือ "ความเกรง" ที่เรียกว่า "ความเกรง" นั้น หมายถึงความรู้สึกกลัว ความไม่กล้า หรือความรู้สึกถ่อมตน "ความเกรง" เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อผู้ใหญ่มากทีเดียว ในแง่ที่ว่าเพราะผู้น้อยเกรงผู้ใหญ่นี้เอง ทำให้ผู้น้อยไม่กล้าเรียกร้องสิ่งต่าง ๆ จากผู้ใหญ่ โดยไม่มีที่สิ้นสุด นอกจากนี้เพราะความเกรงที่ผู้น้อยหรือชาวบ้านที่มีต่อผู้ใหญ่หรือข้าราชการ ทำให้ข้าราชการสามารถที่จะประสานและจัดการกับชาวบ้านได้โดยไม่ต้องใช้วิธีการบังคับ

ความหมายที่แท้จริงของ "ความเกรง" มีอยู่ ๒ ความหมายด้วยกัน ความหมายแรกหมายถึงการที่อยู่ในสภาวะของความกลัว หรือความขยาด ส่วนความหมายที่สองนั้น หมายถึง ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเนื่องจากบุคคลไม่สามารถตอบแทนบุญคุณหรือความดีงามของผู้อื่นได้

ความหมายแรกชี้แสดงให้เห็นเด่นชัดว่า ผู้น้อยมีความกลัว มีความเคารพนบนอบและถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ ทำให้ผู้น้อยหรือชาวบ้าน พยายามที่จะเอาใจผู้ใหญ่หรือข้าราชการที่เขา "เกรง" โดยการเลี้ยงอาหารบ้าง โดยการหาของขวัญให้บ้าง เหล่านี้เป็นต้น ความเกรงยังช่วยทำให้การติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยมีแนวโน้มที่จะเป็นไปในทิศทางเดียว กล่าวคือ เวลาผู้ใหญ่พูดอะไรออกไปทำให้ผู้น้อยไม่กล้าโต้แย้งหรือท้วงติงใด ๆ ทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม ความเกรง ไม่ได้มีลักษณะเป็นความกลัวดังเช่นที่กล่าวข้างต้นเสมอไป ในบางครั้งความเกรงเป็นเพียงเครื่องวัดความแตกต่างระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยเท่านั้น ผู้ใหญ่อาจจะใช้ความเกรงเพื่อช่วยให้งานบางอย่างบรรลุผลสำเร็จก็ได้โดยที่ไม่จำเป็นต้องทำให้ผู้อื่นต้องกลัวเขาเลย ตัวอย่างเช่น เพราะชาวบ้านเกรงเจ้าหน้าที่หรือข้าราชการนี่เอง เมื่อข้าราชการเป็นผู้นำในโครงการใด ๆ ชาวบ้านมักจะทำงานในโครงการนั้นด้วยความเต็มใจ ถ้าเขาไม่เข้าร่วม เขาจะรู้สึกคล้าย ๆ กับว่า เขาได้ทำลายน้ำใจผู้ใหญ่หรือทำให้ผู้ใหญ่ไม่สบายใจ ผู้ใหญ่สามารถใช้ความเกรงใจช่วยให้งานสำเร็จผลได้โดยไม่จำเป็นต้องมีการ "บังคับ" ดังเช่น ข้าราชการผู้หนึ่งกล่าวว่า "เขาต้องการให้คนเกรงมากกว่ากลัว ถ้าหากว่าเขากลัวเขาอาจจะเหลวไหลไม่ทำงานก็ได้ แต่ถ้าเขาเกรง เขาคงไม่กล้าทำเช่นนั้น"

สำหรับความหมายที่สองของ "ความเกรง" ที่ว่า เป็นความรู้สึกอันเกิดจากการไม่สามารถจะตอบแทนคุณความดีของผู้อื่นได้นั้น ตัวอย่างที่พอจะเห็นได้ ก็คือ การที่บุคคลไปยืมเงินทองหรือข้าวของจากเพื่อนฝูงสักหนสองหน โดยที่ผู้ให้ยืมไม่เคยคิดดอกเบี้ยหรือค่าอะไรทั้งสิ้น ถ้าจะให้บุคคลผู้นั้นไปยืมอีกเป็นหนที่สามหรือที่สี่ โดยที่เขายังไม่ได้ตอบแทนบุญคุณสำหรับการยืมครั้งแรกๆ เลย บุคคลผู้นั้นย่อมทำไม่ได้ เพราะเขาอยู่ในลักษณะที่เรียกว่า "เกรงใจ หรือคิดมาก วิตกมาก" นั่นเอง ความเกรงอันนี้แหละจะเป็นเครื่องยับยั้งมิให้ผู้นั้นยืมเงินทองหรือข้าวของเพื่อนโดยไม่รู้จักจบ ในทำนองเดียวกันการที่ชาวบ้านมีความเกรงต่อข้าราชการ ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าเรียกร้องสิ่งต่าง ๆ จากข้าราชการโดยไม่มีขอบเขตจำกัด ที่เป็นเช่นนั้น

ก็เพราะ "ความเกรง" เป็นตัวยับยั้ง

๒. ผู้น้อย

ผู้น้อยเป็นผู้ที่มีความรู้สึกว่า เขาไม่มีอำนาจอะไร ทำอะไรไม่ได้ ตลอดจนคิดว่าเขาเป็นผู้ไร้ความรู้ไร้ความสามารถ จึงถูกตัดออกจากวงการสำคัญ ๆ ทั้งหลาย ผู้น้อยมีลักษณะที่ผิดแผกแตกต่างจากผู้ใหญ่มากมายเหลือเกิน มีข้าราชการผู้หนึ่ง เขียนรูปวงกลมขนาดเท่าเหรียญ ๕๐ เซ็นต์สหรัฐฯ (ใหญ่กว่าเหรียญบาทไทยเล็กน้อย) เพื่อแทนผู้ใหญ่ และใช้ปลายดินสอแหลม ๆ ทำจุดเท่าปลายดินสอแทนผู้น้อย แล้วเขาก็บอกว่านั่นแหละคือความแตกต่างระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยในสังคมไทย

ผู้น้อยทั้งหลายมักจะมีความรู้สึกว่า เขาไม่มีปัญญาที่จะริเริ่มทำการใด ๆ ได้ บางครั้งเขาเกิดความรู้สึกคับแค้นใจ เพราะเหตุที่ไม่อาจจะทำอะไรได้นี่เอง เนื่องจากชาวบ้านเป็นผู้น้อยและตระหนักถึงความเป็นผู้น้อยของตนอยู่เป็นเนืองนิจ ทำให้เขาไม่กล้าที่จะริเริ่มโครงการใด ๆ หรือทำงานอะไร ๆ ทั้งสิ้น ดังเช่นชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวว่า "ผมไม่ต้องการจะเป็นผู้ริเริ่มในโครงการใด ๆ ทั้งนั้น เพราะผมรู้ตัวดีว่าผมไม่มีความรู้ และตัวเล็ก (เป็นผู้น้อย)" ยิ่งบุคคลอยู่ในสถานภาพที่ต่ำเท่าใด โอกาสที่เขาจะมองความเป็นผู้น้อยของเขาว่าเป็นต้นเหตุของความล้มเหลวหรือผิดหวังทั้งหลายจะมีมากขึ้นเท่านั้น

การที่มีผู้น้อยมีความรู้สึกผิดหวังก็ดี มีความรู้สึกว่าตนไร้ความรู้ ไร้ความสามารถหรือไร้ความสำคัญก็ดี สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้น้อยหรือชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัยผู้นำจากภายนอกอย่างเลี่ยงไม่พ้น คำถามอันหนึ่งของผู้เขียนในขณะที่ทำการวิจัย ถามชาวบ้านว่า " . . . คนบางคนอยากจะเป็นผู้นำของหมู่บ้าน บางคนไม่อยากเป็น ตัวท่านเองล่ะมีความรู้สึกอย่างไร อยากจะเป็นผู้นำบ้างหรือไม่ ?" ปรากฏว่าชาวบ้าน ๒๖ คน จากทั้งหมด ๒๗ คนตอบว่า "ไม่" สาเหตุสำคัญที่เขาไม่ต้องการเป็นผู้นำก็คือ ผลได้ไม่คุ้มกับผลเสีย ความรู้สึกว่าตนไร้ความสามารถหรือขาดความรู้และความไม่มั่นใจในตนเอง สาเหตุอื่นก็มีอาทิ เขาไม่ต้องการยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการควบคุมผู้อื่น เขาไม่อยากไกล่เกลี่ยข้อพิพาทต่างๆ ระหว่างกลุ่ม ตลอดจนไม่ต้องการจะทำหน้าที่เกี่ยวกับการสมานความสามัคคีระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก

ชาวบ้านประเภทที่เรียกว่า "ชาวบ้านชั้นยอด หรือชั้นเหนือกว่า" นั้น ปรากฏว่าส่วนมากมีความปรารถนาที่จะเป็นผู้นำ หรือริเริ่มในโครงการต่าง ๆ มากกว่าชาวบ้านทั่ว ๆ ไป เหตุผลเช่นเดียวกันกับชาวบ้านทั่ว ๆ ไป เช่นที่กล่าวมาแล้วข้างต้น กล่าวคือ เขาไม่

ต้องการจัดการเรื่องข้อพิพาทต่าง ๆ ไม่ต้องการจะยุ่งเกี่ยวกับปัญหาขององค์การ และเป็นเพราะเขาไม่มีความมั่นใจพอ

เรื่องที่น่าสนใจอย่างหนึ่งเกี่ยวกับชาวบ้านก็คือชาวบ้านทั่ว ๆ ไป (ยกเว้นชาวบ้านชั้นยอด) มีความเห็นสอดคล้องต้องกันว่า ในการวางแผนเพื่อดำเนินงานในโครงการต่าง ๆ นั้น ควรจะให้ข้าราชการทำดีกว่าที่จะให้พวกเขาทำกันเอง หรือพูดอีกนัยหนึ่งก็คือ เขาต้องการให้ข้าราชการเป็นผู้นำนั่นเอง เหตุที่ชาวบ้านปรารถนาเช่นนั้น ก็เพราะว่า เขามีความเชื่อว่า ข้าราชการสามารถที่จะทำหน้าที่สำคัญ ๆ ๓ ประการได้ดี คือ ประการแรก ข้าราชการสามารถจะช่วยเป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านทำงานได้ เพียงแต่การที่เขาไปปรากฏตัวให้ชาวบ้านเห็นก็ทำให้ชาวบ้านอยากจะทำงานแล้ว เพราะชาวบ้าน "เกรง" ข้าราชการดังเช่นที่กล่าวแล้วในตอนต้นนั่นเอง ประการที่สอง เพราะชาวบ้านเชื่อว่า ข้าราชการเป็นผู้ที่เบี่ยมไปด้วยความรู้ความสามารถ เขาจึงอยู่ในฐานะที่จะให้คำปรึกษาหารือแก่ชาวบ้านได้ ดังนั้นจึงช่วยป้องกันข้อผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี ประการที่สาม ข้าราชการสามารถที่จะช่วยให้ความสามัคคีระหว่างชาวบ้านเกิดขึ้นได้ และสามารถให้กำลังใจแก่พวกเขาได้อีกด้วย

นอกจากหน้าที่สำคัญ ๓ ประการ ที่กล่าวนี้แล้ว ชาวบ้านยังเชื่ออีกว่า ข้าราชการเท่านั้นที่จะควบคุมชาวบ้านได้ จะให้ชาวบ้านควบคุมกันเองย่อมเป็นการยากลำบากยิ่ง ที่ชาวบ้านคิดเช่นนั้น อาจจะเป็นเพราะว่าชาวบ้านตระหนักดีว่าข้าราชการเท่านั้นที่มีอำนาจบังคับมากพอที่จะเอาไปใช้กับชาวบ้านได้

๓. ตัวอย่าง

ตามที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ชาวบ้านต้องการให้ข้าราชการไปปรากฏตามหมู่บ้านต่าง ๆ ตามที่มีโครงการปฏิบัติงานต่าง ๆ ตลอดจนชาวบ้านต้องการให้ข้าราชการเป็นผู้นำ เป็นผู้ให้กำลังใจ เป็นผู้ให้กำลังความคิด ทว่าชาวบ้านไม่ต้องการให้ข้าราชการใช้วิธีการบังคับกับเขา ข้าราชการตระหนักดีว่า ความเกรงที่ชาวบ้านมีต่อเขานั้นก็ออกจะเป็นการเพียงพออยู่แล้วที่จะช่วยทำให้ข้าราชการควบคุมชาวบ้านได้ แก้ไขข้อพิพาทต่าง ๆ ได้โดยไม่จำเป็นต้องใช้วิธีการบังคับแต่ประการใด ในตัวอย่างทั้งสามที่จะเสนอต่อไปนี้ ผู้เขียนได้พยายามแสดงให้เห็นว่า กำลังใจก็ดี ความเกรงก็ดี การบังคับก็ดี และความเมตตาก็ดี มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร และมีบทบาทอย่างไรในเวลาที่ข้าราชการกับชาวบ้านมาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

ตัวอย่างที่ ๑ : กรณีพิพาทเรื่องน้ำ

มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งอาศัยอยู่ในเขต ๒ ตำบล ส่วนหนึ่งอาศัยอยู่ในเขตเหนือ อีกส่วนหนึ่งอยู่ในเขตใต้ ชาวบ้านทั้งสองเขตอาศัยน้ำจากลำธารเดียวกันเพื่อประโยชน์ในการชลประทาน สองตำบลนี้ประสบความแห้งแล้งมาเป็นปีที่สามแล้ว น้ำที่มีอยู่บ้างก็ถูกใช้ไปโดยผู้ที่อยู่เขตเหนือหรือเขตต้นน้ำเสียส่วนใหญ่ ในปีก่อน ๆ ถึงแม้ว่าจะมีความแห้งเกิดขึ้นก็ตาม แต่ก็มีรถบรรทุกน้ำช่วยขนน้ำไปช่วยคนและสัตว์ให้พ้นจากความตาย ตลอดจนได้มีการขุดบ่อน้ำลึกถึง ๓๐ เมตรเพื่อช่วยแก้ปัญหาเรื่องน้ำ แต่ปีนี้ทุก ๆ บ่อก็เหือดแห้งไปหมด จะขุดบ่อให้ลึกกว่านั้นอีกก็มิอาจจะทำได้ เพราะเงินไม่มี ทุ่งนาทั้งหลายจึงอยู่ในสภาพที่แห้งผาก

ชาวบ้านในเขตใต้ซึ่งประสบปัญหาเรื่องน้ำรุนแรงกว่าผู้ที่อยู่ในเขตเหนือ จึงมีความรู้สึกโกรธแค้น ปลัด (อำเภอ) ผู้ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องการช่วยเหลือนี้โดยตรง ต่างก็โจมตีว่า ปลัดไม่ได้ให้ความเหลียวแลแก่เขา กีดกันไม่ให้รถน้ำเข้าไป ตลอดจนไม่รักษาคำมั่นสัญญาที่เคยบอกว่าจะช่วยขุดบ่อน้ำบาดาลให้ ทางด้านปลัดเองเขาก็ตระหนักถึงข้อเรียกร้องของชาวบ้านดี แต่ปลัดกลับกล่าวอ้างว่าชาวบ้านพวกนั้นเป็นผู้เกียจคร้านและไม่ชอบเขา เพราะเห็นว่าเขาเป็นคนมาจากภาคอื่น ปลัดยังอรรถาธิบายต่อไปอีกว่าปัญหาเรื่องน้ำเป็นเรื่องที่แก้ยาก งบประมาณจากรัฐบาลก็ไม่มี ยิ่งไปกว่านั้นเวลาเขาขอร้องให้ชาวบ้านช่วยกันขุดลอกลำธารให้ลึกยิ่งขึ้นชาวบ้านก็ไม่ค่อยจะสนใจกัน หรือให้ช่วยกันซ่อมแซมถนนเพื่อให้รถบรรทุกน้ำเข้ามาในเขตตำบลได้มากยิ่งขึ้น ก็ไม่มีใครอยากจะทำ ปัญหาเรื่องน้ำจึงได้เกิดขึ้นแบบนี้

กรณีพิพาทเรื่องน้ำถึงขั้นรุนแรงตอนที่ชาวบ้านที่อยู่ในเขตต้นน้ำ หรือเขตเหนือทำการสร้างทำนบกั้นน้ำขึ้นมากมายหลายแห่งแล้วก็เริ่มเพาะปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ ผลที่ตามก็คือ น้ำไม่อาจจะไหลไปถึงทุ่งนาที่อยู่ในเขตใต้ได้ ผู้นำทั้งสองเขตพยายามจะแก้ปัญหาเรื่องนี้แต่ตกลงกันไม่ได้ ในที่สุดผู้นำของฝ่ายใต้ได้มีหนังสือถึงนายอำเภอ นายอำเภอก็เรียกหัวหน้าและชาวบ้านจากทั้งสองเขตเข้าประชุมเพื่อปรึกษาหารือและทำความตกลงกัน แม้ว่านายอำเภอจะมีอำนาจทางกฎหมายก็ตาม แต่นายอำเภอก็ยังไม่ต้องการใช้วิธีการทางกฎหมายหรือวิธีการบังคับ การที่ผู้นำและชาวบ้านต่างก็มี "ความเกรง" นายอำเภอนี่เอง นายอำเภอจึงมั่นใจว่าทั้งสองฝ่ายจะต้องร่วมมือช่วยกันแก้ปัญหาแน่นอน ระหว่างที่มีการประชุมปรากฏว่ามีความโกลาหลมากทีเดียว อย่างไรก็ตาม นายอำเภอก็ได้ใช้ "ความเกรง" ที่ชาวบ้านมีต่อเขาช่วยให้การประชุมเป็นไป

ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อยได้

หลังจากที่ที่ประชุมได้อภิปรายกันพอสมควร ทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ก็เสนอแนะขึ้นว่าชาวบ้านทั้งเขตเหนือและเขตใต้ควรจะแบ่งน้ำที่มีอยู่ตามจำนวนพื้นที่ที่แต่ละเขตมี ชาวบ้านที่อยู่ในเขตใต้เห็นด้วยกับข้อเสนอแนะนั้นอย่างมาก แต่ชาวบ้านที่อยู่เขตเหนือซึ่งเป็นผู้ใช้น้ำอยู่แล้วกลับกล่าวหาว่าการกระทำเช่นนั้นไม่ได้ช่วยอะไรแก่พวกเขาเลย อย่างไรก็ตามในที่สุดที่ประชุมก็ตกลงกันได้ และให้ชาวบ้านจากทั้งสองเขตช่วยกันทำลายทำนบกั้นน้ำ ๑๔ แห่ง ให้แล้วเสร็จภายใน ๒ วัน โดยจะให้เจ้าหน้าที่ทำการควบคุมดูแลการรื้อทำนบเหล่านั้น คาดกันว่าชาวบ้านทุกคนคงจะให้ความร่วมมือเพราะความเกรงที่เขามีต่อเจ้าหน้าที่นั่นเอง

ปรากฏว่าในวันรุ่งขึ้นมีชาวบ้านไปช่วยรื้อทำนบกั้นน้ำอย่างพร้อมเพรียง ทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ก็ทำการควบคุมดูแลการทำงานของชาวบ้านด้วยอารมณ์ยิ้มแย้มแจ่มใสและมีการถ่ายภาพชาวบ้านด้วย งานรื้อทำนบสำเร็จลงด้วยดีภายในวันเดียวเท่านั้น ทางน้ำจึงเปลี่ยนไปจากแนวเดิม การที่งานรื้อทำนบสำเร็จลงด้วยดี เจ้าหน้าที่บางคนตีความหมายว่าเป็นเพราะ "ความเกรง" ที่ผู้น้อยมีต่อผู้ใหญ่ บ้างก็บอกว่าเป็นเพราะผู้ใหญ่แสดงออกซึ่ง "ความกรุณาปรานี" ต่อผู้น้อย

หลังจากการรื้อทำนบเสร็จสิ้นไปแล้ว ปรากฏว่าชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตเหนือได้รับผลกระทบกระเทือนมากเนื่องจากว่าเรือกสวนไร่นาของเขาขาดน้ำ ดังนั้นราว ๒ คืนต่อมาชาวบ้านที่อยู่ในเขตเหนือกลุ่มหนึ่งจึงได้แอบไปที่ลำธารตอนกลางคืนแล้วทำการเปลี่ยนเส้นทางน้ำเสียใหม่ ตอนวันรุ่งขึ้นเมื่อชาวบ้านที่อยู่ในเขตใต้เห็นเข้าก็ร้องเรียนต่อนายอำเภอโดยผ่านทางปลัดอีกครั้งหนึ่ง นายอำเภอเมื่อได้ทราบเรื่องก็ได้ไปพบกับหัวหน้าของเขตเหนือ ได้สืบถามหัวหน้า ๆ ก็บอกว่าเขาเองไม่ทราบเรื่องเหมือนกันว่าใครเป็นตัวการ เขาจึงบอกให้นายอำเภอเรียกประชุมชาวบ้านอีกครั้ง ระหว่างที่มีการประชุมนายอำเภอก็ได้ขอร้องให้ปลัดอำเภอชี้แจงถึงผลของการกระทำที่ฝ่าฝืนข้อตกลงวันก่อนในแง่ของกฎหมายว่ามีอย่างไร ทุกคนต่างก็เข้าใจและนายอำเภอก็แจ้งต่อที่ประชุมว่าจะกำชับให้เจ้าหน้าที่ไปดูแลว่าใครฝ่าฝืนข้อตกลงคราวที่แล้วบ้าง ปรากฏว่าอีก ๒–๓ วันต่อมา เมื่อเจ้าหน้าที่ไปตรวจดูความเรียบร้อยไม่ปรากฏว่ามีใครกล้าฝ่าฝืนข้อตกลงอีกเลย ประกอบกับในระยะเวลาต่อมาฝนเริ่มตกมาบ้าง ปัญหาต่าง ๆ จึงคลี่คลายลงไป

สรุปแล้ว ตัวอย่างที่ ๑ นี้ ชี้ให้เห็นว่า "ความเกรง" ถูกใช้อย่างไร ใช้ในโอกาสใดบ้างและวิธีการหลีกเลี่ยงหรือหน่วงเหนี่ยวการใช้ "วิธีการบังคับ" นั้น มีอย่างไร

ตัวอย่างที่ ๒ โครงการสร้างถนนไปสู่หมู่บ้านทำถ่าน

หมู่บ้านที่ทำถ่านเป็นเขตที่ยากจนที่สุดของตำบลที่ผู้เขียนเข้าไปศึกษาวิจัย ในหมู่บ้านนี้มีชาวบ้านเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ทำนาทำไร่ ส่วนใหญ่ทำงานในโรงงานทำถ่าน และก็มีอยู่พวกหนึ่งทำงานกับรถไฟ การเดินทางไปหมู่บ้านทำได้ยากมาก ถึงแม้ว่าหมู่บ้านนี้จะมีรถไฟวิ่งอยู่ในระยะที่ไม่ไกลนักก็ตาม แต่ไม่มีสถานีรถไฟตรงหมู่บ้านนั้น กว่าที่ชาวบ้านจะเดินไปถึงถนนใหญ่ซึ่งอยู่ห่างจากตัวอำเภอถึง ๙ กิโลเมตรนั้น ชาวบ้านจะต้องเดินไปตามทางรถไฟถึง ๔ กิโลเมตร นอกจากตำรวจ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาแล้วปรากฏว่าไม่มีเจ้าหน้าที่อื่นใดอีกเลยที่อยากจะไปเยี่ยมหมู่บ้านนั้น

ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านนั้นต้องการให้มีการสร้างถนนเข้าไปในหมู่บ้าน เพราะเหตุผลสำคัญ ๒–๓ ประการ กล่าวคือเพื่อให้การบริการจากฝ่ายรัฐบาลเข้าไปถึงได้ ช่วยขยายตลาดถ่านให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และเพื่อให้การเดินทางไปมาหาสู่ตลาดใหญ่ในเมืองสะดวกขึ้น ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะมีความต้องการสร้างถนนอย่างแรงกล้าก็ตาม แต่ลำพังพวกเขาเองเขาทำอะไรไม่ได้ มีอุปสรรคหลายอย่างที่ทำให้การสร้างถนนเป็นไปได้ยาก ประการแรกการสร้างถนนจะต้องอาศัยเครื่องมือเข้าช่วยด้วยจะใช้กำลังกายอย่างเดียวไม่พอ ประการที่สองชาวบ้านพวกที่ทำงานกับรถไฟอาจจะมาร่วมในการสร้างถนนไม่ได้เพราะจะขาดงานทางโน้น และประการสุดท้าย ความสามัคคีระหว่างชาวบ้านยังไม่มี

ในระยะหลังปรากฏว่า ทั้งทางหัวหน้าฝ่ายการศึกษาและปลัดพัฒนาได้แสดงความสนใจที่จะช่วยหมู่บ้านนั้น แต่ทั้งสองฝ่ายก็ไม่ได้ลงมือทำอะไรอย่างจริงจัง และก็ไม่ได้ร่วมมือกันด้วย

การที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาเข้าไปเยี่ยมหมู่บ้านนั้นบ่อยๆ "ความเกรง" ที่ชาวบ้านมีต่อเขาจึงลดน้อยลง ผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้านจึงกล้าเข้าไปทาบทามเพื่อขอความช่วยเหลือในบางสิ่งบางอย่าง ระหว่างการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่รถไฟไปเยี่ยมครั้งหนึ่ง เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาซึ่งช่วยทำหน้าที่แทนชาวบ้านได้ถือโอกาสนั้นยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ต่อเจ้าหน้าที่รถไฟ ขอร้องให้รถไฟแวะที่หมู่บ้านนั้นด้วย (ในเวลาต่อมาไม่นานนักรถไฟก็แวะที่หมู่บ้านนั้นจริงๆ) อันนี้แสดงให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่ทางฝ่ายการศึกษาได้ทำตนเป็นผู้ใหญ่ที่มีความเมตตากรุณาต่อผู้น้อย (ชาวบ้าน) ตามกำลังความสามารถที่เขามีอยู่ ทางฝ่ายปลัดพัฒนานั้นถึงแม้ว่าทางการรถไฟได้มีมติตกลงให้รถไฟแวะรับผู้โดยสารที่หมู่บ้านนั้นแล้วก็ตาม เขาก็ยังไม่ลดละความ

คิดที่จะสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้าน เขาตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อช่วยชาวบ้านให้ได้ (แท้จริงเขาอยากทำเพราะเห็นแก่อาชีพของเขาเองต่างหาก) ปลัดจึงได้ชักจูงและขอร้องให้นักศึกษาอาสาพัฒนาอยู่กับชาวบ้านเพื่อช่วยกันสร้างถนน ปลัดได้สัญญาว่าจะช่วยจัดหารถแทร็คเตอร์ให้ในที่สุด นักศึกษาอาสาพัฒนาตกลงใจที่จะอยู่ทำงานร่วมกับชาวบ้านที่นั้น อย่างไรก็ดี มีความเข้าใจผิดบางอย่างระหว่างนักศึกษากับชาวบ้านเกิดขึ้น กล่าวคือ ชาวบ้านคิดว่ารัฐบาลจ้างนักศึกษาให้มาทำงาน และมีเงินตอบแทน ส่วนฝ่ายนักศึกษาก็รู้สึกไม่ค่อยพอใจที่ชาวบ้านไม่ได้ออกแรงช่วยเลย อันนี้ก็ชี้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านไม่มีความเกรงนักศึกษาอาสาพัฒนานั่นเอง ถึงแม้ว่านักศึกษาจะพยายามปรับความเข้าใจ และสร้างความคุ้นเคยต่อกันก็ตาม แต่ก็ไม่ค่อยประสบความสำเร็จนัก

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาอาสาพัฒนาได้ช่วยสร้างสะพานและที่เก็บน้ำข้างๆ วัดของหมู่บ้าน ต่อจากนั้นนักศึกษาก็ได้พยายามจะสร้างถนนเข้าหมู่บ้านแต่มันก็เป็นการยากลำบากเกินไปสำหรับเขา จึงได้รอคอยรถแทร็คเตอร์ที่ปลัดพัฒนาสัญญาจะหามาให้ ปลัดเที่ยวหารถแทร็คเตอร์ก็หาไม่ได้ ช่วงหน้าร้อนใกล้จะสิ้นสุดลงแล้ว แต่ก็ไม่มีใครส่งรถแทร็คเตอร์มาช่วยสักคันเดียว โครงการสร้างถนนสู่หมู่บ้านทำถ่านจึงไม่ได้คืบหน้าไปแต่ประการใด

ต่อมาปรากฏว่านายอำเภอคนเก่าถูกย้ายออกไป และนายอำเภอคนใหม่เข้ามาแทนที่ โครงการสร้างถนนที่ดูมืดมนนั้นกลับเริ่มเป็นจริงเป็นจังขึ้น นายอำเภอคนใหม่ตั้งใจจะทำโครงการนี้ให้แล้วเสร็จให้ได้ เขาได้ใช้ความรู้จักมักคุ้นส่วนตัวยืมรถแทร็คเตอร์จากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้หลายคันเข้าช่วยทางฝ่ายปลัดก็ได้รับเงินช่วยค่าน้ำมันบางส่วนจากนักศึกษาอาสาพัฒนา และออกเงินส่วนตัวสำรองจ่ายไปด้วยส่วนหนึ่ง ในขณะเดียวกันนายอำเภอก็ได้แจ้งให้ชาวบ้านหลายหมู่บ้านออกแรงช่วยกันทำถนน ชาวบ้านรู้สึกลังเลใจ ไม่เต็มใจจะออกแรงช่วยนัก นายอำเภอได้ใช้วิธีการบังคับและทำการควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดอยู่ตลอดเวลา ภายในชั่วระยะเวลาไม่กี่เดือนปรากฏว่าถนนเข้าสู่หมู่บ้านทำถ่านก็แล้วเสร็จอย่างสมบูรณ์

สรุปแล้วตัวอย่างที่ ๒ ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญ ๒–๓ อย่าง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับข้าราชการซึ่งมีลักษณะค่อนข้างสลับซับซ้อน ความพยายามของข้าราชการที่จะแสดงออกซึ่งความเมตตากรุณาต่อชาวบ้านแต่ขาดทรัพยากร และการใช้วิธีการบังคับเพื่อให้งานสร้างถนนแล้วเสร็จ

ตัวอย่างที่ ๓ โครงการซ่อมแซมและขยายถนนในตำบลใหญ่แห่งหนึ่ง

โครงการนี้เป็นโครงการเกี่ยวกับการซ่อมแซมและขยายถนนยาวสายหนึ่ง ซึ่งเชื่อมเขตโดดเดี่ยวของ ๒ ตำบล กับถนนใหญ่ระหว่างอำเภอให้ติดต่อกัน ความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับปรุงถนนสายนี้ก็เป็นที่รู้ดีกันอยู่ทั่วไปแล้ว ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะมองเห็นความจำเป็นก็ตาม แต่เขาก็ตระหนักดีว่าไม่มีความสามารถที่จะดำเนินโครงการโดยตนเองได้ จึงได้พยายามวิ่งเต้นติดต่อให้ผู้ใหญ่ช่วย ทางฝ่ายกำนันก็ตระหนักถึงความจำเป็นเช่นกัน แต่กำนันให้คำชี้แจงว่า การที่จะทำการซ่อมแซมถนนได้นั้น ก่อนอื่นจะต้องมีเครื่องจักรเสียก่อนมิฉะนั้นแล้วจะต้องมีการระดมชาวบ้านกันเป็นการใหญ่ทีเดียว ถ้าจะให้มีการระดมชาวบ้านไปช่วยงานซ่อมแซมถนนกันจริง ๆ แล้ว เขายอมรับว่าเขาไม่มีความสามารถพอที่จะทำเช่นนั้นได้ กล่าวคือ ไม่อาจจะรวบรวมกำลังชาวบ้านทั้ง ๘ ตำบลเข้าด้วยกันได้ ผู้ใหญ่บ้านทั้งหลายก็มีความเห็นเหมือนกำนัน แต่ทั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านบอกว่าเขาสามารถที่จะเอาเงินจากงบประมาณของสภาตำบลช่วยเรื่องรถแทร็คเตอร์ได้ และช่วยจัดการติดต่อหาผู้ใหญ่มาทำหน้าที่เป็นผู้นำได้ จึงได้มีการทาบทามผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้ว่า ฯ สัญญาจะให้ความร่วมมือ และช่วยเรื่องรถแทร็คเตอร์ด้วย แต่ก็บังเอิญผู้ว่า ฯ ถูกย้ายเสียก่อน

แต่อย่างไรก็ตาม ตำบลที่จะมีโครงการปรับปรุงถนนที่ว่านี้ยังโชคดีอยู่ตรงที่ว่า นายอำเภอใหม่ซึ่งมีความสามารถที่จะเป็นผู้นำได้ดีย้ายเข้ามาในช่วงที่ตำบลกำลังต้องการผู้นำอยู่พอดี เมื่อนายอำเภอใหม่ได้ทราบถึงโครงการปรับปรุงถนนก็พยายามหาทางช่วยเหลือโดยรีบด่วน นายอำเภอเข้าใจดีว่าทางอำเภอมีงบประมาณจำกัด จะช่วยทางด้านเงินทองก็คงช่วยไม่ได้มากนัก จึงดำริว่าการที่จะให้งานซ่อมแซมและขยายถนนสำเร็จลุล่วงไปได้นั้น จำเป็นจะต้องอาศัยแรงชาวบ้านแน่นอน ยิ่งไปกว่านั้นนายอำเภอต้องการจะใช้โครงการนี้สาธิตปรัชญาการพัฒนาของเขาด้วย ปรัชญาว่าด้วยการพัฒนาของนายอำเภอประกอบด้วยลักษณะ ๒ ประการ ประการแรก เขาต้องการให้ชาวบ้านรู้จักคิดอย่างมีเหตุมีผล รู้จักช่วยตนเอง และมีความคิดริเริ่ม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นายอำเภอต้องการให้ชาวบ้านรู้จักปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหมู่บ้านของเขาโดยตัวเขาเอง ประการที่สอง นายอำเภอต้องการจะให้ชาวบ้านปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่นายอำเภอคิดว่า "สำคัญ และมีความหมาย" ยิ่งไปกว่านั้นเขาต้องการให้การดำเนินการต่างๆ ที่กล่าวนี้เป็นไปโดยปราศจากการใช้วิธีการบังคับเข้าช่วย ความมุ่งหวังของนายอำเภอก็คือต้องการให้ประชาชนทำทุกสิ่งทุกอย่างโดยตน

เองได้ในบั้นปลาย แต่ในตอนนี้เขาต้องการเพียงให้ชาวบ้านมีความไว้เนื้อเชื่อใจเขาว่า เขาเป็นผู้ใหญ่ที่มีเมตตากรุณาสมควรที่จะปฏิบัติตามได้เท่านั้น

เพื่อที่จะให้บรรลุถึงซึ่งเป้าหมายที่นายอำเภอได้วางไว้ นายอำเภอจึงได้ใช้วิธีการต่าง ๆ หลายประการดังต่อไปนี้

(๑) ส่งเสริมให้มีการวางแผนงานอย่างมีเหตุมีผล

นายอำเภอได้เอาแบบฟอร์มแผนการพัฒนาออกมาให้ผู้นำชาวบ้านดู แล้วให้ช่วยกันวิเคราะห์โครงการต่าง ๆ แต่ละโครงการที่ปรากฏอยู่ในแบบฟอร์มนั้นโดยละเอียด ตลอดจนช่วยกันเปรียบเทียบว่าโครงการอันไหนสำคัญมากน้อยกว่ากัน นายอำเภอเองให้ความเห็นว่าสำหรับตัวเขานั้นรู้สึกว่า โครงการซ่อมแซมและขยายถนนควรจะได้รับการพิจารณาก่อนโครงการอื่น ๆ

(๒) กระตุ้นให้ข้าราชการเข้าร่วมทำงาน

วิธีที่นายอำเภอใช้กระตุ้นก็คือ ตัวนายอำเภอเองพยายามทำตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีของผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา เช่น แสดงให้เขาเห็นว่า นายอำเภอมีความสนใจในเรื่องโครงการปรับปรุงถนนอย่างจริงจัง นักพัฒนาการก็ดี เมื่อเห็นผู้บังคับบัญชาแสดงออกในลักษณะเช่นนั้นก็พลอยขยันขันแข็งตามไปด้วย คือ เที่ยววิ่งเต้นติดต่อที่โน่นบ้างที่นี่บ้างโดยมิได้ชักช้า

(๓) กระตุ้นผู้นำชาวบ้าน

เนื่องจากงานซ่อมแซมถนนต้องอาศัยความร่วมมือจากกำนันและผู้ใหญ่บ้านทั้งหมด นายอำเภอจึงได้พยายามหาทางพบปะกับผู้นำเหล่านั้นทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น โดยการไปหาที่บ้านบ้าง ไปพบที่ที่ประชุมสภาตำบลบ้าง ฯลฯ แล้วนายอำเภอก็ใช้โอกาสเหล่านั้นพูดสอดแทรกเรื่องโครงการซ่อมแซมถนน

(๔) ส่งเสริมให้ชาวบ้านร่วมมือในโครงการปรับปรุงถนน

นายอำเภอได้ใช้โอกาสต่าง ๆ ทำการชักจูงชาวบ้านและชี้แจงให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของโครงการปรับปรุงถนนของตำบล ตัวอย่างเช่น เวลาชาวบ้านเชื้อเชิญนายอำเภอไปในพิธีทางศาสนาต่างๆ เพราะ "ความเกรง" ต่อนายอำเภอ ชาวบ้านเป็นจำนวนมากจะไปร่วมในพิธีนั้นด้วย เมื่อได้จังหวะที่เหมาะสม นายอำเภอก็จะชี้แจงเกี่ยวกับเรื่องถนน และพยายามชี้ให้ชาวบ้านเห็นประเด็นสำคัญ ๓ประการ คือ ประการแรก ถนนเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชาวบ้าน ประการที่สอง ตัวนายอำเภอเองไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากถนน แต่ชาวบ้านจะได้รับมากมาย ประการที่สาม เครื่องไม้เครื่องมือในการซ่อมแซมถนนไม่มี ความ

ร่วมแรงร่วมใจจากชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดที่จะช่วยทำให้การปรับปรุงถนนนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้

(๕) การโฆษณาเผยแพร่ และการให้กำลังใจระหว่างที่ชาวบ้านกำลังซ่อมแซมถนน

หลังจากที่กำนันผู้ใหญ่ได้ปรึกษาหารือกับนายอำเภอ และเจรจากับชาวบ้านเรียบร้อยแล้ว ก็ได้กำหนดวันที่จะมาทำการซ่อมแซมถนนขึ้น นายอำเภอก็แจ้งให้ชาวบ้านทราบว่าถ้ามีชาวบ้านมาช่วยมากกว่า ๕๐๐ คน จะมีการถ่ายทำภาพยนตร์ออกเผยแพร่ด้วย เมื่อถึงวันซ่อมแซมถนนจริง ๆ ปรากฏว่ามีชาวบ้านมากมาย (กว่า ๕๐๐ คน) รวมทั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ปลัด พัฒนากร ช่างภาพ ไปร่วมในงานนั้น นายอำเภอเองก็คอยอยู่ให้กำลังใจชาวบ้าน และควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา ถึงแม้ว่านายอำเภอจะไม่ได้ใช้วิธีการบังคับก็ตาม แต่ปรากฏว่าเขาสามารถรวบรวมกำลังชาวบ้านมาช่วยซ่อมแซมและขยายถนนจนสำเร็จลงด้วยดี

สรุปแล้ว ตัวอย่างที่ ๓ ชี้ให้เห็นถึงสิ่งต่อไปนี้

(๑) ความเฉยเมยต่อการปฏิบัติงานของผู้น้อย เมื่อผู้น้อยเห็นว่าผู้ใหญ่ที่มีใจเมตตาจะช่วยทำงานให้พวกเขา

(๒) วิธีการที่ผู้ใหญ่แก้ปัญหาความเฉื่อยชาของผู้น้อย การสร้างความสามัคคี การให้กำลังใจตลอดจนการใช้ "ความเกรง" แทน "การบังคับ"

ดร. สถิตย์ นิยมญาติ เก็บความจาก Herbert Rubin, "Will and Awe : Illustrations of Thai Villager Dependency Upon Officials" *Journal of Asian Studies*, Vol. XXXII, No. 3 May 1973. หน้า 425-444

จตุรัส

สัมผัสความจริง ทุก ๆ วันอังคาร

จตุรัส
หนังสือข่าวกรองประจำสัปดาห์
วางตลาดทุกวันอังคาร
สมัครเป็นสมาชิกได้ที่ นายมงคล วุฒิสิงห์ชัย
๔๒ อาคาร เอ็ม.เอ.เอฟ. ถนนสุรวงศ์ กรุงเทพฯ
โทร. ๓๕๐๒๕, ๓๕๐๑๘ ต่อ ๒๒

ผู้ใช้แรงงานสตรี

การสัมมนาเรื่อง ผู้ใช้แรงงานสตรี ใน ประเทศไทยได้จัดขึ้นระหว่างวันที่ ๑๘ – ๒๐ เมษายน ๒๕๑๘ ที่เอเชียโฮเต็ล พัทยา โดยได้รับความร่วมมือจาก สถาบันอาเซียนเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและวางแผนแห่งสหประชาชาติ (The U.N. Asian Institute for Economic Development and Planning) และคณะกรรมการบีสตรีสากลแห่งประเทศไทย (The Thai Committee for International Women's Year) คุณหญิงอัมพร มีศุข เป็นประธานร่วมกับ เจน อาร์ แฮงส์ (Jane R. Hanks) จากแผนกมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยนิวยอร์ค

ผู้ร่วมสัมมนาประกอบด้วยนักวิชาการจากสถาบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาแรงงานและสถานภาพสตรี ทั้งในส่วนราชการ เช่นอาจารย์มหาวิทยาลัยและเอกชน การสัมมนาเริ่มด้วยการชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้มีผลต่อความสนใจในบทบาทและสถานภาพของสตรีมากขึ้น แม้ว่าตามประวัติศาสตร์แล้ว สตรีไทยจะได้เคยมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางการค้าและในส่วนที่เกี่ยวกับการกสิกรรม แต่ในปัจจุบันเนื่องจากผลของการพัฒนาทางอุตสาหกรรมและการพัฒนาให้เป็นเมือง ทำให้ผู้หญิงละอาชีพมามีส่วนสำคัญอย่างกว้างขวางในงานอุตสาหกรรม การพัฒนาอย่างรวดเร็วดังกล่าวนี้ก็ได้นำเอาปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมบางประการที่มีผลต่อสตรีที่ประกอบอาชีพรับจ้าง การสัมมนาจึงมุ่งที่ปัญหาของกรรมกรหญิงเป็นส่วนใหญ่ แม้ที่ประชุมจะตระหนักดีว่าปัญหานี้เกี่ยวข้องกับความยากจนในชนบทก็ตาม

เนื่องจากปัญหาที่เกี่ยวกับสถานภาพของสตรีที่มีผลมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงในสังคมเป็นปัญหาที่ซับซ้อนมาก ไม่อาจจะพิจารณาเพียงปัจจัยด้านใดด้านเดียว แต่ต้องคำนึงถึงพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมไทย รวมทั้งปัญหาทางด้านจิตวิทยาประกอบกันด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดเป็นตัวกำหนดสภาพแวดล้อมทางสังคมเศรษฐกิจที่กรรมกรหญิงได้ต่อสู้เพื่อความอยู่รอดและเพื่อสิ่งที่ดีกว่า หัวข้อในการสัมมนาจึงแบ่งออกเป็น ๔ หัวข้อ คือ

ค่านิยมทางสังคมตามประเพณีของคน

ไทย โอกาสในการประกอบอาชีพสำหรับสตรี ปัญหาด้านการศึกษา สุขภาพและโภชนาการในหมู่ผู้มีรายได้ต่ำ (ยากจน) และการบริการต่าง ๆ เช่น ศูนย์เลี้ยงดูเด็กที่จะช่วยให้สตรีสามารถมีอิสระพอที่จะออกไปทำกิจการทางเศรษฐกิจนอกบ้านได้

แนวความคิดทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของสตรี

ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้เริ่มด้วยการเสนอบทความ เรื่องบทบาทตามประเพณีของสตรีในสังคมไทย เป็นการปูพื้นฐานทางวัฒนธรรม ได้เสนอแนวความคิดที่ถกเถียงกันมากในกลุ่มผู้ร่วมสัมมนาว่า ผู้หญิงและผู้ชายนั้นโดยธรรมชาติแล้วมีความไม่เสมอภาคในด้านความสามารถ ความชำนาญ และความสนใจ สังคมไทยจึงกำหนดบทบาทของสตรีตามธรรมชาติของความถนัด เช่น บทบาทที่เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็ก และกำหนดบทบาทให้ผู้ชายมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง เพราะฉะนั้นบทบาทของสตรีที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติจึงมีอยู่น้อย ทางด้านกฎหมายนั้นแม้จะกำหนดให้สตรีด้อยกว่าบุรุษ แต่ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมไทย ก็มีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดฐานะของสตรี และนับว่าสตรีไทยยังมีฐานะทางสังคมที่เท่าเทียมกับบุรุษในหลายด้านของชีวิต เช่น ในครอบครัว เป็นผู้เก็บเงินทองดูแลการใช้สอย และมีโอกาสในการศึกษาคล้ายคลึงกับผู้ชาย แม้ในชนบทผู้หญิงดูจะมีข้อผูกมัดมาก แต่ก็มีอิสระในการดำรงชีพ สตรียังมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัดแม้จะไม่ได้บวช และยังมีบทบาทที่สำคัญกว่าผู้ชายด้วยซ้ำในการอบรมเลี้ยงดูลูก ม.ล. บุญเหลือ แสดงทัศนะที่ค่อนข้างจะพึงพอใจต่อสถานภาพของสตรีในสังคมไทย แม้จะไม่ได้กล่าวอย่างชัดเจน ซึ่งทำให้มีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในหัวข้อที่เกี่ยวกับสถานภาพของสตรี อาจแบ่งออกได้เป็น ๔ เรื่องด้วยกัน คือ สถานภาพทางสังคมและทางกฎหมายของสตรี อำนาจและการตัดสินใจในครอบครัว ความแตกต่างของบทบาททางสังคมที่แบ่งตามเพศ และอิทธิพลของการพัฒนาทางเศรษฐกิจต่อบทบาทของสตรีในสังคม

ในหัวข้อแรกที่เกี่ยวกับกฎหมายและสถานภาพทางสังคมของสตรีไทยนั้น แม้ที่ประชุมจะเห็นพ้องต้องกันว่าสิทธิทางกฎหมายของสตรี ดูจะมีความสำคัญน้อยกว่าค่านิยมทางสังคมที่เป็นเครื่องกำหนดสถานภาพของสตรีก็ตาม แต่ก็ได้มีการถกเถียงถึงความไม่เป็นธรรมในแง่กฎหมายว่า กฎหมายไทยจะให้สิทธิของสตรีที่ยังไม่แต่งงานเท่ากับบุรุษ แต่จะกลับลิดรอนสิทธิหลายประการของสตรีที่แต่งงานแล้ว และแม้กฎหมายจะเปิดโอกาส

ให้สตรีได้ระบุทรัพย์สินก่อนแต่งงานเพื่อจะมีสิทธิจัดการต่อทรัพย์สินของตนเองได้โดยไม่ต้องรอรับการยินยอมจากสามี หรือมีสิทธิที่จะร่างข้อตกลงใด ๆ เกี่ยวกับทรัพย์สินก่อนการสมรสได้ก็ตาม กฎหมายไทยก็ยังมีข้อบกพร่องและยังไม่กว้างพอ เพราะถ้าหากจะยอมรับให้ผู้หญิงไทยมีฐานะทางสังคมทัดเทียมกับผู้ชายแล้ว ระบบกฎหมายก็ควรจะสนับสนุนการยอมรับทางสังคมด้วย ผู้ร่วมสัมมนาบางคนได้ตั้งข้อสังเกตว่า อันที่จริงนั้นผู้หญิงมีสถานภาพทัดเทียมกับผู้ชายอยู่แล้ว เนื่องจากการมองดูพฤติกรรมต่าง ๆ ในสังคมไทยนั้นต้องพิจารณาจากสภาพความเป็นจริงด้วย เพราะที่ยอมรับกันว่าผู้หญิงมีบทบาททางสังคมต่ำกว่าผู้ชายนั้น แท้ที่จริงแล้วผู้หญิงไทยมักจะเป็นผู้ที่มีอำนาจอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของสามีเสมอก็ได้ เช่นเดียวกับปัญหาเรื่องการพิจารณาว่าใครเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวนั้น ม.ล.บุญเหลือ มีความเห็นว่าผู้หญิงเป็นผู้ที่มีอำนาจมากที่สุดในครอบครัวและเป็นผู้ตัดสินใจในครอบครัวเสมอ แต่ก็มีผู้ขัดแย้งว่า อาจจะเป็นจริงเฉพาะในสังคมชั้นสูงเท่านั้น เพราะในชนบทแล้วผู้ชายยังคงเป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องที่สำคัญอยู่ แม้ว่าผู้หญิงจะมีบทบาทอย่างกว้างขวางทางด้านเศรษฐกิจก็ตาม ผู้สัมมนาบางคนเสนอว่า อาจจะเป็นการยากที่เราจะกำหนดว่าใครเป็นผู้ทำหน้าที่ตัดสินใจอย่างแท้จริงในครอบครัว เพราะคนที่เราเห็นว่าทำหน้าที่ดังกล่าวอาจจะมิใช่ผู้ตัดสินใจจริงๆ ก็ได้ เช่น ภรรยาที่สั่งให้แม่ครัวทำกับข้าวที่ถูกใจสามีนั้น เธออาจทำตามความต้องการของสามีก็ได้ ผู้ร่วมสัมมนาส่วนใหญ่สรุปว่าไม่มีเพศใดที่เป็นผู้ผูกขาดอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวแต่ฝ่ายเดียว

สำหรับหัวข้อที่เกี่ยวกับความแตกต่างทางสังคมตามเพศนั้น ผู้ร่วมสัมมนาหลายท่านได้เน้นว่า ความแตกต่างทางชีวภาพของหญิงและชายนั้น ไม่ได้หมายถึงความสามารถทางกายภาพด้วย เพราะผู้หญิงก็สามารถทำงานที่ต้องใช้ความอดทนเหนื่อยยากมาเป็นเวลาช้านานแล้ว จึงไม่ควรถือเป็นหลักเกณฑ์ในการแบ่งแยกความแตกต่างของอาชีพด้วย เพราะต้องยอมรับว่าในปัจจุบันแม้บทบาทส่วนใหญ่ของสตรียังไม่แตกต่างจากในอดีตมากนัก แต่ผู้หญิงก็ได้เข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในทางเศรษฐกิจ คือผู้ที่เป็นลูกจ้างใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งยังมีความตื่นตัวทางการเมืองมากกว่าในอดีตอีกด้วย ผู้สัมมนาผู้หนึ่งได้ตั้งข้อสังเกตถึงความขาดแคลนข้อมูล และเสนอให้การศึกษาอย่างละเอียดถึงอาชีพ บทบาทตามความคาดหมายและความต้องการของผู้หญิงไทย เพราะความเข้าใจเกี่ยวกับความแตกต่างของบทบาทของสังคมในเมืองไทยส่วนใหญ่จะเป็นความเข้าใจตามอัตวิสัย แล้ว

แต่ข้อมูลที่ได้มา ความแตกต่างที่เป็นตัวกำหนดน่าจะอยู่ที่ภาวะแวดล้อมทางสังคมเศรษฐกิจด้วย เช่น ความแตกต่างของชนบท-เมือง สถานภาพทางเศรษฐกิจที่สูงและต่ำกว่ากันได้ มีการเสนอให้แบ่งแยกลักษณะของความแตกต่างของบทบาทที่แสดงถึงความไม่เสมอภาคในสังคมระหว่างหญิงชาย กับบทบาทที่ไม่เกี่ยวกับความเสมอภาคทางสังคม เนื่องจากได้มีผู้ทักท้วงว่าการที่ผู้หญิงกำลังเรียกร้องให้มีบทบาททัดเทียมกับผู้ชาย จะทำให้เกิดปัญหาในครอบครัว เนื่องจากผู้หญิงจะละทิ้งหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งแก่ชีวิตในครอบครัวและต่อสังคมทั้งหมดด้วย บทบาทของความเป็นแม่ที่แตกต่างจากความเป็นพ่อนั้น ค่านิยมในสังคมไทยก็ยอมรับถึงความสำคัญของพ่อแม่ที่มีต่อการอบรมเลี้ยงดูลูกเท่า ๆ กันจึงไม่ควรคำนึงถึง ในที่นี้ควรพิจารณาเปลี่ยนแปลงแต่เฉพาะบทบาทที่ทำให้ผู้หญิงมีฐานะด้อยกว่าผู้ชายในสังคม อย่างไรก็ตามความแตกต่างของบทบาทตามเพศเป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาจากวัยเด็ก เด็กชายจะได้รับการเลี้ยงดูต่างจากเด็กหญิง อีกประการหนึ่งการยอมรับความด้อยกว่าทางสังคมของผู้หญิงน่าจะเนื่องมาจากการยอมรับความคิดที่ผิดเหล่านี้ของผู้หญิงเอง ทั้งยังเป็นผู้ถ่ายทอดความคิดเหล่านี้สืบทอดกันต่อ ๆ ไป การแก้จึงต้องแก้ที่การเปลี่ยนทัศนคติและความเชื่อที่ว่าผู้ชายมีความเหนือกว่าผู้หญิงทั้งที่ผู้ชายและที่ผู้หญิงเองด้วย

ในหัวข้อที่เกี่ยวกับอิทธิพลของการพัฒนาทางเศรษฐกิจต่อบทบาทของสตรีนั้น การพัฒนาทางอุตสาหกรรม การพัฒนาให้เป็นเมือง การทำการกสิกรรมให้เป็นรูปแบบของการค้าเป็นปัจจัยสำคัญที่นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่บทบาทและฐานะทางสังคมของผู้หญิงไทย นโยบายและวิธีการทางเศรษฐกิจก็อาจเป็นตัวกำหนดรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสตรีในสังคม เช่น นโยบายการพัฒนาที่สนับสนุนการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงาน ย่อมมีผลกระทบต่อกรรมกรหญิงมากกว่าการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับการลงทุน

สรุปได้ว่าการพิจารณาสถานภาพบทบาทของสตรีต้องคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและของภาวะแวดล้อมที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการเมือง

โอกาสในการทำงานของกรรมกรหญิง

การพัฒนาทางอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วทำให้ผู้หญิงละทิ้งการทำงานด้านกสิกรรม โดยเฉพาะผู้หญิงที่แต่งงานแล้วได้เข้ามาทำงานที่ใช้แรงงานมากกว่าเดิม ดร.อมรา พงษ์พิช ได้เสนอตัวอย่างการศึกษาเฉพาะกรณีเกี่ยวกับอิทธิพลของการพัฒนาทางอุตสาหกรรมและ

การทำให้เป็นเมืองต่อโอกาสในการทำงานและการเลื่อนชั้นทางสังคมของเด็กผู้หญิงที่ใช้แรงงาน ผลการศึกษาปรากฏว่าความแตกต่างทางเพศมีผลน้อยมากต่อโอกาสในการทำงาน สำหรับลักษณะของงานอาชีพระดับต่ำ ทั้งการเลื่อนขั้นยังมีมากในหมู่กรรมกรหญิงมากกว่าชาย และลูกจ้างหญิงก็มิได้รับการกีดกันโอกาสในการทำงานเลย ได้มีการถกเถียงถึงปัญหาสตรีรับจ้างทั้งในแง่มุมที่กว้างและแคบ เรื่องที่พิจารณาประการแรกเกี่ยวกับอิทธิพลของการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่อาจจะทำให้มีการกีดกันผู้หญิงในการทำงาน เนื่องจากการคัดเลือกมักจะมีอคติในการคัดเลือกคนที่มีประสบการณ์และการศึกษา ได้มีการเสนอแนะให้คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมแห่งชาติควรจะได้รับไว้ในแผนพัฒนาใหม่ให้แบ่งแยกนโยบายที่เกี่ยวกับเงื่อนไขหรือข้อกำหนดโอกาสในการทำงานและการฝึกอบรมสำหรับสตรีด้วย

ผู้ร่วมสังเกตการณ์คนหนึ่งได้กล่าวเตือนถึงการเล็งผลเลิศของแผนพัฒนาเศรษฐกิจในการแก้ปัญหาของกรรมกรหญิง เนื่องจากบรรยากาศทางการเมืองในปัจจุบันไม่อำนวย แต่ได้ตั้งข้อสังเกตว่า นโยบายปัจจุบันที่เกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมและการทำให้เป็นเมือง น่าจะมีผลในทางลบต่อโอกาสในการทำงาน เพราะนโยบายทางการอุตสาหกรรมมิได้สอดคล้องกับการพัฒนาทางเกษตรกรรม และการพัฒนาให้เป็นเมืองก็ไม่ได้กระจายอย่างถูกต้อง ผลคือความผิดพลาดเกี่ยวกับความเจริญก้าวหน้าและโอกาสในการทำงานของกรรมกรหญิง ความไม่เสมอภาคในท้องถิ่นและปัญหาการอพยพ ตัวอย่างเช่นการพัฒนาให้เป็นเมืองอย่างรวดเร็วตามแหล่งที่มีฐานทัพอเมริกัน เป็นต้น การแก้ไขนั้นควรจะอยู่ที่การกระจายทั้งความเติบโตทางอุตสาหกรรมและการทำให้เป็นเมือง โดยเฉพาะบริเวณรอบๆ กรุงเทพฯ ด้วยการสร้างเมืองอันดับสองขึ้น การเติบโตของตัวเมืองควรจะได้สัดส่วนกับการพัฒนาและความเติบโตของชนบท และให้ฝ่ายเอกชนมีส่วนรับผิดชอบในการพัฒนาดังกล่าวด้วย ผู้สังเกตการณ์คนเดียวกันได้แสดงข้อคิดเห็นว่าการที่รัฐบาลสนับสนุนอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว จึงทำให้เกิดอุตสาหกรรมเกี่ยวกับการบริการตามมา เช่น บาร์ สถานอาบ อบ นวด และโสเภณี ซึ่งเป็นผลเสียต่อการพัฒนาด้านอื่นๆ ผู้สัมมนาอีกคนหนึ่งได้กล่าวเสริมว่า นโยบายการเพิ่มอุตสาหกรรมควรจะได้มีการพิจารณาใหม่ อาจจะออกมาในรูปของการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานมากกว่าการลงทุน และอุตสาหกรรมด้านการว่าจ้างควรจะได้รับการพิจารณาก่อน เพื่อเป็นการขจัดปัญหาคนว่างงาน

การพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับโสเภณีและอาชีพที่เกี่ยวกับการบริการนั้น ควรจะมองในแง่มุมที่กว้างที่เกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจด้วย การขจัดปัญหาจะทำไม่ได้ตราบใดที่รัฐบาลยังสนับสนุนอุตสาหกรรมท่องเที่ยวโดยไม่พิจารณาถึงผลเสียด้านอื่นที่ตามมา กิจการการให้บริการต่าง ๆ ก็ยังคงรุ่งเรืองอยู่ ดังนั้นจึงควรมีโครงการฝึกอบรมให้การศึกษาแก่พวกที่เพิ่งเข้าไปทำงานดังกล่าว หรือแก่พวกที่ต้องการเลิกอาชีพบริการ ได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้หญิงที่มีอาชีพเป็นโสเภณีนั้น ยากที่จะเลิกอาชีพเดิมของตนเอง จึงเป็นการจำเป็นที่จะหาทางชักจูงให้ไปประกอบอาชีพทางอื่น เป็นการแก้ปัญหาเสียแต่แรก

ปัญหาโสเภณี เป็นปัญหาซึ่งซับซ้อนและไม่อาจอธิบายในแง่เศรษฐกิจด้านเดียว แต่เกี่ยวเนื่องกับสังคม วัฒนธรรมและปัญหาจิตวิทยา เพราะฉะนั้นการวิเคราะห์แก้ปัญหาเพียงด้านใดด้านหนึ่งจึงไม่พอ ผู้สัมมนาคนหนึ่งได้เสนอความเห็นว่า เป็นการเปล่าประโยชน์ในการต่อสู้เพื่อให้เลิกอาชีพนี้เมื่อพิจารณาจากค่านิยมทางวัฒนธรรม สังคมของไทย และโดยเฉพาะของผู้ชายไทยแล้ว นอกจากนี้อาชีพนี้ยังได้ให้โอกาสแก่ผู้หญิงในการเขยิบฐานะทางเศรษฐกิจ มีผู้หญิงเป็นจำนวนมากที่ได้ใช้อาชีพนี้เป็นบันไดไต่ไปสู่สภาพชีวิตที่ดีกว่าเดิม ที่ประชุมเสนอให้ควรแยกการพิจารณาปัญหาออกเป็น ๒ ระดับ คือพวกที่ทำอาชีพนี้ด้วยความสมัครใจ และที่ถูกบังคับ ซึ่งในกรณีแรกจะไม่ถือเป็นปัญหาสังคมที่ต้องแก้ไข และรัฐบาลควรมีมาตรการป้องกันการบังคับล่อลวงให้เป็นโสเภณีเพื่อเหตุผลทางศีลธรรมและมนุษยธรรม

เกี่ยวกับปัญหากฎหมายแรงงานและการคุ้มครองกรรมกรหญิงนั้น ปัญหาเบื้องแรกอยู่ที่การบังคับใช้กฎหมายเนื่องจากโรงงานและร้านค้าเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้อยู่ในข่ายที่ได้มาตรฐานการให้ประกันสภาพการทำงานของลูกจ้างสตรี สาเหตุอาจแยกได้เป็น ๒ ประการ ปัญหาแรกคือผู้สำรวจทางด้านแรงงานไม่เพียงพอที่จะบังคับได้อย่างแน่ใจ ผู้ที่มีบทบาทร่วมอยู่ในปัจจุบันก็เป็นหนุ่มสาวที่เพิ่งจบและขาดประสบการณ์ในโรงงาน ปัญหาที่ ๒ ที่สำคัญกว่าคือ คนงานเองยังไม่ตระหนักที่จะใช้สิทธิของตนเรียกร้องในสิ่งที่ดีกว่า แต่ก็มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าทำไมเราจึงจำเป็นจะเรียกร้องให้มีกฎหมายกรรมกรที่ตั้งขึ้นเพื่อคุ้มครองเฉพาะกรรมกรหญิง เพราะแม้จะมีความปรารถนาดีอย่างไรก็ตาม กฎหมายดังกล่าวก็อาจกลับถูกใช้มาเป็นเครื่องมือที่ขัดกับโอกาสในการทำงานของผู้หญิงเอง ตัวอย่างเช่น ในด้านตลาดของงานที่ต้องการผู้ชายมากกว่าผู้หญิงอยู่แล้ว ตามสภาพความเป็นจริงผู้หญิง

ย่อมเสียเปรียบ ถ้ายังมีกฎข้อบังคับเพิ่มขึ้นก็ยังจะเป็นผลเสียมากกว่าผลดี ผู้ร่วมสัมมนาเห็นด้วยกับข้อเสียดังกล่าว เนื่องจากอาจจะยังไม่ถึงเวลาในการใช้กฎหมายดังกล่าว การเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับคนงานหรือกรรมกรควรจะเป็นสิ่งที่ต้องเริ่มต้นก่อน เช่น การปฏิรูปที่ดินควรจะมาก่อนการปฏิรูปกฎหมายแรงงาน ผู้สังเกตการณ์ผู้หนึ่งเสนอว่า เพื่อให้การแก้ไขปัญหาของกรรมกร มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกเหนือจากทางกฎหมายด้านเดียว คือการกระตุ้นให้กรรมกรมีส่วนร่วมในขบวนการตัดสินใจ ซึ่งจะทำให้กระทบกระเทือนการเศรษฐกิจ อีกวิธีหนึ่งคือ การฝึกคนเหล่านี้ให้ตรวจสอบโรงงานที่ตนเองทำอยู่ เพื่อช่วยปกป้องสวัสดิภาพของตนเอง

ปัญหาสุขภาพและโภชนาการในหมู่ผู้มีรายได้ต่ำ

คุณยุวดี กาญจนทิฐิ เป็นผู้เสนอปัญหานี้ในกลุ่มสัมมนาว่า แม้จะตระหนักดีว่าปัญหานี้เป็นเรื่องของสังคมไทยทั้งหมด แต่ก็ยังมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับสตรี เนื่องจากผู้หญิงส่วนใหญ่จะเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องแบบแผนของการกินในครอบครัว ยิ่งไปกว่านั้นสุขภาพและลักษณะอาหารที่หญิงมีครรภ์รับประทานยังมีผลโดยตรงที่กระทบต่อสุขภาพและความเจริญเติบโตของเด็กในครรภ์อีกด้วย ปัญหาโรคขาดอาหารในหมู่คนจน ส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากความไม่รู้และความยากจน ครอบครัวที่มีรายได้ต่ำย่อมไม่สามารถจะซื้ออาหารที่มีคุณภาพดีและมีราคาสูงได้ ครอบครัวเหล่านี้จึงประสบปัญหาทั้งการขาดแคลนอาหารและได้อาหารที่มีคุณค่าไม่ดีพอ ส่วนปัญหาสุขภาพของหญิงมีครรภ์ก็เนื่องมาจากนิสัยในการกินของแม่ การให้อาหารเด็กเหล่านี้เป็นปัญหาที่ยุ่งยากซับซ้อนเนื่องมาจากความไม่รู้เกี่ยวกับโภชนาการ และความเชื่อผิดๆ เกี่ยวกับคุณค่าของอาหาร ทางที่จะบรรเทาได้เบื้องแรกก็โดยการให้การศึกษาในเรื่องการบริโภคและอาหาร

ผู้ร่วมสังเกตการณ์ผู้หญิงคนหนึ่งกล่าวว่าอันที่จริงเมืองไทยยังไม่ถึงภาวะขาดแคลนอาหารอย่างประเทศอื่น ๆ แต่เนื่องจากปัญหาของความแตกต่างในท้องถิ่น จึงทำให้การเฉลี่ยอาหารไม่ทั่วถึง ปัญหาสุขภาพและโภชนาการในหมู่คนยากจนบางครั้งอาจจะอยู่ที่การใช้เงินไม่ถูกวิธีมากกว่า เช่น ปัญหาเรื่องการเงิน เราจะเห็นบ่อยครั้งที่ผู้หญิง เด็ก ๆ จะอดอาหารในขณะที่พ่อนำเงินของครอบครัวไปกินเหล้าทุกวัน การให้การศึกษาเรื่องโภชนาการควรจะมุ่งไปที่บุคคลที่สามารถซื้ออาหารได้ มิฉะนั้นจะเป็นการเสียเวลาเปล่าที่จะมาถกเถียงปัญหาของคนที่ไม่มีปัญญาแม้แต่จะหาอาหารใส่ท้อง ได้มีการตั้งข้อสังเกตว่า กิจกรรม

ที่เกี่ยวกับการให้การศึกษาทางโภชนาการที่ทำอยู่ปัจจุบันนี้ยังไม่เพียงพอ และไม่เหมาะสมแก่สภาพและปัญหาของท้องถิ่น ทั้งการรณรงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพ – อาหารอย่างเดียวก็ยังไม่เป็นการเพียงพอเนื่องจากความเชื่อและค่านิยมในสังคมจะต้องเปลี่ยนแปลงด้วย ค่านิยมทางสังคมในชนบทที่ยากจนมักไม่ค่อยเป็นเหตุผลหรือถูกต้องนักในด้านพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น ครอบครัวที่ยากจนอาจจะทำให้ยากจนลงยิ่งขึ้นไปอีก โดยการขายที่ดินเพื่อที่จะหาเงินให้พอใช้ในการจัดงานแต่งงาน ที่ประชุมเห็นว่าในการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านแต่ละครั้งในระดับตำบลนั้น ควรจะถือเป็นโอกาสให้การศึกษาแก่ชาวบ้านในเรื่องสุขภาพและโภชนาการเท่าๆกับพยายามที่จะเปลี่ยนค่านิยมและความเชื่อผิด ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการแก้ปัญหาโรคขาดอาหาร

ปัญหาเรื่องความพอเพียงของอาหารสำหรับประเทศไทยเรา นับว่าเป็นหนึ่งในจำนวนประเทศเพียงไม่กี่ประเทศที่ยังมีอาหารพอเพียงสำหรับประชากร แต่ก็มีแนวโน้มว่าในอนาคตอาจจะเป็นประเทศที่ขาดแคลนอาหารได้ ปัญหาการขาดแคลนอาหารในทุกวันนี้ ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากความผิดพลาดและระบบการจัดสรรที่ไม่ถูกวิธี ควรจะได้มีโครงการระดับท้องถิ่นที่ให้การศึกษาอบรมชาวบ้านให้เข้าใจปัญหาสุขภาพและโภชนาการ

ศูนย์รับเลี้ยงเด็ก

ปัญหาเกี่ยวกับสถานที่รับเลี้ยงเด็ก มีความเกี่ยวพันอย่างมากกับปัญหาของกรรมกรหญิง เป็นที่ยอมรับกันว่า สำหรับกรรมกรหญิงนี้ ย่อมมีหน้าที่ต้องปฏิบัติอยู่ ๒ ประการ คือ หน้าที่ของแม่และภรรยาที่ต้องรับผิดชอบเรื่องในครอบครัว และหน้าที่ของผู้หารายได้ให้แก่ครอบครัว ในสภาวะเช่นนี้สถานบริการรับเลี้ยงเด็กจึงเข้ามามีหน้าที่เพื่อแบ่งเบาภาระทางครอบครัว ให้ผู้เป็นแม่ได้มีโอกาสออกไปทำงานนอกบ้านได้โดยสะดวกขึ้น

ในด้านการประเมินผลศูนย์บริการรับเลี้ยงเด็ก คุณบุญชวน หงษ์ไกร ได้เน้นถึงความสำคัญของการอบรมเลี้ยงดูเด็กสำหรับแม่ที่ต้องออกทำงาน ว่าศูนย์ดังกล่าวควรจะมีโครงสร้างและการจัดระเบียบที่ให้ความพอใจ และสนองความต้องการและปัญหาของแม่ที่ทำงานนอกบ้าน ซึ่งควรจะแตกต่างกันตามลักษณะของกลุ่มอาชีพและตามสถานที่ด้วย การก่อตั้งศูนย์บริการเลี้ยงเด็กก็ควรได้รับความร่วมมือทั้งจากประชาชนทั่ว ๆ ไป และจากเอกชนเพื่อความสะดวกในด้านเงินทุน มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าตามประกาศของคณะปฏิวัติมาตรา ๒๙๔ นั้นบ่งว่า รัฐมนตรีมหาดไทย อธิบดีของกรมประชาสงเคราะห์ และผู้ว่าราชการ

จังหวัด เป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบต่อการก่อตั้งศูนย์ดูแลเด็ก แต่ไม่ได้มีการปฏิบัติตามกฎหมายนี้ ทั้งรัฐบาลเองก็มิได้เหลียวแลโครงการเหล่านี้ แม้แต่กรมประชาสงเคราะห์ก็ประสบความล้มเหลว เนื่องจากขาดผู้ที่จะสมัครใจดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมาย รวมถึงปัญหาของการที่มีองค์การต่าง ๆ เข้ามาร่วมในการก่อตั้งมากไป จนขาดความร่วมมือต่อกัน ข้อเสนอจึงให้มีองค์การทำหน้าที่ในด้านการประสานงานขึ้น

ผู้สังเกตการณ์บางคนเสนอให้จัดการศูนย์รับเลี้ยงเด็กในรูปแบบเดียวกับโรงเรียนรัฐบาล แต่ก็มีผู้แย้งว่ากลับจะทำให้ต้องประสบความยุ่งยากในด้านความชักช้าของระบบราชการ และมีปัญหาทางด้านกฎหมายด้วย บางคนเสนอว่าควรจะให้ออกกฎหมายบังคับให้มีสถานบริการเลี้ยงเด็กขึ้นตามโรงงานที่อยู่ในสภาวะที่จำเป็นต้องมี เช่น มีจำนวนคนงานหญิงที่มีบุตรเป็นจำนวนมาก แต่ก็มีผู้ค้านว่าถ้าออกกฎหมายในรูปนี้ จะกลายมาเป็นข้อกีดกันหญิงมีบุตรไม่ให้มีงานทำ เพราะโรงงานส่วนใหญ่ซึ่งหลีกเลี่ยงในการว่าจ้างคนงานหญิงอยู่แล้ว จะเลิกว่าจ้างในกรณีที่จะมีบุตร ดังตัวอย่างที่สิงคโปร์ก็มีกฎหมายทำนองนี้และก็กำลังประสบความล้มเหลวตามสาเหตุดังกล่าวมาแล้ว

การศึกษาสำหรับผู้ใช้แรงงานสตรีที่ยากจน

คุณหญิงอัมพร มีศุข ได้เสนอแนวคิดปัญหาเรื่องการศึกษากับผู้มีรายได้ต่ำว่าอาจมีวิธีการช่วยเหลือได้ ๒ วิธีคือ วิธีแรกเป็นการให้บริการทางอ้อมเกี่ยวกับสุขภาพ ที่อยู่อาศัยและการสังคม วิธีที่สองโดยการให้การศึกษาทางตรงเช่นทางด้านความชำนาญ ทัศนคติ และความคิดที่สามารถนำไปแก้ปัญหาประจำวันได้ โครงการศึกษาดังกล่าวควรที่จะ ๑. ช่วยให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ตระหนักถึงสาเหตุของปัญหา ๒. หาทางแก้ไขให้ได้มีคุณภาพทางชีวิตที่ดีขึ้น ๓. กระตุ้นให้เข้าใจว่าการศึกษานั้นเป็นขบวนการยืนยาวนานตลอดชีวิต ๔. ให้สิ่งตอบแทนที่อาจออกมาในรูปของการฝึกให้มีความชำนาญในการทำมาหากินหรือประกาศนียบัตร ๕. ให้มีความมั่นใจในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ๖. การอบรมควรจะยืดหยุ่นทั้งเนื้อหาและวิธีการและควรคำนึงถึงกาลเทศะด้วย

กลุ่มสัมมนาได้พิจารณาถึงปัญหาด้านอื่น ๆ ที่ควรคำนึงถึงในการที่จะปฏิรูปการศึกษาเพื่อประโยชน์ของผู้ที่มีรายได้ต่ำ เช่น เหตุใดจึงไม่ค่อยมีการสนใจถึงการศึกษาของคนงานที่มีรายได้ต่ำโดยเฉพาะคนงานสตรี เนื้อหาของการศึกษาควรจะเป็นรูปใดเมื่อคำนึงถึงความแตกต่างของพื้นฐานและกิจกรรมทาง

อาชีพของสตรีที่จะเข้ารับการอบรม เวลาใดจึงจะเหมาะสม วิธีการใดที่จะทำให้ผู้มาร่วมอบรมรู้จักคิดเป็น หรือช่วยตัวเองได้ บทบาทของสื่อมวลชนในการให้การศึกษาและจะช่วยการศึกษาของลูกผู้ที่มีรายได้ต่ำจะทำได้อย่างไร ข้อที่ควรปรับปรุงคือการเปลี่ยนทัศนคติและแนวความคิดของทั้งผู้อบรมและผู้รับการอบรม เพื่อให้เกิดผลดีที่สุดต่อผู้มีรายได้ต่ำ เช่น การศึกษามิใช่เป็นเรื่องของการท่องจำจากหนังสืออย่างเดียว แต่เป็นขบวนการที่ดำเนินไปตลอดชีวิตที่จะช่วยให้บุคคลสามารถประเมินสถานการณ์ได้ มีวิจารณญาณและแก้ปัญหาได้ การศึกษาควรจะมีความแตกต่างกันตามความต้องการและสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่น การศึกษาควรเป็นขบวนการเรียนรู้ตลอดชีพ และควรเป็นหนทางในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมด้วย ที่ประชุมเห็นควรจะพิจารณาถึงความสำคัญและคุณภาพของการศึกษาในขั้นปฐมวัย เนื่องจากการพัฒนาทางด้านสติปัญญา ความสามารถที่มีประสิทธิภาพจะเริ่มแต่ในวัยเด็ก การศึกษาควรนำคนไปสู่แบบแผนของทัศนคติที่ถูกต้อง หรือที่ไม่เป็นผลในทางลบต่อสังคม และการศึกษาควรหมายถึงการพยายามรู้จักร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาสังคมโดยทั่วไปอีกด้วย

เกี่ยวกับวิธีการให้การศึกษานั้น เป็นที่สังเกตว่า แบบแผนของการศึกษาในปัจจุบันจะมุ่งรับใช้ส่วนตัวเมืองมากกว่าชนบท เพราะฉะนั้น ประชาชนที่ยากจนรวมทั้งผู้ที่มีรายได้ต่ำที่ถูกละเลยมาตั้งแต่อดีต ควรจะได้รับการพิจารณาอย่างเร่งรีบที่สุดในการให้การศึกษาแบบใหม่ โดยคำนึงถึงปัญหา ความต้องการ และความอยู่รอดเป็นสำคัญ กรรมกรก็ควรที่จะได้รับรู้ถึงข้อมูลทางการศึกษาของตนเพื่อจะได้ให้โครงการนี้มีประโยชน์ต่อชีวิตของเขาอย่างแท้จริง นอกจากนั้น วิธีการที่จะทำให้รู้จักพึ่งตนเองได้ควรจะเป็นหัวใจของการให้การศึกษาตามโครงการดังกล่าว ได้มีการเสนอแนะว่าควรจะให้นายจ้างได้มีโอกาสร่วมในโครงการให้การศึกษานี้ด้วย เพื่อความแน่ใจว่าจะได้รับความร่วมมือ ปัญหาของระยะเวลาที่เหมาะสมนั้น ควรจะใช้เวลาที่เหมาะและแตกต่างกันไปตามลักษณะของงาน การจัดโปรแกรมควรจะมีความยืดหยุ่นพอที่จะรวมกรรมกรจากอาชีพต่างๆ เข้าด้วยกันได้ด้วย

การกระตุ้นให้คนงานหญิงเกิดความตื่นตัวที่จะเข้ามาร่วมกับโปรแกรมการศึกษานั้น อาจทำได้ ๔ วิธีการโดยคำนึงถึงข้อจำกัดต่างๆ ของคนงานหญิงในแต่ละอาชีพคือ ๑. การกระตุ้นอาจกระทำในหมู่คนงานหญิงเอง เริ่มแรกด้วยการฝึกอบรมกลุ่มคนงานหญิงกลุ่มเล็กๆ ที่ได้รับการคัดเลือกมาแล้วในรูปของ

การสัมมนา และส่งพวกนี้เข้าไปชักชวนกลุ่มคนงานอื่น ๆ ๒. สหกรณ์การค้าควรเข้ามามีส่วนร่วม ๓. โดยการหาความสะดวกสบายต่าง ๆ ให้แก่ผู้ที่จะเข้ารับการอบรมและจัดโปรแกรมให้มีลักษณะง่าย ๆ ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ รวมทั้งจัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็นให้ด้วย และ ๔ ควรจัดให้โปรแกรมมีความเรียบง่ายและไม่เป็นทางการให้มากที่สุด (เช่น อาจจัดห้องอ่านหนังสือและอุปกรณ์ต่าง ๆ ไว้ในโรงงานเลย)

สรุปข้อเสนอแนะตามหัวข้อการสัมมนา

แนวความคิดทางสังคมที่สัมพันธ์กับบทบาทของสตรี

๑. ควรมีการแก้ไขกฎหมายเพื่อเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการยอมรับสถานภาพของสตรีในสังคม

๒. การให้การศึกษาและบริการข้อมูลเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพโภชนาการ การใช้จ่ายเงิน การวางแผนครอบครัว สิทธิทางกฎหมาย ฯลฯ สำหรับผู้มีรายได้ต่ำ โดยเฉพาะในเขตชนบทควรจะได้รับการพิจารณาเป็นเรื่องสำคัญเบื้องแรก

๓. และ ๔. ควรจะมีการแก้ไขความเชื่อว่าผู้ชายเป็นเพศที่เหนือกว่าทั้งในหมู่สตรีและในหมู่ผู้ชายก็ควรมีการเปลี่ยนทัศนคติเกี่ยวกับสถานภาพของสตรีด้วย

๕. หน่วยงานของรัฐบาล ผู้นำทางการเมือง รวมทั้งสมาชิกในสภาควรจะได้ตระหนักถึงความต้องการของสตรีที่มีรายได้ต่ำ

โอกาสในการทำงานของสตรีที่ใช้แรงงาน

๖. ความต้องการต่าง ๆ ของสตรีผู้ใช้แรงงาน ควรได้รับความร่วมมือและรวมอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ

๗. ควรมีความร่วมมือที่ดีกว่าปัจจุบัน ระหว่างองค์การของรัฐบาล และระหว่างรัฐบาลกับส่วนเอกชน เพื่อเป็นการปรับสภาวะของผู้มีรายได้ต่ำให้ดีขึ้น

๘. ควรหาทางให้สตรีได้มีโอกาสในการทำงานแบบใหม่ ซึ่งเป็นผลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว

๙. ควรมีการฝึกอบรมให้แก่สตรีที่ใช้แรงงานซึ่งเปลี่ยนงานจากทางด้านเกษตรกรรมมาทำงานทางด้านอื่น ๆ

๑๐. ควรมีการจัดฝึกหัดอาชีพใหม่ให้แก่สตรีที่ต้องออกจากงานเมื่อมีอายุ ๔๕ ปี เพื่อโอกาสในการทำงานในอนาคตจะได้มีมากขึ้น

๑๑. คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนควรสนับสนุนอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานอย่างเร่งรีบ

๑๒. กรรมกรควรจะได้รับคำปรึกษาในการตัดสินใจทางด้านเศรษฐกิจ

๑๓. นโยบายต่าง ๆ ทางด้านการเก็บภาษี เงินรายได้แผ่นดิน อัตราดอกเบี้ย ค่าขนส่ง โอกาสในการลงทุน ฯลฯ ควรจะได้ทำกันตามสภาพความเป็นจริง เพื่อที่จะทำให้สตรีในชนบทมีโอกาสทำงานในท้องถิ่นของตนได้

๑๔. ควรสำรวจลู่ทางองค์การที่มีความสมัครใจที่จะเปิดโอกาสให้ผู้ใช้แรงงานได้มีงานเพิ่มขึ้น

สุขภาพและโภชนาการในหมู่สตรียากจน

๑๕. ควรจัดตั้งองค์การพิเศษ เพื่อให้บริการทางการศึกษา สุขภาพ อาหาร และการบริโภค และควรจะรวมกับโครงการของรัฐบาลและองค์การเอกชนที่มีอยู่แล้ว เช่น โครงการการศึกษาผู้ใหญ่ โครงการการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ สมาคมพ่อแม่และครู โครงการอาหารโรงเรียน และศูนย์เลี้ยงดูเด็กเป็นต้น

๑๖. ควรเพิ่มบทบาทของสื่อมวลชนในด้านการให้การศึกษาทางด้านโภชนาการ สุขภาพและอาหาร

๑๗. การประชุมในระดับท้องถิ่นควรจะใช้เป็นที่เผยแพร่การให้การศึกษาด้านนี้แก่ชาวบ้าน

๑๘. ควรหาทางสำรวจและประเมินผล การที่ให้ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นทำหน้าที่สอนเพื่อนบ้านในท้องถิ่นตน เกี่ยวกับการกินอาหารที่ถูกต้องและปัญหาสุขภาพ

๑๙. ควรชักชวนหาทางใช้อุปกรณ์ที่ไม่แพงและโครงการง่าย ๆ ที่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาการขาดอาหาร และเพื่อช่วยสุขภาพของชุมชนให้ดีขึ้น

๒๐. ควรหาทางแก้ไขการบริโภคที่ไม่ถูกต้อง เพื่อช่วยปัญหาโรคการขาดอาหาร

๒๑. การควบคุมการเพิ่มประชากรควรได้กระทำอย่างจริงจัง

ความสำคัญของการก่อตั้งศูนย์บริการเลี้ยงเด็ก

๒๒. และ ๒๓. ทั้งรัฐบาลและส่วนเอกชนควรคำนึงถึงความจำเป็นในการให้งบประมาณก่อตั้งศูนย์เลี้ยงเด็ก รวมทั้งให้ความร่วมมือในการเพิ่มศูนย์เลี้ยงเด็กให้มากขึ้น

๒๔. องค์การ และสถาบันที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรจะมีความรับผิดชอบในการก่อตั้งและสนับสนุนศูนย์เลี้ยงเด็ก เช่นเดียวกับฝ่ายรัฐบาลและเอกชน

ปัญหาการศึกษาสำหรับสตรีที่ใช้แรงงาน

๒๕. ควรเพิ่มและปรับปรุงการใช้สื่อมวลชนในการฝึกอบรมกรรมกร

๒๖. กระทรวงศึกษาควรจะให้ความสนใจในการให้การศึกษาแก่แม่บ้านทั้งในส่วนเมืองและชนบท เพื่อให้มีความสามารถเข้าใจ

ปัญหาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ในประเทศได้

๒๗. ระบบการศึกษาควรกระจายออก เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการที่แตกต่างกับตามสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม

๒๘. คุณภาพของการศึกษาชั้นประถมควรจะได้รับความสนใจเป็นเบื้องแรก เนื่องจากคุณภาพ และความสามารถทางสติปัญญาและการพัฒนาทางจิตใจ อาจจะได้รับการกระตุ้นหรือทำให้เฉื่อยชาได้ในวัยเด็ก

๒๙. โครงการทางด้านการศึกษาควรกระทำโดยคำนึงถึงปัญหาของสตรีผู้ใช้แรงงานทั้งในด้านครอบครัวและสังคม การวางแผนควรคำนึงถึงปัญหาความต้องการและการรู้จักใช้สิทธิเป็นสำคัญ

๓๐. การช่วยเหลือตนเองได้ ควรจะเป็นหัวใจของโครงการการศึกษา สำหรับคนยากจน

๓๑. ควรมีการกระตุ้นการจัดการให้มีการช่วยเหลือ และสนับสนุนโครงการการศึกษาสำหรับสตรีที่ใช้แรงงาน

๓๒. สหกรณ์การค้า ควรมีบทบาทอย่างจริงจังในการก่อตั้ง หรือมีส่วนร่วมในโครงการการศึกษานี้

๓๓. ควรปรับปรุงหลักสูตรเกี่ยวกับโภชนาการและกิจกรรมที่เกี่ยวกับสุขภาพในระดับโรงเรียน

หัวข้อที่เสนอเพื่อให้มีการศึกษาต่อ

๑. อิทธิพลของการพัฒนาให้เป็นเมือง การทำเกษตรกรรมให้เป็นการค้า และนโยบายในการพัฒนาต่อบทบาทของสตรีในสังคม

๒. สถานภาพของอาชีพสตรีในปัจจุบัน บทบาทที่คาดหมาย และการใช้สิทธิของสตรีทั้งในเขตที่เป็นเมืองและชนบท

ปรานี วงษ์เทศ เรียบเรียงจาก Seadag Reports Seminar on Women Wage Earners in Thailand (April 18 – 20, 1975 Asia Hotel Pattaya, Thailand.)

หนังสือของโครงการตำรา ฯ ชุด ชีวิตและงาน

ครูเทพ ชลธิรา กลัดอยู่ เป็นบรรณาธิการ วางตลาดแล้ว

น.ม.ส. สุวรรณา เกรียงไกรเพชร เป็นบรรณาธิการ กำลังตีพิมพ์

การต่อต้านรัฐบาล ในชนบทของประเทศไทย

บทความบทนี้ของนาย แฟรงค์ ซี ดาร์ลิงเป็นการศึกษาเปรียบเทียบการต่อต้านรัฐบาลในชนบทที่เกิดขึ้นในภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสาน และเป็นการวิเคราะห์ถึงการแทรกแซงของต่างประเทศที่มีต่อการต่อต้านรัฐบาลในท้องถิ่นต่างๆด้วย นั่นคือเป็นความพยายามที่จะอธิบายถึง ส่วนผสมระหว่างตัวประกอบภายนอกและภายในที่ทำให้เกิดการต่อต้านรัฐบาลในหมู่คณะบุคคลที่ถูกตราหน้าว่าเป็น "ผู้ก่อการร้าย" จำนวนประมาณ ๖,๐๐๐ ถึง ๗,๐๐๐ คนที่ปฏิบัติการอยู่ใน ๓๗ จังหวัด ในประเทศไทย

วิธีการวิเคราะห์ของเขาจะเป็นการเน้นในสิ่งที่เขาเรียกว่า "ศักยภาพแห่งการขยายตัว" (expansive potential) ของการต่อต้านรัฐบาลในชนบท หรืออาจจะอธิบายได้อีกนัยหนึ่งว่าเป็นการเน้นเรื่องความสามารถของกลุ่มผู้ต่อต้านรัฐบาลในการที่จะขยายอิทธิพลการควบคุมทางการเมืองออกไปสู่พื้นที่ที่กว้างขึ้น ความสามารถดังกล่าวนี้เขาเห็นว่าเป็นผลของตัวแปรหนึ่งหรือทั้งสองตัว

ประการแรก คือตัวประกอบภายในชาติ (sub–national factors) อันได้แก่ ตัวประกอบระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด หรือความขมขื่นที่แน่ชัดอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างที่คนในท้องถิ่นนั้น ๆ มีต่อรัฐบาลกลาง ตัวประกอบภายในชาติ (sub–national factors) นี้ก่อให้เกิดลักษณะพิเศษในการต่อต้านรัฐบาลในแต่ละภาคที่ไม่เหมือนกับภาคอื่น และต้องหาคำอธิบายจากแต่ละแห่ง

ประการที่สอง คือตัวประกอบต่างๆ ระดับเหนือชาติ (supra–national) ซึ่งได้แก่อิทธิพลทั้งหลายที่เป็นลักษณะกว้างๆ และครอบคลุมในระดับนานาชาติหรือเป็นสากลที่ปรากฏในรูปของการชี้นำในทางอุดมการ และ หรือการสนับสนุนทางวัตถุต่อคณะผู้ต่อต้านรัฐบาล

ผู้เขียนจะวิเคราะห์บทบาทของตัวแปรทั้งสองนี้ที่มีต่อการต่อต้านรัฐบาลในชนบทโดยการสร้างสมมติฐานขึ้นมาจากข้อมูลที่เขาได้จากการวิเคราะห์การต่อต้านรัฐบาลในภาคใต้ภาคเหนือและภาคอีสาน

และจากการวิเคราะห์สมมติฐานเหล่านี้ เขาหวังว่าเขาคงสามารถที่จะเสนอแนะบางสิ่งบางอย่างที่เป็นประโยชน์ต่อสิ่งที่เขาเรียกว่า "ศาสตร์" ของสงครามตอบโต้การต่อต้านรัฐบาลได้

ภาคใต้

นายแฟรงค์ ซี คาร์ลิง มีความเห็นว่าการต่อต้านรัฐบาลในภาคใต้คือในจังหวัด ยะลา ปัตตานี สตูลและนราธิวาสเป็นปรากฏการณ์ที่สลับซับซ้อนที่สุดในทั้งสามภาค เพราะประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ หลายกลุ่ม ตัวประกอบภายในชาติ (Sub–national factors) ที่ก่อให้เกิดศักยภาพแห่งการขยายตัวของการต่อต้านรัฐบาลได้แก่ตัวประกอบทางด้านเชื้อชาติและศาสนา การเป็นปฏิปักษ์ที่ชาวมุสลิมมีต่อรัฐบาลกลางและสังคมไทยพุทธ ฝังลึกอยู่ในความแตกต่างทางด้านศาสนา ค่านิยม ภาษาและวัฒนธรรม ความขมขื่นของคนมุสลิมที่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของไทยมาเป็นเวลาเกือบเจ็ดศตวรรษ บวกกันกับสภาพที่ต่ำต้อยกว่าทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการศึกษาในชุมชนมุสลิมถ้าเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ ในภาคใต้ ตลอดจนการกีดกันมิให้ชาวมุสลิมเข้ามีส่วนในวงราชการและ ฯลฯ เหล่านี้ทำให้ชาวมุสลิมต้องลุกขึ้นก่อการกบฏต่อผู้ปกครองไทยหลายครั้ง และเมื่อมาลายูได้รับอิสรภาพในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ก็ได้มีความพยายามของคนมุสลิมบางกลุ่มที่จะเข้าร่วมกับสหพันธ์มาเลเซีย ขบวนการดังกล่าวนี้นำไปสู่การจัดตั้งกองกำลังประมาณ ๖๐๐ คนที่เรียกตนเองมาจนกระทั่งบัดนี้ว่า "กองทัพปลดแอกสาธารณรัฐปัตตานี" ("The National Liberation Army of Pattani Republic" หรือ Tentara Nasional Pembebasan Rak' yat Pattani) ศักยภาพแห่งการขยายตัวของขบวนการแบ่งแยกดินแดนไทยมุสลิมนี้ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากกลุ่มโจรต่าง ๆ ในจังหวัดชายแดนและจากฝ่ายซ้ายในมาเลเซีย นอกจากนั้นไม่ทราบว่ามีความช่วยเหลือจากมาเลเซียและประเทศอิสลามอื่น ๆ อีกหรือไม่

นอกจากกลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดนไทยมุสลิมดังกล่าวแล้วก็ยังมีพรรคคอมมูนิสต์มลายา (MCP) ที่ทำการรบแบบกองโจรอยู่ตามบริเวณชายแดนไทยมาเลเซีย ศักยะภาพแห่งการขยายตัวของพวกนี้เกี่ยวพันกับตัวประกอบภายในชาติและตัวประกอบระดับเหนือชาติด้วย กลุ่ม MCP นี้ได้รับการกระตุ้นทางการเมืองจากลัทธิมาร์กซ์–เลนิน–เหมา มีกำลังพลประมาณ ๒,๐๐๐ ถึง ๓,๐๐๐ คน ซึ่งเป็นพวกที่หลงเหลือมาจากการต่อต้านจักรพรรดินิยมญี่ปุ่นและจักรพรรดินิยมอังกฤษมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๑ ถึง ๒๔๙๓ กว่า กลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากการรีดพ่อค้าชาวจีนที่ร่ำรวยในมาเลเซีย กลุ่ม "โจรจีนคอมมิวนิสต์" นี้ ไม่สู้ประสบความสำเร็จมากนักในการใช้ "ความขมขื่นและต่อต้านรัฐบาลไทย" ในหมู่ชุมชนมุสลิม ความไม่พอใจทางเชื้อชาติที่ชาวมาเลย์มีต่อคนจีน บวกกับความไม่ขัดแย้งระหว่างศาสนาอิสลามที่มีต่ออุดม

การลัทธิมาร์กซ์–เลนิน–เหมา จึงไม่เอื้ออำนวยต่อการร่วมมือกันอย่างกว้างขวางระหว่างจีนคอมมิวนิสต์กับกลุ่มแบ่งแยกดินแดนไทยมุสลิม

กลุ่มต่อต้านรัฐบาลกลุ่มที่สามในภาคใต้ เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นใหม่สดๆ เป็นผลจากการกระตุ้นของตัวประกอบระดับเหนือชาติ กลุ่มนี้ประกอบด้วยกำลังคนประมาณ ๔๐๐ คน ซึ่งนายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง เรียกว่าเป็นพวก "ไทยคอมมิวนิสต์" ซึ่งปฏิบัติการอยู่ในตอนกลางของภาคใต้ คือบริเวณจังหวัดตรัง พัทลุง สุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นต้นมา กลุ่มเล็กๆ กลุ่มนี้ได้แสดงความมีประสิทธิภาพในทางการสู้รบให้ปรากฏ โดยเห็นได้จากการโจมตีกองทหารและตำรวจไทยอย่างรุนแรงหลายครั้ง กลุ่มนี้รู้สึกว่าจะได้รับการกระตุ้นประการเดียว จากอุดมการลัทธิมาร์กซ์–เลนิน–เหมา และได้รับการช่วยเหลือที่ไม่ปรากฏจากต่างประเทศ

นายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง สรุปว่าการต่อต้านรัฐบาลในภาคใต้ มีศักยภาพแห่งการขยายตัวน้อยที่สุดในสามภาค เป็นแต่เพียงการสร้างความรำคาญให้แก่รัฐบาลไทยมากกว่าการคุกคามที่รุนแรง

กลุ่มแบ่งแยกดินแดนไทยมุสลิม และพรรคคอมมิวนิสต์ มาลายา ไม่ประสบผลสำเร็จในการขยายตัวเพราะฐานที่สนับสนุนทางการเมืองไม่ใช่ไทย (non–Thai political base) และพวกนี้ได้รับการช่วยเหลือน้อยหรือไม่ได้รับเลยจากต่างประเทศ แม้กระทั่งผู้นำทางการเมืองในมาเลเซียเองก็ไม่ให้ความเห็นใจ เพราะพวกผู้นำเหล่านี้ต้องการจะรักษาความสัมพันธ์อันดีกับประเทศไทยไว้มากกว่า

เป้าหมายในการปฏิวัติของกลุ่มโจรจีนคอมมิวนิสต์ก็เป็นเป้าหมายที่มุ่งสู่มาเลเซียมากกว่าตัวรัฐบาลไทย ดังนั้นพวกนี้จึงพยายามหลีกเลี่ยงการปะทะกับกองกำลังฝ่ายไทย เว้นเสียแต่ในกรณีถูกเข้าโจมตีทำลายค่าย

ผู้เขียนมีความเห็นว่ากลุ่มที่น่าจะมีศักยะภาพแห่งการขยายตัวมากที่สุดได้แก่กลุ่ม "ไทยคอมมิวนิสต์" ในบริเวณตอนกลางของภาคใต้ กลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนเชื้อชาติไทย พูดภาษาไทยเช่นเดียวกับคนไทยทั้งหลาย จึงอาจเป็นไปได้ว่าในเงื่อนไขที่แน่นอนบางอย่าง กลุ่มนี้สามารถจะขยายเขตอิทธิพลออกไปได้ ในปัจจุบันยังไม่ค่อยประสบความสำเร็จนักในการปลูกฝังลัทธิการเมืองในหมู่ชาวบ้าน และการปฏิบัติการก็อาศัยแต่เพียงยุทธวิธีกองโจรก่อกวนรัฐบาลกลางเท่านั้น การขยายตัวของกลุ่มนี้จะเป็นไปอย่างจำกัด เว้นเสียแต่ว่าสภาพและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมในบริเวณที่อุดมสมบูรณ์แถบนี้จะเลวลงอย่างมาก

เกี่ยวกับปัญหาการต่อต้านรัฐบาลในภาคใต้ รัฐบาลไทยได้ใช้ทั้งวิธีการแบบ "ไม้นวม" และ "ไม้แข็ง" คือการกวาดล้างด้วยกำลังอาวุธและการร่วมมือกับรัฐบาลมาเลเซียในมาตรการร่วมกันหลายอย่าง นอกจากนั้นก็มีการพยายามหาตลาดยางและดีบุกที่กว้างขึ้นเพื่อส่งสินค้าทั้งสองออกนอกประเทศ โครงการเร่งรัดพัฒนาชนบท (ARD) ก็ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างถนน ตลาด ขุดบ่อ และสร้างความรู้สึกว่าประชาชนมิได้ถูกทอดทิ้งโดยรัฐบาล นอกจากนั้นก็มีวิธีการอื่น ๆ อีกเช่น การให้เกียรติ และยกย่องผู้นำมุสลิมในระดับต่าง ๆ การสร้างมัสยิด และมหาวิทยาลัยในภาคใต้ การเปิดโอกาสให้คนมุสลิมเข้ารับราชการมากขึ้น เหล่านี้เป็นต้น

ลักษณะการตอบโต้การต่อต้านรัฐบาลในภาคใต้ ต่างกับในภาคอื่น ๆ ก็คือ รัฐบาลไทยได้รับการช่วยเหลือจากต่างประเทศน้อยกว่าในภาคอื่นๆ อาวุธยุทโธปกรณ์ที่ได้รับการช่วยเหลือจากสหรัฐถูกนำไปใช้ไม่มากในการปราบปรามในภาคใต้ ไม่มีที่ปรึกษาทางทหารอเมริกันทำงานกับทหารหรือตำรวจในภาคใต้ การวางมาตรการตอบโต้ทางเศรษฐกิจ ทางทหารและการโฆษณาชวนเชื่อเป็นการกระทำโดยหน่วยงานของไทยเอง

ภาคเหนือ

นายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง มีความเห็นว่า ลัทธิเผ่าพันธุ์นิยม (Tribalism) เป็นตัวประกอบภายในชาติที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการต่อต้านรัฐบาลในชนบทในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย ชาวเขากลุ่มใหญ่ ๆ ในบริเวณแถบนี้ได้แก่แม้ว เย้า กะเหรี่ยง มูเซอ ลีซอ และอีก้อ ชาวเขาเหล่านี้ส่วนมากอพยพมาจากจีนตอนใต้ในระหว่างศตวรรษที่ผ่านมา ความขมขื่นเจ็บแค้นที่บรรดาชาวเขามีต่อรัฐบาลไทย และก่อให้เกิดศักยะภาพในการขยายตัวของการต่อต้านรัฐบาลในชนบทนั้นเป็นผลของข้อห้ามของทางราชการที่มีต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของพวกเขา ซึ่งรวมถึงการปลูกฝิ่น ค้าฝิ่น และการทำไร่เลื่อนลอย ชาวเขาเหล่านี้ไม่ยอมรับการก้าวไปสู่เศรษฐกิจสมัยใหม่ มีจิตใจอิสระที่ต่อต้านการกระตุ้นทางเศรษฐกิจและสังคมที่เสนอให้โดยหน่วยงานของไทยในอันที่จะจัดให้พวกเขาลงมาอยู่ร่วมกับไทยพื้นราบที่มีอาชีพในการทำนา ความรู้สึกต่อต้านไทยเพิ่มขึ้นมากในระยะสองสามปีที่ผ่านมา เนื่องจากได้มีการเผชิญหน้ากันระหว่างพวกชาวเขาที่อพยพลงมาจากทางเหนือกับพวกชาวบ้านภาคอีสานที่อพยพมาจากดินแดนที่แห้งแล้งในภาคอีสานเข้ามาในดินแดนแถบภูเขาของภาคเหนือ

ตัวประกอบประดับเหนือชาติหรือที่มาจากภายนอกที่มีต่อการต่อต้านรัฐบาลในชนบทภาคเหนือ ประกอบด้วยกิจกรรมเพื่อ

ล้มล้างรัฐบาลโดยตัวแทนของคอมมิวนิสต์ที่แทรกซึมเข้ามาจากจีนคอมมิวนิสต์ เวียดนามเหนือและลาว ศักยภาพของการขยายตัวของการต่อต้านรัฐบาลในบริเวณนี้เป็นผลของการผสมผสานระหว่างการสนับสนุนทางอุดมการณ์และการส่งกำลังบำรุงจากผู้ปฏิบัติการภายนอก ในระยะ ๓–๔ ปีนี้ประมาณกันว่ามีตัวแทนของคอมมิวนิสต์ที่เป็นไทย ลูกครึ่งไทย–จีน และประเทศลาวที่ได้รับการฝึกจากจีน ณ ค่ายฝึกหัวบินใกล้ ๆ กับฮานอย ๔๐๐ คน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ตัวแทนของจีนคอมมิวนิสต์ตลอดจนอุปกรณ์ทางทหารต่าง ๆ จากประเทศจีนได้ทะลักเข้ามาในประเทศไทยโดยทางถนนที่สร้างโดยจีน เข้ามาในตอนเหนือของลาว ตัวแทนที่ได้รับการฝึกจากต่างประเทศเหล่านี้ได้ประสบความสำเร็จในการจัดหาอาวุธและอบรมการรบแบบกองโจรให้แก่แม้วประมาณ ๒,๐๐๐ ถึง ๓,๐๐๐ คน

นายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง มีความเห็นว่าการต่อต้านรัฐบาลในภาคเหนือเป็นขบวนการที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอกมากที่สุด ศักยภาพแห่งการขยายตัวมีความรุนแรงเป็นที่สองในประเทศ แต่ทว่าศักยภาพแห่งการขยายตัวดังกล่าวของการก่อการต่อต้านรัฐบาลในชนบทภาคเหนือก็มีขอบเขตจำกัด ทั้งนี้เพราะขบวนการในภาคเหนือตั้งอยู่บนฐานทางการเมืองที่มีขนาดเล็ก และไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นฐานที่ไม่ใช่ไทย ชาวเขาเผ่าเดียวที่เข้าร่วมในขบวนการในปริมาณพอสมควรคือแม้ว ถึงแม้ว่าแม้วจะแสดงให้เห็นว่ามีสมรรถภาพสูงยิ่งในการรบขนาดย่อม แต่ทว่าพวกเขาไม่ได้รับการฝึกฝนที่จะทำการสู้รบในที่ราบ นอกจากนั้นค่านิยมของแม้วยังขัดกันกับการจัดระเบียบและวินัยในระยะยาวและยังมีกฎเกณฑ์ทางสังคมที่สนับสนุนการอยู่อย่างโดดเดี่ยวด้วย ประการสุดท้ายสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนก็เป็นข้อจำกัดในการขยายตัวด้วย

การปราบปรามของรัฐบาลในภาคเหนือได้รับผลสำเร็จน้อยมาก การโจมตีทางอากาศอย่างรุนแรงต่อหมู่บ้านแม้วต่าง ๆ ที่ถูกสงสัย ทำความเสียหายให้แก่ขบวนการน้อยมาก แต่ยิ่งกลับเป็นการเพิ่มความเจ็บแค้นขมขื่นและความรู้สึกเป็นศัตรูต่อสังคมไทยมากขึ้น การใช้กำลังทหารปราบปรามอย่างหนักในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ในบริเวณสามจังหวัด พิษณุโลก เพชรบูรณ์ และเลย ได้ผลเพียงแค่จับผู้เห็นใจ (Sympathizers) ได้ ๒–๓ คนเท่านั้น นอกจากการปราบปรามโดยใช้อาวุธ และก็มีความพยายามที่จะปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจเพื่อลดความขมขื่นในหมู่ชาวเขา โดยการจัดนิคมให้ชาวเขาเข้าไปอยู่อาศัย

ที่ต่างจากการต่อต้านรัฐบาลในภาคใต้ คือรัฐบาลไทยได้รับการช่วยเหลือจำนวนมากจากต่างประเทศที่จะแก้ปัญหาในภาคเหนือ สหรัฐอเมริกาเป็นแหล่งที่สนับสนุนในด้านการทหารมากที่สุด มีทั้งการให้อาวุธยุทโธปกรณ์ และที่ปรึกษาทางทหารประจำกองทัพภาคที่สาม ศูนย์วิจัยชาวเขาถูกตั้งขึ้นในเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยความร่วมมือขององค์การซีโต้ และภายใต้ความช่วยเหลือของซีโต้ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ได้ส่งนักมานุษยวิทยาอาชีพและเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ มาทำการวิจัยในภาคเหนือ

ภาคอีสาน

นายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง เชื่อว่า ตัวประกอบภายในชาติที่มีผลต่อการก่อให้เกิดการต่อต้านรัฐบาลในภาคอีสานเป็นตัวประกอบทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ลาวเคยเป็นอิสระมาก่อนจนกระทั่งต้นศตวรรษที่ ๑๙ ก็ถูกไทยเข้าครอบครองและคนลาวส่วนหนึ่งในภาคอีสานก็อยู่ภายใต้การปกครองของไทยตั้งแต่นั้นมา ความรู้สึกในเรื่องการแบ่งแยกได้มีมาแล้วตั้งแต่ต้น เทือกเขาที่กั้นระหว่างกรุงเทพ ฯ กับภาคอีสานก็เป็นอุปสรรคต่อการติดต่อระหว่างดินแดนทั้งสองจนกระทั่งมีการสร้างระบบการคมนาคมที่ทันสมัยขึ้น อย่างไรก็ตามความรู้สึกในเรื่องเอกลักษณ์ของภาคก็ยังรุนแรงอยู่โดยตลอด และยิ่งเพิ่มขยายมากขึ้นในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ที่มีการก่อตั้งกองกำลังเสรีไทยขึ้นในภาคอีสานเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นและรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามในกรุงเทพฯ ความรู้สึกรุนแรงมากขึ้น เมื่อมีการสังหารผู้แทนราษฎรจากภาคอีสานในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ และ พ.ศ. ๒๔๙๕

ขบวนการต่อต้านรัฐบาลในภาคอีสานไม่เคยประกาศเจตนารมณ์ที่จะแบ่งแยกดินแดนเหมือนในภาคใต้ และไม่เคยประกาศเจตนารมณ์ที่แยกภาคอีสานเพื่อเข้าไปผนวกกับประเทศใกล้เคียง พวกผู้นำทางการเมืองในภาคอีสานรู้ดีว่าประเทศลาวยัง "พัฒนา" น้อยกว่าประเทศไทยมาก และรู้ดีถึงทรัพยากรและโอกาสที่จำกัดในการพัฒนาทางเศรษฐกิจของลาว ดังนั้นเป้าหมายเบื้องต้นของพวกเขาก็คือการแสวงหาความอิสระในการปกครองและตัดสินใจในท้องถิ่นและการช่วยเหลือในการพัฒนาจากรัฐบาลกลางมากขึ้น ดังนั้นอาจสรุปได้ว่าต้นตอของความขมขื่นของคนในภาคอีสานที่สำคัญที่สุดก็คือ สภาพการตกต่ำทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง ผืนดินแห้งแล้งไม่สมบูรณ์ ทรัพยากรธรรมชาติเช่นแร่ธาตุมีน้อย ประชากรหนาแน่นและเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว รายได้ต่อหัวของประชากรน้อยกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรในภาคอื่น ๆ

ในด้านตัวประกอบระดับเหนือชาติที่ก่อให้เกิดการต่อต้านรัฐบาลในชนบทภาคอีสานนั้น ประกอบด้วยการปฏิบัติการลับโดยไทยคอมมิวนิสต์ โดยถือโอกาสใช้ความขมขื่นของชาวบ้านให้เป็นประโยชน์ เช่นเดียวกับในภาคเหนือ ตัวประกอบภายในชาติกับตัวประกอบระดับเหนือชาติเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิดในภาคอีสาน แม้ว่าจะมีการช่วยเหลือจากต่างประเทศแต่ก็มีน้อยมากเมื่อเทียบกับขบวนการต่อต้านรัฐบาลในภาคเหนือ ทั้งนี้เพราะระยะทางไกลและต้องผ่านดินแดนของลาวที่มีกองทัพราชอาณาจักรลาวคุมอยู่ และยังต้องข้ามแม่น้ำโขงที่มีกองตำรวจน้ำไทยลาดตระเวนอย่างหนาแน่นด้วย การช่วยเหลือจากต่างประเทศที่ไม่เพียงพอประกอบกับการปราบปรามอย่างหนักจากรัฐบาลไทย ทำให้ขบวนการต่อต้านรัฐบาลในภาคอีสานต้องลดการปฏิบัติการสู้รบลง และหันไปสนใจทางด้านการก่อตั้งกลุ่มการเมืองลับขึ้นมาแทน

อย่างไรก็ตาม นายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง ก็ยังมีความเห็นว่าการก่อการต่อต้านรัฐบาลในภาคอีสานมีศักยภาพแห่งการขยายตัวสูงที่สุดในทั้งสามภาค ทั้งนี้เพราะฐานทางการเมืองของขบวนการเป็นฐานที่ตั้งอยู่บนหมู่คนไทยไม่ถูกจำกัดเหมือนในภาคใต้และภาคเหนือ นอกจากนั้นศักยภาพในการขยายตัวของการต่อต้านรัฐบาลในภาคอีสานยังขึ้นอยู่กับการขยายเขตอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ในลาวด้วย ถ้าคอมมิวนิสต์สามารถครอบครองลาวได้หมดก็จะสนับสนุนการขยายตัวดังกล่าว ดังนั้นการป้องกันมิให้คอมมิวนิสต์เข้าปกครองลาวและการขจัดความขมขื่นขัดแย้งที่มีอยู่ในภูมิภาคนี้จึงเป็นเป้าหมายใหญ่ในนโยบายของรัฐบาลไทยตลอดมา

โครงการเร่งรัดพัฒนาชนบทต่าง ๆ ถูกยัดเยียดเข้าไปในภาคอีสานอย่างมากมายตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นต้นมา ทั้งในด้านการสร้างถนนหนทาง ขุดบ่อน้ำ สร้างโรงเรียน สร้างมหาวิทยาลัย ทั้งนี้เพื่อลดความรู้สึกแบ่งแยกให้น้อยลงและเป็นการสร้างให้เกิดการเข้าร่วมสายธารทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่มากขึ้น ความพยายามของรัฐบาลไทยในปัญหาภาคอีสานได้รับการสนับสนุนอย่างมากมายจากต่างประเทศ สหรัฐอเมริกาเป็นผู้บริจาครายใหญ่ทั้งในด้านการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและการเสริมกำลังทหารในเขตยุทธศาสตร์ สหรัฐอเมริกาได้ใช้จ่ายเงินจำนวนเงินไม่น้อยกว่า ๒๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นล้านบาท) ในการเสริมสร้างเศรษฐกิจและความมั่นคงให้แก่ประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๓ เงินจำนวนประมาณ ๑๑,๗๖๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท ถูกใช้ไปในกิจการทางทหาร และ ๘,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท ถูกใช้ทางด้านพัฒนาเศรษฐกิจ ส่วนหนึ่งของเงินจำนวนนี้ได้ถูกนำมาใช้

ในภาคอีสาน นอกจาก สหรัฐอเมริกา ก็มี ธนาคารโลก สหประชาชาติ องค์การซีโต้ และประเทศต่างๆ อาทิเช่น ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และอังกฤษภายใต้แผนการโคลัมโบเป็นต้น ที่ได้ยื่นมือเข้ามาสนับสนุนรัฐบาลไทยในกรณีภาคอีสาน

จากการศึกษาเปรียบเทียบถึงการต่อต้านรัฐบาลในชนบทของทั้งสามภาคดังกล่าว นายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง ได้เสนอแนะสมมติฐานหกข้อ ที่พิจารณาถึงศักยภาพแห่งการขยายตัวของขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลที่เป็นผลของตัวประกอบภายในและภายนอกประเทศ เขามีความหวังว่า "สมมติฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงแง่มุมบางประการที่อาจนำไปสู่ "ศาสตร์" ของการตอบโต้การต่อต้านรัฐบาล ซึ่งอาจจะเป็นสิ่งที่ชี้นำสำหรับรัฐบาลทั้งหลาย ที่จะแสวงหามาตรการที่ได้ผลในการจัดการกับการต่อต้านรัฐบาลในชนบท"

สมมติฐานที่ ๑ "ศักยภาพแห่งการขยายตัวของการต่อต้านรัฐบาลในชนบทขึ้นอยู่กับตัวประกอบภายในมากกว่าตัวประกอบเหนือหรือภายนอกชาติ" ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า ปัจจัยภายในเช่นความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา เผ่าพันธุ์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสภาพความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานหรือบ่อเกิดหรือเงื่อนไขของการก่อการต่อต้านรัฐบาลในชนบท ส่วนปัจจัยภายนอกเข้ามาทำหน้าที่ผสมหรือผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความขมขื่นท้องถิ่นให้กลายเป็นการก่อการขบถเบ็ดเผย ปัจจัยภายในจึงสำคัญมากเพราะเป็นตัวแสดงออกถึงการขัดแย้งและปัญหาในท้องถิ่นปัจจัยภายนอกจะยิ่งมีความสำคัญน้อยลง ถ้าประชาชนในท้องถิ่นได้เรียนรู้ว่า การชี้นำทางอุดมการณ์และการสนับสนุนทางวัตถุที่กลุ่มผู้ต่อต้านรัฐบาลได้รับเป็นของและมาจากต่างชาติ สมมติฐานข้อนี้ได้รับการสนับสนุนจากกรณีของขบวนการแบ่งแยกดินแดนภาคใต้ และขบวนการจีนคอมมิวนิสต์ในภาคใต้เช่นกัน

จากสมมติฐานข้อนี้คำแนะนำสำหรับรัฐบาลในการวางนโยบายก็คือต้องให้ความสำคัญต่อโครงการทางเศรษฐกิจและสังคมที่จะขจัดความขมขื่นและเดือดร้อนในท้องถิ่นสูงสุด รองลงมาก็ได้แก่การปราบปรามโดยการใช้กำลังต่อตัวแทนในท้องถิ่นและที่มาจากต่างประเทศ นายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ประเทศไทยได้ส่งทหารจำนวนเป็นพันๆ ไปรบในเกาหลีและเวียดนาม แต่กลับมีความลังเลใจที่จะใช้กำลังปราบปรามการต่อต้านรัฐบาล เขาเห็นว่าเพื่อแก้ไขปัญหาในบ้าน รัฐบาลไทยต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศที่มีเหลี่ยมคู และการแทรกแซงของต่างชาติ มีความสำคัญอย่างแน่นอนในการปกป้องผลประโยชน์ของประเทศไทย

สมมติฐานที่ ๒ "ศักยภาพแห่งการขยายตัวของการต่อต้านรัฐบาลในชนบทจะเพิ่มขึ้นอย่างมาก เมื่อตัวประกอบภายในประกอบด้วยความขมขื่นทางวัฒนธรรมหรือเศรษฐกิจภายในหมู่ประชาชนส่วนใหญ่; ศักยภาพแห่งการขยายตัวจะลดลงเมื่อตัวประกอบภายในชาติ ประกอบด้วย ความเดือดร้อนขมขื่นทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ชาติพันธุ์ หรือ เผ่าพันธุ์ในหมู่ชนกลุ่มน้อย" สมมติฐานข้อนี้ได้แสดงให้เห็นถึงสาระสำคัญในการอธิบายถึงศักยะภาพแห่งการขยายตัวของการต่อต้านรัฐบาลในภาคอีสานว่ามีมากที่สุด ทั้งนี้เพราะมีความสามารถจะนำไปสู่การขัดแย้งในหมู่ประชาชนชาวไทยพุทธในวงกว้าง ส่วนในภาคใต้และภาคเหนือเป็นตัวอย่างประการที่สองของสมมติฐานนี้

สมมติฐานข้อนี้เสนอแนะให้รัฐบาลใช้นโยบายผสมกลมกลืน ดูดรวมเอาคนในท้องถิ่นต่าง ๆ เข้ามาร่วมในสายธารใหญ่แห่งวัฒนธรรมเดียวกัน เน้นในเรื่องความเหมือนกันทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ร่วมกับโครงการทางด้านการศึกษาและพัฒนาเศรษฐกิจที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงเอกลักษณ์ของชาติและวัฒนธรรมร่วมกัน ที่เร่งด่วนรองลงมาก็คือ ขจัดความขมขื่นในหมู่ชนกลุ่มน้อย คือชาวเขาเผ่าต่าง ๆ นโยบายการดูดกลืนอาจทำได้ยาก ดังนั้นก็ให้ใช้นโยบายการให้ความสะดวกและให้ความพอใจมากที่สุด (accomodation) ไปพลาง ๆ ก่อน

สมมติฐานที่ ๓ "ศักยภาพแห่งการขยายตัวของการต่อต้านรัฐบาลในชนบทเป็นผลของความสามารถของขบวนการที่จะก่อให้เกิดความรุนแรงในบริเวณที่มีประชากรอยู่หนาแน่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองใหญ่ต่าง ๆ" นั่นก็คือถ้าฝ่ายขบวนการต่อต้านรัฐบาลสามารถทำให้เกิดความรุนแรงขึ้นมาในเมืองใหญ่ ๆ ได้ ศรัทธาของประชาชนที่มีต่อรัฐบาลในการปกป้องรักษาทรัพย์สินและความปลอดภัยของประชาชนจะลดลง การสนับสนุนทางการเมืองต่อรัฐบาลจะลดลงถ้าเกิดเหตุการณ์ที่ประชาชนผู้บริสุทธิ์ได้รับอันตรายจากการปราบปราม นอกจากนั้นยังเป็นการบังคับให้รัฐบาลเจียดนำเอางบประมาณที่มีน้อยอยู่แล้วมาใช้ในการปราบปรามทางด้านทหารและตำรวจ แทนที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาที่จำเป็น สมมติฐานข้อนี้ได้รับการสนับสนุนจากการต่อต้านรัฐบาลในทั้งสามภาค ในภาคใต้มีศักยภาพน้อยที่สุด เพราะพื้นที่การปฏิบัติการรุนแรงอยู่ไกลจากภาคกลางที่มีประชากรหนาแน่นตั้ง ๕๐๐ ไมล์ การต่อต้านรัฐบาลในภาคเหนือมีศักยภาพสูงขึ้นกว่าในภาคใต้เพราะอยู่ใกล้ศูนย์กลางของประชากรมากกว่า คือประมาณ ๓๐๐ ไมล์จากภาคกลาง และศักยภาพ

ของการต่อต้านรัฐบาลในภาคอีสานมีสูงมากที่สุดเพราะบริเวณปฏิบัติการอยู่ไม่เกิน ๒๐๐ ไมล์จากเมืองหลวง

จากสมมติฐานข้อนี้นโยบายที่รัฐบาลจะต้องทำคือพยายามสกัดกั้น การก่อการต่อต้านรัฐบาลให้ไกลจากแหล่งประชากรหนาแน่นให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

สมมติฐานที่ ๔ "ศักยภาพแห่งการขยายตัวของการต่อต้านรัฐบาลในชนบทเช่นผลของสภาพทางภูมิศาสตร์" สมมติฐานข้อนี้เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่มีผลต่อการหลบซ่อนของผู้ก่อการและมีผลเป็นอุปสรรคต่อการปราบปรามจากรัฐบาล ดังนั้นสภาพทางภูมิศาสตร์ในภาคเหนือจึงเป็นคุณต่อผู้ก่อการและเป็นอุปสรรคต่อกำลังทหารตำรวจ สภาพทางภูมิศาสตร์ในภาคใต้ก็เช่นกัน ส่วนสภาพทางภูมิศาสตร์ในภาคอีสานเอื้ออำนวยต่อผู้ก่อการน้อยกว่าในภาคอื่น ๆ เพราะเป็นที่ราบสูงไม่มีเทือกเขาสลับซับซ้อนมากนัก

วิธีการในการแก้ปัญหาอันเนื่องมาจากสมมติฐานอันนี้ก็คือใช้นโยบายในการสกัดกั้นไม่ให้การขยายตัวในกรณีที่สภาพทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อผู้ก่อการ เพราะการทุ่มเทกำลังเข้าปราบปรามจะสูญเสียกำลังคนมาก ดังนั้นจึงให้นำทรัพยากรไปใช้ในการพัฒนาในเขตอื่นที่เข้าถึงได้ง่ายกว่าส่วนในพื้นที่ที่สภาพแวดล้อมไม่เป็นอุปสรรคก็ให้ใช้วิธีการทำลายล้างให้สิ้นซาก นั่นคือในภาคเหนือและภาคใต้ ให้ใช้วิธีสกัดกั้น ส่วนในภาคอีสานให้ใช้วิธีทำลายล้าง แต่ผลเสียก็มีเช่นกันคือ ภายหลังการกวาดล้างรัฐบาลก็ประสบกับปัญหาการสร้างความจงรักภักดีในหมู่ประชาชน และทำให้ฝ่ายผู้ก่อการหันไปใช้ลูกไม้ทางด้านการสร้างและขยายกลุ่มการเมืองลับ ๆ ขึ้น

สมมติฐานที่ ๕ "ศักยภาพแห่งการขยายตัวของการต่อต้านรัฐบาลในชนบท เป็นผลของเวลา" สมมติฐานข้อนี้หมายความว่าการต่อต้านรัฐบาลนี้เกิดขึ้นมาเป็นเวลานานมาแล้วมีศักยภาพสูง ยิ่งมีการต่อสู้มาตั้งแต่ในประวัติศาสตร์ ก็ยิ่งมีศักยภาพสูงกว่าการต่อต้านรัฐบาลที่เพิ่งเริ่มจะดำเนินการ สมมติฐานข้อนี้สนับสนุนโดยการต่อต้านรัฐบาลในภาคอีสานซึ่งเก่าแก่ที่สุดและมีศักยภาพสูงสุด รองลงมาก็ได้แก่ภาคใต้และภาคเหนือตามลำดับ

นโยบายที่จะมีผลที่สุดในการจัดการเกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็คือนโยบายการตัดไฟแต่ต้นลม ไม่เปิดโอกาสให้มีการลงรากฝังโคนเกิดขึ้นได้ ถ้าไม่สามารถจะทำเช่นนี้ได้ ก็ให้ใช้วิธีสกัดกั้นการต่อต้านรัฐบาลไว้อยู่ในบริเวณแคบที่สุด ในกรณีนี้นายแฟรงค์ ซี คาร์ลิง เห็นว่ารัฐบาลไทยประสบความล้มเหลวในการสกัดกั้นมิให้เกิดการต่อต้านรัฐบาลในชนบท

และท้องถิ่นต่าง ๆ

สมมติฐานที่ ๖ "ศักยภาพแห่งการขยายตัวของการต่อต้านรัฐบาลในชนบทเป็นผลของปริมาณของการสนับสนุนจากต่างประเทศต่อขบวนการต่อต้านรัฐบาลและต่อรัฐบาลเอง" การรับการสนับสนุนจากต่างประเทศมีทั้งผลดีและผลเสียต่อทั้งสองฝ่าย ในฝ่ายขบวนการผู้ก่อการเองถ้าประชาชนทราบว่าได้รับการสนับสนุนทั้งทางอุดมการณ์ และอุปกรณ์จากต่างประเทศ ก็จะสูญเสียการสนับสนุนทางการเมืองจากประชาชน แต่การช่วยเหลือจากต่างประเทศก็มีความจำเป็นต่อการดำเนินและขยายการต่อสู้ ข้อเท็จจริงอันนี้ใช้กับฝ่ายรัฐบาลด้วยเช่นกัน

นายแฟรงค์ ซี คาร์ลิง ระบุว่าฝ่ายผู้ต่อต้านรัฐบาลได้รับการสนับสนุนทางด้านอุดมการและอุปกรณ์ส่วนใหญ่จากต่างประเทศ โดยเฉพาะจีนและเวียดนามเหนือ และรัฐบาลไทยได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา ยุโรปตะวันตก ออสเตรเลีย และสหประชาชาติ เขามีความเห็นว่า สมมติฐานนี้ได้รับการสนับสนุนโดยศักยภาพของการปฏิบัติการของกลุ่มผู้ก่อการในภาคต่าง ๆ อาทิเช่น การช่วยเหลือขบวนการผู้ก่อการในภาคอีสานจากเวียดนามเหนือจำนวนพอประมาณ แต่การช่วยเหลืออย่างมากมายของสหรัฐอเมริกาที่ให้แก่รัฐบาลไทยเพื่อใช้ในการปราบปราม ทำให้สามารถจำกัดการขยายตัวของการต่อต้านรัฐบาลในภาคอีสานลงได้ การช่วยเหลือมากพอสมควรจากจีนต่อขบวนการต่อต้านรัฐบาลในภาคเหนือทำให้ศักยภาพของขบวนการอยู่ในลำดับสองของประเทศ แต่การช่วยเหลือจำนวนจำกัดจากฝ่ายสหรัฐอเมริกาที่ให้ต่อรัฐบาลไทยก็สามารถลดศักยภาพของขบวนการได้พอสมควร ส่วนในภาคใต้การช่วยเหลือจากต่างประเทศต่อทั้งสองฝ่ายมีน้อยมาก ดังนั้นศักยภาพแห่งการขยายตัวของขบวนการจึงมีน้อยที่สุด

วิธีการแก้ปัญหานี้ก็คือ ขจัดความขมขื่นขัดแย้งภายในและการมีนโยบายต่างประเทศที่แสวงหาการกำจัดการช่วยเหลือจากภายนอกที่ให้แก่ขบวนการต่อต้านรัฐบาล ในนโยบายต่างประเทศแบบนี้รวมถึงการพยายามหาความช่วยเหลือจากต่างประเทศที่นำมาสนับสนุนกำลังทหาร–ตำรวจและการพัฒนาเศรษฐกิจภายใน ซึ่งก็นำไปสู่ทางเลือกสองประการ *ประการที่หนึ่ง* ผูกใฝ่ผูกพันกับอภิมหาอำนาจประเทศใดประเทศหนึ่ง ที่สามารถจะให้ความสนับสนุนทั้งทางทหารและเศรษฐกิจ *ประการที่สอง* ก็คือไม่ผูกใฝ่กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งและรับความช่วยเหลือจากทั้งสองฝ่าย ทางเลือกประการแรกมีผลดีคือได้รับความช่วยเหลืออย่างสม่ำเสมอ แต่ผลเสียก็คืออภิมหาอำนาจอีกประเทศหนึ่งอาจไม่พอใจและให้การสนับสนุนการต่อต้านรัฐบาลมากขึ้น ทางเลือกประการ

ที่สองมีผลดีคือบรรเทาความรู้สึกเป็นศัตรูจากทั้งสอง แต่ผลเสียก็คือจะได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศน้อยกว่าทางแรก ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นต้นมา ประเทศไทยได้เลือกใช้นโยบายต่างประเทศแบบแรกคือ ฝักใฝ่ผูกพันกับสหรัฐอเมริกาอย่างมากมาย การช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาเป็นแหล่งใหญ่ในการพัฒนาการเศรษฐกิจและปราบปรามการต่อต้านรัฐบาลในภาคเหนือและอีสาน

สรุป

นายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง มีความเห็นว่าเมื่อวิเคราะห์ดูแล้วเขาสามารถทำนายได้ว่าการก่อการต่อต้านรัฐบาลในชนบทของทั้งสามภาคไม่มีอันไหนเลยที่มีศักยภาพแห่งการขยายตัวมากเพียงพอที่จะเป็นอันตรายต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของประเทศไทย เว้นเสียแต่ว่าจะมีข้อยกเว้นประการหนึ่งเกิดขึ้น นั่นคือ ประเทศลาวทั้งประเทศตกอยู่ภายใต้การควบคุมของคอมมิวนิสต์ ถ้าประเทศลาวตกอยู่ในสภาพดังกล่าว เขามีความเชื่อมั่นว่าจะเป็นการทำให้ประชาชนคนลาวประมาณ ๒ ล้านคนที่มีเชื้อชาติ ภาษา และลักษณะทางวัฒนธรรมเหมือนกับคนไทย–ลาวจำนวน ๑๒ ล้านคน ในภาคอีสานตกอยู่ภายใต้การปกครองของ "รัฐบาลเผด็จการลาวที่ไม่เป็นมิตร" สภาพการณ์เช่นนี้จะเป็นการเปิดโอกาสให้รัฐบาลลาวมีทางเลือกที่ไม่เปลืองเลยที่จะส่งเสริมให้มีการต่อต้านรัฐบาลอย่างกว้างขวางเกิดขึ้นในภาคอีสานและยิ่งถ้าได้รับการสนับสนุนเพิ่มขึ้นจากจีนและเวียดนามเหนือแล้ว รัฐบาลลาวจะสามารถก่อให้เกิดความแตกแยกและความรุนแรงในหมู่ประชากรจำนวนหนึ่งในสามของประเทศได้ เขามีความเห็นต่อไปว่า เหตุการณ์ดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นหรือไม่ อยู่นอกเหนือการควบคุมของไทย แต่ขึ้นอยู่กับนโยบายและท่าทีของสหรัฐอเมริกาที่จะอยู่หรือถอนตัวออกไปจากเอเชียอาคเนย์ ซึ่งนั้นก็ย่อมนำไปสู่การตัดการช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาที่ประเทศไทยจะได้รับลงไปอย่างมาก

จากข้อเขียนทั้งหมดนี้ของนายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิงเราจะสังเกตเห็นได้ว่า

ประการที่หนึ่ง ผู้เขียนมีความเห็นว่าการก่อการต่อต้านรัฐบาลในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นสิ่งที่รัฐบาลจะต้องทำการปราบปรามคล้ายกับว่า การต่อต้านรัฐบาลเป็นสิ่งที่ไม่ชอบธรรม โดยไม่คำนึงถึงว่ามูลเหตุหรือสาเหตุของการต่อต้านรัฐบาลเกิดขึ้นได้อย่างไร หากการต่อต้านรัฐบาลเกิดขึ้นจากการดำเนินการที่ผิดพลาดของรัฐบาลเอง (เช่นกรณีการทิ้งระเบิดหมู่บ้านชาวเขาแบบปูพรม โดยไม่สามารถแยกได้ว่าคนบริสุทธิ์ก็จะต้องถูกทำลายด้วย) หรือการต่อต้านรัฐบาลเกิดขึ้นจากการประพฤติตัวเลวร้ายของเจ้าหน้าที่รัฐบาล (เช่นใน

กรณีนาทราย, นาหินกองและถังแดง และอีกหลายแห่งในภาคอีสานและภาคใต้) ถ้ามูลเหตุของการต่อต้านรัฐบาลเกิดขึ้นโดยฝ่ายรัฐบาลเป็นผู้ก่อ เป็นการสมควรหรือที่นักวิชาการ เช่นนายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง จะรวมการต่อต้านรัฐบาลเหล่านั้นเข้าเป็นประเภท "ผู้ก่อการร้าย" และเสนอแนะวิธีการให้รัฐบาลปราบปรามอย่างรุนแรง

ประการที่สอง การรับใช้รัฐบาลโดยให้ข้อมูลหรือเสนอแนะความเห็นจากฝ่ายนักวิชาการ เป็นประเด็นที่ถกเถียงกันมากว่านักวิชาการควรจะทำอย่างไร แน่นอนการรับใช้รัฐบาล "ไม่น่าจะ" เป็นผลเสียหาย **ถ้า** รัฐบาลนั้นเป็นรัฐบาลที่รับใช้หรือเป็นรัฐบาลที่รักษาผลประโยชน์ของประชาชนคนส่วนมากอย่างแท้จริง แต่ถ้ารัฐบาลนั้นเป็นรัฐบาลที่รักษาผลประโยชน์ของตน หรือรักษาผลประโยชน์ของคนบางกลุ่มซึ่งเป็นคนส่วนน้อยแล้ว การที่นักวิชาการให้ข้อมูล หรือข้อเสนอแนะแก่รัฐบาลเพื่อใช้ในการปราบปรามประชาชน หรือกระทำการอันใดเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของคนบางกลุ่ม ย่อมเท่ากับเป็นการทรยศต่อวิชาชีพ เป็นการทรยศต่อจริยธรรมความถูกต้องของนักวิชาการ และที่สำคัญที่สุดเป็นการทรยศต่อประชาชน

ประการที่สาม แม้ว่านายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง จะเสนอวิธีการแก้ปัญหาการต่อต้านรัฐบาลโดยการพัฒนาทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของประชาชนก็ตาม แต่ในบางตอนเขาก็ได้แสดงให้เห็นถึงท่าทีที่สนับสนุนการใช้กำลังทางทหารเข้าปราบปรามอย่างรุนแรงเช่น เขาได้แสดงความสงสัยออกมาว่า ทำไมรัฐบาลไทยที่เคยส่งทหารจำนวนเป็นพัน ๆ ไปรบในเกาหลี และเวียดนาม (ความจริงในลาวด้วย) จึงลังเลที่จะใช้กำลังทหารเข้าปราบปรามการก่อการต่อต้านรัฐบาลในประเทศของตน ข้อนี้ก็เป็นการชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าผู้เขียนสนับสนุนให้รัฐบาลใช้กำลังเข้าเข่นฆ่าประชาชนชนผู้ที่อาจจะไม่เห็นด้วยกับรัฐบาล

ประการที่สี่ ถึงแม้นายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง จะเสนอความเห็นใน สมมติฐานข้อที่ ๑ ว่า ปัจจัยภายในสำคัญกว่าปัจจัยภายนอก แต่ในขณะเดียวกันในส่วนมากของบทความเขาได้พยายามเน้นให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่าการต่อต้านรัฐบาลที่เกิดขึ้นในภาคต่าง ๆ ในประเทศไทย เป็นผลของการแผ่ขยายอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์จากภายนอกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในภาคอีสานและภาคเหนือนั้นก็คือการแทรกแซงจากจีน เวียดนาม และลาว ความคิดเห็นเช่นนี้พ้องกันกับความคิดเห็นของรัฐบาลทุกยุคทุกสมัยของไทย ที่พยายามจะโยนสาเหตุของการต่อต้านรัฐบาลว่าเป็นการแทรกแซงจากต่างชาติซึ่งเท่ากับเป็นการไม่ยอมรับ ว่าการต่อต้านรัฐบาลอาจเกิด

จากการขัดแย้งภายในหรือสภาพความเดือดร้อนกดขี่ภายในก็ได้ การที่ไม่ยอมรับสาเหตุภายในว่าเป็นปัจจัยสำคัญนี้ อาจเป็นเพราะว่ารัฐบาลทุกสมัยไม่มีความสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งภายในได้ จึงพยายามมองข้ามมันไปเสีย และอาจเป็นไปได้ว่าการแก้ปัญหาความขัดแย้งภายในเป็นกิจการภายในที่จะต้องแก้ไขด้วยตนเอง จึงไม่อาจเรียกร้องเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศได้

ประการที่ห้า นายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง เป็นผู้ที่เลื่อมใสในทฤษฎีโดมิโน อันจะเห็นได้จากความเห็นที่ว่า ถ้าลาวตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของคอมมิวนิสต์ ภาคอีสานของไทยก็จะเป็นคอมมิวนิสต์ไปด้วย

ประการที่หก นายแฟรงค์ ซี ดาร์ลิง มีความเห็นว่าลาวจะต้องแทรกแซงและรุกรานไทยอย่างแน่นอนถ้าลาวตกอยู่ภายใต้การปกครองของคอมมิวนิสต์ แต่เขาไม่เคยคิดในมุมกลับว่าไทยก็อาจแทรกแซงลาวได้เช่นกัน ตัวอย่างเช่นการส่งทหารรับจ้างไปรบในลาว และการส่งจารชนไปทำงานในลาว ความคิดของเขาตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์เท่านั้นที่ต้องการแทรกแซงและทำลายลัทธิทุนนิยม แต่ไม่ยอมรับว่าประเทศทุนนิยมก็มีการแทรกแซกบ่อนทำลายประเทศคอมมิวนิสต์ได้เหมือนกัน

ฉลาดชาย รมิตานนท์ : เก็บความและวิจารณ์จาก Frank C. Darling, "Rural Insurgencies in Thailand: A Comparative Analysis" *South East Asian Spectrum* Volume 3, No. 3, April 1975.

อักษรศาสตรพิจารณ์

เนื้อหาสาระ ประเทืองปัญญา ทั้งทางวรรณกรรมและสังคม

หนังสือดีเล่มล่าสุดของ สมาคมเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คือ วิเคราะห์โครงการผันเงิน เกริกเกียรติ พิพัฒน์สรีธรรม เล่มละ ๒๐ บาท ส่วน ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มาร์กซิสเบื้องต้น ทวี หมั่นนิกร และ ตะวันแดง รวี โดมพระจันทร์ ก็ยังพอมีเหลืออยู่บ้าง

ความสัมพันธ์ทางการเมือง – สังคม ในประเทศฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และไทย

คล๊าก ดี แนร์ ผู้เขียนบทความกล่าว ถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในฐานะที่เป็นพื้นฐานของการจัดระเบียบทางการเมืองและสังคมในประเทศฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และประเทศไทย ผู้เขียนเสนอว่าทางที่จะเข้าใจถึงระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างแท้จริง จำเป็นอย่างยิ่งที่น่าจะได้พิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ๒ บุคคล คือ ผู้น้อยและผู้ใหญ่ ซึ่งทั้งสองฝ่ายพึ่งพาอาศัยกันก็เพื่อหวังผลประโยชน์จากกันและกัน ในความสัมพันธ์เช่นนี้จึงเน้นการให้และรับเป็นสำคัญ ทำให้รูปแบบของความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะของการอุปถัมภ์ค้ำจุน ระบบอุปถัมภ์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ที่ก่อรูปเป็นส่วนประกอบพื้นฐานของโครงสร้างทางสังคมและการเมืองของประเทศทั้งสามข้างต้น

ระบบอุปถัมภ์ มิใช่จะมีเฉพาะในเอเชียอาคเนย์เท่านั้น แต่เป็นปรากฏการณ์โดยทั่วไปในสังคมด้อยพัฒนาทั้งหลายที่มีสถาบันต่าง ๆ ไม่มากนัก อีกทั้งกลุ่มอิทธิพลตลอดจนนักกฎหมาย ถูกบีดกันโดยอำนาจของผู้ปกครอง ในสังคมเช่นนี้ระบบอุปถัมภ์เป็นสิ่งที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการเจ้าหน้าที่กับราษฎร ระบบอุปถัมภ์จะมีอยู่อย่างกว้างขวางในสังคมที่มีช่องว่างระหว่างคนมีกับคนจนกว้าง ความแตกต่างกันอย่างมากมายทั้งทางเศรษฐกิจ สถานภาพ และอำนาจควบคุมแหล่งผลิต เหล่านี้เป็นเหตุให้มีการนำระบบอุปถัมภ์เข้ามาใช้ และเนื่องจากชาวนาในเอเชียอาคเนย์ตลอดจนในเขตอื่น ๆ ที่ขาดแคลนปัจจัยในการยังชีพ เพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งปัจจัยเหล่านั้น จึงต้องหาผู้อุปถัมภ์ให้ช่วยเหลือจุนเจือตน ขณะเดียวกันผู้รับการอุปถัมภ์ก็จะให้การจงรักภักดี ซื่อสัตย์ ปกป้องนายของตน เป็นสิ่งตอบแทนกัน

ระบบอุปถัมภ์ในประเทศฟิลิปปินส์

การอุปถัมภ์ดูเหมือนจะเป็นหัวใจสำคัญทางการเมืองในประเทศฟิลิปปินส์ การอุปถัมภ์มีอยู่โดยทั่วไป ตั้งแต่ระดับหมู่บ้านจนถึงระดับรัฐบาล ผู้น้อย–ผู้ใหญ่จะเน้นการให้และรับ การให้–และรับบางครั้งก็จะเป็นสัญญาตกลงกันว่าจะช่วยเหลือกันในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งกรณีเช่นนี้ไม่จำ

เป็นต้องเป็นไประหว่างผู้น้อย–ผู้ใหญ่เสมอไป อาจเป็นไปในระหว่างคนระดับเดียวกันก็ได้ เช่น อาจจะมีการลงแขก–ลงขัน เอาแรงช่วยเหลือเพื่อนบ้าน ไถ คราด หว่านกล้าในนาไร่ ช่วยเหลือใช้แรงกันแล้วก็แล้วกันไป ไม่มีข้อผูกมัดต่อกัน บางครั้งการให้และรับอาจไม่ให้–รับในสิ่งที่เหมือน ๆ กัน ได้รับสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะให้ตอบด้วยสิ่งอื่นก็ได้

การให้และรับอีกลักษณะหนึ่ง คือ การให้–รับที่เน้นความกตัญญูรู้คุณ การไม่ตอบสนองพระเดชพระคุณต่อผู้มีบุญคุณ ถือว่าเป็นสิ่งน่าละอายยิ่งนัก ด้วยเหตุนี้เราจะพบว่าชาวฟิลิปปินส์โดยเฉพาะชาวนา ไม่ต้องการที่จะเข้าไปช่วยเหลือคนแปลกหน้าที่กำลังตกทุกข์ได้ยาก ทั้งนี้เพราะเขาไม่อยากที่จะทำให้ผู้ตกทุกข์ได้ยากคนนั้นต้องมีข้อผูกมัดเป็นหนี้บุญคุณต่อเขา ผู้ตกทุกข์ได้ยากคนนั้นอาจจะไม่เต็มใจให้เขาช่วยก็ได้ ทั้งนี้เพราะเขาไม่อยากให้ใครมามีบุญคุณกับเขา โดยปกติแล้วชาวฟิลิปปินส์มักจะให้ความช่วยเหลือจุนเจืออยู่ในครอบครัวของเขามากกว่า อย่างไรก็ตามในบางครั้งเขาก็จะรับเอาบุคคลที่ไม่ใช่ญาติเข้ามาเป็นญาติ เมื่อรักใคร่ชอบพอเคารพนับถือกันจริง ๆ โดยผ่านพิธีทางศาสนา (คริสต์) พ่อแม่ทูนหัวจะรับเป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำจุนลูกบุญธรรมซึ่งปกติมักจะมาจากครอบครัวที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ, สังคมต่ำ พ่อแม่ที่หวังจะให้ลูกได้มีที่พึ่งพาอาศัยจะได้เป็นใหญ่เป็นโตในภายหน้า จึงต้องหาผู้อุปถัมภ์ กล่าวได้ว่าพิธีรับลูกบุญธรรมโดยผ่านพ่อแม่ทูนหัวได้กลายมาเป็นส่วนพื้นฐานสำคัญในชีวิตการเมืองของฟิลิปปินส์ซึ่งทั้งผู้ให้และผู้รับการอุปถัมภ์ต่างก็หวังประโยชน์ทางการเมืองจากพิธีกรรมดังกล่าวนั้น ตัวอย่างเช่น ผู้สมัครเข้าแข่งขันทางการเมืองอาจจะได้รับการขอร้องให้เป็นผู้อุปถัมภ์งานแต่งงานหรือเป็นพ่อทูนหัวให้เด็กเกิดใหม่ ในทางกลับกันผู้ได้รับการอุปถัมภ์ก็จะสนับสนุนผู้อุปถัมภ์ในการหาเสียงลงคะแนน ผู้อุปการะจึงเต็มใจอย่างยิ่งที่จะอุปถัมภ์คนนั้น คนนี้ ด้วยหวังผลประโยชน์จากการเลือกตั้งนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลใดที่ผู้สมัครแข่งขันเห็นว่าจะให้การสนับสนุนเขาได้มากเท่าไร ก็ยิ่งกระหายที่จะรับเป็นผู้อุปถัมภ์บุคคลดังกล่าวมากขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้เพราะการอุปถัมภ์ดังกล่าวถือเป็นเรื่องของบุญคุณที่ฝ่ายรับจะต้องกตัญญูรู้คุณผู้ให้อย่างเคร่งครัด การอุปถัมภ์ที่เน้นพระเดชพระคุณจึงมีผลและเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่สำคัญยิ่งของชาวฟิลิปปินส์ ผลอีกอย่างหนึ่งที่เกิดตามมาจากระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ก็คือ การขาดความสำนึกทางชนชั้น เพราะผู้รับการอุปถัมภ์มักจะแสดงตัวเองให้เข้ากับผู้ใหญ่เจ้านายของตน ซึ่งมักจะเป็นชนชั้นสูงมีอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม แทนที่จะแสดงตัว

และรักษาผลประโยชน์ของพวกคนในชนชั้นเดียวกันกับตน

ระบบอุปถัมภ์ในประเทศอินโดนีเซีย

การอุปถัมภ์ในประเทศอินโดนีเซีย ก็คล้ายกับการอุปถัมภ์ในฟิลิปปินส์ในข้อที่ว่าเป็นการอุปถัมภ์ค้ำจุนระหว่างผู้น้อย – ผู้ใหญ่ การแบ่งระดับชนชั้นทางสังคมเป็นไปในระดับที่สูง พวกขุนนางจะเป็นผู้อุปถัมภ์ชาวบ้าน ชาวบ้านจะให้ความเคารพยกย่องผู้ใหญ่นายของตน ผู้มีการศึกษา ผู้มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ–สังคมและการเมืองสูงกว่า ลักษณะการเคารพยกย่องบุคคลทั้งในอินโดนีเซียและไทย จะสังเกตได้เมื่อบุคคลได้พบปะสนทนาปราศรัยกัน ถ้อยคำที่ใช้พูดคุยทักทาย, กิริยามารยาทท่าทางที่ฝ่ายหนึ่งแสดงต่ออีกฝ่ายหนึ่งจะบอกให้เรารู้ได้อย่างชัดเจนว่า ฝ่ายใดเป็นผู้อุปถัมภ์ ฝ่ายใดเป็นผู้รับการอุปถัมภ์

การหาผู้อุปถัมภ์ค้ำจุนสนับสนุน เป็นทางที่ดีที่สุดที่บุคคลจะพึงเขยิบฐานะของตนให้สูงขึ้น ความคิดเกี่ยวกับการให้–รับในอินโดนีเซียมีอยู่อย่างชัดแจ้งตามธรรมเนียมของชาวชวาที่จะต้องให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ร่วมมือกัน แม้ประธานาธิบดีซูการ์โนเองก็ยังใช้คติเช่นนี้เป็นอุดมการสำหรับการบริหารอินโดนีเซีย โดยประกาศว่านโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับหลักของการช่วยเหลือจุนเจือซึ่งกันและกันตามธรรมเนียมอินโดนีเซีย

การช่วยเหลือกัน บางครั้งอาจเป็นการแสดงด้วยความสมัครใจช่วยโดยไม่มีข้อผูกมัดบังคับหรือคาดหวังผลตอบแทนแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม ในบางครั้ง เช่น เมื่อชาวนาคนหนึ่งจัดงานเลี้ยงขึ้น เขาก็หวังว่าแขกที่มาในงานจะต้องมีสิ่งของสิ่งหนึ่งสิ่งใดมาให้เป็นการตอบแทนงานเลี้ยง แขกคนใดไม่ปฏิบัติดังที่คาดหวังกันไว้ก็จะกลายเป็นที่ติฉินนินทาของชาวบ้าน การช่วยเหลืองานในไร่นาหรืองานในบ้านเรือนถืออย่างเคร่งครัดว่า เมื่อใครมาช่วยต้องช่วยตอบให้เท่ากับที่เขามาช่วยเอาไว้ ทั้งนี้มิใช่กลัวการซุบซิบนินทา แต่เป็นเพราะว่าความคิดเรื่องการให้และรับในปัจจุบันได้กลายมาเป็นแรงกระตุ้นอันสำคัญในความสัมพันธ์ของบุคคลไปเสียแล้ว การให้และรับที่เน้นการปฏิบัติโต้ตอบ จึงเป็นความคิดร่วมที่สำคัญในระบบสังคมอินโดนีเซีย ในอันที่จะดำรงไว้ซึ่งความอยู่รอดของชีวิตหมู่บ้านของพวกเขา

ระบบอุปถัมภ์ของอินโดนีเซียจะบอกให้เห็นถึงข้อใหญ่ใจความของอำนาจตามธรรมเนียมของอินโดนีเซีย เป็นอำนาจซึ่งไม่มีบทบังคับลงโทษหรือให้รางวัลใด ๆ เป็นอำนาจที่ผู้น้อยจะต้องยอมรับและหยั่งรู้ถึงความประ

สงค์ของผู้ใหญ่ ทางที่ดีที่สุดที่จะสร้างอำนาจตามธรรมเนียมดังกล่าวได้ก็คือการเปลี่ยนความคิดความรู้สึกของผู้น้อยจากการเป็นหนี้เงินตรา ให้เป็นความรู้สึกว่าเขาได้เป็นหนี้มีพันธะข้อผูกมัดทางศีลธรรม การเป็นหนี้ด้วยข้อผูกมัดในลักษณะหลังนี้ เป็นปัจจัยที่จะอธิบายถึงความมั่นคงยาวนานของความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อยและผู้ใหญ่

การอุปถัมภ์ค้ำจุนที่เป็นหนี้พันธะทางศีลธรรมเช่นนี้มีผลต่อระบบสังคม – การเมืองของอินโดนีเซียอย่างยิ่ง

ระบบอุปถัมภ์ในประเทศไทย

เป็นที่คาดหวังกันว่าผู้ใหญ่–ผู้อุปถัมภ์ในสังคมไทยจะต้องมีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สนับสนุนและให้กำลังใจลูกน้องผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ของตน ในขณะเดียวกันผู้น้อยก็จะแสดงความเคารพนบนอบ รู้สัมมาคารวะ ซื่อสัตย์จงรักภักดี เกรงอกเกรงใจผู้ใหญ่ของตน รู้ว่าสิ่งใดควรขอ ควรเรียกร้อง รู้ว่าผู้ใหญ่ต้องการสิ่งใดก็จัดหามาให้ อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อยและผู้ใหญ่ในกรณีของไทยนับว่าเป็นสิ่งแปลก เนื่องด้วยความสัมพันธ์ ดังกล่าวมักไม่มั่นคงถาวร แม้จะมีการอุปถัมภ์ค้ำจุนต่อกัน แต่การให้และรับก็มีขอบเขตจำกัดเช่นถ้าผู้ใหญ่เรียกร้องจากผู้น้อยมากเกินไป ผู้น้อยก็พร้อมที่จะเปลี่ยนไปหาผู้ใหญ่รายใหม่ให้อุปถัมภ์ตนต่อไป ถึงตรงนี้จะเห็นได้ว่าความจงรักภักดีที่ดูเหมือนว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะเชื่อมความสัมพันธ์ของผู้น้อยและผู้ใหญ่ให้พัฒนาถาวรนั้นพร้อมที่จะเปลี่ยนกันได้เสมอ ด้วยเหตุนี้ทั้งผู้น้อยและผู้ใหญ่ต่างจึงคาดคะเนประเมินผลว่าต่างฝ่ายต่างจะได้รับผลประโยชน์จากการอุปถัมภ์กันมากน้อยเพียงไรจะคุ้มค่าหรือไม่ เป็นที่น่าสังเกตว่าคงเป็นเพราะการคาดคะเน ประเมินถึงผลประโยชน์ที่ผู้น้อย–ผู้ใหญ่หวังจะได้รับจากกันนี้เองเป็นเหตุให้คนไทยมักไม่ค่อยอุปถัมภ์ค้ำจุนญาติพี่น้องของตน แต่จะให้การอุปถัมภ์คนนอกครอบครัว เช่น คนในวงราชการด้วยกัน คนในวงสมาคม หรือคนที่เคยเรียนหนังสือจากสถาบันเดียวกัน หรือมาจากถิ่นฐานแห่งเดียวกัน เป็นต้น ส่วนเหตุที่ไม่ค่อยนิยมให้ความอุปถัมภ์ค้ำจุนคนในวงศาคณาญาติเดียวกันก็คงเป็นเพราะการคาดหวังประเมินผลประโยชน์จากคนที่เป็นญาติ อาจเป็นเรื่องไม่บังควรน่ารังเกียจจนเกินไป ตรงกันข้ามในฟิลิปปินส์ระบบความสัมพันธ์อุปถัมภ์ค้ำจุนจะเน้นอยู่แต่เฉพาะในครอบครัวหรือเครือญาติของตน ข้อผูกมัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อยและผู้ใหญ่ความจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่เหล่านี้ดูจะยั่งยืนถาวรและมีผลอย่างยิ่ง แต่ในเมืองไทยลักษณะของความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ถาวรยืนนานแต่อย่างใด ความจงรักภักดีไม่ค่อยแน่นแฟ้นเท่าใดนัก

สรุป

ในเอเชียอาคเนย์ คนที่จะเป็นผู้ปกครอง คือคนที่มีอำนาจควบคุมเหนือแหล่งทรัพย์สิน สัญญาและตำแหน่งต่าง ๆ ตลอดจนความชำนาญในหลาย ๆ ด้าน การจะเข้าถึงซึ่งแหล่งที่รวมของอำนาจเหล่านั้นได้ ก็ด้วยการใช้การรวมกลุ่มอุปถัมภ์เข้าเป็นกลุ่มใหญ่เป็นก๊กเป็นพรรค–เป็นพวก ซึ่งผูกมัดสัมพันธ์กันไว้ด้วย ความจงรักภักดีส่วนบุคคล และรวมทั้งการให้และการรับเข้าไว้ด้วย

ทางหนึ่งที่จะดูว่า หัวหน้าพรรคมีอำนาจมากน้อยเพียงไรก็ให้ดูที่ทรัพย์สินส่วนตัวของเขา ดูว่าเขาสามารถเข้าไปมีอำนาจบทบาทในบริษัท มูลนิธิ แหล่งเงินทุนต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชนมากน้อยเพียงใด ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือในกรณีของจอมพลประภาส จารุเสถียร ผู้ประสบผลสำเร็จอย่างยิ่งในการที่มีอำนาจเหนือแหล่งทรัพย์สิน ในฐานะรัฐมนตรีมหาดไทย จอมพลประภาสมีอำนาจรับคนเข้าทำงาน ตลอดจนปลดหรือย้ายข้าราชการได้ ยิ่งไปกว่านั้น จอมพลประภาสยังควบคุมตำแหน่งของข้าราชการจำนวนเป็นร้อย ๆ ในกระทรวงมหาดไทย ทั้งทั้งพระราชอาณาจักรก็จะมีข้าราชการอยู่ใต้บังคับบัญชาของจอมพลประภาสเป็นจำนวนพันๆ คน ข้าราชการเหล่านี้ก็เท่ากับว่าเป็นหนี้บุญคุณจอมพลประภาสและต้องยอมรับนับถือจอมพลประภาส ข้าราชการดังกล่าวจะส่งข้าวของเงินทองมาให้จอมพลประภาสโดยผ่านผู้ใหญ่ของตน ผู้ใหญ่ส่งต่อให้นายของตนในขั้นสูงเรื่อยมาจนถึงตัวจอมพลประภาส ทรัพย์สินเงินทองของกำนัลเหล่านั้น เป็นเสมือนสัญญลักขณ์ของความกตัญญูรู้คุณและเป็นหลักประกันความมั่นคงของตำแหน่งการงานว่าจะปลอดภัย ไม่ถูกไล่ออกหรือโยกย้ายไปที่อื่น

จอมพลประภาสเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับบริษัทแหล่งเงินทุนหลายแหล่ง หลายองค์การ เป็นประธานที่นั่น เป็นผู้อำนวยการที่นี่ โดยมีส่วนได้จากแหล่งเงินทุนเหล่านั้น ทำให้จอมพลประภาสสามารถสะสมเงินทองความร่ำรวยและใช้ตำแหน่งทางการเมืองเข้าไปกอบโกยความมั่งคั่งร่ำรวยเลี้ยงดูลูกน้องสมัครพรรคพวก ทั้งนี้เพื่อให้ลูกน้องผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อตนสืบไป

เมื่อจอมพลประภาสถูกบังคับให้ออกจากประเทศไปในเดือนตุลาคม ๒๕๑๖ เหล่าลูกน้องสมัครพรรคพวกที่เคยอุปถัมภ์ค้ำจุนกันก็มีอันเป็นไปแปรพักตร์ออกหาที่พึ่งที่อุปถัมภ์รายใหม่ในทันที

แม้ว่าทั้ง ๓ ประเทศ ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และไทย จะมีระบบการบริหารเป็นแบบที่เรียกว่า "ข้าราชการ" ที่มีลักษณะแบบอุดมคติว่าการทำงานเป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่ระบุไว้ เจ้าหน้าที่ข้าราชการติดต่อ

กันตามตำแหน่งเฉพาะงานด้านใดด้านหนึ่ง ทุกคนทำงานเพื่อส่วนรวม แต่หน้าที่หลักของการบริหารงานแบบดังกล่าวของประเทศทั้งสามก็มิได้เป็นไปตามลักษณะอุดมคตินั้น กลับกลายเป็นการทำงานเพื่อพวกพ้องเจ้านายของตน เพื่อสนับสนุนฐานะตำแหน่งของกันและกัน เพื่อความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์มากกว่าการทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม

บทความนี้เป็นเพียงขั้นแรกเริ่มที่เสนอลักษณะเด่น ๆ ของความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองของประเทศฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และไทย การวิจัยในโอกาสต่อไป น่าที่ผู้วิจัยท่านอื่น ๆ จะได้ศึกษาถึงรายละเอียดปลีกย่อยอื่น ๆ เป็นต้นว่า เพ่งเล็งถึงลักษณะของวัตถุธรรมที่ใช้แลกเปลี่ยนกันในแง่การเมือง ในระบบความสัมพันธ์แบบให้และรับ นอกจากนี้ ผู้วิจัยควรจะศึกษาถึงแบบแผนของระบบความสัมพันธ์ อุปถัมภ์ค้ำจุนที่กำลังจะเปลี่ยนไปเพราะระบบต่าง ๆ ทางการเมืองกำลังปรากฏออกมาเป็นสถาบันที่ชัดเจนกว่าแต่ก่อน

ชำนาญ วงษ์วิภาค เก็บความจาก Clark D. Neher, "A Research Note On Socio-Political Relationships In The Philippines, Indonesia, And Thailand". ใน วารสารสังคมศาสตร์ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๑๗ หน้า ๑๐๖–๑๑๙

สำนักพิมพ์ ดาวเรือง ผลิตหนังสือดีมีสาระ
ที่ออกไปแล้วได้แก่ ใครละเมิดอธิปไตย เขียน ธีระวิทย์ พันศักดิ์ วิญญูรัตน์ สุชาติ สวัสดิ์ศรี
จากโฮจิมินห์ ถึง เปลื้อง วรรณศรี สุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการ
ก่อนกลับบ้านเกิด ชมรมนักแปลนิรนาม
และที่กำลังจะออกก็คือ พระเจ้าแม่ทองคำ
เขียนโดย ภวานี ภัฏฏาจารย์ (ผู้เขียนคนขี้เสือ)
แปลและเรียบเรียงโดย ทวีป วรดิลก

จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นในปัจจุบัน
เสน่ห์ จามริก แปล
กำลังขายดีอยู่บนแผงหนังสือ

คอร์รัปชั่นกับสภานิติบัญญัติ

บทความนี้มุ่งที่จะศึกษาปัญหาเรื่อง คอร์รัปชั่นของสมาชิกสภานิติบัญญัติ โดยศึกษาจากกิจกรรมของสภานิติบัญญัติชุดที่ได้รับเลือกตั้ง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นหลัก ประเด็นในการพิจารณามีอยู่สามประการ คือ ผลกระทบที่สภานิติบัญญัติมีต่อการคอร์รัปชั่นในวงราชการ การคอร์รัปชั่นภายในสภานิติบัญญัติเอง และความเกี่ยวพันระหว่างอำนาจกับการคอร์รัปชั่นในวงการเมืองไทย ในประเด็นแรกผู้เขียนได้หยิบยกเอาความเห็นของผู้รู้ต่าง ๆ ในเรื่องการคอร์รัปชั่นมาพิจารณา เพื่อแยกแยะหาความหมายต่าง ๆ ของการคอร์รัปชั่นเสียก่อน และเห็นว่าสำหรับกรณีของประเทศไทยนั้น สิ่งที่จะต้องศึกษาเป็นพิเศษก็คือ ผลกระทบทางการเมืองที่การคอร์รัปชั่นในวงราชการไทยยังผลให้เกิดขึ้น ข้อสรุปที่น่าสนใจอยู่ที่ว่าข้าราชการไทยนั้นถึงแม้ว่าโดยลักษณะภายนอกจะมีทีท่าว่าได้เปลี่ยนแปลงเป็นสมัยใหม่ แต่ตามความจริงแล้วการพึ่งพาอาศัยกันเป็นลักษณะส่วนตัวก็ยังคงมีประจำตัวอยู่ ด้วยเหตุนี้ทั้งระบบข้าราชการจึงได้มีการปรับปรุงให้ทันสมัยก็แต่ลักษณะภายนอก สมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมยังคงยึดถือในความเชื่อแบบเดิม จึงทำให้การคอร์รัปชั่นเป็นสิ่งที่ยอมรับกันโดยทั่วไป และถ้าจะว่ากันไปแล้วการคอร์รัปชั่นก็ได้ยังผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศไทย ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้คือ การคอร์รัปชั่นก่อให้เกิดการลงทุนขนาดใหญ่ในสิ่งที่เป็นวัตถุอันจะมีความสำคัญต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศในอนาคต เช่น การสร้างเขื่อน สร้างถนน สร้างระบบชลประทาน เพราะการก่อสร้างขนาดใหญ่เช่นนี้ ข้าราชการอ้างได้ว่าเป็นการทำเพื่ออนาคต (ในขณะเดียวกันก็มีโอกาสที่จะคอร์รัปชั่นเอาเงินเข้าตัวเองด้วยทีละมากๆ และนี่ก็ย่อมเป็นเครื่องอธิบายได้เป็นอย่างดีว่าทำไมประเทศไทยจึงมุ่งพัฒนาแต่ถาวรวัตถุ โดยไม่คำนึงถึงการพัฒนากำลังคน เช่นการสร้างโรงเรียนที่ไม่มีครูสอนอย่างพอเพียง หรือในขณะที่มีการสร้างเขื่อนกันอย่างมากมาย ก็มิได้มีการเหลียวแลเรื่องการสร้างคลองระบายน้ำ หรือจัดตั้งระบบการให้กู้เงินที่จะมีประโยชน์ต่อชาวนา เป็นต้น)

อย่างไรก็ตาม จำนวนเงินที่ผู้เกี่ยวข้องได้รับตอบแทนอย่างมหาศาลนี้ก็ทำให้ตัวจักรกลของระบบข้าราชการไทยซึ่งเป็นไปใน

รูปของผู้อุปถัมภ์กับผู้รับการอุปถัมภ์ดำเนินไปได้ด้วยดี และถ้าจะว่ากันไปแล้วการคอร์รัปชั่นที่ทำกันอย่างกว้างขวางนี้เองที่ทำให้การรวมตัวกันของผู้นำในวงราชการระดับสูง ๆ รวมตัวกันได้อย่างเหนียวแน่น คือ ถึงแม้ว่าผู้นำเหล่านี้จะมีการแข่งขันแก่งแย่งชิงดีกันในหมู่ของตน แต่ทุกคนก็ไม่สามารถอดทนต่อการที่จะมีผู้นำที่มีอิสระอาจเข้าไปแทรกอยู่ในวงการของตนได้เหมือนๆกัน ในแง่นี้การคอร์รัปชั่นจึงกลายเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้นำเหล่านี้ประสานกันได้

สำหรับผลเสียของการคอร์รัปชั่นนั้นเห็นได้ง่ายว่าเป็นการเก็บภาษีพิเศษซ้ำซ้อนเอาจากประชาชน เพราะในขณะที่ข้าราชการทหารพลเรือนเหล่านี้ได้เงินพิเศษไปจากพ่อค้าโดยไม่ต้องเสียภาษี พ่อค้านักธุรกิจก็จะผลักภาระที่ต้องเสียเงินพิเศษเหล่านี้ไปให้กับประชาชนอีกทีหนึ่ง ผลลัพธ์ในระยะยาวคือ ความแตกต่างกันอย่างสำคัญในเรื่องของการกระจายรายได้ และในขณะที่การคอร์รัปชั่นในระดับสูงจะทำให้จักรกลการทำงานของระบบราชการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การคอร์รัปชั่นของข้าราชการในระดับต่ำรองลงมาที่ต้องมีความสัมพันธ์กับประชาชน ก็ทำให้เกิดปฏิกิริยาในทางลบและส่งผลต่อไปถึงการต่อต้านแบบผู้ก่อการร้ายไปในที่สุด

ครั้นเมื่อมีสภานิติบัญญัติแล้ว สิ่งที่ติดตามมาก็คือ การโจมตีฝ่ายบริหารว่า คอร์รัปชั่นโดยฝ่ายสภา ฯ และการคอร์รัปชั่นในหมู่สมาชิกสภานิติบัญญัติเอง ผู้เขียนบรรยายถึงยุทธวิธีต่าง ๆ ในการที่สมาชิกสภานิติบัญญัติโจมตีการคอร์รัปชั่นทางฝ่ายบริหาร และวิธีการคอร์รัปชั่นของฝ่ายนิติบัญญัติเองอย่างละเอียด ข้อสรุปของผู้เขียนมีอยู่ว่า (๑) การคอร์รัปชั่นขนาดใหญ่นั้นมีควบคู่กันไปกับตำแหน่งทางการเมืองที่สูง กล่าวคือ ข้าราชการชั้นสูงและผู้นำทางทหารในระดับสูงนี้เป็นผู้มีอำนาจทางการเมืองมากและเป็นผู้ที่คอร์รัปชั่นในระดับใหญ่ (๒) การเกิดขึ้นของสภานิติบัญญัติทำให้การคอร์รัปชั่นในวงการดังกล่าวถูกโจมตีอย่างรุนแรงและอย่างเปิดเผย และนี่ก็เป็นสาเหตุประการสำคัญที่ทำให้ฝ่ายทหารคิดปฏิวัติยุบสภา (๓) วิธีการคอร์รัปชั่นภายในสภานิติบัญญัติเองนั้น อาจจัดได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ใหม่ในวงการเมืองไทยตรงที่สมาชิกสภานิติบัญญัติคอร์รัปชั่นเพื่อจะสร้างฐานะแห่งการเมืองในระดับชนบทขึ้นมา ซึ่งก็อาจเปรียบเทียบได้กับความพยายามของฝ่ายบริหารที่พยายามจะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับการอุปถัมภ์ขึ้นมาในวงราชการ

ข้อน่าสังเกตอยู่ที่ว่าคนไทยส่วนใหญ่ไม่สามารถยอมรับการคอร์รัปชั่นของฝ่ายนิติ

บัญญัติได้ แต่กลับยอมรับการคอร์รัปชั่นของฝ่ายบริหารว่าเป็นเรื่องธรรมดา เช่น การนิยมชมชอบจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นต้น กล่าวสั้นๆก็คือ ข้าราชการที่ไม่คอร์รัปชั่นจะถูกมองว่าเป็นคนโง่ ส่วนสมาชิกสภานิติบัญญัตินั้นประชาชนหวังว่าจะเป็นผู้ที่มีสะอาดและไม่บังควรเข้าไปก้าวก่ายในกิจการของพวกบริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการได้ค่าตอบแทนเป็นเงิน ทั้งนี้ผู้เขียนสรุปว่าวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยและความเชื่อว่าข้าราชการเป็นข้ารับใช้พระมหากษัตริย์ หรือระบบ "กินเมือง" เป็นคำตอบที่สำคัญสำหรับปัญหานี้

สมบัติ จันทรวงศ์ เก็บความจาก *Legislature and Political Development : The Problem of Corruption* by David Morell, Prepared for discussion at the Conference on Legislature in Contemporary Societies, Albany, New York. January 20-24, 1975 39 pages.

บริหารธุรกิจ

วารสารรายสามเดือน ของคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฉบับที่สาม จะออกวางตลาดกลางเดือนกุมภาพันธ์ ศกนี้

ชาวบ้าน

หนังสือรายเดือนสำหรับชาวชนบท

ท่านอาจบอกรับเป็นสมาชิกเพื่อให้ส่งหนังสือไปให้ชาวชนบทได้อ่าน

โดยบอกผ่านนายวิทยา เย็นสบาย

ผู้จัดการชาวบ้าน มูลนิธิโกมล คีมทอง

๑๗๑๕ ถนนพระราม ๔ สามย่าน กรุงเทพ ฯ โทร. ๕๑๑๖๓๐

แล้วเสียค่าสมาชิกปีละ ๒๕ บาท สั่งจ่ายที่ ป.ณ. รองเมือง

ทัศนคติของชาวเชียงใหม่ต่อแนวความคิดสังคมนิยม

จากรายงานการวิจัยเรื่อง "ทัศนคติของชาวเชียงใหม่ต่อแนวความคิดสังคมนิยม" ซึ่งจัดทำโดย ผศ. ประชิด ณ บางช้าง ร่วมกับคณะวิจัยคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ระบุถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาว่า เพื่อวิจัยถึงแนวความคิดทางการเมืองของชาวเชียงใหม่ว่า :–

๑. ประชาชนชาวเชียงใหม่มีความนิยมในแนวความคิดสังคมนิยมจริงหรือไม่

๒. หากว่าประชาชนเชียงใหม่มีความนิยมในแนวความคิดสังคมนิยมจริง เหตุผลจะเป็นเพราะว่ามีความเชื่อ, มีความเห็นว่าเป็นแนวความคิดทางการเมืองที่ดี หรือเพราะว่าไม่พอใจต่อข้อบกพร่องและความล้มเหลวของระบอบการปกครองประชาธิปไตยแบบทุนนิยม

๓. ชาวเชียงใหม่มีความเข้าใจต่อหลักการสังคมนิยมอย่างถูกต้องหรือไม่

๔. สังคมเชียงใหม่ในระบบสังคมนิยมตามแบบอุดมคติของชาวเชียงใหม่จะมีสภาพแตกต่างไปจากสังคมเชียงใหม่ในปัจจุบันอย่างไรบ้าง

การวิจัยครั้งนี้ได้ทำขึ้นระหว่างเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ข้อมูลการวิจัยได้จากการสัมภาษณ์คนในอาชีพต่าง ๆ กันจำนวน ๒๒๕ คน อาชีพละ ๒๕ คน ซึ่งแยกประเภทได้ ๙ ประเภทดังนี้ :–

ก. ผู้ประกอบอาชีพอิสระที่มิได้เป็นข้าราชการ เช่น สถาปนิก, วิศวกร, นักบัญชี, นายแพทย์ผู้เปิดคลีนิคส่วนตัว เป็นต้น

ข. ข้าราชการ

ค. อาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ง. นักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่

จ. เจ้าของธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่ และขนาดกลาง

ฉ. เจ้าของธุรกิจเอกชนขนาดเล็ก

ช. ลูกจ้างธุรกิจเอกชน

ซ. คนงานและกรรมกรของธุรกิจเอกชน
ฌ. พ่อค้าและแม่ค้าหาบเร่
บุคคลเหล่านี้มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตเทศบาลจังหวัดเชียงใหม่
นานกว่า ๑๐ ปี มีร้อยละ ๕๑.๔
ระหว่าง ๕–๑๐ ปี มีร้อยละ ๑๘.๘
ระหว่าง ๓–๕ ปี มีร้อยละ ๒๑.๐
น้อยกว่า ๓ ปี มีร้อยละ ๘.๘

อุดมการทางการเมืองของชาวเชียงใหม่

จากรายงานการวิจัยฉบับนี้ได้เสนอว่า ประชาชนชาวเชียงใหม่ร้อยละ ๘๓.๗๘ ของผู้ให้สัมภาษณ์นิยมการปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่ทั้งนี้**ระบอบประชาธิปไตย** ในความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ซึ่งเป็นชาวเชียงใหม่ในโครงการวิจัยอีกอันหนึ่ง ซึ่งจัดทำโดยชาวอเมริกันพบว่าต่างจากความหมายในทางรัฐศาสตร์ เพราะเขาหมายถึง "ระบบการเมืองซึ่งรัฐบาลเข้ามามีส่วนยุ่งเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของประชาชนน้อยที่สุด"[1]

จากการทำวิจัยของ คลาค ดี แนร์ ซึ่งในรายงานวิจัยฉบับนี้ได้อ้างถึงพบว่าผู้ตอบร้อยละ ๘๐ ไม่มีความเข้าใจในปัญหาที่แท้จริงของสังคมไทย เพราะได้ตอบว่าเห็นด้วยกับคำถามที่ว่า ระบอบประชาธิปไตยเป็นต้นเหตุของความวุ่นวายและปัญหาต่าง ๆ เช่น การสไตร์ค การเดินขบวนของนิสิตนักศึกษาชาวนา[2]

ได้มีการอ้างสมมติฐานต่อไปอีกว่า ความผูกพันและความเชื่อมั่นของชาวเชียงใหม่ต่อระบบประชาธิปไตยมีอยู่อย่างเจือจางมาก เมื่อถูกคุกคามด้วยความไม่มั่นคงและความไม่ปลอดภัยทางการเมือง เพราะร้อยละ ๙๐ ของผู้ตอบสัมภาษณ์ตอบว่า ในภาวะฉุกเฉินอันวิกฤต ก็เต็มใจที่จะมอบอำนาจเด็ดขาดให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดบริหารประเทศ และชาวเชียงใหม่มีความนิยมต่อระบบประชาธิปไตยแบบที่ไม่ผูกมัดตัวเอง ก็คือ ยินยอมและเต็มใจให้มีระบบเผด็จการ

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติที่มีต่อระบบการปกครองและระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ปรากฏข้อมูลจากการวิจัยตามตารางดังต่อไปนี้

---

1. Clark D. Neher *The Political Beliefs of Thais* : The Prospects for Democracy. Unpublished research report, pp. 5-6, April 1975.
2. เพิ่งอ้าง

ตารางที่ ๑

คำถาม	ประชาธิปไตย	สังคมนิยม	ระบบผสม	ไม่มีความเห็น
ในปัจจุบันนี้ประเทศไทยเป็นประเทศในระบบ	๗๓.๗๘ %	๗.๗๖ %	๑๓.๕๙ %	๔.๘๕ %

ตารางที่ ๒

คำถาม	ทุนนิยม	สังคมนิยม	ระบบผสม	ไม่มีความเห็น
ในปัจจุบันนี้ประเทศไทยเป็นประเทศในระบบ	๓๖.๕๒ %	๓.๖๕ %	๔๑.๐๙ %	๑๘.๗๒ %

ที่น่าสังเกตผู้ตอบร้อยละ ๗๘.๗๘ เห็นว่าประเทศไทยมีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่เมื่อถามถึงระบบเศรษฐกิจมีเพียงร้อยละ ๓๖.๕๒ เท่านั้นที่เห็นว่าเป็นระบบทุนนิยม และมีคนถึงร้อยละ ๔๑.๐๙ ที่คิดว่าเป็นระบบผสมระหว่างทุนนิยมกับสังคมนิยม

ตารางที่ ๓

คำถาม	ทุนนิยม	สังคมนิยม	ผสม	ไม่มีความเห็น
ในอนาคตอันใกล้ (ประมาณ ๕ ปี) ท่านอยากให้ประเทศ เปลี่ยนไปเป็นประเทศในระบบ	๗.๒๐ %	๒๙.๒๗ %	๔๕.๔๙ %	๑๘.๐๑ %

จากตารางนี้แสดงว่าผู้ตอบร้อยละ ๔๕.๔๙ เข้าใจว่าการที่รัฐเข้าดำเนินกิจการสาธารณูปโภคที่สำคัญและจำเป็นต่าง ๆ อยู่ในความหมายของระบบสังคมนิยมแล้ว จำนวนผู้ต้องการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมนิยมมีร้อยละ ๒๙.๒๗ ในขณะที่ผู้ต้องการระบบทุนนิยมมีร้อยละ ๗.๒๐

ผู้ตอบศึกษาอุดมการสังคมนิยมจากสิ่งเหล่านี้

ตารางที่ ๔

หนังสือพิมพ์รายวัน	๒๘.๒๕%
บทความและหนังสือทางวิชาการ	๒๐.๑๖ %
เพื่อนฝูงและญาติมิตร	๑๕.๖๗ %
วิทยุกระจายเสียง	๑๓.๐๒ %
เพื่อนร่วมงาน	๑๒.๑๘ %
นักการเมือง	๘.๖๖ %

ตารางที่ ๕

เหตุผลที่ต้องการให้ประเทศไทยเป็นประเทศสังคมนิยมเพราะ	
๑. ต้องการเห็นความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ	๓๓.๔๖ %
๒. เพื่อลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน	๑๘.๔๖ %
๓. เพื่อขจัดการเอารัดเอาเปรียบจากชนชั้นนายทุน	๑๕.๓๘ %
๔. เพื่อให้มีความเสมอภาคทางการเมืองและเศรษฐกิจมากขึ้นกว่าปัจจุบัน	๑๕.๐๐ %
๕. เพื่อให้มีการปกครองตามมติมหาชนตามระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง	๑๓.๔๖ %
๖. เหตุผลอื่น ๆ	๔.๒๓ %

จากตารางจะเห็นได้ว่าผู้ตอบต้องการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบสังคมนิยม เพราะความไม่พอใจทั้งด้านการเมืองและด้านเศรษฐกิจ

ความเข้าใจแนวความคิดสังคมนิยม

จากคำถามที่ให้อธิบายความหมายของคำว่าสังคมนิยมนั้น ผู้ตอบได้ตอบเป็นแนวทางที่สรุปได้ดังนี้ คือ

๑. หมายถึงระบบการปกครองประเทศตามมติมหาชน และรัฐบาลมีการบริหารงานด้วยความเด็ดขาดและอย่างมีประสิทธิภาพ (ส่วนมากใช้คำว่า "ว่าอะไรว่าตามกัน ทำอะไรทำตามกัน" ซึ่งการ "ทำอะไรทำตามกัน" นี้ น่าจะหมายถึงไม่มีความแตกต่างเหลื่อมล้ำกัน)

๒. หมายถึงสังคมที่ปราศจากชนชั้นนายทุน เพื่อขจัดความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้น

๓. หมายถึงระบบที่ทำให้เกิดความกินดีอยู่ดีแก่คนไทยทุกคน

๔. หมายถึงระบบการปกครองที่มีความเป็นธรรมมากขึ้น โดยรัฐบาลทำทุกอย่างเพื่อผลประโยชน์ของมวลชน

๕. หมายถึงระบบที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วได้ ดังเช่นในประเทศอื่น ๆ

๖. หมายถึงระบบการเมืองที่นิยมความยุติธรรมของสังคม

สภาพสังคมไทยในอุดมคติ

ผู้ตอบแบบสอบถามได้ให้คำตอบเกี่ยวกับพรรคการเมือง หากว่าประเทศไทยจะเปลี่ยนไปสู่ระบบสังคมนิยมดังนี้

ตารางที่ ๖

หากประเทศไทยเปลี่ยนเป็นประเทศสังคมนิยม ประเทศไทยควรจะมี	
– พรรคการเมืองหลาย ๆ พรรค แต่ทุกพรรคจะต้องมีอุดมการในแบบสังคมนิยมเท่านั้น	๑๗.๖๑ %
– พรรคการเมืองหลาย ๆ พรรค แต่ไม่จำเป็นต้องมีอุดมการในแบบสังคมนิยมเหมือนกันทุกพรรค	๓๕.๒๓ %
– พรรคการเมืองใหญ่เพียงพรรคเดียว แต่เปิดโอกาสให้ทุกคนที่นิยมอุดมการสังคมนิยมสมัครเข้าเป็นสมาชิกได้	๒๑.๙๐ %
– พรรคการเมืองเพียงพรรคสังคมนิยมพรรคเดียว และไม่เปิดโอกาสให้ทุกคนที่นิยมอุดมการสังคมนิยมสมัครเข้าเป็นสมาชิกได้	๘.๕๗ %
– ไม่มีความเห็น	๑๖.๖๖ %

ในคำถามเกี่ยวกับปัจจัยในการผลิต, ลักษณะการผลิต, ระบบการผลิต มีข้อมูลดังนี้

ตารางที่ ๗

หากประเทศไทยเป็นประเทศสังคมนิยม	
– ที่ดินสำหรับการเกษตรทั้งหมดเป็นสมบัติของรัฐ	๑๗.๖๑ %
– รัฐควรเป็นเจ้าของที่ดินสำหรับการเกษตรเพียงบางส่วนเท่านั้น โดยปล่อยให้ที่ดินสำหรับการเกษตรส่วนใหญ่เป็นสมบัติของเอกชนต่อไป	๓๕.๓๒ %
– รัฐควรจำกัดขนาดที่ดินสำหรับการเกษตร ที่จะอนุญาตให้เอกชนเป็นเจ้าของได้เพียงเท่าที่เอกชนผู้นั้นมีความสามารถที่จะทำการเพาะปลูกได้	๔๖.๔๙ %
– ไม่มีความเห็น	๗.๘๙ %

ตารางที่ ๘

	เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วย	ไม่มีความเห็น
ท่านเห็นด้วยหรือไม่ ที่จะให้รัฐเป็นเจ้าของ และผู้ดำเนิน การกิจการต่าง ๆ ทางด้านอุตสาหกรรมทั้งหมด	๑๒.๕๖ %	๖๗.๓๒ %	๑๓.๕๖ %

ต่อคำถามเกี่ยวกับสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ

ตารางที่ ๙

หากประเทศไทยเป็นประเทศสังคมนิยม คนไทยควร	
– มีสถานะทางสังคมเท่าเทียมกัน	๔๕.๕๓ %
– ยังมีการแบ่งแยกชนชั้นด้วยทรัพย์สมบัติต่อไป	๗.๕๑ %
– ยังมีการแบ่งแยกชนชั้นโดยใช้อาชีพหรือตำแหน่งที่สำคัญมากน้อยเป็นเครื่องแบ่ง	๓๖.๖๑ %
– ไม่มีความเห็น	๑๐.๓๒ %

ตารางที่ ๑๐

	เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วย	ไม่มีความเห็น
หากประเทศไทยกลายเป็นประเทศสังคมนิยม – คนไทยทุกคนควรทำงานตามความสามารถของแต่ละคน และได้รับรายได้ตามความสูงต่ำของความสามารถ	๖๖.๙๒ %	๒๖.๒๙ %	๖.๑๕ %

วิธีการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาความแตกต่างระหว่างคนรวยกับคนจน

ตารางที่ ๑๑

คนไทยที่ร่ำรวยทุกคนควรจะ	
– ถูกยึดทรัพย์สินทั้งหมดเพื่อนำมาแจกจ่ายให้กับคนยากจน	๗.๒๗ %
– ถูกเก็บภาษีในอัตราที่สูงกว่าประชาชนทั่ว ๆ ไป	๖๔.๕๔ %
– ถูกเก็บภาษีให้หนักที่สุด เพื่อให้คนรวยเหล่านี้รวยได้ไม่มากกว่าประชาชนทั่ว ๆ ไป	๒๐.๔๕ %
– ไม่มีความเห็น	๗.๗๒ %

เกี่ยวกับด้านการศึกษาร้อยละ ๖๒.๔๔ ของผู้ตอบ มีความเห็นว่า ควรเป็นบริการที่รัฐจัดและควบคุม ไม่ควรอนุญาตให้เอกชนตั้งโรงเรียน, วิทยาลัย, มหาวิทยาลัยแข่งขันกัน และด้านมาตรฐานการศึกษานั้น ผู้ตอบยอมรับว่าต้องอยู่ในระดับเดียวกัน

การให้สวัสดิการของรัฐเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลนั้น ผู้ตอบเห็นว่ารัฐควรให้มีการจัดเก็บในอัตราถูกที่สุด หากยากจนมากก็ไม่ต้องคิดมูลค่า

สำหรับเรื่องประสิทธิภาพในการทำงานของข้าราชการ ผู้ตอบได้มีความเห็นว่าจำเป็นต้องมีการปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น เพื่อเทียบได้กับมาตรฐานการทำงานของเอกชนในปัจจุบัน ข้าราชการต้องมีบทบาทในทางเศรษฐกิจอย่างมาก เพราะต้องขจัดการเอารัดเอาเปรียบของระบบทุนนิยม

ด้านสิทธิสตรีก็ควรจะมีการแก้ไขให้เท่าเทียมกับผู้ชาย เพื่อให้สอดคล้องกับทฤษฎีประชาธิปไตย

หมายเหตุ การวิจัยครั้งนี้ ได้ข้อมูลมาจากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ และอำเภอเมืองเชียงใหม่ ซึ่งฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ตอบส่วนใหญ่อยู่ในขั้นดี ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลควรจะได้พิจารณาถึงข้อนี้ด้วย

วิระดา สมสวัสดิ์ เสนอข้อมูลจากรายงานผลการวิจัย เรื่อง *"ทัศนคติของชาวเชียงใหม่ต่อแนวความคิดสังคมนิยม"* ของ ผศ. ประชิด ณ บางช้าง ร่วมกับคณะวิจัยคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตุลาคม ๒๕๑๘

จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

วารสารราย ๓ เดือน

สมาชิกประจำปีละ ๓๐ บาท

บอกรับเป็นสมาชิกได้ที่ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ส่งเงินทางเช็คไปรษณีย์ ธนาณัติหรือตั๋วแลกเงินไปรษณีย์

สั่งจ่าย ป.ณ. หน้าพระลาน

ยูโทเปีย ของ **โทมัส มอร์**

สมบัติ จันทรวงศ์ แปล

ฉบับตีพิมพ์ครั้งที่สอง กำลังขายดีเช่นกัน

การควบคุมการค้าข้าวส่งออก

บทความนี้มุ่งจะพิจารณาถึงหลักเศรษฐศาสตร์บางประการที่เป็นพื้นฐานของการค้าข้าว และเพื่อที่จะดูว่าหลักเศรษฐศาสตร์เหล่านี้มีผลกระทบกระเทือนถึงนโยบายการควบคุมการส่งออกได้อย่างไร ส่วนในตอนท้ายของบทความจะเป็นการพิจารณาและโต้แย้งถึงวิธีการที่ใช้สำหรับการควบคุมโดยเฉพาะอัตราพรีเมี่ยมที่เปลี่ยนแปลงได้

จุดมุ่งหมายของรัฐบาลในการควบคุมระบบเศรษฐกิจที่มีข้าวเป็นหลักเป็นเรื่องที่ยุ่งยากซับซ้อน ในบทความนี้ผู้เขียนตั้งข้อสมมติฐานไว้ว่า จุดมุ่งหมายนี้มีเพียงประการเดียวคือการรักษาราคาข้าวภายในประเทศให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม ซึ่งในภาษาของนักวางแผนเรียกว่ารัฐบาลมีเป้าหมายแต่เพียงอย่างเดียว ตามหลักธรรมดาทั่วไปของการกำหนดนโยบายจำเป็นที่จะต้องมีจำนวนเครื่องมือของนโยบายเท่ากับจำนวนเป้าหมายที่มีอยู่ ดังนั้นเมื่อมีเป้าหมายเพียงอย่างเดียว เครื่องมือที่จะใช้ก็ควรมีชนิดเดียว เครื่องมือของนโยบายก็คือการกระทำที่เฉพาะเจาะจงของรัฐบาลอย่างหนึ่งนั่นเอง เช่น การเก็บภาษีก็จะก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่อสภาวะตลาด เป็นต้น ผลของหลักทั่วไปนี้มีความสำคัญมากกล่าวคือ ยิ่งรัฐบาลมีเป้าหมายมากประการเท่าใด เครื่องมือที่ใช้ก็จะต้องมีมากอันเท่านั้น ตัวอย่างเช่น ถ้ารัฐบาลมีนโยบายที่จะส่งข้าวออกจำนวนหนึ่งในขณะเดียวกันก็ต้องการที่จะรักษาระดับราคาข้าวภายในประเทศไว้ ณ ระดับที่กำหนดไว้ด้วย เครื่องมือที่จำเป็นต้องใช้ก็ต้องมีสองอย่างด้วย อย่างไรก็ตาม เรื่องจริง ๆ มันสลับซับซ้อนมากกว่าการที่จะนับว่าจำนวนเครื่องมือและเป้าหมายว่ามีเท่าใด เพราะเป็นไปได้ว่าเครื่องมือบางอย่างไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อตัวแปรต่าง ๆ ของเป้าหมายเลยก็ได้ ซึ่งเราจะเห็นได้ชัดในกรณีของการค้าข้าว โดยทั่วไปแล้ว การวิเคราะห์วิธีการทั้งหลายในการกำหนดและปรับปรุงเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายมีส่วนเกี่ยวข้องกันอยู่มาก แต่ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องนำมากล่าวในที่นี้ แม้กระนั้นสิ่งที่ควรจะสังเกตก็คือบรรดาเครื่องมือต่างๆที่มีประโยชน์เหล่านี้จะมีส่วนสัมพันธ์กัน ที่เราอาจเรียกได้ว่าเป็นความสัมพันธ์แบบสามเส้า ซึ่งหมายความว่าอย่างน้อยที่สุดเป้าหมายอันหนึ่งจะถูกกำหนดโดยเครื่องมืออันหนึ่งโดยไม่สนใจต่อเครื่องมืออันอื่น ๆ หรือไม่เช่นนั้นเป้า

หมายอันหนึ่งอาจจะถูกกำหนดโดยเครื่องมือทั้งสองก็ได้ ถ้าสภาพการณ์เป็นไปเช่นนี้จะเห็นได้ว่าเป้าหมายกับเครื่องมือมีความสัมพันธ์กัน และถ้าเป้าหมายอันใดอันหนึ่งเปลี่ยนแปลงไป เราก็ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนเครื่องมือทั้งหมด

เหตุผลในการเน้นไปที่ราคาข้าวภายในประเทศโดยถือว่าเป็นเป้าหมายอันหนึ่งนั้นเป็นที่รู้กันทั่วไป ปัญหาก็คือการทำให้ราคาได้ดุลระหว่างราคาระดับสูงกับราคาระดับต่ำ ซึ่งราคาระดับสูงจะทำให้ชาวนามีรายได้เพิ่มมากขึ้น แต่จะทำให้ค่าครองชีพของคนในเมืองสูงขึ้น ขณะเดียวกันราคาระดับต่ำจะทำให้รายได้ของชาวนาลดลง และค่าครองชีพของคนในเมืองก็ลดลงด้วย ในทางที่ถูกต้องแล้วมีแต่คนต้องการให้ชาวนาขายข้าวได้ในราคาที่สูงขึ้น และผู้บริโภคซื้อข้าวได้ในราคาต่ำ ซึ่งข้อถกเถียงถึงการลดความแตกต่างระหว่างราคาข้าวจากท้องนากับราคาขายส่งภายในประเทศยังคงมีอยู่ อย่างไรก็ตามการที่จะทำอะไรเพื่อลดความแตกต่างในราคาทั้งสองนี้ก็อยู่นอกเหนือไปจากบทความนี้ และอาจเป็นอิสระจากการจัดการราคาข้าวภายในประเทศด้วย เพื่อไม่ให้มีข้อโต้แย้งเลยเถิดออกไป ผู้เขียนได้ตั้งข้อสมมติฐานไว้ตรงนี้ว่า ถ้าราคาขายส่งที่กรุงเทพ ฯ เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ราคาอื่น ๆ ทั้งหมดภายในประเทศย่อมจะต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย และการแยกแยะว่าการเปลี่ยนแปลงจะมาจากชาวนา เจ้าของโรงสี, พ่อค้า และผู้ขนส่งอย่างละเท่าใดจะไม่นำมาพิจารณาในที่นี้ด้วย จุดสำคัญก็คือว่า ถ้าราคาขายส่งของข้าวเพิ่มขึ้น ราคาข้าวจากท้องนาจะเพิ่มขึ้นด้วย ดังนั้นถ้ารัฐบาลไม่เปลี่ยนองค์กรที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการค้าข้าว ระหว่างตลาดขายส่งกับท้องนาแล้วทางเดียวที่จะเปลี่ยนแปลงราคาข้าวจากท้องนาได้โดยผ่านราคาขายส่ง ซึ่งการกล่าวเช่นนี้ไม่ใช่ว่าจะปฏิเสธถึงความสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจกับระบบเศรษฐกิจแบบข้าวให้มากขึ้นหรือเข้าใจกฎเกณฑ์ใหม่ ๆ ที่ใช้ควบคุม เพราะนั่นก็เป็นปัญหาอีกปัญหาหนึ่ง

ยิ่งไปกว่านั้นบทความนี้ก็หลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึงปัญหาของการกำหนดราคาข้าวภายในประเทศในระดับที่เหมาะสม (optimal level) เพราะปัญหานี้เป็นปัญหาที่ยากมากทางเศรษฐศาสตร์ และจะต้องได้รับการตัดสินขั้นสุดท้ายจากอำนาจทางการเมืองอีกด้วย ความยากในการวิเคราะห์ถึงผลของราคาข้าวที่มีต่อระบบเศรษฐกิจมักจะได้ผลลัพธ์ที่ไม่น่าชื่นชมเท่าไร ตัวอย่างของความยุ่งยากที่มีมาแล้วได้แก่ ถ้าราคาข้าวภายในประเทศเพิ่มสูงขึ้น มาตรฐานการครองชีพของบรรดากรรมกรในเมืองจะลดลง แต่ถ้ากรรมกรเหล่านั้นสามารถบีบคั้นให้ค่าจ้างสูงขึ้นได้อย่างรวดเร็วแล้ว โครงสร้างทางราคาทั้งหมดก็จะสูงขึ้น ถ้า

ธนาคารกลางปล่อยให้ราคาสูงขึ้น โดยการขยายปริมาณเงิน โครงสร้างทางราคาสัมพันธ์ (relative price structure) ของระบบเศรษฐกิจก็จะกลับไปสู่จุดเริ่มต้นก่อนที่ราคาข้าวจะเพิ่มขึ้นเป็นครั้งแรกอีก นักเศรษฐศาสตร์เคยคิดกันว่าระดับราคาภายในประเทศถูกกำหนดโดยอำนาจทางการเงิน (monetary authority) อย่างไรก็ตาม เมื่อสินค้าถูกนำไปแลกเปลี่ยนกันระหว่างประเทศ และสินค้านั้นเป็นอาหารหลัก จึงเป็นไปได้ที่ธนาคารกลางจะต้องรักษาโครงสร้างราคาสัมพันธ์นี้ไว้ และปล่อยให้ราคาข้าวเป็นตัวกำหนดระดับราคาทั่วๆ ไป สิ่งที่ทำให้ยุ่งยากเพิ่มขึ้นอีกก็คือ ถ้าค่าจ้างและนโยบายการแก้ไขของธนาคารกลางกินเวลานานกว่าการตอบสนองของชาวนาที่มีต่อราคาแล้ว สภาวะของอุปทานจะเปลี่ยนแปลงไป ฉะนั้น การวิเคราะห์ใดๆ ก็ตามถึงผลของการเปลี่ยนแปลงของระดับราคาที่อาจถือได้ว่าพอเพียง จะต้องตระหนักถึงกลไกการปรับตัวของอัตราค่าจ้าง นโยบายการเงินของธนาคารกลาง ตลอดจนการตอบสนองของชาวนาที่มีต่อราคาด้วย การตระหนักเช่นนั้นจะต้องครอบคลุมทั้งขอบข่ายของเหตุการณ์และเวลาที่ไม่ทันกัน (Time Lags) ซึ่งจะบอกให้รู้ว่าจะต้องใช้เวลานานเท่าใดก่อนที่ผลอันนี้จะกระทบกระเทือนต่อระบบเศรษฐกิจ

ในส่วนต่อไปนี้ ผู้เขียนได้พิจารณาถึงคำกล่าวที่ว่าพฤติกรรมของระบบเศรษฐกิจที่มีข้าวเป็นหลักของไทย ไม่ได้มีผลกระทบกระเทือนต่อราคาข้าวในตลาดโลก แต่ถ้าผลออกมาตรงกันข้าม คือ ระดับผลผลิตภายในประเทศมีผลต่อราคาข้าวในตลาดโลกเป็นจริงขึ้นมา การวิเคราะห์ถึงระบบเศรษฐกิจที่มีข้าวเป็นหลักจะต้องยุ่งยากซับซ้อนมากยิ่งขึ้น อีกประการหนึ่งที่เราจะต้องเข้าใจให้แจ่มแจ้งเสียก่อนก็คือ ผู้เขียนได้ตั้งข้อสมมติในที่นี้ว่า มีความคิดอยู่บ้างแล้วบางประการเกี่ยวกับราคาข้าวของตลาดโลก ซึ่งจากการตรวจสอบอย่างพิถีพิถันทำให้มีการยอมรับว่าข้อสมมติฐานในเรื่องราคาข้าวดังกล่าวเป็นเพียงเพื่อที่จะทำให้การวิเคราะห์ง่ายขึ้น ในการค้าข้าวนั้นชนิดของข้าวและรสนิยมของผู้บริโภคจะนำไปสู่สภาวะของตลาดซึ่งไม่เป็นการแข่งขันอย่างสมบูรณ์ แม้ว่าตามข้อเท็จจริงแล้ว ตัวชี้นำของราคาข้าวมีต่างกัน ไม่จำเป็นจะต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วยกัน แต่ตัวชี้นำเหล่านี้จะอยู่ใกล้เคียงซึ่งกันและกัน ถ้ามีการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดและในระยะเวลาที่ยาวนานพอสมควร ดังนั้นตั้งแต่นี้ต่อไปจะถือว่า มีราคาข้าวในตลาดโลกซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกับราคาส่งออกที่กรุงเทพฯ และผู้ส่งออกของไทยก็จะต้องขายข้าวในตลาดโลก ฉะนั้นภายใต้สภาพการณ์อย่างไหนบ้างที่จะทำให้การส่งออกของไทยกระทบกระเทือนต่อราคาในตลาดโลก ?

ถ้าไม่มีระบบโควต้า และการเก็บภาษีขาออก ราคาข้าวภายในประเทศย่อมจะเท่ากับราคาข้าวภายนอก และมีความแตกต่างเพียงประการเดียวที่เกิดขึ้นจากรายละเอียดของการตั้งราคาข้าว ซึ่งเราจะกล่าวถึงในตอนต่อไป ในชั้นนี้เราจะถือว่าราคาข้าวทั้งภายในและภายนอกประเทศเป็นราคาเดียวกัน ดังนั้นวิธีเดียวที่ประเทศไทยสามารถเปลี่ยนแปลงราคาภายนอกได้ก็โดยการผลิตข้าวเป็นจำนวนมากจนกระทั่งสามารถกระทบกระเทือนราคาภายนอกได้ ถ้าจะวัดอย่างหยาบ ๆ ว่าความกระทบกระเทือนดังกล่าวจะมากหรือน้อยเพียงใด ก็ให้ดูที่เปอร์เซ็นต์ของข้าวที่เพาะปลูกได้ทั้งหมดในประเทศไทย ผลผลิตที่แท้จริงของไทยคิดเป็น ๕ % ของผลผลิตทั้งโลก ดังนั้น ถ้าผลผลิตข้าวของไทยเพิ่มขึ้นสัก ๑๐ % ราคาในตลาดโลกอาจลดลงระหว่าง $\frac{1}{2}$% ถึง ๑% ซึ่งการคาดหมายนี้อาจจะต่ำไปบ้าง เพราะคำนวณมาจากข้อสมมติฐานที่ว่ามีตลาดข้าวเพียงตลาดเดียว แต่ก็ไม่ควรจะแตกต่างไปจากที่กล่าวแล้วมากนัก ข้อสรุปก็คือ ราคาข้าวภายนอกไม่ได้ขึ้นอยู่กับผลผลิตของข้าวไทย หากแต่ว่าเป็นราคาที่ถูกกำหนดเอาไว้แล้ว

ถ้าผลผลิตของไทยมีผลต่อราคาในตลาดโลกน้อยมากจนทำให้ราคาไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงราคาข้าวภายในประเทศก็จะเปลี่ยนแปลงไปตามการเคลื่อนไหวของราคาในตลาดโลก ฉะนั้น ราคาในตลาดโลกต่างหากที่เป็นตัวกำหนดราคาข้าวภายในประเทศ ผลสรุปจากความคิดนี้ค่อนข้างหนักแน่น ดังนั้นเมื่อราคาข้าวภายในประเทศสูงขึ้น ก็ไม่ต้องไปเสียเวลาหาสาเหตุจากภายในเพราะเป็นการไหวตัวไปตามราคาข้าวในตลาดโลกที่สูงขึ้น ความสัมพันธ์แท้จริงระหว่างราคาข้าวภายในกับตลาดโลก ซับซ้อนมากกว่านี้ซึ่งเราจะกล่าวถึงรายละเอียดในเรื่องนี้ในตอนต่อไป ในช่วงนี้จะกล่าวไว้ก่อนว่าการที่มีระบบโควต้าหรือภาษีขาออก บวกกับความเห็นที่จะเสนอในตอนต่อไป ชี้ชัดว่าราคาข้าวภายในประเทศอยู่นอกเหนือการควบคุม ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลไทยหรือพ่อค้าส่งออก

ผลของภาษีขาออก หรือพรีเมี่ยมเห็นได้ง่ายมาก เพราะราคาข้าวในตลาดโลกจะเท่ากับราคาข้าวภายในประเทศบวกกับค่าพรีเมี่ยมข้าวและกำไรของผู้ส่งออก สมมติว่าให้กำไรของผู้ส่งออกคงที่ จะเห็นได้ว่าถ้าค่าพรีเมี่ยมมากขึ้น ราคาข้าวภายในประเทศจะลดลง แต่ถ้าราคาข้าวในตลาดโลกสูงขึ้นราคาข้าวภายในประเทศก็จะสูงขึ้นตามไปด้วย แต่จะสูงขึ้นเท่าใดก็ขึ้นอยู่กับค่าพรีเมี่ยมที่เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เป็นประเด็นในที่นี้ก็คือถ้ามีค่าพรีเมี่ยมข้าว ราคาข้าวภายในประเทศจะถูกแยกจากราคาข้าวในตลาดโลก การแยกจากกันนี้จะถูกกำหนดโดยวิธีการคำนวณและขนาด

ของพรีเมี่ยม ดังนั้นการควบคุมราคาข้าวภายในประเทศ เมื่อมีการเก็บพรีเมี่ยมจะง่ายมาก ถ้าราคาข้าวในตลาดโลกสูงขึ้น รัฐบาลก็ขึ้นค่าพรีเมี่ยมเพื่อว่าราคาข้าวภายในจะได้คงอยู่ในระดับที่พอเหมาะ แต่วิธีการนี้ยากตรงที่ปริมาณที่ส่งออกจะถูกปล่อยให้ไขว่คว้าหาระดับเอาเองฉะนั้น ถ้ารัฐบาลใช้เครื่องมืออันหนึ่งในการควบคุมเป้าหมายประการหนึ่ง ซึ่งในที่นี้คือการใช้พรีเมี่ยมควบคุมราคาข้าวภายในประเทศแล้ว เป้าหมายอื่นๆก็จะไม่มีการควบคุมโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายได้ของรัฐบาลและการหาเงินตราต่างประเทศก็จะตกอยู่กับสภาวะของตลาด

ส่วนผลของการใช้โควต้าจะแตกต่างไปจากภาษีขาออกหรือพรีเมี่ยมเล็กน้อย การใช้ระบบโควต้านั้นเราคาดว่าจะได้ผลก็ต่อเมื่อได้มีการส่งออกเต็มตามจำนวนที่โควต้ากำหนดไว้ ดังนั้นผลของโควต้าก็คือ รัฐบาลสามารถกำหนดระดับการส่งออกได้เป็นจำนวนที่แน่นอนตามต้องการซึ่งเป็นการดึงเอาข้าวจำนวนหนึ่งออกจากอุปทานภายในประเทศ ทำให้ตลาดภายในเข้าสู่ดุลยภาพได้ โดยราคาข้าวจะถูกกำหนดโดยสภาวะของอุปสงค์และอุปทาน ในกรณีนี้ตลาดจะเป็นตัวกำหนดราคาภายในและรัฐบาลจะเป็นคนกำหนดปริมาณส่งออก ซึ่งจะเห็นได้ว่าวิธีการนี้ตรงกันข้ามกับการเก็บค่าพรีเมี่ยม เพราะการเก็บค่าพรีเมี่ยมนั้นรัฐบาลจะเป็นคนกำหนดราคาข้าวภายในประเทศในขณะที่ตลาดจะเป็นตัวกำหนดปริมาณส่งออก แน่นอนถ้ารัฐบาลเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งถึงการทำงานของตลาด รัฐบาลก็สามารถควบคุมราคาข้าวภายในประเทศได้โดยการใช้ระบบโควต้า หรือควบคุมปริมาณส่งออกได้โดยวิธีเก็บพรีเมี่ยม อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไม่สามารถที่จะตั้งเป้าหมายแบบรักพี่เสียดายน้อง โดยตั้งไว้ทั้งสองเป้าหมาย คือ การควบคุมราคาข้าวภายในประเทศ และการควบคุมปริมาณส่งออกได้ถ้ารัฐบาลใช้เครื่องมือเพียงอย่างเดียว

สำหรับวิธีการอย่างที่สองนี้ จำเป็นต้องมีข้อมูลมากมายทั้งระดับผลผลิตที่ผลิตได้ทั้งหมดและความยืดหยุ่นของอุปสงค์ของข้าว แต่ถ้าข้อมูลที่ได้มาเหล่านี้ไม่ถูกต้องก็เป็นไปไม่ได้ที่รัฐบาลจะใช้โควต้าในการควบคุมราคาภายในประเทศ และการใช้พรีเมี่ยมข้าวควบคุมปริมาณส่งออกก็คงจะยากมากเช่นเดียวกัน

ถ้ามีการใช้โควต้าจะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงราคาข้าวในตลาดโลกจะไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อราคาข้าวภายในประเทศ แต่จะกระทบกระเทือนถึงรายได้ของฝ่ายรัฐบาล (ถ้าเป็นพรีเมี่ยมที่คิดอัตราจากมูลค่าส่งออก) และกำไรของผู้ส่งออก เพราะการเปลี่ยนแปลงของราคาในตลาดโลก หาได้มีผลกระทบกระเทือนต่อการเปลี่ยนแปลงของอุปสงค์และอุป

ทานของตลาดภายในประเทศไม่ ดังนั้นราคาภายในประเทศก็จะไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งระบบโควต้าที่มีประสิทธิภาพจะแยกราคาภายในออกจากราคาในตลาดโลกอย่างสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม อย่างที่ได้ให้ข้อสังเกตมาแล้วดังกล่าวข้างต้น ฉะนั้นจึงเป็นการยากที่จะพยากรณ์ว่าราคาข้าวภายในประเทศจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ในทางตรงข้ามกับผลของโควต้า ผลของพรีเมี่ยมก็คือ เมื่อราคาข้าวในตลาดโลกเปลี่ยนแปลงไปเราจะรู้ได้ว่าราคาข้าวภายในประเทศจะเปลี่ยนแปลงไปในทางใด นั่นก็คือ ถ้าเรารู้ราคาในตลาดโลก เราก็สามารถกำหนดราคาภายในประเทศได้ แต่นั่นแหละก็เป็นการยากมากที่จะคาดคะเนว่า ปริมาณการส่งออกจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

ข้อสรุปที่ได้จากข้อถกเถียงนี้ก็คือว่า จะเป็นการง่ายขึ้นถ้าใช้ค่าพรีเมี่ยมที่ปรับระดับได้ในการควบคุมราคาภายในประเทศมากกว่าที่จะใช้โควต้า อย่างไรก็ตาม การใช้โควต้าจะเป็นการง่ายต่อการควบคุมการส่งออก ซึ่งข้อสรุปนี้ได้จากการสังเกตว่าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยนั้นได้มายากมาก เพราะเป็นที่รู้กันดีว่า การที่จะผลิตข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับการผลิตข้าวเปลือกนั้นยากแค่ไหน ซึ่งก็คงจะยากพอ ๆ กับการที่จะได้ข้อมูลที่น่าพอใจเกี่ยวกับความยืดหยุ่นของอุปสงค์ที่มีต่อราคาของข้าว ส่วนใหญ่แล้วเท่าที่ปฏิบัติกันเกี่ยวกับการบริโภคข้าว เรามีข้อสมมติฐานว่าความยืดหยุ่นของอุปสงค์ที่มีต่อราคาเท่ากับศูนย์ ซึ่งความจริงคงจะไม่เป็นเช่นนั้น เพราะการเปลี่ยนแปลงในราคาจะกระทบกระเทือนต่อการใช้ข้าวเป็นอาหารสำหรับสัตว์เลี้ยง การใช้ข้าวสำหรับบริโภคภายในบ้าน ตลอดจนการใช้ข้าวในอาหารชนิดอื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้การบริโภคข้าวระหว่างภูมิภาคก็มีความแตกต่างกันมาก อันอาจมีผลต่อเนื่องไปถึงระดับราคาของอาหารประเภทอื่นที่ใช้ทดแทนกันได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความยืดหยุ่นของอุปสงค์ที่มีต่อราคามีอยู่ระดับหนึ่ง และจะมีผลต่อราคาภายในประเทศเมื่อการส่งออกถูกควบคุมด้วยโควต้า นอกจากนี้ ถ้ามีความยืดหยุ่นของอุปสงค์ต่ำและมีการใช้โควต้าด้วย การเปลี่ยนแปลงในผลผลิตเพียงเล็กน้อยจะทำให้ราคาภายในประเทศเปลี่ยนแปลงไปมากมาย นั่นก็คือถ้ามีระบบโควต้า เมื่อผลผลิตภายในประเทศเปลี่ยนแปลงไปเพียงเล็กน้อย ราคาภายในประเทศจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

กรณีสุดท้ายที่บทความกล่าวถึงก็คือ การใช้โควต้าพร้อมกันกับพรีเมี่ยม ในตอนแรกอาจจะรู้สึกว่า นี่เป็นการใช้เครื่องมือสองอย่างเข้าด้วยกันในการควบคุมราคาภายในประเทศและปริมาณส่งออก อย่างไรก็ตาม กรณีนี้หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะถ้าใช้ทั้งพรีเมี่ยมและโควต้า เครื่องมืออันใดอันหนึ่งในสอง

อย่างนี้ก็จะทำหน้าที่ควบคุมปริมาณส่งออก นั่นก็คือปริมาณส่งออกจะเท่ากับโควต้าหรือน้อยกว่าโควต้าก็ได้ ถ้าปริมาณส่งออกมีน้อยกว่าจำนวนโควต้าที่ตั้งไว้ โควต้าก็จะไม่มีผลต่อการส่งออก หรือราคา พรีเมี่ยมแต่เพียงอย่างเดียวที่จะมีผลต่อสภาวะตลาด ทีนี้ถ้าเป็นในกรณีที่การส่งออกเท่ากับจำนวนโควต้าบ้าง ซึ่งการมีโควต้าก็เหมือนกับการดึงเอาผลผลิตส่วนหนึ่งที่แน่นอนออกจากอุปทานในประเทศ กลไกของตลาดคืออุปสงค์และอุปทานภายในประเทศจะเป็นตัวกำหนดราคาภายในประเทศ ซึ่งถ้าใช้พรีเมี่ยมด้วย อะไรคือผลของพรีเมี่ยม? พรีเมี่ยมจะทำหน้าที่เป็นภาษีที่เรียกเก็บจากข้าวที่ส่งออก แต่พรีเมี่ยมจะไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อทั้งสภาวะตลาดหรือปริมาณส่งออก ฉะนั้น เมื่อมีโควต้าควบคุมการส่งข้าวออก พรีเมี่ยมจะไม่มีผลต่อราคาข้าวภายในประเทศแต่อย่างใด

ถ้ารัฐบาลมีเป้าหมายทั้งในเรื่องรายได้และการส่งออก เป้าหมายทั้งสองอย่างสามารถบรรลุได้โดยการใช้พรีเมี่ยมข้าวและโควต้าพร้อม ๆ กัน แต่ราคาข้าวภายในประเทศจะถูกกระทบกระเทือนโดยระบบโควต้าเท่านั้น และปัญหาของการควบคุมราคาข้าวภายในประเทศในกรณีนี้ก็เหมือนกันกับในกรณีที่ไม่มีพรีเมี่ยมข้าว ตัวอย่างก็คือ ถ้าสมมติว่าราคาข้าวในตลาดโลกลดลงมากพอที่จะทำให้ปริมาณการส่งออกน้อยกว่าจำนวนโควต้าที่ตั้งไว้ ในกรณีนี้ ราคาข้าวภายในประเทศจะถูกควบคุมโดยพรีเมี่ยม ส่วนโควต้าจะไม่มีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย สรุปก็คือว่า ถ้ารัฐบาลตั้งเป้าหมายเพื่อควบคุมราคาข้าวภายในประเทศ เครื่องมือที่จำเป็นต้องใช้เพียงอย่างเดียวก็คือ จะเป็นพรีเมี่ยมหรือโควต้าก็ได้ เพราะเครื่องมืออีกอันหนึ่งจะไม่มีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับราคาภายใน ยิ่งไปกว่านั้นปัญหาของการจัดการราคาข้าวภายในประเทศจะยากยิ่งขึ้น อันเป็นผลเนื่องมาจากที่การเปลี่ยนแปลงของราคาในตลาดโลก อาจทำให้มีการสับเปลี่ยนเครื่องมือที่ใช้ระหว่างโควต้ากับพรีเมี่ยมเกิดขึ้นได้

ข้อสรุปได้ส่วนนี้แยกได้ ๒ ประเด็น คือ

๑. ในกรณีที่ไม่มีทั้งโควต้าและพรีเมี่ยม ราคาข้าวภายในประเทศถูกกำหนดด้วยราคาในตลาดโลก

๒. ไม่ว่าภาษีหรือโควต้า สามารถใช้ในการทำให้ราคาข้าวภายในประเทศแตกต่างไปจากราคาข้าวในตลาดโลกได้ แต่ทั้งภาษี (พรีเมี่ยม) และโควต้าก็ไม่สามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในเวลาเดียวกัน

ประเด็นทั้งสองข้างต้นนี้ขึ้นอยู่กับการพยายามทำให้เข้าใจรูปลักษณะการค้าข้าวได้ดีขึ้นโดยไม่กล่าวถึงการเก็งกำไร และมีข้อสมมติฐานที่ว่าราคาข้าวในตลาดโลกมีจริง ซึ่ง

ในส่วนต่อไปของบทความจะได้พิจารณาถึงลักษณะของการค้าข้าวที่ค่อนข้างเป็นความจริงโดยยอมให้มีการเก็งกำไรเกิดขึ้น แต่ข้อสมมติฐานที่ว่ามีราคาข้าวในตลาดโลกยังคงมีอยู่

การตั้งราคาในตลาดข้าวนั้นแท้จริงแล้วมีความยุ่งยากกว่าที่กล่าวมาแล้วมากนัก เพื่อที่จะให้เข้าใจจำเป็นที่จะต้องพิจารณาดูว่าผู้ส่งข้าวออกทำหน้าที่อะไรบ้าง หน้าที่หลักของผู้ส่งออกก็คือ การทำความตกลงที่จะส่งข้าวออกในเวลาข้างหน้า ในราคาที่ตกลงกันไว้แล้ว ผู้ส่งออกจะได้กำไรถ้าเขาสามารถคาดคะเนราคาข้าวภายในประเทศในอนาคตได้ถูกต้อง กำไรของผู้ส่งออกก็คือผลตอบแทนต่อความสามารถในการคำนวณราคาในอนาคต ผู้ส่งออกจะทำสัญญาส่งข้าวออกในเวลาและราคาที่แน่นอน ถ้าราคาขายส่งในขณะนั้นลดต่ำลงมาก ผู้ส่งออกก็จะได้กำไรมหาศาล แต่ถ้าราคาสูงมากผู้ส่งออกก็จะขาดทุน เมื่อเราพิจารณาถึงผู้ส่งออก เราต้องตระหนักว่าราคาขายส่งในตลาดมีอยู่หลายราคาถ้าผู้ส่งออกเชื่อว่าราคาขายส่งในอนาคตจะน้อยกว่าราคาข้าวในตลาดโลกในเวลาข้างหน้าเขาก็จะพยายามส่งออกให้มากที่สุด ซึ่งความพยายามส่งออกนี้จะไปเพิ่มอุปสงค์ในอนาคต และทำให้ราคาเพิ่มขึ้น นั่นคือ เมื่อผู้ส่งออกคิดว่า ราคาข้างภายในประเทศจะลดลงเขาก็จะเพิ่มการส่งออก อย่างไรก็ตาม การเพิ่มปริมาณส่งออกจะทำให้อุปสงค์มีมากขึ้นและราคาจะสูงขึ้นด้วย ฉะนั้นการเก็งกำไรจะเป็นตัวทำลายความคิดเบื้องต้นที่ว่า ราคาจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เพราะการเก็งกำไรในลักษณะนี้จะเป็นการเก็งกำไรด้านการเปลี่ยนแปลงของราคาในประเทศ ซึ่งการเก็งกำไรแบบนี้จะช่วยทำให้การขายข้าวและราคาข้าวเป็นไปอย่างราบรื่นอยู่ตลอดเวลา ราคาข้าวภายในประเทศในช่วงระยะเวลาหนึ่งจะถูกกำหนดโดย ต้นทุนการเก็บรักษา (Storage Costs) ที่มีขึ้นในสภาวะตลาด ซึ่งการเก็งกำไรจะเป็นการทำให้ราคาภายในเท่ากันได้ระยะหนึ่ง การเก็งกำไรแบบนี้จะเป็นการฆ่าตัวเองเพราะถ้าราคาข้าวภายในเพิ่มขึ้น ณ ราคาข้าวในตลาดโลกระดับหนึ่ง ความคาดหมายของผู้ส่งออกก็ไม่บรรลุตามต้องการ

นอกจากนี้ผู้ส่งออกยังเก็งกำไรต้านกับสภาวะของตลาดโลกอีกด้วย เพราะถ้าผู้ส่งออกคาดว่าราคาข้าวในตลาดจะสูงขึ้น ผู้ส่งออกก็จะรีรอการส่งออก แต่ผลของการเก็งกำไรนี้ขึ้นอยู่กับต้นทุนการเก็บรักษา ถ้าต้นทุนการเก็บรักษาต่ำ อุปสงค์ของการเก็บข้าวไว้จะสูง อันจะเป็นการทำให้ราคาข้าวภายในสูงขึ้น แม้ว่าการส่งออกจะมีระดับต่ำก็ตาม ในกรณีนี้ผู้ส่งออกจะซื้อและเก็บข้าวไว้ เพราะคิดว่าราคาข้าวในตลาดโลกจะเพิ่มขึ้นมากกว่าต้นทุนการเก็บรักษาที่จะต้องเสีย อุปสงค์ที่

เพิ่มขึ้นนี้จะทำให้ราคาข้าวภายในประเทศสูงขึ้น เป็นการลดความแตกต่างระหว่างราคาข้าวในตลาดโลกกับราคาภายใน ซึ่งโดยทั่วไปจะทำให้มีการส่งออกมากขึ้น เพราะความแตกต่างระหว่างราคาลดลง ทำให้อุปสงค์ภายในลดลง และทำให้ราคาภายในลดลง นั่นคือ การเก็งกำไรต้านทานราคาในตลาดโลกมีแนวโน้มที่จะจำกัดตัวมันเอง เพราะถ้าต้นทุนการเก็บรักษาสูง ผู้ส่งออกก็จะอยู่นอกตลาด ทำให้อุปสงค์ของข้าวลดลงและราคาลดลงด้วย การที่อุปสงค์ลดลงทำให้ราคาภายในลดลงด้วยนั้น ความแตกต่างระหว่างราคาภายในกับราคาในตลาดโลกจะเพิ่มขึ้น จนกระทั่งสภาวการณ์ในตอนแรกกลับมาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งโดยทั่วไปกลไกตลาดจะรักษาราคาภายในกับราคาในตลาดโลก ให้อยู่ในระดับที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด อย่างไรก็ตาม ผู้ส่งออกหรือคนอื่นในธุรกิจการค้าข้าวอาจจะเก็บตุนข้าวไว้เผื่อราคาในอนาคตจะสูงขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ตราบใดที่การเก็งกำไรยังคงมีอยู่ ข้าวก็จะถูกเก็บไว้นอกตลาด แต่อาจมีการซื้อขายกันเป็นการภายใน เพราะการเก็งกำไรในตัวของมันเองไม่สามารถทำให้ราคาเปลี่ยนแปลงมากไปกว่าราคาในตลาดโลก แต่ราคาในตลาดโลกต่างหากจะส่งผลสะท้อนถึงการเก็งกำไร ซึ่งราคาข้าวในประเทศไทยอาจถูกทำให้แตกต่างออกไปจากราคาในตลาดโลกได้เพียงประการเดียว ถ้าผู้ส่งออกมีทัศนะต่อราคาข้าวในตลาดโลกแตกต่างออกไปจากผู้ค้าข้าวอื่น ๆ ในโลก โดยผู้ส่งออกของไทยได้รับข่าวสารข้อมูลที่ดีกว่าผู้ส่งออกรายอื่น ๆ ของโลก ซึ่งการเก็งกำไรนั้นจะให้ผลตอบแทนอย่างคุ้มค่า แต่ถ้าผู้ส่งออกของไทยได้รับข่าวสารข้อมูลที่สู้ผู้ส่งออกรายอื่นไม่ได้ ก็อาจทำให้ผู้ส่งออกของไทยต้องออกไปจากวงการธุรกิจเร็วขึ้น แต่เนื่องจากว่าไม่มีเหตุผลใดที่จะทำให้คิดว่าผู้ส่งออกของไทยได้รับข้อมูลที่ดีกว่าผู้ส่งออกรายอื่น ๆ เราก็ต้องคิดเอาว่าราคาภายในคงจะอยู่ใกล้เคียงกับราคาที่แท้จริงของตลาดโลก นั่นคือ การเก็งกำไรต่อราคาตลาดโลกจะไม่ทำให้ราคาภายในเปลี่ยนแปลงมากกว่าราคาที่แท้จริงในตลาดโลก แต่มันจะมีผลทำให้การเก็บตุนมีมากขึ้นกว่าการส่งออก เพราะการส่งออกจะคล้อยตามการคาดหวังในราคาตลาดที่จะเพิ่มสูงขึ้น

เมื่อมีการคาดการณ์ว่า ราคาในตลาดโลกในอนาคตจะสูงขึ้น ผู้เก็งกำไรก็จะซื้อข้าวมากขึ้น ทำให้ราคาข้าวภายในประเทศสูงขึ้น เราจะป้องกันเหตุการณ์นี้ได้อย่างไร ? ประการแรกถ้าเราพิจารณาถึงผลของโควต้าจะเห็นได้ว่าถ้าโควต้าทำงานเต็มที่และอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เก็งกำไรจะประสบกับภาวะขาดทุน เพราะไม่สามารถฉวยโอกาสจากการที่ราคาในตลาดโลกสูงขึ้นได้โดยส่งออกเกิน

โควต้าที่กำหนดไว้ แต่ถ้าโควต้าไม่ได้ทำหน้าที่อย่างเต็มที่ ราคาภายในประเทศจะสูงขึ้น ข้าวที่เก็บไว้จะมีมากขึ้นได้ และความสัมพันธ์ระหว่างราคาในตลาดโลกกับราคาภายในประเทศจะถูกกำหนดโดยพรีเมี่ยม ในกรณีนี้นักเก็งกำไรก็จะขาดทุนอีกเช่นกัน เพราะปริมาณส่งออกไม่สามารถเกินกว่าโควต้าได้ แต่ราคาภายในประเทศก็ไม่สามารถควบคุมได้ และจะเปลี่ยนแปลงไปตามราคาในตลาดโลก

ถ้ามีพรีเมี่ยมเพียงอย่างเดียว ความสัมพันธ์ระหว่างราคาจะชัดเจน เพราะการปรับค่าพรีเมี่ยมจะทำให้ราคาภายในประเทศอยู่ในระดับที่ต้องการทั้งๆที่มีการเก็งกำไรอยู่ เราสามารถรักษาราคาภายในประเทศให้อยู่ในระบบที่ต้องการได้โดยการใช้พรีเมี่ยม ซึ่งอาจยังคงมีการเก็งกำไรต่อราคาในตลาดโลก แต่การเพิ่มขึ้นของพรีเมี่ยมจะทำให้การเก็งกำไรไม่น่าสนใจ ค่าพรีเมี่ยมที่คงที่ (Constant premium) จะไม่ช่วยในการควบคุมราคาภายใน ราคาภายในประเทศกับราคาในตลาดโลกจะเปลี่ยนแปลงไปในทางเดียวกัน อย่างไรก็ตามค่าพรีเมี่ยมที่เปลี่ยนแปลงได้ (Variable premium) จะมีผลโดยตรงต่อวิธีการควบคุมราคาภายใต้กรอบของการบริหารที่มีอยู่ ดังนั้นระบบโควต้าก็ไม่จำเป็นต้องใช้ดังที่ได้โต้แย้งมาแล้ว กล่าวคือ ไม่มีประสิทธิภาพและยากที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมราคาข้าวภายในประเทศไทย

จุดมุ่งหมายของพรีเมี่ยมที่เปลี่ยนแปลงได้ (Variable premium) ก็คือ ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนในการทำงานของผู้ส่งออก ผู้ส่งออกจำเป็นต้องตกลงที่จะส่งข้าวออกในเวลาข้างหน้าที่แน่นอน ด้วยความหวังว่าจะได้กำไรจากการที่ราคาทั้งสองแห่งแตกต่างกัน แต่ถ้าค่าพรีเมี่ยมเพิ่มขึ้นในช่วงระยะเวลานั้น ผู้ส่งออกก็จะสูญเสียส่วนแตกต่างกันที่จะคิดว่าจะได้ ดังนั้นผู้ส่งออกก็จะไม่อยากส่งออก ซึ่งนี่เองเป็นข้อโต้แย้งที่ใช้ได้อย่างเต็มที่ การเปลี่ยนแปลงในค่าพรีเมี่ยมบ่อยๆ จะทำให้การส่งออกลดลงอันเนื่องมาจากการเสี่ยงที่สูงขึ้น นั่นคือในระยะเวลาที่ราคาสูงขึ้น ข้าวจะถูกเก็บไว้จนกว่าจะถึงเวลาที่ราคาตลาดโลกค่อนข้างจะอยู่ตัว และสามารถคาดคะเนค่าพรีเมี่ยมได้ แต่ถ้าการคาดหมายประสบความล้มเหลว เพราะราคาในตลาดโลกไม่คงที่ แต่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย การเสี่ยงที่มากขึ้นจะนำไปสู่การลดการส่งออก อันจะทำให้ราคาข้าวภายในลดลงได้ ในเวลาที่ราคาข้าวภายในประเทศสูงขึ้น การใช้พรีเมี่ยมที่เปลี่ยนแปลงได้จะทำหน้าที่ทำให้ราคามีเสถียรภาพ ในที่สุด ความยากลำบากในการหากำไรจากพรีเมี่ยมเปลี่ยนแปลงได้บางส่วนอาจถูกชดเชยโดยการออกกฎเกณฑ์ต่างๆ สำหรับปรับปรุงค่าพรีเมี่ยม

ข้อสรุปของส่วนนี้ก็คือ พรีเมี่ยมที่เปลี่ยนแปลงได้จะนำไปสู่การควบคุมราคาภายในที่ง่ายขึ้น การใช้พรีเมี่ยมที่เปลี่ยนแปลงได้นี้ทำได้ง่ายมากโดยการตั้งกรรมาธิการระดับรัฐมนตรีเข้าชุดหนึ่ง มีการพบกันบ่อยๆ อาจจะเป็นทุกสองสัปดาห์เพื่อพิจารณาถึงค่าพรีเมี่ยมข้าวที่ควรปรับปรุง ถ้าสำนักงานศุลกากรรายงานมาว่า ราคาส่งออกจะสูงขึ้น ค่าพรีเมี่ยมก็จะเพิ่มขึ้น ดังนั้น ถ้าราคาในตลาดโลกสูงขึ้นและค่าพรีเมี่ยมสูงขึ้นตามไปด้วย กำไรของนักเก็งกำไรจะถูกตัด และจะเป็นการปรามการส่งออกครั้งใหม่ อันจะทำให้ราคาข้าวภายในลดลง การเพิ่มค่าพรีเมี่ยมในเวลาที่ราคาตลาดโลกสูงขึ้น จะทำให้ผู้ส่งออกไม่มีแก่ใจส่งออก ขณะเดียวกันราคาภายในก็จะอยู่ภายใต้ความควบคุมได้ ตามปกติแล้วการปรับค่าพรีเมี่ยมจะรักษาราคาภายใน ณ ระดับที่ต้องการ ซึ่งเป็นที่น่าสงสัยว่าถ้ามีการใช้ระบบโควต้าหรือพรีเมี่ยมที่คงที่ หรือใช้ทั้งสองอย่างรวมกันแล้วจะสามารถบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าวนี้ได้

ค่าพรีเมี่ยมที่เปลี่ยนแปลงได้สามารถพิจารณาได้ว่าเป็นเครื่องมือ ๒ ทาง กล่าวคือ ประการแรก เมื่อราคาภายในตกต่ำลงกว่าระดับที่ต้องการ เราก็ลดค่าพรีเมี่ยม ซึ่งอาจถึงค่าพรีเมี่ยมที่เป็นลบก็ได้ (negative premium) รายได้จากพรีเมี่ยมก็อาจจะจัดการได้เป็นกรณีพิเศษโดยการสะสมรายได้ไว้ในรูปของพันธบัตรรัฐบาล เมื่อถึงคราวจำเป็นที่ต้องจ่ายให้แก่ผู้ส่งออก (ในกรณีที่พรีเมี่ยมเป็นลบ) ก็นำเอาพันธบัตรนี้ไปขายให้แก่ธนาคารแห่งประเทศไทย ซึ่งในกรณีนี้จะไม่มีปัญหาเกี่ยวกับทางด้านรายได้แต่อย่างใด เงินทุนนี้อาจให้สถาบันสินเชื่อทางการเกษตรกู้ไปทำประโยชน์ได้ด้วย ส่วนประการหลังก็คือถ้าราคาข้าวภายในประเทศ ณ ระดับที่ต้องการสูงขึ้นก็สามารถควบคุมได้โดยการปรับค่าพรีเมี่ยม

คนกศักดิ์ แก้วเทพ เรียบเรียงจาก Forrest Cookson, "The Control of Rice Export Trade," (mimcograph)

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ วารสารรายสามเดือน

ฉบับ ภัยเหลือง ตอนที่ ๓

ออกวางตลาดแล้ว

บอกรับเป็นสมาชิกได้ที่ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

ตึกคณะเศรษฐศาสตร์ ห้อง ๕๓๒ ธรรมศาสตร์

ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ ๒ โทร. ๒๑๖๑๑๑-๙ ต่อ ๒๑๒

รายชื่อหนังสือของโครงการตำรา ฯ ที่ตีพิมพ์แล้ว

ประวัติศาสตร์ยุโรป (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๒) (พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๕)
เจ เอม ทอมป์สัน แต่ง
นันทา โชติกะพุกกะณะ และ นิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา แปล ราคา ๔๕ บาท

ภูมิศาสตร์ประเทศไทย (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๒) (พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๖)
สวาท เสนาณรงค์ แต่ง ราคา ๓๕ บาท

ปรัชญา (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๓ กำลังตีพิมพ์ครั้งที่ ๒)
ซี อี เอม โจด แต่ง
วิทย์ วิสทเวทย์ แปล ราคา ๒๐ บาท

ทฤษฎีสื่อสารมวลชน (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๓)
เฟรด เอส ซีเบอร์ท, เธออดอร์ พีเตอร์สัน, วิลเบอร์ แชรม แต่ง
เกษม ศิริสัมพันธ์ แปล ราคา ๒๐ บาท

ปรัชญากรีก (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๔)
ดับบลิว ที สเตซ แต่ง
ปรีชา ช้างขวัญยืน แปล ราคา ๒๕ บาท

เศรษฐศาสตร์มหภาค เล่ม ๑–๒ (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๔)
ทอมมัส เอฟ เดอรนเบอร์ค, ดันแคน เอม แมคดูกอลล์ แต่ง เล่ม ๑ ราคา ๓๕ บาท
สุพันธุ์ โตสุนทร แปล เล่ม ๒ ราคา ๒๐ บาท

ปรัชญาการเมือง (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๔)
มอริซ แครนสตัน แต่ง
ส. ศิวรักษ์ แปล ราคา ๓๕ บาท

วิธีวิเคราะห์เชิงปริมาณ (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๖)
ริชาร์ด ไอ เลวิน และ ซี เค เคิร์กพาตริค แต่ง
เอกชัย ชัยประเสริฐสิทธิ์ แปล ราคา ๔๕ บาท

หนังสือลำดับต่อไปของโครงการตำรา ฯ

๑. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ
๒ รวมบทความวิชาการทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
๓. รวมบทความวิชาการทางเศรษฐศาสตร์
๔. เอเชียตะวันออกยุคใหม่ เล่ม ๒
๕. ประวัติศาสตร์พม่า
๖. บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย
๗. ลัทธิคอมมิวนิสต์ในภาคทฤษฎีและปฏิบัติ
๘. ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทย

โครงการหนังสือเล่มของ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ เล่มต่อ ๆ ไปซึ่งกำลังจะทยอยออกสู่สายตาของท่าน ก็คือ

๑. รวมบทความการเมืองไทย	เสน่ห์ จามริก	
๒. ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย	ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี	บรรณาธิการ
๓. การปฏิวัติของชาวนาไทย	เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม	บรรณาธิการ
๔. ธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย	รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์	บรรณาธิการ
๕. การวิจัยหรือการจารกรรม	สุชาติ สวัสดิ์ศรี	บรรณาธิการ
๖. ปรัชญาประวัติศาสตร์ใน "สงครามและสันติภาพ" ของ ตอลสตอย	ชาญวิทย์ เกษตรศิริ	แปล
๗. รวมบทความทางวิชาการ	จิตร ภูมิศักดิ์	
๘. หนึ่งวันในชีวิต (นวนิยายรัสเซีย)	โซลเจนิตซิน	
๙. รวมเรื่องสั้นในโลกที่สาม	เอเชีย อาฟริกา ละตินอเมริกา	

ฯ ล ฯ

ความเป็นมาของคำสยาม – ไทย – ลาว และขอม
และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ โดย จิตร ภูมิศักดิ์

หนังสือเล่มสุดท้ายของ จิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งเพิ่งค้นพบต้นฉบับ นี่เป็นหนังสือวิชาการที่ยิ่งใหญ่ในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมา ขณะนี้กำลังตีพิมพ์อยู่อย่างรีบเร่ง

หนังสือเนื่องในโอกาสพิเศษ
กำหนดออกเดือนมีนาคมนี้แน่นอน

๑. รักเมืองไทย เล่ม ๑ รวมบทความทางวิชาการทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเมืองไทย โดยเฉพาะ สมบัติ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ และ [illegible]

๒. รักเมืองไทย เล่ม ๒ รวมบทความทางวิชาการ ทางเศรษฐศาสตร์ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ และ [illegible]เศรณี เป็นบรรณาธิการ

๓. สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับวิชาการ
สุชาติ สวัสดิ์ศรี และ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เป็นบรรณาธิการ

ทั้งสามเล่มวางตลาดแน่นอน ต้นเดือนมีนาคมนี้

นี่เป็นเพียงรายชื่อส่วนหนึ่งของหนังสือปกอ่อน ซึ่งกำลังวางตลาดอยู่ขณะนี้

วิวิจฉัยปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมไทย :

รวมบทความของ สุชาติ สวัสดิ์ศรี สุจิตต์ วงษ์เทศ
สืบแสง พรหมบุญ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
ประเสริฐ ณ นคร ไพฑูรย์ สายสว่าง
นันทวรรณ เหมินทร์ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล

ฯลฯ

ส่องไทย: วรรณกรรมร่วมสมัย ชลธิรา กลัดอ[illegible] พิมพ์ศึกสิตสยาม
ทุนนิยมผูกขาดในประเทศไทย: ณรงค์ดี เ[illegible] ปุถุชน
วิเคราะห์โครงสร้างเศรษฐกิจไทย: เพชร [illegible]งกมล
เศรษฐศาสตร์การคลังว่าด้วยการศึกษา: [illegible] าคมเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์
วิเคราะห์โครงการผันเงินในเชิงเศรษฐกิจ [illegible]: เกริกเกียรติ์ พิพัฒน์เสรีธรรม
สมาคมเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์
นิราศหนองคาย ต้นฉบับ หลวงพัฒนพงศ์ภักดี วรรณคดีที่ถูกสั่งเผา: สิทธิ ศรีสยาม
ยุคเพลง หนัง และละครในอดีต: กาญจนาคพันธ์
เบื้องหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕ กุหลาบ สายประดิษฐ์: สำนักพิมพ์ บูรพาแดง
รัฐธรรมนูญ ๑๐ ธ.ค. ๑๘ ฉบับ กฎหมาย-กฎหมู่: กรรมการนิสิตคณะรัฐศาสตร์ จุฬา ฯ
ไทยกับเมืองขน: อรัญ พรหมชมภู
๓๐ ปี แห่งการปฏิวัติลาว: ไกรสร พรหมวิหาร ชมรมดาวรุ่ง
หนอนหนังสือ: เสถียร จันทิมาธร สำนักพิมพ์คัมภีร์
กองทัพประชาชน วรรณกรรมเพื่อชีวิตจากอินเดีย : เปรมจันทร์ ชมรมหนังสือบัวแดง
บทเพลงผู้ทรนง: แมกซิม กอร์กี้ เขียน นิกร ศรีโรจน์ แปล กลุ่มศึกษาวรรณกรรมนิด้า

สังคมศาสตร์ ปริทัศน์

ฉบับใหม่ ภัยเหลือง ภาคสาม
กำจัดจักรวรรดินิยม ล้มระบบผูกขาด
ชีวิตของ เฮียว สัมพันธ์ แห่งเขมรแดง
วางตลาดแล้ว

หนังสือของสำนักพิมพ์สังคมศาสตร์ ฯ

สมาชิกสมาคมสั่งซื้อลด ๓๐%

ชื่อผู้แต่ง	ชื่อหนังสือ	ราคา
๑. กรมพระยานริศฯ	บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ ๒๕๐ บาท (๕ เล่มชุด)	
๒. กรมพระยาดำรงฯ	ชุมนุมพระนิพนธ์	๕ ,,
๓. เสรีย[illegible]	ประเพณีไทย	
๔. อาภรณ์ ชาติบุรุษ	หมอทอมคลีย์ (แ[illegible]	
๕. [illegible]	[illegible]	
๖. ส. ศิวรักษ์	[illegible]	
๗. ส. ศิวรักษ์	[illegible]	
๘. ส. ศิวรักษ์	[illegible]	
๙. ส. ศิวรักษ์	โสกราตีสแก้คดี	๕ ,,
๑๐. ส. ศิวรักษ์	โสกราตีสแก้คดี	๕ ,,
๑๑. ส. ศิวรักษ์	วิธีการโสกราตีส	๕ ,,
๑๒. ส. ศิวรักษ์	วาระสุดท้ายโสกราตีส	๕ ,,
๑๓. บันลือ ถีนพังงา	เอมิลยอดนักสืบ (แปล)	๑๕ ,,
๑๔. ชนิ วัลยะเพ็ชร์ และวัฒนา ประทุมสันธุ์	พจนานุกรมภูมิศาสตร์	๔๐ ,,
๑๕. ม.ร.ว. จีรวัฒน์ จักรพันธ์	ประวัติศาสตร์เขมร ฯ (แปล)	๓๐ ,,
๑๖. พุทธทาส ภิกขุ	อธิบายภาพปริศนาธรรมไทย	๖๐ ,,
๑๗. เติม วิภาคพจนกิจ	ประวัติศาสตร์อีสาน (๒ เล่มชุด)	๗๐ ,,
๑๘. หม่อมเจ้าหิทธิพร		๖๐ ,,
๑๙. ส. ศิวรักษ์	ประวัติศาสตร์จีน (แปล)	๔๐ ,,
๒๐. จำนงค์ ทองประเสริฐ	โครงสร้างสังคมเอเชีย (ปกอ่อน)	๓๐ ,,
	พุทธศาสนาหรือลัทธิคอมฯ (ปกแข็ง)	๕๐ ,,
๒๑. นิธิ เอียวศรีวงศ์	แรงงานกับวรรณกรรมไทย	๒๕ ,,
๒๒. นิธิ เอียวศรีวงศ์	อิสลามสมัยแรก	๑๕ ,,
๒๓. นิจ ทองโสภิต	แผ่นดินพระนั่งเกล้า (แปล)	๔๐ ,,
๒๔. ชำนาญ อินทโสภณ	เฮโรโดทัส (แปล)	๒๕ ,,
๒๕. เฉลิม สุขเกษม	สมุทรปราการ	๑๕ ,,
๒๖. สุชิน ตันติกุล	รัฐประหาร ๒๔๙๐	๒๕ ,,
๒๗. เฉลิม อยู่เวียงชัย	ปราชญ์ร้อยแปด (แปล)	๒๐ ,,
๒๘. น.ณ ปาก[illegible]	ประวัติวรกรรมอเมริกัน	๒๐ ,,
๒๙. จุลท[illegible]	[illegible]กำมะลอ	๑๕ ,,
๓๐. [illegible]	[illegible]แห่งความรู้	๔๐ ,,
๓๑. วุฒิชัย มูลศิลป์	[illegible]การศึกษาในสมัย ร. ๕	๔๐ ,,
๓๒. ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ	กรมหมื่นวรจักรวรรณสัมพันธ์	๑๕ ,,
ส. เสถียรสุต	ประวัติวัฒนธรรมจีน	๕๐ ,,
สมาธรรมภาร	บัญญัติศัพท์	๒๐ ,,
บัญญัติศัพท์		
๓๕. กรมพระยาดำรง ราชานุภาพ	ตำนานเมืองเหนือ	๓๐ ,,
๓๖. Chou Takuan	Notes on the Custom of Cambodia	๔๕ ,,
๓๗. Phya Anuman	Essays on Thai Folklore	๔๐ ,,
๓๘. Dalai Lama of Tibet	Opening of the Wisdom eyes	๖๐ ,,
๓๙. Jeremy Kemp	Aspects of Siam Kingship	๔๕ ,,

จุลสารโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ เมษายน – มิถุนายน ๒๕๑๙ ๘ บาท

พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
และ
สงครามเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๑

*

พระบรมราโชบายลัทธิชาตินิยมของรัชกาลที่ ๖

*

ประเทศไทยกับอวสานของสังคมเก่า

*

เสรีไทยกับ โอ. เอส. เอส.

*

ปฏิรูปที่ดินต้านการปฏิวัติ

*

การวิจัยเพื่อปราบปรามประชาชน

*

ผู้นำทางการเมืองในเอเชียอาคเนย์สมัยอาณานิคม

*

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เป็นวารสารทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ศิลปวิทยาการในแขนงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และ เพื่อเป็นเอกสารอ่านประกอบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

คณะบรรณาธิการ

กนกศักดิ์	แก้วเทพ	กาญจนี	สมเกียรติกุล
กาญจนา	คำสุวรรณ	นิตยา	มาพึ่งพงศ์
บัณฑร	อ่อนดำ	ปรานี	วงษ์เทศ
ยุพา	ชุมจันทร์	วิระดา	สมสวัสดิ์
เสาวรส	ณ บางช้าง	อำนวยชัย	ปฏิพัทธ์ ฯ

บรรณาธิการ

ธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	ทรงยศ	แววหงษ์

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์พิฆเณศ ๙๙–๙๗ แพร่งสรรพศาสตร์ ถนนตะนาว กรุงเทพมหานคร
โทรศัพท์ ๒๒๒–๒๘๕๐, ๒๒๒–๙๓๖๙ นายสุจิตต์ วงษ์เทศ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๙

จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ออกจำหน่ายปีละ ๔ เล่ม ราคาขายปลีกเล่มละ ๘ บาท ติดต่อโดยตรงได้ที่บริษัท ศึกษิตสยาม จำกัด แผนกขายส่ง ๑๗๑๙ ถนนพระราม ๔ สามย่าน พระนคร โทร. ๕๑๑๖๓๐

จุลสารโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

สารบาญ

บรรณาธิการ	๒
พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์และสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑	๓
ผู้นำทางการเมืองในเอเชียอาคเนย์สมัยอาณานิคม	๑๗
พระบรมราโชบายลัทธิชาตินิยมของรัชกาลที่ ๖	๒๗
ประเทศไทยกับอวสานของสังคมเก่า	๓๕
เสรีไทยกับ โอ. เอส. เอส.	๕๐
หลังฉากเสรีไทยในอุดร ฯ	๖๘
ปรีดี พนมยงค์กับการเมืองไทย	๗๖
ปฏิรูปที่ดินต้านการปฏิวัติ	๘๒
ครูกับการพัฒนาชนบท	๙๔
การวิจัยเพื่อปราบปรามประชาชน	๑๐๐
พรรคการเมืองไทย	๑๑๔
การคัดเลือกชนชั้นนำของไทย	๑๒๓

บทบรรณาธิการ

จุลสารโครงการตำรา ฯ เล่มนี้เสนอบทความทางด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสังคมไทยและภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ทั้งจากทัศนะของต่างประเทศและในประเทศ เพื่อที่เราจะได้ทำความเข้าใจกับสภาพสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่

ถ้ามองจากความคลี่คลายทางประวัติศาสตร์สังคมแล้ว จะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในเอเชียด้านที่สำคัญอันหนึ่งได้แก่พัฒนาการของขบวนการ "รักชาติ" ที่คัดค้านลัทธิล่าอาณานิคมของบรรดาประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตกนับแต่คริสตศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา กำเนิดและพัฒนาการของลัทธิรักชาติหรือชาตินิยมนั้น ก็มีความสัมพันธ์กับขั้นตอนพัฒนาการสังคม ลักษณะเด่นที่ปรากฏในสังคมตะวันตกก็คือ ลัทธิรักชาติสมัยใหม่กำเนิดขึ้นมาพร้อมกับการลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวต่อสู้ของชนชั้นกระฎุมพี และต่อมามีการสถาปนา "รัฐประชาชาติ" ขึ้น ส่วนในสังคมอาณานิคมและกึ่งอาณานิคมก็ได้รับอิทธิพลจากความสัมพันธ์กับประเทศจักรวรรดินิยม ความสัมพันธ์แบบเอารัดเอาเปรียบของประเทศจักรวรรดินิยม เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การก่อตัวของขบวนการรักชาติในประเทศอาณานิคม อย่างไรก็ตาม ลักษณะเฉพาะบางอย่างของแต่ละสังคม มีผลให้ขบวนการรักชาติมีลักษณะแตกต่างกันไป เช่น กระแสความคิดชาตินิยมของไทยสมัยรัชกาลที่ ๖ ก็แตกต่างจากของจีนสมัย ดร. ซุนยัดเซน หรือลัทธิชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็แตกต่างจากของ โฮจิมินห์ เป็นต้น

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับลัทธิรักชาติหรือชาตินิยมนี้ เป็นความพยายามที่จะเสนอข้อคิดเห็นเพื่อให้ผู้อ่านได้เปรียบเทียบและวิเคราะห์ถึงแนวความคิดดังกล่าวนี้อย่างจริงจัง เพราะกระแสความคิดชาตินิยมยังคงมีลักษณะเด่นที่ครอบงำสังคมไทยอยู่ บทความเรื่อง "พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์และสงครามเสียกรุงครั้งที่ ๑" ก็ให้ข้อคิดที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับลักษณะการสร้างกระแสความรัก"ชาติ" ด้วยการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของการเป็นผู้นำที่ต่อเนื่องมาจากอดีต ไม่ว่าจะปรากฏออกมาในการย้างอิงถึง "พระนเรศวร" หรือ "พระร่วง" ในเวลาต่อมา

นอกจากนั้น ประวัติการเมืองไทยที่ยังมีผู้สนใจกันอยู่ ได้แก่เหตุการณ์สมัยเสรีไทยต่อสู้กับจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น เรามีบทความทั้งจากผู้ที่อยู่ในและนอกขบวนการเสรีไทยให้ท่านพิจารณา เรื่องของการปฏิรูปที่ดินก็เป็นอีกปัญหาที่มีผู้สนใจ เราจึงเสนอประวัติของการปฏิรูปที่ดินในภูมิภาคแถบนี้ ซึ่งมีความเกี่ยวพันทางการเมืองกับบทบาทของสหรัฐ ฯ อันสะท้อนออกมาในหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาชนบท และ "การวิจัยหรือจารกรรม" บทความทางรัฐศาสตร์อีกอันที่น่าสนใจว่าด้วย "ประเทศไทยกับอวสานของสังคมเก่า" เป็นการมองจากพื้นฐานของสังคม แทนที่จะมองแต่เฉพาะชนชั้นปกครองแบบที่นักรัฐศาสตร์ทั่ว ๆ ไปได้เคยเสนอมา

เราหวังว่าบทความที่คัดมาเสนอท่านผู้อ่านนี้คงจะได้กระตุ้นให้เกิดข้อคิดเห็นขึ้นมาได้บ้าง ท่านมีความคิดเห็นหรือรู้สึกอย่างไรต่อเนื้อหาและการเสนอของ**จุลสารโครงการตำรา ฯ** โปรดจดหมายมาโดยตรงถึงผู้จัดการหรือบรรณาธิการได้ บางทีเราอาจจะร่วมกันทำให้ "วงวิชาการ" มีการเคลื่อนไหวและก้าวไปข้างหน้าพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางสังคมได้อย่างมีเป้าหมายและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง

พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ และสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑

บทนำ

นักเขียนพงศาวดารและนักประวัติศาสตร์

ศาสตร์ไทยสมัยใหม่มักจะนิยมเขียนถึงประวัติศาสตร์สงครามระหว่างไทยกับพม่าในครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (พ.ศ. ๒๑๐๑–๒๑๕๐) สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย ทรงเรียกสงครามครั้งนี้ว่า "มหายุทธ" ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระองค์ยกย่องให้เสมอด้วยสงครามใน "มหาภารตยุทธ" อันเป็นมหากาพย์ที่เลื่องลือของอินเดีย การที่กรมพระยาฯ ทรง ฯ ยกย่องความยิ่งใหญ่ของสงครามระหว่างไทยกับพม่าครั้งนี้เห็นได้ชัดมาก เพราะพระองค์ยังทรงนำสงครามครั้งนี้ไปเปรียบเทียบกับสงครามระหว่างไทยกับพม่าเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ซึ่งมีผลทำให้ไทยต้องประสบความพินาศอย่างยับเยินใน พ.ศ. ๒๓๑๐ แต่ทรงเรียกสงครามครั้งนั้นว่า "จุลยุทธ"

ผู้เขียนเห็นว่าความยิ่งใหญ่ของสงครามระหว่างไทยกับพม่าในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ อาจเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเขียนประวัติศาสตร์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้ชัดว่านักเขียนพงศาวดารพยายามบรรยายถึงสงครามครั้งนี้อย่างยืดยาวเป็นร้อยๆหน้าขึ้นไป ดังปรากฏในพงศาวดาร ๓ ฉบับที่เขียนขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๓๙ คือ *"พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม* และ *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์* แต่ในขณะเดียวกัน เป็นที่น่าสังเกตว่าพงศาวดารเหล่านี้กลับกล่าวถึงสงครามในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ไม่ถึง ๓๐ หน้า ความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจนเช่นนี้ จะทำให้เราเข้าใจได้ไหมว่าผู้เขียนพงศาวดารเจตนาที่จะละเลยเหตุการณ์ของสงครามครั้งหลังเสีย เนื่องจากผู้เขียนพงศาวดารย่อมจะต้องมีความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ครั้งเสียกรุงครั้งที่ ๒ ได้ในเมื่อเป็นเหตุการณ์ที่เพิ่งผ่าน

พันไปไม่นานนัก และยังอาจเป็นบุคคลร่วมสมัยกับเหตุการณ์นั้นด้วย จึงควรรู้เรื่องราวเกี่ยวกับการเสียกรุงบ้าง แต่ปรากฏว่าผู้เขียนพงศาวดารกล่าวถึงข้อเท็จจริงของเหตุการณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ เพียงส่วนน้อยเท่านั้น

ฉะนั้น ในบทความนี้ผู้เขียนจึงมุ่งที่จะศึกษาและวิเคราะห์งานเขียนพงศาวดารในสมัยต้นรัตนโกสินทร์เพื่อคลี่คลายปัญหาดังกล่าว

ความเป็นมาของสงครามระหว่างไทยกับพม่าในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ โดยสังเขป

เรื่องราวของสงครามระหว่างไทยกับพม่าในตอนครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ส่วนใหญ่มาจากหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดารทั้งทางฝ่ายไทยและพม่า นอกจากนี้ก็มีงานเขียนประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ๔ เล่มด้วยกัน ซึ่งเขียนโดยเซอร์ อาเธอร์แฟร์ (Sir Arthur Phayre) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ ยี.อี. ฮาร์วีย์ (G.E. Harvey) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ กรมพระยาดำรง ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ (พิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓) และดับบลิว. เอ. อาร์ วูด (W.A.R. Wood) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙

การสงครามไทยพม่าครั้งนี้เริ่มขึ้นเนื่องจากว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๐ เป็นเวลาที่ทางฝ่ายพม่ามีกษัตริย์ที่เข้มแข็งคือพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ พระองค์ทรงสามารถรวบรวมอาณาจักรพม่าให้เป็นปึกแผ่นได้อีกครั้งหนึ่งหลังจากอาณาจักรอังวะเสื่อมลง และได้ตั้งอาณาจักรตองอูขึ้นใหม่ ในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๘๒ พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ทรงปราบปรามพม่าทางตอนเหนือและมอญเอาไว้ในอำนาจของพระองค์สำเร็จ ชัยชนะที่ยิ่งใหญ่นี้ทำให้ทรงสถาปนาพระองค์เองเป็นจักรพรรดิแห่งเมืองพุกามและหงสาวดี (พะโค) ปรากฏว่าพระองค์ได้ใช้เมืองหงสาวดีเป็นราชธานีแทนที่จะเป็นเมืองพุกาม มีข้อที่น่าสังเกตว่าการที่พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ทรงตั้งราชธานีอยู่ที่กรุงหงสาวดีคงจะเป็นเพราะพระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะเข้าครอบครองอาณาจักรไทยและยะไข่ต่อไป ที่ตั้งกรุงหงสาวดีเหมาะที่จะใช้เป็นฐานกำลังยกเข้าโจมตีทั้งไทยและยะไข่ได้โดยสะดวก อย่างไรก็ดีพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ไม่ทรงสามารถเข้าครอบครองยะไข่ได้ พระองค์ประสบกับความพ่ายแพ้ในการสงครามกับยะไข่ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๘๙–๒๐๙๐ ดังนั้นในปีต่อมาพระองค์จึงยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา

ทางด้านกรุงศรีอยุธยาขณะนั้นตรงกับรัชกาลของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เป็นที่น่าสังเกตว่าความหมายของพระนามกษัตริย์ไทยพระองค์นี้ก็แปลว่ากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เช่นเดียวกับที่พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ทรงเรียกพระองค์เอง สงครามครั้งนี้จึงเป็นสงครามระหว่าง

กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ทั้งคู่ แต่พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ก็ไม่สามารถตีกรุงศรีอยุธยาได้อีก

ความล้มเหลวที่พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ไม่อาจตีอาณาจักรไทยและยะไข่ได้ ทำให้พระองค์ถึงกับเสียพระสติ และใน พ.ศ. ๒๐๙๓ พระองค์ก็ถูกลอบปลงพระชนม์ พะยินหน่องหรือพระเจ้าบุเรงนองพระเชษฐาภรรดา (พี่เขย) ของพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ได้ขึ้นครองราชและดำเนินนโยบายการสงครามสืบต่อไป ใน พ.ศ. ๒๐๙๙ พระเจ้าบุเรงนองได้เข้าตีเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นอิสระอยู่ การนี้คงจะเป็นกลอุบายของพระองค์ที่ต้องการจะใช้เมืองเชียงใหม่เป็นฐานทัพยกมาตีกรุงศรีอยุธยา และเท่ากับเป็นการตัดขาดกรุงศรีอยุธยามิให้ได้รับความช่วยเหลือจากหัวเมืองทางเหนืออีกด้วย

หลังจากที่พระเจ้าบุเรงนองทรงทำสงครามขยายอำนาจอยู่ทางตอนเหนือของไทยต่อมาอีก ๗ ปี จนกระทั่งสามารถควบคุมเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว พระองค์จึงใช้กองทัพของเชียงใหม่รวมกับกองทัพของพม่ายกลงมาตีกรุงศรีอยุธยา และครั้งนี้กรุงศรีอยุธยาก็ต้องยอมแพ้แก่พม่า เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๑๐๗ เหตุการณ์ภายในของไทยตอนนี้ไม่กระจ่างชัดและค่อนข้างสับสน เพราะหลักฐานต่าง ๆ บันทึกไว้ไม่ตรงกัน พงศาวดารไทยกล่าวว่า เมื่อไทยแพ้สงครามพม่าแล้ว พระมหาจักรพรรดิทรงสละราชสมบัติให้กับพระราชโอรสองค์ที่ ๒ คือพระมหินทราธิราช แล้วทรงออกผนวช แต่เรื่องราวในพงศาวดารพม่ากลับกล่าวว่าพระมหาจักรพรรดิและพระบรมวงศานุวงศ์ส่วนใหญ่ถูกนำตัวไปยังเมืองพม่าในฐานะเชลยศึก พระมหาจักรพรรดิทรงผนวชอยู่ที่เมืองพม่า หลังจากนั้นอีก ๒-๓ ปี พม่าก็ปล่อยให้พระองค์เสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา หลักฐานทางฝ่ายพม่าตอนนี้กรมพระยาดำรง ฯ ทรงนำมาวิเคราะห์และเห็นว่าค่อนข้างจะถูกต้องกว่าของไทย หากข้อสันนิษฐานเป็นจริงตามนี้ก็แสดงว่า การที่ไทยต้องยอมแพ้แก่พม่า นอกจากพระมหากษัตริย์ไทยและพระบรมวงศานุวงศ์ส่วนหนึ่งจะถูกนำตัวไปเป็นเชลยศึกแล้ว ไทยต้องส่งส่วยช้างปีละ ๓๐ เชือก เงินปีละ ๓๐๐ ชั่ง ให้แก่พม่า และยอมให้พม่าเก็บภาษีผ่านด่านที่เมืองมะริด

ต่อจากนั้นพม่าได้ยกให้พระมหินทร ฯ พระราชโอรสของพระมหาจักรพรรดิขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองกรุงศรีอยุธยาโดยพม่ามิได้เข้ามาควบคุมเอง แต่ให้พระมหาธรรมราชาซึ่งเป็นพระมหาอุปราชครองเมืองพิษณุโลกผู้ฝักใฝ่พม่าคอยควบคุมแทน พระมหาธรรมราชาพระองค์นี้ทรงมีเชื้อสายพระราชวงศ์เมืองเหนือ (สุโขทัย) พระองค์ไม่ค่อยเป็นที่พอพระทัยของพระมหินทร ฯ มากนัก ทำให้พระมหินทร ฯ ต้องทรงสร้างสัมพันธไมตรีกับกษัตริย์ลาวเพื่อคลอนอำนาจของพระมหา

ธรรมราชาลง ความขัดแย้งระหว่างพระมหาธรรมราชากับพระมหินทร ฯ นี้เองเปิดโอกาสให้พระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาโจมตีไทยอีกเป็นครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๑

ผลของสงครามครั้งนี้ไทยเสียกรุงให้แก่พม่าเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ พระเจ้าบุเรงนองทรงยกพระมหาธรรมราชาขึ้นเป็นกษัตริย์แทนพระมหินทร ฯ ซึ่งถูกกวาดต้อนไปอยู่เมืองพม่าพร้อมกับคนไทยส่วนหนึ่ง ไทยต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่าเป็นเวลานานถึง ๑๕ ปี และเป็นผลทำให้ไทยได้นำเอาปีศักราชของพม่ามาใช้แทนมหาศักราช ปีศักราชของพม่าคือจุลศักราชนั่นเอง

สิ่งที่สำคัญและน่าสนใจในประวัติศาสตร์ไทยตอนนี้คือ การกลับคืนสู่อำนาจของราชวงศ์สุโขทัยอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ต้องพ่ายแพ้แก่อาณาจักรอยุธยาเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ดังที่กล่าวแล้วว่าพระมหาธรรมราชาทรงสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์สุโขทัย ด้วยเหตุนี้อาจทำให้พระองค์เข้าช่วยฝ่ายพม่าพิชิตกรุงศรีอยุธยาโดยความหวังที่จะให้ราชวงศ์สุโขทัยกลับคืนสู่อำนาจตามเดิม แล้วอาจจะทรงคิดกอบกู้อิสรภาพกลับคืนในภายหลังก็เป็นได้ ดังปรากฏในหลักฐานจีนว่าระหว่าง พ.ศ. ๒๑๑๖ ซึ่งเป็นเวลาที่ไทยยังอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ไทยได้ส่งทูตไปยังราชสำนักจีน การกระทำดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ากรุงศรีอยุธยาดำเนินนโยบายเหมือนกับเป็นประเทศอิสระหรือพยายามจะทำตนเป็นอิสระ เพราะการติดต่อกับต่างประเทศโดยเฉพาะกับประเทศจีนนั้น จะต้องกระทำโดยรัฐที่เป็นเอกราชเสมอกัน เป็นไปได้ว่าพระมหาธรรมราชาทรงส่งทูตไปเพื่อให้จักรพรรดิจีนยอมรับไทยในฐานะเป็นประเทศอิสระ อย่างไรก็ดี หลักฐานพม่ามิได้กล่าวถึงเรื่องนี้ จึงทำให้มองไปได้อีกแง่หนึ่งว่าไทยแอบส่งทูตไปโดยพม่าไม่รู้เห็น หรืออาจเป็นเพราะว่าอำนาจของพม่าเหนืออยุธยาเริ่มอ่อนแอลง จึงมิได้เข้ามาแทรกแซงการปกครองภายในของไทย ถ้าหากพิจารณาจากหลักฐานจีนที่สนับสนุนการตีความดังกล่าวข้างต้นแล้ว ก็ย่อมชี้ได้ว่าพระมหาธรรมราชามิได้ทรงเห็นว่าพระองค์เป็นผู้ทรยศต่อชาติแต่ประการใด การที่ทรงยอมอ่อนน้อมต่อพม่าก็เพื่อให้พม่าตายใจ

อย่างไรก็ดี พระมหากษัตริย์ไทยที่กอบกู้อิสรภาพของไทยกลับคืนมานั้นมิใช่พระมหาธรรมราชา แต่เป็นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ราชโอรสของพระมหาธรรมราชา โอกาสที่ไทยจะขับไล่อำนาจของพม่าออกไปได้มาถึงเมื่อพระเจ้าบุเรงนองสิ้นพระชนม์ ใน พ.ศ. ๒๑๒๔ พระนเรศวรก็ทรงสามารถประกาศอิสรภาพให้กับไทยได้ ทั้งยังทรงยกกองทัพเข้าโจมตีพม่าถึงกรุงหงสาวดีอีกด้วย หลังจากนั้นแม้พม่าจะพยายามยกทัพมาตีไทยกลับ

คืนอีกหลายครั้ง แต่ก็ไม่สำเร็จ และใน พ.ศ. ๒๑๓๕ พระนเรศวรทรงทำสงครามชนะพม่าอย่างงดงามที่สุดในประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาโดยการทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา

เมื่อพระนเรศวรทรงชนช้างชนะพระมหาอุปราชาแล้ว พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเจดีย์ขึ้น ๒ องค์ เจดีย์องค์แรกก่อขึ้นตรงบริเวณที่ทำสงครามกับพม่าใกล้กับด่านเจดีย์ ๓ องค์ สำหรับบรรจุกระดูกและเถ้าถ่านของทหารที่ตายในสงคราม เจดีย์อีกองค์หนึ่งอยู่นอกกำแพงเมืองอยุธยาชื่อเจดีย์ชัยมงคล ซึ่งมีความหมายว่าเจดีย์แห่งชัยชนะ สร้างขึ้นเพื่อลบล้างเจดีย์ภูเขาทองของพม่าที่พระเจ้าบุเรงนองทรงสร้างไว้ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของราชธานีคราวตีกรุงศรีอยุธยาได้เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ การสร้างเจดีย์ชัยมงคลที่สูงใหญ่กว่าเจดีย์ภูเขาทองมิได้หมายถึงการลบล้างอำนาจของพม่าได้แต่เพียงรูปธรรมเท่านั้น แต่ยังลึกซึ้งเข้าไปในด้านนามธรรม คือความรู้สึกทางด้านจิตใจด้วย

ลักษณะของพงศาวดารไทย

ในบรรดาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สงครามดังที่กล่าวมาแล้วมีน้อยมาก พงศาวดารเป็นแหล่งที่ให้ข้อมูลมากที่สุด นอกจากพงศาวดารแล้ว ถ้าหากเราจะพิจารณาหลักฐานอื่น ๆ อีกก็มีหลักฐานของชาวต่างประเทศซึ่งส่วนใหญ่จะปรากฏในรูปบันทึกของนักท่องเที่ยวชาวตะวันตก แต่ก็มีเรื่องราวที่เกี่ยวกับสงครามไทยกับพม่าน้อยมาก เพราะในตอนพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นั้น เพิ่งจะมีชาวตะวันตกเข้ามาถึงดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแม้ในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ซึ่งเริ่มมีบันทึกของชาวตะวันตกมากขึ้นโดยเฉพาะพวกมิชชันนารีฝรั่งเศส อย่างไรก็ดีส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่มุ่งไปในด้านศาสนาและการค้า งานเขียนของชาวฝรั่งเศสที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยบ้างนั้น มักจะเน้นเรื่องของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชกับฟอลคอน (Canstantin Faulkon) หนังสือที่ลาลูแบร์ (la Loubère) ทูตชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาในเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๐ เขียนขึ้นคือ "Du Royaume de Siam" ก็ไม่ได้เล่าอะไรเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยมากนัก เขาเพียงแต่กล่าวว่าคนไทยไม่ค่อยรู้ประวัติศาสตร์ของตน และประวัติศาสตร์ไทยมักปนเปกับตำนานและนิยายปรัมปรา แต่เราก็ต้องไม่ลืมว่าลาลูแบร์เป็นชาวต่างประเทศซึ่งมาอยู่เมืองไทยประมาณ ๓ เดือนเท่านั้น คงจะไม่มีเวลาศึกษาประวัติศาสตร์ไทยมากนัก นอกจากนี้ยังมีหลักฐานจากชาวอังกฤษชื่อ ราล์ฟพิทช์ (Ralph Fitch) พ่อค้าจากกรุงลอนดอนซึ่งเข้ามาอยู่ที่เมืองหง-

สาวดีและเชียงใหม่ในระหว่าง พ.ศ. ๒๑๒๙ พีทช์ก็เพียงแต่กล่าวว่ากษัตริย์กรุงหงสาวดีได้ยกทัพใหญ่มารุกรานไทย

ทางด้านหลักฐานจีน ถึงแม้จะมีบันทึกที่พาดพิงถึงเหตุการณ์สงครามไทยกับพม่าอยู่บ้าง แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดมากนัก และในบางตอนก็สับสน ดังปรากฏในจดหมายเหตุจีนราชวงศ์เหม็งว่าด้วยเรื่องการราชไมตรีกับต่างประเทศ (erhshihszu shih, Ming-shih, uai-kuo le chuan) กล่าวว่าในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๙๖–๒๑๐๓ ไทยได้ส่งคณะทูตไปเยือนราชสำนักจีนราชวงศ์เหม็งบีละครั้ง หลักฐานตอนนี้เพียงแต่ชี้ให้เห็นว่าไทยคงจะเล่าเรื่องการรุกรานของพม่าให้จักรพรรดิจีนทรงทราบ หลักฐานจีนยังกล่าวอีกว่าไทยได้ทำสงครามกับพม่าใน พ.ศ. ๒๑๑๐ สาเหตุของสงครามเนื่องจากกษัตริย์พม่า ขออภิเษกสมรสกับราชธิดาของกษัตริย์ไทย แต่ไทยปฏิเสธ กษัตริย์พม่าจึงยกทัพมาตีไทยและได้ชัยชนะในที่สุด กษัตริย์ไทยปลงพระชนม์พระองค์เอง และพระราชโอรสองค์ที่ ๒ ได้ขึ้นครองราชสมบัติต่อ โดยตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่า หลักฐานจีนตอนนี้เองที่แสดงให้เห็นถึงความสับสนเกี่ยวกับสถานการณ์ในเมืองไทยและพม่า เพราะตามพงศาวดารของพม่า หลังจากที่ไทยแพ้สงครามแล้ว กษัตริย์ไทยคือพระมหินทรฯ ถูกจับนำตัวไปยังเมืองพม่า และกษัตริย์ผู้ที่ขึ้นครองราชต่อมาคือพระมหาธรรมราชาราชบุตรเขยของพระมหาจักรพรรดิ

เมื่อหลักฐานต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วไม่ค่อยจะให้ประโยชน์อะไรมากนัก เราจึงต้องกลับมาพิจารณาพงศาวดารไทยซึ่งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่มากพอสมควร พงศาวดารไทยส่วนใหญ่เขียนขึ้นในตอนต้นรัตนโกสินทร์ แต่มีอยู่ ๒ เรื่องเขียนขึ้นก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๔๒๕–๒๔๕๒) คือพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ พงศาวดารฉบับนี้ใช้อ้างอิงกันมากและเป็นที่รู้จักกันดี ค้นพบโดยบังเอิญในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑–๒๔๕๓) จากคำขึ้นต้นพงศาวดารทำให้เรารู้ว่าพงศาวดารฉบับนี้เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓ พระนารายณ์ทรงรับสั่งให้เขียนขึ้น กรมพระยาดำรงฯ ทรงถือว่าเนื้อหาในพงศาวดารฉบับนี้มีความถูกต้องใกล้เคียงความจริงมากที่สุด และพระองค์ได้ใช้อ้างอิงเสมอ โดยเฉพาะวันเวลาทางประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าพงศาวดารฉบับนี้ยังไม่สมบูรณ์ เพราะมีข้อเนื้อหาประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาระหว่าง พ.ศ. ๑๘๖๗–๒๑๔๗ เท่านั้น พงศาวดารได้จบลงก่อนที่จะถึงสมัยที่ผู้เขียนมีชีวิตอยู่ ลักษณะการจบพงศาวดารเช่นนี้ เป็นแบบอย่างการเขียน

พงศาวดารเล่มอื่น ๆ และนี่ก็เป็นลักษณะอันสำคัญอย่างหนึ่งของพงศาวดารไทยที่ไม่นิยมเขียนเกี่ยวกับเรื่องราวในสมัยของตน เพราะฉะนั้นนักเขียนพงศาวดารจึงมักจบเรื่องลงก่อนที่จะถึงสมัยของตน แล้วปล่อยให้เป็นงานของคนรุ่นหลังต่อไป

พงศาวดารอีกเล่มหนึ่งที่เขียนขึ้นก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ คือ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ จ.ศ. ๑๑๓๖ พงศาวดารฉบับนี้เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๗ ในระหว่างสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรี ในตอนที่ค้นพบนั้นต้นฉบับทรุดโทรมเสียหายมาก ปรากฏว่าขาดหายไปหลายหน้าทั้งในตอนต้นและตอนท้าย ทำให้ไม่อาจรู้ได้ว่าพงศาวดารฉบับนี้กล่าวถึงเรื่องราวในระหว่างเวลาใด ดังนั้นความในพงศาวดารจึงไม่ค่อยกระจ่างชัดและกระท่อนกระแท่น อย่างไรก็ดี เนื้อหาและวิธีการเขียนมีความใกล้เคียงกับพงศาวดารฉบับแรกที่กล่าวแล้ว

พงศาวดารสมัยต้นรัตนโกสินทร์

พงศาวดารสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีหลายฉบับด้วยกัน ที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีอยู่ ๔ เล่ม คือ

๑. พระราชพงศาวดารฉบับ จ.ศ. ๑๑๔๕ เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๖ หลังจากที่พระพุทธยอดฟ้าฯ เสด็จขึ้นครองราชได้เพียงปีเดียว ทรงรับสั่งให้รวบรวมเรื่องราวในประวัติศาสตร์ไทยไว้โดยย่อ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทรงมีพระประสงค์จะให้ทันกับความต้องการอย่างรีบด่วน พงศาวดารฉบับนี้มิได้มีการตีพิมพ์ ต้นฉบับเดิมยังเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ

๒. พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ เป็นพงศาวดารฉบับที่มีรายละเอียดมากที่สุดฉบับหนึ่ง พระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมขึ้นเป็นฉบับทางการ พงศาวดารฉบับนี้กล่าวถึงประวัติศาสตร์อยุธยาอย่างละเอียดเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๙๓ จนกระทั่งกรุงแตกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ จากเนื้อหาโดยละเอียดและครบถ้วนตั้งแต่เริ่มสร้างกรุงจนสิ้นสุดอาณาจักรอยุธยา ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงตั้งพระทัยที่จะให้พงศาวดารฉบับนี้เป็นมาตรฐานประวัติศาสตร์อยุธยาและเป็นต้นฉบับที่เป็นแบบอย่างประวัติศาสตร์ไทยด้วย

๓. พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ ปีเดียวกับที่เขียนฉบับพันจันทนุมาศ พระพุทธยอดฟ้าฯ รับสั่งให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสีหนาท (วังหน้า) เป็นผู้รวบรวมขึ้น แต่ก็เป็นที่เข้าใจว่าผู้เขียนพงศาวดารฉบับนี้ก็คือนักเขียนพงศาวดารประจำสำนักของวังหน้านั่น

เอง เนื้อหาของพงศาวดารมีรายละเอียดมากกว่าฉบับพันจันทนุมาศ เริ่มเรื่องตั้งแต่สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อพระพุทธยอดฟ้า ฯ ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี พิจารณาโดยละเอียดแล้วเห็นได้ว่า ผู้เขียนพงศาวดารฉบับนี้คงจะต้องการแข่งขันกับฉบับพันจันทนุมาศ เท่ากับว่าเป็นการแข่งขันระหว่างวังหลวงกับวังหน้า

ความเป็นมาของพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียมนี้น่าสนใจมาก ปรากฏว่าก่อน พ.ศ. ๒๕๐๑ ไม่มีนักประวัติศาสตร์ไทยคนใดพบเห็นต้นฉบับพงศาวดารนี้มาก่อน จนกระทั่งอาจารย์ขจร สุขพานิช ได้ไปพบเข้าโดยบังเอิญที่ห้องสมุดบริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน ก่อนหน้าที่จะมีการค้นพบ พงศาวดารนี้อยู่ในห้องสมุดส่วนตัวของเอกชน และใน พ.ศ. ๒๔๙๑ ก็ได้ย้ายมาอยู่ที่ห้องสมุดบริติชมิวเซียม ปัจจุบันมีสำเนาไมโครฟิล์มเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ

๔. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เขียนขึ้นในระยะเวลาไล่เลี่ยกับ ๒ ฉบับแรก มีเนื้อหาโดยละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาโดยเริ่มตั้งแต่ตั้งอาณาจักรจนกระทั่งถึงสมัยก่อนสงครามไทยกับพม่าในพุทธศตวรรษ ๒๔ แต่ความกระท่อนกระแท่นไม่สมบูรณ์ ตอนต้นและตอนท้ายขาดหายไป อย่างไรก็ดีจากเนื้อหาที่ปรากฏอยู่แสดงให้เห็นว่าพงศาวดารฉบับนี้คงจะเขียนขึ้นโดยความตั้งใจที่จะให้เป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ไทยอย่างเป็นทางการเหมือนกับ ๒ ฉบับหลังที่กล่าวมาแล้ว

นอกเหนือจากพงศาวดาร ๔ ฉบับข้างต้น ยังมีพงศาวดารสมัยรัตนโกสินทร์ที่สำคัญอีก ๒ ฉบับที่ควรกล่าวถึงคือ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับตีพิมพ์ ๒ เล่ม (หรือฉบับหมอบรัดเลย์) เขียนขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๘๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗–๒๓๙๔) ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้เขียนเนื้อหาของพงศาวดารฉบับนี้เป็นเรื่องประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา เนื่องจากหมอบรัดเลย์ (D.E. Bradley) มิชชันนารีอเมริกันเป็นผู้นำมาตีพิมพ์ซึ่งนับว่าเป็นการตีพิมพ์พงศาวดารครั้งแรก จึงเรียกว่าฉบับตีพิมพ์หรือฉบับหมอบรัดเลย์

อีกเล่มหนึ่งคือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๔–๒๔๑๑) ทรงพระราชนิพนธ์ร่วมกับนักเขียนพงศาวดารในราชสำนัก นับเป็นพงศาวดารที่บรรจุรายละเอียดยาวที่สุด โดยเฉพาะเรื่องราวในตอนต้นรัตนโกสินทร์ เริ่มเรื่องตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๓๓๓ สมัยรัชกาลที่ ๑

เมื่อได้กล่าวถึงความเป็นมาของพงศาวดารไทยพอควรแล้ว ก็มาถึงปัญหาเรื่องการเขียนพงศาวดารต่อไป ปัญหาก็คือว่าใครเป็นผู้เขียนพงศาวดาร เขียนขึ้นเพื่ออะไร และด้วยวิธีการอย่างไร จากการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ทำให้เราทราบว่าผู้เขียนพงศาวดารนั้นก็คือข้าราชการผู้มีความรู้ในราชสำนักนั่นเอง และเขียนขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ ข้อนี้จะเห็นได้ชัดจากคำขึ้นต้นพงศาวดารเกือบทุกฉบับ แต่นามของผู้เขียนพงศาวดารจะไม่ปรากฏ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นพระเกียรติแก่พระมหากษัตริย์ผู้ทรงรับสั่งให้เขียนขึ้น นอกจากนี้แล้ว การเขียนพงศาวดารยังเป็นวรรณกรรมทางประวัติศาสตร์ที่พระมหากษัตริย์ทรงตั้งพระทัยจะให้เป็นเรื่องราวว่าด้วยราชอาณาจักรของพระองค์ หรืออันที่จริงก็คือความเป็นมาของราชวงศ์ เท่ากับเป็นการเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในทางอ้อม

เกี่ยวกับหลักฐานที่นำมาเขียนพงศาวดาร กรมพระยาดำรง ฯ ทรงกล่าวว่านักเขียนพงศาวดารอาศัยหลักฐานต่าง ๆ ๔ ประเภท คือ ตำนาน ปูมโหร เอกสารของทางราชการ และหนังสือที่เขียนโดยคนทั่วไป

สำหรับหลักฐานประเภทแรกนั้นเขียนขึ้นโดยพระสงฆ์ เพื่อความมุ่งหมายในด้านศาสนา ส่วนมากจึงเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาพุทธ การสร้างวัด เจดีย์หรือพระพุทธรูป เนื่องจากเราไม่สามารถจะแยกประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกจากเรื่องราวทางศิลปและศาสนาโดยเด็ดขาด ทั้ง ๒ประการนี้มีความสัมพันธ์กับเนื้อหาประวัติศาสตร์อย่างใกล้ชิด ดังนั้นตำนานจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่จำเป็นและขาดไม่ได้สำหรับนักเขียนพงศาวดาร ตำนานที่รู้จักกันดีก็มีเช่น *จามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานพระแก้วมรกต* เป็นต้น

ส่วนปูมโหรคือปฏิทินประจำปีที่บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยมีวันเวลาของเหตุการณ์นั้นปรากฏแน่ชัด ผู้ทำหน้าที่ในการจดบันทึกนี้ก็คือโหรในราชสำนัก นักเขียนพงศาวดารจำเป็นต้องอาศัยปูมโหรมากโดยเฉพาะเรื่องวันเวลาและสถานที่ของเหตุการณ์ ในคำขึ้นต้นพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ฯ ได้อ้างถึงปูมโหรว่าเป็นหลักฐานที่ให้ข้อมูลอย่างเพียงพอ

หลักฐานที่จำเป็นสำหรับการเขียนพงศาวดารประเภทต่อไปคือเอกสารของทางราชการ ตามอรรถาธิบายของกรมพระยาดำรง ฯ หลักฐานประเภทนี้มีอยู่ ๒ ชนิด คือ รายงานการทัพ เช่น รายงานการทัพญวนของเจ้าพระยาบดินทรเดชา ในรายงานชนิดนี้กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับการสงคราม ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวรเป็นต้นมา น่าจะมี

หลักฐานชนิดนี้อยู่ไม่น้อย แต่ปัญหามีอยู่ว่าในสมัยแรก ๆ ที่ไทยทำสงครามกับพม่าคือในตอนพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ไทยได้ทำรายงานการทัพบ้างหรือเปล่า ถ้ามี เอกสารเหล่านี้จะหลงเหลือมาถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์หรือไม่ ในเมื่อสงครามไทยกับพม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ มีผลทำให้กรุงศรีอยุธยาถูกพม่าเผาทำลายจนยับเยิน เอกสารดังกล่าวอาจถูกเผาไปจนหมด ดังนั้น พงศาวดารที่มาเขียนขึ้นในตอนต้นรัตนโกสินทร์คงจะไม่ได้ใช้เอกสารที่ว่านี้

อย่างไรก็ดี มีข้อน่าคิดว่า อาจจะมีเอกสารเช่นว่าบางส่วนเก็บไว้ตามหัวเมืองใหญ่ ๆ นอกราชธานีก็เป็นได้ เช่นที่นครศรีธรรมราช นครราชสีมา และหัวเมืองทางเหนือ จากเรื่องราวในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาที่กล่าวว่าพระเจ้าตากสินทรงนำพระไตรปิฎกจากเมืองนครศรีธรรมราชและหัวเมืองทางเหนือมาไว้ที่กรุงธนบุรี ทำให้คิดไปได้ว่าพระเจ้าตากสินอาจจะนำหลักฐานอย่างอื่นติดมาไว้ที่กรุงธนบุรีด้วย เช่นรายงานการทัพ ถ้าหากเป็นจริงตามการคาดคะเนนี้นักเขียนพงศาวดารสมัยต้นรัตนโกสินทร์คงจะได้อาศัยข้อมูลจากเอกสารเหล่านี้บ้าง

เอกสารของทางราชการอีกชนิดหนึ่งก็คือกฎหมาย กรมพระยาดำรง ฯ ทรงกล่าวว่านอกจากรายงานการทัพแล้ว กฎหมายเป็นหลักฐานที่ให้ข้อมูลเที่ยงตรงและแม่นยำเช่นกัน ความถูกต้องในเรื่องวันเวลาและเนื้อหาที่ไม่มีเกร็ดฝอยเหมือนอย่างตำนาน ทำให้กฎหมายเป็นหลักฐานที่เป็นประโยชน์ต่อนักเขียนพงศาวดารอย่างมาก กฎหมายสำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๑ ซึ่งรวบรวมเขียนขึ้นใหม่จากกฎหมายสมัยอยุธยาคือกฎหมายตราสามดวง กฎหมายนี้ถือได้ว่าเป็นกฎหมายพระธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรที่ได้รวมพระธรรมศาสตร์ไว้ด้วย

หลักฐานประเภทสุดท้ายคือหนังสือที่เขียนโดยคนทั่วไป หลักฐานนี้มีความสำคัญน้อยมาก ทั้งนี้มิใช่เพราะความน่าเชื่อถือมีน้อย แต่เนื่องจากหายาก เพราะไม่ค่อยมีใครเขียน ในอดีตบุคคลที่มีโอกาสเขียนหนังสืออยู่เป็นประจำมีแต่พระสงฆ์และปราชญ์ในราชสำนัก คนธรรมดาไม่มีความจำเป็นต้องเขียนหนังสือ เรื่องการเขียนหนังสือเป็นกิจของทางศาสนาและราชสำนัก ดังนั้น เราจึงไม่ค่อยได้พบหลักฐานดังกล่าว

นอกจากหลักฐานต่าง ๆ ข้างต้นแล้ว ยังมีหลักฐานที่ควรพิจารณาอีก ๒ ประเภทคือ งานเขียนพงศาวดารสมัยก่อนหน้า เป็นไปได้ว่านักเขียนพงศาวดารยังอาจจะใช้พงศาวดารที่มีผู้เขียนขึ้นก่อนเป็นหลักฐานอ้างอิงหรือเป็นแนวการเขียนอีกด้วย พงศาวดารที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ คงจะได้อาศัยข้อมูลจากพงศาวดารสมัยกรุงธนบุรีนั่นเอง หรือไม่ก็

ได้หลักฐานจากหัวเมืองทางเหนือ ในแง่นี้เท่ากับว่านักเขียนพงศาวดารสมัยต้นรัตนโกสินทร์ได้ใช้หลักฐานในสมัยอยุธยาโดยทางอ้อม

ยังมีหลักฐานอีกประเภทหนึ่งคือคำให้การ หลักฐานชนิดนี้น่าจะมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นสมัยที่มีความโน้มเอียงไปในด้านการฟื้นฟูศิลปวรรณกรรมต่าง ๆ ครั้งกรุงเก่ามากที่สุด ทำให้มีการสอบถามความเป็นมาของเรื่องราวจากผู้รู้หรือผู้รู้เห็นกันมากเพื่อนำไปรวบรวมหรือบันทึกไว้เป็นหลักฐานต่อไป ตัวอย่างเช่นหนังสือคำให้การชาวอังวะ คำให้การชาวกรุงเก่า เป็นต้น นักเขียนพงศาวดารสมัยต้นรัตนโกสินทร์อาจจะได้สืบถามความเป็นมาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาจากพวกผู้รู้หรือผู้รู้เห็นที่ยังหลงเหลืออยู่ในกรุงรัตนโกสินทร์บ้างก็เป็นได้

หลังจากที่ได้กล่าวถึงพงศาวดารและหลักฐานที่ใช้เขียนพงศาวดารแล้ว ปัญหาที่จะวิเคราะห์ต่อไปคือเรื่องที่นักเขียนพงศาวดารได้บรรยายถึงเหตุการณ์สงครามระหว่างไทยกับพม่าในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ อย่างยืดยาวผิดปกติเมื่อเทียบกับสงครามเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ผู้อ่านประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาจากหนังสือพงศาวดารที่เขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์แล้วอาจตั้งข้อสงสัยได้ว่า เป็นไปได้ไหมที่ผู้เขียนพงศาวดารสมัยรัตนโกสินทร์อาจจะนำเอาเหตุการณ์สงครามเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ไปบรรยายเหตุการณ์สงครามในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ด้วย เหตุผลที่สนับสนุนข้อสงสัยนี้ก็คือ ไทยรบกับข้าศึกชาติพม่าทั้ง ๒ ครั้ง และได้พ่ายแพ้แก่พม่าทั้ง ๒ ครั้ง อาจจะมีนักเขียนพงศาวดารสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีชีวิตอยู่ทันเห็นเหตุการณ์คราวกรุงแตก และรู้เรื่องราวสงครามไทยกับพม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ เช่นเดียวกับชาวกรุงรัตนโกสินทร์โดยทั่วไป นักเขียนพงศาวดารที่ว่านี้อาจจะมองดูสงครามครั้งที่พระนเรศวรทำกับพระมหาอุปราชาเป็นสงครามที่ทำกันอย่างสมศักดิ์ศรี เพราะการทำยุทธหัตถีเป็นการรบเฉพาะกษัตริย์ผู้เสมอกันเท่านั้น ถึงแม้ว่าไทยจะพ่ายแพ้พม่าจนต้องเสียกรุงในครั้งแรก แต่ชัยชนะจากการทำยุทธหัตถีมีผลทำให้กรุงศรีอยุธยากลับคืนสู่สภาพที่เข้มแข็งและมีอำนาจตามเดิม ซึ่งตรงกันข้ามกับสงครามเมื่อตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ โดยสิ้นเชิง เพราะความพ่ายแพ้ในสงครามครั้งหลังทำให้อาณาจักรอยุธยาสลายตัวลงทันที การที่พม่าเข้าเผาทำลายไทยอย่างย่อยยับเป็นเหตุผลพอควรที่จะทำให้คนไทยมองเห็นได้ว่าพม่ามิได้ทำสงครามกับไทยอย่างชาติที่มีศักดิ์ศรีเสมอกัน แต่เป็นการกระทำเยี่ยงโจรโดยบุกเข้าปล้นสะดม เผาวัดวาอารามพุทธรูป และไม่ยอมรับการยอมแพ้ของไทยแต่โดยดี การกระทำเช่นนี้แม้แต่พระเจ้าบุเรงนองก็ไม่เคย

ทรงปฏิบัติมาก่อน นักเขียนพงศาวดารอาจจะเกิดความละอายใจที่จะประกาศความพ่ายแพ้ครั้งหลังลงในประวัติศาสตร์ของชาติอย่างละเอียดยืดยาว

ด้วยเหตุนี้จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าทำไมนักเขียนพงศาวดารสมัยรัตนโกสินทร์จึงบรรยายเหตุการณ์สงครามครั้งแรกได้ยาวถึงประมาณ ๓๐๐ หน้า แต่ในขณะเดียวกันกล่าวถึงสงครามครั้งเสียกรุงเพียงประมาณ ๒๐ หน้าเท่านั้น อย่างไรก็ดี ก็ยังไม่มีหลักฐานยืนยันว่านักเขียนพงศาวดารสมัยรัตนโกสินทร์เป็นผู้ที่มีชีวิตอยู่ในสมัยอยุธยาหรือได้รู้เห็นเหตุการณ์คราวกรุงแตก

พระพุทธยอดฟ้าฯกับการฟื้นฟูศิลปวิทยา

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้มีการเขียนพงศาวดารสำคัญ ๓ เล่ม ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น ความตั้งพระทัยที่พระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงโปรดเกล้าฯให้เขียนขึ้นก็เพื่อให้เป็นประวัติศาสตร์ของชาติมากกว่าที่จะให้เป็นการลำดับความเป็นมาของราชวงศ์จักรี พระประสงค์นี้จะเห็นได้จากคำขึ้นต้นในพงศาวดาร

อย่างไรก็ดี การเขียนพงศาวดารสมัยรัตนโกสินทร์ก็เหมือนกับการเสริมสร้างความมั่นคงของราชวงศ์จักรี ทั้งนี้เพราะว่าหลังจากอาณาจักรอยุธยาถูกพม่าทำลายไปจนยากแก่การฟื้นตัวขึ้นมาอีกภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว สิ่งสำคัญที่ไม่อาจชดเชยได้ก็คือความสูญเสียทางด้านจิตใจ และเมื่อสถาบันอันเป็นที่รวมแห่งจิตใจของประชาชนคือสถาบันพระมหากษัตริย์ต้องสูญสิ้นไป ความแตกแยกทางด้านการปกครองและความยุ่งเหยิงต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น กรอบของสังคมตลอดจนกระทั่งวัฒนธรรมไทยสมัยอยุธยาต้องเสื่อมทรามไป สภาพบ้านเมืองเช่นนี้ทำให้พระพุทธยอดฟ้า ฯ ทรงคิดที่จะสร้างราชอาณาจักรของพระองค์ขึ้นใหม่ และในขณะเดียวกันยังทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องเร่งรีบสร้างผลงานทางวรรณกรรมขึ้นมาทดแทนที่ถูกเผาทำลายไป เป็นการฟื้นฟูศิลปวิทยาการต่าง ๆ ของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง

เพื่อเป็นการฟื้นฟูทางศาสนา พระพุทธยอดฟ้า ฯ ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎก ทรงจัดการให้บัญญัติวินัยของพระสงฆ์ การปกครองคณะสงฆ์ตลอดจนกระทั่งกฎหมายพระสงฆ์ ทั้งหมดนี้ทำให้พุทธศาสนากลับคืนสู่ความรุ่งเรืองตามเดิม

ในด้านวรรณคดี ก็มีหลายเรื่องที่พระพุทธยอดฟ้าฯทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเอง ที่สำคัญคือรามเกียรติ์และอิเหนา พระราชนิพนธ์ ๒ เรื่องนี้มีเค้าโครงเรื่องมาจากวรรณกรรมของอินเดียและชวาเรื่องรามายณะและนิทาน

บันเทิง ซึ่งเป็นที่ชื่นชอบของคนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายมาก มีการดัดแปลงมาเป็นบทละครไทยไว้แสดงกันโดยเฉพาะภายในราชสำนัก

นอกจากนี้ยังมีงานแปลทางด้านวรรณคดีอีกหลายเรื่องซึ่งถ่ายทอดมาจากภาษาต่างชาติหลายภาษา คือเรื่องมหาวงศ์และชินกาลมาลีปกรณ์แปลจากภาษาบาลี ไซ่ฮั่นและสามก๊กแปลจากพงศาวดารจีน และเรื่องราชาธิราชแปลจากพงศาวดารมอญ

การที่พระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงส่งเสริมการเขียนและแปลวรรณกรรมดังกล่าว นอกเหนือจากเหตุผลที่ทรงต้องการจะให้เป็นแบบอย่างทางศิลปวิทยาการของไทย เพื่อสร้างกฎเกณฑ์และกรอบของวัฒนธรรมให้กระจ่างชัดขึ้นเป็นแนวทางปฏิบัติของคนทั่วไปแล้ว ยังอาจตีความหาเหตุผลได้อีกว่าพระองค์ทรงต้องการแสวงหาแบบอย่างของกษัตริย์ที่ดี เพื่อจะได้ทรงปฏิบัติตามแบบอย่างนั้น จากวรรณกรรมข้างต้นชี้ให้เห็นว่าพระองค์ทรงมองดูตัวอย่างกษัตริย์จากดินแดนที่มีวัฒนธรรมมาช้านานคือ จีน ชมพูทวีป และชวา ความพยายามที่จะสร้างลักษณะของกษัตริย์ที่ดีดังนี้ อาจกล่าวได้อีกแง่หนึ่งว่าพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงมีพระประสงค์ที่จะรักษาพระราชอำนาจของพระองค์ ซึ่งย่อมจะต้องมีผลสัมพันธ์กับความมั่นคงแห่งราชอาณาจักรที่เพิ่งตั้งขึ้นได้ไม่นานอย่างแน่นอน

พระพุทธยอดฟ้าฯ มิได้ทรงเล็งเห็นแต่คุณค่าของศาสนาและวรรณคดีที่จะเป็นประโยชน์ในทางจิตใจต่อการปกครองบ้านเมืองเท่านั้น คุณค่าของสิ่งสำคัญที่พระองค์ยังทรงสามารถดึงเอาประโยชน์มาใช้ในทางการเมืองได้ก็คือประวัติศาสตร์ พระองค์ทรงตระหนักดีว่าความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์เป็นสิ่งจำเป็นที่จะสร้างความรู้สึกอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นได้ว่าพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงสร้างความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ได้อันหนึ่งคือชื่อของราชอาณาจักร ดังปรากฏอยู่ในคำขึ้นต้นคำประกาศของกฎหมายตรา ๓ ดวง มีชื่อและคำที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยอยุธยารวมอยู่ด้วย คือ รามาธิบดี จักรพรรดิ นเรศวร วิษณุ ศิวะ และราชาธิราช นอกจากนี้ชื่อของกรุงเทพฯ ยังได้รวมเอาคำว่าทวารวดีศรีอยุธยา เข้าเป็นส่วนหนึ่งด้วย แสดงว่าพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงถือว่ากรุงรัตนโกสินทร์มีประวัติศาสตร์สืบต่อจากกรุงศรีอยุธยา และพระองค์ก็คือพระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรทั้งสอง ด้วยเหตุนี้จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าทำไมเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชได้เพียง ๑ ปี พระองค์จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้เขียนพงศาวดารไทยขึ้นทันที คือ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

ฉบับ จ.ศ. ๑๑๔๕ และต่อมาก็ทรงรับสั่งให้รวบรวมพงศาวดารอีก ๓ เล่ม คือ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ พระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฉบับบริติชมิวเซียม และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์

ดังที่ได้กล่าวมาแต่ต้นแล้วว่าพงศาวดาร ๓ เล่มหลังนี้ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สงครามระหว่างไทยกับพม่าในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เสียส่วนใหญ่ โดยบทบาทของพระนเรศวรถูกเน้นให้เด่นอย่างเห็นได้ชัด จากเนื้อหาและแนวการเขียนเช่นนี้พอจะทำให้สรุปได้ว่าพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงเห็นว่าพระนเรศวรเป็นกษัตริย์ไทยที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของกรุงศรีอยุธยา เป็นแบบอย่างอันดีของกษัตริย์ที่สามารถรักษาบ้านเมืองให้รอดพ้นจากการคุกคามภายนอก สามารถกอบกู้เอกราชและทำให้กรุงศรีอยุธยากลับคืนสู่ความเข้มแข็งและความมีอำนาจ ในแง่นี้พระองค์ก็ไม่ต่างจากพระนเรศวร พระองค์ได้ทำสงครามกู้เอกราชเคียงบ่าเคียงไหล่กับพระเจ้าตากสิน และในสมัยกรุงธนบุรี ความสามารถในการรบของพระองค์เป็นที่ปรากฏยิ่งขึ้น เมื่อทรงตีเมืองเชียงใหม่และเขมรไว้ในอำนาจของไทยได้ ซึ่งครั้งหนึ่งพระนเรศวรทรงเคยตีได้มาแล้วเช่นกัน

ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ที่ได้วิเคราะห์มาจนถึงจุดนี้ ผู้เขียนเห็นว่าการเขียนพงศาวดารในสมัยรัชกาลที่ ๑ แสดงพระราชประสงค์ของพระพุทธยอดฟ้าฯ ในอันที่จะให้พงศาวดารเป็นเครื่องชี้ความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ และให้เป็นเครื่องชี้แนวทางการปฏิบัติพระราชภารกิจของกษัตริย์ที่ดีอย่างเช่นพระนเรศวร ดังนั้น จึงเห็นได้ชัดแจ้งแล้วว่าพระพุทธยอดฟ้าฯ มิใช่พระมหากษัตริย์ที่ทรงพยายามจะหาคุณลักษณะของกษัตริย์จากต่างชาติเท่านั้น แต่พระองค์ยังทรงสร้างแบบอย่างกษัตริย์ในอุดมคติจากเรื่องราวของกษัตริย์ในประวัติศาสตร์ไทยอีกด้วย

พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ที่บรรจุเรื่องราวซึ่งเน้นความสำคัญของสงครามระหว่างไทยกับพม่าในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ อย่างมากมายนั้น ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากการสิ้นสุดของสงครามระหว่างไทยกับพม่าในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ที่ยังผลให้ไทยเป็นเอกราชและได้ชัยชนะเหนือพม่าด้วยฝีมือรบของกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของไทย แต่การเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในช่วง ๒ ศตวรรษต่อมาคือระหว่าง พ.ศ. ๒๓๑๐–๒๓๒๕ ทำให้ไทยต้องแสวงหาความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ และสร้างประวัติศาสตร์ที่สะท้อนภาพพจน์ความสามารถของผู้นำในอดีตให้กระจ่างชัดอีกด้วย

พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล เก็บความจาก Charnvit Kasetsiri, *Bangkok Chronicles and the Sixteenth Century War between Siam and Burma.* Unpublished paper. 1969.

ผู้นำทางการเมือง ของเอเชียอาคเนย์สมัยอาณานิคม

- ๑ -

บทความนี้มุ่งศึกษาผู้นำทางการเมือง

ในแง่สังคมวิทยา โดยเน้นเฉพาะลักษณะของผู้นำในระดับชาติ ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น ๒ แบบ คือ ผู้นำที่เป็นปัญญาชน และผู้นำดั้งเดิมที่ต้องการพัฒนา (Modernizing traditional elites) ผู้นำทั้ง ๒ แบบนี้เป็นกลุ่มบุคคลที่มีลักษณะเป็นคณาธิปไตย ทั้งนี้เพราะผู้นำเหล่านี้เป็นกลุ่มบุคคลและตัวแทนเพียงกลุ่มเดียวของรัฐประชาชาติใหม่ในเอเชียอาคเนย์ ในขณะที่ประชาชนค่อย ๆ เริ่มมีความรู้สึกในความเป็นพลเมืองของรัฐและสมาชิกของกลุ่มผู้นำนี้มักจะจำกัดอยู่ในส่วนหนึ่งของสังคมเท่านั้น

ระบอบสังคมที่มีผู้นำเป็นปัญญาชนคือรัฐที่มีผู้ปกครองซึ่งได้อำนาจการเมืองจากการที่พวกเขาได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ไม่ใช่เพราะภูมิหลังทางสังคม แท้ที่จริงแล้วพวกเขามาจากกลุ่มคนที่แตกต่างกันมาก หากแต่มีการศึกษาและประสบการณ์ร่วมกัน กลุ่มปัญญาชนนี้นับว่าเป็นชนชั้นปกครองโดยตัวเอง ไม่ใช่เพราะว่าเขาเป็นสมาชิกของกลุ่มผู้ปกครองในสังคมเก่า

ส่วนระบอบสังคมเก่าที่ต้องการพัฒนานั้นมีลักษณะตรงกันข้ามที่เลือกผู้นำโดยยึดภูมิหลังเป็นพื้นฐาน ผู้นำต้องมาจากกลุ่มหรือชนชั้นหลักในสังคม ในกลุ่มผู้นำนี้มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีความคิดต้องการพัฒนาเนื่องมาจากการได้รับการศึกษาและทัศนคติแบบตะวันตก แต่ผู้นำกลุ่มนี้ไม่อาจจัดเข้าในกลุ่มปัญญาชนได้ เพราะกลุ่มปัญญาชนที่อยู่นอกกลุ่มชนชั้นผู้นำดั้งเดิมที่มีการศึกษานั้นมักจะรวมเป็นกลุ่มต่อต้านขึ้น

ในที่นี้ อินโดนีเซีย พม่า และเวียดนาม อาจจัดอยู่ในประเภทที่มีระบอบผู้นำปัญญาชน ส่วน ลาว เขมร ไทย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์นั้น มีระบอบผู้นำดั้งเดิมที่ต้องการพัฒนา

- ๒ -

ลักษณะของผู้นำทางการเมืองทั้งสอง

แบบในเอเชียอาคเนย์นั้นเป็นผลมาจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันซึ่งอาจจัด

ได้เป็น ๒ ระยะ คือ ระยะแรกมีรากฐานอยู่ในสมัยสังคมดั้งเดิม ส่วนอีกระยะหนึ่งนั้นได้รับอิทธิพลของการปกครองแบบอาณานิคมสมัยใหม่ในคริสตศตวรรษที่ ๑๙ และ ๒๐ ระยะแรกเป็นระยะของการวางโครงสร้างทางสังคมและการเมือง ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย กลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากจีน และกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากยุคกลางในสเปน ถ้าแบ่งตามเขตแดนของรัฐในปัจจุบัน พม่า ไทย ลาว เขมร มาเลเซีย และอินโดนีเซีย อยู่ในกลุ่มแรก เวียดนามอยู่ในกลุ่มที่สอง และฟิลิปปินส์อยู่ในกลุ่มที่สาม

กลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย

ลักษณะสำคัญทางสังคมการเมืองขององค์กรรัฐในกลุ่มนี้คือสถาบันกษัตริย์ มีอำนาจสิทธิขาดและถือกรรมสิทธิ์ ในที่ดินทุกตารางนิ้ว ทรัพย์สมบัติและสายเลือดไม่จำเป็นโดยตรงต่อการสืบราชสมบัติเท่ากับการเป็นผู้ครอบครองเครื่องราชกกุธภัณฑ์* การครอบครองเครื่องราชกกุธภัณฑ์นี้ให้อำนาจทั้งกษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ของพระองค์บ่อยครั้งที่จะต้องมีการจัดสรรตำแหน่งสำคัญๆ ในการปกครองเขตต่าง ๆ กับพระบรมวงศานุวงศ์ที่ใกล้ชิดกับกษัตริย์ หากตำแหน่งนั้นได้กับสามัญชน ผู้นั้นจะต้องมีญาติผู้หญิงเป็นเจ้าจอมของกษัตริย์ เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์เกี่ยวดองกันระหว่างกษัตริย์กับข้าราชบริพาร

การให้ความสำคัญแก่อำนาจของกษัตริย์มากเช่นนี้ทำให้ความแตกต่างระหว่างความเป็นขัตติยวงศ์และสามัญชนสำคัญยิ่งความเป็นขัตติยะถือเป็นพลังศักดิ์สิทธิ์ การแบ่งแยกทางสังคมการเมืองของบุคคลสองประเภทนี้ถือเป็นเด็ดขาด

สัญญลักษณ์ของความเป็นขัตติยะ เช่น นครหลวง พระราชวัง พระราชบัลลังก์ พระเศวตฉัตร และศิวลึงค์ จำเป็นต่อการได้อำนาจมากกว่าลำดับในราชวงศ์ ดังนั้นการสืบราชสมบัติจึงมักมีการขัดแย้งอยู่เสมอจนถือเป็นกฎเกณฑ์ได้ แม้กฎมณเฑียรบาลมักจะกำหนดให้ราชโอรสองค์แรกเป็นรัชทายาท แต่ในความเป็นจริงผู้ที่สามารถครอบครองเครื่องราชกกุธภัณฑ์ไม่ว่าจะเป็นโดยมรรยาทชื่อเสียงส่วนตัว หรือด้วยกำลังบังคับ ในตอนปลายรัชสมัยจะได้เป็นรัชทายาทในการสืบราชสมบัติ ส่วนมากมักจะมีการต่อสู้กันในราชวงศ์หรือพวกขุนนาง แต่ก็มีสามัญชนสามารถชิงราชสมบัติได้หลายครั้ง เท่ากับแสดงว่า แม้จะมีช่องว่างระหว่างขัตติยวงศ์และสามัญชน

* หมายถึงการครอบครองเครื่องหมายความเป็นราชาธิบดี ในที่นี้ผู้เขียนคงจะหมายความรวมถึงการมีอำนาจเหนือ "พระราชวัง" ด้วย–บ.ก.

แต่ภาวะการว่างกษัตริย์ก็สามารถทำให้มีการข้ามช่องว่างนั้นได้

ขัตติยะอำนาจจึงมีลักษณะเป็นส่วนพระองค์ไม่เป็นสถาบันหรือเป็นของราชวงศ์ และความเป็นสมบูรณาญาสิทธิราช อันเนื่องมาจากพระราชอาณาจักรไม่มีลักษณะเป็นอาณาเขตที่มีการปกครองแบ่งแยกแน่ชัด แต่ขึ้นอยู่กับเดชานุภาพส่วนพระองค์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะขององค์กรรัฐว่าเป็นองค์กร "ทางธรรม" มากกว่า องค์กร "ทางโลก" การปกครองที่มีการสืบทอดอำนาจทางสายเลือด มักจะไม่มั่นคงและมีขนาดจำกัด อาณาจักรที่ได้อิทธิพลจากอินเดียมักไม่มั่นคง มีลักษณะเป็นสมาพันธ์ที่ยอมรับอธิปไตยของกษัตริย์ซึ่งมีพระราชศักดาแกร่งกล้าเพียงชั่วคราวเท่านั้น การที่มีลักษณะเช่นนี้เพราะการกระจายของประชากรมีมาก และการขาดกรรมสิทธิ์ในที่ดิน อาณาจักรกลุ่มนี้จึงไม่มีชนชั้นเจ้าที่ดิน เช่นพวก "คหบดี" หรือ "ขุนนางศักดินา" (gentries หรือ feudal nobilities) ข้าราชบริพารได้รับแต่งตั้งจากพระเจ้าแผ่นดิน และได้รับรางวัลจากสิทธิในการเก็บภาษีการทำนา แต่สิทธิเหล่านี้อาจถูกยึดตามพระราชอัธยาศัยและเป็นสิทธิที่เรียกเก็บจากคนกลุ่มหนึ่งมากกว่าจากที่ดินเขตใดเขตหนึ่ง การเน้นในศูนย์อำนาจทำให้ขาดการคานอำนาจจากผู้ที่มีอิสระในการปกครองที่ดินอื่นๆระบบเครือญาติที่สืบเชื้อสายทั้งทางบิดาและมารดาในพม่า ไทย เขมร และชวา ยิ่งจะทำให้สมบัติในที่ดิน เกียรติยศและอำนาจกระจายออกไปมากกว่าจะสะสมไว้ได้และในบางกรณีตำแหน่งที่ไม่มีการสืบทอดในตระกูล มักจะไม่มั่นคง อาจถูกถอดและเสี่ยงต่อการถูกประหาร และการใช้กฎการลดจำนวนผู้มีราชศักดิ์ (rule of decreasing descent) ทำให้บางคนหมดโอกาสที่จะอ้างศักดิ์ตระกูลต่อไปอีก

กลุ่มที่ได้อิทธิพลจากจีน

ตรงกันข้ามกับลักษณะสังคมทวิลักษณ์ (dualistic) ที่มีแต่ราชวงศ์กับสามัญชนและองค์กรรัฐที่ศักดิ์สิทธิ์ในกลุ่มที่ได้อิทธิพลจากอินเดีย กลุ่มที่ได้อิทธิพลจากจีนและสเปนมีองค์กรรัฐที่มีโครงสร้างแบ่งเป็นระดับชั้นและยึดในที่ดินใน "ทางโลก" มีกลุ่มสังคมนอกเหนือจากราชวงศ์และสังคมชนบท คนกลุ่มนี้ตามกฎแล้วมีโอกาสในการยึดถือความมั่งคั่งในที่ดิน ซึ่งเท่ากับมีอำนาจเหนือผู้ที่อาศัยอยู่บนที่ดินนั้น ทำให้คนกลุ่มนี้มีอำนาจคานอำนาจกษัตริย์ได้ ขณะเดียวกันคนกลุ่มนี้ก็ประกอบขึ้นเป็นองค์กรบริหารตามหน้าที่และดินแดนต่างๆ ลักษณะการปกครองของเวียดนามที่ได้อิทธิพลจีนแตกต่างจากกลุ่มที่ได้อิทธิพลอินเดีย ตรงที่ไม่มีอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราช แม้ว่ารัฐจะรวมศูนย์ที่กษัตริย์

จักรพรรดิก็เป็นเพียงผู้ปกครองมากกว่าเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แม้ว่าจะเป็นโอรสของสวรรค์ แต่ก็ไม่ใช่สมมติเทพ ผู้ชิงราชสมบัติต้องไม่เป็นเพียงผู้ที่มีคุณสมบัติของความเป็นจักรพรรดิเท่านั้น เปรียบกับกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลของอินเดีย อำนาจในรัฐที่ได้อิทธิพลจีนเป็นสถาบันมากกว่าเป็นส่วนบุคคล ราชวงศ์มักจะมีความมั่นคงยืนยาว การที่มีระบบราชการที่จัดระดับขั้นมั่นคงช่วยในการต่อเนื่องของราชวงศ์ แม้ว่าข้าราชการจะได้รับแต่งตั้งและรับผิดชอบต่อองค์จักรพรรดิ แต่ทางทฤษฎีแล้วได้รับตำแหน่งเนื่องจากความสามารถไม่ใช่เนื่องจากชาติตระกูลและอัธยาศัยขององค์จักรพรรดิอย่างเดียว ดังนั้นแม้ว่าข้าราชการนักวิชาการจะขึ้นกับองค์จักรพรรดิ องค์จักรพรรดิเองก็ต้องพึ่งคนกลุ่มนี้ เพราะเป็นสถาบันมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลงตามองค์จักรพรรดิหรือแม้ราชวงศ์

คหบดีเจ้าที่ดินสามารถสะสมที่ดินจากระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ตกทอดทางบิดาซึ่งมีส่วนสำคัญในการปกครองของเวียดนามคหบดีเหล่านี้ใช้อำนาจเป็นอิสระ มีอำนาจคานทางสังคม โดยเป็นขุนนางท้องถิ่นตามลักษณะข้าราชการแบบขงจื๊อ หรือเป็นข้าราชการในส่วนกลาง แม้การเปิดให้ชนทุกชั้นมีโอกาสสอบเข้ารับราชการ แต่ผู้ที่สอบได้จากวงนอกมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นเพราะลักษณะความสัมพันธ์ในสำนักแบบขงจื๊อทำให้ขุนนางข้าราชการมาจากกลุ่มคหบดีเป็นส่วนใหญ่และการได้ตำแหน่งการเมืองยังมีส่วนช่วยให้สามารถสะสมความมั่งคั่งในที่นั้นอีกด้วย

กลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากยุคกลางในสเปน

ก่อนหน้าที่จะถูกสเปนครอบครอง ฟิลิปปินส์มีแต่องค์กรสังคมที่เรียกว่า "บารังเก" (barangay) เป็นกลุ่มหมู่บ้านที่มีเขตล้อมรอบ มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติและมีผู้นำเรียกว่า datus การต่อสู้ชิงอำนาจเป็นผู้นำเกิดขึ้นอยู่เสมอ บางครั้งเกิดเป็นความพยาบาท ไม่มีที่สิ้นสุดจนไม่สามารถมีมาตรการอันใด ที่จะสร้างความมั่นคงทางการเมืองเพื่อจะขยายดินแดนให้ใหญ่โตขึ้นเป็นหน่วยทางการเมืองที่ยืนยาวได้ในดินแดนที่สเปนปกครอง ตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมามีโครงสร้างการเมืองแบบรวมศูนย์กลางใหม่เกิดขึ้น แต่อิทธิพลของยุคกลางสเปนในฟิลิปปินส์ไม่ได้เป็นตัวสร้างสังคมแบบ Latifundia แบบลาตินอเมริกาและชนชั้น Mestizo ซึ่งเป็นการผสมระหว่างทางสเปนและฟิลิปปินส์ที่มีจำนวนและสำคัญมากทางสังคม แต่เป็นเพราะจำนวนคนของสเปนมีจำกัด (เพราะต้องไปอยู่ตามเกาะต่าง ๆ ที่ห่างไกลกันมาก) ทำให้ระบบสังคมใหม่นี้เกิดจากการเปลี่ยนสภาพผู้นำ datus ในสังคมก่อนหน้าการครอบ

ครองของสเปนมาเป็นอภิสิทธิ์ชนครอบครองที่ดินที่เรียกว่า Principals ซึ่งจะเป็นผู้ได้รับประโยชน์ส่วนใหญ่จากการที่สเปนนำระบบสังคมเศรษฐกิจและกฎหมายเข้ามา แม้ว่าทางการเมือง ศาสนา จะขึ้นอยู่กับชาวสเปน และความมั่งคั่งทางการค้าก็อยู่กับชาวสเปนส่วนใหญ่จนถึงศตวรรษที่ ๑๘ ส่วนหนึ่งขึ้นกับชาวจีน แต่การยึดถือที่ดินจำกัดอยู่ในหมู่ชาวท้องถิ่นส่วนหนึ่ง

- ๓ -

แม้อิทธิพลทางการค้าและการเดินเรือของชาวยุโรปในเอเชียอาคเนย์จะเริ่มมีมาตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ ๑๖ แต่การเข้าไปมีส่วนพัวพันกับโครงสร้างสังคมท้องถิ่นจริง ๆ เพิ่งจะเกิดขึ้นกลางศตวรรษที่ ๑๙ โดยเข้าไปยึดดินแดนต่าง ๆ เป็นอาณานิคม ดังนั้นลักษณะการปกครองอาณานิคมจึงมีอิทธิพลต่อลักษณะโครงสร้างของผู้นำชาวพื้นเมือง ทั้งที่อยู่ในกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลของจีน อินเดีย และสเปนในรูปลักษณะที่ต่างกัน การปกครองอาณานิคมแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ แบบที่ปกครองโดยตรงและโดยอ้อม

การปกครองอาณานิคมโดยตรง

การปกครองแบบนี้คือการยุบระบบการเมืองที่มีอยู่ และขจัดผู้นำการเมืองดั้งเดิมเสีย แล้วใช้องค์กรบริหารแบบยุโรปแทน โดยใช้เจ้าหน้าที่ชาวยุโรปและพื้นเมืองเข้ารับตำแหน่งโดยวิธีการ ที่ไม่ใช่ยึดในชาติวุฒิ ในกรณีของพม่า กษัตริย์องค์สุดท้ายและข้าราชบริพารถูกบังคับให้ออกจากประเทศ หลังจากสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ ๓ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๙ ส่วนของกรณีชวานั้นซับซ้อนกว่า การบังคับการปกครองโดยตรงในพม่าและชวาล้มล้างลักษณะของกษัตริย์สมบูรณาญาสิทธิราช แม้จะไม่ได้ขจัดกลุ่มผู้นำดั้งเดิมให้สูญสิ้นไปด้วย ลักษณะรัฐอาณานิคมต่างชาติที่ทันสมัยเข้ามาแทนที่โดยมีอาณาเขตเป็นสัญญลักษณ์ตามแถวเมืองท่าชายทะเล เช่น ร่างกุ้งและบัตตาเวีย เมื่อขาดกษัตริย์ การปกครองที่ได้อิทธิพลจากอินเดียก็สลายไปด้วย สังคมเช่นพม่าและชวาจึงขาดผู้นำทางการเมือง กลายเป็นสังคมชนบทที่ปราศจากชนชั้น การปกครองอย่างใหม่นั้นมาจากภายนอก ผู้นำการเมืองกลุ่มใหม่ก็เป็นชาวต่างชาติ แม้ผู้นำชั้นรองดั้งเดิมจะยังคงบริหารต่อไปในบางท้องที่ห่างไกล โดยรับใช้ระบบอาณานิคมอย่างไม่มีอนาคตทางการเมือง

ในระบบสังคมอาณานิคมสมัยใหม่ผู้ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกซึ่งเข้ารับหน้าที่บริหารแทนที่ในช่องว่าง ระหว่างหมู่บ้านชนบทกับเจ้าอาณานิคมมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกที การปรับปรุงสังคมให้ทันสมัยเปิดให้ปัญญาชนเป็นผู้บริหารในระบบราชการสมัยใหม่ โดย

เฉพาะในงานบริหารทางเทคนิค โรงเรียนเสมียนในบริษัทตะวันตก และในองค์กรสังคมทางการเมืองท้องถิ่นที่ทันสมัย ในต้นศตวรรษที่ ๒๐ ปัญญาชนมาจากครอบครัวผู้นำดั้งเดิมในพม่าและชวา แต่ภูมิหลังทางสังคมเริ่มลดความสำคัญไป โดยกลับไปให้ความสำคัญแก่หน้าที่ในทางสังคมแทนที่ ปัญญาชนสมัยใหม่ในพม่าและชวาจึงไม่ได้คำนึงถึงชาติวุฒิ แต่ขึ้นอยู่กับตำแหน่งหน้าที่และการศึกษา ที่สำคัญปัญญาชนมีสังคมและการเมืองของตนอยู่ในเมืองแบบตะวันตกและให้ความภักดีต่อระบบใหม่มากกว่าระบอบดั้งเดิม ในเรื่องความคิดต่อต้านอาณานิคมนั้น ลัทธิชาตินิยมนำโดยปัญญาชนมักจะมุ่งไปสู่การสร้างรัฐที่ทันสมัยไม่ใช่การปฏิรูประบอบราชาธิปไตยเก่า ขณะเดียวกันปัญญาชนก็ไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียกับอาณานิคมมากนัก เนื่องจากปัญญาชนไม่ได้เป็นเจ้าของสิ่งใดในอาณานิคม นอกจากมีความสามารถทางการศึกษาเท่านั้น ปัญญาชนก็คล้ายกับขุนนางในระบอบปกครองแบบอินเดียที่ได้ฐานันดรจากกษัตริย์แทนการครอบครองที่ดิน ไม่ว่าจะมีภูมิหลังอย่างไร พวกเขาได้ฐานันดรจากระบอบอาณานิคมโดยไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียในบริษัทและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรืออำนาจอื่นใด

การขาดฐานอำนาจในที่ดินทำให้ผู้นำดั้งเดิมและสมัยใหม่ในรัฐกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลอินเดียไม่มีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจนโยบายของอาณานิคมที่สนับสนุนระบบทุนนิยมแบบตะวันตก และความคิดทางศาสนาแบบดั้งเดิมมีส่วนสำคัญ ทำให้สังคมกลุ่มนี้ไม่อาจพัฒนาให้ทันสมัยได้ ผลก็คือ เกิดระบบเศรษฐกิจแฝดขึ้น สะท้อนให้เห็นในกรณีที่มีชนหลายเชื้อชาตินำโดยชาวยุโรป และมีชนกลุ่มน้อยชาวเอเชียเป็นชนชั้นที่เป็นตัวเชื่อมในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ มีชาวจีนอยู่ทุกหนทุกแห่งในเอเชียอาคเนย์สมัยอาณานิคม พวกเขาทำหน้าที่เป็นช่างฝีมือและพ่อค้าปลีก ให้เห็นอย่างเด่นชัด แต่เฉพาะในกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลของอินเดีย นอกจากชนกลุ่มน้อยชาวจีนแล้วก็มีพวก chettyars ชาวอินเดีย อาหรับ และแม้แต่ชาวเวียดนามเป็นนายทุนเงินกู้ ทำหน้าที่เชื่อมระบบเศรษฐกิจแฝด ส่วนดั้งเดิมและส่วนที่ทันสมัยเข้าด้วยกัน ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าสงสัยเลยว่า ปัญญาชนพม่าและชวาที่มีความสำนึกทางการเมืองมักเป็นผู้คัดค้านระบบอาณานิคมและอยู่นอกระบบเศรษฐกิจ พวกเขามองเห็นการได้เอกราชในแบบที่ต้องขจัดทั้งนายจ้างต่างชาติและระบบเศรษฐกิจแบบนายทุนเสียด้วย ดังนั้นปัญญาชนกลุ่มนี้จึงเห็นระบบรัฐแบบสังคมนิยมเป็นทางเลือกที่มีเหตุผลทางเดียว ไม่ว่าจะเป็นในด้านสังคมวิทยาและอุดมการที่จะช่วยกู้ชาติได้ แม้ว่าจะได้อิทธิพลจากความสำนึกสมัยใหม่ ความคิด

แบบรัฐสังคมนิยมก็มีการเจริญเติบโตมาจากรากฐานในสังคมดั้งเดิม ที่มักจะซ่อนเร้นอยู่

การปกครองอาณานิคมโดยอ้อม

การปกครองแบบนี้ แตกต่างจากการปกครองอาณานิคมโดยตรง คือ คงปล่อยให้ระบบก่อนสมัยอาณานิคมอยู่ต่อไป โดยรักษากลุ่มผู้นำการเมืองดั้งเดิมไว้ในฐานะผู้ปกครองทางนิตินัย และกลุ่มชาวตะวันตกดำเนินการทางอ้อมโดยทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาที่ปราศจากองค์กรบริหารที่ทันสมัยแยกต่างหากอีกอันหนึ่ง ผู้นำดั้งเดิมปกครองโดยเสียอำนาจอธิปไตย เช่นในด้านต่างประเทศ แต่ในด้านการทหารและการเมืองแล้ว ผู้นำพื้นเมืองคงสภาพเป็นกลุ่มสังคม และสัญญาสันติภาพยังทำให้กลุ่มผู้นำดั้งเดิมมีเสถียรภาพเพิ่มขึ้น ระบอบอาณานิคมนำเอาหลักการสืบราชสมบัติอย่างมีระเบียบมาใช้ช่วยขจัดปัญหาความไม่มั่นคงภายในไปได้

การที่ระบอบอาณานิคม นำเอาความริเริ่มใหม่ ๆ มา มีทั้งผลดีและผลเสีย การปกครองโดยอ้อมให้การสนับสนุนผู้นำในสภาวะเดิมทางสังคมและการเมือง จึงป้องกันการก่อตัวของผู้นำที่จะมาแข่งขัน โดยเฉพาะในแถบที่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจสูง ชนชั้นเจ้าขุนมูลนายเก่ายอมคงสภาพเดิม ถอนตัวจากความจริงของอดีตที่รุ่งเรืองและหันมาสนับสนุนความพุ่มเพื่อยในตำแหน่งหน้าที่จากเงินภาษีของสามัญชน อีกด้านหนึ่งนโยบายของอาณานิคม ก็ทำให้เกิดภาวะต่อเนื่องและการพัฒนาให้ทันสมัยแบบค่อยเป็นค่อยไป นับเป็นผลดีต่อการปกครองในระบอบอาณานิคมโดยอ้อม และปล่อยให้ผู้นำในสังคมเก่าได้รับการพัฒนาให้ทันสมัย อาจกล่าวได้ว่า กษัตริย์แบบอินเดียภายใต้การปกครองทางอ้อม ไม่ต้องรับผิดชอบในกิจกรรมการเมืองแท้ ๆ จนสามารถสร้างบารมี โดยมีเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่เป็นเครื่องช่วย กลายเป็นสัญญลักษณ์ของความรุ่งเรืองทั้งเก่าและใหม่

การศึกษาแบบตะวันตกก็เป็นเครื่องสนับสนุนการพัฒนาให้ทันสมัยที่สำคัญในดินแดนที่ถูกปกครองทางอ้อม เช่นเดียวกับพม่าและชวา แต่ในดินแดนที่ถูกปกครองโดยตรงนั้น การศึกษาเข้ามาแทนที่การยึดถือในชาติวุฒิ ส่วนในมลายา เขมร และลาว การศึกษามาช่วยเกื้อกูลการยึดถือชาติวุฒิ ผู้นำดั้งเดิมของมลายา เขมร และลาวรุ่นใหม่ได้รับประโยชน์ทั้งจากบารมีที่เป็นสถาบันและการศึกษาแบบตะวันตก ผู้นำดั้งเดิมที่ต้องการพัฒนาเหล่านี้จึงเป็นกลุ่มที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมมากกว่าปัญญาชนในอาณานิคมที่ปกครองทางตรง ผู้นำของสังคมเก่ามักจะมีแนวนโยบายสังคมการเมืองแบบอนุรักษ์นิยมมากกว่าผู้นำปัญญาชนซึ่งมักจะนิยมความรุนแรง การรักษาสถานภาพเดิมของอาณานิคม

ไม่ได้ก่อให้เกิดความจงรักภักดีในหมู่ผู้นำดั้งเดิมจริง ๆ ผู้นำดั้งเดิมต้องการแยกตัวจากชาวต่างชาติมากกว่ามีลักษณะชาตินิยมรุนแรง พวกเขาไม่ได้ต่อต้านระบบสังคม เช่นผู้นำที่เป็นบัญญาชน แต่ผู้นำทั้งสองประเภทร่วมในการพัฒนาการเมืองมากกว่าด้านเศรษฐกิจมาก ซึ่งเกิดจากสภาพการขาดฐานเศรษฐกิจในรัฐแบบอินเดีย รวมทั้งระบบคุณค่าดั้งเดิมและนโยบายของอาณานิคม

ลักษณะความแตกต่างในการปกครองอาณานิคมโดยตรงและโดยอ้อม ในดินแดนแถบที่ได้อิทธิพลของอินเดียไม่อาจนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ในเวียดนาม แม้ว่าจะมีลักษณะใกล้เคียงกับการปกครองทางตรง แต่การปกครองเวียดนามก็แบ่งเป็น ๓ แคว้น คือ อันนัม ตังเกี๋ย และโคชินจีน ซึ่งมีลักษณะการปกครองแตกต่างกันไป ในโคชินจีนมีประชากรเบาบาง ฝรั่งเศสได้สร้างระบบชลประทาน ทำให้ดินแดนแถบนั้นเป็นดินแดนที่เหมาะแก่การเพาะปลูก ความมั่งคั่งทางการค้าซึ่งเป็นผลของการปฏิวัติทางการเกษตรมักจะตกอยู่กับชาวฝรั่งเศสเป็นส่วนใหญ่ แต่เจ้าของที่ดินเปิดใหม่เหล่านี้ก็เป็นชาวเวียดนามแทบทั้งนั้น ชนชั้นเจ้าของที่ดินใหม่ที่มีลักษณะเป็นฝรั่งเศสมากนี้มีภูมิหลังไม่เด่นชัดนักบางคนหรืออาจส่วนมากเลยก็เป็นได้มาจากกลุ่มขุนนางชั้นผู้น้อย ชนชั้นใหม่นี้สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี ที่สำคัญนายทุนเงินกู้ในเวียดนามเป็นชาวเวียดนามเองเป็นส่วนใหญ่ ไม่ใช่ชาวอินเดียหรือจีน ในเขตตังเกี๋ยและอันนัมโครงสร้างผู้นำไม่ได้รับการกระทบกระเทือนเหมือนในโคชินจีน จะพบว่าชาวเวียดนามแม้จะน้อยแต่ก็มีความสำคัญในการสนองตอบการพัฒนาทางเศรษฐกิจในทางบวก ปฏิกิริยาเช่นนี้ต่างจากการไม่สนองตอบต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในดินแดนที่ได้อิทธิพลของอินเดีย ทั้งนี้เพราะเวียดนามมีโครงสร้างสังคมพื้นเมืองที่ยึดที่ดิน "ทางโลก" เป็นหลัก

การพัฒนาการเมืองในเวียดนามเกิดจากการศึกษาแบบตะวันตก ลักษณะการปกครองอาณานิคมทางตรง ได้ทำลายโครงสร้างการเมืองเก่า สนับสนุนแนวทางพัฒนาแบบตะวันตกสร้างรูปแบบการเมืองและการปกครองแบบฝรั่งเศส แม้ว่าผู้นำดั้งเดิมที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกในอันนัมจะมีบทบาทสำคัญ แต่ตังเกี๋ยและโคชินจีนเป็นที่สร้างประวัติศาสตร์เวียดนามสมัยใหม่ ในทางสังคมผู้นำที่ได้รับการพัฒนาส่วนใหญ่มาจากพวกขุนนาง (ในภาคเหนือ) และจากชนชั้นเจ้าที่ดิน (ภาคใต้) มากกว่าจากบัญญาชนที่ไม่มีฐานอำนาจที่ดิน เช่นในดินแดนที่ได้อิทธิพลจากอินเดีย แต่ความมั่นคงทางสังคมก็ไม่อาจสกัดกั้นพวกชาตินิยมหัวรุนแรง ซึ่งเกิดขึ้นควบคู่กับพวก

สายกลาง ในโคชินจีนมักจะเป็นพวกสายกลางที่ต้องการปลดแอกทางการเมืองการปกครองของต่างชาติ ส่วนพวกหัวรุนแรงมีศูนย์กลางแถบตังเกี๋ยต้องการเอกราชโดยสมบูรณ์ รวมทั้งการปฏิวัติทางสังคมด้วย

วิวัฒนาการทางสังคมของฟิลิปปินส์คงสภาพต่อเนื่องไว้ได้ ลัทธิอาณานิคมของสเปนช่วยให้ชนชั้นผู้นำ (Principals) ชาวพื้นเมืองได้ฐานะจากความมั่งคั่งในที่ดิน การล้างผลาญทรัพยากรตามเกาะต่าง ๆ รวมทั้งการค้าเกษตรกรรมตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา เร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เปิดโอกาสให้มีการสะสมทุน ผู้ได้ประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น นอกจากชาวฟิลิปปินส์กลุ่มที่เรียกว่า Caciques (ผู้นำชนบท) แล้วก็มีชาวจีนและกลุ่มชาวจีน mestizos (ลูกผสม) จำนวนมาก หลังจากคริสตศตวรรษที่ ๑๙ ชาวจีนอพยพเริ่มมาแทนที่ชาวจีน ลูกผสม ในฐานะเป็นชนชั้นกลางทางการค้าในเมือง แต่ชาวจีนเหล่านี้คงสถานภาพและเกียรติยศที่ได้จากความเป็นผู้ที่มั่งคั่งในที่ดินและความเป็นผู้ได้รับอิทธิพลจากสเปน นายทุนเงินกู้ในลูซอนเหมือนกับในเวียดนาม เป็นชาวพื้นเมืองมากกว่าชาวต่างชาติ ในระยะที่การปกครองของสเปนใกล้จะสิ้นสุดลง มีชนชั้นผู้นำชาวฟิลิปปินส์ที่มาจากพวกพื้นเมืองและ mestizos (ลูกผสม) เกิดขึ้น แม้ว่าเจ้าอาณานิคมจะสร้างสภาวะที่อำนวยต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในฟิลิปปินส์ ชาวยุโรปมีบทบาทน้อยมากเมื่อเทียบกับชาวจีน และชาวจีน ลูกผสม ต่างจากในอาณานิคมของชาตินิยม ความรุนแรงทางการเมืองมากกว่าทางสังคม ผู้นำแสวงหาความเสมอภาคทางการเมืองภายในอาณานิคมของสเปน และสร้างสถาบันศาสนาและนายทุนที่เป็นสถาบันแห่งชาติ แต่ไม่ต้องการทำลายสภาวะเดิมทางสังคมจริง ๆ การปกครองอาณานิคมอเมริกันเป็นการเตรียมให้ฟิลิปปินส์มีเอกราชและอธิปไตย จึงช่วยให้ผู้นำมีอำนาจมั่นคง และเพิ่มจำนวนยึดถือที่ดิน และยังเปิดโอกาสทางการค้าและการศึกษาและการบริหารใหม่ ผู้นำทางการเมือง จึงมักจะมาจากชนชั้นที่มีอภิสิทธิ์ทางการศึกษา ความมั่งคั่ง และได้รับวัฒนธรรมตะวันตก

- ๔ -

การวิเคราะห์ผู้นำในเอเชียอาคเนย์

อาจช่วยให้เข้าใจการปกครองโดยบัณฑาชนและผู้นำดั้งเดิมที่ต้องการพัฒนาในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้บ้าง แต่การศึกษาโครงสร้างผู้นำเช่นนี้ แม้จะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์สนับสนุน ก็มีข้อบกพร่องเพราะครอบคลุมเพียงด้านประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองเท่านั้น ต้องเข้าใจว่าลักษณะการ

เสนอที่เป็นแบบแผนนี้ แม้จะมีประโยชน์ ก็อาจทำให้รู้สึกว่ามีเหตุผลที่ชวนให้เข้าใจผิดได้

แม้ว่าบทความนี้จะแสดงให้เห็นว่า ผู้นำระดับชาติในเอเชียอาคเนย์เป็นมาอย่างไร แต่ก็ไม่ได้พยายามจะแสดงลักษณะที่พวกเขาก้าวสู่อำนาจในระยะปลดแอกจากอาณานิคม รวมทั้งบทบาทของพวกเขาในฐานะผู้นำในรัฐเอกราช แต่อาจกล่าวได้สั้น ๆ ดังนี้

๑. ในระยะที่ถูกญี่ปุ่นครอบครอง เกิดมีผู้นำทางทหารขึ้นเพิ่มเติมมาจากปัญญาชน

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมที่แตกต่างกันภายในอาณาเขตรัฐเดียวกัน ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สำคัญ

๓. ผู้นำทางศาสนา แม้ว่าจะไม่ได้เป็นผู้นำสำคัญ ก็มีส่วนช่วยสร้างประวัติศาสตร์ชาติในดินแดนแถบนี้เช่นกัน

๔. การศึกษาบทบาทของผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์ มีความสำคัญมากในเวียดนาม และที่อื่นแตกต่างกันไป

๕. ประการสุดท้าย การศึกษานโยบายภายในกลุ่มผู้นำและทัศนคติในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายทั้งสองได้

อานันท์ กาญจนพันธุ์ สรุปความจากบทความของ Hary J. Benda เรื่อง "Political Elites in Colonial Southeast Asia: An Historical Analysis.," ตีพิมพ์ใน **Comparative Studies in Society and History.** 1965.

หนังสือเล่มของสังคมศาสตร์ปริทัศน์

ปรัชญาประวัติศาสตร์
ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการ (พิมพ์ครั้งที่ ๒)
ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย
ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการ (วางตลาดแล้ว)
ปรัชญาประวัติศาสตร์ในสงครามและสันติภาพ ของ ลีโอ ตอลสตอย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ แปล
(วางตลาดเดือนมิถุนายนนี้)

พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยม ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า อยู่หัว ทรงเป็นเกษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ได้รับการศึกษาจากประเทศทางตะวันตก คือ ทรงศึกษาอยู่ที่แซนด์เฮิร์ส และอ๊อกซฟอร์ด ในประเทศอังกฤษถึง ๑๐ ปีด้วยกัน หลังจากที่ทรงสำเร็จการศึกษา และทำงานใน Royal Durnham Light Infantry ชั่วระยะหนึ่งแล้ว จึงเสด็จกลับเมืองไทยโดยผ่านมาทางสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ในช่วงระยะ ๑๗ ปี ที่ประทับอยู่ในเมืองไทย ในฐานะพระบรมโอรสาธิราชนั้น ทรงมีเวลามากพอที่จะเปรียบเทียบสถานการณ์ในเมืองไทยกับประสบการณ์ที่ทรงได้รับมาจากประเทศอังกฤษ ในไม่ช้าก็ทรงเชื่อมั่นว่าโรคร้ายแรงที่สำคัญในสังคมไทย คือ การขาดเจตนาร่วมกันในหมู่ประชาชน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเชื่อว่า การปฏิรูปต่าง ๆ ที่รัชกาลที่ ๕ ทรงกระทำไว้นั้น เป็นเพียงการปฏิรูปให้โครงสร้างทางด้านการปกครองดีขึ้นเท่านั้น แต่ไม่ได้แก้ปัญหาการขาดความร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลกับประชาชนและระหว่างประชาชนด้วยกันเอง ฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีนโยบายที่จะทำให้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมแน่นแฟ้นขึ้น โดยการใช้ลัทธิชาตินิยม

จากบทละคร บทความ โคลงกลอน บทความในหนังสือพิมพ์ และพระราชดำรัสต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ แสดงถึงความเป็นนักโฆษณาชวนเชื่อลัทธิชาตินิยม ทรงมีความสามารถในการเปลี่ยนวิธีการเขียนของพระองค์ ให้ได้รับความสำเร็จดังที่มุ่งหวัง จะเห็นได้จากบทความของพระองค์จำนวนมากที่เขียนด้วยวิธีการง่าย ๆ เพื่อมิให้ผู้อ่านสับสน จะไม่ใช้คำยาก ๆ หรือประโยคที่ซับซ้อน ในบทโคลงต่าง ๆ ของพระองค์แสดงให้เห็นว่าทรงเป็นคนฉลาดและเจ้าความคิด สามารถคิดวิธีแต่งฉันทลักษณ์ขึ้นมาด้วยพระองค์เอง นอกจากนี้ ยังทรงมีความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษ โดยการเขียนด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย จากบทพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นถึงภูมิหลังของพระองค์ว่า สนพระทัยประวัติศาสตร์ ภูมิ

ศาสตร์ วรรณคดี การทหาร รำไทย และสถานการณ์ทางการเมือง ทรงมุ่งหวังจะใช้บทพระราชนิพนธ์ในการสั่งสอนศีลธรรม เพื่อจะปลุกใจคนไทยให้เลิกเกียจคร้าน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ มิได้ทรงวิจารณ์เฉพาะสังคมไทยเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทอย่างกว้างขวางในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำคนหนึ่งในบรรดาผู้นำที่เป็นสมบูรณาญาสิทธิราช เช่นในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ทรงวิจารณ์พวก "เตอร์กหนุ่ม" ในประเทศตุรกี ว่า "เป็นพวกได้รับการศึกษามาบ้าง และตีค่าตนเองไว้สูงมาก" นอกจากนี้ยังทรงชอบเขียนบทความเกี่ยวกับซุนยัดเซ็น และการปฏิวัติของจีน เช่นในบทความเรื่อง *อุตตกุรุ* ซึ่งเป็นบทความล้อเลียนและพยายามที่จะดูถูกผู้นำของจีน โดยชี้ให้เห็นว่า ระบบสังคมนิยมมิใช่ความคิดใหม่ แต่เป็นแนวความคิดที่มีมาก่อนหน้านี้แล้วเป็นพัน ๆ ปี ดังจะเห็นได้จากที่ทรงตั้งคำถามตีสำนวนว่า "ตราบเท่าที่มนุษย์ยังมีอยู่ จะมีสาวกผู้ตั้งทฤษฎีใหม่ ๆ ขึ้นมา เราจะเข้าไปถึงรัฐในอุดมคตินี้ได้หรือ ทฤษฎีเหล่านั้นจะปฏิบัติบนอกดินแดนแห่งความฝันหรือความคิดบ้า ๆ นี้ได้จริงหรือ ?"

แม้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จะทรงเชื่อมั่นในประโยชน์ของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ และศาสตร์อื่น ๆ แต่พระองค์ก็ทรงคัดค้านสิ่งที่พระองค์ทรงเรียกว่า การเมืองสมัยใหม่ พระองค์ทรงมีความคิดอนุรักษ์นิยม โดยมีความคิดในเรื่องการออกกฎหมาย ดังที่ทรงเขียนไว้ว่า ในเมืองไทยมีสุภาษิตกล่าวไว้ในทำนองที่ว่า เจ้าว่างามก็ว่างามไปตามเจ้า ซึ่งหมายความว่า พวกทาสจะเลียนแบบคนชั้นสูง ทรงเห็นว่ายังเป็นความจริงอยู่จนถึงทุกวันนี้

ดังนั้นการออกกฎหมายจึงควรใช้คนชั้นสูงเป็นเกณฑ์ กฎหมายฉบับใดที่คนชั้นสูงยอมรับก็จะเป็นกฎหมายที่คนชั้นต่ำไม่รู้สึกว่าตนถูกกดขี่

เนื่องจากพระองค์มีความคิดอนุรักษ์นิยม เพราะฉะนั้นจึงมักมองอดีตเป็นแนวทางที่สำคัญ คือมิได้ทรงใช้แนวทางของพระราชบิดาและพระอัยกาเป็นหลัก แต่ทรงกลับมองย้อนไปดูตัวอย่างจากในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ในสมัยที่สมเด็จพระนเรศวรทรงเป็นผู้นำและกู้เอกราชอาณาจักรอยุธยาขึ้นมาใหม่หลังจากที่ตกอยู่ใต้อำนาจของพม่าถึง ๑๕ ปี ยิ่งกว่านั้นยังย้อนกลับไปไกลถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ในสมัยพระร่วง ซึ่งตามตำนานกล่าวว่าเป็นผู้ตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นเป็นอาณาจักรไทยอาณาจักรแรกในเอเชียอาคเนย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ทรงชอบยกตัวอย่างจากเรื่องพระร่วงมาก มีพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องพระร่วงถึง ๓ บทด้วยกัน และยังมีบทพระราชนิพนธ์ เรื่องถนนพระร่วง ซึ่งเป็นเส้น

ทางที่ยังคงหลงเหลือมาจากอาณาจักรสุโขทัย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ทรงยกย่องคุณสมบัติพิเศษของพระร่วงว่า เป็นคนกล้าหาญ เจ้าความคิด เฉลียวฉลาด และที่สำคัญที่สุดคือเป็นผู้นำที่ได้รับความเชื่อมั่นศรัทธา นอกจากนี้ยังคงเชื่อว่าคนไทยในสมัยนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้เพราะมีผู้นำที่ยิ่งใหญ่ ดังทรงมีพระราชนิพนธ์ไว้ว่า "ความร่วมมือร่วมใจกันเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะมีศัตรูอยู่รอบข้าง ต้องเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันจึงจะป้องกันคณะไว้ได้ คนไทยทุกคนในสมัยโบราณนั้น ได้รู้สึกอยู่ว่า ทุก ๆ คนมีหน้าที่ที่จะต้องกระทำเพื่อต่อสู้ศัตรูป้องกันรักษาคณะในเวลาสงคราม" อย่างไรก็ตามหลังจากที่คนไทยตั้งตัวได้สำเร็จแล้ว สงครามมีน้อยลง มีผลทำให้คนไทยหันมาสนใจทำมาหากินในยามสงบมากขึ้น จนระบบทหารเสื่อมลง ชายฉกรรจ์ทุกคนไม่ต้องถูกเกณฑ์มาเป็นทหารในกองทัพอีกแล้ว แต่สามารถจ่ายเงินแทนการเกณฑ์แรงงานได้ ในทัศนะของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯแล้ว ทรงถือว่า ภาวะที่สงบจากการทำสงครามเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยสมัยใหม่ขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทรงอธิบายภาวะในยามสงบว่า "ประชาชนมีเวลาแสวงหาความสนุกสำราญส่วนตัว จึงทำให้มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ทัศนะที่กว้างไกลในการมองชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ก็จะแคบลง จนกระทั่งประชาชนมีความรู้สึกว่าไม่มีสิ่งใดสำคัญเท่าตัวของเขาเอง"

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ทรงตระหนักว่า การทำสงครามกับเพื่อนบ้านนั้นมิใช่สิ่งที่ดีแต่มีวิธีการที่ดีกว่า คือ ทำเป็นว่าไทยอยู่ในภาวะทำสงครามทรงขอให้คนไทยสามัคคีกันทั้งร่างกายและจิตใจเพื่อปกป้องชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์ ให้รอดพ้นจากการรุกรานของศัตรู แม้ว่าจะมิได้ทรงชี้ให้เห็นชัดลงไปว่าประเทศใดเป็นศัตรู แต่ถ้าหากพิจารณาจากการที่ไทยต้องเสียดินแดนถึง ๑ ใน ๓ ของประเทศให้กับอังกฤษและฝรั่งเศสในช่วงที่พระองค์ทรงมีชีวิตอยู่นั้น ก็ยังไม่อาจจะทึกทักได้ว่าสองประเทศนี้เป็นศัตรูสำคัญของไทย

เห็นได้ชัดว่าการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ทรงกล่าวอ้างถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ นั้น ทรงหยิบยืมมาจากการอ้างถึง "พระผู้เป็นเจ้าพระมหากษัตริย์ และประเทศ" (God, King and Country) ของอังกฤษ พระองค์ทรงอธิบายสามสถาบันนี้ให้คนไทยเข้าใจ และตีความให้เหมาะสมตามพระราชประสงค์ของพระองค์

สำหรับความคิดในเรื่อง "ชาติ" นั้น ทรงเอาคำภาษาบาลี ซึ่งแปลว่าเกิดหรือกำเนิดมาใช้ ไม่ใช้คำอื่นเช่นคำว่า "ประเทศ" (ซึ่งมาจากคำในภาษาบาลีและสันสกฤตว่า *เทศ*)

หรือคำว่า "บ้านเกิดเมืองนอน" (ซึ่งเป็นคำภาษาไทย) คำว่า "ชาติ" นี้หมายถึงประชาชน แต่คำว่า "ประเทศ" มีความหมายในแง่ของสิ่งไม่มีชีวิตที่ประกอบขึ้นมาเป็นประเทศ ดังนั้นจึงสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ว่า ทรงเน้นถึงเรื่องความสัมพันธ์ของบุคคลมากกว่าโครงสร้างอื่น ๆ ถ้าหากเปรียบเทียบคำว่า "บ้านเกิดเมืองนอน" กับคำว่า "ชาติ แล้ว จะเห็นว่าคำว่า 'บ้านเกิดเมืองนอน' มีกำเนิดที่ไม่แน่นอนและจมอยู่ในอดีต ส่วนคำว่า "ชาติ" เป็นคำที่เพิ่งเกิดขึ้น และเกิดขึ้นมาด้วยความรู้สึกถึงภาระหน้าที่ คือเกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ เมื่อรัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสกลับจากยุโรปแล้ว เสด็จตรงไปยังเมืองจันทบุรก่อน เพราะเมืองนี้เพิ่งจะกลับคืนเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจของไทยหลังจากที่ฝรั่งเศสได้ยึดเอาไป รัชกาลที่ ๕ ทรงแสดงความยินดีต้อนรับประชาชนในเมืองจันทบุร ในโอกาสที่ได้กลับมาเป็นคนชาติไทยอีก จึงมีการใช้คำว่า "ชาติไทย" ขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยนี้เอง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ทรงมีความคิดเรื่องชาติก้าวไกลไปอีกโดยปฏิเสธไม่ยอมรับว่าการมีเอกราชที่สมบูรณ์จึงจะมีความเป็นชาติที่แท้จริง แต่กลับทรงแย้งว่าภาษาจะเป็นสิ่งที่สำคัญในการกำหนดความเป็นชาติเพราะไม่มีสิ่งใดจะทำให้ประชาชนรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งในหมู่คณะได้ดีไปกว่าการสามารถพูดภาษาเดียวกันได้ อย่างไรก็ตาม การที่คนสามารถพูดภาษาเดียวกันได้แต่เพียงอย่างเดียว ก็ไม่สามารถทำให้คนแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของชาติได้ แต่ประชาชนต้องมีความรู้สึกจงรักภักดีต่อชาติด้วย สำหรับเมืองไทยนั้นความจงรักภักดีต่อชาติ หมายถึงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ถ้าหากประชาชนคนใดไม่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์แล้ว ก็จะถือว่าคนนั้นไม่มีชาติ การจะเป็นสมาชิกคนหนึ่งของชาติไทยนั้นเป็นสิ่งที่ง่ายและอาจมีปัญหาที่ต้องพิสูจน์ด้วย ตามทัศนะของพระองค์แล้ว บุคคลไม่สามารถจะคอยนั่งดูการสร้างชาติได้ แต่จะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามนโยบายของผู้นำของชาติโดยไม่โต้แย้ง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ทรงเชื่อว่า พระมหากษัตริย์มีความสำคัญต่อความเข้มแข็งของประเทศเป็นอันดับแรก ถ้าหากย้อนกลับไปดูสถาบันพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยพระร่วง จะเห็นถึงการสร้างความมั่นคงอันเป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นมา สถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นสถาบันสำคัญสถาบันหนึ่งที่คนไทยทุกคนจะต้องจงรักภักดี และพระองค์ทรงต้องการจะยกย่องเกียรติคุณความสามารถของพระมหากษัตริย์ว่าเป็นผู้นำของชาติ

นอกจากนี้ยังทรงเตือนมิให้คนไทยรับความช่วยเหลือจากต่างชาติมากเกินไป ทรงคิดว่าเมืองไทยยังสามารถจะช่วยตนเองได้ ถ้าหากคนไทยพึ่งคนจีนโพ้นทะเลและชาวตะวันตกมากเกินไปแล้ว จะทำให้ประเทศชาติประสบกับความยุ่งยากแน่นอน ทรงแนะนำวิธีแก้ไข ว่าคนไทยควรจะซื้อสินค้าไทย เช่น น้ำตาล ผ้า แทนที่จะซื้อสินค้าต่างชาติ เพื่อจะได้ช่วยกันส่งเสริมเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งยังได้กล่าวเตือนคนไทยมิให้เอาอย่างตะวันตก และชี้ให้เห็นว่าการดื่มสุราหรือพูดโกหกแล้วแก้ตัวว่าเป็นการกระทำตามแบบตะวันตกนั้น เป็นการกระทำด้วยความหลงผิด ทรงติเตียนการปฏิบัติตนเช่นนี้ของชาวตะวันตกที่อยู่ในกรุงเทพฯ ว่า "ไม่ต้องสงสัยเลยว่า การคบค้าสมาคมกับฝรั่งไพร่มีผลทำให้คนไทยหนุ่มๆ ซึ่งสำคัญตนว่าได้รับการศึกษามาแล้วนั้น บกพร่องไปในทางจรรยา"

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จอยู่ในต่างประเทศเป็นเวลานาน พระองค์จึงต้องการให้คนไทยเข้าใจถึงฐานะที่ด้อยในวงการระหว่างประเทศของประเทศไทย และทรงต้องการให้คนไทยเปรียบเทียบประเทศของตนกับประเทศต่างๆ ที่ใหญ่กว่าประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อจะได้มองเห็นข้อบกพร่องและความสำเร็จของไทยให้ชัดเจนและถูกต้องขึ้น ในบางเรื่องเช่นเรื่องการตั้งโรงงานนั้น ทรงตระหนักดีว่าเมืองไทยคงจะต้องใช้เวลานานกว่าจะสามารถทำให้อยู่ในระดับเท่ากับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ส่วนเรื่องอื่นๆ นั้น ทรงยืนยันว่าประเทศไทยสามารถทำให้ทัดเทียมหรือดีกว่าได้ ตัวอย่างเช่นเรื่องการปฏิรูปกฎหมายครอบครัว ทรงมีพระราชนิพนธ์ไว้ว่า "เราควรจะใช้หลักกฎหมายที่ยอมรับว่า เด็กทุกคนไม่ว่าจะเกิดจากภรรยาประเภทใดก็ตาม ควรจะเป็นเด็กที่ถูกต้องตามกฎหมาย ถ้าหากเรามีกฎหมายที่ให้ความยุติธรรมแก่เด็กเช่นนี้แล้ว เราคนไทยก็จะก้าวหน้ากว่ายุโรป"

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเห็นว่าคนไทยไม่ควรจะเกลียดชังคนต่างชาติ แต่ก็ไม่ควรไว้ใจเขานัก ทรงวิพากษ์วิจารณ์คนจีนโพ้นทะเล ซึ่งเป็นคนต่างชาติกลุ่มใหญ่ที่สุดในเมืองไทยอย่างรุนแรง ดังจะเห็นได้ชัดจากบทความเรื่อง *ยิวแห่งบูรพาทิศ* และ *ไม่ชอบไทย* ทรงตำหนิคนจีนว่าเป็นพวกหิวเงิน ไม่ยอมรับวัฒนธรรมไทย และเข้ามากุมอำนาจทางการค้า เป็นต้น ตลอดรัชสมัยของพระองค์ ทรงโจมตีคนจีนตลอดเวลา แต่ก็ไม่ได้มีแผนการจะกำจัดคนจีนอย่างจริงจัง จากการที่ทรงตระหนักดีว่าคนจีนเข้ามาคุมอำนาจทางเศรษฐกิจบางอย่างเอาไว้ ฉะนั้นวิธีเดียวที่จะกำจัดอำนาจนี้ของคนจีน คือ จะต้องกระตุ้นให้คนไทยเข้าไปมีอาชีพธุรกิจมากขึ้น เรื่องคนจีนเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทรงใช้

กระตุ้นความรู้สึกชาตินิยม เปรียบเสมือนทรงใช้คนจีนเป็นหินลับมีดสำหรับลับมีดลัทธิชาตินิยมของไทยให้คมกริบยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมีพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับศาสนาพุทธลัทธิหินยาน ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของไทย ทรงอ้างเหตุผลว่าศาสนาพุทธทำให้ไทยมีอำนาจที่จะต่อต้านพลังต่างๆ ที่มุ่งมาทำลายล้าง ศาสนาพุทธสามารถช่วยให้ได้รับความสำเร็จหลายวิธีด้วยกัน เพราะมีอิทธิพลต่อจิตใจของคนส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นชาวนาที่อยู่ห่างไกลออกไป หรือขุนนางที่อยู่ในกรุงเทพฯ ก็ตาม นอกจากนี้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ายังช่วยวางกฎเกณฑ์ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล คนที่ยึดมั่นในพระธรรมคำสั่งสอนแล้วจะสามารถเอาชนะความรู้สึกอยากทำชั่วตามใจตัวได้ ทรงกล่าวว่า "ถ้าคนไทยปรารถนาจะมีชีวิตอยู่อย่างสงบ และมีความสุขในสังคมแล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม เพื่อจะได้เป็นมิตรกับเพื่อนบ้าน จะไม่มีความรู้สึกระแวงสงสัยหรือเกรงกลัวต่อกัน"

ยิ่งกว่านั้นพระองค์ยังทรงมีความคิดว่าศาสนาพุทธสามารถทำให้เกิดพฤติกรรมที่คล่องตัว มากกว่าจะกำหนดความสัมพันธ์กันทางสังคม ฉะนั้นจึงทรงไม่พอใจที่คนบางคนเชื่อว่าศาสนาพุทธสอนให้คนอยู่นิ่งเฉย พระองค์ปฏิเสธความคิดนี้อย่างสิ้นเชิงและแย้งว่า หัวใจที่สำคัญในคำสอนของพระพุทธเจ้า คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว คนเราต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ดีก็ชั่ว ถ้าไม่ทำอะไรเลยก็จะไม่ได้รับอะไรเลยทั้งสองอย่าง ผลดีของศาสนาพุทธจะเห็นได้ชัดในสนามรบ คือ คนที่เชื่อถือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจะไม่หนีการรบ เพราะมีความเชื่อในความเป็นธรรมและประโยชน์ในการที่จะไปรบ จะทำให้เขาเกิดความกล้าหาญ และยอมสละชีวิต นอกจากนี้ยังทรงเตือนคนไทยว่า ประเทศไทยเป็นแหล่งสุดท้ายที่จะรักษาศาสนาพุทธเอาไว้ เพราะศาสนาพุทธสายที่หนึ่งและสายที่สอง (คงจะเป็นศาสนาพุทธในลังกา และพม่า?) ได้เสื่อมไปแล้ว มีแต่สายที่อยู่ในประเทศไทยเท่านั้น ถ้าหากคนไทยไม่เชื่อคำตักเตือนของพระองค์แล้ว คนไทยในยุคนั้นก็จะทำให้เกิดความเสื่อมเสียไปถึงคนไทยรุ่นหลังได้ และที่สำคัญที่สุด คือ จะทำให้ศาสนาพุทธถึงกาลอวสานลง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ มิได้ทรงกระตุ้นความสามัคคีและลัทธิชาตินิยมด้วยการใช้พระราชนิพนธ์และพระราชดำรัสเท่านั้น แต่ยังทรงก่อตั้งสมาคมต่างๆ ขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่พระบรมราโชวาทของพระองค์ออกไปเร่งเร้าความรู้สึกชาตินิยม สมาชิกในสมาคมควรจะมาจากคนทุกฐานะ เพื่อจะได้รวมคนชนชั้นต่างๆ ในสังคมเข้ามาพบปะกัน ทรงคิดว่าการมีปฏิกริยาโต้

ตอบกันในกลุ่มจะได้มีบทเรียน ที่ทำให้คนเห็นความจำเป็นในการเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อคนส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นการตั้งสมาคมเพื่อจุดมุ่งหมายในเรื่องกีฬา การค้า หรือการค้นคว้าหาความรู้ ต่างก็มีผลดีต่อชาติทั้งสิ้น การกระตุ้นคนเป็นกลุ่ม ๆ ในสมาคมต่างๆ จะสามารถทำได้ดีกว่าการกระตุ้นเป็นรายบุคคล สมาคมต่าง ๆ ที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ จะเป็นกลุ่มที่ปลูกฝังให้สมาชิกปฏิบัติตนในทางที่ถูกที่ควร

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ทรงขึ้นครองราชย์เพียง ๖ เดือนพระองค์ก็จัดตั้งกองเสือป่าขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ นั่นเอง กองเสือป่าจัดขึ้นแบบกองทหาร มีหลักการที่จะสอนวิธีปฏิบัติตนต่อผู้นำ การเชื่อฟังวินัยในยามสงบ ส่วนในยามสงครามกองเสือป่าจะเป็นกำลังสำรองในกองทัพ หลังจากจัดตั้งกองเสือป่าแล้ว พระองค์ยังตั้งกองลูกเสือตามแบบลูกเสือของบาเดน เพาเวลล์ขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ทรงจัดตั้งราชนาวีสมาคมขึ้น เพื่อเรี่ยไรเงินมาซื้อเรือรบแบบทันสมัยให้กับกองทัพเรือ นอกจากนี้ยังจัดตั้งสมาคมต่าง ๆ ซึ่งจำกัดสมาชิกอยู่ในกลุ่มคนเพียงบางกลุ่ม เช่น จิตรลดาสมาคม ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ฐานะของพระมหากษัตริย์มั่นคงยิ่งขึ้น จึงรวบรวมพลเรือน ทหาร และข้าราชการเข้ามาอยู่ใกล้ชิดพระองค์ เพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่พระมหากษัตริย์อย่างไม่เป็นทางการ ในปีพ.ศ. ๒๔๖๑ หลังจากที่ไทยส่งทหารเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ ๑ โดยเข้าข้างฝ่ายพันธมิตร พระองค์ได้ก่อตั้งสมาคมกองทหารอาสาขึ้น และในปีเดียวกันนั้น ได้ทรงตั้งดุสิตธานีขึ้นในพระราชวังจิตรลดา ภายในดุสิตธานีมีการออกหนังสือพิมพ์ มีธนาคาร โรงแรมและรัฐธรรมนูญ ซึ่งทรงร่างขึ้นมาทดลองใช้ในดุสิตธานีก่อน แล้วจะนำรัฐธรรมนูญแบบนั้นมาใช้ในการปกครองประเทศ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ สวรรคตในปีพ.ศ. ๒๔๖๘ สมาคมต่าง ๆ ที่ทรงตั้งขึ้นก็ล้มเลิกไปด้วย ยกเว้นกองลูกเสือเท่านั้นที่ยังคงมีอยู่ต่อมา และไม่มีสมาคมใดที่ได้รับความศรัทธาจากประชาชนทั่วไป จากการที่ทรงตระหนักถึงปัญหายุ่งยากต่าง ๆ ในการปกครองของพระองค์ จึงกระตุ้นความเฉื่อยชาของประชาชน และเสริมสร้างลัทธิชาตินิยมขึ้นมา โดยที่ไทยมิได้อยู่ในสภาพที่เป็นประเทศอาณานิคม ยิ่งกว่านั้นการปลุกลัทธิชาตินิยมของพระองค์มีความยากลำบาก เพราะเหตุผลและความคิดในการเร้าความรู้สึกชาตินิยมของพระองค์ก็ไม่มีน้ำหนักเพียงพอ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่างานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ จะมีข้อบกพร่อง แต่

บทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ก็ตกทอดมาถึงสมัยหลังเป็นจำนวนมาก แม้พระองค์จะเสด็จสวรรคตไปแล้วถึง ๔๕ ปี แต่งานเขียนของพระองค์ก็ยังแพร่หลายมากกว่าในรัชสมัยของพระองค์เสียอีก คนไทยทุกวัยยังคงยกย่องความสามารถพิเศษของพระองค์ในเรื่องนี้และยังคงนำมาใช้เพื่อศึกษาอดีต และเป็นเครื่องนำทางในการวางอนาคตประเทศชาติของตน

ยุพา ชุมจันทร์ เก็บความจาก Stephen Greene, "King Wachirawut's Policy of Nationalism" JSS (In Memorial Phya Anuman Rajadhon) Bangkok, 1970 pp. 251 – 259.

วารสารธรรมศาสตร์

บีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ มิ.ย.-ก.ย. ๒๕๑๙

บทความ

การเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบตำนานและพงศาวดาร	เดวิด เค. วัยอาจ
ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในลานนา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และ ๒๑	อานันท์ กาญจนพันธุ์
ระบบศักดินา	ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล
พุทธศาสนาและการรวมอาณาจักรสมัยต้นอยุธยา (๑๘๙๓-๑๙๙๑)	ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
กบฏไพร่สมัยพระเพทราชา	วารุณี โอสถารมย์ และ อัญชลี สุสายัณห์
คำสอนทางการเมืองของเยเรเมียส ฟอน ฟลีท หรือวิเทโศบายของพระเจ้าปราสาททอง	สมบัติ จันทรวงศ์
เมืองไทยยุคเชื้อผู้นำ	แถมสุข นุ่มนนท์
การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณาหลวงวิจิตรวาทการ	กอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพียร

บทความปริทัศน์

ชีวิตห้าแผ่นดินของพลโทประยูร ภมรมนตรี	นรนิติ เศรษฐบุตร
จีนสามยุค : ความไม่เป็นกลางทางวิชาการของนักรัฐศาสตร์	ทักษ์ เฉลิมเตียรณ

ประเทศไทย
กับอวสานของสังคมเก่า

ประเทศไทยมักจะถูกมองเป็นแบบอย่างของความมั่นคงทางการเมืองและสังคมในอาณาเขตที่มีแต่ความระส่ำระสาย การมีระบบการเมืองที่สืบทอดต่อเนื่อง มีที่ตั้งบนผืนแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจพอสมควร มีการเคลื่อนไหวทางสังคมและปราศจากองค์การฝ่ายซ้าย ล้วนแล้วแต่เป็นรากฐานของความมั่นคงดังกล่าวนี้ อย่างไรก็ตาม ได้เกิดมีความเห็นขัดแย้งว่าแท้ที่จริงแล้วสังคมไทยในปัจจุบันกำลังเข้าสู่ระยะการเปลี่ยนแปลงขั้นสำคัญ การเปลี่ยนแปลงนี้ได้เกิดมีมาเป็นระยะเวลาพอสมควรแล้วด้วย นอกจากนี้ผู้ปกครองประเทศในปัจจุบัน กำลังหมดความสามารถที่จะควบคุมช่องว่างและผลประโยชน์ที่กำลังขยายตัวขึ้นทุกทีระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง กล่าวได้ว่านักรัฐศาสตร์ของไทยเกือบทั้งหมดไม่ได้ตระหนักหรือคำนึงถึงเรื่องนี้มากเท่าใดนัก นักสังเกตการณ์ทั้งหลายเหล่านี้ต่างพากันคำนึงถึงปัญหาอื่น ๆ เช่น "การเข้ารวมกัน" (integration) และ "การบ่อนทำลาย" (subversion) และเข้ามายอมรับทัศนะร่วมกับชนชั้นปกครอง ความคิดที่ว่าปัญหาของโลกที่สาม ควรจะถูกมองมาจากจุดอื่นของมวลชนผู้ยากจนส่วนใหญ่ของประเทศเหล่านั้นยังไม่เป็นที่ยอมรับ เนื่องจากความเชื่อที่ยังมีอยู่ว่าความคิดของเขาเหล่านั้นย่อมเหมือนกับของผู้ปกครองประเทศการศึกษาเกี่ยวกับมวลชนชาวชนบทหรือผู้ยากจนในเมืองมักจะถูกทิ้งให้อยู่ในความรับผิดชอบของนักสังคมวิทยาหรือมานุษยวิทยา รัฐ "ศาสตร์" มุ่งศึกษาเฉพาะผู้นำในเมืองโดยละเลยมวลชนและผู้ยากไร้ในเมือง ในที่สุดก็จะถูกทอดทิ้งให้อยู่ล้าหลังสายธารของประวัติศาสตร์ ในทางตรงกันข้ามกับการศึกษาวิธีดังกล่าว บทความนี้จะพูดเกี่ยวกับมวลชนในชนบทซึ่งมีจำนวนร้อยละ ๘๐ ของประชากรทั้งหมดของไทย หรืออีกนัยหนึ่งบทความนี้จะศึกษาจุดยอดของปิรามิดสังคมจากพื้นฐานขึ้นมา แทนที่จะศึกษาพื้นฐานจากยอดลงมา

ดังที่เป็นมาตามประวัติศาสตร์ ชาวนาไทยมักจะไม่มีบทบาทมากนักในการเมืองของประเทศ พรรคการเมืองของไทยไม่เคยเป็นตัวแทนของพลังทางการเมืองที่เข้มแข็ง และกิจกรรมของพรรคเหล่านี้มักจะจำกัดอยู่แต่ในเฉพาะตัวเมือง แม้แต่เมื่อมีการเลือกตั้ง

ทั่วไป การเข้าร่วมของชาวนามีน้อยมากและมักจะเป็นไปตามอิทธิพลการชักจูงของหัวหน้าหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ประจำท้องถิ่น แท้ที่จริงแล้วการยอมรับในรัฐบาลโดยปราศจากข้อโต้แย้งและความเฉยเมยต่อการเมืองของชาวนาล้วนเป็นมูลฐานสำคัญของระบบการเมืองไทย ซึ่งถ้าปราศจากสิ่งเหล่านี้แล้ว ย่อมเป็นการยากยิ่งที่ผู้นำทางการเมืองจะสามารถอ้างถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติว่าเป็นกลุ่มผู้นำเองได้ นักเขียนเกี่ยวกับเรื่องของประเทศไทยเป็นส่วนมากได้นำการสละสิทธิทางการเมืองของชาวนานี้ไปเปรียบเทียบกับคำที่Embree เขียนไว้เกี่ยวกับประเทศไทยว่าเป็นระบบสังคมที่มีโครงสร้างหลวม (Loosely structured social system) สมมติฐานนี้เขียนเกี่ยวกับการเป็นอยู่โดดเดี่ยวและปราศจากความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมของชาวนาไทย โดยมีจุดเน้นสำคัญคือการวิเคราะห์พฤติกรรมของสภาพชาวนาไทย อย่างไรก็ตามมีการโต้แย้งว่า การวิเคราะห์ทางโครงสร้างจะให้เหตุผลที่กระจ่างแท้จริงเกี่ยวกับการเฉยเมยและเย็นชาต่อการเมืองของพวกชาวนาได้ดีกว่า บุญสนอง บุณโยทยานให้ข้อสังเกตว่า "การเน้นถึงบรรทัดฐานทางสังคมหรือศีลธรรม (นั่นคือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล จากการศึกษาวิเคราะห์สถาบัน) ได้นำมาซึ่งความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องของนักสังเกตการณ์ทั้งหลายในการที่จะตั้งแนวความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของไทยว่าเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความหละหลวมของระบบสังคมไทย" การให้คำอธิบายเกี่ยวกับโครงสร้างดังที่กล่าวนี้ ส่วนใหญ่นำมาจากการวิเคราะห์ของมาร์กซ เกี่ยวกับชาวนาฝรั่งเศสในศตวรรษที่ ๑๙ และมาจากแนวความคิดของ Tonnies เกี่ยวกับชุมชนและสังคม ถ้าดูตามแนวความคิดของมาร์กซ เป็นไปได้ที่จะมองชาวนาของเมืองไทยในฐานะที่เป็นชนชั้นทางสังคมและมวลชนของบัจเจกชนที่แยกจากกันมารวมกันเป็นชนชั้นของตัวเอง แต่มิใช่ชนชั้นเพื่อตัวเอง (a class of itself but not a class for itself) ในขณะที่แนวความคิดของ Tonnies จะนำมาใช้เป็นประโยชน์อย่างมากในการพูดถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่กำลังเกิดขึ้นในชนบทของไทย

ข้อเขียนของมาร์กซ เกี่ยวกับชาวนาฝรั่งเศสนั้นเป็นความจริงที่ใช้กับชาวนาไทยจนถึงเร็ว ๆ นี้ ได้มากพอสมควร เขากล่าวว่า "ชาวนาที่ถือครองที่ดินขนาดเล็กรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนใหญ่ สมาชิกของกลุ่มอาศัยอยู่ในสภาวะที่คล้ายคลึงกันแต่ไม่ได้เข้ามามีความสัมพันธ์หลายด้านระหว่างกัน วิธีการผลิตของพวกเขาแยกพวกเขาออกจากกันแทนที่จะนำเข้ามาผูกพันร่วมกัน ครอบครัวชาวนาแต่ละครอบครัวเกือบพึ่งตัวเองได้ ทั้งหมดผลิตเครื่องบริโภคส่วนใหญ่ได้โดยตรง

การถือครองที่ดินขนาดเล็ก ครอบครัวและชาวนาอยู่เรียงรายกันไป หน่วยเล็กจำนวนหนึ่งของครอบครัวก็รวมตัวกันเป็นหมู่บ้าน จำนวนหนึ่งของหมู่บ้านก็เป็นอำเภอ ในลักษณะนี้เองที่ประเทศฝรั่งเศสได้รวมมวลชนอันกว้างใหญ่เข้ามาด้วยการรวมอย่างง่ายๆ ในแนวเดียวกันเหมือนกับที่มันฝรั่งในถุงก่อเป็นรูปถุงมันฝรั่ง" ตราบใดที่ครอบครัวนับล้านของฝรั่งเศสยังมีชีวิตอยู่ภายใต้สภาพเดียวกันก็จะเกิดชนชั้นทางสังคมขึ้นมา แต่ตราบใดที่จุดมุ่งหมายของผลประโยชน์ไม่ก่อให้เกิดชุมชน ความผูกพันภายในชาติ หรือการก่อตั้งองค์กรทางการเมืองระหว่างพวกเขาเองขึ้นมาแล้ว พวกเขาก็จะไม่รวมตัวกันเป็นชนชั้น

สถานการณ์นี้เปรียบได้กับของชาวนาไทย ซึ่งก็เป็นสมาชิกของชนชั้นทางสังคมในฐานะที่ว่าพวกเขาจำนวนนับล้านคน ต่างมีวิถีการผลิตร่วมกันในประเทศ จนกระทั่งเมื่อเร็วๆ นี้ ส่วนใหญ่ของพวกเขาก็ยังเป็นเจ้าของที่ดินจำนวนน้อย การเอารัดเอาเปรียบโดยตรงจากเจ้าที่ดินศักดินา หรือเจ้าของเงินกู้ขูดรีดทั้งหลายยังมีไม่มาก ด้วยเหตุนี้ชาวนาไทยจึงมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมน้อยมากหรือไม่มีเลย และประสบการณ์พื้นฐานของเขาก็มีขอบเขตที่จำกัด อย่างไรก็ดียังไม่เป็นที่ยอมรับทีเดียวว่านี่คือสภาพถาวร หรือ "จิตสำนึกที่แท้จริง" ของชาวนา เพราะ Lauriston Sharp มีข้อแย้งว่าจิตสำนึกเป็นผลิตผลของสภาพการณ์โดยเฉพาะอย่าง และจะเปลี่ยนแปลงเมื่อสภาพนั้นเปลี่ยน อย่างไรก็ดี จิตสำนึกดังกล่าวทำให้ Sharp ได้ทัศนคติของชาวนาไทยว่าควรจะยอมรับและเชื่อฟังอำนาจจากเบื้องบนและชาวนาผู้มีทรัพย์สินน้อยเหล่านี้ควรจะยอมสยบให้กับอำนาจที่มีอยู่ในสังคม ชาวนาเช่นนั้นมีชีวิตในสิ่งที่มาร์กซเรียกว่า "ความโดดเดี่ยวในทางความคิด" ไม่ได้มองในทัศนะของตนหากแต่ยอมรับทัศนคติเดียวกับผู้ปกครอง เท่ากับเป็นการยอมรับอยู่ภายใต้อำนาจดั้งเดิมที่เป็นมานั่นเอง

ลักษณะการวิเคราะห์โครงสร้างที่เชื่อมลักษณะบัจเจกชนของชาวนาไทยกับวิถีการผลิตทางเศรษฐกิจนี้ จะมีประโยชน์มากกว่าที่จะสรุปเอาว่า ค่านิยมทางสังคมไทย เป็นสิ่งกีดกันเขาจากการรวมตัวระหว่างพวกเขาในการจัดตั้งทางการเมืองหรือทางชนชั้น แท้ที่จริงแล้วทัศนคติของชาวนาไทยควรจะถูกมองในฐานะที่สะท้อนให้เห็นถึงความจริงที่ว่าเป็นเวลานานมาแล้วที่ชาวนาไทยเป็นผู้ที่ถือครองทรัพย์สินจำนวนน้อย และได้สะท้อนให้เห็นความจริงในข้อนี้ ในความเป็นอิสระบางอย่างของพฤติกรรม ความเป็นอิสระนี้ได้รวมเอาค่านิยมทางพุทธศาสนาเข้าไปด้วย และนี่เองเป็นจุดที่แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยเป็น

ประเทศเดียวในเอเชียอาคเนย์ที่มีทำเลที่ตั้งที่ดีมานับศตวรรษแล้ว

การวิเคราะห์เกี่ยวกับความเฉื่อยชาของชาวนาไทยจะต้องนำความจริงข้อนี้มาพิจารณาด้วย นับมาจนถึงต้นศตวรรษนี้ประเทศไทยมีพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับการบุกเบิกเป็นจำนวนมาก และเป็นสิ่งที่แน่นอนทีเดียวว่าจะช่วยชลอความกดดันที่เกิดขึ้นในหลายเขตของประเทศ สภาวการณ์ที่ดินที่ดีนี้เองที่มีกรรมาชีพชนบทอยู่ ในศตวรรษ ๑๙ การหาผืนดินทำนายังง่ายมากสำหรับชาวนาไทยและเป็นการบดบังบทบาททางการเมืองของชาวนา และเป็นตัวป้องกันการพัฒนาของจิตสำนึกทางชนชั้น การจับจองที่ดินได้ง่าย ทำให้ปราศจากชาวนาที่ไร้แผ่นดิน ซึ่งหมายถึงว่าผู้ปกครองของไทยไม่ต้องเผชิญหน้ากับปัญหาซึ่งประเทศเพื่อนบ้านบางประเทศกำลังเผชิญอยู่ ผืนดินที่ยังไม่ได้รับการบุกเบิกเหล่านี้เป็นช่องทางแก่ชาวนาในการหนีจากความข้นแค้นของชีวิตในชนบท

ยังมีเหตุผลอีกสองประการที่จะต้องนำมาพิจารณาประกอบในการอธิบาย ถึงการยอมสยบต่อผู้ปกครองของชาวนาไทย ประการแรกคือประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลักษณะเด่นเฉพาะตัวของประเทศไทย นั่นคือ ประเทศไทยไม่เคยต้องประสบกับความยากลำบากในการตกเป็นเมืองขึ้นของจักรวรรดินิยมเหมือนกับประเทศอื่น ๆ ในเอเชียอาคเนย์ เนื่องด้วยเหตุนี้ประเทศไทยจึงยังไม่เคยมีการก่อตัวของหมู่ประชาชนต่อต้านจักรวรรดินิยมเหมือนอย่างประเทศอื่น กล่าวสั้น ๆ คือ ชาวนาไทยไม่เคยถูกนำเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองโดยศัตรูภายนอกประเทศ มีแต่จะถูกชนชั้นผู้นำทางการเมืองกีดกันออกไปจากกิจการบ้านเมือง ประการที่สองชนชั้นปกครองของไทยได้มีอายุสืบต่อมาเป็นเวลานับศตวรรษ ซึ่งควรที่จะนับได้ว่าเป็นพลังลึกลับสำคัญอันหนึ่งในทัศนะของชาวนา ดังที่ Huntington ได้กล่าวไว้ว่าชนชั้นปกครองของประเทศไทย "ได้บรรลุถึงระเบียบแบบแผนที่กลายเป็นสถาบันและรักษาให้ต่อเนื่องตลอดไป"

ดังนั้นวิถีการผลิตของชาวนา การสืบทอดต่อเนื่องของชนชั้นปกครอง ผืนดินอันอุดมสมบูรณ์และประวัติศาสตร์เฉพาะของประเทศ ปัจจัยเหล่านี้ล้วนเป็นตัวที่ช่วยกีดกันการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของชาวนา ประเทศไทยเป็นประเทศเดียวในเอเชียอาคเนย์ที่ไม่เคยมีกบฏหรือการต่อต้านของชาวนา ไม่เคยมีพรรคการเมืองที่เป็นของชาวนาหรือการต่อสู้อย่างขมขื่นเกี่ยวกับปัญหาที่ดิน อย่างไรก็ตามเป็นที่เชื่อกันว่าสถานการณ์นี้กำลังเปลี่ยนไปและประวัติศาสตร์ของไทยในอนาคตจะไม่แตกต่างไปจากของประเทศเพื่อนบ้านมากเท่าไรนัก

การเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นใน

ประเทศไทยปัจจุบันมีผลระยะยาวต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองและสังคมระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองให้อยู่ภายใต้ความกดดันมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวคือการที่สังคมไทยได้เพิ่มการติดเชื้อของค่านิยมที่ Tonnies เรียกว่าสังคมเมือง (Gesellschaft) อันหมายถึงอิทธิพลที่เพิ่มขึ้นของคุณค่าแลกเปลี่ยน (exchange values) ที่มิใช่คุณค่าการใช้ (use values) ต่อชีวิตชาวชนบทในความหมายของมาร์กซ

"สังคมชนบทและสังคมเมือง" เกี่ยวข้องในชั้นต้นกับอุดมคติ ๒แบบ สังคมชนบทเป็นธรรมชาติที่สังคมมนุษย์วางพื้นฐานบนความผูกพันของครอบครัว เครือญาติ แรงงาน และอาณาเขตที่ร่วมกัน เป็นการตั้งอยู่บน "รากเง่าธรรมชาติ (naturally rooted)" ของความสัมพันธ์ในสัญชาติญาณที่ยอมรับขนบธรรมเนียมประเพณีทั่วๆ ไปอันเดียวกัน ชุมชนธรรมชาติในความหมายที่ว่าคือหมู่บ้าน สังคมเมืองเป็นบทค้านของการเลียนแบบชุมชนธรรมชาติ ถือเป็นสังคมจอมปลอมที่วางอยู่บนการหลงตัวเอง (egotism) และกฎของความตกลง (law of contract) สังคมตั้งอยู่บนความไม่เป็นกันเอง ความเสมอภาคนามธรรมของกฎนายทุน, การเย็นชาจากรัฐและระบบข้าราชการ ประชาชนถูกปกครองด้วยความทะเยอทะยาน และแรงจูงใจจากผลกำไรมิใช่จากขนบธรรมเนียมและการเสียสละ สิ่งที่ควรจะเน้นย้ำดังกล่าวก็คือลักษณะนี้เป็น "แบบของอุดมคติ (Ideal types)" และสังคมทั้งหมดในความเป็นจริงมีทั้งสังคมชนบทและสังคมเมือง กระนั้นความคิดดังกล่าวก็มีประโยชน์เมื่อนำมาประยุกต์กับสังคมที่กำลังพัฒนาในปัจจุบันเช่นประเทศไทย

Tonnies คิดว่าเงื่อนไขทั่วๆ ไปของประชาชนในสังคมชนบทคือความพึงพอใจ (contentedness) อย่างไรก็ตามสังคมเมืองคือลักษณะของรูปแบบแปลกแยกและความไม่พอใจในสังคม เป็นที่ถกเถียงกันว่าสังคมไทยอยู่ในภาวะการเปลี่ยนจากสังคมชนบทสู่สังคมเมือง และท่าทีทัศนคติของชาวนาไทยจะเพิ่มไปทางสังคมเมืองมากขึ้น กระนั้นการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่มีหรือที่กำลังเกิดขึ้นยังไม่มีการค้นคว้าหรือคาดคะเนกันมาก่อน การเปลี่ยนแปลงในชนบทของสังคมเมืองสังเกตได้จากปัจจัยหลายๆ อย่างแต่ขั้นแรกเราจะมองดูที่สภาวะที่ดิน การสำรวจอย่างจริงจังในปัญหาที่ดินในประเทศไทยมีไม่มากนัก กว่าสิบๆ ปีชาวนาไทยพบว่ามันเป็นการง่ายที่จะพบที่ดินและอ้างสิทธิอย่างถูกต้องตามกฎหมายว่าเป็นของตน แต่อย่างไรก็ตามลักษณะดังกล่าวกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ Lauriston Sharp ชี้ว่าแม้จะ

ขาดการจำแนกอย่างแจ่มชัดและยอมรับในระบบชนชั้น "มีเครื่องชี้ว่าความมั่งคั่ง และตัวแปรเปลี่ยนเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกี่ยวโยงในเกียรติคุณและอำนาจที่มีอยู่ในสังคมหมู่บ้านกำลังมีแนวโน้มต่อพัฒนาการของระบบชนชั้น" ตัว Sharp เองบันทึกถึงความแตกต่างระหว่างชาวนาที่เพาะปลูกข้าวเพื่อการค้ากำไร การลงทุนในสินค้าและบริการกับชาวนาที่ไม่ได้ปรับตัวเข้ากับค่านิยมใหม่นั้น สิ่งที่ Sharp พูดคือ การชี้ถึงการเพิ่มการแบ่งชั้นในสังคมและการเพ่งเล็งในการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินภายในสังคมชนบทไทย

จากการสำรวจในบ้านอ้อย (Banoi) ในที่ราบภาคกลาง ร้อยละ ๖๐ ของครอบครัวในหมู่บ้านไม่มีที่ดินเมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ที่มีแค่ร้อยละ ๖๓ นาย Ingram บันทึกผลสำรวจการพัฒนาเศรษฐกิจในรอบ ๒๐ ปีที่ผ่านมาว่าอัตราการเกิดของประชากรและการขยายตัวการเพาะปลูกได้ดำเนินไปไกลจนที่ดินดี ๆ ทั้งหมดถูกอ้างสิทธิ์ยึดครอง การถกเถียงในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินมีมากและในขณะเดียวกันพัฒนาการด้านเกษตรกรรมอื่น ๆ เพิ่มความต้องการของชาวนาสำหรับสินเชื่ออันนำไปสู่การให้ความสำคัญอย่างมากต่อการจดทะเบียนที่ดินและใช้ที่ดินเป็นหลักประกันการกู้ยืม

แรงกดดันที่เพิ่มขึ้นในที่ดินมีส่วนมาจากปัจจัยหลายๆ อย่าง—การค้าข้าว, อัตราการเพิ่มของประชากร, การแบ่งแยกการเป็นเจ้าของที่ดินและหนี้สินที่เพิ่มขึ้น การจับจองถือครองแบบเก่าๆ กลายเป็นอุปสรรคมากขึ้นเมื่อมีการนำกฎหมายใหม่ที่เข้มงวดมาใช้ กฎหมายเกี่ยวกับการถือครองและจดทะเบียนถูกนำออกมาใช้แต่ชาวนาก็ไม่คุ้นเคย ขนบธรรมเนียมและความเคยชินนิสัยเก่า ๆ ไม่ได้หายไปง่าย ๆ ในสังคมชนบท ชาวนาจำนวนไม่น้อยโดยพฤตินัยจับจองเป็นเจ้าของที่ดินแต่ไม่ได้จดทะเบียน จึงดูเป็นการเสี่ยงอย่างน่าวิตกต่อการสูญเสีย หากแรงกดดันจากความต้องการในที่ดินเพิ่มขึ้น ขณะนี้จะเห็นว่าชาวนามีที่ดินน้อยลงกว่าก่อน และความแตกต่างระหว่างผู้เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนมากและจำนวนน้อยก็เห็นเด่นชัดขึ้น สรุปได้ว่าการเช่าที่ดินกำลังเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะในที่ราบภาคกลาง และจะนำมาซึ่งการเกิดของชนชั้นกรรมกรรับจ้างที่ปราศจากที่ดินของตนเองในที่สุด

ปัญหาของการเช่าที่ดินไม่อาจแยกจากปัญหาการเป็นหนี้สิน และหนี้สินดังกล่าวทำให้ปัญหาการเช่าที่ดินมีความสำคัญมากกว่าที่เป็นที่ยอมรับทั่วไป การกู้ยืมอาจทำได้จากพ่อ, แม่, ญาติหรือเพื่อนสนิทและไม่มีดอกเบี้ย แต่สภาพดังกล่าวกำลังเปลี่ยนแปลง Ingram คำณวนว่าร้อยละ ๒๑ ของเงินกู้ในภาคเหนือ

ร้อยละ ๓๑ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และร้อยละ ๖๖ ในเขตภาคกลางกู้ยืมจากผู้ให้กู้เงินเป็นการค้า (commercial money–lenders) ด้วยอัตราดอกเบี้ยที่ค่อนข้างสูง นอกจากแอกที่หนักอึ้งของหนี้สิน ชาวนายังเผชิญกับค่าพรีเมี่ยมข้าวที่ไม่เป็นธรรมจากรัฐบาลในรูปของข้าวที่เป็นสินค้าออกทั้งหมด ภาษีข้าวและภาษีสินค้าออก อัตราพรีเมี่ยมที่สูงไม่สนับสนุนการประดิษฐ์คิดค้น และการเพิ่มผลิตผลในส่วนของชาวนาไทย ทั้งยังเป็นอุปสรรคต่อพัฒนาการการเติบโตของอุตสาหกรรมย่อยในทางอ้อมอีกด้วย พรีเมี่ยมข้าวเป็นปากเสียงที่ภาคภูมิของทัศนคติชนชั้นปกครองไทยต่อชาวนาซึ่งเป็นชนชั้นที่ยากจนที่สุดและมีจำนวนมากสุดที่ต้องรับภาระอันหนักอึ้งจากระบบภาษีดังกล่าว Dan Usher นักเศรษฐศาสตร์ชาวอเมริกันคำนวณว่าชาวนาเสียภาษีถึงร้อยละ ๒๖ ของรายได้ทั้งหมด เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ไม่ทำการเกษตรกรรมที่เสียภาษีน้อยกว่าร้อยละ ๑๐

สำหรับชาวนาที่อาศัยอยู่ภายนอกที่ราบภาคกลาง ปัญหาหนี้สินและความกดดันในที่ทำกินยิ่งซับซ้อนไปอีก เนื่องจากไม่ได้รับการเอาใจใส่จากผู้ที่มีอำนาจในกรุงเทพฯ ที่เห็นได้ชัดคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นาย Keyes บันทึกอย่างตรงไปตรงมาว่า "ไม่มีบทบัญญัติใดๆ ที่มีอยู่สำหรับการแสดงออกที่ถูกต้องตามกฎหมายของความเดือดร้อนในเขตภูมิภาคและความต้องการในการแสดงออกไม่อาจกระทำได้แม้จะผ่านกลุ่มตัวแทนทางการเมืองจากรัฐบาลกลางที่มีอยู่ . . . " และแม้จะมีการเขียนอย่างมากเกี่ยวกับโครงการพัฒนาของรัฐบาลในเขตภูมิภาคแต่ปฏิกิริยาตอบโต้ไม่มีอะไรแตกต่างกว่าที่เป็นอยู่ ถ้าหากไม่เป็นในทางปฏิบักษ์จากประชาชนท้องถิ่น

ผู้สื่อข่าวของ *ลอนดอนไทมส์* ให้ตัวอย่างอันหนึ่งของความล้มเหลวในรายงานประจำวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ในนครปฐม "ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๔ เมื่อรัฐบาลพิสูจน์ว่าเนื้อที่ดังกล่าวเป็นจุดเดือดร้อน การเอาใจใส่เป็นพิเศษได้เกิดขึ้นเพื่อเพิ่มรายได้ของประชาชน มีการสร้างถนนและบรรเทาความเดือดร้อนของท้องถิ่น นายทหารยอมรับตรงๆ ว่าการดำเนินการแบบนี้กรุยทางไปสู่คอมมิวนิสต์ และประชาชนยังเป็นปฏิบักษ์" นาย Pierre Fistié ได้ให้ภูมิหลังอย่างดีทางประวัติศาสตร์ ในปัญหาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขาให้หลักฐานค่อนข้างแจ่มชัดว่าปัญหาที่เกิดไม่เพียงแต่ความปรารถนาจะแยกตัวของท้องถิ่นหากยังเป็นรูปแบบแปลกแยกและท้อแท้ในรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นศูนย์กลางของ "ขบวนการเสรีไทย" ในระหว่างสงครามและยังเป็นฐานอำนาจของปรีดี พนมยงค์อีกด้วย ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๘–๒๕๐๑

เป็นจุดสนับสนุนอย่างล้นหลามของนักการเมืองฝ่ายตรงข้าม ความปรารถนาจะแยกตัวออกน่าจะเป็นผลมาจากการปฏิบัติอย่างไม่ยุติธรรมจากรัฐบาล

ผู้ใหญ่บ้านและนายอำเภอเป็นตัวกลางระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง และเนื่องจากการกระจายของสังคมเมือง มีผลให้ตัวกลางทั้งสองเพิ่มความขัดแย้งในเรื่องค่านิยมของระบบ เท่าที่เป็นมาผู้ใหญ่บ้านได้รับเลือกเป็นตัวแทนของหมู่บ้าน ในขณะที่นายอำเภอเป็นตัวแทนของรัฐบาลท้องถิ่นในระดับต่ำ แต่ปัจจุบันตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านกลายเป็นภาระและเพิ่มความไม่พอใจ ไม่มีทั้งเกียรติคุณหรือชื่อเสียงเช่นสมัยก่อนอีกต่อไป ตำแหน่งดังกล่าวเป็นดุจคนสื่อข่าวรับจ้างจากรัฐบาล ปกติผู้ใหญ่บ้านจะเป็นคนที่มั่งคั่งที่สุดในหมู่บ้าน ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มการแบ่งแยกจากหมู่บ้านที่เขาเป็นตัวแทนทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยเพิ่มการแบ่งชั้นชนในชนบท ตำแหน่งนายอำเภอยิ่งแปลกแยกจากชาวนา หน้าที่ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานสนองความต้องการของระบบราชการของผู้บริหารในกรุงเทพ ฯ พวกเหล่านี้จึงเป็นดุจตัวแทนของเมืองมิใช่จากชนบทและมักจะไม่เข้าใจปัญหาและความต้องการของคนในหมู่บ้าน ลักษณะตัวกลางดังกล่าวจะกลายเป็นการเพิ่มเป้าหมายแรกในความขมขื่นของชาวนาอันมีผลจากค่านิยมของสังคมเมือง

Ingram ให้ข้อสังเกตว่าการค้าข้าวอาจก่อให้เกิดแนวโน้มการยกเลิกงานอาชีพและเวลาว่างรายได้อันเกิดจากชั่วโมงการทำงานที่ยาวนานกว่า การขยายตัวของการค้าผลิตภัณฑ์ข้าวและการที่โฉนดที่ดินกลายเป็นสิ่งที่ใช้กว้างขวาง ขบวนการคัดเลือกอาจเริ่มดำเนินงานโดยที่ชาวนาที่มั่งคั่งและหลักแหลมยิ่งเพิ่มความมั่งมีขึ้น ในขณะที่ชาวนาจนสูญเสียที่ดินของตนและอาจกลายเป็นผู้เช่าที่หรืออพยพเข้ามาในเขตเมือง Kirsch เขียนในงานของเขาเกี่ยวกับกลุ่มภูไทว่า ความไม่พอใจจะเพิ่มขึ้นในวิถีชีวิตแบบชาวนาและการสูญหวังที่เกิดขึ้น Moerman ในงานเกี่ยวกับหมู่บ้านไทลื้อทางภาคเหนือของไทย เขาให้รายละเอียดของการกระจายเศรษฐกิจการเงินและผลกระทบของมันภายหลังต่อความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านที่เคยโดดเดี่ยวห่างไกล หมู่บ้านไม่มีถนนจนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๙๓ การนำการคมนาคมขนส่งและรถแทรกเตอร์เข้ามา การค้าระบาดอย่างรวดเร็ว ในไม่ช้าข้าว "กลายเป็นสิ่งของที่มีราคา" ปัจจุบันเป็นของธรรมดาที่จะคิดอัตราดอกร้อยละ ๑๐๐ ในการยืมข้าว ก่อนหน้านั้นเมื่อข้าวส่วนใหญ่เป็นแค่สิ่งเพื่อยังชีวิต ไม่มีการคิดดอก แต่ภายใต้ผลกระทบของการกระจายการค้า ความสัม

พันธ์ดั้งเดิมไม่ช้าปรวนแปร ยิ่งสิ่งของยิ่งกลายเป็นสินค้าเท่าไหร่ บุคคลก็ยิ่งถูกปฏิบัติให้เป็นวัตถุถูกค้ามากขึ้น ยิ่งสิ่งของกลายเป็นสิ่ง "มีราคา" ญาติพี่น้องจำนวนน้อยก็จะไม่ได้รับสิ่งของถ้าหากไม่จ่ายค่าตอบแทน กล่าวอย่างสั้นๆMoerman กำลังให้เอกสารประกอบถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ถูกควบคุมด้วยคุณค่าการใช้มาเป็นภายใต้อิทธิพลของคุณค่าการแลกเปลี่ยน

ด้วยเหตุนี้ชาวนาไทยจึงเผชิญกับความกดดันทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นกับความไม่มั่นคงทางจิตใจ ขณะที่การไม่มีที่ดินและหนี้สินเพิ่มพูนขึ้น ความมั่นคงปลอดภัยจากชีวิตแบบเดิมก็กำลังถูกแทนที่โดยความไม่แน่นอนที่ไม่มีวันสิ้นสุด ซึ่งเกิดจากการแสวงหาความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์กับผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ในสาขาอาชีพรับจ้างในเมือง และรับจ้างในสาขาเกษตรกรรม ซึ่งในการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของสิ่งเหล่านี้ก็เป็นปัญหาอยู่โดยตัวของมันเอง ปัญหาที่ชาวนาไทยเผชิญอยู่เป็นการชี้ถึงวิญญาณของสังคมเมืองของประเทศไทยปัจจุบัน วิญญาณดังกล่าวเป็นของแปลกสำหรับชาวนาส่วนใหญ่ มีน้อยคนที่จะปรับตัวและยอมรับเอาค่านิยมใหม่ๆ พวกที่รับเอาจะรวมตัวเป็น Kulak class ซึ่งเป็นเป้าหมายเบื้องต้นอันหนึ่งที่จะทำให้สังคมตึงเครียดมากขึ้น พัฒนาการด้านเกษตรกรรม อาทิ การปฏิวัติเกษตรกรรม (Green Revolution) บางฝ่ายเห็นว่าเป็นการช่วยให้เอเชียพ้นภัย แต่ที่จริงเป็นเพียงการแบ่งชนชั้นใหม่ในสังคม ก็เหมือนกับที่อื่นๆ ชาวนาที่มั่งคั่งเท่านั้นจะได้รับผลประโยชน์จาก "การผลิตที่ล้ำยุคทันสมัย" และแน่นอนที่สุดเขาจะมั่งคั่งขึ้น แต่ชาวนาส่วนใหญ่จะถูกบีบจากค่านิยมที่ได้มาจากสังคมเมือง และต้องดูกันว่าจะมีท่าทีที่จะเปลี่ยนจากความประหลาดใจและสับสนในการตัดสินชี้ขาดถึงการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าประวัติศาสตร์ของประเทศไทยหรือไม่

หลังจากพูดถึงพื้นฐานปีรามิดสังคม

ไทยแล้ว เป็นการสมควรที่จะหันมาดูจุดยอดของมันบ้าง สิ่งแรกที่เด่นคืออำนาจของทหารที่เหนือกลุ่มผู้นำทางการเมืองของประเทศ ทหารมีบทบาทในประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ และดูเหมือนว่าธุรกิจใหญ่ๆ ค่อนข้างจะเป็นการภายใน เนื่องจากการเกี่ยวข้องกับชาวจีน การศึกษาจำนวนไม่น้อยได้แสดงถึงชนชั้นผู้ประกอบการค้าชาวจีน (chinese entrepreneurial class) ผนึกเข้ากับกลุ่มผู้นำการเมืองไทย จนมองแทบไม่เห็นความแตกต่างระหว่างทั้งสองฝ่าย กมล สมวิเชียร ชี้ว่า "นายทหารประสบความสำเร็จในการถ่ายทอดอิทธิพลทางการเมืองของตนสู่อำนาจทางเศรษฐกิจ และแปรสู่ความยิ่งใหญ่ทางการ

เมือง" การผสมผสานระหว่างกลุ่มผู้นำทหารกับนายทุนชาวจีนก่อความซับซ้อนในความร่วมมือใหม่ของทั้งสองฝ่าย จึงเป็นการเสียดสีในประวัติศาสตร์ไทยที่ว่า แรกเริ่มกลุ่มผู้นำทหารกับนายทุนชาวจีนเป็นปฏิปักษ์กันอย่างมาก กลับกลายเป็นผู้สนิทชิดเชื้อกัน การคัดค้านของกลุ่มชนชั้นปกครองในแผนเศรษฐกิจปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ของปรีดีนำมาซึ่งการเชื่อมโยงของทั้งสองฝ่ายอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้นในระยะยาว

กลุ่มผู้นำการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศไทยอยู่ในขั้นตอนของการรวมเป็นกลุ่มชนชั้นปกครองกลุ่มเดียว Silcock และ Evers ได้ตอบโต้ความพยายามก่อน ๆ ที่บรรยายชนชั้นในสังคมชนบทไทยล้มเหลวไม่ใช่เพราะโครงสร้างธรรมชาติที่ผิดของระเบียบสังคมไทยแต่เพราะสังคมชนชั้นอยู่ในขั้นตอนของวิวัฒนาการ ทั้งคู่บันทึกถึงการปรากฏของชนชั้นสูงที่เป็นเจ้าของวิถีการผลิตและอำนาจทางการเมือง Evers ได้ชี้ให้เห็นว่าตรงกันข้ามกับความคิดของวรรณกรรมส่วนมากที่เกี่ยวกับประเทศไทย มีการเคลื่อนไหวทางสังคมน้อยมากในประเทศ นักเขียนส่วนใหญ่สรุปคุณค่าของอุดมการชนชั้นปกครองไทยว่าเป็นความเป็นจริงของสังคมไทย การเคลื่อนไหวทางสังคมลดน้อยลงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ และชนชั้นปกครองไทยกลายเป็นกลุ่มปิดมากขึ้น ไม่เปิดโอกาสให้แก่ประชาชนหากเปิดช่องให้เฉพาะแก่ประชากรชั้นสูงเพียงร้อยละ ๒ เท่านั้น สิ่งที่เป็นพยานหลักฐานที่พิสูจน์ว่าการวิเคราะห์สังคมไทยมิใช่เป็นสิ่งเลื่อนเปื้อน ในจำนวนน้อยของผู้พยายามวิเคราะห์แบบนี้คือศาสตราจารย์ Skinner ผู้เขียนหนังสือ Chinese Society in Thailand เขาเสนอว่าในสังคมไทยชั้นสูงขึ้นไปนั้นมีผู้นำขุนนางดั้งเดิมประกอบด้วยบรรดาขุนนางและตระกูลที่รับราชการเป็นเวลานาน ฐานแห่งอำนาจของคนไม่ได้มาจากรากฐานทางเศรษฐกิจและในความเป็นจริงพวกขุนนางดูถูกในเรื่องเกี่ยวกับธุรกิจการเงิน อย่างไรก็ตามความกดดันของสังคมเมืองที่มีเพิ่มขึ้นทำให้ขุนนางเหล่านั้นกลายเป็นกระฎุมพี ส่วนในสังคมที่ระดับต่ำลงมา Skinner มีความเห็นว่าพวกนี้อาจเป็นชนชั้นปกครองที่แท้จริงของเมืองไทยปัจจุบัน เขาเรียกพวกนี้ว่า "ผู้นำใหม่" ลักษณะของพวกนี้คือมีความร่ำรวย ซึ่งมีรากฐานมาจากธุรกิจการค้าและการควบคุมกลไกของรัฐ มีอำนาจทางการเมืองในระดับสูงสุด กลุ่มใหญ่ของชนชั้นที่ประกอบด้วยข้าราชการและผู้ประกอบการธุรกิจที่มีความชำนาญเป็นพิเศษ ชนชั้นทั้งสองนี้ (ขุนนางกับข้าราชการและผู้ประกอบการค้าธุรกิจ) ดูเป็นคู่ขนานกับลักษณะโครงสร้างสังคมของอังกฤษในศตวรรษที่ ๑๙ ที่มีชนชั้นขุนนางศักดินาอันเก่าแก่คู่กับกระฎุมพีใหม่ และชนชั้นดังกล่าวเข้ารวมกันในที่

สุด ดูเหมือนว่าลักษณะแบบอังกฤษนี้กำลังเกิดขึ้นในเมืองไทย อันที่จริงนับตั้งแต่ Skinner ได้วิเคราะห์ออกมาเช่นนี้แล้วก็ดูเหมือนว่าค่านิยมทางการค้าใหม่ของสังคมเมืองได้สร้างความสั่นสะเทือนให้กับค่านิยมสังคมชนบทแบบดั้งเดิมของชุนนาง ซึ่งเห็นได้ชัดว่าความหมายทางการเมืองของการเปลี่ยนแปลงที่ชนชั้นปกครองได้เข้ามารวมกันอย่างแน่นแฟ้นนั้นจะชี้ให้เห็นว่าบรรดาชาวนาก็เริ่มมีจิตสำนึกในฐานะที่ตนเป็นอีกชนชั้นหนึ่งในสังคม การผนึกกำลังของชนชั้นในระดับยอดของสังคมก็มักจะเป็นผู้ก่อกำเนิดให้มีการรวบรวมทางชนชั้นในระดับล่าง อันเป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงของการเมืองไทยจากการแย่งชิงอำนาจในกลุ่มของพรรคพวกเดียวกันมาเป็นการต่อสู้ระหว่างชนชั้นในสังคม

ผู้ปกครองไทยปัจจุบันมักจะอ้างว่าตนเป็นผู้นำสมัยใหม่ แต่ความหมายที่แท้จริงของคำนี้ก็ไม่เคยมีการอธิบายกันอย่างใด ปกติมันดูเป็นการอ้างอย่างเป็นนัยถึงความพอใจของการเติบโตในรายได้ประชาชาติโดยไม่คำนึงว่ารายได้ดังกล่าวมีการแบ่งปันอย่างยุติธรรมหรือไม่ หรือถ้ามีการนำไปลงทุนเพื่อกิจการทางสังคมเช่นทางสาธารณสุขหรือการศึกษาหรือใช้ในการป้องกันอย่างไร้ประโยชน์ สำหรับคำถามที่ว่าผู้ปกครองปัจจุบันเป็นคนทันสมัยในด้านการเมืองหรือไม่ คำตอบก็คือ ไม่ แม้ว่าจะมีการย้ำถึง "ประชาธิปไตย" และรัฐธรรมนูญเป็นส่วนหนึ่งในอุดมการของชนชั้นปกครองประเทศไทยก็ไม่เคยเข้าไปใกล้จุดหมายนี้แต่อย่างไร นับตั้งแต่มีการปฏิวัติในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ยุคแห่งการมีรัฐบาลประชาธิปไตยมักสั้นและแม้แต่ในยุคเช่นนั้นชนชั้นผู้นำก็มักจะให้มีสมาชิกของรัฐสภาเพียงร้อยละ ๕๐ เท่านั้นที่มาจากการเลือกตั้งหรือไม่ก็โทษว่าเป็นผลของความโง่เขลาของประชาชน ปี พ.ศ.๒๕๐๑ นาย Darling ได้ชี้ให้เห็นว่าผู้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งมีความเข้าใจสูงขึ้น "กระนั้นความก้าวหน้านี้ถูกทำลายโดยการแทรกแซงของทหารในวิถีชีวิตของประเทศชาติอยู่เป็นประจำ" ชนชั้นผู้นำจึงควรได้รับการประณามที่ให้คุณค่าต่อประชาธิปไตยเพียงเล็กน้อย นาย Wilson กล่าวว่า "ความสนอกสนใจของชนชั้นผู้นำในทางการเมืองคับแคบ, ในเรื่องที่ไม่ใช่ส่วนของตนเองและวิธีแก้ข้อขัดแย้งนั้นมักจะขึ้นอยู่กับสถานะทางการเมืองว่าจะแจกแจงอำนาจ, เกียรติยศ รางวัลของรัฐในหมู่ชนชั้นปกครองกันอย่างไร" กล่าวโดยย่อไม่มีสิ่งแสดงให้เห็นว่าชนชั้นผู้นำกลุ่มใดๆก็ตามมีความปรารถนาจะปฏิวัติระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยเฉพาะเมื่อตนเองได้สร้างความสัมพันธ์อันดีในการมีผลประโยชน์ร่วมกับชนชั้นพ่อค้า

อนาคตของชนชั้นปกครองไทยดูมืด

มนยิ่งขึ้น เมื่อนึกถึงความสัมพันธ์กับสหรัฐฯ แม้สหรัฐฯ กำลังจะถอนออกจากเวียดนามแต่ก็ไม่ได้แสดงสัญญาณใดๆ ว่าจะถอนออกจากไทย ในทางตรงกันข้ามทหารอเมริกันที่มีอยู่ในปัจจุบันก็มีจำนวนมากกว่าที่มีอยู่ในอินโดจีน และไทยอาจจะเป็นฐานปฏิบัติการสำคัญของสหรัฐฯ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้สื่อข่าว *ฟาร์อีสเทอร์น อิคอโนมิค รีวิว* ตั้งข้อสังเกตในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ว่า ประเทศไทยเป็น "ลิ่มของการแทรกแซงของสหรัฐฯ ในอินโดจีน" ในระยะยาวสถานการณ์เช่นนี้อาจเป็นอันตรายต่อชนชั้นปกครองเอง และโดยที่จริงได้มีการต่อสู้ทางอาวุธอันเป็นการโต้ตอบขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ คณะกรรมาธิการวิเทศสัมพันธ์ของรัฐสภาสหรัฐฯ เองยอมรับว่ามีการเพิ่มกำลังกองทหารสหรัฐฯ ขึ้น ฉะนั้นชนชั้นปกครองไทยกำลังตกอยู่ระหว่างเขาควายดังเช่นที่ปรากฏกับเวียดนามมาก่อน แม้ว่าชนชั้นปกครองไทยจะไม่ชอบการแทรกแซงของสหรัฐฯ ในไทย แต่ผลประโยชน์ทางการเงินที่ได้อย่างมหาศาลก็มีน้ำหนักมากกว่าผลเสียหายที่ตนได้รับ ชนชั้นปกครองจึงดูจะขึ้นต่อสหรัฐฯ มากขึ้นทุกขณะ และแยกตนเองออกจากประชาชนยิ่งขึ้น Darling ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าความเจริญต่างๆ ที่มีขึ้นตกอยู่ในกลุ่มทหาร, กลุ่มธุรกิจใหญ่ๆ และกลุ่มเจ้าที่ดินใหญ่ๆ ซึ่งสร้างความเสียหายให้กับสังคมไทยโดย "ที่สหรัฐฯ ย้ำถึงการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างคับแคบ และสร้างอำนาจทางทหารอย่างรวดเร็ว เป็นการช่วยเหลือผู้นำทหารในการขยายอิทธิพลครอบงำรัฐบาล และสร้างปราการให้ตนเองในการจะเข้าไปเกี่ยวพันในด้านเศรษฐกิจและการเมืองอย่างลึกซึ้ง" กล่าวโดยย่อแม้ว่าการช่วยเหลือบุคคลในระดับยอดของสังคมจะทำให้พวกเขาสามารถควบคุมสังคมเอาไว้ได้ในระยะสั้นก็ตาม แต่ในระยะยาวความสัมพันธ์เช่นนี้กับสหรัฐฯ จะทำให้ชนชั้นปกครองโดดเดี่ยวตนเองจากชาวนายิ่งขึ้น

ควรจะตั้งข้อสังเกตว่าแม้รัฐบาลจะไม่แน่ใจในความสนับสนุนของชาวนา แต่ฐานะของรัฐบาลเองในตัวเมืองก็ไม่ดีไปกว่านั้นเท่าใด โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ที่มีพลเมืองกว่า ๒ ล้านครึ่งและชนชั้นกรรมาชีพจำนวนมาก ความไม่เสมอภาคในเมืองมีอย่างมหาศาลและมองเห็นได้ทุกหนทุกแห่ง การเลือกตั้งปี พ.ศ. ๒๕๑๒ มีผู้ลงคะแนนเสียงร้อยละ ๓๔.๖ และพรรครัฐบาล (ส.ป.ท.) ไม่ได้รับเลือกแม้แต่ที่นั่งเดียวในเขตนครหลวง นาย Clark ตั้งข้อสังเกตว่าการที่ผู้ลงคะแนนในกรุงเทพฯ ปฏิเสธอำนาจของรัฐบาลนั้นชี้ให้เห็นว่าคนเหล่านี้ไม่มีความประทับใจต่อการโฆษณาของรัฐบาล ในเรื่องโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจหรือในเรื่องการเรียกร้องที่จะรวมศูนย์ฝ่ายบริหารที่จะต่อต้านการคุกคามของคอมมิวนิสต์แต่

อย่างใด ความไม่พอใจในเมืองสูงขึ้นและออกมาในรูปของการตื่นตัวของนักศึกษา, การสไตร์ค์และ "การไม่เคารพกฎหมายที่เพิ่มขึ้น ดูจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ทหารตัดสินใจทำรัฐประหารในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔ แต่รัฐประหารนี้ก็ไม่ควรดูในแง่ว่าเป็นขบวนการที่มีมาเป็นเวลานาน ที่จริงรัฐประหารครั้งนี้ช่วยให้เห็นความล้มละลายของชนชั้นปกครองไทยเมื่อเผชิญต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ และความไร้สมรรถภาพของตนเอง ในการที่จะจัดการกับความตึงเครียดในเมืองไทยปัจจุบัน ความตึงเครียดเหล่านี้เป็นมรดกตกทอดจากการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง อันก่อความไม่พอใจสูงขึ้นในหมู่ผู้ปกครองประเทศและนำมาซึ่งความขัดแย้งที่เงียบสงบอยู่มาเป็นเวลานาน" นักวิจารณ์คนหนึ่งกล่าวว่า "ทหารไม่เคยก้าวร้าวเช่นนี้ ประชาชนซึ่งแต่เดิมไม่เคยมีความสนใจทางการเมืองมีความพอใจและความเชื่อฟังก็ไม่เคยมีจิตสำนึกทางการเมืองเช่นนี้มาก่อน ทั้งไม่เคยได้รับความผิดหวังเช่นนี้ กำลังของฝ่ายต่อต้านซึ่งรวมทั้งผู้ต่อต้านชนชั้นปกครองที่ใช้อาวุธก็ไม่เคยมีมากมายเช่นนี้ ความสำคัญของไทยต่อมหาอำนาจภายนอก โดยเฉพาะในกรณีของสหรัฐ ฯ ก็ไม่เคยหนักหน่วงมาก่อน ดังนั้นความเสี่ยงสูงขึ้นและความขัดแย้งก็แหลมคมยิ่งขึ้นสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งมวล

หลังจากได้มีการศึกษาถึงแบบโครงสร้างสังคมไทยในส่วนที่เป็นพื้นฐานและส่วนบนของสังคม เราจะประเมินถึงผลกระทบขององค์การฝ่ายซ้ายที่มีต่อโครงสร้างสังคมดังกล่าว ก่อนหน้านี้ Wilson กล่าวว่าผลของลัทธิมาร์กซ (Marxism) มีต่อการเมืองไทยน้อยมาก โดยที่เขาโยงลักษณะดังกล่าวเข้ากับลักษณะพฤติกรรมและอุดมการของไทยโดยไม่โยงเข้ากับลักษณะเฉพาะใด ๆ ของโครงสร้างสังคมไทย ตลอดเวลาในบทความนี้ที่ว่าโครงสร้างสังคมไทยอยู่ในขั้นตอนของการวิวัฒนาการและผลดังกล่าวนี้ทำให้พลังของลัทธิมาร์กซเข้ามามีบทบาทในเมืองไทย

กำเนิดของขบวนการปฏิวัติในเมืองไทยสามารถมองย้อนกลับไปถึงการต่อต้านของฝ่ายซ้ายที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๙๘–๒๕๐๑ ซึ่งเป็นช่วงสมัยของการปกครองระบอบประชาธิปไตยระดับหนึ่ง กลุ่มคัดค้านรัฐบาลได้ถูกบีบให้กลายเป็นขบวนการใต้ดิน ภายหลังการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ จากนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๑–๒๕๐๕ รัฐบาลได้ดำเนินการปราบปรามฝ่ายซ้ายอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสาน ซึ่งมีการประหารชีวิตผู้ต้องหาด้วยหลายคน จนทำให้กลุ่มคัดค้านจำต้องหนีลงใต้ดินเพื่อหลีกเลี่ยงจากการทำลายล้าง ในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ.๒๕๐๘ มีการประกาศตั้ง "แนวร่วมรักชาติ

ไทย" ขึ้น (Thai Patriotic Front) โดยมีกลุ่มผู้นำที่รู้จักกันดี เช่น พโยม จุฬานนท์ อดีตนายร้อยทหาร และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากจังหวัดเพชรบุรี มงคล ณ นคร ผู้นำกรรมกรจากภาคใต้ กุหลาบ สายประดิษฐ์ นักเขียนชาวลัทธิมาร์กซ์ ปลายปี พ.ศ. ๒๕๑๑ กองกำลังใต้ดินได้แถลงว่าได้มีการขยายการดำเนินงานใน ๓๑ จังหวัดของไทย และในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๑๒ รัฐบาลไทยประกาศว่าเขต ๓๕ จังหวัดมีการ "แทรกซึมของคอมมิวนิสต์" และในปีเดียวกันนี้เองได้มีการก่อตั้ง "กองทัพปลดแอกประชาชนไทย" (Thai People's Liberation Army – TPLA) ภายใต้การบัญชาการที่เป็นเอกภาพทั่วประเทศของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ยุทธวิธีของกองทัพปลดแอก ฯ คือพยายามหลีกเลี่ยงการปะทะกับฝ่ายทหาร เพื่อจะได้สร้างพลังทางการเมือง การติดอาวุธในเขตต่างๆ ได้รับการประสานกันดีขึ้น และการคมนาคมขนส่งระหว่างเขตปฏิบัติการได้รับการจัดตั้งเป็นอย่างดี การปฏิบัติงานของกองทัพประชาชนดูจะมีบทบาทและอิทธิพลมากที่สุดในเขตภาคเหนือและอีสาน แต่การดำเนินงานของกองทัพปลดแอก ฯ ก็มิได้จำกัดเฉพาะในเขตดังกล่าวนี้เท่านั้น ดังที่นิตยสาร *"ฟาร์อีสเทอร์น อิคอโนมิค รีวิว"* กล่าวไว้ในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๑๔ ว่า "กระแสของคอมมิวนิสต์ กระตุ้นให้การซึมระบาดไปทั่วทั้งเขตภูเขาภาคเหนือของไทยเหมือนหมึกที่หกกระจายออกนอกขอบ" บทความย้ำถึงการปฏิบัติงานของกองทัพปลดแอกฯในเขตทางเหนือของกรุงเทพฯ รายงานการดำเนินงานของกองทัพประชาชนย้ำว่า โดยแท้จริงมิได้เป็นการเกิดขึ้นที่โดดเดี่ยว แต่เป็นจุดเริ่มต้นที่เป็นไปได้ของฐานเขตใหม่ การปฏิบัติงานของกองกำลังที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ ได้รับรายงานอย่างกว้างขวางทางภาคใต้ของไทย และเมื่อพิจารณาถึงว่าในแต่ละเขตของการต่อสู้ต่อต้านรัฐบาล มีมูลเหตุที่แตกต่างกัน ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ขีดขั้นของความสำคัญในการร่วมมือที่ต่างกันระหว่างกลุ่ม ก็ทำให้สรุปได้ว่า นี่เป็นองค์กรที่เป็นเอกภาพและมีความสำเร็จทางด้านอุดมการสูง

ถ้าหากจะมองกิจกรรมของการลุกฮือต่อต้านรัฐบาลดังกล่าวแล้วนี้ การตีความตามความหมายทางประเพณีเก่าของสังคมไทยก็จะเห็นว่าเป็น "การก่อการร้าย" (insurgency) และ "การล้มล้าง" (subversion) แต่ถ้ามองให้ลึกไปกว่าเพียงการวิเคราะห์แบบตื้น ๆ ต่อการเคลื่อนไหวของการปฏิวัติดังกล่าว ก็จะมองเห็นพลังการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงเกิดขึ้นในสังคมไทย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือถ้าไม่โยงการเกิดของกองทัพปลดแอกประชาชนไทยเข้ากับโครงสร้างที่กำลังเปลี่ยนแปลง ก็จะเห็นว่าการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่เป็นพลัง

ดังกล่าวนี้ เกิดจากปัจจัยภายนอกสังคม (เช่น การพูดว่าภัยคอมมิวนิสต์เป็นภัยจากนอกประเทศ มีกองกำลังจากต่างประเทศเป็นต้น) จะเห็นได้ว่าชนชั้นปกครองไทยพยายามรักษาฐานอำนาจในสังคมด้วยการกีดกันไม่ให้ชาวนาเข้ามายุ่งเกี่ยวทางการเมือง และรัฐบาลก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหายุ่งยากที่เผชิญหน้าอยู่ได้ เพราะความสนใจห่วงใยส่วนใหญ่มุ่งที่การรักษาความมั่นคง และการรักษาไว้ซึ่งอำนาจของตนมากกว่าการเปลี่ยนแปลงในสังคม ขณะเดียวกันสังคมเมืองก็ได้ล้มล้างค่านิยมในความจงรักภักดีของสังคมชนบท ที่ผู้ถูกปกครองมีต่อผู้ปกครองลงไป ในขณะที่กระบวนการแปลกแยก (Process of alienation) ของระบอบการปกครองนี้ได้ก่อตัวขึ้น และความตึงเครียดกดดันในสังคมเพิ่มมากขึ้น เราก็คงพอจะคาดคะเนถึงการแตกแยกของชนชั้นในสังคมไทยได้ ในทางสองแพร่งนี้จะมีทางเลือกให้ชาวนา ระหว่างกองทัพปลดแอกประชาชนไทยกับรัฐบาลที่กรุงเทพฯ หรือระหว่างการเปลี่ยนแปลงในสังคมกับการรักษาไว้ซึ่งสังคมเก่า

ศิริรัตน์ ศรีสมบูรณ์ และเพื่อน แปลเก็บความจาก Michael C. Williams "Thailand : The Demise of a Traditional Society" *Journal of Contemporary Asia*, Vol 5 No. 2 1974. pp. 427-439.

วารสารอักษรศาสตรพิจารณ์ ฉบับเมษายน-พฤษภาคม ๒๕๑๕

อาจารย์จิตร ภูมิศักดิ์ กับ ชาวศิลปากร	สิริอุสา พลจันต์
คารวะ "สหายจิตร ภูมิศักดิ์"	มิตร ร่วมรบ
หลักการประเมินค่าบุคคล	โยธิน มหายุทธนา
พุทธปรัชญาในทัศนะของ "นาครทาส" (จิตร ภูมิศักดิ์)	สุจริต สัจจวิจารณ์
บทวิจารณ์งานเขียนที่ยังไม่เผยแพร่ของ จิตร ภูมิศักดิ์	
ความเรียงว่าด้วยศาสนา	ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์
รวมเรื่องสั้นเวียดนาม	ชลธิรา กลัดอยู่
รวมบทความภาษาศาสตร์	อิงอร สุพันธุ์วณิช
ความเป็นมาของคำไทย สยาม ลาว ขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ	ดุษฎีพร ชำนิโรคศานต์
แม่ ของแมกซิม กอร์กี้	ทวีปวร
ชีวิตและงานของบีกาสโซ	กำจร สุนพงษ์ศรี

เสรีไทยกับ โอ.เอส.เอส.

ในเดือน กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๓๔ นาย ปรีดี พนมยงค์ ชายไทยร่างสันทัด แข็งแรงและท่าทีสง่า ผู้กำลังให้การต่อคณะกรรมการในการป้องกันตนเองจากข้อกล่าวหาทางการเมือง เขากล่าวว่า "ผมไม่มีความคิดที่จะจัดตั้งรัฐบาลแบบโซเวียต...สิ่งที่ผมมุ่งหมายคือจัดหางานและอาชีพให้ประชาชน...เกี่ยวกับเรื่องสงครามชนชั้นนั้น ผมพยายามชี้ให้หลายๆ คนเห็นว่ามันไม่เป็นการเหมาะสมเพียงไร เพราะมันจะนำไปสู่การนองเลือด ผมยืนยันว่าไม่ชอบรูปแบบเผด็จการใดๆ ไม่ว่าจะเป็นเผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพหรือของชนชั้นใดๆ ก็ตาม ทั้งผมก็มิได้เป็นสมาชิกขององค์การคอมมิวนิสต์สากล หรือมีส่วนเกี่ยวพันกับองค์การในด้านใดด้านหนึ่งทั้งสิ้น..."

เรื่องราวข้างต้นมีความสำคัญเป็นพิเศษสำหรับ เคนเนท แลนดอน (Kenneth Landon) บาทหลวงเพรสไบทีเรียนหนุ่มผู้จบการศึกษาเทววิทยาจากมหาวิทยาลัยปรินซ์ตันและจะใช้เวลาอีก ๑๐ ปีข้างหน้าในฐานะมิชชันนารีในไทย ในช่วงเวลา ๑๐ ปีนั้นเขาเห็นการก้าวสู่อำนาจทางการเมืองของนายปรีดีและเมื่อเดินทางกลับสหรัฐปี ๑๙๓๗ เพื่อทำปริญญาเอก แลนดอนเขียนหนังสือเกี่ยวกับการปรับปรุงแผนใหม่ของไทยโดยย้ำถึงความเป็นผู้นำของปรีดี หนังสือดังกล่าวเขียนเสร็จเมื่อสงครามในตะวันออกไกลเริ่มปรากฏชัดและเพื่อสนองความต้องการในผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับไทย ดร. แลนดอนถูกดึงเข้ามาเป็นผู้ประสานงานด้านข่าวของนายโดโนแวน (Donovan)

แลนดอนรายงานว่าอเมริกามีศักยภาพของความเป็นมิตรกับนายปรีดี ในขณะที่เป็นนักศึกษาด้านกฎหมายและเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยปารีสช่วงทศวรรษ ๑๙๒๐ นายปรีดีได้มีอุดมการสังคมนิยม เมื่อเดินทางกลับบ้านเกิดปรีดีพบปะกลุ่มนักวิชาการที่ศึกษาจากต่างประเทศ ข้าราชการ นายทหารผู้ไม่พอใจต่อรูปปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชและระบบประจบสอพลอเกื้อหนุนในวงราชการ แลนดอนกล่าวว่า "ปรีดีเป็นตัวแทนที่มาหล่อหลอมความประสงค์ของคนเหล่านี้ และกระตุ้นให้เกิดจุดเดือดในการปฏิวัติ" ในช่วงปี ๑๙๓๒ ขณะที่แฟรงคลิน ดี. รูสเวลท์ ได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดี ทางด้านปาซิฟิคก็เกิดรัฐประ

หารเปลี่ยนแปลงการปกครอง และกษัตริย์ถูกบีบให้ยอมรับรูปการปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญ ปรีดีหวังใช้สถานะทางการเมืองของตนในการสรรค์สร้างการปฏิรูปทางเศรษฐกิจที่จะขจัดความยากจน เขาเสนอแผนเศรษฐกิจให้กับสภาใหม่ของรัฐ ความพยายามอย่างห้าวหาญในการจะปรับแนวทางสังคมนิยมเข้ากับเศรษฐกิจไทยได้รับการต่อต้าน และเมื่อผู้คัดค้านอ้างถึงคอมมิวนิสต์ ปรีดีลาออกและเดินทางไปยุโรป ทางรัฐบาลเองประกาศใช้กฎหมาย "ต่อต้านคอมมิวนิสต์"

ในเวลาเดียวกันนายทหารร้อยโทหนุ่ม ป.พิบูลสงครามฉวยโอกาสที่ปรีดีออกนอกประเทศขยายฐานทางการเมืองให้กับตน จอมพล ป. ได้รับการอบรมด้านทหารในฝรั่งเศสในช่วงเดียวกับที่ปรีดีอยู่ปารีส เมื่อกลับถึงประเทศไทยเขาหลงใหลในปรัชญาการเมืองของยุโรป –ระบบฟัสซิสต์ของมุสโสลินีและฮิตเล่อร์ จอมพล ป. เป็นที่นิยมมากขึ้นและก่อความวิตกให้กับเพื่อนๆ ของปรีดี จึงรบเร้าให้เขาเดินทางกลับประเทศ หลังจากที่ปลดเปลื้องข้อกล่าวหาที่นิยมคอมมิวนิสต์ ปรีดีเข้ารับราชการอีกครั้งหนึ่งในฐานะสมาชิกของคณะรัฐมนตรี จอมพล ป. ขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกลาโหม เป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุดและนายกรัฐมนตรีตามลำดับ เพื่อตอบโต้การต่อต้านของปรีดีและพวก ประเทศไทยตกอยู่ใต้อำนาจของทหารอย่างรวดเร็ว งบประมาณกองทัพเพิ่มขึ้น อาวุธยุทธภัณฑ์ซื้อจากญี่ปุ่น, อิตาลี และ จอมพล ป. จัดตั้งยุวชนทหารตามแบบนาซี ขณะเดียวกันเขาพยายามสร้างบรรยากาศทางการเมืองและสังคมตามแบบญี่ปุ่น อธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้นแนะว่าชาวจีนกลุ่มน้อยในไทย (ที่มีความสำคัญในฐานะกุมบทบาทการค้าของชาติ) ควรได้รับการปฏิบัติที่โหดเหี้ยมเช่นเดียวกับพวกยิวในเยอรมัน จอมพล ป. เองประกาศการต่อต้านตะวันตกด้วย "การรณรงค์ทางวัฒนธรรม" และบรรดาผู้สนับสนุนเขาเริ่มอ้างถึงเขาในฐานะ "ผู้นำ" ไทยกลายเป็นฟัสซิสต์ในเอเชีย

เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๐ เมื่อฝรั่งเศสปราชัย จอมพล ป. เป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นและสิ่งที่ได้รับก่อรตอบแทนคืออินโดจีนของฝรั่งเศสที่ไทยอ้างสิทธิเป็นเจ้าของมาเป็นเวลานาน เหตุการณ์ดังกล่าวก่อความตระหนกแก่นักธุรกิจการเงินอังกฤษที่มีผลประโยชน์ในไทย แต่รัฐบาลตอบสนองด้วยความระมัดระวัง ลอนดอนยังคงถือหุ้นร้อยละ ๗๐ ของการค้าและควบคุมส่วนใหญ่ของอุตสาหกรรมหลักที่เป็นสินค้าออกของไทย ปลายฤดูร้อนปี ค.ศ.๑๙๔๑ เอกอัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ แน่ใจว่ารัฐบาลไทยจะ "เต็มใจและสามารถยืนหยัดต่อแรงกดดันที่เพิ่มขึ้นจากญี่ปุ่น" และปฏิเสธ

ที่จะอนุญาตให้ SOE ของอังกฤษ (Special Operation Executive) เข้ามาติดต่อดำเนินการลับๆ ในประเทศ "การเตรียมการดังกล่าวยังไม่จำเป็นและจะทำให้ประชาชนไม่พอใจ โดยใช่เหตุ" ทางวอชิงตันกลับมีความเห็นตรงข้าม กระทรวงต่างประเทศสหรัฐฯเห็นแต่เพียงว่ารัฐบาลไทยเกี้ยวญี่ปุ่นในแผนการณ์ร่วมวงไพบูลย์ของเอเชียบูรพา และเมื่อกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษเสนอแนะว่าความพยายามในการดำเนินงานร่วมกันจะล่อหลอกไทยให้ออกจากกับของญี่ปุ่น นายคอร์เดล ฮัล (Cordell Hull) ตอบว่า "ประเทศไทยได้เกาะติดกับญี่ปุ่นเรียบร้อยแล้ว"

ปลายปี ค.ศ. ๑๙๔๑ ปัญหาดังกล่าวยุติลงและในช่วงของการโจมตีเพิร์ล ฮาเบอร์ กองทหารญี่ปุ่นยาตราเข้าสู่ประเทศไทย นอกเหนือจากการต่อต้านอย่างมากจากปรีดีและพวก จอมพล ป. สั่งมิให้กองทัพไทยต่อต้านและตกลงจะร่วมเป็นพันธมิตรป้องกันทางทหารกับญี่ปุ่น จึงจัดเป็นก้าวสั้น ๆ ก้าวแรกในการประกาศสงครามกับสัมพันธมิตร มีเสียงคัดค้านจากพวกเสรีนิยมในสภา ทำให้จอมพล ป.โกรธที่เห็นว่าการตัดสินใจของเขาถูกต่อต้านในคณะรัฐมนตรี นายปรีดีจึงถูกปลดและได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการของรัชทายาทที่ก้าวขึ้นสู่บัลบัลก์ ในปี ค.ศ. ๑๙๓๕ ขณะเดียวกัน จอมพล ป. กุมอำนาจเด็ดขาดไม่มีใครท้าทายได้

ต้นปี ค.ศ. ๑๙๔๒ กระทรวงต่างประเทศอังกฤษยืนยันว่า ความคิดเห็นส่วนใหญ่ของคนไทย หากไม่สนับสนุนพันธมิตรก็ต่อต้านญี่ปุ่น ความคิดเห็นดังกล่าวเริ่มเป็นที่ยอมรับเมื่อกองบัญชาการของ COI (Coordinator of Information) ภายใต้การดำเนินงานของโดโนแวน (Donovan), นายเคนเนท แลนดอน คะเนว่าประเทศไทยจะดำเนินงานใต้ดินที่สำคัญเทียบเท่ากับขบวนกำลังต่อต้านในยุโรปต่อพวกนาซี คำกล่าวของเขาได้รับการสนับสนุนเมื่อเอกอัครราชทูตไทยในสหรัฐฯ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ประกาศล้มข้อตกลงพันธมิตรไทย -- ญี่ปุ่น "ประชาชนไทยไม่นิยมญี่ปุ่นและมิใช่ชนิดที่จะเป็นทาสรับใช้ ข้าพเจ้าจะดำเนินการต่อสู้ต่อไป" ความคิดเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับความคิดของนายทหารไทย พันโท มล.ขาบ กุญชร* ผู้รับการฝึกหัดอบรมจากอังกฤษและดำเนินงานติดต่ออย่างใกล้ชิดกับตัวแทนของโดโนแวนก่อนนั้นแล้ว

ขบวนการเสรีไทยของ ม.ร.ว. เสนีย์ในวอชิงตันกลายเป็นจุดชุมนุมสำหรับนักเรียนไทยในสหรัฐฯ ที่สนับสนุนพันธมิตร ขบวน

---

* มล.ขาบ กุญชรเป็นนักการเมืองที่ฉลาด ในปี ค.ศ. ๑๙๔๘ เมื่อจอมพล ป. ทำรัฐประหารล้มอำนาจของปรีดี เขาสนับสนุนอำนาจเผด็จการของจอมพล ป. และกลายเป็นที่ปรึกษาส่วนตัวทางทหารของจอมพล ป.

การ ฯ ประณามกองทัพญี่ปุ่น ในฐานะเป็นศัตรูของชาวไทยและไม่ยอมรับรัฐบาลของจอมพล ป. ที่มีฐานะเป็นตุจรัฐบาลหุ่นร่วมมือกับศัตรูต่อต้านคัดค้านเจตนารมณ์ของประชาชน ข่าวการประกาศสงครามของรัฐบาลไทยต่อสหรัฐ ฯ และอังกฤษทำให้ ม.ร.ว. เสนีย์เข้าพบนายคอร์เดล ฮัล (Cordell Hull) และขอให้เพิกเฉยต่อการกระทำดังกล่าว ตัว ม.ร.ว. เสนีย์เองไม่ยอมรับการประกาศสงครามของรัฐบาลทางวิทยุที่ออกข่าวไปยังกรุงเทพฯ โดยส่งผ่านสาขาประชาสัมพันธ์ของ COI "ข้าพเจ้าเก็บคำประกาศไว้ในกระเป๋า เพราะตระหนักว่านั่นมิใช่เสียงอันเป็นตัวแทนเจตนารมณ์ของมวลชนชาวไทย ด้วยความช่วยเหลือจากสหรัฐ ฯ ข้าพเจ้าขอเสนอในการพิสูจน์ถึงเจตนารมณ์อันแท้จริง"

การที่ม.ร.ว.เสนีย์ร้องขอความสนับสนุนจากสหรัฐ ฯ และด้วยความสนับสนุนจาก COI กระทรวงต่างประเทศสหรัฐ ฯ หมดความสงสัยในการต่อต้านญี่ปุ่นของไทย ประเทศไทยถูกพิจารณาอย่างเป็นทางการว่าเป็นชาติที่ถูกยึดครองมากกว่าจะเป็นผู้ร่วมมืออย่างเต็มใจกับฝ่ายอักษะ การประกาศสงครามถือว่ามิใช่เป็นการกระทำของรัฐบาลอันชอบธรรม จากการตัดสินใจครั้งสำคัญนี้ถือเป็นจุดสุดยอดของการบันทึกทางประวัติศาสตร์ในความเป็นมิตรระหว่างสหรัฐ ฯ และไทย

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๔๒ มีการวางนโยบายของ โอ.เอส.เอส. (Office of Strategic Service)* เกี่ยวกับไทย การเกี่ยวข้องของสหรัฐ ฯ กับไทยจะย้ำถึงความสัมพันธ์ฉันมิตรที่มีมาในอดีต อันจะเป็นหลักฐานของความเข้าใจอันดีระหว่างกันในอนาคต เคนเนทแลนดอน มิชชันนารีที่เคยทำงานในไทยได้รับเลือกเข้าร่วมงานในกระทรวงต่างประเทศในตำแหน่งหัวหน้าโต๊ะไทยและเป็นการดึงเอา โอ.เอส.เอส. เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ขณะเดียวกันคนไทยในวอชิงตันเองก็มีส่วนเสริมสร้างภาพพจน์ของสหรัฐ ฯ ในฐานะผู้ปกป้องความเป็นเอกราชของไทยจากมหาอำนาจจักรวรรดินิยมอื่น นักศึกษาไทยผู้หนึ่งกล่าวว่า "เราเป็นเอกราชมากว่า ๗๐๐ ปี . . . มันทำให้อดคิดไม่ได้ว่าคนไทยจะทนญี่ปุ่นได้ไม่นาน ทุกคนรู้ดีว่าเขาไม่ได้เป็นไทตราบใดที่ประเทศถูกควบคุมโดยพันธมิตร ท่านคิดว่าทำไมเราถึงกลัวฝรั่งเศส, อังกฤษและจีน ? ก็เพราะประเทศดังกล่าวโอบล้อมและบีบเราอย่างใกล้ชิด พวกเราชาวไทยไม่พอใจทุก ๆ ชาติที่ละเมิดอธิปไตยของเรา แต่สำหรับสหรัฐ ฯ เราชมชอบ เพราะสหรัฐ ฯ ไม่มีความกระหายดินแดนในเอเชีย"

การประกาศสงครามของไทยมีผลกระทบต่อคนไทยในอังกฤษและหน่วยงาน SOE

*OSS หน่วยงานข่าวของสหรัฐ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้เปลี่ยนมาเป็นหน่วยงาน CIA. (ผู้แปล)

(Special Operations Executive)* ด้วย เช่นเดียวกับในสหรัฐฯนักเรียนไทยในอังกฤษไม่ยอมรับรัฐบาลของจอมพล ป. หลังการโจมตีเพิร์ลฮาเบอร์และเสนอเข้าต่อสู้ภายใต้กองทหารอังกฤษ แม้จะไม่มีขบวนเสรีไทยที่นักเรียนดังกล่าวจะเข้าหา SOE ชักจูงให้หม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์ เป็นผู้นำในการต่อต้านการเคลื่อนไหวของรัฐบาลไทย ภายใต้ฉายาว่า "พันตรีอรุณ" แม้จะได้รับการช่วยเหลือเล็กน้อย SOE ฝึกนักเรียนไทยจำนวนหนึ่งในด้านทหารและจารกรรม คนหนุ่ม ๒๒ คนได้รับการคัดเลือกและเดินทางจากอังกฤษไปอินเดียต้นปี ค.ศ. ๑๙๔๓ และอยู่ภายใต้กองกำลัง136 (Force 136) ของ SOE ในตะวันออกไกล

โอ.เอส.เอส. ดำเนินงานก่อนอังกฤษในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๔๒ เคนเนท แลนดอนและเจ้าหน้าที่ COI คนอื่นเริ่มงานกับนักเรียนไทยของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ในการเตรียมการรณรงค์ทางการเมืองต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. บางกลุ่มทำงานด้านโฆษณาและภายหลังย้ายไปสำนักงานข่าวสารเกี่ยวกับสงคราม บางกลุ่มภายใต้การนำของ มล. ขาบ กุญชร รับการฝึกเป็นหน่วยจารกรรมในกรุงเทพ ฯ เองนักศึกษาจัดตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นด้วย โดยมีจุดมุ่งหมายจะเป็นกลุ่มปฏิวัติใต้ดินที่จะยึดอำนาจปลดแอกประเทศจากญี่ปุ่น และเผด็จการของจอมพล ป. การเคลื่อนไหวดังกล่าวแม้จะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ แต่มีความสำคัญในการส่งเสริมความเชื่อของ โอ.เอส.เอส. ในนโยบายต่อต้านของไทย แต่โอ.เอส.เอส. ยังมิได้ดำเนินการใดเนื่องจากยังไม่มีสำนักงานบนผืนแผ่นดินใหญ่เอเชีย ในที่สุดดินแดนของจีนถูกกำหนดเป็นฐานสำหรับการส่งเสรีไทยเล็ดลอดเข้าสู่ประเทศ มล. ขาบ กุญชร และร้อยโทนิโคล สมิธ (Nicol Smith) เป็นผู้นำในการดำเนินงาน ทั้งคู่เริ่มส่งกองกำลังเสรีไทยในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๔๓ ช่วงเวลาเดียวกับที่นักเรียนไทยที่อบรมจากอังกฤษเดินทางไปอินเดีย

ขณะที่ โอ.เอส.เอส. เจรจากับ ฮิมเล่อร์ จีน (Chinese Himmler) สมิธเริ่มตะหนักถึงข้อตกลงที่หละหลวมของ SACO (Sino-American Cooperative Organization) ตัวแทนของไต้ลี่ (Tai Li) ในวอชิงตันทั้งไม่แน่ใจในความสำเร็จที่ โอ.เอส.เอส. จะได้รับจนทำให้สมิธเริ่มสงสัยว่าจีนอาจจะไม่ต้องการให้มีการดำเนินจารกรรมในไทย นายพลไต้ลี่และองค์กรลับของเขามีอำนาจมากที่อาจทำลายขบวนการ โอ.เอส.เอส. แต่สมิธก็หวังว่าไต้ลี่คงจะเข้าข้างตน ก่อนจะออกจากวอชิงตัน

** SOE เป็นหน่วยงานแบบเดียวกับ OSS ก่อนหน้าที่ไทยประกาศสงครามทั้ง OSS และ SOE แข่งขันกันในด้านจะเป็นองค์การที่ติดต่อกับการเคลื่อนไหวใต้ดินของไทย (ผู้แปล)

เขาได้พบแซมกับเบน (ชื่อเล่นของ จำรูญ ติยานันท์ กับ นิธิพัฒน์ ชาลีจันทร์) คนไทยสองคนที่ร่วมในขบวนการ แซมมีเชื้อสายเจ้าและเบนเป็นญาติเกี่ยวพันกับปรีดี คนทั้งสองทำให้สมิธลืมปัญหาการทูตที่สับสนลงได้บ้าง

ร้อยเอก ไมล์ จัดตั้งกองบัญชาการ โอ.เอส.เอส. และเป็นผู้บัญชางานที่จุงกิง มล. ชาบ กุญชรเองเดินทางไปจีนเพื่อตระเตรียมการสำหรับกลุ่ม ในขณะที่สมิธและเจ้าหน้าที่เสรีไทยเดินทางไปอินเดียและถึงจีนในฤดูร้อน ปี ค.ศ. ๑๙๔๓ อังกฤษเองไม่อยู่นิ่งเฉย เมื่อหน่วยงาน SOE ไทยถึงอินเดีย มีการจัดตั้ง Siam Country Section of Force ๑๓๖ ที่กัลกัตตา และบริหารควบคุมโดยบริษัท Bombay Burma Trading Corporation

เพื่อเลียนแบบการดำเนินงานของSOE ในฝรั่งเศส อังกฤษจัดตั้งองค์การอิสระสองหน่วยงานสำหรับการดำเนินงานของไทย องค์การแรกเป็นกลุ่มนักเรียนไทยในอังกฤษที่ถูกส่งกลับบ้านเกิดและให้ทำงานใต้ดิน อีกองค์การหนึ่งเลือกคนไทยที่เกิดในกรุงเทพฯ พูดภาษาไทย–จีน (ไต้ลี่ให้ความช่วยเหลือในการเลือกบุคคลด้วย) โอ.เอส.เอส. วางพื้นฐานการดำเนินงานในความเข้าใจอันดีกับหน่วยงานลับของจีน แต่ข้อตกลงของ SACO ระบุอย่างแน่ชัดว่าให้การดำเนินงานในไทยอยู่ภายใต้การควบคุมของร้อยเอกไมล์และไต้ลี่ เสรีไทยจึงประสบปัญหาในการอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งระหว่าง โอ.เอส.เอส. กับ ไต้ลี่

ไมล์เองแม้จะต้อนรับนักเรียนที่เป็นตัวแทนเสรีไทยที่ส่งมายังกองบัญชาการของเขา แต่เขาก็สงสัยว่าทำไม เพราะไม่เคยร้องขอให้พวกนี้มา แม้จะมาแล้วก็มีปัญหาบางอย่างที่ไม่ใช่ของง่าย เนื่องจากสยามประกาศสงครามกับสหรัฐฯ โดยที่สหรัฐฯ ไม่ได้ตอบโต้ ในขณะที่ขบวนการทูตอยู่ในภาวะไม่แจ่มชัด โดยเฉพาะเมื่อสยามเปลี่ยนชื่อเป็นไทย เขานำความสับสนในปัญหาดังกล่าวปรึกษากับไต้ลี่ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับชาวจีนจำนวนหมื่นที่ Puerh บริเวณใกล้พรมแดนอินโดจีนที่ติดกับไทย กลุ่มคนเหล่านี้แม้จะเป็นจีนแต่ดูเป็นคนไทย ไมล์วางแผนจะส่งกองทหารกลุ่มนี้ผ่านอินโดจีนเข้าไทยภายใต้การบัญชาการของเจ้าหน้าที่เสรีไทย โอ.เอส.เอส. ขณะที่ไมล์ยังคงหมกมุ่นกับแผน "Puerh invasion" และสมิธเริ่มจัดตั้งฐานดำเนินงานในจีนใต้ ในเวลาเดียวกัน SOE ก็พยายามส่งกลุ่มเสรีไทยรุ่นแรกเข้าไทยโดยเรือดำน้ำ ความพยายามของอังกฤษและสหรัฐฯ ชะงัก เมื่อเกิดข่าวลือว่าตัวแทนขบวนการใต้ดินไทยปรากฏตัวที่จีนในสถานทูตไทยที่วอชิงตัน ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้รับโทรเลขลึกลับส่งจากจุงกิงโดยตัวแทนของปรีดี คือ นายจำกัด พลางกูร จากการสืบสวนของ มล. ชาบ ไต้ลี่ยอมรับ

อย่างไม่เต็มใจว่าจำกัดเข้ามาในฐานะตัวแทนของปรีดี ก่อนที่สมิธและ มล. ขาบจะส่งตัวจำกัดไปวอชิงตัน เขาล้มป่วยอย่างลึกลับและตายด้วยโรคมะเร็ง ไต้ลี่จนมุมอีกครั้งหนึ่ง

จากการสอบถามปรากฏว่ามีตัวแทนจากไทยอีก ๒ คนที่อยู่ใต้อารักขาของจีน หนึ่งในสองคือนายสงวน ตุลารักษ์* ผู้เคยช่วยปรีดีในการทำรัฐประหารล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชปี ค.ศ. ๑๙๓๒ อีกคนคือนายเดชไตรลักษณ์(Dengh Tilakh)เจ้าหน้าที่กระทรวงต่างประเทศ คนทั้งคู่ทำให้ มล. ขาบแน่ใจว่าการดำเนินงานต่อต้านภายใต้การนำของปรีดีมีอยู่ในไทย ปี ค.ศ. ๑๙๔๒ ขบวนการใต้ดินได้ข่าวการออกคลื่นสั้นของ COI ที่ประกาศถึงการไม่ยอมรับรัฐบาลจอมพล ป. ของ ฝ.ร.ว. เสนีย์ นายจำกัด จึงถูกส่งมาจีนเพื่อติดต่อกับพันธมิตร และมาถึงในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๔๓ หากถูกจับโดยตำรวจลับของไต้ลี่ นายสงวนกับนายเดชตามมาที่จุงกิง โดยนำคำขอร้องจากปรีดีที่ว่าเขาและนักการเมืองคนอื่น ๆ ที่ต่อต้านญี่ปุ่นจะได้รับการช่วยเหลือให้หลบหนีจากกรุงเทพ ฯ โดยพันธมิตรและจะจัดตั้งการเคลื่อนไหวข้างนอก อังกฤษกลัวในความคิดดังกล่าว และปฏิเสธที่จะพบคนทั้งคู่ หากแต่ โอ.เอส.เอส. สนใจด้วยการบีบเจียงไคเช็คสหรัฐ ฯ ได้รับการอนุญาตจากจีนนำคนไทยกลุ่มนี้ไปวอชิงตันก่อนที่ข่าวจะปรากฏชัด

ข่าวการติดต่องานใต้ดินรู้ถึงนายพลเมาท์แบทเตนผู้เพิ่งมาถึงอินเดียเพื่อบัญชาการทัพ SEAC (South East Asia Command) ขณะที่อยู่ในจีนเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๔๓ ในการหารือกับเจียงเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ในเอเชีย ลอร์ดหลุยส์บอกกับร้อยเอกไมล์ถึงความสนใจของเขาในการดำเนินงานของไทย เขาบอกว่า SOE เองได้ตระเตรียมส่งตัวแทนกลุ่มหนึ่งเล็ดลอดเข้าไทยภายใต้การนำของหม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์ (เจ้าผู้ที่ไม่เป็นที่นิยมนัก) ผู้ซึ่งวันหนึ่งวันใดในอนาคตอาจขึ้นเป็นกษัตริย์ได้

ไมล์บันทึกไว้ว่านายพลหลุยส์ส่งคนมาพบอีกโดยหวังว่าจะทำให้เขาตระหนักถึงผลประโยชน์ของแผน แต่คนที่มาติดต่อเป็นลูกของชาวดัทช์ที่ถูกเนรเทศ และก่อนหน้านั้นเคยเป็นเจ้าของบริษัทสร้างทางรถไฟในกรุงเทพฯ แต่กลุ่มคนไทยไม่ชอบเขา ทั้งไม่ชมชอบและเห็นด้วยกับหม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์ ผู้นำของ SOE ภายหลังจากการพบกับลอร์ดหลุยส์ไมล์ถูกขอร้องให้รวมเอาเสรีไทย โอ.เอส.เอส. เข้ากับกลุ่ม SOE แต่คนหนุ่มๆ ของ มล. ขาบปฏิเสธเพราะรู้ว่าลอร์ดหลุยส์คิดอย่างไรตลอดทั้งท่าทีของนายพลไต้ลี่ที่จะมี ทั้งเห็นว่าไม่

---

* นายสงวน ตุลารักษ์เป็นเอกอัครราชทูตไทยคนแรกหลังสงครามที่ไปจีนในปี ค.ศ. ๑๙๔๖ ถูกปลดออกจากตำแหน่งเมื่อจอมพล ป.กลับสู่อำนาจในปี ค.ศ. ๑๙๔๗ ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๙๕๑ มล. ขาบ กล่าวหาเขา จากนั้นเขาถูกเนรเทศและเข้าร่วมการประชุมพรรคคอมมิวนิสต์สากลในเบอร์ลินตะวันออก

อาจนำกลุ่มอยู่ใต้การนำของชาวดัทช์และในที่สุดก็ตกลงกันว่ามีโอกาสเพียงพอในไทยที่ทั้งสองฝ่ายจะทำงานเป็นอิสระ

ขณะที่ SOE พยายามดำเนินการส่งคนแทรกซึมเข้าประเทศ สมิธและ มล. ขาบก็อยู่ในภาวะว้าวุ่น–การเผชิญหน้าระหว่างโดโนแวนกับไมล์นำองค์การ โอ.เอส.เอส. ในจีนเข้าสู่สภาวะสับสน โดโนแวนมาถึงจุงกิงในปลายปี ค.ศ. ๑๙๔๓ เพื่อปลดไมล์และเขาเห็นว่าโครงงาน "Puerh invasion" เป็นอุบายของไต้ลี่ที่จะเข้าควบคุมการดำเนินงานของ โอ.เอส.เอส. วอชิงตันจึงยกเลิกแผนการและทำให้เสรีไทยยังคงติดชะงักในจีนใต้แม้ไมล์จะถูกปลด โอ.เอส.เอส. ยังผูกพันกับข้อตกลงของ SACO ในต้นปี ค.ศ. ๑๙๔๔ สมิธกับ มล. ขาบ จึงยังคงต้องพึ่งไต้ลี่สำหรับความช่วยเหลือ

จีนเสนอให้เสรีไทยเป็นกลุ่มอิสระในการเล็ดลอดเข้าประเทศไทยโดยผ่านทางพรมแดนด้านอินโดจีน ไต้ลี่เสนอให้เจ้าเผ่าลาวเข้าช่วยในฐานะเป็นมัคคุเทศก์ เจ้าลาวพูดด้วยความมั่นใจว่าตัวแทนของเขาไปๆ มาๆ บ่อยและจะไม่มีการชักช้า คำกล่าวเช่นนี้ทำให้สมิธพิศวงว่าหากมีการเดินทางเข้าสู่ไทยมาก ทำไมไต้ลี่ไม่ให้ข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องราวภายในของไทยกับพันธมิตรทั้งหมด ไต้ลี่ส่งหน่วยจารกรรมของเขาเข้ากรุงเทพฯ ตั้งแต่ต้นปี ค.ศ. ๑๙๔๒ และดูเหมือนไม่มีความปรารถนาจะช่วย โอ.เอส.เอส. เสรีไทยหรือกลุ่มจารชนใดๆ ที่ไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมของเขาโดยตรง

ปลายเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๔๔ มล. ขาบ เลือกเจ้าหน้าที่ไทย ๕ นายให้ทำการแทรกซึมเข้าประเทศภายใต้การนำของลาว แต่กลางเดือนเมษายน คนทั้งหมดก็ยังคงถูกมัคคุเทศก์หลอกล่อ เสรีไทยเริ่มหมดหวังที่จะได้ความช่วยเหลือจากจีน ทั้งสมิธและ มล. ขาบอยู่ในสภาพท้อแท้ กองบัญชาการที่วอชิงตันจึง "ดำเนินการรุกอย่างไม่อดทน"

ในเดือนมีนาคมและเมษายน ค.ศ. ๑๙๔๔ กองกำลังไทยที่ผึกอบรมจากอังกฤษสองหน่วยโดดร่มอย่างสุ่มๆ ทางภาคเหนือของไทย หน่วยที่สามของตัวแทน SOE จีนโดดลงในเดือนพฤษภาคม แม้จะไม่มีกลุ่มใดได้จัดตั้งวิทยุติดต่อกับกองกำลัง ๑๓๖ (Focre ๑๓๖) ในอินเดีย แต่การสร้างข่ายเชื่อมโยงระหว่างอังกฤษกับหน่วยงานใต้ดินไทยดูจะอยู่แค่เอื้อม แต่กระทรวงต่างประเทศซึ่งโต้แย้งกับลอนดอนอย่างรุนแรงเกี่ยวกับนโยบายไทยมีความเห็นว่าช่องทางที่อังกฤษจะเป็นต่อในการดำเนินงานลับที่กรุงเทพฯ นั้นร่างเลือนเต็มที ฉะนั้นความหวั่นวิตกอย่างเป็นทางการที่เกิดขึ้นนั้น จึงไม่ใช่สิ่งที่ไร้เหตุผลเสียทีเดียว

เพื่อระมัดระวังมิให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนไทย กระทรวงต่างประเทศสหรัฐฯ

เตือน โอ.เอส.เอส. ให้หลีกเลี่ยงการเข้าผูกมัดทางการเมืองในการดำเนินงานของไทย "ความสงสัยหวาดระแวงและไม่พอใจร่วมกัน" ระหว่างม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช กับ มล. ขาบ กุญชร นำไปสู่การแตกแยกของคนไทยในสหรัฐฯ ที่เลวร้ายกว่านั้นคือความยุ่งยากในระดับระหว่างประเทศ ผู้ลี้ภัยชาวไทยในจุงกิงและนิวเดลฮี กล่าวหาว่าจีนและอังกฤษหลอกตนเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง พันธมิตรของสหรัฐฯ เองระมัดระวังต่อแผนการของวอชิงตันที่จะหนุน ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ขึ้นเป็นผู้นำประเทศไทยหลังสงคราม

ลอนดอนพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับอนาคตของไทยในเดือนกุมภาพันธ์ และประกาศนโยบายอังกฤษ อย่างเป็นทางการ ประณามรัฐบาลจอมพล ป. ที่ทรยศหักหลังความเป็นมิตรอันยาวนานระหว่างไทยกับอังกฤษ ถ้าหากชาวไทยพยายามจะช่วยตนเองจากผลลัพธ์ที่เลวร้ายของการทรยศ รัฐบาลอังกฤษจะสนับสนุนเอกราชและอธิปไตยของไทยหลังจากที่สงครามสิ้นสุด กระทรวงต่างประเทศสหรัฐฯ เห็นว่าข้อความดังกล่าวครุมเครือและเปิดทางให้ SOE ได้ใช้ประโยชน์ของการแถลงการณ์นั้น แต่ ดร. แลนดอนและเจ้าหน้าที่กระทรวงต่างประเทศของเขาไม่สนใจและกล่าวว่าเขาจะยินดีกว่ามากหากคำแถลงนั้นจะมีข้อความที่ยืนยันด้วยว่าอังกฤษไม่มีจุดประสงค์ในดินแดนใดๆ ของไทยอยู่ด้วย ทั้งนี้เพราะนักการทูตสหรัฐฯ เฉลียวถึงสุนทรพจน์ของเอกอัครราชทูตอังกฤษซึ่งเดินทางไปกรุงเทพฯก่อนสงครามที่กล่าวว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่พร้อมสำหรับการเป็นเอกราชและได้ยกประเทศไทยมาประกอบตัวอย่าง การสิ้นสุดระบบเสรีนิยมของรัฐบาลไทยและการเปลี่ยนเป็นเผด็จการทหารตลอดทั้งการแตกร้าวระหว่างจอมพล ป. กับผลประโยชน์น้ำมันอังกฤษ – อเมริกันเขาเห็นว่าไทยควรจะอยู่ภายใต้การคุ้มครองบางอย่างในช่วงเวลาที่สงครามสิ้นสุด กระทรวงต่างประเทศตกใจต่อคำแนะในเชิงจักรวรรดินิยมหลังสงครามเช่นนี้ จึงยิ่งทำให้ข้อโต้แย้งการทูตยังดำเนินต่อไป

ขณะที่วอชิงตันและลอนดอนยังคงมีปัญหา สมิธกับ มล. ขาบ เองก็มีความขัดแย้งกับตัวแทนของไต้ลี่ เจ้าหน้าที่ลาวถูกตำหนิอย่างเป็นทางการต่อความล้มเหลวที่ไม่ช่วยเสรีไทย แต่กองบัญชาการ โอ.เอส.เอส. ต้องการผลลัพธ์มิใช่แค่คำสัญญา เสรีไทย โอ.เอส.เอส. ดูเริ่มมีโชคเมื่อนิโคล สมิธรู้จักกับบาทหลวงแคทอลิคจีนที่สำเร็จการศึกษาจากสวิสส์ชื่อจีน ตง (Jean Tong) และทำงานเป็นที่ปรึกษาการเมืองของขุนศึก จีน ตงคุ้นเคยกับอาณาบริเวณอินโดจีนและสมิธเสนอเงินหนึ่งพันเหรียญสำหรับสร้างโบสถ์ในชนบทางใต้ของจีนหากตงรับจะนำทางให้เจ้าหน้าที่

ของ มล. ขาบ ๔ คนเข้าพรมแดนไทย การเดินทางเริ่มขึ้นและขณะเดียวกันกลุ่มอิสระย่อยอีกสองกลุ่มก็พยายามแทรกขอร่วมเข้าไทยด้วย สมิธหวังว่าอย่างน้อยหนึ่งในเจ้าหน้าที่ ๑๑ นาย คงประสบความสำเร็จเดินทางถึงกรุงเทพฯ

ข่าววิทยุแรกที่ได้รับในเดือนกรกฎาคมนำความเศร้าสลดมาสู่ขบวนการ ตัวแทนสองนายถูกสังหารในอินโดจีนโดยญี่ปุ่นที่สงสัยในพฤติกรรม ศัตรูดูจะเตรียมพร้อมและบางทีอาจเพิ่มจำนวนคุ้มกันทางด้านพรมแดนอินโดจีนอีกด้วย

ขณะที่เสรีไทยที่เหลืออยู่ในจีนรอคอยข่าวอย่างกระวนกระวาย โอ.เอส.เอส. ที่กองบัญชาการ SEAC ที่กำลังเตรียมแผนการแทรกซึมในไทยเอง เอ็ดมัน เทเลอร์ (Edmond Taylor) ตัวแทน โอ.เอส.เอส. ภายใต้การบัญชาการของ เมาท์แบทแตน เห็นว่าอังกฤษส่งตัวแทนเข้าไทยโดยไม่ได้รับอนุมัติอย่างเป็นทางการ และอาจกีดกันผู้นำไทยที่ต่อต้านมิให้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของสหรัฐฯ และทำให้พวกเขาส่วนมากว่าเป็นเพียงกองทหารรับจ้างฟื้นเมืองของจักรวรรดินิยมอังกฤษ แต่จุดหมายการดำเนินงานของ โอ.เอส.เอส. เป็นไปในทางตรงข้ามคือนำไทยเข้าสู่สงครามในฐานะเป็นสมาชิกลับของสหประชาชาติและให้หลักประกันถึงเอกราชอธิปไตย และเกียรติของชาติหลังจากชัยชนะร่วมกัน

แต่อังกฤษดูเหมือนจะมีชัยในขั้นแรก ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๑๙๔๔ กองบัญชาการ SOE ที่กัลกัตตาได้ข่าวทางวิทยุครั้งแรกจากตัวแทนไทยในกรุงเทพฯที่ติดต่อกับหน่วยงานใต้ดิน แต่ทั้งสมิธในจีนหรือ โอ.เอส.เอส. ในลังกาก็ไม่สามารถรายงานผลสำเร็จของการติดต่อไปให้โตโนแวนได้ สมิธได้รับการบอกเล่าว่าทางวอชิงตันขุ่นเคืองและจะยกเลิกการดำเนินงานของเสรีไทยทั้งหมด และเตรียมส่งตัวแทนทหารจีนเข้าไปยังกองทัพไทยและจะติดสินบนพวกทหารเหล่านั้น โอ.เอส.เอส. และ SEAC ลดเกียรติตนเองลงโดยการขอให้อังกฤษช่วยเหลือในการเตรียมการส่งพลร่มในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือในที่ห่างไกลของไทย Siam Country section ของ SOE เต็มใจจะช่วย แต่เห็นว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นดินแดนที่ไม่เหมาะสำหรับการแทรกซึม คณะเจ้าหน้าที่อังกฤษระดับสูงนำคำวิจารณ์ของ Siam Country Section มาดัดแปลงเป็นทำนองคำตอบรับจากปรีดี ภายหลังสหรัฐฯ รู้ว่าเสรีไทยไม่เคยได้รับการปรึกษา การเข้าใจผิดอันไม่จำเป็นเช่นนี้ไม่ได้ทำให้ โอ.เอส.เอส. ชอบ SOE เลย

ความล้มเหลวในการจะเข้าถึงไทยของจีนและอังกฤษเป็นสัญญลักขณ์ของความท้อถอย ข่ายงานจารกรรมไทยยังคงไม่ได้เรื่อง กองทัพอากาศที่ ๑๔ ของเชนโนลท์ (Chen-

nault's Fourteenth Air Force) เองก็เรียกร้องข่าวสารเกี่ยวกับการทิ้งระเบิด SOE เพิ่งเข้าติดต่อกับกรุงเทพฯ และกระทรวงต่างประเทศสหรัฐฯ ยังคงว้าวุ่นกับการถกเถียงกับอังกฤษในนโยบายเกี่ยวกับไทย

การโต้เถียงทางการทูตที่เปล่าประโยชน์นำไปสู่ข้อคิดที่ว่าจะเป็นการเคราะห์ร้ายหากอังกฤษและสหรัฐฯ ไม่สามารถจะตกลงกันบนพื้นฐานของเป้าหมายระยะยาวที่สงครามนี้กำลังดำเนินอยู่ กระทรวงต่างประเทศสหรัฐฯเสนอว่าการอภิปรายเกี่ยวกับอนาคตของไทยควรเลื่อนไปจนกว่าโครงร่างของการตกลงหลังสงครามในตะวันออกไกลแจ่มชัด ทางลอนดอนยืนยันว่าจุดมุ่งหมายขณะนี้ควรเป็นการขับไล่ญี่ปุ่นจากไทยและสนับสนุนให้ขบวนการใต้ดินไทยดำเนินการปลดแอกประชาชาติอย่างไรก็ตามอังกฤษไม่เห็นด้วยกับ "คุณค่าทางปฏิบัติ" ของการเคลื่อนไหวของปรีดี

วันหนึ่งในเดือนตุลาคม เสรีไทยและ โอ.เอส.เอส.จีนได้ข่าวจากกรุงเทพฯทางวิทยุว่ากลุ่มเจ้าหน้าที่ที่นำโดยบาทหลวงตงตอนใต้ประสบความสำเร็จในการติดต่อกับคนไทยที่ต่อต้านญี่ปุ่นและรัฐบาล และอย่างลับ ๆ กลุ่มดังกล่าวจัดตั้งกองบัญชาการตำรวจชาติที่หัวหน้าเป็นสมาชิกของขบวนการใต้ดินภายในกรุงเทพฯ ภายในไม่กี่วันหน่วยข่าวกรองด้านทหารและในเมืองก็ส่งมาจีน ไม่ช้าเสรีไทยคนอื่น ๆ ถูกส่งเข้าไทยอย่างลับ ๆ มีการจัดเส้นทางการติดต่อสำหรับตัวแทนของหน่วยและตัวแทนใต้ดินของไทยที่ไปจากกรุงเทพ ฯ ภายใต้การนำของโอ.เอส.เอส.ร้อยโท John Calhoun กับ William Horrigan ซึ่งทั้งคู่เคยเป็นทนายความที่นิวยอร์คมาก่อนที่จะมาเป็นสายลับ มีการจัดตั้งสถานที่ลับของอเมริกันบนเกาะเดวิส ห่างจากชายฝั่งไทย ๒๐ ไมล์ เป็นสถานีวิทยุและฐานสนับสนุนงานใต้ดินในอนาคต

ขณะที่การติดต่อกับกรุงเทพฯประสบผลทางทูตอังกฤษและอเมริกามีการพูดจาถกเถียงกันอย่างจริงจังมากขึ้น แต่ก็ไม่ได้ก่อให้เกิดผลอันใดในทางปฏิบัติ อังกฤษปฏิเสธที่จะแถลงถึงแผนการหลังสงครามในความหมายที่แจ่มชัด แต่ขบวนการใต้ดินไทยก็ไม่อาจรอคอยได้ ในเดือนกรกฎาคม พวกฝ่ายกลางในรัฐบาลไทยร่วมกับคนของปรีดีล้มรัฐบาลด้วยคะแนนเสียงข้างมากในรัฐสภาทำให้ จอมพล ป. ออกจากตำแหน่ง และดูเหมือนอำนาจจะเปลี่ยนมือไปที่นักการเมืองที่เป็นฝ่ายกลาง ๆ เพื่อหลีกเลี่ยงจากความหวาดระแวงของญี่ปุ่น แม้ว่าในความเป็นจริงอำนาจบริหารของรัฐบาลอยู่ในมือปรีดี

ในเวลาเดียวกันขบวนการใต้ดินไทยดำเนินการให้พันธมิตรเห็นว่ามีความเต็มใจจะช่วยกองทหารในการต่อต้านญี่ปุ่น การจัดตั้งการติดต่อทางวิทยุข่าวกรองประจำวันถูกส่ง

จากกรุงเทพ ฯ ไปกองบัญชาการ SEAC ในลังกาไม่ว่าจะเป็นเรื่องสภาพอากาศ, เข้าโจมตีทิ้งระเบิด และการเคลื่อนไหวของทหารญี่ปุ่น ข่าวที่มีคุณค่าจะได้รับโดยตรงจากสถานทูตไทยในโตเกียว และเพื่อให้ขบวนการเสรีไทยได้รับการยอมรับจากนานาชาติว่าเป็นฝ่ายพันธมิตร ผู้นำขบวนการใต้ดินไทยต้องการจัดตั้งรัฐบาลลี้ภัยในต่างแดน แต่กระทรวงต่างประเทศสหรัฐคัดค้าน วอชิงตันเชื่อว่าจีนเองควบคุมคนไทยลี้ภัยที่จุงกิง และตัวแทนใต้ดินได้ลักลอบพบทูตของปรีดีคนหนึ่งเพื่อจัดตั้งการติดต่อกับขบวนการใต้ดินกรุงเทพ ฯ โดยตรง

อังกฤษยังคงตั้งใจจะลดความสำคัญของการต่อต้านของไทยลง เจ้าหน้าที่ SOE ที่ Siam Country Section ทำการรณรงค์ต่อต้านความไม่สนใจและที่ท่าในทางลบของนักการทูตลอนดอนที่ชอบหวาดระแวงสงสัยกระทรวงต่างประเทศยังคงรังเกียจเสรีไทยของปรีดีเพราะเห็นว่าไม่มีอะไรมากไปกว่ากลุ่มนักการเมืองที่มีเล่ห์เหลี่ยม ปราศจากการสนับสนุนทางทหารอันจะก่อความเดือดร้อนมากกว่าจะให้ผล ทั้งไม่มีท่าที่จะพัฒนาเป็นการเคลื่อนไหวต่อต้านที่มีประสิทธิภาพได้ และยิ่งทำให้เจ้าหน้าที่ SOE หลายคนในอินเดียไม่พอใจท่าทีของลอนดอนมากขึ้น เมื่อทางลอนดอนยืนยันว่าข่าวสารที่ได้จากกรุงเทพ ฯ มิใช่ข่าวจริง

วอชิงตันคัดค้านการประเมินของอังกฤษต่อการเคลื่อนไหวของปรีดี โอ.เอส.เอส. เห็นความสำคัญในการมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับขบวนการใต้ดิน โดย สงวน ตุลารักษ์ ตัวแทนปรีดีในวอชิงตันเป็นที่ปรึกษาของกองบัญชาการ โอ.เอส.เอส. ในลังกา ถึงปลายปี ค.ศ. ๑๙๔๔ ปรีดีขอร้องพันธมิตรให้ช่วยเหลือในการจัดตั้งกองกำลังต่อต้านญี่ปุ่น SOE เองก็มีแผนคล้ายคลึงกัน หลังจากหาคนที่มีความรู้ดีพอที่จะส่งมากรุงเทพ ฯ พลจัตวา Victor Jaques ทนายความที่ทำงานในกรุงเทพฯ กว่า ๑๐ ปีมีฐานะที่ปรึกษาบริษัท Siam Electric Company ที่อังกฤษเป็นเจ้าของก็ได้รับการเลือก การมาถึงอินเดียของเขาล่าช้า และเจ้าหน้าที่ SOE คนหนึ่งบ่นว่า สหรัฐ ฯ ได้โอกาสส่งเจ้าหน้าที่ไปกรุงเทพ ฯ ก่อนอีก พวกอเมริกันได้ฉกฉวยโอกาสไปแล้ว

ในปลายมกราคม ปี ค.ศ. ๑๙๔๕ นายพล โอ.เอส.เอส.สองนายเล็ดลอดเข้าสู่กรุงเทพฯ หนึ่งในสองคือ Richard Greenlee เขาอายุ ๓๓ ปีจบจากฮาวาร์ด และทำงานให้กับ Board of Tax Appeal ในวอชิงตัน ก่อนที่จะเข้ามาร่วมบริษัทกฎหมายของโดโนแวน ในอดีตเขาทำงานกับกองบัญชาการ SEAC ในฐานะหัวหน้าของหน่วย Special Operations Branch

กรีนลีไม่มีความรู้ใด ๆ เกี่ยวกับเมืองไทยเลย แต่ได้รับการเลือกเพื่อให้อังกฤษประทับใจในฐานะคนนอกที่จะไม่มีอคติในการเข้าข้างคนไทย อีกคนหนึ่งคือ John Wester วิศวกรที่อาศัยอยู่ในไทยกว่า ๑๕ ปี และรอบรู้เกี่ยวกับไทยดีมาก

๕ วันหลังจากเดินทางถึงไทย Greenlee บินกลับวอชิงตันพร้อมกับกล่องบุหรี่ทองคำ ๒ กล่องจากปรีดีมอบให้ประธานาธิบดีรูสเวลส์ และนายพลโดโนแวน นายพลผู้ไม่มีอคติยังถ่ายทอดข้อเสนอส่วนตัวของปรีดีเกี่ยวกับการลุกฮือของไทยต่อต้านญี่ปุ่น กองบัญชาการ โอ.เอส.เอส. รวมทั้งสมิธดูจะโล่งใจ เมื่อแผนดังกล่าวจะประสานกันโดยผ่าน SEAC มากกว่าทางจีน ปลายกุมภาพันธ์ มล. ขาบ และเสรีไทยที่เหลืออพยพย้ายจากตอนใต้ของจีนมายังลังกา และเริ่มฝึกนักเรียนไทยหนุ่ม ๆ ให้รู้วิธีในการทำงานลับ

ข้อตกลงก่อนหน้านั้น ระหว่างวอชิงตันและลอนดอนสร้างความไม่ไว้วางใจซึมลึกลงไปในความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศในเอเชีย แม้ที่จุงกิง เอกอัครราชทูต Hurley เหความสนใจจากสงครามกลางเมืองจีนมาเตือนว่าอังกฤษอาจยักย้ายถ่ายเทกับสหรัฐ ฯ และจีนเพื่อเพิ่มมาตรการบางอย่างในการควบคุมไทย วอชิงตันไม่เอาด้วย ในเอกสารที่เตรียมสำหรับให้ประธานาธิบดีรูสเวลส์กล่าวที่ยัลต้า กระทรวงต่างประเทศบันทึกว่า ประวัติศาสตร์ของการบีบบังคับของชาวยุโรปต่อประเทศไทยและการครอบครองดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นความทรงจำที่เด่นชัดในเอเชีย รัฐบาลไม่สามารถสนับสนุนการร่วมรับผิดชอบด้านใด ๆ สำหรับการกระทำที่ต่อเนื่องในด้านจักรวรรดินิยมก่อนสงครามที่มีต่อไทย ถ้อยแถลงตอบโต้ดังกล่าวเป็นการกระทบทางการทูตอย่างกราย ๆ ต่ออังกฤษที่มีแผนการจะกำหนดมาตรการรุนแรงหลังสงครามต่ออธิปไตยและเอกราชของไทย ที่กองบัญชาการ SEAC ตัวแทนกระทรวงต่างประเทศอังกฤษกล่าวกับเจ้าหน้าที่ โอ.เอส.เอส. ว่าความปรารถนาอย่างหนึ่งของนโยบายรัฐบาลอังกฤษหลังสงคราม คือให้ไทยยกดินแดนตอนใต้สุด ๒ แห่งให้มลายา

ปัญหาการเมืองนี้หยุดชะงักลงเมื่อเหตุการณ์ในอินโดจีนคุขึ้นในวันที่ ๙ มีนาคม ญี่ปุ่นทำรัฐประหารล้มการบริหารของรัฐบาลวิชีฝรั่งเศสที่ไซ่ง่อน ปรีดีกับ โอ.เอส.เอส. วิตกว่าญี่ปุ่นจะดำเนินการแบบเดียวกันที่กรุงเทพ ฯ จึงเรียกร้องขอความช่วยเหลือฉุกเฉินสำหรับกองกำลังต่อต้าน

อังกฤษไม่ตกลง แม้โอ.เอส.เอส. และ SOE จะรายงานถึงความแข็งแกร่งและกำลังทหารของหน่วยใต้ดินไทย กระทรวงต่างประเทศยังคงยืนยันว่า การต่อต้านใด ๆ จะไม่ก่อ

ให้เกิด "ผลที่ยิ่งใหญ่" อันใด แต่โดโนแวนและหัวหน้าสาขาของเขา Carl Hoffmann ตัดสินใจสนับสนุนและฝึกฝนกองกำลังให้ไทย ไม่ว่าผลลัพธ์ทางการเมืองจะเป็นเช่นใด และที่น่าประหลาดยิ่งขึ้นคือกระทรวงต่างประเทศค้นพบว่า เจ้าหน้าที่ โอ.เอส.เอส. ระดับสูงสัญญาจะให้ความช่วยเหลือทางทหารก่อนที่วอชิงตันจะเริ่มพิจารณาเรื่องราวด้วยซ้ำ และกระทรวงต่างประเทศเชื่อว่าสัญญาดังกล่าวเป็นความสำคัญขั้นสูงสุดทางการเมือง อันเป็นข้อผูกมัดที่มีเกียรติ

หากอังกฤษคัดค้านการช่วยกองโจรของปรีดี โอ.เอส.เอส. เตรียมจะดำเนินการเองโดยไม่ฟังการเห็นชอบจากอังกฤษ และถ้าจำเป็นก็จะละเมิดการสั่งงานของเมาท์แบทเตนโชคดีที่ว่าคนของโดโนแวนหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าโดยตรง ปลายเมษายน SOE พลจัตวา Victor Jaques มาถึงกรุงเทพฯพร้อมด้วยหม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์ผู้ที่ทางกองกำลัง (Force) ๑๓๖ แนะนำว่ามิควรให้เข้าร่วมในขบวนการเนื่องจากไม่เป็นที่นิยมชมชอบ และท่ามกลางความงุนงงของเสรีไทย หม่อมถูกตัดขาดให้ทำหน้าที่เป็นผู้ที่ติดต่อที่สถานีพรมแดนพม่า ในขณะที่ Jaques ได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นจากปรีดี ภายในหนึ่งอาทิตย์ Jaques กลับลังกาพร้อมกับการสนับสนุนความช่วยเหลือทางทหารตามที่ปรีดีขอมา ลอร์ดเมาท์แบทเตนตกลงในหลักการตามที่เขาบันทึกไว้ว่า "ไทยมีการเคลื่อนไหวต่อต้านที่เป็นองค์กรดี และหากได้รับการสนับสนุนติดอาวุธ และควบคุมจากคณะของกองบัญชาการ SEAC ก็จะสามารถให้ความช่วยเหลือที่มีค่าแก่พวกเราได้ อย่างไรก็ตามการขาดแคลนอาวุธ และพลพรรคส่วนใหญ่มิได้รับการฝึกอบรม ทำให้ไม่อาจริเริ่มดำเนินการลุกฮือประสานกันได้ ข้อสำคัญคือการลุกฮือดังกล่าวต้องไม่ดำเนินการ "ก่อนเวลา" เพราะอาจทำให้ญี่ปุ่นตระหนกและใช้มาตรการตอบโต้อันจะมีผลให้งานและกองกำลังของเราประสบอุปสรรคมากขึ้น" วอชิงตันเห็นด้วยกับการช่วยเหลือขบวนการใต้ดินแต่เห็นว่าขบวนการควรถูกควบคุมหน่วงเหนี่ยวจาก "การดำเนินการก่อนกำหนด" ก่อนที่พันธมิตรจะดำเนิน "การบุก" โอ.เอส.เอส. ตั้งข้อสังเกตว่าการหน่วงเหนี่ยวเช่นนี้เป็นการรับใช้ในจุดหมายทางการทูตของอังกฤษในเชิงขัดขวางการช่วยเหลือในระดับหนึ่งของไทยต่อการปลดแอกประชาชาติ เพราะ "การบุก" ของหลุยส์ยังอยู่อีกไกลนัก แต่อย่างน้อยในเวลานี้ โอ.เอส.เอส. ก็เป็นอิสระมากพอที่จะดำเนินงานตามแผนของตน นายพล Greenlee กลับมากรุงเทพ ฯ ในเดือนเมษายนพร้อมด้วย โอ.เอส.เอส. รอ. Howard Palmer บัณฑิตวิทยาลัย อายุ ๒๗ จาก ร.ร. กฎหมายมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด พ่อของ พาล์มเมอร์ เคยเป็นอาจารย์

ใหญ่ของโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนก่อนสงครามและเป็นเพื่อนสนิทของปรีดี พาล์มเมอร์ อยู่ในไทยตั้งแต่เล็กจนถึงอายุ ๙ ขวบ และมีส่วนรับรู้ในภูมิหลังของการดำเนินงานมิชชั่นนารีของเคนเนท แลนดอน ทั้งมีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจต่อคนไทย เขาทำงานร่วมกับสงวน ตุลารักษ์ ที่กองบัญชาการ SEAC ของ โอ.เอส.เอส. และเข้ามากรุงเทพฯก็เพื่อเข้ารับหน้าที่จาก Wester ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ โอ.เอส.เอส.ในกรุงเทพฯ หลังจากเข้ามาอยู่ ๒ เดือนสุขภาพเสื่อมและเขาถูกส่งกลับในที่สุด

ตอนต้นเดือนพฤษภาคม เมื่อลางการยอมแพ้ของเยอรมันปรากฏชัดขึ้น ทั้ง โอ.เอส.เอส.และ SOE ขยายการดำเนินงานในไทยมากขึ้นเจ้าหน้าที่สัมพันธมิตรที่เคยทำงานร่วมกับกองกำลังต่อต้านในยุโรปได้รับมอบหมายงานใหม่ในไทยหลายคนที่มาถึงใหม่ๆ หลงใหลในวัฒนธรรมอันประหลาดและชื่นชมในไทย คนไทยก็ดูเหมือนเข้ากันง่ายกับชาวอเมริกัน เจ้าหน้าที่หนุ่มของโอ.เอส.เอส.คนหนึ่งได้พยายามกล่าวสุนทรพจน์สั้น ๆ ที่ตะกุกตะกักเป็นภาษาไทย หลังจากงานเลี้ยงในการประชุมอย่างไม่เป็นทางการของผู้นำกองกำลังต่อต้านว่า "เจ้าหน้าที่อเมริกันเกลียดญี่ปุ่น, รักคนไทย มิฉะนั้นแล้วเขาไม่มีดีเลย ตลอดเวลาคือมวิสก์ผิดประเวณี, และสำเร็จความใคร่" ผลของการเรียงประโยคที่สับสนของนายทหารหนุ่มอเมริกันระบาดทั่วทั้งประเทศในเวลาอันสั้น ๆ และเสริมชื่อเสียงของอเมริกันอย่างมาก Edmand Taylor ตัวแทน โอ.เอส.เอส. SEAC อธิบายว่า

"การเกี่ยวพันของวัฒนธรรมและการเมืองเรื่องเล็ก ๆ น้อยๆ มีความหมายโดยนัยสำหรับคนไทยที่ได้ยิน จะเห็นว่าอเมริกันนั้นแตกต่างจากชาวตะวันตกอื่น ๆ มาก เพราะพวกนี้ไม่ได้เคร่งครัดในศักดิ์ศรี หรือพยายามทำเป็นผู้เหนือกว่า ฉะนั้นพวกนี้จึงได้ความรู้สึกที่จริงใจและการนับถือจากคนไทย และเป็นความจริงที่ประกาศว่าพวกเขาไม่มีเจตนาอื่นใดนอกจากช่วยคนไทยขับไล่ญี่ปุ่นออกไป"

ปรีดี (รู้จักกันในนามของ Ruth) ขอบคุณวอชิงตันโดยผ่าน โอ.เอส.เอส. ในการให้ความช่วยเหลือ "การช่วยเหลือของสหรัฐฯ มีคุณค่าอย่างมหันต์สำหรับการต่อสู้ของไทยต่อญี่ปุ่นถ้าหากเราได้มันมาทันเวลา" ข่าวสารของปรีดี มักย้ำถึงความรีบด่วนของสถานการณ์ เขาพูดถึงความหวาดระแวงของญี่ปุ่นและวิกฤตการณ์ที่ใกล้เข้ามา "ญี่ปุ่นปรารถนาจะสู้" ปรีดีย้ำ "แต่อาจจะอ่อนลงได้ถ้าไม่พยายามปกปิดขบวนการต่อต้าน"

แต่ทางวอชิงตันสนองตอบเพียงถ้อยคำแก้ตัวที่หน่วงเหนี่ยวไทยไว้ เพราะตระหนักถึงคำเตือนของลอร์ดเมาท์แบทเตนต่อการลุกฮือก่อนกำหนด เจ้าหน้าที่กระทรวงต่างประเทศ

แสดงความรู้สึกสงสัยส่วนตัวว่า ญี่ปุ่นกำลังวางแผนต่อต้านรัฐบาลไทยจริงหรือ แต่อย่างไรก็ตาม ในต้นเดือนพฤษภาคม หลังจากเยอรมันยอมแพ้ ไทยได้จับเจ้าหน้าที่ทางการทูตเยอรมันไว้ในอารักขา และยึดทรัพย์สินของชาวเยอรมัน โดยปราศจากการคัดค้านของญี่ปุ่นเลย

แต่อะไรคือสิ่งที่ทางกรุงเทพ ฯ เป็นกังวล กลุ่มของปรีดีเกิดความกลัวจริง ๆ ว่าญี่ปุ่นจะทำรัฐประหารอย่างทันทีทันใด แต่วอชิงตันสงสัยว่า การร้องขอความช่วยเหลือจากอเมริกาอยู่เรื่อย ๆ โดยให้มีการดำเนินการต่อต้านญี่ปุ่นอย่างเปิดเผยนั้น จะมีบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวเนื่องเป็นนัยกับทัศนะทางการทูตของอังกฤษ ไทยเข้าใจถึงการที่กองบัญชาการของพันธมิตรไม่สามารถส่งอาวุธยุทโธปกรณ์จำนวน ๙๐๐ ตัน ไปยังค่ายกำลังต่อต้านตามที่ร้องขอได้ การขนส่งทั้งทางอากาศถูกตัดขาด เพื่อสนองตอบความจำเป็นอันรีบด่วนของการยุทธด้านพม่าและมลายา (เมื่อสงครามใกล้จะสุดสิ้น กองกำลัง ๑๐,๐๐๐ คนในไทยได้รับอาวุธเพียง ๑๗๕ ตันเท่านั้น)

ปลายมกราคม ค.ศ. ๑๙๔๕ ตัวแทนไทย ๓ นายถูกส่งไปที่กองบัญชาการ SEAC เพื่อเจรจากับอังกฤษ–สหรัฐ ฯ และมีการร้องขอให้พันธมิตรประกาศอย่างเป็นทางการเพื่อค้ำประกันเอกราชของประเทศไทยหลังสงคราม การประกาศดังกล่าวจะเพิ่มกำลังให้กับปรีดีภายในประเทศ วอชิงตันเห็นด้วยกับเอกราชของไทย แต่แนะว่าเส้นทางที่จะบรรลุถึงเป้าหมายนั้นมิใช่ของง่าย ทั้งหมดขึ้นอยู่กับมาตรการที่ไทยจะทำในการช่วยขับไล่ญี่ปุ่นออกไป อังกฤษกล่าวว่าเอกราชของไทยหลังสงครามแขวนอยู่กับการต่อต้านศัตรู และอังกฤษปฏิเสธที่จะช่วยเหลือทางด้านทหาร

ไทยไม่มีข้อสงสัยในการตีสองหน้าของเจ้าหน้าที่อังกฤษ ครั้งหนึ่งเจ้าหน้าที่ไทยถูกส่งมาที่กองบัญชาการ SEAC ที่ แคนดี้ในลังกาพร้อมกับข่าวพิเศษจากปรีดีถึงลอร์ดเมาท์แบทเตน เขายังนำกระดุมทองที่มีเครื่องหมายของกษัตริย์ไทยมาเป็นของกำนัลแด่นายพลหลุยส์ด้วย ของขวัญที่คล้ายคลึงกันอันเป็นที่ยอมรับว่าเป็นสัญญลักขณ์ของความเป็นมิตรไมตรีของไทยถูกส่งไปให้ นายพลโดโนแวน และเจ้าหน้าที่ โอ.เอส.เอส. อื่น ๆ รวมทั้งประธานาธิบดีรุสเวลส์ด้วย แต่เมื่อเจ้าหน้าที่ไทยถึงลังกาและเข้าพบเจ้าหน้าที่ SOE ของขวัญดังกล่าวถูกปฏิเสธด้วยข้ออ้างที่ว่าที่ปรึกษาการเมืองของลอร์ดเมาท์แบทเตน บอกมิให้รับ เพราะมาจากประเทศ "ศัตรู"

ในขณะเดียวกันกำลังกองโจรของไทยก็เข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ การยึดร่างกุ้งทำให้สนามบินพม่าเปิดสำหรับการขนส่งอาวุธเพื่อการต่อสู้ในไทย การขนส่งอาวุธให้กองกำลังต่อต้าน

เพิ่มขึ้นรวมทั้งจำนวนคนของ SOE, โอ.เอส. เอส. ที่เล็ดลอดเข้าประเทศ ทุกคนเชื่อมั่นว่าการกระทำของตนในไทยมีความสำคัญอย่างมาก เจ้าหน้าที่อังกฤษผู้หนึ่งที่กระโดดร่มลงไปในชนบทไทยในฤดูร้อนปี ๑๙๔๕ กล่าวว่า "มีเจ้าหน้าที่โอ.เอส.เอส.น้อยคนในไทย การดำเนินงานดังกล่าวในที่เป็นไปตามข้อตกลงความรับผิดชอบของอังกฤษ" เจ้าหน้าที่อีกผู้หนึ่งบันทึกว่า การปฏิบัติการของโอ.เอส.เอส. ไม่เป็นองค์กรเหมือน SOE และการจัดทั้งส่วนใหญ่อยู่ในเขตที่ไม่สำคัญ ทำนองเดียวกัน นิโคล สมิธ กับเจ้าหน้าที่อเมริกันมีความเห็นต่างออกไป "เจ้าหน้าที่SOE ในไทยดำเนินงานเช่นเดียวกับโอ.เอส.เอส. ยกเว้นแต่ในขอบข่ายที่เล็กกว่า" แต่ถ้าจะพิจารณาตามมาตรการความมั่นคงแล้วก็อาจอธิบายถึงข้อขัดแย้งได้ในทำนองว่าหัวใจสำคัญอยู่ที่การขาดการประสานงานและจุดประสงค์ร่วมกันกองบัญชาการ SEAC ให้เหตุผลว่า "บริษัทคู่แข่ง(SOE)" จะไม่ร่วมมือในไทยและโอ.เอส.เอส. "มีเหตุผลเพียงพอที่จะแยกเป็นอิสระ" คนของ โอ.เอส.เอส. และ SOE เองไม่ได้ติดต่อกันเลยในเขตไทย ค่ายของอเมริกันและอังกฤษอยู่กันคนละส่วนของประเทศและเจ้าหน้าที่ของแต่ละหน่วยก็ไม่ได้รับการบอกกล่าวถึงที่ตั้งของฐานกองกำลังต่อต้านอื่น ๆ

การที่เจ้าหน้าที่ โอ.เอส.เอส. กล่าวถึงบทบาทและความสำคัญของตนในไทยดูเป็นการทำให้การดำเนินงานของ SOE ด้อยคุณค่า คำกล่าวดังกล่าวออกมาจากความภาคภูมิใจเช่นเดียวกับความโง่เขลา ความภาคภูมินั้นเกิดจากความชื่นชมในเสรีไทย ในทางภาคเหนือ พต. จอห์น ฮอลิเดย์ (John Holliday) จาก โอ.เอส. เอส. อดีตมิชชันนารีผู้พูดไทยคล่อง ทำงานเป็นตัวแทนจารกรรมและผู้อำนวยการในคลีนิคท้องถิ่น เขาเป็นคนที่ได้รับความนับถือยกย่องจากชาวไทยมาก แบบฉบับดังกล่าวเป็นแบบ "ผู้เชี่ยวชาญไทยเก่า" (oid Thai hands) ซึ่งเป็นเพียงคนกลุ่มน้อยในขบวนการของ โอ.เอส.เอส.

เจ้าหน้าที่อเมริกันส่วนใหญ่ในไทยเดินทางเข้ามาในเอเชียเป็นครั้งแรก แต่พวกที่ชื่นชอบคนไทยโดยเฉพาะมีความยกย่องนับถือปรีดีเป็นพิเศษ เจ้าหน้าที่โอ.เอส.เอส.ที่รับงานต่อจาก (โฮวาร์ด พาล์มเมอร์ (Howard Palmer) คือ พต. เจมส์ ทอมป์สัน ทั้งทอมป์สันและผู้ช่วยระดับสูงของเขาคือ รท. แมคโดนัล (Lieutenant Commander Alexander MacDonal)* ต่างยึดเมืองไทยเป็นบ้านเกิดใหม่หลังจากที่ญี่ปุ่นปราชัย แมคโดนัล เดินทางท่องเที่ยวทั่วทั้งตะวันออกไกลในฐานะผู้สื่อ

---

* แมคโดนัล (MacDonald) ในปลายทศวรรษ ๑๙๔๐ เป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษที่ใหญ่ที่สุดในกรุงเทพฯ ทอมป์สัน (Thompson) เป็นราชาผ้าไหมเงินล้านในกรุงเทพฯ บ่อยที่เดียวที่มีข่าวว่าเขาติดต่อกับ ซีไอเอ. และหายสาบสูญภายใต้สภาวการณ์ลึกลับในปี ๑๙๖๗

ข่าวหนังสือพิมพ์ แต่เขาหลงใหลและรักคนไทยมากและมีความชื่นชอบเป็นพิเศษต่อปรีดี ทอมป์สันเองให้ข้อคิดเห็นว่า สำหรับเขาปรีดีเป็น "เทพบุตรในฝัน" ที่เขาชื่นชมยกย่องเขาเลื่อมใสปรีดีตั้งแต่ได้มีโอกาสอ่านเรื่องราวของปรีดีในขณะที่ทำงานกับ โอ.เอส.เอส. และจนกระทั่งมีโอกาสรู้จักเป็นการส่วนตัว ปรีดีมีส่วนสร้างประวัติศาสตร์ใหม่ให้กับไทยยิ่งกว่าคนอื่นในเวลานั้น

กระทรวงต่างประเทศสหรัฐภายใต้การนำของ ดร. แลนดอน ยิ่งเพิ่มภาพพจน์ของสหรัฐในฐานะเป็นผู้ค้ำประกันเอกราชของไทย "รัฐบาลไทยหวาดเกรงต่อความกระหายของอังกฤษ และความตั้งใจของจีนไทยถือเอาสหรัฐเป็นที่ลี้ภัยในเวลาหลังสงครามอันสับสน และหวังให้สหรัฐปกป้องตนจากการขยายอิทธิพลอันเกินควรของอังกฤษและจีนที่มีเหนือไทย"

ขณะที่วัน V–J Days ใกล้เข้ามา ในกลางปี ค.ศ. ๑๙๔๕ ลอร์ดเมาท์แบทเตนตัดสินใจว่า SEAC ไม่สามารถจะเข้าบุกไทยได้จนกว่าจะถึงเดือนธันวาคม และบอกให้เสรีไทยยับยั้งการลุกฮือไว้ก่อน การตัดสินดังกล่าวมิใช่เป็นของง่ายที่ขบวนการใต้ดินที่มีการจัดตั้งอย่างดีจะยอมรับได้ เจ้าหน้าที่ของ โอ.เอส.เอส.และ SOE พร้อมด้วยอาวุธและเสบียงได้เข้ามาดำเนินการต่อต้านอย่างลับ ๆ ในจุดสำคัญๆ ของประเทศแล้ว ที่กรุงเทพ โอ.เอส.เอส. แอบเข้าไปในพระราชวังสวนกุหลาบและจัดตั้งสถานีวิทยุกำลังสูงติดต่อทุกชั่วโมงกับกลุ่มของโอ.เอส.เอส. ในเขตชนบท และกองบัญชาการของ SEAC ทั้งอเมริกันและไทยเห็นว่าวันแห่งการรอคอยและการอยู่เฉย ๆ เต็มไปด้วยความทรมาน ในเดือนสิงหาคมญี่ปุ่นคุกคามไทยให้ดำเนินการเนื่องจากมีการค้นพบสนามบินลับ SOE สามแห่งในภาคเหนือ ญี่ปุ่นสั่งการให้เรียกผู้นำไทยให้เปิดประชุมอภิปรายถึงสิ่งที่ควรจะทำเกี่ยวกับ "ผู้ทรยศ" ที่สร้างฐานบินนั้น ปรีดีบอกกับ Howard Palmer ว่าเขาเกรงจะถูกลอบสังหาร และมีข่าวว่ากลุ่มของญี่ปุ่นเดินทางไปยังสนามบิน SOE เพื่อสืบสวน คนของ โอ.เอส.เอส. และกองโจรไทยเตรียมการต่อสู้จนถึงที่สุด

แต่โตเกียวยอมแพ้ก่อนที่จะมีการต่อสู้ และญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขอเจรจาสันติภาพ การสิ้นสุดสงครามนำข้อขัดแย้งทางการทูตที่จมอยู่ ๓ ปีก่อนให้ปะทุขึ้น สงครามสงบแต่การต่อสู้อีกด้านหนึ่งยังคงดำเนินต่อไป

สัญชัย สุวังบุตร เก็บความจาก R. Harris Smith, OSS : The Secret History of America's First CIA., Delta Book, 1973. pp. 291 – 314.

หลังฉากเสรีไทย ในจังหวัดอุดรธานี

เมื่อนายเตียง ศิริขันธ์ ผู้แทนราษฎร

จังหวัดสกลนคร ได้รับคำสั่งจากท่านผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ให้จัดตั้งคณะต้านทานญี่ปุ่นขึ้นในภาคอีสานแล้ว นายเตียงได้ตั้งสำนักงานกลางขึ้นที่จังหวัดสกลนคร เพื่อทำการติดต่อกับกรุงเทพฯและสำนักงานใหญ่ของพันธมิตรในเกาะลังกา เมื่อมีการรับอาวุธจากเครื่องบินได้เป็นที่แน่นอนแล้ว จึงได้ขยายสาขาของเสรีไทยซึ่งได้สมญาว่า กองโจร (Guerrilla) ออกไปตามจังหวัดใกล้เคียง มีจังหวัดมหาสารคาม, ร้อยเอ็ด, นครพนม, อุดรธานี, และหนองคาย เฉพาะจังหวัดอุดรนายเตียงได้มอบหมายงานกองโจร ให้แก่สหายสนิท ๔ คนดำเนินการ คือ นายอ้วน นาครทรรพ, นายเพ่ง โพธิจินดา, นายมี ศรีทองสุก และนายจันทร์ วชิระภักดิ์ โดยให้นายอ้วน นาครทรรพ เป็นหัวหน้า และได้ติดต่อขอร้องข้าหลวงประจำจังหวัด, กรมการจังหวัด, กรมการอำเภอ บางท่านให้ร่วมมือสนับสนุนและดำเนินงานในด้านปกครอง เช่นจัดที่พักอาศัยในการฝึกหัดอบรม, จัดอาหารการกิน เป็นต้น

วัตถุประสงค์

ในการจัดตั้งเสรีไทยขึ้นนั้น ไม่ได้ใช้คำเสรีไทยเป็นนามคณะเลย คงเรียกชื่อว่า **กองโจร** เท่านั้น **กองโจร** นี้มีวัตถุประสงค์ที่จะรับใช้ชาติ เพื่อให้ชาติได้กลับสู่สภาพก่อนวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยมีหลักดังนี้

๑. ร่วมกันทำการต่อต้านญี่ปุ่น เพื่อให้พ้นไปจากประเทศไทย

๒. กระทำทุกวิถีทางที่จะให้พันธมิตรเห็นใจ ในอันที่จะให้เอกราช และอธิปไตยแก่ประเทศไทยเหมือนดังแต่ก่อน

การชักชวนผู้เข้าร่วมงาน

ได้บอกวัตถุประสงค์ให้ทราบ และกำชับให้ปกปิดเป็นความลับ เพราะหากรู้ถึงญี่ปุ่นแล้ว สมาชิกที่ร่วมงานจะต้องมีอันตรายมาก รัฐบาลไทยจะไม่รับรู้ในการกระทำของเขา พันธมิตรก็ยังไม่รับรองจะช่วยเหลืออย่างไรในกรณีที่สมาชิกถูกญี่ปุ่นจับกุมเพื่อทำร้าย จึงนับว่าผู้ร่วมงานจะต้องผ่าอันตรายมาก ได้บอกผู้ถูกชักชวนให้รู้ว่าพันธมิตรได้ช่วยเหลือให้อาวุธต่าง ๆ แต่รายละเอียด เช่นได้อาวุธอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด รับอาวุธจากเครื่อง

บินที่ไหน และอื่น ๆ ในทำนองนี้ถือว่าเป็นรายละเอียด บอกไม่ได้แม้แต่เจ้าหน้าที่ใกล้ชิดบางคนก็ไม่รู้ การปิดรายละเอียดนี้ทำให้ผู้ที่อยากร่วมงานด้วยบางคนตีตนห่างไปก็มีเนื่องจากความน้อยใจเป็นต้นเหตุ

แผนดำเนินงาน

๑. หาสถานที่ลี้ลับและปลอดภัย เป็นที่ฝึกหัดอบรม

๒. วางกำหนด วิธีการฝึกแน่นอนเหมือนกันทุกหน่วย พยายามเอาคนท้องที่นั้นทำงานในที่นั้น

๓. อบรมผู้รับการฝึกให้ได้คุณภาพมากกว่าปริมาณ

๔. กำหนดระยะการฝึกให้พอดี อย่าช้าในเดือนกันยายน ๒๔๘๘ ต้องให้ได้คนอย่างน้อย ๑ กองพัน (๕๐๐ คน)

๕. จัดวางโครงการโฆษณาในเวลาก่อนเกิดเรื่องและเกิดเรื่องแล้วให้เหมาะสมเพื่อให้ประชาชนเข้าใจ จะได้ช่วยเหลือร่วมมือด้วยดี

๖. อบรมพยาบาลและสะสมเวชภัณฑ์ไว้ให้พอเพียงสำหรับใช้ในเวลาจำเป็น

เริ่มดำเนินงาน

(๑) ในราวกลางเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๘๘ นายมี ศรีทองสุก นายจวง กลัดณรงค์ นายสง นันทะศิริ นายชาล สิงหะสุริยะ ได้เดินทางไปรับการอบรมที่ค่ายบ้านโนนหอม อำเภอเมืองสกลนคร เป็นชุดแรกเพื่อรับความรู้มาเป็นครูผู้ฝึกต่อไป

(๒) ในราวต้นเดือนมีนาคม นายจันทร์ วชิรภักดิ์ นายประธาน จันทร์เจริญ นายสันต์ พาณิชย์พันธ์ ได้เดินทางไปรับการอบรมที่ค่ายโนนหอม เป็นชุดที่ ๒

(๓) ในราวปลายเดือนมีนาคม ได้ส่งครูรัฐบาลและประชาบาลรวม ๑๑ คน ไปรับการอบรมที่ค่ายโนนหอมเป็นชุดที่ ๓ และนายเพ่ง โพธิจินดา ได้นำครูประชาบาล ในอำเภอเมืองอุดรฯ, เพ็ญ, ผือ, หนองบัวลำภู, หนองหาร และกุมภวาปี รวม ๑๒๐ คนไปรับการอบรมที่ค่ายหนองหลวง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร เป็นชุดที่ ๔

(๔) ต้นเดือนเมษายน ข้าหลวงประจำจังหวัด เริ่มเรียกราษฎรที่เป็น ท.พ.ร. เข้ารับการฝึกหัดเตรียมพร้อมเพื่อสมทบครูประชาบาล และได้ให้นายเพ่ง โพธิจินดา กับครูผู้ฝึกจำนวนหนึ่งนำหน่วยเคลื่อนที่ออกไปทำการอบรมครูประชาบาลในอำเภอหนองหาร อำเภอกุมภวาปี อำเภอเมืองอุดรฯ และอำเภอเพ็ญ มีผู้เข้ารับการอบรมทั้งสิ้นประมาณ ๔๐๐ คน

งานขั้นกลาง

ต้นเดือนพฤษภาคม โดยรับอาวุธปืน

และวัตถุระเบิด ซึ่งพันธมิตรส่งให้ทางเครื่องบินเพิ่มเติมจากสกลนคร จึงได้ใช้บ้านอดุลยเดชบ้านส่วนตัวของนายอ้วน นาครทรรพ เป็นสถานที่ฝึกหัดอาวุธและระเบิดให้แก่ครูและยุวชนอย่างลับ ๆ

(๒) ตั้ง นายเดช เดชกุญชร เข้าร่วมงานในหน้าที่หัวหน้าแผนกสืบสวนความเคลื่อนไหวของญี่ปุ่น โดยมีนายประทีป ตุงคะเดชะ เป็นผู้ช่วย และตั้งนายเต็น สุวรรณโพธิศรี เข้าร่วมงานในหน้าที่หัวหน้าแผนกสื่อสาร โดยมีนายเจริญ พลเตชา เป็นผู้ช่วย

(๓) กลางเดือนพฤษภาคม ได้สร้างที่รับอาวุธจากเครื่องบินขึ้นในท้องที่อำเภอหนองหารและกุมภวาปี

(๔) ปลายเดือนพฤษภาคม ได้ตั้งค่ายประจำขึ้นที่บ้านสามพร้าว อำเภอเมืองอุดร ฯ อยู่ห่างจากตัวเมืองประมาณ ๑๐ ก.ม. แต่เป็นทำเลซึ่งมีชัยภูมิดี ผู้ที่จะไปยังค่ายต้องผ่านหมู่บ้านหลายหมู่ ต้องข้ามห้วย ผ่านทุ่งนาและป่าทึบ เมื่อตั้งค่ายแล้วจึงขนอาวุธจากบ้านอดุลยเดชไปทำการอบรมครูประชาบาลยุวชน และราษฎรอยู่ที่นั่น มีผู้เข้าอบรมทั้งสิ้นประมาณ ๒๐๐ คน

(๕) ปลายเดือนพฤษภาคม ได้จัดตั้งหน่วยวิทยุขึ้นที่บ้านหนองตาไก้ อำเภอหนองหาร และในวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๔๘๘ ได้นายฉลอง บึงตระกูล อ.บ. นักเรียนไทยในอเมริกา ซึ่งโดดร่มลงมาในสมญาว่า **ชาลี** มาร่วมงานในหน้าที่พนักงานวิทยุ นายฉลองได้รับการอบรมวิชานายทหารจากกองทัพพันธมิตรมาแล้ว ดังนั้น เมื่อได้ตั้งค่ายที่บ้านไชยวารขึ้น จึงได้เป็นผู้ฝึกเพลงอาวุธ และวิธีรบแบบกองโจร (guerrilla warfare and tactics) ด้วย

(๖) ต้นเดือนมิถุนายน นายจันทร์ วชิระภักดิ์ และครูผู้ฝึก ๔ คน ได้นำหน่วยเคลื่อนที่ไปอบรมครูประชาบาลขั้นที่อำเภอหนองบัวลำภูและอำเภอบ้านผือ มีผู้เข้ารับการอบรมประมาณ ๓๐๐ คน

(๗) วันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๔๘๘ ได้เปิดค่ายประจำขึ้นอีกที่บ้านไชยวาร อำเภอหนองหาร แล้วเรียกราษฎรที่เป็น ท.พ.ร. มารับการอบรมเป็นชุด ๆ นอกจากนี้ยังได้เรียกครูประชาบาลที่ได้รับการอบรมแล้วให้มารับการอบรมซ้ำอีก เพื่อหวังคุณภาพมากกว่าปริมาณ และได้ส่งนายจันทร์ วชิระภักดิ์ นายสันต์ พานิชพันธุ์ นายบำรุง โคตวงษ์ นายเอนก ณรงค์ไชย นายชูศักดิ์ พันธุมโน นายองอาจ ผการัตน์ ไปรับการอบรมบีนกลหนักและวัตถุระเบิด เพิ่มเติมที่ค่ายบ้านเต่างอย จ. สกลนคร

งานขั้นสุดท้าย

(๑) ปลายเดือนกรกฎาคม ทหารญี่ปุ่นเริ่มออกสำรวจภูเขาและป่า เพื่อ (ค้นหา-บก.)

กองโจรของเสรีไทย เฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดสกลนคร

(๒) ปลายเดือนกรกฎาคม นายอ้วน นาครทรรพ ได้วางแผนการลับร่วมกับนายชัยธนะ หัวหน้าเสรีไทยในจังหวัดหนองคาย ในอันที่จะต่อต้านญี่ปุ่นเพื่อทำลายทางคมนาคม โดยจัดหัวหน้าขึ้นเป็นสาย ๆ ให้มีหน้าที่ทำลายสะพาน ทำลายทางรถไฟ ทำลายอาคาร และสถานที่ ตลอดจนการลอบทำร้ายข้าศึกไว้เป็นแห่ง ๆ หัวหน้าเหล่านี้ ได้แก่ นายเสถียร วัชรินชัย นายคำ สีกลาง นายบำรุง โคตวงษ์ นายจันทร์ สีอุดม นายเอนก ณรงค์ใย ต่างก็มีหน้าที่รับผิดชอบตัดตอนไปจากหัวหน้า และได้รับคำสั่งไม่ให้แพร่งพรายแผนการนี้แก่ผู้ใด

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ได้ให้นายมี ศรีทองสุก และนายจวง กลัดณรงค์ ไปสำรวจภูมิประเทศที่อำเภอบ้านผือ เพื่อทำสนามบินและที่รับอาวุธ

วันที่ ๓ สิงหาคม นายอ้วน นาครทรรพ และนายเสถียร วัชรินชัย ได้เดินทางไปอำเภอบ้านผือ เพื่อควบคุมการก่อสร้างสถานที่รับอาวุธ และหาที่สร้างค่ายเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นต่อไป เพราะอาจจำเป็นต้องเคลื่อนย้ายค่ายที่อำเภอเมืองอุดรและอำเภอหนองหาร ในเมื่อญี่ปุ่นออกตรวจค้น

วันที่ ๑๒ สิงหาคม ได้รับข่าวการยอมแพ้ของญี่ปุ่น และต่อมาสำนักงานใหญ่ที่สกลนครสั่งให้เตรียมพร้อมเพื่อระงับเหตุฉุกเฉินอันอาจเกิดขึ้นก่อนที่จะได้ปลดอาวุธญี่ปุ่น

วันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๔๘๘ ข้าหลวงประจำจังหวัด ได้เรียกราษฎรอำเภอเมืองอุดรฯซึ่งเป็น ท.พ.ร. จำนวน ๑ กองร้อยมาฝึกหัดอบรมประจำไว้ที่โรงเรียนชายหลังเก่า (ตรงข้ามศาลากลางจังหวัด) เพื่อเตรียมปลดอาวุธทหารญี่ปุ่น

หลักสูตรการอบรม

หลักสูตรการอบรมนั้น สำนักงานกลางที่สกลนครกำหนดมาให้ดังต่อไปนี้

อาวุธที่จะฝึกหัดมี

๑. ปืนสั้น (พิสตอล)
๒. ปืนยาวใหญ่ (ไรเฟิล)
๓. ปืนยาวเล็ก (คาไบน์)
๔. ปืนกลมือ (สะเต็นและสับมาชินกัน)
๕. ปืนกลเบา เบรน และอื่น ๆ
๖. ปืนกลหนักอื่น ๆ
๗. ลูกระเบิดมือ (แฮนด์กรีเนต)
๘. ปืนครกเบา (แอล มอตาร์)
๙. ปืนครกหนัก (ดับลิว มอตาร์)
๑๐. จำพวกปืนต่อสู้รถถังมี ๓ ชนิด

ก. เปียต ข. บาซูกา

ค. บืนยาวต่อสู้รถถัง

๑๑. พวกทุ่นระเบิด

๑๒. พวกกับดัก หรือ บูบบี้แทรบ

๑๓. พวกระเบิดต่าง ๆ (เอกโพลซีฟ)

๑๔. การทำสัปโปตาล ได้แก่การตัดทางคมนาคม เช่น วางสิ่งขัดขวางไว้ไม่ให้รถยนต์เดินได้

๑๕. อาวุธเบ็ดเตล็ด

โปรแกรมการฝึก

การฝึกอาวุธต่าง ๆ ไม่ว่าชนิดใด ๆ ควรดำเนินการฝึกดังนี้

๑. ครูแสดงให้ดูด้วยของจริง

๒. ครูอธิบาย

๓. ผู้รับการฝึกลงมือปฏิบัติจริง

ระยะเวลาเรียนไม่ควรยาวเกินไป จำนวนคนเรียนจะให้ได้ผลจริง ๆ ไม่ควรเกินชั้นละ ๑๐ คน (หมู่หนึ่ง ๑๐) เพราะจะใช้ครู ๑ คน ต่อผู้เข้ารับฝึก ๑๐ คน

การสอนบืน เปี๊ยด และ เบรน ไรเฟิล บืนพก บืนคาไบน์ สะเต็น ไม่ว่าชนิดใด แต่ละชนิดควรแบ่งบทเรียนเป็น ๕ คือ

บทเรียนที่ ๑ สอนให้รู้สิ่งต่าง ๆ ของบืน นั้น ๆ ชื่อส่วนต่าง ๆ ของบืน จะตั้งชื่อภาษาไหนก็ได้แล้วแต่ถนัด อธิบายวิธีถอด วิธีล้าง ให้เข้าใจโดยแจ่มแจ้ง

บทเรียนที่ ๒ อธิบายวิธีเล็ง ต้องฝึกให้มากที่สุด จนเกิดความชำนาญ สอนวิธีบรรจุแมกกาซีนให้เร็ว ตลอดจนการถอดลูกบืนออกจากแมกกาซีน สอนการบรรจุแมกกาซีนใส่บืนและถอดจากบืน

บทเรียนที่ ๓ สอนการถือบืนให้ถูกท่า การเล็งบืน การเล็งบืนขอให้เอาใจใส่ให้มาก

บทเรียนที่ ๔ การฝึกยิงและบอกระยะของบืนให้

บทเรียนที่ ๕ แสดงถึงการเข้าสู้รบจริง ๆ (ยุทธวิธีของกองโจรรวมทั้งการพรางอาวุธ)

การสอนระเบิดมือ แบ่ง ๓

บทเรียนที่ ๑ สอนชื่อส่วนต่าง ๆ ของระเบิด สอนการถอด การล้าง อธิบายส่วนต่าง ๆ ของระเบิดว่าส่วนไหนทำหน้าที่อะไร

บทเรียนที่ ๒ สอนการประกอบส่วนต่าง ๆ ให้ระมัดระวังการประกอบ

บทเรียนที่ ๓ ฝึกหัดขว้างระเบิดที่ไม่ได้บรรจุชนวนระเบิด หัดขว้างระเบิดจริง ๆ

การสอนบืนครก

๑. สอนชื่อต่าง ๆ ของส่วนประกอบของบืน การถอด การล้าง

๒. สอนการบรรจุ การยิง การปลดกระสุนออก

๓. การหัดเล็ง

๔. การยิงโดยใช้บอมควันฝึกหัด

การสอนพวกระเบิดต่าง ๆ

พวกระเบิดย่อมเป็นอันตรายได้ง่าย ฉะนั้น ให้ครูผู้ฝึกระวังให้มาก ใช้ครูผู้ฝึกที่ดี ๆ มีความรอบคอบ สอนหมู่หนึ่งไม่ควรเกิน ๑๐ คน การสอนดำเนินดังนี้

๑. อธิบายทฤษฎีของระเบิด สอนถึงชนิดต่าง ๆ ของระเบิด รวมทั้ง ไพรเมอร์ ดีโตเนเตอร์

๒. สอนให้รู้สายชนวนต่าง

๓. สอนให้รู้แก๊ปต่าง ๆ

๔. สอนให้รู้วิธีวางระเบิด

๕. อธิบายชนิดต่าง ๆ ของระเบิดแต่ละชนิดให้รู้ว่าวางสำหรับเป้าชนิดใด

๖. สอนบูบบี้แทรบ ฟ็อกซิกแนล พูลสะวิช ไทม์ เพลซิล

๗. สอนทุ่นระเบิด

๘. สอนระเบิดทำขึ้นเอง

๙. สอนระเบิดเพลิง

บทเรียนอื่น ๆ

การฝึก – ระเบียบแถว กายบริหาร การลาดตระเวน การต่อสู้ ฯลฯ

การจัดองค์การเป็นกองพัน โดยบรรจุคนให้เหมาะแก่อาวุธ และท้องที่ (ดูแผนการ) การแพทย์ให้หมอจัด แต่ให้มีทั้งหญิงและชาย สอนถึงการปฐมพยาบาล เลคเชอร์ต่าง ๆ โดยหัวหน้าเป็นผู้ให้ดังนี้

ก. สงครามโลก

ข. เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ทันสมัย ตลอดจนข่าวต่าง ๆ

ค. คนไทยหรือทหารไทยเหมาะที่จะทำการรบอย่างไร

ง. เหตุผลที่ตั้งคณะต้านทานญี่ปุ่นขึ้น

จ. รายละเอียดเกี่ยวแก่ลัทธิญี่ปุ่น กองทัพญี่ปุ่น

ฉ. ความสำคัญในการสื่อข่าว และรายงานข่าว ตลอดจนรายงานการสืบข่าว

อุปกรณ์

กิจการซึ่งเสรีไทยแห่งจังหวัดอุดรธานีได้ปฏิบัติจัดทำไปได้โดยเรียบร้อยนั้น ส่วนใหญ่ได้อาศัยความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นเป็นอันมาก มีอาทิ ท่านข้าราชการ พ่อค้าจีน พ่อค้าไทย และประชาชนทั่วไป ซึ่งต่างก็ได้ร่วมมือโดยทางลับ นับเป็นจำนวนมาก จึงไม่สามารถจะจาระไนให้ครบถ้วนได้ จะขอนำมากล่าวพอเป็นอุทาหรณ์บ้างดังต่อไปนี้

๑. ขุนจรรยาวิเศษ ข้าหลวงประจำจังหวัด รับหน้าที่เป็นศูนย์กลางการสื่อสารทางโทรเลขโทรศัพท์สำหรับติดต่อระหว่างจังหวัดกับจังหวัด และระหว่างจังหวัดกับอำเภอ ได้วิ่งเต้นหาเงินและอาหารการกินให้แก่คณะอย่างน่าเห็นใจ ทำให้พวกกองโจรมีอยู่มีกินอย่างอุ่นหนาฝาคั่ง

๒. ขุนอาจไปรษณีย์ภัณฑ์ – นายหมวดไปรษณีย์อุดร ได้อำนวยความสะดวกในการติดต่อทางโทรศัพท์ได้ดีมาก เมื่อมีผู้โทรศัพท์ถึง โชคชัย ถึงจะไม่รู้ว่ามาจากไหน โชคชัยเป็นใคร เจ้าหน้าที่ก็ต้องติดต่อไปบ้านดงสะพังให้ แม้จะเป็นเวลาดึกดื่นเที่ยงคืนก็ตาม

๓. นายสง่า บุญยาหาร – นายช่างแขวงการทางอุดร ฯ ได้ให้รถยนต์ใช้ได้ทุกเวลา รถยนต์สองคันถูกใช้งานเสียจนสะบักสะบอมไปหมด เพราะบางครั้งต้องบีนขึ้นไปจนเกือบถึงยอดเขาก็มี สุดแต่ว่าเป็นทาง คนขับต้องพยายามบีนป่ายไปก่อนเสมอ จะไปได้หรือไม่ต้องคอยดูกันทีหลัง เจ้าหน้าที่แขวงการทางคือ นายแก้ว โพธิเจริญ นายคล้าย วงษ์สง่า นายทอง วงศ์กาฬสินธ์ นายบุญจันทร์ สิงห์คำหาญ ได้ถูกเรียกให้ประจำรถต้องสะบักสะบอมไม่ผิดกับรถยนต์เหมือนกัน

๔. นายเอื้อน จารุรัตน์ นายอำเภอเมืองอุดรธานี ได้กรุณาให้นายสันทัด บุญประคอง ปลัดอำเภอ ไปอยู่ประจำในค่ายบ้านสามพร้าวตลอดเวลา เพื่อทำหน้าที่พลาธิการ จัดสร้างที่พักอาศัยและหาข้าวปลาอาหารให้พวกโจรบริโภค นอกจากจะทำหน้าที่พ่อครัวได้อย่างดีแล้ว นายสันทัดยังได้ร่วมรับการฝึกหัดอาวุธด้วย

๕. ขุนแววประศาสน์ นายอำเภอหนองหาร ได้กรุณาให้นายกระสินธ์ ชูพันธ์ ปลัดอำเภอไปอยู่ประจำค่ายบ้านไชยวารตลอดเวลา เพื่อทำหน้าที่พลาธิการ ทำให้พวกโจรได้มีที่พักนอนอย่างสบายและได้กินวัวกินหมูอย่างอิ่มหนำตาม ๆ กัน

๖. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และราษฎรในหมู่บ้านซึ่งอยู่ใกล้ที่ตั้งค่ายเฉพาะอย่างยิ่งบ้านสามพร้าว (อำเภอเมืองอุดร) บ้านไชยวาร บ้านหนองหลัก บ้านสะงวย (อำเภอหนองหาร) ต้องเหน็ดเหนื่อยในการสร้างที่พัก ต้องหาอาหารการกินส่งค่าย ต้องเป็นยามคอยเหตุประจำหมู่บ้าน นับว่าเป็นงานที่หนักมาก นอกจากจะทำหน้าที่รับใช้ได้ดีแล้ว ทุกคนยังรักษาความลับได้เป็นอย่างดีด้วย

๗. คณะกรมการอำเภอกุมภวาปี, หนองบัวลำภู, เพ็ญ, และบ้านผือ ได้ให้ความร่วมมือแก่หน่วยเคลื่อนที่ซึ่งออกไปทำการอบรมในท้องที่นั้น ๆ อย่างจริงจัง ทำให้การอบรมได้ผลสมความมุ่งหมายทุกประการ

เท่าที่กล่าวมานี้ เล่าเฉพาะเหตุการณ์ก่อนวันที่รัฐบาลญี่ปุ่นยอมแพ้แก่พันธมิตร ส่วนเหตุการณ์ภายหลังวันที่ ๑๒ สิงหาคม ตลอดจนการเตรียมไปสวนสนามที่กรุงเทพ ฯ การสวนสนามที่จังหวัดอุดรธานี ยังมีเรื่องจะเล่าอีกมากมาย แต่เป็นเรื่องเปิดเผยซึ่งรู้อยู่ทั่ว ๆ ไป จึงของดไม่กล่าว

เพิ่มเติม

ในภาคอีสาน นายเตียง ศิริขันธ์ ผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนคร เป็นหัวหน้าใหญ่ได้จัดตั้งหน่วยขึ้นที่นครพนมอีกหน่วยหนึ่ง อยู่ในความควบคุมของนายเตียงเหมือนกัน มีนายเปรื่อง ณ นครพนม ศึกษาธิการจังหวัดเป็นผู้ช่วย

ที่จังหวัดอุบลราชธานี นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ผู้แทนราษฎร เป็นหัวหน้า

ที่จังหวัดมหาสารคาม นายจำลอง ดาวเรือง ผู้แทนราษฎร เป็นหัวหน้า

ที่จังหวัดร้อยเอ็ด นายถวิล อุดล ผู้แทนราษฎร เป็นหัวหน้า

ที่จังหวัดขอนแก่นและเลย มีนายอุกม บุญประสพ ผู้ว่าราชการการจังหวัด เป็นหัวหน้า นายดเชนทร์ เดชกุญชร ศึกษาธิการจังหวัดเป็นผู้ช่วย

แต่ละหน่วย มีนักเรียนไทยในอเมริกาและชาวอเมริกันกระโดดร่มลงมาเป็นผู้ผึกอาวุธและพนักงานวิทยุ ส่วนหน่วยอุดรธานี มี Major Horaday ยศนายพันตรีเคยเป็นครูโรงเรียน ปรินสรอแยล เชียงใหม่ พร้อมด้วยนายฉลอง บึงตระกูล โดดร่มลงมาเป็นผู้ผึกหัดอาวุธ และวางแผนการณ์โจมตี โดยจะสร้างสนามบินขนาดใหญ่ใกล้อุดร เพื่อให้ทหารอเมริกันโดยสารจากเครื่องบินลงมาต่อสู้ช่วยเหลือได้ทันการ

ส่วนในกรุงเทพฯ เข้าใจว่า ร.อ. ปาลมเมอ ซึ่งเป็นบุตรอาจารย์ปาลมเมอโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน เป็นหัวหน้าสายต่างประเทศ

ภาคอื่น ๆ คือ ภาคใต้ มีนายชาญ บุญนาค พ่อค้า เป็นหัวหน้า

ภาคเหนือ มีนายทอง กันทาธรรม นายพึ่ง ศรีจันทร์ ผู้แทนราษฎร เป็นหัวหน้า

ในกรุงเทพฯ ท่านปรีดี เป็นหัวหน้าเอง ใช้ชื่อว่า รูธ หลวงอดุลยฯ อธิบดีกรมตำรวจ (พูเลา) เป็นผู้ช่วย

บันทึกโดย อ้วน นาครทรรพ
หัวหน้าพลพรรค อุดรธานี

บริหารธุรกิจ
วารสารรายสามเดือน ของคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ฉบับที่สี่ จะออกวางตลาดเร็ว ๆ นี้

ชาวบ้าน
หนังสือรายเดือนสำหรับชาวชนบท ท่านอาจบอกรับเป็นสมาชิกเพื่อให้ส่งหนังสือไปให้ชาวชนบทได้อ่าน
โดยบอกผ่านนายวิทยา เย็นสบาย ผู้จัดการชาวบ้าน มูลนิธิโกมลคีมทอง
๑๗๑๕ ถนนพระราม ๔ สามย่าน กรุงเทพฯ โทร. ๕๑๒๑๖๓๐–
ค่าสมาชิกปีละ ๒๕ บาท สั่งจ่ายที่ ป.ณ. รองเมือง

"ปรีดี พนมยงค์" กับการเมืองไทย

๑ : อิทธิพลทางความคิดการเมืองต่อคณะผู้ก่อการ

นายปรีดี พนมยงค์ ได้เล่าให้ฟังว่า ความคิดทางการเมืองที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น มีอยู่ในกลุ่มคนหนุ่มไทยตั้งแต่สมัยยังอยู่เมืองไทยแล้ว ความคิดต่าง ๆ นี้ไม่ใช่ไปรับเอามาจากเมืองนอกแต่ถ่ายเดียว การที่คนหนุ่มสมัยนั้นมีความคิดอ่านทางการเมือง ก็สืบเนื่องมาจากสภาพของราษฎรไทยซึ่งยากจนเพราะเอกราชไทยยังไม่สมบูรณ์ เนื่องจากถูกบีบบังคับจากจักรวรรดินิยมในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

กล่าวในแง่ส่วนตัวแล้ว นายปรีดีเริ่มต้นการศึกษาที่อยุธยา จากนั้นก็มาต่อที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตรและโรงเรียนสวนกุหลาบ สมัยเด็กนั้นท่านเกเรจึงต้องกลับไปอยู่นาอีก ตอนนี้จึงเห็นความลำบากของชาวนาและคิดว่าอาจจะช่วยเหลือพวกเขาได้ถ้าหากได้เรียนทางรัฐประศาสนศาสตร์ สมัยที่อยู่อยุธยาก็ได้รับอิทธิพลจากบรรดาครู ซึ่งได้ชี้แจงเรื่องความรักชาติ เรื่องสยามถูกกดขี่ข่มเหง เรื่องเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ จึงทำให้นักเรียนมีสำนึกในเรื่องทางการเมืองมาก จากนั้นจึงเดินทางไปศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศสเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๖๓ (๑๙๒๐) กลับมากรุงเทพ ฯ ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๐ (๑๙๒๗) โดยใช้เวลาเดินทางทางเรือราวหนึ่งเดือน

นอกจากนั้นนายปรีดีก็กล่าวว่า พวก ร.ศ. ๑๓๐ ก็มีอิทธิพลต่อผู้ก่อการมาก บรรดาผู้ก่อการ ๒๔๗๕ รู้เรื่องเกี่ยวกับพวก ร.ศ. ๑๓๐ เพราะมีการพูดกันมากในสมัยนั้น ครูและปัญญาชนพูดกันว่า นายทหารกองพลที่ ๓ ที่อยุธยาถูกจับตัวไปด้วยเลยทำให้รู้เรื่องดี รวมความแล้วทำให้คนสยามสมัยนั้นเห็นว่า "แอบโซลูด มอร์นาก้" (absolute monarchy) เป็นเรื่องล้าสมัย ดังนั้นจึงต้องการการเปลี่ยนแปลงกัน ฉะนั้นความคิดเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงเกิดขึ้นในเมืองไทยก่อนที่จะไปคิดกันในฝรั่งเศส และจอมพล ป. พิบูลสงครามเองก็มีความเห็นเช่นนั้นมาก่อนออกจากเมืองไทยไปเรียนต่อต่างประเทศเช่นกัน พวกที่ไปเรียนต่อเมืองนอกก็มีไม่มากนัก ในฝรั่งเศสและสวิตเซอร์แลนด์มีประมาณ ๗๕ คน ในอังกฤษประมาณ ๒๐๐ คน ในอเมริกามีไม่ถึง ๑๐๐ คน นายปรีดีกล่าวว่า สมัยนั้น

มีคนโอทครวญกันมากว่าเมืองไทยล้าหลัง แต่ส่วนมากโอทครวญแล้วก็ไม่ได้ทำการแก้ไขเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะไปโทษราษฎรว่าไม่ตื่นตัวไม่ได้

สมัยนั้นพวกผู้ก่อการนิยมอ่านหนังสือพิมพ์ *เดลิเมล์*(เก่า) ซึ่งเจ้าของเป็นคนอเมริกัน นอกจากนั้นก็มีหนังสือที่ตีพิมพ์เป็นครั้งคราว เช่น *กัมมันโต วายาโม* ที่มีชื่อคล้ายญี่ปุ่นเพราะสมัยนั้นญี่ปุ่นมีอำนาจศาลในไทย อาจจะเป็นการใช้ชื่อคล้ายญี่ปุ่นและภาษาทางพุทธศาสนาเป็นเกราะกันการถูกจับ ส่วนอิทธิพลจากท่านเทียนวรรณนั้นมีอยู่บ้างอย่างกระเส็นกระสาย เทียนวรรณมีอายุมากแล้วในสมัยผู้ก่อการและมีอิทธิพลมากกว่าในสมัยรุ่นพ่อ การเสาะแสวงหาความรู้ในสมัยนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ที่มีก็เช่นห้องสมุดวัดสามจีน หนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งก็หายาก หนังสือพิมพ์ "เดลิเมล์" มีส่วนในการพูดถึงความล้าสมัยของระบบ aboslute monarchyนอกจากนั้นหนังสือพิมพ์หลายฉบับยังลงเรื่องการล้มพระเจ้าชาร์กันมาก

นายปรีดีกล่าวว่า ความคิดเกี่ยวกับเมืองไทย หรือความคิดของมนุษย์ทั่วไปนั้นเกิดได้ทั้งจากการอ่านหนังสือและการสัมผัสข้อเขียนของคนต่าง ๆ ก็ปลุกจิตสำนึกได้ แต่สำหรับท่านจิตสำนึกเกิดมาจากการสัมผัสกล่าวคือในสมัยที่อยู่ฝรั่งเศสนั้น แม้ท่านได้จบเนติบัณฑิตไทยแล้วก็ตาม แต่ก็มาเรียน Lycee (วิทยาลัย) ใหม่ ตอนนั้นได้ไปอยู่กับครอบครัวของโปรเฟสเซอร์ ในบ้านนั้นมีห้องสมุดดี ตกบ่ายก็นั่งคุยกับโปรเฟสเซอร์ หาได้อยู่แต่ลำพังไม่ ตราบจนกระทั่งมาเรียน Doctorate

การที่ท่านปรีดีมาเรียนต่อด้านกฎหมายที่ฝรั่งเศส เพราะจะมีการชำระประมวลกฎหมายใหม่ การที่รัฐบาลไทยสมัยนั้นส่งนักเรียนไปต่างประเทศ ก็ไม่จริงเสมอไปที่ต้องไปยังประเทศที่มีกษัตริย์ เช่น อังกฤษ หรือเยอรมันนี แต่พิจารณาตามความเหมาะสมของวิชาที่เรียน ภายหลังที่ฝรั่งเศสรบชนะเยอรมันนี ก็นิยมส่งไปเรียนวิชาทหารที่ฝรั่งเศสอีกประการหนึ่ง ค่าครองชีพในฝรั่งเศสก็ถูกกว่า ประมาณ ๒,๐๐๐ บาทต่อปีในอังกฤษประมาณ ๓,๐๐๐ บาทต่อปี

นักเรียนไทยในฝรั่งเศสมีการติดต่อคบหากับนักเรียนต่างประเทศอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาผู้ที่มาจากประเทศเพื่อนบ้านอยู่บ้าง แต่เป็นเรื่องส่วนบุคคล มีนักเรียนไทยจำนวนไม่น้อยที่ดูถูกเพื่อนบ้านเพราะเห็นว่าเขาเป็นเมืองขึ้นล้าหลังกว่า นายปรีดีเองเคยรู้จักกับเจ้าสุวรรณภูมาดีและเคยไปดูพวกนักเรียนจากเวียดนามคุยและประชุมกัน การดูถูกชาติอื่นไม่ควรจะมีขึ้นเพราะของพรรค์นี้ไม่แน่ ขอให้ดูประวัติศาสตร์ให้ดี สหรัฐ

อเมริกา ซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นเดิมก็เลยหน้าอังกฤษไป ฝรั่งเศสก็เลยหน้าโรมอิตาลีไปได้

๒ : เค้าโครงเศรษฐกิจ

การที่ไม่อาจปฏิบัติตามเค้าโครงเศรษฐกิจได้นั้น ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการที่กลุ่มอนุรักษ์นิยมไม่เห็นด้วย ถ้าพวกผู้ก่อการเห็นด้วยก็คงทำไปได้เรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจนี้ท่านกล่าวเสริมว่าเป็นเรื่องที่ตัวเองใจร้อนไป ใช้จังหวะไม่เหมาะ อย่างไรก็ตามคนเราย่อมมีผิดพลาดกันได้ แม้จอมพล ป. พิบูลสงครามก่อนตายก็ได้เขียนจดหมายมาขออโหสิกรรม ขอแต่ให้คนไทยเราสามัคคีกันบนพื้นฐานของความรักชาติและประชาธิปไตย

๓. สันนิบาตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asian League)

ต่อคำถามที่ว่า ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ไทยเป็นศูนย์กลางของประเทศที่ต้องการปลดแอกและนำไปสู่การคิดก่อตั้ง "สันนิบาตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" นั้น นายปรีดีกล่าวว่าไม่ได้อ้างเรื่องสันนิบาตนี้ ว่าเป็นความคิดริเริ่มของท่านเองโดยเฉพาะ แต่มีความเห็นว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่กลางระหว่างจีนและอินเดีย ถ้าประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างแยกกันก็จะอยู่ได้ลำบาก ถ้ารวมกันสมานกันได้ก็จะเป็นพลังอันหนึ่ง จึงได้ตกลงกันเรื่องสมาคม (สันนิบาต) มี ลาว ญวน เขมร อินโดนีเซีย มอญ และไทยใหญ่มาร่วมประชุมกัน แต่ยังมิได้ลงมือตั้งให้เป็นทางการ ดังนั้นจึงยังคงเป็นแต่ความคิดริเริ่ม นายเตียง ศิริขันธ์ นับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญเพราะเป็นคนที่ได้ช่วยเหลือและมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวกับเอกราชของลาวและเวียดนามมาก เรื่องนี้จะสืบถามต่อได้จากคุณมาโนช วุฒาทิต

เกี่ยวกับความคิดในเรื่องสันนิบาตและความเป็นกลางของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ มีส่วนทำให้เจ้าหน้าที่อเมริกันบางพวกไม่พอใจและไม่สนับสนุนท่าน โดยเฉพาะพวกที่เข้ามามีอำนาจหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

๔ : ความเป็นกลางของไทยกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

เมื่อมีการประกาศหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (peaceful co-existence) ที่มั่นคงแล้ว ท่านได้เขียนบทความเป็นภาษาไทยสนับสนุนหลักการนั้นเพราะเห็นว่าพุทธศาสนิกชนควรจะถือหลักการอยู่ร่วมกันโดยสันติ การไปฆ่าเขาผิดหลักการ ต่อมาทางเมืองจีนเขาเอาบทความนี้ไปแปลเป็นภาษาจีน และต่อมาเขาแปลเป็นภาษาไทยอีกทอดหนึ่ง เอาออกรายการภาษาไทยของวิทยุปักกิ่ง

นายปรีดีกล่าวว่าไม่ปรารถนาให้ประเทศไทยไปเข้ากับใคร ประเทศไทยได้เลี้ยงตัวเองตลอดมาไม่เคยมีใครเขาเอาเงินมาช่วยเราก่อน แม้เราจะเคยกู้เงินจากอังกฤษ แต่ก็ใช้คืนเขา แต่ตอนนี้ปรากฏว่าเราไปขอเงินเขามาใช้ ควรจะยึดถือหลัก "อัตตาหิ อัตโนนาโถ"

นอกจากนั้นเราควรแยกว่าอเมริกันสมัยเก่ากับสมัยนี้ว่าไม่เหมือนกัน อย่างหมอบรัดเลย์นั้นดี แต่อเมริกันปัจจุบันทำให้ศีลธรรมในเมืองไทยเสื่อม ส่วนการแก้ไขปัญหานั้นเป็นเรื่องทางการเมือง

๕: ความขัดแย้งกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม

การที่ทางฝ่ายทหารนิยมนาซีเยอรมันและท่านไม่นิยมนั้น เป็นความขัดแย้งในปัญหาอุดมคติ สันติภาพกับสงครามแตกต่างกันในพื้นฐานของประชาธิปไตยกับลัทธิฟัสซิสม์เมื่อก่อนสงครามเอเชียบูรพา มีเหตุการณ์ใหญ่เกิดขึ้น กล่าวคือเมื่อญี่ปุ่นเตรียมรุกรานและเข้ายึดอินโดจีน ฝ่ายอังกฤษและอเมริกาตัดกำลังญี่ปุ่นโดยยึดเงินที่ญี่ปุ่นฝากไว้ในธนาคารโลกตะวันตก ญี่ปุ่นไม่มีเงินตราจะซื้อข้าว จึงมาหารัฐบาลไทยขอเครดิตเพื่อซื้อข้าวไทย นายปรีดีซึ่งเป็นรัฐมนตรีคลังขณะนั้นตอบว่าได้ แต่ญี่ปุ่นจะต้องนำทองคำมาเป็นค่าข้าว ญี่ปุ่นเลยไม่พอใจ (ส่วนเรื่องเมื่อญี่ปุ่นเข้านั้น ท่านแนะนำให้ดูหนังสือของ ไสว สุทธิพิทักษ์ ส่วนหนังสือของดิเรก ชัยนามนั้นให้ระวังในการอ่าน)

เมื่อญี่ปุ่นเข้ามาแล้ว ให้เอานายปรีดีออกโดยให้ตำแหน่งสูงขึ้นไป หลวงอดุลย ฯ เสนอตำแหน่งผู้สำเร็จราชการให้ ซึ่งท่านก็เต็มใจเพราะต้องการวางมือจากการร่วมกับฝ่ายญี่ปุ่น งานของผู้สำเร็จราชการก็มีน้อย มีเวลาจะทำงานต่อต้านญี่ปุ่นได้ถนัด (แนะนำให้ดูหนังสือของ Sir Andrew Gilcrist) เรื่องการต่อต้านญี่ปุ่นแต่แรกหน่วยตำรวจเป็นผู้ทำ มิใช่พวกทหาร เสียดายที่หลวงอดุลย ฯ ไม่ได้เขียนอะไรไว้ หลวงอดุลย ฯ น่าจะมีเอกสารบางอย่าง

๖ : การต่อต้านญี่ปุ่น

การที่นายปรีดีตัดสินใจไม่เข้าร่วมกับญี่ปุ่นนั้น ท่านกล่าวว่าเรื่องนี้จะรู้เรื่องแสนยานุภาพอย่างเดียวไม่ได้ คือไม่ควรพึ่งความข้างเดียวเช่นเดียวกับเหตุการณ์ปัจจุบันที่พึ่งแต่สหรัฐฯแต่ข้างเดียว ทางพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า เอกจักษุ ทุติยจักษุ คือดูทั้งสองข้าง

ประการต่อมา เป็นเรื่องของอุดมคติ คือสงครามอธรรมต้องแพ้สงครามที่เป็นธรรมเพียงแต่จะช้าหรือเร็ว อันนี้เป็นพื้นฐานปรัชญาของมนุษย์ เชื่อว่าประชาธิปไตยต้อง

ชนะเผด็จการ ประชาธิปไตยเป็นอำนาจของคนทั้งหลายจะต้องชนะเพียงแต่เงื่อนเวลาช้าหรือเร็วเท่านั้น ถ้าไปเห็นเขาชนะอยู่ในปัจจุบัน แล้วเข้ารวมด้วยเพียงเพื่อประโยชน์ชั่วคราว ก็เป็นลูกขุนพลอยพยัก

ประการสุดท้ายสภาพเศรษฐกิจของญี่ปุ่นไปไม่ไหว วัตถุดิบอื่นๆ ไม่มี เช่นข้าว ในแง่ทางการเมือง สภาพการเมืองของญี่ปุ่นมีอำนาจของจักรพรรดิ แต่อีกฝ่ายหนึ่งเป็นประชาธิปไตย กำลังใจของระบบจึงดีกว่ากัน ฝ่ายหนึ่งมีกำลังใจโดยถูกหลอก มีวันหนึ่งที่จะหลอกเขาไม่ได้

ข้อพิจารณาดังกล่าวนี้ ไม่ได้คิดเอาเอง แต่ใช้วิทยาศาสตร์แห่งความคิด

เมื่อสงครามจบลง ทางฝ่ายอเมริกาไม่มีปัญหา แม้ไทยจะให้ญี่ปุ่นยาตราทัพผ่านแดน แต่ทางสหรัฐฯ ก็คงยอมให้มีสถานทูตอยู่ แต่ที่อังกฤษนั้นถูกบีบลง เมื่อจอมพล ป. ประกาศสงคราม ทางอังกฤษก็ตอบโต้ อย่างไรก็ตามก็ยังมีความเข้าใจกันกับทางอังกฤษ ทางฝ่ายสัมพันธมิตรได้ขอร้องให้เสรีไทยนึง ทำลับที่สุด ลอร์ด หลุยส์ เมาท์แบทเตน โทรเลขลับจากอังกฤษว่า จะไม่มีสภาพสงครามกัน แต่พอจบสงคราม อังกฤษเกี่ยงให้เซ็นสัญญาสมบูรณ์แบบก่อน ส่วนเรื่องอาชญากรสงครามนั้น ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ว่าเราควรทำกันเอง จับกันเอง และศาลตัดสินปล่อย

๗ : รัฐประหาร ๒๔๙๐

เรื่องรัฐประหาร ๒๔๙๐ นั้น ไม่ใช่เพราะไม่จำกัดอำนาจทหารทางการเมือง จะเห็นได้ว่าเป็นการกระทำของพวกทหารกองหนุนทั้งนั้น เช่น จอมพลผิน จอมพล ป. จะไปปราบปรามได้อย่างไร จะเอาไปยิงเป้าได้หรือ ทำอะไรไม่ได้

ส่วนเรื่องพรรคการเมืองนั้น พรรคสหชีพ มีนโยบายทางสังคมนิยมที่ทำไว้แน่นอน สมาชิกพรรคส่วนมากเป็นคนอีสาน เช่น นายทองอิน ภูริพัฒน์ เป็นความจริงที่ว่า มีคนกรุงเทพฯ บางพวกรังเกียจพวกอีสาน พวกสหชีพนี้มีความรู้ดีพอสมควร แม้จะไม่เคยเรียนเมืองนอก แต่อย่างนายเตียง ศิริขันธ์ ก็อ่านภาษาอังกฤษได้ดี ส่วนแนวร่วมรัฐธรรมนูญนั้นนิยมประชาธิปไตยแบบสมัยก่อการ ได้ให้หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้ากลุ่มนี้เป็น *แนว* ไม่ใช่ *พรรค* นอกนั้นก็มีกลุ่มอิสระ มีคนเช่นนายวิจิตร ลุลิตานนท์ นายวิโรจน์ กมลพันธ์ (เคยเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ) นายเสวตร เปี่ยมพงษ์ศานต์ นายธรรมนูญ เอี่ยมพงศ์เงิน เป็นต้น

๘ : กรณีสวรรคต

การที่ไม่สามารถทำให้เรื่องกระจ่างได้ก็เพราะการรัฐประหาร ๒๔๙๐ เขายิงกันทิ้ง

จะอยู่ได้อย่างไร และที่ไม่ได้ใช้ international channel เพราะเห็นว่าไม่ได้ผลอะไร บรรดาพวกต่างประเทศ เขาเขียนเรื่องกรณีสวรรคต ก็ไม่เคยเขียนว่าท่านมีส่วนในการปลงพระชนม์ในหลวง เรื่องนี้ถ้าจะพูดเอง ก็กลายเป็นการแก้ตัวเอง

๙ : การเหยียดและหลงเชื้อชาติ

การเหยียดเชื้อชาติของคนไทยภาคอื่นนั้นมีมาแต่สมัยเก่าแล้ว เช่นเคยมีพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ ๕ ถึงพระนางเจ้าวิคตอเรีย ใจความว่า มณฑลทางใต้เป็น "colony" ของไทย (ในหนังสืองานศพของกรมหลวงอดิศร ฯ)

เรื่องการดูถูกคนอีสานนี้ ท่านผู้หญิงพูนสุขได้กล่าวเสริมว่า พวกกบฏแบ่งแยกดินแดนและพวกกบฏ ๑ ตุลา ซึ่งเป็นทหารเล่าให้ฟังว่า เมื่อถูกจับเข้าคุกพร้อมกับพวกอีสาน ได้พูดคุยกันจึงเริ่มเข้าใจว่าพวกอีสานก็มีความรู้ความสามารถผิดกับที่เคยดูถูกไว้

ส่วนเรื่องถิ่นกำเนิดของคนไทยนั้น นายปรีดีกล่าวว่าไม่เห็นด้วยกับหนังสือ *หลักไทย* ของขุนวิจิตรมาตรา ท่านเคยไปแถวทาลีฟูมา ก็ไม่เห็นหลักฐานเรื่องคนไทยไปดูยูนนาน พบพวกบันทึดจีน เขาก็รู้ถึงหนังสือของกรมพระยาดำรง ฯ ได้คุยกันถึงเรื่องที่พูดถึงต้นกำเนิดคนไทย เห็นว่าได้เรื่องมาจากหมอด๊อดด์ ซึ่งเป็นมิชชันนารีไปตม ๆ แถวนั้นแล้วก็มาตั้งทฤษฎีว่าคนไทยมาจากที่นั่น

ที่ฝรั่งเขียนว่าต้นตระกูลไทยมาจากตาลีฟู ความจริงชื่อนี้เป็นชื่อใหม่ คำว่าฟู่เป็นศัพท์ที่เกิดในสมัยราชวงศ์ชิง ที่แบ่งแยกการปกครองเป็นฟู่ การเอาชนชาติไปมาทดลองดู ด้วยการนับตัวเลข แต่ความจริงพวกไป่ไม่มีตัวเลข พวกนี้เป็นคนพื้นเมือง

๑๐ : การเมืองไทย - สันติหรือรุนแรง

ในเรื่องเกี่ยวกับสาธารณรัฐประชาชนจีนและไทยนั้น เป็นเรื่องที่จะต้องเผชิญต่อความเป็นจริง จีน (ใหม่) นั้นตั้งประเทศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ เรื่องก่อการร้ายในไทยมีเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ แล้วเราไปตั้งข้อว่าเขารุกรานเรา แต่ที่เราไปสมรู้กับสหรัฐฯ ทำไมไม่คิด คิดแต่ว่าเราจะไปป้องกันคอมมิวนิสต์แต่ที่เราไปบอมบ์เด็กเล็ก (ในอินโดจีน) ทำไมไม่คิด นโยบายต่างประเทศควรจะอยู่ด้วยกันอย่างสันติ สำหรับไทยถ้าเกิดอะไรขึ้น รบกันเราจะอยู่ได้อย่างไร ทหารของเราคือใคร เรื่องกำลังทหาร พวกที่รบจริง ๆ คือพลทหารลูกชาวนา การเมืองภายในของไทยนั้น ถ้าไม่ปล่อยให้มีวิธีสันติ คนก็จำต้องหันไปหาวิธีที่ไม่สันติ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เรียบเรียงจากการ สัมภาษณ์นายปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๓ ที่ปารีส

ปฏิรูปที่ดินเพื่อต่อต้านการปฏิวัติ : นโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาและผู้เช่าที่ดินของเอเชีย

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง พร้อมกับความปราชัยของญี่ปุ่น และอำนาจของประเทศในยุโรปที่มีต่ออาณานิคมเสื่อมลง ทำให้สหรัฐอเมริกามีอำนาจแต่ผู้เดียวในตะวันออกไกลและมหาสมุทรแปซิฟิค นายพล ดักกลาส แมคอาเธอร์ มีอำนาจปกครองญี่ปุ่นได้อย่างเต็มที่ อเมริกาได้สร้างข่ายฐานทัพตั้งแต่ไมโครเนเซีย เกาหลีใต้จนถึงฟิลิปปินส์ ในย่านมหาสมุทรแปซิฟิคแล้ว ไม่มีประเทศใดมีอำนาจยิ่งใหญ่ไปกว่าอเมริกา ฐานะของอเมริกาในเกาหลีใต้อยู่ในสภาพที่มั่นคง และในประเทศจีนนอกเหนือจากที่ปรึกษาและกำลังทหารที่ประจำอยู่ในประเทศจีนแล้ว อเมริกายังมีอิทธิพลเหนือจีนอย่างลึกซึ้ง กระนั้นก็ดี หลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ สงบลงได้ ๓ ปี ก็ได้เกิดการปฏิวัติของชาวนาที่สำคัญขึ้นในมลายู อินโดจีนและในฟิลิปปินส์ ในจีนกองทัพชาวนาของเหมาเจ๋อตุงเริ่มรุกลงไปทางใต้ของจีนก่อนจะสิ้นทศวรรษ ค.ศ. ๑๙๔๐ สงครามเย็นได้เปลี่ยนจากยุโรปมายังตะวันออก ซึ่งการปฏิวัติกำลังคุกคามอำนาจของอเมริกาในเอเชีย อเมริกาจำเป็นที่จะต้องหยุดยั้งการปฏิวัติให้ได้

ในญี่ปุ่น อเมริกาได้ใช้การปฏิรูปที่ดินเป็นอาวุธสำคัญในการกำจัดลัทธินิยมทหารและต่อต้านคอมมิวนิสต์ การต่อต้านคอมมิวนิสต์นั้นดำเนินไปด้วยดี เพราะโดยทั่วไปแล้วชาวนาญี่ปุ่นเป็นพวกอนุรักษ์นิยม

การปฏิรูปที่ดินในญี่ปุ่นตั้งอยู่บนรากฐานของระบบเสรีนิยมและทุนนิยม ซึ่งประสานกับผลประโยชน์ของอเมริกา สหรัฐอเมริกาได้ทำลายนายทุนที่ดินลง พร้อมกันนั้นก็ได้สร้างพวกกระฎุมพีน้อยขึ้นแทน พวกนี้เป็นกำลังสำคัญในการปฏิรูปเศรษฐกิจ ตามแบบเสรีนิยมและทุนนิยม และพร้อมกันนี้อเมริกาก็สามารถกำจัดพวกขวาจัดที่จะนำไปสู่ลัทธิเผด็จการทหารด้วย การใช้การปฏิรูปที่ดินเพื่อแก้ปัญหาชาวนาของอเมริกาในญี่ปุ่นเป็นตัวอย่างที่อเมริกานำไปใช้กับประเทศอื่นในเอเชีย

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๓ – ๒๔๙๓ ได้เกิดกระแสการปฏิวัติของชาวนาขึ้นโดยทั่วไปในเอเชีย อเมริกาเป็นกังวลในเรื่องนี้มาก การสนับสนุนกลุ่มผู้ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์จึงเป็นนโยบายสำคัญอันดับแรกของอเมริกา ในบางครั้งการปฏิรูปที่ดินได้ถูกยกเลิกไป และหันไปสนับสนุนการใช้กำลังปราบปรามกระบวนการก้าวหน้าแทน อเมริกายังใช้การสนับสนุนนายทุนที่ดินและกลุ่มผลประโยชน์อื่นๆที่เป็นปฏิปักษ์ต่อคอมมิวนิสต์ เพื่อรักษาสถานะเดิมของสังคมไว้

การปฏิรูปที่ดินในญี่ปุ่นอยู่ในรูปแบบที่ไม่รุนแรงและมีประสิทธิภาพ ใน ๔ ปีแรกของการปฏิรูป ญี่ปุ่นได้สร้างผู้เชี่ยวชาญทางเกษตรขึ้นมาจำนวนหนึ่งที่มีความสามารถอย่างมาก พวกนี้สามารถทำงานอย่างได้ผลในท้องที่ที่มีกระแสการปฏิวัติ พร้อมกับการปฏิรูปที่ดิน การฟื้นฟูอุตสาหกรรมก็ดำเนินควบคู่ไปด้วย ซึ่งมีผลทำให้การปฏิรูปที่ดินประสบผลสำเร็จ อย่างไรก็ตาม กระแสการปฏิวัตินั้นไม่ว่าจะใช้ผู้เชี่ยวชาญจากประเทศที่เจริญยอดเยี่ยมทางวิชาการมาสักเท่าใด ก็ไม่อาจจะตัดกระแสการปฏิวัติได้ จากหลายตัวอย่างชี้ให้เห็นว่า การใช้มาตรการรุนแรงปราบปราม อาจหยุดยั้งกระแสปฏิวัติได้ชั่วคราวชั่วยาม เช่น จีน เวียดนาม และฟิลิปปินส์ การปฏิรูปที่ดินของอเมริกาที่หวังจะใช้อาวุธสำคัญในการต่อต้านการปฏิวัติในเอเชียประสบผลสำเร็จน้อยมาก และในทางตรงกันข้ามกลับทำให้ชาวนาไม่พอใจรัฐบาลมากยิ่งขึ้น

ความล้มเหลวของการปฏิรูปที่ดิน มีสาเหตุมาจากความขัดแย้งระหว่างความต้องการปฏิรูปอย่างจริงจังกับนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ การปฏิรูปที่ดินถ้าทำได้จริงจังจะสามารถแก้ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนที่ดินได้ แต่เมื่อจะต้องเลือกเอาระหว่างการเร่งรัดการปฏิรูปที่ดินกับการต่อต้านของพวกนายทุนที่ดินซึ่งต่อต้านคอมมิวนิสต์ อเมริกาก็ตัดสินใจไม่ได้ ผลก็คือนโยบายปฏิรูปที่ดินไม่ก้าวหน้า กลุ่มนายทุนที่ดินยังคงครอบครองที่ดินส่วนใหญ่อยู่พร้อม ๆ กับสิทธิและอิทธิพลต่าง ๆ การปฏิรูปที่ดินเมื่อถึงคราวที่จะต้องประกาศใช้อย่างจริงจังก็มักสายเกินกาล เช่นในจีนพอประกาศใช้ อีกไม่นานก็ต้องหนีไปอยู่ไต้หวัน ในฟิลิปปินส์ เมื่อเริ่มมีกระแสการปฏิวัติก็นำเอาการปฏิรูปที่ดินมาใช้ แต่พอการปฏิวัติถูกปราบปรามลงได้ การปฏิรูปที่ดินก็ถูกยกเลิกไป ในเวียดนามการปฏิรูปที่ดินเป็นไปในลักษณะที่ไม่ก้าวหน้า คือไม่เป็นประโยชน์แก่ชาวนาเท่าที่ควรและเป็นเหตุสำคัญของการปฏิวัติ

ความเป็นมาของการปฏิรูปที่ดิน

นโยบายเกี่ยวกับที่ดิน

ผู้ริเริ่มนโยบายปฏิรูปที่ดินของอเมริกาในเอเชีย คือ วูลฟ์ ไอ ลาเดจินสกี (Wolf I. Ladejinsky) เป็นชาวรัสเซียซึ่งอพยพไปอยู่อเมริกา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ ลาเดจินสกีได้ปริญญาเอกสาขาเศรษฐกิจการเกษตรจากมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย เขาเข้าทำงานในกระทรวงเกษตรแผนกวิเทศสัมพันธ์ในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านเอเชีย ลาเดจินสกีเป็นผู้ที่เกลียดและต่อต้านคอมมิวนิสต์ด้วย เขาเป็นผู้วางโครงการปฏิรูปที่ดิน หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในเอเชีย

ลาเดจินสกีพยายามชี้นำให้รัฐบาลอเมริกันใช้นโยบายปฏิรูปที่ดินในเอเชีย จากข้อเขียนของเขาในวารสาร Foreign Agriculture ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๘–๒๔๘๘ เขาชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของที่ดินและผู้เช่าจะเป็นปัญหาการเกษตรที่สำคัญยิ่งในเอเชีย ค่าเช่าที่ดินที่แพงลิบลิ่วจะทำให้โครงสร้างสังคมเป็นระบบศักดินา และขัดขวางความก้าวหน้าทางเกษตรกรรม เขากล่าวว่า การถือครองที่ดินแบบศักดินา จะเป็นสาเหตุของการปฏิวัติชาวนา เขาโจมตีรัฐบาลญี่ปุ่นที่ไม่พยายามแก้ปัญหาชาวนา จากการวิจัยปัญหาชาวนาในอินโดนีเซียและประเทศไทย เขาสรุปว่า การเช่าที่ดินเป็นเหตุสำคัญที่สร้างความอยุติธรรมแก่ชาวนา

คณะบริหารอเมริกันในญี่ปุ่น พอใจความคิดของลาเดจินสกีและต้องการจะนำไปใช้ แต่ถูกชาวญี่ปุ่นหัวเก่าที่เกรงกลัวการเปลี่ยนแปลงคัดค้าน ลาเดจินสกีจึงมีบันทึกไปถึงนายพลแมกอาเธอร์ ว่าการปฏิรูปที่ดินจะทำให้การยึดครองญี่ปุ่นดำเนินไปด้วยดี แมกอาเธอร์เห็นด้วย ผลต่อมาคือรัฐสภาญี่ปุ่นได้ออกกฎหมายปฏิรูปที่ดิน (Occupation Land Reform) ออกมาเมื่อ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ลาเดจินสกีคัดค้านกฎหมายฉบับนี้เพราะเห็นว่าไม่กว้างขวางพอ เขาแนะว่าควรจะได้ร่างใหม่ แมกอาเธอร์เห็นด้วย ดังนั้นกฎหมายฉบับดังกล่าวจึงสิ้นสภาพไป และมีการร่างใหม่ และในที่สุดก็ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๗

การปฏิรูปที่ดินในญี่ปุ่น

การปฏิรูปที่ดินมีความมุ่งหมายที่จะทำลายลัทธิเผด็จการทางทหารมิให้ผุดเกิดขึ้นมาอีก เป็นการส่งเสริมระบอบการปกครองประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม และลดความทุกข์ยากของชาวนา แม้จะได้ประกาศใช้กฎหมายปฏิรูปที่ดินแล้วก็ตาม ปัญหาเรื่องเช่าที่ดินก็ยังคงมีอีกมาก ลาเดจินสกีและนักวิจัยอื่น ๆ ต่างก็ยืนยันในข้อนี้

ในขั้นแรกนักปฏิรูปต่างคิดว่า การปฏิรูปที่ดินจะสามารถส่งเสริมให้ชาวนาได้เป็นเจ้าของที่ดิน พร้อมๆกับการสร้างให้มีความเสมอภาคและความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมในชนบท การจัดสรรที่ดินให้ชาวนาทำกินจะสามารถขจัดความยากจนและเพิ่มอิสรภาพของชาวนาได้ แต่ที่ดินเพื่อการเกษตรของญี่ปุ่นมีจำกัด เมื่อนำที่ดินที่ซื้อมาจากนายทุนมาจัดสรรให้ชาวนา ก็เกิดปัญหาที่ดินเป็นเบี้ยหัวแตก ไม่เป็นผลดีต่อการผลิต การปฏิรูปที่ดินของญี่ปุ่นดำเนินไปอย่างเชื่องช้า และเจาะจงเฉพาะนายทุนที่ดินรายใหญ่ที่มีอิทธิพลต่อผู้เช่าเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพื่อลดอิทธิพลอันไม่สอดคล้องต่อระบอบประชาธิปไตยลง ในเวลาต่อมาเมื่อการตีความหมายของคำว่า "ความมั่นคง" จากการต่อต้านลัทธิเผด็จการทางทหาร มาเป็นการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ การปฏิรูปที่ดินก็ชะงักงันลงและเริ่มถอยหลังเข้าคลอง

กฎหมายปฏิรูปที่ดินของญี่ปุ่นให้อำนาจรัฐบาลในการจัดสรรที่ดินแก่ชาวนา และการปฏิรูปค่าเช่า กฎหมายแม่บทฉบับนี้ยังคงมีอยู่ ขณะที่กฎหมายสนับสนุนอื่นๆ ได้ถูกยกเลิกในเวลาต่อมา รัฐบาลมีอำนาจในการซื้อที่ดินที่เจ้าของมิได้ทำประโยชน์ หรือที่ดินที่เจ้าของมีเกินกำหนดมาจัดสรรแก่ชาวนาโดยการเช่าซื้อด้วยอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำในระยะยาว ๓๐ ปี

กระทรวงเกษตรเป็นผู้ใช้อำนาจตามกฎหมายทั้งการดำเนินงานในท้องถิ่นและระดับชาติ ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ ประกอบด้วย ผู้เช่า ๕ คน ชาวนาที่มีที่ทำกิน ๒ คน เจ้าของที่ดิน ๓ คน รวมเป็น ๑๐ คน ร่วมดำเนินการ

ตามสถิติระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๐–๒๔๙๑ การจัดสรรที่ดินแก่ชาวนาได้เพิ่มจากร้อยละ ๕๔ ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นร้อยละ ๙๐ ใน พ.ศ. ๒๔๙๓ จำนวนของผู้เป็นเจ้าของที่ดินเพิ่มจากร้อยละ ๓๘ เป็นร้อยละ ๗๐ และจำนวนผู้เช่าลดลงจากร้อยละ ๓๙ เหลือร้อยละ ๖ ในระยะเวลาเดียวกัน สำหรับผู้เช่าที่ยังมีอยู่รัฐบาลกำหนดค่าเช่าไว้ร้อยละ ๒๕ หลังจากประกาศใช้กฎหมายปฏิรูปที่ดินได้ ๑ ปี รัฐบาลประกาศว่าผู้เช่าจำนวนร้อยละ ๗๘ ได้รับความคุ้มครองการเช่าโดยหนังสือสัญญา ซึ่งถือได้ว่าการปฏิรูปได้รับผลสำเร็จอย่างดียิ่ง

อย่างไรก็ตาม สถิติก็มิใช่ว่าจะถูกต้องเสมอไป มีบางสิ่งบางอย่างที่มิได้ประสบผลสำเร็จด้วย นั่นคือการทำลายระบบศักดินานายทุนที่ดินซึ่งเป็นสัญญลักษณ์ของการกดขี่ได้ถูกทำลายลงบางส่วนแต่อิทธิพลพวกนี้ยังคงมีอยู่ จากการสำรวจพบว่า ชาวนาที่ต้องเช่าที่ทำกินยังคงเสียค่าเช่ามากกว่าที่กฎหมายกำหนดอีกเป็นจำนวนมาก

กฎหมายปฏิรูปที่ดินมิได้คลุมถึงป่าไม้ ซึ่งมีพื้นที่ ๒ ใน ๓ ของประเทศ ผลก็คือ พวกนายทุนที่ดินยังคงครอบครองที่ ๆ เป็นป่าไม้อยู่เป็นจำนวนมาก ประกอบกับอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นอุตสาหกรรมใหญ่โตอย่างหนึ่ง ทำให้ชาวนาที่มีที่ทำกินไม่พอเพียงต้องไปรับจ้างทำงานกับนายทุนที่ดิน จึงทำให้พวกนายทุนที่ดินยังทรงอิทธิพลเหนือชาวนาอยู่ต่อไป

ในเรื่องสหกรณ์ ปกติชาวบ้านมีความร่วมมือร่วมใจระหว่างกันดีอยู่ แต่การปฏิรูปที่ดินบนพื้นฐานของทุนนิยมได้สนับสนุนการแข่งขันระหว่างบุคคล ทำให้การสหกรณ์ซึ่งต้องการความร่วมมือร่วมใจดำเนินไปไม่ได้ดี เช่นไม่สามารถขจัดพ่อค้าคนกลางได้ การต่อต้านการปฏิรูปยังคงมีอยู่ทั่วไปในชนบท

เจ้าหน้าที่รัฐบาลเกรงว่าคอมมิวนิสต์จะหาโอกาสแทรกแซงเพื่อได้อำนาจเด็ดขาด และเป็นอันตรายต่ออเมริกา การทำลายสหบาลกรรมกรจึงเกิดขึ้น การปฏิรูปที่ดินแม้จะยังคงมีอยู่แต่ความกลัวคอมมิวนิสต์ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐบาลเข้ากันได้กับนายทุนที่ดินอย่างเป็นปี่เป็นขลุ่ย เป็นความจริงที่คอมมิวนิสต์อาจขยายตัวได้ดีในตัวเมืองโดยอาศัยพวกกรรมกร แต่ในชนบทพวกคอมมิวนิสต์ประสบความล้มเหลว ระบบศักดินามีส่วนสำคัญในการสกัดกั้นคอมมิวนิสต์ในชนบท เมื่อเป็นเช่นนี้ การปฏิรูปที่ดินจึงถูกละเลยไป ความสำเร็จของการปฏิรูปที่ดินในญี่ปุ่นก็คือการขจัดความไม่พอใจของชาวนา ลดการกดขี่ชาวนาลง และใช้ชนชั้นสูงต่อต้านคอมมิวนิสต์

การปฏิรูปที่ดินในจีน

ลาเดจินสกี บินไปเสฉวนในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ เพื่อขายความคิดการปฏิรูปที่ดินแก่จีน ขณะนั้นอเมริกาและจีนมีคณะกรรมการร่วมเพื่อฟื้นฟูชนบท (Chinese – American Joint Commission of Rural Reconstruction–JCRR) ซึ่งตั้งขึ้นตามกฎหมายช่วยจีนของอเมริกาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ ลาเดจินสกีเป็นที่ปรึกษาของคณะกรรมการร่วมนี้ การช่วยเหลือจีนครั้งสุดท้ายของอเมริกาที่จะสกัดกั้นกองทัพแดงมิให้ขยายตัวลงไปทางใต้ จากการปฏิบัติงานในระยะเวลาอันสั้น ลาเดจินสกีให้สัมภาษณ์ที่ฮ่องกง เมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๑ ว่า งานบูรณะฟื้นฟูชนบทของคณะกรรมการร่วมดำเนินไปด้วยดี แต่หลังจากวันให้สัมภาษณ์ไม่ถึงสัปดาห์ คณะกรรมการร่วมต้องอพยพไปอยู่ไต้หวันแทบไม่ทัน เจ้าหน้าที่บริหารเกี่ยวกับการช่วยเหลือจีนคนหนึ่งกล่าวว่า ถ้าอเมริกาช่วยพัฒนาชนบทของจีน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘ แทนการให้อาวุธ และถ้าจีนต้องการปฏิรูปที่ดินอย่างจริงจังแล้ว จีนจะไม่เป็นคอมมิวนิสต์ไปได้เลย

หลังจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้ชัยชนะในจีนและสงครามเกาหลีระเบิดขึ้น การต่อต้านคอมมิวนิสต์ของอเมริกาก็แข็งขันขึ้น การปฏิรูปที่ดินถูกนำไปใช้ในประเทศเอเชีย เช่น ไต้หวัน ฟิลิปปินส์ เวียดนามใต้ อินเดีย เกาหลีใต้ และอิหร่าน เพื่อใช้ต่อต้านคอมมิวนิสต์

ความสำเร็จในไต้หวัน

บทเรียนที่ได้จากแผ่นดินใหญ่ ทำให้การปฏิรูปที่ดินในไต้หวันดำเนินไปด้วยดี โครงการปฏิรูปมี ๓ ขั้นตอนด้วยกันคือ (๑) การลดค่าเช่าจากร้อยละ ๕๐ เหลือ ๓๗.๕ ใน พ.ศ. ๒๔๙๒ (๒) สำรวจที่ดินเพื่อนำมาจัดสรร ใน พ.ศ. ๒๔๙๔ และ (๓) การจัดสรรที่ดินแก่ชาวนาใน พ.ศ. ๒๔๙๖–๒๔๙๗ รัฐบาลไต้หวันดำเนินการในสองข้อแรกเองเป็นสำคัญ ส่วนข้อที่สามต้องอาศัยความช่วยเหลือจากอเมริกาเป็นอย่างมากระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๓–๒๕๐๗ อเมริกาให้ความช่วยเหลือคิดเป็นเงิน ๗.๑ ล้านเหรียญสหรัฐ ฯ

ใน พ.ศ. ๒๕๐๒ คณะกรรมการฟื้นฟูชนบทไต้ประกาศว่า การปฏิรูปที่ดินในไต้หวันได้บรรลุเป้าหมาย การปฏิรูปทำให้เพิ่มการผลิต และเพิ่มการเป็นเจ้าของที่ดินจากร้อยละ ๕๗ ใน พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นร้อยละ ๘๑ ใน พ.ศ. ๒๕๐๒ ประธานาธิบดีไอเซนเฮาว์ได้ยกย่องชมเชยความสำเร็จนี้

ความสำเร็จของการปฏิรูปจะว่าไปแล้วขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ด้วย เพราะไต้หวันถูกญี่ปุ่นยึดครองมาก่อน ญี่ปุ่นได้วางพื้นฐานการพัฒนาเกษตรกรรม อุตสาหกรรมไว้อย่างดีแล้ว เมื่อรัฐบาลประกาศใช้การปฏิรูปจึงมิได้มีปัญหามากนัก

ความช่วยเหลือของอเมริกาทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจของไต้หวันก้าวหน้า ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๓– พ.ศ. ๒๕๐๘ อเมริกาให้เงินช่วยเหลือเป็นจำนวน ๑.๕ พันล้านเหรียญ ซึ่งจ่ายเป็นค่าชำระดุลย์การค้า ค่าปุ๋ยและการลงทุน ในปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ไต้หวันเปิดโอกาสให้มีการลงทุนจากต่างประเทศโดยรัฐบาลให้ความคุ้มครองผลประโยชน์อย่างดี บริษัทอเมริกันและญี่ปุ่นต่างไปลงทุนเป็นจำนวนมาก ภายใน พ.ศ. ๒๕๐๘ อุตสาหกรรมของไต้หวันได้รุดหน้าอย่างรวดเร็ว การช่วยเหลือของอเมริกาได้ถูกทดแทนโดยบริษัทเอกชนอเมริกันและญี่ปุ่น จากสถิติใน พ.ศ. ๒๕๑๒ พบว่ามีบริษัทอเมริกัน ๑๐๐ บริษัท และบริษัทญี่ปุ่น ๒๑๐ บริษัท ดำเนินกิจการอยู่ในไต้หวัน การผลิตของบริษัทเหล่านี้มุ่งผลิตเพื่อส่งออกเป็นสำคัญเพราะค่าแรงในไต้หวันถูก

การปฏิรูปที่ดินในไต้หวันมีปัญหาในเรื่องที่ดินแปลงเล็กแปลงน้อย การให้มรดกยิ่งทำให้เล็กลงไปอีก ทำให้การผลิตตกต่ำ นอกจากนี้การปฏิรูปแม้จะเพิ่มรายได้ของชาวนา

ได้ถึงร้อยละ ๘๔ แต่การพัฒนาอุตสาหกรรมกลับทำให้ค่าครองชีพถีบตัวขึ้นไปถึงร้อยละ ๑๐๐ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงตัดสินใจรวมที่ดินแปลงเล็กแปลงน้อยเข้าด้วยกันเป็นผืนใหญ่ในรูปสหกรณ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๓ โดยชาวนาเป็นเจ้าของที่ดินแต่ในนาม พร้อมกันนั้นได้ใช้วิทยาการใหม่ ๆ ในการผลิต ซึ่งสามารถเพิ่มผลผลิตจากเดิมได้ร้อยละ ๒๕ เมื่อเป็นผลดีรัฐบาลจึงประกาศใช้ระบบสหกรณ์ทั่วประเทศ

การปฏิรูปที่ดินในไต้หวัน ซึ่งดำเนินตามความคิดของอเมริกา มิได้ถือเอาเกษตรกรรมเป็นพื้นฐานสำหรับพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้เกิดปัญหาในด้านการครองชีพของเกษตรกร การปฏิรูปในไต้หวันทำให้ต้องพึ่งพาเงินทุน และความช่วยเหลือจากต่างประเทศเป็นอันมาก ปัญหาอื่นอเมริกาได้มองข้ามไปอย่างสำคัญ

การปฏิรูปที่ดินในฟิลิปปินส์

การปฏิรูปที่ดินในฟิลิปปินส์ถูกใช้เป็นอาวุธสำคัญ ในการต่อต้านพวกขบถฮุคบาลาฮับ ซึ่งลุกขึ้นต่อสู้กับรัฐบาลใน พ.ศ ๒๔๘๙ แม้ว่ากำลังส่วนใหญ่ของพวกฮุคจะถูกประธานาธิบดี ควิริโน ทำลายลงได้ใน พ.ศ. ๒๔๙๑ พวกฮุคก็ยังคงปฏิบัติการอย่างแข็งขันอยู่ต่อไป ใน พ.ศ. ๒๔๙๓ พวกฮุคเรียกร้องให้ชาวฟิลิปปินส์ร่วมกันโค่นล้มควิริโน ที่ปรึกษาทางทหารเกรงว่าพวกฮุคอาจจะยึดมนิลาได้ อเมริกาได้โดดเข้าช่วยเหลืออาณานิคมเก่าของตนด้วยการส่งอาวุธและที่ปรึกษาทางทหาร และเศรษฐกิจไปฟิลิปปินส์ รวมทั้งโครงการปฏิรูปการเกษตรในระยะยาวด้วย

ใน พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้มีการสำรวจสภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไป และได้พบว่า พวกฮุค ยังคงเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐบาลอย่างมาก การปราบปรามเป็นสิ่งที่เลี่ยงไม่ได้ อเมริกาได้ให้เงินช่วยเหลือพัฒนาเศรษฐกิจแบบให้กู้และให้เปล่า ๒๕๐ ล้านเหรียญ โดยมีเงื่อนไขว่าอเมริกาจะควบคุมการดำเนินงานในโครงการต่าง ๆ สำหรับการแก้ปัญหาในชนบท อเมริกาได้เสนอให้มีการปฏิรูปที่ดิน

ใน พ.ศ. ๒๔๙๔ โครงการสำรวจภาวะเศรษฐกิจเสร็จสิ้นลง โรเบอร์ต ฮาร์ดี ที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจของอเมริกันเสนอให้มีการปฏิรูปที่ดินโดยการจัดสรรแก่ชาวนาให้เช่าซื้อ ด้วยอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำในระยะยาวและการควบคุมค่าเช่า ข้อเสนอนี้ถูกบอกปัดโดยประธานาธิบดีควิริโน ใน พ.ศ. ๒๔๙๕ ในปีต่อมาเรมอน แมกไซไซ อดีตรัฐมนตรีกลาโหมสมัยควิริโน ได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดี แมกไซไซไม่ใช่นายทุนที่ดิน นอกจากนี้เขายังสนับสนุนอเมริกาด้วย โครงการปฏิรูปที่ดินก็เปิดกว้าง แต่ก็น่าแปลก

พอแมกไซไซต้องการปฏิรูปที่ดิน อเมริกากลับเมินเฉย ทั้งนี้เพราะพวกฮุคถูกปราบปรามราบคาบแล้ว เมื่อภัยคุกคามจากพวกฮุคซึ่งเป็นคอมมิวนิสต์หมดไป อเมริกาจึงไม่สนใจและถอนเจ้าหน้าที่กลับหมด อเมริกาเสนอแนะให้มีการจัดสรรที่ดินเฉพาะเขตที่ยังมีอันตรายอยู่ และให้มีการตั้งนิคมขึ้นในที่ว่างเปล่าแล้วย้ายชาวนาในเขตที่ค่าเช่าเกินร้อยละ ๕๐ ไปอยู่ อเมริกาเห็นว่าค่าเช่าร้อยละ๕๐นั้นพอดีแล้วทั้งนี้เพื่อมิให้ขัดผลประโยชน์ของนายทุนที่ดิน

แมกไซไซพยายามที่จะประกาศกฎหมายปฏิรูปที่ดินตามสัญญาที่ให้ไว้แก่ประชาชน รัฐสภาได้ผ่านกฎหมายออกมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ แต่อเมริกามิได้สนับสนุนทำให้การดำเนินงานไม่สามารถเอาชนะนายทุนที่ดินได้ กฎหมายก็มีข้อบกพร่องคือไม่กำหนดอัตราค่าเช่า การเช่าเป็นเรื่องที่เจ้าของที่ดินและผู้เช่าจะตกลงกันเอง การเวนคืนที่ดินก็ทำได้เฉพาะในเขตที่มีการขบถเท่านั้น

แม้กฎหมายจะอ่อนปวกเปียก แต่ถ้าดำเนินการอย่างเต็มที่จะทำให้ชาวนามีที่ทำกินได้มาก การต่อต้านของนายทุนที่ดินทำให้กฎหมายถูกลืมไปในที่สุดถึง ๑๐ ปี พอเกิดกระบวนการกองโจรคอมมิวนิสต์ขึ้นมาในทศวรรษ ค.ศ. ๑๙๖๐ กฎหมายก็ถูกค้นขึ้นมาใช้อีกและคราวนี้มาในรูปของการลดค่าเช่า แต่ก็มิได้ทำให้กระบวนการกองโจรอ่อนแอลง

การปฏิรูปที่ดินในฟิลิปปินส์ ซึ่งอเมริกาต้องการใช้เป็นอาวุธต่อต้านการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์นั้น แท้จริงแล้วกลับทำให้นายทุนที่ดินกดขี่ชาวนาได้อย่างแข็งขันขึ้น

การปฏิรูปที่ดินในเวียดนามใต้

อเมริกาเข้าไปในเวียดนามใต้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ พร้อมกับความคิดในการปฏิรูปที่ดินและความเชื่อมั่นว่าจะต้องประสบความสำเร็จ อเมริกาเชื่อว่าการปฏิรูปที่ดิน พร้อมๆกับการพัฒนากองทัพเวียดนาม จะทำให้สามารถต่อต้านคอมมิวนิสต์ได้ พอเริ่มต้นโครงการปฏิรูปที่ดินก็ล้มเหลว อเมริกาจึงใช้กำลังทหารเข้าแทรกแซงโดยตรง แต่พอได้รับความสูญเสียอย่างหนักเมื่อคอมมิวนิสต์รุกไหลมาในเทศกาลตรุษญวนอเมริกา จึงหันไปสนใจกับการปฏิรูปที่ดินอีกโดยคิดว่า การจัดสรรที่ทำกินแก่ชาวนาทีละเล็กละน้อยจะนำไปสู่ชัยชนะได้

ใน พ.ศ. ๒๔๙๗ อเมริกาพยายามใช้อิทธิพลของตนบีบบังคับให้รัฐบาล โง ดินห์ เดียม ปฏิรูปที่ดิน เลเดจินสกีได้เข้าไปมีบทบาทอีกเช่นกัน เขาชี้ให้เห็นว่าชนบทเปราะต่อการครอบครองของคอมมิวนิสต์

ตามข้อตกลงที่สงบศึกอินโดจีนที่เจนีวาให้มีการออกเสียงว่าชาวเวียดนามทั้งสองจะรวมเป็นประเทศเดียวกันหรือไม่ การออกเสียง

จะมีขึ้นใน๒ปีหลังจากวันลงนาม อเมริกาเห็นว่าการจะคงสถานะเดิมของพวกนายทุนที่ดินไว้นั้นไม่เป็นการสมควร เพราะเมื่อถึงเวลาออกเสียง พวกชาวนามีเสียงมากกว่า การปฏิรูปที่ดินจะทำให้ชนะใจชาวนา อเมริกาพยายามที่จะให้เดียมเห็นดีด้วย แต่เดียมก็ไม่สนใจ เมื่อถูกกดดันหนักเข้าเดียมจึงยอมประกาศการปฏิรูปที่ดินใน พ.ศ. ๒๔๙๘ กฎหมายให้มีการจัดสรรที่ดิน การลดค่าเช่าเหลือร้อยละ ๒๕ แต่การดำเนินงานต้องชะงักไป ๖ เดือน เพราะเดียมไม่สนใจ

เมื่อการออกเสียงรวมเวียดนามใกล้เข้ามา เวียดนามใต้มีแผนที่จะละเมิดข้อตกลงโดยไม่ยอมรับการออกเสียง อเมริกาไม่อาจรอได้ จึงส่งลาเดจินสกีไปไซ่ง่อน เพื่อเร่งรัดในการปฏิรูป เดียมจึงได้ออกกฎหมายดังกล่าวเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘

อเมริกาได้สนับสนุนทางการเงินเช่นจ้างเจ้าหน้าที่ ๑๘๐ คน ทำงานสนาม เพื่อเร่งรัดงาน ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้ช่วยประกันความมั่นคงในการเช่าในอัตราร้อยละ ๒๕ ได้เป็นจำนวนมาก จากผู้เช่า ๑,๒๐๐,๐๐๐ คน ๗๐๐,๐๐๐ คน ได้ทำสัญญาเช่าตามกฎหมาย ซึ่งนับว่าได้ผลดี

การปฏิรูปที่ดินของเวียดนามได้ชะงักในเวลาต่อมา จากการสำรวจของเจ้าหน้าที่อเมริกันและสถาบันวิจัยของสแตนฟอร์ด เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๐ พบว่าโครงการปฏิรูปที่ดินได้ชักช้าลงหลัง พ.ศ. ๒๕๐๓ และหยุดนิ่งใน พ.ศ. ๒๕๐๕

โครงการปฏิรูปที่ดินนั้นพวกเวียดกงก็มีโครงการอยู่เช่นกัน และในระยะ ๑๐ ปีที่พวกเวียดกงมีอิทธิพลอยู่ในชนบท ก็ได้นำที่ดินว่างเปล่า ที่ดินที่เจ้าของมิได้ทำประโยชน์มาจัดสรรให้ชาวนา การดำเนินการของเวียดกงทำได้ดีกว่าของรัฐบาล ทำให้รัฐบาลไม่สามารถเอาชนะใจชาวนาได้

การปฏิรูปที่ดินของเดียมเปิดโอกาสให้นายทุนที่ดินกดขี่ชาวนา เมื่อรัฐบาลยึดพื้นที่จากพวกเวียดกงได้ พวกนายทุนที่ดินจะเข้าไปอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของทันที ที่ดังกล่าวพวกเวียดกงจัดสรรแก่ชาวนาไปแล้ว เมื่อต้องถูกนายทุนอ้างสิทธิ พวกชาวนาก็จะกลายเป็นผู้เช่าไปทันทีและต้องถูกบังคับให้จ่ายค่าเช่าย้อนหลังด้วย การปฏิรูปซึ่งควรจะได้รับการส่งเสริมให้ชาวนาเป็นอิสระ แต่ก็กลายเป็นเครื่องมือสำหรับกดขี่ของนายทุนไป ผลก็คือทำให้ชาวนาส่วนใหญ่เกลียดชังรัฐบาล

เหตุที่การปฏิรูปชนเชาลงหลัง พ.ศ. ๒๕๐๓ เพราะกระบวนการปลดปล่อยแห่งชาติเข้มแข็งขึ้นในชนบท เดียมจึงเลิกจัดสรรที่ดินแก่ชาวนา ที่ทำกินซึ่งซื้อไว้ ๔๒๒,๒๓๑ เฮกตาร์รัฐบาลขายไปได้เพียงครึ่งเดียว รัฐบาลจึงกลายเป็นนายทุนรายใหญ่ที่สุด การฉ้อโกง

ของเจ้าหน้าที่รัฐบาลในการเก็บค่าเช่าที่ของรัฐบาล และการกักตุนที่ดิน ทำให้ชาวนาสนใจการจัดสรรที่ดินของเวียดกงมากกว่า เพราะได้เป็นเจ้าของโดยไม่ต้องเช่า

กฎหมายปฏิรูปที่ดินของเดียมมิได้ห้ามการโอนกรรมสิทธิ์แก่ญาติพี่น้อง ทำให้พวกที่มีที่ดินยังคงรักษาที่ดินไว้ซึ่งเท่ากับเป็นการปกป้องนายทุนที่ดินไปในตัว เดียมเองก็เหมือนกับผู้นำก่อนเขาคือ เป็นฝ่ายนายทุนมาตลอดการแก้ไขปัญหาคนยากจนจึงไม่ประสบผลสำเร็จ

ระหว่างพ.ศ.๒๔๙๘–๒๕๐๓ อเมริกาให้เงินช่วยเหลือเวียดนามใต้ เพื่อพัฒนาที่ดินเป็นจำนวน ๙ ล้านเหรียญ จากจำนวน ๑๒ ล้านเหรียญที่เตรียมไว้ แต่งานก็มิได้ก้าวหน้าแต่อย่างใด ในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ รัฐบาลมีโครงการตั้งนิคมสำหรับผู้อพยพจากทางเหนือและพวกมองตานาร์ดบริเวณสามเหลี่ยมปากน้ำโขงเพื่อใช้เป็นกำแพงมนุษย์สกัดกั้นการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ เมื่อวัตถุประสงค์มีเช่นนั้น การตั้งนิคมจึงกำหนดตั้งตามเส้นทางต่าง ๆ ที่มีการแทรกซึมโดยมิได้คำนึงว่าที่นั้นๆ จะแห้งแล้งกันดารเพียงใดหรือไม่ ยิ่งกว่านั้นที่ทางที่จัดสรรให้ก็ไม่พอเพียงที่จะทำกินได้ พวกมองตานาร์ดได้รับความทุกข์ทรมานมากที่สุด จึงหันไปเข้ากับฝ่ายคอมมิวนิสต์ อเมริกาเองได้คัดค้านการตั้งนิคมดังกล่าวแต่เดียมก็ไม่ฟัง อเมริกาจึงตัดเงินช่วยเหลือพร้อมกับเผ่ามองร้อยละ ๘๐ ของนิคม ๒๔๗,๙๗๖ แห่ง ไปอยู่ในอำนาจของคอมมิวนิสต์ พวกมองตานาร์ดซึ่งถูกกดขี่อย่างสาหัสได้ลุกขึ้นต่อสู้ด้วยอาวุธในพ.ศ. ๒๕๐๑,๒๕๐๗ และ ๒๕๐๘ จนในที่สุดรัฐบาลของเทียวและกีได้ทำสัญญาสงบศึกและยอมอ่อนข้อให้ แต่ความเป็นศัตรูของชาวมองตานาร์ดยังคงมีอยู่

ความล้มเหลวของการปฏิรูปที่ดินทำให้เกิดความไม่พอใจแก่ชาวนาโดยทั่วไปในปี ๒๕๐๒ ความไม่พอใจรัฐบาลทำให้เกิดกระบวนการกองโจรขึ้น ซึ่งสามารถตั้งเป็นแนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติได้ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ และใน พ.ศ. ๒๕๐๖ เกิดการปะทะครั้งใหญ่ขึ้น แนวร่วมปลดปล่อยซึ่งมีกำลังน้อยกว่าสามารถเอาชนะกองทหารรัฐบาลได้อย่างงดงาม

จากการวิจัยของบริษัทแรนด์ พบว่าการทอดทิ้งชาวนามีส่วนสัมพันธ์กับการเพิ่มจำนวนของแนวร่วมปลดปล่อย และได้สรุปสาเหตุสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑) การเหยียดหยาม การเอารัดเอาเปรียบหรือการกดขี่ของรัฐบาล ๒) การขาดโอกาสในการทำมาหากินเพราะการปฏิรูปที่ดินล้มเหลวและ ๓) รัฐบาลมิได้กระทำตนให้เป็นที่พึ่งของประชาชนได้

ความล้มเหลวของการปฏิรูปที่ดินทำให้ ลาเดจินสกี ซึ่งขณะนั้นเป็นที่ปรึกษาของรัฐบาลเดียมรู้สึกปวดร้าวใจอย่างยิ่ง จนถึงกับลาออกแล้วเดินทางไปอินเดีย เพื่อเริ่มงานแบบที่เขาถนัดต่อไป ระหว่างพ.ศ. ๒๕๐๔ –๒๕๐๙ อเมริกาหันไปสนับสนุนการใช้กำลังทหาร เพื่อแก้ปัญหาการปฏิวัติพร้อมๆ กับหาทางออกอย่างอื่นด้วย ทางออกที่อเมริกาและเวียดนามค้นพบใน พ.ศ ๒๕๐๔ คือ การจัดตั้งหมู่บ้านยุทธศาสตร์แบบที่อังกฤษใช้ได้ผลมาแล้วในมลายู อเมริกาให้เงินดำเนินการ ๑๐๐ ล้านเหรียญ โครงการนี้เริ่มใน พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยมีเจ้าหน้าที่อังกฤษที่เคยทำงานในมลายูมาก่อนเป็นผู้แนะนำ ในปีที่เริ่มงานสามารถอพยพประชาชนในเขตผู้ก่อการร้ายไปอยู่ในหมู่บ้านที่ปลอดภัยได้ ๕,๗๕๓ หมู่บ้าน จำนวนประชากร ๗,๐๐๐,๐๐๐ คน และอีก ๖,๐๐๐ หมู่บ้าน ประชากร ๒,๐๐๐,๐๐๐ คน กำลังได้รับการเตรียมการ การตั้งหมู่บ้านยุทธศาสตร์นั้นทำให้ประชาชนไม่พอใจเป็นอันมาก เพราะถูกบังคับให้ต้องไปอยู่ในหมู่บ้านที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้นซึ่งไม่ผิดอะไรกับค่ายกักกัน ประชาชนต้องประสบปัญหาในเรื่องที่ทำกินและการควบคุมของรัฐบาล หลังจากเดียมถูกสังหารแล้ว การสำรวจพบว่าโครงการหมู่บ้านยุทธศาสตร์ล้มเหลวโดยสิ้นเชิง ทางออกอันแสนจะมหัศจรรย์ก็สาบสูญไป

อย่างไรก็ตามอเมริกายังคงมีเยื่อใยในเรื่องการปฏิรูปที่ดินอยู่ โดยหวังว่าจะทำให้ชนบทสงบลงได้ ประธานาธิบดีจอห์นสันจึงให้กระทรวงเกษตรสหรัฐฯ ส่งเจ้าหน้าที่ไปเวียดนาม เพื่อร้อฟื้นโครงการปฏิรูปที่ดินอีก และการดำเนินงานก็ดำเนินไปด้วยดี แต่การรุกใหญ่ในเทศกาลตรุษญวน พ.ศ. ๒๕๑๑ ทำให้งานชะงักลงไประยะหนึ่งและได้เริ่มใหม่ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ สมัยประธานาธิบดีนิกสัน ใน พ ศ. ๒๕๑๓ ประธานาธิบดีเทียวได้ลงนามในกฎหมายปฏิรูปที่ดินฉบับใหม่ ซึ่งร่างขึ้นตามที่อเมริกาต้องการ แต่การดำเนินงานก็มิได้ราบรื่นนัก เพราะเทียวเป็นฝ่ายนายทุน เขายอมให้นายทุนที่ดินครอบครองที่ดินเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด ทำให้ที่ดินที่จะซื้อมาจัดสรรขาดแคลน สำหรับที่ดินที่พอจะจัดสรรได้ก็เป็นบริเวณที่ไม่ปลอดภัยเนื่องจากการโจมตีทางยากาศ ผลก็คือยังแก้ปัญหาชาวนาที่ไม่มีที่ทำกินไม่ได้ และพวกนี้กลายเป็นผู้ว่างงาน ในบางท้องที่ประชาชนกว่าครึ่งเป็นผู้ว่างงาน

ความผิดพลาดที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของกฎหมายปฏิรูปที่ดิน ก็คือความเชื่อที่ว่าการปฏิรูปที่ดินอย่างเดียวจะสามารถแก้ปัญหาสังคมเกษตรกรรมได้ การถือครองที่ดินเป็นเพียงปัญหาหนึ่งในหลายๆ อย่างที่เชื่อมโยงกัน กฎหมายได้มองข้ามความเกี่ยวข้องของปัจจัย

ต่าง ๆ ในหลายกรณีการให้สินเชื่อในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ ยังมีความสำคัญมาก แต่การคดโกงของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นทำให้เงินกู้ที่รัฐบาลปล่อยไปไม่ถึงมือชาวนา การกู้ยืมระหว่างเอกชนรัฐก็มิได้เข้าไปควบคุม การปฏิรูปมิได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในท้องถิ่นชนบทเลย นายทุนมีอิทธิพลอยู่อย่างไรก็อยู่อย่างนั้น เมื่อถึงเวลาที่ต้องการปฏิรูปอย่างจริงจังรัฐบาลก็อยู่ในสภาพที่อ่อนแอเต็มที ความพยายามจึงมิได้ประสบผลสำเร็จมากนัก และเมื่อเทียบกับของแนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติแล้วก็สู้ไม่ได้

แม้ว่าความพยายามของอเมริกาจะไม่บรรลุผลตามที่คาดหวังเอาไว้ และบทเรียนในอดีตจะถูกลืมเลือนไป แต่ในวอชิงตัน เรื่องปรัมปราเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินยังคงกล่าวขานกันอยู่จนทุกวันนี้

ยุทธ เปลี่ยนผดุง ถอดความจากบทความเรื่อง "Land Reform as Counter-Revolution : U.S. Foreign Policy and the Tenant Farmers of Asia" by Al McCoy, *Bulletin of Concerned Asian Scholars* (Winter-Spring, 1971) ; Vol. 3; No. 1; pp. 14-45

จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

วารสารราย ๓ เดือน

สมาชิกประจำปีละ ๓๐ บาท

บอกรับเป็นสมาชิกได้ที่ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ส่งเงินทางเช็คไปรษณีย์ ธนาณัติหรือตั๋วแลกเงินไปรษณีย์

สั่งจ่าย ป.ณ. หน้าพระลาน

ยูโทเปีย ของ โทมัส มอร์

สมบัติ จันทรวงศ์ แปล

ฉบับที่พิมพ์ครั้งที่สอง กำลังขายดีเช่นกัน

วางตลาดแล้ว

ความเรียงว่าด้วยศาสนา

จิตร ภูมิศักดิ์ แปล

ชมรมหนังสือแสงตะวัน จัดพิมพ์

ชาวนาไทยกับการเปลี่ยนแปลง

สุเทพ สุนทรเภสัช แปล

สำนักพิมพ์ศูนย์หนังสือเชียงใหม่จัดพิมพ์

บทสนทนามาร์กซ์ – เองเกลส์

ว่าด้วยเผด็จการชนชั้นกรรมาชีพ

สำนักพิมพ์ผาลาด เชียงใหม่

ครูกับการพัฒนาชนบท และ ระบบราชการในประเทศไทย

เป็นที่ทราบกันมานานแล้วว่านโยบาย เร่งรัดพัฒนาชนบทของรัฐบาลไทยไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร สาเหตุของความล้มเหลวก็เนื่องจากรัฐบาลไทยได้วางโครงการผิดพลาด โดยพยายามชักนำครูประชาบาลที่ประจำอยู่ในชนบทต่าง ๆ ให้เป็นผู้นำชาวบ้านในการพัฒนาความเจริญของหมู่บ้านต่าง ๆ ในชนบท แต่ผลกลับปรากฏว่า ครูประชาบาลไม่สามารถสวมบทบาทเป็นผู้นำของชาวบ้านในชนบทในการพัฒนาท้องถิ่นของตนได้เลย ทั้ง ๆ ที่ครูเป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพนับถือ ความไว้วางใจ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมในด้านต่าง ๆ กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก

นายโรเบิร์ต กูเรวิช ศาสตราจารย์ทางด้านมานุษยวิทยา แห่งมหาวิทยาลัยมลรัฐนิวยอร์ค จึงได้ทำการวิจัย เพื่อศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของครูประชาบาลในหมู่บ้านที่ตนประจำทำงานอยู่ เพื่อค้นหาว่า อะไรเป็นเหตุที่ทำให้ครูไม่สามารถเป็นผู้นำชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่นของตนได้

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาพฤติกรรมของครูประชาบาลในบ้านหนองใหญ่ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๒ – ๒๕๑๓ หมู่บ้านดังกล่าวนี้มีลักษณะรายละเอียด ดังต่อไปนี้คือ

บ้านหนองใหญ่ ตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวจังหวัด โดยมีระยะทางห่างกันเพียง ๒๐ กิโลเมตรเ ท่านั้น ในปี พ.ศ.๒๕๑๓ มีประชากรในหมู่บ้านทั้งหมด ๙๓๖ คน ชาวบ้านมีอาชีพและรายได้จากการทำงานภายในหมู่บ้านทุกคน ส่วนมากมีอาชีพทางการเกษตรจากการปลูกพืชไร่ต่าง ๆ นอกนั้นบางคนมีอาชีพจับปลาขายจากหนองบึงภายในหมู่บ้านนั้นเอง

ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๘๒ บ้านหนองใหญ่ยังไม่มีโรงเรียนภายในหมู่บ้าน โรงเรียนที่อยู่ใกล้ที่สุดคือ โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในกิ่งอำเภอ ซึ่งอยู่ห่างออกไป ๓ กิโลเมตร โรงเรียนประชาบาลบ้านหนองใหญ่ได้รับการจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ โดยในตอนแรกยังไม่มีอาคารเรียน และต้องอาศัยสถานที่ในวัดบ้านหนองใหญ่เป็นที่เรียน รัฐบาลเพียงแต่ส่งครูประชาบาลมาทำหน้าที่เพียง ๓ คน เท่านั้น ต่อมา

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ชาวบ้านหนองใหญ่ได้รวบรวมเงินขึ้นเพื่อสร้างอาคารเรียนขึ้นเป็นหลังแรก อาคารหลังที่ ๒ ได้สร้างสำเร็จในปี ๒๕๑๐ นี่เอง ในปีการศึกษา ๒๕๑๒–๒๕๑๓ มีนักเรียนอยู่ในโรงเรียนทั้งสิ้น ๑๒๓ คน และมีครูประจำทั้งสิ้น ๖ คน แต่ ๒ คนถูกย้ายไปประจำที่อื่น จึงมีครูที่ทำการสอนจริง ๆ ๔ คน ครู ๕ ใน ๖ คน เป็นผู้ที่เกิดและมีภูมิลำเนาอยู่ในบ้านหนองใหญ่นั่นเอง ในจำนวน ๖ คนนี้ มีครู ๒ คนที่มีอายุเกิน ๔๘ ปี และเป็นข้าราชการชั้นตรี ครูคนอื่น ๆ มีอายุต่ำกว่า ๓๐ ปี และเป็นข้าราชการชั้นจัตวาทั้งสิ้น ตัวครูใหญ่ถูกส่งมารับตำแหน่งเป็นเวลา ๔ ปีมาแล้ว และมีภรรยาเป็นคนภายในบ้านหนองใหญ่ส่วนครูน้อยคนอื่น ๆ ทุกคนเคยศึกษาในโรงเรียนบ้านหนองใหญ่ทุกคนในวัยเด็ก

ในการศึกษาเพื่อวิจัยบทบาทและอิทธิพลของครูในบ้านหนองใหญ่ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยโดยคัดเลือกคนบ้านหนองใหญ่ จากสถานภาพต่าง ๆ เพื่อทำการสัมภาษณ์ เป็นจำนวนทั้งสิ้น ๑๔ คน ผู้ถูกสัมภาษณ์เหล่านี้ มีสถานะแตกต่างกันหลายด้าน เช่น วัย จะมีทั้งคนที่อยู่ในวัยหนุ่มและวัยชรา เพศ มีทั้งเพศชายและเพศหญิง อาชีพ มีผู้ที่มีอาชีพทางการเกษตรและอาชีพด้านอื่น รวมทั้งบุคคลที่เป็นผู้นำและผู้มีอิทธิพลในด้านต่าง ๆ ด้วย

ในการสัมภาษณ์บุคคลเหล่านี้ ผู้วิจัยได้หยิบยกปัญหาต่าง ๆ ที่ชาวบ้านมักจะประสบขึ้นมาขอความคิดเห็นจากผู้ถูกสัมภาษณ์เหล่านี้ ปัญหาที่ถูกหยิบยกขึ้นมานั้น ครอบคลุมหลายด้านด้วยกัน เช่น ปัญหาทางการเกษตร การอนามัย การศึกษา การเมือง การประกอบอาชีพ ปัญหาของหมู่บ้าน ปัญหาด้านศาสนาและศีลธรรม รวมถึงปัญหาชีวิตส่วนตัวด้วย

ผลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์นี้ ปรากฏว่า ครูประชาบาลนั้นได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านในเรื่องการศึกษาเล่าเรียนมากที่สุด ดังนั้นถ้าหากชาวบ้านมีปัญหาทางด้านนี้ก็มักจะขอพบครู เพื่อขอคำแนะนำและปรึกษาหารือ แต่ถ้าเป็นปัญหาทางด้านอื่นที่มิได้เกี่ยวกับการศึกษาแล้ว ชาวบ้านมักไปปรึกษาหารือเพื่อขอคำแนะนำจากบุคคลอื่นแทนครูเสมอ ซึ่งมักได้แก่คนที่มีฐานะเป็นผู้นำในหมู่บ้าน เนื่องจากความร่ำรวย ความมีชื่อเสียง หรือ เป็นผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ จากการวิจัยได้พบว่า บุคคลประเภทหลังนี้เองเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในการริเริ่ม, การวางแผน และการรวบรวมกำลังในการพัฒนาความเจริญของหมู่บ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง

นอกจากนั้น ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้ถูกขอร้องให้พิจารณารูปถ่ายของชาวบ้านหนองใหญ่ ๔๓ คน ซึ่งเป็นรูปถ่ายของบุคคลหลายจำพวกด้วยกัน เช่น รูปของครูประชาบาล รูปของสมาชิกสภาตำบล รูปของท่านพระครู รูปของชาวนา รูปของเด็กวัยรุ่น ฯลฯ และให้ผู้ถูกสัมภาษณ์จัดลำดับความสำคัญก่อนหลังของบุคคลที่อยู่ในภาพถ่ายเหล่านั้น โดยพิจารณาจากการมีบทบาทในฐานะผู้ริเริ่ม ผู้วางแผน และผู้ดำเนินงานเกี่ยวกับโครงการพัฒนาความเจริญของหมู่บ้านเป็นสำคัญ โดยไม่ได้คำนึงถึงตำแหน่งหน้าที่การงาน หรือความมีชื่อเสียงประกอบไปด้วย

ผลปรากฏว่า บุคคลที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นผู้นำที่มีความสำคัญมีอยู่ทั้งหมด ๒๐ คน จากรายชื่อผู้นำทั้งหมดนี้ มีรายชื่อครูประชาบาลอยู่ ๔ คน และอยู่ในอันดับสุดท้ายของบัญชีทั้งสิ้น ครูใหญ่มีความสำคัญเหนือครูน้อยคนอื่น ๆ ก็เป็นผู้นำในอันดับที่ ๗ และเป็นผู้ที่มีเกียรติอันดับ ๕ เท่านั้น ในการจัดลำดับผู้นำทางด้านการพัฒนาหมู่บ้านนี้ ยังปรากฏว่า เพศเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพิจารณามาก โดยพบว่าครูหญิงไม่ได้รับการกล่าวขวัญถึงในฐานะผู้นำเลย

ผู้วิจัยได้สรุปผลจากข้อมูลที่ได้รับว่า ครูประชาบาลมีบทบาทอย่างมากในการให้คำปรึกษาหารือ และข้อแนะนำแก่ชาวบ้าน แต่มักจะเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับการศึกษา หรือโรงเรียนเท่านั้น ปัญหาทางด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาในการพัฒนาความเจริญของหมู่บ้านนั้น ชาวบ้านมักจะนำไปปรึกษาหารือกับบุคคลอื่นที่ชาวบ้านเคารพนับถือว่าเป็นผู้นำแทนที่จะมาปรึกษาครู ดังนั้นในสายตาของชาวบ้าน ครูจึงมิได้มีฐานะเป็นผู้นำที่สำคัญในเรื่องการพัฒนาชนบทเลย

ปัจจัยที่กำหนดความสำคัญของบุคคลที่เป็นครู ประการแรกคืออายุ ครูที่มีอายุน้อยไม่ค่อยมีความรู้สึกผูกพันกับหมู่บ้านมากนัก และชาวบ้านก็ไม่นำเอาปัญหาต่าง ๆ มาปรึกษาหารือมากนัก

ปัจจัยประการที่สอง คือเพศ ครูชายจะมีความสำคัญมากกว่าครูหญิงเสมอ

ปัจจัยประการที่สาม คือ การมีมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งปรากฏว่า ครูที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี จะได้รับความนับถือจากชาวบ้าน และจะถูกขอร้องให้ช่วยแก้ไขปัญหาต่างๆ จากชาวบ้านอยู่เสมอ

ปัจจัยประการที่สี่ คือ ความรู้ภาษาไทยกลาง ครูคนใดที่เชี่ยวชาญภาษาไทยกลางจะได้รับการยกย่องนับถือจากชาวบ้านมาก เพราะเป็นภาษาราชการ ทำให้สามารถติดต่อกับข้าราชการได้ดีกว่าครูที่พูดได้เฉพาะภาษาไทยอีสานซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่น

นอกจากนั้น การที่ครูประชาบาลในชนบทจะมีบทบาทสำคัญหรือไม่ในหมู่บ้านที่ตนประจำอยู่นั้น ยังถูกกำหนดโดยปัจจัยอื่นๆ อีกหลายอย่าง เช่น

๑. สภาพความเจริญของหมู่บ้าน จะปรากฏว่าหากหมู่บ้านใดที่มีความเจริญมากและมีที่ตั้งอยู่ใกล้เมืองที่เป็นศูนย์กลางชุมนุมชนแล้ว ครูจะมีบทบาทน้อยในการพัฒนาความเจริญของท้องถิ่น เพราะชาวบ้านจะเข้าไปปรึกษาหารือกับบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในปัญหานั้น ๆ จากในเมือง แต่สำหรับหมู่บ้านที่ห่างไกลและการคมนาคมไม่สะดวกแล้ว ครูจะมีบทบาทมากกว่า

๒. สภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้าน ในปีใดที่การทำนาได้ผลดี และชาวบ้านมีรายได้มาก ชาวบ้านก็จะให้ความสนับสนุนแก่โครงการพัฒนาหมู่บ้านมากกว่าในปีที่การทำนาไม่ได้ผล

๓. ถ้าลูกหลานของคนในหมู่บ้านประสบกับความสำเร็จในการศึกษา หรือได้เข้าทำงานในอาชีพที่ชาวบ้านเห็นว่ามีเกียรติแล้ว ชาวบ้านก็จะให้ความสนับสนุนและความร่วมมือในเรื่องโรงเรียนและการศึกษามากกว่าหมู่บ้านอื่น

๔. ถ้าหากมีคนจากหมู่บ้านอื่น เข้ามาทำงานในหมู่บ้านและเป็นบุคคลที่เคยมีประสบการณ์ในการอยู่ในเมือง รวมทั้งสามารถพูดภาษาไทยกลางได้แล้ว ชาวบ้านก็มักจะไปขอคำปรึกษาหารือจากบุคคลดังกล่าวนี้แทนที่จะไปหาครูซึ่งเป็นผู้ที่มีการติดต่อกับภายนอกน้อยกว่า

นอกเหนือจากปัจจัยภายนอกที่ไม่ส่งเสริมให้ครูมีบทบาทเป็นผู้นำในการพัฒนาท้องถิ่นดังกล่าวมาแล้ว ครูยังถูกขัดขวางจากปัจจัยภายใน ซึ่งได้แก่ทัศนคติและค่านิยมที่มีต่ออาชีพครู การเลือกอาชีพครู และการแสวงหาความก้าวหน้าทางราชการจากการเป็นครูอีกด้วย

จากการศึกษาประวัติชีวิตของครูประชาบาลแต่ละคนในบ้านหนองใหญ่ ปรากฏว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกัน ๒ ประการ คือ

ในประการแรก ครูประชาบาลเหล่านี้มีบิดามารดาที่เป็นชาวชนบท และบิดามารดาเป็นผู้เลือกอาชีพครูประชาบาลให้ลูกของตนด้วยเหตุผลทั้งทางด้านการปฏิบัติ และทางด้านทฤษฎี

ในประการที่ ๑ ได้พบว่าถ้าหากครูประชาบาลเหล่านี้สามารถเลือกอาชีพของตนได้แล้ว ทุกคนจะเลือกประกอบอาชีพอื่นทั้งสิ้น

จากการวิจัยได้พบว่าครูประชาบาลไม่ได้เลือกอาชีพด้วยตนเอง แต่เป็นการเลือกอาชีพตามการตัดสินใจของบิดามารดาของตน

บิดามารดาได้พิจารณาอาชีพเป็นครูประชาบาลของลูกด้วยการใคร่ครวญถึงเหตุผลหลายอย่างด้วยกัน เช่น การเป็นครูประชาบาลนั้นจะมีฐานะเป็นข้าราชการ ซึ่งเป็นฐานะที่มีเกียรติและเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป ฐานะของการเป็นข้าราชการนี้จึงทำให้การเป็นครูประชาบาลดึงดูดความสนใจมากกว่าอาชีพอื่น เพราะมีทัศนคติว่าการเป็นข้าราชการนั้นคือการเป็น "เจ้าคนนายคน"

ข้อคำนึงต่อมาของบิดามารดา คือ ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวของตน ซึ่งส่วนมากไม่ใช่ครอบครัวที่ร่ำรวยอะไร บิดามารดามักเห็นว่า การเรียนเพื่อเป็นครูประชาบาลนั้นใช้เวลาในการศึกษาน้อยกว่าการเรียนให้จบชั้นปริญญาตรี ดังนั้น จึงไม่ต้องลงทุนในการศึกษาของบุตรมากนัก บุตรของตนเมื่อจบการศึกษาแล้วก็จะสามารถมีรายได้จากเงินเดือนของตนได้เร็วกว่า และยังอาจส่งเสียหรือรับภาระทางการเงินของครอบครัวได้เร็วกว่าอีกด้วย

ข้อคำนึงที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ บิดามารดามักมีความเห็นว่าการส่งบุตรไปศึกษาเล่าเรียนในจังหวัดหรือในกรุงเทพ ห่างไกลจากหมู่บ้านของตนเป็นเวลานาน ๆ นั้น เป็นการแสดงออกถึงความไม่รักใคร่ต่อบุตรของตน ถ้ารักลูกจะต้องให้ลูกศึกษาเล่าเรียนอยู่ใกล้ ๆ โดยหวังจะให้ลูกคอยดูแลปรนนิบัติพ่อแม่ในเวลาเดียวกันด้วย ดังนั้น บิดามารดาจึงมักจะตัดสินใจส่งลูกไปศึกษาที่วิทยาลัยครูซึ่งมีอยู่ในต่างจังหวัดใกล้ ๆ หมู่บ้าน เพื่อให้ไม่ต้องเดินทางมาศึกษาในมหาวิทยาลัยที่อยู่ในกรุงเทพ ฯ หรือในจังหวัดอื่นที่อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านของตนจนเกินไป

การตัดสินใจเลือกอาชีพเป็นครูประชาบาลให้ลูกนี้ ปรากฏว่าบรรดาลูก ๆ มิได้พอใจนัก แต่ก็ไม่มีทางเลือกอย่างอื่น จึงต้องยอมรับการตัดสินใจดังกล่าว ความจริงแล้วพวกลูก ๆ ต้องการเป็นข้าราชการที่มีชั้นสูงกว่า การเป็นข้าราชการชั้นจัตวา แต่ก็ติดขัดเรื่องทุนทรัพย์ และความรู้ความสามารถของตนเอง ที่มีอยู่น้อยจนไม่อาจจะแข่งขันกับผู้ที่เรียนในชั้นมหาวิทยาลัยได้

หลังจากที่เรียนสำเร็จและเข้ารับราชการเป็นครูประชาบาลแล้ว ครูเหล่านี้ก็มักจะไม่มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคมหรือหมู่บ้านที่ตนไปประจำอยู่ ทั้งนี้เนื่องจากระบบราชการ เป็นสาเหตุสำคัญ

ครูประชาบาลเหล่านี้จะค้นพบว่า ตนเองต้องได้รับความยากลำบากนานาประการในการรับราชการในบ้านนอก และมองเห็นว่าการมีชีวิตอยู่ในเมืองใหญ่ ๆ จะได้รับความสุขสบายมากกว่าอย่างมากมาย สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดความรู้สึกไม่พอใจชนบทหรือหมู่บ้านที่ตนประจำทำงานอยู่ ยิ่งกว่านั้น ครูประชา

บาลจะพบว่า หมู่บ้านไม่ได้เป็นผู้ให้ความเจริญก้าวหน้า หรือความดีความชอบแก่ตน ผู้ที่ให้ความดีความชอบคือระบบราชการจากส่วนกลาง ดังนั้น ถ้าหวังความก้าวหน้า ครูจะต้องทุ่มเททำงานให้กับราชการส่วนกลางไม่ใช่ทำงานให้กับหมู่บ้าน เพราะถึงทำก็ไม่ได้รับความดีความชอบอะไร

รายได้ที่น้อยนิดของครูก็เป็นปัญหาใหญ่ ครูแทบทุกคนจะหาวิธีเพิ่มพูนรายได้ของตนเอง ซึ่งก็ไม่มีวิธีใดนอกจากการทำนา แต่ก็ทำได้ยากเพราะครูไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง จะซื้อที่ก็ไม่อาจจะทำได้เพราะไม่มีเงิน จะรอรับมรดกจากพ่อแม่ก็ทำไม่ได้เพราะพ่อแม่มักจะถือกรรมสิทธิ์จนแก่เฒ่าหรือตายไป อุปสรรคดังกล่าวนี้ทำให้ครูมีความผูกพันกับหมู่บ้านน้อยมากเพราะไม่มีผลประโยชน์ร่วมด้วยเลย

การเป็นข้าราชการของครูประชาบาลนั้น จะต้องดิ้นรนขวนขวายหาความก้าวหน้าจากการเลื่อนขั้นและเลื่อนตำแหน่ง เงินเดือนจะได้เลื่อนสูงตามขึ้นไปด้วย วิธีที่ง่ายที่สุดที่จะทำเช่นนั้นได้ก็คือ การสอบแข่งขันเพื่อเสริมวิทยฐานะของตนเอง ดังนั้น ครูหนุ่มๆ จึงมีความกระตือรือร้นมากกว่าครูแก่ๆ ที่ประจำทำงานในหมู่บ้านมานาน ในด้านการสมัครสอบแข่งขันเพื่อเลื่อนวิทยฐานะ และถ้าสอบได้ ครูเหล่านี้ก็จะได้เลื่อนขั้นและตำแหน่ง ซึ่งมักจะมาควบคู่กับการย้ายไปประจำทำงานในตัวเมืองหรือศูนย์การบริการ ดังนั้น ครูหนุ่มๆ เหล่านี้จึงมีความผูกพันกับหมู่บ้านน้อยมากเพราะมีความหวังว่าวันหนึ่งตนเองจะได้ย้ายออกไปจากหมู่บ้านดังกล่าว

การที่ครูจะหวังความก้าวหน้าจากการพิจารณาผลงานของผู้บังคับบัญชาก็เป็นความหวังที่เลื่อนลอย เพราะปกติมักจะให้ความดีความชอบปีละ ๑ ขั้นเท่านั้นและการประเมินผลงานของผู้ตรวจงานจากกระทรวงศึกษาฯ ก็มักจะตรวจโดยใช้การเยี่ยมเยียนโรงเรียนด้วยเวลาสั้นๆ ดังนั้นผู้ตรวจงานจึงมักประเมินผลงานจากสิ่งที่สามารถมองเห็นได้ด้วยสายตาเท่านั้น เช่น ดูว่ามีการปรับปรุงอาคารเรียนหรือไม่เพียงไร โดยไม่ได้ไปคำนึงถึงคุณภาพหรือสมรรถภาพของครูในการสอนประกอบด้วยเลย

สิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้ครูประชาบาลไม่มีความรู้สึกรับผิดชอบและผูกพันถึงหมู่บ้านที่ตนไปประจำทำงานอยู่ และทำให้ครูไม่สามารถที่จะมีบทบาทเป็นผู้นำในการพัฒนาความเจริญของหมู่บ้านได้เลย ด้วยเหตุนี้โครงการพัฒนาชนบทที่มุ่งหวังจะให้ครูประชาบาลเป็นผู้นำของโครงการจึงประสบความล้มเหลวทั้งนี้เนื่องจาก ครูประชาบาลไม่ใช่ผู้นำและไม่อาจจะเป็นผู้นำของชาวบ้านได้นั่นเอง

ประชิด ณ บางช้าง ถอดความจาก Teachers, Rural Development and the civil Service in Thailand โดย Robert Gurevich ตีพิมพ์ใน *Asian Survey*, October, 1975 Volume XV, Number 10.

การวิจัยเพื่อปราบปรามประชาชน

เริ่มเป็นที่ตระหนักในอเมริกาว่ามหา

วิทยาลัยและศูนย์ศึกษาต่างประเทศที่เชี่ยวชาญทางด้านเอเชียอาคเนย์หลายแห่งกำลังให้การสนับสนุนอย่างตั้งใจ ต่อสงครามและความพยายามที่จะโต้การต่อต้านรัฐบาลในประเทศแถบเอเชียอาคเนย์

การเข้าไปเกี่ยวข้องในเรื่องดังกล่าวของนักวิชาการ (อเมริกันและออสเตรเลียน) ได้ถูกเปิดโปงอย่างครึกโครมในการประชุมสมาคมเอเชียศึกษา (Association of Asian Studies Convention) ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๓ เมื่อคณะกรรมาธิการเคลื่อนไหวของนักศึกษา (the Student Mobilization Committee) และคณะกรรมาธิการนักวิชาการทางด้านเอเชีย (Committee of Concerned Asian Scholars) ได้เปิดเผยเอกสารที่ระบุรายชื่อนักวิชาการที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องเมืองไทยที่มีชื่อเสียงมากมายหลายคนว่ามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างเด่นชัดต่อการโต้การต่อต้านรัฐบาลที่เน้นในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ในการวิเคราะห์เรื่องนี้ อัล แม็คคอย ได้ตั้งคำถามสี่ข้อคือ:

๑. ทำไมมีการโต้การต่อต้านรัฐบาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

๒. โครงการนี้มีลักษณะอย่างไร

๓. การวิจัยเพื่อโต้การต่อต้านรัฐบาลของนักวิชาการอเมริกันเกี่ยวข้องกับโครงการนี้อย่างไร

๔. อะไรคือผลกระทบที่มีต่อประชาชนคนไทย

ความจำเป็นที่จะต้องมีโครงการโต้การต่อต้านรัฐบาล

สหรัฐฯเข้ามาแทรกแซงเอเชียอาคเนย์โดยตรงตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๗ ก็เพื่อการ "ป้องกันการขยายตัวลงมาทางใต้ของคอมมิวนิสต์จีน" เมื่อฝ่ายเวียดมินห์และประเทศลาวเปิดการรุกใหญ่ในปี ๒๔๙๖–๒๔๙๗ จนกระทั่งค่ายเดียนเบียนฟูแตก ทำให้บรรดานักวางแผนทางยุทธศาสตร์ของสหรัฐฯ ทั้งหลายเริ่มมองประเทศไทยในฐานะที่เป็นฐานปฏิบัติการทางทหารที่ปลอดภัยในเอเชียอาคเนย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อเป็นการสนับสนุนแผนการ "ทำลายทางอากาศขนานใหญ่" (Massive retaliation) ของนาย จอห์น ฟอสเตอร์

ดัลเลส ที่ประกาศในเดือนมกราคม ๒๔๙๗

ข่ายของฐานทัพอากาศถูกสร้างขึ้นมาตามส่วนต่าง ๆ ของประเทศไทยมีศูนย์กลางอยู่ที่ภาคอีสาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๕๐๕ สหรัฐ ฯ ได้ทุ่มเงินจำนวน ๙๗.๕ ล้านเหรียญ หรือ ๑,๙๕๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท สร้างฐานทัพอากาศเจ็ดแห่งในประเทศไทย และยังสร้างทางหลวงใหญ่สองสายเชื่อมฐานบินอุดรฯ กับกรุงเทพ ฯ และตอนเหนือของภาคกลาง ยิ่งเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ในลาวในเดือนพฤษภาคม ปี ๒๕๐๕ ถึงขั้นมีการส่งนาวิกโยธินสหรัฐ ฯ จำนวน ๔,๕๐๐ คนเข้าสู่อุดรฯ ยิ่งทำให้ผลประโยชน์ของสหรัฐ ฯ ในภาคอีสานเพิ่มขึ้นอย่างมาก

ในสมัยประธานาธิบดีจอห์นสันได้เริ่มโจมตีเวียดนามเหนือทางอากาศอย่างมโหฬารในปี ๒๕๐๗ มีผลให้การแทรกแซงของสหรัฐ ฯ ในภาคอีสานกลายเป็นการเข้าครอบครองอย่างแน่นหนาจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อแนวร่วมปลดแอกแห่งชาติของเวียดนาม (NLF) ประสบความสำเร็จในการทำลายเครื่องบินจำนวนมากของสหรัฐ ฯ ที่สนามบินเบียนหัว และเพลกูทำให้สหรัฐ ฯ จำเป็นต้องมีฐานบินที่ปลอดภัยจากการโจมตี มิฉะนั้นการโจมตีทางอากาศของสหรัฐ ฯ จะสั้นเปลืองมากเกินไป

ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ สหรัฐ ฯ จึงเริ่มขยายฐานบินและอุปกรณ์โดยเฉพาะในภาคอีสานอย่างขนานใหญ่ทั้งนี้เพราะระยะบินจากฐานบินนี้ไปบริเวณตังเกี๋ยเป็นระยะบินที่ใกล้ที่สุด ปลายปี ๒๕๐๗ ทหารอากาศสหรัฐ ฯ จำนวน ๓,๐๐๐ คน เครื่องบินและเฮลิคอปเตอร์จำนวน ๗๕ ลำถูกย้ายเข้ามาในประเทศไทย ปี ๒๕๐๘ ทหารอากาศจำนวน ๖,๐๐๐ คนและเครื่องบินจำนวน ๑๒๕ เครื่องถูกส่งเข้ามาเพิ่ม และในเดือนธันวาคม ๒๕๐๙ จำนวนทหารอากาศและเครื่องบินสหรัฐ ฯ ในไทยได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเมื่อการทิ้งระเบิดเวียดนามเหนือขยายขึ้นนั่นคือ ทหารอากาศมีจำนวนถึง ๒๕,๐๐๐ คนเครื่องบินจำนวน ๔๐๐ เครื่อง พอถึง ปี ๒๕๑๐ สนามบินอู่ตะเภาสร้างเสร็จก็มีเครื่องบิน บี-๕๒ และ เอฟ.-๔ แฟนธอมมาประจำ โดยข้อเท็จจริงแล้ว ตั้งแต่ปี ๒๕๐๘-๒๕๑๑ เกือบร้อยละ ๗๕ ของลูกระเบิดที่ทิ้งในเวียดนามเหนือถูกขนมาโดยเครื่องบินที่บินมาจากฐานทัพในประเทศไทย เมื่อการทิ้งระเบิดเวียดนามหยุดลง เครื่องบินจากฐานทัพอากาศเหล่านี้ก็ยังคงปฏิบัติหน้าที่อยู่ นั่นคือหันมาทิ้งระเบิดประเทศลาวแทน จำนวนลูกระเบิดที่ใช้ทิ้งก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างสม่ำเสมอและในที่สุดก็ขยายการทิ้งระเบิดไปสู่กัมพูชาด้วย

จะเห็นได้ว่าภาคอีสานได้กลายเป็นฐานปฏิบัติการทางอากาศที่สำคัญที่สุดของสหรัฐ ฯ ในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ ดังนั้นความ

มั่นคงปลอดภัยในภาคนี้ของประเทศไทยจึงมีความสำคัญสูงสุดต่อสหรัฐฯ สหรัฐฯ ได้ทุ่มเทเงินทองจำนวนมหาศาลในการปรับปรุงสนามบินของไทยให้กลายเป็นสนามบินที่ทันสมัยและพลุกพล่านที่สุดในโลก ตั้งแต่ปี ๒๕๐๘–๒๕๑๒ รัฐบาลสหรัฐฯ ใช้เงินกว่า ๖๐๐ ล้านดอลลาร์หรือหนึ่งหมื่นสองพันล้านบาท (๑๒,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐) ในโครงการสร้างท่าเรือยุทธศาสตร์ที่สัตหีบ ขยายถนนจากสัตหีบไปยังฐานบินในภาคอีสานเพื่อใช้ขนส่งลูกระเบิด ขยายการคมนาคมสื่อสารทางอากาศและการติดตั้งอุปกรณ์ต่าง ๆ ตามฐานบิน โครงการดังกล่าวนี้ทำให้ฐานบินเหล่านี้ทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้น จะเป็นรองก็เพียงฐานทัพสหรัฐฯ ใหญ่ ๆ ในไซ่ง่อนและเวียดนามเท่านั้น

อย่างไรก็ตามการลงทุนอย่างมหาศาลของสหรัฐฯ แม้จะมีผลดีต่อสหรัฐฯ ในทางยุทธศาสตร์มากมายก็ตามแต่ก็ก่อให้เกิดช่องโหว่หรือจุดอ่อนที่สำคัญคือ ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อปฏิวัติในท้องถิ่น นั่นก็หมายความว่าแม้แต่การเคลื่อนไหวก่อการร้ายขนาดเล็กที่สุด ก็สามารถทำลายเครื่องไม้เครื่องมือและอุปกรณ์จำนวนล้าน ๆ เหรียญและทำลายประสิทธิภาพของการทำสงครามทางอากาศได้อย่างง่ายดายด้วยกระสุนปืนครกหรือจรวดเพียง ๒–๓ นัด ดังนั้น วิกฤตการณ์ระดับท้องถิ่นเล็ก ๆ จึงกลายเป็นเรื่องที่ต้องเอาใจใส่ที่สุดของฝ่ายทหารสหรัฐฯ ยิ่งกว่านั้นบรรดานักวิชาการและนักการทหารของสหรัฐฯ ยังมีความเห็นร่วมกันว่าฐานทัพเหล่านี้เองจะเป็นตัวก่อให้เกิดการก่อการร้าย โดยฝ่ายทหารเห็นว่าฮานอยและปักกิ่งย่อมจะสร้างให้เกิดการปฏิวัติในท้องถิ่นเพื่อที่จะโจมตีฐานทัพ ส่วนพวกนักวิชาการเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจและสังคม อันเนื่องมาจากฐานทัพจะทำให้เกิดสภาพการยุ่งเหยิงและการปฏิวัติในท้องถิ่นได้

ดังนั้น ในปี ๒๕๐๗–๒๕๐๘ จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับสหรัฐฯ ที่จะเริ่มโครงการโต้การต่อต้านรัฐบาลอย่างขนานใหญ่ในภาคอีสาน เพื่อเป็นการปกป้องฐานทัพทั้งหลายของสหรัฐฯจากการก่อการร้ายในท้องถิ่น

โครงการโต้การต่อต้านรัฐบาลของสหรัฐฯ ในประเทศไทย

เนื่องจากความกดดันที่จะต้องมีโครงการโต้การต่อต้านรัฐบาลที่มีประสิทธิภาพ ผลก็คือการช่วยเหลือของสหรัฐฯ ที่ให้แก่ประเทศไทยที่มิใช่การช่วยเหลือทางทหารเกือบทั้งหมด ต้องตกอยู่ภายใต้เป้าหมายของการโต้การต่อต้านรัฐบาลแทบทั้งสิ้น เริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ โครงการ A.I.D. เริ่มเน้นหนักทางด้านนี้ โดยจะเห็นได้จากร้อยละ ๗๕ ของ

ทุนการช่วยเหลือทั้งหมดถูกใช้ไปเพื่องานโต้การต่อต้านรัฐบาลในภาคเหนือและภาคอีสาน

โครงการโต้การต่อต้านรัฐบาลของสหรัฐ ฯ แบ่งออกเป็นสามส่วนใหญ่ ๆ คือ ความมั่นคงในชนบท การพัฒนาชนบทและปรับปรุงการบริหารงานของรัฐบาลไทย

ส่วนแรกคือความมั่นคงในชนบทซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สุดของโครงการโต้การต่อต้านรัฐบาลนั้น จุดสำคัญอยู่ที่ความพยายามที่จะผึกและติดอาวุธ และสนับสนุนทางการเงินแก่ตำรวจไทยเพื่อว่าตำรวจจะสามารถค้นหาและทำลายการต่อต้านรัฐบาลในท้องถิ่นลงเสียก่อนที่จะขยายใหญ่โตออกไป ภายใต้โครงการนี้กำลังพลของตำรวจตระเวนชายแดนเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ ๔๕ ตั้งแต่ปี ๒๕๐๘ และตำรวจภูธรเพิ่มจำนวนขึ้นร้อยละ ๓๖ ในช่วงเดียวกัน A.I.D. ทำให้ตำรวจสามารถขยายการลาดตระเวนออกไปได้จนถึงระดับหมู่บ้านโดยให้เงินสร้างสถานีตำรวจมากกว่า ๙๐๐ แห่ง (ส่วนใหญ่ในภาคอีสาน) นอกจากนั้นยังให้เฮลิคอปเตอร์และเครื่องบินเพื่อให้การเคลื่อนย้ายกำลังของตำรวจเป็นไปได้รวดเร็ว กำนันผู้ใหญ่บ้านแต่ละคนจะได้รับแจกวิทยุสื่อสารที่สามารถติดต่อกับตำรวจและกำลังทหารได้ โรงเรียนฝึกตำรวจเพื่องานโต้การต่อต้านรัฐบาลได้ถูกสร้างขึ้น ๕ แห่ง ในภาคเหนือและภาคอีสานภายใต้การอำนวยการของหน่วยรบพิเศษ (Green Beret) ของสหรัฐ ฯ

ยิ่งไปกว่านั้น สำนักข่าวสารอเมริกัน (ยูซิส) ก็ได้ตั้งสำนักงานขึ้นอีก ๑๒ แห่งในจังหวัดใหญ่ ๆ เพื่อเป็นศูนย์กลางที่จะผึกและช่วยเหลือรัฐบาลไทย ยกระดับการพิมพ์หนังสือและออกอากาศต่อต้านคอมมิวนิสต์ โครงการนี้ยังมีส่วนในการตั้งสถานีวิทยุชาวเขากำลังส่ง ๑๐๐ กิโลวัตต์ ที่ออกอากาศรายการ "จิตวิทยา" ไปยังชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ด้วย

ส่วนที่สองของโครงการโต้การต่อต้านรัฐบาลของสหรัฐ ฯ ในไทยก็คือการพัฒนาชนบทซึ่งก็เริ่มในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ เช่นกัน ถึงแม้ว่าชื่อโครงการนี้จะฟังดูกลาง ๆ ดีก็ตาม แต่ส่วนใหญ่ของโครงการก็คือ การสร้างถนนที่ใช้ได้ทุกฤดูกาลยาวถึง ๑,๕๐๐ กม. ทางลูกรัง ๗๐๐ กม. ในภาคเหนือและภาคอีสานซึ่งมีภูมิประเทศเป็นป่าเขาเหมาะแก่การซ่อนตัวของขบวนการจรยุทธ บรรดาถนนที่สร้างโดยโครงการเร่งรัดพัฒนาชนบท (ARD) เป็นถนนที่ออกแบบเพื่อให้ทหารยานเกราะหนักแบบกองทัพสหรัฐ ฯ เข้าถึงพื้นที่แถบนั้นได้ด้วย

ส่วนที่สามคือโครงการขยายประสิทธิภาพของรัฐบาล ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่การควบคุมและสนับสนุนการสร้างความมั่นคงและการพัฒนาชนบทให้ได้ผล

โครงการทั้งสามส่วนนี้มีขนาดและขอบเขตกว้างขวางมากและมีมูลค่าการช่วยเหลือมากกว่า ๒๔ ล้านเหรียญสหรัฐ ฯ หรือ ๔๘๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท ในปีงบประมาณ ๒๕๑๓

หน่วยงานควบคุมการช่วยเหลือเพื่อโต้การต่อต้านรัฐบาลในสถานทูตสหรัฐ ฯ เป็นหน่วยกลางคอยควบคุมและประสานงานทั่วไป ส่วนในภาคอีสานนั้นอำนาจที่แท้จริงอยู่กับผู้บัญชาการทางทหารและข่าวกรองที่ฐานบินอุดร แต่จะมีผู้ประสานงานพิเศษมาจากสถานทูตเพื่อทำหน้าที่ประสานงานการปฏิบัติการของกองทัพอากาศสหรัฐ ฯ C.I.A., A.I.D. และเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐบาลไทย

ความจำเป็นที่ต้องมีนักวิชาการเข้ามาในโครงการโต้การต่อต้านรัฐบาล

ความล้มเหลวของสหรัฐฯในการโต้การต่อต้านรัฐบาลในเวียดนามในช่วง พ.ศ. ๒๔๙๓ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นสิ่งที่สหรัฐ ฯ ไม่สามารถจะปล่อยให้เกิดซ้ำขึ้นได้อีกในเมืองไทย การขยายและเสริมสร้างกองทัพเวียดนามใต้เพื่อหยุดยั้งการขยายตัวของแนวร่วมปลดแอกแห่งชาติและโครงการหมู่บ้านยุทธศาสตร์ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง เพราะเป็นการกดขี่ประชากรในชนบทและในขณะเดียวกันทำให้ฐานมวลชนของแนวร่วมปลดแอกแห่งชาติขยายตัวออกไปด้วย ดังนั้นจึงสรุปกันว่า "คราวหน้า" จะไม่ยอมให้เกิดความผิดพลาดขึ้นได้อีก

จะเห็นได้ชัดจากคำพูดของนายพลแมกซ์เวล เทย์เลอร์ที่กล่าวในการประชุมเจสันของกระทรวงกลาโหมเกี่ยวกับประเทศไทย (Defense Department Jason Conference on Thailand) ในปี ๒๕๑๐ ความว่า

"เมื่อมองย้อนหลังไปยังประสบการณ์ของข้าพเจ้าในเวียดนามปัญหาที่สำคัญที่สุดคือการหาข้อมูลพื้นฐานให้ได้รวดเร็วทันการที่สุด ข้อมูลของพวกเวียดนามและกร๊าฟของเราในวอชิงตัน ไม่ได้ความอะไรเลย คนของเราอยู่กันแต่ในไซ่ง่อนการแก้ไขข้อบกพร่องนี้มิให้เกิดขึ้นในประเทศไทยจะมีประโยชน์อย่างยิ่ง พวกคุณต้องการพวกนักวิชาการที่เรียนเกี่ยวกับเมืองไทย, ชาติพันธุ์วิทยา และอื่น ๆ รัฐบาลของเราไม่มีบุคคลที่มีภูมิหลังดังกล่าวเพียงพอ . . . เราต้องการการศึกษาอย่างมีระบบอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เปลี่ยนแปลงไป"

บรรดาผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานชั้นสูงของสหรัฐฯที่ทำงานทางด้านนี้ต่างตระหนักดีว่าการโต้การต่อต้านรัฐบาลที่ประสบความสำเร็จเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนมากและต้องการความรู้ชั้นสูงและสมบูรณ์เกี่ยวกับระบบสังคมทั้งหมดของสังคมที่การต่อต้านรัฐบาลดำรงอยู่ และเนื่องจากการต่อต้านรัฐบาลอาศัยใช้ประ

โยชน์จากปัญหาต่าง ๆ ของสังคมและอาจถูกทำลายลงได้โดยการขจัดปัญหาเหล่านั้น การโต้การต่อต้านรัฐบาล จึงจำเป็นต้องใช้ข้อมูลพื้นฐานที่ละเอียดลออที่สุดเกี่ยวกับชีวิตทุกแง่ทุกมุมของสังคมนั้นจำนวนมหาศาล

นาย George Tanham ที่ปรึกษาพิเศษทางด้านการโต้การต่อต้านรัฐบาลประจำเมืองไทยได้พูดในทำนองว่าการทำวิจัยทางวิชาการกับการหาข่าวกรองทางทหารนั้นไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะมันพัวพันกันเหลือเกินตัวอย่างเช่น *คู่มือแม้ว* ที่จัดทำโดย ARPA อาจเรียกได้ว่าเป็นงานทางสังคมวิทยา–มานุษยวิทยา แต่ในขณะเดียวกันก็มีคุณค่าต่อที่ปรึกษาทางทหารของสหรัฐฯและต่อทางการทหารไทยด้วย

หน่วยงานของสหรัฐฯที่ทำการวางแผนและควบคุมการวิจัยเกี่ยวกับการโต้การต่อต้านรัฐบาลคือ Advanced Research Projects Agency (ARPA) ของกระทรวงกลาโหม เอกอัครราชทูตเลียวนาร์ด อังเกอร์ เคยกล่าวไว้ว่า ARPA กำลังดำเนินโครงการวิจัยประยุกต์ทางทหารและการพัฒนาร่วมกับกระทรวงกลาโหมไทย โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ :–

๑. ทำงานร่วมกับนักวิจัยชาวไทยเพื่อวางรูปแบบมาตรการที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการโต้การต่อต้านของรัฐบาลให้แก่รัฐบาลไทย

๒. ทำงานวิจัยในหัวข้อต่าง ๆ ทางด้านการโต้การต่อต้านรัฐบาลที่ได้รับการขอร้องจากหน่วยงานของสหรัฐ ฯ

๓. ช่วยเหลือกระทรวงกลาโหมไทยพัฒนาสมรรถภาพที่จะทำการวิจัยทางทหาร

ตัวอย่างงานวิจัยของ ARPA ก็ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลในหมู่บ้าน ๓๙,๐๐๐ แห่ง คู่มือแม้วและชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ เป็นต้น

เมื่อ ARPA เริ่มวางโครงการโต้การต่อต้านรัฐบาลในภาคเหนือและภาคอีสานหลังปี ๒๕๐๗ ก็ได้แยกประเภทบรรดาบัญญาชนทั้งหลายตามมหาวิทยาลัย คณะกรรมาธิการและองค์การเอกชนทั้งหลายและได้ทำสัญญาว่าจ้างทั้งหน่วยงานเหล่านั้นภายใต้องค์การต่าง ๆ ของรัฐบาล แต่ในทุกกรณี ARPA จะเป็นผู้กำหนดและควบคุมการทำงานของหน่วยงานเหล่านั้น และเป็นผู้ประสานงานทั้งหมดเพื่อป้องกันการทำงานซ้ำซ้อนกัน สรุปก็คือบางหน่วยงานได้รับสัญญาว่าจ้างให้ทำการวิจัย บางหน่วยงานทำหน้าที่ให้คำปรึกษา บางหน่วยงานทำสัญญาเก็บรวบรวมข้อมูล แต่ในที่สุดแล้วแต่ละหน่วยงานก็เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเพื่อโต้การต่อต้านรัฐบาลที่ละเอียดลออลึกซึ้งที่สุดนั่นเอง

หน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านการทำงานวิจัยสนามทางมานุษยวิทยาในบริเวณแถบพื้นที่ภูเขาภาคเหนือของประเทศไทยให้แก่

ARPA ก็คือศูนย์วิจัยชาวเขา (TRC) ที่จังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์ฯนี้เปิดดำเนินงานเมื่อปี ๒๕๐๘ ได้รับการช่วยเหลือทางการเงินและทางกำลังคนส่วนหนึ่งจากองค์การ ส.ป.อ. (ซึ่งเป็นองค์การทางทหาร) การรับเงินจาก ส.ป.อ. ทำให้ข้อสงสัยว่าศูนย์ ฯ นี้ทำการวิจัยโต้การต่อต้านรัฐบาลค่อยชัดเจนขึ้น และยิ่งกว่านั้น รายงานของปีเตอร์ ฮินตัน (Peter Hinton) ที่มีถึงอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ก็ยิ่งทำให้ภาพพจน์นี้กระจ่างขึ้นอีก เขาได้แนะว่าใครที่สามารถควบคุมเทือกเขาได้ก็เท่ากับสามารถควบคุมภาคเหนือ ขบวนการจรยุทธสามารถจะโจมตีเมืองใหญ่ๆ ในที่ราบ สามารถทำลายทางรถไฟ ถนนและการคมนาคมทางอากาศได้อย่างง่ายดายถ้ายึดป่าเขาเป็นฐานปฏิบัติการ

ตำรวจตระเวนชายแดนเป็นกลไกสำคัญที่แปลข้อมูลและทฤษฎีของศูนย์วิจัยเป็นนโยบายที่สามารถนำไปปฏิบัติได้

จะเห็นได้ว่า ARPA และศูนย์วิจัยฯได้เพิ่มความสำคัญมากขึ้นเมื่อเกิดการลุกฮือของชาวเขาเผ่าแม้วเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๐ – ๒๕๑๒ ในบริเวณพื้นที่ป่าเขาของภาคเหนือและภาคอีสาน การลุกฮือครั้งนี้เป็นการลุกฮือต่อต้านรัฐบาลที่รุนแรงที่สุดในระยะเวลาหลายปี ซึ่ง ARPA ก็ได้ตอบโต้โดยผลิต "คู่มือแม้ว" (Meo handbook) ออกมา ซึ่งคู่มือนี้อาจได้จากการทำสัญญาจ้างศูนย์วิจัยชาวเขาให้ทำขึ้นก็ได้

เนื่องจากความต้องการความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับชนบทของประเทศไทยมีเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตั้งแต่ปี ๒๕๐๗ – ๒๕๐๘ จึงเป็นการยากที่จะหวังพึ่งการวิจัยของศูนย์ ฯ และนักมานุษยวิทยาในสังกัดเท่านั้น จึงมีความจำเป็นที่ต้องตั้งคณะกรรมาธิการพิเศษขึ้นมาเพื่อรวบรวมงานวิจัยในอดีตและประสบการณ์ในสนามของนักวิชาการในสาขาต่าง ๆ เข้าเพื่อสามารถให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ชัดเจนและสามารถนำไปใช้ได้

ดังนั้นในปี ๒๕๐๙ นักวิชาการที่เชี่ยวชาญเกี่ยวกับเมืองไทยที่มีชื่อเสียงมากกลุ่มหนึ่งได้จัดตั้ง The Academic Advisory Council for Thailand (AACT) ขึ้นมาโดยใช้มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียเป็นที่กำบังและ AACT ก็ได้เซ็นสัญญากับ A.I.D. ในปี ๒๕๐๙

หน้าที่และวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานโดยสรุปของ AACT มีดังนี้

ก. วัตถุประสงค์ทั่วไปคือให้การสนับสนุนและเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของโครงการช่วยเหลือของสหรัฐฯ (A.I.D.) ในประเทศไทย

ข. ขอบเขตของงานและแผนการปฏิบัติงาน

๑. ค้นหาและเปิดเผยงานวิจัยต่าง ๆ ที่กำลังทำเคยทำมาแล้วหรือกำลังจะทำในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ มูลนิธิและสถาบันทั้งหลาย ซึ่ง

อาจจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนาและโต้การต่อต้านรัฐบาลในประเทศไทย แล้วให้ทำการประเมิน ทำดรรชนีและส่งงานวิจัยเหล่านั้นให้แก่ A.I.D. นอกจากนั้น AACT ยังมีหน้าที่แนะนำเสนอข้อเสนอขอทำการวิจัย(Research Proposals) ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของ A.I.D ไปยัง A.I.D. และหรือยูซ่อมประเทศไทยเพื่อพิจารณาด้วย

๒. จัดทำบัญชีรายชื่อของนักวิชาการอเมริกันที่เชี่ยวชาญหรือมีภูมิหลังเกี่ยวกับประเทศไทยให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อว่า A.I.D. จะสามารถเลือกใช้ได้เมื่อมีความต้องการเฉพาะ

๓. สนองความต้องการของ A.I.D. และฝ่ายวิจัยของยูซ่อม ในกรณีที่ทั้งสองหน่วยงานต้องการข้อแนะนำเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของ A.I.D. ในประเทศไทย

๔. วิเคราะห์ ประเมิน และแนะนำรับรอง รายงานการศึกษาและโครงการการศึกษาต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงรายงานวิจัยต่าง ๆ ที่ทำโดยยูซ่อมให้แก่ยูซ่อมและ A.I.D. ในวอชิงตัน

๕. สรุปย่อและให้คำแนะนำรับรองเกี่ยวกับแผนงานวิจัย โอกาส ปัญหา ลำดับความสำคัญและเทคนิคต่าง ๆ ในงานวิจัยของฝ่ายวิจัยยูซ่อม

๖. จัดระเบียบ ประสานงานและจัดการประชุมสัมมนาหรือการอภิปรายต่างๆ ภายใต้การอุปถัมภ์ของ AACT ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการพัฒนาการโต้การต่อต้านรัฐบาล ประเมินเรื่องราวตลอดจนกิจกรรมทั้งหลายรวมทั้งการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานของ A.I.D. ในประเทศไทย

สรุปในขั้นนี้ได้ว่าศูนย์วิจัยชาวเขาทำหน้าที่เป็นหน่วยงาน ศูนย์กลางควบคุมและจัดการเกี่ยวกับงานวิจัยที่ทำโดยนักวิจัยชาติต่าง ๆ ในประเทศไทยเพื่อสนับสนุนการรวบรวมข้อมูลของ ARPA, AACT ก็ทำหน้าที่อย่างเดียวกันในหมู่วงวิชาการในสหรัฐ ฯ

AACT ได้พยายามเข้าไปมีส่วนอยู่ในวงการสำคัญ ๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับประเทศไทยเกือบทุกแห่ง เลขานุการบริหารของ AACT เดวิด วิลสัน (David Wilson) เป็นประธานของคณะกรรมาธิการวิจัยเกี่ยวกับเอเชียอาคเนย์ของสมาคมเอเชียศึกษา(Association of Asian Studies) นอกจากนั้นสมาชิกของ AACT ก็เห็นพ้องต้องกันว่าจะพยายามให้ศาสตราจารย์ลอริสตัน ชาร์พ (Lauriston Sharp) ประธาน AACT ได้ดำรงตำแหน่งในคณะกรรมาธิการบริหารของกลุ่มที่ปรึกษาพัฒนาเอเชียอาคเนย์ของ A.I.D. (A.I.D.'s Southeast Asia Development Advisory Group) ด้วย พร้อมกันนั้นก็พยายามที่จะดึงนักวิจัยชาวไทยและนักวิจัยจากประเทศที่

สามเข้าร่วมงานกับนักวิจัยชาวอเมริกันด้วยเช่นกัน

สถาบันวิจัยของมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด (SRI) ซึ่งมักจะดึงคนจากฝ่ายวิชาการมาทำงานด้วยเสมอ ก็ได้รับการว่าจ้างจาก ARPA โดยตรง ให้ทำการวิจัยในประเทศไทยอย่างน้อยที่สุดห้าโครงการใหญ่ ๆ โดยเริ่มตั้งแต่ปี ๒๕๐๕ หลังจากปี ๒๕๐๗ SRI สามารถผลิตงานวิจัยเพิ่มขึ้นได้อย่างรวดเร็วมากกว่า ๑๐๐ ชิ้น ซึ่ง ๓๐ ชิ้นเป็นเรื่องที่ว่าด้วยปัญหาของการโต้การต่อต้านรัฐบาลโดยตรง งานวิจัยของ SRI มีส่วนทำให้งานของ ARPA ที่สำคัญ ๒ ด้านสำเร็จลงได้ คือสามารถสร้างแนวความคิดในเรื่องรูปแบบปฏิบัติการโต้การต่อต้านรัฐบาลในส่วนต่าง ๆ ของประเทศและช่วยในการออกแบบและทดสอบเทคนิคต่าง ๆ ที่ก้าวหน้าสำหรับปัญหาเฉพาะบางอย่างของการปราบปรามหรือโต้การต่อต้านรัฐบาล โดยเฉพาะหน้าที่ในประการหลัง ซึ่งได้รับความร่วมมือจากห้องทดลองวิทยาศาสตร์การบินของมหาวิทยาลัยคอร์แนล (Cornell's Aeronautics Lab) และ Michigan's Willow Run Laboratories นี้ได้แก่การทดสอบและพัฒนาเทคนิคในการถ่ายภาพด้วยแสงอินฟราเรดเพื่อค้นหาค่ายพักของกองโจรจรยุทธ การวิเคราะห์ "แบบแผนของการเพาะปลูกของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์" (patterns of Communist terrorist crop cultivation) และกรรมวิธีต่าง ๆ ในการทรมานที่จะทำให้ผู้ต้องสงสัยว่าเป็นคอมมิวนิสต์คายความลับหรือให้ข่าวสาร เป็นต้น

สถาบันอเมริกันเพื่อการวิจัย (American Institutes for Research) ซึ่งเป็นบริษัทเอกชนที่นักวิจัยระดับปริญญาเอก(PhD) และอาจารย์จากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทำงานด้วยก็ได้รับการว่าจ้างจาก ARPA ให้ทำงานวิจัยเพื่อหาข้อมูลและข้อเสนอแนะตลอดจนวิธีการในการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาลในประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ด้วย AIR ยังได้เสนอแนะให้ ARPA ว่าจ้าง จอห์น ดี. มอนต์กอมเมอรี่ (John D. Montgomery) แห่งคณะรัฐศาสตร์มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดและเอ็ม แลด ธอมัส (M. Ladd Thomas) ผู้ประสานงานของเอเชียอาคเนย์ศึกษา มหาวิทยาลัย Northern Illinois เข้ามาร่วมงานด้วย (M. Ladd Thomas ผู้นี้เคยเข้ามาเป็นอาจารย์แลกเปลี่ยนที่คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภายใต้มูลนิธิฟูลไบร์ทในปี ๒๕๑๗–๒๕๑๘ **ผู้เก็บความ**)

ข้อเสนอของ AIR เกี่ยวกับการโต้การต่อต้านรัฐบาลเป็นข้อเสนอที่ "น่าตื่นเต้น" ที่สุด (most "exciting" fashion) ความว่า :

"การเสนอข้าวปลาอาหารให้เพื่อแลกเปลี่ยนกับการให้ความร่วมมือเป็นตัวอย่างที่ดี

อันหนึ่ง ในอดีตถ้าสิ่งนี้เป็นตัวกระตุ้นที่ได้ผลมันก็อาจจะทำให้ด้อยความสำคัญลงไปได้ โดยการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่น แต่ถ้าหากมันเป็นแต่เพียงตัวกระตุ้นอ่อน ๆ หรือระดับกลาง ๆ ก็อาจจะทำให้มันแรงขึ้นได้โดย **เผา** พืชผลทิ้งเสีย" (หมายความว่าให้ใช้วิธีเอาอาหารไปแลกเปลี่ยนข่าวสารและความร่วมมือจากชาวบ้าน แต่ถ้าผอิญชาวบ้านนั้นไม่สนใจให้ความร่วมมือเพราะชาวบ้านสามารถเพาะปลูกได้อุดมสมบูรณ์ ก็ให้เผาพืชผลของชาวบ้านทิ้งเสีย เมื่อชาวบ้านขาดแคลนอาหารก็จำเป็นต้องให้ความร่วมมือต่อเจ้าหน้าที่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ข้อเสนอนี้ได้รับการบริภาษจากทุกวงการว่าปราศจากมนุษยธรรม—**ผู้เก็บความ**)

การปฏิบัติงานของ AIR ได้รับการประเมินผลและยกย่องจากไมเคิล เมอร์แมน (Michael Moerman) แห่งคณะมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ลอสแองเจลีส (UCLA) ว่ามีประสิทธิภาพ มีค่าและประสบความสำเร็จมาก แต่ในขณะเดียวกันก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากวงวิชาการทั้งในอเมริกาและออสเตรเลียมากเช่นกันว่าเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่งที่ฝ่ายวิชาการจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการปราบปรามประชาชน ซึ่งนักวิชาการที่เข้าไปรับสัญญากับ AACT และ ARPA ต่างก็แก้ตัวกันสับสน เช่นผู้ปกป้อง AACT บางคนก็พูดว่า "เราไม่ได้ทำการวิจัย เราได้แต่แนะนำ" ในขณะที่นักมานุษยวิทยาออสเตรเลียน ซึ่งดำเนินงานของศูนย์วิจัยชาวเขาก็แก้ตัวว่า "เราไม่เคยให้คำแนะนำในนโยบายโต้การต่อต้านรัฐบาล เราเพียงแต่ทำการวิจัยพื้นฐานเท่านั้น"

ผลของโครงการโต้การต่อต้านรัฐบาลของสหรัฐฯ ที่มีต่อประชาชนคนไทย

เราได้ทราบมาแล้วว่าสหรัฐฯ ได้พยายามอย่างยิ่งทุกวิถีทางที่จะปราบปรามประชาชนคนไทยที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลไทย ทั้งนี้เพราะสหรัฐฯ เกรงว่าถ้าปล่อยไว้ก็จะเป็นอันตรายต่อฐานทัพต่าง ๆ ของสหรัฐฯ ดังนั้นผลการปฏิบัติงานของสหรัฐฯ จึงกระทบต่อประชาชนคนไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะที่เห็นได้ชัดเจนมากก็ได้แก่ผลกระทบที่เลวร้ายรุนแรงที่มีต่อชาวเขาในภาคเหนือ ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่ปฏิเสธอำนาจของรัฐบาลทุกรูปแบบมาเป็นเวลาร้อย ๆ ปีแล้ว และชาวเขาตลอดจนชาวลาวในภาคอีสานที่ถูกรวมเข้ากับประเทศไทยในช่วงคริศตสตวรรษที่ ๑๖–๑๗ ซึ่งประชากรส่วนนี้ไม่เคยถูกกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองการปกครองของไทยอย่างแท้จริงเลย ปัญหานี้ไม่เคยได้รับความสนใจอย่างเอาจริงเอาจังมาก่อนเลย จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๗ เมื่อมีการสร้างฐานทัพ

ของสหรัฐ ฯ และทางหลวงยุทธศาสตร์ที่ใช้ขนส่งอาวุธยุทธภัณฑ์และระเบิด เป็นเหตุให้ต้องมีการปราบปรามการต่อต้านรัฐบาลอย่างฉับพลันทันที แม้จะเป็นเหตุการณ์เล็กน้อยเพียงใดก็ตาม ผลก็คือ จึงมักมีการปราบปรามทำลายเสียก่อนแล้วจึงสอบถามทีหลัง

การมีฐานทัพสหรัฐ ฯ ทำให้การแก้ปัญหาความยุ่งยากที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นเปลี่ยนรูปแบบไป นั่นคือแทนที่จะมีการแก้ปัญหากันโดยทำความตกลงกันโดยสงบและสันติวิธี ก็กลายเป็นการใช้กำลังเข้าปราบปรามซึ่งมีแต่จะทำให้ปัญหาต่าง ๆ เลวร้ายลงไปทุกที ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ การปราบปรามชาวเขาเผ่าแม้วในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ในปี ๒๕๑๐–๒๕๑๒

กรณีนี้เกิดขึ้นเพียงเพราะว่า ชาวเขาเผ่าแม้วเดิมอาศัยอยู่ในบริเวณดินแดนสามเหลี่ยมของเขตอำเภอนครไทย ด่านซ้ายและหล่มสักซึ่งเป็นบริเวณตอนเหนือของทางหลวงยุทธศาสตร์สายพิษณุโลก – หล่มสัก–ด่านซ้าย (และสามารถเชื่อมไปถึงฐานบินอุดรด้วย) ต่อมาเนื่องจากสภาพความเสื่อมโทรมของดินที่ดินไม่อุดมสมบูรณ์ แม้ครั้งหนึ่งประมาณ ๓,๐๐๐ คนได้อพยพและมาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางใต้ของทางหลวง (สาย ๑๒) ดังกล่าวโดยไม่มีใครสังเกตและเข้ามาอยู่ในบริเวณนี้เป็นเวลาหลายปี อย่างไรก็ตามความวิตกของสหรัฐ ฯ ต่อความปลอดภัยของฐานทัพและทางหลวงยุทธศาสตร์ในภาคเหนือและภาคอีสาน มีผลทำให้คณะสำรวจจากกองชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ (ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมศูนย์วิจัยชาวเขาด้วย) เดินทางไปสำรวจในเดือนกรกฎาคม–สิงหาคม ๒๕๑๐ จากข้อมูลของคณะสำรวจชุดนี้สำรวจตระเวนชายแดนจึงได้เข้าไปแจ้งแก่พวกแม้วว่าการเกษตรกรรมแบบทำไร่เลื่อนลอยของพวกเขาเป็นการทำลายป่าไม้ และได้สั่งให้พวกแม้วอพยพกลับไปสู่ทางเหนือของทางหลวงยุทธศาสตร์ตามเดิม พวกแม้วได้พยายามอธิบายว่าดินในบริเวณที่เขาอพยพเข้ามาอยู่นี้อุดมสมบูรณ์กว่าทางเหนือมาก พวกเขาสามารถที่จะตั้งหลักแหล่งทำไร่เพาะปลูกเป็นที่แน่นอนได้ฉะนั้นพวกเขาก็ไม่จำเป็นต้องถางป่าเผาป่าเพื่อบุกเบิกที่ดินอีกต่อไป ในขณะที่ถ้าพวกเขาต้องอพยพกลับเข้าไปอยู่ที่เดิมซึ่งที่ดินไม่ดีและมีคนอยู่หนาแน่นอยู่แล้ว พวกเขาก็จำต้องถางป่ามากยิ่งขึ้น ซึ่งก็จะเป็นการทำลายป่ามากขึ้นไปอีก ตชด. ปฏิเสธความจริงข้อนี้และออกคำสั่งซ้ำให้พวกแม้วอพยพออกไป เหตุผลที่แท้จริงในการขับไล่แม้วออกไปจากบริเวณนั้นก็คือ ทางหลวงสายที่ว่านี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อสกัดกั้นการขยายตัวของการก่อการร้าย มิให้ลามลงมาทางใต้ ดังนั้นจึงเป็นการไม่ฉลาดนักที่จะปล่อยให้พวกที่มีแนว

โน้มว่าจะเป็น "ผู้ก่อการร้าย" มาอาศัยอยู่ทั้งสองฝากของทางหลวงนั้น

การอพยพแม้วกลับไปทางเหนือได้รับการช่วยเหลือจากสหรัฐ ฯ (ผ่านทางหน่วยงานเร่งรัดพัฒนาชนบทหรือ ARD) แม้ว่าแม้วที่ถูกส่งกลับที่เดิมจะสามารถทำการเพาะปลูกได้บ้างในต้นปี พ.ศ. ๒๕๑๑ แต่การอพยพดังกล่าวก็ทำให้ผลการเพาะปลูกไม่เพียงพอเมื่อการเก็บเกี่ยวในเดือนพฤศจิกายนมาถึง ตชด. ได้สัญญากับพวกแม้วว่าจะให้ความช่วยเหลือทางด้านเสบียงอาหาร แต่ปรากฏว่าเสบียงอาหารที่สัญญาไว้ได้ "หายไป" ที่ไหนก็ไม่ทราบในหมู่วงการตำรวจนั่นเอง ดังนั้นพวกแม้วจึงต้องเผชิญกับสถานการณ์คับขัน พวกเขามีทางเลือกสองทางคือลักขโมยจากคนพื้นราบหรือไม่ก็ต้องยอมอดตาย

ในกลางเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๑ พวกแม้วที่อดอยากก็เริ่มลักขโมยจากชุมชนพื้นราบในบริเวณนั้น และเมื่อ ตชด. เข้ามาขัดขวาง พวกแม้วก็โต้ตอบในวิถีทางที่เราสามารถทำนายไว้ได้ นั่นคือเข้าโจมตีค่ายที่ ตชด. ตั้งขึ้นเพื่ออบรมพวกแม้วให้ทำการโต้การต่อต้านรัฐบาล พวกแม้วที่อยู่ในค่ายนั้นทั้งหมดได้ละทิ้งค่ายไปเข้ากับแม้ว "ผู้ก่อการร้าย" และในที่สุด ตชด. ในค่ายก็ถูกล้อม การแก้ปัญหาของรัฐบาลคือการส่งกำลังทหารจากพิษณุโลก กองหนุนจาก ตชด. เฮลิคอปเตอร์ และกองกำลังจากหน่วยเคลื่อนที่ทางอากาศของตำรวจ (Police Mobile Air Reserve) เข้าไปในบริเวณนั้น พวกแม้วแม้ว่าจะมีอาวุธที่ด้อยกว่ามาก (ส่วนมากปืนลูกซอง) แต่ก็ใช้ข้อได้เปรียบทางภูมิประเทศให้เป็นประโยชน์และสามารถปฏิบัติการได้มีประสิทธิภาพกว่ากำลังของรัฐบาล วันที่ ๗ ธันวาคม กำลังตำรวจ ๕๐ นายที่ถูกส่งเข้าไปสนับสนุนถูกพวกแม้วทำลายลงอย่างสิ้นเชิง การปฏิบัติงานประสานระหว่างภาคพื้นดินและอากาศไม่สามารถตีฝ่าแนวของพวกแม้วได้ เมื่อผลออกมาเป็นเช่นนี้ก็สร้างความอัปยศให้แก่ผู้นำทหารในกรุงเทพ ฯ มาก แม้เมื่อกองทัพภาคที่สามได้เข้าร่วมสู้รบด้วย ก็ยังไม่สามารถเอาชนะพวกแม้วได้ หน่วยงานต่างๆ ของรัฐบาลก็พยายามออกข่าวเป็นเชิงแก้ตัวว่าแม้วที่ก่อความไม่สงบขึ้นเป็นแม้วคอมมิวนิสต์ที่ถูกส่งมาจากประเทศลาว มีเฮลิคอปเตอร์จำนวนหนึ่งใช้สนับสนุนในการสู้รบ พวกนี้ได้รับการฝึกหัดในฮานอย ลาวและจีนตลอดจนได้รับการติดอาวุธและส่งกำลังบำรุงโดยจีน

ขั้นต่อมารัฐบาลก็เริ่มทิ้งใบปลิวเกลี้ยกล่อมแม้วให้เข้ามอบตัวโดยอ้างว่าเพื่อแยกแม้วดีออกจากแม้วเลว แต่เมื่อแม้วพิสูจน์ตนเองว่า "เป็นคอมมิวนิสต์" โดยการไม่เข้ามอบตัว รัฐบาลก็ถอนกองทหารออกจากบริเวณนั้น แล้วเครื่องบินไอพ่นจากฐานบินอุดรก็เริ่มการ

ทิ้งระเบิดทำลายและระเบิดเพลิงในบริเวณดังกล่าวอย่างมีระบบ "พวกมันจะต้องถูกทำลายอย่างสิ้นเชิง" พลอากาศเอกทวี จุลละทรัพย์ ประกาศ

แม้การทิ้งระเบิดจะดำเนินไปตลอดเดือนมกราคมก็ตาม แต่จนกระทั่งถึงต้นเดือนกุมภาพันธ์ มีแม้วจำนวนเพียง ๒๐๐ ถึง ๓๐๐ คนเท่านั้นที่ถูกขับออกมาสู่ค่ายลี้ภัย แม้วจำนวนมหาศาลถูกฆ่าตายจากการทิ้งระเบิดอย่างดุเดือดมีแม้วที่โชคดีจำนวนน้อยเท่านั้นที่รอดตายโดยแอบซ่อนในป่าลึกของเทือกเขาหล่มสัก

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสถานการณ์ที่น่าจะแก้ไขทำความเข้าใจกันได้โดยเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นกับพวกแม้วเอง ได้ถูกทำให้กลายเป็นการต่อสู้ที่สิ้นเปลืองชีวิตมนุษย์ โดยคำบัญชาของทหารสหรัฐฯ เพื่อที่จะพิทักษ์รักษาเครื่องมืออุปกรณ์ทางทหารของสหรัฐฯ และที่สำคัญที่สุดคือได้สร้างเสริมให้กองกำลังของไทย ก้าวขึ้นไปสู่จุดที่มีความโน้มเอียงที่จะใช้กำลังเข้ากวาดล้างอย่างสิ้นเชิง มากกว่าที่จะใช้วิธีการตกลงกันอย่างสันติเพื่อแก้ปัญหา ฉะนั้นเมื่อเกิดการต่อต้านเจ้าหน้าที่รัฐบาลขึ้นในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง แม้จะเป็นเหตุการณ์เล็ก ๆ ในระดับท้องถิ่นก็มักจะถูกมองว่า ผู้คนในท้องถิ่นนั้น กำลังสร้างฐานกำลังเพื่อใช้เป็นที่โจมตีศูนย์กลางชุมชนในพื้นราบ (บรรยายในรายงานของศูนย์วิจัยชาวเขา) เมื่อเป็นเช่นนี้การเก็บข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชาวเขาไม่ว่าจะจัดทำโดย AACT หรือศูนย์วิจัยชาวเขา หรือการฝึกอบรม ตชด. โดย A.I.D. หรือศูนย์วิจัยชาวเขาหรือหน่วยรบพิเศษของสหรัฐฯ การสร้างถนนหนทางทั้งหลายแหล่ โดยโครงการเร่งรัดพัฒนาชนบท (ARD) การวิจัยต่าง ๆ โดยสถาบันวิจัยของสแตนฟอร์ดและสถาบันอเมริกันเพื่อการวิจัย (AIR) ตลอดจนการฝึกและติดอาวุธให้แก่กองทัพอากาศไทยโดยกองทัพอากาศสหรัฐฯ ทั้งหมดนี้ต่างก็ทำหน้าที่อันเดียวกัน เหมือนกับกลไกที่แน่นอนและประสานสัมพันธ์กันและกลไกเหล่านี้ก็ทำหน้าที่อย่างราบรื่นและได้ผลในการ "ขจัด" ปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่น่ารำคาญเหล่านี้ให้หมดไปจากบริเวณเทือกเขาของภาคเหนือของประเทศไทย (ได้ในชั่วขณะหนึ่ง)

ความล้มเหลวของสมาคมนักมานุษยวิทยาอเมริกัน และสมาคมเอเชียศึกษา (the American Association of Anthropologists and Association of Asian Studies) ในการเปิดโปงงานการสืบราชการลับที่แฝงอยู่ในคราบของงานวิชาการเป็นตัวอย่างของความล้ม

เหลวอย่างสิ้นเชิงของจริยธรรมของนักวิชาการ ถ้าแม้นว่า สมาคมทางวิชาการต่างๆ ยังคงมีคนประเภทนี้แอบแฝงอยู่ ก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่นักวิชาการที่มีจริยธรรมทั้งหลายต้องร่วมมือกัน "เชิญ" บุคคลเหล่านั้นออกไปจากวงวิชาการ ให้ไปสู่หน่วยงานสืบราชการลับทั้งหลาย ซึ่งเป็นที่ที่เหมาะสำหรับเขาเหล่านั้น

ฉลาดชาย รมิตานนท์ เก็บความจาก Al McCoy: "Subcontracting Counterinsurgency" in, *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, Special Issue : Vietnam Center at SIU, December, 1970. pp. 56-70

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับวิชาการ

เม.ย.–พ.ค. ๒๕๑๕

สารบาญ

เศรษฐศาสตร์

การวางแผนเศรษฐกิจ : ประสบการณ์ของข้าพเจ้า — เสนาะ อูนากูล

สองปรัชญาเบื้องหลังการทำงานของนักเศรษฐศาสตร์ — อัมมาร สยามวาลา

การรวมทุนสำรองระหว่างประเทศในกลุ่มประเทศอาเซียน — พรายพล คุ้มทรัพย์

การเกษตรแบบเดิมกับการพัฒนา : ผลการศึกษาชาวนาไทยในระยะการเปลี่ยนแปลง — ไสว บุญมา

สังคมศึกษา

ทฤษฎีการกำหนดกฎเกณฑ์การควบคุมพฤติกรรมในสังคม — ไกรยุทธ ธีรตยาคีนันท์

ประวัติศาสตร์

การเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว — มัทนา เกษกมล

บูรพาคดี

ขบวนการกรรมกรในญี่ปุ่น — ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์

รัฐศาสตร์

พรรคการเมืองและระบบสหรัฐฯ : ภาพสะท้อนจากวิธีการเลือกตั้งประธานาธิบดีอเมริกัน — สมบัติ จันทรวงศ์

สุชาติ สวัสดิ์ศรี
รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ บรรณาธิการ

พรรคการเมืองในเมืองไทย

บทความนี้วิเคราะห์พรรคการเมืองและระบบของพรรคการเมืองในเมืองไทย ซึ่งถือว่าเป็นดินแดนที่ต่างจากสังคมตะวันตก บทบาทของพรรคการเมืองที่ดำเนินอยู่ในสังคมเหล่านี้ได้แตกต่างไปจากบทบาทของพรรคการเมืองในสังคมตะวันตก ด้วยว่าพรรคการเมืองในสังคมตะวันตกได้ทำหน้าที่ประมวลผลประโยชน์ของกลุ่มชนในสังคมเข้าด้วยกัน โดยวิธีการประสานผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม เพื่อหาทางเข้าไปคุมตำแหน่งในวงรัฐบาล และมีหน้าที่สรรหาทายาททางการเมือง เช่น โดยการเลือกตัวผู้สมัครเข้ารับเลือกตั้งในตำแหน่งต่าง ๆ มีหน้าที่สร้างสังคมการเมืองชี้นำคุณค่าและท่าทีปวงชนในปัญหาเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนั้นยังมีส่วนสำคัญในการเสนอสร้างนโยบายให้ประชาชนเลือกในการเลือกตั้งด้วย แต่พรรคการเมืองในสังคมที่มิใช่ตะวันตกนั้นแตกต่างกันออกไป ในบางประเทศ พรรคการเมืองมักจะมีอิทธิพลมากในการตัดสินปัญหา และมีอำนาจเหนือการวางนโยบายของชาติ ในกรณีอย่างนี้ หน้าที่เบื้องต้นของรัฐบาลจึงกลายมาเป็นผู้ปฏิบัติตามการตัดสินปัญหาของผู้นำพรรคการเมือง และทำให้สิ่งเหล่านั้นถูกต้องตามกฎหมาย เช่น พรรครัฐบาลที่อินเดีย ญี่ปุ่นและที่สิงคโปร์ แต่มีอีกบางกรณีที่พรรคการเมืองเป็นฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล จึงถูกบีบ ถูกปราบและถึงขั้นถูกยกเลิก เช่น ในพม่า ปากีสถาน อินโดนีเซีย และเวียดนามใต้ ก่อนการปลดปล่อย

วิวัฒนาการของพรรคการเมืองในเมืองไทยได้เผชิญกับปัญหาทั้งที่คล้ายคลึงกับพรรคในสังคมที่มิใช่ตะวันตกทั้งหลาย และปัญหาพิเศษโดยเฉพาะบางอย่าง การก่อตั้งพรรคการเมืองในประเทศไทยนั้น เกิดขึ้นเป็นครั้งเป็นคราวในเวลาที่มีการเลือกตั้งในระดับต่างๆ จากระดับชาติ จังหวัดและเทศบาล การพัฒนาของพรรคการเมืองเป็นไปอย่างเชื่องช้าและไม่เข้ารูปเข้ารอยก็เพราะพลังดั้งเดิมที่เข้มแข็ง ซึ่งได้แก่การมีชนชั้นชาวนาเป็นจำนวนมาก ชนชั้นข้าราชการจำนวนน้อย และระบบเศรษฐกิจที่ถูกครอบงำโดยคนที่มีเชื้อชาติจีนและฝรั่ง ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศได้เปลี่ยนไป จึงมีผลกระทบไปถึงเงื่อนไขภายในประเทศและเป็นอุปสรรคต่อการก่อตั้งพรรคการเมือง

เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. ๒๔๗๕ คณะผู้ทำการได้เรียกกลุ่มของตัวเองว่า "พวกผู้ก่อการ" หรือ "คณะราษฎร" กลุ่มนี้เป็นองค์กรอย่างหลวม ๆ ที่รวมเอาพวกต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ทั้งทหารรุ่นเก่าและทหารรุ่นหนุ่ม ตลอดจนกลุ่มพลเรือนที่มีจุดหมายร่วมกันในทางอุดมการ และจุดมุ่งของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจให้ทันสมัยตามแบบที่ตนได้เรียนรู้มาในยุโรป แต่คณะราษฎรนี้ก็อยู่ได้ไม่นาน ดังนั้นเมืองไทยจึงไม่มีพรรคการเมืองอย่างเป็นทางการมาจนกระทั่งสิ้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ อำนาจทางการเมืองจึงอยู่ในมือของผู้นำทางทหาร ซึ่งอาศัยการคุมกำลังทางทหารเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุมกองทัพบก

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ การก่อตั้งพรรคการเมืองได้มีขึ้นอีกถึง ๓ ครั้ง ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๙ มีพรรคการเมืองหลายพรรคได้รับการก่อตั้งขึ้น และส่งลูกพรรคเข้าแข่งขันเพื่อเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การเลือกตั้งคราวนั้นส่งผลให้ นายปรีดี พนมยงค์ เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรี แต่ผ่านไปเพียงปีเดียว ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ คณะรัฐประหารก็ใช้กำลังยึดอำนาจรัฐบาลและเลิกล้มพรรคการเมืองเสียทั้งสิ้น

พรรคการเมืองได้กลับมีขึ้นอีกเป็นครั้งที่สองในระยะเวลาปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ภายหลังที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี กลับจากเยือนประเทศยุโรปและอเมริกา คราวนี้รัฐบาลออกพระราชบัญญัติพรรคการเมือง จึงมีพรรคการเมืองจดทะเบียนและส่งตัวแทนเข้าสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาก แต่พรรคการเมืองเหล่านี้อยู่มาได้เพียงปีเดียว พ.ศ. ๒๕๐๑ จอมพลสฤษดิ์ซึ่งทำการยึดอำนาจไปเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้ทำการยึดอำนาจอีกในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ และได้ประกาศล้มเลิกพรรคการเมืองอีกด้วย

พรรคการเมืองได้ฟื้นคืนชีพมาเป็นครั้งที่ ๓ ในสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร คือ ภายหลังจากที่มีเสียงรบเร้าจะให้มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย คณะรัฐบาลทหารจึงได้ประกาศรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. ๒๕๑๑ เมื่อเดือนมิถุนายน และกำหนดวันเลือกตั้งในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ฉะนั้นก่อนการเลือกตั้งจึงมีกฎหมายออกมาให้มีพรรคการเมืองได้ พรรคการเมืองจึงมามีบทบาทในการเลือกตั้งอีกครั้ง

พรรคการเมืองไทยนั้นประกอบด้วยกลุ่มการเมืองหลายกลุ่ม กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีสมาชิกหลายเหล่า แต่โครงสร้างองค์กรพรรคนั้นมักจะไม่แข็งแกร่ง แยกกันเป็นพวกเป็นเหล่า และขาดระเบียบวินัย สมาชิกเข้ามารวมกันแบบหลวม ๆ จึงมีลักษณะเป็นก๊กการเมืองหรือพวกของใครคนใดคนหนึ่ง มากกว่ากลุ่มผลประโยชน์ที่รวมตัวกันเป็นองค์กรที่มี

นโยบายร่วมเป็นเป้าหมายปลายทาง สมาชิกส่วนมากก็เป็นพวกกลุ่มคนที่มีการศึกษาดีและอยู่ในกรุงเทพฯ ความสัมพันธ์จึงเป็นไปในแบบส่วนตัวมาก สมาชิกของพรรคการเมืองมักจะถูกจูงใจด้วยตำแหน่งในวงการบริหาร หรือไม่ก็เงินตรา เพื่อให้สนับสนุนรัฐบาลหรือให้คัดค้านสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

การประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมืองปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ทำให้มีการจัดตั้งและจดทะเบียนพรรคอย่างเป็นทางการถึง ๑๕ พรรค และพรรคการเมืองเหล่านี้ได้ส่งสมาชิกถึง ๑,๒๔๗ คนเข้าแข่งขันเพื่อรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จำนวน ๒๑๙ ที่นั่งในรัฐสภา ผลของการเลือกตั้งเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ปรากฏว่า มีสมาชิกของพรรคการเมืองต่าง ๆ ชนะการเลือกตั้งตามลำดับดังต่อไปนี้

พรรค	จำนวนสมาชิกที่ส่งเข้าสมัคร	จำนวนที่ได้รับเลือก
สหประชาไทย	๒๑๙	๗๕
ประชาธิปัตย์	๑๕๑	๕๗
แนวประชาธิปไตย	๕๗	๗
พรรคประชาชน	๖๗	๒
พรรคแนวร่วมเศรษฐกร	๒๘	๔
พรรคสงเคราะห์ชาวนา	๒๒	๑
พรรคเสรีประชาธิปไตย	๗	๑
ไม่สังกัดพรรค	๕๕๔	๗๒

วิวัฒนาการอย่างไม่เป็นรูปเป็นรอยของพรรคการเมืองในเมืองไทย ทำให้ยากที่จะจัดประเภทและวิเคราะห์ระบบพรรคการเมืองของไทย ความสัมพันธ์กันในระหว่างพรรคการเมืองไทย ได้แสดงออกถึงลักษณะบางอย่างทั้งของระบบพรรคเดียว ของระบบพรรคเด่น (dominant-party) ระบบสองพรรค และระบบหลายพรรค กระนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ก็ยังมีเกณฑ์บางอย่างที่เป็นพื้นฐานบางประการในการแบ่งประเภท วิเคราะห์และคาดคะเนการเมืองไทย

พรรครัฐบาลนั้นได้รับการก่อตั้งเป็นครั้งเป็นคราวโดยพวกผู้ปกครอง ในยามที่ผู้ปกครองเห็นว่า ตนต้องการให้มีองค์กรมารับรองการบริหารประเทศของตนในแง่กฎหมาย และเพื่อขยายฐานการสนับสนุนของประชาชนต่อนโยบายที่ดำเนินอยู่ พรรคการเมืองจึงถูกใช้ในการส่งเสริมฐานะของผู้นำทางการเมือง และเป็นการบังลักษณะรัฐบาลทหารเสียด้วย รัฐธรรมนูญไทยส่วนมากจะมีบทบัญญัติ

พิเศษให้มีสมาชิกรัฐสภาประเภทแต่งตั้งด้วย พรรครัฐบาลจึงเป็นพรรคการเมืองพรรคเดียวที่คาดได้ว่าสมาชิกรัฐสภาที่สังกัดพรรคตน ทั้งที่มาจากการเลือกตั้งและการแต่งตั้งจะสนับสนุนรัฐบาล

คณะราษฎรซึ่งตั้งขึ้นเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น ถือได้ว่าเป็นพรรครัฐบาลพรรคแรก มีจุดหมายเพื่อหาแรงสนับสนุนจากประชาชนในการยกเลิกสถาบันเดิม และเพื่อช่วยกระจายความรู้และนโยบายการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม การขาดสำนึกทางการเมืองที่ได้รับแรงเร้าในสังคมไทย และการขยายบทบาททางการเมืองของทหาร ได้หยุดยั้งการเจริญเติบโตของพรครัฐบาลพรรคนี้

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ก็มีพรครัฐบาลเกิดขึ้นอีก คราวนี้เป็นพรคเล็ก ๆ สองพรค ได้แก่พรคสหชีพกับพรคแนวรัฐธรรมนูญ พรคแรกนั้นประกอบด้วยผู้แทนส่วนมากที่มาจากภาคอีสาน ส่วนพรคหลังได้ผู้แทนกลุ่มเสรีนิยมที่มาจากคณะราษฎรเดิม พรครัฐบาลชุดนี้ได้พยายามที่จะรักษาแรงสนับสนุนของประชาชนเพื่อหนุนรัฐบาลเสรีนิยมของนายปรีดี พนมยงค์ และระบอบประชาธิปไตยแบบมีรัฐธรรมนูญ พรคนี้ได้แสวงหาทางที่จะแก้ปัญหาความยุ่งยากทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีสาเหตุมาจากการยึดครองของญี่ปุ่นในสมัยสงคราม แต่พรคนี้ขาดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวและกำลังที่จะต่อต้านการยึดอำนาจรัฐบาลโดยคณะทหารในปี พ.ศ. ๒๔๙๐

พรครัฐบาลในสมัยต่อมา อันเป็นสมัยรัฐบาลทหารชุดที่นำโดยสามขุนศึก ได้แก่ จอมพล ป. พลเอกเผ่า และจอมพลสฤษดิ์ ชื่อว่าพรคเสรีมนังคศิลา ตั้งขึ้นเพื่อที่จะหาแรงสนับสนุนจากประชาชนในระยะเวลาที่ความไม่พอใจต่อการฉ้อราษฎร์บังหลวง และระบบที่เจ้าพนักงานใช้อำนาจเกินปกติในการปกครองกำลังคุกรุ่นในการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ พรคนี้ชนะเลือกตั้งได้ที่นั่งส่วนมากในรัฐสภา แต่การเลือกตั้งครั้งนี้ได้ก่อให้เกิดความไม่พอใจต่อรัฐบาลอย่างกว้างขวางด้วยว่ามีการเลือกตั้งสกปรกหลายแห่ง ความไม่พึงพอใจต่อรัฐบาลดังนี้นี่เอง ที่ช่วยเอื้ออำนวยต่อการยึดอำนาจรัฐบาลโดยจอมพลสฤษดิ์ และยกเลิกพรคการเมืองในระยะเวลาต่อมาไม่นานนัก จอมพลสฤษดิ์ก็ได้ก่อตั้งพรครัฐบาลขึ้นมาใหม่ เรียกว่า "คณะปฏิวัติ" ซึ่งเป็นพรคที่ไม่เคยแสวงหาการสนับสนุนจากประชาชนโดยการเลือกตั้งเสรี พรคนี้เป็นการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ของกลุ่มนายทหารลูกน้อง และสาวกฝ่ายพลเรือนของจอมพลสฤษดิ์เอง จุดมุ่งหมายสำคัญก็เพื่อที่จะใช้รับรองการปกครองแบบใช้อำนาจเป็นธรรม และรวบอำนาจอยู่ในตอนนั้นซึ่ง

สฤษดิ์อ้างว่าเป็นวิธีการที่จำเป็น เพื่อป้องกันราชอาณาจักรจากการรุกรานและแทรกแซงของคอมมิวนิสต์ และเพื่อส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม พรรคนี้ได้มีส่วนในการตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อให้ร่างรัฐธรรมนูญใหม่ และให้ทำหน้าที่นิติบัญญัติด้วย คณะปฏิวัตินี้ได้รับการยกเลิกไปอย่างเป็นทางการ โดยจอมพลสฤษดิ์ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒

พรรครัฐบาลตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้แก่พรรคสหประชาไทย ซึ่งตั้งขึ้นมาเมื่อมีการประกาศรัฐธรรมนูญและมีพระราชบัญญัติพรรคการเมืองตอนนั้น ในการหาเสียงเลือกตั้งเดือนกุมภาพันธ์ ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ผู้นำพรรครัฐบาลได้เน้นถึงผลงานในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และการได้รับความช่วยเหลือจากฝ่ายตะวันตกในการป้องกันประเทศจากการรุกรานจากภายนอก พรรคนี้อาศัยการสนับสนุนจากเหล่าทหารและข้าราชการ และยังได้ดึงเอาผู้นำทางการเมืองที่เด่น ๆ ในจังหวัดสำคัญ ๆ ที่ยอมตัวเข้ามาไว้ในพรรคด้วย นอกจากนั้นพรรคนี้ยังมีความมั่นใจในความแข็งแกร่งของพรรคพอควร เพราะรัฐบาลสามารถตั้งวุฒิสมาชิก ซึ่งมีจำนวนมากพอที่จะกันไม่ให้มีการลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลได้

พรรครัฐบาลแบบนี้ได้ทำให้ระบบพรรคการเมืองในไทยมีลักษณะของระบบพรรคเดียว เพราะพรรคนี้เป็นพรรคเดียวที่มีอำนาจที่จะเป็นรัฐบาลได้ พรรครัฐบาลได้ปิดโอกาสพรรคอื่นที่จะเข้ามาแทนที่ในการบริหารประเทศ พรรคนี้ครอบงำคณะรัฐมนตรีและผูกขาดการกำหนดนโยบายของรัฐบาล

พรรครัฐบาลยังได้ส่อลักษณะพรรคเด่น (dominant – party) เพราะได้มีการอนุญาตให้พรรคฝ่ายค้านย่อย ๆ ทั้งหลายคงอยู่ แต่จะมีการรณรงค์กันในขอบเขตที่จำกัด หลายครั้งที่เดียวที่พรรคนี้จะดึงเอาผู้นำบางคนของพรรคฝ่ายค้านขนาดย่อยเข้ามาให้มีตำแหน่งในรัฐบาล หรือไม่พรรครัฐบาลก็แปรนโยบายของพรรคบางประการเป็นการเอาใจการวิพากษ์วิจารณ์ของสมาชิกสภาฝ่ายค้าน

การแตกแยกภายในพรรครัฐบาลเป็นอาการอย่างหนึ่งของระบบพรรคเดียวและระบบพรรคเด่นที่ปรากฏอยู่ในสังคมอื่น การแตกแยกภายในพรรคนั้น ก็เนื่องมาจากสมาชิกของพรรครัฐบาลมาจากหลายพวกหลายเหล่า ที่ถูกดึงเข้ามาเพื่อต้องการความสนับสนุนเท่านั้น พวกนี้ประกอบด้วยบุคคลที่เลื่อมใสหัวหน้าพรรคโดยเฉพาะ หรือพวกผู้แทน ๆ ที่เข้ามาเพื่อหวังผลตอบแทนไปให้เขตเลือกตั้งของตน และพวกนักฉวยโอกาสที่เข้ามาเพื่อหวังผลได้ส่วนตัว บ่อยครั้งที่เดียวที่การขัดกันภายในพรรครัฐบาลนั้น มีผลสืบเนื่องมาจากการแบ่งพรรคแบ่งพวกกันในคณะรัฐมนตรี

การแตกแยกกันดังนี้มีมาตั้งแต่ "คณะราษฎร" ซึ่งแบ่งเป็นพวกทหารและพลเรือน และเรื่อยมาจนถึงพรรคแนวรัฐธรรมนูญกับพรรคสหชีพ ต่อมาก็ในพรรคเสรีมนังคศิลา และลักษณะการแตกแยกแบบนี้ได้มีขึ้นอีกในพรรคสหประชาไทย โดยแบ่งเป็นพวกคนโน้นคนนี้

ลักษณะอย่างหนึ่งที่สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพรรคเดี่ยวและพรรคเด่น ก็คือกิจกรรมทางการเมืองของผู้แทนที่ไม่สังกัดพรรคใด จำนวนของผู้แทนที่ไม่สังกัดพรรคใดมักจะเพิ่มขึ้นภายหลังการเลือกตั้ง ส่วนมากพวกนี้จะเอนเอียงเข้าข้างพรรครัฐบาล และบางทีหลังการเลือกตั้งจะเข้าอยู่ในพรรครัฐบาลโดยเปิดเผยก็มี พวกนี้เมื่อช่วยพรรครัฐบาล ก็จะได้ผลตอบแทนทั้งส่วนตัวและแก่เขต.เลือกตั้งของตน ดังนั้นพวกนี้จะทำให้พรรครัฐบาลมีเสียงสนับสนุนในสภามากขึ้น และพวกนี้มีส่วนทำให้พวกที่สนับสนุนรัฐบาลมาจากต่างพวกต่างเหล่ากัน

กระนั้นวิวัฒนาการของฝ่ายค้านที่มีขนาดใหญ่พรรคหนึ่ง ได้ช่วยทำให้ระบบพรรคการเมืองในเมืองไทยมีลักษณะเป็นระบบสองพรรคตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๘๘ เป็นต้นมา พรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งก่อตั้งขึ้นโดยนายควง อภัยวงศ์ ได้เป็นพรรคฝ่ายค้านที่สำคัญ เพราะผู้นำพรรคมีชื่อเสียงและเคยร่วมรัฐบาลมาก่อน บรรดาสมาชิกพรรคก็มีพลเรือนตัวเอ้ ๆ มีพวกปัญญาชนและพวกหัวเก่าอยู่หลายคน นายควงนั้นนอกจากเป็นผู้ก่อการด้วยคนหนึ่ง แล้วยังเคยเป็นนายกรัฐมนตรีด้วย ภายหลังนายควงสิ้นชีวิตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช อดีตนายกรัฐมนตรี ได้เป็นหัวหน้าพรรคแทนใน พ.ศ. ๒๕๑๒ พรรคประชาธิปัตย์ได้พยายามขยายฐานการสนับสนุนไปยังประชาชนมากขึ้น และในระยะนี้ทางพรรคก็ได้รับเลือกเข้าไปบริหารงานในเทศบาลนครกรุงเทพ

พรรคประชาธิปัตย์นับว่าเป็นพรรคที่เก่าที่สุดในเมืองไทย ได้รับการพิจารณาว่าเป็นพรรคฝ่ายค้านที่สำคัญ พรรคนี้มีจุดมุ่งที่จะเปลี่ยนรัฐบาลมากกว่าเปลี่ยนนโยบาย พรรคนี้เคยค้านรัฐบาลเสรีนิยมของนายปรีดี ทั้งนี้เพราะมีความเห็นแตกต่างกันส่วนตัว และต่อมาก็ได้คัดค้านการกระทำของพรรครัฐบาลที่ถูกครอบงำโดยทหารมาเรื่อย ๆ สมาชิกของพรรคนี้รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนมากกว่าพรรครัฐบาลก็จริง แต่ความแตกแยกภายในพรรคยังมีอยู่บ่อย ๆ และในขณะที่พยายามอ้างว่าพรรคนี้เป็นตัวแทนของการทำสังคมให้ทันสมัย ผู้นำคนสำคัญของพรรคก็ยังยึดอยู่กับวิธีการอนุรักษ์นิยม และนโยบายค่อนข้างไม่แน่นอน

อนึ่งการมีพรรคย่อย ๆ อีกหลายพรรคในเมืองไทยได้ช่วยทำให้ระบบพรรคการเมือง

ในเมืองไทยมีลักษณะเป็นระบบหลายพรรค (multi-party) ปรากฏการแบบนี้เป็นลักษณะที่เห็นได้ในสังคมที่มิใช่ตะวันตกหลายแห่ง ในระยะเริ่มแรกของการพัฒนาประชาธิปไตย ที่เมืองไทยได้เริ่มเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒

ในการเลือกตั้งเมื่อเดือนกุมภาพันธ์และธันวาคม ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ มีพรรคย่อยเป็นจำนวนมากได้รับการก่อตั้งขึ้น และส่งสมาชิกเข้าแข่งขันสู้พรรคเสรีมนังคศิลา กับพรรคประชาธิปัตย์ พรรคเหล่านี้ได้แก่พรรคเศรษฐกร พรรคเสรีประชาธิปไตย พรรคกรรมกรไทย พรรคธรรมาธิปัตย์ พรรคสหภูมิ พรรคขบวนการไฮด์ปาร์ค พรรคศรีอารยะ และในการเลือกตั้งเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ก็มีพรรคการเมืองจดทะเบียนถึง ๑๕ พรรค แต่มีเพียง ๗ พรรคเท่านั้นที่ชนะมีผู้แทนของตนเข้าสภา

ตามมาตรฐานตะวันตกแล้ว พรรคการเมืองพรรคเล็กพรรคน้อยในเมืองไทยเป็นเพียงกลุ่มอิทธิพลมากกว่าจะเป็นพรรคการเมือง พรรคเหล่านี้ทำหน้าที่แสดงออกซึ่งผลประโยชน์มากกว่าร่วมผสมผสานผลประโยชน์ ส่วนใหญ่พวกนี้จะแบ่งเป็นกลุ่มได้สองประเภท

ประเภทแรก กลุ่มที่เน้นมุ่งไปที่จุดหมายจุดเดียวหรือประเด็นเดียว เช่นพรรคก้าวหน้า ที่มุ่งหวังการกลับมามีอำนาจของพวกหัวเก่าเหล่า "โรยัลลิสต์"

ประเภทที่สอง กลุ่มที่สนับสนุนผู้นำทางการเมืองคนสำคัญ ๆ เช่นพรรคธรรมาธิปัตย์ ซึ่งเป็นพรรคที่มุ่งสนับสนุนจอมพล ป. หรือพรรคชาติประชาธิปไตยที่มุ่งสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์

มีพรรคย่อยอยู่เพียงพรรคเดียวที่ยึดมั่นในโครงการที่แถลง โดยไม่เปลี่ยนไปเปลี่ยนมา ได้แก่พรรคสังคมนิยมเล็ก ๆ เมื่อตั้งครั้งแรกเรียกว่า "แนวสังคมนิยม" ต่อมาเปลี่ยนเป็นพรรคเศรษฐกร พรรคนี้มีสมาชิกส่วนมากเป็นผู้แทน ฯ และผู้สนับสนุนจากจังหวัดที่แร้นแค้นทางภาคอีสาน ผู้นำของพรรคก็คือ นายเทพ โชตินุชิต กับ นายแคล้ว นรปติ พรรคนี้นอกจากคัดค้านรัฐบาลทหารแล้วยังเสนอแนวนโยบายทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ พรรคนี้ได้ปรากฏขึ้นมาใหม่ในชื่อพรรคแนวร่วมเศรษฐกรพรรค นี้ก็เหมือนพรรคสังคมนิยมในยุโรป ที่ได้ส่งเสริมแนวนโยบายทางลัทธิน้อยมาก แต่กลับมุ่งที่จะประสาน การวางแผนเศรษฐกิจของชาติ นโยบายต่างประเทศนั้นก็เป็นไปตามแนวสังคมนิยม เช่นเรียกร้องให้ถอนทหารไทยทั้งหมดจากเวียดนามใต้ให้ยึดนโยบายไม่ฝักใฝ่กับฝ่ายใด และให้รับรองรัฐบาลจีนคอมมิวนิสต์

ส่วนพรรคคอมมิวนิสต์นั้นเป็นพรรคที่ผิดกฎหมายในเมืองไทยมาเกือบตลอดเวลา

ยกเว้นระยะเวลาอันสั้นระยะหนึ่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่องไทยต้องเอาใจสหภาพโซเวียต เพื่อไทยจะได้เข้าองค์การสหประชาชาติ จึงได้ยกเลิกกฎหมายต่อต้านคอมมิวนิสต์ ในระยะนั้น ปรากฏว่านายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร ซึ่งประกาศตัวเป็นคอมมิวนิสต์ ได้รับเลือกเป็นผู้แทนฯเข้าสภาฯ แต่ต่อมาการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ก็ถูกทำให้ผิดกฎหมายอีก

พรรคเล็กพรรคน้อยเหล่านี้ได้นำมาซึ่งการไม่มีเสถียรภาพในระบบพรรคการเมืองไทย พรรคเหล่านี้มีเสียงในสภาไม่มาก และก็ไม่ยอมที่จะรวมเข้าด้วยกัน จึงส่งเสริมให้เกิดระบบพรรคเด่นของรัฐบาลคงอยู่ ท่าทีของผู้ฉวยโอกาสและมีลักษณะเป็นพรรคเล็กมาก ทำให้พรรคเหล่านี้ถูกสงสัยในความสุจริต แต่การดำเนินกลเม็ดทางการเมืองอันยอดเยี่ยมของพรรคการเมืองเล็ก ๆ เหล่านี้ทำให้เกิดการหวาดระแวงในหมู่ผู้นำทหารในพรรครัฐบาล และทำให้เป็นเหตุผลที่เขาใช้อ้างในการทำรัฐประหารและยกเลิกพรรคการเมืองเสียทั้งสิ้น

พรรคการเมืองในเมืองไทยนั้นหากเปรียบเทียบตามมาตรฐานอย่างตะวันตกแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นสถาบันการเมืองที่ใหม่และยังไม่เติบโตพอ ยังขาดประสบการณ์ ในปีพ.ศ. ๒๕๑๔ พรรคเหล่านี้เป็นเสียงที่สะท้อนความฉุนเฉียว และข้อร้องที่กระจัดกระจายกันของผู้เลือกตั้งไทย พรรคเหล่านี้มีค่อยได้ทำหน้าที่ในการตรวจสอบรัฐบาล กระนั้นพรรคการเมืองก็ยังช่วยในการพัฒนาการเมืองในเมืองไทย พรรคการเมืองเหล่านี้ได้วางแนวทางของวัฒนธรรมทางการเมืองไปในทางโลกและส่อความปรารถนาต่อประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ส่งเสริมความคิดในความเสมอภาค เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมในขบวนการทางการเมืองมากขึ้น และก็เช่นเดียวกันกับสังคมอื่น ๆ พรรคเหล่านี้ยังทำหน้าที่ของการแสดงออกซึ่งผลประโยชน์ ทำหน้าที่ร่วมผสานผลประโยชน์ การบ่มสังคมทางการเมืองและการเลือกสรรทายาททางการเมือง

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ มา ระบบพรรคการเมืองในเมืองไทย ได้แสดงบทบาทใหม่ ๆ ในการก้าวหน้าไปสู่การพัฒนาทางการเมืองที่สูงขึ้น พรรคการเมืองได้ขยายตัวแทนไปยังภูมิภาคต่าง ๆ แม้พรรครัฐบาลยังคงแสดงบทเด่นเหนือพรรคอื่น ๆ ในวงการเมือง แต่ก็ไม่อาจผูกขาดการวางนโยบายของชาติทั้งหมดได้ ผู้แทนจากชนบทโดยเฉพาะจากภาคใต้และอีสาน ได้พยายามใช้สิทธิ เพิ่มอิทธิพลของตนโดยผ่านทางกิจกรรมของพรรค พรรคการเมืองได้ช่วยลดการละเมิดสิทธิ์ของประชาชนโดยเจ้าหน้าที่รัฐบาล

พฤติกรรมในการเลือกตั้งครั้งที่แล้ว (๒๕๑๒) ได้แสดงถึงความสัมพันธ์ที่ใหม่และน่าสนใจ ด้วยอาจเปลี่ยนและทำให้พรรครัฐ

บาลและพรรคฝ่ายค้านแข็งขึ้น แม้ว่าพรรครัฐบาลจะชนะได้ผู้แทนเป็นจำนวนมากในชนบท ก็ปรากฏว่าพรรครัฐบาลแพ้ยับเยินในกรุงเทพ ฯ ซึ่งพรรคประชาธิปัตย์อันเป็นพรรคฝ่ายค้านได้รับชัยชนะอย่างท่วมท้น

การมีพรรคการเมืองอีกครั้ง ได้ทำให้การสืบตำแหน่งทางการเมืองที่มาจากการรัฐประหารลดลง แม้นายทหารจะยังคงมีบทบาทสำคัญในระบบการเมือง และการคุมกำลังทางทหารจะยังเป็นชุมกำลังทางการเมืองที่สำคัญก็ตาม ผู้นำทางทหารก็มีความเอนเอียงไปในทางที่จะพึ่งพาอาศัยพรรครัฐบาลมากขึ้นทุกที ในการที่จะรักษาอำนาจการปกครอง มากกว่าที่จะอาศัยกำลังทหารล้วน ๆ ในทำนองเดียวกัน การพัฒนาของพรรคการเมืองได้เพิ่มความสำคัญแก่สถานะของเมืองไทยในสังคมนานาชาติ เพราะได้แสดงลักษณะบางอย่างของรัฐบาลไทย ในการเปลี่ยนรูปจากระบบที่ทหารครอบงำอยู่ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบมีรัฐธรรมนูญ

นรนิติ เศรษฐบุตร เก็บความ จากบทความของ Frank C. Darling, "Political Parties in Thailand," *Pacific Affairs* Vol. XLIV No. 2 (Summer, 1971)

จุลสารโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑		(หมดแล้ว)
ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒		(หมดแล้ว)
ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓		(หมดแล้ว)
ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔		(ยังมีเหลือ)
ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑	กันยายน ๒๕๑๗	(ยังมีเหลือ)
ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒	มกราคม ๒๕๑๘	(ยังมีเหลือ)
ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓	เมษายน ๒๕๑๘	(ยังมีเหลือ)
ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔	กรกฎาคม ๒๕๑๘	(ยังมีเหลือ)
ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑	ตุลาคม ๒๕๑๘	(ยังมีเหลือ)
ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒	มกราคม ๒๕๑๙	(ยังมีเหลือ)

จุลสาร ฯ ฉบับที่ยังเหลืออยู่จำหน่ายเล่มละ ๗ บาท (ค่าส่งฟรี) สั่งซื้อโดยตรงที่นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ส่งเงินทางเช็คไปรษณีย์ ธนาณัติหรือตั๋วแลกเงิน สั่งจ่าย ป.ณ. หน้าพระลาน

การคัดเลือกชนชั้นผู้นำไทย

จุดใหญ่ของบทความนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐาน การวิเคราะห์ของทฤษฎีชนชั้นผู้นำ (Elite Theory) ผู้เขียนทั้งสอง (ซิลคอกและเอฟเวอร์) เชื่อว่าการศึกษา พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมของไทยจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาพฤติกรรมของกลุ่มชนชั้นปกครองซึ่งเป็นผู้มีส่วนในการตัดสินนโยบายเศรษฐกิจของชาติ โดยศึกษาในช่วงระยะเวลา พ.ศ. ๒๔๗๕–๒๕๐๙ ภายใต้สมมติฐานที่ว่า "การเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกิดขึ้นโดยชนชั้นผู้นำทั้งสิ้น"

ทั้ง ซิลคอก และ เอฟเวอร์ แบ่งชนชั้นผู้นำไทยออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่คือ ข้าราชการ พ่อค้า นายธนาคารชาวจีนหรือพ่อค้าธุรกิจและกลุ่มที่สาม คือ ทหาร (Political – Military Group) นอกจากนั้นก็มีชนชั้นผู้นำอื่น ๆ อีก เช่น สถาบันกษัตริย์ สถาบันสงฆ์ พวกผู้เชี่ยวชาญแต่ละสาขาอาชีพ เช่น หมอ วิศวกร เป็นต้น

ผู้เขียนทั้งสองเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงใน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่นำประเทศไปสู่การปกครองและการบริหารสมัยใหม่ตามแบบอย่างของประเทศอังกฤษ การเปลี่ยนแปลง พ.ศ. ๒๔๗๕ นี้ยังมีผลให้เกิดระบบข้าราชการที่มีการคัดเลือกจากการแข่งขันกันตามความสามารถภูมิปัญญาเพื่อไปสังกัดตามกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ แทนที่การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในช่วงนี้ปัญญาชนนักเรียนนอกเริ่มมีบทบาทสำคัญในการปกครอง การเป็นข้าราชการตั้งแต่ระดับต่ำถึงระดับสูงเป็นหนทางแห่งการไต่เต้าตามชั้นบันไดของสังคมและการเป็นข้าราชการก็เพื่อจะเป็นเจ้าคนนายคน

ชนชั้นผู้นำกลุ่มที่สองคือ พ่อค้า นายนายธนาคารชาวจีนในไทย ในฐานะที่กลุ่มคนเหล่านี้เป็นผู้ควบคุมผูดขาดการค้าเช่น การค้าข้าวส่งออกรวมทั้งการค้าปลีกค้าส่งอื่น ๆ ก็ตกอยู่ในมือของคนจีน ชาวจีนเป็นกลุ่มชนชั้นผู้นำที่ต้องการสร้างความร่ำรวยให้แก่ตนเอง คนจีนจึงเป็นชนชั้นนำของไทย เพราะว่าใช้ 'เงิน' พูดแทนทุกสิ่งทุกอย่าง

จากบทความนี้ดูเหมือนว่า ผู้เขียนทั้งสองคนจะเน้นถึงปัญหาชนชาติจีนเป็นเรื่องสำคัญมากจนถึงกับกล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ส่วนหนึ่งเกิดจากลัทธิชาตินิยมที่มีสืบทอดมาแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ จนเป็นเหตุให้คณะผู้ก่อการ ๒๔๗๕ เสนอนโยบายเศรษฐ

กิจสังคมนิยมอ่อน ๆ เพื่อโอนกิจการค้าขนาดใหญ่มาเป็นของรัฐ เพื่อลดทอนอำนาจของพ่อค้าชาวจีนลง ในขณะที่ละเลยการพิจารณาถึงอิทธิพลของชาวต่างชาติมหาอำนาจ เช่น อังกฤษฝรั่งเศส เป็นต้น ในการทำการค้า การส่งสินค้าเข้า การรับซื้อสินค้าขาออก ตลอดจนการใช้อำนาจของการเป็นชาติมหาอำนาจบีบบังคับให้ไทยต้องจำยอมเก็บภาษีขาเข้าเพียงร้อยละ ๓ จนทำให้ไทยต้องตกอยู่ในสภาพของ "กึ่งเมืองขึ้น"

สำหรับชนชั้นนำกลุ่มที่สาม คือ กลุ่มทหารการเมืองนั้น การอธิบายถึงความขัดแย้งทางการเมืองในระหว่างหมู่ทหารด้วยกันเองก็ดี ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทหารการเมืองกลุ่มข้าราชการและกลุ่มพ่อค้าคนจีนก็ดี ผู้เขียนทั้งสองได้อธิบายพอสรุปได้ว่า หลังจาก พ.ศ. ๒๔๗๕ กลุ่มชนชั้นปกครองของไทยได้ต่างฉวยโอกาสที่จะดึงอำนาจการปกครองมาอยู่ในมือของตนเองเพื่อเป็นฐานแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่พวกตน เช่น การแตกแยกและวิวาทกันระหว่างกลุ่มคณะผู้ก่อการ ทำให้เกิดรัฐประหารนับครั้งไม่ถ้วน ต่างฝ่ายต่างฉวยโอกาสอ้างการทำรัฐประหาร โดยอ้างความเห็นชอบของพระมหากษัตริย์ จนในที่สุดอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ ได้ถูกจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ช่วงชิงเอาไปเป็นของตน พ่อค้าชาวจีนที่ต้องการทำการค้าโดยสงบราบรื่นก็จะกลายเป็นผู้สนับสนุนทางการเงินแก่ผู้มีอำนาจทางการเมือง ด้วยการแบ่งผลกำไรจากการทำการค้า มอบตำแหน่งคณะกรรมการบริหารของธนาคาร บริษัท เพื่อเป็นหลักประกันว่าอำนาจรัฐจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับกิจการของตน เพื่อตนจะได้แสวงหาผลกำไรให้มากที่สุด สร้างการผูกขาดทางการค้าขึ้น

ขณะเดียวกันระบบราชการก็ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง และอยู่ใต้อำนาจการสั่งการของกลุ่มทหาร กลุ่มทหารที่มีอำนาจทางการเมืองก็จะส่งพวกพ้องของตนเข้าไปสังกัดตามกรม กอง ทบวง กระทรวงต่าง ๆ องค์การรัฐวิสาหกิจ เพื่อใช้ระบบราชการ และสถาบัน เป็นที่ให้ลาภ ยศ และเงินทองแก่พวกพ้องและลูกน้อง สร้างระบบอุปถัมภ์โดยใช้ระบบราชการเป็นฐานจูงใจให้ลูกน้องของตนสวามิภักดิ์ การแต่งตั้งคณะกรรมการต่าง ๆ การแบ่งแยกระหว่างข้าราชการการเมือง และข้าราชการประจำ ล้วนแต่เป็นการสร้างกลไกให้เข้าไปควบคุมดูแลการทำงานของข้าราชการประจำทั้งสิ้น

และด้วยสภาพของการปกครองที่สั่งจากเบื้องบน ผู้ปกครองจึงหลงระเริงอยู่กับการแสวงหาผลประโยชน์แก่ตนเอง ระบบราชการก็เปิดช่องให้ข้าราชการสามารถใช้อำนาจหน้าที่ของตนไปเอารัดเอาเปรียบประชา

ชน พ่อค้ารายย่อย หรือมิฉะนั้นข้าราชการจะร่วมกัน พ่อค้านักธุรกิจใหญ่ ๆ โกงกินเบียดบังผลประโยชน์ของชาติ

สำหรับข้าราชการที่เป็นปัญญาชนโดยเฉพาะพวกที่ได้ร่ำเรียนมาจากต่างประเทศ มีความรู้มาก แต่ไม่สามารถจะทำงานตามความรู้ความสามารถ เพราะพวกเขาเหล่านั้นต่างเอือมระอาต่อพฤติกรรมของรัฐบาลและข้าราชการเลว ๆ ที่ไม่สนใจสิ่งอื่นใดนอกจากการแสวงหาผลประโยชน์ ปัญญาชนนักเรียนนอกเหล่านี้ก็มักจะติดต่อขอเงินทุนและความช่วยเหลือจากต่างประเทศในการศึกษาค้นคว้าวิจัยหรือทำงานทดลองอื่น ๆ จากองค์การต่างประเทศหรือระหว่างประเทศเช่น USOM, International Monetary Fund, International Bank เป็นต้น

เมื่อทั้ง เอฟเวอร์ และ ซิลคอค ได้เห็นสภาพของความเน่าเฟะของชนชั้นปกครองไทยที่หนาแน่นอยู่ในเมืองหลวงแล้ว ในทางด้านราษฎร เขาทั้งสองเห็นว่า ราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศยังอยู่ในชนบท เป็นชาวนาที่ล้าหลัง ปลูกข้าวทำนาไปตามมีตามเกิด ไม่สนใจที่จะรวมตัวกันเป็นสหกรณ์ปรับปรุงการชลประทานเพื่อเพิ่มผลผลิต หรือปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น กรรมกรก็ยังมีความรู้น้อย ส่วนมากเป็นกรรมกรที่ไร้ฝีมือ เขาทั้งสองจึงเสนอทางแก้ปัญหาเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศว่า ถึงแม้ว่าชาวนาจะเป็นผู้ผลิต แต่ก็ต้องเป็นผู้ที่แบกรับความยากจนไว้ การแก้ปัญหาอยู่ที่รัฐบาลจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบแก้ไข จะปล่อยให้ราษฎรที่เป็นชาวนาแก้ไขไม่ได้ เพราะว่าชาวนายังขาดความรู้ ขาดเทคโนโลยี่ การแก้ปัญหาจะต้องเริ่มต้นที่การสำรวจวิจัยเก็บข้อมูลจนกว่าประเทศจะได้ผู้นำที่มีความสามารถ สามารถจะเป็น 'อัศวินม้าขาว' อาศัยภูมิปัญญาและความตั้งใจพัฒนาแก้ปัญหาของประเทศชาติให้ลุล่วงลงไปได้

สำหรับข้อเสนอของงานการสำรวจวิจัย ทั้งสองเห็นว่าจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีผู้เชี่ยวชาญโดยเฉพาะผู้ที่มีปริญญามาจากต่างประเทศทั้งในยุโรปและอเมริกามาช่วยกันเพื่อเตรียมพร้อมกับการเกิดขึ้นของผู้ปกครองร่วมมือกันพัฒนาประเทศ แต่ถ้าไม่มีเงินทุนในการทำงาน เพราะว่าข้าราชการคอร์รัปชั่นกันมาก ก็สามารถหาแหล่งเงินทุนจากต่างประเทศได้

แต่จากสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นแล้ว นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึงปัจจุบัน ราษฎรไทยได้มีชนชั้นปกครองที่เข้ามาปกครองประเทศในหลายรูปแบบ ทั้งในรูปแบบของรัฐสภาตามรัฐธรรมนูญฉบับแล้วฉบับเล่า ภายใต้การปกครองของเผด็จการฟาสซิสต์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และสามทรราช จน

ถึงหลัง ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ที่เป็นการปกครองของรัฐบาลของผู้มีภูมิปัญญา มีศีลธรรม ตลอดจนรัฐบาลภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๑๗ ที่ได้รับเลือกตั้งมาจากราษฎร ก็มิสามารถแก้ปัญหาของราษฎรที่เป็นคนส่วนใหญ่ที่ยากจน นอกจากชนชั้นผู้ปกครองเหล่านี้ ได้สร้างนโยบายเศรษฐกิจที่ด้านหนึ่งก็ยังผลประโยชน์ให้แก่พวกพ้อง ลูกน้องของชนชั้นตน และอีกด้านหนึ่งก็เป็นนโยบายเศรษฐกิจที่หวังจะให้ราษฎรอยู่ดีกินดี แต่ก็เป็นการแก้ปัญหาในระยะสั้น ทำแต่เพียงฉาบฉวย เช่น นโยบายเศรษฐกิจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และล่าสุดคือนโยบายผันเงินของรัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นต้น

คนไทยที่มีความรู้ความปรารถนาดีต่อประเทศชาติดังที่ซิลคอค และ เอฟเวอร์ หวังเอาไว้ว่าจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนานั้น ก็มีอยู่นับพัน นับหมื่น เป็นเวลาหลายสิบปีมาแล้ว แต่เขาเหล่านั้นก็ยังไม่สามารถจะทำอะไรได้อย่างเต็มที่ คนที่ซิลคอคหวังเอาไว้ว่าจะพัฒนาประเทศก็จะเป็นแต่เพียงความฝันที่ลมๆ แล้งๆ มีแต่ว่าปัญญาชนเหล่านี้จะต้องพิสูจน์ว่าการเข้าร่วมแก้ปัญหากับชาวนากรรมกรบนสองขาของตนเอง จึงจะเป็นหนทางแห่งการแก้ปัญหาและพัฒนาประเทศชาติได้อย่างแท้จริง

มาศฤดี ธรรมจรีย์ เก็บความและวิจารณ์ จาก "Elites and Selection" H.D. Evers and T.H. Silcock, *Thailand : Social and Economics Studies in Development.*, Edited by T.H. Silcock. (Australian National University Press; Canberra, 1969) pp. 84-104

อ่าน อธิปัตย์
ยืนหยัด เคียงข้าง ประชาชน
ทุกวันอังคารและวันศุกร์

อ่าน
ประชาชาติรายสัปดาห์
ยุคใหม่
ทุกวันพฤหัสบดี

อ่าน จตุรัส สัมผัสความจริง ทุกวันอังคาร

รายชื่อหนังสือของโครงการตำรา ฯ ที่ได้พิมพ์แล้ว

ประวัติศาสตร์ยุโรป (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๒) (พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๕)
เจ เอม ทอมป์สัน — แต่ง
นันทา โชติกะพุกกะณะ และ นิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา — แปล — ราคา ๔๕ บาท

ภูมิศาสตร์ประเทศไทย (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๒) (พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๖)
สวาท เสนาณรงค์ — แต่ง — ราคา ๓๕ บาท

ปรัชญา (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๓ กำลังตีพิมพ์ครั้งที่ ๒)
ซี อี เอม โจด — แต่ง
วิทย์ วิศทเวทย์ — แปล — ราคา ๒๐ บาท

ทฤษฎีสื่อสารมวลชน (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๓)
เฟรด เอส ซีเบอร์ท, เธออดอร์ พีเตอร์สัน, วิลเบอร์ แชรม — แต่ง
เกษม ศิริสัมพันธ์ — แปล — ราคา ๒๐ บาท

ปรัชญากรีก (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๔)
ดับบลิว ที สเตซ — แต่ง
ปรีชา ช้างขวัญยืน — แปล — ราคา ๒๕ บาท

เศรษฐศาสตร์มหภาค เล่ม ๑–๒ (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๔)
ทอมมัส เอฟ เดอรนเบอร์ก, ดันแคน เอม แมคดูกอลล์ — แต่ง — เล่ม ๑ ราคา ๓๕ บาท
สุพันธุ์ โตสุนทร — แปล — เล่ม ๒ ราคา ๒๐ บาท

ปรัชญาการเมือง (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๔)
มอริซ แครนสตัน — แต่ง
ส. ศิวรักษ์ — แปล — ราคา ๓๕ บาท

วิธีวิเคราะห์เชิงปริมาณ (พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๖)
ริชาร์ด ไอ เลวิน และ ซี เค เคิร์กพาตริค — แต่ง
เอกชัย ชัยประเสริฐสิทธิ์ — แปล — ราคา ๔๕ บาท

หนังสือลำดับต่อไปของโครงการตำรา ฯ

๑. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ
๒. รวมบทความวิชาการทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
๓ รวมบทความวิชาการทางเศรษฐศาสตร์
๔. เอเชียตะวันออกยุคใหม่ เล่ม ๒
๕. ประวัติศาสตร์พม่า
๖. บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย
๗. ลัทธิคอมมิวนิสต์ในภาคทฤษฎีและปฏิบัติ
๘. ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทย

ก้าวไปกับเวลา ก้าวไปกับประชา
ผู้รักความก้าวหน้า มุ่งไปหา คัมภีร์
คัมภีร์ ศูนย์หนังสือสื่อประชาชน
๖๙/๑๓ ทางเข้าโรงหนังเอเธนส์ ถนนพญาไท กรุงเทพฯ

หนังสือเล่มออกใหม่ที่น่าสนใจ ของสำนักพิมพ์คัมภีร์

กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ (พิมพ์ครั้งที่ ๕)	ร.ต. เหรียญ ศรีจันทร์ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์
หนอนหนังสือ	เสถียร จันทิมาธร
คนขี่เสือ (พิมพ์ครั้งที่ ๒)	ทวีป วรดิลก แปล
จิตวิทยา	อรทัย ชื่นมนุษย์
อรุณแห่งชัย	อนุช อาภาภิรม

หนังสือที่กำลังจะออกของสำนักพิมพ์คัมภีร์

อารยธรรมยุโรปตะวันตก	กอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพียร บรรณาธิการ
เสี้ยวประวัติศาสตร์สากล	สายไท เทอดชูธรรม : เขียน
โฉมหน้าใหม่ของประวัติศาสตร์ไทย	สายไท เทอดชูธรรม : เขียน
เดินทางไกล	เสถียร จันทิมาธร : เขียน
ขอดน้ำตากิน	สำเริง คำพะอุ : เขียน

หนังสือเนื้อในโอกาสพิเศษ

๑. **รักเมืองไทย เล่ม ๑** รวมบทความทางวิชาการทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเมืองไทยโดยเฉพาะ สมบัติ จันทรวงศ์ และ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เป็นบรรณาธิการ

๒. **รักเมืองไทย เล่ม ๒** รวมบทความทางวิชาการ ทางเศรษฐศาสตร์ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ และ ณรงค์ชัย อัครเศรณี เป็นบรรณาธิการ

๓. **สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับวิชาการ**
สุชาติ สวัสดิ์ศรี และ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เป็นบรรณาธิการ

มีจำหน่ายแล้ว

จุลสารโครงการตำรา ฯ ฉบับต่อไป
ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๔ มิถุนายน - สิงหาคม ๒๕๑๙

- โครงการลุ่มแม่น้ำโขงกับจักรวรรดินิยมในเอเชียอาคเนย์
- ซ้ายไทยในประวัติศาสตร์
- อีสาน : ปัญหาความด้อยพัฒนา ผู้ก่อการร้าย และปฏิกิริยาโต้ตอบจากทางการ
- วัฒนธรรมต่อเนื่องและขาดตอนในเอเชียอาคเนย์
- โครงสร้างประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์
- ความเป็นมาและการใช้คำว่า ไท, ไทย, สยามและลาวในประวัติศาสตร์
- กบฏผู้มีบุญในภาคอีสาน
- เขมรกับการพัฒนาทางการค้าและความสัมพันธ์ต่างประเทศในสมัยสุริยวรมันที่ ๑
- การเข้ามาของระบบทุนนิยมในเอเชียอาคเนย์
- คอร์รัปชั่นและการค้าในเอเชียอาคเนย์
- ลัทธิอาณานิคมกับมานุษยวิทยา
- จักรวรรดินิยมและสังคมชนชั้นในโลกที่สาม

ติดต่อเป็นสมาชิกได้ที่ นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ
คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
กรุงเทพ ฯ ๒

สังคมศาสตร์ปริทัศน์

ฉบับใหม่ ภัยเหลือง ภาคสาม
กำจัดจักรวรรดินิยม ล้มระบบผูกขาด
ชีวิตของ เขียว สัมพันธ์ แห่งเขมรแดง
วางตลาดแล้ว

หนังสือของสำนักพิมพ์สังคมศาสตร์ ฯ

สมาชิกสมาคมสั่งซื้อลด ๓๐%

ชื่อผู้แต่ง	ชื่อหนังสือ	ราคา
๑. กรมพระยานริศฯ	บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ (๕ เล่มชุด)	๒๕๐ บาท
๒. กรมพระยาดำรงฯ	ชุมนุมพระนิพนธ์	๒๕ ,,
๓. เสฐียรโกเศศ	ประเพณีไทย (๔ เล่มชุด)	๑๕๐ ,,
๔. อาภรณ์ ชาติบุรุษ	หมอทอมคูลีย์ (แปล)	๑๕ ,,
๕. เฉลา ไชยรัตนะ	การศึกษาในสหรัฐ ฯ	๑๕ ,,
๖. ส. ศิวรักษ์	หนังสือสนุก	๒๕ ,,
๗. ส. ศิวรักษ์	โสกราตีส (แปล)	๓๐ ,,
๘. ส. ศิวรักษ์	โสกราตีส (ภาคผนวก)	๘ ,,
๙. ส. ศิวรักษ์	โสกราตีสในคุก	๕ ,,
๑๐. ส. ศิวรักษ์	โสกราตีสแก้คดี	๕ ,,
๑๑. ส. ศิวรักษ์	วิธีการโสกราตีส	๕ ,,
๑๒. ส. ศิวรักษ์	วาระสุดท้ายโสกราตีส	๕ ,,
๑๓. บันลือ ถีนพังงา	เอมิลยอดนักลืบ (แปล)	๑๕ ,,
๑๔. มนู วัลยะเพ็ชร์ และวัฒนา ประทุมสินธุ์	พจนานุกรมภูมิศาสตร์	๔๐ ,,
๑๕. ม.ร.ว. จีรวัฒน์ จักรพันธ์	ประวัติศาสตร์เอเชีย ฯ (แปล)	๓๐ ,,
๑๖. พุทธทาส ภิกขุ	อธิบายภาพปริศนาธรรมไทย	๖๐ ,,
๑๗. เดิม วิภาคพจนกิจ	ประวัติศาสตร์อีสาน (๒ เล่มชุด)	๙๐ ,,
๑๘. หม่อมเจ้าสิทธิพร		๖๐ ,,
๑๙. ส. ศิวรักษ์	ประวัติศาสตร์จีน (แปล)	๔๐ ,,
๒๐. จำนงค์ ทองประเสริฐ	ใครจะกุมชะตาเอเชีย– (ปกอ่อน)	๓๐ ,,
	พุทธศาสนาหรือลัทธิคอม ฯ (ปกแข็ง)	๕๐ ,,
๒๑. นิคม จันทรวิทุร	แรงงานกับอุตสาหกรรม ไทย	๒๕ ,,
๒๒. นิธิ เอียวศรีวงศ์	อิสลามสมัยแรก	๓๕ ,,
๒๓. นิจ ทองโสภิต	แผ่นดินพระนั่งเกล้า (แปล)	๔๐ ,,
๒๔. ชำนาญ อินทโสภณ	เฮโรโดตัส (แปล)	๒๕ ,,
๒๕. เฉลิม สุขเกษม	สมุทรปราการ	๑๕ ,,
๒๖. สุชิน ตันติกุล	รัฐประหาร ๒๔๙๐	๒๕ ,,
๒๗. เฉลิม อยู่เวียงชัย	ปราชญ์ร้อยแปด (แปล)	๒๐ ,,
๒๘. น.ณ ปากน้ำ	ประวัติจิตรกรอเมริกัน (แปล)	๒๐ ,,
๒๙. จุลทัศน์	ลายรดน้ำและลายกำมะลอ	๑๕ ,,
๓๐. พระยาอนุมานราชธน	พรมแดนแห่งความรู้	๕๐ ,,
๓๑. วุฒิชัย มูลศิลป์	การปฏิรูปการศึกษา ในสมัย ร. ๕	๔๐ ,,
๓๒. ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ	ความสำเร็จและความ สั้นเหลว	๑๕ ,,
๓๓. ล. เสถียรสุต	ประวัติวัฒนธรรมจีน	๕๐ ,,
๓๔. คณะกรรมการ บัญญัติศัพท์	บัญญัติศัพท์	๒๐ ,,
๓๕. กรมพระยาดำรง ราชานุภาพ	ถึงหญิงใหญ่	๓๐ ,,
๓๖. Chou Takuan	Notes on the Custom of Cambodia	๔๕ ,,
๓๗. Phya Anuman	Essays on Thai Folklore	๙๐ ,,
๓๘. Dalai Lama of Tibet	Opening of the Wisdom eyes	๖๐ ,,
๓๙. Jeremy Kemp	Aspects of Siam Kingship	๔๕ ,,

จุลสารโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๔ กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๑๙ ๘ บาท

คำไท, ไทย, สยาม และลาวในประวัติศาสตร์

กลุ่มก้าวหน้าในประวัติศาสตร์ไทย

อีสาน : ด้อยพัฒนา

ผู้ก่อการร้าย และทางการ

โครงการลุ่มแม่น้ำโขง

กับจักรวรรดินิยม

กบฏผู้มีบุญในภาคอีสาน

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เป็นวารสารทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ศิลปวิทยาการในแขนงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และ เพื่อเป็นเอกสารอ่านประกอบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

คณะบรรณาธิการ

กนกศักดิ์	แก้วเทพ	กาญจนี	สมเกียรติกุล
กาญจนา	คำสุวรรณ	นิตยา	มาพึ่งพงศ์
บัณฑร	อ่อนดำ	ปรานี	วงษ์เทศ
ยุพา	ชุมจันทร์	วิระดา	สมสวัสดิ์
เสาวรส	ณ บางช้าง	อำนวยชัย	ปฏิพัทธ์ ฯ

บรรณาธิการ

ธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	ทรงยศ	แววหงษ์

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์พิฆเณศ ๙๙–๙๗ แพร่งสรรพศาสตร์ ถนนตะนาว กรุงเทพมหานคร
โทรศัพท์ ๒๒๒–๒๔๕๐, ๒๒๒–๙๓๖๙ นายสุจิตต์ วงษ์เทศ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๙

จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ออกจำหน่ายปีละ ๔ เล่ม ราคาขายปลีกเล่มละ ๘ บาท ติดต่อโดยตรงได้ที่บริษัท ศึกษิตสยาม จำกัด แผนกขายส่ง ๑๗๑๕ ถนนพระราม ๔ สามย่าน พระนคร โทร.๒๕๑๑๖๓๐

จุลสารโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

สารบัญ

ความเป็นมาและการใช้คำว่า ไท, ไทย, สยามและลาวในประวัติศาสตร์	๔
ข้อสังเกตเกี่ยวกับเมืองโบราณในภาคอีสานของไทย	๒๔
กบฏผู้มีบุญภาคอีสาน	๓๔
อีสาน : ปัญหาความด้อยพัฒนา ผู้ก่อการร้าย และปฏิกิริยาโต้ตอบจากทางการ	๔๒
โครงการลุ่มแม่น้ำโขง กับผลประโยชน์ของจักรวรรดินิยมในเอเชียอาคเนย์	๕๔
ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในลานนาไทย	๗๔
เหมืองอ้ายพ้า	๙๒
ที่ดินกับการพัฒนาในภาคใต้	๙๘
กลุ่มก้าวหน้าในประวัติศาสตร์ไทย	๑๑๙

บรรณาธิการแถลง

ความจริงจุลสาร ฯ ได้เคยเสนอบทความที่เกี่ยวกับความเป็นมาของสังคมไว้บ้างแล้ว อย่างเช่น "หม้อบ้านเชียง : การปฏิวัติแนะความคิดในวงการโบราณคดี" (ในจุลสาร ฯ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑) เป็นต้น ในขณะที่ท่านผู้อ่านกำลังรองานชิ้นเอกของจิตร ภูมิศักดิ์ เรื่อง "ความเป็นมาของคำสยาม - ไทย - ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ" ซึ่งประสบอุปสรรคบางประการ แต่กำลังตีพิมพ์อยู่อย่างรีบเร่งนั้น จุลสาร ฯ ก็ขอเสนอบทความซึ่งคล้ายคลึงกัน ของนาย บริกส์ ซึ่งกล่าวถึงการอพยพของคนไทยและความสัมพันธ์ของชุมชนเผ่าต่าง ๆ เช่น ไทย ขอม ละว้า ฯลฯ กระทั่งอาณาจักรสุโขทัย และอยุธยาตั้งขึ้นมา นอกไปจากนี้การค้นคว้าของนักโบราณคดีก็ช่วยให้เราได้ข้อคิดใหม่ ๆ เกี่ยวกับการเกิดและพัฒนาการของอารยธรรมในดินแดนเมืองโบราณแถบที่ราบสูงโคราช

กบฏผู้มีบุญ ภาคอีสานจัดได้ว่า เป็นปรากฏการณ์ ทางสังคม การเมืองที่ สำคัญที่สุด ครั้งหนึ่ง ในสมัยรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตามข้อคิดที่เคยคิดกันเกี่ยวกับการกบฏครั้งนี้ มักจะมีการเน้นให้ความสำคัญอยู่ที่ว่าเป็นปฏิกิริยาต่อเนื่องมาจากการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ในบทความ "กบฏผู้มีบุญภาคอีสาน" ซึ่งตีพิมพ์ในเล่มนี้ ผู้วิจารณ์ พรเพ็ญ ฮันตระกูล ก็ได้ลองเสนอแง่คิดใหม่ในแง่ของความยากแค้นของเศรษฐกิจ

บทความซึ่งอาจกล่าวได้ว่าต่อเนื่องกัน แม้จะเป็นบทความที่กล่าวถึงภาวการณ์คนละยุคสมัยของอีสานก็คือ "อีสาน : ด้อยพัฒนา ก่อการร้าย ปฏิกิริยาจากทางการ" "โขงผลประโยชน์ของจักรวรรดินิยมในเอเชียอาคเนย์" คงจะเป็นบทความที่ขยายให้เห็นปัญหาของชนบทในอีสานให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ตลอดจนคงจะช่วยให้เรามองเห็นภาพของความช่วยเหลือจากต่างประเทศดีขึ้นด้วย

บทความ ๒ ชิ้นคือ "พุทธศาสนาในลานนาไทย" และ "เหมืองอ้ายฟ้า" เป็นบทความเก่า แต่เห็นว่าจะช่วยให้ความเข้าใจเกี่ยวกับการตั้งชุมชนสมัยโบราณดีขึ้น จึงได้นำมาเสนอต่อท่านด้วย

"กลุ่มก้าวหน้าในประวัติศาสตร์ของไทย" เป็นบทความหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ที่น่าสนใจมากบทความหนึ่ง ผู้เขียนใช้หนังสือภาษาไทยจำนวนมากที่ได้รับการตีพิมพ์ หลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖

จุลสาร ฯ ได้เสนอตัวต่อท่านผู้อ่านมาครบเป็นเวลา ๓ ปีแล้ว ในฉบับนี้ บรรณาธิการจึงได้ทำการรวบรวมรายชื่อบทความทั้งสิ้นที่ได้นำมาตีพิมพ์แล้ว เข้าใจว่าคงจะเป็นประโยชน์ต่อท่านผู้อ่านไม่มากก็น้อย หากท่านผู้อ่านมีคำแนะนำประการใด กรุณาเขียนมาถึงบรรณาธิการ ก็จะเป็นประโยชน์มิใช่น้อย

ความเป็นมาและการใช้คำว่า ไท, ไทย, สยามและลาวในประวัติศาสตร์

กำเนิดและศูนย์กลางของคนไท (Tai) สมัยโบราณ

ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรืออาจจะก่อนหน้าศตวรรษนี้เล็กน้อย มีกลุ่มคนไทบางกลุ่มอพยพลงมาจากอาณาจักรน่านเจ้าและอาณาจักรมองมาว (Mong Mao) ซึ่งปัจจุบันนี้คือดินแดนแถบยูนนานของจีน คนไทเหล่านี้เริ่มถอยร่นลงมาสู่ดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง และเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจของจักรวรรดิเขมร ซึ่งในตอนนั้นจักรวรรดิเขมรขยายดินแดนกว้างขวางมากจนไปจดดินแดนของจีนในปัจจุบัน นักเขียนบางคนเรียกกลุ่มคนไทเหล่านี้ว่าพวกมองโกลอยด์ใต้ คนไทที่อพยพลงมานี้ไม่ได้มีรูปร่างหน้าตาแตกต่างกันมากนัก และเมื่ออพยพลงมาอยู่ในอินโดจีนแล้ว จึงผสมกับคนโบราณกลุ่มอื่น ๆ จนปรากฏออกมาเป็นพวกพม่า กะเหรี่ยง มอญ และเขมร ถิ่นฐานที่อยู่ของคนไทรุ่นโบราณที่สุดดูเหมือนจะอยู่ในแถบเทือกเขาทางภาคใต้ของจีน และอยู่ทางตะวันออกและทางใต้ของคนกลุ่มธิเบต–พม่า คนเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับพวกเหยอะ (Yuih) อย่างใกล้ชิดทั้งในเรื่องของภาษาและลักษณะรูปร่างหน้าตา พวกเหยอะอาจเป็นบรรพบุรุษของพวกอันนัมซึ่งอยู่ทางตะวันออกด้วย คนกลุ่มนี้อาจจะจัดตั้งส่วนหนึ่งของอาณาจักรชู (Ch'u) ซึ่งอยู่ตอนกลางของลุ่มแม่น้ำแยงซี และตั้งราชวงศ์โจว (Chou) ขึ้นในภายหลัง (ประมาณ ๕๐๗ ปีก่อนพุทธกาล จนถึง พ.ศ. ๒๘๗) ซึ่งแย่งชิงกับอาณาจักรจิ๋น (Ch'in) เพื่อจะปกครองประเทศจีน เมื่อพวกจิ๋นชนะ (พ.ศ. ๒๐๓) พวกชูบางพวกก็ต้องอพยพลงมาทางใต้เช่นเดียวกับพวกเหยอะ ส่วนที่เหลือบางพวกก็คงอยู่ในถิ่นเดิมและแทรกซึมเข้าไปอยู่ในกลุ่มคนจีน เครดเนอร์ (Credner) เชื่อว่าพวกคนไทเหล่านี้ทำการเพาะปลูกข้าวและอพยพลงมาทางใต้และทางตะวันตก ลงมาอยู่บริเวณหุบเขาต่าง ๆ และอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินมากกว่าพวกเหยอะ ซึ่งจะอยู่ริมน้ำ บริเวณที่คนไทเข้าไปอยู่นี้ปัจจุบันคือ บริเวณตะวันออกเฉียงเหนือของยูนนาน บริเวณกวางสีเกือบทั้งหมด และบริเวณภาคตะวันออกของไกวโจว (Kweichow)

คำว่าไท (Tai) นั้นในตอนแรกมิใช่เป็นคำที่ใช้เรียกเชื้อชาติ หรือเป็นคำที่ใช้ตามนัยทางการเมือง แม้ว่าจะมีเชื้อชาติไทและมีประเทศที่เรียกตนเองว่าประเทศไทยก็ตาม มีรัฐเล็ก ๆ มากมายที่มีการใช้ภาษาและวัฒนธรรมไท รัฐเหล่านั้นบางรัฐก็ยังคงมีอยู่ในฐานะรัฐอารักขา มีแต่สยาม (Siam) เท่านั้นที่เป็นเอกราช คนไทจากลุ่มแม่น้ำแยงซีลงมาตั้งอาณาจักรเล็ก ๆ ขึ้นในบริเวณที่เป็นยูนนานในปัจจุบัน และมีคนเผ่าอื่น ๆ อาศัยอยู่คือพวก หลอหลอ (Lolos) และพวกเชื้อสายธิเบต–พม่า คนไทได้จัดตั้งอาณาจักรเล็ก ๆ ขึ้นหลายอาณาจักรด้วยกัน ก่อนที่จะรวบรวมกันเข้าเป็นน่านเจ้า (พ.ศ. ๑๑๙๒) ซึ่งสามารถรบชนะได้ยูนนานและมองมาวเกือบทั้งหมด และทำให้คนในแถบนี้ต้องอพยพลงมาทางใต้และทางตะวันตก คุชชิง (Cusching) มีความคิดเห็นว่า คนไทเหล่านี้คงต้องใช้เวลานานทีเดียว กว่าที่จะสามารถรวมตัวกันในระหว่างกลุ่มคนที่พูดภาษาเดียวกันทุกสาขาให้เข้ามาอยู่รวมกันอย่างใกล้ชิดจนสามารถใช้ภาษาที่เข้าใจกันได้เกือบทั้งหมด

คนไทกระจัดกระจายกันอยู่ในอินโดจีน เมื่ออพยพจากศูนย์กลางที่น่านเจ้าและมองมาว แล้วก็กระจายกันไปทางทิศตะวันออก ตะวันตก และทิศใต้ ได้แก่บริเวณตังเกี๋ยทางเหนือ มีพวกนุง (Nung) โถ (Tho) ไทขาว ไทยดำ และพวกอื่น ๆ อีกหลายพวก ส่วนแถบลุ่มแม่น้ำพรหมบุตรในอัสสัมก็มีพวกอาหม ทางแถบตะวันตกเฉียงเหนือของพม่ามีพวกขามติ (Khamti) และทางตะวันออกเฉียงเหนือของพม่าและทางตะวันตกของยูนนานมีพวกฉาน ส่วนบริเวณแม่น้ำโขงทางตอนใต้ของน่านเจ้ามีพวกลื้อ (Lü) เขิน (Khün) และพวก Yun ซึ่งพวกนี้คงจะผสมกับคนเผ่าอื่น ๆ แล้วไม่มากก็น้อย บริเวณแม่น้ำโขงตอนล่างเหนือดินแดนของเขมรก็มีพวกลาว และคนไทบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งค่อย ๆ ผสมกับคนเผ่าอื่นมาทีละน้อยนั้นคือบรรพบุรุษของชาวสยาม มีรัฐของคนไทซึ่งมีเชื้อสายไทบริสุทธิ์กว่ากลุ่มอื่น ๆ ในอินโดจีน คือ รัฐของพวกลาว และพวกฉานทางเหนือ ซึ่งมีผิวขาวกว่าคนไทในภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งผสมกับคนผิวคล้ำกว่า เช่น พวกละว้า มอญ เขมร มาเลย์ และคนที่มาจากอินเดีย เมื่อพวกคนไทอพยพลงมาอยู่ที่ใดก็จะยอมรับอำนาจของประเทศที่ตนเข้าไปอาศัยอยู่ แต่ก็จะจัดตั้งการปกครองตนเองในระดับต่ำขึ้นมาด้วย คือจัดการปกครองเป็นเชียง (Xiengs) หรือเป็นเมือง มีเจ้าหรือซอบัว (ซอพ็วา Sawbwas) ของตนเองเป็นผู้ปกครอง ในดินแดนซึ่งปัจจุบันเป็นยูนนาน รัฐของพวกฉาน อัสสัม ลาว และสยามนั้นจะมีการรวบรวมกำลังกันตั้งเป็นรัฐเล็กหรือ

ใหญ่ซึ่งมีฐานะเป็นอิสระหรือกึ่งอิสระอยู่ตลอดเวลา

ไทเป็นชื่อของกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมและภาษาเฉพาะของตัวเอง ภาษาไทและภาษาอื่น ๆ อย่างภาษาอันนัมและกะเหรี่ยง จัดอยู่ในกลุ่มภาษาจีน–ไท (Sino-Tai หรือ Siamese-Chinese) ซึ่งเป็นภาษาย่อยของภาษากลุ่มธิเบต–จีน (Tibeto-Chinese หรือ Sino-Tibetan) ภาษาที่อยู่ในกลุ่มภาษาไทมีสาขาต่าง ๆ มากมายด้วยกัน ภาษาต่าง ๆ ในอินโดจีนที่จัดอยู่ในกลุ่มภาษาไทได้แก่ ภาษาสยาม ลาว ล๊อ–เขิน ฉานจีน (Chinese Shan) หรือไทมาว (Tai Mao) ภาษาฉานพม่าและโถ คุชชิงได้แบ่งคนชาติไททางอินโดจีนแถบตะวันตกและใต้ออกเป็น ๓ กลุ่ม คือทางเหนือมีพวกฉาน ๒ กลุ่ม และพวกขามติ (Khamti) ทางใต้มีพวกสยามและลาว ส่วนตอนกลางมีพวกล๊อ–เขิน ซึ่งเป็นการแบ่งตามลักษณะภูมิศาสตร์อย่างกว้าง ๆ แต่ไม่ค่อยจะตรงกับลักษณะภาษาท้องถิ่น ภาษาพูดของคนเหล่านี้ในแต่ละกลุ่มคงจะพอติดต่อกันได้ แต่การติดต่อพูดจากันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ คงจะมีความยุ่งยากอยู่มากเหมือนกัน

ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องความสัมพันธ์ของภาษาต่าง ๆ และเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการศึกษาเรื่องนี้คือ เจ เอ็น คุชชิง (J.N. Cushing) ซึ่งเป็นมิชชันนารีชาวอเมริกัน และเข้าไปทำงานในรัฐฉานหลายปีด้วยกัน นอกจากนี้ยังมี ธีโอดอร์ กีญารด์ (Théodore Guignard) มิชชันนารีชาวฝรั่งเศสที่เข้าไปอยู่ในลาว และมีออง รี มาสเปอโร (Henri Maspero) ผู้รอบรู้ทางด้านภาษาจีน แห่ง L' Ecole Franzais d' Extrêm-Orient ซึ่งสนใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างภาษาในกลุ่มภาษาไทโบราณกับภาษาจีนและภาษาอันนัม ส่วนนักเขียนคนอื่นๆ ก็ดูเหมือนจะศึกษาตามแนวของบุคคลทั้ง ๓ นี้ทั้งสิ้น ปราชญ์ชาวอังกฤษและอเมริกันทุกคนซึ่งศึกษาภาษากลุ่มฉาน พม่า อย่างเช่น สก็อตต์ (Scott) ซึ่งเขียนหนังสือชื่อ Linguistic Survey of India หรือหมอดอดส์ (Dodds), เอเลียส (Elias) และโคเครน (Cochrane) ต่างก็ศึกษาตามแนวทางและขยายความต่อจากของคุชชิงทั้งสิ้น สำหรับมาสเปอโร (Maspero) นั้นเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญมากในเรื่องภาษานี้คนหนึ่ง และเขาได้ศึกษาถึงโครงสร้างของภาษาอย่างลึกซึ้ง รวมทั้งศึกษาถึงความสัมพันธ์และความแตกต่างกันในภาษาท้องถิ่นต่าง ๆ ตลอดจนความสัมพันธ์กับภาษาอื่น ๆ ด้วย ส่วนงานค้นคว้าของกีญารด์ (Guignard) นั้นน่าสนใจมาก เพราะเขาได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์และความแตกต่างกันระหว่างภาษาสยามกับภาษาลาว

คำว่าไต (Dai) เป็นชื่อแรกสุดที่ใช้เรียกคนชาติไท

คำว่าไท (Tai) และไทย (Thai) นั้นมีเค้ารากเดิมเหมือนกัน ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งระบุศักราชว่าเป็นปี พ.ศ. ๑๘๔๕ ได้มีการเขียนภาษาไทขึ้นเป็นครั้งแรกในอินโดจีน ชื่อภาษาและชื่อกลุ่มคนพวกนี้ เซเดส์แปลออกมาเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า ไต (Dai) มาสเปอโรกล่าวว่าการออกเสียงคำว่าไตนี้เปลี่ยนมาเป็นคำที่ออกเสียงได้ง่ายขึ้นคือเป็นคำว่า ไท และไทย ซึ่งเพิ่งเกิดขึ้น แล้วคนสยามและลาวนำมาใช้ต่อมา คุชชิงกล่าวว่าคำว่าไทเป็นคำที่ใช้กันโดยทั่วไป ซึ่งนักศึกษาภาษากลุ่มฉานพม่าก็เห็นด้วย แต่นักเขียนชาวฝรั่งเศสไม่เห็นด้วย ทั้งมาสเปอโรและคนอื่น ๆ ต่างก็ถือว่าคำว่าไท เดิมเป็นคำที่ใช้เรียกกลุ่มคนแล้วได้นำมาใช้เรียกภาษาของคนพวกนี้ด้วย

มีการอธิบายคำว่าไทยมาก่อนหน้านี้ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันมาก คือคำอธิบายของปาลเลอกัวซ์ มิชชันนารีชาวฝรั่งเศสที่ได้เข้ามาทำงานในประเทศไทยเป็นเวลาหลายปี จนได้เขียนพจนานุกรมและหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของประเทศไทยขึ้น ปาลเลอกัวซ์อธิบายที่มาของคำว่าไทยว่าหลังจากที่พระร่วงได้แยกตัวเป็นอิสระจากเขมรแล้ว จึงเรียกชาวสจาม (Sajam) ว่าไทย (Thai) ซึ่งแปลว่า "อิสระ" คำอธิบายนี้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เพราะมีตำนานสยามซึ่งกล่าวถึงกษัตริย์ที่ชื่อพระร่วงว่าเป็นผู้ปลดปล่อยคนไทยให้เป็นอิสระจากเขมร และดูเหมือนชื่อพระร่วงนี้จะนำมาใช้เรียกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (ประมาณ พ.ศ. ๑๗๙๙–๑๘๑๘) และโอรสของพระองค์คือพ่อขุนรามคำแหงด้วย (ประมาณ พ.ศ. ๑๘๑๘–๑๘๖๐) แต่บางครั้งก็เรียกกษัตริย์องค์อื่น ๆ ว่าพระร่วงเช่นเดียวกัน ถ้าหากคำอธิบายของปาลเลอกัวซ์ถูกต้องแล้วละก็ คำว่าไทย หรือไท ที่ปรากฏในภาษาเขียนสมัยพ่อขุนรามคำแหง ก็คงจะเกิดขึ้นในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๑๘๓๕ (ซึ่งจารึกพ่อขุนรามคำแหงยังใช้คำว่า "ไต" อยู่) กับ พ.ศ. ๑๘๖๐ (อาจเป็นปีที่พ่อขุนรามคำแหงสวรรคต)

ถ้าหากคำอธิบายของปาลเลอกัวซ์หรือตำนานถูกต้อง คำว่าไทยก็คงใช้เฉพาะกับคนสยามที่สุโขทัยเท่านั้น เพราะเป็นคนพวกเดียวที่แยกตัวเป็นอิสระจากเขมร โดยมีพ่อขุนรามคำแหงหรือพระร่วงในตำนานเป็นหัวหน้า ต่อมาภายหลังคือเมื่อรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑–๒๔๕๓) ได้ทรงพยายามใช้คำว่าไทย ขยายออกไปเรียกพวกคนลาวและคนไทแถบลุ่มแม่น้ำดำในตังเกี๋ย รวมทั้งคนไทอื่น ๆ ทั้งหมดด้วย จนใช้คำ ๒ คำนี้แทนกันได้ แต่ดูเหมือนครั้งแรกสุดจะใช้คำว่าไทยนี้มาเรียกเฉพาะกลุ่มคนไทโบราณในอาณาจักรสุโขทัย

เท่านั้น และใช้เรียกดินแดนที่เรียกกันว่าสยาม (Syām) สจาม (Sajám) เซียม (Siem) เซียน หรือเสียน (Sien หรือ Hsien) ซึ่งในที่สุดก็กลายมาเป็นคำว่า เซียมหรือสยาม (Siam) ในที่สุด

แต่คำว่าสยาม (Syām) เป็นคำที่ใช้เรียกคนที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบนนั้น และเป็นคำที่ใช้มานานก่อนที่จะใช้คำว่า ไทย, ไท หรือได ด้วยซ้ำไป เพราะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงคนที่อยู่แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาครั้งแรกสุดนั้นปรากฏอยู่ในภาพสลักศิลานูนต่ำที่นครวัด ซึ่งเป็นภาพทหารรับจ้างในกองทัพเขมร และมีตัวอักษรจารึกไว้ด้วยว่า "สยามกุก" (Syām-kuk) ภาพสลักนี้สร้างขึ้นประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ซึ่งเป็นระยะเวลาก่อนที่จะปรากฏคำว่า ไท หรือไทยขึ้นมาในดินแดนแถบนี้ถึงศตวรรษครึ่ง ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรืออาจจะก่อนหน้านี้ก็ได้ มีการกล่าวถึงทหารรับจ้าง และนักโทษชาวสยามไว้ในจารึกของเขมรและจามแล้ว นอกจากนี้ประวัติศาสตร์จีนยังได้กล่าวถึงทูตจากเซียนหรือเสียน (Sien หรือ Hsien) ซึ่งเดินทางไปยังราชสำนักจีน ในปี พ.ศ. ๑๘๒๕ และหลังจากนี้อีกหลายครั้งด้วยกัน ในช่วงสมัยเดียวกันนี้ก็มีคำที่คนจีนเรียกคนแถบนี้ว่า เซียนหลอ หรือเสียนหลอ (Sien-Lo หรือ Hsien-Lo) ดังนั้น อาณาจักรสุโขทัย และผู้นำของอาณาจักรนี้จึงเป็นที่รู้จักกันดีในเอเชียตะวันออก โดยเรียกกันว่าสยามและเซียน สยามกุก หรือเซียนหลอ มาเป็นเวลาช้านานแล้วก่อนที่เราจะพบหลักฐานว่าได้มีการใช้คำว่าไท หรือไทย ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาหรือดินแดนอื่น ๆ เพราะฉะนั้นตามข้อเสนอของปาลเลอกัวซ์ก็สรุปได้ว่าคำว่าสยามใช้มาก่อนคำว่าไทย อย่างไรก็ตามยังเชื่อได้ว่าคำว่า "ได" นั้นได้ใช้กันมาก่อน เพราะพบคำนี้ใช้ในดินแดนอื่น ๆ ด้วย ในขณะที่คำว่าสยามและคำอื่น ๆ ที่ใช้สืบต่อกันมานั้นเป็นคำที่ใช้เฉพาะในท้องถิ่นเท่านั้น

นักเขียนบางคนยังคงคิดว่าคำว่าลาวเป็นคำต้นกำเนิดของชื่อทั่วไป ซึ่งดอดส์ใช้มากที่สุด คำว่าลาว หรืออ้ายลาว (Ngai-Lao หรือ Ai-Lao) ปรากฏในหลักฐานที่เก่าแก่กว่าคำอื่น ๆ ที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว ม้า ตวน หลิน (Ma Tuan-lin) ได้กล่าวถึงสมัยของเชียง–เว (Chien-wa, พ.ศ. ๕๖๘–๕๙๘) ซึ่งเป็นกษัตริย์ของอ้ายลาวว่าเป็นพวกคนป่า ซึ่งอยู่ในดินแดนบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของยูนนานปัจจุบันนี้ อ้ายลาวอยู่ใต้อำนาจของจักรวรรดิจีน อี เอช ปาร์กเกอร์ (E.H. Parker) สนใจอาณาจักรซึ่งในตำนานเรียกว่าอ้ายลาวนี้มาก โดยที่ตำนานได้กล่าวไว้ว่าพวกอ้ายลาวสืบเชื้อสายมาจากโอรสคนที่ ๕ ของ

บรรพบุรุษในนิยายปรัมปราที่เรียกว่า ติ–มง–ซือ (Ti-Mong-tseu) และในปี พ.ศ. ๖๔๙ กษัตริย์ของอ้ายลาวได้แต่งงานกับลูกสาวกษัตริย์แห่ง ไป่–ซือ (Pai-tseu) ส่วนเชื้อสายโอรสองค์ที่ ๘ ก็คือผู้ที่ก่อตั้งอาณาจักรน่านเจ้าขึ้นมา คำว่าอ้ายลาวปรากฏอยู่ในแผนที่อินโดจีนทางตะวันออกเฉียงเหนือ และในอันนัมตอนกลาง แต่ไม่ปรากฏว่าชาวอ้ายลาวซึ่งเป็นผู้ที่ตั้งอาณาจักรน่านเจ้านั้น จะมีความสัมพันธ์กับพวกลาวแห่งแม่น้ำฮู (Nam Hou) ซึ่งเป็นผู้ตั้งอาณาจักรลาวขึ้นแถบริมแม่น้ำโขงแต่อย่างใด เพราะพวกนี้ลงมาจากดินแดนคนละด้านกับน่านเจ้า ตำนานของอ้ายลาวกล่าวไว้ว่าพวกลาว (Laotians) สืบเชื้อสายมาจากโอรสองค์ที่ ๙ ของ ติ–มง–ซือ (Ti-Mong – tseu) การใช้คำว่าลาวหรือชาวลาว (Lao หรือ Laotian) ดูเหมือนว่าจะไม่ได้นำมาใช้เรียกกันโดยทั่วไปในระยะแรก เพราะใช้เรียกเฉพาะคนทางใต้ของน่านเจ้า และทางเหนือของดินแดนลาวเท่านั้น การใช้คำว่าลาวจึงสับสน เพราะในขณะที่นำมาใช้เรียกคนไทกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ (ซึ่งฝรั่งเศสจะเรียกว่าชาวลาว Laotian) แต่ก็ใช้คำว่าอ้ายลาวเรียกคนไทสาขาอื่น ๆ ด้วย จนบางครั้งนำมาใช้เรียกแทนคำว่าไทได้ และเมื่อเร็ว ๆ นี้ก็มีการพยายามจะเรียกพวกละว้าว่าลาวด้วย ทั้ง ๆ ที่คนพวกนี้มีความแตกต่างกันอย่างมากมาย

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวสยามกับชาวลาว

ดังได้กล่าวมาแล้วว่ากลุ่มชาวไท (Tai) ในอินโดจีน ซึ่งรวมทั้งชาวสยามและชาวลาวนั้น ภาษาของคนเหล่านี้จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แม้ว่าคนทั้ง ๒ กลุ่มนี้จะมีความเกี่ยวพันกันทั้งทางเชื้อชาติและศาสนาอย่างแน่นแฟ้นมากกว่าคนไทสาขาอื่น ๆ แต่ก็ยังคงมีปัญหาเกี่ยวกับคนสองสาขานี้อยู่

เท่าที่ผู้เขียนทราบนั้นไม่มีสถิติทางตัวเลข หรือข้อสังเกตอื่น ๆ ที่จะแสดงว่าชาวสยามและชาวลาวมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดยิ่งกว่าคนไทสาขาอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันแล้ว การเปรียบเทียบคนสองกลุ่มนี้อาจจะไม่มีคุณค่านัก เพราะชาวสยามมีการผสมกับคนกลุ่มอื่น ๆ มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวสยามในภาคกลางและภาคใต้ ถ้าใครหวังจะค้นคว้าจากความสัมพันธ์ทางกายภาพหรือทางประวัติศาสตร์ ผู้เขียนเชื่อว่าคงจะมีปัญหายุ่งยากมากมาย อย่างไรก็ตามเนื่องจากผู้เขียนขาดแคลนหลักฐานและได้สถิติที่ไม่แน่นอนนัก ฉะนั้นผู้เขียนจะศึกษาโดยใช้

๑. ข้อสังเกตส่วนตัว
๒. ศึกษาจากตำนาน
๓. ศึกษาจากสิ่งที่สามารถจะรวบรวมได้จากประวัติศาสตร์

๑. ถ้าสังเกตอย่างเผิน ๆ ก็จะสามารถแยกได้ว่าชาวสยามที่กรุงเทพพระมหานคร มีความแตกต่างจากชาวลาวในเวียงจันทน์หรือหลวงพระบาง เพราะชาวสยามมีลักษณะที่ผสมกับคนผิวดำมากกว่า แต่ชาวลาวยังคงรักษาลักษณะของคนไทอยู่เกือบบริสุทธิ์ ซึ่งข้อสังเกตนี้จะมีประโยชน์น้อยเต็มทีในการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติของคนสองกลุ่มนี้

๒. คนไทหลายสาขาด้วยกันที่มีตำนานซึ่งกล่าวถึงกำเนิด การอพยพ และความสัมพันธ์กับคนในสาขาอื่น ตำนานเกี่ยวกับคนไทที่สำคัญคือ ตำนานของอ้ายลาว (น่านเจ้า), ไทยใหญ่ (ฉาน) และไป่-อี๋ (Pai-Yi) ซึ่งอาจจะเป็นคนลาว (Laotian) คนไทที่สุโขทัยดูเหมือนจะไม่มีการกล่าวถึงกำเนิดของตนตามแบบตำนานของคนไทสาขาอื่น ๆ เลย และคนไทสาขาอื่น ๆ ก็ไม่มีตำนานตามที่ว่านี้ ตำนานของพวกไทยใหญ่ได้กล่าวถึงพวกฉานสองสาขา ตำนานของอ้ายลาวก็กล่าวถึงคนไท ๔ สาขาด้วยกัน ซึ่งรวบรวมออกมาได้เป็น ๓ กลุ่ม กล่าวคือ ไทยใหญ่, อ้ายลาว และไป่-อี๋ ส่วนตำนานของพวกไป่-อี๋ก็กล่าวถึง พวกลาว, Pu-Euns และไทแถบตังเกี๋ย ซึ่งคนไททุกกลุ่มมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ยังมีคนไทที่สิบสองพันนา, ลานนา, ละโว้ และพะโค คนไททั้ง ๔ กลุ่มสุดท้ายนี้ได้ตั้งอาณาจักรของตนขึ้น และคงจะมีพวกลาวปะปนอยู่ด้วย เมื่อลาวอพยพลงมาในตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ตำนานเหล่านี้เกิดขึ้นหลังจากที่คนเหล่านี้รับนับถือศาสนาพุทธแล้ว จึงเป็นตำนานที่ให้คุณค่าเกี่ยวกับเรื่องศาสนาพุทธมากกว่าจะให้ความสำคัญกับเรื่องราวของคนไท เพราะตำนานต่าง ๆ มักเล่าถึงเชื้อสายของบุคคลสำคัญในพุทธศาสนาที่มาจากอินเดีย ซึ่งมักจะมีลูกชายหลายคน แล้วส่งลูก ๆ ออกไปตั้งเมืองหรืออาณาจักรขึ้นด้วยอภินิหารต่าง ๆ ตำนานยังกล่าวถึงคนชาติอื่น ๆ ซึ่งแตกต่างจากคนไท เช่นชาวอันนัม, ชาวพะโค, ชาวธิเบต และชาวจีน คนเหล่านี้ก็เป็นพวกที่นับถือศาสนาพุทธเหมือนกัน นอกจากนี้ตำนานมักจะกล่าวถึงพวกสิงหลในลังกา ซึ่งเป็นศูนย์กลางสำคัญของศาสนาพุทธ อย่างไรก็ตามแม้ว่าตำนานเหล่านี้จะเป็นเรื่องราวของศาสนาพุทธมากกว่าเรื่องของคนไท แต่ก็ยังมีคุณค่าในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทอยู่ด้วย ตัวอย่างเช่นตำนานของพวกไป่-อี๋ ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่คนลาวหันมานับถือศาสนาพุทธหินยาน ตามแบบความเชื่อของพวกสิงหล และเข้ามาหลังต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ จึงเป็นตำนานที่เกิดขึ้นร่วมสมัยกับเหตุการณ์ที่กล่าวถึง ทำให้ทราบถึงกำเนิดทางประวัติศาสตร์ที่พอจะเชื่อถือได้ รวมทั้งเรื่องราวของการอพยพและความสัมพันธ์กันในหมู่คนลาว เช่น

ก. ตามตำนานของอ้ายลาว (น่านเจ้า)

กล่าวว่า ติ–มง–ซือ มีโอรส ๙ คน ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของกลุ่มคนตามลำดับต่อไปนี้คือ ๑. ไทยใหญ่ (ฉาน) ๒. ชาวธิเบต ๓. จีน ๔. ม่าน (Man) ๕. ราชวงศ์อ้ายลาวของน่านเจ้า ๖. ชาวลังกา ๗. พวกอันนัม ๘. อาณาจักรไป่–ซือ (Pai-tseu) ของยูนนาน และ ๙. ไป่–อี๋ทางใต้ของยูนนานและตอนบนของลาว คนกลุ่มที่ ๑,๕,๘,๙ เป็นพวกคนไท ซึ่งพวกที่ ๕ และ ๘ รวมกันเป็นอาณาจักรไทที่น่านเจ้า หรือเรียกว่าพวก ตา–ลิ (Ta-li) ในยูนนาน พวกนี้เป็นพวกที่ไม่ค่อยจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มคนที่เรากำลังศึกษามากนัก ส่วนกลุ่มที่ ๑, และ ๙ คือไทยใหญ่ (ฉาน) และไป่–อี๋ (ลาว) นั้นเป็นคนไท และเป็นเชื้อสายคนไทที่สำคัญที่สุด พวกไทยใหญ่เป็นบรรพบุรุษของพวกฉานซึ่งตำนานทุกเล่มก็กล่าวตรงกัน และพวกลาวสืบเชื้อสายมาจากพวกไป่–อี๋ ส่วนคนไทยในปัจจุบันหรือพวกสยามนั้น ตำนานเหล่านี้มิได้กล่าวถึงเลย อาจเป็นเพราะกำเนิดและความสัมพันธ์กับคนไทกลุ่มอื่นไม่ชัดเจน หรืออาจเป็นเพราะมีการผสมกันทางเชื้อสายมาก

ข. ตำนานของพวกไทยใหญ่ (ฉาน) กล่าวว่ามีโอรสเทวดา ๒ องค์ เสด็จจากบันไดทองลงมายังกลุ่มแม่น้ำมาว (Nam Mao) หรือแม่น้ำส่วยสี่ (Shweli) ไหลลงสู่แม่น้ำอิระวดีตอนบนในปี พ.ศ. ๑๑๑๑ (ตามที่เนย์เอเลียส Ney Elias สันนิษฐาน) โอรสทั้ง ๒ องค์นี้ส่งคนใช้ไปปกครองมิถิลา (Mithila) โอรสองค์หนึ่งก็ปกครองรัฐฉานพม่าส่วนอีกองค์ปกครองฉานมาว (Mao Shans) หรือจีน พวกฉานมาวได้ตั้งถิ่นฐานอยู่หลายแห่งด้วยกัน รวมทั้งเมืองยอง (Muong Yong) ใกล้ ๆ เชียงแสน และลามอง–ไท (LaMong-tai) ใกล้ ๆ เชียงใหม่ด้วย การตั้งอาณาจักรดังกล่าวนี้กล่าวกันว่าตั้งขึ้นก่อนที่มอญจะตั้งอาณาจักรที่ลำพูนในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ หรือ ๑๓ เสียอีก และการตั้งอาณาจักรของพวกฉานมาวอาจจะเป็นการตั้งหลักฐานแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบนเป็นครั้งแรกก็ได้ จนในท้ายที่สุดก็เป็นอาณาจักรสุโขทัยของพวกสยามกุก นักเขียนอังกฤษและอเมริกัน คือ คุชชิง, เอเลียส, สกอตต์, และโคเดรน ต่างก็ยืนยันหลักฐานหรือความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยและฉาน ในปี พ.ศ. ๒๔๓๔

Elias ได้เสนอว่าการใช้คำว่าสยาม (Siam) นั้นเป็นคำที่ออกเสียงภาษาฝรั่งเศสเพี้ยนมาจากคำว่า Shan (ฉาน) เท่านั้นเอง ซึ่งทฤษฎีเกี่ยวกับคำว่าสยามนี้ ปรากฏขึ้นมาหลังจากมีภาพทหารรับจ้างชาวสยามอยู่บนกำแพงนครวัด และจารึกไว้ว่าสยามกุก ซึ่งคำนี้เกิดขึ้นมาก่อนที่ชาวฝรั่งเศสจะมีโอกาสมาเรียกคนพวกนี้ว่า Siam หรือ Shan หรือมีโอกาสจะผันถึงชัยชนะบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงหรือแม่

น้ำเจ้าพระยาเสียด้วยซ้ำ นอกจากนี้ เนย์ เอเลียส (Ney Elias) ได้กล่าวว่าชาวพม่ายังคงเรียกคนไทยว่า ฉานสยามโยเดีย (Siamese Yodia (Ayuthia) Shams) และมาสเปอโรได้ชี้ให้เห็นว่าภาษาไทยและอาหม มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และเป็นภาษาหนึ่งในกลุ่มภาษาฉานมาว

ค. ตามตำนานของพวกไป่–อี๋ (Pai–Yi หรือลาว) กล่าวว่ามีนักปราชญ์คนหนึ่งถูกส่งให้ลงมาปกครองโลก และลงมาสู่พื้นโลกบริเวณ เดียน–เบียน–ฟู ในสิบสองจุไท ปราชญ์ผู้นั้นได้แบ่งดินแดนต่าง ๆ ให้ลูกชาย ๗ คนคือ ๑. เมืองซเว (Muang Swa คือหลวงพระบาง) ๒. Muang Pu–Eun (Tran–Ninh) ๓. เมืองโฮ (สิบสองพันนา) ๔. ตังเกี๋ยเหนือ (ไทยดำและไทยขาว) ๕. ลานนา (เชียงใหม่) ๖. เมืองละโว้ ๗. เมืองหงสาวดี (พะโคและอังวะ) ตำนานนี้เกิดร่วมสมัยกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงอาจสะท้อนถึงความจริงเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและการกระจัดกระจายของคนลาว

๓. มีตำนานจำนวนมากที่ทำให้ทราบถึงประวัติศาสตร์โบราณของคนเหล่านี้ แม้ว่าจะมีจำนวนน้อยและไม่แน่นอนนักก็ตามแต่ก็ละทิ้งเสียเลยทีเดียวไม่ได้ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นแรกที่กล่าวถึงชาวสยาม คือภาพสลักที่นครวัดที่สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ซึ่งเรียกสยามว่าสยามกุก แสดงให้เห็นถึงการเป็นทหารรับจ้าง และศูนย์กลางทางการทหารที่ตั้งอยู่ในดินแดนที่เป็นอาณาจักรสุโขทัยในภายหลัง นอกจากนี้จารึกของพวกจามก็ได้กล่าวถึงนักโทษชาวสยาม แต่ไม่ทราบแน่ว่าสองพวกนี้มาจากดินแดนแถบนี้ หรือเป็นพวกเดียวกันหรือไม่ ต่อมาจึงปรากฏหลักฐานจากที่เพื่อนบ้านเรียกดินแดนแถบนี้ด้วยชื่อสยามต่าง ๆ กันแต่ก็เป็นชื่อที่คล้ายคลึงกัน จนกระทั่งมาเรียกว่า Siam และตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ คำว่าไท (Tai), ไทย (Thai) หรือไต (T'ai) จึงได้ปรากฏขึ้นมา เป็นการประจักษ์ชัดว่าเป็นชื่อทั่วไปที่เปลี่ยนแปลงมาจากคำว่าได (Dai) เราไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์แน่ชัดว่า พวกสยามกุกแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบนนั้นมาจากไหน แต่มีเอกสารภาษาบาลีจำนวนมากกล่าวถึงถิ่นฐานของพวกนี้ว่าอยู่ทางเหนือของสุโขทัย และจากตำนานของมองมาวและเชียงแสน กล่าวว่าคนไทจากยูนนานตะวันตกได้อพยพลงมายังแม่น้ำสาละวินและตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้บริเวณที่เป็นเชียงแสน และเชียงใหม่ในปัจจุบัน ก่อนหน้าที่คำว่าสยามจะปรากฏขึ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาหลายศตวรรษด้วยกันฉะนั้นจึงยากที่จะเป็นไปได้ว่า บรรพบุรุษของชาวสยามรุ่นแรกที่อยู่แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจะเป็นคนไทจากลุ่มแม่น้ำสาละวินตอนบน แต่อาจจะมีกำเนิดมาจากถิ่นฐานของพวก

ไทยใหญ่จากมองมาว ซึ่งภายหลังพวกนี้พ่ายแพ้พวกไทยใหญ่ อันมีสามล่องฟ้า (Sam Long-Pha) เป็นผู้นำและภายหลังคนลาวอาจจะกระจัดกระจายกันลงมาตามแม่น้ำฮู (Nam Hou)

ดูเหมือนพวกลาวจะปรากฏขึ้นในประวัติศาสตร์เป็นครั้งแรกในจารึกของพ่อขุนรามคำแหง (พ.ศ. ๑๘๓๕) เพราะได้ระบุว่าพระองค์ทรงตีได้หลวงพระบาง, เวียงจันทน์ ซึ่งไม่ทราบแน่ว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงตีหลวงพระบางได้จากเขมรหรือลาว อาจจะทรงได้มาจากหลวงพระบางหลังจากที่เขมรปลดปล่อยดินแดนแถบนี้แล้ว และเป็นช่วงเวลาก่อนที่คนลาวจะอพยพจากแถบแม่น้ำฮูลงมายังลุ่มแม่น้ำโขง (คำว่าหลวงพระบางหรือ Muang Swa (เมืองซเว) เป็นภาษาไท ไม่ใช่ภาษาเขมร) แต่เรื่องนี้ยังสงสัยอยู่เพราะไม่มีเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของคนลาว ว่าจะลงมาอยู่แถบแม่น้ำโขงก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งคนไทกลุ่มอื่น ๆ ก็อพยพลงมายังอินโดจีนตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงศตวรรษนั้น การอพยพของคนไทลงมาจากทางเหนือค่อนข้างล่าช้า เพราะผลจากที่มองโกลชนะน่านเจ้าในปี พ.ศ. ๑๗๙๖–๗ ตำนานของคนไทยืนยันว่าคนไทลงมาตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำโขง และกระจัดกระจายออกไปแถบอินโดจีนทางตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งดูเหมือนว่าการตั้งถิ่นฐานนี้จะเกิดขึ้นในตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ ๑๙

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างภาษาไทยกับภาษาลาวนั้น มีหลักฐานที่เชื่อถือได้มากกว่าเรื่องเชื้อชาติ มาสเปอโรและกีญาร์ด์ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบภาษาทั้งสองนี้ มาสเปอโรได้แบ่งกลุ่มภาษาไทออกเป็น ๒ กลุ่ม โดยแบ่งตามลักษณะการออกเสียง ซึ่งภาษาลาวจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกับภาษาไทย ภาษาไทยเป็นภาษากลุ่มเดียวกับภาษาอาหม และภาษาลาวอยู่ในกลุ่มเดียวกับภาษาฉาน มาสเปอโรเชื่อว่าภาษาไทยและลาวเป็นภาษาที่มีรากศัพท์จากภาษาท้องถิ่นอันเดียวกัน แต่ทั้ง ๒ ภาษานี้ไม่ใช่ภาษาไทย หรือภาษาลาวมิใช่ภาษาท้องถิ่นของไทย ส่วนกีญาร์ด์ได้ตั้งข้อสังเกตว่าคนไทยถือว่าภาษาลาวคือภาษาไทย และภาษาลาวมิใช่ภาษาท้องถิ่นเฉพาะ ซึ่งความจริงไม่ได้เป็นเช่นนั้น ทั้งสองคนนี้ถือว่าภาษาไทยกับภาษาลาวใกล้เคียงกัน แต่ก็มีความแตกต่างกันในเรื่องไวยากรณ์และศัพท์

ประวัติศาสตร์ของอาณาจักรมองมาว (Mong Mao)

จากหลักฐานประเภทตำนาน ประวัติศาสตร์ และภาษาศาสตร์ จะเห็นพวกว่าไป่–อี๋ ซึ่งอยู่แถบยูนนานตะวันออกเฉียงใต้ เป็นบรรพบุรุษของคนลาวและพวกไทยดำไทยขาวในตังเกี๋ย และเชื่อว่าบรรพบุรุษรุ่นแรกสุดของคนไทยแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน คือพวก

มาว (หรือ Mau) และพวกฉาน (ไทยใหญ่) หลักฐานจากตำนานส่วนใหญ่พอจะเชื่อถือได้ เพราะบ่งถึงศักราชเป็นจำนวนมากที่สามารถตรวจสอบกับประวัติศาสตร์ของเพื่อนบ้านได้ เนย์ เอเลียส (Ney Elias) ได้ศึกษาเปรียบเทียบอย่างละเอียดและยืนยันว่า พ.ศ. ๑๐๘๑ คงเป็นปีที่ตั้งอาณาจักรมองมาวขึ้น โดยการนับย้อนหลังจากปีที่ตั้งอาณาจักรอาหมในอัสสัมขึ้นในปี พ.ศ. ๑๗๗๒ การที่จะมั่นใจในเรื่องศักราชในสมัยโบราณนั้นทำได้ยาก แต่ในตำนานระบุว่าอาณาจักรมองมาวตั้งขึ้นในระยะเดียวกับการตั้งอาณาจักรน่านเจ้า ซึ่งมีหลักฐานจีนยืนยันว่าตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๑๑๙๒ และจากข้อเสนอของ ปีแอร์ เลอเฟยร์ ปองตาลีส์ (Pierre Lefévre-Pontalis) ซึ่งอ้างจากพงศาวดารเชียงแสนว่า กษัตริย์ไทยใหญ่แห่ง ลา-มอง-ไท (La mong-tai) ได้ทำสัญญาผูกมิตรกับนางเทวี (Nang Tevi) ซึ่งพงศาวดารมอญกล่าวว่าเป็นผู้ตั้งลำพูนในพ.ศ. ๑๒๐๖

ยังมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับอาณาจักรนี้อยู่มาก ว่าตั้งอยู่ที่ไหน มีหลักฐานอะไรบ้าง ศูนย์กลางหรือเมืองหลวงอยู่ตรงไหน อาณาจักรนี้มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามสมัยต่าง ๆ เช่นเรียกว่ามองมาว, ปอง (Pong) โกสามพี (Kausambi), ไทเช T'ai-che และไทแข่ (Tai-Khie) ปาร์คเกอร์ได้ยอมรับว่าคำว่า ปอง มีความสำคัญและเป็นอาณาจักรเดียวกับน่านเจ้า พงศาวดารแสนหวี (Hsenwi) กล่าวว่าแสนหวีเป็นผู้นำของรัฐฉาน ส่วนฮาร์วีให้ความสำคัญแก่รัฐนี้น้อยมากและถือว่าเป็นเพียงเมืองโมเกา (Mogaung) เท่านั้น แต่สกอตต์ถือว่าเมืองหลวงของอาณาจักรนี้ตอนแรกอาจจะเป็นแสนหวี และภายหลังอาจจะเป็นโมเกา แต่เท่าที่ปรากฏแน่ชัดคือ มีอาณาจักรฉานซึ่งเป็นอาณาจักรใหญ่โตอยู่อาณาจักรหนึ่ง และมีศูนย์กลางที่มองมาวในดินแดนแสนหวี-โมเกา ซึ่งเป็นดินแดนอยู่นอกอาณาจักรน่านเจ้า และอาณาจักรซึ่งมีศูนย์กลางที่มองมาวนี้ขยายตัวออกไปจนทำให้คนไทยกระจัดกระจายออกไปอยู่ทางตะวันตกและทางใต้มากขึ้น อาจจะมีชื่อที่เพื่อนบ้านเรียกอาณาจักรนี้แตกต่างกันออกไป และเมืองหลวงของอาณาจักรนี้ก็อาจจะโยกย้ายเปลี่ยนแปลงไปในสมัยต่าง ๆ แม้อาณาจักรนี้จะสิ้นสุดไปนานแล้ว แต่ก็ยังมีบทบาทสำคัญและเชื่อถือได้ว่าเป็นอาณาจักรที่มีอยู่จริงตาม Nan-Tchao yetche ถือว่าดินแดนทางด้านตะวันตกของน่านเจ้าอยู่ภายใต้อำนาจของพระเจ้าอิมูซิน (Imusin) ในปี พ.ศ. ๑๓๒๙ ได้แก่ ไทเช (Tai-che) ซึ่งมีเมืองหลวงตั้งอยู่บนเส้นทาง Teng Yueh-Mien (พม่า) และอยู่ทางใต้ของ Teng Yueh เนย์เอเลียสเสนอว่าเจ้าชายไทยใหญ่แห่งแคว้นมองยอง (Mong Yong) เข้าไปปกครองมองมาว ซึ่งตรงกับในพงศาวดารแสนหวี เอเลียสประมาณว่าคง

เป็น พ.ศ. ๑๕๗๘ มีบันทึกกล่าวว่าลูกหลานของกษัตริย์องค์นี้ได้ครองอำนาจต่อมาในช่วง พ.ศ. ๑๕๙๓–๑๖๐๕ และได้ยกลูกสาวให้แต่งงานกับพระเจ้าอนรธา กษัตริย์พม่าผู้ปราบรัฐฉานต่าง ๆ ไว้ในอำนาจได้เกือบหมด หลังจากนั้นไม่ถึงสองศตวรรษต่อมาก็มีเจ้าชาย ๒ คน มีอำนาจปราบปรามรัฐต่าง ๆ ในอินโดจีนทางตะวันตกและตอนกลางไว้เกือบหมด ตามตำนานของพวกฉานและตามอักขรานุกรมภูมิศาสตร์ (GUBSS) กล่าวว่ามีเจ้าองค์หนึ่งชื่อสายคำฟ้า (Sao Kampha) ได้ขึ้นครองมองมาว ในปี พ.ศ. ๑๗๖๓–๑๗๙๓ และน้องชายคือสามลุงฟ้า (Sam Lung - pha) ได้ปกครองต่อ สามารถปราบปรามดินแดนต่าง ๆ จนเป็นผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งในประวัติศาสตร์อินโดจีน ผู้ก่อนหน้านี้พวกฉานจะอยู่แถวบริเวณที่ราบหุบเขาทางเหนือของแม่น้ำสาละวิน และทางตะวันออกของแม่น้ำอิระวดี มีการตั้งหลักแหล่งเป็นกลุ่มย่อย ๆ ทางตะวันตกถึงแม่น้ำชินต์วิน (Chindwin) บิดาของสามลุงฟ้าได้รับแต่งตั้งเป็นซอพ์วา (Sawbwa) แห่งเมืองโมเกา ตั้งเมืองหลวงขึ้นที่นี่ในปี พ.ศ. ๑๗๕๘ และรวบรวมกำลังพวกฉานให้มั่นคงขึ้น ขยายอำนาจไปไกลถึงแถบแม่น้ำปีง แม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน และแม่น้ำโขงตลอดจนถึงดินแดนของยะไข่,ขามติ (Khamti) และมณีปุระ (Manipur) จนได้ตั้งอาณาจักรอาหมขึ้นในอัสสัมในปี พ.ศ. ๑๗๗๒ ตำนานของพวกฉานยอมรับว่าพวกมองมาวมีอำนาจไปถึงพม่า, ตา–ลิ (น่านเจ้า), เชียงรุ้ง (สิบสองพันนา), Yun (ลา มอง–ไท) คิงหลวง (King Laung ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน) อยุธยา Tawi (ทวายหรือ Tavoy) และภูเก็ต (Yunsalong หรือ Junk Ceylon) ในคาบสมุทรมาเลย์ ตำนานนี้คงจะกล่าวอ้างถึงดินแดนต่าง ๆ เกินความจริง แต่อย่างน้อยอาจจะมีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์อยู่บ้าง อาณาจักรมองมาวจริง ๆ คงจะไม่ได้ครอบครองดินแดนมากเท่านี้ แต่ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ กองทัพจากอาณาจักรนี้อาจจะได้เข้าปล้นไปทั่วดินแดนเหล่านี้ และเข้าไปบังคับให้ตกอยู่ใต้อำนาจของตน นอกจากนี้ยังมีการกล่าวว่ามีการเข้าปล้นบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอาณาจักรเขมร ซึ่งเป็นช่วงที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ของเขมรสวรรคตแล้ว ซึ่งเซเดส์คิดว่าคงเป็น พ.ศ. ๑๗๖๑ หรือ พ.ศ. ๑๗๖๒ สกอตต์ตั้งข้อสังเกตว่าน่านเจ้า (ตา – ลิ) เคยถูกพวกมองมาวปราบก่อนที่จะถูกพวกมองโกลรุกราน และเชื่อว่าการที่พวกมองมาวรุกรานดินแดนเหล่านี้คงเป็นเหตุการณ์ผลักดันให้มองโกลบุกลงมาทางใต้

ในระยะนั้นมองมาวเป็นเมืองที่เป็นหัวหน้าของรัฐฉานทางตะวันตกของน่านเจ้าทั้งหมดที่เรียกว่าคินชิ(Kin Chi)ซึ่งพงศาวดารจีนตั้งฉายาเรียกว่า "ฟันทอง" หรือที่มาร์โคโป

โลเรียกว่า Zerdandan เป็นดินแดนที่พงศาวดารราชวงศ์มองโกลกล่าวว่าไม่ยอมแพ้จีน แต่มิได้ขัดขวางจีนกลับยอมรับทูตจีนและยอมให้ทหารจีนเดินผ่านดินแดนของตนไปยังพม่าได้ และมีกองทัพที่เรียกว่าโวจาม (Vocham) ทำการสู้รบในดินแดนของคินชิ แล้วพวกมองโกลก็เข้าโจมตีบุกรุกดินแดนแถบอินโดจีน ซึ่งฮาร์วีเชื่อว่าคนจีนไม่ได้บุกรุกเข้าไปเหนือดินแดนที่เป็นยูนนานในปัจจุบัน แต่ส่งกองทัพตาตาร์(Tartar)เข้าไปยังพุกามและฉาน พวกฉานจากมองมาวได้ตั้งอาณาจักรที่สุโขทัยก่อนหรือหลังการบุกรุกของมองโกลได้อย่างไรไม่ทราบแน่ชัด แต่พวกสยามซึ่งอยู่แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ภายหลังคือคนไทยนั้นดูเหมือนจะเป็นพวกฉานมาว แม้ว่าสายเลือดจะไม่บริสุทธิ์นักก็ตาม

ไม่ช้าหลังจากที่พวกฉานได้รับการสนับสนุนจากคนในดินแดนซึ่งเคยเป็นน่านเจ้า พวกฉานจึงสามารถเข้าครองพม่าได้ทั้งหมด มีชาวฉาน ๓ คนพี่น้องเริ่มจัดการปกครองขึ้นที่อังวะ (Ava) ในพม่าภาคเหนือ(ในปี พ.ศ. ๑๘๓๐) และในปีเดียวกันนั้นมะกะโทได้รับความสนับสนุนจากพ่อตาคือ พ่อขุนรามคำแหงจึงได้เริ่มตั้งตัวเป็นกษัตริย์ขึ้นที่พะโค และได้ดินแดนแถบเมืองแปร (Prome) และตองอู (Toungoo) ตลอดไปจนถึงทวายและคาบสมุทรมาเลย์ นอกจากนั้นในปี พ.ศ. ๑๗๓๕ พระเจ้ามังราย ซึ่งเป็นเจ้าชายล้อแห่งเชียงแสนได้ขึ้นมาปกครองดินแดนแถบแม่น้ำปิงตลอดไปจนถึงหริภุญชัยของพวกมอญ และตั้งอาณาจักรขึ้นที่ลานนา สรุปแล้วช่วงเวลานี้พวกฉานมาว มีอำนาจขยายออกไปกว้างขวาง

ประมาณสองศตวรรษต่อมา การปกครองพม่าของพวกฉานก็สิ้นสุดลงและค่อย ๆ แตกออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ ในขณะที่พวกพม่ารวบรวมกำลังกันขึ้นที่ตองอู โดยมีผู้นำคือพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ (พ.ศ. ๒๐๗๔–๒๐๙๓) และพระเจ้าบุเรงนอง (พ.ศ. ๒๐๙๔–๒๑๒๔) และ สามารถปราบปรามรัฐไทในอินโดจีนไว้ใต้อำนาจ รวมทั้งเชียงใหม่ ลานช้าง และอยุธยาด้วย ดังนั้น รัฐฉานส่วนหนึ่งจึงตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าและพวกฉานมองมาวก็พ่ายแพ้จีน และถูกผนวกเข้ากับยูนนานในปี พ.ศ. ๒๑๔๗

การกระจัดกระจายของคนไทในอินโดจีน

การอพยพลงมายังอินโดจีนครั้งแรกของพวกคนไทนั้น ดูเหมือนว่าพวกไทยใหญ่จะเริ่มต้นก่อนในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ตำนานของพวกฉานมาว ก็ได้กล่าวว่าอาณาจักรมองมาว เป็นอาณาจักรที่เก่าแก่พอ ๆ กับน่านเจ้า จึงถือได้ว่าพวกไทยใหญ่เป็นคนไทสาขาที่เก่าแก่ที่สุดในอินโดจีน กล่าวกันว่าการตั้งถิ่นฐาน

ครั้งแรกของไทยใหญ่นั้น ได้มาตั้งอยู่แถบตะวันตกของอินโดจีนจนถึงแถบลุ่มแม่น้ำชินตวิน และทางใต้ลงมาอยู่ถึงมองยอง บนฝั่งแม่น้ำโขงใกล้ๆกับเชียงแสน และแถบลามอง–ไทใกล้ๆเชียงใหม่ในปัจจุบัน คนไทกลุ่มแรกนี้ดูเหมือน จะลงมาตามฝั่งแม่น้ำสาละวินแล้วขึ้นไปทางเหนือ ประมาณเส้นละติจูดที่ ๒๐ องศาเหนือ ซึ่งเป็นบริเวณต้นแม่น้ำหลายสายด้วยกัน และเชื่อได้ว่าบรรพบุรุษของพวกสยามรุ่นแรกที่สุดในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้นมาจากอาณาจักรมองมาวด้วยการอพยพลงมาตั้งถิ่นฐาน ก่อนที่พระเจ้าสามลุงฟ้าจะเข้าปล้นดินแดนแถบนี้ และสามารถรวบรวมอำนาจการปกครองขึ้นมาได้ ความเชื่อนี้มีข้อสนับสนุนจากตำนานของไทยใหญ่ และข้อมูลอื่นๆ บางประการ คือ

๑. ภาษาสยามและอาหมมีความคล้ายคลึงกันมาก ซึ่งมาสเปอโรเองก็ลังเลมากว่าจะจัดภาษาสยามเข้าไปอยู่ในภาษาอาหม (ไทยใหญ่) หรือจัดไว้ในกลุ่มภาษาลาว (ไป๋–อี๋)

๒. มีความเชื่อซึ่งยืนกรานได้ว่าในหมู่พวกฉานถือว่าพวกสยามเป็นฉาน

๓. เพื่อนบ้านรุ่นแรก ๆ ของสยามเรียกพวกนี้ว่า สยาม, สจาม, สงาม (Sagăm) สยามา (Syama) ซึ่งเป็นคำภาษาต่าง ๆ ที่ใช้ในเอเชียอาคเนย์ และกล่าวกันว่าคำนี้หมายถึงพวกสยามในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีผิวสีน้ำตาลเข้มกว่าคนไททั่ว ๆ ไป คนไทที่มีสายเลือดบริสุทธิ์จะมีผิวขาวกว่า (คือพวกลาวและฉาน) ส่วนคนไทแถบลุ่มแม่น้ำสาละวินตอนกลางคือพวกละว้า (Lawas) หรือ อาจเป็นพวก Was ซึ่งผิวคล้ำกว่าบางพวกนั้น พวกนี้มีพวกไทยใหญ่อพยพผ่านเข้าไป และก่อนที่จะถูกไล่ต้อนขึ้นไปอยู่แถบบนภูเขาพวกนี้ได้ผสมกับพวกไทยใหญ่บ้าง ซึ่งน่าแปลกที่คนผิวคล้ำอย่าง ละว้า, มอญ, เขมร มาเลย์ และคนพื้นเมืองอินเดียนั้นอาจจัดรวมอยู่ในพวกคนลาวซึ่งสายเลือดบริสุทธิ์กว่า และเรียกว่าพวกผิวดำได้ พวกสยามรุ่นแรก ๆ ที่สุโขทัยคงถูกเพื่อนบ้านเรียกว่า "พวกผิวดำ" แต่คนไทยในปัจจุบันผิวสีอ่อนลงเพราะผสมกับพวกฉานและลาว ฉะนั้นเมื่อคนไทยโบราณที่สุโขทัยแยกตัวออกจากคนลาว เพื่อนบ้านที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยจึงเรียกพวกนี้ว่าสยาม

๔. ในช่วงที่พวาฉานขยายอำนาจกล่าวกันว่าเมื่อพระเจ้าสามลุงฟ้าได้ขยายอำนาจมาถึงลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้นเป็นช่วงที่ดินแดนแถบนี้ไม่สงบ เพราะเป็นระยะหลังจากที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สวรรคตแล้ว จึงทำให้พวกคนไท (ซึ่งอาจเป็นพวกฉาน) สามารถตีได้ดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นมาได้สำเร็จ ซึ่งเป็นระยะก่อนที่คนลาวจะเข้ามาอยู่ในดินแดนแถบนี้ และแถบลุ่มแม่น้ำโขง เป็นเวลาหลายศตวรรษทีเดียว

ในขณะที่พวกอ้ายลาวแห่งน่านเจ้าค่อยๆอพยพลงมายังแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จักรวรรดิเขมรมีอำนาจในดินแดนบริเวณแม่น้ำโขงไปจนถึงเขตแดนของน่านเจ้า ซึ่งในเวลานั้นคงจะเป็นที่ราบลุ่มที่อุดมสมบูรณ์ของสิบสองพันนา (ดินแดนที่มีที่นาถึงสิบสองพันหรือ ๑๒,๐๐๐) มาสเปอโร กล่าวว่าเอกสารจีนระบุว่าในปี พ.ศ. ๑๔๐๖ มีการกำหนดพรมแดนกันระหว่างจักรวรรดิเขมร และอาณาจักรน่านเจ้าโดยใช้เทือกเขาทางเหนือของที่ราบลุ่มนั้นเป็นเขตแดน และจารึกปี พ.ศ. ๑๔๓๒ กล่าวว่ากัมพูชา (Kambujadesa) ได้ขยายอำนาจไปจดทะเล แผนที่ของยอร์ช มาสเปอโร แสดงถึงดินแดนที่อยู่ใต้อำนาจการปกครองของจักรวรรดิเขมรในช่วงประมาณ พ.ศ. ๑๕๐๓ ระบุว่าดินแดนสิบสองพันนาเป็นของเขมร เป็นตำบลเขมรที่มี Alavirarashtra ปกครองและขุนแห่งเมืองเชียงตุงที่เรียกว่า Khmer rashtra ตามพงศาวดารของดินแดนแถบนี้กล่าวว่า พระเจ้าอยากุมาร (Ayakumāra) ลูกชายของพระเจ้าสุริยวรมันได้ตั้งเมืองสุวรรณครม (Suvarngrama) ขึ้น ต่อมาเมืองนี้คือเมืองเชียงแสน และมีเมืองของเขมรอีกหลายเมืองตั้งอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำโขง ฟรานซิส การ์นิเอร์ (Francis Garnier) ซึ่งเดินทางเข้าไปในดินแดนแถบนี้ในปี พ.ศ. ๒๔๑๐ กล่าวว่า เขาได้พบร่องรอยของสถาปัตยกรรมเขมรบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงเหนือเชียงแสนขึ้นไป และมีวัฒนธรรมพื้นเมืองแบบเขมรปรากฏอยู่ อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากเชียงแสนแล้วก็ไม่ปรากฏว่าเขมรจะขยายอำนาจออกไปทางด้านนี้ไกลไปกว่านี้

พวกอ้ายลาวอาศัยอยู่ในแถบรอบทะเลสาบตา-ลิ และตั้งอาณาจักรน่านเจ้าขึ้นในปี พ.ศ. ๑๑๙๒ ทางใต้ของน่านเจ้าคือบริเวณริมแม่น้ำโขงทางเหนือของสิบสองพันนา มีเคียง (kieng หรือ Xieng คือเมืองที่มีเจ้าปกครอง) อยู่ ๗ เมืองด้วยกัน ถัดจากน่านเจ้าลงมาก็มีเมืองของพวกล๊อและเขิน เรียงรายอยู่บริเวณที่ราบลุ่มสิบสองพันนา และมีพวกละว้าอยู่ตามหุบเขาต่าง ๆ ก่อนที่ตั้งอาณาจักรน่านเจ้าในปี พ.ศ. ๑๑๙๒ และก่อนที่เขมรจะมีอำนาจเหนือดินแดนแถบนี้ (อาจเป็นปี พ.ศ. ๑๑๙๓ –๑๒๐๔) เมืองหลวงของพวกล๊อขยายกว้างขวางขึ้นแถบเชียงรุ้ง ส่วนพวกเขินก็มีเมืองหลวงที่เชียงตุง หลังจากนั้นพวกล๊อจึงได้ขยายลงมาทางใต้ ปีแอร์ เลอเฟย์ร์ ปองตาลีส์ (Pierre Leévre - Pontalis) ซึ่งเป็นคนหนึ่งในคณะของปาวี (Pavie Mission พ.ศ. ๒๔๒๒ – ๒๔๓๘) ได้อ้างจากพงศาวดารท้องถิ่นของคนในดินแดนนี้ว่า อาณาจักรของพวกล๊อและลาวจึง (Lao Chong) ได้ก่อตั้งขึ้นบริเวณสิบสองพันนาตอนล่างในปี พ.ศ.๑๒๔๔ โดยมีเมืองหลวงที่เชียงราย และอ้างว่าดิน

แดนแถบนี้เป็นของเขมร ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เมืองหลวงของพวกล้อตั้งอยู่แถบเชียงแสน

ดังนั้น ตามตำนานที่เอเลียสได้อ้างถึงนั้น ถิ่นฐานของพวกไทยใหญ่แห่งอาณาจักรมองมาว ได้ขยายออกไปถึงริมฝั่งแม่น้ำโขงใกล้เชียงแสนในปัจจุบัน และแถบลามอง-ไทใกล้ๆ กับเชียงใหม่ในปัจจุบัน ปองตาลีส์กล่าวว่า หลังจากที่อาณาจักรมองมาวเป็นพันธมิตรกับเขมรแล้ว พวกลพบุรีจึงได้ตั้งอาณาจักรมอญขึ้นที่หริภุญไชยในปี พ.ศ. ๑๒๐๖ (แทนที่จะกล่าวว่าพวกมอญได้ตั้งอาณาจักรขึ้นที่หริภุญไชย) โดยอ้างจากพงศาวดารซึ่งเป็นภาษาบาลี

เรื่องนี้ เนย์ เอเลียส อาจจะมีหลักฐานน้อย และปองตาลีส์ ก็อาจจะไม่ได้พิจารณาให้ดีพอ เพราะเป็นการใช้เอกสารภาษาท้องถิ่นซึ่งยังไม่ได้ตีพิมพ์ แต่ก็ดูจะมีเหตุผลพอสรุปได้ว่า พวกล้อ (อ้ายลาวแห่งน่านเจ้า) เข้ามาแถบใกล้ๆ เชียงแสน และพวกฉานไทยใหญ่อาจจะมาตั้งอาณาจักรมองมาว บริเวณเชียงใหม่ก่อนหน้าที่คนไทยกลุ่มอื่น ๆ จะมาอยู่แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเวลานานทีเดียว ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เจ้าชายแห่งลาวจึงได้แต่งงานกับลูกสาวเจ้าเมืองเชียงรุ้ง และขยายอำนาจของล้อออกไปถึงเชียงใหม่ คนกลุ่มนี้เองที่เป็นบรรพบุรุษของผู้ปกครองลานนา และเป็นที่มาของคนไทสาขาที่มาตั้งราชวงศ์ขึ้นที่อยุธยา

ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หรือต้นพุทธศวรรษที่ ๑๙ พวกไป๋อี๋อาจจะอพยพลงมาจาก เตียน – เบียน – ฟู เข้ามายังแม่น้ำฮูและสิบสองจุไทซึ่งปัจจุบันคือตังเกี๋ย และลงมายังที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง แต่ตามตำนานของพวกนี้กล่าวว่า พวกน้อพยพก่อนหน้าพุทธศตวรรษดังกล่าวแล้ว เนื่องจากพวกไป๋อี๋ไม่มีประวัติศาสตร์ของตนเอง พวกเพื่อนบ้านจึงไม่ค่อยกล่าวถึงนัก แต่พวกเขมรคงได้ครองดินแดนแถบนี้แล้วในพุทธศตวรรษที่๑๘อย่างแน่นอน และกลางศตวรรษนี้มีเหตุการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้นในกลางลุ่มแม่น้ำโขง คือ

๑. คนไทยแยกตัวเป็นอิสระจากเขมรและตั้งอาณาจักรขึ้นแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน อาจจะทำให้เขมรวางมือจากดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง แล้วพวกลาวจึงลงมายึดครอง

๒. การที่มองโกลชนะน่านเจ้า (๑๗๙๖ – ๑๗๙๗) อาจจะเป็นสาเหตุให้คนไทยอพยพลงมาทางใต้ จนพวกลาวได้ครอบครองแถบแม่น้ำโขงตอนกลาง แล้วขยายออกไปถึงดินแดนของเพื่อนบ้าน

การตั้งอาณาจักรของคนไทในอินโดจีนตอนใต้

ถิ่นฐานของคนไทบางพวกอยู่ในบริเวณศูนย์กลางทางทหารของเขมรในแถบลุ่ม

แม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนเหนือ จารึกของพวกจาม (เป็นภาษาสันสกฤต) กล่าวว่า กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ มีทาสของเขมรและจีนเป็นพวกสยาม คือพวกสยามที่ปรากฏบนภาพสลักของนครวัดในราว พ.ศ. ๑๖๙๓ ซึ่งเป็นพวกทหารรับจ้างในกองทัพเขมร และจารึกตัวอักษรกำกับว่าเป็นพวก "สยามกุก" ต่อมาในกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีหัวหน้าคนไทยสองคนได้ปลดแอกจากอำนาจเขมร แล้วตั้งอาณาจักรขึ้นที่สุโขทัย ผู้นำของคนไทยคนหนึ่งแต่งงานกับลูกสาวกษัตริย์เขมร และได้รับยศ "อินทราทิตย์" แต่ก็สละตำแหน่งนี้ให้กับผู้นำอีกคนหนึ่ง ซึ่งได้เป็นผู้ปกครองสุโขทัยคนแรก ถือว่าเป็นอาณาจักรแรกในอินโดจีนภาคใต้ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์และโอรส คือ พ่อขุนรามคำแหงได้ปราบปรามเขมรแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และได้ดินแดนต่าง ๆ อีกมากมาย ประมาณปี พ.ศ. ๑๘๓๕ จารึกของไทยกล่าวว่า ไทยขยายอาณาจักรไปถึงนครศรีธรรมราช หลวงพระบาง เวียงจันทน์ พะโคและตะนาวศรี ซึ่งปัจจุบันคือพม่า จูตา – กวน (Chou ta-kuan) กล่าวว่าแม้ว่ากัมพูชาจะถูกทำลายแต่เมืองหลวงก็มิได้ถูกทำลายด้วย และอาณาจักรมอญที่ละโว้ซึ่งรับวัฒนธรรมเขมรก็ถูกโจมตี แต่ดูเหมือนจะยังคงมีเอกราชหรือกึ่งเอกราชอยู่ เพราะหลายครั้งด้วยกันที่จีนได้ต้อนรับทูตจากอาณาจักรนี้ อยู่ในทศวรรษสุดท้ายของพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จีนยังคงมีความสัมพันธ์กับละโว้ (Lo-hu) และสุโขทัย (Sien) อยู่ในช่วงเวลานี้เอง คนไทยที่สุโขทัยเริ่มเรียกตัวเองว่าไทย

ในระยะนี้เจ้าชายลือที่เชียงแสนคือพระเจ้ามังรายได้แต่งงานกับลูกสาวเจ้าเมืองเชียงรุ้ง แล้วย้ายไปอยู่แถบแม่น้ำโขง ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ที่เชียงราย (พ.ศ. ๑๘๐๖) และเมืองฝาง (พ.ศ. ๑๘๑๖) แล้วขยายอำนาจไปถึงแม่น้ำปิงทางเหนือ ยึดได้ลำพูนในปี พ.ศ. ๑๘๓๕ และปราบอาณาจักรมอญ–ละว้าที่หริภุญไชยได้สำเร็จ ตั้งอาณาจักรล้านนาขึ้น ซึ่งจีนเรียกว่า Pa-pe พงศาวดารภาษาบาลีเรียกว่า โยนกราช (Yonokaratha) ในปี พ.ศ. ๑๘๖๙ ตั้งเมืองหลวงขึ้นที่เชียงใหม่ ดังนั้นตามหลักฐานของจีนจึงมีอาณาจักรแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ส่งทูตไปเมืองจีนในสองทศวรรษสุดท้ายของพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อยู่สามอาณาจักรด้วยกัน คือ เสียน (สุโขทัย), ละโว้ (Lo-hu) และล้านนา (Pa-pe)

ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หรือ ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พวกลาว (ไป่–อี๋) ซึ่งอพยพจากทางเหนือ ลงมาแถบลุ่มแม่น้ำโขง ได้ตั้งเมืองขึ้นที่ซเว (หลวงพระบาง), เมือง Pu-Eun (Tran-Ninh) และ เวียงจันทน์ ตอนแรกหลวงพระบางและเวียงจันทน์ยอมรับอำนาจของสุโขทัย คนลาวเป็น

คนไทที่เชื้อสายบริสุทธิ์ที่สุด และอพยพลงมาหลังสุด พวกคนลาวอาจจะกระจัดกระจายไปอยู่แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา, แม่ปิงและที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงทางเหนือ ตามตำนานของลาวกล่าวว่า พวกนี้ได้ทิ้งร่องรอยในเรื่องสีผิวและภาษาเอาไว้กับคนไทกลุ่มอื่น ๆ

การสลายตัวของอาณาจักรมอญ, ทวารวดี และละโว้โบราณ

เมืองต่าง ๆ ของพวกมอญในอาณาจักรทวารวดี ตกมาอยู่ใต้อำนาจของละโว้กัมพูชาและสุโขทัย แต่ก็ดูเหมือนจะยังคงมีอิสระ มีวัฒนธรรมและรักษาชาติพันธุ์ที่บริสุทธิ์ไว้ได้ น่าแปลกพอสมควรที่มีการผสมระหว่างราชวงศ์มอญโบราณกับเจ้าชายลื้อจากทางเหนือ แต่ไม่มีการผสมกับเจ้าไทยหรือสยามที่สุโขทัย ซึ่งครองประเทศไทยมาจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เชื้อสายของมอญโบราณ ซึ่งยังคงมียศกษัตริย์ทวารวดีอยู่ ได้ขึ้นครองอำนาจที่อู่ทองหรือสุพรรณบุรี เจ้าชายลื้อที่เชียงแสนซึ่งเป็นเชื้อสายของพระเจ้ามังรายได้ตั้งอาณาจักรเล็ก ๆ ขึ้นมีเมืองหลวงอยู่ที่พระปฐม (นครปฐม) และได้แต่งงานกับเจ้ามอญที่อู่ทอง แล้วสืบราชสมบัติต่อมา กษัตริย์ทั้งสองพระองค์นี้ได้ดินแดนเพิ่มขึ้นจากอาณาจักรสุโขทัยและกัมพูชา รวมทั้งได้ครองทวาย ตะนาวศรีจากสุโขทัยด้วย หรืออาจจะได้มาจากกษัตริย์พะโค นอกจากนี้ยังได้บริเวณที่ราบปากแม่น้ำเจ้าพระยาและกัมพูชาด้วย ในปี พ.ศ. ๑๘๙๓ เจ้าแห่งเมืองอู่ทองได้ตั้งอาณาจักรขึ้นมีเมืองหลวงที่อยุธยาริมแม่น้ำเจ้าพระยาและอยู่ทางใต้ของลพบุรี ทรงพระนามว่ารามาธิบดีที่ ๑ แล้วรวมคำว่าทวารวดีมาต่อท้ายชื่ออยุธยา

ละโว้และสุโขทัยเป็นอาณาจักรสองอาณาจักรที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งส่งทูตไปยังราชสำนักจีนในพุทธศตวรรษที่๑๘ และสองอาณาจักรนี้ก็เสื่อมลงในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ แล้วมีอาณาจักรอยุธยาขึ้นมาแทนที่อาณาจักรมอญซึ่งรับวัฒนธรรมเขมรที่ละโว้นั้นมีพวกคนไทยกระจายเข้ามาอยู่ และไม่ได้รับความสนับสนุนจากเขมรที่ล้อมรอบพวกมอญ ซึ่งตอนนั้นเขมรยังครองดินแดนแถบจันทบุร (Chantabun) อยู่ พระเจ้าอู่ทองขยายอาณาจักรออกไปถึงละโว้ และตั้งอาณาจักรอยุธยาขึ้น ในไม่ช้าก็กลืนละโว้เสีย เมืองหลวงของละโว้ที่ลพบุรีจึงกลายเป็นเมืองลูกหลวงของอยุธยาไป

ดังนั้น อาณาจักรมอญโบราณ รวมทั้งอาณาจักรทวารวดีและละโว้จึงถูกอยุธยากลืนหมด แต่ยังคงทิ้งร่องรอยของอาณาจักรไว้ในอยุธยาด้วย

การรวบรวมอาณาจักรไทที่สุโขทัยและอยุธยาเข้าเป็นประเทศไทย

หลังจากสุโขทัยเสื่อมลงแล้ว อยุธยาก็รวบรวมสุโขทัยมาไว้ใต้อำนาจได้แบบเดียวกับที่ได้ละโว้ไว้ในอำนาจ ซึ่งดูเหมือนสุโขทัยจะเสื่อมมาตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหงสวรรคตแล้ว (ประมาณ พ.ศ. ๑๘๖๐) และผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ไม่ชอบทำสงคราม ก่อนพระเจ้าอู่ทองขึ้นมาเป็นกษัตริย์ที่อยุธยานั้น พระองค์ได้ขยายอำนาจออกไปครอบครองทวาย ตะนาวศรีและสุโขทัย ฉะนั้น เมื่อทรงตั้งอาณาจักรขึ้นที่อยุธยาได้แล้วจึงสามารถรวมสุโขทัยและละโว้เข้ามาได้ การที่ทรงรวมพวกละโว้ไว้ในอำนาจได้มีผลทำให้อยุธยาเป็นเจ้าของดินแดนแถบที่ราบแม่น้ำเจ้าพระยา และตัดเส้นทางการติดต่อของสุโขทัยออกจากดินแดนอื่น ๆ ในคาบสมุทรอินโดจีน

ในขณะที่อยุธยาตั้งอยู่ในทำเลที่ดีกว่าซึ่งได้เปรียบในการทำสงครามกับกัมพูชา และเป็นการตัดกำลังคนของดินแดนทางใต้ จนกระทั่งอำนาจทางการเมืองของสุโขทัยเสื่อมลงในปี พ.ศ. ๑๘๙๖ สุโขทัยเสียดินแดนแถบแม่น้ำโขงให้กับลานช้าง และยังคงเป็นรัฐที่อยู่ภายใต้อำนาจปกครองของอยุธยาอยู่ต่อมาอีกหลายทศวรรษจนกระทั่งอยุธยาใช้วิธีแต่งงานกับเจ้าแห่งสุโขทัยเพื่อผสมกลมกลืนอาณาจักรสุโขทัย สำหรับปีศักราชที่เป็นปีสิ้นสุดของอาณาจักรสุโขทัยนั้นยากที่จะกำหนดลงได้ แต่ถ้าหากพิจารณาดูจากการใช้คำต่าง ๆ ที่ใช้เรียกคนไทยตามลำดับศักราชดังนี้คือ สยาม (ก่อน พ.ศ. ๑๖๙๓), เสียน (พ.ศ. ๑๘๒๕) และไทย (หลังปี พ.ศ. ๑๘๓๖) ซึ่งเป็นชื่อที่ใช้เรียกในช่วระยะสั้น ๆ ในช่วงสมัยสุโขทัยเปิดให้สร้างลักษณะคนไทยขึ้นแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแล้วจึงเรียกคนพวกนี้ว่าไทย ซึ่งใกล้เคียงกับคำว่าไท (Tai) ดังที่เซเดส์ได้ตั้งข้อสังเกตว่าสุโขทัยอยู่ในระยะเวลา พ.ศ. ๑๗๙๓–๑๘๙๓ และได้สร้างลักษณะพิเศษทางอารยธรรมไทย ตลอดจนตั้งสถาบันต่าง ๆ รวมทั้งศิลปของคนไทยขึ้นด้วย

อาณาจักรไทสามอาณาจักรในอินโดจีนตะวันออกเฉียงใต้

เมื่อมีการตั้งอาณาจักรอยุธยาขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๙๓ อาณาจักรของคนไทที่ตั้งขึ้นแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางเป็นดินแดนที่อยู่ใต้อำนาจของสุโขทัยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๘๙๒ จะตกมาอยู่ภายใต้การปกครองของอยุธยาในพ.ศ. ๑๘๙๖ และมีเจ้าชายแห่งเมืองหลวงพระบางชื่อว่า Fa-Ngom ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากกัมพูชา เจ้าชายองค์นี้ได้ขับไล่ปู่ของพระองค์ออกจากอำนาจ แล้วรวบรวมอำนาจการปกครองลาวขึ้นทีบริเวณแถบแม่น้ำโขงไปจนจดชายแดนน่านเจ้า และประกาศเป็นอิสระ

จากสุโขทัย นอกจากนี้ยังได้รวบรวมที่ราบสูงโคราช และดินแดนซึ่งปัจจุบันเป็นที่อยู่ของพวกไทย–ลาว ที่ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของพระรามาธิบดี ๑. แห่งอยุธยาเข้ามาด้วย แล้วตั้งอาณาจักรอิสระขึ้นที่ลานช้าง

ดังนั้นก่อนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ดินแดนที่เป็นประเทศไทยและลาวปัจจุบัน มีอาณาจักรไทสามอาณาจักรด้วยกัน และต่างต้องการที่จะเป็นอิสระจัดการปกครองตนเองมาหลายศตวรรษคือ ๑. อาณาจักรคนไทที่อยุธยาหรือประเทศไทย ๒. อาณาจักร Yun ของลานนาหรือเชียงใหม่ และ ๓. อาณาจักรลาวที่ลานช้างหรือประเทศลาว ซึ่งอาณาจักรอยุธยาและลานนารวมทั้งดินแดนบางส่วนของอาณาจักรลานช้างนั้นได้รวบรวมกันเข้าเป็นราชอาณาจักรไทยในพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ยุพา ชุมจันทร์ เก็บความจาก Lawrence Palmer Briggs "The Appearance and Historical Usage of the terms Tai, Thai, Siamese and Lao" *Journal of the American Oriental* Society Volume 69, 1949 pp. 60-73

ศูนย์หนังสือเชียงใหม่
แผนกสำนักพิมพ์
๒ คชสาร หน้าโรงภาพยนตร์สุริยา เชียงใหม่

ขอเสนอหนังสืออันดับต่อไป . . .

โครงการหนังสือวิชาการ

๑) วัฒนธรรมวิวัฒน์ : สุริสา กองแก้ว
หนังสือที่ให้ความรู้ทางสังคมวิทยา ว่าด้วยวัฒนธรรมได้อย่างละเอียด อย่างที่ไม่มีใครทำมาก่อน

๒) บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้าในห้องสมุด : วิสิทธิ์ จินตวงศ์
หนังสือเล่มแรกที่กล่าวถึง ความรู้เกี่ยวกับการบริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้าในห้องสมุดได้อย่างน่าทึ่งและรอบด้าน

ชุดวรรณกรรม

๑) ชีวิตและอุดมการ : แนวร่วมวรรณกรรม
หนังสือรวมเรื่องสั้นชุดดีที่สุด ของ เชคอฟ

หนังสือที่จัดพิมพ์แล้ว

๑) ชาวนาไทยกับการเปลี่ยนแปลง : สุเทพ สุนทรเภสัช
(ชุดวิชาการ ปกอ่อน ๑๐ บาท ปอนด์ปกแข็ง ๑๘ บาท)

๒) ความรักของวัลยา : เสนีย์ เสาวพงศ์
(ชุดวรรณกรรม เล่มละ ๑๕ บาท)

ข้อสังเกตเกี่ยวกับเมืองโบราณในภาคอีสานของไทย

จากบทความที่ตีพิมพ์ใน Tonan Ajia Kenkyu (Southeast Asian Studies) อาจารย์ทิวา ศุภจรรยา และอาจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ได้เสนอข้อถกเถียงที่น่าสนใจ โดยแย้งว่าโบราณสถานต่าง ๆ ในเขตภาคอีสานของประเทศไทย ควรจะได้รับความสนใจมากไปกว่าจะเป็นเพียงสิ่งที่ดึงดูดความสนใจเฉพาะในกลุ่มนักประวัติศาสตร์ศิลปเท่านั้น (ทิวา ศุภจรรยา และศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ๒๕๑๕) จากการค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการสาขาก่อนประวัติศาสตร์เมื่อเร็ว ๆ นี้ ได้ก่อให้เกิดการลำดับสายของการวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมในเขตนี้ขึ้น เริ่มตั้งแต่การค้นพบเครื่องปั้นดินเผาซึ่งมีอายุประมาณ ๕,๐๐๐ ปีก่อนพุทธศักราช การปลูกข้าวซึ่งมีอายุราว ๔,๐๐๐ ปีก่อนพุทธศักราช การรู้จักการทำเกษตรกรรมขั้นสมบูรณ์ ซึ่งอยู่ร่วมกันการรู้จักประดิษฐ์เครื่องใช้ที่ทำด้วยสัมฤทธิ์ ซึ่งมีอายุประมาณ ๒,๕๐๐ ปีก่อนพุทธศักราช และเริ่มรู้จักการหล่อเหล็กใช้เมื่อประมาณ ๙๐๐ ปีก่อนพุทธศักราช (Bayard ๑๙๗๐ : ชิน อยู่ดี ๒๕๑๕ Solheim, ๑๙๗๑) ถ้าเรายอมรับวิวัฒนาการของวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ ว่าเป็นการวิวัฒนาการตามลำดับโดยไม่ขาดตอนแล้ว เราอาจก้าวไปถึงสมมุติฐานอีกขั้นหนึ่งในการพิจารณาศึกษาถึงการเกิดขึ้นของสังคม ที่มีสภาพเป็นบ้านเป็นเมืองในดินแดนแถบนี้ ในระยะต่อมา หลักฐานที่แสดงว่า มีการดำเนินชีวิตดังกล่าว (เช่นการตั้งเป็นเมือง) ในยุคต่อมานั้นจะเห็นได้อย่างชัดเจนจากซากกำแพงดิน และคูเมืองโบราณถึง ๓๐๐ แห่งด้วยกัน กำแพงและคูเมืองเหล่านี้เองที่ อาจารย์ทิวา และอาจารย์ศรีศักดิ์เป็นผู้เสนอแนวคิดที่น่าสนใจ

แม้ซากปรักหักพังของเมืองโบราณในเขตภาคอีสานจะดึงดูดความสนใจจากนักปราชญ์อยู่เสมอเป็นบางครั้งบางคราวก็ตาม ความสำคัญของเมืองโบราณเหล่านี้ ก็ถูกบดบังความสำคัญลงเนื่องจากผู้คนจะเบนความสนใจให้กับโบราณวัตถุสถานในบริเวณที่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรนครวัดมากกว่าซากกำแพงหรือคูเมืองต่าง ๆ ในขณะที่ความสนใจของโบราณสถานสมัยนครวัด ซึ่งมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖–๑๗ จะเป็นที่ยอมรับกัน แต่ข้อเสนอของอาจารย์ทิวาและอาจารย์ศรีศักดิ์ก็เป็นสิ่งที่ควรนำมาพิจารณา เนื่องจากการ

ศึกษาบริเวณที่ราบสูงโคราช อาจจะเป็นกุญแจสำคัญให้กับการอุบัติขึ้นของอารยธรรมในเขตเอเชียอาคเนย์บนผืนแผ่นดินใหญ่ก็ได้

ในบทความนี้ ผู้เขียนต้องการเสนอให้ลองหันมาพิจารณาหลักฐานบางประการที่จะได้จากวรรณกรรมพื้นเมืองของผู้คนในเขตที่ราบสูงโคราชนี้ ซึ่งอาจจะให้แสงสว่างบางประการเกี่ยวกับเมืองโบราณทางด้านโบราณคดีได้ ผู้เขียนจะเลือกพิจารณาหลักฐานทางวรรณกรรมพื้นเมืองจากนิทานเพียง ๒ เรื่องในเขตนี้ เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า นิทานต่าง ๆ อาจใช้เป็นข้อมูลทางโบราณคดีได้ มากกว่าจะพยายามเสนอเนื้อหาข้อเท็จจริงที่จำเป็น ซึ่งต้องใช้ระยะเวลามากกว่านี้ในการทำงานวิจัย ผู้เขียนสรุปข้อเสนอแนะบางประการเกี่ยวกับการตีความทางโบราณคดีจากหลักฐานวรรณกรรมพื้นเมืองที่เกี่ยวข้องกับเมืองโบราณ และโบราณสถานต่าง ๆ ในภาคอีสาน โดยยึดเอาข้อเสนอของอาจารย์ทิวา และอาจารย์ศรีศักดิ์เป็นข้อมูลดังนี้ คือ

๑. ชื่อของนครโบราณและเมืองต่าง ๆ ในนิทานของภาคอีสานของประเทศไทย

กลุ่มประชากรเชื้อสายไทยลาว (เชื้อชาติลาวแต่เป็นพลเมืองไทย) ในภาคอีสานของประเทศไทยมีนิทานตำนานต่าง ๆ หลายเรื่องที่เล่าสู่กันฟังสืบทอดจากอดีตโดยผ่านการแสดงพื้นบ้านชนิดหนึ่งที่เรียกว่า "หมอลำหมู่" นิทานต่าง ๆ เหล่านี้อาจจะบอกให้ทราบถึงอิทธิพลที่ได้รับจากอินเดีย และในบางส่วนก็บรรยายถึงประเพณีบางอย่างที่พบอยู่ในบริเวณของประเทศเพื่อนบ้าน แต่ก็ไม่มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในนิทานจะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเขตที่ราบสูงโคราชนี้เลย แม้ว่านิทานต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่ใช่เรื่องราวที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่ก็มิได้หมายความว่านิทานเหล่านี้จะไม่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เสียเลย นิทานตำนานในภาคอีสานหลายเรื่องที่เอ่ยถึงชื่อสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งสามารถสืบได้ว่าตรงกับชื่อของเมืองโบราณต่าง ๆ ตามที่อาจารย์ศรีศักดิ์และอาจารย์ทิวาได้กล่าวถึง

ในบทความนี้ ผู้เขียนจะขอกล่าวอย่างสั้น ๆ ถึงนิทาน ๒ เรื่องที่เกี่ยวกับเมืองโบราณเพื่อจะเป็นข้อเสนอถึงความเป็นไปได้ในการที่จะนำเอานิทานต่าง ๆ มาเป็นหลักฐานเพิ่มเติมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคที่สำคัญของดินแดนแถบนี้ เนื่องจากการศึกษาทางด้านโบราณคดีเกี่ยวกับเมืองโบราณทางภาคอีสานของประเทศไทยแล้ว วรรณกรรมต่าง ๆ ของดินแดนแถบนี้ยังไม่มีผู้สนใจมากพอที่จะถึงขั้นทำการวิเคราะห์ได้ ส่วนมากจึงอยู่เพียงในขั้นที่ต้องรวบรวมเรียบเรียงเขียนขึ้นใหม่เท่านั้น

๒. นิทานเรื่อง "ผาแดง นางไอ่"

นิทานเรื่อง "ผาแดง นางไอ่" เป็นนิทานเรื่องหนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันดีในบริเวณแถบนี้ เนื่องจากเป็นนิทานที่กล่าวถึงต้นกำเนิดของการทำบุญบ้องไฟเป็นครั้งแรก ทั้งรายละเอียดของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับบุญบ้องไฟก็อยู่ในความสนใจของผู้เขียนด้วย เนื่องจากพิธีบุญบ้องไฟนี้ เป็นพิธีที่เกี่ยวเนื่องกับความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับผีสางเทวดาและเทพเจ้าในท้องถิ่นทั้งสิ้น

แม้ว่าในบางส่วนของประเทศลาวงานบุญบ้องไฟจะไม่มีความเกี่ยวข้องกับวันวิสาขบูชา ซึ่งเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ก็ตาม แต่ในภาคอื่น ๆ ของลาวและทางภาคอีสานของประเทศไทยแล้ว งานบุญบ้องไฟจะมีขึ้นในช่วงที่ต่างกันออกไปในระหว่าง วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ พิธีนี้จะจัดขึ้นในตอนปลายของฤดูแล้งและตอนต้นของฤดูฝน ตามคำบอกเล่าของชาวบ้านที่ผู้เขียนได้มา ในจังหวัดมหาสารคามทางภาคอีสานของประเทศไทย จุดประสงค์ของการทำบุญบ้องไฟก็เพื่อขอฝนและความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พืชพันธุ์ธัญญาหารจากเทวดา ซึ่งตรงกับที่ Pierre Nginn ได้กล่าวไว้ถึงจุดมุ่งหมายของพิธีนี้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระยาแถน เพื่อที่จะได้ทรงบันดาลให้พืชพันธุ์ต่าง ๆ อุดมสมบูรณ์และขอให้มีฝนตกมากๆ (Nginn : ๑๙๖๑ : ๙) สัญญลักษณ์ของพิธีนี้แสดงออกถึงสัญญลักษณ์ทางเพศอย่างชัดเจนเพราะตัวบ้องไฟเองจะเป็นรูปแทนสัญญลักษณ์ของอวัยวะเพศชาย

ลักษณะของพิธีที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ และที่เกี่ยวข้องกับเทวดาและผีนั้น แสดงให้เห็นถึงลักษณะของระบบความเชื่อทางศาสนาที่เกิดก่อนการเข้ามาของพุทธศาสนา ส่วนองค์ประกอบของพิธีที่เป็นทางพุทธศาสนานั้นก็เห็นได้ชัดว่าเป็นสิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นมาทีหลังนิทานเรื่อง 'ผาแดง นางไอ่' ที่เล่าถึงการทำบุญบ้องไฟเป็นครั้งแรก และเป็นที่รู้จักแพร่หลายในบริเวณแถบนี้ ก็แสดงให้เห็นอย่างชัดแจ้งว่า พิธีนี้ต้องมีความเกี่ยวพันอย่างมากกับสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของทางภาคอีสานของประเทศไทย

เรื่องย่อของนิทานเรื่องผาแดงนางไอ่มีอยู่ว่า นางไอ่ซึ่งเป็นพระธิดาของพญาขอมเจ้าเมืองหนองหาน รักใคร่ชอบพอกับเจ้าชายผาแดงอยู่ พญาโสมนั้นมีพระราชโอรสซึ่งประสูติแก่พระนางประทุมวดีอยู่ ๒ พระองค์ ครองเมืองเชียงเหียนและเมืองสีแก้ว ผักแว่น ตามลำดับ นอกจากนี้ยังทรงมีพระราชนัดดา (หลาน) อีก ๒ พระองค์ ปกครองเมืองหงส์เมืองทอง และเมืองเพ็ญ

พญาขอมมีความประสงค์ที่จะจัดการ

แข่งขันประกวดทำบ้องไฟขึ้น ผลปรากฏว่ามีผู้เข้าแข่งขันมากมาย แต่บ้องไฟของพญาโสมและของเจ้าชายผาแดงต่างก็แพ้บ้องไฟของเจ้าชายผู้ครองเมืองเชียงเหียน พระโอรสของพญานาค ซึ่งในชาติปางก่อนได้เคยอภิเษกสมรสกับนางไอ่มาก่อน ในระหว่างการแข่งขันเจ้าชายทรงได้ยลโฉมนางไอ่ก็เกิดความรักในตัวนางไอ่ขึ้นมาทันที เพื่อหาโอกาสที่จะได้อยู่ใกล้ชิดนาง เจ้าชายจึงทรงแปลงร่างเป็นกระรอกเพื่อล่อนางไอ่ เมื่อนางไอ่เห็นกระรอกก็เรียกให้นายพรานช่วยไล่จับและยิงได้ เนื้อของกระรอกที่ยิงได้นั้นนำมาเลี้ยงดูพลเมืองได้นับจำนวนเป็นพัน ๆ แต่ผลจากการที่กินเนื้อกระรอกซึ่งทำให้เกิดวิปริตอาเพศ บรรดาบ้านเมืองของพญาโสมจมลงไปในพื้นดิน และบริเวณรอบๆเมืองก็กลายเป็นโคลนตมไปหมด เจ้าชายผาแดงและนางไอ่ได้พยายามชี่ม้าหนีโดยนำเอากลอง ฆ้อง และพระธำมรงค์ติดตัวไปด้วย แต่การเดินทางเต็มไปด้วยความยากลำบาก นางไอ่จึงจำใจต้องโยนสิ่งของที่นำติดตัวมาทิ้งไปทีละชิ้น สิ่งของเหล่านี้ตามตำนานบางฉบับ (Tambiah, ๑๙๗๐ : ๒๙๖, ๒๙๗–๘) แสดงให้เห็นชื่อของสถานที่บางแห่งในจังหวัดอุดรธานี และในบางฉบับก็กล่าวว่านางไอ่ได้สิ้นพระชนม์ลงในระหว่างการหนี คงเหลือแต่เจ้าชายผาแดงเท่านั้นที่รอดชีวิตอยู่ได้

แม้นิทานเรื่องนี้จะสามารถนำมาวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้างได้(ดูTambiah, ๑๙๗๐ : ๒๙๘–๓๕๔) แต่ในที่นี้จะมุ่งศึกษาผลของนิทานในแง่ประวัติศาสตร์ก่อน ประการแรกมีชื่อสถานที่มากมายที่กล่าวถึงในนิทาน เช่น เมืองหนองหาน เมืองเชียงเหียน เมืองสีแก้ว ผักแว่น เมืองหงส์ เมืองทอง และเมืองเพ็ญ (ในบทความนี้จะไม่กล่าวถึงชื่อสถานที่ที่กล่าวถึงในตำนานฉบับอื่นเป็นของจังหวัดอุดรธานี) ประการที่สอง นิทานเรื่องนี้ได้กล่าวถึงคำว่า ขอม ซึ่งเป็นชื่อของผู้ครองเมืองหนองหาน ซึ่งตามชื่อมีความหมายแสดงถึงชนชาติกลุ่มหนึ่ง ประการที่ ๓ ชื่อของพระมเหสีของเจ้าเมืองหนองหาน คือพระนางประทุมวดี ก็แสดงให้เห็นชัดว่าได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ผู้เขียนจะยุติการตีความสำหรับนิทานเรื่องนี้ไว้แค่นี้ก่อน เพื่อที่จะพิจารณาศึกษานิทานพื้นเมืองโบราณเรื่องที่ ๒ ก่อน

๓. นิทานเรื่องพ้าแดดสูงยาง

นิทานเรื่องนี้ดูจะเป็นที่รู้จักกันน้อยกว่าตำนานเรื่องผาแดงนางไอ่ พระอริยานุวัตติผู้รวบรวมพิมพ์นิทานเรื่องนี้ได้กล่าวว่า นิทานเรื่องนี้ได้เขียนขึ้นจากต้นฉบับ ๆ เดียวที่หามาได้ ตำนานเรื่องนี้ไม่มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมใด ๆ แต่เรื่องราวในตำนานดูจะมีความเกี่ยวโยงในด้านระยะเวลาเดียวกับตำนานเรื่อง "ผาแดงนางไอ่" อยู่ เรื่องมีอยู่ว่า

นานมาแล้ว เมื่อพญาแถนฟ้าได้ย้ายเมืองไปอยู่ฟากหนึ่งของแม่น้ำมหานที ซึ่งในขณะนั้นเป็นทะเลสาบที่กว้างใหญ่ พญาแถนได้สร้างเมืองขึ้น ๒ เมือง เมืองหนึ่งอยู่ทางเหนือ อีกเมืองหนึ่งอยู่ทางใต้ของทะเลสาบ เมืองทางเหนือเรียกว่าเมืองเชียงโสม ทางใต้เรียกว่าเมืองฟ้าแดดสูงยาง (เดิมเมืองนี้แยกเป็นสองเมือง แต่อยู่ใกล้กันจนกลายเป็นเมืองเดียว) ผู้ครองเมืองเชียงโสมคือพญาคันทรราษฎร์และพระอนุชา พญาธรรมซึ่งทรงดำรงตำแหน่งอุปราชอยู่ เมืองประเทศราชของเชียงโสมในขณะนั้น คือเมืองเชียงสอง เชียงสา เชียงค้า เมืองท่างามน้ำดอกไม้ และเมืองสามยุค เมืองที่มีความสัมพันธ์เป็นเพื่อนบ้านกัน มิได้เป็นเมืองประเทศราชกับเมืองเชียงโสม คือ เมืองเชียงยืน

ผู้ครองเมืองฟ้าแดดคือพญาฟ้าแดดหรือพระเจ้าอาทิตยราช มีความเกี่ยวดองกับเมืองสูงยาง ซึ่งผู้ครองเมืองนี้คือพระอนุชาพญาอิสูรย์ และในบริเวณทางตอนใต้ของแม่น้ำมหานที ยังมีเมืองต่าง ๆ อีกมากมาย เช่นเมืองเชียงเหียนบ้านลาด เมืองสีแก้วผักแว่น เมืองหงส์ เมืองทอง และเมืองเพ็ญ ในขณะที่เมืองเชียงเหียนและเมืองฟ้าแดดเป็นสัมพันธมิตรกัน ไม่ปรากฏว่าเมืองต่าง ๆ ทางตอนใต้เป็นเมืองขึ้นของเมืองฟ้าแดด ทั้งเมืองหนองหานก็ไม่ปรากฏว่าเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเมืองฟ้าแดด

พญาฟ้าแดดมีพระราชธิดาซึ่งทรงพระสิริโฉมงดงามอยู่องค์หนึ่งชื่อนางฟ้ายาง ซึ่งทรงรักใคร่ได้เสียกับพญาคันทรราษฎร์ เจ้าเมืองเชียงโสม ทั้งนี้นำความไม่พอใจอย่างยิ่งให้กับพญาฟ้าแดด จึงทำให้ทรงประกาศสงครามกับพญาคันทรราษฎร์ ในสงครามครั้งนี้เมืองเชียงโสมแพ้ พญาคันทรราษฎร์พ่ายแพ้ถึงแก่ความตาย เมื่อความรู้ถึงนางฟ้ายางก็ทำให้ทรงตกพระทัยสิ้นสติจนสิ้นพระชนม์ตามไปด้วย พญาฟ้าแดดทรงเสียพระทัยในพฤติการณ์ครั้งนี้มาก จึงทรงสั่งให้สร้างเจดีย์ขึ้น ๒ องค์ บรรจุอัฐิของพญาคันทรราษฎร์ไว้ที่เมืองเชียงโสมแห่งหนึ่ง และบรรจุอัฐิของนางฟ้ายางไว้ที่เมืองฟ้าแดดอีกองค์หนึ่ง เนื่องจากเป็นผู้พ่ายแพ้ในสงครามเมืองเชียงโสมจึงต้องส่งเครื่องบรรณาการให้แก่เมืองฟ้าแดด พระอนุชาของพญาคันทรราษฎร์ซึ่งขึ้นครองเมืองเชียงโสมต่อมา ไม่ทรงพอพระทัยต่อการที่พี่ชายแพ้สงคราม จึงประกาศสงครามยกทัพมาตีเมืองฟ้าแดดจนได้ชัยชนะ เมืองฟ้าแดดจึงตกอยู่ใต้การปกครองของเมืองเชียงโสมแต่บัดนั้น

จากตำนานเรื่องนี้ ทำให้เราได้ทราบถึงชื่อสถานที่ต่าง ๆ อีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นชื่อเดียวกับที่ปรากฏในตำนานเรื่อง 'ผาแดงนางไอ่' ชื่อที่แปลกแตกต่างออกไป คือ ชื่อ แม่

น้ำมหานที เมืองเชียงโสม เชียงสา ฯลฯ เมืองเชียงยืนและเมืองฟ้าแดดสูงยาง ชื่อที่แสดงถึงชนชาติที่ปรากฏ คือคำว่า แมนฟ้า หรือ แถนฟ้า ซึ่งปรากฏในตำนาน นอกจากนั้นยังมีการใช้ชื่อเป็นภาษาที่มาจากอินเดียมาก เช่น มหานที ฯลฯ

๔. ตำนานและเมืองโบราณต่าง ๆ ในภาคอีสานของประเทศไทย

ในขณะที่เราไม่สามารถจะเชื่อถือตำนานต่าง ๆ ได้มากนัก แต่ก็ดูจะเป็นไปได้ที่จะใช้ตำนานเหล่านี้เป็นแนวทางในการเสนอแนะบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับเมือง และชุมชนโบราณซึ่งปรากฏอยู่ในที่ราบสูงทางภาคอีสาน ประเด็นสำคัญอยู่ตรงที่ชื่อที่ปรากฏในตำนานทั้งสองเรื่องนั้น มีความเกี่ยวข้องกัน สถานที่ทางโบราณคดี ที่อาจารย์ทิวา และอาจารย์ศรีศักดิ์ ได้กล่าวถึงและชื่อเหล่านี้ไม่มีที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานของขอม หรือที่เกี่ยวข้องกับศูนย์กลางของอาณาจักรที่ตั้งขึ้นใหม่โดยคนไทยเลย

จากชื่อสถานที่ที่กล่าวถึงในตำนานทั้ง ๒ เรื่องนั้นมีความหมายเกี่ยวข้องอย่างแน่นอนกับชื่อที่ปรากฏอยู่บนที่ราบสูงโคราช ดังต่อไปนี้

เมืองหนองหานหรือเมืองหนองหานน้อย	**อยู่ในอำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรฯ**
เมืองฟ้าแดดสูงยาง	**อยู่ที่บ้านเสมาในอำเภอกมลาสัย จังหวัดกาฬสินธุ์**
เชียงเหียน (เชียงเหียนบ้านลาด)	**บ้านเชียงเหียน และบ้านลาด ในอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม**
เมืองสีแก้วผักแว่น	**ในอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด**
เมืองหงส์เมืองทอง	**ใน อำเภอจตุรพักตร์พิมาน จ. ร้อยเอ็ด**
เมืองเพ็ญ	**ใน อำเภอเชียงยืน จ. มหาสารคาม**

ชื่อเมืองต่าง ๆ เหล่านี้ปรากฏว่าเมืองฟ้าแดดสูงยางจะเป็นเมืองโบราณที่เป็นที่รู้จักกันดีที่สุดในภาคอีสานของประเทศไทย เนื่องจากเป็นแหล่งที่พบว่าเป็นเมืองในสมัย 'ทวารวดี'

เท่าที่ทราบในปัจจุบัน ชื่อเมืองอื่นๆ นั้นยังไม่ได้มีการศึกษาอย่างจริงจัง สิ่งที่น่าพิจารณา คือชื่อแม่น้ำมหานทีที่ปรากฏในตำนานนั้น อาจจะหมายถึงแม่น้ำโขงหรือหนองหานก็ได้ หรืออาจจะเป็นเพียงลำธารหรือหนองน้ำขนาดธรรมดาซึ่งในตำนานอาจจะให้ความสำคัญมากกว่าสภาพทางภูมิศาสตร์จริง ๆ ก็เป็นไปได้ สำหรับข้อสังเกตของผู้เขียนแล้วเห็นว่าทั้งบ้านเชียง ใน จ. อุดรฯ ซึ่งกำลังมีชื่อทางด้านโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์อยู่ และคันทรวิเชียร ในจังหวัดมหาสารคาม อาจจะมีความเกี่ยวข้องกับชื่อต่างๆในตำนานที่ยังไม่มีผู้ใดทราบก็ได้

นอกจากนี้ชื่อบางชื่อก็ยังมีคุณค่าควรแก่การนำมาพิจารณา คือชื่อเมืองที่เป็นคู่กัน เช่น เมืองฟ้าแดด สูงยาง เชียงเหียน บ้านลาด สีแก้ว ผักแว่น เมืองหงส์ เมืองทอง ในขณะที่เมืองในกลุ่มแรกเป็นเมืองหลวงใหญ่ และชื่อเมืองกลุ่มหลังหมายถึงเมืองที่มีฐานะเป็นประเทศราชหรือเมืองอุปราช ชื่อเมืองที่เป็นคู่ ๆ เช่นนี้อาจจะใช้เป็นหลักฐานในการพิจารณาถึงระบบการเมือง และการปกครองของเมืองโบราณต่าง ๆ ในแถบนี้ได้

เราอาจกล่าวถึงระบบการเมืองการปกครองได้อีกประการหนึ่งว่า เมืองเชียงโสมและเมืองหนองหานนั้นเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางสำคัญซึ่งมีความเกี่ยวดองกับเมืองประเทศราช เมืองฟ้าแดดสูงยางดูเหมือนจะปรากฏว่าเป็นเมืองที่อยู่เป็นกลางเป็นเพื่อนบ้านกันในบางครั้งบางคราวและไม่ปรากฏว่ามีเมืองขึ้นของตนเอง ส่วนเมืองอื่นๆ ที่เหลือนอกนั้น ต่างก็น่าจะเป็นเพียงเมืองเล็กๆ ซึ่งมีลักษณะกึ่งเมืองขึ้นของเมืองอื่นๆตามหลักฐานที่มีอยู่จริง อย่างไรก็ตาม อาจจะไม่เป็นการถูกต้องนักที่จะกล่าวว่า ในระยะต้นๆ ของที่ราบสูงโคราชนี้จะมีเพียงอาณาจักรๆ เดียวที่มีอำนาจทางการเมืองเหนือเมืองอื่น ๆ ทั้งหมด

สิ่งที่นำมาพิจารณาต่อไปคือคำว่า ขอม (Khom) และแมนฟ้า หรือ แถนฟ้า ซึ่งแสดงถึงลักษณะกลุ่มชนชาติของคนที่ปกครองเมืองในรุ่นแรก ๆ นี้ แต่คำว่าขอม ซึ่งหมายถึงกลุ่มประชากรที่พูดภาษามอญ – เขมรนั้นทางภาคอีสานจะใช้คำๆ นี้ในสองความหมายที่แตกต่างกัน ความหมายแรกหมายถึงกลุ่มประชาชนกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นชาวพื้นเมืองยังไม่มีความเจริญ ไม่มีอารยธรรมของตนเอง ซึ่งหมายถึงพวก ข่า ขอม (ดูพระอริยานุวัต เขมจารี ๑๙๗๑ : ๑๑๙) ประการที่สองหมายถึงกลุ่มชนที่เคยมีอำนาจทางการเมืองในบริเวณแถบนี้ในสมัยอาณาจักรนครวัด ดังจะเห็นได้จากโบราณวัตถุสถานลักษณะขอมในบริเวณนี้ซึ่งเชื่อว่าสร้างโดยชนชาติขอม สำหรับคำว่าแมนฟ้ากับแถนฟ้านั้น คงจะมีความหมายเดียวที่หมายถึง 'เทวดาบนสวรรค์' แม้ว่าจะมีผู้พยายามให้คำนี้ไปเกี่ยวข้องกับเมืองแถน (เดียน เบียน ฟู) ก็ตาม และตามคำบอกเล่าเชื่อว่าอาจหมายถึงเมือแถนซึ่งเป็นเมืองแม่ของชนเผ่าที่พูดภาษาไทยที่อพยพเข้าไปอยู่ในลาว

ชื่อที่ได้มาจากอินเดีย เป็นหลักฐานที่เห็นอย่างชัดเจนว่า ชื่อเมืองรุ่นแรก ๆ ในบริเวณแถวนี้ เป็นเมืองที่แต่งขึ้นคิดขึ้น ตามความเข้าใจของผู้แต่งตำนาน หรืออาจจะเป็นประชาชนที่อยู่ในบริเวณแถบนี้ในยุคแรกที่ได้รับอารยธรรมของอินเดียก็ได้ การอ้างถึง 'เทวดา' ในพิธีบุญบ้องไฟก็เป็นเครื่องสนับสนุนและเป็นข้อวินิจฉัยได้ว่า ลักษณะของอารยธรรมรุ่นแรก ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเมืองต่างๆ

นั้น ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย

ผู้เขียนมิได้พยายามที่จะบรรยายถึงสิ่งที่น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องได้ทั้งหมดจากตำนาน ๒ เรื่อง โดยไม่กล่าวถึงนิทานตำนานอื่น ๆ อีกหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาชุมชนในเขตที่ราบสูงโคราชนี้ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนต้องการแสดงให้เห็นว่า ไม่ว่าข้อมูลใดก็ตามที่เสนอมา ณ ที่นี้ล้วนแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการศึกษาตำนานนิทานต่าง ๆ จะให้ประชาชนอย่างยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ในยุคตอนต้นของบริเวณแถบนี้

สรุป

ในบทความของอาจารย์ทิวาและอาจารย์ศรีศักดิ์ ได้กล่าวว่าความเข้าใจของเราเกี่ยวกับสภาพชีวิตของชุมชนรุ่นแรกในภาคอีสานของประเทศไทยนั้น อยู่ในสภาพจำกัดมาก เนื่องจากโบราณวัตถุสถานต่าง ๆ ทั้งหมดในเขตนี้ได้รับความสนใจศึกษากันแต่ในด้านประวัติศาสตร์เท่านั้น ข้อความเหล่านี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนในงานของ Quaritch Wales การที่ Wales ได้กล่าวถึงอารยธรรมในยุคทวารวดีว่าเป็นดินแดนที่ประชาชนนับถือพุทธศาสนา และทางด้านการเมืองแล้วเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรที่มีศูนย์กลางอยู่บนลุ่มน้ำเจ้าพระยาโดยพิจารณาจากความคล้ายคลึงของรูปแบบของศิลปะเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากศิลปะในสมัยทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทยยังมีความเกี่ยวพันกับจารึกบางหลักที่เป็นภาษามอญ จึงทำให้เชื่อกันว่า โบราณสถานที่ราบสูงโคราชนี้เป็นศิลปะทวารวดี และเป็นของชนชาติ "มอญ" ไปด้วย จากหลักฐานที่เป็นข้อมูลเบื้องต้นทางด้านโบราณคดีที่เสนอโดยอาจารย์ทิวาและอาจารย์ศรีศักดิ์ ประกอบกับการพิจารณาวิเคราะห์นิทานตำนานต่าง ๆ อย่างคร่าว ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทความนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า คำว่า "ทวารวดี" "พุทธ" และ "มอญ" นั้น ถูกใช้กันอย่างผิด ๆ และไม่สมควรเมื่อนำมากล่าวถึงสังคมที่เกี่ยวข้องกับเมืองในยุคแรก ๆ ของที่ราบสูงแห่งนี้

ตัวอย่างเช่นคำว่า 'มอญ' นั้นไม่มีหลักฐานทั้งจากตำนานนิทาน หรือจากหลักฐานทางด้านโบราณคดีเลยที่จะเชื่อได้ว่า ผู้คนในบริเวณแถวนี้ในยุคก่อนประวัติศาสตร์จะเป็นชนชาติมอญ แม้ว่ากลุ่มคนในยุคแรก ๆ บางกลุ่มของบริเวณแถบนี้ อาจจะพูดภาษาที่อยู่ในกลุ่มภาษามอญ เขมร แต่ความแตกต่างระหว่าง มอญและเขมรทางด้านวัฒนธรรมและการเมืองนั้น เราไม่อาจกล่าวได้ชัดเจนนักในสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๓ และอาจจะจนกระทั่งถึงศตวรรษที่ ๑๙ ยิ่งไปกว่านั้น จากหลักฐานบริเวณจัมปาศักดิ์ ยิ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนบางกลุ่มในยุคแรกของแถบนี้ อาจจะ

พูดภาษา Austronesian (Malayo-Polynesian) ก็ได้(เซเดส์ ๑๙๔๔) และอย่างน้อยก็ผู้เขียนคนหนึ่งที่เห็นว่าน่าที่จะมีกลุ่มชนที่พูดภาษาไทยได้เคยอาศัยอยู่ในบริเวณแถบนี้ ในยุคแรกก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘–๑๙ มาก่อน ในขณะที่อาณาจักรสุโขทัย ล้านช้าง และอาณาจักรอยุธยา เริ่มที่จะแผ่ขยายอาณาจักรเหนือบางส่วนของบริเวณแถบนี้

ทั้งหลักฐานทางด้านตำนานและทางด้านโบราณคดี ต่างก็แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ในตอนต้นของยุคก่อนประวัติศาสตร์นั้น ที่ราบสูงโคราชได้มีเมืองต่างๆตั้งเป็นบ้านเมืองแล้ว เป็นจำนวนมากมาย ตัวเมืองเหล่านี้ล้อมรอบด้วยคันดินบ้อมปราการและคูเมืองต่างๆ(จึงใช้คำว่าเชียง) จากตำนานยังบอกให้ทราบอีกว่า เมืองต่าง ๆ มักเป็นอิสระต่อกัน บางเมืองก็ประกอบไปด้วยเมืองหลวงและรายล้อมด้วยหมู่บ้านหลายหมู่บ้าน บางเมืองก็เป็นเมืองหลวงและมีเมืองเล็กๆล้อมรอบพร้อมกับหมู่บ้าน และเมืองประเทศราช เพราะว่าชื่อของผู้ปกครองเมืองประเทศราชและเมืองที่เป็นเมืองแม่ ก็ได้คำว่า พญาเช่นเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าลักษณะของเมืองพวกนี้ปกครองกันเป็นนครรัฐมากกว่าที่จะประกอบกันเข้าเป็นอาณาจักรใหญ่ ๆ ผู้เขียนมีความเห็นว่าสภาพสังคมในเมืองยุคแรกของบริเวณแถบนี้เป็นตัวแทนให้เห็นถึงลักษณะหัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมเผ่าพันธุ์ที่มีหัวหน้าเป็นผู้นำ (ซึ่งอาจคล้ายคลึงกับกลุ่มคนไทยมีอยู่ทางตอนเหนือของลาวและของเวียดนาม) กับสังคมที่กำลังพัฒนาให้เป็นระบบนครรัฐอย่างสมบูรณ์ เช่นอาณาจักรนครวัด

ได้มีการพบศิลปกรรมที่เมืองในพุทธศาสนาในบริเวณแบบนี้ แต่ลักษณะของแท่งหินเสมาที่พบ ซึ่งตามคติทางพุทธศาสนาแล้วเชื่อว่าเสมาหินเป็นหลักเขตที่กำหนดบริเวณสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะกำหนดเขตพระอุโบสถหรือสถานที่ทำพิธีกรรมในพุทธศาสนา หินเสมาเหล่านี้น่าจะเป็นคติที่ตกทอดมาจากการบักหินตั้ง (Megalith) ซึ่งเป็นระบบวัฒนธรรมของชุมชนที่ยังเผ่าพันธุ์และมีความเชื่อถือบรรพบุรุษอยู่ ยิ่งไปกว่านั้นเสมาหินที่พบยังไม่มีลวดลายสลักที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอีกด้วย และถ้าหากจะพิจารณาถึงสัญญลักขณ์ที่มาจากพิธีบุญบ้องไฟ รวมทั้งจากตำนานเรื่องผาแดงนางไอ่ด้วยแล้ว อาจเป็นไปได้ที่ศาสนาที่นับถือกันในบริเวณแถบนี้ น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับ "ความอุดมสมบูรณ์" ซึ่งเป็นระบบความเชื่อที่ปรากฏร่วมทั้งในความเชื่อเรื่องผีของชาวพื้นเมืองและเทพเจ้าของศาสนาฮินดูอีกด้วยแม้ว่าจะไม่เชื่อตามหลักฐานประการหลังก็ตาม แต่ก็ยังเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ศาสนาของประชาชนในตอนต้นของ

ยุคก่อนประวัติศาสตร์ทางภาคอีสานของประเทศไทยนั้น มิใช่ 'พุทธศาสนา' ดังที่ปรากฏอยู่ตามหลักฐานหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ของประเทศไทย

โดยสรุปแล้ว คำว่าทวารวดี ซึ่งใช้อธิบายถึงโบราณสถานของที่ราบสูงโคราชจะทำให้เกิดความเข้าใจผิดทั้งที่เกี่ยวกับทัศนะทางการเมืองและศาสนา เพื่อที่จะทำความเข้าใจภาพพจน์ให้ถูกต้องเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของสภาพชีวิตชุมชนในยุคแรกของบริเวณแถบนี้ ดังที่อาจารย์ทิวาและศรีศักดิ์ได้กล่าวไว้ เราควรที่จะหันมาพิจารณาให้ความสำคัญต่อการศึกษาวิจัยทางด้านโบราณคดีให้มากกว่าที่แล้วมา และผู้เขียนเห็นว่าเราควรหันมาให้ความสำคัญในการศึกษาวิจัยอย่างมีระบบ ต่อเรื่องราวที่เป็นตำนานนิทานพื้นเมืองต่างๆ ของกลุ่มคนที่พูดภาษาไทยลาวทางภาคอีสานของประเทศไทย เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพสังคมของบริเวณแถบนี้ให้ดีขึ้น

ปราณี วงษ์เทศ เรียบเรียงจาก Charles F. Keyes "A Note on the Ancient Towns and Cities of Northeastern Thailand" จาก Tonan Ajia Kenkyu *The Southeast Asian Studies*, Vol. 11, No. 4. March 1974.

วารสารศิลปศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฉบับแรกวางจำหน่ายแล้ว

วารสารประวัติศาสตร์ ของแผนกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

รัฐศาสตร์สาร ของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วารสารราย ๔ เดือน ฉบับปัจจุบัน เรื่อง "โฉมหน้าใหม่ของการเมืองไทย"

รัฐศาสตร์นิเทศ เป็นวารสารราย ๓ เดือน ของสมาคมรัฐศาสตร์ ฉบับปัจจุบันว่าด้วย "คอมมิวนิสต์ และการเมืองระหว่างประเทศ"

วารสาร "การเมืองสำหรับประชาชน" ของคณะรัฐศาสตร์จุฬาฯ ฉบับปัจจุบันว่าด้วย "ศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม"

เอกสารการศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ฉบับปัจจุบัน "นโยบายรัฐบาลไทย พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๑๙" โดยรุ่งฤทธิ์ ศยามานนท์ ราย ๔ เดือน

วารสารอักษรศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศิลปากรทับแก้ว ออกจำหน่ายภาคเรียนละฉบับ

วารสารทางวิชาการ "รามคำแหง" ราย ๓ เดือนให้ความรู้ทั่วไปในทุกสาขา ฉบับสุดท้ายว่าด้วย "การเมือง" ตอนที่ ๒

กบฏผู้มีบุญภาคอีสาน

ผู้เขียนบทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะเสนอแง่คิดเห็นบางประการเกี่ยวกับการกบฏหลายครั้งที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์อีสาน ทั้งนี้โดยเน้นถึงลักษณะความคิดเรื่อง "ผู้มีบุญ" อันเป็นความเชื่อของชาวนาในภาคอีสานที่นับถือพุทธศาสนา เนื่องจากปรากฏว่า ในการกบฏทุกครั้งมีการนำเอาความเชื่อนี้มาใช้ชักจูงใจคนส่วนใหญ่ให้เข้าร่วมอุดมการด้วย ผู้เขียนจึงพยายามชี้ให้เห็นว่า ปรากฏการณ์ดังกล่าวที่มีความต่อเนื่องกันในด้านความคิดน่าจะมีส่วนสัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริงทางการเมืองและเศรษฐกิจสังคมในภาคอีสาน ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่มีเชื้อสายลาว และรัฐบาลมิได้ให้ความสนใจอย่างจริงจังต่อปัญหาความยากจนในดินแดนที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวนับตั้งแต่อดีต

กบฏผู้มีบุญครั้งแรกเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๒๔๒[๒] แผ่นดินพระเพทราชา (พ.ศ. ๒๒๓๑–๒๒๔๖) หัวหน้ากบฏชื่อ*บุญกว้าง* มีเชื้อสายลาว ได้อ้างตัวเป็นผู้มีบุญแสดงวิชาอาคมต่าง ๆ จนมีสมัครพรรคพวกและผู้เลื่อมใสเป็นจำนวนมาก ต่อมาก็ได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ส้องสุมผู้คนอยู่ที่นอกเมืองนครราชสีมา พระยานครราชสีมาและกรมการเมืองไม่สามารถปราบปรามบุญกว้างได้ทั้ง ๆ ที่มีกำลังทหารมากกว่า เป็นเหตุให้บุญกว้างแสดงอิทธิฤทธิ์ข่มขู่เอาทหารและสัตว์พาหนะจากเมืองนครราชสีมามาเป็นกำลังของตนเพิ่มขึ้นอีก ตามพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขากล่าวว่า พวกกบฏมีกำลังทหาร ๔,๐๐๐ คน เศษ ช้าง ๘๔ เชือก และม้ากว่า ๑๐๐ ตัว เมื่อมีกำลังรบมากเช่นนี้ บุญกว้างจึงวางแผนยกทัพเข้าโจมตีอยุธยา แต่ในที่สุดก็พ่ายแพ้เพราะพระยานครราชสีมาหลอกให้ยกทัพลงมาตั้งที่สระบุรี[๓] ทำให้กองทัพใหญ่ซึ่งยกมาจากอยุธยาเข้าล้อมจับพวกกบฏได้โดยสะดวก บุญกว้างและพวกอีก ๒๘ คนถูกประหารชีวิต

แม้ว่ารัฐบาลสามารถปราบกบฏบุญกว้างได้ แต่เรื่องที่บุญกว้างได้แสดงตนเป็นผู้มีบุญนั้นก่อให้เกิดความเชื่อแก่ชาวโคราช ว่าผู้มีบุญจะต้องมาปรากฏตัวอีก อย่างไรก็ดี หลังจากการกบฏครั้งนี้ ก็ไม่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับผู้มีบุญเป็นเวลานาน จนกระทั่งในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑–๒๔๕๓) เกิดการปลุกเรื่องของผู้มี

บุญขึ้นอีกทั่วมณฑลอุดรและอีสาน ตั้งแต่ปลายเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๕

สาเหตุเนื่องจากมีลายแทงเป็นคำพยากรณ์ว่า ในราวเดือน ๖ ปีฉลู ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) จะเกิดเภทภัยครั้งยิ่งใหญ่ หินแฮ่ (หรือหินลูกรัง) ซึ่งมีอยู่โดยทั่วไปในภาคอีสานจะกลายเป็นทองเป็นเงิน ผักเขียวผักทองจะกลายเป็นช้างเป็นม้า ควายทุยเผือกและหมูจะกลายเป็นยักษ์กินคน ต่อจากนั้นท้าวธรรมิกราชผู้มีบุญจะมาปรากฏตัวเป็นใหญ่ในโลก ใครอยากพ้นเหตุร้ายจะต้องคัดลอกลายแทงเก็บไว้บอกคนอื่นรู้กันต่อ ๆ ไป ใครเป็นคนดีไม่ได้ทำบาปอะไรให้เก็บหินแฮ่รวบรวมไว้ เพื่อรอคอยเวลาที่ท้าวธรรมิกราชจะมาชุบเป็นเงินเป็นทอง ใครเคยทำผิดไว้ให้มารับโทษของตน ใครกลัวตายให้รีบฆ่าควายทุยเผือกและหมูเสียก่อนที่จะกลายเป็นยักษ์ในเดือน ๖ ใครเป็นสาวโสดให้รีบแต่งงาน มิฉะนั้นจะถูกยักษ์จับกิน ฯลฯ

ขณะเดียวกันนั้นเอง ได้เกิดมีผู้วิเศษขึ้นตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น พระครูอิน วัดบ้านหนองอีตุ้ม อำเภอโสธร อ้างตัวเป็นผู้วิเศษ ทำพิธีตัดกรรมวางเวรเพื่อล้างบาปให้กับชาวบ้านที่ตื่นกลัวคำพยากรณ์และยังได้บ่าวประกาศให้สะสมหินแฮ่ไว้รอคอยท้าวธรรมิกราชผู้มีบุญจะเสด็จมาชุบให้เป็นเงินเป็นทองตามคำพยากรณ์

นอกจากนี้ บรรดาผู้อ้างตัวเป็นผู้วิเศษมักจะเล่าเรื่องเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ และอวดอ้างวิชาอาคมต่าง ๆ ของตนเพื่อให้ชาวบ้านเกิดความเลื่อมใส เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ที่ผู้วิเศษเล่านั้น บางครั้งก็พิลึกพิลั่นและน่าอัศจรรย์เสียจนกระทั่งทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าผู้มีบุญที่ตนกำลังรอคอยอยู่ก็คือพวกผู้วิเศษนั่นเอง เมื่อชาวบ้านมีความศรัทธามากขึ้น ต่างพากันมาอาสาเป็นพรรคพวกของผู้วิเศษ ทำให้พวกผู้วิเศษมีบริวารแวดล้อมมากมาย ในจำนวนนี้มีผู้วิเศษชื่อองค์มั่น ได้ทำการสั่งสมผู้คนแล้วก่อการกบฏขึ้นในราวเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๕

ความเป็นมาขององค์มั่นไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดนัก รู้แต่ว่าเป็นคนมีภูมิลำเนาอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ องค์มั่นอยู่ที่สวรรณเขต ตั้งตัวเองเป็นเจ้าปราสาททอง หรือ พญาธรรมิกราชผู้มีบุญ จุติจากสวรรค์เพื่อลงมาโปรดมนุษย์ ต่อมาได้คบคิดกับแพทย์ประจำตำบล เมืองตระการพืชผล ชื่อหลวงวิชา หรือ เรียกกันว่าองค์ฟ้าเลื่อน ทำการรวบรวมผู้คนไว้เป็นสมัครพรรคพวก ในครั้งแรกองค์มั่นมีพวกประมาณ ๒๐๐ คน คิดที่จะตีเอาเมืองอุบลราชธานี และเตรียมปลดกรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลอีสาน แต่ในระ

หว่างที่องค์มั่นยกพวกไปเกลี้ยกล่อมผู้คนให้เข้ามาเป็นกำลังของตนที่เมืองเขมราฐนั้น ผู้รักษาการเมืองเขมราฐและกรมการเมืองอีก ๒ คนได้เข้าขัดขวางและขับไล่องค์มั่น พร้อมกับห้ามราษฎรมิให้เชื่อฟังหรือเข้าเป็นพวก ด้วยความโกรธแค้น องค์มั่นจึงสั่งให้พรรคพวกจับกรมการเมือง ๒ คนฆ่าเสีย ส่วนผู้รักษาการเมืองเขมราฐ องค์มั่นจับใส่แคร่แล้วแห่แหนไปรอบ ๆ เมือง บังคับให้เกลี้ยกล่อมราษฎรเข้ามาเป็นพวกของตนให้มากที่สุด ต่อจากนั้นองค์มั่นก็พาพวกเดินทางไปถึงบ้านสะพือใหญ่ (ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอตระการพืชผลปัจจุบัน) แสดงเวทมนตร์คาถา และอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เพื่อให้ผู้คนเลื่อมใสสมัครเป็นพรรคพวกติดตามตนต่อไป ในระหว่างนี้องค์มั่นยังได้ผู้วิเศษที่ตั้งตัวเป็นองค์ต่าง ๆ ๖ คนนำพวกมาร่วมสมทบด้วย ดังนั้น พวกกบฏจึงมีกำลังเพิ่มขึ้นถึงประมาณพันคน

ขณะที่องค์มั่นอยู่ที่บ้านสะพือใหญ่นั้น มีรายงานความเคลื่อนไหวขององค์มั่นและพวกเข้ามายังเมืองอุบลราชธานี กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์รับสั่งให้ตำรวจและทหารจำนวนหนึ่งออกไปสืบลาดเลา แต่เกิดการปะทะกับพวกกบฏเข้า ฝ่ายเจ้าหน้าที่ปราบปรามแพ้เพราะมีกำลังน้อยกว่า ทำให้องค์มั่นได้กำลังมากขึ้นอีกเป็น ๑,๕๐๐ คน เตรียมยกเข้าตีเมืองอุบลราชธานี ก่อนที่เหตุการณ์จะลุกลามใหญ่โต กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์รับสั่งให้จัดกำลังกองทหารพร้อมด้วยอาวุธที่ทันสมัย ยกออกจากเมืองอุบลราชธานี ถึงบ้านสะพือใหญ่ในวันที่ ๔ เมษายน แล้วตั้งกำลังล้อมพวกกบฏไว้ ระดมยิงปืนใหญ่ ๓ ครั้ง ทำให้พวกกบฏล้มตายลงประมาณ ๓๐๐ คน กองทัพกบฏแตกไม่เป็นขบวน ต่างพากันหลบหนีกระเจิดกระเจิง ที่ถูกจับได้รวมทั้งสิ้น ๔๐๐ กว่าคน ส่วนองค์มั่น มีผู้เล่าว่าได้หลบหนีไปในระหว่างที่มีการรบกันอย่างชุลมุน แล้วข้ามแม่น้ำโขงไปยังฝั่งลาวหายตัวไป

ในครั้งนี้ก็เช่นเดียวกัน แม้ว่ารัฐบาลสามารถปราบพวกกบฏได้ และลงโทษผู้อ้างตัวเป็นผู้วิเศษที่ถูกจับได้อย่างรุนแรงถึงขั้นประหารชีวิต เพื่อมิให้ใครเอาเยี่ยงอย่างก่อความไม่สงบขึ้นอีกก็ตาม แต่ชาวอีสานยังคงเชื่อว่าจะต้องเกิดผู้มีบุญมาปรากฏตัวปลดปล่อยความทุกข์ยากของมวลมนุษย์อีก ไม่นานนักก็ปรากฏว่า ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ที่บ้านหนองบักแก้ว จังหวัดเลย มีผู้อ้างตัวว่าเป็นผู้มีบุญ ๔ คน จุติลงมาจากสวรรค์เพื่อช่วยบัดเบ่าภัยวิบัติที่เมืองมนุษย์ ผู้มีบุญทั้ง๔คนนี้ได้บ่าวข่าวว่าจะเกิดยักษ์กินคนในปีนั้น ทำให้พวกชาวบ้านแถบนั้นตื่นกลัว พากันมาหาผู้วิเศษทั้ง ๔ ขอเครื่องรางของขลังไว้ป้องกันตัว จึงเกิดข่าวลือต่าง ๆ เกี่ยวกับของวิเศษและอิทธิปาฏิหาริย์ของผู้มีบุญไปทั่วถึงจังหวัดร้อยเอ็ด มหา

สารคาม ฯลฯ ชาวนานับจำนวนเป็นร้อยเป็นพันเดินทางรอนแรมจากต่างจังหวัดเพื่อมาสักการบูชาและขอเครื่องรางของขลังบ้าง เมื่อผู้มีบุญทั้ง ๔ มีพรรคพวกและเงินทองมากขึ้น จึงประกาศว่าจะยกพวกไปยึดอำเภอวังสะพุงทั้ง ๆ ที่มีอาวุธปืนเล็กเพียง ๓ กระบอกเท่านั้น ในไม่ช้าพวกกบฏผู้มีบุญ บ้านหนองบักแก้วก็ถูกทางการปราบปรามและจับกุมมาลงโทษได้ทั้ง ๔ คน

จากเรื่องที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมด อาจตีความได้ว่าการปลุกความคิดเรื่อง "ผู้มีบุญ" เป็นทางออกของชาวอีสานที่จะแสวงหา "ยุคสมัยแห่งพระศรีอารย์" ซึ่งมีรูปแบบแตกต่างจากส่วนอื่นๆ ในเอเชียที่ประชาชนนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทเหมือนกัน[๕] ผู้เขียนต้องการศึกษารูปแบบต่าง ๆ ของความเคลื่อนไหวทางศาสนาการเมือง ดังนั้น จึงได้พยายามวิเคราะห์ถึงลักษณะทั่วไปเกี่ยวกับการเกิดเรื่อง "ผู้มีบุญ" วิวัฒนาการของความคิด สภาพการณ์ต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์นี้ขึ้น ลักษณะของผู้นำและการใช้ความคิดเรื่อง "ผู้มีบุญ" มาปลุกระดมรวมกำลังผู้คน

ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตว่าการกบฏของผู้มีบุญโดยเฉพาะ ๒ ครั้งหลังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ และ ๒๔๖๗ มีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือมีการทำนายทายทักว่าจะเกิดเหตุร้ายต่าง ๆ ขึ้นก่อน ทำให้ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัว หลังจากนี้ผู้วิเศษก็จะปรากฏตัวขึ้น แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ และป่าวประกาศว่า "ผู้มีบุญ" จะมาถึงโลกนี้ในไม่ช้า แล้วความทุกข์ร้อนของประชาชนจะหมดสิ้นไป จากคำทำนายนี้เองทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อและรอคอย "ผู้มีบุญ" ที่จะมาปราบยุคเข็ญด้วยใจจดจ่อ ครั้นได้เห็นการแสดงฤทธิ์เดชของผู้วิเศษมากขึ้น หรือได้ยินผู้วิเศษอ้างตนเป็น "ผู้มีบุญ" ก็จะพากันเคารพนับถือผู้วิเศษนั้นจนเข้าสมัครเป็นพรรคพวกด้วย เมื่อมีพวกมากขึ้นเรื่อย ๆ ผู้มีบุญก็คิดจะขยายอำนาจสร้างอาณาจักรทางการเมืองของตนเอง ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดการปะทะกันขึ้นกับกองกำลังทหารของรัฐบาล แม้ว่าฝ่ายกบฏผู้มีบุญเสียเปรียบในด้านกำลังรบน้อยกว่า และพ่ายแพ้ไปในที่สุด แต่ก็จะเห็นว่าการที่พวกกบฏสามารถรวบรวมกำลังคนเข้ารบกับฝ่ายรัฐบาลได้เพราะความเชื่อมั่นของประชาชนในอำนาจเวทมนตร์คาถาของผู้วิเศษนั่นเอง

ผู้เขียนเชื่อว่าความแร้นแค้นในภาคอีสาน ซึ่งเป็นปัญหาเศรษฐกิจสังคมที่ประชาชนประสบอยู่ คือปัจจัยสำคัญเอื้ออำนวยให้เกิดผู้วิเศษและผู้มีบุญขึ้น ดังจะเห็นว่าใน พ.ศ. ๒๔๔๕ อันเป็นปีที่เกิดผู้มีบุญนับจำนวนร้อยกว่าคนนั้น เป็นปีที่ผลผลิตทางเกษตรกรรมล้มเหลว ประชาชนต้องขาดรายได้ และปรากฏว่ามีการขูดรีดแรงงานอย่างหนักจากข้า

ราชการท้องถิ่น ทำให้ชาวนาภาคอีสานประสบกับความเดือดร้อนสุดที่จะทนทานได้ ประกอบกับภายหลังจากที่รัฐบาลได้ตกลงทำสัญญากับฝรั่งเศส (Franco-Siamese Treaty) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ทำให้เกิดความรู้สึกในหมู่ชาวอีสานว่าฐานะของรัฐบาลตกต่ำลงไปมาก ดังนั้น ไม่ต้องสงสัยเลยว่าเหตุใดประชาชนจึงเชื่อเรื่อง "ผู้มีบุญ" ตามคำพยากรณ์ และรอคอยที่จะให้ "ผู้มีบุญ" มาแก้ไขสถานการณ์อันเลวร้ายดังกล่าว

เกี่ยวกับตัวผู้วิเศษหรือผู้มีบุญ ไม่ปรากฏความเป็นมาอย่างละเอียดแน่ชัดนัก อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานที่พอมีอยู่ยืนยันได้ว่าพวกผู้มีบุญส่วนใหญ่คือพวกบัญญาชนหรือผู้นำในระดับท้องถิ่น ทั้งนี้จะเห็นได้จากรายชื่อของพวกกบฏที่ถูกทางการจับได้ ตัวอย่าง เช่นก่านันสุ่ย บ้านส่างมึง อำเภอเกษมสีมา หลวงประชุม เคยเป็นกรมการเมืองอำนาจเจริญ พระครูอิน วัดบ้านหนองอีตุ้ม และท้าวบุญจันทร์ น้องชายผู้ว่าราชการเมืองขุขันธ์ เป็นต้น คงจะเป็นด้วยเหตุนี้ เตช บุนนาค จึงตีความว่าการเกิดกบฏผู้มีบุญใน พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นผลกระทบจากการปฏิรูปการปกครองทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีนโยบายรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ทำให้พวกอภิสิทธิ์ชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ต้องสูญเสียอำนาจทางการเมืองและฐานะทางเศรษฐกิจ แต่จากข้อเท็จจริงที่ปรากฏในรายงานกราบบังคมทูลของข้าหลวงต่างพระองค์ ๆ กล่าวว่าผู้อ้างตัวเป็นผู้มีบุญหลายคนเป็นข้าราชการในตำแหน่งชั้นผู้น้อย (เช่น ขุน หมื่น พัน ทนาย) ซึ่งมีความพึงพอใจในฐานะทางเศรษฐกิจและการดำเนินชีวิตตามฐานะของตนอยู่แล้ว นี่เป็นหลักฐานที่ขัดแย้งกับการตีความข้างต้น และชี้ให้เห็นแน่ชัดยิ่งขึ้นว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมที่กล่าวมาแล้วเป็นสาเหตุที่สำคัญกว่า

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะความคิดเกี่ยวกับเรื่อง "ผู้มีบุญ" ซึ่งเกิดขึ้นเป็นวัฒนธรรมของภาคอีสาน ผู้เขียนได้วิเคราะห์วรรณกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลทางจิตใจต่อคนไทยมาก คือ ไตรภูมิพระร่วง พระมาลัยคำหลวง และนิทานชาดก ทำให้มองเห็นการคลี่คลายของความคิดนี้ได้ชัดเจนขึ้น[๖]

นิทานชาดกเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ โดยแต่ละชาติพระพุทธเจ้าได้ทรงประกอบคุณงามความดีต่าง ๆ ไว้ ในบรรดานิทานชาดกทศชาติ เวสสันดรชาดกเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงความเสียสละอย่างสูงส่งของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะบัญจมหาบริจาค เพื่อการบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ เรื่องดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดความเชื่อแก่หมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทยว่าการตรัสรู้ธรรมของพระพุทธเจ้าเนื่องมาจากการ

สั่งสมบุญในระหว่างชาติต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะของ "ผู้มีบุญ" ดังที่ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงพระพุทธเจ้านั้นเอง เราจะเห็นว่าในวรรณกรรมพุทธศาสนาหลายเรื่องได้เรียกชื่อของ "ผู้มีบุญ" ไปต่าง ๆ กัน เช่นปัจเจกพุทธ อัครสาวก อรหันตขีณาสพ โพธิสัตว์ และจักรพรรดิ สำหรับ ๒ ชื่อหลังมีความสำคัญที่จะชี้ให้เห็นถึงความคิดเกี่ยวกับเรื่อง "ผู้มีบุญ" ในประเด็นการตีความของผู้เขียน

คำว่า "โพธิสัตว์" หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "เมตไตรย" เป็นชื่อเรียกผู้ที่ต่อไปจะมาเป็นพระพุทธเจ้า ปรากฏว่าในวรรณกรรมพุทธศาสนาของไทยส่วนใหญ่ มักจะมีเนื้อหาหนึ่งไม่พ้นเรื่องราวของ พระโพธิสัตว์ และการเสด็จมาเป็นพระพุทธเจ้าพร้อมกับการเกิดยุคสมัยที่มีแต่ความรุ่งเรือง หรือ ยุคพระศรีอาริยเมตไตรย ตัวอย่างเช่น ในไตรภูมิพระร่วงมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์และคำสั่งสอนว่า ผู้ที่มีความศรัทธาในเรื่องนี้จะได้เข้าเฝ้าพระเมตไตรยและฟังธรรมจากพระองค์ ในหนังสือพระมาลัยคำหลวงก็เช่นเดียวกันมีเรื่องที่พระเมตไตรยตรัสแก่พระมาลัยว่าพระองค์จะได้รับเชิญให้เสด็จลงมาปลดปล่อยความทุกข์ยากของมวลมนุษย์ในโลก

ส่วนคำว่า "จักรพรรดิ" มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาการเมืองอย่างเห็นได้ชัด ความหมายของคำนี้ใช้เรียกกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ หรือกษัตริย์ผู้ครอบครองจักรวาล มักจะปรากฏอยู่โดยทั่วไปในวรรณกรรมต่าง ๆ คำเทศนาและอื่น ๆ ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า ผู้ที่ได้สั่งสมบุญไว้ในชาติก่อน ๆ หากเกิดเป็นกษัตริย์ ก็จะทรงมีบุญญาธิการได้ครอบครองจักรวาลหรืออาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ต่อไปและจะทรงเป็นจักรพรรดิผู้ทรงธรรม หรือ "ธรรมิกราช" ด้วย

ลักษณะความคิดเกี่ยวกับ "ธรรมมิกราช" นี้มีความสัมพันธ์กับความคิดของพวกกบฏผู้มีบุญ ซึ่งมักเรียกตัวเองว่า "ท้าวธรรมมิกราช" หรือ "พญาธรรมมิกราช" และในบางครั้งก็ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ มีชื่อเช่นเดียวกับพระนามของกษัตริย์ไทยองค์ก่อน ๆ เช่นที่องค์มั่นตั้งตัวเองเป็น "เจ้าปราสาททอง" (พระเจ้าปราสาททอง พ.ศ. ๒๑๗๓–๒๑๗๙) แสดงให้เห็นว่าพวกผู้นำกบฏผู้มีบุญได้ใช้แนวความคิดทางศาสนาการเมืองดังกล่าวเพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อเดิมของประชาชน และทำให้ฐานะผู้นำของตนมีความชอบธรรม เช่นเดียวกับการที่พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ในอาณาจักรซึ่งยอมรับนับถือพุทธศาสนาเถรวาทอย่างไทยหรือลาวทรงมีพระนามว่า "ธรรมราชา"

ผู้เขียนสรุปแง่คิดจากการตั้งข้อสมมุติฐานดังกล่าวข้างต้นว่า การเกิดกบฏผู้มีบุญบ่อยครั้งในภาคอีสานเป็นปรากฏการณ์ที่ชี้ได้

ว่า ความคิดเรื่อง "ผู้มีบุญ" เป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้ง และแพร่หลายในหมู่ชาวนาภาคอีสาน ซึ่งทำให้เกิดความศรัทธาต่อผู้นำทั้งทางโลกและทางธรรม พระมหากษัตริย์และพระโพธิสัตว์คือตัวแทนของความเชื่อดังกล่าว การอ้างตนเป็น "ผู้มีบุญ" โดยพวกกบฏ และการให้คำสัญญาแก่ชาวอีสานที่จะปราบปรามยุคเข็ญหรือแก้ไขความเดือดร้อนต่างๆ จนทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นเข้ามาร่วมอุดมการกับพวกกบฏด้วยนั้น ย่อมเป็นสิ่งยืนยันสภาพความเป็นจริงโดยชัดแจ้งว่า ชาวนาภาคอีสานประสบความยากแค้น และความเดือดร้อนอย่างสาหัส ความพยายามที่จะแสวงหายุคพระศรีอารย์ หรือการตั้งหน้าตั้งตารอคอยสมัยอันเป็นอุดมคติของชาวนาภาคอีสาน แสดงให้เห็นถึงความขมขื่น และความกดดันที่มีอยู่ในระบบเศรษฐกิจสังคมศักดินาล้าหลัง ในท้องถิ่นที่ประชาชนส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากลาว ซึ่งทำให้ความรู้สึกรวมตัวเป็นชาติมีอยู่น้อย เมื่อรัฐบาลขาดความสนใจและละเลยในด้านการพัฒนาทางการเมืองและเศรษฐกิจ ปรากฏการณ์ "กบฏผู้มีบุญ" ซึ่งเป็นทางออกอันหนึ่งของชนชั้นชาวนาที่จะต่อสู้กับความยากจนและการกดขี่ ขูดรีด ในสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย

ผู้เขียนเชื่อว่าความคิดนี้ได้สืบทอดต่อกันมาในหมู่ชาวนาภาคอีสานเป็นระยะเวลาอันนาน เพราะปรากฏว่าใน พ.ศ. ๒๕๐๒ ยังเกิดเรื่อง "ผู้มีบุญ" ขึ้นอีกที่จังหวัดนครราชสีมา โดยมีผู้มีบุญอ้างว่าตนคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับชาติมาเกิด ความเชื่อที่ติดต่อกันยาวนานเช่นนี้ น่าจะเป็นเพราะสภาพความยากแค้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังคงมีอยู่ และเป็นสิ่งพิสูจน์ทฤษฎีที่ว่า ความฝันถึงเรื่องยุคพระศรีอารย์คือปรากฏการณ์ทางการเมืองซึ่งมักจะเกิดขึ้นเป็นความเชื่อในหมู่ชาวนาสังคมศักดินา ในท้องถิ่นของสังคมสมัยใหม่ที่ยังล้าหลังและถูกทอดทิ้ง ในกลุ่มชนชั้นกรรมาชีพที่ยังด้อยพัฒนาและเฉยชาต่อการเมือง ในกลุ่มชนที่อพยพมาจากสังคมอื่น หรือในชนกลุ่มน้อยซึ่งขาดพลังการรวมตัวทางการเมือง[๗]

พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล แปลและวิจารณ์จาก Yoneo Ishii, "A Note On Buddhistic Millenarian Revolts in Northeastern Siam," *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. VI, No. 2, Sept. 1975, pp. 121–162.

เชิงอรรถ

๑. ผู้แปลถอดคำนี้มาจากคำว่า "Buddhistic Millenarian Revolts" เพราะเห็นว่ามีความเหมาะสมกบการตีความของผู้เขียน และตรงกับลักษณะของการเกิดกบฏด้วย เกี่ยวกับเรื่องนี้ ผู้สนใจควรติดตามศึกษาเปรียบเทียบดูใน Norman Cohn, *The Pursuit of the Millennium: Ravolutionary Millenarians and Mystical anarchists of the Middle Ages* (London ; Paladin, 1970) (ผู้แปลขอขอบคุณอาจารย์ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ผู้แนะนำหนังสือเล่มนี้)

๒. ความจริงน่าจะเป็น พ.ศ. ๒๒๓๕ มากกว่า (ตามที่ผู้แปลตรวจสอบจาก "พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา") ผู้เขียนได้อ้างจากเอกสารอันดับรอง คืออ้างจาก Wood (*A History of Siam*, 1926, p. 222) และ Wood อ้างจากพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาอีกทีหนึ่ง ดูสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา** : เล่ม ๒ (พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๕๐.

๓. ตาม "พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา" (หน้า ๑๕๑ – ๕๒) กล่าวว่าเป็นเมืองลพบุรี ไม่ทราบว่าผู้เขียนอ้างจากแหล่งไหน

๔. กบฏผู้มีบุญครั้งนี้ กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์เรียกว่า "กบฏนักบุญ" ดู เตช บุนนาค, "ขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ร.ศ. ๑๒๑," **สังคมศาสตร์ปริทัศน์**, ๑ (มิถุนายน–สิงหาคม ๒๕๑๐) หน้า ๗๘

๔. ผู้เขียนให้ติดตามศึกษาจากตัวอย่างในประเทศศรีลังกา พม่า และในกลุ่มชาวเขาเขตชายแดนไทย – พม่า ดู Kitsiri Malalgoda, "Millennialism in Relation to Buddnism," *Comparative Studies in Social and History*," , 12 (1970), 424–41. M.E. Spiro, *Buddhism and Society* (London : George Allen & Unwin, 1971), pp. 171–87. E.M. Mendelson, Religion and Authority in Modern Burma," *The World Today*, 3 (1960), 110–18. Do, "The King of the Weaving Mountain," *Journal of the Royal Central Asian Society*, XLVIII (1961), 229–37. Do, "A Messianic Buddhist Association in Upper Burma," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XXVI (1961),560–80 Theodore Stern, "Ariya and Golden Book: A Millenarian Buddhist Sect among the karen," The *Journal of Asian Studies*, 2 (1968), 297–328.

๖. ความจริงยังมีวรรณกรรมพุทธศาสนาอีกหลายเรื่องที่ผู้เขียนน่าจะได้นำมาวิเคราะห์ เช่น นันโทปนันทสูตรคำหลวง มหาชาติคำหลวง และปฐมสมโพธิกถา ในหนังสือเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่แสดงถึงอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ ซึ่งจะชี้ให้ชัดแจ้งยิ่งขึ้นอีกว่าทำไมผู้ที่อ้างตัวเป็นผู้มีบุญ จึงต้องแสดงอิทธิฤทธิ์ให้เป็นที่ปรากฏแก่ผู้อื่น (ผู้แปลขอขอบคุณ คุณสุมาลี ลียะกูล ซึ่งได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้แง่คิดเกี่ยวกับเรื่องนี้)

๗. ผู้เขียนให้ติดตามดูใน Yonina Talmon, "Pursuit of the Millennium : the Relation between Religious and Social Change," *The European Journal of Sociology*, III (1962), 138.

อีสาน : ปัญหาความด้อยพัฒนา ผู้ก่อการร้าย และปฏิกิริยาโต้ตอบจากทางการ*

จุดมุ่งหมายของข้อเขียนชิ้นนี้ นาย บีเตอร์ เอฟ เบลล์ ต้องการชี้ให้เห็นถึงภูมิหลังและสภาพของอีสาน รวมทั้งบทบาทของทางการที่เข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วย เนื่องจากภูมิภาคแถบนี้เป็นที่น่าสนใจทางการเมือง จึงดึงดูดชักนำให้กลุ่มนักวิจัยและหน่วยพัฒนาได้เข้ามามีบทบาทด้วย แต่กระนั้นข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของภาคอีสาน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคมหรือการเมืองก็ยังคงเป็นที่เข้าใจได้ยากอยู่นั่นเอง ประการที่สำคัญก็คือว่าความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับชุมชนแถบนี้ยังไม่สมบูรณ์พอ[๑] ดังจะเห็นได้จากทั้ง ๆ ที่มีความแตกต่างกันทางขนบประเพณีและวัฒนธรรมระหว่างภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย และยังเป็นที่ยอมรับกันว่าชาวอีสานนั้นสืบทอดวัฒนธรรมพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมไทย–ลาว แต่ก็ยังคิดกันว่าลักษณะส่วนใหญ่แบบไทย ๆ นั้นสามารถนำไปใช้กับภูมิภาคที่เล็กกว่าได้ (งานวิจัยส่วนใหญ่ก่อนหน้านี้ ทำกันในภาคกลาง) เอกสารทางวิชาการที่มีอยู่สองสามชิ้น[๒] ชี้ให้เห็นว่า แม้แต่การเปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้านหรือชุมชนของอีสานด้วยกันเองก็ยังทำได้ไม่ดีนัก ตัวอย่างจากข้อเขียน ๒–๓ ชิ้น[๓] บ่งว่าผลงานทางด้านการวิจัยที่ทำกันเมื่อไม่นานนี้เกือบทุกชิ้น อยู่ภายใต้การสนับสนุนของทหารทั้งสิ้น เพื่อจะได้ใช้ข้อมูลที่ได้ในการต่อต้านการก่อการร้าย[๔] ตัวอย่างของงานวิจัยชิ้นหนึ่งก็คือ *หนังสือคู่มือประจำจังหวัด* ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด ๕ เล่มด้วยกัน เล่มแรกเป็นความพยายามที่จะสร้างภาพที่สมบูรณ์ของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสานโดยอาศัยข้อมูลและเอกสาร เท่าที่พอจะหาได้ ทั้ง ๆ ที่เบลล์ก็เป็นผู้ร่วมงานชิ้นนี้ด้วยคนหนึ่ง โดยทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมหนังสือประจำจังหวัดเล่มที่ว่าด้วยสภาพแวดล้อมทางสังคม[๕] เบลล์เองก็หมดอาลัยตายอยากกับข้อมูลพื้นฐานเหล่านี้เพราะหาความเชื่อถือไม่ได้เลย ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลทางด้านประชากร ทำเลที่ตั้งของหมู่บ้าน หรือลักษณะของวัฒนธรรมและบุคลิกภาพที่แตกต่างออกไป

---

* ผู้ที่สนใจจะศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมโปรดดูรายละเอียดของรายชื่อหนังสือ และบทความได้ในเชิงอรรถท้ายบทความนี้ **ผู้แปล**

ลักษณะสำคัญ ๆ ที่จะแสดงให้เห็นถึงภาพของภาคอีสานที่ไปอยู่ในที่อื่นได้แก่ ความรู้สึกที่นักท่องเที่ยวได้รับเมื่อเห็นถึงความล้าหลัง ซ้ำยังถูกทอดทิ้งให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว ขาดการลงทุนจากสังคมส่วนรวมเพียงพอ ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ โรคขาดอาหาร ขาดความเจริญ และติดตามมาด้วยมาตรฐานการครองชีพที่ต่ำ[๖]

สิ่งที่แสดงให้เห็นลักษณะของภาคอีสานก็คือ การขาดการพัฒนาด้วยเหตุทางธรรมชาติ ในขณะที่ความจริงแล้วสิ่งนี้มีความสัมพันธ์กับแบบแผนการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยอยู่มากทีเดียว เพราะลักษณะพื้นฐานที่สุดของการพัฒนาในแถบนี้ก็คือ การขยายพื้นที่ทำการเพาะปลูก และเพิ่มปริมาณผลผลิตทางเกษตรเพื่อตอบสนองความต้องการจากภายนอก[๗] ทำให้ส่วนเกินจากภาคเกษตรกรรมเคลื่อนย้ายเข้าสู่เมืองหลวง (กรุงเทพฯ) ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นต้นมา ระยะเวลา ๑๕ ปีที่ผ่านมานี้ภาคอีสานได้ถูกผนวกเข้าไว้ในระบบเศรษฐกิจการเกษตรแบบการค้า ดังจะเห็นได้จากการขยายพื้นที่เพาะปลูกในบริเวณที่ราบสูงและมีการปลูกพืชประเภทเส้นใยกันอย่างขนานใหญ่[๘] อย่างไรก็ตาม ภาคอีสานเองได้รับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนี้น้อยมาก ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคนิควิทยาในการผลิต หรือมาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้นอันเป็นผลเนื่องมาจากกลไกในการเคลื่อนย้ายส่วนเกินและลักษณะวิธีการผลิตของพืชผลทางเกษตรเอง ซึ่งมีผลทำให้ชนบทรอบนอกพัฒนา (หรือขยายตัว) ได้เล็กน้อยเท่านั้น ฉะนั้นรูปแบบการผลิตแบบนี้จึงทำให้อีสานกลายเป็นภาคเศรษฐกิจที่มีผลผลิตส่วนเกินทางเกษตรเพื่อส่งออก แต่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่กลับไปตกอยู่ในเมืองหลวง ซึ่งรูปแบบการผลิตแบบนี้เราจะเห็นได้ในทุกสาขาเศรษฐกิจในระบบเศรษฐกิจไทย

แนวโน้มดังที่กล่าวมาแล้วสามารถแก้ไขได้โดยจัดให้มีโครงการพัฒนาระดับภาคขึ้น[๙] รวมทั้งสังคมส่วนรวมควรให้ความสนใจมากขึ้นด้วย โดยการจัดสรรงบประมาณของชาติไปในการพัฒนาภูมิภาคที่ยากจนกว่ามากขึ้น ในความเป็นจริงแล้วงบประมาณที่ภาคอีสานได้รับการจัดสรรนั้นอยู่ในระดับที่ต่ำมากจนกระทั่งได้มีกรณี "ฉุกเฉิน" เกิดขึ้น และเงินทุนภายนอกจึงพอจะหาได้สำหรับโครงการพัฒนาต่าง ๆ อันมีผลทำให้ผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองที่กรุงเทพฯ ซึ่งเคยได้รับจากภูมิภาคลดน้อยลงไป

ดังนั้น จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองมีส่วนสัมพันธ์กับสภาพทางเศรษฐกิจ เพียงแต่ความสัมพันธ์ที่แน่ชัดไม่ได้ถูกแสดงออกมาให้เห็นเท่านั้นเอง ยิ่งไปกว่านั้นภาพของภาคอีสานยังเต็มไปด้วยส่วนประกอบต่าง ๆ มากมาย ดังเช่นจากการศึกษา

ถึงภาคอีสานเมื่อเร็ว ๆ นี้[๑๐] แสดงให้เห็นว่าความสนใจของรัฐบาลที่มีต่อภาคอีสานนั้นเกิดขึ้นมาภายหลังความต้องการที่จะรวมอีสานเข้าไว้ในปกครองเสียอีก นอกจากนั้นวัฒนธรรมของอีสานยังเป็นอุปสรรคต่อเป้าหมายของชาติ ฉะนั้นการแก้ปัญหาในปัจจุบันก็ขึ้นอยู่กับว่าภายใต้ระบบที่เป็นอยู่นี้ ความเป็นอีสานจะมามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหานี้ได้ในระดับไหน[๑๑]

ภาคอีสานมีประวัติความเป็นมาที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในระดับภาคอย่างเด่นชัดมาก อย่างไรก็ตามลักษณะความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของภาคอีสานได้เริ่มเห็นชัดขึ้น หลังจากการก่อตั้งสภาผู้แทนราษฎรขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ภาคอีสานเริ่มมีสิทธิ์มีเสียงทางการเมืองระดับชาติบ้าง ในรอบทศวรรษ พ.ศ. ๒๔๘๓ ผู้แทนราษฎรของภาคอีสานได้รวมกลุ่มกันคัดค้านการแบ่งแยกผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองของรัฐบาลกลาง[๑๒] แต่กระนั้นประเพณีที่แตกต่างกันนี้ก็ยังคงเป็นตัวการสำคัญอย่างหนึ่งในสถานการณ์ปัจจุบันอยู่ดี แม้ว่าผู้แทนที่มีชื่อเสียงส่วนใหญ่ของภาคอีสานในระยะนั้นจะถูกเนรเทศหรือหนีเข้าป่าไปแล้วก็ตาม

Noel Battye ได้ให้เหตุผลที่แจ่มชัด[๑๓] เกี่ยวกับการเริ่มต้นของวิกฤตการณ์ในปัจจุบัน โดยการศึกษาพัฒนาการของมันจากตัวแทนแหล่งข่าวต่าง ๆ โดยกล่าวว่า แม้ว่าแนวร่วมรักชาติไทย (Thai Patriotic Front) จะได้มารวมกับขบวนการไทยอิสระ (Thai-Independence Movements) ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘[๑๔] อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าได้เกิดแนวร่วมของการปฏิวัติขึ้นแล้วและได้มีการเรียกร้องให้มีการติดอาวุธเพื่อทำสงครามประชาชน แต่ความพยายามที่จะก้าวหน้าต่อไปเป็นไปอย่างล่าช้า Battye ให้ข้อคิดเห็นว่าลักษณะผู้นำจากภายนอก (จากฮานอยหรือปักกิ่ง) นั้นมีความสำคัญน้อยกว่าบทบาทของอดีตนักการเมืองจากอีสาน ทั้งที่หน่อของการปฏิวัติได้เกิดขึ้นอย่างแน่ชัดแล้วทั้งในลาวและเวียดนามเหนือก็ตามที

ประเด็นที่สำคัญก็คือ ตลอดเวลาที่ผ่านมารัฐบาลได้แต่ยืนยันถึงลักษณะภายนอกของปัญหาในภาคอีสาน และขณะเดียวกันก็ไม่ได้ให้ความสนใจแน่นอนแก่ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นภายในเลย ดังจะเห็นได้ว่าจำนวนผู้ก่อการร้ายในภาคอีสานในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ซึ่งพอประมาณได้ในขณะนั้นมีประมาณ ๕๐๐–๒๐๐๐ คน ในระยะนั้นหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นได้มีการประโคมข่าวกันอย่างครึกโครมถึงการค้นพบการจับกุมหรือจำนวนผู้ก่อการร้ายที่สงสัยว่าจะเสียชีวิต หนังสือพิมพ์นิวยอร์คไทมส์ (New York Times) ได้สะท้อนให้เห็นถึงความไม่แน่นอนของรัฐบาลในขณะนั้นโดยรัฐบาลออก

ข่าวในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ว่า มีผู้ก่อการร้ายไม่เกิน ๖๐๐–๗๐๐ คน ทั้งๆที่ตอนนั้นสำนักข่าว ยู พี ไอ.(The United Prese International) ได้พูดถึงสงครามแบบกองโจรซึ่งกำลังขยายตัวอย่างเต็มที่แล้ว

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าข้อสนับสนุนความคิดเห็นที่ว่า แนวร่วมปลดแอกแห่งชาติเวียดนามได้ช่วยให้ผู้ก่อการร้ายในไทยก่อตัวจะมีไม่มากก็ตาม ประเด็นของภาคอีสานก็ยังคงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนเป้าหมายของชนชั้นปกครองทั้งของไทยและของอเมริกา ดาร์ลิง (Darling) ได้แสดงหลักฐานให้เห็นโรคกลัวคอมมิวนิสต์ถูกไทยใช้เป็นข้ออ้างได้อย่างดีหลายต่อหลายครั้งในการขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศรวมทั้งเพิ่มการสนับสนุนทางการเมืองให้มากขึ้นด้วย เพื่อที่จะใช้เป็นทั้งการสนับสนุนรูปแบบการปกครองแบบที่เป็นอยู่ให้คงอยู่ต่อไป และยังเป็นการปราบปรามศัตรูภายในประเทศด้วย[๑๖] แม้ว่าประเทศไทยจะได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ เพื่อยืนยันให้มีการเลือกตั้งอย่างสมบูรณ์ก็ตาม แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นก็ยังคงต้องขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เหมาะสมของประเทศอยู่นั่นเอง[๑๘]

ฐานทัพสหรัฐฯในไทยนั้นมุ่งให้ความช่วยเหลือโดยตรงแก่เวียดนาม บุคลากรทางทหารของสหรัฐฯเกือบทั้งหมดในไทยมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการทิ้งระเบิดเส้นทางลำเลียงของเวียดนามเหนือและลาวทั้งสิ้น และเมื่อเร็ว ๆ นี้ยังได้มีการทิ้งระเบิดในดินแดนภาคเหนือของไทยด้วย[๑๙] ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๐๙เป็นต้นมา สหรัฐฯได้ให้เครื่องบินเฮลิคอปเตอร์แก่หน่วยรบของไทยเพื่อใช้ในการลำเลียงขนส่งทางทหาร ทั้งยังให้ความช่วยเหลือในการฝึกอบรมกองกำลังเพื่อต่อต้านผู้ก่อการร้ายด้วย ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์นิวยอร์คไทมส์ได้บรรยายถึงความหมายส่วนใหญ่นี้ไว้ดังนี้

"ให้มีการจัดตั้งหน่วยดูแลหมู่บ้านอย่างถาวรขึ้นมาในชนบท โดยให้เป็นชุดคุ้มครองหมู่บ้าน ชุดหนึ่งมี ๘–๒๐ คน คอยดูแลหมู่บ้าน ๕–๑๐ แห่งที่สำคัญๆ(ในความหมายของเจ้าหน้าที่สหรัฐ ฯ) สิ่งนี้แหละจะเป็นการพัฒนากองกำลังสำหรับรักษาความปลอดภัยระดับหมู่บ้านขึ้นมา จากประสบการณ์ที่ได้จากเวียดนาม กองกำลังเหล่านี้มาจากชาวบ้านนั่นเอง โดยเอาชาวบ้านที่คัดเลือกไว้มาฝึกความชำนาญเบื้องต้นต่าง ๆ รวมทั้งการป้องกัน เมื่ออบรมเสร็จแล้วก็ส่งกลับมาอยู่ในหมู่บ้านตามเดิม ในปลายปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ปรากฏว่ามีชาวบ้านเป็นจำนวนถึง ๑๐,๐๐๐ คนที่ได้รับการฝึกอบรมแบบนี้"[๒๐]

ทั้งๆที่ได้มีนโยบายในระยะยาวในอันที่จะเปลี่ยนภาคอีสานให้เป็นแหล่งกำลัง (เพื่อที่อาจจะย้ายความขัดแย้งไปสู่ภาคใต้แทน[๒๑])

ระดับของการก่อการร้ายเป็นการแสดงให้เห็นอย่างหนึ่งว่า รัฐบาลมีความกระตือรือร้นที่จะค้นหาฐานที่ตั้งของผู้ก่อการร้ายในป่ามากยิ่งกว่าที่จะมุ่งหาความเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวภายในของพวกผู้ก่อการร้ายเอง[๒๒] การเปรียบเทียบระหว่างระดับของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเวียดนามปี พ.ศ. ๒๕๐๓ กับเหตุการณ์ของภาคอีสานชี้ให้เห็นถึงสภาพการณ์พื้นฐานที่แตกต่างกันอย่างมากมาย[๒๓]

นายหลุยส์ โลแมกซ์ (Louis Lomax)[๒๔] ได้เตือนให้ระวังถึงอันตราย จากการรบภาคพื้นดินที่จะเกิดขึ้นเป็นครั้งที่สองในเอเชีย โลแมกซ์ชี้ให้เห็นว่าผู้ก่อการร้ายชาวไทยนับเป็นจำนวนพัน ๆ คน ที่ได้รับการฝึกอบรมจากต่างประเทศด้วยความสนับสนุนของผู้อพยพชาวญวนกำลังกระทำการก่อการอยู่ทั่วไปในชนบท ทั้งๆ ที่มีการออกข่าวอย่างแพร่หลายว่าฐานทัพทางอากาศที่อุดรถูกโจมตีในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ โลแมกซ์เองกลับกล่าวว่า แท้ที่จริงแล้วอเมริกาไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงเหมือนกับเมื่อ ๒ ปีก่อน อย่างไรก็ตาม อาสาสมัครอเมริกัน (Peace Corps) ก็ยังคงปฏิบัติหน้าที่ตามปกติ แม้ในจังหวัดที่ค่อนข้างจะอันตรายก็ตาม นอกจากนี้จังหวัดต่าง ๆ ที่มีฐานทัพอยู่ต่างก็มีความรู้สึกว่าตัวเองตกอยู่ในอันตราย และต้องมีการเตรียมการด้านความปลอดภัย แม้ว่าหนังสือของโลแมกซ์จะใช้วิธีการเขียนแบบนักหนังสือพิมพ์ กล่าวคือไม่ได้มีการค้นหาอ้างอิงข้อเท็จจริงอย่างถ่องแท้ก็ตาม แต่หนังสือเล่มนี้ก็ชี้ให้เห็นอย่างอ้อม ๆ ถึงข้อบกพร่อง และอันตรายต่างๆ อันเกิดจากการใช้ยุทธวิธีทางทหารในการแก้ปัญหาของภาคอีสาน ซึ่งผู้ที่น่าจะรู้ดีกว่าใครๆ ในเรื่องนี้ก็คือท่านเอกอัครราชทูตสหรัฐ ฯ ประจำไทยในขณะนั้นนั่นเอง ดังที่โลแมกซ์ได้บรรยายถึงเอกอัครราชทูตไว้ว่าเป็นคนที่มีความคิดต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสม์อย่างหัวชนฝา เขายังได้ยกคำพูดของเอกอัครราชทูตมาอ้างเป็นข้อพิสูจน์อีกด้วยคือ "เรา (อเมริกา) สรุปจากความจริงได้ว่า เราเป็นฝ่ายถูก และคอมมิวนิสต์เป็นฝ่ายผิด สิ่งที่เราต้องการสำหรับโลกเป็นสิ่งที่ดี แต่สิ่งที่คอมมิวนิสต์ต้องการสำหรับโลกเป็นสิ่งที่เลว"[๒๕]

หนังสือเล่มนี้ได้รับปฏิกิริยาโต้ตอบอย่างรุนแรงจากพวกอนุรักษ์นิยมของไทยอยู่ระยะหนึ่ง ดังเช่น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นักหนังสือพิมพ์ชั้นนำคนหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนระบบกษัตริย์อย่างรุนแรง ทั้งยังเป็นบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ "สยามรัฐ" ซึ่งมีอิทธิพลมากในขณะนั้น ได้กล่าวโจมตีโลแมกซ์ว่ากำลังเลียแข้งเลียขาคอมมิวนิสต์ และยังกล่าวต่อไปว่า หนังสือของโลแมกซ์มีเป้าหมายที่จะทำลายชาติไทยโดยมีเจตนา รวมทั้ง

สถาบันต่าง ๆ ด้วย นอกจากนี้คึกฤทธิ์ยังได้กล่าวโจมตีต่อไปถึงการที่ทหารอเมริกันเข้ามาในไทยว่า "อเมริกาเป็นศัตรูของชาวไทย" เข้ามาเพื่อกดขี่ขูดรีดไทย และล้มล้างสถาบันต่าง ๆ รวมทั้งความเป็นเอกราชของประเทศ และเป็นตัวนำความเสื่อมโทรมทางด้านจิตใจตลอดจนความพินาศทางด้านเศรษฐกิจมาสู่ประเทศไทยอีกด้วย[๒๖]

ลักษณะการระบายความแค้นเคืองนี้มีกันทั่วไป แม้ว่าจะเป็นการพูดเป็นนัยตามแบบฉบับของคนไทยก็ตาม แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงปฏิกิริยาที่ชัดเจนในการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเกิดจากการเข้ามาของกองทหารอเมริกัน ความรุ่งเรืองของธุรกิจบริการ (บาร์ โสเภณี สินค้าหนีภาษีจากพีเอกซ์) ที่เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว รวมทั้งการไหลเข้ามาของเงินตราต่างประเทศ และความเจริญก้าวหน้าของอุตสาหกรรมการก่อสร้าง สิ่งเหล่านี้เองที่ก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่อราคาสินค้าประเภทบริโภคอย่างมากมาย[๒๗] ยิ่งไปกว่านั้น การที่ไทยต้องพึ่งพาอาศัยเงินทุนจากต่างชาติไม่ว่าจะเป็นในรูปของการกู้ยืมหรือเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศก็ดี ในอันที่จะแก้ไขการขาดดุลย์ทางการค้า กลับทำให้ไทยต้องพึ่งพาสหรัฐฯมากยิ่งขึ้น[๒๘]

นอกจากนี้ทางด้านแผนงานต่อต้านการก่อการร้ายอันประกอบด้วยโครงการพัฒนาต่าง ๆ มากมาย ซึ่งอยู่ในการดูแลร่วมกันระหว่างไทยกับสหรัฐฯ นั้น เงินทุนส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐ ฯ ทั้งสิ้น โครงการพัฒนาต่างๆเหล่านี้ส่วนใหญ่อยู่ในรูปของหน่วยพัฒนาเคลื่อนที่ต่าง ๆ (เช่น หน่วยสาธารณสุข หน่วยการศึกษา หน่วยพัฒนาการ และหน่วยข่าวสาร) โดยการให้การบริการต่าง ๆ มากมายรวมถึงการแจกหนังสือ ยา เสื้อผ้า และการบันเทิงเริงรมย์ (ภาพยนตร์ที่เน้นถึงความเทิดทูนพระมหากษัตริย์และความรักชาติ) แต่ปรากฏว่าจำนวนประชาชนที่เข้าถึงมีน้อยมาก ทำให้ผลที่ได้รับไม่ค่อยแน่นอน ซึ่งรายงานความช่วยเหลือของอเมริกาจะเป็นพยานในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี[๒๙] โครงการพัฒนาที่ตรงไปตรงมาจะรวมเอาโครงการพัฒนาชุมชนและการเร่งรัดพัฒนาชนบทไว้ด้วย โครงการเหล่านี้จะมีผลในด้านการนำเอาเทคนิคที่ก้าวหน้าทางการเกษตรมาเผยแพร่ เช่น ส่งเสริมให้มีการขุดบ่อน้ำ ขุดคลอง ซึ่งไม่ต้องสงสัยเลยว่าวิธีการแบบนี้นั้นเป็นการปรับปรุงระดับความร่วมมือของชาวบ้านในพื้นที่ที่โครงการเหล่านี้เข้าถึง แต่โดยส่วนใหญ่แล้ว หมู่บ้านเหล่านี้ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว ค่อนข้างล่อแหลมต่อการเปลี่ยนแปลงและได้รับอิทธิพลจากโครงการเหล่านี้น้อยมาก เพราะข้าราชการมีความรู้สึกว่าพื้น

ที่แถบนี้อันตรายต่อการเข้าไปหา

จากการที่มีความสับสนเกิดขึ้นเนื่องจากการขยายโครงการ (ความร่วมมือของชาวบ้านอยู่ในระดับต่ำ ความรับผิดชอบในการบริหารมีไม่แน่นอน) ทำให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความพยายามที่จะต่อต้านการก่อการร้ายมีลักษณะเป็นงานแบบ "อุดรอยรั่ว" เสียมากกว่า กล่าวคือ เป็นความรับผิดชอบที่เกิดขึ้นภายหลังจากเกิดสภาพการณ์ทางการเมืองที่ยุ่งยากสลับซับซ้อนขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความไม่พอใจในระดับภูมิภาค การถูกทอดทิ้งจากส่วนกลาง หรือความด้อยพัฒนาของภาค และอิทธิพลจากภายนอก (ซึ่งเป็นผลจากความขัดแย้งในลาวและเวียดนาม) ก็ตามที ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ แนวคิดการต่อต้านการก่อการร้ายตามแบบฉบับของสหรัฐฯ ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน โดยอาศัยความช่วยเหลือจากการวิจัยทางวิชาการนั้นวางอยู่บนรากฐานของสมมุติฐานที่ไม่ได้คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ บางทีเราอาจจะเข้าใจได้มากกว่าถ้าเราอธิบายรูปของความสัมพันธ์แบบนี้ออกมาว่า จุดมุ่งหมายทางการเมืองของทหารก็คือ การทำให้พื้นที่อาณาบริเวณนั้นมีความมั่นคงเกิดขึ้น (โดยการป้องกันให้พ้นจากสิ่งที่เรียกกันอย่างคลุมเครือว่า "การรุกรานจากภายนอก") ฉะนั้น ด้วยเหตุนี้เองนักวิจัยทางวิชาการจึงถูกดึงเข้ามาใช้โดยการทำวิจัยในหมู่บ้านที่มีรูปแบบของความจงรักภักดี และมีความจำเป็นทางเศรษฐกิจและสังคม ด้วยความคิดที่จะทำให้หมู่บ้านเหล่านี้ดำเนินไปในทิศทางของความมั่นคงที่ตนต้องการ เมื่อเร็วๆ นี้ นายแมคนามารา เลขาธิการกระทรวงกลาโหมสหรัฐฯ ได้ทำให้ความสัมพันธ์นี้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นโดยการชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผลของความรุนแรงกับสภาวะความยากจนที่เกิดขึ้นในโลก[๓๐] ข้อสรุปของนายแมคนามาราก็คือ โลกจะมีสันติภาพ ถ้าโลกพัฒนาไปโดยคิดว่าการเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างรุนแรงในหลายๆ ประเทศนั้น (บ่อยครั้งที่การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจากความขัดแย้ง) เป็นสภาวการณ์ก่อนที่จะได้มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจเกิดขึ้น เพื่อว่าอย่างน้อยที่สุดความพยายามในอันที่จะต่อต้านการก่อการร้ายก็จะไม่เกิดขึ้นจริง ๆ

จากการสังเกตอย่างผิวเผิน นักวิชาการไทยได้ให้ข้อคิดเห็นในทางตรงกันข้ามว่าความพยายามที่จะต่อต้านการก่อการร้ายในปัจจุบันนั้นอาจจะผิดก็ได้ หรือแม้แต่เมื่อพิจารณาถึงเป้าหมายของการต่อต้านก็ตามที นายมอร์แมนชี้ให้เห็นว่าการสร้างโครงสร้างในระดับหมู่บ้านขึ้นโดยจัดให้เป็นองค์กรต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสภาตำบลหรือกลุ่มสหกรณ์ก็ดี

ล้วนแล้วแต่เป็นการเปิดโอกาสให้ฝ่ายรุกรานเข้ายึดครอง เพราะสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไม่เคยมีมาก่อน[๓๑] วูลฟ์ (Wolf) เองก็ได้ให้ข้อคิดเห็นในลักษณะนี้เหมือนกันกล่าวคือ[๓๒] เขาคิดว่าที่จริงแล้วโครงการพัฒนาชนบทอาจเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการปฏิบัติแบบกองโจรก็ได้โดยอาศัยปัจจัยพื้นฐานที่เพิ่มมากขึ้น เพราะสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ (โครงการพัฒนาทั้งหลาย–ผู้แปล) ไม่ได้มีส่วนชักนำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่หันมาสนับสนุนรัฐบาล ยิ่งไปกว่านั้นการเข้าไปยึดครองอีสานไว้ก่อนดูเหมือนจะเป็นการมองการณ์ด้วยสายตาที่สั้น เพราะว่าภาคกลางต่างหากที่เป็นบริเวณที่เหมาะต่อการรวมตัวเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมือง[๓๓] ซึ่งจากประสบการณ์ในอดีต ฐานของศัตรูของรัฐบาลล้วนแล้วแต่พบในภาคกลางทั้งสิ้น คายส์ (Keyes) แย้งว่า ไม่ใช่ชาวนาหรือชาวบ้านธรรมดาหรอก ที่เป็นอันตรายต่อรัฐบาล แต่ผู้ที่จะเป็นอันตรายต่อรัฐบาลนั้นคือทหาร และข้าราชการต่างหาก ซึ่งบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่มีความรู้ มีสถานภาพทางสังคมและได้รับผลประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง [๓๔] ฉะนั้น วิธีการต่อต้านคอมมิวนิสต์แบบง่าย ๆ ก็คือ การปลุกจิตสำนึกทางการเมืองของประชาชนที่อยู่ในเขตอันตราย (Sensitive) โดยการใช้ประโยชน์จากลักษณะโครงสร้างทางสังคมที่เป็นอยู่[๓๕] อย่างไรก็ตาม ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าอะไรคือนโยบายที่เหมาะสมจนกว่าจะสามารถบอกได้ว่าใครคือศัตรูที่แท้จริง (ไม่ว่าจะเป็นศัตรูจากภายในหรือภายนอก) และสาเหตุที่แท้จริงของความไม่พอใจที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ดี ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องราวของผู้นำของแนวร่วมรักชาติไทยนั้นมีอยู่น้อยมาก จากการสำรวจของ Battye[๓๖] ผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ แสดงให้เห็นอย่างแน่ชัดว่าฮานอย นิวยอร์คและวอชิงตันมีส่วนเกี่ยวข้องกับพวกแนวร่วม ฯ ในภาคอีสานซึ่งขัดแย้งกับรัฐบาลมากกว่ารัฐบาลที่กรุงเทพฯ มีส่วนเกี่ยวข้องเองเสียอีก แต่ข้อมูลในส่วนหลังก็ยังไม่ได้ชี้ชัดลงไปถึงองค์กรที่รับผิดชอบ และเรื่องราวเกี่ยวกับตัวผู้นำนั้นยิ่งรู้กันน้อยมาก อย่างไรก็ตามเป็นที่แน่ชัดว่า ข้อผูกพันที่รัฐบาลไทยมีต่อรัฐบาลอเมริกันนั้นก่อให้เกิดการรวมตัวที่เด่นชัดขึ้น เมื่อพิจารณาในแง่ของความไม่พอใจที่ประชาชนมีต่อจักรวรรดินิยมอเมริกา และได้ใช้เหตุนี้เป็นฐานในการเคลื่อนไหวเพื่อปลดแอกประเทศชาติ Battye ได้เอาสมาคมคนไทยพลัดถิ่นซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยอดีตข้าราชการรัฐบาลชุดก่อน ๆ ที่ได้หนีออกนอกประเทศ ภายหลังการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ไปเชื่อมโยงกับแนวร่วม ฯ เพราะเป็นที่แน่ชัดว่า สิ่งที่สมาคมคนไทยพลัดถิ่นนั้นเรียกร้องเน้นที่

ความรักชาติและต่อต้านสหรัฐฯ ในขณะที่ฝ่ายแนวร่วม ฯ โฆษณาผ่านวิทยุเสียงประชาชนแห่งประเทศไทยเน้นถึงภูมิภาคและโยงเอาการต่อต้านจักรวรรดินิยมเข้ากับความพินาศทางเศรษฐกิจและสังคมที่ภาคอีสานได้รับ ข้อสรุปจากข้อพิสูจน์ที่พอจะหาได้ก็คือการเคลื่อนไหวได้รับอิทธิพลอย่างมากจากคนไทยพลัดถิ่นซึ่งมองดูแบบฉบับของจีนเป็นความหวังใหม่ที่จะทำให้คนไทยส่วนใหญ่มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น แต่พวกปัญญาชนและอดีตข้าราชการจะเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลง

จากการเฝ้ามองการเมืองไทย เบลล์เชื่อว่าความขัดแย้งกันที่เกิดขึ้นทั้งจากภายในและภายนอกนั้นมีแรงพอที่จะทำให้รัฐบาลปัจจุบันสั่นคลอนได้ ประเด็นของภาคอีสานจะเป็นข้อพิสูจน์ได้เป็นอย่างดี โดยจะเห็นได้ว่าต่างประเทศยังคงสนับสนุนให้ทหารมีอำนาจต่อไป ขณะเดียวกันก็มีแนวร่วม ฯ และกลุ่มพลังต่าง ๆ เกิดขึ้น ซึ่งแน่นอนที่จะต้องมีความไม่มั่นคงเกิดขึ้นทั้งในเวลานี้และในอนาคต

นอกเหนือจากอิทธิพลของต่างชาติและสงครามประชาชนโดยตรงแล้ว ความขัดแย้งในปัจจุบันของภาคอีสานดูเหมือนจะเป็นเรื่องของการไร้อำนาจของกฎหมาย ความขัดแย้งทางการเมืองและความไม่พอใจของประชาชนที่มีสาเหตุมาจากทั้งทางการเมืองและสังคมหลายประการ ซึ่งในด้านหนึ่งจะเห็นได้ว่ามีปัญหาชนกลุ่มน้อย มีการแทรกซึม รวมทั้งผู้อพยพชาวเวียดนามด้วย[๓๘] ในขณะที่อีกด้านหนึ่งนั้นจะเห็นได้ว่ามีความยากจนข้นแค้น มีขบวนการแนวร่วมรักชาติ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย กลุ่มแนวร่วมอื่น ๆ กลุ่มอดีตนักการเมืองภาคอีสาน ครอบครัวของอดีตนักการเมือง ขบวนการแบ่งแยกปะเทดลาว ผู้ก่อการร้ายและโจรผู้ร้าย[๓๙]

แนวโน้มในด้านเศรษฐกิจที่มีต่อความไม่เท่าเทียมกันระหว่างภูมิภาค ระหว่างเมืองกับชนบท การสนใจแก้ไขต่อความไม่เสมอภาคที่มีขึ้นเพียงเล็กน้อย รวมทั้งความไว้เนื้อเชื่อใจต่างชาติโดยเฉพาะความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ จะช่วยทำให้เราได้เห็นภาพของความไม่มั่นคงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างชัดเจน ฉะนั้นการปรับปรุงแก้ไขสังคมด้วยพื้นความรู้ที่ไม่เพียงพอ ซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากข้อสมมติฐานตามแบบทหารที่ไม่ให้คุณค่าต่อความเป็นมนุษย์ มีส่วนช่วยการพัฒนาได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้นเอง ซ้ำร้ายอาจทำให้ปัญหาทางการเมืองซึ่งควรจะต้องได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้องเลวลงไปอีกก็ได้

ถนกศักดิ์ แก้วเทพ : แปลและเรียบเรียงจาก Peter F. Bell, "Note and Comments Thailand's North East : Regional Underdevelopment, 'Insurgency,' and Official Response," *Pacific Affairs*, Vol. 42, No. 1 (Spring, 1969), pp. 47-54

เชิงอรรถ

1. ดู Jacques Amyot, *Changing Patterns of Social Structure in Thailand, 1851-1965: An Annotated Bibliography with Comments* (New Delhi : UNESCO Research Centre, 1965) ซึ่งเป็นบทวิเคราะห์ที่ดีมากที่สุดชิ้นหนึ่งเท่าที่หาได้ และดู (Cark E. Cunningham, "Urgent Research in Northern Thailand," *Bulletin of the International Committee on Urgent Anthropological and Ethnological Research*, No. 8 (1966) สำหรับปัญหาที่นักวิจัยในประเทศไทยพบ
2. อันได้แก่ Charles F. Keyes, "Peasant and Nation : A Thai-Lao Village in a Thai State," (unpublished Ph. D Thesis, Cornell University, 1966), Thomas E. Lux, "The Internal Structure and External Relations of a Northeastern Village," Final Report to the National Research Council of Thailand (Bangkok, 1966); และดู Thomas A. Kirsch, "The Development and Mobility of the Phu Thai of Northeastern Thailand," *Asian Survey*, Vol. VI, No. 7 (July 1966), หน้า ๓๗๐-๘
3. "Symposium on Northeast Thailand," *Asian Survey op. cit.*, หน้า ๓๔๙-๘๐ และดู "Thailand-The Northeast : A Group Discussion, "*Asia*, No. 6 (Autumn 1966), หน้า ๑-๒๗
4. การวิจัยนี้ควบคุมโดย คณะกรรมาธิการการวิจัยทางทหารเพื่อการพัฒนาไทย--อเมริกัน ที่กรุงเทพ ฯ (ซึ่งบริหารโดย The Advanced Research Projects Agency of the Defense Department) และยังได้ทำสัญญากับบริษัทวิจัยของเอกชนด้วย
5. *หนังสือคู่มือสำหรับจังหวัด : จังหวัดนครพนม,ประเทศไทย* เล่มที่ ๒ : *สภาพแวดล้อมทางสังคม* (กรุงเทพฯ : ศูนย์การวิจัยทางทหารและการพัฒนา, ๒๕๑๐)
6. เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงมาตรฐานการครองชีพที่ต่ำจริงๆ ขอยกตัวอย่างจังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นจังหวัดที่ยากจนที่สุดของอีสาน มีประชากรกว่า ๕ แสนคน เฉลี่ยแล้วประชากร ๑,๒๐๐ คนต่อบ่อน้ำ ๑ บ่อ สัดส่วนของหมอต่อชาวบ้านคือ ๑ : ๓๒,๐๐๐ อัตราการเสียชีวิตตั้งแต่ยังเด็กมีถึง ๖๐-๑๑๖ ต่อ ๑,๐๐๐ คน (๒๕๐๐-๒๕๐๗) ร้อยละ ๐.๓ ของหมู่บ้านทั้งหมด มีไฟฟ้าใช้ และหมู่บ้านที่มากมายถูกตัดขาดจากโลกภายนอกในฤดูฝน, *เพิ่งอ้าง*
7. James C. Ingram, *Economic Change in Thailand Since 1850* (Standford : Standford University Press, 1955)
8. สำหรับภาคอีสาน พืชผลที่ผลผลิตมีปริมาณเพิ่มขึ้นได้แก่ มันสำปะหลังเพิ่มจาก ๗,๐๐๐ ตันในปี ๒๕๐๐ เป็น ๑๖๗,๐๐๐ ตันในปี ๒๕๐๘ ข้าวโพดเพิ่มจาก ๑๑,๐๐๐ ตันในปี ๒๔๙๓ เป็น ๖๗,๐๐๐ ตันในปี ๒๕๐๘ ปอแก้วเพิ่มจาก ๔,๖๐๐ ตันในปี ๒๔๙๓ เป็น ๕๒๐,๐๐๐ ตันในปี ๒๕๐๘ ปอกระเจาเพิ่มจาก ๓๒๖ ตันในปี ๒๔๙๓ เป็น ๒,๐๐๐ ตันในปี ๒๕๐๘ นุ่นเพิ่มจาก ๙๑,๐๐๐ ตันในปี ๒๔๙๓ เป็น ๑๔๕,๐๐๐ ตันในปี ๒๕๐๙
9. รัฐบาลไทยได้สนับสนุนโครงการนี้ *(แผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๐๕-๒๕๐๙* [กรุงเทพ ฯ : สภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ, ๒๕๐๔]) และโครงการความช่วยเหลือของอเมริกาได้แสดงให้ทราบถึงความตั้งใจที่จะให้รายได้ของภาคอีสานเพิ่มขึ้นเป็น ๒ เท่าในอีก ๕ ปีข้างหน้า ภายใต้โครงการพัฒนาภาคอีสาน

10. Charles F. Keyes, *Isan : Regionalism in Northeast Thailand* (Ithaca : Cornell University Southeast Asia Program, Data Paper, No. 65, 1967).
11. *Ibid.*, p. 61
12. *Ibid.*
13. Noel Battye, "Communism and Northeast Thailand during the Administration of Field Marshal Thanom KittiKatchorn, December 9, 1963 September 13, 1966 : A Commentary on Some Bangkok, Hanoi, Peking and New York New Media" (Unpublished Manuscript, Cornell University, 1967)
14. ขบวนการเหล่านี้เริ่มต้นการปฏิบัติการโดยการตั้ง "รัฐบาลประชาชนเพื่อปกครองตนเอง" (Thai Autonomons Peoples Government) ขึ้น เป็นรัฐบาลพลัดถิ่นที่เป็นทางการทางตอนใต้ของประเทศจีนในปี ๒๔๙๖
15. Battye, *op. cit.*
16. Frank C. Darling, *Thailand and the United States* (Washington, D.C. : Public Affairs Press, 1965)
17. *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๑* (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา,๒๕๑๑)
18. แม้ว่าจะได้มีการกำหนดให้มีการเลือกตั้งทั่วประเทศในปี ๒๕๑๒ หนังสือพิมพ์ได้รายงานในกลางฤดูร้อนปี ๒๕๑๑ ว่า การเลือกตั้งที่จะมีขึ้นนั้นขึ้นอยู่กับสถานการณ์ภายในของประเทศว่าเป็นที่น่าพอใจหรือไม่ ความไม่แน่นอนที่มีอยู่ยังคงเห็นได้ในปี ๒๕๑๑ ในเดือนกุมภาพันธ์ มีรายงานว่า "เชื่อว่าการติดต่อบักกิงจะสามารถทำให้ผู้ก่อการร้ายในไทยลดการปฏิบัติการลงได้ *(New York Times,* February 4, 1968*)* สิบเดือนต่อมา สำนักงานเพื่อการต่อต้าน คอมมิวนิสต์ ได้ชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้ก่อการร้ายโดยอ้างถึงบันทึกว่ามีผู้ก่อการจำนวน ๓,๐๐๐ คนในภาคอีสานและในภาคใต้ ๑,๐๐๐ คน *(New York Times,* November 19, 1968*)*
19. ฐานทัพที่กองทัพอากาศสหรัฐฯใช้ ได้แก่ฐานทัพที่สัตหีบตาคลี อุบลราชธานี อุดรธานี นครพนมและนครราชสีมา (ฐานทัพสี่แห่งหลังอยู่ในภาคอีสาน) มีเจ้าหน้าที่ทางการทหารจำนวน ๕๐๐,๐๐๐ คนในประเทศไทยกับอีก ๑,๐๐๐ คนที่มาพักผ่อนในแต่ละเดือน *(New York Times,* December 9, 1968*)*
20. *(New York Times,* February 4, 1968.*)*
21. ตามรายงานข่าวของหนังสือพิมพ์ *Bangkok World* (August 28, 1968) นครศรีธรรมราชซึ่งเป็นจังหวัดที่อยู่ใต้สุดเป็นเขตที่มีเหตุการณ์รุนแรงมากที่สุด
22. J.L.S. Girling, "Northeast Thailand : Tomorrow's Vietnam ?" *Foreign Affairs,* Vol. 46, No. 2 (January 1968), pp. 388-97
23. ในปี ๒๕๐๓ เจ้าหน้าที่ทางการของเวียดนามใต้รายงานว่า มีเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่นจำนวน ๑,๔๐๐ คน และทหารเวียดนามใต้ ๖,๕๐๐ คน ที่ถูกฆ่าตายในสงคราม *(เพิ่งอ้าง)* ในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๑ เจ้าหน้าที่ของไทยรายงานว่า มีผู้เสียชีวิต ๑,๐๐๐ คนในการรบแบบกองโจรเป็นเวลา ๓ ปี ส่วนประกอบของตัวเลขนี้ไม่ชัดเจน กล่าวคือ มีผู้เสียชีวิตจากการถูกโจมตีจำนวน ๙๔ คนในปี ๒๕๑๑ ๑๑๗ คนในปี ๒๕๑๐ และ ๑๓๑ คนในปี ๒๕๐๙ จำนวนผู้ก่อการร้ายที่เสียชีวิตมี ๓๓๘ คน และถูกจับประมาณ ๒,๕๐๐ คน อีก ๒,๕๐๐ คนเข้ามอบตัว *(New York Times,* November 19, 1968*)*.
24. Louis E. Lomax, *Thailand: The War that i, the War that Will Be* (New York: Random House, 1967).

25. *Ibid.*, p. 29
26. *สยามรัฐ*, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๑๐ รายงานในหนังสือ *New York Times*, December 27, 1967.
27. ราคาอาหารในกรุงเทพ ฯ สูงขึ้นอย่างไม่คาดฝันมาก่อน กล่าวคือ ดัชนีราคาของผู้บริโภค เพิ่มขึ้นจากปี ๒๕๐๕ ถึงร้อยละ ๒๐ ในต้นปี ๒๕๑๑ โดยได้รับแรงกดดันของเงินเฟ้อในตลาดแรงงาน
28. การพึ่งพาจากเงินทุนไหลเข้านี้ จะกลายเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจของไทยไม่มีเสถียรภาพเมื่อเหตุการณ์ของดุลอำนาจในเอเชียอาคเนย์ได้เปลี่ยนไป
29. ดู Toshio Yatsushio, "The Northeast Villagers' Approach to Their Problems and Needs" (Bangkok : United States Operations Mission, 1966); U.S. Information Services, "The 16th Mobile Information Team Field Trip : Visits to 11 Villagers in Changwat Nakon Phanom, January 15-30, 1964" (Bangkok : United States Operation Mission, 1964)
30. *New York Times*, May 19, 1968.
31. Symposium in Asia, *op. cit.*, p. 25
32. Charles Wolf, Jr., "Inurgency and Counter insurgency : New Myths and Old Realities," *Yale Review*, LVI, No. 2 (December 1966), pp. 225-41.
33. Shideler in *Asia, op. cit*, p. 27
34. Keyes, *op. cit.*, p. 26
35. Herbert P. Phillips and David A. Wilson, *Certain Effects of Culture Social Organization on Internal Security in Thailand* (Santa Monica : RAND Corporation, 1964).
36. Battye, *op. cit.*
37. การกระจายเสียงนี้มาจากตอนใต้ของประเทศจีน ตั้งแต่ปี ๒๕๑๑ เป็นต้นมา สงครามโฆษณาชวนเชื่อทางวิทยุกระจายเสียงได้ขยายตัวเพิ่มขึ้น ดังจะเห็นได้ว่า มีการตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียง "เสียงจากเอเชียเสรี" มีกำลังส่งถึง ๑,๐๐๐ กิโลวัตต์ ซึ่งสหรัฐ ฯ ได้มอบให้แก่รัฐบาลไทย *(Bangkok Post)*,February 28,1968*)*.
38. ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนของชนกลุ่มน้อยในเวียดนามอยู่ใน Peter A. Poole, "Thailand's Vietnamese Minority," *Asian Survey*, Vol. VII, No. 12 (December, 1967), pp. 886-95.
39. Battye, *op. cit.*

โครงการลุ่มแม่น้ำโขง รับผลประโยชน์ของจักรวรรดินิยมในเอเชียอาคเนย์

ผู้เขียนเสนอว่าในการวิจารณ์นโยบาย ต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา จะต้องพิเคราะห์ให้ลึกซึ้งถึงความสำคัญ ความมุ่งหมายและขอบเขตของโครงการช่วยเหลือและพัฒนาระหว่างประเทศนานาชนิด จึงจะทราบถึงมูลเหตุจูงใจของลัทธิจักรวรรดินิยม และเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังของ จักรวรรดินิยม โดยการช่วยเหลือต่างประเทศ กับการลงทุนในต่างประเทศ ผลประโยชน์ของบริษัทที่มีอิทธิพลนั้นจะแอบแฝงอยู่เบื้องหลังของเหตุผลเรื่องการพัฒนาและความร่วมมือระหว่างประเทศเสมอมา โครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขงเป็นตัวอย่างอันดีเลิศของการแทรกแซงในด้านการเมือง สังคม และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อประเทศด้อยพัฒนา โดยเปลี่ยนรูปจากการใช้กำลังมาเป็นการพัฒนา

ที่มาและจุดมุ่งหมาย ?

โครงการลุ่มแม่น้ำโขงมีต้นตอมาจากการริเริ่มที่พัวพันกันระหว่างสหรัฐอเมริกาและองค์การสหประชาชาติ ในราวต้นและกลาง พ.ศ. ๒๔๙๓ เมื่อสำนักงานควบคุมน้ำท่วม (Flood Control Bureau) ของคณะกรรมาธิการฝ่ายเศรษฐกิจในอาเซียและตะวันออกไกล (Economic Commission for Asia and Far East–ECAFE) ของสหประชาชาติ ได้ทำการสำรวจแม่น้ำโขงและ Bureau of Reclamation ของอเมริกา ได้ทำการศึกษาสำรวจพื้นที่แล้วมาเจรจาตกลงกันหลังจากการประชุมที่เจนีวาแล้ว ก็มีการจัดตั้งคณะกรรมาธิการประสานงานเพื่อสำรวจพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง (Committee for Coordination of Investigations of the Lower Mekong Basin) หรือที่เรียกว่า "คณะกรรมาธิการลุ่มแม่น้ำโขง"ขึ้น สำหรับการดำเนินการรับผิดชอบแผนการพัฒนาอันนี้ คณะกรรมาธิการประกอบไปด้วยผู้แทนจากประเทศในละแวกเอเชียอาคเนย์ซึ่งอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง คือ เวียดนามใต้, เขมร, ลาว และไทยกับเจ้าหน้าที่จากสหประชาชาติและธนาคารโลก คณะกรรมาธิการลุ่มแม่น้ำโขงได้เปิดสมัยประชุมครั้งแรกที่กรุงพนมเปญปลายปี พ.ศ.๒๕๐๐ เพื่อดำเนินการให้มีคณะผู้สำรวจอย่างเป็นทางการ หัวหน้าคณะผู้สำรวจนี้คือ พลโท

เรย์มอนด์ เอ. วีลเลอร์ อดีตรองผู้บัญชาการฐานทัพพันธมิตรในแถบอาเซียอาคเนย์และในขณะนั้นดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาฝ่ายวิศวกรรมของธนาคารโลก ในการประชุมครั้งที่สองของคณะกรรมาธิการลุ่มแม่น้ำโขง ได้พิจารณาอนุมัติรายงานของคณะผู้สำรวจซึ่งเสนอโครงการห้าปีจะใช้เงิน ๙ ล้าน ๒ แสนเหรียญสหรัฐฯ ในการศึกษาและสำรวจแผนงานเบื้องต้นสำหรับโครงการในตัวแม่น้ำโขงโดยเฉพาะจะใช้เวลาภายในสามปี และสำหรับแควใหญ่ ๆ จะใช้เวลาภายใน ๕ ปี เมื่อถึงเวลาดังกล่าวจึงจะมีการเตรียมแผนงานทั้งหมดกันขึ้น* ผู้เขียนคิดว่าการเริ่มต้นงานแบบคร่าว ๆ นี้สะท้อนให้เห็นถึงอุปสรรคทางธรรมชาติ พอๆ กับอุปสรรคทางการเมืองและทางการเงิน แม้ว่าแม่น้ำโขงจะใหญ่เป็นที่สามของบรรดาแม่น้ำในเอเชียทั้งหมด และอาจระบายน้ำได้เป็นระยะทาง ๓๐๗,๐๐๐ ตารางไมล์ โดยที่ทดน้ำได้ไกลถึง ๒,๖๐๐ ไมล์ ตั้งแต่ที่ราบสูงธิเบตจนลงไปถึงทะเลจีนใต้ก็ตาม แม่น้ำโขงนั้นแทบจะไม่เคยสัมผัสกับเทคนิควิทยาของมนุษย์ จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ก็ยังไม่มีสะพานข้ามแม่น้ำในตอนล่าง ๆ แม้แต่สะพานเดียว เรือที่จะออกทะเลก็ต้องไปยังท่าแถวทะเลจีนใต้หรืออ่าวไทย มากกว่าจะผจญภัยล่องขึ้นไปทางเหนือของแม่น้ำโขง และเมื่อไม่มีเขื่อนกั้นแม่น้ำจึงทำให้แม่น้ำโขงเป็นแหล่งที่ทำให้เกิดน้ำท่วมแก่คนจำนวนประมาณ ๖๐ ล้านคนซึ่งอาศัยอยู่บนฝั่งเสมอมา

ดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงชื้นแฉะในฤดูร้อนและฤดูฝน ในฤดูหนาวจะแห้งผาก การปลูกข้าวและการเพาะปลูกต่าง ๆ ในบริเวณแถบนี้จะมีการจัดระบบให้เหมาะกับฤดูกาลที่น้ำท่วม เหมือนกับการเกษตรกรรมแบบบุพกาลทั่วโลก คือเนื้อที่ร้อยละสองของ ๕๓ ล้านเอเคอร์ในแถบสี่ประเทศลุ่มแม่น้ำโขงนั้นเท่านั้นที่ทำการเพาะปลูกได้โดยการสร้างระบบชลประทานขึ้นเอง นอกจากนั้นการทำการเพาะปลูกแบบถางและเผาป่า ก็มีอยู่มากตามไร่นาบนภูเขา ดินที่จะกลับมาใช้ทำการเพาะปลูกได้อีกก็กินเวลาถึง ๒–๕ ปี และมันก็ให้ผลทางเกษตรน้อยมาก เอเชียอาคเนย์ ผลิตข้าวได้โดยเฉลี่ย ๐.๖ พันกิโลกรัมต่อหนึ่งเอเคอร์เทียบกับสหรัฐฯ แล้วน้อยกว่าสหรัฐฯถึง ๓ เท่าครึ่ง ฉะนั้น การจัดระบบน้ำโดยการสร้างเขื่อนและอ่างเก็บน้ำจึงจำเป็นมากสำหรับภูมิภาคแถบนี้ โครงงานนี้เป็นไปเพื่อควบคุมน้ำท่วม และในขณะเดียวกันก็เพื่อระบายน้ำด้วย ดินแดนแถบที่จะได้รับผลประโยชน์เป็นพิเศษคือดินแดนแถบสามเหลี่ยมตอนล่างซึ่งมีน้ำเค็มเข้ามามาก และทั่วภูมิภาคแถบนี้ก็จะได้มีการชลประทาน เพื่อเพาะปลูกระหว่างฤดูแล้งด้วย

* นับแต่ เขมร, ลาว, เวียดนามเปลี่ยนระบบการปกครองแล้ว คณะกรรมาธิการลุ่มแม่น้ำโขงยังมิได้มีการประชุมกันอีกเลย **(หมายเหตุผู้แปล)**

วัตถุประสงค์อันนี้ก็ได้กลายมาเป็นหัวใจของโครงการนับแต่การศึกษาของคณะกรรมาธิการลุ่มแม่น้ำโขงได้ก้าวหน้าไป ความช่วยเหลือด้านเทคนิควิทยาและการเงินมาจากประเทศและแหล่งต่าง ๆ ตลอด ๕ ปีแรก หน่วยงานของสหประชาชาติหลายหน่วยงานได้ส่งคณะเจ้าหน้าที่ไปสำรวจดิน ป่า และแร่ธาตุทรัพยากร ในดินแดนแถบนั้น, ทำแผนที่การเดินเรือ และข้อกำหนดในการควบคุมน้ำท่วมต่าง ๆ, หาแหล่งทำการประมง, เลี้ยงเป็ดไก่ และเกษตรกรรมประเภทอื่น ๆ รวมทั้งศึกษาหาตลาดสำหรับพลังงานที่จะผลิตได้ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ สหรัฐ ฯได้เสนอเงินจำนวน ๒,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญสำหรับข้อมูลขั้นต้นที่ได้มาและ US International Cooperation Agency (หน่วยงานที่มีก่อน AID ในสมัยประธานาธิบดีไอเซนฮาวร์) ได้คัดเลือกบริษัทวิศวกรรม ให้ทำการสำรวจขั้นต้น มูลนิธิฟอร์ดให้เงินคนทีมหนึ่งเพื่อศึกษาปัญหาเศรษฐกิจ, สังคม และการบริหารที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนา นายกิลเบอร์ต ไวท์ ผู้ซึ่งเป็นหัวหน้าทีมได้เขียนบทความเกี่ยวกับ โครงการในวารสาร Scientific American ฉบับเดือนเมษายน ปี พ.ศ. ๒๕๐๖ มูลนิธิอาเซียให้เงินค่าเดินทางสำหรับการโฆษณาที่จะมีเพิ่มเติม ในขณะที่บริษัทเชลล์ได้ทำการเตรียมภาพยนตร์สารคดีบันทึกขั้นตอนของงานทั้งในตอนปัจจุบันและในอนาคต

พอมาถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๖ คณะกรรมาธิการก็ได้รับเงินทั้งหมดเป็นจำนวน ๒๐,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญโดยที่สหรัฐฯเป็นผู้บริจาค ๑ ใน ๔ เมื่องานขั้นแรกสำเร็จลง แผนพัฒนาก็เริ่มมีเป้าหมายขึ้นมีการวางโครงการสร้างเขื่อนและอ่างเก็บน้ำราคา ๒,๕๐๐,๐๐๐,๐๐๐-๕,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญเพื่อใช้ในการชลประทานและควบคุมน้ำใช้ในการเกษตรกรรมให้ได้ผลอย่างน้อยที่สุดก็สองเท่าของที่เคยผลิตได้ ในขณะเดียวกัน เขื่อนเหล่านี้จะผลิตกระแสไฟฟ้าที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจการเกษตรอย่างมากมายให้กับภูมิภาคแถบนี้ และจะทำให้เรือขนาดใหญ่แล่นในแม่น้ำโขงได้อีกด้วย ขณะนี้ได้มีโครงการศึกษาลำน้ำใหญ่ ๓ โครงการและโครงการศึกษาแควต่าง ๆ หลายโครงการตามที่คณะของนายพลวีลเลอร์ได้เสนอแนะ เพื่อทำการสร้างเขื่อนและดำเนินงานต่อไป

ในบรรดาโครงการก่อสร้างบนลำน้ำใหญ่นั้นโครงการสร้างเขื่อนผามองซึ่งอยู่ในเขตชายแดนไทยห่างขึ้นไปทางเหนือของเวียงจันทน์ประมาณ ๒๐ ไมล์ ได้เป็นที่สนใจและสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา เขื่อนนี้ใหญ่กว่าเขื่อนฮูเวอร์ของอเมริกาถึงสองเท่าเพราะสามารถทำการชลประทานให้กับพื้นที่ของประเทศไทยและประเทศลาวได้ถึง ๒,๐๐๐,๐๐๐

เฮคแตร์ หรือ ๔,๐๐๐,๐๐๐ เอเคอร์และจะผลิตกระแสไฟฟ้าได้อย่างน้อยที่สุด ก็ปีละ ๑๒,๐๐๐,๐๐๐ กิโลวัตต์ต่อชั่วโมง ซึ่งบางฝ่ายบอกว่ามีประสิทธิภาพเป็น ๒ เท่าของเขื่อนอัสวาน (Aswan) ยิ่งกว่านั้นเขื่อนผามองก็ยังสามารถปรับระดับน้ำเพื่อมีผลกับการเดินเรือในลำน้ำอีกด้วย ผู้เชี่ยวชาญของสหรัฐอเมริกาได้ทำโครงการ ๖ ปี งบประมาณ ๑๒ ล้านเหรียญเพื่อศึกษาพื้นที่ที่จะสร้างเขื่อนและคาดว่าจะเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ โครงการศึกษาลำน้ำใหญ่อีก ๒ โครงการได้แก่โครงการสร้างเขื่อนที่ แซมบอร์ (Sambor) และอ่างเก็บน้ำที่ทะเลสาบในกัมพูชา โครงการสร้างเขื่อนที่ Sambor นี้มีญี่ปุ่นเป็นผู้ควบคุม การทำรายงาน ตามโครงการนั้นเขื่อนจะทำการชลประทานให้กับพื้นที่ ๓๔,๐๐๐ เฮคแตร์ และผลิตกระแสไฟฟ้าได้ถึงปีละ ๘๗๕,๐๐๐ กิโลวัตต์ต่อชั่วโมง สำหรับโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำนั้น อินเดียและฝรั่งเศสทำการศึกษาร่วมกัน โครงการนี้จะเชื่อมทะเลสาบ (ในกัมพูชา) และแม่น้ำโขง และจะเป็นผู้จ่ายน้ำรายใหญ่ให้บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง

นับแต่กลางปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นต้นมา มีเขื่อนในแคว้นเล็กของแม่น้ำโขงสร้างสำเร็จลง ๒ เขื่อนด้วยกันคือเขื่อนน้ำพุงและเขื่อนน้ำพอง ในประเทศไทย เขื่อนทั้งสองนี้ใช้เงินของไทยและเยอรมันตะวันตกสร้าง ปัจจุบันก็ให้บริการแก่พื้นที่น้ำจำนวนน้อย และจ่ายกระแสไฟฟ้าประมาณ ๓๐,๐๐๐ กิโลวัตต์ต่อชั่วโมง โครงการลำน้ำแคว่าง ๆ อีก ๕ โครงการที่กำลังอยู่ในระหว่างการสร้างมีเขื่อนลำโดมห้วย (Lam Dom Hoi) ในไทย, เขื่อนเซโดนตอนล่าง, เขื่อนน้ำงึม, เขื่อนน้ำคง ในลาวและเขื่อน Prek Thnot กับสถานีไฟฟ้าในเขมร กับทั้งยังมีแผนงานที่จะสร้างเขื่อนในแคว้นๆ อีก ๓๑ เขื่อน ในลำน้ำใหญ่อีก ๕ เขื่อน ในขั้นสุดท้ายเงินช่วยเหลือและเงินกู้ที่คณะกรรมาธิการลุ่มแม่น้ำโขงได้รับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นต้นมา มีจำนวน ๑๖๑ ล้านเหรียญ ซึ่งใช้เป็นค่าก่อสร้างเสีย ๑๐๖ ล้านเหรียญ สหรัฐอเมริกาเป็นผู้บริจาครายใหญ่ที่สุด คือบริจาค ๓๖ ล้านเหรียญ ประเทศไทยเองบริจาคน้อยกว่า รองลงไปก็เป็นเยอรมันตะวันตก, ญี่ปุ่น, เขมร และโครงการพัฒนาของสหประชาชาติ

ดู ๆ แล้วก็รู้สึกว่าโครงการลุ่มแม่น้ำโขงนี้ประสบความสำเร็จ แต่ว่าเมื่อพิจารณากันจริง ๆ แล้วจะพบว่าในเวลากว่า ๑๐ ปียังไม่มีโครงการลำน้ำใหญ่อันไหนได้เริ่มต้นเลย และโครงการลำน้ำแคว่ก็เริ่มจะสร้างได้เพียง ๒ – ๓ โครงการเท่านั้น เขื่อนเพียง ๒ เขื่อน คือเขื่อนน้ำพุงและน้ำพองที่สำเร็จเรียบร้อยลงแล้วนั้น ประเทศไทยก็เป็นผู้ดำเนินการอย่างเป็นเอกเทศ และก็ไม่ได้ใช้เงินซึ่งผ่านทางคณะกรรมาธิการลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

และเขมรเป็นประเทศซึ่งสมทบทุนการก่อสร้างในโครงการลุ่มแม่น้ำโขงรายใหญ่ และงานที่จะต้องดำเนินการต่อไปก็ยังมีอีกมาก เมื่อประธานาธิบดีนิกสันเดินทางไปเอเชียอาคเนย์ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ นั้น นิตยสาร US News and World Report ก็ได้ร้องขอว่าจะต้องใช้เงินอีกจำนวนมหาศาล และประเทศต่าง ๆ ในเอเชียก็ฝากความหวังไว้กับสหรัฐอเมริกาว่าจะให้ความช่วยเหลือมากกว่านี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่าเบื้องหลังของการที่สหรัฐอเมริกากระเหม็ดกระแหม่การช่วยเหลือโครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขง และต้องใคร่ครวญว่าจะให้ความช่วยเหลือต่อไปเพียงไรหรือไม่นั้น มีสาเหตุมาจากอุปสรรคทางสงครามและเงื่อนไขทางการเมืองเป็นสำคัญ

ม่านหลังเวทีการเมือง

ก่อนที่ประธานาธิบดีจอห์นสันจะกล่าวสุนทรพจน์ที่มหาวิทยาลัยจอห์นส์ ฮอบกินส์ เมื่อ ๗ เมษายน ๒๕๐๘ นั้น ชาวอเมริกันน้อยคนนักที่จะรู้เรื่องโครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขง ในสุนทรพจน์ครั้งนั้นประธานาธิบดีจอห์นสันได้เรียกร้องให้มีการพยายามที่จะขยายความช่วยเหลือให้กับประเทศในเอเชียอาคเนย์ พร้อมกับสัญญาว่าจะขอเงินรัฐสภาหนึ่งพันล้านเหรียญเพื่อไปลงทุน หากมีการขยายความช่วยเหลือขึ้น เขายังทำนายอีกว่าโครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขงนั้นจะทำให้โครงการ TVA (Tennessee Valley Authority)* ที่เคยยิ่งใหญ่ในอดีต กลับกลายเป็นเรื่องเล็กจ้อยไป เพราะอัตราปริมาณอาหาร, น้ำ, กระแสไฟฟ้าที่จะได้เพิ่มพูนนั้นมหาศาลยิ่งนัก และประธานาธิบดีจอห์นสันได้ประกาศตั้ง อูจีน แบลค (Eugene Black) เป็นหัวหน้าทีมคณะผู้เป็นตัวแทนประสานงานให้กับสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคแถบเอเชียอาคเนย์ กับทั้งเรียกร้องให้เวียดนามเหนือก้าวเข้ามาพยายามร่วมกันที่จะทำให้ความช่วยเหลือและขยายการพัฒนาดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง

ประธานาธิบดีจอห์นสันเองนั้นเพิ่งทราบถึงแผนพัฒนาแม่น้ำโขง อย่างเร็วก็ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ (ขณะนั้นเขายังดำรงตำแหน่งรองประธานาธิบดีอยู่) โดยการนำเสนอของอาร์เธอร์ โกลด์ชมิดท์(Arthur Goldschmidt) ผู้เป็นเพื่อน นายโกลด์ชมิดท์นี้เคยเป็นผู้อำนวยการกองกำลังไฟฟ้าของกระทรวงมหาดไทยสมัย New Deal ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๓ และย้ายไปเป็นผู้อำนวยการความช่วยเหลือทางเทคนิคของการปฏิบัติงานของกองทุนพิเศษในสหประชาชาติ โกลด์ชมิดท์เดาเอาว่า การพัฒนาหุบเขาลุ่มแม่น้ำโขงนั้นจะเพิ่มการผลิตข้าวได้

* TVA เป็นโครงการของบรรษัทของรัฐบาลอเมริกันก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ สมัยเศรษฐกิจผิดเคืองเพื่อสร้างเขื่อนปฏิกรณ์พลังน้ำ และหน่วยควบคุมน้ำท่วมตลอดหุบเขาเทนเนสซี **ผู้แปล**

ถึงร้อยละ ๕๐๐–๖๐๐ และเมื่อจอห์นสันไปเอเชียอาคเนย์ในปีนั้นก็ได้ไปแวะเยี่ยมสำนักงานใหญ่ของ ECAFE ในกรุงเทพ ฯ เพื่อศึกษาโครงการ

เมื่อจอห์นสันขึ้นมาเป็นประธานาธิบดีก็คงจะสนใจในโครงการลุ่มแม่น้ำโขงอยู่ จึงได้แต่งตั้ง เดวิด อี. ลิเลียนธัล (David E. Lilienthal) อดีตผู้อำนวยการโครงการ TVA เป็นหัวหน้าทีมผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๗๐ คน เพื่อตรวจสอบความจำเป็นในการฟื้นฟูหลังสงครามเวียดนาม คณะของลิเลียนธัลได้เสนอโครงการฟื้นฟู ๑๐ ปี งบประมาณ ๒,๕๐๐,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญ ซึ่งส่วนหนึ่งของโครงการนี้ คือการเพิ่มการผลิตทางเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวตลอดเวลา ๓๐–๔๐ ปี โดยการควบคุมน้ำบนแม่น้ำโขง แบลคได้เขียนในรายงานว่า "เป้าหมายของโครงการก็เพื่อช่วยให้เวียดนามกลายเป็นประเทศผู้ผลิตข้าวรายใหญ่ที่สุดในโลกรายหนึ่ง โดยการสร้างเขื่อนและอ่างเก็บน้ำซึ่งออกแบบเพื่อควบคุมกระแสน้ำที่จะพัดท่วมบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ . . . และหากว่าบริเวณสามเหลี่ยมนั้นได้มีการพัฒนาถูกต้องตามแผนซึ่งคณะของลิเลียนธัลเสนอไว้แล้ว หลังจากนี้ ๑๐ ปีเวียดนามใต้จะเลี้ยงผู้คนนอกเขตแดนของตนได้เป็นล้าน ๆ"

อูจีน แบลคยังมีความเห็นว่าโครงการแม่น้ำโขงนี้จะทำให้เกิดผลสืบเนื่องอย่างใหญ่หลวงอีกด้วย คือความร่วมมือและความเชื่อมโยงในเรื่องพลังงานไฟฟ้าของเมืองหลวง ๔ ประเทศในแถบนั้น ซึ่งรวมทั้งฮานอยด้วย ก่อให้เกิดตลาดที่จะคงสภาพการลงทุนที่เกิดจากสงคราม และเมื่อเศรษฐกิจได้ก้าวหน้าขึ้นแล้ว ก็จะใช้วิธีการพัฒนาเข้าไปแทนที่การปราบปรามผู้ที่ต่อต้านรัฐบาลได้อย่างนิ่มนวล และอาจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ "โครงการลุ่มแม่น้ำโขงนี้จะทำให้พวกเรา (สหรัฐอเมริกา) มีโอกาสที่จะแสดงความมีเหตุมีผลและศีลธรรม เมื่อเราปฏิบัติตามนโยบายต่างประเทศของเรา ซึ่งไม่เคยปรากฏว่าทำได้ในสมัยแผนการณ์มาร์แชลล์ (Marsall Plan)"

ผู้เขียนเห็นว่าการมองและอ้างแผนการณ์มาร์แชลล์ของอูจีน แบลคนั้นไม่ใช่การอ้างเหตุผลเพื่อสนับสนุนความคิดเห็นธรรมดา ๆ อย่างไม่จริงจัง เพื่อเป็นการแสดงละครเท่านั้น แต่ว่าอูจีน แบลคอาจทำให้มันเป็นจริงขึ้นมาได้ โดยการลงทุนและโครงการลุ่มแม่น้ำโขงก็จะถูกดึงมาจากหน่วยงานของสหประชาชาติและสหรัฐอเมริกา กลายไปเป็นโครงการช่วยเหลือของบรรษัทและเอกชนผู้พร่ำพูดกันถึงเรื่องการพัฒนาตั้งแต่หลังยุคเศรษฐกิจตกต่ำเป็นต้นมา ทั้งนี้ก็เพราะอูจีน แบลคเป็นนายธนาคาร ซึ่งมาจากครอบครัวมั่งคั่งทางใต้ อดีตรองประธานกรรมการธนาคารเชสเนชั่นแนล อดีตประธานกรรมการธนาคารโลกและ

บรรษัทเงินทุนระหว่างประเทศ และปัจจุบันเป็นที่ปรึกษาพิเศษด้านการคลังของเลขาธิการสหประชาชาติ

ที่มาและจุดมุ่งหมาย ๒

ที่มาที่แท้จริงของแผนพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขงนั้นเกิดขึ้นจากการพบปะของตัวแทนชนชั้นนายทุนผู้เห็นการณ์ไกล ๓ นายในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ บุคคลทั้ง ๓ คือ เจส โจนส์ (Jesse Jones) ผู้ซึ่งเป็นรัฐมนตรีพาณิชย์และอดีตประธานบรรษัทฟื้นฟูการเงิน, มาเรียน บี ฟอลสัน (Marion B. Folson) ประธานของคณะกรรมาธิการ ที่ปรึกษาธุรกิจในการวางแผนเศรษฐกิจ และในระหว่างยุคเศรษฐกิจตกต่ำนั้นเป็นประธานบริษัทอิสต์แมนโกดัก (Eastman Kodak) ซึ่งในช่วงนั้นทำโครงการช่วยเหลือเศรษฐกิจหลายโครงการและ พอล จี ฮอฟแมน (Paul G Hoffman) ประธานบรรษัทสตู๊ดเบเกอร์ (Studebaker Corporation) คนเหล่านี้ได้มีความวิตกเดือดร้อนกับปัญหาใหญ่ที่ว่าประเทศจะอยู่ในสภาวะมีการผลิตล้นตลาดหลังสงคราม ก่อนที่สหรัฐอเมริกาจะเข้าสู่สงครามเสียอีก

โจนส์และฟอลสันได้ตกลงกันจะตั้งคณะกรรมาธิการฝ่ายเป็นกลางเพื่อวางแผนสำหรับยุคหลังสงคราม คณะกรรมาธิการฝ่ายเป็นกลางนั้นประกอบด้วยผู้คนในสมาคมผู้ผลิตแห่งชาติ หอการค้าและคนอื่นๆ ในชนชั้นเดียวกันอีกหลายคน

ฮอฟแมนก็ดำเนินการค่อนข้างจะเป็นเอกเทศ โดยติดต่อกับประธานและรองประธานของมหาวิทยาลัยชิคาโก คือนายโรเบิร์ต เอ็ม ฮัทชินส์ (Robert M. Hutchins) และนายวิลเลียม เบนตัน (William Benton) จึงได้เกิดมีการก่อตั้งคณะกรรมาธิการเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจขึ้น (Committee for Economic Development) ซึ่งเป็นการรวบรวมนักธุรกิจผู้มีความรู้และนักวิชาการผู้ซึ่งจะมาวางแผนการกำหนดระบบเศรษฐกิจแบบตามใจตน

ผู้ก่อตั้งคณะกรรมาธิการเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ (CED) มีความคิดว่าระบบการค้าแบบพึ่งตนเองและระบบการหมุนเวียนของเงินตรา ซึ่งระบบเศรษฐกิจของโลกสมัยเศรษฐกิจผิดเคืองปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้กำหนดขึ้นนั้นเป็นอุปสรรคอย่างมหันต์ ในการที่จะคงสภาพการลงทุนให้อยู่ในระดับสูง ทั้งยังเป็นอุปสรรคต่อการผลิตหลังสงครามอีกด้วย การค้ากับต่างประเทศไม่อาจมั่นคงได้เมื่อการติดต่อการค้าระหว่างประเทศได้ลดลงมาถึงระดับที่แลกเปลี่ยนสินค้ากัน และสำหรับการให้ต่างประเทศกู้ยืมเงิน หรือการลงทุนในต่างประเทศก็ยิ่งอยู่ในสภาพที่อ่อนแอ่นยิ่งกว่าเสียอีก ฮอฟแมนซึ่งเป็นประธานกรรมาธิการก็ย้ำว่าคณะ

กรรมาธิการได้ตระหนักถึงความสำคัญของการค้าต่างประเทศและการให้ยืมระหว่างประเทศเพื่อที่จะทำให้คนในสหรัฐฯมีงานทำมากที่สุด มีการวางแผนเพื่อทำให้ยุโรปเป็นแหล่งลงทุนและค้าขายของ "โลกเสรี" โดยมีการทำนุฟื้นฟูบูรณะให้การช่วยเหลือด้านพื้นฐาน, ลดค่าเงินให้ขึ้นต่อเงินเหรียญอเมริกัน และทำให้พลังของงานฝีมือต้องได้รับค่าแรงต่ำเกินกว่าจะยังชีพได้ (ในปัจจุบันสภาพเหล่านี้ยังคงเป็นความจำเป็นเบื้องแรก สำหรับการพัฒนาเอเชีย) และเมื่อประธานาธิบดีทรูแมนได้บอกให้นายพอล ฮอฟแมนซึ่งเป็นประธานหน่วยประสานงานทางเศรษฐกิจ (Economic Cooperation Administration) ตรวจสอบแผนมาร์แชลนั้นก็เป็นเพียงพิธีการเท่านั้น

ต่อมาสหรัฐอเมริกาได้เริ่มสนใจวางนโยบายเพื่อให้เงินสกุลดอลล่าร์อเมริกันมีความมั่นคง โดยการลงทุนเพื่อกำไรและเพิ่มผลิตผลในดินแดนแหล่งสุดท้ายที่จะยอมรับเงินทุนของประเทศฝ่ายตะวันตก นั่นก็คือดินแดนในกลุ่มประเทศโลกที่สาม เริ่มด้วยการที่มีผลงานของมูลนิธิรอคกี้เฟลเลอร์ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕, การอภิปรายเรื่องการพัฒนาในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๘ และเวลาใกล้เคียงกัน ทำให้นักการค้าทั้งหลายมีข้อเสนอและหนังสือออกมามากมายเกี่ยวกับการเรียกร้องให้สหรัฐฯขยายการช่วยเหลือในด้านการพัฒนาให้แก่ประเทศโลกที่สาม ช่วงเวลาหลังปี พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็นต้นมา ได้มีการเสนอแนะมามากมาย เช่น มีรายงานของคณะที่ปรึกษาธุรกิจเอกชนและ AID ซึ่งเรียกว่า Watson Report ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘, Korry Report เรียกร้องในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ให้จัดระบบของโครงการ AID เสียใหม่,ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ มี Perkins Report เกี่ยวกับความช่วยเหลือการพัฒนาในรัฐบาลชุดใหม่, ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ Pearson Report เสนอเรื่อง "หุ้นส่วนในการพัฒนา" อันเป็นข้อเสนอจากธนาคารโลก และ ไม่นานมานี้มี Jackson Report ถึงสหประชาชาติเรียกร้องให้ยุบหน่วยงานช่วยเหลือบางหน่วยงานภายใต้ โครงการพัฒนา (UNDP) ของสหประชาชาติให้มารวมกัน ตัวฮอฟแมนดูเหมือนจะเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงนโยบายการพัฒนาได้ดีที่สุด เมื่อดูจากตำแหน่งที่เขาได้รับจากโครงการฟื้นฟูยุโรป ไปเป็นประธานมูลนิธิฟอร์ดระยะหนึ่ง แล้วไปประจำหน่วยเงินช่วยเหลือพิเศษของสหประชาชาติ และปัจจุบันเป็นประธาน UNDP

ความเห็นด้านการพัฒนา

รายงานเรื่อง "หุ้นส่วนในการพัฒนา" (Partners in Development) ของ Pearson Report ดูจะเป็นตัวอย่างที่ดี ที่แสดงให้เห็นว่าบรรดารายงานต่างๆนั้นได้เสนอยุทธศาสตร์

อย่างไรบ้าง คณะของเพียร์สันระบุว่าสภาวะการหยุดนิ่งของเศรษฐกิจโลกระหว่างปีพ.ศ.๒๔๕๖ และ พ.ศ. ๒๔๙๓ นั้นได้ผ่านพ้นไปแล้ว จากสถิติในช่วง ๒๐ ปีหลังนี้ แม้ว่ารายได้บุคคลหรือการเข้าร่วมการค้าต่างประเทศของประเทศที่ยังไม่พัฒนาเต็มที่นั้นจะไม่สูงและเป็นที่น่าพอใจนักก็ตาม มันก็ยังแสดงให้เห็นว่าการขยายการค้ากับประเทศในโลกที่สาม ยังเป็นไปได้ เมื่อมีการเปิดเผยว่าตลาดการลงทุนของอเมริกันในยุโรปได้ลดลงอย่างฮวบฮาบ คณะของเพียร์สันก็ทราบทีเดียวว่าความมั่นคงของกระแสการเงินของรัฐอุตสาหกรรมนั้นขึ้นอยู่อย่างมากกับการลงทุนและการค้ากับประเทศโลกที่สาม แต่การจะดำเนินตามเป้าหมายนี้ก็มีอุปสรรคอยู่หลายด้านด้วยกันดังเช่นความสามารถในการใช้แรงงานของกรรมกรอยู่ในระดับต่ำเนื่องจากกรรมกรมีการศึกษาน้อยจึงไม่มีการโภชนาการที่ถูกต้อง โครงสร้างพื้นฐานเช่น กำลัง, การขนส่ง,การสื่อสาร ยังมีการพัฒนาในขั้นต่ำ ปัญหาคนว่างงานที่ทรุดหนักลงเนื่องจากระบบการเก็บภาษีแบบก้าวหน้าเพื่อสนับสนุน การนำเอาเทคนิควิทยาการที่ต้องใช้ต้นทุนสูง ไปใช้แก่รัฐด้อยพัฒนาทั้งหลาย การขาดการแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศเพราะต้องอาศัยการเก็บภาษีสินค้าขาออกของสินค้าประเภทสำคัญๆ ที่ขึ้นๆ ลงๆ ไม่แน่นอน ตลาดเครดิตภายในประเทศอันเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนกำลังและเป็นกาฝากที่เกิดขึ้นเป็นประจำกับชนชั้นกลาง หลังยุคล่าอาณานิคม และภาระต่อหนี้ต่างประเทศซึ่งเป็นสายเชื่อมโดยตรงระหว่าง จักรวรรดินิยมสมัยใหม่กับเจ้าแห่งอาณานิคมก่อนตนนั้นมีจำนวนมากและในขณะเดียวกันยังเพิ่มขึ้นอีกเรื่อยๆ เหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางธุรกิจกับโลกด้อยพัฒนานั้นสั่นคลอนและไม่แน่นอนยิ่งกว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอุตสาหกรรมด้วยกันเอง

ดังนั้นเพื่อที่จะให้การค้ามีการขยายตัวขึ้น คณะกรรมาธิการได้เสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่คือ ประเทศที่ก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมทั้งหลายจะต้องขจัดปัญหาเรื่องการเก็บภาษีอันจะเป็นอุปสรรค ส่งเสริมให้มีการตกลงทั้งหลายที่จะเป็นประโยชน์ต่อประเทศด้อยพัฒนา ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลก ให้เงินช่วยเหลือประเทศด้อยพัฒนาในกรณีเงินรายได้จากการส่งสินค้าขาออก ได้ลดฮวบฮาบลงอย่างคาดไม่ถึงและในการที่จะสนับสนุนการขยายการลงทุนนั้น ประชาชาติอุตสาหกรรมทั้งหลายจะต้องขจัดอุปสรรคในด้านกฎหมายและสถาบันต่างๆ ให้หมดรวมทั้งข้อบังคับดุลย์การจ่ายเกี่ยวกับการลงทุนโดยตรงในต่างประเทศและการรับพันธบัตรในตลาดเงินทุนระหว่างประเทศสำหรับประเทศที่กำลัง

พัฒนานั้นก็ต้องจัดตั้งโครงการเพื่อส่งเสริมการหลั่งไหลเข้ามาของเงินทุนต่างประเทศโดยการงดเว้นภาษีและวิธีการอื่น ๆ คณะของเพียร์สันคำนึงเห็นว่าสิ่งจำเป็นเบื้องต้นสำหรับการค้าและการลงทุนนั้นก็คือการเพิ่มการช่วยเหลืออย่างมหาศาล ได้มีการตั้งเป้าหมายว่าจะมีการโยกย้ายทรัพยากร จากประเทศที่ก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมแต่ละประเทศเป็นอัตราขั้นต่ำร้อยละ ๑ ของ รายได้ประชาชาติ (GNP) ให้สำเร็จภายในปี พ.ศ.๒๕๑๘ ของรายได้ประชาชาตินั้นจะเป็นการช่วยเหลืออย่างเป็นทางการ และก็มีการเรียกร้องว่าการปฏิบัติต่างๆ ที่เชื่อมความช่วยเหลือประเภทต่าง ๆ ที่ประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือให้โดยการซื้อนั้นควรจะยกเลิกไป ยิ่งไปกว่านั้นการจัดหนี้สินใหม่เพื่อวางแนวทางให้การยืมมีอัตราดอกเบี้ยไม่เกินร้อยละ ๒ ควรจะให้ทำได้ในระยะยาวระหว่าง ๒๕–๔๐ ปี และระยะสั้นระหว่าง ๗–๑๐ ปี และท้ายสุดคณะกรรมาธิการก็เรียกร้องให้มีสถาบันร่วมมือหลายฝ่าย ตั้งแต่ธนาคารโลกและสมาคมพัฒนาระหว่างประเทศ (International Development Association) ไปจนถึง กลุ่มการค้า และการลงทุนในภูมิภาค เพื่อที่จะได้มีบทบาทสำคัญในด้านความพยายามที่จะให้มีการพัฒนาขึ้น

คณะกรรมาธิการยืนกรานว่าการที่ให้สถาบันร่วมมือหลายฝ่ายนี้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนานั้นไม่ใช่เรื่องเล็ก ๆ การผูกพันอยู่กับข้อตกลงให้ความช่วยเหลือในปัจจุบัน และการกำหนดขีดคั่นการกู้ยืมระหว่างประเทศ ซึ่งบางประเทศรวมทั้งสหรัฐอเมริกา ได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นการถ่วงดุลย์กับการเสียดุลย์การค้าเป็นตัวอย่างสองอันที่จะชี้ให้เห็นถึงการที่รัฐบาลไม่สามารถขจัดอุปสรรคในการพัฒนาโลกที่สามขึ้นเรื่อย ๆ ในกรณีแรกนั้น โครงการช่วยเหลือไม่อาจจะผ่านรัฐสภาโดยไม่มีข้อผูกพันให้หลักประกันเหมือนกับสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ที่ต้องประกันว่าประเทศที่รับความช่วยเหลือจะต้องซื้อ "ทุกอย่างที่เป็นอเมริกัน" เป็นการตอบแทน ในกรณีหลังภาวะอันวิกฤติของการที่เงินสกุลดอลล่าร์ขาดทุนในช่วงระยะสั้นเพราะว่าธนาคารชาติของต่างประเทศ ไม่เต็มใจที่จะสะสมเงินสกุลดอลล่าร์ไว้อย่างไม่จำกัดอันเป็นผลให้ไม่สามารถขยายการกู้ยืมระยะยาวออกไปได้ ซึ่งความจริงแล้วการให้กู้ยืมนี้จะทำให้เงินสกุลดอลล่าร์มั่นคงขึ้นได้ในระยะยาว ฉะนั้นสถาบันนานาชาติหลายฝ่ายนี้จำเป็นต้องมีเพื่อให้ถ่ายเทผลประโยชน์พิเศษอันครอบงำผู้ตัดสินใจในคณะรัฐบาล และเพื่อนำเอาแหล่งเงินทุนของประเทศก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมทั้งหลายเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาประหลาดของประเทศมหาอำนาจทางการเงินอันได้แก่สหรัฐนั่นเอง

ในบรรดาสิ่งที่มีความสำคัญในอันดับ

ต้น ๆ นั้นการเพิ่มจำนวนและประเภทของการผลิตทางเกษตรกรรมเป็นสิ่งที่รายงานการพัฒนาแทบทุกฉบับเสมอว่า จะต้องเป็นเป้าหมายที่ต้องเน้นกันอย่างที่สุด เหตุผลนั้นมิใช่เพียงแต่เป็นการแก้ปัญหาวิกฤตกาลความอดหยากหิวโหยธรรมดา ๆ แต่ว่าเพื่อให้ชาวนาจำนวนหนึ่งได้มีเสรีภาพที่จะสร้างพลังการทำงานทางอุตสาหกรรม และเพื่อให้จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นนั้นได้มีมาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้น เพื่อจะได้มีเทคนิคใหม่ ๆ ในการผลิตเกิดขึ้น ในรายงานของเพียร์สันได้ระบุว่า มันจะทำให้ราคาค่าจ้างแรงงานช่างฝีมือซึ่งหายากนั้นต่ำลง ซึ่งถือกันว่าเป็นผลดีอย่างยิ่ง สำหรับประเทศโลกที่สามในปัจจุบัน นายโรเบิร์ตแมคนามารา ผู้ซึ่งเป็นประธานธนาคารโลกในปัจจุบันก็เป็นหัวเรือใหญ่ในโครงการนี้ เขาหวังว่าจะขอให้ IBRD ช่วยเหลือการพัฒนาเกษตรกรรมในระยะ ๒–๓ ปี ข้างหน้านี้ให้มากเท่า ๆ กับจำนวนให้กู้ยืมก่อน ๆ ตั้งแต่ธนาคารโลกได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ มีการพัฒนาเมล็ดพันธุ์พืช โดยโครงการทดลองของสถาบันวิจัยของมูลนิธิฟอร์ดและรอคคีเฟลเลอร์ตลอดช่วงเวลา ๑๐ ปีที่ผ่านมา และเป็นโครงการที่มีบทบาทสำคัญมากในการปฏิวัติเขียวครั้งนี้ ผลงานอันหนึ่งก็คือข้าวพันธุ์แกระ ประเภท IR–๘ ซึ่งถูกพัฒนาที่สถาบันวิจัยข้าวระหว่างประเทศที่ฟิลิปปินส์ ได้เพิ่มมากขึ้นเป็นสองเท่าสามเท่าของจำนวนที่ผลิตได้กระจัดกระจายในเอเชียอาคเนย์ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็นต้นมา ผลก็คือว่าการผลิตข้าวให้เพียงพอสำหรับที่จะพึ่งตนเองได้นั้นไม่ได้เป็นเป้าหมายอันห่างไกล สำหรับอินโดนีเซียและมาเลเซียต่อไปอีกแล้ว ในขณะที่ฟิลิปปินส์ได้เปลี่ยนจากประเทศที่ต้องสั่งซื้อข้าวมาเป็นประเทศส่งออกโดยแท้

อูจีน แบลค เป็นผู้วางเค้าโครงของการพัฒนาในเอเชียอาคเนย์ โดยให้ความสำคัญกับผู้ชี้นำในท้องถิ่นคนสำคัญ ๆ ซึ่งมีแนวทาง มุ่งไปทางท้องถิ่นและการพัฒนาการเริ่มแรกนั้นก็มีผู้นำทางการเมืองผู้มีสายตาไกลหลายคนที่ได้มองเห็นผลประโยชน์ของการพัฒนาอันได้แก่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลของประเทศไทย ซึ่งได้ทรงแสดงความสนพระทัย ในคณะกรรมาธิการลุ่มแม่น้ำโขงอย่างมาก และได้ทรงช่วยเหลือก่อตั้งสถาบันเทคโนโลยีของเอเชียในกรุงเทพ ฯ ด้วย, ดร. ป่วย อึ๊งภากรณ์ ขณะนั้นเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย มีความเห็นว่าผู้ว่าการธนาคารชาติของประเทศต่างๆควรร่วมมือกัน เป็นพื้นฐานเบื้องต้น, นายถนัด คอมันตร์ ผู้ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทย แบลคได้เรียก นายถนัด คอมันตร์ ว่าเป็นจีน มอนเนท

(Gean Monnet)* ของเอเชียอาคเนย์ นายถนัด คอมันตร์เป็นผู้ก่อตั้ง ASA (Association of Southeast Asia) ปัจจุบันเป็น ASEAN ซึ่งแบลคเห็นว่าเป็นสมาคมภูมิภาคที่จะมีความสำคัญที่สุดในอนาคต มาตรการหลังสงครามอันเคร่งครัดของมอนเนทก็ได้นำมาใช้กับประเทศไทยด้วย นายอาดัม มาลิก รัฐมนตรีต่างประเทศของอินโดนีเซีย, นายลี กวนยิว นายกรัฐมนตรีสิงคโปร์และผู้นำมาเลเซียอีกหลายคนก็เป็นกระบอกเสียงสนับสนุนการพัฒนาในภูมิภาค

และที่สำคัญยิ่งกว่าตัวบุคคลเหล่านี้ก็คือมีโครงร่างของสถาบันในภูมิภาคเริ่มก่อตั้งขึ้นแล้ว สถาบันสำคัญก็คือธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank) ซึ่งก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๙ โดยการริเริ่มของญี่ปุ่น ธนาคารแห่งนี้ได้เปิดโครงการให้กู้ยืมทั้งแบบอัตราดอกเบี้ยสูง และต้องมีการจัดหาหลักประกันอย่างเคร่งครัดกับโครงการให้กู้ยืมโดยผ่อนผันคือมีอัตราดอกเบี้ยต่ำ และใช้เงินคืนได้ ในระยะยาวทั้งไม่เคร่งครัดในการหาหลักประกัน ธนาคารได้ให้สิทธิพิเศษแก่ ๑๙ ประเทศที่เข้าร่วมในโครงการพัฒนานี้ นายทาเกชิ ทานาเบ้ (Takeshi Tanabe) ประธานธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) นี้ได้ตั้งเป้าหมายของธนาคารไว้ว่าจะพัฒนาด้านการขยายตัวของเศรษฐกิจโดยมีเกษตรกรรมเป็นเป้าสำคัญเป้าแรก ในขณะที่แบลครู้สึกว่า ADB ควรเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาในเอเชียอาคเนย์ เป็นสถานที่ที่จะเป็นสนามของการวางแผนและหารือกันเรื่องการร่วมมือประสานงานกันในการพัฒนา แต่อย่างไรก็ตามเขาก็เห็นว่าธนาคารจะต้องมีบทบาทในขั้นแรก เขาเขียนว่า "หากว่าจะให้ ADB ดำเนินการมากเกินไปแล้วก็จะพังเหมือนกับที่ธนาคารโลกพังมาแล้ว เมื่อดำเนินแผนมาร์แชลล์" และเขาก็หารือกับคณะกรรมาธิการเพียร์สันว่าจะต้องให้สถาบันการเงินอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มของธนาคารโลกเองเข้ามามีบทบาทสำคัญเสียก่อน และงานสถาบันที่เหลือก็จะค่อยๆ เป็นไปในรูปของความร่วมมือระหว่างภูมิภาค อันได้แก่ การประชุมการพัฒนาเศรษฐกิจระดับรัฐมนตรีในเอเชียอาคเนย์ ซึ่งมีญี่ปุ่นเป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย, กลุ่มอาเซียน, คณะกรรมาธิการประสานงานของกลุ่มเจ้าหน้าที่ระดับอาวุโสด้านขนส่งและคมนาคม สภารัฐมนตรีศึกษาของเอเชียอาคเนย์และโครงการของ ECAFE จำนวนมาก รวมทั้งคณะกรรมาธิการลุ่มแม่น้ำโขงด้วย

เมื่อพิจารณาดูหน่วยงานต่างๆ เหล่านี้แล้ว แบลคก็เห็นว่าเป็นการจัดเตรียมโครงร่างซึ่งจะทำให้อินโดจีนกลายเป็นแหล่งผลิต

* จีน มอนเนท เป็นนักเศรษฐศาสตร์ และนักการเมืองชาวฝรั่งเศส สมัยคริสตศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งตลาดร่วมในยุโรปคนสำคัญ **ผู้แปล**

อาหารถูกแหล่งใหญ่เพื่อบ่อนให้กับพลังของงานผีมือ ซึ่งได้เจริญเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ ในแถบเอเชียนี้ และก็ยังเป็นแหล่งผลิตพลังงานไฟฟ้าให้กับการพัฒนาอุตสาหกรรมรอบๆ กรุงเทพฯ, ไซ่ง่อน และแม้แต่ฮานอยได้ การใช้แม่น้ำโขงให้เป็นประโยชน์เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาการในอนาคตยิ่งกว่าการดำเนินการใด ๆ ทั้งสิ้น

แบลคผู้เป็นนายธนาคารนักลงทุนใหญ่ไม่คิดแต่เพียงจะรวมฮานอยอยู่ในแผนงานการพัฒนาพลังงานและการควบคุมลำน้ำในหุบเขาลุ่มแม่น้ำโขงเท่านั้นเขายังคาดหวังว่าวิธีการพัฒนานี้จะเข้าไปใช้แทนเป้าหมายสองทางคือการพัฒนาซึ่งมีการวางแผนงานไว้และการปราบปรามผู้ต่อต้านรัฐบาล อันดำเนินไปพร้อม ๆ กัน เพื่อบ่อนทำลายโครงการที่ AID ได้จัดตั้งขึ้น สหรัฐฯ นั่นเองก็มีผลประโยชน์พื้นฐานอยู่ในเอเชียอาคเนย์ จากการกล่าวของแบลคว่า "เพื่อที่จะป้องกันมิให้ชาติมหาอำนาจใดครอบงำเอเชียเพียงชาติหนึ่งชาติเดียว ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้น ญี่ปุ่นก็ได้ทำการข่มขู่ว่าจะครอบงำเอเชีย ปัจจุบันนี้จีนก็เป็นผู้ข่มขู่เช่นนั้น" ความคิดแบบนี้ได้สอดคล้องกับนโยบายต่างประเทศ ซึ่งอเมริกามีมานานเต็มทีนับแต่ยุคสมัยเปิดการติดต่อกับต่างประเทศ และแม้ว่าผู้นำทางการเมืองฝ่ายขวาจะมีความเห็นเป็นเอกภาพเช่นนี้ แม้ว่าฝ่ายซ้ายใหม่จะวิจารณ์กันอย่างไร ทั้งฮานอยและปักกิ่งก็ไม่ได้ปิดประตูตาย แบลคอาจจะมองถึงขนาดว่าการที่ฝ่ายปะเทดลาวรับรองให้ญี่ปุ่นสร้างเขื่อนน้ำงึมโดยไม่ขัดขวางและนโยบายของแนวร่วมปลดแอกแห่งชาติ(NLF) ต่อโครงการ Dan Him ก็เป็นชัยชนะเล็ก ๆ น้อย ๆ ของวิธีการพัฒนาของเขา ดังนั้น แบลคจึงเป็นผู้สนับสนุนคนสำคัญในการแยกโครงการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของสหรัฐฯ ออกจากโครงการช่วยเหลือทางทหารในการให้กระทรวงกลาโหมกำหนดนโยบายให้กับกระทรวงต่างประเทศ, ในการทำให้โครงการพัฒนาช่วยเหลือของอเมริกัน, นโยบายภาษี และการลงทุนกว้างขวางไปทั่วโลกสอดคล้องกับการแนะนำของรายงานของเพียร์สัน

ความขัดแย้งของชนชั้นปกครอง

อูจีน แบลคและคู่คิดทั้งหลายก็ไม่เล่นตรงไปตรงมาเพราะบรรดารายงาน, หนังสือและการประชุมต่าง ๆ ของเขานั้นมีบันทึกด่วนให้กับนักการทหารที่จำบังมาในรูปของนักอุตสาหกรรมจาก Kaiser Union Oil, Bechtel Castle and Cook, Utah Construction and Mining, Caltex, บริษัทอีเลคโทรนิค ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกระทรวงกลาโหมและ Bank of America พวกนี้ยังได้รวมกลุ่มที่น่าสนใจเช่นคณะกรรมาธิการประสานงานทาง

เศรษฐกิจในแถบปาซิฟิค, สมาคมญี่ปุ่น คาลิฟอร์เนีย, คณะกรรมาธิการประสานงานญี่ปุ่นคานาดา, สมาคมท่องเที่ยวแถบปาซิฟิค, ที่ประชุมอุตสาหกรรมปาซิฟิค โดยมีสถาบันวิจัยของมหาวิทยาลัยแสตนฟอร์ดเป็นมันสมองให้ (SRI) องค์กรเหล่านี้เติบโตขึ้นมาจากสงครามเกาหลีและสงครามเวียดนาม โดยที่ Stanford Research Institute (SRI) เป็นผู้ป้อนข้อมูล ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปราบปรามผู้ต่อต้านรัฐบาล และบริษัทต่าง ๆ ก็ได้สัญญาก่อสร้างฐานทัพทหารทั้งหลาย

เป้าหมายของชนชั้นปกครองอเมริกันอันนี้เรียกกันว่ายุทธศาสตร์ริมปาซิฟิค มีเวียดนามเป็นที่มั่นทางทหาร โดยมีเครื่องอำนวยความสะดวกอย่างถาวรอยู่ที่อ่าว Cam Ranh เพื่อเป็นฐานสำคัญรอบนอกในการป้องกันทวีปอาเซีย เป็นฉากป้องกัน Pacific Basin โดยเฉพาะประเทศไทยและอินโดนีเซีย ดินแดนซึ่ง Peter Wiley เขียนไว้ว่า เป็นดินแดนซึ่งถูกชาวดัทช์ขูดรีดทรัพยากรไปเสีย ๑ ใน ๑๐ แล้ว และกำลังจะถูกแปรสภาพเป็นแหล่งผลิตอุตสาหกรรมการเพาะปลูกของอาณานิคมสมัยใหม่ ในขณะเดียวกันก็จะมีการค้าเกิดขึ้นอย่างมากมายในแถบบริเวณสามเหลี่ยมติดต่อกับออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ไปถึงญี่ปุ่น อเมริกาและคานาดา นักวางแผนปาซิฟิคเห็นว่า ลัทธิชาตินิยมของประเทศโลกที่สาม การแข่งขันกับญี่ปุ่นและการข่มขู่ของจีนเป็นอุปสรรคใหญ่ต่อยุทธศาสตร์ริมปาซิฟิคในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ฉะนั้น เขาจึงจำต้องมุ่งความสนใจให้มีรัฐบาลทหารฝ่ายขวาในเอเชียอาคเนย์ พร้อมกับให้ความช่วยเหลือในการปราบปรามผู้ต่อต้านรัฐบาล สนับสนุนให้ญี่ปุ่นมีบทบาททางทหารในปาซิฟิค และในขณะเดียวกันก็ขวางทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นและจีนต่อไป ที่ปรากฏเสมอก็คือการส่งกองกำลังเข้าไปยังประเทศนั้นๆในฐานะผู้ช่วยป้องกัน "ความมั่นคง" ให้กับประเทศ

ผู้เขียนได้ชี้ถึงเรื่องบทบาททางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นว่าคนจำนวนมากยังเข้าใจผิดและพูดเกินความจริงไปอย่างมากว่า ญี่ปุ่นภายหลังสงครามนั้นรุ่งเรืองมากในด้านเศรษฐกิจ อันที่จริงนั้น มีการลงทุนจากต่างประเทศมาก และในขณะเดียวกันก็มีการยืมทุนจากต่างประเทศมากเช่นเดียวกัน แม้ว่าจะมีข้อห้ามในกฎหมายว่าด้วยการลงทุนของต่างด้าวในญี่ปุ่น พ.ศ. ๒๔๙๔ ซึ่งกำหนดการลงทุนว่าจะต้องเป็นรูปการกู้ยืม, stock portfolios การตกลงทำสัญญาที่ต้องออกใบทะเบียนอนุญาต ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๙๓–๒๕๐๗ ก็มีการตกลงใช้วิทยาการต่างประเทศเข้ามาช่วยในด้านเครื่องกล, เคมี และโลหะ ซึ่ง ๒ ใน ๓ ของบริษัทต่าง ๆ ที่เข้าไปในญี่ปุ่นนั้นก็เป็นบริษัทอเมริกัน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นต้นมา

มีเงินทุนไหลเข้าไปในญี่ปุ่นประมาณอย่างคร่าว ๆ ถึง ๔,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญอเมริกัน ในจำนวนนี้เป็นการลงทุนโดยตรงของสหรัฐฯ เสีย ๕๐๐,๐๐๐,๐๐๐ เหรียญ ยิ่งไปกว่านั้น นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นต้นมา ญี่ปุ่นได้ออกกฎหมายลงทุนในแนวเสรีอย่างรีบเร่งและโดยต่อเนื่อง โดยเฉพาะช่วงระยะเวลานับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ที่ญี่ปุ่นได้รับเอาวิธีการของ IMF (International Monetary Fund) มา และนับแต่ญี่ปุ่นได้เป็นสมาชิกของ Organization for Economic Cooperation and Development ดังนั้นญี่ปุ่นจึงไม่น่ากลัวสำหรับนายธนาคารนักลงทุนและบรรษัทยักษ์ใหญ่นานาชาติเลย และอเมริกาก็มีนโยบายอันแน่วแน่ที่จะนำญี่ปุ่นเข้าไปสวมตำแหน่งเป็นผู้คุ้มกันทางทหารของอาณานิคมแบบใหม่ในเอเชียอาคเนย์ หรือไม่ก็เป็นเกราะป้องกันจีนแต่อูจีน แบลคก็ไม่ยึดมั่นว่าญี่ปุ่นจะเป็นผู้ช่วยอเมริกาในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ แบลคเกรงว่าญี่ปุ่นจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในเอเชียอาคเนย์ในฐานะนักลงทุนมากกว่าในฐานะพี่เบิ้มทางทหาร

ผู้เขียนเสนอว่าสหรัฐฯได้ส่งเสริมสนับสนุนให้ญี่ปุ่นมีผลประโยชน์ในเอเชียอาคเนย์ เพื่อจะได้ทดแทนกับการที่ญี่ปุ่นได้เคยค้ากับจีน เขาได้ยกตัวเลขมาแสดงว่า ในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ ญี่ปุ่นมีรายได้จากการส่งสินค้าขาออกให้กับสหรัฐฯเป็นเงินจำนวน๑๒๔ ล้านเหรียญสหรัฐฯ จีน ๑๘๙ ล้านเหรียญสหรัฐฯ เอเชียอาคเนย์ ๖๒ล้านเหรียญ แต่ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ กลับเป็นว่าขายสินค้าให้สหรัฐฯเป็นเงิน๑,๘๖๖ ล้านเหรียญ เอเชียอาคเนย์ ๑,๒๗๕ ล้านเหรียญ ในขณะที่ขายให้กับจีนเป็นจำนวนเงินเพียง ๑๕๓ ล้านเหรียญ และในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ญี่ปุ่นส่งสินค้าให้กับประเทศคอมมิวนิสต์เพียง ๑๓ ประเทศ และเป็นจำนวนเพียงร้อยละ ๗ ของการค้าที่ญี่ปุ่นมีทั้งหมด แต่อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันนี้การค้าและผลประโยชน์ของสหรัฐฯและคานาดาในจีนได้ลุกโชติช่วงขึ้นมาอีก ฉะนั้น มันก็คงยากที่จะบ่องกันมิให้การค้าระหว่างญี่ปุ่นกับจีน ฟื้นกลับคืนมาอีก

ผู้เขียนได้เสริมว่าในขณะเดียวกันสหรัฐ ฯ ก็ดีดกันไม่ให้ญี่ปุ่นเข้าไปยึดครองแหล่งน้ำมันที่ค้นพบใหม่ในเอเชียอาคเนย์ อันสาเหตุน้ำมันนี้ก็เป็นที่กล่าวกันอย่างแพร่หลายว่าเป็นสิ่งล่อใจในการทำให้สหรัฐ ฯ เข้ามาทำสงครามในเอเชียอาคเนย์ เพราะสหรัฐ ฯเอง ก็ประสบกับสภาวะขาดแคลนเชื้อเพลิงอยู่

การเมืองกับการพัฒนา

บทบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ "นิวยอร์คไทมส์" กล่าวถึงโครงการลุ่มน้ำโขงว่ามีความคิดเห็นแตกแยกกัน ในสมัยของประ

ธานาธิบดีเคนเนดี้และ นิตยสารไทมส์ได้กล่าวสดุดีประธานาธิบดีจอห์นสันหลังจากที่ได้กล่าวสุนทรพจน์ที่มหาวิทยาลัย จอห์นส์ฮอบกินส์ถึงเรื่องโครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขงโดยเห็นว่าจะเป็นการทำให้ข้อเสนอของเอกอัครราชทูตเชสเตอร์ โบลส์ (Chester Bowles) มีผลขึ้นมา กล่าวคือในปีพ.ศ. ๒๕๐๔ นั้นเชสเตอร์ โบลส์ได้ต่อสู้ที่จะให้เอเชียอาคเนย์เป็นกลางแต่ก็ไม่สำเร็จเพราะถูกบรรดาที่ปรึกษาของประธานาธิบดีส่วนใหญ่คัดค้าน รวมทั้งจอห์นสันผู้ซึ่งเป็นรองประธานาธิบดีขณะนั้นได้ผลักดันให้สหรัฐฯ ต้องผูกพันทางกำลังทหารมากยิ่งขึ้น ซึ่งอันนี้ก็เป็นข้อพิสูจน์ว่า ฝ่ายพัฒนาพ่ายแพ้เพราะว่าการทำสงครามนั้นเป็นอุปสรรคสำคัญของความก้าวหน้าของโครงการพัฒนาแม่น้ำโขง จอห์นสันนั้นก็ไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่านโยบายการทำสงครามของเขานั้นมันขัดกับความหวังที่เขามีต่อการพัฒนา

และในสมัยประธานาธิบดีนิกสันก็เช่นกัน มีการขัดแย้งกันในเรื่องนโยบายการพัฒนา ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ นิกสันได้สนับสนุนการค้าให้เสรียิ่งขึ้น เลยให้อำนาจประธานาธิบดีคือตนเองที่จะตัดภาษีศุลกากรขาออกเพื่อให้สินค้ามีราคาไม่สูง แต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ก็ต้องยอมตามพวกปฏิกิริยาในอุตสาหกรรมสิ่งทอ ในด้านการช่วยเหลือต่างประเทศนั้น แม้ว่าจะมีการรับรองผ่านคณะกรรมาธิการ ที่ปรึกษาประธานาธิบดีในด้านการพัฒนาระหว่างประเทศซึ่งมี Rudolph Peterson ประธานกรรมการธนาคารโลกเป็นประธาน ว่าจะเพิ่มความช่วยเหลือในอนาคตก็ตาม นิกสันก็ได้กำหนดความช่วยเหลือน้อยกว่าที่เคยปรากฏในรอบ ๒ ทศวรรษที่ผ่านมา และมีสิ่งเดียวเท่านั้น ที่จะแสดงถึงความช่วยเหลือต่างประเทศที่นิกสันเกี่ยวข้องโดยแท้คือ การจัดตั้งบรรษัทลงทุนต่างประเทศของเอกชน ซึ่งมีวุฒิสมาชิกจากวอลล์สตรีท คือ จาคอบ จาวิทส์ (Jacob Javits) เป็นผู้เสนอร่างกฎหมายการช่วยเหลือต่างประเทศในปี๒๕๑๒ บรรษัทลงทุนต่างประเทศของเอกชนอันนี้เป็นการฟื้นฟูโครงการช่วยเหลือและการลงทุนต่างประเทศ แต่โดยทั่วๆไปแล้ว นโยบายต่างประเทศของนิกสันนั้น คือการรุกรานเขมรและลาว

รัฐบาลสำหรับการพัฒนา

ผู้เขียนเห็นว่า อุปสรรคของการพัฒนาในประเทศโลกที่สามนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับชนชั้นปกครองในอชิงตันเท่านั้น เขาเห็นด้วยกับความคิดที่ว่ามันขึ้นอยู่กับกลุ่มผู้นำที่มั่งคั่งและมีอิทธิพล ซึ่งยังคงเป็นพลังสังคมที่ล้าหลังด้วย ดูตัวอย่างจากฟิลิปปินส์ ที่มีระบบพรรคที่ประกอบไปด้วยคนต่างๆ กัน เช่น จากเจ้าที่ดิน เจ้าของกิจการเกษตรกรรม รวมทั้งพวก

ทหารฝ่ายอนุรักษ์นิยม ซึ่งนิยมชมชอบกับการฝึกฝนแบบฟาสซิสม์ของญี่ปุ่นในช่วงเวลาที่เข้ามายึดครองฟิลิปปินส์ พวกนี้จะคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าจะคำนึงถึงเป้าหมายการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ธรรมดาที่เกิดขึ้นเสมอ และทั่วไปในชาติต่างๆ ที่จะมีลักษณะผู้ปกครองดังที่ว่านี้ ไม่ว่าจะเป็นเวียดนามใต้ เขมรภายใต้การนำของลอนนอลและทายาท หรือลาวฝ่ายที่ไม่ใช่ปะเทดลาว ในทุกกรณีที่ยกมานี้ข้าราชการฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหารจะเป็นฐานสนับสนุนรัฐบาล และชนชั้นกลางก็อ่อนแออย่างยิ่งยวด และมักจะถูกครอบงำจากต่างชาติ รัฐบาลจะไม่มีพลังสังคมที่จะทำให้เจ้าที่ดินรายใหญ่ทั้งหลาย ยอมให้มีการปฏิรูปที่ดิน รัฐบาลจึงรักษาสภาพการจัดที่ดินแบบเดิมไว้ เพื่อให้เจ้าที่ดินสนับสนุนตน

ความจริงแล้ว การปฏิรูปที่ดินนั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับการพัฒนา การปฏิวัติเขียว (Green Revolution) นั้นต้องการการใช้เงินลงทุนอย่างมหาศาล ในการจัดระบบการชลประทาน, ปุ๋ย, ยาปราบวัชพืช, ที่เก็บและการขนส่ง, การให้การศึกษาแก่ชาวนาเรื่องการเก็บเกี่ยวแบบใหม่ และการใช้เทคนิควิทยาการแบบใหม่

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้เองที่ทำให้หน่วยเกษตรกรรมที่มีขนาดใหญ่มั่งคั่งและมีเครื่องจักรกล ซึ่งมีอยู่กระจัดกระจายในเอเชียเท่านั้นที่จะเป็นผู้ผลิตข้าวแบบล้ำยุคนี้ได้ และหากว่าแนวโน้มนี้ยังมีต่อไปอีก คนรวยก็จะรวยยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม รายงานของเพียร์สันได้ชี้แจงว่าหากจะให้การปฏิวัติเขียวบังเกิดผลทั่วไปแล้วจะต้องให้ประเทศในโลกที่สามดำเนินการ ๒ ขั้นตอน คือ การขจัดระบบที่ดินกึ่งศักดินาและผนึกหน่วยเกษตรกรรมสมัยใหม่ให้ได้ขนาดตามต้องการ การยึดครองที่ดินแบบดั้งเดิม จะต้องยกเลิกเพื่อจะปลดปล่อยชาวนาจากชนชั้นเจ้าที่ดิน ผู้บริโภคอย่างพุ่มเพื่อย ทั้งนี้จะได้ทำให้เกิดพลังการทำงานที่แข็งแรงขึ้น มีความชำนาญและมีระบบยิ่งขึ้น การเปลี่ยนจากระบบเดิมไปสู่ระบบใหม่โดยฉับพลันและโดยตรงนั้นเป็นไปไม่ได้

กระนั้นก็ตามในบรรดารัฐบาลของท้องถิ่นที่มุ่งจะพัฒนาและมุ่งสู่ระบบท้องถิ่นนิยมนั้น ผู้เขียนเห็นว่ารัฐบาลไทย, อินโดนีเซีย และมาเลเซีย มีอนาคตที่ไม่สดใสนัก ทั้งนี้เพราะว่า ฐานทางสังคมของรัฐบาลนั้นขึ้นอยู่กับข้าราชการฝ่ายทหารอย่างมาก เว้นแต่มาเลเซียเท่านั้น สำหรับรัฐบาลไทย, อินโดนีเซีย ได้เปิดให้มีการลงทุนจากต่างประเทศอย่างเต็มที่ และก็บ่อยครั้งที่ไม่มีการส่งสินค้าไปแลกเปลี่ยน หรือมีรายได้จากการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศเลย ในขณะเดียวกันก็มีแนวโน้มที่จะชักเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศไปใช้ในการทหาร ประเทศไทยแทบจะไม่มีข้อ

จำกัดอะไรเลยต่อการนำเงินทุนต่างประเทศเข้าประเทศ หรือการส่งผลกำไรกลับออกไปประเทศบ้านเกิด มิหนำซ้ำยังสนับสนุนให้มีการผูกขาดสัมปทาน ซึ่งมีการเก็บภาษีบรรษัทและเงินปันผลต่ำมาก ในขณะที่ผู้เขียนเขียนบทความชิ้นนี้ประเทศไทยก็ประสบกับปัญหาภาวะเศรษฐกิจเพิ่งฟื้นตัว(recession)เมื่อการค้าข้าวที่ถูกผูกขาดนั้นได้เงินตราต่างประเทศมาไม่เพียงพอ เมื่อความช่วยเหลือทางทหารและทางเศรษฐกิจจากสหรัฐ ฯ ที่มีให้ภูมิภาคแถบนั้นถูกตัด ประเทศไทยก็ถูกกระทบกระเทือนอย่างหนัก เมื่อความช่วยเหลือต่าง ๆ ได้มุ่งไปให้ความสำคัญทางทหารในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทางด้านอินโดนีเซียภายใต้การนำของประธานาธิบดีซูฮาร์โตก็ประสบปัญหาเดียวกัน เมื่อเศรษฐกิจเริ่มมั่นคงขึ้นหลังจากเสียหายจากภาวะเงินเฟ้อ ซูฮาร์โตก็เปิดให้มีการลงทุนจากต่างประเทศผ่านทางกลุ่มลงทุนระหว่างรัฐบาลที่ดำเนินงานอยู่ที่กรุงเฮก อย่างไรก็ตาม แบลคตั้งข้อสังเกตว่าอินโดนีเซียยังคงเป็นประเทศที่ด้อยพัฒนาที่สุดในบรรดาประเทศทั้งหลายในแถบภูมิภาค แม้ว่าจะมีที่ปรึกษาผู้นิยมการพัฒนา, นักธุรกิจญี่ปุ่นแออัดกันอยู่รอบกรุงจาร์กาตาเป็นจำนวนมากมายก็ตาม และการบงการและโลกทรรศน์ของบรรดาข้าราชการทหารผู้ซึ่งเป็นกาฝากและปรนเปรอแต่ตนเองนั้น ทำให้เป้าหมายการพัฒนาบรรลุผลที่แท้จริงไม่ได้ ในมาเลเซียก็เช่นกัน การโน้มน้าวชักจูง แบบหัวหน้าที่ให้ชนชั้นกลางซึ่งเป็นชาวจีนกระจายเงินฝากหรืออุตสาหกรรมดีบุก และยางก็มีผลน้อยมาก รัฐบาลซึ่งมีมาตรการพื้นฐานที่บ้าคลั่งกับการต่อต้านชาวจีนก็จนแต้มกับการสนับสนุนของข้าราชการกึ่งขุนนางทั้งหลาย

รูปแบบสำหรับอนาคต

ผู้เขียนกล่าวว่ามันเป็นการยากที่จะพูดว่า รัฐบาลการเมืองแบบใดที่จะเหมาะสำหรับเป้าหมายของการพัฒนา แม้ว่าจะมีการยกตัวอย่างองค์ประกอบทางสังคมบางอันมาแล้ว ผู้เขียนได้ยกบทความในหนังสือ Fortune มาพิจารณาว่า ดูสิงคโปร์ซึ่งมี ลีกวนยิว เป็นผู้นำนั้นเป็นตัวอย่าง ลีกวนยิว ขึ้นมามีอำนาจในขณะที่เป็นผู้ฝักใฝ่ลัทธิสังคมนิยม และเป็นพันธมิตรกับพรรคคอมมิวนิสต์ สังคมจีนที่มีลักษณะรุนแรงแบบชนชั้นกรรมาชีพ ได้สะท้อนออกมาในการที่พรรคคอมมิวนิสต์มีอิทธิพลมากในสิงคโปร์ เมื่อลีมีอำนาจแล้วลีก็ทำลายล้างฝ่ายคอมมิวนิสต์ และสร้างยุทธวิธีเพื่อชักจูงการลงทุนจากต่างประเทศขึ้น ๒ ประการ ประการแรกนั้นก็คืออนุญาตให้ยกเว้นภาษีให้เป็นเวลา ๕ ปีแรกแก่บรรดาอุตสาหกรรมบุกเบิกทั้งหลาย เช่น อุตสาหกรรมประเภทแรกที่มีในประเทศ หรืออุตสาหกรรมที่

ส่งสินค้าที่ผลิตได้ทั้งหมดออกนอกประเทศ และเขายังผ่อนผันให้บริษัททั้งหลายหักค่าใช้จ่ายได้เป็นเวลา ๑ ปี ประการที่สอง เขาให้บังคับใช้กฎหมายแรงงานอย่างเคร่งครัด Fortune แถลงว่า "ผู้บริหารมีสิทธิที่จะจ้าง, ไล่, ย้าย ไม่ให้มีวันหยุดพักผ่อนได้ตามพอใจ และกำหนดให้มีการจ่ายเงินให้ ในระยะเวลาลาป่วยได้เป็นจำนวนจำกัด"

ในระยะตลอดปี พ.ศ. ๒๕๑๑ นั้นมีการนัดหยุดงานเพียง ๔ ครั้ง แต่กระนั้นก็ตามแม้จะใช้วิธีการกดขี่เช่นนี้ ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาคนว่างงานจำนวน ๑๐ เปอร์เซ็นต์ได้ แม้ว่าจะสร้างบรรยากาศที่มั่นคงและทันสมัย อันจำเป็นต่อการลงทุนเพื่อพัฒนาได้ก็ตามและมันก็ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจเลยที่ในระยะอันสั้นที่เงินทุนของสหรัฐฯ จะเฆี่ยนเงินทุนอังกฤษที่วนเวียนอยู่ในระบบเศรษฐกิจของสิงคโปร์มาเป็นเวลานาน

ผู้เขียนได้เสนอว่าฝ่ายประเทศที่พัฒนาแล้วต่างเห็นว่าการพัฒนาประเทศในโลกที่สามนั้นทำได้ยาก ดังเช่นรายงานของ Pearson เขียนไว้ว่า ". . . เราย้ำอยู่เสมอ ๆ ว่า เราไม่อาจยอมรับว่าความล้มเหลวของประเทศอุตสาหกรรมต่อการพยายามช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาเพื่อที่จะแก้ปัญหาการจัดระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศนั้นเป็นความเสียหายเบื้องต้น" ในรายงานได้ระบุว่า ความเสียหายเบื้องต้นที่ราชการทหารสหรัฐ ฯ ได้รับภายในระยะเวลา ๒๐ ปี คือค่าใช้จ่ายที่ควรจะเป็นค่าจ้างแรงงานภายในประเทศแต่กลับทุ่มไปให้ต่างประเทศ ในขณะเดียวกันประชาชาติโลกที่สามก็ไม่ได้สุขสบายอะไร เพราะชนชั้นกลางก็ปรากฏตัวขึ้นมาผูกมัดกับเงินกู้และการลงทุนของตะวันตก และในขณะเดียวกันก็เป็นผู้กำหนดพลังการทำงานอุตสาหกรรมอย่างสอดคล้องกัน ชนชั้นชาวนาก็จะแปรรูปเป็นช่างฝีมือ ประวัติศาสตร์ของชนชั้นกรรมาชีพในยุโรปภายใต้แผนงานมาร์แชลล์ หรือประวัติศาสตร์ของชนชั้นกรรมาชีพในอังกฤษ ในยุคเริ่มต้นแห่งการวิวัฒนาการก็เปิดเผยมาแล้วว่าการพัฒนาการของระบบทุนนิยมมีความหมายในแง่ตรงข้ามอย่างไร ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้หมายถึงว่า การพัฒนานั้นไม่ว่าจะเป็นโครงการลุ่มแม่น้ำโขง หรือ โครงการอื่น ๆ ที่เป็นประเภทนี้จะต้องสังวรไว้เสมอว่าในขั้นที่สุดแล้วเป็นการดำเนินไปเพื่อระบบทุนนิยม และเพื่อนโยบายต่างประเทศของสหรัฐ ฯ

ผู้เขียนได้เสริมในตอนท้ายว่า ชนชั้นปกครองของสหรัฐ ฯ ไม่ได้ทำธุรกิจการค้าเพื่อสร้างเหตุการณ์ในสังคมเพียงเพื่อจะได้ผลประโยชน์ในระยะเวลาสั้น และในขณะเดียวกันก็วางแผนเพื่อขูดรีดทางเศรษฐกิจในต่างประเทศ วิกฤติกาลเศรษฐกิจทั่วโลกกับผลเสียต่อเนื่องทางสังคมที่เกิดขึ้นจากความไม่พอใจ

ทำให้รัฐบาลที่อยู่ในอำนาจเกิดสั่นคลอน ไม่มีความมั่นใจดังแต่ก่อนและมันทำให้ผู้นำทั้งหลายกิดปฏิบัติการปราบปรามผู้ต่อต้านอย่างมีระบบ เพื่อที่ตนจะได้คงอำนาจไว้ ดังนั้นทุกๆ ครั้งที่เกิดวิกฤติกาลทางเศรษฐกิจขึ้นก็จะมีการแก้ไขวิกฤติกาลนั้น ๆ ด้วยวิถีทางการเมือง

ด้วยเหตุผลประการเดียวกันนี้เอง ที่ทำให้เกิดการประท้วงอย่างกว้างขวางขึ้นทั่วไป และผู้นำฝ่ายสังคมนิยมก็มีโอกาสที่จะเสนอตัวเข้าแทนที่รัฐบาลที่เสียชื่อไปแล้ว

สิ่งที่ปรากฏแก่คณะกรรมาธิการเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ (CED) และแปลว่าเป็นวิกฤติกาลของเงินดอลล่าร์คืออุปสรรคทางการเมืองซึ่งหาข้อยุติไม่ได้นั้นผู้เขียนเห็นตรงกันข้าม เขามีความเห็นว่า วิกฤติกาลทางสังคมอันใหญ่หลวงที่เกิดขึ้นกับความต้องการทางเศรษฐกิจและความทุกข์เข็ญอันหาข้อยุติไม่ได้นั้นเป็นเพราะนายทุนต้องการเผาหลักประกันจากดอลล่าร์ สิ่งนี้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาแนวทางสังคมนิยมที่จะฟื้นฟูอุตสาหกรรมที่สูญเปล่าทางเศรษฐกิจในประเทศที่พัฒนาและกำลังพัฒนาในโลกที่สามอันมุ่งปรับปรุงมาตรฐานการครองชีพของมนุษย์มากกว่าที่จะสร้างช่างฝีมือเพื่อการขูดรีดนั้น เป็นแนวทางเดียวที่ทำให้การพัฒนาแบบที่ระบบทุนนิยมเสนอนั้นสำเร็จลงได้ ภายในระยะเวลาสิบ ๆ ปีข้างหน้า -

---

วิระดา สมสวัสดิ์ : ถอดความจาก Tony Fels, "The Mekong Project and Imperialist Interests in Southeast Asia" *Perspectives* Vol. I, No. 1 May/June 1972 pp. 18-36

ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในลานนาไทย

ลานนาไทยในปัจจุบันนี้ คือ หัวเมือง ฝ่ายเหนือ หรือที่เรียกว่าภาคพายัพ ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย น่าน แพร่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง ลำพูน หัวเมืองเหล่านี้ กล่าวโดยทั่ว ๆ ไป มีความเป็นมาเฉพาะที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาอย่างไร ?

ขอกล่าวคำว่าศาสนาก่อน

เฉพาะคำที่ว่าศาสนานั้น หมายถึงอะไร ? คำว่า ศาสนา แปลตามตัวอักษรเป็นได้ ๒ นัย ศาสนาแปลว่าระบบการปกครอง แต่ต่อมาเพื่อแยกมิให้เข้าใจสับสน ท่านเติม ป อุปสัคข้างหน้า คำว่า ศาสนา คงเป็นรูปคำว่า ปสาสนะ หรือ ประศาสนะ เช่น คำว่า รัฐประศาสโนบาย แปลว่า นโยบายในการปกครองรัฐ นี้นัยหนึ่ง อีกนัยหนึ่ง แปลว่า ระบบคำสั่งสอน แต่คำนี้ในสมัยพุทธกาล ใช้คำว่า พรหมจรรย์ เช่น ในคำบาลีว่า พฺรหฺมจริยํ ภิกฺขเว จรถ แปลว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวประกาศพรหมจรรย์ นั่นก็หมายถึงประกาศศาสนานั่นเอง อันที่จริงในสมัยพุทธกาล ก็มีคำว่าศาสนาเหมือนกัน แต่มีความหมายไม่เหมือนคำว่าศาสนาตามที่เข้าใจกันทุกวันนี้ คำว่าศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้น หมายถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่ใช่เป็นองค์การเหมือนทุกวันนี้ ดังในคำว่า สพฺพปาปสฺส อกรณํ กุสลสฺสูปสมฺปทา สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนํ แปลความว่า หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น คือ การไม่ทำบาปทุกชนิด การทำความดีที่เป็นกุศล และการทำจิตของตนให้สะอาด ส่วนคำว่าศาสนาตามที่เข้าใจกันในทุกวันนี้ หมายถึงองค์การแห่งสถาบันชนิดหนึ่ง ดังนั้น จึงน่าจะพิจารณากันว่า ศาสนานั้นมีหลักเกณฑ์อย่างไร ศาสนาที่แปลว่าปกครองน่าจะมีหลักเกณฑ์ย่อ ๆ คือ ต้องมีรัฐบาล มีกฎหมาย มีประชาชนพลเมืองส่วนหนึ่ง แปลว่าระบบคำสั่งสอนนั้น น่าจะประกอบด้วยลักษณะ ๕ ประการ หากไม่ครบ ๕ ประการ ก็คงถือเป็นเพียงลัทธิเท่านั้น ลักษณะ ๕ ประการนั้น คือ ๑. มีศาสดาผู้ตรัสรู้หลักธรรมความ

จริง หรือศาสดาพยากรณ์ได้รับเทวโองการจากพระเจ้าให้เป็นผู้แทนพระเจ้า แล้วนำหลักธรรมความจริงหรือหลักธรรมเทวบัญญัติประกาศต่อมวลมนุษย์ ๒. หลักธรรมคำสอนนั้น ต้องเกี่ยวกับศีลธรรมจรรยาประเพณีที่ดีงาม ๓. มีหลักความเชื่อถือเป็นจุดหมายสำคัญ ๔. มีพิธีกรรมเกี่ยวกับศาสนานั้นๆ เช่น ในการยอมรับนับถือเป็นมามกะหรือศาสนิก จะต้องปฏิบัติตนเช่นไร หรือการถือศีล ถือบวช จะต้องปฏิบัติ และทำพิธีอย่างไร และ ๕. ต้องมีสถาบันทางศาสนา เช่น วัด เทวาลัย โบสถ์ โรงสวด ฯลฯ นี่กล่าวตามความหมายของคำว่าศาสนา ถ้าไม่ประกอบด้วยลักษณะดังกล่าวนี้ ก็ไม่ควรจะเรียกว่าศาสนา ถือเป็นเพียงลัทธิเท่านั้น ดังนั้น คำว่า ศาสนาโดยทั่วๆ ไป จึงควรเป็นอย่างนี้ เมื่อเป็นศาสนาของฝ่ายใด ก็เติมคำของฝ่ายนั้นบ่งลงให้ชัด เช่น ศาสนาของพระพุทธเจ้า ก็เติมคำว่าพุทธลงหน้าคำว่าศาสนา รวมเป็นคำว่าพุทธศาสนา

อนึ่ง ขอกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า เป็นที่น่าสังเกตว่า ศาสนาใหญ่ๆ ในโลก เขามีจุดศูนย์กลางเป็นที่ชุมนุมทำกิจในทางศาสนา เช่น ศาสนาอิสลาม เขามีวิหารกาบะห์ที่เมืองเมกกะประเทศอาหรับเป็นจุดศูนย์กลาง ศาสนาพราหมณ์ มีแม่น้ำคงคา ศาสนาคริสตัง มีนครวาติกันเป็นจุดศูนย์กลาง ศาสนิกชนจะต้องไปร่วมประชุมทำศาสนกิจส่วนใหญ่กันที่นั่น แต่พุทธศาสนายังไม่ทราบว่าจะกำหนดที่ไหนเป็นจุดศูนย์กลาง ถ้าจะกำหนดเอาพระธาตุดอยสุเทพ หรือพระปฐมเจดีย์ หรือพระพุทธบาทสระบุรี เป็นจุดศูนย์กลาง พุทธศาสนิกชนทั่วโลกเขาจะเห็นด้วยหรือจะอย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาคงไม่เจริญหรือเสื่อมเพราะมีหรือไม่มีจุดศูนย์กลางคงจะเนื่องมาจากเหตุอื่นมากกว่าแต่จะควรมีหรือไม่ ขอได้โปรดพิจารณา

การที่ศาสนาจะประดิษฐาน ณ ที่ไหนนั้น ไม่ใช่ศาสนามาได้เองเหมือนสิ่งมีชีวิตเคลื่อนที่ได้หรือเหมือนเชื้อโรคที่ติดต่อลุกลามได้ทั่วไป ศาสนาจะประดิษฐานได้ จะต้องมีผู้นิยมยอมรับนับถือ นำมาปฏิบัติ นำมาสร้างเป็นสถาบันขึ้น หรือสร้างสิ่งเป็นเครื่องหมายของศาสนา สิ่งเป็นเครื่องระลึกทางศาสนาขึ้น จึงจะเป็นที่รู้กันว่า ศาสนาได้ประดิษฐานอยู่ในที่นั้นๆ แล้ว โดยเฉพาะพุทธศาสนาที่มาประดิษฐานอยู่ในแคว้นล้านนาไทย มาได้อย่างไร ใครนำมา นี่เป็นข้อสำคัญที่จะพูดในครั้งนี้

พระพุทธเจ้าหรือพระศากยโคดมต้นตำรับพุทธศาสนานั้น เป็นคนไม่ใช่เทวดา ทรงสมภพในตระกูลกษัตริย์ คนไทยเราเคารพกษัตริย์ จึงใช้ราชาศัพท์กับพระองค์ มีศาสนิกบางพวกเรียกพระองค์ว่า ผีฟ้า นั่นหมายถึงภายหลังเมื่อพระองค์นิพพานแล้ว และบางที

เข้าใจว่า พุทธภาวะ คือความเป็นพระพุทธเจ้านั้นมีประจำอยู่เป็นนิตย์ และอยู่บนสวรรค์สุดแต่ความเข้าใจของเขา ที่ว่าพระองค์ทรงสมภพในตระกูลกษัตริย์นั้น ตามประวัติกล่าวไว้ว่า พระองค์เป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ กษัตริย์กรุงกบิลพัสดุ์ปัจจุบันนี้อยู่ในรัฐเนปาล เหนือประเทศอินเดีย หรือด้านตะวันออกเฉียงเหนือของนครเคลฮี นครหลวงอินเดียในปัจจุบันนี้ เปลี่ยนชื่อใหม่เรียกตามภาษาเนปาลว่ารัมมิเด พระองค์ประสูติที่อุทยานลุมพินี ท้องที่กรุงกบิลพัสดุ์ ยังไม่ได้ราชาภิเษก มีพระชายา และพระโอรสแล้ว เสด็จออกมหาภิเนษกรม คือออกบวชเป็นบรรพชิต เมื่อพระชันษา ๒๙ ปี บำเพ็ญเพียรเพื่อตรัสรู้ความจริงอยู่ ๖ ปี ครั้งสุดท้ายตรัสรู้ที่โคนต้นโพธิ สถานที่นั้น ปัจจุบันนี้เรียกว่าพุทธคยา อยู่ในรัฐพิหาระ ประเทศอินเดีย หลังจากตรัสรู้แล้ว ได้เทศนาสั่งสอนให้คนประพฤติคุณงามความดี และให้ตรัสรู้ความจริงเป็นเวลา ๔๕ ปี ปรินิพพานที่เมืองกุสินารา เดี๋ยวนี้เรียกว่ากาเซียในประเทศอินเดีย หลังจากปรินิพพานแล้วได้ ๔ เดือน พระอริยสาวกประชุมกันทำสังคายนา คือ สวดพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเทศนาสั่งสอนไว้ทั้งหมดในระยะเวลา ๔๕ ปี ทำที่ถ้ำสัตบรรณคูหาแขวงเมืองราชคฤห์ พระมหากัสสปเป็นประธาน ต่อจากนั้นมาอีก ๑๐๐ ปี มีภิกขุคณะหนึ่งเรียกว่าวัชชีบุตร์อยู่ในเมืองเวสาลี คิดเห็นว่าวินัยบางข้อควรแก้ไขไปตามกาลเทศะ โดยถือเอาข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ก่อนปรินิพพานว่าภิกษุเห็นพร้อมกันว่า สิกขาบทคือข้อบังคับบทมีโทษเพราะผ่าผืนเล็ก ๆ น้อย ๆ ถ้าประพฤติไม่สะดวกก็แก้ไขได้ จึงคิดจะแก้ไขข้อบัญญัติมีอยู่ ๑๐ ข้อ เช่น กินอาหารนอกเพล ได้รับเงินทองที่เขาถวายได้ เป็นต้น พระสงฆ์ที่เห็นชอบด้วยก็มี ที่ไม่เห็นชอบก็มี บรรดาท่านเหล่านั้น มีท่านที่ไม่ชอบคือ พระยศเถระเป็นหัวหน้า ได้โต้เถียงกันจนสิ้นกระบวนความ ในที่สุดตกลงกันไม่ได้ พระยศเถระจึงเกรงไปว่า ต่อไปธรรมวินัยจะถูกแก้ไขจากเดิมหลักเก่าหลักใหม่จะปะปนกันสับสนไม่รู้อะไรเป็นอะไร ดังนั้น ท่านจึงทำสังคายนาขึ้น คือ ยกร่างหลักเดิมไว้ให้คงที่ ใช้ภาษามคธสังคายนาครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๒ หลังจากพระพุทธเจ้านิพพานแล้วได้ ๑๐๐ ปี ฝ่ายภิกษุพวกวัชชีบุตร์ ก็แยกไปตั้งนิกายขึ้นอีกพวกหนึ่ง และต่อมาก็ทำสังคายนาขึ้นเหมือนกัน แต่เป็นคำใหม่ ใช้คำว่ามหาสังคีติใช้ภาษาสันสกฤต พุทธศาสนาจึงเกิดคณะสงฆ์ขึ้น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายพระยศเถระถือเคร่งครัดตามธรรมวินัยอย่างที่เรียกว่าเถรตรง ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงแก้ไข ได้ชื่อว่าเถรวาทหรือหีนยาน ส่วนฝ่ายคณะสงฆ์วัชชีบุตร์ ถือลัทธิอาจารย์แก้ไขธรรมวินัยได้ตามกาลเทศะ ได้

ชื่อว่าอาจริยะวาท หรือเรียกว่ามหาสังฆิกะ คือ มีพวกมากและต่อมาเรียกว่ามหายาน หลักสำคัญของนิกายทั้ง ๒ นี้ ก็คือ นิกายหีนยานถือศีลธรรมเป็นข้อสำคัญ ส่วนมหายานถือปรัชญาเป็นข้อสำคัญ นิกายหีนยานถือการปฏิบัติเพื่อประโยชน์เฉพาะตนเอง อาจสำเร็จมรรคผลในฐานะเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าในชีวิตปัจจุบัน แต่มหายาน ต้องการช่วยผู้อื่นด้วยเจตนาเป็นพระพุทธเจ้าอย่างเดียว ขณะที่ยังไม่ได้เป็นพระพุทธเจ้า ก็บำเพ็ญตนอยู่ในภูมิของพระโพธิสัตว์ไม่ยอมเป็นสาวก การศึกษาเล่าเรียนหนักไปทางปรัชญามากกว่าทางศีลธรรมและไม่บริโภคอาหารที่เข้าเนื้อสัตว์ทุกชนิด ดังที่เรียกกันว่ากินเจ มหายานได้เริ่มฟักตัวมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑ และออกหน้าออกตาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๖ โดยมีคนสำคัญเกิดขึ้น คือ ท่านอัศวโฆษ ตั้งเป็นนิกายมหายานอย่างเปิดเผย โดยมีพระเจ้ากนิษกะ เป็นองค์อุปถัมภ์และส่งเสริม ซึ่งจะกล่าวต่อไป

ครั้นต่อมาถึงพ.ศ. ๒๓๔ พระโมคคัลลีบุตร ติสสเถระ ทำสังคายนา ครั้งที่ ๓ นี่กล่าวตามหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ แต่ในหนังสือตำนานพุทธเจดีย์ ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวว่า พระเจ้าอโศกครองราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๗๐ และสวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๓๑๑การทำสังคายนาครั้งนี้จะต้องภายหลัง พ.ศ. ๒๗๐ ไปแล้ว ส่วนในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวไว้ว่าพระเจ้าอโศกเสวยราชสมบัติก่อนราชาภิเษก ๔ ปี แล้วจึงได้ราชาภิเษกเมื่อ พ.ศ. ๒๑๘ ต่อมาอีก ๑๐ ปี จึงทรงอุปถัมภ์ให้มีการทำสังคายนา ครั้งที่ ๓ เหตุที่ทำคายนาในครั้งนี้ เนื่องจากพวกเดียรถีย์นอกพุทธศาสนาเสื่อมลาภผล เห็นพระภิกษุ พุทธศาสนามีลาภสักการะมาก มีคนนับถือมาก จึงปลอมเข้ามาเป็นนักบวชในพุทธศาสนา เพื่อต้องการลาภสักการะ เมื่อปลอมเข้ามาบวชแล้วก็แสดงความคิดเห็นต่างๆเกี่ยวกับสังฆกรรม เช่น อุโบสถธรรม เป็นต้น พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเห็นว่า ถ้าปล่อยทิ้งไว้ พุทธศาสนาก็จะเสื่อมโทรมวิปริตผิดทำนองคลองธรรมไปต่างๆนานา จึงได้ทำสังคายนา เท่ากับอ้างเอาต้นฉบับเดิมมาเป็นหลักไม่ให้สิ่งที่เป็นอธรรมเข้ามาปลอมปนและกำจัดพวกพระเดียร์ถีย์เหล่านั้นออกไปให้พ้นจากสังฆมณฑล แต่ก็คงกำจัดไม่หมด ยังเหลือเล็ดลอดอยู่บ้างเป็นธรรมดาและหลังจากการสังคายนาครั้งนี้ เป็นครั้งสำคัญโดยเหตุที่พระเจ้าอโศกใคร่จะแผ่ราชานุภาพไปยังต่างประเทศ ทรงเห็นว่าการแผ่ หรือการเอาชนะด้วยแสนยานุภาพ กำลังทหารนั้นไม่ดี ควรแผ่ด้วยธรรมานุภาพ คือการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงขอร้องให้พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ส่งพระสงฆ์ไปประกาศศาสนายังประเทศต่าง ๆ ในหนังสือ

มหาวงศ์พงศาวดารลังกากล่าวไว้ว่า พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ส่งพระสงฆ์ไปสอนพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ ๙ แห่ง คือ

๑. ให้พระมหาเทวเถร บางแห่งว่าพระมหาเรวัตเถรไปยังมหิส หรือ มหิงสกะ

๒. ให้พระรักขิตเถรไปยังวนะวาสี

๓. ให้พระธรรมรักขิตไปยังปรันตปะ

๔. ให้พระมหาธรรมรักขิตไปยังมหารัฐ

๕. ให้พระมัชฌันติกเถรไปยังกัศมิระและคันธาระ

๖. ให้พระมัชฌิมเถรไปยังหิมวันตะ

๗. ให้พระมหารักขิตเถรไปยังโยนะ

๘. ให้พระมหินทเถร ราชบุตรของพระเจ้าอโศกไปยังลังกาทวีป

๙. ให้พระโสณเถร กับพระอุตตระเถรไปยังสุวรรณภูมิ

สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน ?

ในหนังสือศาสนาวงศ์ แต่งโดยพระปัญญาเถรีชาวพม่า ภายหลังมีนามสมณศักดิ์ว่า พระปัญญาสามิ สิริกวีธชมหาธรรมราชาธิราชคุรุ แต่งเป็นภาษามคธ เสร็จ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ กล่าวว่านอกจากสุวรรณภูมินั้น คือ เมืองสุธรรมเรียกตามภาษามอญว่าเมืองสะเทิม ให้ข้อคิดว่าโดยอนุมานระยะทางและอนุมานสถานที่ อนุมานระยะทางนั้น การเดินทางพระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาว่าเดินทางจากเกาะสีหลถึงสุวรรณโดยเรือใบเป็นระยะทาง ๗๐๐ โยชน์ ใช้ลมอย่างเดียว ๗ วัน ๗ คืน และปัจจุบันนี้ ใช้เรือใบจากเมืองสะเทิมไปเกาะสีหลก็ ๗ วัน๗คืน ถึงเหมือนกัน เมืองสุวรรณภูมิกับเมืองสะเทิมจึงเป็นเมืองเดียวกัน ส่วนอนุมานสถานที่นั้น ท่านกล่าวว่า สุวรรณภูมิตั้งอยู่ใกล้มหาสมุทรเป็นเมืองท่าใหญ่ แม้เมืองสะเทิมก็ตั้งอยู่ใกล้มหาสมุทร จึงเป็นเมืองเดียวกัน และท่านยังกล่าวต่อไปอีกว่าเมืองสุวรรณภูมินั้น บางอาจารย์ก็ว่าสยามรัฐ คือ เมืองไทย ส่วนในหนังสือตำนานพระพุทธเจดีย์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ไว้ว่า เมืองสุวรรณภูมินั้นน่าจะอ้างเอาเมืองที่พระปฐมเจดีย์ยิ่งกว่า เพราะมีโบราณวัตถุ เช่น ศิลาธรรมจักร์ ทันชั้นสมัยพระเจ้าอโศก และมีชื่อเมืองว่าสุวรรณภูมิเป็นสำคัญ ส่วนในหนังสือเรื่องน่ารู้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ธนิต อยู่โพธิ์ เรียบเรียง พิมพ์ถวายพระภิกษุสามเณรเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเมื่อวันที่ ๒๕-๒๖ กรกฎาคม ๒๕๑๐ กล่าวไว้ว่า "นักปราชญ์ทางโบราณคดี ได้กำหนดเวียกศิลปโบราณวัตถุ และโบราณสถานแบบหนึ่ง ซึ่งพบในแผ่นดินไทยโดยอาศัยคำจากสำเนียงจดหมายเหตุจีน เรียกว่า ทวารวดี แต่เมื่อไม่กี่ปีมานี้ นายเฉลิม ยงบุญเกิดพบเหรียญกษาปณ์ที่จังหวัดนครปฐม มีจารึกว่า ศรี ทวารวดีศวรปุณย

ซึ่งอาจแปลได้ว่า บุญของท่านผู้เป็นใหญ่ใน (อาณาจักร) ทวารวดี นับเป็นครั้งแรกที่พบหลักฐานของคำ ทวารวดี จริงๆบนแผ่นดินไทย" ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าเมืองทวารวดี ซึ่งมีคติเกี่ยวกับพุทธศาสนาครั้งแรก และมีมากที่สุด กับเมืองสุวรรณภูมิ ซึ่งพระเถระ ๒ องค์ ถูกส่งมาเป็นครั้งแรก จึงเป็นเมืองเดียวกันนั่นเอง แต่ในขณะนั้น ชนชาติมอญปกครองอยู่ ก็อาจเป็นได้ เพราะขุดลงไปในพื้นที่บริเวณนครปฐม พบจารึกเป็นภาษามอญ และตามจดหมายเหตุจีนนั้นกล่าวว่า ทวารวดีเป็นอาณาจักรใหญ่ ตั้งอยู่ระหว่างเมืองศรีเกษตร และเมืองอีศานบุรี คือ เขมร ในสมัยนั้น อาณาจักรใหญ่ๆมีอยู่ ๓ อาณาจักร ฝ่ายเหนือได้แก่นครโยนก ฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือได้แก่นครโคตรบูร ฝ่ายใต้ได้แก่ทวารวดี ดังนั้น พุทธศาสนาฝ่ายหีนยานเข้ามาถึงประเทศนี้โดยพระเถระ ๒ องค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔ (ตามหลักฐานชินกาลมาลีปกรณ์) ครั้งแรก พระโสณะเถระและพระอุตตระเถระแสดงพรหมชาลสูตรก่อน ชาวสุวรรณภูมิมีความเลื่อมใส ต่อจากนั้นท่านก็ประกาศศาสนาสั่งสอนประชาชนตามหลักพุทธศาสนาบรรพชาอุปสมบทกุลบุตรทั่วไป เพราะเมื่อท่านมานั้น มีคณะสงฆ์ติดตามมาด้วยจึงสามารถทำสังฆกรรมอุปสมบทได้ ต่อมาได้ขยายบริเวณประกาศศาสนากว้างขวางยิ่งขึ้นโดยสานุศิษย์ของท่านสืบต่อกันมา อาณาจักรโคตรบูร และโยนก หรือลานนาไทยก็ได้รับนับถือพุทธศาสนาในสมัยนี้ด้วย จะเห็นได้โดยอาศัยร่องรอยโบราณวัตถุสมัยทวารวดี เฉพาะในลานนาไทย มีที่จังหวัดลำพูน คือพระเจดีย์วัดกู่กุด หรือวัดจามเทวี นัยว่าเป็นที่บรรจุอัฐิของพระนางจามเทวี อีกอย่างหนึ่ง คือพระพุทธรูปในซุ้มเจดีย์วัดกู่กุด กับพระเจดีย์กู่คำหรือสุวรรณเจดีย์ที่ว่านางปทุมวดีเทวีสร้างไว้ที่วัดพระธาตุหริปุญชัย ปราชญ์ทางโบราณคดีกล่าวไว้ว่า สมัยทวารวดีนี้ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๕๐๐ ถึง พ.ศ. ๑๓๐๐ นครหริปุญชัย หรือนครลำพูน ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวไว้ว่า พระฤษี วาสุเทพ สร้างให้พระนางจัมมเทวีอยู่เสวยราชสมบัติ คือ สร้าง เมื่อ พ.ศ. ๑๒๐๔ เดือน ๔ (เดือน ๖ เมือง) เพ็ญวันพุธ รุ่งขึ้นปีที่ ๒ หลังจากปีที่สร้างเมืองแล้ว พระนางจัมมเทวี จากเมืองลวะปุระจึงมาครองราชสมบัติและต่อมาถึงปี พ.ศ. ๑๖๐๗ สมัยพระเจ้าอาทิจจราชครองนครหริปุญชัย จึงปรากฏพระธาตุหริภุญชัยขึ้นคือ พระธาตุเจดีย์หลวงลำพูน

ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์นั้นมีกล่าวไว้ว่า เมื่อพระนางจัมมเทวีมานครหริปุญชัย ได้นิมนต์พระมหาเถระผู้ทรงไตรปิฎก๕๐๐องค์มาด้วย พระสงฆ์จำนวนนี้อยู่ในสมัยทวารวดี ต้องสืบเชื้อสายมาจากพระโสณะเถร และพระ

อุตตระเถรแน่แท้ เพราะไม่มีพระสงฆ์คณะอื่นมาจากไหนในสมัยนั้น นอกจากพระสงฆ์สายพระโสณะเถระ และพระอุตตระเถระเท่านั้น และต่อมาพระสงฆ์เหล่านี้ก็ได้ทำกิจศาสนา มีบรรพชาอุปสมบทกุลบุตรต่อ ๆ มาแพร่หลายอยู่ในแคว้นลานนาไทยกลายเป็นพระพื้นเมืองไป เพราะเป็นพระดั้งเดิม ส่วนพระนางจามเทวีนั้น ในหนังสือพงศาวดารโยนกว่าครองราชสมบัติอยู่ ๕๒ ปี สวรรคตเมื่อพระชนมายุ ๙๒ ปี เข้าใจว่าคงเสด็จมาถึงนครหริปุญชัย เมื่อพระชนมายุได้ ๔๐ ปี ดังนั้นเมื่อพระนางเสวยราชย์ต้องเป็นปี พ.ศ. ๑๒๐๕ อยู่ต่อมาอีก ๕๒ ปี พระนางสวรรคตในปี พ.ศ. ๑๒๕๗ เจ้ามหันตยศพระราชโอรสของพระนางสร้างสถูปสุวรรณเจดีย์จังโกฏ หรือเจดีย์กู่กุด บรรจุพระอัฐิของพระนางผู้เป็นพระราชมารดา และในปีต่อมาพระเจ้าสรรพสิทธิ์กษัตริย์นครหริปุญชัยสร้างเจดีย์ ๔ เหลี่ยม มีพระพุทธรูปยืนประจำซุ้มที่วัดกู่กุด ก็ตกอยู่ในเกณฑ์กำหนดสมัยทวารวดีนั่นเอง อีกแห่งหนึ่งคือที่พิพิธภัณฑ์ลำพูน มีเศียรพระพุทธรูปสมัยทวารวดีอยู่เศียรหนึ่ง นอกจากนี้ที่เวียงท่าการหลวง ท้องที่อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเมืองโบราณสมัยก่อนนครเชียงใหม่ มีพระเจดีย์สมัยทวารวดีตอนหลัง นอกนั้นในที่อื่น ๆ ยังไม่ทราบว่าที่ไหนจะมีบ้าง ส่วนในท้องที่จังหวัดเชียงรายน่าจะมีโบราณวัตถุสมัยทวารวดีอยู่เหมือนกัน เช่น ที่พระธาตุดอยตุง ตามตำนานว่าพระเจ้าอชุตราชหลานพระเจ้าสีหวัติครองเมืองนาคพันธุ์สีหวัตินครหรือโยนกนครหลวง มีพระเถระจากเมืองสะเทิม นำพระอัฐิธาตุพระรากขวัญเบื้องขวาของพระพุทธเจ้ามาถวาย พระองค์โปรดให้สร้างมหาสถูปบนยอดดอยปู่เจ้า แล้วปักธงตะขาบใหญ่มีขนาดยาวถึงพันวาไว้บนยอดดอยนั้น เหตุนั้น ดอยนั้นจึงเรียกว่าดอยตุง อยู่ในท้องที่อำเภอแม่จันตรงที่ต่อกับอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย นับเป็นเจดีย์องค์แรกในโยนกลานนาไทย กษัตริย์ที่ครองโยนกนครสืบต่อกันมาย่อมกระทำสักการบูชาบำรุงพระธาตุดอยตุงนี้มิขาด พระเจ้าอชุตราชครองราชสมบัติถึง ๑๐๐ ปี พระชนมายุได้ ๑๒๐ ปี จึงสวรรคต ในสมัยของพระองค์ได้สร้างปูชนียวัตถุไว้หลายแห่ง สมัยของนครโยนกนี้ตามพงศาวดารจีนว่าชาวเมืองยุงชางภายหลังเรียกเป็นโยนก หรือญวนได้แยกจากเมืองน่ำจิ๋ว แผ่นดินถังก่อนจุลศักราช ๒๐ ปี เมื่อจุลศักราช ๑ ตรงกับ พ.ศ. ๑๑๘๑ ก่อนจุลศักราช ๒๐ ปี ต้องเป็น พ.ศ. ๑๑๖๑ พระเจ้าสีหวัติสร้างเมืองนาคพันธุ์สีหวัตินคร ภายหลังเรียกว่าโยนกนครหลวง เมื่อพระชนม์ได้ ๑๘ อยู่ในราชสมบัติ ๑๐๒ ปี ประมาณ พ.ศ.๑๒๖๓ สวรรคต ต่อจากนั้น เจ้าคันธกุมารราชโอรสของพระเจ้าสีหวัตินครครองราชสมบัติต่อมา

อีก ๒๙ ปี สวรรคต พระเจ้าอชุตราชจึงครองราชสมบัติสืบต่อมาตกอยู่ใน พ.ศ.๑๒๙๒ เป็นต้นมา จนสิ้นสมัยของพระองค์ ปูชนียวัตถุต่าง ๆ ที่ประดิษฐานก่อสร้างไว้นั้นล้วนอยู่ในสมัยทวารวดีทั้งสิ้น นอกจากนี้ตำนานยังกล่าวไว้ว่า พระเจ้าอชุตราชได้พระบรมธาตุมาแล้วโปรดให้สร้างพระเจดีย์ที่ดอยกู่แก้ว แล้วบรรจุพระบรมธาตุไว้ในนั้น ดอยกู่แก้วอยู่ที่บ้านป่าสักตำบลห้วยน้ำฮาก อำเภอแม่จันจังหวัดเชียงราย ปูชนียวัตถุที่สร้างในครั้งนั้นปัจจุบันนี้ผู้มีศรัทธาได้ซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงรูปทรงเป็นสมัยปัจจุบันไปหมดแล้ว หรือมิฉะนั้นก็ชำรุดทรุดโทรมจนสูญหายไม่ปรากฏวัตถุโบราณสมัยทวารวดี จึงไม่ปรากฏในแคว้นโยนก มีแต่เล่าเรื่องสร้างไว้ในปีนั้น ๆ ซึ่งอยู่ในระหว่างปีสมัยทวารวดี

ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า พระสงฆ์ในพุทธศาสนาได้แตกแยกกันเป็น ๒ ฝ่าย ตั้งแต่ทำสังคายนาครั้งที่ ๒ คือ ใน พ.ศ. ๑๐๐ มีภิกษุคณะวัชชีบุตร์เป็นหัวหน้าพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน มีผู้นิยมนับถือมหายานมากขึ้นจนถึงเรียกว่ามหาสังฆิกะ ครั้นถึง พ.ศ. ๖๑๓ ทางอินเดียฝ่ายเหนือมีพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่ากนิษกะ ตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองบุรุษบุรี เดี๋ยวนี้เรียกว่าไปศวาล ฝ่ายคณะสงฆ์มหาสังฆิกะมีพระอัศวะโฆษ ชาวเมืองสาเกตแคว้นอโยธยาเป็นประธาน ได้ประกาศพุทธศาสนาลัทธิมหาสังฆิกะเรียกว่ามหายาน ท่านได้แต่งคัมภีร์ชื่อศรัทโธตปาทะ ท่านเป็นนักปรัชญาฝ่ายภูตตถาวาท และต่อมาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๗ มหายานเกิดคนสำคัญขึ้นอีกท่านหนึ่ง คือ พระนาคารชุน เป็นบุตรพราหมณ์ชาวเมืองวิทรรภบักษ์ใต้แห่งอินเดีย ได้ประกาศลัทธิศูนยตาวาทขึ้น โดยแต่งหนังสือชื่อมาธยมิกะซึ่งนำนิกายต่าง ๆ ของพุทธศาสนากับปรัชญาของพราหมณ์ มาวิพากษ์วิจารณ์พร้อมทั้งอธิบายปรัชญาศูนยตาวาท

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๖ ตอนปลายราชวงศ์จิ๋ว พุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้เริ่มหยั่งลงในประเทศจีน พระเจ้าฮั่นเม่งเต้ ราชวงศ์ตั้งฮั่นส่งทูตไปสืบศาสนาที่อินเดีย และนิมนต์ภิกษุชาวอินเดีย ๒ รูป คือ พระกาศยปมาตังคะ (เกียเฮียะโม่เท้ง) กับพระธรรมรักษ์ (ธรรมปาละ) (เต็กฮวบลั้ง) มายังนครลกเอี๋ยง สร้างวิหารถวายเรียกว่าแปะเบ๊ยี่ (วัดม้าขาว) นับเป็นวัดแรกของจีน ฝ่ายพระกาศยปมาตังคะได้ลงมือแปลพุทธวจนะจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีน คือ พระสูตร ๔๒ บท (สี่จั๊บยี่เจียงเก็ง) และพระธรรมรักษแปลทศภูมิสังโยชนภินทนสูตร (จับตี้ต้วนกักเก็ง) ต่อนั้นมา พุทธศาสนาฝ่ายมหายานก็แพร่หลายในประเทศจีนอีกทางหนึ่ง พุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้ประดิษฐานที่เกาะชวาหรือประเทศอินโดนีเซีย สมัยนี้ได้มีมหาสถูป

ใหม่ที่เรียกว่าบุโรบุโด สร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์ไศเลนทร มีกล่าวไว้ว่า พระเจ้าวิษณุหรือธรรมตุงคะแห่งราชวงศ์ไศเลนทรทรงเริ่มไว้แต่ราว พ.ศ. ๑๓๑๘ โดยเลือกภูเขาแห่งหนึ่งสมมติเป็นภูเขาพระสุเมร ใช้สมกับคำว่าไศเลนทรแปลว่าภูเขาใหญ่ คือภูเขาสุเมรุ หรือภูเขาซึ่งเป็นเจ้าแห่งภูเขา โดยให้สร้างเป็นมหาสถูปในพุทธศาสนา และจำหลักศิลาชั้น ๆ ชั้นล่างเป็นภาพเรื่องชาดก และพุทธประวัติตามคัมภีร์ลลิตวิสตระ สมมติว่าเป็นกามาพจรภูมิ ชั้นบนขึ้นไปเป็นรูปพระพุทธรูปประจำอยู่ในช่อง สมมติว่าเป็นรูปาพจรภูมิ ชั้นบนขึ้นไปอีกมีพระพุทธรูปแต่มองไม่เห็นเพราะเหลี่ยมช่องบังไว้ สมมติว่าเป็นอรูปาวจรภูมิ เบื้องหลังสงครามครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นยึดครองเกาะชวา ขุดค้นห้องบรรจุพระอังคารจนถึงห้องต่ำสุดที่มหาสถูปบุโรบุโดพบจารึกที่พระนางประโมวรรธนี ราชวงศ์ไศเลนทร มเหษีของพระเจ้าปีกะตัน แห่งราชวงศ์สัญชัย ทรงประดิษฐานจารึกไว้ว่าภูมิสัมภารภูธรแปลว่าภูเขาเป็นที่รวบรวมภูมิ คือ มหาสถูปนั้นแสดงภูมิต่าง ๆ เช่น กามาพจรภูมิ เป็นต้นดังกล่าวมาแล้ว และในเกาะชวานั้นมีกษัตริย์ ๓ ราชวงศ์ด้วยกันคือ ราชวงศ์สัญชัย ราชวงศ์ไศเลนทร และราชวงศ์ศรีวิชัยในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ อาณาจักรศรีวิชัยเจริญมากแผ่อานุภาพมาถึงแหลมมลายู เมืองนครศรีธรรมราช ไชยา เป็นต้น อยู่ในอาณาจักรของศรีวิชัย จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัย จึงตีอาณาจักรด้านแหลมมลายูได้ ตกมาเป็นของไทย พุทธศาสนาที่แผ่มาทางเกาะชวาคติมหายาน คงเริ่มต้นตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๖ ครั้งท่านอัศวโฆษแล้ว และต่อมาพุทธศตวรรษที่ ๗ ท่านนาคารชุนชาวปักษ์ใต้ของอินเดีย ประกาศศาสนามาทางใต้คงจะมาถึงเกาะชวาแล้วเลยไปเมืองจีนด้วย ทางเมืองจีนได้รับพุทธศาสนาคติมหายาน ๒ ทาง คือ ทางบกและทางน้ำ ทางบกไปทางอินเดียเหนือ ดังกล่าวมาแล้ว ทางน้ำไปทางอินเดียใต้ ทางประเทศไทยที่รับพุทธศาสนาฝ่ายมหายานทางด้านแหลมมลายูคือนครศรีธรรมราช สุราษฎร์ไชยา โดยได้มาจากเกาะชวา เป็นอิทธิพลของราชวงศ์ศรีวิชัยและศิลาจารึกเลขที่ ๒๓ อยู่ในหอสมุดกรมศิลปากร บอกว่าพระเจ้าศรีวิชัยผู้เป็นใหญ่ได้สร้างเจดีย์ไว้ ๓ องค์ เมื่อมหาศักราช ๖๙๗ ตรงกับพุทธศาสนา ๑๓๑๘ จึงทราบได้ว่าที่เมืองนครศรีธรรมราชเคยเป็นอาณาจักรของพระเจ้าศรีวิชัย ปูชนียวัตถุเช่น รูป–พระโพธิสัตว์ ซึ่งพบที่เมืองไชยา หรือพระเจดีย์ที่เมืองไชยา เป็นแบบมหายาน จึงเรียกโบราณวัตถุเหล่านี้ว่าเป็นวัตถุสมัยศรีวิชัย ตามพระนามของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ พระเจดีย์ที่เป็นหลักในสมัยศรีวิชัย ฐานล่างเป็นเหลี่ยม ๔ เหลี่ยม เบื้องบนทำเป็นมณฑป

ประดิษฐานพระพุทธรูป ยอดเป็นพระสถูป พระเจดีย์ที่เมืองไชยาก็เช่นเดียวกัน ส่วนทางล้านนาไทย ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวไว้ว่า พระเจ้าอาทิตย์ได้รับกฤดาภิเศกในนครหริปุญชัย เมื่อพุทธศักราช ๑๕๙๑ ต่อมาพระองค์ขุดได้พระบรมธาตุ จึงโปรดให้สร้างพระสถูปทรงปราสาท สูง ๑๒ ศอก มี ๔ เสาประตู ๔ ด้าน นี่ก็เป็นทรงแบบศรีวิชัยนั่นเอง ครั้นถึงสมัยพระเจ้าแสนเมือง ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๒๙ ถึง พ.ศ. ๑๙๔๕ โปรดให้ก่อหุ้มองค์พระธาตุแล้วหุ้มด้วยทองคำ และพระเจ้ากาวิละช่อมยศฉัตรทำรั้วทองเหลือง เมื่อพ.ศ.๒๓๒๙ ดังปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ และที่วัดช้างค้ำ จังหวัดน่าน มีพระสถูปเรียกว่า พระสถูปหลังคาคฤห คือ หลังคาเป็นทรงปราสาท ฐาน ๔ เหลี่ยม กว้างด้านละประมาณ ๒ เมตร ๕๐ เซ็นต์ สูงสุดยอด ประมาณ ๔ เมตร ๓๐ เซ็นต์ จากฐานพื้นล่าง ประมาณ ๑ เมตร ๗๐ เซ็นต์ ตั้งคฤห เป็นเรือนมีหลังคา ๔ เหลี่ยม หน้าบรรณคฤหด้านตะวันออกมีรูปปูนปั้นปางมหาภิเนษกรม มีพระโพธิสัตว์ขี่ม้าเทวดาหรือจาตุมหาราชทั้ง ๔ อัญเชิญเท้าม้าทั้ง ๔ เท้า มีพญาห้ามดูตามรูปนั้น เป็นแบบสมัยสุโขทัย แต่ก็ถอดแบบมาจากศรีวิชัยคติมหายานนั่นเอง ส่วนที่อำเภอเชียงแสน มีพระธาตุดอยปูเข้าอยู่ที่สปรวก และที่วัดพระรอดหรือเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า วัดพระธาตุ และที่วัดป่าสักก่อนเข้าประตูเมืองเชียงแสนก็มีรูปทรงเป็นแบบศรีวิชัย แต่จะเก่าทันสมัยศรีวิชัยหรือจะสร้างขึ้นรุ่นหลัง ก็จะต้องพิจารณาดูตามประวัติประกอบอีกชั้นหนึ่ง เฉพาะ พระธาตุประตูป่าสักนั้น ตามประวัติว่าพระเจ้าแสนภูทรงสร้างนั่นก็ทราบได้ว่าเป็นสมัยหลังแต่ทำตามแบบเก่า คือ แบบศรีวิชัย คือ สร้างในสมัยพระเจ้าแสนภู ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๖๘ ถึง พ.ศ. ๑๘๗๘ นอกจากนี้ยังมีพระธาตุกู่เต้าอยู่นอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตก นั่นทำเป็นเหมือนแบบเจดีย์จีนที่เรียกว่า ถะ คือทำเป็นปล้องๆเหมือนเอากระป๋องซ้อนกันเป็นชั้นๆ ที่ว่าทำแบบจีนก็น่าจะมีเหตุผลอยู่บ้าง คือ คนไทยอพยพมาจากดินแดนจีน จำเอาแบบอย่างทางจีนมาด้วย

ไทยอพยพจากจีนไม่ใช่มาครั้งเดียว คงมากันเป็นคราวๆ และมากันเป็นพวกๆ แล้วกระจายไปอยู่ในที่ต่างๆ โดยเฉพาะ ในด้านล้านนาไทยก็มาอยู่กันหลายแห่ง ครั้งแรกที่มาก็เป็นพรรคพวกของพระเจ้าสีหวัติ ครั้งหลังมาอีกทางหนึ่ง คือ มาทางดอยตุง เป็นพวกของพระเจ้าลาวจกราชต้นราชวงศ์ของพระเจ้าเม็งราย นอกจากนั้น ผู้ที่อพยพออกจากจีนแล้วแต่มายังไม่ถึงที่ คือ มาอย่างกระเถิบเป็นตอนๆ เช่น ในชั้นหลังมีไทยลื้อมาจากเมืองยอง หรือสิบสองปันนา เข้ามาอยู่ในตำบลน้ำแพร่ อำเภอเทิง จังหวัดเชียงรายก็มี เข้า

มาอยู่ในท้องที่บ้านหย่วน อำเภอเชียงคำ จังหวัดเชียงรายก็มี ผู้ที่เข้ามามักใช้ชื่อบ้านเดิมติดมาด้วย เขาเคยอยู่บ้านเชียงคำ สิบสองปันนา ก็มาอยู่จนกลายเป็นชื่ออำเภอเชียงคำตามชื่อบ้านเดิมไป และเขาเรียกตัวเองว่าเป็นชาวยวน คือ โยนก ในท้องที่อำเภอเชียงคำก็มีตำบลบ้านหย่วน ก็คือชาวยวนนั่นเอง

เมื่อไทยอยู่ในดินแดนจีน ก็ถือพุทธศาสนาคติมหายานตามจีนไปด้วย ดังนั้น เมื่ออพยพมาอยู่ในแคว้นลานนา ก็ถือศาสนาพุทธติดมาด้วย นอกจากโบราณวัตถุดังกล่าวที่อ้างว่านับถือมหายานแล้ว ยังมีสิ่งอื่นอีก เมื่อประมาณ ๑๐ ปี มานี้ มีผู้ขุดได้ลานเงินในท้องที่อำเภอเชียงแสนอักษรฝักเมืองเป็นธรณีมนตร์ตามคติมหายานว่า ปสยฺหปตฺตำ ริตฺติ ลิตฺติ ตีติ ตีติ มิตฺติ จุติ จุติ มุตฺติ ธรณี นาม อิทำ อหุ วน์ทามิ สก์กจฺจำ แม้จะไม่ใช่ในสมัยโบราณซึ่งเป็นมหายานแท้ และทั้งเป็นภาษามคธไม่ใช่สันสกฤต แต่ก็เป็นคติมหายานแสดงว่า มีผู้นับถือมหายานมาแล้ว มนตร์ธรณีมีเฉพาะในมหายาน ส่วนในหินยานไม่มี

นอกจากนี้ยังมีร่องรอยที่สังเกตได้ว่าชาวลานนาไทยได้นับถือพุทธศาสนาคติมหายานมาแล้ว คือ ผู้ที่ปฏิบัติศาสนาอย่างเคร่งไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ย่อมไม่บริโภคเนื้อสัตว์ เพราะตามคติมหายานมีกล่าวไว้ในลังกาวตารสูตร์ว่า พระพุทธเจ้าตรัสถึงโทษที่บริโภคเนื้อสัตว์ว่าเป็นผู้มีใจโหดร้าย ไม่มีความเมตตาปรานีต่อสัตว์ และเป็นการบำรุงกิเลสราคะโทสะ ไม่สมกับผู้บำเพ็ญตนเป็นโพธิสัตว์ เป็นการเบียดเบียนทำลายชีวิตผู้อื่น สัตว์ทั้งหลายเห็นหรือได้กลิ่นผู้กินเนื้อสัตว์ก็สะดุ้งกลัว คติไม่บริโภคเนื้อสัตว์นี้ มีอยู่ในศาสนาพรหมณ์ ศาสนาเชน และศาสนาพุทธฝ่ายมหายาน ศาสนาพุทธฝ่ายหีนยานไม่ถือคตินี้ ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าร่องรอยของมหายานยังปรากฏอยู่แม้ทุกวันนี้ ชาวลานนาไทยบางคน ปัจจุบันถือศีล และไม่บริโภคเนื้อสัตว์ แนวความคิดอันนี้ ผู้มิใช่มหายานเห็นว่าไม่จำเป็น เมื่อตนไม่ทำเองก็ไม่มีโทษ ศาสนาอื่น เช่น คริสตัง หรือ อิสลาม ไม่มีแนวความคิดในเรื่องไม่บริโภคเนื้อสัตว์ กลับเห็นว่าการงดเว้นบริโภคเนื้อสัตว์ทำให้เสียอนามัย และไม่เห็นจะเป็นคุณความดีที่ตรงไหน นอกจากจะทรมานตัวเอง อดๆ อยากๆ ประเพณีอีกอย่างหนึ่งที่เป็นของมหายาน คือ ปอยข้าวสัง ได้แก่การทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ ผู้ทำปอยชนิดนี้ จะจัดที่นอน หมอน มุ้ง เสื้อผ้า สิ่งของที่คนต้องใช้ เตียงนอน เครื่องหมากพลู อาหาร ถวายพระ นี่ก็คือ คติมหายานอย่างที่พระจีนสวดกงเต๊ก ผู้ทำบุญจัดสิ่งของต่างๆ เช่น ตึกรามบ้านช่อง รถยนต์ รถม้า ตลอดจนเงินทอง แต่ทำด้วยกระดาษเผาอุทิศไปให้แก่ผู้ล่วงลับในเวลาสวดกงเต๊ก ดังนั้น

ปอยข้าวสังจึงเห็นได้ว่าติดเนื่องมาจากการทำกงเต้กตามคติมหายาน อีกประการหนึ่งพระสงฆ์มหายาน บริโภคอาหารนอกเพลได้ คือถึงแม้จะเที่ยงหรือบ่ายก็บริโภคอาหารได้ แต่อาหารนั้นไม่มีเนื้อสัตว์ คือเป็นอาหารเจ ภิกษุสามเณรชาวลานนาไทย แม้ในปัจจุบันนี้ก็มักติดธรรมเนียมมาจากมหายาน คือ มักบริโภคอาหารนอกเพลกันอยู่บ้าง แต่ไม่ใช่อาหารเจ ยิ่งอยู่ตามอำเภอชั้นนอกห่างไกลจังหวัดด้วยแล้ว แทบจะเป็นประจำ อีกประการหนึ่ง การสวดมนต์ทำนองพื้นเมืองของพระภิกษุลานนาไทยมีทำนองเหมือนพระจีนสวดกงเต้ก คือ สวดว่าไปตามตัวอักษรไม่มีเสียงสั้นเสียงยาว ว่าเป็นตัวๆ ไป และเร็ว ทำนองสวดนี้แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาคติมหายานยังทิ้งรอยไว้ที่ลานนาไทยมากกว่าที่อื่น แม้จะเปลี่ยนจากภาษาสันสกฤตมาเป็นภาษามคธแล้วก็ตาม

ส่วนพระพุทธรูปสมัยศรีวิชัยหรือตามคติมหายาน เป็นของเคลื่อนที่ได้ อาจทำมาจากที่อื่นแล้วนำมาไว้ ณ ที่นั้น แต่ที่เชื่อแน่ว่าทำในท้องที่นั้นๆ ก็มีบ้าง ในลำพูนมีแม่พิมพ์พระรอดอยู่ที่วัดมหาวันและพระพิมพ์ต่างๆ ในครั้งแรกก็เป็นสมัยศรีวิชัย เว้นแต่จะมาทำกันขึ้นอีกในสมัยนี้ พระทรงเครื่องหรือทรงมกุฎ ก็เป็นพระพุทธสมัยศรีวิชัยแบบลพบุรี แต่ทางลานนาไทยโดยเฉพาะที่เชียงใหม่ หรือเชียงราย เลียนแบบมาทำในชั้นหลัง

พุทธศาสนาคติมหายานได้เสื่อมสิ้นไปในภาคใต้ของประเทศไทย ก็โดยพวกอิสลามมีอำนาจในอินโดนีเซียแผ่อำนาจมาถึงแหลมมลายู ส่วนทางภาคเหนือแคว้นลานนาไทยมหายานได้เสื่อมสิ้นไปในสมัยพระเจ้าอนุรุทธกษัตริย์พม่า พระเจ้าอนุรุทธนั้นมีกล่าวไว้หลายแห่ง ศักราชไม่ตรงกัน ในหนังสือวชิรญาณว่า เสวยราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๓๘ ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ว่า เสวยราชเมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๓ ในหนังสือพุทธศาสนาของนาย เอม. เสเกรา ชาวลังกาว่า เสวยราชเมื่อ พ.ศ. ๑๕๘๗ อยู่มาจนถึง พ.ศ. ๑๖๒๐ สวรรคต อย่างไรก็ตาม ได้ความว่าพระเจ้าอนุรุทธทรงเลื่อมใสพุทธศาสนามหายานมาก่อน เพราะในเมืองพม่าก็มีมหายานเหมือนกัน แต่ภายหลังพระสงฆ์ฝ่ายหีนยานเรียกฝ่ายนั้นว่า สมณกุต หรือ สมณกูฏ แปลว่า สมณหลอกลวง หรือ สมณโกง เมื่อพระเจ้าอนุรุทธเลื่อมใสในพระสงฆ์ฝ่ายหีนยานแล้ว จึงสั่งให้กำจัดเสีย สมัยนั้นแคว้นลานนาไทยตกอยู่ใต้อิทธิพลของพระเจ้าอนุรุทธ พระสงฆ์มหายานจึงพลอยถูกกำจัดไปด้วย แต่แม้กระนั้นก็ยังมีร่องรอยให้เห็นอยู่ดังได้กล่าวมาแล้ว เมื่อคนไม่ได้นับถือพุทธศาสนาแล้ว ก็หันไปนับถือผี นับถือเจ้า ตามคติเดิม ชาวลานนาไทยจึงยังนับถือผี นับถือเจ้ามาจนกระทั่งทุกวันนี้

ตั้งแต่สมัยพระเจ้าสีหวัติครองนครนาคพันธุสีหวัติ หรือนครโยนกก็ดี หรือตั้งแต่พระเจ้าลาวจกราชครองนครเงินยาง หรือหิรัญนครเงินยางก็ดี จนกระทั่งถึงพระเจ้าเม็งรายผู้สืบเชื้อสายพระเจ้าลาวจกราช เว้นพระเจ้าเม็งรายแล้วไม่ปรากฏว่าได้สร้างพระพุทธรูปเลย หรือจะมีใครในอาณาจักรโยนกสร้างพระพุทธรูปก็หาไม่ นอกจากสร้างพระสถูปเจดีย์ ส่วนพระพุทธรูปนั้น ตำนานกล่าวไว้ว่า มีสร้างกันที่นครหริปุญชัยเท่านั้น เช่นกล่าวไว้ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ว่า พระยาธรรมิกราช โอรสของพระยาอาทิตย์ สร้างพระพุทธรูปยืนสูง ๑๘ ศอก ซึ่งต่อมาพระสุมนะเถระมาจากสุโขทัย โดยพระเจ้ากือนานิมนต์มา ได้ไปอยู่วัดพระยืนในลำพูน ได้สร้างเพิ่มขึ้นอีก ๓ องค์เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๒ อันเป็นสมัยหลังพระเจ้าเม็งราย ตกว่าสมัยก่อนพระเจ้าเม็งรายขึ้นไป ในแคว้นลานนาไทย เว้นลำพูนไม่ปรากฏมีผู้ใดสร้างพระพุทธรูป และพระเจ้าเม็งรายนั้น ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวไว้ว่า ประสูติ เมื่อ พ.ศ. ๑๗๘๓ สวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๕ มีพระชนมายุ ๗๒ ปี อยู่ในสมัยพ่อขุนบานเมือง กษัตริย์สุโขทัย พ.ศ. ๑๘๒๑ และพ่อขุนรามคำแหง ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๒๑ จนถึงก่อน พ.ศ. ๑๘๗๓ นั้นก็คืออยู่ในสมัยเดียวกันกับสุโขทัยนั่นเอง หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าพ่อขุนรามคำแหงอยู่ในสมัยเชียงใหม่ก็ว่าได้ คือ เชียงใหม่ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๐ กระทั่งต่อมา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๑ พระเจ้าแสนภู โอรสของพระเจ้าคราม หรือหลานของพระเจ้าเม็งราย ได้สร้างเมืองขึ้นในท้องที่เมืองเดิมเข้าใจว่าเมืองหิรัญนครเงินยาง เมืองที่สร้างขึ้นใหม่นั้น อยู่ริมแม่น้ำโขงให้ชื่อว่า เมืองเชียงแสน คำว่าเชียงแสน เป็นชื่อเมืองตามพระนามของพระเจ้าแสนภู และได้สร้างขึ้นใน พ.ศ. ดังกล่าวแล้ว ส่วนที่เรียกว่าศิลปะสมัยเชียงแสนนั้น จะหมายถึงสมัยไหนไม่ทราบ เมื่อกล่าวตามตำนาน ไม่ว่าตำนานฉบับไหน ไม่เห็นว่าจะเก่ากว่าสมัยสุโขทัยเลย และคำว่า เชียงแสนก็เพิ่งจะมีเมื่อพระเจ้าแสนภูสร้างเมืองนี้ขึ้นมา ซึ่งเป็นเมืองภายหลังนครเชียงใหม่เสียอีก

สมัยพระเจ้าเม็งราย ได้สร้างเมืองเชียงราย เมื่อจุลศักราช ๖๒๔ ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๐๖ ชนะนครหริปุญชัย เมื่อจุลศักราช ๑๑๘ ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๒๔ สร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อจุลศักราช ๖๕๘ ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๓๙ และสร้างนครลำปางขึ้นใหม่ เมื่อจุลศักราช ๖๖๓ ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๔๕ สมัยนี้พระเจ้าเม็งรายได้ติดต่อกับพ่อขุนรามคำแหงกษัตริย์สุโขทัย และสุโขทัยสมัยนั้นถือพุทธศาสนาฝ่ายหีนยานแบบลังกาวงศ์ นครเชียงใหม่ ได้รับพุทธศาสนาจากสุโขทัย จึงพลอยเป็นลังกาวงศ์ไปด้วยและแคว้นลานนาไทยนี้ สมัยเมื่อ

พระเจ้าอนุรุทธมีอำนาจ เริ่มตั้งแต่ปราบปรามพระภิกษุฝ่ายมหายานแล้วยกย่องพระภิกษุฝ่ายหีนยาน พระเจ้าอนุรุทธแผ่อำนาจมาถึงลานนาไทย พระภิกษุมหายานในแคว้นลานนาไทยเสื่อมสูญไปเพราะอำนาจของพระเจ้าอนุรุทธ จึงมีพระภิกษุรามัญจากเมืองสะเทิม หรือเมืองโกเมืองหนึ่งในราชอาณาจักร ของพระเจ้าอนุรุทธเข้ามาอยู่ในลานนาไทย ทั้งได้ไปศึกษาเล่าเรียนในเมืองรามัญ ดังเช่น พระสุมณะเถระชาวเมืองสุโขทัยไปเมืองเมาะตะมะประเทศรามัญ แล้วไปบวชอีกครั้งหนึ่งในสำนักของพระอุทุมพร ซึ่งท่านสำเร็จการศึกษามาจากลังกา พระสุมนะเถระบวช และได้ศึกษาที่เมืองเมาะตะมะนั้นแล้วกลับมาเมืองไทย ต่อมาพระเจ้ากือนานิมนต์มาอยู่นครหริปุญชัย เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๒ ครั้นพระเจ้ากือนาสร้างพระราชอุทยานของพระองค์เป็นวัดบุบผาราม หรือเรียกกันว่าวัดสวนดอก เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๕ จึงนิมนต์ท่านมาจำพรรษาอยู่ที่วัดนั้น ต่อมาก็ได้สร้างพระธาตุดอยสุเทพซึ่งเป็นปูชนียสถานงดงาม ปรากฏจนกระทั่งทุกวันนี้ พระสุมนะเถระท่านบวชที่เมืองรามัญ ท่านจึงเป็นนิกายรามัญ

เมื่อสิ้นบุญพระเจ้ากือนา พระราชบุตรของพระองค์พระนามว่าแสนเมืองหรือแสนเมืองมาได้ครองราชสมบัติในเชียงใหม่ แล้วเชิญพระสีหลปฏิมาจากเชียงรายมาประดิษฐานที่เชียงใหม่ ต่อแต่นั้น จึงเกิดมีพระสิงหลขึ้นมากมาย นัยหนึ่งพระสิงหลปฏิมานี้ ท่านเรียกว่าพระพุทธสิหิงค์เรียกย่อ ๆ ว่า พระสิงห์ คือ มีกิริยาท่าทางเหมือนราชสีห์ หมายถึงความองอาจ และความสง่า เป็นที่น่าเลื่อมใส พระพุทธสิหิงค์นี้ตามตำนานกล่าวไว้ว่า มาจากประเทศลังกา คือ สร้างที่ลังกานั่นเอง แต่นักปราชญ์ลังกา (โปรเฟสเซอร์ ชัยวิกรม) ผู้แปลชินกาลมาลีปกรณ์เป็นภาษาอังกฤษถึงตอนที่กล่าวเรื่องพระพุทธสิหิงค์บอกว่าในลังกาไม่เคยมีประวัติว่าด้วยเรื่องพระพุทธสิหิงค์เลย ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวไว้ว่า เจ้ามหาพรหมน้องของพระเจ้ากือนา ขณะนั้นเป็นใหญ่อยู่ในเชียงราย เห็นรูปจำลองซึ่งพระภิกษุองค์หนึ่งนำมาจากเมืองใต้ และทราบว่าองค์จริงนั้นอยู่ที่เมืองกำแพงเพชร จึงยกทัพไปขอพระพุทธสิหิงค์ หรือพระสิงห์ หรือพระสีหลปฏิมา สมัยนั้น พระเจ้าติปัญญาครองกำแพงเพชร พระเจ้าวัตติเดช คือ พ่อขุนหลวงพะงั่วครองอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๓ พระเจ้าติปัญญาจึงแจ้งเรื่องศึกติดเมืองกำแพงเพชรไปยังพ่อขุนหลวงพะงั่วกษัตริย์อยุธยา แต่ครั้นเมื่อทราบว่าเจ้ามหาพรหมต้องการพระพุทธสีหลปฏิมา และโดยการชี้แจงแนะนำของพระมหาเถรสุคนธ์ จึงถวายพระองค์นั้นมา เจ้ามหาพรหมได้พระสีหลปฏิมาแล้วก็กลับเชียงราย เมื่อพระเจ้ากือนาสิ้นบุญแล้ว พระเจ้าแสนเมือง หรือพระเจ้าแสนเมืองมา

จึงไปขอพระสีหลปฏิมาจากเจ้ามหาพรหมผู้เป็นอา เมื่อไม่ให้จึงเกิดรบกันขึ้นจับเจ้ามหาพรหมได้ทั้งเป็น แล้วอัญเชิญพระสีหลปฏิมาจากเชียงรายมาเชียงใหม่ ต่อแต่นั้น ก็มีผู้ทำจำลองพระสีหลปฏิมา หรือเรียกย่อ ๆ ว่าพระสิงห์ แพร่หลายออกไป เหมือนบ้าง ไม่เหมือนบ้างแล้วแต่มือช่าง แต่มีกฎเกณฑ์อยู่ว่า ช่างต้องทำเป็นนั่งขัดสมาธิเพชรปางมารวิชัย คือ พระหัตถ์ซ้ายวางที่ตัก พระหัตถ์ขวาแตะเข่า หรือท่าแตะพื้นดินที่เรียกว่าภูสปฺฤศะ ตอนที่อ้างแผ่นดินเป็นพยาน ขณะที่มารมารังควาน ส่วนที่มีพระหัตถ์ทั้ง ๒ ข้างวางซ้อนกันบนตักนั้น มีน้อย พระอุระนูนชายจีวรสังฆาฏิสั้นเหนือหัวนมมีเป็นครั้งแรกครั้นต่อมาช่างเป็นขัดสมาธิราบชายจีวรสังฆาฏิยาวลงมาใต้หัวนม และต่อมาทำยาวลงมาถึงเหนือสะดือ เรียกกันว่า สิงห์ ๑ สิงห์ ๒ สิงห์ ๓ ตามลำดับ ส่วนรัศมีนั้นทำเป็นดอกบัวตูมหรือเป็นรูปกลม ๆ ป้อม ๆ ภายหลังจึงทำเป็นเปลวรูปยาวพระสิงห์นี้ไม่มีส่วนละม้ายคล้ายพระพุทธรูปลังกาในส่วนไหนเลย และพระพุทธรูปในลังกาก็ไม่มีงามเทียบเท่าพระพุทธสิหิงค์ หรือพระสิงห์ พระสิงห์มีส่วนละม้ายคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปในชวาซึ่งมีอยู่ที่มหาสถูป บุโร–บุโดมากกว่า และพระพุทธรูปที่บุโรบุโด ก็ถ่ายทอดมาจากอินเดียแบบปาละประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ที่ทำกันในเชียงใหม่ เชียงราย เชียงแสน ก็เริ่มทำเมื่อมีตัวอย่างพระสิงห์ขึ้นแล้ว คือ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าแสนเมืองมาประมาณ พ.ศ. ๑๙๒๙ เป็นอย่างสูงตรงกับสมัยอยุธยาตอนต้น เริ่มตั้งแต่แผ่นดินพ่อขุนหลวงพะงั่ว ดังนั้น ศักราชที่พบจารึกไว้ที่ฐานพระสิงห์ตอนต้น ๆ คือ พระสิงห์ ๑ เป็นรูปขัดสมาธิเพชร จีวรสังฆาฏิสั้น จึงมักเป็นศักราช ตั้งแต่ ๒๐๐๐ ลงมา ที่พบมากที่สุดก็เป็นศักราชในสมัยพระเมืองแก้ว คือ ๒๐๓๙ ถึง ๒๐๖๙ ถึงพระสิงห์จะงามสักเพียงไร ก็ไม่ใช่สมัยเก่าก่อนพระเจ้าแสนเมืองมา นอกจากพระองค์นั้นจะได้มาจากชวาโดยตรง หรือจะมีใครทำขึ้นในครั้งก่อนสุโขทัย หรือทำในครั้งสมัยศรีวิชัยตามแบบปาละ และที่ท่านจัดศิลปะสมัยเชียงแสนก่อนสมัยสุโขทัยโดยเฉพาะพระพุทธรูปนั้น ข้าพเจ้าสงสัยนัก เพราะตามประวัติการจะมีสร้างพระพุทธรูปแบบพระสิงห์ ก็สร้างในสมัยต้นรัชกาลอยุธยา คือ ทางเชียงใหม่เริ่มแต่สมัยพระเจ้าแสนเมืองมาตรงกับสมัยต้นรัชกาลอยุธยาและคำว่าเชียงแสน ถ้าหมายถึงเมือง เมืองเชียงแสนก็สร้างภายหลังนครเชียงใหม่ ทำไมจึงใช้คำว่าเชียงแสนเป็นประธานนำสมัย พระพุทธรูปงาม ๆ ก็มีที่เชียงใหม่เป็นส่วนมาก ทำไมจึงว่าสมัยเชียงแสน ไม่ทราบว่านักปราชญ์ท่านอาศัยหลักเกณฑ์อะไร จะกลายเป็นว่า เมืองหนึ่งเป็น

ผู้สร้าง แต่ชื่อคุณความดีไปตกอยู่อีกเมืองหนึ่งแม้จะสร้างเหมือนกันก็ยังน้อยกว่า เหมือนคำว่ากินหมาก ส่วนใหญ่มีแต่พลูกับปูน หมากอาจไม่ใช้เลย ใช้เปลือกไม้แทนก็ได้ แต่ก็ยังเรียกว่ากินหมาก หรือเคี้ยวหมาก กล่าวมาถึงตอนนี้ ทำให้สงสัยว่า คำว่าลานนาไทยอีกคำหนึ่งหมายความว่ากระไร คำว่าลานหมายถึงที่กว้าง ถ้าใช้กับศีรษะคน หมายถึงผู้มีศีรษะกว้างและต่อมากลายเป็นล้านไป ส่วนคำว่าลานนาทำไมไม่กลายเป็นล้านนา เพราะล้านช้างก็มีแล้ว ทำไมล้านนาจะมีไม่ได้ อนึ่ง คำว่าลานถ้าหมายถึงสถานที่ มีบริเวณกว้าง คำเมืองเหนือก็ไม่เรียกว่าลาน แต่เรียกว่า ข่วง เช่น วัดศรีข่วง หรือข่วงหลวง เป็นต้น ดังนั้น คำว่าลานนาจึงไม่น่าจะเป็นคำของชาวเหนือ ส่วนล้านช้างนั้นมีคำโบราณผูกเป็นมคธไว้ว่า คตนาคนหุต แปลว่า ล้านช้างโดยตรง ข้าพเจ้าไม่อาจแตะต้องคำที่ใช้กันมาแล้ว เพียงแต่ตั้งข้อสังเกตไว้เท่านั้น นอกจากพระสิงห์แล้ว ทางภาคเหนือยังมีพระพุทธรูปอีกชนิดหนึ่งเรียกว่า พระสองสี คือ ในพระองค์เดียวนั้นเนื้อทำสีทอง จีวรทำสีทองแดง รูปลักษณะองค์พระผอมโปร่ง พระพักตร์ลูกไข่ ขัดสมาธิราบคล้ายพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย แต่เป็นแบบเมืองเหนือ พระสองสีนี้ไม่มีส่วนศิลปะของปาละปนอยู่เลย ปัจจุบันนี้มีน้อย และทางเชียงใหม่ เชียงราย พอจะมีบ้าง

จำเดิมแต่พระเจ้าเม็งรายครองนครเชียงใหม่แล้ว พระองค์เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาโดยทรงติดต่อกับกรุงสุโขทัย หลังจากแผ่นดินพระเจ้าเม็งราย กษัตริย์องค์ต่อๆ มาในนครเชียงใหม่ก็เจริญตามรอยพระเจ้าเม็งราย มีพระมหาเถรนิกายลังกามาอยู่ที่นครศรีธรรมราช พระเจ้าแผ่นดินสุโขทัย อาราธนามาอยู่ที่สุโขทัย ทางเชียงใหม่ก็นิมนต์มาเชียงใหม่ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยและเมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๗ ในรัชกาลของพระเจ้าสามฝั่งแกน ได้มีพระเถระชาวเชียงใหม่ ๒๕ องค์ กับพระเถระชาวเมืองลพบุรี ๘ องค์ ไปลังกา มีพระเถระรามัญร่วมไปด้วย ๑ องค์ ได้ไปอุปสมบทใหม่ในเรือขนานที่แม่น้ำกัลยาณีประเทศลังกา เมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๘ แล้ว กลับมาเมืองไทย และพระเถระที่ไปจากเชียงใหม่นั้นได้ขอพระเถระลังกา ๒ องค์ จากลังกาเพื่อมาเป็นพระอุปัชฌาย์อุปสมบทกุลบุตรต่อไป พระเถระ ๒ องค์ นั้น คือ พระมหาวิกรมพาหุ และพระมหาอุตตมปัญญา ได้พากันกลับมาอยู่เชียงใหม่ที่วัดป่าแดง เมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๔ นับเป็นปีแรกที่พุทธศาสนานิกายสีหลมาประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่ สมัยนี้ตรงกับสมัยรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (พ.ศ.๑๙๖๗–๑๙๙๑) แห่งอยุธยาสมัยนั้น ในนครเชียงใหม่มีพระสงฆ์ฝ่ายหีนยานอยู่ ๓ คณะ คือ คณะเดิมเข้าใจว่าครั้งเมืองหริปุญชัยที่มากับพระ

นางจามเทวี หรือคณะพระโสณะ และพระอุตตระมาปลูกฝังไว้เรียกว่า คณะพื้นเมือง คณะ ๑ คณะรามัญ คือ พระสุมนะเถระไปอุปสมบทมาจากเมืองเมาะตะมะประเทศรามัญ เรียกกันว่า คณะบุบผาวาสี เพราะอยู่ที่วัดสวนดอก หรือวัดบุบผารามคณะ ๑ คณะสีหลมีพระมหาธรรมคัมภีร์ และพระเมธังกรเป็นต้น ที่อุปสมบทในลังกา และนำพระเถระลังกา ๒ รูป เป็นอุบัชฌาย์ บวชกุลบุตร เป็นนิกายสีหลเรียกว่า คณะสีหล คณะ ๑ แม้พระเจ้าแผ่นดิน เช่น พระเจ้าติลก ก็ได้ทรงผนวชในพระพุทธศาสนา และพระเจ้าติลกนั้น ทรงสร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ตามที่กล่าวไว้ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ว่า พระพุทธรูปแบบลวะบุระ คือ แบบลพบุรี หล่อที่วัดบ่าตาลมหาวิหารอยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ราชธานีเชียงใหม่ พระพุทธรูปองค์นี้ ปัจจุบันนี้อยู่ที่วัดศรีเกิด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพระพุทธรูปแบบสมัยอู่ทองคือ อยุธยาตอนต้น ชาวเมืองเชียงใหม่เรียกว่า พระเจ้าแข้งคม เพราะหน้าแข้งเป็นสัน

พระสงฆ์เชียงใหม่ ในสมัยตั้งแต่มีนิกายสีหลประดิษฐานแล้ว มีทั้งชาวต่างประเทศ คือลังกาและรามัญ ได้ตั้งหน้าศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกแตกฉาน และมีความเชี่ยวชาญในภาษามคธมากถึงกับแต่งคัมภีร์หรือปกรณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับธรรมและประวัติหรือวรรณคดีในพุทธศาสนาไว้มิใช่น้อย กล่าวได้ว่า ในประเทศไทย ตั้งแต่คนไทยนับถือพุทธศาสนามาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ไม่มีสมัยไหนที่จะมีผู้เชี่ยวชาญในคัมภีร์พุทธศาสนาเหมือนสมัยล้านนาไทย ครั้งนครเชียงใหม่เป็นราชธานี ประจักษ์พยานในกรณีนี้ก็คือคัมภีร์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพุทธศาสนาที่มีปรากฏอยู่ทุกวันนี้ และบางคัมภีร์ก็มีแต่ชื่อตัวคัมภีร์หายสาบสูญไปเสียแล้ว เท่าที่ทราบ บางคัมภีร์คณะสงฆ์ปัจจุบันนี้ใช้เป็นหลักสูตรเล่าเรียนสำหรับสอบไล่เป็นเปรียญธรรม และที่ได้แปลออกเป็นภาษาไทยหรือภาษาต่างประเทศแล้วก็มี คัมภีร์ต่อไปนี้ คือ

๑. มังคลัตถทีปนี แต่งโดยพระสิริมังคลาจารย์ ปัจจุบันนี้ใช้เป็นหลักสูตรประโยค ๔ ประโยค ๖ และประโยค ๗

๒. สารัตถทีปนี แต่งโดยพระนันทาจารย์ สมัยรัชกาลที่ ๕ ใช้เป็นหลักสูตรประโยค ๕

๓. ชินกาลมาลีปกรณ์ แต่งโดยพระรัตนปัญญาเถระ ได้แปลออกเป็นภาษาไทย ภาษาลังกา และภาษาอังกฤษแล้ว

๔. โยชนาวินัย

๕. คันถี ปาติโมกข์

๖. สีมาสังกรวินิจฉัย

๗. เวสสันตรทีปนี แต่งโดยพระสิริมังคลาจารย์

๘. จักรวาฬทีปนี

๙. ฎีกา สังขยาปกาสกะ แต่งโดยพระญาณวิลาสเถระ

๑๐. สัทธรรมสังคหะ

๑๑. จามเทวีวงศ์ แปลออกเป็นภาษาไทยแล้ว

๑๒. โยชนาบาลีอภิธัมมัตถสังคหะ

๑๓. โยชยาฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ

๑๔. โยชนาสัตตปกรณาภิธรรม

๑๕. โยชนามูลกัจจายน์

๑๖. ปทักกมโยชนสัททัตถเภทจินดา

๑๗. วิสุทธิมัคคทีปนี แต่งโดยพระอุตตรามฝ่ายอรัญญวาสี

๑๘. อุปปาตสันติ เคยใช้สวดเมื่อทำสงครามกับฮ่อ ทำให้ฮ่อพ่ายแพ้หนีไป

๑๙. ปัญญาชาดก ออกเป็นภาษาไทยแล้ว นักปราชญ์อินเดีย ชื่อ ปัทมนาภะ เป็นอาจารย์แผนกบาลี ในมหาวิทยาลัยลอนดอน ประเทศอังกฤษ คัดลอกเอาไปชำระใหม่

๒๐. วชิรสาร

๒๑. ฎีกามิลินทปัญหา

๒๒. รัตนะพิมพวงศ์ แต่งโดยพระพรหมราชปัญญาชาวลำปางซึ่งบวชเพียง ๒ พรรษา แปลออกเป็นภาษาไทยแล้ว

๒๓. สิหิงค์นิทาน แปลออกเป็นภาษาไทยแล้ว คัมภีร์ที่กล่าวมานี้ แต่งเป็นภาษามคธ โดยพระภิกษุชาวลานนาไทย นอกจากนี้ยังมีบทสวดสะเดาะเคราะห์ เรียกว่า โสกวุฒิ และบทให้พร คือ พาหุ ซึ่งพระสงฆ์สวดอยู่ทุกวันนี้ แม้ประเทศลังกาก็ยอมรับนับถือนำไปใช้สวดให้พรเหมือนกัน ไทยเราเรียกว่า บทถวายพรพระแต่งเป็นวสันตดิลกฉันท์ ไพเราะมากอาจมีคัมภีร์อื่นอีก แต่สูญหายในระหว่างบ้านเมืองเกิดยุคเข็ญจึงไม่ปรากฏ หรือไม่มีใครทราบ ดังนี้แหละจึงได้กล่าวว่า พระสงฆ์ในลานนาไทยมีความเชี่ยวชาญในภาษามคธจริง ๆ นอกจากที่ลานนาไทยนี้แล้ว ในเมืองไทยไม่มีที่ไหนแต่งได้มากและไพเราะเหมือนอย่างนี้ จึงเห็นได้ว่า ลานนาไทยนี้มีผู้นับถือพุทธศาสนาและเชี่ยวชาญในภาษามคธที่เป็นภาษาพระไตรปิฎกฝ่ายหีนยาน เป็นอย่างยอดมาแล้ว ไม่มีที่ไหนในเมืองไทยเหมือนอย่างนี้ แต่ปัจจุบันนี้จะเป็นเช่นนั้นหรือไม่ ข้าพเจ้าสงสัย

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร เสนอต่อที่ประชุมสัมมนา "ประวัติศาสตร์และโบราณคดีลานนาไทย" คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๐–๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๐

เหมืองอ้ายฟ้า*

ท่านนายกและท่านสมาชิกผู้มีเกียรติ

ก่อนอื่นขอแสดงความขอบคุณที่สโมสรไลออนเชียงใหม่ได้ให้เกียรติเชิญผมมาพูดในที่ประชุมวันนี้ ในหนังสือบอกว่าเชิญมาแสดงปาฐกถา ทำให้ผมไม่ค่อยสบายใจนัก เพราะไม่แน่ใจว่าตนจะมีความรู้ความสามารถถึงกับแสดงปาฐกถาให้แก่บรรดาสมาชิกของสโมสร ซึ่งแต่ละท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในแง่ต่าง ๆ ให้ได้ผลดีสมดังเจตนาของสโมสร ฉะนั้น จึงใคร่ขออนุญาตเปลี่ยนคำแสดงปาฐกถาเป็นมาคุยหรือเล่าเรื่องให้ฟัง ผมจะได้สบายใจขึ้นและท่านสมาชิกผู้มีเกียรติก็จะไม่ได้ผิดหวังอะไรมากนัก

สำหรับการเลือกเรื่องที่จะพูดก็ทำให้ผมลำบากใจอยู่ไม่น้อย แต่เมื่อได้รับคำแนะนำจากคุณส่งแสง ๆ ว่าควรเป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ซึ่งผมมีหน้าที่เกี่ยวข้องอยู่ในปัจจุบันนี้ จึงช่วยทำให้การเลือกหัวข้อเรื่องที่จะนำมาพูดง่ายขึ้น พอดีเมื่อสักสิบวันมานี้ผมได้ไปทำการสำรวจทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเหมืองฝายของขุนฟ้าหรืออ้ายฟ้าซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างที่สำคัญยิ่งอันหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย จึงตกลงใจว่าควรจะนำเรื่องราวเกี่ยวกับเหมืองอ้ายฟ้านี้มาเล่าสู่ท่านฟัง คิดว่าคงจะเป็นประโยชน์แก่ท่านทั้งหลายบ้างไม่มากก็น้อย

ก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่องราวของเหมืองอ้ายฟ้าตามแนวประวัติศาสตร์นั้น ใคร่ขอแนะนำให้ท่านได้รู้จักกับเหมืองอีกสายหนึ่งอันเป็นเหมืองฝายที่สำคัญยิ่งในการอำนวยประโยชน์แก่เรือกสวนไร่นาของประชาชนในภาคเหนือของประเทศไทยปัจจุบันนี้ เหมืองฝายที่กล่าวนี้คือ **โครงการแม่แฝก จังหวัดเชียงใหม่** รายละเอียดของโครงการแม่แฝกมีดังนี้

ประเภท ทดและส่งน้ำ หรือ เหมืองฝาย

ต้นน้ำ น้ำแม่ปิง

เขตโครงการ ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอสันทราย กับบางส่วนในอำเภอแม่ริมและอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

---

*ดัดแปลงจากคำบรรยายเรื่อง **"เหมืองอ้ายฟ้า"** ของอาจารย์ **ถิ่น รัตกนก** แสดงที่ประชุมสโมสรไลออนเชียงใหม่ วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓

เนื้อที่ชลประทาน ๗๐,๐๐๐ ไร่

หัวงาน ตั้งอยู่บนลำน้ำแม่ปิง ที่ตำบลแม่แฝก อำเภอสันทราย ทางทิศเหนือห่างจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ประมาณ ๔๑ กิโลเมตร ประกอบด้วยหัวงานดังนี้

๑. ฝายสินธุกิจปรีชา เป็นฝายหินเรียงสูง ๓.๑๐ เมตร สันฝายยาว ๘๙ เมตร สร้างกั้นน้ำแม่ปิงเหนือสบน้ำแม่แตงขึ้นไปประมาณ ๘๐๐ เมตร

๒. ประตูระบายทราย ช่องกว้าง ๓.๐๐ เมตร ๓ ช่อง สร้างในช่องระบายทรายทางซ้ายของฝาย

๓. ประตูระบายปากเหมืองสายใหญ่ฝั่งซ้าย ช่องกว้าง ๓.๐๐ เมตร ๒ ช่อง

ระบบการส่งน้ำ ๑. เหมืองสายใหญ่ฝั่งซ้ายยาว ๓๖ กิโลเมตร ปลายเหมืองทิ้งน้ำลงน้ำแม่กวงที่บ้านเมืองวะ ตำบลเมืองเลน อำเภอสันทราย จุน้ำเต็มที่ ๑๒.๓๕ ม^{๓}/วินาที

๒. เหมืองซอยมี ๑๕ สาย รวมยาว ๕๖ กิโลเมตร

๓. อาคารตามเหมืองมีทั้งหมด ๑๙๘ แห่ง

การก่อสร้าง เริ่ม พ.ศ. ๒๔๗๒ เสร็จ พ.ศ. ๒๔๗๙

ค่าลงทุนสร้าง ๑,๒๖๑,๘๖๐ บาท เฉลี่ยไร่ละ ๑๘.๐๐ บาท

การวางแนวเหมืองสายใหญ่เพื่อชักน้ำจากน้ำแม่ปิงไปเลี้ยงเนื้อที่ ๗๐,๐๐๐ ไร่ ดังกล่าวนี้ต้องอาศัยลำเหมืองเดิมที่ชาวบ้านเคยใช้และเรียกชื่อว่า *เหมืองขี้หนี้* โดยตลอด ตามประวัติศาสตร์เหมืองขี้หนี้นี้เดิมเรียกว่า *เหมืองอ้ายพ้า* ตามชื่อผู้สร้างและมีอายุเกือบ ๗๐๐ ปีมาแล้ว คือสร้างขึ้นราวปี พ.ศ. ๑๘๒๐ ดังมีเรื่องราวเกี่ยวกับการก่อสร้างโดยย่อต่อไปนี้

เมื่อพญามังราย[๑] ขึ้นครองราชสมบัติเมืองหิรัญนคร[๒] เป็นกษัตริย์ลำดับที่ ๒๕

---

๑ **พญามังราย** หลักฐานที่ใช้ มังราย มีดังต่อไปนี้
๑) ศิลาจารึกที่วัดพระยืน จังหวัดลำพูน
๒) ศิลาจารึกที่วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่
๓) กฎหมายของพระเจ้ามังรายชื่อ "มังรายศาสตร์"
๔) คลโลง "เมิงเบ้า" หรือ "นิราศหริภุญชัย"
๕) ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับใบลาน ตัวอักษรไทยวน (ไทยเหนือ)

๒ **หิรัญนคร** เมืองเชียงแสนเดิม ที่เป็นอำเภอเชียงแสนปัจจุบันนี้

แห่งราชวงศ์ลาวจกราช เมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๒ แล้ว พระองค์มีพระประสงค์จะรวบรวมหัวเมืองไทต่าง ๆ ที่แยกกันตั้งตนเป็นอิสระอยู่โดยรอบเข้าเป็นอาณาจักรอันเดียวกันเรียกว่า อาณาจักรลานนาไท จึงได้ส่งทูตไปติดต่อทั่วทุกเมือง ผลปรากฏว่าบางเมืองก็ยอมเข้ามารวมแต่โดยดี แต่บางเมืองก็ขัดแข็งไม่ยินยอมเข้ามารวม ต้องใช้กำลังบังคับ เพื่อให้งานปราบปรามเพื่อบังคับหัวเมืองต่าง ๆ ที่ขัดแข็งเหล่านี้ประสบผลดี พระองค์ต้องย้ายมาประทับที่เมืองเชียงรายที่พระองค์ได้สร้างขึ้นใหม่ กับที่เมืองฝางเพื่อใช้ทั้งสองเมืองนี้เป็นศูนย์กลางบัญชาการ พระองค์ใช้เวลาถึงสิบกว่าปีจึงสามารถปราบปรามเมืองต่าง ๆ ดังกล่าวได้สำเร็จ

ในการรวบรวมเมืองต่าง ๆ ขึ้นเป็นแคว้นเดียวกันเรียกว่าอาณาจักรลานนาไทนี้ ทำให้อาณาเขตของพระองค์ขยายลงมาทางใต้ติดต่อกับเขตแดนอาณาจักรหริภุญชัยของชนชาติมอญ ซึ่งขณะนั้นมีพญายี่บาเป็นกษัตริย์และมีเมืองหริภุญชัย[๓] เป็นราชธานี เมืองหริภุญชัยนี้ พระนางจามเทวีธิดาพระเจ้าจักรพรรดิราชแห่งเมืองละโว้[๔] ได้อพยพขึ้นมาสร้างและได้ครองราชสมบัติเป็นปฐมกษัตริย์เมื่อ พ.ศ. ๑๒๐๕ ต่อจากพระนางจามเทวีมีกษัตริย์ครองสืบต่อกันมาอีก ๔๙ พระองค์รวมเวลาตั้งแต่สร้างเมืองหริภุญชัยจนถึงรัชสมัยพญายี่บาเป็นเวลา ๖๐๘ ปี อาณาจักรหริภุญชัยเป็นอาณาจักรใหญ่ เจริญรุ่งเรืองมาช้านาน มีพลเมือง มีเศรษฐกิจดี และมีกำลังทหารเข้มแข็ง แม้กษัตริย์จะมีเชื้อสายของชนชาติมอญมาแต่ดั้งเดิม[๕] ก็ตามเมื่อถึงสมัยพญายี่บาเข้าใจว่าประชาชนส่วนใหญ่คงจะมีชนชาติไทยปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก เหตุนี้จึงเป็นพระประสงค์ของพญามังรายที่ต้องการจะรวมเอาอาณาจักรหริภุญชัยไว้ในอาณาจักรลานนาไทด้วย แต่เนื่องจากทหารของพระองค์มีน้อยกว่าฝ่ายหริภุญชัยหลายเท่า จึงเป็นการยากที่หักโหมเอาด้วยกำลัง

ขณะที่พระองค์ยังทรงลังเลพระทัยอยู่นั้น ก็มีขุนนางคนสนิทผู้หนึ่งชื่อ ขุนฟ้า หรือ อ้ายฟ้า กราบทูลรับอาสาจะใช้อุบายในการยึดครองหริภุญชัยแทนการใช้กำลังทหารเข้าหักโหมเอาโดยตรง อ้ายฟ้าเป็นคนเฉลียวฉลาดหาคนอื่นเทียบเทียมได้ยาก เป็นที่โปรดปรานของพญามังรายถึงกับได้ทรงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ของบ้านเมือง คือตำแหน่งซึ่งมีหน้า

---

๓ **หริภุญชัย** เมืองลำพูนในปัจจุบันนี้

๔ **ละโว้** เมืองลพบุรีในปัจจุบัน

๕ ประชาชนแห่งอาณาจักรทวารวดี ซึ่งมีอาณาเขตครอบคลุมดินแดนในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาโดยมีเมืองหลวงหรือเมืองสำคัญอยู่ที่ละโว้หรือลวปุระและเมืองนครปฐมเป็นชนชาติมอญ (ประชุมศิลาจารึกภาคที่สองโดยยอชเซเดส์)

ที่สอบสวนพิพากษาตัดสินกรณีพิพาท กับหน้าที่ดูแลการทำไร่นาของราษฎร การเก็บภาษีอากรต่าง ๆ ตลอดจนรวบรวมผลประโยชน์เข้าท้องพระคลัง

อุบายของอ้ายฟ้าคือให้พญามังรายลงโทษตนสถานหนักคือริบราชบาทแล้วขับไล่ออกจากบ้านเมืองเพื่อให้พญายี่บาตายใจเมื่อตนจะไปสมัครรับราชการอยู่ด้วย เมื่ออ้ายฟ้าหนีไปรับราชการกับพญายี่บาได้ไม่นานก็เป็นที่โปรดปรานจนพญายี่บาแต่งตั้งให้ได้รับตำแหน่งสำคัญ ๆ เช่นเดียวกันกับพญามังราย ส่วนอ้ายฟ้าก็พยายามแสดงความสามารถความเฉลียวฉลาดของตนอย่างเต็มที่จนเป็นที่โปรดปรานของพญายี่บาและเป็นที่รักใคร่นับถือของบรรดาขุนนางข้าราชการตลอดจนถึงประชาชนทั่วไป

เวลาล่วงไป ๓ ปี เมื่ออ้ายฟ้าเห็นว่าตนเป็นที่โปรดปรานและรักใคร่นับถือของคนทั่วไปเพียงพอแล้วก็ทูลขอให้พญายี่บาประกาศต่อหน้าขุนนางทั้งหลายมอบอำนาจในการสั่งงานบริหารบ้านเมืองให้แก่ตนเพื่อทำแทนพญายี่บาที่เคยปฏิบัติอยู่ พญายี่บาเห็นชอบด้วยและประกาศมอบอำนาจสั่งราชการให้อ้ายฟ้าต่อหน้าที่ประชุมขุนนางข้าราชการทั้งหลายตั้งแต่วันนั้น

งานขั้นต่อไปของอ้ายฟ้าก็คือ ทำให้ประชาชนรวมทั้งบรรดาทหารนายทัพนายกองเกลียดชังขาดความจงรักภักดีต่อพญายี่บา แล้วหันไปนิยมชมชอบพญามังรายแทน โดยให้พญายี่บาประทับแต่ภายในคุ้ม[๖] มีทหารอยู่ยามเฝ้าไม่ยอมให้บุคคลภายนอกเข้าพบปะได้ เสร็จแล้วก็เริ่มทำทุกสิ่งทุกอย่างที่จะทำความเดือดร้อนแก่ราษฎร เช่นเก็บส่วยสาอากรให้แพงขึ้น อนุญาตให้ลากไม้ทับต้นข้าวในนาให้เสียหายเป็นต้น เมื่อราษฎรมาร้องทุกข์อ้ายฟ้าก็บอกว่าเป็นคำสั่งของพญายี่บา ตัวเขาเองก็ไม่รู้จะทำอย่างไร พวกขุนนางจะเข้าพบกับพญายี่บาโดยตรงก็ไม่ได้เพราะมีคำสั่งห้ามและมีทหารคอยเฝ้าประตูอยู่ ประชาชนได้รับความเดือดร้อนก็พากันติเตียนพญายี่บาอยู่ทั่วไป ส่วนอ้ายฟ้าก็แกล้งทำเป็นเห็นใจ และฉวยโอกาสยกย่องคุณความดีของพญามังรายขึ้นมาเปรียบเทียบ ทำให้ประชาชนหันไปนิยมชมชอบพญามังราย

เรื่องที่นำความเดือดร้อนความไม่พอใจมาให้ราษฎรอีกเรื่องหนึ่งคืออ้ายฟ้าสั่งเกณฑ์คนไปทำฝายขุนเมืองเพื่อชักน้ำจากแม่ปิงฝั่งตะวันออกตรงเหนือสบแม่แตงเลียบตามตีนดอยไปออกแม่กวงที่บ้านเมืองวะเป็นระยะทางยาว ๑๗,๐๐๐ วา เพื่อใช้น้ำเลี้ยงข้าวในนาบริเวณปันนา[๗] ภูดา เวลาขุดให้ทำเฉพาะฤดูแล้งเพื่อให้ดินแข็งและการที่เลือกแนวเหมืองเลียบตีนดอยก็เพราะ

---

๖. คุ้ม : วัง

๗. ปันนา=ตำบล, แคว้น

ดินตรงนั้นแข็งกว่าที่ลุ่มราบทั้งนี้ก็เพื่อจะให้ขุดยากนั่นเอง ผู้ที่ถูกเกณฑ์ต่างพากันบ่นและเรียกเหมืองสายนี้ว่า *เหมืองแข็ง* ผู้ที่ทนไม่ไหวเพราะแดดร้อนมือไม้แตกก็พากันหนี อ้ายฟ้าก็ให้จับมาทำโทษโดยเพิ่มงานขุดเหมืองให้หนักขึ้นอีก แต่แม้กระนั้นก็ยังมีคนหนีงานอยู่เรื่อยๆ จึงทำให้เหมืองเส้นนี้ได้ชื่อใหม่ว่า *เหมืองขี้หนี* ซึ่งเพี้ยนมาเป็น *เหมืองขี้หนี* ในปัจจุบันนี้ และเหมืองสายนี้ก็ได้ชื่อทางประวัติศาสตร์ว่า *เหมืองอ้ายฟ้า*

เวลาล่วงไปอีก ๔ ปี รวมเป็นเวลาที่อ้ายฟ้าทำอุบายมาเป็นไส้ศึกอยู่ในเมืองหริภุญชัยนี้ ๗ ปี เมื่อสังเกตเห็นประชาชนทั่วไปพากันเบื่อหน่ายขาดความจงรักภักดีต่อพญายี่บา และหันไปนิยมชมชอบพญามังรายแทนเช่นนั้นแล้วก็แอบทำหนังสือลับแจ้งไปให้พญามังรายทราบ พญามังรายกรีฑาทัพจู่โจมอย่างรวดเร็วและเข้าตีเมืองหริภุญชัยอย่างกะทันหัน ก็ยึดได้หริภุญชัยอย่างง่ายดายในปี พ.ศ. ๑๘๒๔ เมื่อจัดให้อ้ายฟ้าเป็นผู้ครองหริภุญชัยเป็นรางวัลตอบแทนความดีแล้ว พญามังรายก็มาสร้างเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๙ เพื่อใช้เป็นราชธานีของอาณาจักรลานนาไทต่อไป ราชกรณียกิจของพญามังรายที่ถือว่าสำคัญอย่างยิ่งอันหนึ่งก็คือการสนับสนุนส่งเสริมให้ราษฎรช่วยกันสร้างเหมืองฝาย พระองค์ถือว่า "ข้าวมีความสำคัญและจำเป็นต่อราษฎรฉันใด เหมืองฝายก็มีความสำคัญและจำเป็นต่อไร่นาฉันนั้น" ดังจะเห็นได้จากข้อความที่พระองค์ทรงตราไว้ในกฎหมายที่เรียกว่า *มังรายศาสตร์* ตอนที่เกี่ยวกับเหมืองฝายว่า

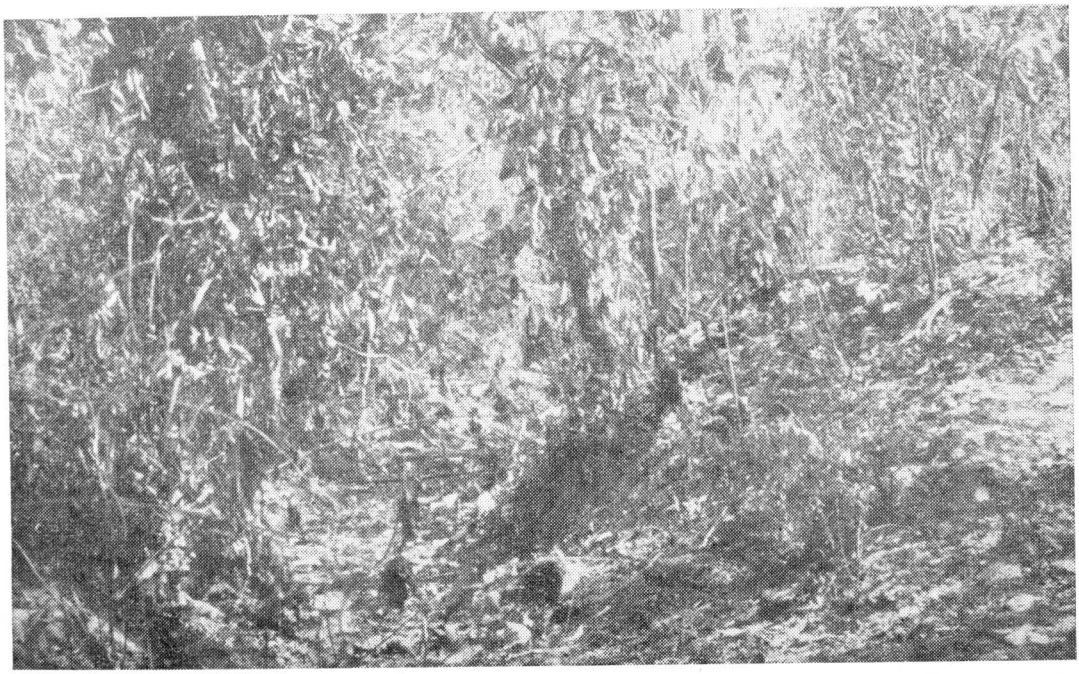
"หื้อเจ้านายช่วยกันขุดเหมือง แปงฝาย แลช่วยกันรักษา จะได้มีข้าวกินแล"

"มันผู้ใดถ่อเรือล่องแพชนฝายแตก มันบ่มีเจตนาให้จับตัวไว้ทำการซ่อมเสีย มันบ่ทำมันมีเงินหื้อ เสียเงินค่าซ่อมแทน ถ้ามันมีเจตนาแกล้งทำหื้อฝายแตก หื้อลิดหูออกเบื้องนึ่ง หากมันเจตนาแกล้งทำฝายแตกอีกหื้อตัดหัวเสียบไว้ที่ฝายหั้นแล"

การที่ราษฎรช่วยกันสร้างฝายขุดเหมือง ชักน้ำเข้าไปเลี้ยงข้าวในนา อันเป็นความคิดของมนุษย์เพื่อเอาชนะธรรมชาตินั้นได้เกิดขึ้นเมื่อเกือบเจ็ดร้อยปีมาแล้ว โดยมี *เหมืองอ้ายฟ้า* เป็นปฐมเหตุ แล้วได้กลายเป็นประเพณีสืบต่อกันมาจนถึงกาลปัจจุบันนี้ แม้รัฐบาลจะได้จัดชลประทานขึ้นแล้ว กรมชลประทานก็ได้แบ่งงานออกสองประเภท คือ *ชลประทานหลวง* ได้แก่ รัฐบาลจัดทำเหมืองฝาย[๙] เองประเภทหนึ่ง กับอีกประเภทหนึ่งเรียกว่า *ชลประทานราษฎร์* ได้แก่งานที่รัฐบาลเข้าไปช่วยปรับปรุงเหมืองฝายที่ราษฎรช่วยกันสร้างขึ้นเพื่อให้ถูกหลักวิชาการกับเพื่อช่วยแบ่งสันปันส่วนให้เจ้าของนาได้รับน้ำตามความจำเป็นอย่างทั่วถึงกัน เรียกว่า "โครงการประหยัดน้ำ"

---

๙ ฝาย : เขื่อน

เหมืองอ้ายพ้า

เหมืองแม่แฝก

ที่ดินกับการพัฒนาในภาคใต้

การใช้ที่ดินเป็นประเด็นสำคัญในการพัฒนาทุกแห่ง แต่ในประเทศไทยในขณะนี้ความสำคัญของเรื่องนี้มีมากเป็นพิเศษ โดยเฉพาะสำหรับบริเวณป่าซึ่งอาจใช้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนประกอบอาชีพทางเกษตรได้ ด้วยเหตุทางการเมืองและเนื่องจากการตั้งสังคมแบบชายแดนกำลังจะสิ้นสุดลง จึงมีประเด็นอื่น ๆ มาเกี่ยวข้องนอกเหนือไปจากเรื่องการใช้ที่ดิน และสร้างความกดดันต่าง ๆ ได้แก่ ผู้อยู่ในฐานะที่ต้องควบคุมการใช้ที่ดินนี้

ตัวอย่างที่เห็นได้ดีคือ ภาคใต้ ซึ่งยังคงมีที่ดินในลักษณะดังกล่าวอยู่พอควร และมีลักษณะสังคมชายแดนให้เห็นได้ ในบทความนี้จะได้พูดถึงการเข้าใช้ที่ดินใหม่โดยพิจารณาจากความเป็นมาในอดีตและกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้น โดยที่จะได้เริ่มพูดถึงลักษณะของการพัฒนาทางการเมืองและเศรษฐกิจในอดีต และแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาในลักษณะนี้ขึ้นอยู่กับการที่มีที่ดินเหลือเฟือและพิจารณาต่อไปว่า เมื่อที่ดินซึ่งเคยมีอยู่มากนี้หมดลงอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดปัญหาและสร้างความกดดันต่าง ๆ แก่ทางเจ้าหน้าที่บ้านเมืองแล้ว ได้มีการแก้ปัญหาอย่างไร และจบด้วยการพิจารณาทางเลือกที่มีอยู่จำกัดในการพยายามควบคุมสถานการณ์นี้ต่อไป

๑) ภูมิหลังด้านประวัติศาสตร์

คนไทยได้เข้าไปมีอำนาจอยู่ในบริเวณภาคใต้ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย แต่มีการควบคุมอย่างเด็ดขาดก็เมื่อได้ปราบแคว้นปัตตานีได้ราบคาบในสมัยอยุธยาตอนปลาย แม้กระนั้น เจ้าเมืองในภาคใต้ ซึ่งมักจะไม่ใช่คนเชื้อชาติไทยก็ยังสามารถตั้งเขตอิสระโดยมีอำนาจจากการแต่งตั้งจากทางฝ่ายไทย แต่ใช้อำนาจนั้นในลักษณะเสรีพอควร และเมื่อการปกครองจากส่วนกลางอ่อนแอ ก็แสดงความอิสระด้วยการกบฏอย่างเปิดเผย และมีการขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองที่เป็นคนไทยและมุสลิมอยู่เสมอ ลักษณะอิสระอย่างนี้ไม่ใช่ว่ามีอยู่ในภาคใต้แห่งเดียว แต่องค์ประกอบหลายประการซึ่งทำให้ความอิสระจากส่วนกลางมีความหมายมาก กล่าวคือ ในบริเวณอิสลาม มีวัฒนธรรมและความจงรักภักดีต่างกันไปจากบริเวณไทย ทำให้ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐแห่งชาติไทย และรัฐบางรัฐที่ได้ปกครองไทยได้อย่างไม่เข้มแข็งก็ได้ถือโอกาสแสดงตัวเป็น

รัฐอิสระโดยการแก่งแย่งระหว่างไทยกับอังกฤษแม้กระทั่งในบริเวณที่พูดภาษาไทย ก็ยังมีความรู้สึกแบ่งแยกออกไปเนื่องจากขาดการติดต่อกับทางส่วนกลาง การคมนาคมกับทางกรุงเทพฯต้องอาศัยทางทะเลเป็นระยะทางไกล ทำให้แนวโน้มที่สังคมโบราณเช่นนี้ที่จะอยู่โดยตัวของตัวเองมีความหมายในทางการเมืองเพิ่มขึ้นด้วย

ในส่วนอื่นของประเทศไทยนั้น ความอิสระเช่นนี้ได้ลดลง หลังจากการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งก็เป็นจุดเริ่มแห่งการเปลี่ยนแปลงในภาคใต้เช่นกัน การสร้างระบบปกครองท้องถิ่นจากศูนย์กลางได้ลดอำนาจกดขี่ ของเจ้าเมืองศักดินา และทำให้เกิดชนชั้นชาวนาอิสระขึ้น อันเป็นลักษณะเด่นชัดของสังคมไทยในปัจจุบัน ในภาคใต้เองนั้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองเช่นนี้มีความสำคัญ เพราะมีส่วนสำคัญในกิจการขยายการปลูกยางรายย่อย (ดังที่จะได้กล่าวถึงต่อไป)

ถึงแม้จะอยู่ในระบบการปกครองจากส่วนกลางแล้วก็ตาม ภาคใต้ยังคงมีความรู้สึกภาคภูมิในความเป็นอิสระในอดีตของภาคมากกว่าภาคอื่น ความแบ่งแยกทางภูมิศาสตร์แต่เดิมก็ยังคงมีอยู่ ถึงแม้ว่าการคมนาคมจะดีขึ้นบ้าง ส่วนการผลิตยางและดีบุกก็เป็นกิจกรรมประเภทเดียวที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศโดยไม่ผ่านทางกรุงเทพฯ ยิ่งกว่านั้น ถึงแม้ว่าการเป็นอิสระจากเจ้าเมืองศักดินาจะเป็นสิ่งที่ประชาชนทั่วไปพอใจ ในบริเวณอิสลามเองนั้น เจ้าเมืองมักจะเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมแลกเปลี่ยนกับความกดขี่ทางเศรษฐกิจ เมื่อเอาเจ้าหน้าที่ไทยซึ่งเป็นคนต่างภาษามาปกครองก็ไม่ได้ดีขึ้น กลับทำให้ความกดดันและความไม่พอใจต่าง ๆ เกิดขึ้นใหม่ในสาเหตุของความกระด้างกระเดื่องและวุ่นวาย ตั้งแต่นั้นมา แม้กระทั่งในบริเวณที่พูดภาษาไทยเองเจ้าหน้าที่ทั้งพลเรือนและตำรวจซึ่งก็พูดกันต่างสำเนียงไปก็ได้สร้างความไม่พอใจในหมู่ชาวชนบท และก่อให้เกิดความเกลียดชังต่อทางกรุงเทพฯ ในท้ายที่สุด ก็ยังมีอีกสาเหตุหนึ่งที่ก่อให้เกิดการแยกตัวออกอยู่เสมอ คือ ชาวจีนในท้องถิ่นซึ่งเอาแบบอย่างจากมาเลเซียมากกว่าจากกรุงเทพฯ และเป็นกลุ่มชาวจีนซึ่งยกเว้นจากพวกก๊กมินตั๋งที่ตกค้างอยู่ในภาคเหนือแล้วก็เข้ามาอยู่ร่วมกับชาวไทยโดยทั่วไปน้อยที่สุด สาเหตุนี้เองที่ช่วยให้พรรคคอมมิวนิสต์มาเลเซียสามารถรักษาฐานปฏิบัติการไว้ได้ในแผ่นดินไทย ในเฉพาะในหมู่ชาวสวนยางจีนในอำเภอเบตง

๒) ระบบเศรษฐกิจดั้งเดิม และผลกระทบของยาง

ความอิสระทางการเมือง ในสังคมดั้ง

เดิมมีผลสะท้อนในทางระบบเศรษฐกิจ ซึ่งอยู่ได้ด้วยตัวเองเป็นส่วนใหญ่ ภาคใต้ก็เช่นเดียวกับส่วนอื่นของอาเซียตะวันออกเฉียงใต้ คือ มีการปลูกข้าวโดยใช้น้ำฝนและมีกิจกรรมอื่นเข้าประกอบเป็นการประมงน้ำจืด การเลี้ยงสัตว์ และการปลูกต้นไม้ยืนต้น และพืชล้มลุกอื่น ๆ นอกเหนือไปจากข้าว การตั้งถิ่นฐานเกิดขึ้นเป็นกระจุกในเมืองและหมู่บ้านเรียงรายกันไปตามฝั่งทะเลด้านตะวันออก ซึ่งมีทั้งทางออกสู่ทะเลและพื้นที่ราบสำหรับปลูกข้าว

ก่อนที่จะมีการปลูกยางนั้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างช้า ๆ ในสมัยอยุธยาตอนปลายพ่อค้าจากยุโรปได้ตั้งโรงงานขึ้นในบริเวณชายฝั่งทะเลทั้ง ๒ ด้านของภาค และในรัตนโกสินทร์ตอนต้น การขุดแร่ดีบุกก็ได้ช่วยให้เกิดการเคลื่อนย้ายของประชากรจากบริเวณฝั่งทะเลด้านตะวันออกเข้าสู่บริเวณภายในและเลยไปยังฝั่งตะวันตก แต่โครงสร้างทางเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงเป็นครั้งใหญ่หลังจากที่มีการปลูกยาง แต่ก่อนนั้นนวกรรมเป็นเพียงแต่ส่วนประกอบของระบบเศรษฐกิจแบบพออยู่รอดซึ่งไม่เปลี่ยนแปลง แต่ว่ายางได้เปิดมิติใหม่ในสังคมของเจ้าของที่ดินรายย่อย นั่นเอง

ผู้นำยางมาปลูกเป็นคนแรก ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ คือ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ (กอซิมบี๊ ณ ระนอง) เจ้าเมืองตรัง พืชนี้เป็นที่นิยมของชาวจีนในท้องถิ่นซึ่งกำลังลำบากจากการที่ราคาดีบุกต่ำลง และสาเหตุอื่น ๆ ไม่นานต่อมา พวกเจ้าของที่ดินรายย่อยที่เลียนแบบ และในบริเวณอิสลาม พืชนี้ก็ได้แพร่เข้ามาจากมาเลเซียสไตเพิล แสดงว่าถ้าใช้สมมติฐานที่พอจะรับได้บางอย่างแล้ว ในสมัยต้นศตวรรษนั้น การกรีดยางเพียง ๓ วัน ให้รายได้แก่เจ้าของเท่ากับมูลค่าของผลผลิตข้าวทั้งปี แรงจูงใจทางการเงินจึงนับว่ามากพอควร

มีสาเหตุหลัก ๔ ประการที่ทำให้ชาวนารายย่อยสามารถรับการปลูกยางได้อย่างง่ายดาย คือ ที่ดินเหลือเฟือ แรงงานที่ใช้อย่างไม่เต็มที่ ความทนของต้นยางเอง และความสะดวกในการขายยางเมื่อแปรรูปแล้ว ที่ดินดอนซึ่งไม่มีค่าในระบบเศรษฐกิจแบบเก่ามีอยู่มากมาย รอบ ๆ บริเวณชุมชน ก่อนการปฏิรูปการปกครอง ถือว่าที่ดินเป็นของพระเจ้าแผ่นดินทรงประทานให้ชาวนามีสิทธิเข้าไปจับจองแลกเปลี่ยนกับส่วนหนึ่งของประโยชน์ที่เกิดขึ้น "ภาษี" เช่นนี้เจ้าภาษีเป็นผู้ประมูลจัดเก็บ ส่วนที่ดินที่ไม่มีใครเข้าไปทำประโยชน์ ถือว่าเป็นของเจ้าเมืองศักดินาในฐานะหัวหน้าผู้เช่า เมื่อล้มเลิกระบบศักดินา ที่ดินเหล่านี้ก็กลับมาเป็นของรัฐ และมีการเริ่มจัดระบบการถือครองที่ดินของเอกชน แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ทั้งก่อนและหลังการปฏิรูปการปกครอง การเข้าไปใช้ที่ดินในป่าก็เป็นไปได้โดยง่าย และ

เมื่อชาวนาเป็นอิสระจากระบบศักดินาเดิมแล้ว ก็ยิ่งอยากใช้โอกาสของตนให้เป็นประโยชน์ภายหลังการปฏิรูปไม่นาน การปลูกยางจึงได้ขยายไปโดยเร็ว โดยไม่มีข้อจำกัดในเรื่องที่ดิน และชาวนาไม่มีปัญหาในการเข้าถือครองที่ดินแต่อย่างใด

สาเหตุประการที่ ๒ ซึ่งอำนวยต่อการขยายการปลูกยางคือ มีแรงงานส่วนเกินในระบบเศรษฐกิจดั้งเดิม เป็นที่รู้กันว่าการปลูกข้าวต้องการแรงงานเป็นจำนวนมากในช่วงสำคัญๆ คือตอนเตรียมดิน น้ำ ดำ และเก็บเกี่ยว ความต้องการแรงงานนี้เป็นตัวกำหนดดุลยภาพระหว่างจำนวนประชากรกับที่ดินเพาะปลูก ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือ ข้าว ผลของดุลยภาพนี้ได้แก่ การว่างงานอย่างหนักในฤดูแล้ง และในขณะที่ข้าวกำลังโต อีกทั้งโอกาสที่จะใช้แรงงานส่วนเกินนี้เพื่อประโยชน์อย่างอื่นก็ไม่มี ยกเว้นแต่ในบางบริเวณ (เช่น บริเวณชายฝั่งอาจทำการประมงได้) การเลิกทาสและยกเลิกการใช้แรงงานไร่ก็ทำให้แรงงานส่วนเกินนี้เพิ่มขึ้น ยางจึงเป็นที่ต้องการเพราะมีผลในทางการจ้าง การเตรียมพื้นที่อาจทำได้โดยง่ายในหน้าแล้ง และการกรีดก็มักจะไม่ค่อยสะดวกในหน้าฝน ถึงแม้จะสามารถกรีดได้ตลอดปี ความต้องการแรงงานของพืชใหม่จึงสอดคล้องกับการปลูกข้าวเป็นอย่างดี

สาเหตุสำคัญประการที่ ๓ ได้แก่ ลักษณะของต้นยางเอง ซึ่งทนต่อการปลูกและการดูแลอย่างผิดๆ ของผู้ปลูกรายย่อย ถึงแม้วิทยาการสมัยใหม่จะได้พัฒนาพันธุ์ยาง ซึ่งให้ผลผลิตสูงแต่ต้องการการดูแลเรื่องปุ๋ยและอื่นๆ อย่างดี และมักจะไม่ทนทานต่อความเสียหายและโรคพืชก็ตาม ยางสมัยแรกๆ นั้นเป็นพันธุ์ซึ่งใกล้เคียงกับยางป่าจากบราซิล ถึงจะขาดการดูแลในระยะที่โตยังไม่เต็มที่ก็ไม่มีผลต่อผลผลิต และถึงแม้ว่าถ้าดูแลอย่างระมัดระวังก็จะได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นแน่ๆ ผลได้จากผลผลิตชั้นต่ำก็นับว่าดีพอแล้ว ผู้ปลูกแบบดั้งเดิมอยู่นอกระบบเศรษฐกิจเงินตรา จึงไม่อาจหาทุนมาได้ และยังขาดความรู้ความชำนาญที่ไม่ได้ใช้ เมื่อใช้แรงงานส่วนนั้นแล้วก็จะได้รายได้เพิ่มขึ้นพอควร โดยไม่กระทบกระเทือนต่อวิธีการดำรงชีวิตในรูปเดิม ดังนั้นการไม่มีผลได้เลยใน ๖ ปีแรก ซึ่งต้นยางยังโตไม่เต็มที่จึงไม่สำคัญนัก ในขณะที่การหยุดกรีดในฤดูทำนากลับช่วยให้ผลได้เพิ่มขึ้นในเวลาอื่น

ท้ายที่สุด ยางเป็นสินค้าราคาสูงที่ไม่เสื่อมคุณภาพ และสามารถนำออกขายได้ง่าย สภาพทางภูมิศาสตร์ของภาคซึ่งมีทางรถไฟวิ่งผ่านกลางอยู่ และมีชายฝั่งทะเลยาวเหยียด ช่วยให้การขยายการปลูกยางเป็นไปได้โดยง่ายๆ และผลผลิตก็ยังสามารถอยู่ห่างจากระบบขนส่งได้มากกว่าพืชชนิดอื่นๆ แต่ถึง

อย่างนั้น การคมนาคมที่ไม่ดีก็ยังเป็นข้อจำกัดที่ทำให้ยางไม่ขยายเข้าไปในบริเวณซึ่งห่างไกลมาก ๆ

สาเหตุสำคัญ ๔ ประการนี้ รวมกันเป็นกำลังสำคัญยิ่ง ทำให้ภายในปี ๒๕๑๓ มีพื้นที่ปลูกยางอยู่เกือบ ๕๐ เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่ใช้เพาะปลูกในภาค เนื่องจากทางการไม่อนุญาตให้มีการลงทุนจากต่างประเทศในด้านนี้ การปลูกยางก็เป็นไปในรูปของผู้ปลูกรายย่อย สวนยางใหญ่ๆที่มีอยู่ก็มีลักษณะเหมือนสวนรายย่อยขนาดใหญ่ มากกว่าที่จะเป็นสวนยางแบบของต่างประเทศในมาเลเซีย ในระยะต้นๆมีการปลูกตามบริเวณรอบๆชุมชนที่มีอยู่แล้ว แต่เมื่อปลูกมากขึ้นก็จำเป็นที่จะต้องขยายลึกเข้าไปในป่าจนกระทั่งไม่อาจจะกรีดได้ภายในวันเดียว จำเป็นจะต้องมีที่พักชั่วคราวซึ่งในที่สุดก็กลายเป็นที่พักถาวรและเป็นที่ก่อตัวของชุมชนแห่งใหม่ และเป็นเขตแห่งการเพิ่มผลผลิตต่อไป

การย้ายถิ่นฐานเกิดขึ้นหลายลักษณะด้วยกัน แต่ดูแล้วอาจแบ่งได้เป็น ๒ แบบ แบบแรก ชาวนา (และ/หรือลูกชาย) จะย้ายที่ในฤดูแล้งถางป่าเท่าที่จะดูแลทำได้ เพื่อปลูกยางแล้วก็กลับบ้านเพื่อไปเตรียมตัวปลูกข้าวในฤดูต่อไป ในระหว่างที่ยางยังโตไม่เต็มที่ ผู้ปลูกอาจจะมาดูแลเป็นครั้งคราว แต่จะมาอยู่เป็นการถาวรก็ต่อเมื่อเริ่มจะกรีดได้แล้ว ผู้อยู่ณ ที่อยู่แห่งใหม่นี้ก็จะเป็นลูกหรือหลาน ซึ่งยังคงไปทำงานที่บ้านเดิมอยู่จนกว่าจะสร้างครอบครัวใหม่ และมีการเพาะปลูกจนพอเลี้ยงตัวเองได้

เมื่อระยะทางที่ย้ายเพิ่มขึ้น และมีการแข่งขันกันจับจองที่ดินมากขึ้น การย้ายครั้งแรกจะถาวรกว่าในระยะต้น เช่น ลูกคนโตซึ่งไม่อาจรอรับมรดกตกทอดมาได้เป็นผู้ย้าย และมีการย้ายในลักษณะนี้มากกว่าแต่ก่อน และในการย้ายเข้านิคมสร้างตนเองของรัฐก็วางเป็นเงื่อนไขไว้เลยว่าจะต้องย้ายถาวร ในกรณีนี้ ที่ดินจะถูกถางเพื่อทำนาดอน และปลูกพืชล้มลุกเพื่อเลี้ยงตัวเองก่อน แล้วถึงจะถางป่าเพื่อปลูกยางต่อไป ในระยะที่ยางกำลังโต ที่ดินจะได้รับการบำรุงให้ดีขึ้นและถ้าเป็นไปได้ ผู้ปลูกก็จะหาที่ทำนาไว้ด้วย

ไม่ว่าจะเป็นแบบใดก็ตาม ความสอดคล้องกันระหว่างข้าวกับยางก็ยังคงอยู่ ถึงแม้ว่าการกรีดยางจะมีความสำคัญทางเศรษฐกิจกว่าข้าว หลังจากการย้าย แทนที่จะเป็นตัวประกอบ เช่น ในบริเวณที่ปลูกข้าวเพื่อขาย แต่ถึงอย่างนั้น รายได้จากยางก็ยังสมทบเข้าไปกับรายได้จากการหากินแบบพอประทังชีพไว้ และถึงแม้จะลำบากหน่อยในบริเวณเล็กเข้าไป การทำทั้ง ๒ อย่างด้วยกันก็ทำให้คนมีมาตรฐานการครองชีพโดยเฉลี่ยสูงกว่าในชนบทที่อื่น ซึ่งไม่มีโอกาสได้ทำงานตลอดปี

ความสัมพันธ์ระหว่างข้าวกับยางนี้จะเห็นได้จากการที่ชาวนาถึงร้อยละ ๗๐–๘๐ ในภาคใต้มีที่นา แต่ร้อยละ ๕๐–๖๐ มีที่ปลูกยาง เมื่อรวมพืชอื่น ๆ เข้าด้วยแล้วตัวเลขนี้แสดงว่าผู้ปลูกยางส่วนใหญ่มีที่นาด้วย

การเคลื่อนย้ายของประชากร การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจเงินตรา และความต้องการในการแปรรูปสินค้ายางทำให้เกิดความต้องการด้านบริการต่างๆมากกว่าในระบบเศรษฐกิจดั้งเดิม เมืองศูนย์กลางค้าภายใน เช่น ทุ่งสง หาดใหญ่ และยะลา จึงขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทิ้งให้เมืองเก่าที่อยู่ริมทะเล เช่น นครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานี ซบเซาลงโดยเปรียบเทียบและมีหน้าที่แต่ในการให้บริการ การบริการและทางสังคม และใช้เป็นท่าเรือ เมืองใหม่ที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ได้เจริญขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการจากบริเวณโดยรอบในชนบท แต่ยังไม่มีบทบาทในขบวนการเปลี่ยนแปลงสภาพชนบทในเมืองอย่างแท้จริง ถึงแม้ว่าการผลิตที่ให้ผลตอบแทนสูงอย่างอื่น เช่น ดีบุก, การประมงน้ำลึก, ป่าไม้ และการท่องเที่ยว ได้มีบทบาทในการขยายประเภทสินค้าของระบบเศรษฐกิจของภาค แต่ยางก็เป็นกิจกรรมหลักของภาค และเป็นต้นเหตุของการย้ายประชากรชนบทไปสู่ชนบทในภาคอยู่เช่นเดิม

๓) เศรษฐกิจระดับฟาร์มของการปลูกยาง: ปลูกทดแทนและปลูกใหม่

ในบรรดาสาเหตุ ๔ ประการที่อำนวยต่อการขยายการปลูกยางรายย่อย มีที่เปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิงตั้งแต่ ๒๐ ปีที่ผ่านมาคือประการแรก หรือการมีที่ดินเหลือเฟือ การใช้แรงงานอย่างไม่เต็มที่ยังจะคงเพิ่มขึ้น ส่วนลักษณะของยางพื้นเมืองผลผลิตต่ำ ก็ยังเป็นที่นิยมเป็นอันดับแรกของชาวนาในที่ดอนหากจะปลูกอะไรโดยลำพังตนเอง และยางก็ยังคงเป็นสินค้าที่นำออกขายได้ง่าย

ทำไมผู้ปลูกรายย่อย จึงยังยึดมั่นอยู่กับยางพันธุ์พื้นเมืองที่ให้ผลผลิตต่ำ ในเมื่ออาจหาพันธุ์อื่นซึ่งให้ผลผลิตสูงกว่ามาปลูกได้ ส่วนใหญ่ที่เป็นดังนี้มิใช่เพราะว่าขาดความรู้ เพราะก็ได้มีการโฆษณายางพันธุ์ดีทั้งในโครงการปลูกยางแทนของรัฐบาล และทางอื่นๆ แต่ที่สำคัญกว่ามากคือลักษณะต่างๆซึ่งช่วยให้ยางพันธุ์พื้นเมืองขยายพื้นที่เพาะปลูกยางแบบใหม่ ดังจะเห็นได้จากตาราง ๑ ซึ่งเปรียบเทียบรายได้รายจ่ายที่จะเกิดขึ้นในช่วงเวลา ๒๕ ปี สำหรับสวนยางขนาด ๑๕ ไร่ (ข้อสมมติต่างๆที่ใช้ในการประเมินตัวเลขชุดนี้ดูได้จาก รายงานการศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาภาคใต้ เรื่อง ยาง และกำหนดใช้ราคายางกิโลกรัมละ ๑๐ บาท เอฟโอบีประเทศไทย)

ตารางที่ ๑ กระแสเงินสด๑ ในการปลูกยางพันธุ์พื้นเมืองและยางพันธุ์ดี เปรียบเทียบพื้นที่ขนาด ๑๕ ไร่

บาทต่อสวน

ปีจากเริ่มปลูก	กระแสเงินสดสุทธิเฉลี่ยต่อปี	
	ยางพันธุ์พื้นเมือง	ยางพันธุ์ดี
๐	− ๙๐๐	− ๖๑๕๐
๑	−	− ๔๒๐๐
๒	−	− ๓๙๐๐
๓	−	− ๒๘๕๐
๔	−	− ๓๔๕๐
๕	−	− ๓๔๕๐
๖	−	+ ๘๑๐๐
๗	+ ๒๗๐๐	+ ๑๑๒๕๐
๘ − ๑๒	+ ๔๐๕๐	+ ๑๐๘๐๐
๑๓ − ๑๗	+ ๖๓๐๐	+ ๒๑๔๕๐
๑๘ − ๒๒	+ ๗๓๕๐	+ ๒๐๕๕๐
๒๓ − ๒๕	+ ๖๓๐๐	+ ๑๔๗๐๐

๑ ไม่รวมค่าแรง และใช้ปุ๋ยและบำรุงอื่น ๆ สำหรับยางพันธุ์ดีเท่านั้น

แหล่งที่มา : การศึกษาเพื่อวางแผนภาคใต้, รายงานสรุป เล่มที่ ๑ : Hunting Technical Services et. al, 1974.

สิ่งที่ควรสนใจในตารางที่ ๑ ไม่ใช่ค่าตัวเลขแต่ละตัว แต่ควรดูลักษณะเวลาของกระแสเงินสดสุทธิ ถึงแม้ว่ายางพันธุ์ดีจะใช้การลงทุนมากในตอนแรก เมื่อเริ่มกรีดได้แล้วก็ให้รายได้ที่สูงกว่ามาก พิจารณาในแง่ของเศรษฐกิจของชาติแล้ว การลงทุนทางด้านนี้ได้ผลคุ้มทุนมากเป็นอย่างยิ่ง แต่ชาวไร่แต่ละคนไม่อาจลงทุนถึงขนาดนี้ได้ โดยมากแล้วชาวไร่จะขาดเงิน การกู้ยืมก็มักจะเป็นไปไม่ได้ เนื่องจากไม่มีสถาบันเงินกู้ระยะยาว หรือขาดหลักทรัพย์ประกัน อาจหาได้บ้างก็จากนายทุนเงินกู้ในอัตราสูงลิบลิ่ว และถึงอย่าง

ไรก็ตาม การที่ต้องเสียดอกเบี้ยก็ทำให้ต้องรอผลได้สุทธิของคนจริงๆ นานออกไปเกินควร ซึ่งเมื่อรวมเข้ากับความไม่แน่นอนทางราคาและอื่น ๆ เช่น ความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดิน และยังต้องลงแรงและมีความชำนาญเพิ่มขึ้นในการปลูกยางพันธุ์ดีแล้ว ทำให้ไม่น่าแปลกใจว่าทำไมคนมักจะเลือกปลูกยางพันธุ์พื้นเมืองเสมอ สำหรับยางพันธุ์ดีนั้น หากขาดการใช้ปุ๋ยในระยะที่ยังโตไม่เต็มที่ และไม่มีการดูแลที่ชำนาญ ก็จะไม่มีประโยชน์อะไร ดังนั้นชาวสวนพื้นเมืองจึงตัดสินใจไปในทางที่เหมาะสมตามสภาพของตนเองแล้ว ในการเลือกปลูกยางพันธุ์ซึ่งให้ผลผลิตต่ำกว่า

ในปีแรก ๆ นั้น เนื่องจากมีที่ดินเหลือเพื่อ ขาดพืชอื่นๆ ที่จะใช้ปลูกได้ และผลผลิตจากสวนยางขนาดใหญ่และของผู้ปลูกรายย่อยก็ไม่ต่างกันมาก ทำให้การปลูกยางพันธุ์ผลผลิตต่ำไม่มีผลเสียหายอะไร แต่ในสภาพอย่างนั้น กลับเป็นตัวกระตุ้นความเจริญทางเศรษฐกิจที่ได้ผลและช่วยให้ผลผลิตและรายได้เพิ่มขึ้นอย่างแน่ชัด แต่สภาพนี้ไม่คงอยู่อย่างเดิมแล้ว เดี๋ยวนี้ที่ดินเป็นของหายาก พืชอื่นที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่าก็มี เช่น ปาล์มน้ำมัน และจากการวิจัยนับสิบ ๆ ปีก็ได้มีพันธุ์ยางต่าง ๆ ซึ่งให้ผลผลิตสูงกว่าเมล็ดยางจากสวนเก่า ๆ มาก เนื่องจากการยึดที่ดินซึ่งมีผู้อาศัยอยู่แล้วเป็นสิ่งซึ่งทำไม่ได้ (ดูตารางที่๕) ที่ดินใหม่ซึ่งเอาไปใช้ปลูกยางพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งเสียไปเป็นเวลา ๑ ชั่วคน โดยตลอดเวลานี้จะได้ผลผลิตต่ำ และให้รายได้ต่ำด้วย

ในสถานการณ์เช่นนี้ รัฐบาลได้ตระหนักว่าชาวสวนยางจะต้องได้รับเงินอุดหนุนเพื่อปลูกยางพันธุ์ดี เท่าที่ผ่านมาแล้วนั้นความช่วยเหลือเช่นนี้เป็นไปในรูปของการปลูกแทน ยิ่งกว่าจะเป็นการขยายการปลูกยางในที่ใหม่ กฎหมายกองทุนสงเคราะห์สวนยางออกมาในปี ๒๕๐๓ ซึ่งเป็นเวลาที่สวนยางที่มีมาแต่แรก ๆ กำลังหมดอายุการผลิตพอดี (ตารางที่ ๒) ตามกฎหมายนี้ รัฐจะเก็บภาษีจากรายได้จากการส่งยางออกเพื่อมาใช้เป็นเงินอุดหนุนในการปลูกแทน เงินจำนวนนี้เป็นทั้งค่าวัตถุดิบในการติดตายางพันธุ์ดี และรวมถึงค่าแรงงานในขณะที่ต้นไม้ยังโตไม่เต็มที่ อันเป็นแรงงานของชาวสวนเอง

การยังชีพในขณะที่ยางยังไม่โตนั้นเป็นปัญหาใหญ่ของชาวสวนที่คิดจะปลูกแทน เพราะถึงแม้จะมีการติดต่อกับทางบ้านเดิมอยู่ก็มักจะไม่มีโอกาสได้ทำนาหาเลี้ยงตัว ส่วนใหญ่แล้วยางเป็นแหล่งที่มาของรายได้ที่สำคัญ และชาวสวนอาจไม่ยอมที่จะลดฐานะความเป็นอยู่ลงมาอยู่ในระดับที่จะทำได้จากที่ดินขนาดพอยังชีพ การปลูกแทนนั้นอาจทำเป็นขั้นๆ ได้ แต่ก็ไม่เหมาะสำหรับสวนยางขนาดเล็ก และถึงอย่างไรก็แก้ปัญหาได้เพียงบางส่วนเท่านั้น

และยังมีการแข่งขันจากผู้รับจ้างกรีดยาง และการจ้างแรงงานประเภทอื่นๆ เนื่องจากไม่มีที่ดินสำหรับประชากรที่ได้เพิ่มขึ้นอีกต่อไปเช่นแต่ก่อน ดังนั้น ถึงจะมีเงินอุดหนุนชาวสวนขนาดเล็กก็ไม่อยากจะเข้ามาร่วมโครงการนี้ และจะกรีดยางไปเรื่อยๆ โดยได้ผลผลิตต่ำลงๆ และจำต้องรับรายได้ลดลง หรือก็ต้องขายที่ของตน

สำหรับผู้ที่อพยพไปหาที่ดินใหม่นั้น การขาดรายได้ในระยะที่ต้นยางยังไม่โตนั้นเป็นเรื่องที่เจ้าตัวเห็นว่าไม่ค่อยสำคัญนัก แต่ข้อจำกัดทางเงินก็ยังคงมีผลอยู่เช่นกัน หรืออาจรุนแรงกว่า ผู้นี้อาจอพยพไปเพราะว่าขาดรายได้ ต้องเสียค่าเดินทาง และจะต้องจัดหาบ้านใหม่ อีกทั้งยังมีรายจ่ายด้านอื่นๆ ส่วนผู้ปลูกแทนนั้น อาจมีเงินออมมาจากรายได้จากการกรีดยางครั้งก่อน หรืออาจปลูกแทนเป็นขั้นๆ ได้แม้กระทั่งในนิคมของรัฐเอง ความช่วยเหลือที่รัฐให้แก่สมาชิกนั้นยังน้อยกว่าที่ให้แก่ผู้อยู่ในโครงการปลูกแทน และยังเป็นเงินกู้มากกว่าที่จะเป็นเงินให้เปล่า และเนื่องจากตามกฎหมายนั้น เงินอุดหนุนในการปลูกแทนนั้นให้ได้แก่ผู้มีสวนยางอยู่แล้ว ผู้อพยพไปอยู่ในที่ใหม่จึงมักจะไม่อยู่ในฐานะที่จะสร้างสวนยางพันธุ์ดีขึ้นได้ ผลก็คือ การปลูกยางคุณภาพต่ำก็จะขยายไปเรื่อยๆ และเมื่อที่ดินว่างเปล่าซึ่งเคยมีอยู่เหลือเฟือหมดลง วิวัฒนาการเช่นว่านี้ก็จะทำลายโอกาสที่จะแปรสภาพการเกษตรไปสู่พืชที่ให้ผลตอบแทนสูง และต้องการที่ดินเป็นผืนใหญ่ๆ เช่น ปาล์มน้ำมัน ฯลฯ

๔) การขยายพื้นที่ปลูกยางกับดุลย์ของการใช้ที่ดินโดยส่วนรวม

เราได้กล่าวถึงสาเหตุของการขยายพื้นที่ปลูกยางและการสร้างที่อยู่อาศัยใหม่แล้ว จะได้พิจารณาเรื่องดุลย์ของการใช้ที่ดินในภาคนี้โดยส่วนรวม เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าการสร้างที่อยู่อาศัยใหม่เช่นนี้ได้เกิดขึ้นแล้วเพียงไร และชี้แนวที่ยังพอมีโอกาสปฏิบัติได้ต่อไป

เป็นเวลาหลายปีที่รัฐบาลไม่รู้ถึงการขยายพื้นที่ปลูกยาง การหาจำนวนการผลิตวิธีคำนวณจากตัวเลข การส่งออก และใช้ตัวเลขผลผลิตต่อไร่ซึ่งสูงเกินความจริงมาปรับจนกระทั่งได้ตัวเลขที่พอคิดว่าใกล้เคียงกับความจริงจากสำมะโนเกษตรปี ๒๕๐๖ โดยอาศัยตัวเลขจากสำมะโนนี้ กระทรวงเกษตรได้ทบทวนประมาณการพื้นที่เพาะปลูกจาก ๓.๓๒ล้านไร่ ในปี ๒๕๐๖ เป็น ๔.๕๕ ล้านไร่ ในปี ๒๕๐๘ ต่อมาศูนย์วิจัยการยางได้เปรียบเทียบตัวเลขจากสำมะโนเกษตรนี้กับภาพถ่ายทางอากาศ แล้วแสดงให้เห็นว่าตัวเลขสำมะโนเกษตรยังคงต่ำกว่าความเป็นจริงอยู่มาก จากผลการสำรวจทางอากาศก็ได้ประ

มาณพื้นที่การปลูกยางไว้สำหรับปี ๒๕๑๕เป็นจำนวน๗.๗๘ล้านไร่ ซึ่งก็อาจจะเป็นตัวเลขที่ค่อนข้างต่ำไป ถึงแม้ว่าตัวเลขที่แท้จริงจะอยู่ในบริเวณความคลาดเคลื่อนทางสถิติซึ่งได้จากการสำรวจ การที่ได้รู้การขยายของการปลูกยางที่แท้จริง นอกจากมีผลต่อการปลูกแทนและนโยบายอื่นๆ โดยตรงแล้วยังแสดงว่ามีที่ดินเพื่อใช้เป็นที่อยู่ทำมาหากินน้อยกว่าที่เคยคิดไว้มาก ส่วนความสำคัญของยางนั้นก็ได้รับการยืนยันในปี ๒๕๑๖ เมื่อการผลิตได้ไหวตัวตามราคาดี และยางกลายเป็นสินค้าออกที่มีค่ามากที่สุดในปีนั้นปีเดียว ศูนย์วิจัยการยางได้ประมาณพื้นที่เพาะปลูกยาง ที่ผ่านมาในอดีตซึ่งเป็นตัวเลขสำคัญที่จะกำหนดระดับของการปลูกแทนที่จำเป็น ตัวเลขนี้แสดงไว้ในตาราง ๒ เป็นตัวเลขสำหรับทั้งประเทศ เป็นของภาคใต้เสีย ๙๐ เปอร์เซ็นต์ ส่วนที่เหลือเป็นของภาคตะวันออกเฉียงใต้

ตารางที่ ๒ ประมาณการปลูกยางรายปี[๑] ๑๐๔.๗๒ พันไร่[๒]

เวลา	ปลูกใหม่		ยอดสมทบ
	รวม	เฉลี่ย	
๑๙๐๔–๗๔	๑๐๙	๖	๑๐๙
๑๙๒๓–๒๘	๗๗๘	๑๓๐	๘๕๖
๑๙๓๔–๔๑	๑๘๒๔	๒๒๘	๒๗๑๐
๑๙๕๐–๕๒	๑๒๓๐	๔๑๐	๓๙๔๐
๑๙๕๕–๕๗	๑๑๓๖	๓๗๙	๕๐๗๖
๑๙๕๘–๖๒	๒๐๕๐	๔๑๐	๗๑๒๖
๑๙๖๓–๗๐	๑๒๖๐	๑๕๘	๘๓๕๖
๑๙๗๑–๗๒	๒๐๐	๑๐๐	๘๕๘๖

แหล่งที่มา : ศูนย์วิจัยการยาง : การสำรวจพื้นที่ปลูกยาง, การศึกษาทางเศรษฐศาสตร์การเกษตร, FAO, 1973.

๑ รวมถึงที่ปลูกในภาคตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีประมาณ ๑๐ เปอร์เซ็นต์

๒ ๑ เฮคตาร์ ๖.๒๕ ไร่

เมื่อถึงสมัยเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ทำให้ยางต้องประสบปัญหาใหญ่เป็นครั้งแรก ได้มีการปลูกยางแล้วถึง ๘๘๖,๐๐๐ ไร่ เมื่อราคาตลาดโลกตลดลงอย่างมาก จึงเกือบไม่มีการปลูกใหม่ และการผลิตยางก็หยุดอยู่ในระดับคงที่ อย่างไรก็ดีการปลูกในระยะ ๒๔๖๐–๗๐ ช่วยให้การผลิตกระเตื้องขึ้นอย่างรวดเร็วเมื่อราคาดีขึ้น และพื้นที่เพาะปลูกก็ได้ขยายขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ส่วนการขยายพื้นที่ครั้งใหญ่ครั้งหลังสุดนั้นเกิดขึ้นภายหลังที่ราคาสินค้าได้สูงขึ้นอย่างมากในระหว่างสงครามเกาหลีตั้งแต่นั้นมา พื้นที่เพาะปลูกได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เร็วบ้างช้าบ้าง โดยที่อัตราการปลูกใหม่เริ่มจะช้าลงตั้งแต่ปี ๒๕๑๓ เนื่องจากราคาลดลงและที่ดินที่หาง่าย ๆ นั้นหมดลง

ตารางที่ ๒ แสดงให้เห็นว่าการปลูกยางเป็นส่วนใหญ่ นับเพิ่มมีขึ้นในเร็ว ๆ นี้ ในระหว่าง ๒๕ ปีที่แล้วมา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษ ๒๔๙๐ อันเป็นระยะที่พื้นที่ปลูกยางได้เพิ่มขึ้นเท่าตัวนั้น รูปแบบของการใช้ที่ดินได้เปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง ตารางที่ ๓ เป็นตัวเลขของการศึกษาเพื่อการวางแผนภาคใต้แสดงถึงรูปแบบการใช้ที่ดินในปี ๒๕๑๖ ตัวเลขเหล่านี้เป็นตัวเลขรวมซึ่งแสดงถึงการใช้ที่ดินอย่างกว้าง และไม่อาจเปรียบเทียบกับตาราง ๒ ได้ เนื่องจากตาราง ๒ ได้มาจากพื้นที่การปลูกยางที่แท้จริง ในขณะที่ตาราง ๓ ได้มาจากการถ่ายรูปทางอากาศ ซึ่งรวมถึงลักษณะการใช้ที่ดินแบบผสมผเส และได้ผลน้อย ซึ่งจะเห็นได้ในบริเวณที่ทำมาหากินเพิ่งถูกทิ้งไป และไม่อาจจัดเข้าอยู่ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งได้ทีเดียว

ตารางที่ ๓ การใช้ที่ดินชนิดต่าง ๆ ในภาคใต้ประมาณสำหรับปี ๒๕๑๐

ชนิดของการใช้ที่ดิน	จังหวัดตอนบน[๑]	จังหวัดตอนล่าง[๒]	รวมทั้งหมด
			ตารางกิโลเมตร
ป่าและป่าชายเลน	๑๗๘๐๗	๑๕๕๗๕	๓๓๓๘๒
ยาง	๕๒๙๖	๑๒๖๘๑	๑๗๙๗๗
ข้าว	๑๕๘๑	๗๘๐๐	๙๓๘๑
ไม้ยืนต้นอื่น ๆ	๖๔๓	๕๘๒	๑๒๒๕
การใช้ที่ดินแบบผสมอย่างมีผลผลิตต่ำ	๖๓๙๘	๓๐๖๘	๙๔๖๖
เมืองหมู่บ้านและเหมือง	๗๒๗	๘๐๓	๑๕๓๐
รวม	๗๒๔๕๒	๔๐๕๐๙	๗๒๗๖๑

๑ ชุมพร ระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ และสุราษฎร์ธานี
๒ นครศรีธรรมราช พัทลุง ตรัง สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส

		อัตราส่วนต่อร้อยของพื้นที่ทั้งหมด	
ป่าและป่าชายเลน	๕๔.๙	๓๘.๔	๔๕.๗
ยาง	๑๖.๓	๓๑.๓	๒๔.๖
ข้าว	๔.๙	๑๙.๓	๑๒.๙
ไม้ยืนต้นอื่น ๆ	๒.๐	๑.๔	๑.๗
การใช้ที่ดินแบบผสมอย่างมีผลผลิตต่ำ	๑๙.๗	๗.๖	๑๓.๐
เมือง, หมู่บ้านและเหมือง	๒.๒	๒.๐	๒.๑
รวม	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐	๑๐๐.๐

แหล่งที่มา การศึกษาเพื่อวางแผนภาคใต้ : สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และรายงานความก้าวหน้าของการศึกษาเฉพาะเรื่อง Hunting Technical Services et. al, 1973.

สำหรับบริเวณที่เป็นป่าและหนองบึงที่มีอยู่นั้น มิใช่ว่าจะเหมาะกับการเกษตรกรรมหมด และบางแห่งถึงแม้จะเหมาะก็อาจจะควรสงวนไว้เพื่อรักษาต้นน้ำ ลำธารหรือประโยชน์อื่น ๆ ยิ่งกว่า การศึกษาเพื่อวางแผนรายได้ได้คัดเลือกบริเวณพื้นที่ซึ่งเหมาะสมกับการจัดที่อยู่อาศัยอย่างมีระเบียบไว้ในบริเวณเดียวกันในทางตอนเหนือของภาค นับเป็นพื้นที่ทั้งหมด ๑๐,๗๗๕ ตารางกิโลเมตร ซึ่งในปี๒๕๑๖ ยังคงเป็นป่าอยู่ ๓,๐๐๐ตารางกิโลเมตร ในทางตอนใต้ของภาคไม่มีพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การพัฒนาเช่นนี้อีก ถึงแม้ว่าจะมีบริเวณซึ่งยังเป็นป่าขนาดย่อมที่เหมาะแก่การเกษตรอยู่กระจายไปทั่ว และมีบริเวณซึ่งมีการใช้ที่ดินแบบผสมผเส ซึ่งควรจะปรับปรุงให้ดีขึ้นอีกมาก

การที่ในภาคใต้ไม่มีการตั้งชุมชนขนาดใหญ่ขึ้นใหม่นั้น เป็นผลสืบเนื่องจากการยึดอาชีพทำนาเป็นหลักในอดีต และเป็นสาเหตุให้ชุมชนที่มีอยู่มีความหนาแน่นสูง พื้นที่ราบที่เหมาะแก่การทำนานั้นมีน้อย ทางตอนเหนือและตะวันตก คือมีเพียงร้อยละ ๕ ของพื้นที่ทั้งหมด เมื่อเทียบกับร้อยละ ๒๐ ในทางตอนใต้ (ตารางที่ ๓) เนื่องจากการปลูกได้เริ่มจากบริเวณที่ไปมาสะดวกสำหรับผู้คนในชุมชนเดิม จึงไม่น่าแปลกใจว่ามีการปลูกยางแพร่หลายอยู่ทางตอนใต้ของภาค และมีพื้นที่ป่าเหลืออยู่เป็นสัดส่วนน้อยและอยู่ในบริเวณที่เข้าถึงยาก อีกทั้งยังไม่เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานอีกด้วย ความจำกัดของที่ดินได้เริ่มปรากฏขึ้นในบริเวณจังหวัดที่เป็นอิสลามใน

ทางตอนใต้สุด อันเป็นบริเวณที่มีประชากรอยู่หนาแน่นที่สุดและได้เริ่มปลูกยางเป็นแห่งแรก จะเห็นได้ว่า ชาวนาที่สมัยก่อนอพยพไปอาจหาที่ดินบนเขาทำมาหากินได้ ชาวนาสมัยเดี๋ยวนี้อาจทำได้เพียงไปรับจ้างกรีดยาง โดยแบ่งผลได้กับเจ้าของสวนยางตามสวนต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วเท่านั้น ครั้นจะอพยพไกลออกไปก็มีข้อจำกัดทางวัฒนธรรมประเพณี จึงไม่ต้องสงสัยว่ามีการแข่งขันกันหาโอกาสที่จะทำงานมากขึ้น การเพิ่มประชากรเองนั้นก็กำลังเป็นสาเหตุให้เกิดการกลับตัวในทางเกษตร คือการแบ่งที่ดินออกเป็นผืนย่อย ๆ มีการเช่าที่ดินมากขึ้นและเริ่มจะมีการอพยพเข้าสู่เมืองเพื่อหางานทำ

ปัญหาเหล่านี้ยังไม่เป็นปัญหารีบด่วนในส่วนอื่นของภาค ถึงแม้จะเห็นได้ว่าไม่มีที่ดินเหลือ อีกต่อไปในไม่ช้า หากการอพยพในลักษณะเดิมจะยังคงใช้เกิดขึ้นต่อไป โดยเฉพาะในบริเวณที่ต่ำตรงกลางในจังหวัดสุราษฎร์ธานี และกระบี่ ซึ่งเหมาะแก่การเกษตร โครงการสร้างทางหลวงแผ่นดินทำให้บริเวณนี้เข้าถึงได้ อาจคาดได้ว่าเว้นแต่พื้นที่ทำนาซึ่งจะมีสัดส่วนน้อยกว่าทางจังหวัดตอนใต้แล้ว การใช้ที่ดินก็จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือเหลือป่าอยู่แต่บนพื้นที่ภูเขาเท่านั้น

โดยสรุปแล้ว ความกดดันทางที่ดินในภาคใต้ยังไม่รุนแรงเหมือนในส่วนอื่นของประเทศ และก็ยังน้อยกว่าในประเทศด้อยพัฒนาอื่นๆ เป็นอันมาก อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการสร้างถนนและการขยายการเกษตรแบบรายย่อย ที่ดินที่เหลือใช้กำลังจะหมดลง แนวโน้มต่างๆที่กำลังปรากฏขึ้นในจังหวัดตอนใต้จะขยายออกไปยังส่วนอื่นของภาค และภายใน ๓๐ ปีข้างหน้านี้ จะมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของการพัฒนาและการขยายตัวทางเศรษฐกิจในภาค ซึ่งเมื่อได้ตระหนักถึงสิ่งเหล่านี้แล้ว ย่อมจะมีผลพาดพิงไปถึงนโยบายของรัฐบาลไม่เพียงแต่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับที่ดินว่างเปล่า ซึ่งจะมีคนเข้าไปอยู่อาศัย แต่ครอบคลุมไปถึงทั้งภาคเลยทีเดียว

๕) นโยบายของรัฐบาลในเรื่องที่ดินและการพัฒนา

นโยบายของรัฐที่ผ่านมาแล้วนั้น มีลักษณะของเสรีนิยม รัฐปล่อยให้การพัฒนาเกิดขึ้นจากการริเริ่มของเอกชนเอง รัฐเพียงแต่จัดทำโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจให้ และจะมีบทบาทนอกเหนือจากนี้เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นจากการพัฒนานั้น ๆ มากกว่าที่จะไปเริ่มการพัฒนาขึ้น ดังจะเห็นตัวอย่างได้ดีจากประวัติศาสตร์ของอุตสาหกรรมยางเอง ในทีแรกนั้นมีการเก็บอากรสินค้าขาออกเล็กน้อย และในสมัย พ.ศ. ๒๔๗๐ ก็มีการกำหนดโควต้าตามข้อตกลงเรื่องการรวมกลุ่มนานา

ชาติ แต่รัฐมีบทบาทอย่างจริงจังก็ต่อเมื่อปัญหาเรื่องยางหมดอายุ ได้มีความรุนแรงมากขึ้น ถึงแม้ว่าการปลูกใหม่จะมีปัญหาเช่นเดียวกับการปลูกแทน กลับไม่ได้รับการช่วยเหลืออย่างไร เนื่องจากรัฐบาลไปเห็นว่าเรื่องนี้เป็นปัญหาเร่งด่วน และการปลูกใหม่นี้ไม่ได้ทำตัวให้เป็นปัญหาของรัฐบาลซึ่งชอบที่จะอยู่เฉย ๆ

ถ้าไม่มีการควบคุมการก่อตั้งถิ่นฐานในที่ใหม่ ก็เท่ากับไม่มีการรักษาบริเวณป่าไว้เช่นกัน ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ขาดกฎหมายเพื่อการนี้ เฉลิมราษฎร์ ขัมพนนท์ได้รวบรวมกฎหมายข้อบังคับต่าง นับแต่พระราชบัญญัติคุ้มครองป่าไม้ พ.ศ. ๒๓๔๐ และได้แสดงเหตุผลอย่างน่าฟังว่า ถึงแม้จะมีข้อบกพร่องเนื่องจากรัฐไม่มีกฎหมายซึ่งรวมการอนุรักษ์และการป้องกันไว้ในฉบับเดียวก็ตาม ปัญหาใหญ่คือการปฏิบัติตามกฎหมายที่มีอยู่ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากลักษณะวางเฉยของรัฐบาลเอง ซึ่งก็ไม่สามารถกำหนดนโยบายควบคุม หรือปฏิบัติให้เป็นไปตามนโยบายควบคุมที่ได้มีขึ้นแล้ว อย่างไรก็ดี เมื่อเปรียบเทียบกับภาคเหนือแล้วก็ดูจะยังมีช่องทางรักษาบริเวณป่าสำคัญ ๆ บางแห่งไว้ โดยให้ความสนใจต่อบริเวณเหล่านี้โดยเฉพาะยิ่งกว่าที่จะพยายามรักษาป่าทั้งหมดไว้โดยไม่อาจจะทำได้ (ดูบทที่ ๖)

จากที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ก็พอจะคาดได้ว่าลักษณะวางเฉยเช่นนี้จะมีปรากฏอยู่ในกรรมวิธีลงทะเบียนที่ดิน ทางเจ้าหน้าที่มักไม่เต็มใจที่จะขับไล่ผู้ยึดครองที่ดินโดยผิดกฎหมาย แต่จะให้หลักฐานและหนังสือแสดงสิทธิครอบครองแก่ผู้ที่ครอบครองที่ดินอยู่แล้ว มากกว่าที่จะให้แก่ผู้ขอเข้าครอบครองที่ดินในบริเวณใหม่ทำให้ได้ผลที่ไม่ถึงต้องการมากที่สุด ในประการแรกความไม่แน่นอนในการถือครองที่ดินทำให้ผู้จับจองไม่สนใจที่จะลงทุนในที่ดินใหม่ แต่ในที่สุดทางการก็จะยอมรับสิทธิในที่ดินของผู้จับจองนั้น เมื่อเกิดกรณีขัดแย้งกันเป็นต้นว่า ระหว่างผู้จับจองกับบริษัทเหมืองหรือหน่วยงานของรัฐบาล ก็มักจะต้องให้ค่าย้ายแก่ผู้จับจอง และทำให้เกิด "อุตสาหกรรม" ใหม่ โดยที่ผู้จับจองที่ดินเหล่านี้จะย้ายจากแหล่งหนึ่งไปอีกแห่งหนึ่ง (บางทีก็ไปพร้อมกับต้นไม้ซึ่งโตเต็มที่แล้ว) เพื่อคอยเอาเงินค่าย้ายซึ่งจะทางการจ่ายให้มาเพื่อ "ตัดปัญหา"

อันที่จริงปัญหาผู้ก่อการร้ายบางแห่งจะเกี่ยวข้องกับการแย่งที่ดิน เนื่องจากในสังคมชายแดนเช่นนี้ ผู้กรณีในการขัดแย้งและการกระทำซึ่งผิดกฎหมายต่าง ๆ จะเลี่ยงการให้เจ้าหน้าที่ทางการเข้าตรวจตราด้วย

ความไม่แน่นอนในการถือครองที่ดินมักไม่ใช่จะมีแต่ในบริเวณจับจองใหม่ ตามขบวนการกฎหมายที่ดินนั้น ๆ ผู้ขอครอบครอง

จะต้องรอเป็นเวลานาน ทางการจะออกโฉนดให้ก็ต่อเมื่อได้ทำการสำรวจรังวัดแล้ว ถ้ายังไม่ได้รังวัด หนังสือที่ให้ความแน่นอนมากที่สุดได้แก่ น.ส. ๓ ซึ่งให้เป็นมรดกได้และอาจขายได้ ในบางกรณีหากการจับจองโดยผิดกฎหมายได้เกิดขึ้นก่อนเวลาที่กำหนดไว้ หรือเป็นไปตามเงื่อนไขบางอย่าง ผู้จับจองจะได้ใน ส.ค. ๑ ซึ่งเป็นหนังสือสิทธิของผู้เข้ายึดครอง และในนี้จะเปลี่ยนเป็นหนังสือสิทธิที่แน่นอนกว่า ถ้าที่ดินผืนนั้นไม่เป็นที่ดินสาธารณประโยชน์และไม่เป็นส่วนหนึ่งของป่าสงวน ท้ายที่สุดก็มีใบจองซึ่งจะได้มาเมื่อชาวนาอื่นของสิทธิครอบครองที่ดินตามกฎหมาย ใบจองนี้ ไม่ใช่หนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ แต่ถ้ามีการใช้ที่ดินเป็นที่พอใจ ผู้จองอาจจะได้ น.ส. ๓ หรือโฉนดต่อไป ตารางที่ ๔ แสดงถึงสัดส่วนการถือครองที่ดินในภาคใต้จำแนกตามลักษณะของหนังสือกรรมสิทธิ์

ตารางที่ ๔ : การถือครองที่ดินจำแนกตามลักษณะทะเบียนที่ดินในภาคใต้

ลักษณะทะเบียน	จำนวนที่ดิน	ขนาดของพื้นที่	ร้อยละของยอดรวม	
	พัน	พันไร่	ที่	พื้นที่
ใบจอง	๓๐.๖	๕๖๐	๒.๐	๔.๑
ส.ค. ๑	๑๒๔๘.๗	๑๐๒๔๕	๘๑.๖	๗๔.๐
น.ส. ๓	๒๕๐.๕	๒๘๐๐	๑๖.๔	๒๐.๒
โฉนด	หาไม่ได้	๒๔๐	หาไม่ได้	๑.๗
รวม	๑๕๒๙.๘[๒]	๑๓๘๔๕	๑๐๐.๐[๒]	๑๐๐.๐

แหล่งที่มา : กรมแผนที่ทหาร แผนที่ทรัพยากรประเทศ ๑๙๗๒

๑ รวมชาวนาที่มีหนังสือทะเบียนมากกว่า ๑ ใบ

๒ ไม่นับโฉนด

จากตารางที่ ๔ จะเห็นว่าที่ดินที่มีโฉนดนั้นไม่ถึงร้อยละ ๒ ของที่ดินที่จัดทะเบียนไว้ และเพียงร้อยละ ๒๐ มีใบ น.ส. ๓ และตารางนี้อาจจะแสดงถึงความขาดความแน่นอนน้อยไปด้วย มีการสำรวจที่ดินในสงขลาในปี พ.ศ. ๒๕๐๗–๐๙ ซึ่งแสดงว่าพื้นที่เพาะปลูกถึงร้อยละ ๑๑ ไม่มีการจดทะเบียนอย่างใดเลย เนื่องจากชาวนารายย่อยมักจะแจ้งจำนวนที่ดินของตนต่ำกว่าความเป็นจริง เพื่อจะเลี่ยงภาษีหรือเพราะว่าเป็นเจ้าของโดยผิดกฎหมาย และ

เนื่องจากที่ดินที่ไม่ได้จดทะเบียนในภาคทั้งหมด จะมีสัดส่วนสูงกว่าในจังหวัดซึ่งมีคนอยู่มานานแล้วอย่างเช่น สงขลา สัดส่วนของที่ดินที่ไม่ได้ลงทะเบียนจะมีสูงกว่าร้อยละ ๑๑ อีก ในประเทศไทยนั้น การตั้งถิ่นฐานโดยถูกต้องตามกฎหมายในที่ดินใหม่ได้เป็นไปโดยเอกชนอื่นขอที่ดินทำกินตามระเบียบที่ได้วางไว้ในกฎหมายที่ดิน นอกจากนั้นรัฐบาลยังมีหน่วยงานซึ่งมีหน้าที่จัดการตั้งถิ่นฐานในที่ซึ่งยังไม่มีใครอยู่เลยให้เป็นไปอย่างมีระเบียบ ที่สำคัญก็มีกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย และกรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตร ทั้ง๒กรมนี้มีความสำคัญในรายได้โดยเปรียบเทียบแล้วมากกว่าในภาคอื่นของประเทศ ทั้ง ๒ มีหน้าที่พัฒนาตั้งถิ่นฐานแบบรายย่อย และไม่มีอำนาจที่จะทำการหาบัตรขนาดใหญ่โดยลำพัง

หน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานมีแนวคิดในทางนี้คือ "เพียงจัดหาที่ดินและปัจจัยมูลฐานและปล่อยให้ผู้ตั้งถิ่นฐานพัฒนาที่ดินที่ได้นั้นจากทรัพยากรของตนเอง" อาจมีบริการพิเศษบางอย่าง เช่น สถานเพาะต้นยางอ่อน, หน่วยสัตวบาล และบริการส่งเสริมเกษตรอย่างง่าย ๆ แต่สิ่งเหล่านี้มักจะไม่ได้ผลอะไรมากนัก ผู้อพยพได้รับเงินกู้เพื่อช่วยในการพัฒนาที่ดินใหม่ และทำให้ผู้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นการถาวรมากกว่าหากจะมาทำได้ด้วยตัวเอง อย่างไรก็ดีประสิทธิภาพในการทำการเกษตรในนิคมก็มักจะไม่ดีกว่าในบริเวณโดยรอบมากนัก โดยที่มีการเน้นถึงการทำสิ่งซึ่งอยู่แล้วให้เป็นไปตามระเบียบ ยิ่งกว่าที่จะให้เกิดการผลิตแบบให้ผลตอบแทนสูง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นผลได้จากการเปรียบเทียบระหว่างโครงการปลูกยางแทน ซึ่งใช้ทรัพยากรมากมาย กับโครงการนิคมต่างๆซึ่งได้รับเงินงบประมาณอย่างจำกัดจำเขี่ยเต็มที กรมประชาสงเคราะห์ได้พยายามปรับปรุงการเกษตรในนิคมของกรม และได้รับความก้าวหน้าเป็นอันดี ถึงแม้ว่าจะมีปัญหาขาดแคลนเงินทุนที่จะนำมาใช้ในการนี้ นิคมภาคใต้ (ซึ่งได้ตั้งขึ้นในปี ๒๕๐๗ เพื่อนำเอาคนไทยไปอยู่ในบริเวณอ่อนไหวทางชายแดนเป็นส่วนใหญ่) ได้เป็นหัวใจการศึกษาเพื่อวางแผนในเร็วๆนี้ และกำลังมีการวางแผนก่อตั้งนิคมใหม่ๆ อย่างสมบูรณ์แบบ โดยเฉพาะในนิคมสตูลซึ่งเป็นนิคมเดียวในประเทศไทยที่ปลูกปาล์มน้ำมันก็ได้มีการเพิ่มจำนวนเงินกู้ถึงขั้นที่เหมาะสมสภาพที่แท้จริง แต่เนื่องจากได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ผลงานในอดีตของกรมอย่างกว้างขวาง ทางกรมจึงได้หันมาเน้นในการปรับปรุงนิคมที่มีอยู่แล้วยิ่งกว่าที่จะไปตั้งนิคมใหม่ในที่อื่น เนื่องจากที่ดินในนิคมมีอยู่ด้วยกันทั้งหมด ๒ ล้านไร่กว่า (รวมถึงที่ ๑.๒๖ ล้านไร่ในนิคมภาคใต้)

นโยบายนี้ย่อมเป็นสิ่งซึ่งเหมาะสม แต่ก็หมายความว่า กรมประชาสงเคราะห์จะไม่ค่อยมีบทบาทในการเปิดที่ดินใหม่ เพื่อการพัฒนาในเขตที่ต่ำตอนกลางของภาค หรือในที่อื่น ๆ ในทางกลับกัน กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้รับที่ดินบริเวณกว้างขวางเพื่อทำการต่อไป กรมส่งเสริมสหกรณ์มีนิคมขนาดใหญ่อยู่ในที่ต่ำตอนกลางอยู่แล้ว ๒ แห่ง และมีที่ดินอีก ๔ แห่ง ในปี ๒๕๑๑–๑๒ ก็ได้ตั้งนิคมขึ้นมาอีก ๖ แห่ง เพิ่มพื้นที่เป็น ๒ เท่า รวมเป็นพื้นที่ทั้งหมดถึงกว่าล้านไร่ ทรัพยากรของทางกรมนั้นก็มีจำกัดมาก และผู้อยู่ในนิคมต้องพึ่งตัวเองยิ่งกว่าในนิคมของกรมประชาสงเคราะห์ โดยอาจกู้เงินได้ผ่านทางสหกรณ์ ส่วนสำนักงานของทางกรมเองนั้นกลับช่วยได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งหมายความว่าถ้าทางกรมขยายกำลังทรัพยากร และความสามารถในการวางแผนและปฏิบัติการแล้ว ก็ไม่อาจจะเป็นเครื่องมือให้เกิดการเกษตร ซึ่งให้ผลตอบแทนสูงได้

ในขณะที่รัฐอาจจับรูปการครอบครองที่ดินใหม่ด้วยวิธีลงทะเบียนที่ดินหรือวิธีจัดสรรที่ดินอย่างใดอย่างหนึ่งสำหรับในบริเวณที่มีผู้อยู่อาศัยแล้วโดยถูกต้องตามกฎหมาย รัฐจำเป็นต้องมีอำนาจเพิ่มเติมเพื่อให้ได้มาซึ่งที่ดินนั้น อาจจะเป็นการโชคดีที่ประเทศไทยไม่มีชนชั้นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ที่มีอำนาจมาก และมีชาวนาเพียงส่วนน้อยที่ต้องเช่าที่ทำกิน อย่างไรก็ตาม ในภาคกลางมีปัญหาเรื่องการเช่านารุนแรง และในสังคมชาวนารายย่อยเองนั้น การเป็นเจ้าของที่ดินโดยไม่เท่าเทียมกัน การแบ่งซอยที่ดินและการขาดที่ดินทำกินก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ ปัญหานี้จะแพร่ไปสู่ภาคอื่นโดยไม่ต้องสงสัยเมื่อประชากรเพิ่มขึ้น (ดูบทที่ ๔) และปัญหาที่ดินในภาคกลางเองนั้นได้กระตุ้นให้รัฐบาลออกกฎหมายปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมในปี พ.ศ. ๒๕๑๘

การนี้ไม่ใช่เป็นครั้งแรกที่รัฐพยายามแก้ปัญหาเหล่านี้ กฎหมายเกี่ยวกับการเช่าของมีมาอย่างน้อย ๆ ก็ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๓ คือพระราชบัญญัติควบคุมค่าเช่านา ประมวลกฎหมายที่ดินเองก็ได้กำหนดขนาดของที่ดินซึ่งเอกชนจะเป็นเจ้าของได้ อย่างไรก็ดี มาตรการเหล่านี้รัฐไม่อาจทำให้เป็นผลจริงได้ และก็มีข้อยกเว้นเป็นกรณีพิเศษมากมาย จนในที่สุดก็ต้องยกเลิกการกำหนดขนาดของการถือครองที่ดิน ความพยายามจะให้เกิดการกระจายการถือครองที่ดินอย่างที่ต้องการ เช่นในการจัดรูปที่ดินในเขตชลประทาน ก็มีผลเพียงเล็กน้อย ถึงแม้ว่าจะมีความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ในการดำเนินงานเอง พระราชบัญญัติปฏิรูปที่ดิน พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นผลของความพยายามครั้งใหม่ที่จะควบคุมค่าเช่านา โดยพระราชบัญญัติควบคุมค่าเช่านา พ.ศ. ๒๕๑๗ และพระราชบัญญัติจัดรูปที่ดิน พ.ศ.

๒๕๑๗ ซึ่งเกี่ยวข้องกันอยู่กล่าวโดยสรุปแล้ว มาตรการเหล่านี้เป็นของใหม่และมีทีท่าว่าจะมีผลสำเร็จในทางปฏิบัติ ซึ่งผิดกับกฎหมายที่มีมาแต่ก่อน ความสำคัญของกฎหมายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมมิได้อยู่ที่ตัวบทซึ่งให้อำนาจรัฐจัดที่ดินซึ่งไม่ได้ใช้ทำประโยชน์ หรือที่มีอยู่เกินอัตราซึ่งกำหนดไว้ในกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังให้อำนาจแก่กรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรและสำนักงานปฏิรูปที่ดิน ในการจัดสรรที่ดินของรัฐ จึงเห็นได้ว่าบริเวณภาคกลางอาจถูกประกาศเป็นเขตปฏิรูปที่ดินตามกฎหมายฉบับนี้ และสำหรับที่ดินมีผู้ถือครองแล้วก็อาจนำมาจัดสรรใหม่ได้ถ้าจำเป็น และที่ดินซึ่งยังเป็นป่าก็อาจนำมาจัดสรรได้แก่นิคมของรัฐ และชาวนาเป็นรายบุคคลไปด้วย โดยอาศัยอำนาจในกฎหมายนี้

การใช้กฎหมายนี้ได้เริ่มขึ้นอย่างช้า ๆ และเนื่องด้วยรัฐสนใจอยู่เฉพาะเรื่องปัญหาการกระจายรายได้จึงได้ประกาศเขตปฏิรูปที่ดินขึ้นในภาคกลางเป็นบริเวณแรก อันที่จริงแล้วงานอันมหาศาลในภาคกลางจะทำให้สำนักงานนี้ไม่อยู่ในฐานะที่จะพัฒนาที่ดินใหม่ในบริเวณอื่นต่อไปอีกเป็นเวลาหลายปี ถึงแม้ว่าการคิดของสำนักงานจะเหมาะกับสภาพการณ์ในปัจจุบันก็ตาม และถึงอย่างไรสำนักงานก็ไม่ได้รับอำนาจในการควบคุมหรือแม้กระทั่งจะประสานงานระหว่างหน่วยงานอื่น ๆ ของรัฐในบริเวณดังกล่าว ดังนั้น ถึงแม้ขอบเขตหน้าที่ของพนักงานจะดูกว้างขวาง เหมาะที่จะเป็นหน่วยงานวางแผนการพัฒนาที่ดินยิ่งกว่าหน่วยงานการนิคมต่าง ๆ ในทางปฏิบัติแล้ว ความสามารถและความเต็มใจของสำนักงานที่จะทำการวางแผนดังกล่าวจะจำกัดมาก และจึงยังคงขาดหน่วยงานที่จะทำงานในการจัดตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ป่าและที่ว่างเปล่าเป็นจำนวนมากให้เป็นไปอย่างมีระเบียบและมีเหตุผล ก่อนที่จะหมดโอกาสเนื่องจากเอกชนได้เข้าไปยึดจับจองที่ดินเหล่านี้โดยพลการเสียก่อนแล้ว

๖) แนวโน้มและโอกาสในอนาคต

ดูจะไม่ต้องสงสัยเลยว่าแนวโน้มในอดีตจะยังคงอยู่ต่อไปจนกว่าที่ดิน ซึ่งเหมาะสมแก่การเกษตรในภาคใต้จะถูกจับจองไปจนหมด ความกดดันและความเคยชินต่อการย้ายถิ่นฐานนั้นแรงเกินกว่าที่รัฐบาลใดก็ตามจะขัดขวางได้ ถึงแม้ว่าจะเป็นที่พึงประสงค์ของรัฐและอันที่จริงผลได้ในทางเศรษฐกิจและสังคมจากการเกษตรก็สูงกว่าการทำป่าไม้มาก และด้วยเหตุนี้จึงควรสงวนป่าไว้เฉพาะในกรณีที่มีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะรักษาลุ่มน้ำ หรือเพื่อการศึกษาทางวิทยาศาสตร์หรือเพื่อความสวยงาม สิ่งที่เป็นปัญหาไม่อยู่ที่ว่าควรหรือไม่ควรเอาที่ป่าจำนวนมากมาใช้ทำการเกษตรหรือไม่ แต่อยู่ที่ว่าจะทำอย่างไร จะโดยการให้ชาวนา

รายย่อยบุกรุกเข้ามาทำกันเอง จะใช้วิธีวางแผนงานแบบสมบูรณ์แบบ หรือจะใช้ทั้ง ๒ วิธีพร้อมกัน ในทางทฤษฎีแล้ว การพัฒนาอย่างมีแผนย่อมเป็นสิ่งซึ่งพึงประสงค์ที่สุด การพัฒนาในลักษณะนี้จะมุ่งที่จะเพิ่มผลผลิต และรายได้ในอัตราที่เหมาะสมอย่างมีระเบียบ และส่งเสริมการเกษตรที่ให้ผลตอบแทนสูง และการปลูกพืชหลายชนิด การลงทุนทางด้านการขนส่ง และปัจจัยมูลฐานอื่น ๆ จะทำไปให้สอดคล้องกับลักษณะวิวัฒนาการของชุมชนชนบทที่เกิดขึ้น และมีการจัดตั้งเมืองใหม่และจัดหาบริการในที่ซึ่งเหมาะสม บริเวณป่าที่จำเป็นก็จะรักษาไว้ โดยอนุญาตให้บุคคลเข้าไปใช้เฉพาะกรณีพิเศษ ถ้าทำได้สำเร็จ บริเวณดังกล่าวจะสามารถรับประชากรได้ในจำนวนมากขึ้น และให้ประชากรมีมาตรฐานการครองชีพสูงกว่าที่จะได้จากการตั้งถิ่นฐานโดยไม่มีการควบคุม ในขณะที่การอพยพออกจากบริเวณปลูกข้าวทางชายทะเลฝั่งตะวันออก จะช่วยให้เกิดการกลับตัวทางการเกษตรช้าลงและให้เวลาแก่การหารายได้และการมีงานทำในทางอื่นมากขึ้น ทางการศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาภาคใต้ได้แนะนำกลยุทธนี้ โดยเสนอแนะให้ปิดช่องว่างทางสถาบันด้วยการจัดตั้งสำนักงานพัฒนาชนบทอย่างสมบูรณ์แบบขึ้นเพื่อวางแผน ประสานงานและพัฒนาบริเวณเฉพาะแห่งโดยร่วมกันกับกรมกองและหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ และทางด้านการศึกษาได้ทำการศึกษาขั้นก่อนดำเนินการสำหรับบริเวณที่ต่ำตอนกลางของภาค ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีและกระบี่ ซึ่งได้รับการคัดเลือกไว้ว่าเป็นบริเวณที่เหมาะสมในการพัฒนามากที่สุดในภาคใต้ แต่อุดมคติมักจะไม่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติ และลักษณะวางเฉยในนโยบายพัฒนาของรัฐบาลไทยก็ขัดกับแนวความคิดที่ว่านี้นอกเหนือจากผลประโยชน์ที่มีอยู่ของหน่วยงานต่าง ๆ แล้ว ยังมีข้อจำกัดทางการเมืองและความมั่นคงต่างๆ ในการปฏิบัติงานในที่ห่างไกล และสิ่งซึ่งได้มีผู้เรียกร้องเองจากรัฐ ในการออกกฎหมายปฏิรูปที่ดินและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องก็ทำให้รัฐไม่อาจตั้งสถาบันขึ้นใหม่ได้ จึงดูจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ว่าผลรวมของโครงสร้างถนน การบุกรุกของชาวนารายย่อย และการตั้งนิคมของรัฐโดยใช้ทุนน้อยกว่าที่ควร จะเป็นลักษณะของการพัฒนาที่เกิดขึ้นต่อไป และเราอาจหวังได้อย่างมากเพียงว่าการปฏิบัติตามนโยบายที่มีอยู่ให้ดีขึ้นจะช่วยให้การพัฒนามีลักษณะที่ประสานกันมากขึ้น

การปรับปรุงการปฏิบัติงานในปัจจุบันอาจทำได้หลายทาง ดังที่กล่าวไว้ในรายงานติดตามผลการศึกษาเพื่อวางแผน เป็นต้นว่า

๑) รัฐควรเน้นบริเวณสำคัญที่ควรสงวนไว้ มากกว่าที่จะถือนโยบายสงวนป่าโดยทั่วไปอย่างในปัจจุบัน ในการกำหนดบริ

เวณดังกล่าวจะต้องมีการศึกษาการจัดการป่าและลุ่มน้ำของภาค การศึกษานี้จะส่งเสริมอย่างละเอียดตามที่ได้เสนอไว้แล้ว

๒) การศึกษาการใช้ที่ดิน และติดตามการใช้ที่ดินโดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศและจากดาวเทียมควรทำต่อไปอย่างมีระบบ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าของการตั้งถิ่นฐาน และเพื่อจะดูว่ายังมีที่ดินเหลืออีกเท่าไร ทั้งนี้อาจจัดกำหนดโครงการทำงานจากภาพถ่ายในขนาด ๑:๑๕,๐๐๐ กองรังวัด โดยให้ความสำคัญแก่บริเวณใหม่เป็นพิเศษ

๓) การศึกษาเพื่อจำแนกลักษณะอื่นและที่ดินเพื่อกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การตั้งนิคมของรัฐ และโครงการอื่น ๆ อีกด้วย ในการนี้ อาจเปลี่ยนทิศทางของโครงการสำรวจในต่างจังหวัดของกรมพัฒนาที่ดิน ให้การพัฒนามีน้ำหนักมากขึ้น และขยายงานในบริเวณถนนใหม่ขึ้นอีกมาก

๔) เพิ่มกำลังปฏิบัติงานแก่หน่วยงานวางแผนการตั้งถิ่นฐาน ควรมีการศึกษาเพื่อวางแผนและพัฒนานิคมที่มีอยู่แล้ว และที่จะจัดตั้งขึ้น และอาจขอทุนจากหน่วยงานนานาชาติหรือองค์การส่วนบุคคลอื่น ๆ เพื่อนำมาใช้พัฒนาที่เหล่านี้

๕) โครงการที่มีอยู่แล้ว เช่น โครงการปลูกยางแทน ควรขยายออกไปเพื่อช่วยการพัฒนาในบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานใหม่ เช่น ในบริเวณนิคมของทางการ

๖) โครงการปลูกพืชหลายชนิด ควรได้รับความสำคัญอย่างเร่งด่วนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับปาล์มน้ำมัน การปลูกพืชนี้ต้องใช้ที่ดินผืนใหญ่ โดยมีการควบคุมแบบสวนขนาดใหญ่ หรือสวนรายย่อยที่จัดการจากส่วนกลาง อาจมีการพิจารณาสงวนที่ดินให้รัฐและเอกชนลงทุนร่วมกัน เพื่อสนับสนุนกิจการปาล์มน้ำมันส่วนตัวที่อ่างลึก และที่นิคมสร้างตนเองสตูล ควรมีโครงการประกอบอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมการปลูกพืชอื่นที่ให้ผลตอบแทนสูง

ถึงแม้ว่าข้อเสนอเช่นว่านี้จะช่วยพยุงสถานการณ์ให้กระเตื้องขึ้นก็ตาม ก็จะมีผลต่อแนวทางพัฒนาที่มีมาแต่ในอดีตเพียงเล็กน้อย เวลานั้นมีน้อย ทรัพยากรก็หายาก และความสนใจของรัฐบาลก็มีอยู่ที่ปัญหาเร่งด่วนที่อื่น ซึ่งก็คงเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว ทางออกที่ง่ายคือปล่อยให้การตั้งถิ่นฐานโดยไม่มีการควบคุมเกิดขึ้นต่อไปในระยะนั้นแล้ว ทางนี้เป็นทางแก้ปัญหานี้ได้ผลมากที่สุด เพราะจะลดความกดดันจากประชากรในบริเวณที่มีคนอยู่หนาแน่น แต่ในระยะยาวแล้ว กลับจะทำให้ปัญหารุนแรงยิ่งขึ้น และจะช่วยเร่งให้การกลับตัวทางเกษตรเกิดขึ้นเร็วขึ้นอีกเท่านั้น

ผลสืบเนื่องในทางเศรษฐกิจและสังคมของการนี้ เป็นสิ่งซึ่งเห็นได้ง่าย แต่ยังมีผล

ทางการเมืองอีกด้วย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า กิจกรรมก่อการร้ายบางแห่งเกี่ยวโยงกันกับการแบ่งที่ดิน และการขัดแย้งที่เกิดขึ้นติดตามกันมา อย่างไรก็ดี ในที่สุดแล้วลักษณะการถือครองที่ดินจะอยู่ตัว เกิดเป็นเมืองใหม่ และรัฐก็จะขยายการบริหารและการควบคุมเข้าไปในบริเวณเหล่านี้ ถ้าราคาตลาดโลกดีพอควร ชุมชนที่มั่งคั่งพอสมควรก็จะเกิดขึ้นทั้ง ๆ ที่ผลผลิตจากที่ดินต่ำมาก ความกดดันของประชากรจะต่ำและจะมีชนชั้นเจ้าของที่ดิน ซึ่งมีที่ดินจำนวนมาก และปลูกพืชเศรษฐกิจ และจะมีอำนาจทางการเมืองมาก ในบริเวณที่ต่ำตอนกลางภาคนั้นมีที่ดินดีที่สุดในภาค ซึ่งจะช่วยลดผลเสียของการเกษตรที่มีประสิทธิภาพต่ำ

ในทางกลับกัน ในบริเวณที่มีคนอยู่หนาแน่นจะเกิดชนชั้นผู้เช่านา และแรงงานเกษตรซึ่งไม่มีที่ดินของตนเอง ธรรมเนียมในการอพยพออกไปหาที่ดินว่างเปล่าจะยังคงมีอยู่โดยไม่มีหนทางที่จะปฏิบัติได้ ความหนาแน่นสูงขึ้นทำให้มีความต้องการข้าวเพื่อบริโภคมากขึ้น และจะลดจำนวนเหลือเพื่อขายลง ความผิดหวังอันเกิดจากแนวโน้มเหล่านี้ และการว่างงานอาจเป็นสื่อนำเอาการก่อการร้ายบางอย่างและความไม่พอใจอย่างรุนแรงจากส่วนในของภาคมายังบริเวณที่ราบชายทะเลด้วย ถึงแม้ว่า ภาคใต้จะดูเจริญมั่งคั่งเมื่อเทียบกับภาคอื่น ๆ สิ่งนี้ก็มักจะไม่มีความสำคัญในสายตาของคนซึ่งเห็นโอกาสของตนหมดลง และจะแสดงความอิสระและการพึ่งตัวเองด้วยการขัดขืนการปกครองจากทางกรุงเทพฯ มากขึ้น

บางทีเราจะให้ความสำคัญแก่ผลสืบเนื่องทางการเมืองเหล่านี้มากเกินไป ความไม่พอใจนั้นมีสาเหตุหลายประการ และการที่ที่ดินเหลือเพื่อมีจำนวนลดลง และความกดดันของประชากรเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ถึงแม้ว่าจะเป็นส่วนวิกฤติที่เดียวของปัญหาที่สลับซับซ้อนนี้ อย่างไรก็ดี ปัญหาต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงในบทความนี้ก็มีความสำคัญในส่วนของมันเอง และมีผลสำคัญต่อนโยบายที่ควรจะมีขึ้นเพื่อการพัฒนาภาคนี้ หากปัญหาเหล่านี้มีผลสืบเนื่องในทางความไม่สงบ และความไม่พอใจทางการเมืองอีกด้วย ก็ยิ่งเน้นถึงความจำเป็นที่ทางการจะต้องพิจารณาปัญหาเหล่านี้ ไม่เฉพาะแต่ในภาคใต้ แต่ในสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกันในส่วนอื่นของประเทศด้วย

จารึต ติงศภัทิย์ แปลและเรียบเรียงจาก ดี เจ กับ บลิว เบอร์คอฟ ใน *Spectrum* กุมภาพันธ์ ๒๕๑๙

กลุ่มก้าวหน้าในประวัติศาสตร์ไทย

วัตถุประสงค์ของการศึกษานี้เพื่อเสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับกำเนิดของขบวนการฝ่ายก้าวหน้าในไทยในเมืองและชนบทว่าขบวนการนี้ได้ก่อกำเนิดมาจากการคลี่คลายทางสังคมซึ่งเป็นไปตามขั้นตอนของประวัติศาสตร์ การเคลื่อนไหวของฝ่ายก้าวหน้าในเมืองมีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์กับการเติบโตของขบวนการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธในชนบท การต่อสู้ของนิสิต นักศึกษา และประชาชนเมื่อ ๑๔ ตุลา ได้มีส่วนสำคัญในการรื้อฟื้นขบวนการฝ่ายก้าวหน้าในเมืองให้ตื่นตัวขึ้น หลังจากที่ได้ถูกอำนาจเผด็จการปราบปรามอย่างหนักมาเป็นเวลานาน ในปัจจุบันนี้ ประชาชนได้ให้ความนิยมและสนับสนุนฝ่ายก้าวหน้ามากกว่าสมัยก่อน ๆ

สำหรับจุดมุ่งหมายของบทความนี้ มิได้มุ่งที่จะนำเสนอในลักษณะข้อมูลทางประวัติศาสตร์ หรือทำการวิเคราะห์ขบวนการฝ่ายก้าวหน้าไทย หากแต่มีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อจะนำเสนอข้อมูลที่ได้มองขบวนการฝ่ายก้าวหน้าไทยที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์มากกว่า

สังคมศักดินา

ในรอบศตวรรษที่ผ่านมา นักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการฝ่ายชนชั้นศักดินาได้เขียนปรัชญายกย่องสรรเสริญความรุ่งเรืองของพวกเจ้าขุนมูลนายของพวกเขาถึงการปกครองที่เต็มเปี่ยมด้วยเมตตาธรรม และราษฎรที่สงบสุข ร่าเริงและนอบน้อมที่อาศัยอยู่ในดินแดนแห่งสายลมแสงแดด รอยยิ้มแห่งนี้ ภาพพจน์เช่นนี้ถูกเผยแพร่ออกสู่สาธารณชนอย่างกว้างขวางในระยะภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ตัวอย่างเช่น Blanchard ซึ่งทำการศึกษาอยู่ในโครงการ HRAF เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

"เป็นข้อที่น่าสงสัยว่าชาวนาไทยจะเข้าใจสภาพของสังคมโดยไม่ทราบฐานะที่แตกต่างระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง ชาวนาและกลุ่มอื่นซึ่งมีสถานะต่ำทางสังคมไม่เคยสำนึกเลยว่าระบบสังคมเลวร้ายและไม่เป็นธรรม อีกทั้งในประวัติศาสตร์ก็ไม่เคยมีการกดขี่อย่างทั่วไปด้วย" แต่ข้อเท็จจริงกลับตรงกันข้ามกับข้ออ้างข้างต้น ดังที่นักวิชาการรุ่นใหม่ค้นพบว่า ประเพณีหรือระบบเจ้าขุนมูลนายนั้น ได้ตักตวงผลประโยชน์จากประชาชน

มานานนับเป็นศตวรรษ ๆ ประชาชนถูกกดขี่ข่มเหงและประหัตประหารภายใต้เงื้อมมือข้าราชการ โดยที่ประชาชนไม่มีโอกาสเรียกร้องหรือพึ่งความยุติธรรมจากศาลเลย

สังคมไทยประกอบด้วยสองชนชั้น ชนชั้นเจ้าที่ดินหรือชนชั้นศักดินาและชนชั้นไพร่–ทาส ชนชั้นศักดินาประกอบด้วยเจ้าขุนมูลนาย ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยที่ทำการผูกขาดปัจจัยแห่งการผลิตอำนาจการปกครอง และเสพย์สุขอยู่กับความมั่งคั่งและเกียรติยศแต่เพียงฝ่ายเดียว ส่วนชนกลุ่มใหญ่นั้นกลับกลายเป็นทาสที่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของชนชั้นศักดินา แม้ว่ารัฐบาลจะไม่สามารถรวบอำนาจในการบริหารไว้ในส่วนกลางได้ทั้งหมด แต่การผูกขาดอำนาจนี้ ก็เป็นความประสงค์หลักของรัฐภายหลังพุทธศตวรรษ ๑๙ เป็นต้นมา

ในสังคมไทยไม่เคยปรากฏว่ามีขุนนางหรือเจ้าที่ดินคนใดที่อยู่อย่างอิสระและไม่ขึ้นต่อรัฐ ในช่วงก่อนและหลังศตวรรษ ๑๙ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มอบสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินให้ผู้อื่น ไม่มีใครมีกรรมสิทธิ์ในที่นาดังระบุไว้ในกฎหมายตราสามดวงว่า ที่ดินทั้งหมดเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์จะทรงพระราชทานให้แก่ครอบครัวขุนนาง ข้าราชการและราษฎรเพื่อให้มีสิทธิ์เข้าไปทำมาหากิน และทรงมีพระราชอำนาจที่จะเรียกคืนเมื่อใดก็ได้ ระบบศักดินาไทยในความหมายนี้จึงแตกต่างจากระบบฟิวดัลของยุโรปและญี่ปุ่น ด้วยเหตุนี้ราษฎรจึงไม่มีความคิดที่จะมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน การพัฒนาการของชนชั้นเจ้าสมบัติเจ้าที่ดินในชนบทจึงไม่เกิดขึ้น

การศึกษาเกี่ยวกับปัญหาที่ดินในประเทศไทยในช่วงพุทธศตวรรษ๒๕นั้นมีน้อยมาก เท่าที่มีข้อมูลแสดงให้เห็นว่า ชนชั้นปกครองได้รับผลประโยชน์อย่างมากภายหลังที่มีการจัดระเบียบการเช่านาในสมัยรัชกาลที่ ๕ การออกตราจองและโฉนดที่ดิน การประกาศเลิกทาสส่งเสริมให้รัฐมีบทบาทในเรื่องที่ดินมากขึ้น นับแต่นั้นเป็นต้นมา พวกเจ้า ข้าราชการผู้ใหญ่และพระสงฆ์มีอภิสิทธิ์ในการเลือกถือครองที่นาก่อน ที่ดินที่เหลือจากการเลือกแล้วซึ่งจะตกเป็นของสามัญชนธรรมดาในศตวรรษ ๒๐ ชนชั้นปกครองได้ร่วมมือกับพ่อค้าคนจีนจึงพยายามสนับสนุนให้รัฐเข้าทำการควบคุมที่ดินมากขึ้นจึงไม่น่าจะเป็นที่แปลกใจเลยว่าที่นาที่ทำเลดี ที่มีคลองระบายน้ำอยู่ติดถนนหรือทางรถไฟผ่านมักจะตกเป็นของครอบครัวข้าราชการ วัดและพ่อค้าชาวจีน ดังจะเห็นได้จากที่ดินในภาคกลาง ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด

จากการสำรวจของกระทรวงเกษตรใน พ.ศ. ๒๕๑๔ พบว่า ร้อยละ ๘๓.๐๘ ของที่ดินทำกินทั้งหมดเป็นของชาวนา ร้อยละ ๑๒.๕๕ เป็นของเจ้าที่ดิน อีกร้อยละ ๔.๒๗

เป็นที่ดินที่มีการทำการเพาะปลูก แต่ขาดกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย ข้อมูลนี้แสดงว่า มีชาวนาจำนวนมากที่มีที่ดินเป็นของตนเองทำกิน นักวิชาการไทยและอเมริกันจึงสรุปเอาว่าชาวนาไทยยังไม่อยู่ในฐานะพร้อมที่จะทำการปฏิวัติ แต่ถ้าพิจารณาเฉพาะภาคกลางเพียงภาคเดียว เราก็จะได้ข้อเท็จจริงที่ตรงข้ามกัน ดังรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งได้ทำการสำรวจเก็บข้อมูลในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๕ ปรากฏว่า ใน ๒๔ จังหวัดของภาคกลาง อันเป็นแหล่งสำคัญในการผลิตข้าวเพื่อบริโภคและส่งออก การเช่านาทำกินมีถึงร้อยละ ๔๐ (ตัวเลขในปัจจุบันคงสูงกว่านี้) ส่วนจังหวัดที่อยู่ติดกรุงเทพ ฯ การเช่านามีถึงร้อยละ ๘๓ ดังนั้น ถ้าเรามองดูที่ดินในภาคกลาง เราจะพบว่าเจ้าของที่ดิน ข้าราชการ ทหารและพ่อค้าจีน ยังคงมีอิทธิพลอย่างมากอยู่ แม้จนกระทั่งทุกวันนี้

ในสังคมศักดินา กษัตริย์เป็นศูนย์รวมของอำนาจ ฉะนั้น ในแง่ของผลประโยชน์แล้ว อำนาจทางการปกครอง จึงไม่ถูกกระทบกระเทือนจากชนชั้นขุนศึกหรือชนชั้นอื่นๆ ในสังคมราษฎรทุกคนรวมทั้งข้าราชการพลเรือน (ยกเว้นทาส) ต้องสมัครเข้ารับราชการทหารชั่วระยะเวลาหนึ่ง ในด้านศาสนา ภายหลังศตวรรษ๑๙ พระสงฆ์ได้สูญเสียความเป็นเอกเทศของสถาบันศาสนาเสียส่วนมาก พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้เกณฑ์แรงงานของทาสเพื่อสร้างวัดวาอาราม และนอกจากนั้นแล้วพระองค์ยังเป็นผู้พิทักษ์ความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาอีกด้วย และด้วยเหตุนี้เองศาสนาจึงกลายเป็นแหล่งแห่งความชอบธรรมต่อความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคม แม้กระทั่งปัจจุบัน

สิ่งที่เราไม่สามารถจะมองข้ามได้ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาวการณ์ของเมืองไทยในปัจจุบัน บทบาทของการค้าขายในประวัติศาสตร์ ซึ่งนอกจากจะไม่ค่อยมีผลเท่าที่ควรแล้ว ยังเป็นบทบาทในด้านรองอีก ซึ่งสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจ แบบผลิตเองใช้เองนี้ ถึงกระนั้นก็ตาม รัฐได้เข้าแทรกแซงและควบคุมการค้าขายภายในเรื่อยมาจนถึงยุคจักรพรรดินิยมยุโรปในทศวรรษของปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ภาพนี้ดูซับซ้อนยิ่งขึ้น เนื่องจากบทบาทของพ่อค้าจีน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงบทบาทของพ่อค้าจีนบ้าง

พ่อค้าจีนได้ให้บริการเล็กๆ น้อยๆ แก่คนไทยมาเป็นเวลาช้านาน นับแต่ที่คนไทยอาศัยอยู่ในแหลมทอง แต่ชุมชนจีนในปัจจุบันสืบถอยกลับไปได้ถึงศตวรรษที่ ๒๓ ซึ่งเป็นผลมาจากการติดต่อค้าขายข้าวระหว่างคนไทยและคนจีน อันเป็นผลิตผลของระบบทุนนิยมโลก เนื่องจากความต้องการของตลาดในต่างประเทศ ความชำนาญของพ่อค้าคนกลางจีนในด้านค้าขาย จึงทำให้เกิดมีการค้า

ผลผลิตทางเกษตรและนำเอาระบบเศรษฐกิจที่ใช้เงินตราเข้ามาในประเทศไทยด้วย พ่อค้าจีนจึงแปรสภาพขึ้นมาเป็นชนชั้นกระฎุมพี ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ พร้อมกับการเข้ามาของจักรพรรดินิยมยุโรป ไทยก็ได้กลายสภาพเป็นเมืองขึ้น ตามสาระของสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค ชื่อ "บาวริ่ง" ชนชั้นกระฎุมพีจีนจึงกลายเป็นคนกลางระหว่างผู้กดขี่จากต่างประเทศกับประชาชนที่ถูกกดขี่ อย่างไรก็ดี จีนส่วนใหญ่ยังไม่บรรลุถึงขั้นทุนนิยมเต็มตัว และเป็นเพียงกรรมกรรับจ้าง ซึ่งถูกนายทุนคนจีนและชนชั้นปกครองไทยขูดรีดเท่านั้น

จากการที่เคยมีอำนาจอยู่ในมือเนื่องจากการเข้าควบคุมที่ดิน ก็เริ่มกลายเป็นความต้องการที่จะสร้างอำนาจทางการเงิน เพื่อบรรลุถึงวัตถุประสงค์นี้ รัฐบาลจึงออกกฎระเบียบต่าง ๆ และก็ทำการบังคับคนจีนให้ลงทุนผ่านรัฐบาล นอกจากนี้ รัฐบาลกลางก็ได้ทำการขูดรีดแรงงานจากชนชั้นกรรมาชีพจีนและชนชั้นชาวนาไทย เพื่อสนองความต้องการของตลาดในต่างประเทศ

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นการท้าทายของกลุ่มข้าราชการทหารและพลเรือนรุ่นหนุ่มต่อพวกศักดินา กลุ่มใหม่นี้สนับสนุนอุดมการประชาธิปไตยตามแบบตะวันตก เนื่องจากชนชั้นกระฎุมพีอยู่ภายใต้การจำยอมต่อรัฐเสมอมา ดังนั้นกลุ่ม "นิยมประชาธิปไตย" จึงขาดฐานสำคัญทางสังคมและเศรษฐกิจ และผลที่สุดการปฏิวัติจึงล้มเหลว พวกขุนนางศักดินาได้ถูกขับออกจากอำนาจ แต่ก็มีกลุ่มข้าราชการทั้งทหารและพลเรือนเข้ามาแทนที่ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงไม่ใช่การปฏิวัติของชนชั้นกระฎุมพีหรือการปฏิวัติทางสังคม เพียงแต่มีการแทนที่กันระหว่างข้าราชการกลุ่มใหม่กับกลุ่มเก่าในโครงสร้างเดิมข้าราชแบบเดิม

รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลง ได้ยึดนโยบายเก่าในการคบค้ากับชนชั้นกระฎุมพีจีน มีการออกกฎหมายควบคุมคนจีนทั่ว ๆ ไปมากขึ้น ฝ่ายชนชั้นปกครองจึงกลายมาเป็นนายทุนขุนศึกและนายทุนขุนนาง พวกเขาได้เข้ามาลงทุนในกิจการของคนจีนมากขึ้น โดยผ่านการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับชนชั้นนายทุนนายหน้าจีน การประสานผลประโยชน์เข้าด้วยกัน ทำให้ชนชั้นปกครองกับชนชั้นกระฎุมพีจีน สามารถอาศัยอยู่ร่วมกันภายใต้โครงสร้างเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ ชนชั้นกระฎุมพีจีนจึงมีบทบาทน้อยมากในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสถาบัน พวกเขาตั้งหน้าตั้งตาทำงานสะสมความมั่งคั่ง โดยถือคติว่า "รัฐเป็นผู้ควบคุมคนจีนเป็นผู้ดำเนินงาน" จากประเพณีนี้ประกอบกับการเป็นคนต่างด้าวของคนจีนและวิธีดำเนินนโยบายของรัฐต่อคนจีน ชนชั้น

กระฎุมพีจีนจึงไม่มีความใฝ่ฝันที่ยึดอำนาจรัฐตรงกันข้าม พวกเขาเพียงแต่ต้องการอาศัยอยู่อย่างสงบภายในโครงสร้างเก่าเท่านั้น

ความล้มเหลวของชนชั้นกลาง ที่จะสถาปนาประชาธิปไตยขึ้นภายหลัง พ.ศ.๒๔๗๕ ทำให้อิทธิพลของชนชั้นศักดินาสามารถดำรงอยู่ในสังคมไทยตราบจนทุกวันนี้ เพื่อปูทางกลับมาสู่การมีอำนาจทางการเมืองอีกครั้ง ชนชั้นศักดินาพยายามสะสมพลังทางเศรษฐกิจโดยอาศัยความมั่งคั่งในด้านทรัพย์สมบัติ ที่ดิน ประสานกับทุนภายนอก และผลประโยชน์กับชนชั้นนายทุนขุนศึก และทุกวันนี้อิทธิพลของชนชั้นศักดินา มีให้เห็นในวงการธนาคารและธุรกิจ พวกขุนนางบางคนได้สมรสกับคนจีน บ้างก็หาผลประโยชน์กับต่างประเทศคอยบริการให้ความสะดวกในการจัดตั้งโรงงานหรือธุรกิจด้านต่าง ๆ ในด้านการเมืองนั้นพวกศักดินาได้เข้าบริหารพรรคการเมืองบางพรรคเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชนชั้นตน สมาชิกของชนชั้นศักดินาบางคน ก็มีบทบาทสูงในกิจกรรมทางวัฒนธรรมและการศึกษา จึงไม่เป็นข้อที่น่าสงสัยเลยว่า บทบาทสำคัญของกระทรวงศึกษาธิการคือการถ่ายทอดปลูกฝังค่านิยม และทัศนคติทางการเมืองที่ล้าหลังให้แก่เด็กและผู้ที่ศึกษาในโรงเรียน หนังสือที่พร่ำเรียนในโรงเรียน จึงมักจะแต่งขึ้นเพื่อยกย่องความยิ่งใหญ่ของบรรพบุรุษศักดินา และการที่เราจะกล่าวหากระทรวงศึกษาธิการว่า เป็นแหล่งสำคัญที่ผลิตความคิดล้าหลัง และเป็นปฏิกิริยาก็คงจะไม่เกินเลยความจริงนัก

กล่าวโดยสรุปแล้ว สังคมไทยมีลักษณะสองขั้ว กล่าวคือ มีการเปลี่ยนแปลงสำคัญๆ เกิดขึ้นมากมาย ด้านหนึ่งเป็นผลมาจากการค้าพาณิชย์ ความมีเหตุมีผล และอีกด้านหนึ่งก็เป็นผลมาจากลัทธิทุนนิยม และจักรวรรดินิยม โดยทั่ว ๆ ไปแล้วชนชั้นกรรมาชีพจีนและชาวนาไทยซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศ ยังขาดการทำงานร่วมกันและมักจะตกเป็นเหยื่อของการกดขี่ขูดรีดของชนชั้นปกครองอันประกอบด้วย นายทุนขุนนาง นายทุนขุนศึกและนายทุนนายหน้าจีน ซึ่งเป็นชนส่วนน้อยในสังคม การรวมกลุ่มต่าง ๆ เข้าเป็นชนชั้นปกครองถูกเสริมให้เข้มแข็งขึ้นภายหลังการเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับจักรพรรดินิยม ชนชั้นปกครองได้สมยอมให้จักรพรรดินิยมเข้าแทรกแซง และครอบงำวัฒนธรรมเศรษฐกิจของประเทศชาติ ในศตวรรษ ๒๔ และ ๒๕ พฤติกรรมดังกล่าวจะมองเป็นอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากว่าชนชั้นปกครองต้องการหาหลักประกันเพื่อค้ำจุนฐานอำนาจทางการเมืองของตน และเพื่อแบ่งปันผลผลิตส่วนเกินที่เป็นของประชาชน และในวาระสุดท้ายชนชั้นปกครองก็นำประเทศเข้าร่วมหัวจมท้าย

กับประเทศจักรพรรดินิยมที่เข้มแข็งที่สุดในขณะนั้น เช่นเป็นพันธมิตรกับจักรพรรดินิยมอังกฤษในช่วง พ.ศ. ๒๓๙๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๓ กับจักรพรรดินิยมญี่ปุ่นระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาจนถึงปัจจุบัน และกับจักรพรรดินิยมอเมริกาในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๘๓

พิจารณาตามความขัดแย้งและการเป็นปฏิปักษ์ต่อกันแล้ว รัฐบาลไทยในปลายศตวรรษที่ ๒๕ เป็นที่รวมผลประโยชน์ของพวกขุนนางศักดินา ข้าราชการ นายทุนขุนศึกและพ่อค้านายหน้าจีน โดยมีจักรพรรดินิยมหนุนหลังอยู่ ในแง่ของผลประโยชน์แล้ว รัฐบาลจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงการเป็นปฏิปักษ์กับประชาชนได้ ดังนั้น ความขัดแย้งในสังคมจึงดำรงอยู่เรื่อยมา และปะทุขึ้นเมื่อประชาชนมีความสำนึกทางการเมืองสูง และนับแต่ พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นต้นมา ฝ่ายก้าวหน้ากลายเป็นผู้รับภาระในการปลูกฝังความคิด ความสำนึกทางสังคมของประชาชน และคอยกระตุ้นให้ประชาชนมีความตื่นตัวในทางการเมืองเสมอมา

ขบวนการฝ่ายก้าวหน้า

การเคลื่อนไหวคัดค้านการกดขี่ของรัฐไม่ได้มาจากชนชั้นกระฎุมพีดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่มาจากแหล่ง ๒ แหล่งคือ จากปัญญาชนเสรีนิยมแหล่งหนึ่ง ภายหลังรัฐประหาร พ.ศ. ๒๔๗๖ คณะทหารขึ้นมามีอำนาจและเข้าควบคุมกลไกบริหารของรัฐ ฝ่ายที่คัดค้านอำนาจเผด็จการที่ประกอบด้วย นักการเมืองที่มีความคิดแบบตะวันตก ผู้ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากขุนนางหรือผู้ดีชั้นสูงที่พลัดตกจากชนชั้นของตนเองซึ่งมักมีผลประโยชน์อย่างมหาศาลในที่ดิน พวกนักวิชาการที่มีค่านิยมตะวันตก เหล่านี้ได้แก่ ทนายความ นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ฯลฯ ส่วนอีกพวกหนึ่งได้แก่ พวกข้าราชการทหาร พลเรือนที่ร่วมทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กล่าวโดยส่วนรวมแล้ว ฝ่ายค้านกลุ่มนี้ยังมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับระบบราชการทั้งในด้านการประกอบอาชีพ พื้นเพทางสังคมเศรษฐกิจ และสิ่งที่ปฏิเสธเสียมิได้ คือความจงรักภักดีต่อชนชั้นปกครอง การคัดค้านของปัญญาชนเสรีนิยมจึงเป็นเพียงคำพูดหรูหราที่ลอกเลียนมาจากชนชั้นกระฎุมพีในประเทศตะวันตก ขาดความจริงใจที่จะนำมาปฏิบัติ กลุ่มคัดค้านกลุ่มนี้จึงขาดการสนับสนุนจากประชาชนเป็นพื้นฐาน พวกเขาเป็นเพียงปากเสียงของชนชั้นกระฎุมพีตะวันตก และไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของประวัติศาสตร์ไทย

ฝ่ายที่ลุกขึ้นคัดค้านการปกครองแบบเผด็จการอีกกลุ่มหนึ่งคือปัญญาชนที่มองเห็นลักษณะการเป็นปฏิปักษ์และความขัดแย้งระหว่างสองชนชั้นในสังคมไทย พวกเขาได้เป็นตัวแทนในการเรียกร้องความเป็นธรรมให้แก่

ประชาชนและลุกขึ้นคัดค้านการกดขี่ขูดรีดของรัฐ รัฐบาลในสมัยนั้นจึงหมายหัวปัญญาชนก้าวหน้าเหล่านี้ว่า เป็นพวกแดงและเป็นคอมมิวนิสต์ ท้ายที่สุดรัฐบาลก็ออกพระราชบัญญัติการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์

ในระยะแรกพวกที่ทำการต่อต้านคอมมิวนิสต์ก็คือ พวกขุนนางศักดินาและนักศึกษาจากตระกูลสูงที่สำเร็จการศึกษาจากประเทศรัสเซียในสมัยรัฐบาลของพระเจ้าซาร์ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๐ พวกเขามองเห็นการปฏิวัติใหญ่ในรัสเซียซึ่งส่งผลกระทบต่อความเป็นอภิสิทธิ์ชนของชนชั้นสูง ดังนั้น เขาจึงมองการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งนำโดยพลเรือนว่าเป็นการกระทำของคอมมิวนิสต์ และมองว่านายปรีดี พนมยงค์ก็คือ "เลนิน" หรือ "สตาลิน" ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ฝ่ายปฏิกิริยาจึงหนุนคณะทหารเข้าทำการยึดอำนาจ และขับนายปรีดีออกนอกประเทศ รวมทั้งออกกฎหมายต่อต้านคอมมิวนิสต์ฉบับแรกของประเทศไทยเมื่อเดือนเมษายน ๒๔๗๖

ฝ่ายก้าวหน้านี้ประกอบด้วยปัญญาชนรวมถึงบุคคลที่มีความสำนึกทางสังคม มีความเข้าใจถึงเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และขอบเขตความสามารถของชาวนาและกรรมกรผู้ที่ถูกกดขี่ แม้ว่าลักษณะการกำเนิดทางความคิดของปัญญาชนก้าวหน้าจะคล้ายคลึงกับของปัญญาชนเสรีนิยม แต่สิ่งที่ทำให้ฝ่ายก้าวหน้าแตกต่างออกไปก็คือ การเข้าร่วมกับชนชั้นกรรมาชีพในการต่อสู้กับชนชั้นปกครอง

ในขั้นแรกๆความสำนึกทางสังคมของปัญญาชนก้าวหน้าอยู่ในระดับต่ำ เราสามารถสืบที่มาของอุดมการสังคมนิยมได้จาก ๓ แหล่ง

(๑) ข้อเขียนของนักวิจารณ์สังคมรุ่นแรกต่อระบอบการปกครองและวัฒนธรรมของชนชั้นศักดินา เช่น ต.ว.ส. วรรณาโภ หรือเทียนวรรณ และอิทธิพลจากกบฏ ร.ศ. ๑๓๐

(๒) นักศึกษาบางคนที่เดินทางไปศึกษายังต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศฝรั่งเศส ได้รับอิทธิพลของแนวความคิดแบบสังคมนิยมติดกลับมา คนที่เด่นที่สุดก็คือนายปรีดี พนมยงค์ เป็นต้น

(๓) อิทธิพลของลัทธิมาร์กซิสม์ลัทธิเลนินในชุมชนจีนและเวียดนามในทศวรรษของ พ.ศ. ๒๔๖๓ พ.ศ. ๒๔๗๓ และ ๒๔๘๓

สำหรับแหล่งสุดท้ายนั้นเรารู้น้อยมาก แต่จากการบอกเล่าของหลวง*ศราภัยวาณิชย์* ผู้ซึ่งมีชีวิตส่วนหนึ่งในที่คุมขังของนักโทษการเมืองในช่วงทศวรรษของปี ๒๔๗๓ เราพอจะทราบว่า มีชาวจีนและชาวญวนทั้งชายและหญิง จำนวนร่วมร้อยกว่าคน ถูกคุมขังที่คุกบางขวางใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ด้วยข้อหาการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ หลายคนที่มีการศึกษาสูงเช่นมีนักโทษเวียดนามคนหนึ่งจบการ

ศึกษาจากมหาวิทยาลัยในฝรั่งเศส ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชาวจีนและเวียดนามจึงเป็นที่เคารพนับถือจากบรรดานักโทษที่ต้องโทษทางการเมือง (ซึ่งถูกคุมขังภายหลังกบฏบวรเดช พ.ศ. ๒๔๗๖) หลวง*ศราภัยวาณิชย์* พรรณนาถึงความเลื่อมใสของเขา ที่มีต่อครูสอนภาษาจีนจากอีสานที่ชื่อเลียว อังโก (Lieo Ango) ผู้ที่มีความสุภาพอ่อนน้อม ซึ่งถูกพิพากษาว่า "เป็นคอมมิวนิสต์ร้อยเปอร์เซ็นต์" ไชบิง (Chai Phin) ลูกผสมไทย–จีนแคะซึ่งเป็นคนที่มีการอบรมดีก็เป็นอีกคนหนึ่งที่ถูกกล่าวถึงว่า "เป็นคอมมิวนิสต์ตัวยง" จากคำบอกเล่าเหล่านี้ เราพอจะคาดได้ว่า คนพวกนี้ยังคงมีส่วนเคลื่อนไหวทางการเมืองภายหลัง พ.ศ. ๒๔๘๘ ถึงแม้ว่า ชาวจีนและชาวเวียดนามจะมีวัตถุประสงค์เพื่อปลดปล่อยจีนแผ่นดินใหญ่ หรือเวียดนามก็ตาม แต่มีหลายคนที่มีบรรพบุรุษเป็นคนไทยและหลายคนก็พูดไทย ดังนั้นไม่ว่าจะอยู่ในหรือนอกคุก พวกเขาก็เป็นที่ปรึกษาของพวกนักลัทธิมาร์กซ์ลัทธิเลนิน ไทยรุ่นแรกในช่วงทศวรรษของปี พ.ศ. ๒๔๘๓

ที่มาของอุดมการสังคมนิยมดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นประกอบกับลักษณะของสังคมไทยที่มี ๒ ขั้ว เราจึงค่อย ๆ เห็นการก่อตัวของปัญญาชนหรือปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าขึ้นในขั้นแรกของการรวมตัวของฝ่ายซ้ายนั้น อยู่ในลักษณะที่หลวมและกระจัดกระจายกลุ่มข้าราชการ นักการเมืองที่สำเร็จการศึกษาจากนอกโดยเฉพาะจากประเทศฝรั่งเศสกลายเป็นกลไกระดับแรกของการก้าวไปข้างหน้า ของกลุ่มฝ่ายก้าวหน้านอกไปจากนี้ก็ยังมีปัญญาชนในชนบทที่ถูกกดขี่ ในลักษณะเป็นถึงเมืองขึ้นเช่นจากภาคอีสานเป็นต้น ตลอดจนนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์บางคน

สิ่งหนึ่งที่ผูกฝ่ายก้าวหน้าเข้าด้วยกันคือความเห็นที่สอดคล้องสภาพความอดอยากยากแค้นของประชาชนนั้น เป็นผลมาจากระบบสังคมการปกครองไทย ความรักในเพื่อนมนุษย์ด้วยกันนี้ ในขั้นแรกๆ ยังขาดการแสดงออกอย่างเป็นระบบ แต่กระนั้นเราจะเห็นได้จากงานวรรณกรรมของนักเขียน อาทิ กุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือศรีบูรพา แม้กระทั่งก่อนปีพ.ศ. ๒๔๗๕ กุหลาบก็ได้เขียนโจมตีระบบสังคมศักดินาในหน้าหนังสือพิมพ์ศรีกรุง จนถูกสั่งปิดในเวลาต่อมา การเขียนของกุหลาบมีส่วนคล้ายคลึงกับแนวการเขียนของ ดอสตอยแยฟสกี้ ซึ่งมักแสดงความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และต่อมากลุ่มฝ่ายก้าวหน้าก็ได้ยึดแนวการเขียนนี้เป็นแบบอย่างพ.ศ. ๒๔๗๕ "สงครามชีวิต" ของศรีบูรพาก็อาศัยหนังสือเรื่อง "Poor Folk" ของดอสตอยแยฟสกี้เป็นหลัก ความห่วงใยต่อปัญหาของสังคมปรากฏในงานเขียนของนักเขียนอื่น ๆ

เช่นในหนังสือเรื่อง "แผ่นดินนี้ของใคร" ของศรีรัตน์ สถาปนวัฒน์ พ.ศ. ๒๔๗๖ และท้ายสุด ความห่วงใยต่อสังคมในลักษณะเดียวกันนี้ก็ปรากฏอยู่ในเค้าโครงการเศรษฐกิจกึ่งสังคมนิยมของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ซึ่งเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๕ ด้วย

การโน้มเอียงที่นิยมไปในแนวทางก้าวหน้าในสมัยของนายปรีดีประกอบกับความมีมากขึ้นจากการนัดหยุดงานและแสดงออกของประชาชนในระยะ พ.ศ. ๒๔๗๕ และ พ.ศ. ๒๔๗๖ สร้างความตื่นกลัวให้แก่ชนชั้นปกครองเป็นอย่างยิ่ง รัฐบาลภายหลัง พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงเลือกการปกครองแบบเผด็จการฟาสซิสต์และทำพันธมิตรกับญี่ปุ่น ซึ่งความจริงแล้วกลับยิ่งเข้าไปเพิ่มแนวร่วมให้กับฝ่ายก้าวหน้ามากขึ้น บทบรรณาธิการของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ในหนังสือพิมพ์ "ประชาชาติ" และในหนังสือรายสัปดาห์ "สุภาพบุรุษ" ได้ทักท้วง คัดค้านการใช้อำนาจเผด็จการของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และการที่จอมพล ป. นำประเทศเข้าร่วมหัวจมท้ายกับจักรพรรดินิยมญี่ปุ่น แนวร่วมของฝ่ายก้าวหน้ามีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ สมทบโดยปัญญาชนก้าวหน้าทั้งไทยและจีน ปัญญาชนจากภาคอีสาน และภาคอื่นของประเทศในการคัดค้านรัฐบาลเผด็จการ จากจุดนี้เองเราจึงเห็นการเริ่มต้นของชาตินิยมในลักษณะใหม่ ซึ่งแยกรัฐบาลออกจากประชาชาติและเน้นที่ประชาชนมากขึ้น การบุกรุกของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นและการสมยอมของรัฐบาลไทยต่อญี่ปุ่นทำให้ผู้รักชาติเคลื่อนไหวในทางเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ

ขบวนการกู้ชาติภายใต้การนำของ *นายกำจัด พลางกูร* เป็นกลุ่มหนึ่งที่มีองค์การจัดตั้งที่ดีและทำการเคลื่อนไหวทางการเมืองมานับตั้งแต่ปลายทศวรรษ พ.ศ. ๒๔๗๓ สมาชิกส่วนใหญ่ของขบวนการ ฯ เป็นคนอีสาน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวของฝ่ายก้าวหน้าภายหลังสงครามโลก ด้วยความช่วยเหลือของนายกำจัด และคนอีสานอื่น ๆ อาทิเช่น เตียง ศิริขันธ์ ทองอินและทิม ภูริทัต กลุ่มกู้ชาตินี้จึงเป็นแกนกำลังให้กับขบวนการเสรีไทย ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ จัดตั้งขึ้นเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นใน พ.ศ. ๒๔๘๖ ขบวนการเสรีไทยนั้นเป็นการรวมแบบหลวม ๆ ของกลุ่มที่ต่อต้านญี่ปุ่นภายใต้การนำของนายปรีดี และได้ให้ความสนับสนุนในการจัดตั้งกองกำลังติดอาวุธขึ้นในชนบท ซึ่งภายหลังสงครามโลกมีกำลังพลถึง ๕๐๐,๐๐๐ คน แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะมองข้ามเสียมิได้คือกลุ่มพวกครู นักศึกษา กรรมกรและชาวนาที่ทำงานระดมพลในชนบทเพื่อต่อต้านจักรพรรดินิยม การเคลื่อนไหวในลักษณะชาตินิยมใหม่นี้ แยกประชาชนออก

จากรัฐ ซึ่งเป็นผลมาจากการสมยอมของรัฐบาลไทยต่อญี่ปุ่น เป็นผลิตผลของลัทธิจักรพรรดินิยมของญี่ปุ่นในประวัติศาสตร์ของประเทศไทยด้วย

ในตอนต้นของทศวรรษปี ๒๔๘๓ ขบวนการเสรีไทยทำงานอย่างใกล้ชิดกับคนจีน ซึ่งเป็นครู นักศึกษา นักหนังสือพิมพ์ และกลุ่ม chiu-kuo ในกรุงเทพฯ กลุ่มเหล่านี้ส่วนมากแล้วเป็นกลุ่มก้าวหน้าและได้รับแรงดลใจจากการทำงานของพรรคคอมมิวนิสต์จีน สาขาประเทศไทยซึ่งปฏิบัติการต่อต้านการรุกรานของญี่ปุ่น พรรคคอมมิวนิสต์ไทยก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ก็เติบโตมาจากกลุ่มก้าวหน้าเหล่านี้ และมีหลักฐานน้อยมากที่จะยืนยันได้ว่าพรรคคอมมิวนิสต์ไทยแต่เดิมนั้นก็คือ การปฏิบัติงานของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในชนบท ความจำเป็นในการต่อต้านจักรพรรดินิยมญี่ปุ่นและรัฐบาลเผด็จการจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ดึงคนหนุ่มสาวเข้าเป็นสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์ไทยเป็นจำนวนมาก เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลง

ด้วยแรงกดดันจากกลุ่มบุคคลในขบวนการเสรีไทย และจากผู้แทนราษฎรในสภารัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จำต้องลาออกจากการเป็นรัฐบาลในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ และนักการเมืองฝ่ายขบวนเสรีไทยจึงเข้ามามีอำนาจในรัฐบาล ฝ่ายเสรีไทยซึ่งก้าวหน้านำโดยปรีดีและเพื่อนๆ อีสาน สนับสนุนการตั้งรัฐบาลที่เป็นกลางทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และนโยบายต่างประเทศขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๘๘-๙๐ แต่รัฐบาลนี้ก็ต้องเผชิญกับการต่อต้านทั้งจากข้าราชการ ตำรวจ ทหาร และพวกศักดินาในขบวนการเสรีไทยเอง การขยายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์ไทย และความนิยมแนวทางก้าวหน้าในปัญญาชนระยะหลังสงครามโลกได้สร้างความตื่นกลัวให้แก่ฝ่ายอนุรักษ์นิยมในขบวนเสรีไทยเป็นอย่างยิ่ง พวกที่กลัวการเปลี่ยนแปลงจึงถูกดันให้ไปเป็นพันธมิตรกับตัวแทนของรัฐบาลเผด็จการฟาสซิสต์ โดยสนับสนุนหลวงพิบูลฯ และนายทหารหนุ่มทำการรัฐประหารในปี ๒๔๙๐ เมืองไทยจึงถูกดึงเข้าสู่ยุคเผด็จการซึ่งหนุนหลังโดยสหรัฐอเมริกานับแต่นั้นเป็นต้นมา

เหตุการณ์ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง รวมถึงการพ่ายแพ้ของรัฐบาลเสรีประชาธิปไตย การฟื้นฟูนโยบายจักรพรรดินิยมสอดคล้องกับการขยายอาณาจักรของสหรัฐอเมริกา ท่ามกลางการเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตยของเหล่ากรรมกร ชาวนา นักศึกษา และปัญญาชน และในที่สุดความสำเร็จของขบวนการปลดแอกในจีนและอินโดจีน กล่าวได้ว่าเป็นตัวกำหนดจุดยืนของฝ่ายก้าวหน้าในประเทศ ลักษณะก้าวหน้านี้ถูกสะท้อนออกทางงานเขียนวรรณกรรมเพื่อชีวิตจำนวนมาก กุหลาบ

สายประดิษฐ์ ซึ่งถูกคุมขังและปิดปาก ในระหว่างสงครามโลก ก็ได้ตีพิมพ์วรรณกรรมชั้นเอกขึ้นชั้นหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๙๔ ซึ่งก็คือ "จนกว่าเราจะพบกันอีก" นับว่าเป็นวรรณกรรมที่มีอิทธิพลต่อความคิดของเยาวชนหนุ่มสาวในสมัยนั้นอย่างมาก หนังสือเล่มนี้เน้นความจำเป็นของวิธีการสังคมนิยมเท่านั้น ในการแก้ปัญหาสังคม และแม้กระทั่งเดี๋ยวนี้หนังสือเล่มนี้ก็ยังคงมีอิทธิพลอยู่มากในหมู่ปัญญาชน

แม้ว่ารัฐบาลปฏิกิริยาจอมพล ป. จะยังคงมีอำนาจอยู่ แต่ช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๘ และ พ.ศ. ๒๕๐๑ ก็กลับเป็นยุคทองของวรรณกรรมเพื่อสังคมของไทย และเป็นช่วงเวลาที่สำคัญมากสำหรับการก่อตั้งฝ่ายก้าวหน้าไทยและขบวนการปลดแอกประชาชาติ ความสำเร็จของการปฏิวัติในประเทศจีน ได้สร้างความหวังให้แก่ประเทศเกษตรกรรมกึ่งเมืองขึ้นทั้งหลาย ด้วยรูปจำลองนี้ประชาชนไทยจึงลุกขึ้นเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ โดยให้มีการแสดงความเคารพต่อชนชั้นผู้ใช้แรงงาน และมีการปกครองในระบอบสังคมนิยม หน่วยงานต่อต้านคอมมิวนิสต์ ซึ่งอเมริกาจัดตั้งขึ้นภายหลังสงครามโลก ดูไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะเหนี่ยวรั้งการเติบโตทางความคิดตามแนวก้าวหน้านี้ งานเขียนของปัญญาชนก้าวหน้าต่างๆเป็นเครื่องพิสูจน์ได้อย่างดี เช่น วรรณกรรมเรื่อง "ความรักของวัลยา" ของเสนีย์ เสาวพงศ์ "โฉมหน้าศักดินาไทย" ของสมสมัย ศรีศูทรพรรณ หรือจิตร ภูมิศักดิ์ "ชีวิตกับความใฝ่ฝัน" ของบรรจง บันเจิดสิน งานวิจารณ์สังคมตามลัทธิมาร์กซ์ของจิตร ภูมิศักดิ์ และนักเขียนคนอื่นๆ ในด้านกลอน ซึ่งสมัยก่อนๆ มีลักษณะที่ส่งเสริมความเพ้อฝันส่วนตัว ได้ถูกทดแทนด้วยกลอนที่มีสาระและเนื้อหาซึ่งสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนและปัญหาของสังคม อย่างเช่นกลอนของนายผี กวีชาวอีสาน "เราชนะแล้วแม่จ๋า" และ "อีสาน" ก็เป็นที่นิยมกันมากในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง ตลอดจนวารสารของปัญญาชนก้าวหน้า เช่นอักษรสาส์นและปีตุภูมิ ก็ได้เรียกร้องให้มีการปกครองด้วยระบอบสังคมนิยม

การเคลื่อนไหวของฝ่ายก้าวหน้าในชนบท

ยุคทองของวรรณกรรมไทยสิ้นสุดลงด้วยความรุนแรง และปัญญาชนผู้ผลิตมันออกสู่สาธารณชนถูกจับกุมกวาดล้าง ในระยะที่มีการต่อต้านกระแสปฏิวัติในสหรัฐอเมริกา ซึ่งก็มีผลเช่นเดียวกันในประเทศไทยตลอดทศวรรษของปี ๒๔๙๓ ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น การปราบปรามที่แท้จริงมุ่งขจัดนักการเมืองฝ่ายตรงข้ามกับกลุ่มจอม

พล ป. ซึ่งได้แก่นายปรีดี พนมยงค์และผู้นำของอีสานมากกว่าที่จะเป็นต่อต้านกลุ่มนักปฏิวัติสังคมโดยแท้จริง การปราบปรามทวีความรุนแรงมากขึ้นในกลางทศวรรษของปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ภายหลังจากที่สหรัฐ ฯ เข้ามาจัดตั้งองค์การต่อต้านคอมมิวนิสต์ขึ้นในประเทศอาทิ สำนักงานแถลงข่าวของสหรัฐฯ (ยูซิส) คณะที่ปรึกษาร่วมทางทหารของสหรัฐฯ (จัสแมก) และตลอดจนกลุ่ม ซีไอเอ. ซึ่งมีความสัมพันธ์อยู่ใกล้ชิดกับอธิบดีกรมตำรวจ เผ่า ศรียานนท์ การติดต่อระหว่างเผ่ากับ ซีไอเอ. ใน พ.ศ.๒๔๙๓ เป็นระยะเริ่มแรก และยิ่งแน่นแฟ้นขึ้นภายหลังช่วงที่ปลอดเผด็จการ พ.ศ. ๒๕๐๐–๐๑ ซึ่งนายพลไทยได้ใช้เงินจำนวนนับล้าน ๆ เหรียญอเมริกัน จากโครงการ AID และจากแหล่งเงินทุนช่วยเหลือแหล่งอื่น ๆ ของอเมริกาเพื่อที่จะรณรงค์ปราบปรามคอมมิวนิสต์ครั้งใหญ่ กำกับโดยนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญทางด้านก่อการร้ายของสหรัฐ ฯ ทหาร และตำรวจ โดยมุ่งกำจัดนักศึกษา อาจารย์มหาวิทยาลัย นักเขียน นักหนังสือพิมพ์และประชาชนที่มีหัวก้าวหน้า การปราบปรามนี้ มีผลผลักดันให้ปัญญาชนก้าวหน้าที่อยู่ในเมืองหนีออกสู่ชนบทมากขึ้น ซึ่งในมุมกลับฝ่ายค้านก้าวหน้า ยิ่งมองเห็นความเป็นไปได้ของการปฏิวัติ จากประสบการณ์และจากประวัติศาสตร์ของจีนและเวียดนาม สองปีหลังการริเริ่มโครงการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของเผ่ากับซีไอเอ. พรรคคอมมิวนิสต์ไทยจึงเปิดประชุมใหญ่ของพรรคขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๙๕) และได้มีมติให้ใช้กลยุทธของการทำสงครามจรยุทธในชนบท และด้วยยุทธศาสตร์ "ชนบทล้อมเมือง" นี้เองที่ทำให้อเมริกาพ่ายแพ้สงครามมาแล้วในเวียดนามและกัมพูชา เหมา เจ๋อ ตง และพวกผู้นำของพรรคคอมมิวนิสต์จีนสรุปบทเรียนว่า เนื่องจากการพัฒนาของพลังปฏิวัติในด้านสังคมเศรษฐกิจอยู่ในระดับที่ไม่สม่ำเสมอ ประกอบกับพลังด้านการปฏิวัติรวมทั้งจักรพรรดินิยมจะมีความเข้มแข็งที่สุดและตั้งมั่นอยู่ในเมือง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ยุทธศาสตร์ของการต่อสู้ในชนบท ใช้ชนบทเป็นฐานกำลัง มีการปฏิรูปการใช้ที่ดินและติดอาวุธชาวบ้านเพื่อล้อมเมือง จาก พ.ศ. ๒๔๙๕ พรรคคอมมิวนิสต์ไทยได้ใช้แผนยุทธศาสตร์แบบเดียวกันเป็นต้นมา อีสานและจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ที่มีอาณาเขตติดต่อกับลาวและกัมพูชา จึงเป็นฐานปฏิบัติการที่เหมาะสมอย่างยิ่งทั้งโดยเหตุผลทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

ถึงแม้จะถูกปราบปรามในกรุงเทพ ฯ และตามหัวเมืองต่าง ๆ ฝ่ายก้าวหน้าได้เปิดตัวเองขึ้นมาอีกใน พ.ศ. ๒๕๐๐–๐๑ ซึ่งเป็นช่วงปลอดจากรัฐบาลเผด็จการ ในการเลือกตั้ง

พ.ศ. ๒๕๐๐ กลุ่มก้าวหน้าหลายกลุ่ม ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนจากภาคอีสานได้ปรากฏตัวขึ้นและได้ส่งผู้แทนเข้าสมัครแข่งขันในการเลือกตั้งคราวนี้ด้วย ฝ่ายก้าวหน้ามีท่าทีที่นุ่มนวลขึ้นเพื่อหลีกเลี่ยงการจับกุมแต่ยึดหลักการเดียวกันในการต่อต้านจักรพรรดินิยม แต่ละพรรคจะแสดงการต่อต้านในรูปแบบและระดับที่แตกต่างกัน นโยบายภายในประเทศได้ถูกกำหนดขึ้น ดังกรณีของพรรคแนวร่วมสังคมนิยมได้วิพากษ์วิจารณ์บทบาทของอเมริกาในการสนับสนุนอำนาจของฝ่ายทหารผ่านโครงการ AID และโครงการอื่นๆ พรรคแนวร่วมสังคมนิยมนี้ประกอบด้วยพรรคการเมืองฝ่ายก้าวหน้า ๕ พรรคภายใต้การนำของนายเทพ โชตินุชิต ได้ประณามการแทรกแซงของอเมริกาที่พยายามขัดขวางการฟื้นฟูความสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน

ฝ่ายก้าวหน้าในเมืองมีบทบาทเพียงระยะเวลาสั้นๆ หลังจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำรัฐประหารใน พ.ศ. ๒๕๐๑ งานปราบปรามคอมมิวนิสต์ก็เริ่มทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น นักการเมือง นักกฎหมาย นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ อาจารย์ นักศึกษา ผู้นำชาวนาและชาวเขา รวมทั้งนักกิจกรรมที่เป็นผู้หญิงหลายคนถูกรวบตัวและส่งเข้าคุกโดยไม่มีการไต่สวนจากศาลยุติธรรม หลายคนที่เดินทางอยู่ในต่างประเทศขณะนั้น อาทิ กุหลาบ สายประดิษฐ์ จึงต้องลี้ภัยอยู่ในปักกิ่ง ส่วนพวกที่อยู่ในประเทศต่างก็หลบหนีการจับกุมออกนอกประเทศหรือเข้าป่าไป นายผี กวีชาวอีสานก็เป็นผู้หนึ่งที่เลือกเดินทางเข้าป่าแถบอีสานเหมือนกับจิตร ภูมิศักดิ์ นักลัทธิมาร์กซ์และนักมนุษยธรรมก็ตกเป็นเหยื่อของระบอบการปกครองที่โหดเหี้ยมนี้

เมื่อจอมพลสฤษดิ์เข้ามาสู่อำนาจ เพนตากอนก็เข้ามาพร้อมด้วยเงินช่วยเหลือซึ่งมีจำนวนไม่จำกัด โดยผ่านหน่วยงานซัสแมก จอมพลสฤษดิ์โหมการปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างเต็มกำลัง ฝ่ายก้าวหน้าในเมืองถูกสังหารเป็นจำนวนมาก จากการที่ถูกกวาดล้างในเมืองฝ่ายก้าวหน้าจึงหันมาต่อสู้ในชนบทแทน หลังจากจอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารไม่นานการปะทะทางอาวุธระหว่างตำรวจกับกองทัพปลดแอกก็ได้ปะทุขึ้น และจากจุดนี้เองจึงเป็นจุดกำเนิดของกองทัพปลดแอกในชนบท ภายใน พ.ศ. ๒๕๐๖ การปฏิบัติการของกองทัพปลดแอกก็ได้ขยายเข้าไปในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้

ภายหลังที่จอมพลสฤษดิ์เสียชีวิตลงใน พ.ศ. ๒๕๐๖ รัฐบาลถนอม–ประภาสได้ดำเนินนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ต่อมา องค์การ ซีไอเอ. ซึ่งไม่ค่อยได้รับความนิยมจากสฤษดิ์เท่า แมคไทย (Military Assistance

Command) ก็มีโอกาสร่วมทำงานกับอธิบดีตำรวจ ประเสริฐ รุจิรวงศ์อีกครั้งหนึ่ง ในขณะเดียวกัน นายแกรแฮม มาร์ติน เอกอัครราชทูตอเมริกันประจำประเทศไทย ก็แนะนำจอมพลประภาส ซึ่งดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี ผู้บังคับบัญชาการทหารสูงสุด และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ให้ปรับปรุงประสิทธิภาพการปราบปรามคอมมิวนิสต์ โดยมีกองบัญชาการส่วนกลางทำการประสานงาน และควบคุมการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งตำรวจ ทหารและตำรวจตระเวนชายแดน ด้วยเหตุนี้ จอมพลประภาสจึงได้ตั้งกองบัญชาการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ขึ้น

ในกลางทศวรรษของปี ๒๕๐๓ การปราบปรามทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ฝ่ายก้าวหน้าจึงก่อตั้งแนวร่วมรักชาติแห่งประเทศไทยขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๐๘ เพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับกลุ่มต่าง ๆ ในชนบท ที่ต่อต้านรัฐบาลเผด็จการฟาสซิสต์และจักรพรรดินิยม ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ พรรคคอมมิวนิสต์ไทยได้แถลงถึงความสำเร็จในการจัดตั้งข่ายการประสานงานนี้ นายรอเจอร์ ดาร์ลิง (Roger Darling) ผู้เชี่ยวชาญของ เอไอดี. ทางด้านการต่อต้านการก่อการร้าย (พ.ศ. ๒๕๑๘) ได้จัดกลุ่มที่เคลื่อนไหวในชนบทและกองทัพปลดแอกแห่งประเทศไทย ไว้ในลำดับ ๕ อันดับ ของขบวนการปฏิวัติ (ซึ่งเขาเรียกว่า "การก่อการร้ายที่มีคุณภาพ") ในปัจจุบัน อันได้แก่คอมมิวนิสต์ จีน คิวบา เวียดมินห์ และขบวนการปลดแอกเวียดนาม แม้นักวิชาการอเมริกันจะเชื่อว่า การเคลื่อนไหวเพื่อปฏิวัตินี้ได้รับแรงดลใจมาจากต่างชาติ เช่น จีน เวียดนามและลาว ด้วยความที่ขาดพื้นฐานทางสังคมและประวัติศาสตร์ของไทยได้ทำให้ผู้นำการเมืองในระดับสูงของไทยก็ยอมรับเมื่อเร็ว ๆ นี้ว่า ขบวนการดังกล่าวเป็นเรื่องของคนไทย และเป็นเช่นนั้นตลอดเวลาที่ผ่านมา แม้ว่าความช่วยเหลือของจีน เวียดนามและลาวจะมีอยู่บ้าง แต่ก็มิได้ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะใด ๆ ของพรรค ฯ เลย ที่จริงแล้วการปฏิบัติการทางอากาศของสหรัฐฯ ซึ่งบินไปทิ้งระเบิดในลาวและเวียดนาม ก็ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องบินจากฐานทัพอเมริกันในประเทศไทย ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ในการทำงานระหว่างขบวนการต่อต้านจักรพรรดินิยมต่าง ๆ ในภูมิภาคแถบนี้และฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลมีความสัมพันธ์กันมากขึ้นด้วย

การเคลื่อนไหวของฝ่ายก้าวหน้าในเมือง

ในเขตเมืองโดยเฉพาะกรุงเทพ ฯ ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าที่ไม่ได้หลบหนีการกวาดล้างก็ต้องหลบซ่อนตัว แต่ข่าวของการ

จับกุมประหารชีวิตก็ยังปรากฏอยู่เนือง ๆ การเขียนถึงปัญหาสังคมในระยะนี้มีลักษณะที่ปกปิดซ่อนเร้นอยู่มาก เมื่อจอมพลสฤษดิ์เข้ารับตำแหน่งอธิบดีตำรวจ การปราบปรามคอมมิวนิสต์ดำเนินไปอย่างดุเดือดยิ่งขึ้น ปัญญาชนที่แสดงตัวหรือมีความคิดเห็นเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลจะถูกข่มขู่ให้ตกอยู่ในความหวาดกลัว ร้านที่ขายหนังสือที่มีแนวโน้มในทางวิจารณ์รัฐบาลก็ถูกสั่งปิด นักศึกษาที่กลับจากต่างประเทศถูกสอดส่องเพื่อตรวจสอบความคิด นักทัศนาจรที่นำหนังสือจากต่างประเทศเข้ามาถูกตรวจ และจดหมายก็ถูกเปิดออกอ่านโดยเจ้าหน้าที่ ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมแบบอเมริกันก็ได้ไหลบ่าเข้ามาในประเทศไทยทั้งในรูปของนักวิชาการ นักการศึกษาและผู้ชำนัญการต่างๆเพื่อที่จะครอบงำกลุ่มผู้บริหารและนักวงการในวิชาการศึกษา ตลอดจนเสนอขายวัฒนธรรม โคคา–โคล่าแบบอเมริกันให้กับคนไทยด้วย

ภายใต้การปกครองแบบทรราชของรัฐบาลถนอม–ประภาส ในตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๐๓การสนับสนุนของสหรัฐฯเพื่อปราบปรามประชาชนยิ่งเห็นชัดขึ้น ในขณะเดียวกันก็ได้สร้างกลุ่มฝ่ายก้าวหน้ารุ่นใหม่ ๆ ขึ้นด้วยอย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พวกปัญญาชนหนุ่มสาว อาจารย์ และนักศึกษาในสถาบันการศึกษาระดับสูง ในขณะที่บรรยากาศของการต่อสู้ของนักศึกษาทั่วโลกเป็นไปเพื่อการปฏิวัติและต่อต้านจักรพรรดินิยม นักศึกษาไทยและอาจารย์ที่กลับจากอเมริกา ญี่ปุ่น และยุโรปก็ได้กลายเป็นศูนย์กลางของความคิดแบบใหม่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ปูพื้นสำหรับการฟื้นกลับมาของฝ่ายก้าวหน้าในเมือง

กลุ่มปัญญาชนกรุงเทพ ฯ ในปลายทศวรรษของปี พ.ศ. ๒๔๙๓ และ ๒๕๐๓ ที่เป็นยุคเฟื่องฟูของนักเขียนฝ่ายล้าหลังและศักดินา นักเขียนเหล่านี้พยายามบิดเบนความสนใจของประชาชนออกจากปัญหาสังคม ให้เป็นนักเพ้อฝันอยู่กับตัวเอง และอดีตที่รุ่งเรืองของวัฒนธรรมแบบศักดินา อย่างเช่นงานเขียนของ ร่งค์ วงษ์สวรรค์ อาจินต์ ปัญจพรรค์ วิลาศ มณีวัต และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในบรรยากาศของการปราบปรามนี้ นักศึกษาก็เริ่มมองเห็นว่าอาจารย์ของตนไม่ได้พูดในสิ่งที่เป็นจริง พวกเขาเริ่มปฏิเสธอาจารย์ที่ได้รับการศึกษาจากอเมริกาและมีความนึกคิดแบบอเมริกัน ดังคำวิจารณ์อาจารย์ที่น่าฟังว่า "ลอกตำราฝรั่งมาสอน" เป็นต้น

ใน พ.ศ. ๒๕๑๑ นักศึกษาเริ่มต่อสู้ในมิติใหม่โดยรูปแบบของการเข้าสังเกตการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เพื่อป้องกันการคดโกง วงการนักเขียนและปัญญาชนก็เริ่มคึกคักขึ้นอีก มีการออกหนังสือชื่อ "ภัยขาว" ซึ่งเขียนโจมตีการมีฐานทัพอเมริกันในประเทศ

ไทย และภายใน พ.ศ.๒๕๑๕–๑๖ หนังสือพิมพ์และวารสารแนวก้าวหน้า เช่น "มหาราษฎร์" "ชาวบ้าน" "เพื่อชีวิต" ฯลฯ ก็ปรากฏขึ้นบนแผงขายหนังสือตำรา ความไม่พอใจในสังคมได้กลายเป็นพลังผนึกกำลังของนักศึกษาเข้าด้วยกัน และนำไปสู่การเคลื่อนไหวในเดือนตุลาคม ๒๕๑๖ และจนบัดจุบัน

ในตอนปลายปี ๒๕๑๒ ความเป็นปฏิกิริยาของระบอบการฆ่าฟันทำลายล้างชาวอินโดจีนโดยทหารสหรัฐ ฯ โดยความร่วมมือของพวกทหารรับจ้างไทย การเหยียบย่ำอธิปไตยของชาติโดยมีทหารสหรัฐ ฯ ประจำการในประเทศไทยจำนวนเป็นหมื่น ๆ คน ฐานทัพมากแห่ง เมืองเต็มไปด้วยบาร์ไนท์คลับและโสเภณี ค่าครองชีพถีบตัวขึ้นสูงลิ่ว ในขณะกำไรของพวกนายทุนอเมริกันได้หวันและญี่ปุ่นเพิ่มพูนขึ้น อาชญากรรมและยาเสพติดในหมู่เยาวชนมีมากขึ้นในขณะที่ประเสริฐและณรงค์ ร่ำรวยขึ้นมาจากการค้าขายเฮโรอีน ช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนในเมืองและชนบทต่างออกไปอย่างกว้างขวาง คณะปฏิวัติไม่สนใจที่จะฟื้นฟูการปกครองแบบประชาธิปไตย สิ่งเหล่านี้ทับถมกันมากขึ้นและสร้างความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์และขัดแย้ง มีผลให้บัญญาชนตลอดจนนักศึกษายิ่งรวมตัวกันเป็นปึกแผ่นมากขึ้น ผลที่สุดศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยก็ถูกตั้งขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๕

แม้ว่า การเคลื่อนไหวของศูนย์นิสิตฯ ก่อน ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ จะเป็นไปอย่างลับ ๆ แต่จากลักษณะการพูดการเขียนหรือการกระทำ ได้แสดงว่า บัญญาชนหนุ่มสาวนักศึกษาและอาจารย์ ซึ่งรวมตัวกันนี้ เริ่มตระหนักถึงจุดยืนของตนชัดเจนขึ้น ตลอดจนความล้มเหลวของวิธีการแบบเสรีนิยมตะวันตกในการแก้ปัญหา สำหรับพวกเขาแล้ว ผู้ที่มีความคิดแบบตะวันตกก็คือ พวกที่สมคบกับจักรพรรดินิยมและระบอบเผด็จการ และด้วยการมองสภาพของสังคมด้วยเหตุและผล คนหนุ่มสาวเหล่านี้ ก็กลายมาเป็นกลุ่มก้าวหน้าที่ยึดในหลักการของสังคมนิยมในที่สุด

ขั้นตอนของความเป็นมานี้ เห็นได้ไม่ยากเลยจากงานเขียนต่าง ๆ ตามแนวก้าวหน้าในทศวรรษของปี ๒๕๐๓ และ ๒๕๑๓ โดยเฉพาะสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ซึ่งเป็นวารสารบัญญาชนที่มีคุณภาพที่สุดของเมืองไทยเท่าที่เคยมีมา สังคมศาสตร์ปริทัศน์เริ่มออกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ และเป็นส่วนหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ในระยะแรกนั้น กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นผู้อุปถัมภ์ แนวการเขียนในยุคนั้น จึงอยู่ในลักษณะเสรีนิยมและบ่อยครั้งที่เดียวที่โน้มเอียงไปทางกลุ่มเจ้า บทความที่ลงส่วนมากมักจะเป็นบทความภาษาอังกฤษ เขียนโดย

นักเขียนอเมริกัน หรือเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิเอเชียเอง กระทั่งตอนปลายทศวรรษของ พ.ศ. ๒๕๐๓ บรรณาธิการเริ่มจับประเด็นเกี่ยวกับการสังหารในอินโดจีน และการตั้งฐานทัพอเมริกันในประเทศ และในต้นทศวรรษของ พ.ศ. ๒๕๑๓ ผู้เขียนบทความจึงเริ่มเปลี่ยนกลุ่มออกไป ในขณะเดียวกันก็มีเปลี่ยนผู้อุปถัมภ์มาเป็น ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ นักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยมก้าวหน้า กลุ่มนิยมนายปรีดี พนมยงค์ มีการเขียนเบิดโปงพฤติกรรมของมูลนิธิเอเชียและแนวหน้าของจักรพรรดินิยมในประเทศไทย สังคมศาสตร์ปริทัศน์ตลอดจนวารสารก้าวหน้าต่าง ๆ มีบทบาทสำคัญในการสร้างและผลักดันปัญญาชนคนหนุ่มสาวให้เข้าไปสู่เหตุการณ์วันที่ ๑๔ตุลาคม ๒๕๑๖

การต่อสู้ของนิสิต นักศึกษาและประชาชนในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ นั้น ไม่ได้เกิดขึ้นโดยมีการวางแผนหรือการเตรียมการล่วงหน้าโดยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หากแต่เป็นการรวมตัวของฝ่ายที่เป็นกลางและฝ่ายก้าวหน้าขึ้นเป็น "กลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญ" โดยมี นายธีรยุทธ บุญมี อดีตเลขาธิการศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เป็นผู้ประสานงาน ดังนั้น กลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญนี้จึงประกอบด้วยฝ่ายที่ไม่พอใจต่อระบบบริหารราชการเช่น พลตำรวจตรี สงัด กิตติขจร (ซึ่งเป็นน้องชายของนายกรัฐมนตรี สมัยนั้น) พ.ต.ต. อนันต์ เสนาขันธ์ กลุ่มซ้าย–เสรีผู้นิยมปรีดี นายพัก ณ สงขลา ผู้นำจากอีสาน นายเทพ โชตินุชิต นายไขแสง สุกใสและพวกปัญญาชนก้าวหน้าเช่น ดร. บุญสนอง บุณโยทยาน นายนพพร สุวรรณพานิช และนายมนตรี จึงสิริอารักษ์ เป็นต้น

เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เริ่มจากการจับกลุ่มหัวหน้าของฝ่ายก้าวหน้า ได้แก่นายธีรยุทธ นายนพพร นายไขแสงและผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญอีก ๙ คนในวันที่ ๖–๗ ตุลาคม และบานปลายมาเป็นการต่อสู้ระหว่างนิสิต นักศึกษา และประชาชนกับรัฐบาล ซึ่งยุติลงเมื่อจอมพลถนอม–ประภาสถูกขับออกนอกประเทศ โดยที่นายเสกสรรค์ ประเสริฐกุล นักศึกษาฝ่ายที่ก้าวหน้าเป็นผู้นำคนสำคัญคนหนึ่งในการต่อสู้ และจากเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม คนหนุ่มสาวในกลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญก็ได้กลายมาเป็นแกนของกลุ่มปีกซ้ายสังคมนิยมในเวลาต่อมา การต่อสู้นี้ ถือได้ว่าเป็นช่วงสำคัญของความมีสิทธิ์มีเสียงของประชาชน ในขณะที่กลุ่มบรรดาข้าราชการ ทหาร พลเรือน ตำรวจ ซึ่งเป็นพลังปฏิกิริยาที่รับใช้จักรพรรดินิยมตลอดจนพวกกลุ่มเสรีนิยม กลุ่มการเมืองและกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ซึ่งมีสัมพันธ์อันแนบแน่นกับการค้าของพ่อค้าไทย–จีน กำลังแย่งชิงผลประโยชน์ ดังนั้น กลุ่มข้างต้นดังกล่าว

จึงกลายมาเป็นกำแพงกั้นขวางการทำงานของกลุ่มฝ่ายก้าวหน้าซึ่งในขณะนี้ได้กลายสภาพมาเป็นกลุ่มสังคมนิยมและขบวนการต่าง ๆ เพื่อปลดปล่อยประชาชาติ

ฝ่ายก้าวหน้าในความเป็นจริง

ก่อนที่เราจะทำความเข้าใจกับบทบาทของฝ่ายก้าวหน้า เพื่อดูวัตถุประสงค์และประเมินความสำคัญของขบวนการนี้ เราจำเป็นต้องศึกษางานเขียนของเขาก่อน เพราะเราสามารถจำแนกปัญญาชนได้จากพื้นฐานทางความคิดและชนชั้นไหนที่เขาพิทักษ์ผลประโยชน์ให้

หนังสือปกอ่อนที่มีวางขายเกลื่อนกลาดอยู่บนแผงขายหนังสือ คำที่แสดงให้เห็นการต่อสู้เพื่อ "ประชาชน" อย่างเช่น "ชาวนาและกรรมกรที่ถูกกดขี่" มักปรากฏให้เห็นอยู่เสมอๆ แม้ว่าในปัจจุบัน กฎหมายคอมมิวนิสต์ยังมีผลใช้อยู่ แต่การเขียนในแนวก้าวหน้ามักจะปรากฏให้เห็นทั่วๆไป เช่นในหนังสือพิมพ์ ประชาธิปไตยและเสียงใหม่ ซึ่งเป็นผลิตผลจากการต่อสู้ ๑๔ตุลา แนวโน้มทางสังคมนิยมจะเห็นชัดในวารสารรายเดือนและรายสัปดาห์เช่น "มหาราษฎร์" ซึ่งเป็นแกนในการให้การศึกษาแก่ประชาชนในหลักของสังคมนิยม ชนชั้นในสังคมไทยและการวิเคราะห์สังคม "ชาวบ้าน" มักลงบทความเกี่ยวกับชนบทและพยายามดึงประชาชนในภาคกลางให้สนใจกับปัญหาชาวนาชาวไร่ "เอเชีย" หนังสือรายสัปดาห์ซึ่งออกภายหลัง ๑๔ ตุลา มีหลักการในการคัดค้านชนชั้นปกครองและต่อต้านจักรพรรดินิยมตลอดจนการเขียนเบื้องโปงการแทรกแซงของอเมริกาในเอเชียและอเมริกาใต้ "มหานคร" และ "มหาชน" ซึ่งเป็นวารสารรายสัปดาห์ที่ได้รับความนิยมจากผู้อ่าน ก็เขียนเพื่อต่อต้านระบบทุนนิยมและคัดค้านจักรพรรดินิยม วารสารออกใหม่เช่น "แรงงานไทย" และ "แรงงานปริทัศน์" ซึ่งเนื้อหาเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ที่แร้นแค้นของเหล่ากรรมกรในเมืองหลวงก็ล้วนแล้วแต่เป็นผลผลิตของ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ทั้งสิ้น

การรวมตัวของนักศึกษา ปัญญาชน ผู้ซึ่งเข้าร่วมการต่อสู้กับฝ่ายทหารก่อนและหลัง ๑๔ ตุลาคมตลอดจนปัจจุบันได้รวมตัวขึ้นเป็นแกนของฝ่ายค้านที่ก้าวหน้าในเมืองโดยมีหนังสือที่ทำร่วมกันเกิดขึ้นมากมายเช่น "ศูนย์" และ "อธิปัตย์" เป็นหนังสือพิมพ์ของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ซึ่งเขียนในเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ปัญหาต่าง ๆ ทางสังคมและการเมือง โดยยืนอยู่ข้างปัญหาของชาวนาชาวไร่กรรมกร และชนกลุ่มน้อยในประเทศเป็นสำคัญ "ปช.ปช." หรือ "ประชาชนเพื่อประชาธิปไตย" ออกโดยกลุ่มนักศึกษาอาจารย์และนักการเมืองที่ถูกจับกุมเมื่อคราว

เรียกร้องรัฐธรรมนูญ จัดเป็นหนังสือก้าวหน้าอีกฉบับหนึ่ง ซึ่งต่อมาบุคคลในกลุ่มนี้ ก็มีส่วนก่อตั้งพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ซึ่งได้เป็นแกนนำของฝ่ายก้าวหน้าในสภาขึ้นเช่นเดียวกัน สหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย ก็ออกวารสารชื่อ "คนจน" อันมีลักษณะการเขียนที่เรียบง่ายแก่การเข้าใจของคนทั่วๆ ไป

และหนังสือก้าวหน้าเหล่านี้ กลายเป็นปรปักษ์โดยตรงกับสำนักพิมพ์กระฎุมพี ซึ่งพยายามละเลยปัญหาสังคมและมอมเมาประชาชนด้วยเรื่องอาชญากรรมและเพศ

ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าในเมืองมักจะมีงานปรากฏให้เห็นอยู่เสมอๆ ในวารสารวิชาการต่างๆ เช่นในสังคมศาสตร์ปริทัศน์เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากบทความในฉบับหลังๆ นี้ มีบทความเกี่ยวกับปัญหาการค้าฝิ่นและกองพล ๙๓ ในบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ (กุมภาพันธ์ ๒๕๑๗) บทบาทขององค์การ ซีไอเอ. ในประเทศไทย (กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘) การร่วมมือในการขุดคลองคอคอดกระของบริษัทอเมริกันและญี่ปุ่น (เมษายน ๒๕๑๘) การเสนอขายวัฒนธรรมอเมริกันผ่านโครงการอาสาสมัครและแลกเปลี่ยนนักเรียน เอเอฟเอส (กรกฎาคม ๒๕๑๘) การครอบงำและแทรกแซงของอเมริกันทางด้านทหารและเศรษฐกิจ (สิงหาคม ๒๕๑๘)

ในทุกวันนี้ หนังสือปกอ่อนซึ่งบรรจุเนื้อหาและข้อเขียนแนวก้าวหน้า หนังสือเกี่ยวกับนักปฏิวัติเช่น เหมา เจ๋อ ตง โฮจิมินห์ นายพลโวเหงียนเกี๊ยบ สีหนุ คาสโตร มาร์กซ์ และเลนิน ตามแผงขายหนังสือทั่วไป มีผู้ประเมินว่าหนังสือที่พิมพ์เกี่ยวกับสาธารณรัฐประชาชนจีน มีจำนวนถึงกว่า ๑๐๐ เล่ม การปฏิวัติในจีนและแนวการต่อสู้ของ เหมา เจ๋อ ตง ดูจะมีอิทธิพลอย่างมากในฝ่ายก้าวหน้าไทย แต่เรายังไม่สามารถสรุปได้ว่า ฝ่ายก้าวหน้าในทุกวันนี้ มีความคิดเห็นสอดคล้องต้องกันโดยตลอด ตรงข้ามความก้าวหน้าในแต่ละกลุ่มจะมีระดับแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ใครยิ่งได้อ่านงานเขียนทั้งในทางทฤษฎีหรือวรรณกรรมเหล่านี้มากเท่าไร ก็จะยิ่งประทับใจในจุดร่วมของจริยธรรมเดียวกันคือ รับใช้ประชาชนมากขึ้นเท่านั้น หลักจริยธรรมดังกล่าวนี้ มีลักษณะที่แตกต่างไปจากค่านิยมเก่าของพวก ศักดินา นายทุน ขุนศึก ซึ่งเป็นชนชั้นที่มีอำนาจเหนือสังคมไทยในปัจจุบันนี้โดยสิ้นเชิง กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวการเขียนของฝ่ายก้าวหน้าในปัจจุบันมักเน้นที่การต่อสู้ของประชาชนต่อรัฐบาล นายทุน ขุนศึก และนายทุนศักดินา ซึ่งมีจักรพรรดินิยมหนุนหลังอยู่ ด้วยจุดยืนของชาตินิยมจึงต้องคัดค้านจักรพรรดินิยมและด้วยจุดยืนของ

สังคมนิยมจึงต้องปฏิเสธทุนนิยม นี่เป็นสาระที่สำคัญของความคิดฝ่ายก้าวหน้าในไทย

บทสรุป

ถ้าเรายอมให้ประชาชนไทยมีประวัติศาสตร์ของตนเอง และพยายามเข้าใจเขาผ่านงานเขียนต่าง ๆ เราจะไม่สามารถปฏิเสธได้เลยว่าขบวนการปลดแอกประชาชาติเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ การอ้างว่า ที่การแทรกแซงหรือการรับแผนมาจากต่างประเทศ จึงกลายเป็นการปฏิเสธสิทธิอันชอบธรรมของประชาชนอันพึงจะมีในประวัติศาสตร์ของตนเองด้วย สิทธิดังกล่าวนี้เคยมีการปฏิเสธต่อชาวกัมพูชา ลาว เวียดนาม จีน คิวบา เกาหลี และชนกลุ่มน้อยของประเทศมาแล้วเช่นกัน แต่ประวัติศาสตร์ของประชาชนนั้น ย่อมจะคงทนต่อการพิสูจน์เมื่อเทียบกับนวนิยายมอมเมาที่นับวันจะสาบสูญหายไป ประวัติศาสตร์ของประชาชนเป็นประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่และมีความหวังในอนาคตที่สดใส ในอนาคตประชาชนไทยก็เหมือนดังประชาชนลาว กัมพูชาและเวียดนามที่จะพ้นฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ไปสู่อนาคตของเราได้ด้วยตัวของเขาเอง

ด้วยข้อเท็จจริงหรือลักษณะสังคมปัจจุบัน เราไม่สามารถจะเรียกเหตุการณ์เมื่อ ๑๔ ตุลานั้นว่า เป็นการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งระบบประชาธิปไตยแบบนายทุนอเมริกันหรือตะวันตก คำกล่าวของพวกขุนนาง เจ้าที่ดิน ข้าราชการ และนายทุนเชื้อสายจีนเมื่อศตวรรษที่แล้วอาจดูเต็มไปด้วยความเชื่อถือ แต่ในสายตาของคนหนุ่มสาวปัจจุบัน มันเต็มไปด้วยความโป้ปดหลอกลวง เพราะความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองและเหล่าจักรพรรดินิยมตะวันตกญี่ปุ่นและไต้หวัน ยากที่จะบีดบังสายตาใครได้ ฝ่ายก้าวหน้าตระหนักถึงข้อเท็จจริงนี้ และเห็นความสำคัญของพลังประชาชน กรรมกร และชาวนา ในการที่จะเอาชนะในบั้นปลายให้ได้ รัฐธรรมนูญเป็นเพียงบันไดขั้นแรกในการบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวเท่านั้น

สุดท้ายนี้ ถ้าประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองในรอบ ๕๐ ปีที่ผ่านมา ถูกศึกษาด้วยความเที่ยงธรรม จะเห็นว่าขบวนการต่อต้านในเมือง และขบวนการเคลื่อนไหวในชนบทเป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวกัน ขบวนการ ฯ ในชนบทมีรากฐานมาจากฝ่ายต่อต้านในเมือง ความพยายามต่อต้านการรุกรานของญี่ปุ่นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้น ทำให้ฝ่ายก้าวหน้าสัมผัสกับชนบทเป็นครั้งแรก และท่ามกลางการขยายอิทธิพลของสหรัฐ ฯ ทั้งทางทหารและเศรษฐกิจ การปราบปรามคอมมิวนิสต์ภายหลังสงครามโลก พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประ

เทศไทยจึงได้ยึดทฤษฎีสงครามเพื่อการปฏิวัติของ เหมา เจ๋อ ตุง เป็นแนวทาง แต่ฝ่ายก้าวหน้าในเมืองซึ่งอยู่ใกล้กลุ่มพลังปฏิกิริยาทั้งหลายที่สุด ยังมีบทบาทที่สำคัญที่จะต้องกระทำในการปฏิวัติทั้งหมด บทบาทของฝ่ายก้าวหน้าในเมืองที่ผ่านมาก็คือ การรณรงค์ให้กับรัฐบาลดำเนินการถอนทหารสหรัฐ ฯ อย่างเป็นจริงเป็นจังมากขึ้น

ฝ่ายก้าวหน้าในเมืองจะมีบทบาทเช่นไรในขั้นสุดท้ายของการปฏิวัติสังคมนั้น ขึ้นอยู่กับนโยบายของสหรัฐ ฯ ถ้าแนวโน้มของทหารอเมริกันในประเทศไทยลดน้อยลง และรัฐบาลซึ่งให้ขบวนการปลดแอกมีส่วนร่วมในการบริหารด้วย จะเป็นหนทางที่สงบไปสู่การพัฒนาและความก้าวหน้า ฝ่ายก้าวหน้าเคยเสนอหนทางนี้แก่รัฐบาล โดยมีการยกเลิกกฎหมายคอมมิวนิสต์ แต่สิ่งนี้อาจจะอยู่ห่างไกลความจริง เพราะความเชื่อของสหรัฐ ฯ แบบหัวชนฝาในการต่อต้านการปฏิวัติ ดังนั้น เราพอคาดได้ว่า ฝ่ายก้าวหน้าในเมืองก็คล้ายฝ่ายก้าวหน้าในไซ่ง่อนในช่วงปี ๒๔๙๓ และทศวรรษต่อมา ได้เพิ่มแนวร่วมแก่ทหารบ่าในการทำการปิดล้อมเมือง และด้วยเหตุเช่นนี้เอง ไม่ว่าขบวนการปลดแอกจะออกมาในรูปใด ฝ่ายก้าวหน้าในเมืองยังมีบทบาทที่สำคัญที่ต้องกระทำในประวัติศาสตร์ของการต่อสู้นี้อยู่นั่นเอง

วรวิทย์ เจริญเลิศ เก็บความจาก Thadeus Flood, "The Thai Left Wing in Historical Contezt" Bulletin of Concerned Asian Scholars, 1976

หนังสือของโครงการตำรา ฯ ที่มีจำหน่ายในขณะนี้

๑. ชุดวรรณไวทยากร (เล่มย่อย-ปกอ่อน)

พุทธธรรม (พระศรีวิสุทธิโมลี)	๒๕	บาท
วรรณคดี (มล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ และ เจตนา นาควัชระ)	๒๕	,,
ภาษาศาสตร์ (พระมหาเสถียรพงษ์ และ วิจินตน์ ภาณุพงศ์)	๒๕	,,
เศรษฐศาสตร์ (ประชุม โฉมฉาย จิรายุ อิศรางกูร ฯ และอรัญ ธรรมโน)	๒๕	,,
นิติศาสตร์และการต่างประเทศ (หยุด แสงอุทัย และวรพุทธิ ชัยนาม)	๑๘	,,
วารสารศาสตร์ (สุภา ศิริมานนท์ และสุรัตน์ นุ่มนนท์)	๑๘	,,
การศึกษา (ส. ศิวรักษ์ สิปปนนท์ เกตุทัต เอกวิทย์ ณ ถลาง และรจิต บุรี)	๒๐	,,
รัฐศาสตร์ (สุจิต บุญบงการ ปราโมทย์ นาครทรรพ และกมล สมวิเชียร)	๒๐	,,
ปรัชญา (วิทย์ วิศทเวทย์ พินิจ รัตนกุล และโกศล สินธวานนท์)	๑๘	,,
ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม (เตช บุนนาค พัทยา สายหู และแถมสุข นุ่มนนท์)	๑๘	,,

วรรณไวทยากร ชนิด ๒ เล่มชุด ปกอ่อน ๑๗๕ บาท ปกแข็ง ๒๗๕ บาท

๒. วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย (สนิท สมัครการ)	๑๘	,,
๓. การวัดในการจัดงานบุคคล (สวัสดิ์ สุคนธรังสี)	๔๐	,,
๔. วิธีวิเคราะห์เชิงปริมาณสำหรับฝ่ายจัดการ (เอกชัย ชัยประเสริฐสิทธิ)	๓๕	,,
๕. เศรษฐศาสตร์มหภาค เล่ม ๑ (สุพันธ์ โตสุนทร)	๓๕	,,
๖. เศรษฐศาสตร์มหภาค เล่ม ๒ (สุพันธ์ โตสุนทร)	๒๐	,,
๗. วิเคราะห์รสวรรณคดีไทย (มล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ)	๔๐	,,
๘. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย (สวาท เสนาณรงค์)	๓๕	,,

๙. ทฤษฎีสื่อสารมวลชน ๒๐ บาท
(เกษม ศิริสัมพันธ์)
๑๐. ปรัชญา (แปล) ๑๕ ,,
(วิทย์ วิศทเวทย์)
๑๑. ปรัชญาการเมือง ๓๕ ,,
(ส. ศิวรักษ์)
๑๒. ปรัชญากรีก ๒๕ ,,
(ปรีชา ช้างขวัญยืน)
๑๓. ยูโทเปีย ๑๕ ,,
(สมบัติ จันทรวงศ์)
๑๔. ประวัติศาสตร์ยุโรป ๔๕ ,,
(นิออน สนิทวงศ์ นันทา โชติกะพุกะณะ)
๑๕. เอเชียตะวันออกยุคใหม่ เล่ม ๑ ๕๓ ,,
(เพ็ชรี สุมิตร)
๑๖. เอกสารการเมืองการปกครองของไทย ๗๐ ,,
(ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูตร)
๑๗. ลักษณะการเมือง ๕๖ ,,
(สุเทพ อัตถากร)
๑๘. จักรวรรดินิยมญี่ปุ่น ๓๒ ,,
(เสน่ห์ จามริก)
๑๙. ครูเทพ ชุดชีวิตและงาน ๑๕ ,,
(ชลธิรา กลัดอยู่ บรรณาธิการ)
๒๐. นมส. ชุดชีวิตและงาน ๑๕ ,,
(สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร์-บรรณาธิการ)

หมายเหตุ หนังสือข้างต้นทุกเล่ม สั่งซื้อได้ที่ ศึกษิตสยาม (๑๗๑๕ ถ. พระรามสี่ กท. ๕) หรือที่ สารสยาม (ตรอกนคร ถ. มหาราช กท. ๒)

หนังสือลำดับต่อไปของโครงการตำรา ฯ

๑. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ
๒. รวมบทความวิชาการทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
๓. รวมบทความวิชาการทางเศรษฐศาสตร์
๔. เอเชียตะวันออกยุคใหม่ เล่ม ๒
๕. ประวัติศาสตร์พม่า
๖. บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย
๗. ลัทธิคอมมิวนิสม์ในภาคทฤษฎีและปฏิบัติ
๘. ประวัติการประพันธ์นวนิยายไทย